مۇھەممەد يۇسۇپ

دىن ۋە ھايات
(2000 سوئالغا جاۋاب)

ئىككىنچى قىسىم

{2}

ئىسلامىي ئەسەرلەر نەشرىياتى

مۇندەرىجە

مۇندەرىجە 2
هالال–هارام ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە 21
هالال هارامدىن كۆپتۇر 21
هالال نەرسىلەردىمۇ هارام تېپىلىدۇ 22
هالال – هارام ئىنسانىنىڭ تاقىتىگە يارىشا بەلگىلەنگەن 22
هالال بىلەن هارام ئېنىق 23
هالال بىلەن هارام ئوتتۇرىسىدىكى نەرسىلەر 24
هالال بىلەن هارامنىڭ دەرىجىلىرى بىر خىل ئەمەس 25
هالال–هارام ۋە ئۇلارغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 27
هالال – هارام ئۇقۇمى 27
يېمەك – ئىچمەكلەردىكى هالال 27
يېمەك – ئىچمەكلەردىكى هارام 27
پىكىر-ئېتىقاد ۋە ئىش- ھەرىكەتلەردىكى هالال 27
پىكىر-ئېتىقاد ۋە ئىش- ھەرىكەتلەردىكى هارام 28
هالال بىلەن هارامنى بىلىشنىڭ ئەھمىيىتى 28
هارامدىن ساقلىنىشنىڭ زۆرۈرلىكى 28
يېمەك – ئىچمەكلەردىكى هالال – هارام 30
هالال نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىشنىڭ پايدىلىرى 30
مال بوغۇزلاشقا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 31
بازارلاردىن سېتىۋېلىنغان تەييار يېمەكلىكلەر ھەققىدە 33
ئاشخانىلارغا كىرگەندە دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار 34
يېمەك – ئىچمەكلەردىن يېيىش هارام بولىدىغانلىرى 35
زىيانىنى توسۇش يۈزىسىدىن يېيىش چەكلەنگەن نەرسىلەر 36
پاسكىنىلىقى يۈزىسىدىن يېيىش چەكلەنگەن نەرسىلەر 36
جاننى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئىستېمال قىلىشقا بولىدىغان هارام مىقدارى 37
سۇيۇقلۇقلاردىن ئىستېمال قىلىش هارام قىلىنغانلىرى 37
هاراق دورا بولالمايدۇ 38
هايۋانلار ۋە قۇشلاردىن هالال ۋە هاراملار 40
هايۋانلارنىڭ تۈرلىرى ۋە ئۇلاردىن يېيىش هالال ۋە هارام بولغانلىرى 40
قۇشلاردىن يېيىش هالال ۋە هارام بولغانلىرى 41
ئوۋ ئوۋلاشقا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 42
ئوۋ ئوۋلاشنىڭ شەرتلىرى 42
ئېتىقاد مەسىلىلىرىدىكى هاراملار (چەكلەنگەن ئىشلار) 44

ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ۋە ئۇنىڭغا ئېلىپ بارىدىغان ئىشلار 45
پال سېلىش ۋە غەيبتىن سۆزلەش 48
ئىسلام دىنىنى مەسخىرە قىلىش 48
شېرىك دائىرىسىگە كىرىدىغان تۇمار تۈرى 49
شېرىك دائىرىسىگە كىرمەيدىغان ئىشلار 49
شېرىك دائىرىسىگە كىرمەيدىغان تۇمار 49
دەم سېلىش 50
ئائىلە ھاياتىدا چەكلەنگەن ئىشلار 51
قىز - ئوغۇللارنىڭ ئۆزلىرىگە لايىق تاللاشتىكى ئەركىنلىكى 52
مۇسۇلمان ئەرنىڭ مۇسۇلمان ئەمەس ئايالغا ئۆيلىنىش مەسىلىسى 52
مۇسۇلمان قىزلارنى مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە ياتلىق قىلىشنىڭ ھاراملىقى 53
ھامىلە بولۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىش مەسىلىسى 53
قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرۈۋېتىش جىنايىتى 54
جىنسىي مۇناسىۋەتتە چەكلەنگەن ئىشلار 55
ئاياللارنىڭ ئارقا تەرىپىگە كېلىشنىڭ ھاراملىقى 56
ئەر- خوتۇنچىلىق سىرلىرىنى ساقلاشنىڭ زۆرۈرلىكى 57
ھەيزدار ئايالنى تالاق قىلىشنىڭ چەكلەنگەنلىكى 57
بالىلار ئارىسىدا ئادالەتلىك بولۇشنىڭ زۆرۈرلىكى 58
نەسەبنى قوغداشنىڭ زۆرۈرلۈكى 59
ئاتىنىڭ بالىسىغا تېنىشى دۇرۇس ئەمەس 59
سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش مەسىلىسى 59
بالىلارنىڭ ئاتىسىدىن تېنىشى دۇرۇس ئەمەس 60
ئاتا - ئانىنى قاقشىتىشنىڭ گۇناھى ۋە جازاسى 60
ئومۇمىي ھاياتتا چەكلەنگەن ھارام ئىشلار 62
كىيىنىش ۋە ياسىنىشتا چەكلەنگەن ئىشلار 63
تۇرمۇشتا قوللىنىش ھارام بولغان نەرسىلەر 63
ئەرنىڭ ئايالغا، ئايالنىڭ ئەرگە ئوخشىۋېلىشى دۇرۇس ئەمەس 64
ئاللاھنىڭ ياراتقىنىنى ئۆزگەرتىشنىڭ گۇناھى 65
ئەر – ئايال ئىككى جىنس ئوتتۇرىسىدا چەكلەنگەن ئىشلار 67
ئۆزىنى مۇسۇلمان ئەمەس قەۋملەرگە ئوخشىتىش تۈرلىرى 69
مۇسۇلمان ئەمەس مىللەتلەردىن ئۆگىنىشكە بولىدىغان ئىشلار 69
مۇسۇلمان ئەمەس مىللەتلەرنى دوراشنىڭ چەكلىنىدىغان تەرەپلىرى 69
قەبرىلەرنى قاتۇرۇش 70
تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەش 70
ئاشىق- مەشۇقلار بايرىمىنى خاتىرىلەش 70
يىل بېشى بايرىمى (مىلادىيە بايرىمى)نى قۇتلاش 71
سالامنى ئۆزگەرتىش 73
نەزىر – چىراغلارنى رېستورانلاردا ئۆتكۈزۈش ئادىتى 74
ئاممىۋى سورۇنلاردا ئەر – ئاياللارنىڭ ھەممە بىر يەردە ئولتۇرۇشى 74
تېلېفون قوڭغىرىقى ئۈچۈن دۇئا، ئايەت ۋە ئەزاننى ئىشلىتىشنىڭ ھاراملىقى 74
ئىقتىسادىي مەسىلىلەردىكى ھارام ئىشلار 77

ھارامدىن پۇل تېپىش 77
جازانىخورلۇق قىلىش 77
يېتىمنىڭ مېلىنى يەۋېلىش........ 77
زاكاتنى بەرمەسلىك 78
ئىسراپچىلىق 78
لاتارىيە بېلىتىنى سېتىۋېلىش........ 78
باشقا پەرزنى قايرىپ قويۇپ تەكرارا ھەج قىلىش........ 79
كىشلەرگە قىلىنىدىغان مۇئامىلىدە چەكلەنگەن ئىشلار 80
مۇسۇلمانلارغا قارشى ئىرقىي ئايرىمىچىلىق قىلىش........ 80
مۇسۇلمانلارنى پىكىر ياكى مەزھەپ ئايرىمىچىلىقى سەۋەبلىك چەتكە قېقىش 80
مۇسۇلمان بولمىسىمۇ تىنچلىقپەرۋەر كىشلەرنى چەتكە قېقىش 81
مۇسۇلمانلار يامان كۆرۈشكە تېگىشلىك كىشلەر 81
ھايۋانلارغا مۇئامىلە قىلىشتا چەكلەنگەن ئىشلار 83
ھايۋانلارنى قىيناشنىڭ جازاسى 84
ھايۋانلارنى بوغۇزلاشتا چەكلەنگەن ئىشلار 85
ناخشا – مۇزىكا ئاڭلاش مەسىلىسى........ 86
ئاڭلاش ھارام بولىدىغان ناخشا- مۇزىكىلار 86
ئاڭلاشقا بولىدىغان ناخشا – مۇزىكىلار 87
ھالاللىقى ياكى ھاراملىقىغا ئېھتىمالى بولغان ناخشا-مۇزىكىلار 87
ناخشا – مۇزىكا ئاڭلاشنى ھالال دېگەن ئۆلىمالارنىڭ قويغان شەرتلىرى........ 88
تېلېۋىزور كۆرۈش مەسىلىسى ھەققىدە سوئال – جاۋابلار........ 91
كۆرۈش كەسكىن ھارام بولىدىغان تېلېۋىزور پروگراممىلىرى........ 91
كۆرۈش تەشەببۇس قىلىنىدىغان پروگراممىلار........ 92
تېلېۋىزورنىڭ زىيىنىدىن ساقلىنىش چارىسى 92
كىنو – تىياتىرلارنى كۆرۈش ھەققىدە سوئال-جاۋابلار 94
ھالاللىق دائىرىسىگە كىرىدىغان كىنو-تىياتىرلار........ 94
كۆرۈش قەتئىي ھارام بولىدىغان كىنو-تىياتىرلار........ 94
ھەيكەلتاراشلىق ۋە ئۇنىڭ ھاراملىقى........ 96
ئۆي ياكى ئىش ئورۇنلىرىدا ھەيكەل بىلەن بېزەش ھارامدۇر........ 96
جانلىقلارنىڭ رەسىملىرىنى سىزىش ياكى ساقلاش مەسىلىسى 98
ئىنسان ئورگانلىرىنى يۆتكەش مەسىلىسى 100
ئىختىيار ئىگىسى بولمىغان بىرى ئورگىنىنى باشقىسىغا بېرەلمەيدۇ........ 100
ئورگان يۆتكەشتە دىن پەرقى يوق 101
ئادەم ئورگىنىنى سېتىشقا بولمايدۇ........ 101
ئورگان يۆتكەشكە مۇناسىۋەتلىك سوئاللارغا جاۋابلار 102
پارىخورلۇق ۋە ئۇنىڭ گۇناھى ھەققىدە 103
پارا بېرىش ياكى ئېلىشنىڭ گۇناھى ۋە خەتىرى 103
سوۋغا- سالام بېرىشنىڭ ھەر قانداقى پارا ئەمەس 103
پارىنى مەقسەت قىلغان سوۋغا-سالام ھارامدۇر........ 104
پارا بېرىشنى جائىز قىلىدىغان سەۋەبلەر........ 104
ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتە چەكلەنگەن ئىشلار ھەققىدە........ 105

ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشنىڭ جازاسى 106
بىراۋغا قارا چاپلاشنىڭ خەتىرى ۋە ئۇنىڭ جازىسى 106
يالغان گۇۋاھلىق بېرىشنىڭ ئاقىۋىتى 107
غەيۋەت، ئۇنىڭ خەتىرى ۋە گۇناھى 107
خىيانەت ۋە ئۇنىڭ رەزىللىكى 108
خىيانەتنىڭ تۈرلىرى 109
زۇلۇم ۋە ئۇنىڭ جازىسى 110
يالغانچىلىق ۋە ئۇنىڭ ئاقىۋىتى 110
مۇسۇلمان يالغان سۆزلىمەيدۇ 111
سۆزىدە تۇرماسلىق كېسىلى ۋە ئۇنىڭ زىيىنى 112
ئۆچلۈك، ئاداۋەت ساقلاشنىڭ يامان ئاقىۋەتلىرى 113
كىشىلەرنىڭ ئەيىبىنى ئىزدەش رەزىللىك 113
كىشىلەرنى مەسخىرە قىلىشنىڭ گۇناھى 114
كۆرەلمەسلىك مەنىۋى ئاغرىقتۇر 115
گەپ توشۇش ۋە ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتلىرى 115
كىشىلەرگە لەقەم قويۇش ئەدەپسىزلىك 116
ھاياسىزلىق-ئىمانسىزلىقتۇر 116
گۇمانخورلۇق ۋە ئۇنىڭ ئاۋارىچىلىقلىرى 117
ۋاپاسىزلىقنىڭ رەزىللىكى ۋە ۋاپاسىزلىق تۈرلىرى 117
چېقىمچىلىق، ئۇنىڭ خەتەرلىرى ۋە جازاسى 118
ئۆزىنى چوڭ تۇتۇشنىڭ زىيىنى ۋە گۇناھى 119
ئىسراپخورلۇقنىڭ يامان ئاقىۋىتى 119
زىيىنى ئەڭ چوڭ بولغان ھالاكەتلىك گۇناھلار 121
تاماكا ۋە ئۇنىڭ زىيىنى ھەققىدە 122
تاماكا ۋە تاماكا چېكىش ئادىتىنىڭ كېلىپ چىقىش تارىخى 122
تاماكا تەركىبىدىكى زەھەرلىك ماددىلار 122
تاماكا چېكىشكە ئادەتلىنىپ قېلىشنىڭ سەۋەبلىرى 122
تاماكا يامان يولغا مېڭىشنىڭ مۇقەددىمىسى 123
تاماكىنىڭ كىچىك بالىلارغا بولغان يامان تەسىرى 123
تاماكىنىڭ تەن ساقلىقىغا بولغان زىيانلىرى 124
تاماكىنىڭ نەپەسلىنىش تۇرۇبىلىرىغا بولغان زىيىنى 124
تاماكىنىڭ ئۆپكىگە بولغان زىيىنى 124
تاماكىنىڭ ئاشقازانغا بولغان زىيىنى 125
تاماكا چېكىشنىڭ دىنىي جەھەتتىكى زىيىنى 125
تاماكىنىڭ خاراكتېرغا بولغان زىيىنى 125
تاماكا چېكىشكە ئادەتلىنىپ قېلىشتىن ساقلىنىشنىڭ زۆرۈرلۈكى 125
دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتىنىڭ تاماكىدىن ئاگاھلاندۇرۇشى 126
تاماكا چېكىش ھازىرقى ئەسىرنىڭ ئەڭ پالاكەتلىك ئاپىتى 126
تاماكا چېكىشنى ئۆگىنىپ قېلىشتىن ساقلىنىش تەدبىرلىرى 127
بالىلارنى تاماكا چېكىشنى ئۆگىنىپ قېلىشتىن ساقلاش ئۇسۇلى 127
تاماكىنى تاشلاش چارىلىرى ۋە بەزى تەكلىپلەر 128

ھاراق ۋە ئۇنىڭ زىيىنى ھەققىدە ... 131
ئادەمنى مەست قىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ھاراقتۇر ... 131
ھاراق پۈتۈن يامانلىقلارنىڭ باشلامچىسى ... 131
ھاراقنىڭ زىيانلىرى كۆپ ... 132
زەھەرلىك چېكىملىكلەرنىڭ زىيىنى ھەققىدە ... 134
زەھەرلىك چېكىملىكنىڭ ئەڭ خەتەرلىك زىيانلىرى ... 134
كىشىلەرنىڭ زەھەرلىك چېكىملىكلەرگە كۆنۈپ قېلىشىنىڭ سەۋەبلىرى ... 135
زەھەرلىك چېكىملىكلەردىن ساقلىنىشنىڭ چارىلىرى ... 135
قىمار ۋە ئۇنىڭ يامان ئاقىۋىتى ... 137
قىماردىن تاپقان پۇل شەكسىز ھارامدۇر ... 137
قىمارنىڭ ھارام قىلىنىشىنىڭ بەزى ھېكمەتلىرى ... 137
زىنا ۋە ئۇنىڭ خەتىرى ... 139
زىنانىڭ يامان ئاقىۋەتلىرى ... 139
زىنانىڭ دەرىجىلىرى بىر خىل ئەمەس ... 140
زىنادىن چوڭ ئىككى زىنا ۋە ئۇنىڭ جازاسى ... 142
لەۋاتىنىڭ جازاسى ... 142
سىھاقنىڭ جازاسى ... 142
ئالدامچىلىق ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى ... 144
سودا – سېتىق ئىشلىرىدىكى ئالدامچىلىق تۈرلىرى ... 144
ئىجتىمائىي ھاياتتىكى ئالدامچىلىق تۈرلىرى ... 145
ئالدامچىلىقنىڭ زىيانلىرى ... 146
سېھىر قىلىش ۋە قىلدۇرۇشنىڭ گۇناھى ھەققىدە ... 147
سېھىردىن ساقلىنىش ۋە ئۇنىڭدىن شىپا تېپىش ئۇسۇلى ... 148
سېھىردىن شىپا تېپىشنىڭ چارىلىرى ... 148
كۆزدىن ساقلىنىش ۋە ئۇنىڭدىن شىپا تېپىش ئۇسۇلى ... 150
قۇرئان كەرىم بىلەن ئىسلامىي دۇئالار مۆمىنلەر ئۈچۈن شىپادۇر ... 150
كۆز تېگىشتىن ساقلىنىشنىڭ چارىلىرى ... 151
كۆز تەگكەندىن كېيىن شىپا تېپىش چارىلىرى ... 151
جىنايەت ۋە جازالارغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر ... 152
ئىسلامدا جازانى ئىجرا قىلىشنىڭ شەرتلىرى ... 152
ئىسلام جازا قانۇنىدا كەيپىيىتى بېكىتىلگەن 5 چوڭ جازا ... 153
(1) قاتىللىقنىڭ جازاسى ... 153
(2) قاراقچىلىق، بۇلاڭچىلىق ۋە رېكوتېرلىقنىڭ جازاسى ... 153
(3) ئوغرىلىقنىڭ جازاسىنىڭ تۈرلىرى ... 154
ئوغرىنى جازالاشنىڭ شەرتلىرى ... 154
(4) زىنانىڭ جازاسى ... 155
زىنا قىلغۇچىغا جازا بېرىشنىڭ شەرتلىرى ... 155
(5) تۆھمەتنىڭ (قاراچاپلاشنىڭ) جازاسى ... 156
كەچۈرۈم قىلىش جازالاشتىن ئەۋزەل ... 156
زىنا بىلەن ئوغرىلىق جازاسىنىڭ ئېغىر بولۇشىنىڭ سەۋەبى ... 158
تەۋبە – ئىستىغفار ھەققىدە ... 160

ئاللاھنىڭ ھەققىگە قارشى ئىشلەنگەن گۇناھ – مەسىيەتلەر 160
مەخلۇقاتقا قارشى ئىشلەنگەن قىلمىشلار 161
تەۋبىنىڭ قوبۇل بولۇش شەرتى 161
تەۋبە – ئىستىغفارنىڭ پايدىسى 161
ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسلىق دەستۇرى قۇرئان ۋە سۈننەتتۇر 165
قۇرئان كەرىم 166
قۇرئان كەرىمنىڭ تەرىپى() 166
قۇرئان كەرىمنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى 166
قۇرئاننىڭ ئىسىملىرى 167
قۇرئاننىڭ سۈپەتلىرى 168
قۇرئان كەرىمنىڭ چۈشۈرۈلۈشى 169
قۇرئان كەرىمنىڭ چۈشۈش جەريانى 169
بىرىنچى سەۋەب: 169
ئىككىنچى سەۋەب: 170
ئۈچىنچى سەۋەب: 171
تۆتىنچى سەۋەب: 171
بەشىنچى سەۋەب: 171
ئالتىنچى سەۋەب: 171
يەتتىنچى سەۋەب: 172
سەككىزىنچى سەۋەب: 172
قۇرئان كەرىمنىڭ تەرتىبى 172
ئايەت، سۈرە ۋە ۋەھيى 172
جىبرىلنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى قۇرئان ئوقۇتۇشى 174
ۋەھيى ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى 174
قۇرئان كەرىمنىڭ يېتىپ كېلىش جەريانى 176
قۇرئان كەرىمنىڭ ساقلىنىشى() 176
قۇرئان كەرىمنىڭ توپلىنىش ۋە كۆپەيتىلىش باسقۇچى 179
قۇرئان كەرىمنىڭ كىتاب ھالىغا كەلتۈرۈلۈشى 179
قۇرئان كەرىمنىڭ نۇسخىلارغا كۆپەيتىلىشى 181
قۇرئان كەرىمنى نەشر قىلىش ئاكادېمىيىسى 183
«قۇرئان كەرىمنى نەشر قىلىش ئاكادېمىيىسى»نىڭ تەسىس قىلىنىشى 183
قۇرئان كەرىمنىڭ تەرجىمە نۇسخىلىرى 183
ئايەتلەرگە ئوقۇش قائىدىلىرى ۋە بەلگىلەرنىڭ قويۇلۇشى 184
قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىگە ئوقۇش قائىدىلىرى ۋە بەلگىلەرنىڭ قويۇلۇشى 184
قۇرئان كەرىمنىڭ مۆجىزىلىك تەرەپلىرى 186
شەرئىئەت ئەھكاملىرى ئۆز ئىچىگە ئالغان پىرىنسىپلار 187
ئايەت ۋە سۈرىلەرگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 189
مەككە سۈرىلىرىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى 189
مەدىنە سۈرىلىرىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى 189
ئايەت ۋە سۈرىلەر ھەققىدە 190
قۇرئان كەرىمنىڭ تەرجىمىسى 190

سۈننەت 195

سۈننەتنىڭ تەرىپى() 195

قۇرئان، ھەدىس ۋە ھەدىس قۇدسىي 199

ھەدىسلەرنى ئېنىقلاش پرىنسىپلىرى 201

ھەدىسلەرنى قوبۇل قىلىش پرىنسىپى() 201

سەنەد ۋە مەتىن 203

ھەدىسلەرنىڭ تۈرلىرى 205

ھەدىسنىڭ بىزگە يېتىپ كېلىش جەھەتتىن تۈرگە بۆلۈنىشى() 205

ھەدىسنىڭ قوبۇل قىلىش ۋە رەت قىلىش تەرەپتىن تۈرلىنىشى 206

مەقبۇل ھەدىس ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى 206

«سەھىھ» ھەدىس 206

«سەھىھ» ھەدىسنىڭ شەرتلىرى 207

ھەسەن ھەدىس 207

يالغان ھەدىس 208

سۈننەتنىڭ توپلىنىش باسقۇچلىرى 210

سۈننەتنىڭ دەسلەپكى توپلىنىشى() 210

سۈننەتنى يېزىشقا بۇيرۇغان ھەدىسلەر ۋە توسقان ھەدىسلەر 210

دەسلەپتە سۈننەتنى يېزىشتىن توسۇشنىڭ سەۋەبى 212

ساھابىلار زامانىدا يېزىلغان ھەدىس توپلاملىرى 213

سۈننەتنىڭ ھىجرىيە 2-ئەسىردە رەسمى توپلىنىشى 214

ھىجرىيە 3- ئەسىردىكى ھەدىس توپلاش دولقۇنى 214

بىرىنچى ئۇسۇل: 215

ئىككىنچى ئۇسۇل: 215

سۈننەتنىڭ ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىدىكى ئورنى 216

سۈننەتكە ئەھمىيەت بېرىشنىڭ زۆرۈرلىكى 216

سۈننەتنىڭ قۇرئان كەرىمنى ئوچۇقلىشى 217

سۈننەت ئارقىلىق بېكىتىلگەن شەرىئەت ئەھكاملىرى() 218

سۈننەت مۆجىزىلىرى 220

سۈننەت مۆجىزىلىرى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇسلۇبى 220

ھەدىسلەردىكى ئىلمىي مۆجىزىلەر 222

ھەدىسلەردىكى ئىلمىي مۆجىزىلەرنىڭ بەزى مىساللىرى 222

سۈننەتنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرىدىكى مۆجىزىسى 226

سۈننەتنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرىدىكى مۆجىزىسى 226

قۇرئانچىلارغا رەددىيە 230

ھەدىسلەرگە ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ دېگۈچىلەرگە رەددىيە 231

ئىسلامىي ئىلىملەر ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە 235

ئوقۇش ۋە ئۆگىنىشنىڭ زۆرۈرلىكى ھەققىدىكى مەسىلىلەر 236

ئىلىمنىڭ ئاۋۋىلى ئاللاھنى تونۇشتۇر 236

ئىسلامىي ئىلىملەرنىڭ تۈرلىرى 236

ئېتىقادقا مۇناسىۋەتلىك ئىلىملەر ھەققىدە 238

تەۋھىد ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 238

تەۋھىدنىڭ تۈرلىرى 238
بىدئەت ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 240
دىندا پەيدا قىلىنغان بىدئەتلەر 240
بىدئەتلەرنى مەنئى قىلىشنىڭ سەۋەبى 241
بىدئەتلەرنى مەنئى قىلغانلىقنىڭ نەتىجىلىرى 242
كۇپرى ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى 245
كۇپرىنىڭ تۈرلىرى 245
ئېتىقادتىكى كۇپرىلىق ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى 245
ئەمەلدىكى كۇپرىلىقنىڭ تۈرلىرى 247
نىفاق ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى 249
ئېتىقادتىكى نىفاق 249
ئەمەلدىكى نىفاق 250
خائىنلار ئۆز مىللىتىنىڭ گۆرىنى قازغۇچىلار 250
ھىدايەت ۋە زالالەت 252
ھىدايەتنىڭ مەنىسى 252
ھىدايەتنىڭ تۈرلىرى 252
زالالەتنىڭ مەنىسى 253
مۇرتەدلىك ۋە ئۇنىڭ سەۋەبلىرى 255
مۇرتەد بولۇشقا ئېلىپ بارىدىغان ئىشلار 255
تەقۋالىق ۋە پاسىقلىق 257
تەقۋالىقنىڭ مەنىسى 257
تەقۋالىقنىڭ ئەھمىيىتى 257
پاسىقلىقنىڭ مەنىسى 257
زاھىدلىق ۋە تەركىدۇنيالىق 259
زاھىدلىقنىڭ مەنىسى 259
ھەقىقىي مەنىدىكى زاھىدلىق 259
زاھىدلىق بىلەن تەركىدۇنيالىقنىڭ پەرقى 261
زاھىدلىقنىڭ پەزىلەتلىرى 261
دۇئا ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 262
دۇئا ئىجابەت بولىشىنىڭ شەرتلىرى 262
دۇئا سەۋەبتىن بىھاجەت قىلالمايدۇ 263
دۇئا تەقدىرنى بىكار قىلىۋېتەلمەيدۇ 264
دۇئا بىراۋنىڭ ۋاستىسىگە مۇھتاج ئەمەس 265
دۇئانىڭ ئەدەبلىرى 266
دۇئا ئىجابەت بولۇشقا ئەڭ يېقىن ۋاقىتلار 268
دۇئادىن بىھاجەت بولۇشقا بولمايدۇ 269
ۋەسىلە ھەققىدىكى مەسىلىلەر 270
بۇيرۇلغان ۋەسىلە 270
مەنئىي قىلىنغان ۋەسىلە 272
شەرىئەتتىن دەلىلى بولمىغا ۋەسىلە 272
ئەخلاق ئىلمىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 273

ئەخلاق ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ئىشلار 273
مۇئامىلە ئىشلىرىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 273
مۇئامىلە ئىشلىرىنىڭ مەنبەئى ۋە ئۆلچىمى 274
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلارنىڭ ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك ئىلىملەر 275
تارىخ بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنىڭ پەرقى 275
مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنى ئۆگىنىشنىڭ ئەھمىيىتى 275
شېئىر ۋە شائىرلىق ھەققىدە 277
ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتى ھەققىدە 278
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەدھىيىسى ھەققىدە 278
ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ «دوستلار ۋە زامان» ناملىق شېئىرىدىن() 278
«بۇردە»ناملىق مەشھۇر قەسىدىدىن پارچە 280
پەيغەمبەر مەدھىيىسى 282
ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ ئاساسلىق مەنبەلىرى 284
ئىجما 284
ئىجمانىڭ تۈرلىرى 285
مۇجتەھىد ۋە ئىجتىھادنىڭ شەرتلىرى 285
كىشىلىك ئىجتىھاد بىلەن كوللېكتىپ ئىجتىھاد 286
قىياس ۋە قىياس قىلىش ئۇسۇلى 287
فىقھى ئىلمى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 290
فىقھى ئىلمىنىڭ مەيدانغا كېلىشى ۋە رەتلىنىشى 290
فىقھى ئىلمىنىڭ كېلىپ چىقىشىغا تۈرتكە بولغان سەۋەب 290
مەزھەب ھەققىدىكى مەسىلىلەر 291
مەزھەبنىڭ پەيدا بولىشى ۋە ئۇنىڭ سەۋەبى 291
ئىسلام دۇنياسىدىكى مەزھەبلەر 292
بىزنىڭ ئېتىقادىي مەزھىبىمىز 292
ئون ئىككى ئىمام مەزھىبى 293
ئەھلى سۈننە بىلەن شىئە مەزھىبى ئوتتۇرىسىدىكى پەرقلەر 295
ئەھلى سۈننە مۇسۇلمانلىرى ئارىسىدا دەۋر سۈرىۋاتقان فىقھى مەزھەبلەر 299
ھەنەفىي مەزھىبى 299
ئىمام ئەزەمنىڭ ئىسلام فىقھشۇناسلىقىدىكى مەرتىبىسى 300
ھەنەفىي مەزھىبىنىڭ فىقھىي مەسىلىلىرىنى توپلىغانلار 300
مالىكىي مەزھىبى 301
شافىئىي مەزھىبى 301
ھەنبەلىي مەزھىبى 302
شىئەلەردە دەۋر سۈرىۋاتقان مەشھۇر فىقھى مەزھەبلەر 302
ئەھلى سۈننە مەزھىبى ئىچىدە تۆگەپ كەتكەن فىقھىي مەزھەبلىرى 303
بىزنىڭ فىقھىي مەسىلىلىرىدىكى مەزھىبىمىز 303
مەزھەبگە ئەگىشىشكە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 305
ئىسلام مەزھەبلىرىنى تەقلىد قىلىش مەسىلىسى 305
مەزھەب چۈشەنچىسى 306
دۇنيادىكى دىنلار ۋە مۇسۇلمانلار ھەققىدە قىسقىچە مەلۇمات 308

ئەڭ كۆپ مۇسۇلمان بار دۆلەتلەر 308
ئەڭ كۆپ خرىستىئان ياشايدىغان دۆلەتلەر 308
دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ دىنىي پىرقىلەر 309
دۇنيادا ئادەم سانى ئەڭ تېز كۆپىيىۋاتقان دىن........ 309
كېلەچەك ئىسلامغا مەنسۇپ 310
خرىستىئان دىنى 311
خرىستىئانلارنىڭ دىنىي مەنبەلىرى 311
خرىستىئانلارنىڭ مەزھەبلىرى 312
يەھۇدىي دىنى........ 314
يەھۇدىيلارنىڭ قۇللۇق دەۋرى 315
يەھۇدىيلارنىڭ دۆلەت قۇرۇشى........ 315
يەھۇدىيلارنىڭ دىنىي مەنبەلىرى 315
ئىسلام دۇنياسىدىكى خەلقئارالىق تەشكىلات ۋە ئاكادېمىيىلەر 317
(1) «ئىسلام ئەللىرى ئىتتىپاقى»(رابطة العالم الإسلامي)........ 317
«ئىسلام ئەللىرى ئىتتىپاقى»نىڭ كۆلىمى ۋە خىزمەت دائىرىسى 317
(2) «خەلقئارا ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتى»(منظمة التعاون الإسلامي)........ 317
«خەلقئارا ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتى»نىڭ مەقسىتى........ 318
«خەلقئارا ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتى»نىڭ تەرەققىياتى........ 318
(3) «خەلقئارا مۇسۇلمان ئۆلىمالار ئىتتىپاقى»(اتحاد العالمي لعلماء المسلمين)........ 318
(4) «خەلقئارا ئىسلام قۇتقۇزۇش تەشكىلاتى»(هيئة الإغاثة الإسلامية العالمية)........ 319
ۋەزىپىسى 320
(5) «دۇنيا مۇسۇلمان ياشلار كۇلۇبى»(الندوة العالمية للشباب الإسلامي) 320
ۋەزىپىسى 320
(6) «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى مۇداپىئە قىلىش خەلقئارالىق كومىتېتى»(اللجنة العالمية لنصرة النبي)
.... 320
پائالىيەتلىرى 321
(7) «ئەزھەر ئىسلام تەتقىقات ئاكادېمىيىسى»(مجمع البحوث الإسلامية بالأزهر) 321
ۋەزىپىسى 322
(8) «سەئۇدى ئەرەبىستان كاتتا ئۆلىمالار ھەيئىتى»(هيئةكبار العلماء بالمملكة العربية السعودية) 322
ۋەزىپىسى 322
(9) «ھىندىستان ئىسلام فىقھى ئاكادېمىيىسى»(مجمع الفقه الإسلامي بالهند) 322
ۋەزىپىسى 322
(10) «ياۋروپا پەتىۋا ۋە ئىلمىي تەتقىقات كېڭىشى»(المجلس الأوروبي للإفتاء والبحوث) 323
ۋەزىپىسى 323
(11) «ئىسلام ئەللىرى ئىتتىپاقى»تارمىقىدىكى«ئىسلام فىقھى ئاكادېمىيىسى»(مجمع الفقه الإسلامي
لرابطة العالم الإسلامي) 323
ۋەزىپىسى 323
(12) «ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتى»نىڭ تارمىقىدىكى«ئىسلام فىقھى ئاكادېمىيىسى» (مجمع الفقه
الإسلامي لمنظمة التعاون الإسلامي)........ 323
ۋەزىپىسى 324
(13) تۈركىيە «ئىسلام تەتقىقات مەركىزى» 324

پائالىيەتلىرى 324
ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسى 324
ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسىنىڭ مەزمۇنى 325
(14) « مىسىر پەتىۋا مەركىزى»(دار الإفتاء المصرية) 325
ۋەزىپىسى 325
(15) سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسى 326
سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسىنىڭ چەتئەل تىللىرى بۆلۈملىرى 326
سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسىنىڭ ئۇيغۇر بۆلۈمى 327
ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ پروگرامما تۈرلىرى ۋە ۋاقىت ئۆلچىمى 327
ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى: www.sjrt.org 328
(16) «ئەرەب دۆلەتلىرى ئىتتىپاقى»(جامعة الدول العربية) ۋە ئەرەب ئەللىرى 328
«ئەرەب دۆلەتلىرى ئىتتىپاقى»نىڭ دائىرىسى 328
ھازىرقى ئەرەب دۆلەتلىرى 328
تەپسىرلەرگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 329
قۇرئان كەرىمنى ئەڭ دەسلەپ تەپسىر قىلغانلار 329
قۇرئان كەرىمنى تەپسىر قىلىش يولى تاقىيامەتكىچە ئوچۇق 329
ئىسلام دۇنياسىدىكى ئەڭ مەشھۇر تەپسىرلەر 331
يېقىنقى زامانلاردا يېزىلغان ئەڭ مەشھۇر تەپسىرلەر 331
قەدىمقى تەپسىرلەر بىلەن ھازىرقى تەپسىرلەرنىڭ پەرقى 332
ئۇيغۇرلاردىن چىققان مەشھۇر مۇپەسسىرلەر 332
ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان تەپسىرلەر 333
تەجۋىد ئىلمىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 334
تەجۋىد ئىلمىنىڭ ۋەزىپىسى 334
تەجۋىد قائىدىلىرىگە ئەمەل قىلىشنىڭ ھۆكمى 334
قىرائەت ئىلمىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 335
قۇرئان كەرىمنى قىرائەت قىلىش ئۇسۇللىرى 335
قىرائەت ئىلمى 335
قۇرئان ئوقۇشقا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 336
قۇرئان ئوقۇشنىڭ ئەھمىيىتى، پەزىلىتى ۋە ساۋابى 336
قۇرئان ئوقۇشنىڭ ئەدەپ – قائىدىلىرى 338
قۇرئان يادلاشنىڭ پەزىلىتى 338
ھەدىس ئىلمى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 340
ھەدىس ئىلمى ۋە ئۇنىڭ غايىسى 340
ھەدىس توپلاملىرى ھەققىدە قىسقىچە مەلۇمات 342
سەھىھۇلبۇخارىي 342
سەھىھۇ مۇسلىم 342
سۇنەن تىرمىزى 343
سۇنەن ئىبنى ماجە 343
سۇنەن ئەبۇ داۋۇد 343
سۇنەن نەسائىي 344
قۇرئان كەرىمنىڭ مۆجىزىسى ھەققىدە قىسقىچە مەلۇمات 347

قۇرئان كەرىم ھىدايەت كىتابىدۇر 347
قۇرئان كەرىمنىڭ ئەدەبىي مۆجىزىلىرى 349
(1) قۇرئان كەرىمنىڭ بەدىئىيلىكى 349
قۇرئان كەرىم ئەرەبلەرگە دۇئېل ئېلان قىلغان 349
(2) قۇرئان ئايەتلىرىنىڭ ئۆزى ئىخچام، مەنىسى چوڭقۇرلىقى 351
(3) قۇرئان كەرىمنىڭ تېكىستلىرىدىكى سىلىقلىق 353
(4) قۇرئان كەرىمنىڭ جازىبىيىتى 354
قۇرئان كەرىمنىڭ ئىلمىي مۆجىزىلىرى 356
بىرىنچى: تەبىئىي پەن دەلىللىرى 356
ئىككىنچى: ئارخېئولوگىيىلىك دەلىللەر 360
ئۈچىنچى: تېخنىكىلىق دەلىللەر 362
تۆتىنچى: ئاسترونومىيىلىك دەلىللەر 363
بەشىنچى: تىببىي دەلىللەر 366
ئالتىنچى: ئىجتىمائىي دەلىللەر 368
قۇرئان كەرىمنىڭ غەيبلەردىن خەۋەر بېرىشتىكى مۆجىزىسى 370
مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىسى قۇرئان بولغانلىقىنىڭ سەۋەبى 371
قۇرئان كەرىم پۈتۈن ئىنسانىيەتكە دۇئېل ئېلان قىلىدۇ 372
قۇرئان كەرىمنىڭ بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەرنىڭ مۆجىزىلىرىدىن ئالاھىدىلىكى 374
قۇرئان كەرىمنى ئاللاھ ساقلىماقتا 375
قۇرئان كەرىم پۈتۈن ئىنسانىيەت ئۈچۈن مۆجىزىدۇر 375
(1) قۇرئان كەرىمنىڭ ئۆتمۈش زامانلارنىڭ توساقلىرىنى بۆسۈپ ئۆتكەنلىكى 376
(2) قۇرئان كەرىمنىڭ ماكان توساقلىرىنى بۆسۈپ تاشلىشى 376
(3) قۇرئان كەرىمنىڭ كېلەچەك توساقلىرىنى بۆسۈپ تاشلىشى 377
مەككە مۇكەررەمە شەھىرى ۋە مەسجىدى ھەرەم 381
مەككە مۇكەررەمە شەھىرى 381
مەسجىدى ھەرەم 381
مەسجىدى ھەرەمنىڭ بىنا قىلىنىش تارىخى 382
ئىسلامدىن كېيىنكى مەسجىدى ھەرەم 382
كەبە ۋە ئۇنىڭ تارىخىي باسقۇچلىرى 384
كەبىنىڭ رېمونت قىلىنىش باسقۇچلىرى 384
ھەجەرۇل ئەسۋەدنى ئورنىغا قويۇش قىسسىسى 385
ھۇجرە قىسسىسى 385
كەبىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى رېمونت قىلىنىشى 385
كەبىنىڭ ئىشىكى 386
كەبىنىڭ ئالتۇن ئىشىگە ئىسمى يېزىلغان ئۇيغۇر خەتتات 386
مۇلتەزەم 387
ھۇجرە 387
ھەتىم 387
كەبىنىڭ يوپۇقى 387
كەبىنىڭ يوپۇقىنىڭ خىراجىتى 388
كەبىنىڭ يوپۇقىنى توقۇش فابرىكىسى 388

كەبىنىڭ يوپۇقىنىڭ رەڭگى ۋە شەكلى 388
كەبىنىڭ ھازىرقى يوپۇقى 389
مەقامۇ ئىبراھىم 389
مەقامۇ ئىبراھىمدىكى گۈمبەزنىڭ ئېلىپ تاشلىنىشى 389
زەمزەم سۈيى 390
زەمزەم قۇدۇقىنىڭ قايتىدىن ئېچىلىشى ۋە ئورنى 390
زەمزەم سۈيىنىڭ مۆجىزىسى 391
تەتقىقاتچىلارنى ھەيران قالدۇرغان مۆجىزە 392
زەمزەم سۈيى ئىچىشنىڭ پايدىسى 392
قىبلە ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ئەھكاملار 393
نامازدا قىبلىگە يۈزلىنىشنىڭ سىرى 394
ھەجەرۇل ئەسۋەد 394
ھەجەرۇل ئەسۋەدنى سۆيۈش ئۇنىڭغا چوقۇنغانلىق ئەمەس 395
ھەجەرۇلئەسۋەدنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەر 395
ھەجەرۇل ئەسۋەدنىڭ كۈمۈش بىلەن قاپلىنىشى 396
رۇكنى يەمانى 396
مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرى ۋە پەيغەمبەر مەسجىدى 397
مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرى 397
مەسجىدى نەبەۋى 397
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنبىرى 398
رەۋزە شەرىپ 398
سۇففە 398
ھازىرقى مەسجىدى نەبەۋى 399
ھۇجرە شەرىپ ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسى 400
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسگە قىلىنغان سۇيىقەستلەر 400
مەسجىدى ئەقسا ھەققىدە مەلۇمات 402
يەر يۈزىدىكى ئىككىنچى مەسجىد 402
مەسجىدى ئەقسانىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ قولىغا ئۆتۈشى 403
مەسجىدى ئەقساغا قىلىنغان ئەڭ چوڭ جىنايەت 404
ئۇيغۇر دىيارىدىكى ئالاھىدە ئۈچ مەسجىد 405
ئەڭ دەسلەپ سېلىنغان مەسجىد-ئاتۇش جامەسى 405
كالا تېرىسى پىلانى 405
ئەڭ مەشھۇر مەسجىد-قەشقەر ھېيتگاھ جامەسى 406
ئەڭ چوڭ مەسجىد-كېرىيە جامەسى 406
ئىسلام دۇنياسىدىكى بەزى مەشھۇر بىلىم يۇرتلىرى 408
بەيتۇل ھېكمەت(بيت الحكمة) 408
قەرەۋىيىن ئۇنىۋېرستېتى(جامعة القروين) 408
ئەڭ قەدىمى ئىسلام ئالىي بىلىمگاھى -ئەزھەر بىلىم يۇرتى(جامعة الأزهر الشريف) 409
نىزامىيە مەدرەسەسى(المدرسة النظامية) 410
مەدرەسە مۇستەنسىرىيە(المدرسة المستنصرية) 411
دارۇلھەدىس خەيرىيەت بىلىمگاھى(دار الحديث الخيرية) 411

دارۇلھەدىس بىلىمگاھىنىڭ دەرسلىكلىرى 411
دارۇلھەدىس بىلىمگاھىنىڭ سىنىپلىرى 412
دارۇلھەدىس بىلىمگاھىغا قوبۇل قىلىش شەرتلىرى 412
ئۇممۇلقۇرا ئۇنىۋېرسىتېتى(جامعة أم القرى) 413
ئۇممۇلقۇرا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ فاكۇلتېتلىرى 413
مۇھەممەد ئىبنى ئەلى سەنۇسى ئۇنىۋېرسىتېتى(جامعة محمد بن علي السنوسي) 413
مەدىنە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتى(الجامعة لإسلامية بالمدينة المنورة) 414
مەدىنە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سىنىپلىرى 414
مەدىنە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تەمىنلىشى 414
مەدىنە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتىغا قوبۇل قىلىش شەرتلىرى 414
تۈركىيىدىكى ئىمام، خاتىب ئىنىستىتوتى(Imam Hatip Lisesi) 415
تۈركىيىدىكى ئىمام، خاتىب ئىنىستىتوتىنىڭ دەرسلىكلىرى 416
تۈركىيىدىكى ئىلاھىيات فاكۇلتېتلىرى(Ilahiyat fakulteleri) 416
ئىلاھىيات فاكۇلتېتلىرىنىڭ دەرسلىكلىرى 417
مالايشىيا خەلقئارا ئىسلام ئۇنىۋېرستېتى(International Islamic University Malaysia) 417
ئىسلام ئاباد خەلقئارا ئۇنىۋېرستېتى(International Islamic University Islamabad) 417
ئىمان ئۇنىۋېرستېتى(جامعة الإيمان) 418
ئىمام مۇھەممەد ئىبنى سۇئۇد ئۇنىۋېرستېتى(جامعة إمام محمد بن سعود) 418
ئامېرىكا ئوچۇق ئۇنىۋېرستېتى(the American Open Universty) 419
ئۇيغۇر دىيارىدىكى بەزى مەشھۇر ئىلىم يۇرتلىرى 420
خانلىق مەدرىسە 420
قەشقەر «ساچىيە» مەدرىسەسى 420
قەشقەر ساقىيە مەدرىسەسى 421
لۈكچۈن مەدرىسەسى 422
دامىكۇ پۇناق مەدرىسەسى 422
كېرىيە دۆڭ مەدرىسە 423
ھىجرىيە يىلنامىسى ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە 424
ھىجرىيە يىلنامىسىنىڭ تاللىنىشى 424
ھىجرىيە يىلنامىسىنىڭ ئۇيغۇر ئېلىگە كىرىشى 425
ئاتېئىزم ۋە ئۇنىڭ سەپسەتىسى 429
ئاتېئىزم پەلسەپىسى قەدىمدە بولمىغان بىر ئېقىم 429
ئاتېئىزم نەزىرىيىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغانلار 430
دارۋىنىزم نەزىرىيىسى ۋە ئۇنىڭ كېلىپ چىقىشى 431
تەدرىجى تەرەققىيات نەزىرىيىسى ۋە فىزىكا ئىلمى 433
تېرمودىنامىكا قانۇنىيەتلىرى 433
ئىسلام دىنى ۋە تەدرىجى تەرەققىيات نەزىرىيىسى 436
ئاتېئىزم ئېقىمىنىڭ باش كۆتۈرۈشى 438
ئاتېئىزمچىلارنى ۋاقىتلىق غەلىبىگە ئېرىشتۈرگەن سەۋەبلەر 440
ئاتېئىزم پەلسەپىسىنىڭ ئىسلام دۇنياسىدىكى تەسىرى 440

ئاللاھنىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلايدىغان ماددىي دەلىللەر 444
ئاللاھنىڭ مەۋجۇد ئىكەنلىكى دەلىل-ئىسپاتقا مۇھتاج ئەمەس..... 444
ھەممىنى ئاللاھ ياراتقان 444
ئاللاھتىن باشقا ياراتقۇچى يوق..... 446
ئىنسانلار دىنسىز ياشىمىغان 447
ياۋروپالىق پەيلاسوپلارنىڭ ئاتېئىزمچىلارغا بەرگەن رەددىيەلىرى..... 449
ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلايدىغان ئەقلىي دەلىللەر 451
ئاللاھنى بۇ دۇنيادا كۆرگىلى بولمايدۇ..... 455
كۆرۈش ئىشىنىش ئۈچۈن شەرت ئەمەس 455
ئىلىم-پەن ۋە ئاللاھنىڭ بارلىقى..... 457
تەبىئەت 458
يارىتىلىش دەلىلى..... 459
ئاجايىپ قانۇنىيەت 460
تاسادىپىيلىق 462
ۋىجدان ۋە دىن..... 462
يەرشارىلىشىش ئېقىمى ۋە ئۇنىڭ خەتىرى..... 464
يەرشارىلىشىش بىلەن ئالەمشۇمۇللۇقنىڭ پەرقى..... 464
يەرشارىلىشىش ئېقىمىغا ئىسلام ۋە خرىستىئان ئالىملىرىنىڭ قارشىلىقى..... 466
سىكۇلارىزم ئېقىمى ۋە ئۇنىڭ سەۋەبى..... 467
ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى ياۋروپا جەمئىيىتى..... 467
بىرىنچى: دىنىي ئېتىقاد 467
ئىككىنچى: ئىقتىسادىي تۈزۈم 469
ئۈچىنچى: سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي تۈزۈم 469
چېركاۋلارنىڭ زۇلۇملىرىنىڭ نەتىجىسى 469
Secularism ئاتالغۇسىنىڭ كېڭەيگەن مەنىسى 470
Secularism ئېقىمىنىڭ تەرەققىي قىلىشى 471
مۇسۇلمانلارSecularism تۈزۈمىگە مۇھتاج ئەمەس 471
Secularism ئېقىمىنىڭ ئىسلام دۇنياسىغا كىرىشىنىڭ سەۋەبى 473
ھەق دىن ئىلىمگە قارشى ئەمەس..... 477
بەزى ئاتالمىش ئىلمىي ھەقىقەتلەرنىڭ ساختىلىقى..... 479
دۇنيادىكى ئۇرۇشلارغا دىن سەۋەب بولغان ئەمەس 480
دىنغا تايانماستىن ھەممە نەرسىنى بىلگىلى بولمايدۇ..... 481
مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكى ھەققىدە 483
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆپ ئايالى بولغانلىقى..... 483
مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ھاقارەت قىلىش ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ھاقارەتلىگەنلىكتۇر 485
ئىسلام دىنى قىلىچ بىلەن تارقالمىغان 488
تېررورىزم ۋە ئىسلام..... 492
سەلبىي ئۇرۇشلىرى ئىسلام دىنىنىڭ كەڭچىللىكىگە گۇۋاھتۇر 496
مۇسۇلمانلار مۇستەملىكىچى بولمىغان 497
ھازىرقى مۇسۇلمانلاردىكى ئىناقسىزلىقنىڭ سەۋەبلىرى..... 498
ئاللاھ ھەقىقىي مۆمىنلەرگە ياردەم قىلىدۇ..... 499

مۇسۇلمانلارنىڭ ئارقىدا قېلىشى ئۆزلىرىنىڭ خاتالىقىدىن 501
ئىسلام دىنى ۋە ئايال 503
ئىسلام دىنى ئاياللارنىڭ ئىلىم ئېلىشىنى پەرز قىلغان 503
ئىسلام دىنى ئاياللارنىڭ ئىشلىشىگە قارشى ئەمەس 503
ئىسلام دىنى ئاياللارنىڭ مەنسەپ تۇتۇشىغا قارشى ئەمەس 504
ئىسلام دۆلىتى ۋە ئۇنىڭ ئۆزگىچىلىكى 507
ئىسلام دۆلىتى بىلەن دىن دۆلىتىنىڭ پەرقى 507
مەدىنە ئىسلام دۆلىتىدە گراژدانلارنىڭ ھەق-ھوقۇقلىرى كاپالەت قىلىنغان 509
مەدىنە دەستۇرى ۋە ئۇنىڭ جارىي قىلدۇرۇلۇشى 509
ئىسلام دۆلىتى باشقا دىنلارغىمۇ يول قويغان 510
ئىسلام دۆلىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى 511
دېموكراتىيە بىلەن ئىسلام دىنىنىڭ مۇناسىۋىتى 513
مۇسۇلمانلاردا سىياسىي ئىستىبدات دەۋرىنىڭ باشلىنىشى 514
تۇنجى ئىسلام دۆلىتىنىڭ ئۆرنەكلىرى 515
ئەرەبلەرنى مىللەت قاتارىغا كۆتۈرگەن نەرسە ئىسلام دىنىدۇر 515
ئىسلام دۆلىتىنىڭ تۇنجى رەئىسى 515
مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام سۆيگۈ بىلەن ئىتائەت قىلىنغان زات ئىدى 516
ساھابىلارنىڭ پەيغەمبەر سۆيگۈسىدىن ئۆرنەكلەر 517
ئەبۇ بەكرىنىڭ ئۇسسۇزلىقى 517
ئەبۇ بەكرىنىڭ غەمكىنلىكى 517
بىلالنىڭ ھەسرىتى 518
سەۋبانىنىڭ سېغىنىشى 518
سەۋادنىڭ ئارمىنى 519
مۇئازنىڭ دەردى 519
ئاتا-ئانام ساڭا پىدا بولسۇن 519
رەسۇلۇللاھ ئۈچۈن جېنىم قۇربان 520
سېغىنىپ تۇرالمىدىم 520
غەربلىكلەرنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەققىدە ئېيتقانلىرى 521
تۇنجى ئىسلام دۆلىتىنىڭ ئادالەتپەرۋەرلىكى 524
ئىسلام خەلىپىلىرىنىڭ ئادالەتپەرۋەرلىكى 525
كېڭەش ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 527
تۇنجى ئىسلام دۆلىتىدىكى كېڭەش 527
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىكى كېڭەش ئەزالىرى 528
كېڭەش قىلىشنىڭ ماۋزۇسى 528
ئىسلام خەلىپىلىكلىرى 529
خۇلۇفائۇرراشىدۇن دەۋرى 529
خۇلەفائۇرراشىدۇن دەۋرىدىكى ئىسلام دۆلىتى 531
ئەمەۋىيلەر دەۋرى 532
ئەمەۋىيلەر دەۋرىدىكى ئىسلام دۆلىتى 532
ئابباسىيلار دەۋرى 532
ئابباسىيلار دەۋرىدىكى ئىسلام دۆلىتى 532

ئوسمانىيلار دەۋرى 533
ئوسمانىيلار دەۋرىدىكى ئىسلام دۆلىتى 533
پايدىلىنىلغان ماتېرىياللار 535
ئەرەبچە ئەسەرلەردىن 535
تۈركچە ئەسەرلەردىن 535
ئۇيغۇرچە ئەسەرلەردىن 536

ئالتىنچى بۆلۈم

هارام ۋە چەكلەنگەن ئىشلار

ھالال–ھارام ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە

ھالال-ھارام مەسىلىسى ئەڭ قەدىمىي مەسىلىلەرنىڭ بىرى بولۇپ، كائىناتنىڭ بارلىق ئىشلىرى ۋە ھاياتنىڭ مىزانىغا مۇناسىۋەتلىك چوڭ مەسىلىدۇر. ئاللاھ تائالا ئىنساننى يەر يۈزىدە ئۆزىدىن ئورۇنباسارلىق ۋەزىپىسىنى جارىي قىلدۇرۇشى ئۈچۈن ياراتقان بولۇپ، ئۇنىڭغا يېمەك – ئىچمەك، نەسلىنى داۋام قىلدۇرۇش ئامىللىرى، بەختلىك ھايات كەچۈرۈشنىڭ چارىلىرى قاتارلىق ياشاشنىڭ پۈتۈن ۋاسىتىلىرىنى تولۇقلاپ بېرىش بىلەن بىرگە ياشاشنىڭ قانۇن - پىرىنسىپلىرىنى بەلگىلىگەن. چۈنكى ھەر قانداق بىر ئۇستا ئۆزى ياسىغان نەرسىسىنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى ئوبدان بىلگىنىگە ئوخشاش، ياراتقۇچى ئاللاھ ئۆزى ياراتقان مەخلۇقاتلىرىنىڭ خاراكتېرىنى ۋە ئۇلار ئۈچۈن نېمىنىڭ پايدىلىق ۋە نېمىنىڭ زىيانلىق ئىكەنلىكىنى ياخشى بىلىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا ئىنساننىڭ بەھۇزۇر ھايات كەچۈرۈشىگە كاپالەت قىلىش ئۈچۈن بىر قىسىم قانۇن – پىرىنسىپلارنى بەلگىلىگەن. بۇ قانۇن – پىرىنسىپلار «قىل» ۋە «قىلما» ياكى بىزنىڭ تەبىرىمىز بويىچە «ھالال» ۋە «ھارام» دېگەن ئىككى سۆزگە مەركەزلەشكەن.

ئاللاھ تائالانىڭ ھېكمىتى ئىنسان ئورۇغىنى يەر يۈزىگە تارقىتىپ، ئۇلارنىڭ ھاياتىغا ۋە بەخت – سائادىتىگە كاپالەتلىك قىلىدىغان مەزكۇر قانۇن – پىرىنسىپلارنى بەلگىلەشنى تەقەززا قىلغان بولۇپ، ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ئايالى ھەۋۋانى جەننەتتىن يەر يۈزىگە چۈشۈرۈشتىن ئاۋۋال بۇ ئىككىسىنى ھالال – ھارام بىلەن سىنىغان. بۇ سىناق ئەمەلىيەتتە ئۇلارغا «ھالال – ھارام» نى ئۆگىتىشتىكى تۇنجى مەشىق ئىدى. ئاللاھ تائالا بۇ ئىككىسىگە جەننەتتە ھەممە نەرسىنى ھالال قىلىپ بېرىپ، پەقەت بىر تال دەرەخنىڭ مېۋىسىنىلا ھارام قىلغان. ئۇنداقتا ئاللاھ تائالا ئۇلارغا نېمە ئۈچۈن بۇ بىر تال دەرەخنىڭ مېۋىسىنى ھارام قىلغان؟ دەيمىزكى، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ھالال – ھارامنىڭ پەلسەپىسىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ھارام قىلغان. دېمەك، ھالال – ھارام مەسىلىسى ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ئايالى ھەۋۋا ئىككىسى جەننەتتىكى ۋاقتىدىلا باشلانغان.

ھالال ھارامدىن كۆپتۇر

شۇنىمۇ ئەستىن چىقارماسلىق كېرەككى، ئاللاھ تائالا كۆپ نەرسىلەرنى ھالال قىلغان ۋە ئىنتايىن ئاز نەرسىلەرنىلا ھارام قىلغان. شۇڭا ئاللاھ تائالا ھالالنىڭ كۆپلىكىدىن ئۇلارنى سانىمىغان. ئەمما ھارامنى سانىغان. چۈنكى شەيئىلەر ئەسلىدە ھالال بولۇپ، ئۇلاردىن پەقەت ئاز قىسمىلا ئىنسانلارغا زىيانلىق بولغانلىقى ۋە مۇندىن باشقا ئاللاھ تائالاغا ئۆزى بىلىدىغان سەۋەبلەر تۈپەيلى ھارام قىلىنغان، شۇڭا ھالالنى ساناپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ. ئەمما ھارام ئاز بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى ساناش مۇمكىن. ئىنسانلار پەن – تېخنىكىدا ئىلگىرىلەپ، يۇقىرى تېپتىكى ھېسابلاش ماشىنىلىرى ۋە ستاتىستىكا قوراللىرى ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان بولسىمۇ، يەنىلا ئۇلار قۇملارنىڭ ياكى دېڭىز دولقۇنلىرىنىڭ سانىنى ئېلىشتىن ئاجىز كەلگەندەك، ئاللاھ تائالانىڭ نېمەتلىرىنىمۇ ساناپ بولۇشتىن ئاجىز كېلىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالانىڭ نېمەتلىرىنى ساناش ۋە ھېسابلاشقا ئىنسان تاقىتى يەتمەيدۇ.ئاللاھ تائالا بۇ مەنىدە مۇنداق دېگەن: ﴿سىلەر ئاللاھنىڭ

نېمىتىنى ساناپ تۈگىتەلمەيسىلەر﴾[1].

ئاللاھ تائالا ھارام قىلغان نەرسىلەردىن بەزىسى تۆۋەندىكى ئايەتلەردە ئىپادىلەنگەن: ﴿(ئەي پەيغەمبەر! ئۇلارغا ئېيتقىنكى« كېلىڭلار، ئاللاھ ھارام قىلغان نەرسىلەرنى سىلەرگە ئوقۇپ بېرەي: سىلەر ئاللاھقا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا ـ ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىڭلار، نامراتلىقتىن قورقۇپ بالاڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار، بىز ئۇلارغا ۋە سىلەرگە رىزىق بېرىمىز، ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يامان ئىشلارغا يېقىن كەلمەڭلار، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ (ناھەق) ئادەم ئۆلتۈرمەڭلار، ھەقلىق رەۋىشتە ئۆلتۈرۈش بۇنىڭدىن مۇستەسنا. سىلەرنىڭ چۈشىنىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ. يېتىمنىڭ مېلىنى تاكى ئۇ بالاغەتكە يەتكەنگە قەدەر ئۇنىڭغا ئەڭ پايدىلىق ئۇسۇلدا تەسەررۇپ قىلىڭلار، ئۆلچەمنى ۋە تارازىنى توغرا قىلىڭلار، ھېچقانداق ئادەمنى كۈچى يەتمەيدىغان ئىشقا تەكلىپ قىلمايمىز. سۆز قىلغان (ھۆكۈم چىقارغان ياكى گۇۋاھلىق بەرگەن) چېغىڭلاردا ئادىل بولۇڭلار، (ھۆكۈم چىقىرىلغان ياكى گۇۋاھلىق بېرىلگەن ئادەم) تۇغقىنىڭلار بولغان تەقدىردىمۇ، ئاللاھقا بېرىلگەن ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار، ئىبرەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ». بۇ مېنىڭ توغرا يولۇمدۇر، شۇ يولدا مېڭىڭلار، نا توغرا يوللاردا ماڭماڭلار، ئۇلار سىلەرنى ئاللاھنىڭ يولىدىن ئايرىۋېتىدۇ، دوزاختىن ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ﴾[2].

يۇقىرىقى ئايەتلەر ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرگەن ئون ۋەسىيەتنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان.

ھالال نەرسىلەردىمۇ ھارام تېپىلىدۇ

ھالال نەرسىلەردىمۇ بەزى ھاراملار تېپىلىدۇ. بۇ زادى نېمە دېگەنلىك؟ بۇ مۇنداق دېگەنلىك، بىر نەرسە ئۆز زاتىدا ھالال بولسىمۇ، ئۇنى ئوغرىلىق، پارىخورلۇق، ئالدامچىلىق قاتارلىق چەكلەنگەن يوللار ئارقىلىق تاپقان كىشى ئۈچۈن ئۇ نەرسە ھارامدۇر. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا ياراتقان لەززەتلىك مېۋىلەر ھالالدۇر. ئۇنى چەكلەنگەن يوللار ئارقىلىق تاپقان كىشى ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسى ئۈچۈن ئۇ مېۋىلەر ھارام بولغانغا ئوخشاش. شۇنىڭدەك، ئۆزى ھالال بولسىمۇ ھاجەتتىن تاشقىرى سەرپ قىلىش بىلەن ئۇ نەرسە ھارام بولۇپ كېتىدۇ. مەسىلەن: توق قورساققا زورلاپ يېيىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ تەن ساقلىقىغا زىيان يەتكۈزگەنگە ئوخشاش. شەكسىزكى، مۇنداق قىلىش قوش ھارامنى سادىر قىلغانلىقتۇر. چۈنكى توق قورساققا زورلاپ يېيىش ئارقىلىق تائامنى ئىسراپ قىلىش بىر ھارام، ئاندىن ئۆزىنىڭ مەيدىسىنى بۇزۇپ تەن ساقلىقىغا زىيان يەتكۈزۈش يەنە بىر ھارامدۇر.

ھالال ـ ھارام ئىنسانىنىڭ تاقىتىگە يارىشا بەلگىلەنگەن

ھالال قىلىش ياكى ھارام قىلىش پەقەت ئاللاھ تائالانىڭلا ھەققىدۇر. ئاللاھ تائالا ھالال بىلەن ھارامنى بەلگىلەشتە بىلىپ بەلگىلىگەن. خۇددى تېلېۋىزىيە، كىر ئالغۇ، ئۈن ئالغۇ ۋە سىن ئالغۇ

(1) ئىبراھىم سۈرىسى 34- ئايەت.
(2) ئەنئام سۈرىسى 151- 153- ئايەتلەر.

قاتارلىق جىھازلارنى ياساپ چىققانلار بۇ جىھازلارنى قانداق يوسۇندا ئىشلىتىش ۋە بۇزۇلۇشىنىڭ ئالـدىنى قانـداق ئـېلىش دېگەنـدەك تەلىمـاتلىرى يېزىلغـان بـىرەردىن كىتـابچىنى بـۇ جىھـازلارنى ئالغۇچىلارغـا قوشـۇپ بەرگىـنىگە ئوخشـاش، ئـاللاھ تائـالامۇ ئـۆزى ياراتقـان مەخلۇقـاتلىرىنى ۋە ئۇلارغا نېمىلەرنىڭ پايدىلىق، نېمىلەرنىڭ زىيانلىق ئىكەنلىكىنى، ئىنسانلار قانداق قىلغاندا ھاياتىنى بـىخەتەر ئۆتكـۈزۈپ بەختلىـك بولـىدىغانلىقىنى ياخشـى بىلگەنلىكـى ئۈچـۈن ئۇلارغـا سـاماۋىي كىتـابلارنى چۈشـۈرۈپ، «ھـالال-ھـارام» نـامى ئاسـتىدا تەلىمـاتلىرىنى ئـۆگەتكەن. ئـاللاھ تائالانىـڭ ھېكمىتـى ھـالال – ھـارام توغرۇلـۇق قـانۇن – پىرىنسـىپلارنى بەلگىلەشـتە ئىنسـانىنىڭ سـەۋر – تاقەتتىكى قۇدرىتىگە رىئايە قىلىشنى تەقەززا قىلغان. شۇڭا ئىنسانلار نەپەس ئالىدىغان ھاۋادا ھالال – ھارام بەلگىلىمىگەن. چۈنكى ئىنسان ھاۋاسىز ياشىيالمايدۇ. ئەمما يېمەك – ئىچمەكلەردە ھالال – ھارامنى بەلگىلىگەن. چۈنكى ئىنسان ھارام يېمەستىنمۇ ھاياتىنى داۋام قىلدۇرالايدۇ. ئـاللاھ تائـالا ھالال بىلەن ھارامنى بەلگىلىگەندە، بىزگە - بىزنىڭ جىسمىمىزغا، ھاياتىمىزغا، تەن ساقلىقىمىزغا - نېمىلەرنىڭ پايدىلىق ۋە نېمىلەرنىڭ زىيانلىق ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن. شۇڭا بىز ئۈچۈن پايدىلىق بولغانلىرىنى ھالال پېتى بويىچە بەلگىلىگەن. ئەمما بىز ئۈچۈن – جىسمىمىز، ئەقلىمىز، تەن ساقلىقىمىز ۋە ھاياتىمىز ئۈچۈن - زىيانلىق بولغانلىرىنى ھارام قىلىۋەتكەن. بۇ خۇددى نېفىت ئايرىش زاۋۇتىدىكىلەرنىڭ بېنزىننى تۈرلەرگە ئايرىغىنىغا ئوخشايدۇ. ئاپتوموبىل ئۈچۈن مەخسۇس قىلىنغـان بېنزىنـنى ئايروپىلانغـا قاچىلىغانـدا، ئـايروپىلان ۋەزىپىسـىنى ئۆتىيەلمەيـدۇ. ئۇچقـان تەقدىردىمۇ چۈشۈپ كېتىدۇ. ئادەم ئۆلىدۇ..... خۇددى شۇنىڭدەك، سىزگە مەخسۇس قىلىنغان ھالال تائـامنى يېمەسـتىن، ھـارام تائـامنى يېسـىڭىز جىسـمىڭىزغا زىيـان يەتكۈزىـدۇ- دە، زەھەرلىنىـپ ئۆلىسىز، ئۆلمىگەن تەقدىردىمۇ، كېسەل بولىسىز. شۇنىڭ بىلەن ھاياتتىكى ۋەزىپىڭىزنى ئۆتەشتىن ئاجىز قالىسىز. ھارام دېگەن ئەنە شۇنداق زىيانلىق نەرسە.

ھالال بىلەن ھارام ئېنىق

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھالالمۇ ئېنىق، ھاراممۇ ئېنىقتۇر، لېكىن بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا شۈبھىلىك نەرسىلەرمۇ بار»[1].

بۇ ھەدىس ھالال – ھارام مەسىلىسىدە چوڭقۇر مەنىنى ئىپادىلىمەكتە. بۇ ھەدىس قۇرئان كەرىمدە بايان قىلىنغان ھالال – ھارامنى ئىپادىلىگەندەك، ئىنسانلار ئەقلىي كۈچى بىلەن بىلەلەيدىغان ھالال – ھارامنىمۇ ئىپادىلەيدۇ. چۈنكى ئىنسانلار يارىتىلىشتىكى ئەسلى تەبىئىتىدە توغرۇلۇقنى، دۇرۇسلىقنى ۋە ھەققانىيلىقنى سۆيىدۇ. شۇڭا گۇناھ قىلغان، دۇرۇس ئىش قىلمىغان ئادەم باشقىلاردىن خىجىل بولۇپ، گۇناھلىرىنى، خاتالىقلىرىنى ۋە ھەقسىزلىكلىرىنى كىشىلەرنىڭ كۆزىدىن يوشۇرۇشقا تىرىشىدۇ ۋە ئۆز-ئۆزىدىمۇ ئىچكى توقۇنۇشلار بىلەن بىئاراملىقتا ياشايدۇ.

شۇڭا ئىنسانلار بىراۋنىڭ ئىچكى دۇنياسىدىكى بىئاراملىقىغا ۋە ئەتراپىدىكىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگە بىر قاراش بىلەنلا ئۇنىڭ قايسى ھالدا ئىكەنلىكىنى بىلەلەيدۇ. مەسىلەن: باشقا بىرىنىڭ ئايالى بىلەن ھارام مۇھەببەتنىڭ ھېكايىسىنى ياشاۋاتقان بىرى، ئۇنىڭ بىلەن ھەر قېتىم ئۇچراشقىنىدا، خۇدۇكسىرەپ ئالدى – كەينىگە مىڭ قېتىم قارىسا، ئۆزىنىڭ ئايالى بىلەن كېتىپ بارغان كىشى ھېچ نەرسىدىن خۇدۇكسىرىمىگەنگە، ئوغرى يانچۇقىدىن پۇل چىقارماقچى بولغاندا،

---

(1) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

ھەر تەرەپكە سىنچىلاپ قارىۋېتىپ چىقارسا، ھالالدىن پۇل تاپقان ئادەم ئۆزىنىڭ پۇلىنى راھەتلىك بىلەن چىقارغىنىغا، بىراۋنىڭ ئىمزاسىنى ئوغرىلاپ يولسىزلىق قىلماقچى بولغان ئادەم قورقۇنچتىن قوللىرى تىترىگەن ھالدا قەلەم تەۋرەتسە، ئۆزىنىڭ ئىمزاسىنى قىلغان ئادەم راھەتلىك بىلەن ئىمزا قىلغىنىغا ئوخشاش. بۇ مىساللار ھالال بىلەن ھارامنىڭ ئىنسانلار نەزىرىدىمۇ ئېنىق ئىكەنلىكىنى بىلىۋېلىشىمىز ئۈچۈن يېتەرلىكتۇر.

توغرا ئىش قىلغان ئادەمنىڭ ۋىجدانى راھەت، ئۆزى خاتىرجەم، يامان ئىش قىلغان ئادەم ئۆزى بىئاراملىق ۋە خۇدۇك ئىچىدە بولىشىنىڭ سەۋەبى نېمە؟ تەبىئىيكى، بۇ ئىنساننىڭ ئەسلى تەبىئىتىدىكى ئىمانىنىڭ تەقەززاسىدۇر! چۈنكى ئىنساننىڭ ئىچكى دۇنياسى ھالال بىلەن ئۆزلىكىدىن ماسلىشىپ كېتىدۇ. ئەمما ھارام بىلەن ماسلىشالمايدۇ، ئىچكى توقۇنۇش پەيدا قىلىدۇ. ئىنسان تەبىئىتى ھالال بىلەن ئارام تاپىدۇ، ھارام بىلەن ئىزتىراپ چېكىدۇ. مانا بۇ، ئىنسان تەبىئىتىدە ئورۇن ئالغان تەبىئىي ئىماننىڭ نەقەدەر چوڭقۇر ئىكەنلىكىنىڭ دەلىلىدۇر. ئىنسان ئەگەر يارىتىلىشتىكى ساپ تەبىئىتى بويىچە ياشايدىغان بولسا، ئۇ چوقۇم بەخت – سائادەت ۋە ھۇزۇر – ھالاۋەت ئىچىدە ھايات كەچۈرىدۇ. چۈنكى قۇرئان كەرىم ﴿ئاللاھنىڭ دىنىغا ئەگەشكىنكى، ئاللاھ ئىنسانلارنى شۇ دىن بىلەن ياراتقان﴾[1]دەيدۇ.

ھالال بىلەن ھارام ئوتتۇرىسىدىكى نەرسىلەر

ئەمدى ھەدىستىكى «شۈبھىلىك ئىشلار» غا كەلسەك، ئىسراپچىلىق بىلەن پارىخورلۇق ئېنىق ھاراملاردىن بولۇپ، ئىسراپچىلىق - يېيىش، ئىچىش، كىيىنىش ۋە ھەر قانداق بىر ئىشتا نورمالدىن ئارتۇق قوللىنىپ ئاشۇرۇۋېتىش دېگەنلىكتۇر. پارىخورلۇق - مەنسەپنى سۇيىئىستېمال قىلىپ كىشىلەرنىڭ قولىدىكىلەرگە كۆز تىكىش دېگەنلىكتۇر. لېكىن بۇنىڭغا ئوخشاپ كېتىدىغان مەسىلىلەردە شۈبھىلىك ئىشلار بار. مەسىلەن: ئۆزىنىڭ مال – مۈلكىنى ئىسراپچىلىققا ئېھتىمال بولغان دەرىجىدە ئاشۇرۇپ سەرپ قىلىش شۈبھىلىك ئىشلاردىن سانىلىدۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالا ياراتقان نېمەتلەر پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ ئېھتىياجىغا يېتىدىغان دەرىجىدە تەكشۈكلۈق ئىچىدە يارىتىلغان بولۇپ، ئۇلارنى ئىسراپ يولى بىلەن بۇزۇپ چېچىش باشقىلارنى بۇ نېمەتلەردىن مەھرۇم قىلغانلىق بولىدۇ. ئەگەر بايلىقلار ئادالەت بىلەن تەقسىم قىلىنىدىغان بولسا، يەر يۈزىدە ئاچارچىلىق دېگەن نەرسە مەۋجۇد بولمايدۇ. قۇرئان كەرىمدىكى: ﴿بىز ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى ئۆلچەملىك ياراتتۇق﴾[2]، ﴿قانداقلا نەرسە بولمىسۇن، ئۇنىڭ خەزىنىسى بىزنىڭ دەرگاھىمىزدىدۇر، بىز ئۇنى پەقەت مەلۇم مىقداردىلا چۈشۈرىمىز﴾[3]، ﴿ئەگەر ئاللاھ بەندىلىرىنىڭ رىزقىنى كەڭ قىلسا، ئۇلار ئەلۋەتتە زېمىندا پىتنە-پاسات تېرىيتتى. لېكىن ئاللاھ خالىغان نەرسىنى ئۆلچەم بىلەن چۈشۈرىدۇ، ئاللاھ ھەقىقەتەن بەندىلىرىنىڭ (ئەھۋالىدىن) تولۇق خەۋەرداردۇر، (ئۇنى) كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر﴾[4] دېگەن ئايەتلەر بۇ مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

يەنە بىر مىسال: چوڭ ئىشلارنى قويۇپ تۇرايلى، يېزىلىق ھۆكۈمەتتىكى بىر كادىر

(1) رۇم سۈرىسى 30 – ئايەت .
(2) قەمەر سۈرىسى 49- ئايەت.
(3) ھەجر سۈرىسى 21- ئايەت .
(4) شۇرا سۈرىسى 27- ئايەت .

دېھقانلاردىن بىرەرسىنىڭ قانۇنلۇق ئىشىنى بىجىرىپ بەرگەندىن كېيىن، بۇ دېھقان بۇنىڭغا سۆيۈنۈپ، بىرەر سېۋەت مېۋە ياكى بىرەر تال قوغۇنغا چاغلىق بىر نەرسىنى ئۇ كادىرغا سوۋغات قىلسا، بۇ شۈبھىلىك ئىشلاردىن سانىلىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ ھارام بولغان پارىخورلۇققا ئېھتىماللىقى كۈچلۈكتۇر. رىۋايەت قىلىنىشىچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كۈنى ئابدۇللا ئىبنى لۇتبىيە ئىسىملىك بىر ساھابىنى سەلىم قەبىلىسىنىڭ زاكاتلىرىنى يىغىپ كېلىشكە بۇيرىغان بولۇپ، ئابدۇللا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلگەن زاكات ماللىرىنى تاپشۇرۇش ۋاقتىدا، "ماۋۇ زاكاتقا بەرگەنلىرى، ماۋۇ سوۋغات" دەپ چۈشەندۈرگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئابدۇللاغا:" سەن ئۆيۈڭدە جىم ئولتۇرغان بولساڭمۇ ساڭا بۇ سوۋغات كېلەمتى ؟" دەپ رەت قىلغان ۋە ئۇنىمۇ زاكات ماللىرى بىلەن بىرگە بەيتۇلمال (دۆلەت خەزىنىسى) غا قوشۇۋەتكەن[1].

مۇسۇلمان ئادەم بۇ خىل شۈبھىلىك ئىشلاردىن ساقلانغاندىلا دىنىنى ساپ تۇتقان بولىدۇ ۋە ھالال ئىشلار دائىرىسىدە، پاكىز ھايات كەچۈرگەن بولىدۇ.

ھالال بىلەن ھارامنىڭ دەرىجىلىرى بىر خىل ئەمەس

ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى گۇناھ – مەسىيەت ئىشلەش ياكى ياخشى ئىشلارنى قىلىش، ھارام ئىشلارنى قىلىش ياكى ھالال ئىشلار دائىرىسىدە ھەرىكەت قىلىشقا كۈچى يېتىدىغان قىلىپ ياراتقاندەك، ئىنسانغا قايسىسىنى قىلىش ۋە قايسىسىنى تەرك ئېتىش ئىختىيارىنىمۇ بەرگەن. چۈنكى ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنىڭ ياخشى ئىشلارنى كۆڭۈل قانائىتى بىلەن ئىختىيارىي ھالدا قىلىشىنى خالىغاندەك، گۇناھ – مەسىيەتلەرنىمۇ ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئىشلەپ، ئارقىدىن تەۋبە قىلىپ ھەقىقەتكە قايتىشىنى خالايدۇ.

ئاللاھ تائالا بەندىلىرى ئۈچۈن ھالال قىلىپ بەرگەن نەرسىلەرنىڭ دەرىجىلىرى بىر خىل ئەمەس. ھالاللار ئىچىدە ئاللاھ تائالا ياقتۇرىدىغان ۋە بەندىلىرىدىن شۇنداق قىلىشىنى كۈتىدىغانلىرى ۋە ياقتۇرمىسىمۇ پەقەت قوبۇل قىلىدىغانلىرىمۇ بار. مەسىلەن: ئىنساننىڭ ھالالدىن يەپ، ئىچىش، ھالالدىن كىيىنىش ۋە ھالال ئىشلار دائىرىسىدە ھەرىكەت قىلىشىنى ئاللاھ تائالا ياقتۇرىدۇ ۋە ئۇلاردىن شۇنى كۈتىدۇ. ئەمما تالاققا ئوخشىغان ئېھتىياج يۈزىسىدىنلا رۇخسەت قىلىنغان ئىشلارنى ياقتۇرمىسىمۇ، قوبۇل قىلىدۇ ۋە بۇ سەۋەبلىك جازالىمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ھالال ئىشلارنىڭ ئىچىدىن ئاللاھ تائالا ئەڭ يامان كۆرىدىغىنى تالاقتۇر»[2] دېگەنلىكىمۇ بۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك. چۈنكى تالاق ئائىلىنى پارچىلايدىغان، باللارنى يېتىم قىلىدىغان، ئەر - ئايال ۋە قۇدىلار ئارىسىدا دۈشمەنلىك ئۇرۇقىنى چاچىدىغان خەتەرلىك ئىش.

ھاراملارنىڭ دەرىجىلىرىمۇ بىر خىل بولمايدۇ. مەسىلەن: ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش، سېھىرگەرلىك قىلىش، ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش، ئاتا- ئانىنى قاخشىتىش، يېتىمنىڭ ملىنى يەۋېلىش، ئۆسۈم مۇئامىلىسى قىلىش، ھاراق ئىچىش، ئۇرۇش مەيدانىدىن قېچىش، پاك ئاياللارغا تۆھمەت چاپلاش قاتارلىقلار ھارامنىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىسى بولۇپ، گۇناھى كەبىرە (ئەڭ چوڭ گۇناھلار) دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ قىلمىشلارنى سادىر قىلغانلار قىلمىشلىرىغا ھەقىقىي رەۋىشتە پۇشايمان قىلىپ، گۇناھتىن يېتىلەي قول ئۈزۈپ، ئاللاھ تائالاغا تەۋبە قىلىش بىلەنلا ئۆزلىرىنى ئاللاھ

---

(1) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.
(2) ئەبۇداۋۇد، ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

تائالانىڭ غەزىپىدىن ۋە ئازابىدىن قۇتقۇزۇپ قالالايدۇ.

ئەمما گۇناھى سەغىرە (كىچىك گۇناھلار) دائىرىسىگە كىرىدىغان كەمچىلىك، خاتالىق ۋە ئىختىيارسىز قىلىپ سالغان گۇناھلار ياخشى ئەمەللەرنىڭ سايىسىدا تەۋبىسىزمۇ كەچۈرۈم قىلىنىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ قۇرئان كەرىمدىكى: ﴿ئاز- تولا كەمچىلىكلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، چوڭ گۇناھلاردىن ۋە قەبىھ ئىشلاردىن يىراق بولىغۇچىلارغا كەلسەك، بىلگىنكى، ھەقىقەتەن رەببىڭ ئەپۇسى ۋە مەغپىرىتى كەڭ بىر زاتتۇر(شۇڭا ئۇلارنى كەچۈرىۋېتىدۇ).﴾[1] دېگەن سۆزى بۇ مەنىگە ئىشارەت قىلىدۇ.

شۇنىمۇ ئەستىن چىقارماسلىق كېرەككى، كىچىك گۇناھلارغا داۋام قىلىش ئارقىلىق بۇ كىچىك گۇناھلار ئۆزلىكىدىن چوڭ گۇناھلارغا ئايلىنىپ قالىدۇ. شۇڭا قانداقلا بىر گۇناھنى ئاددى ساناشقا ۋە ئۇنىڭغا داۋام قىلىشقا بولمايدۇ. شۇنىڭدەك، هارام ۋە گۇناھ ئىشلار قىلغۇچىسىنىڭ نىيىتىگە قاراپ دەرىجىلىنىدۇ. مەسىلەن: ئىختىيارسىز ئىشلەپ سالغان گۇناھتىن، ئالدىن پىلانلاپ قىلغان گۇناھنىڭ جازاسى ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدە نەچچە ھەسسە ئېغىر بولغىنىغا ئوخشاش.

ئەسكەرتىش:

شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى ئەسلى ئېتىبارى بىلەن ھالال بولۇپ، قۇرئان كەرىمدە ياكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سەھىھ (ئەڭ ئىشەنچلىك) ھەدىسلىرىدە ھارام ئىكەنلىكىگە ئوچۇق دەلىل كەلمىگەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ھالالدۇر. ھالالنىڭ سانى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ھالالنى ساناپ بولغىلى بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن كىتابىمىنىڭ بۇ بۆلۈمىدە پەقەت ھاراملار ئۈستىدە، يەنى ئىسلام شەرىئىتىدە ھارام قىلىنغان نەرسىلەر ۋە ئىشلار ھەققىدە توختالماقچىمەن.

---

(1) نەجم سۈرىسى 32- ئايەت.

ھالال–ھارام ۋە ئۇلارغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

ھالال – ھارام ئۇقۇمى

1318. سوئال: ھالال دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ھالال – مەيلى يېمەك – ئىچمەكتە بولسۇن، مەيلى ئىش – ھەرىكەتتە بولسۇن، مەيلى گەپ-سوز ۋە پىكىر- ئېتىقادتا بولسۇن، ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن رۇخسەت قىلىنغان، شەرىئەتتە چەكلەنمىگەن نەرسىلەر ۋە ئىشلار دېمەكتۇر.

1319. سوئال: ھارام دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ھارام- ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن كەسكىن بۇيرۇق چەكلەنگەن ئىشلار ۋە نەرسىلەر بولۇپ، يېمەك – ئىچمەكلەردە، گەپ-سۆز ۋە پىكىر- ئېتىقادتا، شۇنداقلا ئىش - ھەرىكەتلەردە ئىپادىلىنىدۇ.

1320. سوئال: ھالال ۋە ھارام پەرقى نەدىن كەلگەن؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا ئۆزى پاك، تەن ساقلىقىغا ياكى باشقا تەرەپلەرگە زىيىنى يوق، ئوزۇقلۇق قۇۋۋىتى بار ۋە پاكىز نەرسىلەرنى يەپ – ئىچىشنى بۇيرۇپ، ئۇلارنى ھالال دەپ ئاتىغان. شۇنىڭدەك ئۆزى پاسكىنا، تەن ساقلىقىغا ياكى باشقا تەرەپلەرگە زىيانلىق بولغان نەرسىلەرنى يەپ – ئىچىشتىن توسقان ۋە مۇنداق نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىشنى ھارام دەپ ئاتىغان.

يېمەك – ئىچمەكلەردىكى ھالال

1321. سوئال: يېمەك – ئىچمەكلەرگە مۇناسىۋەتلىك ھالال قايسى؟

جاۋاب: يېمەك – ئىچمەكلەردىكى ھالال – ئۆزى پاك، تەن ساقلىققا زىيىنى بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئىسلام دىنى ئىستېمال قىلىشقا رۇخسەت قىلغان نەرسىلەرنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: ئۆزى پاكىز ۋە تەن ساقلىققا زىيىنى يوق، دىنىمىزدا چەكلەنمىگەن يېمەكلىك ۋە ئىچمەكلىكلەرنى ئىستېمال قىلغانغا ئوخشاش.

يېمەك – ئىچمەكلەردىكى ھارام

1322. سوئال: يېمەك – ئىچمەكلەرگە مۇناسىۋەتلىك ھارام قايسى؟

جاۋاب: يېمەك – ئىچمەكلەردىكى ھارام – پاك ئەمەسلىكى ۋە تەن ساقلىققا زىيانلىقلىقى سەۋەبلىك ئىسلام دىنى ئىستېمال قىلىشنى چەكلىگەن نەرسىلەرنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: چوشقا گۆشىگە ئوخشاش پاسكىنا نەرسىلەرنى ۋە ھاراققا ئوخشاش تەن ساقلىققا زىيانلىق بولغان نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلغانغا ئوخشاش.

پىكىر-ئېتىقاد ۋە ئىش- ھەرىكەتلەردىكى ھالال

1323. سوئال: پىكىر-ئېتىقاد ۋە ئىش- ھەرىكەتلەرگە مۇناسىۋەتلىك ھالال قايسى؟

جاۋاب: گەپ-سۆز، پىكىر- ئېتىقاد ۋە ئىش- ھەرىكەتلەرگە مۇناسىۋەتلىك ھالال – ئىسلام

دىنىنىڭ ئېتىقاد سىستېمىسى ۋە ئىسلام شەرىئىتىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئىش كۆرۈشكە مەركەزلىشىدۇ. مەسىلەن: توغرا ئېتىقاد ۋە توغرا پىكىردە بولۇش، يوللۇق هالدا تىرىكچىلىك قىلىشقا ئوخشاش بولۇپ، هالال ۋە توغرا ئىشلارنى قىلغان ئادەم ساۋابقا ئېرىشىدۇ.

پىكىر-ئېتىقاد ۋە ئىش- هەرىكەتلەردىكى هارام

1324. سوئال: پىكىر-ئېتىقاد ۋە ئىش هەرىكەتلەرگە مۇناسىۋەتلىك هارام قايسى؟

جاۋاب: پىكىر-ئېتىقاد ۋە ئىش- هەرىكەتلەرگە مۇناسىۋەتلىك هارام – ئىمانغا زىت كېلىدىغان ئېتىقاد ۋە پىكىر ئېقىملىرى، ئىسلام شەرىئىتىنىڭ كۆرسەتمىسىگە زىت كېلىدىغان يولسىزلىقلارغا مەركەزلىشىدۇ. مەسىلەن: خرىستىئانلارنىڭ ئىسا ئەلەيهىسسالامنى ئاللاه تائالانىڭ ئوغلى، ئۇنىڭ ئىلاهلىقتا شېرىكى دەپ ئېتىقاد قىلغىنىغا، بەزى خۇراپاتچىلارنىڭ ئاتالمىش ئەۋلىيالار، قۇتۇبلار كائىناتتا ئاللاه تائالا قىلىدىغان ئىشلاردىن بەزىسىنى قىلالايدۇ دەپ ئېتىقاد قىلغىنىغا، بەزى ئازغۇنلارنىڭ قۇرئان كەرىمنى هازىرقى ئەسىرگە يارىمايدۇ دەپ ئويلىغىنىغا ۋە ئۆسۈم بىلەن مۇئامىلە قىلىش، هاراق ئىچىش، زىنا قىلىش، غەيۋەت قىلىش، گەپ توشۇش قاتارلىق ئېغىر گۇناهلارنى سادىر قىلغانغا ئوخشاش. بۇ ئىشلارنىڭ هەممىسى ئىسلام دىنىدا قاتتىق چەكلەنگەن ئەڭ چوڭ هاراملاردۇر. هارام ئىشنى قىلىش ئۆزىنى ئاللاهنىڭ جازاسىغا تۇتقانلىق ۋە ئېغىر گۇناهتۇر.

هالال بىلەن هارامنى بىلىشنىڭ ئەهمىيىتى

1325. سوئال: هالال بىلەن هارامنى بىلىشنىڭ قانداق ئەهمىيىتى بار؟

جاۋاب: هالال بىلەن هارامنىڭ پەرقىنى ئايرىش، نېمىلەرنىڭ هالال ۋە نېمىلەرنىڭ هارام ئىكەنلىكىنى بىلىش هەر بىر مۇسۇلمان ئۈچۈن پەرز ئەيندۇر. پۈتۈن ئىشلاردا هالال – هارامنىڭ پەرقىنى ئايرىش ۋە هالال ئىشلار دائىرىسىدە ئىش كۆرۈش مۇسۇلمانلىقنىڭ تەلىپى بولغىنىدەك، يېمەك – ئىچمەكلەردە هالال – هارامنى ئىلغاش تولىمۇ ئەهمىيەتلىكتۇر. ئىسلام پەيغەمبىرى هەزرىتى مۇههممەد ئەلەيهىسسالام هارامنى هالال ئورنىدا ئىستېمال قىلغۇچىلارنى دۇزاخ بىلەن تەهدىت قىلىپ مۇنداق دېگەن: «هارامدىن ئوزۇقلىنىپ ئۆسكەن هەر بىر گۆش(بەدەن) دۇزاخقا ئەڭ هەقلىقتۇر[1]». ئاللاه تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿ئى مۆمىنلەر! بىز سىلەرنى رىزىقلاندۇرغان هالال نەرسىلەردىن يەڭلار﴾[2] دەپ كۆرسەتكەن.

هارامدىن ساقلىنىشنىڭ زۆرۈرلىكى

1326. سوئال: قانداق قىلغاندا هارامدىن ساقلانغىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: يېمەك – ئىچمەك، پىكىر - ئېتىقاد، گەپ-سۆز، ئىش - هەرىكەت ۋە باشقا هەر قانداق بىر ئىشتا هارام دېيىلگەن نەرسىلەر ۋە ئىشلاردىن چەكلىنىش، شۇنداقلا هالال ياكى هاراملىقى ئېنىق بىلىنمىگەن نەرسىلەردىن يىراق تۇرۇش ئارقىلىق هارامدىن ساقلانغىلى بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام بىر هەدىستە: «هالالمۇ ئېنىق، هاراممۇ ئېنىقتۇر. لېكىن بۇ

(1) ئىمام ئەهمەد رىۋايىتى .
(2) بەقەرە سۈرىسى 172- ئايەت.

ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا شۈبھىلىك (يەنى ھالال ياكى ھاراملىقى ئېنىق بولمىغان)نەرسىلەرمۇ بار، كۆپ ئادەملەر بۇنى بىلمەيدۇ. كىمكى شۈبھىلىك نەرسىلەردىن ساقلانسا، ھارامدىن ساقلىنىپ قالالايدۇ»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

(1) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

يېمەك – ئىچمەكلەردىكى هالال – هارام

1327. سوئال: يېمەك - ئىچمەكلەردە هالال – هارامنىڭ ئۆلچىمى نېمە؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىدا يېمەك – ئىچمەكلەر هالال ۋە هارام دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ. ئۆزى پاكىز، تەبىئىتى پاك، تەمى، پۇرىقى نورمال، ئىنسان تەبىئىتىگە ياقىدىغان، ئوزۇقلىنىشقا پايدىلىق، تەركىبىدە ئوزۇقلۇق قىممىتى بار، تەن ساقلىقىغا زىيىنى بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئىسلامدا چەكلەنمىگەن هەر قانداق يېمەك – ئىچمەكنى ئىستېمال قىلىش هالال، ئەكسىچە، ئۆزى پاسكىنا، تەبىئىتى پاك ئەمەس، ئادەمگە بىئاراملىق ئېلىپ كېلىدىغان، تەن ساقلىقىغا زىيان يەتكۈزىدىغانلىقى، مەست قىلىدىغانلىقى، ئەقلىنى بۇلغايدىغانلىقى سەۋەبلىك، ئىسلامدا چەكلەنگەن هەر قانداق يېمەك – ئىچمەكنى ئىستېمال قىلىش هارامدۇر.

هالال نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىشنىڭ پايدىلىرى

1328. سوئال: هالال نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىشنىڭ قانداق پايدىلىرى بار؟

جاۋاب: هالال نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىشنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك ئىنتايىن كۆپ پايدىلىرى بار. ئۇلار مۇنداق:

(1) هالال ۋە پاك نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلغان ۋە پاكىزلىققا ئەهمىيەت بەرگەن ئادەمنىڭ دىلى پاك، كۆڭلى يورۇق، تېنى ساق، ئەقلى ئۆتكۈر، خاتىرىسى كۈچلۈك ۋە هوشيار بولىدۇ.

(2) هالال ۋە پاك نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلغان ئادەم تۈرلۈك كېسەللىكلەردىن ساقلىنىپ قالىدۇ، كۈچ – قۇۋۋىتى ئاجىزلاشماي قالمايدۇ.

(3) هالال ۋە پاك نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلغان ئادەمنىڭ قىلغان ئىبادەتلىرى قوبۇل بولىدۇ ۋە دۇئالىرى ئىجابەت بولىدۇ. چۈنكى ئىبادەتلەرنىڭ ۋە دۇئالارنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاهىدا قوبۇل بولماسلىقىنىڭ سەۋەبلىرىدىن بىرى هارام يېيىشتۇر.

(4) هالال ۋە پاك نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلغان ئادەم ئاللاھ تائالانىڭ هۆرمىتىگە ۋە ئىنسانلارنىڭ سۆيگۈسىگە ئېرىشىدۇ.

مال بوغۇزلاشقا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1329. سوئال: مال بوغۇزلاشنىڭ شەرتلىرى ۋە ئەدەپلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: مال بوغۇزلىغاندا تۆۋەندىكىلەرگە دىققەت قىلىش لازىم:

(1) مال بوغۇزلىغۇچىنىڭ ئەقىل – ھوشى جايىدا، بالاغەتكە يەتكەن، مۇسۇلمان ياكى ئەھلى كىتاب (يەھۇدىي ياكى خرىستىئان) بولۇشى شەرت. ئەركىشى بولمىغاندا، ئايال بوغۇزلىسىمۇ بولىدۇ. شۇنىڭدەك، مۇسۇلمان بولمىغاندا، يەھۇدىي ياكى خرىستىئان دىنىدىكى بىرى بوغۇزلىسىمۇ بولىدۇ. بىراق ئاللاھقا ئىشەنمەيدىغان دىنسىزنىڭ ياكى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىغان مۇشرىكنىڭ بوغۇزلىغان مېلى يېيىلمەيدۇ. چۈنكى ئۇلار بوغۇزلىغان مال مۇسۇلمانغا ھارام بولىدۇ.

(2) بوغۇزلايدىغان مالنى سىيلاپ، سىيپاپ، ئاستىراق يىقىتىپ، پۇتلىرىنى مەھكەم باغلاش، مالنى باغلىغاندا ئۇنىڭ ئالدىنقى ئىككى پۇتىنىڭ ئارىسىغا ئارقا سول پۇتىنى كىرىشتۈرۈپ باغلاپ، ئارقا ئوڭ پۇتىنى بوش قويۇش كېرەك. چۈنكى ھايۋان جان تالاشقاندا، ئۇ بوش قالغان پۇتى بىلەن قاتتىق تېپىدۇ. قاتتىق سىلكىنىشتىن تومۇرلىرىدىكى قان پاكىز ئېقىپ چىقىپ كېتىدۇ.

(3) مالنى قىبلىگە قارىتىپ، ئىتتىك پىچاق بىلەن «بىسمىللاھ، ئاللاھۇ ئەكبەر» دەپ مالنىڭ گېلىدىن بوغۇزلاش، قىينىماسلىققا ئەھمىيەت بېرىش.

(4) مالنى ئۇرۇش، سۆرەش، قاتتىق يىقىتىش ۋە گال پىچاق بىلەن بوغۇزلاشتىن ساقلىنىش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «كىمكى قۇشقاچتەك كىچىك قۇشنى بوغۇزلاشتىمۇ رەھىمدىللىكىنى كۆرسەتسە، ئاللاھ ئۇ كىشىگە قىيامەت كۈنىدە ئۆزىنىڭ شەپقىتىنى كۆرسىتىدۇ» دېگەن.

(5) قېچىپ تۇرمىغان ھايۋاننى بوغۇزلاش قىيىن بولغاندا، ئۇنىڭ بىرەر ئورگىنىنى قان ئېقىتالايدىغان تىغلىق نەرسە بىلەن ياكى ئېتىپ يارىلاندۇرۇپ ئۆلتۈرۈشكىمۇ بولىدۇ.

(6) كېسەللىكتىن ئەمەس، بەلكى ئېگىزدىن يىقىلغان ياكى بىر - بىرى بىلەن ئۈسۈشكەن ياكى ئۇرۇلغان سەۋەبلىك جان تالىشىۋاتقان ھايۋاننى تېپىچەكلىگۈچىلىك كۈچى بار بولسا، ئۇنى بوغۇزلاپ گۆشىنى يېيىش ھالالدۇر. ئەمما بوغۇزلاشقا ئۈلگۈرەلمەي ئۆزى ئۆلۈپ قالغان قالغانلىقتىن ھارام بولۇپ قالغان مالنىڭ گۆشىنى يېيىش ھارامدۇر.

1330. سوئال: ئۆزى ئۆلۈپ قالغان مالنىڭ گۆشى نېمە ئۈچۈن يېيىلمەيدۇ؟

جاۋاب: گۆشى يېيىلىدىغان قوي، كالا ۋە ئۆچكىگە ئوخشاش ھايۋانلاردىن قايسىبىر سەۋەب بىلەن ئۆزى ئۆلۈپ قالغانلىرىنىڭ گۆشىنى يېيىش قەتئىي ھارامدۇر. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋان چوقۇم بىرەر كېسەللىك ياكى جان ئالغۇچى زەربىگە ئۇچرىغانلىقتىن ئۆلگەن بولىدۇ. مال كېسەللىكتىن ئۆلگەن بولسا، كېسەل مىكروبلىرى ئۇنىڭ تېنىنى پۈتۈنلەي قاپلاپ كەتكەن بولىدۇ. بۇنداق گۆشنى يېگەندە گۆشتىكى كېسەل مىكروبلىرى ئادەم بەدىنىگە تارقاپ كېتىدۇ، ھەتتا زەھەرلەپ ئۆلتۈرۈپمۇ قويىدۇ. مال كېسەللىكتىن ئەمەس، تاياق زەربىسى بىلەن ياكى ئېگىزدىن يىقىلغانلىق سەۋەبىدىن ئۆلگەن بولسا، قېنى

ئېقىتىلمىغانلىقتىن ئۇنىڭ بەدىنىگە تارقاپ كەتكەن بولىدۇ. مۇنداق گۆشنى يېگەن ئادەم قاننى يېگەن بولىدۇ. قان پاكىز ئەمەس، قان تەركىبىدىكى ھەر خىل مىكروبلار ۋە باكتېرىيىلەر ئادەم بەدىنىنى زەھەرلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن قاننى يېيىش هارامدۇر.

بازارلاردىن سېتىۋېلىنغان تەييار يېمەكلىكلەر ھەققىدە

1331. سوئال: بازارلاردىن گۆش سېتىۋالغاندا نېمىلەرگە دىققەت قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: بازارلاردىن گۆش سېتىۋالغاندا، ئۇ قانداق مالنىڭ گۆشى؟ بۇ مالنى قانداق قاسساپ سويغان؟ مۇسۇلمان قاسساپ بوغۇزلىغانمۇ – يوق؟ ئالدى بىلەن بۇلارنى ئېنىقلاپ چىقىپ، قوي، كالا، ئۆچكە، ئات، تۆگە، توخۇ، ئۆردەك قاتارلىقلارغا ئوخشاش ھالال ماللاردىن مۇسۇلمان قاسساپ سويغانلىرىنىڭ گۆشىنى ئېلىش، قايسى مالنىڭ ئىكەنلىكى ياكى كىمنىڭ سويغانلىقى بىلىنمىگەن گۆشلەرنى ئالماسلىق لازىم.

1332. سوئال: قاچىلانغان يېمەكلىكلەرنى سېتىۋالغاندا نېمىلەرگە دىققەت قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: قاچىلانغان گۆش ۋە ھەر قانداق بىر يېمەكلىكنى سېتىۋالماقچى بولغاندا، ئۇنىڭ «مۇسۇلمانچە» دېگەن ماركىسى بارمۇ – يوق؟ نەدە ئىشلەنگەن؟ مۇسۇلمانلار ئىشلىگەنمۇ ياكى باشقىلارمۇ؟ قوللىنىش ۋاقتى بارمۇ ياكى ئۆتۈپ كەتكەنمۇ؟ بۇلارغا ئالاھىدە دىققەت قىلىش لازىم. چۈنكى پاك ۋە ھالال نەرسىلەرنى يېيىش ئەمەل – ئىبادەتلەرنىڭ قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن شەرت، تەن ساقلىقىنى ساقلاش ئۈچۈن زۆرۈردۇر.

1333. سوئال: قايسى دىندىكىلەرنىڭ تاماقلىرىنى يېيىشكە بولىدۇ؟

جاۋاب: ئەڭ پاك يېمەكلىك مۇسۇلمانلارنىڭ يېمەكلىرىدۇر. ھەمىشە مۇسۇلمانلارنىڭ يېمەكلىكلىرىنى ئىزدەپ تېپىپ يېيىش كېرەك. مۇسۇلمانلارنىڭ تامىقى ياكى قاچىلانغان گۆش قاتارلىق تەييار يېمەكلىكلىرى تېپىلمىغاندا، خرىستىئان ۋە يەھۇدىي دىنىدىكىلەرنىڭ پاك يېمەكلىرىنى يېيىشكە بولىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دېگەن: ﴿بۈگۈن سىلەرگە پاك نەرسىلەر ھالال قىلىندى، كىتاب بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە خرىستىئانلار) نىڭ تامىقى سىلەرگە ھالالدۇر ۋە سىلەرنىڭ تامىقىڭلار ئۇلارغا ھالالدۇر﴾[1].

«خرىستىئان ۋە يەھۇدىي دىنىدىكىلەرنىڭ پاك يېمەكلىرى» دېگەن جۈملىدىن ھارام مالنىڭ گۆشى ۋە ھەر قانداق بىر ھارام نەرسە ئارىلاشمىغان پاكىز ۋە ھالال يېمەكلىكلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

1334. سوئال: قايسى دۆلەتلەردىن كەلگەن تەييار يېمەكلىكلەرنى يېيىشكە بولىدۇ؟

جاۋاب: مۇسۇلمان مەملىكەتلىرىدە ئىشلەنگەن تەييار تاماقلارنى، قاچىلانغان گۆش ۋە باشقا يېمەكلىكلەرنى سېتىپ ئېلىش كېرەك. بۇنىڭغا ھەر قانداق مۇسۇلمان ئادەم ئەھمىيەت بېرىشى لازىم. ناۋادا مۇسۇلمان مەملىكەتلىرىدىن كەلگەن تەييار تاماقلار، قاچىلانغان گۆش ۋە باشقا يېمەكلىكلەر تېپىلمىغاندا، خرىستىئانلارنىڭ ياكى يەھۇدىيلارنىڭ مەملىكەتلىرىدىن كەلگەن ھەر قانداق تەييار تاماق، ھالال ھايۋانىنىڭ گۆشىدىن قاچىلانغان تەييار گۆش ۋە باشقا يېمەكلەرنى سېتىپ ئېلىپ يېيىشكە بولىدۇ.

ئەمما ئاللاھقا ئىشەنمەيدىغان كوممۇنىست دۆلەتلىرىدىن، بۇددىستلارنىڭ يۇرتىدىن ۋە ھەر

---

(1) مائىدە سۈرىسى 5 - ئايەت.

قانداق بىر باتىل دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغانلارنىڭ مەملىكەتلىرىدىن كەلگەن گۆش، توخۇ، تەييار تاماق، قاچىلانغان يېمەكلىك قاتارلىقلارنى يېيىشكە بولمايدۇ. چۈنكى ئاللاھقا ئىشەنمەيدىغانلارنىڭ يېمەكلىكلىرى ۋە بۇغۇزلىغان ماللىرى مۇسۇلمانلار ئۈچۈن هالال ئەمەس، بەلكى هارامدۇر!

ئەمما ئىشەنچلىك رەسمىي دىنىي ئورگاننىڭ نازارىتى ئاستىدا بوغۇزلانغان هايۋانلارنىڭ گۆشلىرىدىن يەنە شۇ ئورگاننىڭ نازارىتى ئاستىدا قاچىلانغان گۆش ۋە شۇ تەرىقىدە هازىرلانغان يېمەكلىكلىرنى يېيىشكە بولىدۇ.

ئاشخانىلارغا كىرگەندە دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار

1335. سوئال: ئاشخانىلارغا كىرگەندە نېمىلەرگە دىققەت قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: ئۆيدە ئېتىپ يېگەن تاماق ئەڭ لەززەتلىك، ئەڭ پاكىز ۋە ئەڭ پايدىلىق تاماقتۇر. ئاشخانىلاردىن تاماق يېيىشكە توغرا كەلگەندە، چوقۇم مۇسۇلمان، دىندار كىشىلەر ئاچقان، پاكىز ئاشخانىلارغا كىرىش كېرەك. چۈنكى تاماق ئىنساننىڭ ساقلىقىغا بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىدىغان نەرسە. شۇڭا ئۇنى ئىلغاپ پاكىز، هالال، شەكسىز بولغانلىرىنى يېيىش كېرەك. سەپەر ئۈستىدە بولغاندا ئاشخانىغا كىرىشكە توغرا كەلسە، چوقۇم «مۇسۇلمانلار ئاشخانىسى» دەپ يېزىلغان، ئىشەنچلىكلىكى ۋە پاكىزلىقى بىلەن تونۇلغان ئاشخانىلارغا كىرىش كېرەك.

1336. سوئال: مۇسۇلمان ئاشخانىسى تېپىلمىغاندا نېمە قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: سەپەر ئۈستىدە يول ماڭغاندا ياكى خەلقى مۇسۇلمان ئەمەس مەملىكەتلەرگە بارغاندا، مۇسۇلمان ئاشخانىسى تېپىلمىسا، خرىستىئان ياكى يەهۇدىيلارنىڭ ئاشخانىسىغا كىرىشكە مەجبۇر بولۇپ قالغاندا، ئۇلارنىڭ نانلىرىنى، قاچىلانغان تەييار تاماقلىرىنىلا يېيىشكە بولىدۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ قازانلىرىدا پىشۇرۇلغان تاماقلىرىنى يېيىشكە بولمايدۇ. چۈنكى خرىستىئانلار چوشقا گۆشىنى يەيدۇ. چوشقا گۆشىنى قورۇغان قازاندا باشقا هالال گۆشنى قورۇپ بەرگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنى يېيىشكە بولمايدۇ. هالال بىلەن هارامنى ئىلغايدىغان ئادەملەرنىڭ گېلىدىن مۇنداق تاماق زادى ئۆتمەيدۇ. مانا بۇ، مۇسۇلمانلىقنىڭ ۋە ساپ تەبىئەتنىڭ ئالامىتىدۇر.

يېمەك – ئىچمەكلەردىن يېيىش ھارام بولىدىغانلىرى

1337. سوئال: يېمەك – ئىچمەكلەردىن يېيىش ھارام قىلىنغانلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: يېمەك – ئىچمەكلەردىن يېيىش ھارام قىلىنغانلىرى تۆۋەندىكىلەر:

(1) باشقىلارنىڭ ھەققىنى يېيىش ھارام. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئى مۆمىنلەر! بىر - بىرىڭلارنىڭ ماللىرىنى (ئوغرىلىق، خىيانەت، بۇلاش، ئالداش جازانىخورلۇق، قىمار ئويناش قاتارلىق) ھەقسىز يول بىلەن يەۋالماڭلار﴾[1]

(2) ئۆزى ئۆلۈپ قالغان مالنىڭ گۆشىنى يېيىش ھارام. يەنى گۆشى يېيىلىدىغان ھايۋانلاردىن ئۆزى ئۆلۈپ قالغان، بوغۇپ ئۆلتۈرۈلگەن، ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەن، ئېگىز جايدىن يىقىلىپ ئۆلگەن، ھايۋانلار تەرىپىدىن ئۈسۈپ ئۆلتۈرۈلگەن ۋە يىرتقۇچلار يېرىپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن ھايۋاننىڭ گۆشىنى يېيىش ھارامدۇر.

(3) قاننىڭ ھەر قانداقى ھارامدۇر.

(4) چوشقا گۆشى، چوشقىنىڭ قېنى، مېيى، تېرىسى ۋە ھەر قانداق بىر ئورگىنى ھارامدۇر. ئىتمۇ بۇ ھۆكۈمگە كىرىدۇ.

(5) ئاللاھتىن باشقا بىرىنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ تۇرۇپ بوغۇزلانغان ھايۋاننىڭ گۆشى ھارام.

(6) بۇددىستلارنىڭ بۇتلىرىغا، خرىستىئانلارنىڭ چېركاۋلىرىغا، يەھۇدىيلارنىڭ ئىبادەتخانىلىرىغا ياكى مازارلارغا ياكى ئاتالمىش ئەۋلىيالارنىڭ روھىغا ئاتاپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋاننىڭ گۆشىنى يېيىش ھارامدۇر.

يۇقىرىقى ئالتە ئىشنىڭ ھاراملىقىنىڭ دەلىل – پاكىتى ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزىدۇر: ﴿سىلەرگە ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋان، قان، چوشقا گۆشى، ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ بوغۇزلانغان ھايۋان، يىقىلىپ ئۆلگەن ھايۋان، ئۈسۈپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان، يىرتقۇچلار يېرىپ ئۆلتۈرۈپ يېگەن ھايۋاننىڭ گۆشىنى يېيىش ھارام قىلىندى. لېكىن (يۇقىرىقىلاردىن تېخى جېنى چىقماستىن) بوغۇزلىغانلىرىڭلار ھالالدۇر. ھەمدە بۇتلارغا ئېلىپ بېرىلىپ ئۇنىڭ يېنىدا بوغۇزلانغان ھايۋانلار ھارام قىلىندى﴾[2].

1338. سوئال: ئەڭ پاسكىنا ھايۋان قايسى؟

جاۋاب: چوشقا ھايۋانلار ئىچىدە ئەڭ پاسكىنا ۋە ئەڭ نىجىس مەخلۇق بولۇپ، ساغلام تەبىئەتلىك ئادەم ئۇنىڭدىن ئەلۋەتتە يىرگىنىدۇ. چوشقىنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان يېمىكى ئۆزىنىڭ تەرىتىدۇر. دۇنيادا چوشقىدىن باشقا ئۆزىنىڭ تەرىتىنى يەيدىغان ھايۋان بولمىسا كېرەك. بۇنىڭ ئۆزىلا چوشقىنىڭ ھەقىقەتەن بەكمۇ پاسكىنا ھايۋان ئىكەنلىكى ۋە چوشقا گۆشىنىڭمۇ خۇددى شۇنداق پاسكىنا نەرسە ئىكەنلىكىگە يېتەرلىكتۇر.

ئىلىم – پەن ئىلگىرىلەپ، پەن – تېخنىكا تەرەققىي قىلىش ئارقىسىدا، تىببىي

---

(1) نىسا سۈرىسى 29 - ئايەت.

(2) مائىدە سۈرىسى 3 - ئايەت.

مۇتەخەسسىسلەر چوشقا گۆشىنىڭ ھەممە بەلۋاغلاردا، خۇسۇسەن ئىسسىق بەلۋاغلاردا ئىنسان سالامەتلىكىگە ئىنتايىن زىيانلىق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ چىقتى. ئىلمىي تەجرىبىلەر ئارقىلىق چوشقا گۆشىدە ئادەمنى ئۆلتۈرىدىغان قۇرۇت ۋە ئەڭ خەتەرلىك مىكروبلارنىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلىدى. كىم بىلسۇن، بەلكى ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىپ كېتىۋاتقان بۇ ئىلىم - پەن كېلەچەكتە بىزگە، ئاللاھ تائالا ھارام قىلغان نەرسىلەر، جۈملىدىن چوشقا گۆشى ھەققىدە بىز بىلمەيدىغان يېڭى مەلۇماتلارنى كەشىپ قىلىشى مۇمكىن.

چوشقىدىن قالسا ئەڭ پاسكىنا ھايۋان ئىت بولۇپ، ئىت ۋە چوشقىنىڭ نىجاسەتلىرى بىر قېتىم تۇپراق بىلەن ئالتە قېتىم سۇ بىلەن جەمئى يەتتە قېتىم يۇيۇش ئارقىلىق پاكلىنىدۇ. بۇ مەسىلە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسى بىلەن سابىت بولغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بىرىڭلارنىڭ قاچىسىنى ئىت يالاپ قويغان بولسا، ئۇنى يەتتە قېتىم يۇيۇڭلار. ئاۋۋالقى قېتىمىنى تۇپراق بىلەن يۇيۇڭلار»[1].

چۈنكى تۇپراق تەركىبىدە مىكروبلارنى ئۆلتۈرۈش كۈچىگە ئىگە ماددا بار بولغانلىقتىن، قاچىنى تۇپراق بىلەن بىر قېتىم سۈرتۈش ئارقىلىق ئۇنىڭغا ئىتنىڭ شالۇقىدىن يۇققان مىكروبلار ئۆلىدۇ. سۇ بىلەن يەنە ئالتە قېتىم يۇيۇش ئارقىلىق قاچىدا مىكروبنىڭ ئەسىرى قالمىغان بولىدۇ. پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ھەدىسىدىكى ئىلمىي ھەقىقەت تېخى ئەمدىلا تىببىي مۇتەخەسسىسلىرى تەرىپىدىن بايقالغان.

زىياننى توسۇش يۈزىسىدىن يېيىش چەكلەنگەن نەرسىلەر

1339. سوئال: زىياننى توسۇش يۈزىسىدىن يېيىش چەكلەنگەن نەرسىلەر قايسىلار؟

جاۋاب: زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىش يۈزىسىدىن يېيىش چەكلەنگەن نەرسىلەر تۆۋەندىكىلەر:

(1) زەھەر ۋە ئادەمنى زەھەرلەيدىغان ھەر قانداق نەرسىنى ئىستېمال قىلىش ھارامدۇر. چۈنكى تەن ساقلىقنى ساقلاش پەرزدۇر.

(2) كۆكۈل كۆتۈرمەيدىغان ۋە ئادەم سەسكىنىدىغان ھاشارەتلەرنى يېيىش ھارام. چۈنكى بۇنداق ھاشارەتلەر كېسەللىكلەرگە سەۋەب بولۇشى ئېھتىمال.

(3) توپا، لاي، تاش، كۆمۈر قاتارلىق تەنگە زىيانلىق نەرسىلەرنى يېيىش ھارام.

پاسكىنىلىقى يۈزىسىدىن يېيىش چەكلەنگەن نەرسىلەر

1340. سوئال: پاسكىنىلىقى يۈزىسىدىن يېيىش چەكلەنگەن نەرسىلەر قايسىلار؟

جاۋاب: پاسكىنىلىقى يۈزىسىدىن يېيىش چەكلەنگەن نەرسىلەر تۆۋەندىكىلەر:

(1) پاسكىنا نەرسە ئارىلىشىپ قالغان ھەر قانداق يېمەكلىك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مايغا چۈشۈپ قالغان چاشقان توغرىسىدا: «توڭلىتىلغان مايغا چاشقان چۈشسە ئۇنىڭ ئەتراپىنى كېسىپ ئېلىۋېتىپ قالغىنىنى يەڭلار، چاشقان ئېرىتىلگەن مايغا چۈشكەن بولسا، ئۇنى قەتئىي يېمەڭلار»[2] دەپ كۆرسەتكەن.

(2) ئىنسانلارنىڭ تەرىتى ۋە ھايۋانلارنىڭ تېزىكىگە ئوخشاش پاسكىنا نەرسىلەرنى

---

(1) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.
(2) ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

ئىستېمال قىلىش ھارامدۇر. قۇرئان كەرىمدە: ﴿ئاللاھ ئۇلارغا پاسكىنا نەرسىلەرنى ھارام قىلىدۇ﴾[1] دەپ كەلگەن.

جاننى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئىستېمال قىلىشقا بولىدىغان ھارام مىقدارى

1341. سوئال: ئاچلىقتىن ياكى ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلۈم گىردابىغا كېلىپ قالغان ئادەم قانداق قىلىدۇ؟

جاۋاب: ئاچلىقتىن ياكى ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلۈم گىردابىغا كېلىپ قالغان ئادەمنىڭ زەھەردىن باشقا ئىستېمال قىلىش چەكلەنگەن ھارام نەرسىلەردىن ئۆزىنىڭ ھاياتىنى ھالاكەتتىن ساقلاپ قالغۇدەك مىقدارنى يېيىشى ياكى ئىچىشى ھالال بولىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ قۇرئان كەرىمدە: ﴿كىمكى چارىسىزلىكتىن، گۇناھنى مەقسەت قىلمىغان ۋە ئاشۇرىۋەتمىگەن ھالدا، ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن يېسە گۇناھ بولمايدۇ﴾[2] دەپ كۆرسىتىلگەن.

سۈيۈقلۇقلاردىن ئىستېمال قىلىش ھارام قىلىنغانلىرى

1342. سوئال: سۈيۈقلۇقلاردىن ئىستېمال قىلىش ھارام قىلىنغانلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: سۈيۈقلۇقلاردىن ئىستېمال قىلىش ھارام قىلىنغانلىرى تۆۋەندىكىلەر:

(1) ھاراق ۋە ئۇنىڭ پۈتۈن تۈرلىرى قەتئىي ھارامدۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دېگەن: ﴿ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلارغا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر، بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار﴾[3]. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھاراقنىڭ سەۋەبى بىلەن 10 كىشىنىڭ لەنەتكە ئۇچرايدىغانلىقىنى بايان قىلىپ، مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ ھاراققا، ئۇنى ئىچكۈچىگە، ئىچكۈزگۈچىگە، كۆتۈرگۈچىگە، كۆتۈرگۈزگۈچىگە، ئۇنى ئىشلىگۈچىگە، ئىشلەتكۈچىگە، ساتقۇچىغا، سېتىۋالغۇچىغا ۋە ھاراقنىڭ پۇلىنى يېگۈچىگە لەنەت قىلدى»[4].

(2) ئادەمنى مەست قىلىدىغان ۋە ئەقلىنى كەتكۈزىدىغان ھەر قانداق ئىچىملىكلەر ۋە سۈيۈقلۇقلار ھارامدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئادەمنى مەست قىلىدىغان ھەر قانداق نەرسە (گەرچە باشقا ئىسىملار بىلەن ئاتالغان بولسىمۇ) ھاراقتۇر، ھاراقنىڭ ھەر قاندىقى ھارامدۇر»[5] دەپ كۆرسەتكەن.

(3) ئىنساننىڭ، ھەرقانداق بىر ھايۋاننىڭ سۈيدۈكى، گۆشى يېيىلمەيدىغان ھايۋانلارنىڭ سۈتى، گۆشى يېيىلىدىغان ۋە يېيىلمەيدىغان جىمى قۇشلارنىڭ سۈيدۈكى ۋە مايىقى ھارامدۇر. چۈنكى ئۇلار پاسكىنا نەرسىلەر بولۇپ. پاسكىنا نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىش ھارامدۇر.

ھايۋانلارنىڭ سۈيدۈكلىرىنىڭ ھەممىسى پاسكىنا بولسىمۇ، ئۇلار پاسكىنىلىق جەھەتتىن ھەممىسى بىر خىل ئەمەس. مەسىلەن: گۆشى يېيىلىدىغان ھايۋاننىڭ سۈيدۈكى بەدەننىڭ ياكى كىيىمنىڭ قايسىبىر يېرىگە بىر غېرىچقا يەتمىگەن مىقداردا يۇقۇپ قالسا، زۆرۈ كەلگەندە ئۇنىڭ بىلەن ناماز ئوقۇسا بولىدۇ. ئەمما ئىنسان ياكى گۆشى يېيىلمەيدىغان ھايۋاننىڭ سۈيدۈكى كىيىم

---

(1) ئەئراف سۈرىسى 157 - ئايەت.

(2) مائىدە سۈرىسى 3 - ئايەت.

(3) مائىدە سۈرىسى 90- ئايەت.

(4) ئەبۇداۋۇد ۋە ھاكىم رىۋايىتى.

(5) مۇسلىم رىۋايىتى.

ياكى بەدەننىڭ بىر تەڭگە مىقداردىن كۆپرەك يېرىگە يۇقۇپ قالغاندا، كىيىم بىلەن بەدەننىڭ يۇقۇپ قالغان يېرىنى يۇيۇپ پاكىزلاپ، ئاندىن ناماز ئوقۇش لازىم كېلىدۇ.

شۇنىڭدەك، ئات، كالا، ئېشەك، قېچىرغا ئوخشاش هايۋانلارنىڭ تېزىكى، جىمى قۇشلارنىڭ مايىقى ياكى سۈيدۈكى بەدەننىڭ ياكى كىيىمنىڭ بىر تەڭگە مىقداردىن كۆپرەك يېرىگە يۇقۇپ قالسا، ئۇ يەرنى يۇيۇپ پاكىزلىماي تۇرۇپ ناماز ئوقۇغىلى بولمايدۇ. بۇ مىقدارغا يەتمىگىنى زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن كەچۈرۈم قىلىنىدۇ.

(4) ئىسپىرت ۋە گازغا ئوخشاش تەن ساقلىقىغا زىيانلىق نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىش هارامدۇر.

(5) تاماكا، كەندىر، ئەپيۇن، كوكائىن، مورفىنلارغا ئوخشاش زەهەرلىك نەرسىلەرنىڭ ئىس – تۈتەكلىرىنى پۇراش ياكى شوراش ياكى شپىرىس بىلەن بەدەنگە ئۇرۇش هارامدۇر.

هاراق دورا بولالمايدۇ

1343. سوئال: هاراق دورا بولالامدۇ؟

جاۋاب: هاراقنىڭ ئىنسانىيەتنى بەختسىز قىلىدىغان ئىچىملىكلەرنىڭ ئەڭ يامىنى بولغانلىقى سەۋەبلىك، هاراقنى ئىچىش، هاراق سورۇنلىرىدا ئولتۇرۇش، هاراق ياساش، هاراق سودىسى قىلىش، هاراق سوۋغا قىلىش، هاراقنى هەر قانداق بىر يېمەكلىككە ئاز بولسىمۇ ئارىلاشتۇرۇش قەتئىي هارامدۇر. هاراقنى دورا ئورنىدا ئىستېمال قىلىش ياكى دورىغا ئارىلاشتۇرۇش قەتئىي هارامدۇر. بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامغا هاراق توغرۇلۇق سۆزلەپ: «مەن ئۇنى دورا ياساش ئۈچۈن تەييارلايمەن» دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئۇنىڭغا: «ئۇ دورا ئەمەس، بەلكى كېسەللىكتۇر» دېگەن.[1] پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام يەنە بىر هەدىستە: «كېسەللىكنى ۋە ئۇنىڭ دورىسىنى ئاللاھ چۈشۈردى. هەر قانداق كېسەللىككە دورا ياراتتى، داۋالىنىڭلار! لېكىن هارام بىلەن داۋالانماڭلار»[2] دەپ كۆرسەتكەن.

بۇ يەردە چەكلەنگىنى هاراقنى دورا ئورنىدا ئىچكى قىسىمغا قوللىنىش ياكى ئىچىشتۇر. ئەمما هاراقنى تەننىڭ تاشقى قىسىمغا دورا ئورنىدا قوللىنىشقا بولىدۇ. كىيىم-كېچەك ياكى بەدەندىن هاراق ياكى ئىسپىرت يۇقۇپ قالغان ياكى تۆكۈلگەن جاينى يۇيۇشقا هاجەت يوق. چۈنكى هاراق بىلەن ئىسپىرت مەنىۋى جەهەتتىن پاسكىنا بولسىمۇ، هېسسىي جەهەتتىن تازىلىغۇچى ماددىدۇر[3].

---

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

(3) ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمنىڭ مائىدە سۈرىسىنىڭ 90-ئايىتىدە: «ئى مۆمىنلەر! هاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلارغا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر، بەختكە ئېرىششىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار»دەپ كۆرسەتكەن. بۇ ئايەتتە هاراق«پاسكىنا» دەپ سۈپەتلەنگەندەك، قىمار ئويناش، بۇتلارغا چوقۇنۇش، پال سېلىش قاتارلىق قىلىقلارمۇ«پاسكىنا قىلىقلار» دەپ سۈپەتلەنگەن. ئىسلام ئۆلىمالىرى ئايەتتىكى «پاسكىنا»لىقتىن هېسسىي پاسكىنىلىق مەقسەت قىلىنغانمۇ ياكى مەنىۋى جەهەتتىكى پاسكىنىلىقمۇ؟ دېگەن مەسىلە ئۈستىدە ئىختىلاپلاشقان. ئۆلىمالاردىن قۇرئان كەرىمنىڭ هاراق بىلەن مۇشرىكلارنى ۋە ئۇلارنىڭ قىلىقلىرىنى «پاسكىنا»دەپ سۈپەتلىگەنلىكى ئۇلارنىڭ مەنىۋي جەهەتتىن پاسكىنا ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ، دېگۈچىلەرنىڭ دەلىلى كۈچلۈكتۇر.

«تەپسىر قۇرتۇبىي» 188- 189- بەتلەردە ئىمام مالىكنىڭ ئۇستازى رەبىئە، ئىمام لەيس، ئىمام مۇزنىي ۋە باغداتلىق

1344. سوئال: قايسى ۋاقىتتا ھاراق بىلەن داۋالىنىشقا بولىدۇ؟

جاۋاب: ھاراق بىلەن داۋالىنىشقا بولمايدۇ. ناۋادا ھاراق بىرەر خەتەرلىك كېسەلنى ساقايتىدىغان دورا ئورنىدا بولۇپ قالغان تەقدىردىمۇ، ھاراققا موھتاج بولماستىن باشقا خىل دورىلار بىلەنمۇ ھاراقنىڭ ئورنىنى تولدۇرغىلى بولىدۇ.

ئەگەر ھاراق ياكى ھاراق ئارىلاشتۇرۇلغان بىر نەرسە بىرەر خەتەرلىك كېسەل ئۈچۈن دورا بولۇپ، مۇئەييەنلەشسە، ئۇنىڭغا ھاراق ياكى ھاراق ئارىلاشتۇرۇلغان دورىدىن باشقا ھېچقانداق دورا پايدا قىلمايدىغان بولسا — مۇنداق بولۇشىغۇ ناتايىن. ئۇنىڭغا ھاراق قوشۇلغان شۇ دورىنى ئىشلىتىشنى مۇسۇلمان، دىندار، ئىشەنچلىك ۋە ئۇستا بىر دوختۇر بۇيرۇغان تەقدىردە، ئىسلام دىنىنىڭ «ئىككى زىياننىڭ يېنىكرەكىنى تاللاش كېرەك» دەيدىغان ئومۇمىي پرىنسىپىغا ئاساسەن، ئېھتىياجغا قاراپ ئىنتايىن تار دائىرىدە بولۇش شەرتى بىلەن ئىستېمال قىلىشقا رۇخسەت قىلىنىدۇ[1].

ئەمدى بۇيەردە مۇنداق بىر سوئال تۇغۇلىشى مۇمكىن، بىز دۇرا شىركەتلىرىدىن سېتىۋالىدىغان دورىلارنىڭ بەزىسىگە ھاراق ياكى ئىسپىرت قوشۇپ ياسالغان دورىلار ئىكەنلىكىنى ئاڭلايمىز، بۇ دورىلارنى سورىماستىن ئىشلەتكەن يەردە، ئۆزىمىز زۆرۈر كەلگەندە ھاراق ياكى ھاراق ئارىلاشتۇرۇلغان دورىلار بىلەن داۋالانساق بولمامدىكەن؟

بۇنىڭ جاۋابى مۇنداق، بىرىنچىدىن، ئاللاھ تائالا بىزنى ھاراق ئىچىشتىن، ھاراق سودىسى قىلىشتىن ۋە ھاراق بىلەن داۋالىنىشتىن توسقان. بىز مۇسۇلمانلىق سۈپىتىمىز بىلەن ئاللاھ تائالانىڭ توسقانلىرىدىن يېنىپ، ئۇنىڭ ئەمرىنى تۇتۇشقا بۇيرۇلدۇق. ئىككىنچىدىن، ھاراق باشقا نەرسىگە ئارىلاشتۇرۇلۇش ئارقىلىق ئۆز خۇسۇسىيىتىنى پۈتۈنلەي يوقىتىپ باشقا ماددىغا ئايلىنىپ كەتسە، ئۇنى ئىشلىتىشكە بولىدۇ. مەسىلەن: فىقھى كىتابلىرىدا: ھايۋانلارنىڭ سۈيدۈكى بىلەن تېزىكى پاسكىنا ۋە ھارام نەرسىلەردۇر. ئەمما سۈيدۈك قۇرۇپ تۇزغا ئايلانسا، تېزەك كۆيۈپ كۈلگە ئايلانسا، بۇ ئىككىسى پاك ماددىلارغا ئايلىنىدۇ» دەپ قەيت قىلىنغان.

ئۆلىمالارنىڭ «ھاراقنى ھارام دېگەنلىك ئۇنى ئىچىشنىڭ ھاراملىقىنى كۆرسىتىدۇ، بىر نەرسىنىڭ ھارام قىلىنىشى ئۈچۈن ئۇنىڭ پاسكىنا بولۇشى شەرت ئەمەس» دېگەن سۆزلىرى قەيت قىلىنغان. ئىمام شەۋكانىي « سەيلۇل جەرار» ناملىق ئەسىرنىڭ 35- 37- بەتلىرىدە: «مەس قىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ پاسكىنا ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاشقا يېتەرلىك دەلىل يوق» دېگەن. دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «ھازىرقى زامان پەتىۋالىرى» ناملىق ئەسىرنىڭ564- بېتىدە بۇ قاراش كۈچلەندۈرۈلگەن.

(1) دوكتور يۇسۇف ئەل قارداۋىينىڭ «ئىسلامدا ھالال ۋە ھارام» ناملىق ئەسىرىدىن.

ھايۋانلار ۋە قۇشلاردىن ھالال ۋە ھاراملار

ھايۋانلارنىڭ تۈرلىرى ۋە ئۇلاردىن يېيىش ھالال ۋە ھارام بولغانلىرى

1345. سوئال: ھايۋانلار نەچچە تۈرگە بۆلۈنىدۇ؟

جاۋاب: ھايۋانلار قۇرۇقلۇق ھايۋانلىرى ۋە سۇ ھايۋانلىرى دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ. شۇنىڭدەك، قۇرۇقلۇق ھايۋانلىرىمۇ ئۆي ھايۋانلىرى ۋە ياۋايى ھايۋانلار دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

1346. سوئال: سۇ ھايۋانلىرىدىن ھەر قانداقنى يېيىشكە بولامدۇ؟

جاۋاب: سۇ ھايۋانلىرىنىڭ ھەممىسى ھالال بولۇپ، ئۇلاردىن ھەر قانداقنى يېيىشكە بولىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئاندا مۇنداق دېگەن: ﴿سىلەرنىڭ ۋە يولۇچىلارنىڭ مەنپەئەتلىنىشى ئۈچۈن سىلەرگە دېڭىز ھايۋانلىرى، دېڭىزدىن چىقىدىغان يېمەكلىكلەر ھالال قىلىندى﴾[1]. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دېڭىز ۋە دەريا توغرۇلۇق: «ئۇنىڭ سۈيى پاك، مەھسۇلاتى ھالالدۇر»[2] دەپ كۆرسەتكەن. بۇ ھەدىس بېلىق ۋە ھەر قانداق سۇ ھايۋانلىرىنىڭ ھالال ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ھەنەفىي مەزھىبىدە سۇ ھايۋانلىرىدىن بېلىقتىن باشقىسى ھالال دېيىلمىگەن بولسىمۇ، ئىسلام مەزھەبلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىقى دېڭىز ھايۋانلىرىنىڭ ھەر قانداقنى ھالال دەپ قارايدۇ. ھازىرقى زامان ئۆلىمالىرىمۇ شۇنداق قارايدۇ.

1347. سوئال: ئۆي ھايۋانلىرىدىن قانداقلىرىنى يېيىشكە بولىدۇ؟

جاۋاب: ئۆي ھايۋانلىرىدىن ئومۇمەن، پاكىز ۋە پاك نەرسىلەرنى يەپ ئۆسكەن، يارىتىلىشىدا يىرتقۇچلۇق ۋە يىرگىنىشلىك بولمىغان ماللارنىڭ گۆشىنى يېيىش ھالالدۇر. مەسىلەن: قوي، ئۆچكە، كالا، تۆگە، ئات، توشقان، توخۇ، ئۆردەك، غاز قاتارلىقلارنى ئۆزىنىڭ مۆلكى بولۇش ياكى باشقىسىنىڭ بولسىمۇ يېيىشكە رۇخسەت قىلغان بولۇش ۋە مۇسۇلمانچە بوغۇزلانغان بولۇش شەرتى بىلەن يېيىش ھالالدۇر.

1348. سوئال: ئۆي ھايۋانلىرىدىن قانداقلىرىنى يېيىشكە بولمايدۇ؟

جاۋاب: ئۆي ھايۋانلىرىدىن ئېشەك، قېچىر، چوشقا، ئىت، مۈشۈك، چاشقان، كىرپە قاتارلىق ھايۋانلارنى، ھاشارەتلەرنى يېيىش ھارامدۇر. شۇنداقلا، كالا ۋە قويغا ئوخشاش گۆشى يېيىلىدىغان ھايۋانلاردىنمۇ ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ياكى ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ نامى تىلغا ئېلىنىپ بوغۇزلانغان ياكى بوغۇلۇپ ئۆلگەن ياكى باشقا ھايۋانلار ئۇسۈپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن ياكى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ياكى ئېگىزدىن يىقىلىپ ئۆلگەن ياكى يىرتقۇچ ھايۋانلار يېرىپ يەپ قويغان ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى يېيىش ھارامدۇر.

1349. سوئال: ياۋايى ھايۋانلاردىن قانداقلىرىنى يېيىشكە بولىدۇ؟

جاۋاب: ئورمانلىقلاردا ياشايدىغان ياۋايى ھايۋانلاردىن بۇكەن، زېبرا، تاغ تېكىسى ياۋا

(1) مائىدە سۈرىسى 96- ئايەت.

(2) بۇخارىي، مۇسلىم ۋە باشقىلار رىۋايىتى.

توشقان، كېپىك، زىراپە قاتارلىق يىرتقۇچ بولمىغان ھايۋانلارنى ئاللاھنىڭ نامىنى ئاتاپ ۋە قېنىنى ئېقىتىپ ئۆلتۈرۈش شەرتى بىلەن ئۇلارنىڭ گۆشىنى يېيىش ھالالدۇر.

1350. سوئال: ياۋايى ھايۋانلاردىن قانداقلىرىنى يېيىشكە بولمايدۇ؟

جاۋاب: يارىتىلىشىدا يىرتقۇچلۇق ياكى يىرگىنىشلىك بولغان، پاكىز نەرسىلەرنى يەپ ئۆسمىگەن ياكى پاكىز نەرسىلەرنى يېيىش بىلەن بىرگە پاسكىنا نەرسىلەرنىمۇ يەيدىغان ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى يېيىش ھارامدۇر. مەسىلەن: شىر، ياۋا چوشقا، بۆرە، يىل، مايمۇن، ئېيىق، يىلپىز، چىلبۆرە، قاتارلىقلارغا ئوخشاش مەرگەن چىشى بار يىرتقۇچ ھايۋانلار.

قۇشلاردىن يېيىش ھالال ۋە ھارام بولغانلىرى

1351. سوئال: قۇشلاردىن قانداقلىرىنى يېيىشكە بولىدۇ؟

جاۋاب: قۇشلاردىن قۇشقاچ، قارا قۇشقاچ، كەكلىك، بۆدۈنە قاتارلىق يىرتىدىغان تىرناقلىرى بولمىغان قۇشلارنى ئاللاھنىڭ نامىنى ئاتاپ ۋە قېنىنى ئېقىتىپ ئۆلتۈرۈش شەرتى بىلەن ئۇلارنىڭ گۆشىنى يېيىش ھالالدۇر.

1352. سوئال: قۇشلاردىن قانداقلىرىنى يېيىشكە بولمايدۇ؟

جاۋاب: قۇشلاردىن بۈركۈت، قۇرغۇي، ھۇۋقۇش، لاچىن، قارچىغا قاتارلىق يىرتىدىغان تىرناقلىرى بولغان يىرتقۇچ قۇشلارنىڭ گۆشىنى يېيىش ھارامدۇر. شۇنىڭدەك، زەھەرلىك يىلان، چايان، زەھەرلىك ئۆمۈچۈك قاتارلىقلارنى يېيىشمۇ ھارامدۇر.

1353. سوئال: دىنىمىزدا گۆشى يېيىلىدىغان ماللار نېمىگە ئاساسەن بەلگىلەنگەن؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا ئىنساننى ئەڭ شەرەپلىك ۋە ھۆرمەتلىك قىلىپ ياراتقان. مۇنداق بىر شەرەپلىك ۋە ھۆرمەتلىك ئىنساننىڭ يېمەك – ئىچمەكلىرىمۇ شەرەپلىك ۋە پاكىز بولۇشى كېرەك. بۇ سەۋەبتىن دىنىمىزغا ئاساسەن، يارىتىلىشىدا يىرگىنىشلىك، يىرتقۇچلۇق ۋە پاسكىنىلىق بولغان ھايۋانلارنىڭ گۆشى ئىنسانلارغا لايىق ئەمەس. شۇڭا دىنىمىز بۇنداق ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى ئىنسانلارغا لايىق كۆرمىگەنلىكتىن، يېيىشنى ھارام قىلغان.

ئوۋ ئوۋلاشقا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1354. سوئال: ئوۋ دېگەن نېمە؟
جاۋاب: ئوۋ — قورۇقلۇق ياكى دېڭىز ھايۋانلىرىنى قايسىبىر ئۇسۇل بىلەن تۇتۇۋېلىش دېگەنلىكتۇر.
1355. سوئال: قانداق ۋاقىتتا ئوۋ ئوۋلاش چەكلىنىدۇ؟
جاۋاب: ھەج ياكى ئۆمرىگە ئېھرام باغلىغان ۋاقىتتا ئېھرامدىن چىقىپ بولماي تۇرۇپ، قورۇقلۇق ھايۋانلىرىنى ئوۋلاش چەكلىنىدۇ. مۇندىن باشقا قايسىبىر ۋاقىتتا ئوۋ ئوۋلاشقا بولىدۇ.

ئوۋ ئوۋلاشنىڭ شەرتلىرى

1356. سوئال: ئوۋ ئوۋلاشنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟
جاۋاب: ئوۋ ئوۋلاشنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىلەر:
(1) ئوۋلىغۇچىنىڭ ئەقىل – ھوشى جايىدا، مۇسۇلمان ياكى ئەھلى كىتاب بولىشى. بۇنىڭغا بىنائەن، بۇتپەرەستنىڭ، مۇشرىكنىڭ، مۇرتەدنىڭ ۋە كوممۇنىستنىڭ ئوۋلىغان نەرسىسىنى يېيىش ھالال ئەمەس.
(2) ئوۋ ھايۋانلىرىنى قويۇپ بەرگەندە ياكى ئوق بىلەن ئاتقاندا، مەلۇم بىر ھايۋاننى ئوۋلاش نىيىتى بىلەن قويۇپ بېرىش ياكى ئېتىش. بۇنىڭغا بىنائەن، ئوۋ ھايۋانلىرىنى ئوۋ ئوۋلاشنى مەقسەت قىلمىغان ھالدا قويۇپ بەرگەندە، ئوۋ ھايۋانلىرى ئوۋلاپ كەلگەن ھايۋاننى ياكى ئوۋ ئوۋلاش نىيىتى بولماستىن قارىسىغا ئوق چىقىرىش نەتىجىسىدە ئېتىلىپ ئۆلگەن ھايۋاننى يېيىش ھالال ئەمەس.
(3) ئوق ئاتقاندا ياكى ئوۋلىغۇچى ھايۋاننى ئوۋغا قويۇۋەتكەندە، ئاللاھنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ «بىسمىللا، ئاللاھۇ ئەكبەر» دېيىش.
(4) ئوۋلايدىغان سايمان-ئەگەر ئوۋ ھايۋانلىرى بولمىسا- تېرىنى تېشىپ ئۆتىدىغان تىغلىق نەرسە بولىشى. ئەگەر ئوۋلاشتا ئىشلەتكەن سايمان تاياق ياكى تاشقا ئوخشىغان نەرسىلەردىن بولسا، ئۇنىڭ بىلەن ئوۋلىغان مالنىڭ گۆشىنى يېيىش ھالال ئەمەس، چۈنكى ئۇ ئۇرۇپ ئۆلتۈرگەنلىكتۇر. شۇنداقتىمۇ جېنى چىقىپ بولمىغان ھالدا بوغۇزلىۋالغان بولسا، ئۇنىڭ گۆشىنى يېيىشكە بولىدۇ.
(5) ئوۋ ھايۋانلىرىنىڭ كۆندۈرۈلگەن ھايۋانلاردىن بولىشى. بۇنىڭغا بىنائەن، كۆندۈرۈلمىگەن ئىت، كۆندۈرۈلمىگە قارچۇغا قاتارلىقلارنىڭ ئوۋلىغان نەرسىلىرىنى يېيىش ھالال ئەمەس.
(6) ئوۋ ئوۋلاشتا كۆندۈرۈلگەن ئوۋچى ھايۋان بىلەن باشقا ھايۋاننىڭ ھەمكارلاشمىغان بولىشى شەرت. چۈنكى بۇ ۋاقىتتا ئوۋنى قايسىسىنىڭ تۇتقانلىقىنى، ئاللاھنىڭ ئىسمى قايسىسىغا ئاتالغانلىقىنى بىلگىلى بولمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «ئەگەر ئوۋچى ئىتىڭنىڭ يېنىدا باشقا بىر ئىتنى كۆرگىنىڭدە، ئوۋلانغان ھايۋان ئۆلگەن بولسا، ئۇنى يېمە.

چۈنكى سەن قايسىسىنىڭ ئۆلتۈرگەنلىكىنى بىلمەيسەن»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

(7) ئــوۋچى هايۋاننىــڭ ئۆلگــەن يــېرىنى بىلــمەي قالغــان بولۇشــى شــەرت. پەيغەمــبەر ئەلەيهىسسالام بىر هەدىستە: «ئوۋغا قويۇپ بېرىلگەن ئىت تۇتقان نەرسىسىدىن يېگەن بولسا، ئۇنى سەن يېمە. چۈنكى ئۇ ئۇنى ئۆزى ئۈچۈن تۇتقان بولىدۇ، ئەگەر ئۇ ئۆلگەن نەرسىسىدىن يېمىگەن بولسا، ئۇنىڭ ئۆلگەن نەرسىسىنى يېسەڭ بولىدۇ، چۈنكى ئۇنى ئىگىسى ئۈچۈن تۇتقان بولىدۇ»[2] دەپ كۆرسەتكەن. چـۈنكى ئـاللاھ تائـالا قۇرئـان كەرىمـدە، ﴿ئـوۋ هايۋانلىرىنىـڭ سـىلەر ئۈچـۈن ئۆلگەن نەرسىلىرىدىن يەڭلار﴾[3] دېگەن.

(8) قۇرۇقلـۇق هـايۋانلىرىنى ئوۋلىمـاقچى بولغـان كىشـىنىڭ ھەجـگە يـاكى ئـۆمرىگە ئىهـرام باغلىغـان كىشـىلەردىن بولماسـلىقى شـەرت. ئەممـا سـۇ هـايۋانلىرىنى تۇتمـاقچى بولغـان كىشـى ئىهرام ئىچىدە بولسىمۇ، تۇتقان نەرسىسى هالالدۇر.

(9) ئوۋلانمـاقچى بولغـان هايۋاننىـڭ گۆشـى يېيىلىـدىغان هـايۋانلاردىن بولىشـى. بۇنىڭغـا بىنائەن، ئېشەك ۋە ئۇنىڭغا ئوخشىغان گۆشى يېيىلمەيدىغان هايۋانلارنى ئوۋلاش هارامدۇر.

(10) ئوۋلانغـان هايۋاننىـڭ بىراۋغـا ئائىـت بولماسـلىقى، بەلكـى ئىگىسـىز بولىشـى شـەرت. بۇنىڭغا بىنائەن، بىراۋنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىكى هايۋانلىرىنى ئوۋلاش هارامدۇر.

(11) ئوۋلانماقچى بولغان هايۋاننىڭ ئادەتتە تۇتقىلى بولمايدىغان، ئۆيدە بېقىلمايدىغان، ياۋايى هـايۋانلاردىن بولىشـى. بۇنىڭغـا بىنـائەن، ئوۋلىمىسـىمۇ تـۇتقىلى بولىـدىغان توخـۇ، ئـۆدەككە ئوخشـىغانلارنى ۋە باشـقا ئـۆي هـايۋانلىرىنى ئـوۋلاش هـالال ئەمەس. چـۈنكى مۇنـداقلارنى تۇتۇپ قائىدە بويىچە بوغۇزلاپ يېيىش لازىم.[4]

---

(1) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.
(2) ئىمام ئەهمەد رىۋايىتى، بۇخارىي بىلەن مۇسلىممۇ بۇ مەنىدە هەدىس رىۋايەت قىلغان.
(3) مائىدە سۈرىسى 4- ئايەت.
(4) «مناهج الشريعة الإسلامية» (ئىسلام شەرىئىتىنىڭ كۆرسەتمىلىرى)ناملىق ئەسەرنىڭ 1-توم 179-ۋە 180-بەتلىرىدىن.

ئېتىقاد مەسىلىلىرىدىكى ھاراملار(چەكلەنگەن ئىشلار)

1. ئاللاھ كەچۈرمەيدىغان ئەڭ چوڭ گۇناھ
2. ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك دائىرىسىگە كىرىدىغان ئىشلار
3. ئىسلامنى ياكى قۇرئاننى ياكى پەيغەمبەرنى مەسخىرە قىلىشنىڭ گۇناھى
4. پالچىلارنىڭ ۋە رامچىلارنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىشنىڭ گۇناھى
5. شېرىك دائىرىسىگە كىرىدىغان تۇمارنىڭ بايانى

ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ۋە ئۇنىڭغا ئېلىپ بارىدىغان ئىشلار

1357. سوئال: ئاللاھ كەچۈرمەيدىغان ئەڭ چوڭ گۇناھ قايسى؟

جاۋاب: ئاللاھ كەچۈرمەيدىغان ئەڭ چوڭ گۇناھ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈشتۇر. قۇرئان كەرىمدە ئاللاھ مۇنداق دېگەن: ﴿ئاللاھ ئۆزىگە بىرەر نەرسىنىڭ شېرىك كەلتۈرۈلۈشىنى ھەرگىز مەغپىرەت قىلمايدۇ. بۇنىڭدىن باشقىسىنى (ئاللاھ ئۆزى) خالىغان ئادەمگە مەغپىرەت قىلىدۇ. كىمكى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، ئۇ ھەقىقەتەن قاتتىق ئازغان بولىدۇ﴾[1].

چۈنكى ئاللاھ تائالا يېگانە ئىلاھ، ھەممىنىڭ ياراتقۇچىسى، ھەممىنىڭ ئىگىسى، ھەممىنى باشقۇرغۇچى ۋە يالغۇز خوجايىنىدۇر. ئاللاھ ھېچكىمگە، ھېچ نەرسىگە ئوخشىمايدۇ. ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرىمۇ ھېچكىمنىڭ سۈپىتىگە ئوخشىمايدۇ. ئەھۋال بۇنداق ئىكەن، قانداقلا بىر مەخلۇقاتنى ئاللاھقا ئوخشىتىش ئەڭ چوڭ ھەقسىزلىقتۇر. قۇرئان كەرىمدە: ﴿ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ھەقىقەتەن چوڭ ھەقسىزلىقتۇر﴾[2] دەپ ئېيتىلغان. مۇنداق بىر ھەقسىزلىق ئۈچۈن ئاللاھنىڭ غەزەپلەنمەسلىكى، نەپرەتلەنمەسلىكى ۋە بۇنداق ھەقسىزلىقنى قىلغان ئادەمنى جازالىماسلىقى مۇمكىن ئەمەس. دۇنيانىڭ پادىشاھلىرى ئۆزلىرىنىڭ پادىشاھلىق شەنىگە لايىق كەلمەيدىغان سۆز – چۆچەكلەرنى ۋە ئىش – ھەرىكەتلەرنى سادىر قىلغانلارنى ياقتۇرمىغان ۋە ئۇلاردىن ئەڭ ئېچىنىشلىق ئىنتىقام ئالغان يەردە، پادىشاھلارنىڭ پادىشاھى، كاتتىلارنىڭ كاتتىسى بولغان ئاللاھ ئۇنىڭغا شېرىك كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت ئۆزىنىڭ ئۇستۈن شەنىگە، ئىلاھلىق ماقامىغا، ئۇلۇغلۇق مەرتىۋىسىگە لايىق كەلمەيدىغان بۇ چوڭ گۇناھنى كەچۈرمەسلىكتە ئەلۋەتتە ھەقلىقتۇر!

1358. سوئال: ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش - ئاللاھ ياراتقان مەخلۇقاتلاردىن قايسىبىرىنى ئاللاھقا ياكى ئاللاھنىڭ خاس سۈپەتلىرىدىن بىرەرسىگە ئوخشىتىش دېگەنلىكتۇر. ئۇ ئېتىقاد، ئەمەل - ئىبادەتلەر ۋە دۇئالاردا ئاللاھقا باشقا بىرسىنى شېرىك قىلىپ قوشۇش بىلەن ئەمەلگە ئاشىدىغان، ئاللاھنى ئەڭ قاتتىق غەزەپلەندۈرىدىغان يامان ئىشتۇر.

1359. سوئال: شېرىك ئەمەللىرى قايسىلار؟

جاۋاب: شېرىك ئەمەللىرى سادىر قىلغۇسىنى ئىماندىن چىقىرىدىغان ئىشلار ۋە ئىماندىن چىقارمىسىمۇ، سادىر قىلغۇچىسىنى گۇناھقا پاتۇرىدىغان ئىشلار دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. ئالدىنقىسى چوڭ شېرىك، كېيىنكىسى كىچىك شېرىك دەپ ئاتىلىدۇ.

1360. سوئال: چوڭ شېرىك ئەمەللىرى قايسىلار؟

جاۋاب: چوڭ شېرىك ئەمەللىرى تۆۋەندىكىلەردۇر:

(1) دۇنيانى ۋە دۇنيادىكى ئىشلارنى باشقۇرۇشتا ئاللاھتىن باشقىمۇ بەزى باشقۇرغۇچىلار بار، دەپ ئېتىقاد قىلىش. مەسىلەن: ئاتالمىش ئەۋلىيالارنى، قۇتۇبلارنى

---

(1) نىسا سۈرىسى 116 - ئايەت.

(2) لۇقمان سۈرىسى 13- ئايەت .

كائىناتنىڭ بەزى ئىشلىرىنى تەسەررۇپ قىلالايدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلغانغا ئوخشاش. بۇ خىل شېرىك مەخلۇقاتنى ئاللاھ تائالانىڭ تەسەررۇپاتىغا شېرىك قىلىپ، قوشۇۋالغانلىقتۇر.

(2) مەخلۇقاتنى ياكى ئۇلارنىڭ سۈپەتلىرىنى ئاللاھقا ۋە ئاللاھقا خاس سۈپەتلەرگە ئوخشىتىش. مەسىلەن: ئاتالمىش ئەۋلىيالار، قۇتۇپلار، پالچىلار ۋە رامچىلار، سېھىرگەرلەر ئاللاھتىن باشقىلار بىلمەيدىغان ئىشلارنى (غەيبنى) بىلىدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلغانغا ئوخشاش. بۇخىل شېرىك ئاللاھنىڭ كامالى سۈپەتلىرىگە باشقىلارنى شېرىك قىلىۋالغانلىقتۇر. چۈنكى غەيبلەرنى بىلىش ئالاھقا خاس سۈپەت.

(3) ئۆلۈكلەرنى (مەيلى ئۇلار پەيغەمبەر بولۇپ كەتسۇن،) كىشىلەرگە پايدا ـ زىيان يەتكۈزەلەيدۇ، ھاجەتلەرنى راۋا قىلالايدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلىش. مەسىلەن: مازاردىكى ئاتالمىش ئەۋلىيالار ھاجەتلەرنى راۋا قىلىدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلغانغا ئوخشاش. بۇ خىل شېرىك ئاللاھ تائالانىڭ ئىشىغا باشقىلارنى شېرىك قىلىۋالغانلىقتۇر.

(4) ئۆلۈكلەردىن، دەل-دەرەخلەردىن ۋە مازارلاردىن مەدەت تىلەش ۋە ئۇلاردىن كېسەللەرگە شىپالىق سوراش، پەرزەنت ۋە بەرىكەت تىلەش، شۇنداقلا مەيلى تىرىك بولسۇن، مەيلى ئۆلۈك بولسۇن، ئاللاھتىن باشقا بىراۋنى تەبىئىي سەۋەبلەرنىڭ سىرتىدا كىشىلەرگە ياردەم قىلالايدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلىش. بۇ خىل شېرىك ئىبادەتتە مەخلۇقاتنى ئاللاھ تائالاغا شېرىك قىلىۋالغانلىقتۇر. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىسىدە: «دۇئا ـ ئىبادەتتۇر»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

(5) ئاللاھتىن باشقا بىرسىنى رازى قىلىش ئۈچۈن قۇربانلىق قىلىش، يەنى ئاتالمىش ئەۋلىيالارنىڭ، پىرلارنىڭ ۋە مازاردىكى ئاتالمىش ئۇلۇغلارنىڭ قوللىشىغا ئېرىشىمىز، دېگەن ئېتىقاد بىلەن، ئۇلارغا ئاتاپ قۇربانلىق قىلىش، نەزىر ـ چىراغ ئۆتكۈزۈش، ھەتتا مازارلارغا بېرىپ ئۇلارنىڭ قەبرىلىرىگە ئاتاپ مال كېسىش. چۈنكى قۇربانلىق ـ ئىبادەت بولغانلىق ئېتىبارى بىلەن، ئۇ پەقەت ئاللاھقىلا قىلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىپ، مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرۋەردىگارىڭ ئۈچۈن ناماز ئۇقۇغىن ۋە قۇربانلىق قىلغىن»﴾[2].

(6) ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ نامىنى ئاتاپ قەسەم قىلىش. چۈنكى قەسەم ـ ئەڭ ئۇلۇغ ۋە ئۇنىڭ جازالىشىدىن قورقىلىدىغان بىر زاتنىڭ نامىنى ئاتاش ئارقىلىق، بىرەر ئىشنىڭ راست ئىكەنلىكىنى تەكىتلەش دېمەكتۇر. ئۇنىڭ مەنىسى: «ئەگەر مەن يالغان ئىشقا قەسەم قىلغان بولسام، نامى ئاتالغان بۇ زات مېنى ئۇرسۇن» دېگەنلىكتۇر. شۈبھىسىزكى، ئۇلۇغلۇقنىڭ يېگانە ئىگىسى، قىلمىشلارغا يېتەرلىك جازا بەرگۈچى ۋە ئازابىدىن قورقۇلغۇچى زات ـ ئاللاھتۇر. ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلغۇچى، ئاللاھقىلا خاس بولغان ئۇلۇغلۇق ۋە قىلمىشلارغا جازا بېرىشتەك ئالىي سۈپەتلەرگە باشقىلارنى شېرىك قىلىۋالغان بولىدۇ. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كىمكى، ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىدىكەن، ئۇ، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەن بولىدۇ» دېگەن[3].ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ نامى بىلەن قىلىنغان قەسەم شېرىك ۋە كۇپرىنىڭ جۈملىسىدىن سانالسىمۇ، ئۇ قەسەم ھېسابلانمايدۇ. چۈنكى قەسەم

(1) تىرمىزى رىۋايىتى.
(2) كەۋسەر سۈرىسى 2 ـ ئايەت.
(3) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

ئاللاھنىڭ مۇبارەك ئىسىملىرىنى تىلغا ئېلىش بىلەنلا قىلىنىدۇ.

(7) قۇرئان كەرىم مەخلۇقاتقا خۇددى ئاللاھقا ئەقىدە قىلغاندەك ئەقىدە قىلىشنى شېرىك ئەمەللىرىدىن ساناپ مۇنداق دېگەن: ﴿بەزى ئادەملەر ئاللاھتىن باشقىلارنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالىدۇ. ئۇلارنى مۆمىنلەرنىڭ ئاللاھنى دوست تۇتقىنىدەك دوست تۇتىدۇ (يەنى ئۇلۇغلايدۇ ۋە بويسۇنىدۇ) مۆمىنلەر ئاللاھنى ھەممىدىن بەك دوست تۇتىدۇ﴾ [1].

يۇقىرىقىلاردىن قايسىبىرىنى سادىر قىلغان ئادەمنىڭ بۇرۇن قىلغان پۈتۈن ئەمەل-ئىبادەتلىرى بىكار بولۇپ كېتىدۇ ۋە ئىماندىن چىقىدۇ. قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دېيىلگەن: ﴿ئەگەر سەن ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرسەڭ، سېنىڭ ئەمەلىڭ ئەلۋەتتە بىكار بولۇپ كېتىدۇ﴾[2].

1361. سوئال: كىچىك شېرىك ئەمەللىرى قايسىلار؟

جاۋاب: كىچىك شېرىك ئەمەللىرى تۆۋەندىكىلەر:

(1) ئۆلۈكلەرنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئاللاھقا يېقىنلىشىش مەقسىتىدە مازارلارنى زىيارەت قىلىش. چۈنكى مازارلار پەقەت ئىبرەت ئېلىش ئۈچۈنلا زىيارەت قىلىنىدۇ.

(2) رىيا، يەنى ئەمەل - ئىبادەتلەرنى خالىس ئاللاھ ئۈچۈن قىلماستىن، باشقىلارغا كۆرسىتىش نىيىتى بىلەن قىلىش. چۈنكى بەندىلەرنىڭ ئەمەل - ئىبادەتلىرىنى كۆزىتىش ، ئۇلارغا ساۋاب بېرىش پەقەت ئاللاھقا خاستۇر. ئەمەل - ئىبادەتلەرنى باشقىلارغا كۆرسىتىش ئۈچۈن قىلىش بولسا، ئاللاھنىڭ ئەمەلللەرگە ساۋاب بېرىش ۋە ئۇلارنى كۆزىتىش سۈپىتىگە باشقىلارنى شېرىك قىلىپ قوشىۋالغانلىق بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «مېنىڭ سىلەر ئۈچۈن ئەڭ قورقىدىغىنىم، ئاللاھقا ئەڭ كىچىك شېرىكنىمۇ كەلتۈرۈپ قويۇشىڭلاردۇر، ئۇ بولسىمۇ، رىيادۇر»[3].

(3) ئاللاھقا ئاسىيلىق بولىدىغان ئىشلاردا باشقىلارغا بويسۇنۇش. چۈنكى، ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىپ، باشقىلارغا بويسۇنغۇچىلار ئۆزلىرى بويسۇنغان كىشىلىرىنى ئاللاھقا ئوخشاش، بەلكى ئاللاھتىن يۇقىرى كۆرگەن بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاللاھقا ئاسىيلىق بولىدىغان ئىشتا بەندىگە بويسۇنۇشقا بولمايدۇ»[4] دېگەن.

يۇقىرىقى ئىشلارنىڭ بىرەرسىنى سادىر قىلغان ئادەم گۇناھكار بولسىمۇ، ئىماندىن چىقمايدۇ، باشقا ئەمەللىرىمۇ بىكار بولۇپ كەتمەيدۇ.

1362. سوئال: ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدىغان ئىشلارنى قىلغانلار قانداق قىلىشى كېرەك؟

جاۋاب: ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدىغان ئىشلارنى قىلغان ئادەم ئۈچۈن ئۇنىڭدىن قەتئىي قول ئۈزۈپ، قايتا ئىمان ئېيتىش ۋە گۇناھلىرىغا ھەقىقىي رەۋىشتە تەۋبە قىلىشتىن باشقا يول يوق. شۇنداق قىلغانلارنى ئاللاھ خالىسا كەچۈرىدۇ ۋە گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىدۇ.

---

(1) بەقەرە سۈرىسى 165 - ئايەت.
(2) زۇمەر سۈرىسى65- ئايەت.
(3) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.
(4) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

پال سېلىش ۋە غەيبتىن سۆزلەش

1363. سوئال: پال سېلىش دېگەن نېمە؟

جاۋاب: پال سېلىش — كېلەچەكتە بولىدىغان ئىشلار ۋە يوقاپ كەتكەن نەرسىلەر ھەققىدە يالغاندىن خەۋەر بېرىش دېگەنلىكتۇر. پال بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ غەيبنى بىلىدىغانلىقلىرىنى دەۋا قىلىدىغان كازززاپلار بولۇپ، ئالقانغا، چىنىگە ئوقۇش، كارت ئېچىش قاتارلىق تۈرلۈك ھىيلە - مىكىرلىرى بىلەن كىشىلەرنى ئىشەندۈرۈشكە تىرىشىدۇ. ئۇلار پالچى، رەمچى ۋە داخان دېگەن تۈرلۈك ئاتالغۇلار بىلەن ئاتىلىدۇ.

1364. سوئال: غەيب دېگەن نېمە؟

جاۋاب: غەيب — ھېسسىي ئورگانلار بىلەن بىلگىلى بولمايدىغان، مېتافىزىكا ئالەمگە ئائىت ئىشلاردۇر. غەيبلەرنى ئاللاھ تائالادىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. ﴿ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم ئاسمان ۋە زېمىندىكى غەيبنى بىلمەيدۇ﴾[1].

ئىسلام دىنىنى مەسخىرە قىلىش

1365. سوئال: دىنىنى مەسخىرە قىلىش دېگەن نېمە؟

جاۋاب: دىنىنى مەسخىرە قىلىش — ئىسلام دىنىغا ۋە ئۇنىڭدىكى مۇقەددەسلەرگە تىل ئۇزىتىش دېگەنلىك بولۇپ، ئۇنىڭ تۈرلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئىسلام دىنىنىڭ شەرىئەت قانۇنىنى ھازىرقى ئەسىر بىلەن ماسلىشالمايدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلىش ياكى ئوچۇق سۆزلەش.

(2) قۇرئان كەرىمنى ئادەتتىكى كىتابلارغا ئوخشىتىش ياكى ئۇنىڭ ھۆكۈملىرىنى كۆزگە ئىلماسلىق.

(3) كۇففارلارنىڭ تۆھمەتلىرىگە ئىشىنىپ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئەيىبلەش ياكى ئۇنى ئادەتتىكى ئىنسان قاتارىدا كۆرۈش.

(4) ئىسلام جازا قانۇنىدىكى ئىبرەت قىلىش كۆزدە تۇتۇلغان بەزى جازالارنى ئەيىبلەش.

1366. سوئال: ئاللاھنىڭ دىنىنى مەسخىرە قىلغاننىڭ جازاسى نېمە؟

جاۋاب: ئاللاھنىڭ دىنىنى مەسخىرە قىلغانلار شەكسىز كاپىر بولىدۇ، ئاخىرەتتە مەڭگۈلۈك ئازابقا دۇچار بولىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئى مۇھەممەد! ئەگەر سەن ئۇلارنىڭ (مەسخىرە قىلغانلىقىنى) سورىساڭ، ئۇلار: «بىز (راستتىن ئەمەس)، پەقەت ئىچ پۇشۇقى قىلىپ ئوينىشىپ دەپ قويىدۇق» دەيدۇ. (بۇ مۇناپىقلارغا) «سىلەر ئاللاھنىڭ دىنىنى، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنى مەسخىرە قىلدىڭلارمۇ؟" دېگىن. سىلەر (يالغان قەسەم ئىچىپ) ئۆزرە ئېيتماڭلار، سىلەر ئىمان ئېيتقىنىڭلاردىن كېيىن، (پەيغەمبەرنى مەسخىرە قىلىش بىلەن) كاپىر بولدۇڭلار، سىلەردىن بىر گۇرۇھنى (راست تەۋبە قىلغانلىقلىرى ئۈچۈن) ئەپۇ قىلساق، يەنە بىر گۇرۇھنى گۇناھكار بولغانلىقلىرى ئۈچۈن جازالايمىز﴾[2]

---

(1) نەمل سۈرىسى 65 - ئايەت.

(2) تەۋبە سۈرىسى 65 – 66 - ئايەتلەر.

شېرىك دائىرىسىگە كىرىدىغان تۇمار تۈرى

1367. سوئال: تۇمار ئېسىش شېرىككە كىرەمدۇ؟

جاۋاب: تۇمار ئېسىشنىڭ شېرىك دائىرىسىگە كىرىدىغانلىرىمۇ ۋە كىرمەيدىغانلىرىمۇ بار. بۇنىڭغا بىنائەن، تۇمار ئېسىش ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ: بىرى شېرىك دائىرىسىگە كىرىدىغان تۈرى، يەنە بىرى، كىرمەيدىغان تۈرىدۇر.

1368. سوئال: شېرىك دائىرىسىگە كىرىدىغان تۇمار قايسى؟

جاۋاب: پەرىشتىلەرنىڭ، ئەۋلىيالارنىڭ، پىرىلارنىڭ، جىنلارنىڭ ۋە باشقا ھەرقانداق مەخلۇقنىڭ (ئىنسان ياكى ھايۋاننىڭ) ئىسىملىرى ياكى مەنىسى چۈشىنىكسىز تىلسىملار يېزىلغان تۇمارلارنى ئېسىش ۋە يېزىشنىڭ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدىغانلىقىغا ئىسلام ئالىملىرى ھەممە بىردەك ئىتتىپاقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «كىمكى تۇمار ئاسىدىكەن ئۇ، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەن بولىدۇ»[1] دېگەن سۆزى مۇشۇ تۈردىكى تۇمارنى كۆرسىتىدۇ.

شېرىك دائىرىسىگە كىرمەيدىغان ئىشلار

شېرىك دائىرىسىگە كىرمەيدىغان تۇمار

1369. سوئال: شېرىك دائىرىسىگە كىرمەيدىغان تۇمار قايسى؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم ئايەتلىرى ۋە ئاللاھنىڭ ئىسىم ـ سۈپەتلىرىدىن يېزىلغان تۇمارلارنى بالاغەتكە يەتمىگەن نارسىدە باللارنىڭ بويۇنلىرىغا ئېسىشقا بولىدۇ. ئەمما چوڭلارنىڭ تۇمار ئېسىشىنىڭ جائىز بولمايدىغانلىقىدا پۈتۈن ئىسلام ئۆلىمالىرى ئىتتىپاقتۇر. چۈنكى چوڭلار ئايەتلەرنى تۇمار قىلىپ ئاسماستىن ئۆزلىرى ئوقۇشقا بۇيرۇلغان. ئەمما نارسىدە باللار ئايەت ۋە دۇئالارنى ئوقۇيالمىغانلىقى سەۋەبلىك ئۇنى يېزىپ بوينىغا ئېسىپ قويۇش جائىز سانالغان. بۇ ھەققە ساھابىلارنىڭ كاتتىسى ئالىملىرىدىن ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ، ﴿**أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ غَضَبِهِ وَعِقَابِهِ وَشَرِّ عِبَادِهِ وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَنْ يَحْضُرُونِ**﴾ يەنى «ئاللاھقا سىغىنىپ، ئاللاھنىڭ غەزىپىدىن، ئۇنىڭ جازاسىدىن، مەخلۇقاتىنىڭ شەررىدىن، شەيتانلارنىڭ ماڭا يېقىنلىشىشىدىن ۋە ۋەسۋەسە قىلىشىدىن پاناھ تىلەيمەن» دېگەن دۇئانى بالاغەتكە يەتكەن باللىرىغا ئۆگىتىپ ئوقۇتقانلىقى ۋە بالاغەتكە يەتمىگەنلىرى ئۈچۈن ئۇنى قەغەزگە يېزىپ ئۇلارنىڭ بوينىغا ئېسىپ قويغانلىقى رىۋايەت قىلىنغان»[2]. تۇمار ئېسىش تەرغىب قىلىنىدىغان بىر ئىش ئەمەس. بۇ ماۋزۇدا تۇماردىن ياخشى چارىلەر بار بولۇپ، ئۇلاردىن بىرى سەمىمىي قىلىنغان دۇئادۇر.

1370. سوئال: بالا- قازالاردىن ساقلىنىشنىڭ ئەڭ ياخشى چارىلىرى قايسى؟

جاۋاب: بالا ـ قازالاردىن ۋە يامان كۆز، يامان تىللارنىڭ، كۆرەلمەسلەرنىڭ يامانلىقىدىن ساقلىنىشنىڭ دىنىمىزدا كۆرسىتىلگەن ياخشى چارىلىرى بار. ئاللاھ تائالانى كۆپ ياد ئېتىش، ئۆزىنى پاكىز تۇتۇش، گۇناھ-مەسىيەتلەردىن يىراق تۇرۇش، ئىبادەتلەرگە ھېرىسمەن بولۇش، سەمىمىي دۇئا قاتارلىق ئىشلار بالا-قازادىن ساقلىنىشنىڭ چارىلىرى بولالايدۇ. ئەبۇ ھۇرەيرە

(1) ئىمام ئەھمەد ۋە ھاكىم رىۋايەت قىلغان ھەدىس.

(2) تىرمىزى.

رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا بىر ئادەم كېلىپ: ‹يارەسۇلەللاھ! مېنى كېچە يىلان چېقىۋالدى› دېۋىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ‹ئەگەر سەن ئاخشام ياتىدىغان ۋاقتىڭدا ئاللاھقا سېغىنىپ مەخلۇقاتنىڭ شەررىدىن پاناھ تىلەيمەن› دەپ دۇئا قىلغان بولساڭ ئىدى، ساڭا ھېچقانداق زىيان ـ زەخمەت يەتمىگەن بولاتتى› دېدى»[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە بىر ھەدىسىدە، ساھابىلىرىغە تەلىم بېرىپ: «سىلەر ئاخشاملىرى يېتىشتىن بۇرۇن ‹ئاللاھنىڭ ئۇلۇغ كەلىمىلىرىگە سېغىنىپ، ئاللاھنىڭ غەزىپىدىن، ئۇنىڭ جازاسىدىن ۋە مەخلۇقاتنىڭ شەررىدىن، شەيتانلارنىڭ ماڭا يېقىنلىشىشىدىن ۋە ۋەسۋەسە قىلىشىدىن پاناھ تىلەيمەن› دەڭلا، ئەگەر شۇنداق قىلساڭلار، بالا ـ قازالاردىن ساقلىنىسىلەر» [2] دەپ كۆرسەتكەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر ئاخشىمى ياتاق جايىغا بارغىنىدا، ئىككى ئالقىنىنى بىرلەشتۈرۈپ ئاچقىنىچە، ئىخلاس، فەلەق ۋە ناس سۈرىلىرىنى ئوقۇپ ئالقانلىرىغا سۈفلەپ بەدىنىنىڭ قولى يەتكەن ھەممىلا يېرىنى ئىككى ئالقىنى بىلەن سىلاپ چىقاتتى، سىلاشنى ئاۋۋال بېشى بىلەن يۈزىدىن باشلايتتى ۋە ھەر ئەزانى ئۈچ قېتىمدىن سىلايتتى»[3].

دەم سېلىش

1371. سوئال: دەم سېلىش دۇرۇسمۇ؟

جاۋاب: كېسەللەرگە، ھەتتا ساق كىشىلەرگىمۇ قۇرئان كەرىم ئايەتلىرى ياكى ئاللاھنىڭ ئىسىم ـ سۈپەتلىرىنى ئوقۇش بىلەن دەم سېلىشقا بولىدۇ. ئىسلام ئالىملىرى مۇنۇ ئۈچ شەرت بىلەن دەم سېلىشنى جائىز (دۇرۇس) دەپ قارايدۇ:

(1) دەم سېلىشتا پەقەت قۇرئان ئايەتلىرى ۋە ئاللاھنىڭ ئىسىم ـ سۈپەتلىرىلا ئوقۇلۇشى،

(2) سېلىنىغان دەمنىڭ ئەرەب تىلىدا بولۇپ، مەنىسى چۈشىنىشلىك بولۇشى،

(3) دەم ئۆزلۈكىدىن تەسىر قىلماستىن، بەلكى ئاللاھنىڭ ئىزنى ۋە ئىرادىسى بىلەنلا تەسىر قىلىدۇ، شىپالىق پەقەت ئاللاھ تائالادىن كېلىدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلىشتىن ئىبارەت.

---

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.
(2) ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.
(3) بۇخارىي رىۋايىتى.

ئائىلە ھاياتىدا چەكلەنگەن ئىشلار

1. قىز ـ ئوغۇللارنى ئۇلار خالىمىغان بىرسى بىلەن ئۆيلىنىشكە زورلاش
2. مۇسۇلمان ئەرنىڭ مۇسۇلمان ئەمەس ئايالغا ئۆيلىنىشى
3. مۇسۇلمان قىزلارنى مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە ياتلىق قىلىش
4. شەرئىي ئۆزرىسى بولماستىن ھامىلە بولۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىش
5. قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرۈۋېتىش
6. ئايلىق ئادىتى مەزگىلىدىكى ئايال بىلەن جىنسىي ئالاقە قىلىش
7. ئاياللارنىڭ ئارقا تەرىپىگە كېلىش
8. ئەر – خوتۇنلۇقنىڭ سىرلىرىنى يېيىش
9. ئايلىق ئادىتى مەزگىلىدىكى (ھەيزدار) ئايالنى تالاق قىلىش
10. بالىنىڭ ئاتىسىغا تېنىشى
11. سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش
12. بالىلارنىڭ ئۆز ئاتىسىنى تاشلاپ باشقىسىغا مەنسۇپ بولۇۋېلىشى
13. بالىلارنى خورلاش ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئايرىمىچىلىق قىلىش
14. ئۇرۇق-تۇغقانلارنى تاشلىۋېتىش
15. ئاتا – ئانىنى قاقشىتىش

قىز ـ ئوغۇللارنىڭ ئۆزلىرىگە لايىق تاللاشتىكى ئەركىنلىكى

1372. سوئال: قىز ـ ئوغۇللارنى ئۆزلىرى خالىمىغان بىرسى بىلەن ئۆيلىنىشكە زورلاشقا بولامدۇ؟
جاۋاب: ئىسلام دىنى قىز ـ ئوغۇللارنى ئۇلارنىڭ رازىلىقى بولمىغان بىرسى بىلەن ئۆيلىنىشكە زورلاشنى قەتئىي رەت قىلىدۇ. بەلكى ئۇلارنىڭ رايىنى ۋە ئىختىيارىنى نىكاھنىڭ ئاۋۋالقى شەرتلىرىدىن قىلىپ بېكىتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «چوكاننى ئۇنىڭ ئىختىيارىسىز، قىزنى ئۇنىڭ رايىسىز ياتلىق قىلماڭلار» ساھابىلەر يا رەسۇلەللاھ! قىزلار ئۇياتچان كېلىدۇ، ئۇلار ئۆز رايىنى سۆزلىيەلمىسە قانداق قىلىمىز؟ دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قارشىلىق بىلدۈرمەستىن سۈكۈت قىلىپ تورۇشى ئۇلارنىڭ ئىختىيار قىلىپ رازى بولغانلىقىدۇر» دەيدۇ[1].
ئەمما قىز بولسۇن ياكى چوكان بولسۇن دىيانەتسىز، ئەخلاقسىز بىرىگە ياتلىق بولىمەن دەپ تۇرۇۋالسا، شۇنىڭدەك ئوغۇلمۇ ئەخلاقسىز، دىيانەتسىز بىرىنى ئالىمەن دەپ تۇرۇۋالسا، بۇ ۋاقىتتا ئاتا ـ ئانىسى ئۇنىڭغا قارشى چىقسا ۋە بۇ ئىشنى رەت قىلسا بولىدۇ. ئەگەر قىز كىچىك بولۇپ، ئۆزىنىڭ كېلەچىكىنى ياخشى تاللىيالمايدىغان ياشتا بولسا، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ياكى تۇغقانلىرىنىڭ ئۇنى ياتلىق بولۇشقا ئالدىرىتىشى ياكى ئۆزى خالىمىغان بىرىگە ياتلىق بولۇشقا زورلىشى توغرا ئەمەس.

مۇسۇلمان ئەرنىڭ مۇسۇلمان ئەمەس ئايالغا ئۆيلىنىش مەسىلىسى

1373. سوئال: مۇسۇلمان ئەرنىڭ مۇسۇلمان ئەمەس ئايالغا ئۆيلىنىشى دۇرۇسمۇ؟
جاۋاب: مۇسۇلمان ئەرلەرنىڭ دىنغا ئىشەنمەيدىغان كوممۇنىست ياكى بۇددىست ياكى بىرەر ساماۋى (ئەسلى ئاللاھتىن كەلگەن) دىنغا مەنسۇپ بولمىغان ئاياللار بىلەن ئۆيلىنىشى دۇرۇس ئەمەس. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿(ئى مۇسۇلمانلار) مۇشرىك ئاياللار ئىمان ئېيتمىغۇچە ئۇلارنى نىكاھىڭلارغا ئالماڭلار. (ھۆر) مۇشرىك ئايال (ھۆسن جامالى ۋە مېلى بىلەن) سىلەرنى مەپتۇن قىلغان تەقدىردىمۇ، مۆمىن دېدەك ئەلۋەتتە ئۇنىڭدىن ئارتۇقتۇر.﴾[2].
بۇ ئايەت، ئاتېئىزمچىلارغا ئوخشاش ئاللاھقا ئىشەنمەيدىغان، بۇددىستلارغا ئوخشاش باتىل دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاياللارغا ئۆيلىنىشنىڭ قەتئىي ھاراملىقىنى ئىپادىلەيدۇ.
ئەمما خرىستىئان ياكى يەھۇدىي دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاياللارغا ئۆيلىنىشكە بولىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇسۇلمان ئەرلەرنىڭ ئەھلى كىتابتىن بولغان ئاياللار بىلەن ئۆيلىنىشىنىڭ جائىزلىقى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ: ﴿مۆمىنلەردىن بولغان ئىپپەتلىك ئاياللارنىڭ، سىلەردىن ئىلگىرى

(1) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.
(2) بەقەرە سۈرىسى 221 ـ ئايەت.

كىتـاب بېرىلگەن (يەھۇدىيلار ۋە خرىستىئانلار) دىـن بولغـان ئىپپەتلىـك ئاياللارنىـڭ مەھرىنـى بەرسـەڭلار ئىپپەتلىـك بـولغىنىڭلار ۋە ئاشـكارا - يوشـۇرۇن پاھىشـىنى كـۆزلىمىگىنىڭلار ھالـدا (ئـۇلارنى) ئالسـاڭلار ئـۇلار سـىلەرگە ھالالـدۇر﴾[1]. بـۇ رۇخسـەت قىلىنغـان ئىـش بولسـىمۇ، تەرغىـب قىلىنمايـدۇ. چۈنكى مۇسـۇلمان ئايـال يەھـۇدىي ۋە خرىسـتىئان ئايـاللاردىن ئەلـۋەتتە ئەۋزەلدۇر.

خرىستىئان ياكى يەھۇدىي دىنىدىكى ئايـاللار بىلـەن ئۆيلىنىشىنىڭ شـەرتى، ئۇلارنىـڭ ئاللاھقا ھەقىقىي ئىشىنىدىغان ئاياللاردىن بولۇشىدۇر.

مۇسۇلمان قىزلارنى مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە ياتلىق قىلىشنىڭ ھاراملىقى

1374. سوئال: مۇسۇلمان قىزلارنى مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە ياتلىق قىلىشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: مۇسۇلمان قىزلارنىڭ ۋە ئاياللارنىڭ مۇسـۇلمان ئەمەس ئەرلەرگە يـاتلىق بولۇشـى قەتئىي جائىز ئەمەس. مەيلى ئۇلارنىڭ ياتلىق بولماقچى بولغـان كىشـىلىرى خرىسـتىئان بولسـۇن، مەيلى يەھۇدىي بولسۇن، مەيلـى ئاتېئىسـت بولسـۇن، مەيلـى بۇددىسـت يـاكى مۇشرىك بولسۇن، ئۇلارنىـڭ ھېچبىـرى مۇسـۇلمان ئاياللارغـا ئۆيلىنىشـكە لايىـق ئەمەس. ئـاللاھ تائـالا مۇسـۇلمان ئايـاللار توغرۇلـۇق: ﴿ئـۇلار كاپىرلارغـا ھـالال ئەمەس. كـاپىرلارمۇ ئۇلارغـا ھـالال ئەمەس﴾[2] دېگەن.

ئـۆز مىللەتـتىن بولسـىمۇ، ئاللاھقـا ئىشـەنمەيدىغان ۋە ئـاتېئىزم ئەقىدىسـىگە ئىشـىنىدىغانلىقىنى ئوچۇق-ئاشكارا جاكارلاپ يۈرگەن بىـرىگە مۇسـۇلمان قىزنـى يـاتلىق قىلىشقا بولمايدۇ. مۇنـداق قىلغۇچىلار ئاللاھنىـڭ يۇقىرىقى ئـايەتتىكى ھۆكۈمىگە قارشـى چىققـان بولـۇپ، جازاسىنى ئېغىـر تارتىدۇ.

ھامىلە بولۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىش مەسىلىسى

1375. سوئال: ھامىلە بولۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: تۇغۇش - تۇغماسلىق مەسىلىسى ئەر - ئايـال ئىككىسـىنىڭ قارارىغـا بـاغلىق ئىشـتۇر. ئائىلـىدىكى مەلـۇم سـەۋەبلەر يـاكى زۆرۈرىـيەتلەر تـۈپەيلى ئەر – ئايـال ئىككىسـى كېلىشـىپ تۇغۇشنى ۋاقىتلىق كېچىكتۈرۈش نىيىتى بىلـەن ھامىلىدارلىقنىڭ ئالدىنى ئالىدىغان دورا، ئوكۇل ۋە باشـقا ھەر قانـداق بىـر چـارىنى قوللىنىشـى دۇرۇسـتۇر. بـۇ دېگەنلىرىمىزنىـڭ تـوغرا ئىكەنلىكىنى كۆچلەندۈرىدىغان ھەدىسلەر كۆپ.

جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «بىـز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىمۇ ئەزلە قىلاتتۇق، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى بىلگەن، ئەمما ئۇنىڭدىن توسمىغان ئىدى»[3].

---

(1) مائىدە سۈرىسى 5 - ئايەت.
(2) مۇمتەھىنە سۈرىسى 10 - ئايەت.
(3) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

ئەزلە قىلىش — جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزگەندە، بالا بولۇپ قالمىسۇن دەپ، سپېرمىنى سىرتقا توكۈۋېتىش دېگەنلىكتۇر.

سەئۇدى ئەرەبىستانى «پەتىۋا كومىتېتى»تەرىپىدىن 1974-يىلى13-ئاپرېل(ھىجرىيە 1394 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى) چىقىرىلغان 42ـ نومۇرلۇق پەتىۋادا مۇنداق كەلگەن: «پېقىرلىقتىن قورقۇپ ھامىلدارلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن دورا ـ ئوكۇل ۋە باشقىمۇ چارىلەرنى قوللىنىش جائىز ئەمەس. چۈنكى ئاللاھ تائالا ھەرقانداق جانلىقنى ئۆز رىزقى بىلەن يارىتىدۇ. ئەمما ئائىلىۋىي سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، مەسىلەن: ئانىنىڭ نورمال تۇغۇتتا تۇغالماستىن، بالىنى ھەرقېتىمدا ئوپېراتسىيە قىلىش ئارقىلىق ئېلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالغانلىقى ياكى ئەر ـ ئايال ئىككىسى تۇغۇشنى بىر زامان كېچىكتۈرۈشتە ئۆزلىرى ئۈچۈن ياخشىراق بولىدىغانلىقىنى مەسلىھەتلەشكەنلىكى قاتارلىق ھاللاردا ئۇلارنىڭ ھامىلدارلىقنىڭ ئالدىنى ئالىدىغان دورا، ئوكۇل ۋە باشقىمۇ چارىلەرنى قوللىنىشى جائىزدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەزلە ھەققىدىكى ھەدىسلىرى ۋە ئىسلام فىقھشۇناس ئالىملىرىنىڭ تۆرەلگىنىگە قىرىق كۈن بولمىغان نۇتفە (ئابىمەنى) نى دورا ياكى ئوكۇللار ئارقىلىق زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن چۈشۈرىۋېتىشنىڭ جائىزلىقى ھەققىدىكى پەتىۋالىرى بىزنىڭ بۇ قارارىمىزنى كۈچلەندۈرىدۇ».

قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرۈۋېتىش جىنايىتى

1376. سوئال: قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرۈۋېتىشكە بولامدۇ؟

جاۋاب: قورساقتىكى بالىغا زىيان يەتكۈزۈش ئەڭ ئېغىر قاتىللىق جىنايىتىدىن سانىلىدۇ. ئاخىرەتتىكى جازاسى ئاللاھنىڭ ئىلكىدىكى ئىش بولۇپ، ئاللاھ ئۇنىڭ جىنايەت ئىشلىگەن ۋاقىتتىكى نىيىتىگە قاراپ ئۇنىڭ جازاسىنى بەلگىلەيدۇ. شۇ ئېنىقكى، ئانىنىڭ قورسىقىدا بولۇپ، بۇ دۇنياغا كۆز ئاچمىغان بولسىمۇ بىر بوۋاقنى قەستەن ئۆلتۈرگەن ئادەم قاتىل ھېسابلىنىدۇ. قاتىلنىڭ جازاسى قۇرئان كەرىمدە ناھايىتى ئېنىقتۇر. ئۇ بولسىمۇ، دوزاختۇر!

1377. سوئال: قانداق شارائىتتا بالىنى ئېلىۋەتسە بولىدۇ؟

جاۋاب: تۆرەلمىنى ئۇنىڭ تۆرەلگىنىگە 40 كۈن توشماستىن، ئاتا-ئانىسىنىڭ ئىستىكى ۋە رازىلىقى بىلەن ئېلىۋېتىشقا بولىدۇ[1].

تۆرەلمىنى ئېلىۋەتمىگەندە، ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ ھاياتى خەتەرگە ئۇچرايدىغانلىقى ئىشەنچلىك دوختۇر تەرىپىدىن كەسكىن ئېنىقلانغاندا، پەقەت ئانىنىڭ ھاياتىنى قۇتقۇزۇپ قېلىش يۈزىسىدىن تۆرەلمىگە 120كۈن توشمىغان بولسا، ئۇنى ئېلىۋەتسە بولىدۇ»[2]. بۇ ھالەتتە شەرىئەتنىڭ: «ئىككى زىياننىڭ يېنىكرەكىنى تاللاش كېرەك» دەيدىغان پىرىنسىپىغا ئاساسەن، ئانىنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن بالىسىنى ئېلىۋېتىش جائىز بولۇپلا قالماستىن، بەلكى زۆرۈردۇر.

ئەمما تۆرەلگىنىگە 120كۈن تولۇپ ئېشىپ كەتكەن تۆرەلمىنى قايسىبىر سەۋەب بىلەن چۈشۈرىۋېتىشقا قەتئىي بولمايدۇ. چۈنكى مۇنداق قىلىش بىر جاننى قەستەن ئۆلتۈرگەنلىك

(1) كۇۋەيت دۆلىتىنىڭ «پەتىۋا ئىشلار كومىتېتى»نىڭ 1984-يىلى9- ئاينىڭ29-كۈنى چىقارغان پەتىۋاسىدىن.
(2) كۇۋەيت ئىسلامىي ئىشلار ھەيئىتىنىڭ نەشرى، «پەتىۋا ئىشلار كومىتېتى»نىڭ پەتىۋاسى.

ھېسابلىنىدۇ. ھازىرقى زامان مەشھۇر ئۆلىمالىرىدىن مۇتلەق كۆپ سانلىقى شۇنداق قارايدۇ.

1378. سوئال: تۆرەلمىگە قاچان جان كىرىدۇ؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:« سىلەر ئانائلارنىڭ قورسىقىدا پەيدا بولۇپ، 40 كۈن ئىچىدە لەختە قانغا، ئاندىن گۆش پارچىسىغا ئايلىنىسىلەر، ئاندىن مەخسۇس پەرىشتە ئەۋەتىلىپ، سىلەرگە جاننى پۈلەيدۇ ۋە سىلەرنىڭ رىزقىڭلارنى، ئەجىلىڭلارنى، بەختلىك ياكى بەختسىزلىكىڭلارنى يېزىشقا بۇيرۇلىدۇ»[1].

يەنە بىر ھەدىستە:« تۆرەلمىگە 42كۈن بولغاندىن كېيىن، ئاللاھ بىر پەرىشتىنى ئۇنىڭغا ئەۋەتىپ، ئۇنى ئىنسان شەكلىگە كىرگۈزىدۇ، ئۇنىڭ قولىقىنى، كۆزىنى، تېرىسىنى، گۆشىنى ۋە سۆڭەكلىرىنى يارىتىدۇ. ئاندىن پەرىشتە: "ئى رەببىم! بۇ تۆرەلمە ئەركەك بولامدۇ ياكى قىزمۇ؟" دەيدۇ. قانداق بولىدىغانلىقىنى ئاللاھ ئۆز خاھىشى بىلەن ئەمر قىلىدۇ، پەرىشتە شۇ بويىچە يازىدۇ»[2].

ئىسلام ئۆلىمالىرى بۇ ئىككى ھەدىسنىڭ روھىغا ئاساسەن، «تۆرەلمە ئانىسىنىڭ قورسىقىغا ئۈنۈپ 40 ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا جان كىرىدۇ. بىراق مەزكۇر 40 كۈن ئۆتۈپ قانچە كۈندىن كېيىن جان كىرىدىغانلىقىنى ھېچكىم ئېنىق كېسىپ ئېيتالمايدۇ. شۇنداقتىمۇ قۇرئان كەرىمدىكى: ﴿ئاندىن ئۇنى راۋۇرۇس يارىتىپ، ئۇنىڭغا ئۆزىگە مەنسۇپ روھنى كىرگۈزدى﴾[3] دېگەن ئايەتتىن، تۆرەلمە ئىنسان شەكلىگە كىرگۈزۈلگەندىن كېيىنلا ئۇنىڭغا جان كىرگۈزۈلىدۇ، دەپ چۈشىنىشكە بولىدۇ. يەنە ئىنفىتار سۈرىسىدىكى ﴿ئۇ سېنى ياراتتى، (ئەزالىرىڭنى) بېجىرىم، قامىتىڭنى تۈز قىلدى﴾[4] دېگەن ئايەتكە ئاساسلانغاندا، تۆرەلمىگە 8 ھەپتە بولغاندىن كېيىن جان كىرىپ بولىدۇ، دەپ چۈشىنىسكە بولىدۇ. كۆپلىگەن مۇپەسسىرلەر بۇ قاراشنى كۈچلەندۈرگەن[5].

جىنسىي مۇناسىۋەتتە چەكلەنگەن ئىشلار

1379. سوئال: ھەيزدار ئايال بىلەن جىنسىي ئالاقە قىلىشنىڭ قانداق زىيىنى بار؟

جاۋاب: ئايلىق ئادەت كۆرىۋاتقان (ھەيزدار) ۋە تۇغۇتلۇق ئاياللارنىڭ قېنى توختاپ، تولۇق پاكلانمىغۇچىلىك، ئۇلار بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈش قەتئىي ھارامدۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى (مۇھەممەد) ئۇلار سەندىن ئادەت كۆرگەن ئايال (بىلەن جىنسىي ئالاقە قىلىشنىڭ دۇرۇسلۇقى ياكى دۇرۇس ئەمەسلىكى) توغرۇلۇق سورايدۇ، ئېيتقىنكى، ئۇ (ئەر ـ خوتۇن ھەر ئىككىسىگە) زىيانلىقتۇر، ئادەت مەزگىلىدە ئاياللاردىن نېرى تۇرۇڭلار (ئادەتتىن) پاك بولغۇچە ئاياللىرىڭلارغا يېقىنچىلىق قىلماڭلار. پاك بولغاندىن

---

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.
(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.
(3) سەجدە سۈرىسى9- ئايەت.
(4) ئىنفىتار سۈرىسى7- ئايەت.
(5) دوكتور ئابدۇلجەۋۋاد ساۋىي، مەككە مۇكەررەمەدىكى« قۇرئان ۋە سۈننەت مۆجىزىلىرىنى تەتقىق قىلىش خەلقئارالىق كۆتىتېتى»نىڭ تور بېتىدىن.

كېيىن ئۇلارغا ئاللاھ بۇيرۇغان جايدىن يېقىنلىشىڭلار﴾[1].

بۇ ئايەت تۇغۇتلۇق ئايالنىڭ مەسىلىسىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چۈنكى تۇغۇتلۇق ئايال قىنىدىن پۈتۈنلەي پاكلىنىپ بولمىغىچە، ئۇنىڭ بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈش ھارامدۇر.

ئايال ئادەت كۆرگەن كۈنلىرىدە، ئۇنىڭ بالا ياتقۇسى پۈتۈنلەي ئېچىلىش نەتىجىسىدە، ئۇنىڭ ئايلىق قېنى ئېقىپ تۇرىدۇ. تېببىي تەرەپتىن مەلۇمكى، قان مىكروبلارنى يېتىشتۈرۈشنىڭ ئەڭ مۇناسىپ مۇھىتىدۇر. ئايال ساق ۋاقتىدا ئۇنىڭ جىنسىي ئورگىنىدىن مىكروبلارنى ئۆلتۈرىدىغان بىر خىل سۇ ماددىسى چىقىپ تۇرغانلىقتىن، ئۆزى ۋە ئۇنىڭغا يېقىنلاشقان كىشى مىكروبنىڭ زىيىنىدىن ساقلىنىپ قالالايدۇ. ھالبۇكى، ئايال ئادەت كۆرگەن ۋاقتىدا، ئۇنىڭ مىكروبلىنىشتىن مۇداپىئەلىنىش جىھازلىرى ئىشلىمەي قالىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بالا ياتقۇدىن كەلگەن توختاۋسىز قان مىكروبلارنىڭ تېز كۆپىيىشىگە پۇرسەت يارىتىپ بېرىدۇ. قان كېلىۋاتقان ۋاقىتتا مىكروبلىنىشقا قارشى جىنسىي ئورگاندىن كېلىدىغان سۇمۇ قان دولقۇنى ئىچىدە ئۆز ۋەزىپىسىنى ئۆتىيەلمەي قالىدۇ.

مەلۇمكى، ئەرنىڭ جىنسىي ئورگىنىدا كۆپلىگەن مىكروبلار بولىدۇ. ئۇ ئايالى ساق ۋاقىتتا ئۇنىڭغا يېقىنلاشقىنىدا، ئايالىنىڭ جىنسىي ئورگىنىدىن كېلىدىغان مىكروبقا قارشى سۇيۇق ماددا ئەر تەرەپتىن كىرگەن مىكروبلارنى ھامان ئۆلتۈرۈپ تۇرىدۇ. ئەمما ئايال ئادەت كۆرگەن ۋاقىتتا، ئۇنىڭ مىكروبلاردىن مۇداپىئەلىنىش جاھازلىرى پۈتۈنلەي ئىشتىن توختىغاچقا، ئەركىشىنىڭ جىنسىي ئورگىنى پەقەت مىكروبلار بىلەن قاپلانغان قان دېڭىزىغا شۇڭغۇغان بولىدۇ. نەتىجىدە، مىكروبلىنىش ئەر - ئايال ھەر ئىككىسىگە بولىدۇ. بۇنىڭ زىيانلىرىنى بىلەمسىز؟ بۇنىڭ زىيىنى ئايالنىڭ ماتكىسى بىلەن بالا ياتقۇسىدا مىكروبلارنىڭ يېتىشكەنلىكى سەۋەبتىن ئۇنىڭ بۇ ئىككى ئورگىنىدا داۋالاش قىيىن بولغان، سوزۇلما خاراكتېرلىك ئاغرىقنى پەيدا قىلغان، ئەرنىڭ جىنسىي ئورگىنىدا مىكروبلارنىڭ ئورۇن تۇتۇشى بىلەن ئۇنىڭ سۈيدۈك يوللىرىدا ئۇزۇنغا سوزۇلما خاراكتېرلىك ئاغرىقنى پەيدا قىلغانلىقىنىڭ سىرتىدا، ئەر بىلەن ئايال ئۈچۈن كۆپلىگەن خەتەرلىك كېسەللىكلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىدۇ.[2] قۇرئان كەرىمنىڭ مۇنداق قىلىشنى«زىيانلىق» دەپ تەبىرلىشىنىڭ سىرلىرىدىن بىرى بۇ ئىدى.

ئاياللارنىڭ ئارقا تەرىپىگە كېلىشنىڭ ھاراملىقى

1380. سوئال: ئاياللارنىڭ ئارقا تەرىپىگە كېلىش دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئاياللارنىڭ مەيلى ئالدى تەرىپىدىن، مەيلى كەينى تەرىپىدىن، مەيلى قايسىبىر تەرىپىدىن بولسۇن، ئۇلارنىڭ جىنسىي ئورگىنىغا كېلىش مۇتلەق دۇرۇستۇر. ئەمما ھارام بولغىنى ئاياللارنىڭ ئارقىسىغا كېلىشتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ يامان قىلىقنى قاتتىق ئەيىبلەپ: «ئۇ كىچىك بەچچىۋازلىقتۇر»[3] دەپ سۆككەن.

---

(1) بەقەرە سۈرىسى 222 - ئايەت.

(2) سەئۇدى ئەرەبىستانلىق مەشھۇر ئىچكى كېسەللىكلەر مۇتەخەسسىسى دوكتور مۇھەممەد ئەلى بارنىڭ«ئىنساننىڭ يارىتىلىشى ھەققىدە قۇرئان كەرىم ھەقىقەتلىرى» ناملىق ئەسىرىدىن.

(3) ئىمام ئەھمەد، نەسائىي رىۋايىتى.

ئەر- خوتۇنچىلىق سىرلىرىنى ساقلاشنىڭ زۆرۈرلىكى

1381. سوئال: ئەر- خوتۇنچىلىقنىڭ سىرلىرىنى يېيىشنىڭ قانداق زىيىنى بار؟

جاۋاب: ئەر- خوتۇنچىلىقنىڭ سىرلىرىنى سىرتقا تارقىتىش تولىمۇ يامان ئەخلاقسىزلىق ۋە ئەدەپسىزلىك بولۇپ، ئەر - ئاياللىقنىڭ مۇقەددەس رىشتىسىگە قىلىنغان ئەڭ ئېغىر جىنايەتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداقلارنى ئاگاهلاندۇرۇپ: «قىيامەت كۈنىدە ئاللاهنىڭ نەزىرىدە ئەڭ يامان ئادەم ئەر - خوتۇنچىلىقنىڭ سىرلىرىنى سىرتقا يايغان كىشىدۇر»[1] دېگەن.

چۈنكى ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە، ئەر بىلەن ئايالنى كىيىمگە ئوخشىتىپ: ﴿ئۇلار سىلەر ئۈچۈن كىيىمدۇر، سىلەرمۇ ئۇلار ئۈچۈن كىيىمسىلەر﴾[2] دېگەن. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، كىيىممۇ ئىنساننىڭ تېنىنى سوغۇقتىن ۋە ئىسسىقتىن مۇداپىئە قىلىپ، ئۇياتلىق جايلىرىنى ئېچىلىپ قېلىشتىن يۆگەپ ساقلىغاندەك، سىلەرمۇ بىر- بىرىڭلارنىڭ سىرلىرىنى، ئېيىپلىرىنى ۋە ئىككىڭلار ئارىسىدىكى ئەر-خوتۇنچىلىقنىڭ سىرلىرىنى كىشىلەرنىڭ بىلىپ قېلىشىدىن يوشۇرۇپ ساقلىشىڭلار كېرەك دېگەنلىكتۇر.

هەيزدار ئايالنى تالاق قىلىشنىڭ چەكلەنگەنلىكى

1382. سوئال: ئايلىق ئادىتى مەزگىلىدىكى (هەيزدار) ئايالنى تالاق قىلىشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: ئايلىق ئادىتى مەزگىلىدىكى ئايالنى تالاق قىلىشقا بولمايدۇ. تالاق (يەنى ئاجرىشىش) ئاللاهقا ئەڭ ياقمايدىغان ئىشلارنىڭ بىرىدۇر. ئىنسانلارنىڭ ئېهتىياجى سەۋەبلىك زۆرۈر تېپىلغاندا تالاققا رۇخسەت قىلىنغان بولسىمۇ، هەر قانداق ۋاقىتتا تالاق قىلىش چەكلەنگەن. ئاللاهقا ئىمانى بار مۇسۇلمان ئادەم ئايالىنى تالاق قىلماقچى بولسا، ئۇنى ئادەت كۆرگەن مەزگىلىدە ئەمەس، بەلكى ئادەتنىڭ قېنىدىن پاك ۋە ساق ۋاقتىدا، ئۇنىڭغا جىنسىي تەرەپتىن يېقىنلاشماستىن تالاق قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەپ بۇيرۇغان: ﴿ئى پەيغەمبەر! ئېيتقىنكى، سىلەر ئاياللىرىڭلارنى تالاق قىلماقچى بولساڭلار، ئۇلارنىڭ ئىددىتىگە (ئۇدۇللاپ، پاك هالىتىدە) تالاق قىلىڭلار﴾[3].

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.
(2) بەقەرە سۈرىسى 178- ئايەت.
(3) تالاق سۈرىسى 1 - ئايەت.

بالىلار ئارىسىدا ئادالەتلىك بولۇشنىڭ زۆرۈرلىكى

1383. سوئال: بالىلار ئارىسىدا ئايرىمچىلىق قىلىشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: بالىلار ئوتتۇرىسىدا ئايرىمچىلىق قىلىپ بىرىنى يەنە بىرىدىن ئۈستۈن كۆرۈش ياكى ئۇلارنىڭ بىرىگە ئايرىم مۇئامىلە قىلىش ياكى كۆپرەك بىر نەرسە بېرىش ھەقسىزلىق بولۇپ، ئاللاھ تائالا ھەقسىزلىق قىلغۇچىلارنى ياقتۇرمايدۇ. بالىلار ئارىسىدا ئايرىمچىلىق قىلىشنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك زىيانلىرى كۆپتۇر. دۇنيادا بالىلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىناقلىققا تەسىر يېتىدۇ، ئارىسىدا بىر - بىرىنى كۆرەلمەسلىك، دۈشمەنلىك ئۇرۇقلىرىنى چاچىدۇ. مۇنداق ھەقسىزلىقنى سادىر قىلغان كىشى ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولىدۇ.

1384. سوئال: مىراستا بالىلار ئارىسىدا ئايرىمچىلىق قىلىش توغرىمۇ؟

جاۋاب: مىراس مەسىلىسىنى ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە ئۆزى بىۋاسىتە بەلگىلەپ، كىمنىڭ قانچىلىك ئالىدىغانلىقىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بەرگەن. ئاتا - ئانىلارنىڭ بالىلىرى ئوتتۇرىسىدا ئادالەتسىزلىك قىلىپ، ئۆزى ياقتۇرىدىغان بالىلىرىغا مىراستىن كۆپرەك بېرىشى ياكى ئۆزى ياقتۇرمايدىغان بالىلىرىنى مىراستىن مەھرۇم قىلىشى ياكى شۇنداق قىلىشقا ۋەسىيەت قىلىپ قالدۇرۇشى ئاللاھ توسقان ھارام ئىشنى قىلغانلىق بولۇپلا قالماستىن، ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىسىگە قارشى چىقىپ ئۆز بېشىمچىلىق قىلغانلىقتۇر. شۇڭا مۇنداق ھەقسىزلىقنىڭ گۇناھى ئېغىر، جازاسى قاتتىق بولىدۇ. ئىسلام قانۇنىدا، ئۆلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرىنىڭ ئالىدىغان مىراس مىقدارى ھەققىدە قالدۇرغان ۋەسىيىتى بىكاردۇر. ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىنمايدۇ. ئەمما ۋارىسلىرىغا زىيان يەتكۈزمەسلىك شەرتى بىلەن باشقىلار ھەققىدە قىلغان ۋەسىيەتلىرى بولسا، ئۇ يۈرگۈزۈلىدۇ. شۇڭا مىراس قانۇنى ھەققىدە ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دېگەن: ﴿ئاتا - ئاناڭلار ۋە بالىلىرىڭلاردىن قايسىسىنىڭ مەنپەئەت جەھەتتىن ئۆزۈڭلارغا ئەڭ يېقىن ئىكەنلىكىنى بىلمەيسىلەر، بۇلار ئاللاھ تەرىپىدىن بېكىتىلگەن بەلگىلىمىدۇر. ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾[1].

(1) نىسا سۈرىسى 11 - ئايەت.

نەسەبنى قوغداشنىڭ زۆرۈرلۈكى

1385. سوئال: نەسەبنى قانداق ساقلاش كېرەك؟

جاۋاب: بىر ئادەمنىڭ نەسەبى ئۇنىڭ كىملىكىدۇر. شۇڭا ئىسلام دىنى كىشىلەرنىڭ نەسەبنى قوغداشقا زور ئەھمىيەت بېرىدۇ. بۇ سەۋەبتىن باشقا بىرىنىڭ بالىسىنى ئۇنىڭ نەسەبنى ئۆزگەرتىپ، نامىنى ئۆزىگە قارىتىپ بېقىۋېلىشنى مەنئى قىلغان. ئەمما بىراۋ بىر بالىنى بېقىۋالماقچى بولسا، ئۇنى ئۆز ئاتىسىنىڭ نامى ۋە نەسەبى بىلەن ئاتىشى شەرت قىلىنىدۇ. شۇنىڭدەك، يېتىم باللارنى پاكى يولغا تاشلىۋېتىلگەن ئىگىسى يوق باللارنى پاكى يېتىمخانىلاردىكى ئىگىسىز باللارنى بېقىۋېلىپ، تەربىيىلەپ، ئوقۇتۇپ قاتارغا قوشقان ئادەمنىڭ مۇكاپاتىنى ئاللاھ تائالا ئەلۋەتتە تولۇق بېرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «مەن يېتىمنى باققان كىشى بىلەن جەننەتتە مۇشۇنداقمىز»[1] دەپ كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن ئوتتۇرا بارمىقىنى جۈپلەپ كۆرسەتكەنلىكىمۇ ئەنە ئاشۇ مۇكاپاتنىڭ بېشارىتىدۇر.

ئاتىنىڭ بالىسىغا تېنىشى دۇرۇس ئەمەس

1386. سوئال: ئاتىنىڭ بالىسىغا تېنىشى دۇرۇسمۇ؟

جاۋاب: بىراۋنىڭ ئۆزىنىڭ نىكاھىدا بولغان ئايالى تۇغقان بالىنى «مېنىڭ بالام ئەمەس» دەپ ئالدىراپ تېنىۋېلىشى توغرا ئەمەس. ئايالىنى قارىلاشقا يېتەرلىك دەلىل-ئىسپاتى بولماستىن، بالىسىدىن تانغان ئادەم گۇناھكار ئادەمدۇر. ئەگەر ئايالىنى «بۇ بالىنى باشقىسىدىن تاپقان» دەپ قارىلىماقچى بولسا، ئايالىنى قارىلاش ئۈچۈن دەلىل – ئىسپات كەلتۈرۈشى شەرت.

ئەمما پاكىتسىز ھالدا ئايالىنى قارىلاپ يۈرگەن بولسا، بۇ مەسىلە يۇرت-جامائەتنىڭ ئالدىدا، (ئىسلام شەرىئىتى تەتبىق قىلىنىدىغان مەملىكەتلەردە بولسا، مەھكىمە شەرئىيدە)، ئەر-ئايال ھەر ئىككىسىنى قەسەمگە بۇيرۇش بىلەن بىرگە يەنە بىر زامانىۋى ئۇسۇلنى قوللىنىپ، دادا- بالا ھەر ئىككىسىدىن ئانالىز (DNA) ئېلىش بىلەن ھەل قىلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بالىنىڭ شۇ كىشىگە تەۋە ياكى ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلىغىلى بولىدۇ.

سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش مەسىلىسى

1387. سوئال: سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش دېگەن نېمە؟

جاۋاب: سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش — ئەرنىڭ سپېرمىسىنى ئېلىپ ئايالنىڭ رەھمىگە (بالىياتقۇسىغا) يەرلەشتۈرۈش ئارقىلىق ئايالنى ئېغىر ئاياق قىلىش دېگەنلىكتۇر.

بۇ ئىش قايسىبىر سەۋەب تۈپەيلى ئەر-ئايال ئوتتۇرىسىدا ئەمەلگە ئاشسا ھېچ ۋەقەسى يوق. چۈنكى ئۇلار بەربىر نىكاھلىق ئەر-خوتۇنلاردۇر. ئوخشىمايدىغان تەرىپى ئەر سپېرمىسىنىڭ جىنسىي مۇناسىۋەت بىلەن ئەمەس، بەلكى تىببىي ئۇسۇل بىلەن ئايالنىڭ رەھمىگە

---

(1) ئىمام بۇخارىي رىۋايەت قىلغان ھەدىس.

ئۆتكەنلىكىدۇر.

ئەمما ئايالنىڭ ئۆز ئېرى بولمىغان بىر ئەرنىڭ سپېرمىسىنى ئېلىپ ئۆزىنىڭ رەھمىگە يەرلەشتۈرىشى ئۇنىڭ بىلەن زىنا قىلغانغا ئوخشاشتۇر. چۈنكى مۇنداق قىلىش مەزمۇن ۋە نەتىجە جەھەتتە زىنا بىلەن ئوخشاش بولۇپ، ئۆزىنىڭ نىكاھلىق ئېرى بولمىغان يات ئەردىن بالا تاپقانلىقتىن تاشقىرى، نەسىلنى بۇزۇشتۇر. مىسىرنىڭ كاتتا ئۆلىمالىرىدىن شەيخ شەلتۇت ئۆز ۋاقتىدا، بۇ ئىشنىڭ زىناغا ئوخشاشلا ھارام ئىكەنلىكىگە پەتىۋا بەرگەن[1].

بالىلارنىڭ ئاتىسىدىن تېنىشى دۇرۇس ئەمەس

1388. سوئال: بالىلارنىڭ ئۆز ئاتىسىنى تاشلاپ باشقىسىغا مەنسۇپ بولۇۋېلىشى توغرىمۇ؟

جاۋاب: بالىلارنىڭ ئۆز ئاتىسىنى بىلىپ تۇرۇپ، باشقا بىرىگە ئۆزىنى مەنسۇپ قىلىۋېلىشى ئىسلامدا چەكلەنگەن ھارام ئىشلارنىڭ بىرىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆز ئاتىسىدىن تېنىشنى ئاللاھ ۋە جىمى خەلقنىڭ لەنىتىگە ھەقلىق بولغان ئەڭ ئېغىر گۇناھلاردىن بىرى دەپ تونۇغان ۋە مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئۆز ئاتىسىدىن يۈز ئۆرۈپ، ئۆز ئاتىسى ئەمەسلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، باشقىسىنى ئاتام دەۋالىدىكەن، جەننەت ئۇنىڭغا ھارام بولىدۇ»[2].

ئاتا ـ ئانىنى قاقشىتىشنىڭ گۇناھى ۋە جازاسى

1389. سوئال: ئاتا ـ ئانىنى قاقشىتىش دېگەن نېمە؟

جاۋاب: پەرزەنتلەر تەرىپىدىن ئاتا ـ ئانىلارنىڭ كۆڭلىگە تېگىپ قويىدىغان ياكى ئۇلارنى رەنجىتىپ قويىدىغان ھەرقانداق سۆز ـ ھەرىكەتلەرنىڭ سادىر بولۇشى ئاتا ـ ئانىلارنى قاقشاتقانلىقتۇر. ئاتا ـ ئانىسىنى قاقشاتقانلار زىيان تارتقۇچىلاردۇر.

1390. سوئال: ئاتا ـ ئانىنى قاقشىتىشنىڭ جازاسى نېمە؟

جاۋاب: ئاللاھقا ئاسىيلىق بولمايدىغان ھەرقانداق ئىشتا، ئاتا-ئانىسىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇلارغا ئىتائەت قىلىش ئىنتايىن زۆرۈردۇر. كىشى قانچىلىك ياخشى بولۇپ كېتىپ، ئاللاھقا شۇنچە سادىق بولسىمۇ، ئاتىسىنى ياكى ئانىسىنى قاقشاتقان ئىكەن، ئۇ، ھەرگىزمۇ ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ. يەنى جەننەتكە كىرەلمەيدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «جەننەت ئانىلارنىڭ تاپىنى ئاستىدا» دېگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ تائالا پۈتۈن چوڭ گۇناھلارنىڭ جازاسىدىن خالىغىنىنى قىيامەت كۈنىگىچە كېچىكتۈرىدۇ، پەقەت ئاتا ـ ئانىسىنى قاقشاتقاننىڭ جازاسىنى ئۆلۈشتىن بۇرۇن، مۇشۇ دۇنيادىلا ئۇنىڭغا كۆرسىتىدۇ»[3].

ئاتا ـ ئانىسىنى قاقشاتقاننىڭ گۇناھى توغرۇلۇق كەلگەن ھەدىسلەر ناھايىتى كۆپتۇر. ئىسلام نەزىرىدە ئەڭ كەچۈرۈلمەس، ئېغىر گۇناھ شېرىك بولسا، شېرىكتىن كېيىنلا ئاتا ـ ئانىسىنى قاقشىتىشنىڭ گۇناھى كېلىدۇ. ئاتا ـ ئانىغا ئىھسان قىلىش نەقەدەر ئۇلۇغ ئىبادەت

---

(1) «شەيخ شەلتۇت پەتىۋالىرى» 300 ـ بەت.

(2) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(3) بەيھەقىي رىۋايىتى.

سانالسا، ئاتا ـ ئانىنى قاقشىتىشمۇ شۇنچىلىك ئېغىر گۇناھى كەبىرىدۇر.

پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «ھالاك قىلغۇچى يەتتە چوڭ گۇناھتىن قېچىڭلار. ئۇلار: ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش، سېھىرگەرلىك قىلىش، ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش، جازانىخورلۇق قىلىش، غازاتتىن قېچىش، ئاتا ـ ئانىنى قاقشىتىش ۋە ئىپپەتلىك ئاياللارغا بوھتان چاپلاش»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

(1) بۇخارىي، مۇسلىم، ئەبۇداۋۇد، نەسائىي رىۋايىتى.

ئومۇمىي ھاياتتا چەكلەنگەن ھارام ئىشلار

ئومـۇمىي ھاياتتــا چەكلەنــگەن ئىشــلارنىڭ يــاكى گۇنــاھ ـ مەســيەتلەرنىڭ ئەڭ بېشــىدا، پەرز، ۋاجىپ ئەمەللەرنى تەرك ئېتىش ۋە ھارامنى ھالال ئورنىدا قوللىنىش كېلىدۇ. پۈتۈن گۇناھلارغا ۋە يامانلىقلارغا سەۋەب بولىدىغان ئامىللارنىڭ باش رولچىسى بۇيرۇغاننى تەرك ئېتىش ۋە توسقاننى قىلىشتىن ئىبارەت مۇشۇ ئىككىسىدۇر. بۇ ئىككىسىگە رىئايە قىلغان ئادەم كۆپلىگەن گۇناھلاردىن ساقلىنىپ قالالايدۇ.

ئومۇمىي ھاياتتا چەكلەنگەن ئىشلار تۆۋەندىكىلەر:

1. كىيىنىش ۋە ياسىنىشتا چەكلەنگەن ئىشلار
2. ئاللاھنىڭ ياراتقىنىنى ئۆزگەرتىشنىڭ گۇناھى
3. ئەر - ئايال ئىككى جىنس ئوتتۇرىسىدا چەكلەنگەن ئىشلار
4. ئۆزىنى مۇسۇلمان ئەمەس قەۋملەرگە ئوخشىتىۋېلىشنىڭ گۇناھى ۋە تۈرلىرى
5. ئىقتىسادىي مەسىلىلەردە چەكلەنگەن ئىشلار

كىيىنىش ۋە ياسىنىشتا چەكلەنگەن ئىشلار

1391. سوئال: ئىسلام دىنى گۈزەل كىيىنىشكە قانداق قارايدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى پاكىزلىققا ئەھمىيەت بەرگەندەك، چىرايلىق، يارىشىملىق، ئېسىل ۋە گۈزەل كىيىنىشكە بەكمۇ ئەھمىيەت بېرىدۇ ۋە ئۇنىڭغا تەشەببۇس قىلىدۇ. مۇسۇلمان ئادەمنىڭ قىياپىتى، كىيىمى، يۈرۈش- تۇرۇشى خۇددى ئۇنىڭ قەلبىگە ئوخشاش پاكىز، ئېسىل، چىرايلىق بولۇشى لازىم. گۈزەللىك پاكىزلىقتىن كېلىدۇ. شۇڭا پاكىزلىق مۇسۇلمان ئۈچۈن ئىبادەتنىڭ ئاچقۇچىدۇر. ھەددىدىن ئارتۇق بۇزۇپ چېچىپ، ئىسراپ قىلماستىن ۋە قولىدا بار تۇرۇپ بەكمۇ ئاددىي كىيىنمەستىن نورمال دەرىجىدە كىيىنىش لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەكمۇ ئاددىي كىيىنگەن بىر ئادەمگە: «ئاللاھ ساڭا مال – مۈلۈك بەرگەن ئىكەن، ئاللاھنىڭ نېمىتى ۋە پەزلى – كەرەمىنىڭ ئەسىرى سەندە كۆرۈنسۇن»[1] دېگەن

تۇرمۇشتا قوللىنىش ھارام بولغان نەرسىلەر

1392. سوئال: تۇرمۇشتا قوللىنىش ھارام بولغان نەرسىلەر قايسىلار؟

جاۋاب: تۇرمۇشتا قوللىنىش ھارام بولغان نەرسىلەر تۆۋەندىكىلەردۇر:

(1) ئەرلەر ئۈچۈن يىپەك بىلەن ئالتۇن ھارامدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئوڭ قولىغا يىپەكنى، سول قولىغا ئالتۇننى ئېلىپ تۇرۇپ: «بۇ ئىككىسى ئۈممىتىمنىڭ ئەرلىرىگە ھارام قىلىندى»[2] دەپ كۆرسەتكەن.

ئالتۇن بىلەن يىپەكنى ئەرلەرنىڭ قوللىنىشىنىڭ ھارام قىلىشىنى بۇ ئىككىسىنىڭ ئايال جىنسىنىڭ زىننەتلىنىشى ئۈچۈن تېخىمۇ مۇۋاپىقلىقى ۋە ئىسلام دىنىنىڭ ئىسراپچىلىققا قارشى تۇرۇش پرىنسىپى يۈزىسىدىن بولسا كېرەك.

(2) ئەر - ئايال پۈتۈن مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ئالتۇن - كۈمۈشتىن ياسالغان قاچىلارنى قوللىنىش ھارامدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئالتۇن - كۈمۈش قاچىلاردا يەپ-ئىچكۈچىلەر جەھەننەم ئوتىنى قورسىقىغا كىرگۈزگەن بولىدۇ»[3] دېگەن.

دۇنيادا ئاچارچىلىقتىن، يوقسۇللۇقتىن دەرتلىنىۋاتقان ئىنسانلار شۇنچە كۆپ تۇرسا، بايلارنىڭ ئىسراپچىلىق قىلىپ، ئالتۇن-كۈمۈشتىن ياسالغان قاچىلاردا يېمەك يېيىش دەرىجىسىگە يېتىشى ئەقىل ۋە شەرىئەتنىڭ تەقەززاسى بىلەن ھارامدۇر.

(3) مۇسۇلمان ئادەمنىڭ ئۆيىدە ئادەم ۋە باشقا جانلىقلارنىڭ ھەيكىلى ياكى سۈرىتى تاقالماسلىقى لازىم. چۈنكى مۇنداق قىلىش مۇسۇلمان ئەمەسلەرنىڭ ئادىتىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ رەھمىتى بولغان پەرىشتىلەرنىڭ مۇسۇلمانىنىڭ ئۆيىگە كىرىشىدىن توسۇلۇشىنى شۇ ئۆيدە سۈرەت ياكى ھەيكەل بولغانلىقىغا سەۋەب قىلىپ كۆرسەتكەن. ئۇ

---

(1) ئىمام نەسائىي رىۋايىتى.

(2) ئىبنى ھىببان، ئەھمەد، ئەبۇ داۋۇد رىۋايىتى.

(3) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

مۇنداق دېگەن: «ئىچىدە سۈرەت ياكى ھەيكەل بار ئۆيگە پەرىشتىلەر كىرمەيدۇ»[1].

ئەرنىڭ ئايالغا، ئايالنىڭ ئەرگە ئوخشىۋېلىشى دۇرۇس ئەمەس

1393. سوئال: ئەرنىڭ ئايالغا، ئايالنىڭ ئەرگە ئوخشىۋېلىشى دېگەن قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: ئەرنىڭ ئايالچە، ئايالنىڭ ئەرچە كىيىنىشى ئەرنىڭ ئايالغا، ئايالنىڭ ئەرگە ئوخشىۋالغانلىقىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداقلارغا ئاللاھ تائالانىڭ لەنەت قىلىدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ گۇناھكار بولىدىغانلىقىنى بايان قىلغان. چۈنكى ئاللاھ تائالا ئەرلەرنىڭ ئەرچە، ئاياللارنىڭ ئايالچە كىيىنىشىنى ياقتۇرغاندەك، ئەرلەرنىڭ ئايالچە، ئاياللارنىڭ ئەرچە كىيىنىشىنى يامان كۆرىدۇ. ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىپ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مېنى ئالتۇن ئۈزۈك تاقاشتىن، يىپەك ۋە ئايالچە بويالغان كىيىملەرنى كىيىشتىن توسقان»[2] دېگەن.

(1) مۇسلىم رىۋايىتى.
(2) مۇسلىم رىۋايىتى.

ئاللاھنىڭ ياراتقىنىنى ئۆزگەرتىشنىڭ گۇناھى

1394. سوئال: ئاللاھنىڭ ياراتقىنىنى ئۆزگەرتىش دېگەن قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھنىڭ ياراتقىنىنى ئۆزگەرتىش دېگەن ياسىنىشتا ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ شەكلىنى ئۆزگەرتىۋېتىش دېگەنلىك بولۇپ، مۇنداق قىلىشنى ئاللاھ تائالا شەيتاننىڭ ئەمەلىي دەپ كۆرسەتكەن. چۈنكى شەيتان مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇلارنى چوقۇم ئاللاھنىڭ ياراتقانلىرىنى ئۆزگەرتىۋېتىشكە بۇيرۇيمەن﴾[1].

1395. سوئال: قانداق ئىشلار ئاللاھنىڭ ياراتقىنىنى ئۆزگەرتىش سانىلىدۇ ؟

جاۋاب: تۆۋەندىكىلەر ئاللاھنىڭ ياراتقىنىنى ئۆزگەرتىشنىڭ جۈملىسىدىن سانىلىدۇ:

(1) بەدەنگە گۈل ۋە سۈرەت چېكىش، شەكىل ئۆزگەرتىش مەقسىتى بىلەن چىشنى ئىنچىكىلىتىش. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەدىنىگە گۈل چەككەن ۋە چەكتۈرگەن، چىش ئىنچىكىلەتتۈرگەنلەرگە لەنەت قىلغان»[2].

(2) قاشنى ئىنچىكىلىتىش. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قاش تەرگۈزگەن ئاياللارغا لەنەت قىلغان»[3].

(3) چاچ ئۇلاش. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام باشقا بىر چاچنى ئۆزىنىڭ چېچىغا ئۇلىغان ياكى ئۇلاتقان ئايالغا لەنەت قىلغان»[4].

ئەرلەرنىڭمۇ چاچ ئۇلىشى ۋە ئۇلىتىشى، شۇنداقلا چاچ ئۇلايدىغان ساتىراشخانىلاردا ئىشلىشى ئەلۋەتتە ھارامدۇر. چاچ ئۇلاش ياكى ئۇلىتىشتىن توسۇشنىڭ سەۋەبى ئالدامچىلىقتا ۋە ھىيلە – مىكىرگە يول قويماسلىق پىرىنسىپىدىن كەلگەن بولۇشى ئېھتىمال. چۈنكى بەزى ئادەملەر ئۆزىدە بولمىغان گۈزەللىكلەرنى سۈنئىي ئۇسۇلدا كۆرسىتىپ باشقىلارنى ئالدىماقچى بولىدۇ. خۇسۇسەن ئۆيلەنمەكچى بولغانلاردىن قارشى تەرەپنى ئۆزىگە جەلب قىلىش ئۈچۈن شۇنداق قىلىدىغانلارمۇ بار.

ئىسلام دىنى مۇنداق ئالدامچىلىققا قارشى تۇرىدۇ. شۇڭا دىنىمىزدا ئالدامچىلىقنىڭ پۈتۈن تۈرلىرى ھارام قىلىنغان.

(4) چاچ بوياش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ياشانغان كىشىلەرنى چېچىنى قارا بويىۋېلىشتىن توسقان.[5] چۈنكى بۇنداق قىلىش ئالدامچىلىقنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، قارشى تەرەپكە ئۆزىنى ياش كۆرسىتىش ئۈچۈن شۇنداق قىلىش ئەھۋاللىرى كۆپ بولىدۇ. ھازىرقى زامان ئىسلام ئۆلىمالىرى ئۆزى چېچى ئاقىرىش يېشىغا يەتمەي تۇرۇپ چېچى ئاقىرىپ كەتكەن كىشىنىڭ چېچىنى قارا بويىۋېلىشىغا بولىدۇ، دەپ پەتىۋا بەرگەن. چۈنكى بۇنداق قىلىش ئالدامچىلىقتىن

---

(1) نىسا سۈرىسى 119 - ئايەت.
(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.
(3) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.
(4) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.
(5) «فەتھۇلبارىي» دا ئىمام ئەبۇداۋۇد توپلىغان ھەدىسلەر قاتارىدا بايان قىلىنغان.

يىراقتۇر[1].

ئەمما ياشانغانلارنىڭ چاچلىرىنى قارا بوياشلىشى كۆپ ھاللاردا ئالدامچىلىقتىن خالىي بولالمايدۇ. مەسىلەن: ياش ئايالغا ئۆيلەنمەكچى بولغان قېرى بىر ئادەمنىڭ ئۆزىنى ياش كۆرسىتىش ئۈچۈن چېچىنى قارا بوياشقا ئوخشاش.

(1) دوكتور يۈسۈف ئەل قەرداۋىينىڭ «ئىسلامدا ھالال – ھارام» ناملىق ئەسىرىگە قاراڭ.

ئەر – ئايال ئىككى جىنس ئوتتۇرىسىدا چەكلەنگەن ئىشلار

1396. سوئال: بىر - بىرىگە يات ئەر - ئايال جىنسلار ئوتتۇرىسىدا چەكلەنگەن ئىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: ئۇلار تۆۋەندىكىلەر:

(1) يات ئەر - ئاياللارنىڭ بىر - بىرىگە ھەۋەس بىلەن تىكىلىپ قارىشى. بۇ شەھۋانىي قاراش بولۇپ، زىنانىڭ جۈملىسىدىن سانىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئىككى كۆزمۇ زىنا قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ زىناسى شەھۋانىي قاراشتۇر»[1] دېگەن.

(2) ئاياللارنىڭ ئەۋرەت ئورگانلىرى كۆرۈنۈپ قالىدىغان شەكىلدە ئوچۇق كىيىنىشى ۋە تار، نېپىز، قىسقا كىيىملەرنى كىيىپ سىرتقا چىقىشى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿مۆمىن ئاياللارغا ئېيتقىنكى، نامەھرەملەرگە تىكىلىپ قارىمىسۇن، ئەۋرەتلىرىنى ياپسۇن، كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان قىسىمدىن باشقا زىنىنەتلىرىنى ئاشكارىلىمىسۇن، لېچەكلىرى بىلەن كۆكرەكلىرىنى ياپسۇن﴾[2].

(3) نامەھرەم بىلەن يالغۇز قېلىش. ئەر ياكى ئايال ھەر قانداق بىر كىشىنىڭ ئۆزىنىڭ جورىسى ياكى نىكاھى باغلانمايدىغان يېقىن تۇغقىنى بولمىغان يات بىرى بىلەن خالىي يەردە يالغۇز قېلىشى ئىسلامدا مەنئى قىلىنغان ھارام ئىشتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشەنگەن ئادەم مەھرىمى يېنىدا بولمىغان يات ئايال بىلەن خالىي بىر يەردە يالغۇز قالمىسۇن، چۈنكى بۇ ۋاقىتتا ئۇلارنىڭ ئۈچىنچىسى شەيتان بولىدۇ»[3].

(4) بىراۋنىڭ ئەۋرەت جايلىرىغا قاراش. مەيلى ئەر بولسۇن ياكى ئايال بولسۇن بىراۋنىڭ باشقا بىرىنىڭ ئەۋرىتىگە قارىشى مۇتلەق ھارامدۇر. پەقەت ئەر - خوتۇنلارنىڭ بىر - بىرىنىڭ ئەۋرىتىگە ۋە پۈتۈن ئورگانلىرىغا قارىشى دۇرۇستتۇر.

(5) ھاياسىز فىلىملەرنى كۆرۈش، ئەخلاقسىز سۈرەتلەرگە قاراش، تېلېۋىزور كونتروللۇقىنى قولدىن بېرىش. نامەھرەملەرگە قاراش ھارام بولغان يەردە، بەزى فىلىملەردىكى ئەخلاقسىز قىلىقلارغا قاراپ لەززەتلىنىش، ھاياسىز رەسىملەرگە قاراپ تاماشا قىلىش، تېلېۋىزور قاناللىرىنى كونتروللۇقىدا تۇتۇپ، نورمال فىلىملەردىن باشقىلىرىنى كۆرۈشتىن ئۆزى ۋە ئائىلە ئەزالىرى چەكلەنمەستىن مۇتلەق قويۇۋېتىش ئەلۋەتتە چوڭ ھاراملاردىن بىرى ۋە ئىنسانىنىڭ قەلب كۆزىنى خىرەلەشتۈرىدىغان گۇناھتۇر. ئائىلە باشلىقى بولغان ئاتا بىلەن ئانا بالىلارنىڭ بۇ خىلدىكى ھارام ئىشلارنى سادىر قىلىپ، گۇناھ ئىشلىشىنى توسۇشى لازىم. شۇنداق قىلمىغاندا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ گۇناھلىرى بىلەن بىرلىكتە بالىلىرىنىڭمۇ گۇناھلىرىنى ئۈستىگە ئېلىپ جازاسىنى چېكىدۇ.

(6) ئاياللار كېسەللىكلىرىگە مۇناسىۋەتلىك ئىشلاردا، ئايال دوختۇرلارغا بېرىش

---

(1) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

(2) نۇر سۈرىسى 31 - ئايەت.

(3) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

ئىمكانىيىتى بار بولغان شارائىتتا، ئاياللارنىڭ ئەر دوختۇرغا بېرىشى. چۈنكى ئەر بىلەن ئايال ئىككى يات كىشىنىڭ يالغۇز بىر يەردە بولۇشى توغرا بولمايدۇ. بۇ ھەر قانداق ئادەم ئەھمىيەت بېرىشكە تېگىشلىك ئىشتۇر. ئايال دوختۇر بولمىغاندا ياكى جىددىي ئەھۋال ئاستىدا ئەر بولامدۇ، ئايال بولامدۇ قايسىبىر دوختۇرغا بېرىشقا بولىدۇ. چۈنكى ئىسلام قانۇنىدىكى «زۆرۈرىيەت چەكلەنگەن ئىشلارغا يول قويىدۇ» دېيىدىغان ئومۇمىي پىرىنسىپ بۇ ئىشقا يول قويىدۇ.

(7) ئاياللارنىڭ ئەر ساتىراشقا، ئەرلەرنىڭ ئايال ساتىراشقا بېرىپ چاچ كەستۈرۈشى ياكى ياسىتىشى. يات ئايالنىڭ يات ئەرگە، يات ئەرنىڭ يات ئايالغا تېگىلىپ قارىشى ھارام بولغان يەردە، ئۆزىنىڭ جورىسى بولمىغان بىرىنىڭ بېشىنى تۇتۇپ، چېچىنى ياسىشى ئەلۋەتتە ھارامدۇر. بۇنىڭدا زۆرۈرىيەت ياكى ئۆزرە بولمايدۇ. چۈنكى ئاياللار ئۈچۈن ئايال ساتىراش، ئەرلەر ئۈچۈن ئەر ساتىراشلار تېپىلماي قالمايدۇ. ھەمدە چاچ ياسىتىش ياكى كەستۈرۈش جىددىي ئەھۋالمۇ ئەمەس، خالىغان ۋاقىتتا، خالىغان جايدا قىلغىلى بولىدۇ.

(8) ئاياللارنىڭ مەھرىمى ياكى ئىشەنچلىك ئاياللار گۇرۇپپىسىغا قېتىلماستىن، ئۆزى يالغۇز ئۇزۇن سەپەرگە چىقىشى.

(9) زىنا قىلىش. دۇنيادىكى بارلىق دىنلارنىڭ زىنانى ھارام قىلغانلىقىنىڭ ھېكمىتى تەرەققىي قىلىۋاتقان ھازىرقى ئەسىردە تېخىمۇ روشەن ئوتتۇرىغا چىقماقتا. چۈنكى زىنا دىنىي، ئەخلاقىي، ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتلەردىن ئەڭ زىيانلىق بىر ئاپەت بولغىنىنىڭ سىرتىدا، ساقايمايدىغان پاسكىنا كېسەللىكلەرگە ئېلىپ بارىدىغان ئەڭ يامان يولدۇر. بۇ ماۋزۇدا ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿زىناغا يېقىنلاشماڭلار، چۈنكى ئۇ قەبىھ ئىشتۇر، يامان يولدۇر﴾[1] دېگەنلىكى بايان قىلىنغان. چۈنكى ئۇ قەبىھ ئىشتۇر، يامان يولدۇر﴾ دېگەنلىكى

(1) ئىسرا سۈرىسى 32 - ئايەت.

ئۆزىنى مۇسۇلمان ئەمەس قەۋملەرگە ئوخشىتىش تۈرلىرى

1397. سوئال: ئۆزىنى مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە ئوخشىتىۋېلىش دېگەن نېمە؟

جاۋاب: مەيلى كىيىنىشتە، مەيلى ئىش – ھەرىكەتلەردە، ھەر قانداق بىر ئىشتا مۇسۇلمان ئەمەس مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ – ئادەتلىرىنى ۋە قىلىقلىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنى دوراش ئۆزىنى ئۇلارغا ئوخشىتىۋالغانلىقتۇر. مەسىلەن:مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ مۇسۇلمان ئەمەسلەرچە كىيىنىشى، ئەرلەرنىڭ قولىغا ئالتۇن ئۈزۈك تاقىۋېلىشى، ئاتا-ئانىسىنى باقماسلىقى، بالىلىرىنى شەخسىي ئەركىنلىك دەۋاسى بىلەن خالىغان ئىشنى قىلىپ، خالىغانچە يۈرۈشكە قەيتسىز قويۇۋېتىشى قاتارلىقلارغا ئوخشاش. بۇلارنىڭ ھەممىسى مۇسۇلمان ئەمەسلەرنىڭ قىلىقىدۇر.

مۇسۇلمان ئەمەس مىللەتلەردىن ئۆگىنىشكە بولىدىغان ئىشلار

1398. سوئال: مۇسۇلمان ئەمەس مىللەتلەردىن ئۆگىنىشكە بولامدۇ؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «ھېكمەت مۇسۇلماننىڭ يۈتتۈرۈپ قويغان نەرسىسىدۇر. ئۇنى نەدىن تاپسا ئېلىشقا ئەڭ ھەقلىقتۇر»[1] دېگەن.

ئەرەب تىلىدىكى «ھېكمەت» سۆزى «توغرا ئىش، توغرا سۆز ۋە پايدىلىق ئىلىم» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. مۇسۇلمانلار ئىنسانىيەتكە پايدىلىق بولغان ھەر قانداق ئىلىم-مەرىپەتنى، ھۈنەر – كەسىپنى ۋە توغرا ئىشلارنى نەدە بولسا تېپىپ ئۆگىنىشكە ۋە قىلىشقا بۇيرۇلغان. بۇنىڭغا ئاساسەن، ھېكمەت مۇسۇلمان ئەمەس قەۋملەردە، ھەتتا مۇسۇلمانلارغا ئۆچمەنلىك قىلىۋاتقان ياۋۇز دۈشمەنلەردە بولسىمۇ، ئۇنى ئېلىپ ئۆگىنىش پەرزدۇر. مەسىلەن: ھازىرقى مۇسۇلمانلارنىڭ مۇسۇلمان ئەمەس مىللەتلەرنىڭ پەن – تېخنىكىسىنى، ئىلىم - ماھارىتىنى، ئوقۇش ۋە ئۆگىنىشكە قىزىقىدىغان، ھەر ئىشنى قېتىرقىنىپ، بېرىلىپ ئىشلەيدىغان، راست سۆزلەيدىغان، ۋەدىسىدە تۇرىدىغان روھىنى ئۆگىنىشكە زور ئېھتىياجلىق بولغىنىغا ئوخشاش.

مۇسۇلمان ئەمەس مىللەتلەرنى دوراشنىڭ چەكلىنىدىغان تەرەپلىرى

1399. سوئال: مۇسۇلمان ئەمەس مىللەتلەرنى قايسى تەرەپتىن دوراش چەكلىنىدۇ؟

جاۋاب: مۇسۇلمان ئەمەس مىللەتلەرنىڭ مۇسۇلماننىڭ ئەقىدىسىگە، مۇسۇلمانچە ئۆرپ – ئادەتلەرگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ئادەتلىرىنى دوراش چەكلەنگەن ھارام ئىشلارنىڭ جۈملىسىدىن سانىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق قىلىشتىن توسۇپ ۋە ئۇنىڭ يامان ئاقىۋەتلىرىدىن ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئۆزىنى باشقا بىر قەۋمگە ئوخشىتىۋالىدىكەن، ئۇ شۇ قەۋمدىن بولۇپ كېتىدۇ».[2] ئۇ يەنە مۇنداق دېگەن: «ئۆزىنى باشقىلارغا ئوخشىتىۋالغانلار بىزدىن ئەمەس»[3].

---

(1) ئىبنى ماجە ۋە تىرمىزى رىۋايىتى.

(2) ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

(3) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى .

يۇقىرىقى ھەدىسلەردىكى «باشقىلار» ۋە «باشقا بىر قەۋم» سۆزلىرىدىن مۇسۇلمان ئەمەس قەۋملەر مەقسەت قىلىنغان. زامانىمىزدا ئۆزىنى مۇسۇلمان ئەمەس قەۋملەرگە ئوخشىتىۋېلىش ئېقىمى ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلماقتا. ئۇلاردىن بەزىلىرى تۆۋەندىكىچە:

قەبرىلەرنى قاتۇرۇش

قەبرىلەرنى قاتۇرۇشتىن قەبرىلەرنى خىش ۋە سېمونت بىلەن قاتۇرۇپ، خۇددى باشقا دىنىدىكىلەرنىڭ قەبرىلىرىگە ئوخشىتىپ قۇرۇپ چىقىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنداق قىلىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىغا خىلاپ كېلىدىغان يامان ئىشتۇر. دىنىمىزنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە، قەبرە پەقەت بىر غېرىچ (تەخمىنەن22.5 سانتىمېتىر) ئېگىزلىكتە كۆتۈرۈلىدۇ. بۇ كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭ قەبرە ئىكەنلىكىنى بىلىشى ۋە تونۇپ دۇئا قىلىشى ئۈچۈندۇر. چۈنكى «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسى بىر غېرىچ مىقداردا كۆتۈرۈلگەن»[1].

تۇغۇلغان كۈننى خاتىرىلەش

تۇغۇلغان كۈننى خاتىرىلەش ئادىتى خرىستىئان ئەقىدىسىدىن كەلگەن بولۇپ، ئۇلار ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغۇلغان كۈننى ئەڭ مۇتىۋەر ئىبادەت قاتارىدىن ساناپ خاتىرىلەيدۇ.

ھەر كىمنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنىڭ كېلىشى خوشاللىق ۋاقتى ئەمەس، بەلكى غەمكىنلىك بولىشى كېرەك. چۈنكى ئۆمۈردىن بىر يىل ئۆتۈپ كەتكەنلىكى خوشاللىق ئەمەس. ئۆزىدىن ھېساب ئېلىپ، ئۆتكەن بىر يىلدا ئىنسانلىق، توغرىسى مۇسۇلمانلىق نامىمغا لايىق نېمە ئىشلارنى قىلدىم؟ قانداق ياخشىلىقلارنى ئەمەلگە ئاشۇردۇم؟ ئىنسانىيەتكە نېمە مەنپەئەت يەتكۈزەلىدىم دەپ ھېسابلىنىش ۋاقتى. بۇ قانداقمۇ بايرام بولسۇن؟! پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «كىشىلەر قەدرىگە يېتەلمەيدىغان ئىككى چوڭ نېمەت بار: بىرى ۋاقىت يەنە بىرى تەن ساقلىقى»[2] دېگەن. قېنى ئويلاپ بېقىڭ بۇ نېمە دېگەن توغرا ئېيتىلغان ھەدىس؟! نان يەپ قاچا بىكار قىلىدىغان، كۈن ئۆتكۈزۈشتىن باشقىنى بىلمەيدىغانلار ئۈچۈن ۋاقىتنىڭ، ئۆمۈرنىڭ قەدرى بولمىغان بىلەن ئۆزىنى ئاللاھنىڭ يەر يۈزىنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن ئەۋەتكەن ئورۇنباسارى دەپ بىلگەن كىشىلەر ئۈچۈن بۇ سوئال ئاددى ئەمەستە!

ئەگەر تۇغۇلغان كۈنىنىڭ كەلگەنلىكى بىلەن خوشاللىنىشقا تېگىشلىك بىر ئىش بولسا، دەل ئۇ ئاللاھ تائالانىڭ بىزگە مۇشۇ كۈنلەرنى ياشاتقانلىقى ۋە بۇگۈنگىچە ئۆمۈر ھەم تەن-ساقلىقى بەرگەنلىكىدۇر. بۇ سەۋەبتىن تۇغۇلغان كۈننى ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر ئادا قىلىدىغان كۈن دېسەك ئەڭ توغرا بولىدۇ.

ئاشىق- مەشۇقلار بايرىمىنى خاتىرىلەش

ئاشىق- مەشۇقلار بايرىمى مىلادىيىنىڭ 270- يىلى 14-فېۋرال كۈنىدە خرىستىئان چېركاۋلىرى تەرىپىدىن ئۆلۈم جازاسىغا يولۇققان خرىستىئان پوپ داي ۋالىنتاين (day valentine) نى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن خرىستىئانلار پەيدا قىلغان، ئەسلىدە رىملىقلارغا ئائىت

(1) دار قۇتنى رىۋايىتى.
(2) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

جاھىلىيەت قالدۇقلىرىدىن بولۇپ، ھازىرقى زامان خرىستىئانلىرى بۇ ئادەتنى بايرام شەكلىدە داۋاملاشتۇرماقتا.

ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىر ئاشىق-مەشۇقلار بايرىمى دەپ ئاتالغان بۇ كۈن ئەر-خوتۇن بولمىغانلارنىڭ ھارام مۇھەببەتنىڭ داستانلىرىنى ياشايدىغان كۈنى بولۇپ قالغان. دېمەك، كىشىلەر زىنا-پاھىشە ئىشلارنى بۇ كۈندە كۆپرەك قىلىدۇ، ھەتتا 14-فېۋرال كۈنىدە بەزى رايونلارنىڭ مېھمانخانىلىرىدىن ئادەمنىڭ كۆپلىكىدىن بوش ياتاق تېپىلمايدىغانلىقىنى ئاڭلايمىز. مۇشۇنداق بىر كۈن مۇسۇلمان ئادەمنىڭ بايرام دەپ تونۇشىغا ئەرزىمدۇ؟!

يىل بېشى بايرىمى (مىلادىيە بايرىمى)نى قۇتلاش

يىل بېشى بايرىمى ئىسا ئەلەيھىسسالام تۇغۇلغان يىلنى قۇتلاش ئۈچۈن خرىستىئانلار يولغا قويغان بىر دىنىي بايرام بولۇپ، ئۇنىڭ پائالىيىتى خرىستىئانلارنىڭ بىر-بىرىگە سوۋغاتلارنى تەقدىم قىلىشى، بېشىل دەرەخنى تىكلەش، ئائىلە بويىچە خوشاللىق تەنتەنىسى قىلىش، نوۋېل پاپانىڭ تەقلىدىنى ياساش بىلەن بولىدۇ. بۇ بايرام كرىسماس دەپ ئاتىلىدۇ. (چۈنكى Xmas) سۆزى گرېكچىدىكى خرىستوس(Xριστος) سۆزىنىڭ قىسقارتىلمىسىدۇر. ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغۇلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس، ئەمما خرىستىئانلارنىڭ ياۋروپادىكى پرۇتېستانت مەزھىبى بىلەن كاتولىك مەزھىبى 25 دېكابىرنى قارارلاشتۇرغان بولسا، شەرقتىكى ئورتودوكس مەزھىبى يانۋارنىڭ 7- كۈنىنى قارارلاشتۇرغان.

مىلادىيىنىڭ 220- يىلىغا كەلگۈچىلىك خرىستىئانلاردا بۇ ئادەت يوق ئىدى. شۇ يىلى خرىستىئان ئالىملىرى ئىسا ئەلەيھىسسالامنى مىلادىيىنىڭ 29- يىلى 25 مارت كۈنى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈلگەن دەپ قارارلاشتۇرغان، كېيىنكى خرىستىئان ئالىملىرى ئىسا ئەلەيھىسسالامنى مىلادىيە 33- يىلى 3- ئاپرېل كۈنى دارغا ئېسىلغان دەپ قارارلاشتۇرغان. تارىختا تۆنجى قېتىم 14 – ئەسىردە كونستانتىن ئىمپېراتورىنىڭ زامانىدا، كونستانتىن 25- دېكابىرنى ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەش بايرىمى دەپ بېكىتكەن. چۈنكى رىملىقلار خرىستىئان دىنىنى قوبۇل قىلىشتىن بۇرۇن ھەر يىلى 25- دېكابىر كۈنىدە «قۇياش ئىلاھى» سانىلىدىغان «بول ئىنفىكتوس» نىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەيتتى. شۇنىڭدىن كېيىن يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ ئادەت خرىستىئان دىنىنىڭ ئەڭ ئەھمىيەتلىك دىنىي بايراملىرىدىن بىرى بولۇپ قالغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلارنى باشقا دىندىكىلەرنىڭ دىنىي ئادەتلىرىنى دوراشتىن توسۇپ: «مۇشرىكلارغا ئوخشاپ قېلىشتىن ساقلىنىڭلار»[1] دېگەن. بۇ ھەدىسنىڭ مەنىسى: مەيلى قايسى دىندا بولمىسۇن، مۇسۇلمان ئەمەسلەرنى دورىماڭلار، ئۇلارنىڭ قىلغانلىرىنى قىلماڭلار، ئۇلارغا ئۆزۈڭلارنى ئوخشاتماڭلار دېگەنلىك بولۇپ، مۇشرىكلارغىلا خاس ئەمەس. ھەدىستە «مۇشرىك» سۆزىنىڭلا تىلغا ئېلىنغانلىقى ئاۋۋالقى مۇسۇلمانلار ئەسلىدە مۇشرىكلار ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققانلىقى، مۇشرىكلىك مۇھىتىدا ئۆسۈپ چوڭ بولغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ كۆپرەك مۇشرىكلار بىلەن ئۇچرىشىپ قالىدىغانلىقى سەۋەبتىن بولسا كېرەك.

---

(1) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

مۇسۇلمانلاردا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدىن باشلاپ يۇقىرىقى ئادەتلەر ۋە بايراملار قوبۇل قىلىنمىغان. گەرچە هازىرقى زاماندىكى بەزى مۇسۇلمانلار بۇ ئادەتلەرنى قىلسىمۇ، ئىسلام دىنى بۇلارنى نورمال ئادەتلەر قاتارىدا قوبۇل قىلمايدۇ ۋە رەت قىلىدۇ.

بۇ ئادەتلەر ۋە بۇ بايراملار بىز ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي ئەنئەنىمىز ياكى ئادىتىمىزمۇ ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنداق ئىشلارنى قىلماسلىق لازىم. مۇسۇلمانلار باشقا دىنلارنىڭ ئادەتلىرىنى ئەمەس، مۇسۇلمانچىلىق ئادەتلىرىنى كۆپرەك ئۆگىنىشكە مۇھتاج.

خرىستىئانلارنىڭ كرىسماس بايرىمى ئىبادەت خاراكتېردىكى بىر ئادەت. ئۇلارنىڭ ئىبادەت قىلىدىشتىكى خۇشاللىقىنى بىز بىرگە تەنتەنە قىلساق ئۇلار بىلەن ئىبادەتتە ئىشتىراك قىلغان بولمامدۇق؟ هېچ بولمىغاندا ئۇلارنىڭ بۇ ئىبادەت خاراكتېرلىق پائالىيىتىنى قوللىغانلىق بولمامدۇ؟

شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە يۇقىرىقى بايراملارنى قىلىشنىڭ مۇسۇلمانلار ئۈچۈن هارام ئىكەنلىكىنى كەسكىن قارارلاشتۇرغان[1].

يۇقىرىقى بايراملارنى قىلىشنىڭ مۇسۇلمانلار ئۈچۈن هارام ئىكەنلىكىنى كەسكىن قارارلاشتۇرغان.

هازىرقى زامان كاتتا ئۆلىمالىرىدىن دوكتۇر يۈسۈپ ئەل قەرداۋىي «هازىرقى زامان پەتىۋالىرى»ناملىق ئەسىرىدە، باشقا دىندىكىلەرنىڭ قانداقلا بىر دىنىي بايرىمىنى قۇتلاش ياكى ئۇنىڭغا ئىشتىراك قىلىشنىڭ هارام ئىكەنلىكىنى تەكىتلىگەندىن كېيىن، غەرب مەملىكەتلىرىدىكى ۋە شۇنداقلا مۇسۇلمان ئەمەس مىللەتلەر بىلەن ئارىلىشىپ ياشايدىغان جايلاردىكى مۇسۇلمانلارنىڭ باشقا دىندىكى خىزمەتداشلىرىنىڭ، دوستلىرىنىڭ، خوشنىلىرىنىڭ، مۇئەللىملىرىنىڭ دىنىي ئەمەس بايراملىرىنى ئۇلارنىڭ ئەقىدىسىگە كۆڭۈلدىن رازىلىق بىلدۈرمەستىن، ئاغزاكى قۇتلاپ قويۇشىنى جائىز سانىغان.

شۇنىڭدەك، مۇسۇلمانلارنىڭ هاراق ئىچىش ۋە نامەھرەملەر بىلەن ئارىلىشىپ بىرگە تاماشا قىلىشقا ئوخشىغان هارام ئىشلاردىن ساقلىنىش شەرتى بىلەن ئانىلار بايرىمى، باللار بايرىمى، ئىشچىلار بايرىمى، ياشلار بايرىمى، غالىبىيەت بايرىمى دېگەندەك بايراملارنى ۋە ئۆزلىرى ياشاۋاتقان دۆلەتنىڭ دۆلەت بايرىمىغا ئوخشىغان رەسمى بايراملىرىنى قۇتلىشىنى ۋە ئۇلارغا ئىشتىراك قىلىشىنى جائىز سانىغان[2].

چۈنكى بۇ تۈرلۈك بايراملارنىڭ كۆپىنچىسىگە كىشىلەر ئىختىيارسىز هالدا قاتنىشىشقا مەجبۇر بولۇپ قالىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇلار دىنىي بايراملار بولمىغانلىقتىن ئەقىدىگە زىيانلىق تەرىپى يوق. پەقەت ئەخلاقنى بۇزىدىغان ئىشلاردىن ساقلانسا بولىدۇ.

مۇسۇلمانلار باشقىلارنى دوراشقا هاجەت ئەمەس

بىز مۇسۇلمانلار ئۆزىمىزدە بار گۆھەرلەرنىڭ قەدرىنى بىلمەستىن، ھەمىشە كەمسىنىپ يۈرگەنلىكىمىز ۋە باشقىلارنى دوراشقا ماھىرلىقىمىزدىن بۆگۈنكى كۈنگە قالغانمىز. ئۆزۈڭنى قەدىرلىمىسەڭ سېنى باشقىلار قانداق قەدىرلەيدۇ؟ سەنمۇ ئۆزگىچىلىكىڭنى نامايان قىلساڭ

---

(1) شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيەنىڭ «اقتضاء السراط المستقيم(توغرا يولدا يۈرۈش ئۈچۈن تەلەپ قىلىنىدىغان ئىشلار)» ناملىق ئەسىرىدىن.

(2) دوكتۇر يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ«فتاوى معاصرة»ناملىق ئەسىرى،3- توم،672- بەت.

باشقىلار ئادەتلىرىنى ساڭا تېڭىش ئەمەس، بەلكى سەندىن ئۆگىنىشكە، سېنىڭ دىنىڭ ئىگە بولغان ئېسىللىكلەردىن بەھرى ئېلىشقا تىرىشىدۇ ئەمەسمۇ؟ «بىر ئادەمنىڭ سېنىڭ سەۋەبىڭ بىلەن ھىدايەت تاپقانلىقى سېنىڭ ئۈچۈن دۇنيا ۋە ئۇنىڭدىكى پۈتۈن ياخشىلىقلاردىن ئەۋزەل»[1].

خرىستىئانلار ھەر خىل بايراملىرى ئارقىلىق سۆيگەنلىرىنى يىلدا بىر قېتىم خاتىرىلىسە، مۇسۇلمانلار سۆيگەنلىرىنى ھەر كۈنى ۋە ھەر ۋاقىت خاتىرىلەيدۇ. «مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىڭنىڭ يۈزىگە تەبەسسۇم بىلەن قارىغىنىڭدا (پېقىرلارغا)سەدىقە قىلغانلىقىڭنىڭ ساۋابىنى تاپىسەن»[2]، «سىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىلىرىڭلار ئائىلىسىگە ياخشى بولغانلاردۇر»[3]، «چىرايلىق سۆزدە سەدىقىنىڭ ساۋابى بار»[4] دېگەن ھەدىسلەر مۇسۇلمان ئادەمنى كۈندىلىك ھاياتىدا، ئايالى ۋە پەرزەنتلىرىدىن باشلاپ ياخشى كۆرىدىغان ھەر قانداق كىشىسىگە ئۆزىنىڭ سۆيگىسىنى چىرايلىق سالام، تەبەسسۇم، ياخشى سۆز، گاھ سوۋغا-سالاملار ۋە ئۇلار خۇشال بولىدىغان ھەر قانداق نەرسىلەر بىلەن نامايان قىلىپ تۇرۇشقا تەشەببۇس قىلىدۇ.

خرىستىئانلار بايرام كۈنلىرى مۇناسىۋىتى بىلەن سۆيگەنلىرىگە يىل ئىچىدە بىر قانچە قېتىملا سوۋغا تەقدىم قىلسا، مۇسۇلمانلار ھەر ۋاقىت سوۋغىلارنى تەقدىم قىلىشقا بۇيرۇلغان. «بىر بىرىڭلارغا سوۋغا تەقدىم قىلىشىڭلار! ئۆز ئارا مۇھەببىتىڭلار ئاشىدۇ»[5] دېگەن ھەدىس بۇنىڭغا تەشەببۇس قىلىدۇ.

خرىستىئانلار ۋە باشقىلار ئۆزلىرىنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەپ، خۇشاللىقتىن بايرام قىلسا، مۇسۇلمانلار ئاۋۋال ئۇلارغا بۇ ھاياتنى بەرگەن ئاللاھ تائالاغا مىننەتدارلىقىنى ئىپادىلەپ شۈكرى – تەشەككۇر ئېيتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۆزلىرىنىڭ بىر يىللىق ئۆمرى قىسقىرىغانلىقىنى ۋە ئۆتكەن ئۆمرى ئىچىدە دۇنيالىق ۋە ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن نېمىلەرنى قىلغانلىقىنى ئەسلەپ ئۆتىدۇ، ياخشى قىلغان ئىشلىرىدىن سۆيىنىدۇ، يامان قىلغان ئىشلىرىدىن غەمكىن بولۇپ، مۇندىن كېيىنكى ئۆمرىدە نوقسانلىرىنى تولۇقلاشقا بەل باغلايدۇ.

سالامنى ئۆزگەرتىش

مۇسۇلمانلارنىڭ «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ سالاملىشىشىنىڭ ئورنىغا، باشقا مىللەتلەرنى دوراپ «ياخشىمۇسىز؟» دەپ سالاملىشىشى توغرا ئەمەس. ئىسلامىي سالاملىشىش بىز ئۇيغۇرلارنىڭ مىڭ يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بېرى ئادەتلىنىپ كەلگەن دىنىي ۋە مىللىي ئېسىل ئەنئەنىمىزدۇر. ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارنى ئىسلامىي سالاملىشىشقا بۇيرۇپ: ﴿سىلەرگە بىراۋ سالام بەرسە، ئۇنىڭغا تېخىمۇ ياخشى سالام بىلەن جاۋاب بېرىڭلار ياكى ئۇنىڭ سالىمىنى ئەينەن قايتۇرۇڭلار﴾[6] دەپ ئەمر قىلغان.

ئايەتتىكى ﴿تېخىمۇ ياخشى سالام بىلەن جاۋاب بېرىش﴾ «ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئەلەيكۇم-سىلەرگە ئاللاھنىڭ ئامانلىقى بولسۇن» دەپ سالام بەرگەن كىشىگە: «ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام ۋە

(1) ئىمام بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.
(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.
(3) ئىمام تىرمىزى ۋە ئىبنى ماجە رىۋايىتى.
(4) ئىمام بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.
(5) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.
(6) نىسا سۈرىسى 86 - ئايەت.

رەھمەتۇللاھى ۋە بەرەكاتۇھۇ – ئاللاھنىڭ ئامانلىقى، رەھمىتى ۋە بەركىتى سىلەرگە بولسۇن» دەپ جاۋاب قايتۇرۇش، «سالامنى ئەينەن قايتۇرۇش» دېگەن «ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام – سىلەرگىمۇ ئاللاھنىڭ ئامانلىقى بولسۇن» دەپ جاۋاب بېرىشتۇر.

دۇنيادا مۇسۇلمانلارنىڭ بۇ ئېسىل سالاملىشىش ئادىتىدىن ياخشى سالاملىشىش يوق. چۈنكى بۇنىڭدىكى ئامانلىق تىلەش ۋە ياخشى تىلەكلەردە بولۇشتىن ئىبارەت چىرايلىق سۆزلەر ھېچقانداق بىر دىن ۋە ھېچقانداق بىر مىللەتتە يوق. «سالام» سۆزى بىلەن «ئىسلام» سۆزىنىڭ سۆز يىلتىزى بىر بولۇپ، پۈتۈن ئىنسانىيەتكە تىنچلىق ئېلىپ كېلىشنى غايە قىلغان ئىسلام دىنى بىلەن پۈتۈن ئىنسانىيەتكە تىنچلىق، ئامانلىق تىلەيدىغان مۇسۇلمانلارنىڭ خاراكتېرىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

نەزىر – چىراغلارنى رېستورانلاردا ئۆتكۈزۈش ئادىتى

نەزىر – چىراغ پەقەتلا كەمبەغەللەرنىڭ، يېتىملەرنىڭ ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش موھتاج كىشىلەرنىڭ ھەققىدۇر. چۈنكى بايلارغا ۋە تۆرمۇشى نورمال كىشىلەرگە بېرىلىدىغان تائام زىياپەت دەپ ئاتىلىدۇ. ئەمما ھازىرقى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە، نەزىر – چىراغ دېگەن بۇ ئادەت بايلارغا خۇشامەت قىلىش، يۈز – ئابرۇي قوغلىشىش، باشقىلار بىلەن بەسلىشىش قاتارلىق كۆپلىگەن پەس غەرەزلەر ۋە يامان نىيەتلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ ۋاسىتىسى بولۇپ قالماقتا. رېستورانلاردا «نەزىر» دەپ بېرىلگەنلەر ئەمەلىيەتتە نەزىر ئەمەس، بەلكى خۇشامەت ۋە ئىسراپخورلۇقنىڭ گۇۋاھچىسى بولغان بىر خىل بايلار زىياپىتىدۇر. كەمبەغەللەر، يېتىملەر، ئاغرىقچان كىشىلەر ۋە باشقىمۇ ئېھتىياج ئىگىلىرى شۇ ھەيۋەتلىك رېستورانلارنىڭ يېنىدىن ئەيمىنىپ ئاران ئۆتىدىغان تۇرسا، ئۇلار قانداقمۇ ئۇنىڭغا كىرەلىسۇن؟ كىممۇ ئۇلارنى چاقىرسۇن؟

«ئۆيىمىز تار، مېھمان قوبۇل قىلالمايدۇ» دېگۈچىلەر راستىنلا ساۋاب ئىزدىمەكچى بولسا، نەزىر – چىراغ ئۈچۈن ئاتىغانلىرىنى كەمبەغەللەرگە ۋە يېتىم – يېسىرلەرگە ۋە باققۇچىسى يوقلارغا تارقىتىپ بەرسە، ئەڭ ياخشى نەزىر قىلغان بولىدۇ ئەمەسمۇ؟!

ئاممىۋى سورۇنلاردا ئەر – ئاياللارنىڭ ھەممە بىر يەردە ئولتۇرۇشى

ئىسلام دىنىمىزنىڭ كۆرسەتمىسى ۋە بىزنىڭ مىللىي ئۆرپ – ئادىتىمىز بويىچە، ئەرلەر بىلەن ئاياللار ھەممە بىرلىكتە بىر سورۇندا ئولتۇرمايدۇ. بەلكى ئەرلەر ئايرىم بىر زالدا، ئاياللار ئايرىم بىر زالدا ئولتۇرىدۇ. شۇڭا ئۇيغۇر مىللىي بىناكارلىقىدا ئۆيلەرنىڭ ھۇجرىلىرىدا «مېھمانخانا» ۋە «مەھرەمخانا» دەيدىغان ئىككى چوڭ زال بولىدۇ. مېھمانخانىغا ئەرلەرنى، مەھرەمخانىغا ئاياللارنى باشلايدۇ. مانا بۇ مىللىي ئەنئەنە، ئىسلامىي قائىدە. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلارغا تەلىم بېرىشتىن ئىبارەت ئەڭ مۇھىم بولغان بىر پەرزنى ئادا قىلىشتىمۇ، ئاياللارغا ئايرىم بىر كۈن ۋە ئايرىم بىر جاينى، ئەرلەرگە ئايرىم بىر كۈن ۋە ئايرىم بىر جاينى بەلگىلەپ، شۇ بويىچە تەلىم بېرەتتى.

تېلېفون قوڭغۇرىقى ئۈچۈن دۇئا، ئايەت ۋە ئەزاننى ئىشلىتىشنىڭ ھاراملىقى

دۇنيادا ھېچقانداق بىر دىنىي كىتاب قۇرئان كەرىم نازىل بولغان ئۇلۇغلۇق ماقامىغا

يېتەلىگەن ئەمەس. ھېچبىر دىنىنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ئۆزلىرىنىڭ مۇقەددەس بىلگەن كىتابلىرىنى مۇسۇلمانلار قۇرئان كەرىمنى ھۆرمەتلىگەندەك ھۆرمەتلىمەيدۇ، مۇسۇلمانلار ئۇلۇغلىغاندەك ئۇلۇغلىيالمايدۇ. تەۋرات، ئىنجىل ۋە ھەر قانداق بىر دىنىي كىتاب قۇرئان كەرىمدەك كۆكسىنىڭ ئۈستىدە تۇتۇپ ئوقۇلمايدۇ. قۇرئان كەرىم ئەنە شۇنداق ھۆرمەتكە، ئۇلۇغلاشقا سازاۋەر بولغان يېگانە كىتاب. ئۆزلىرىنىڭ مۇقەددەس كىتابلىرىنى ھۆرمەتلىمەسلىك مۇسۇلمان ئەمەس قەۋملەرنىڭ ئىشىدۇر.

قارشى تەرەپكە تېلېفون ئۇرغاندا ئۇنىڭ ساداسى ئۈچۈن كىشىلەر ئوخشاش بولمىغان قوڭغۇراقلارنى قوللىنىدۇ. بەزىلەر ئۇنىڭ قۇرئان ئايەتلىرى ياكى دۇئا ياكى ئەزان بولۇشىنى تاللىسا، بەزىلەر ئۇنىڭ مۇزىكا ياكى ناخشا بولۇشىنى تاللايدۇ.

ئەمما تېلېفون قوڭغىرىقى ئۈچۈن قارىيلاردىن بىرەر قارىينىڭ قىرائىتىنى ئىشلىتىش قۇرئان كەرىمنى خورلىغانلىق بولۇپ ھارامدۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمنى ئوقۇش، چۈشىنىش، تىلاۋىتى بىلەن ئىبادەت قىلىش، كۆرسەتمىلىرى بويىچە ئەمەل قىلىش ئۈچۈن چۈشۈرگەن. ئاللاھ تائالانىڭ كالامى بولغان قۇرئان كەرىم بوش ۋاقتىمىزنى تولدۇرۇش ياكى قارشى تەرەپنى تېلېفونغا چاقىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىشتىن ئەلۋەتتە ئۈستۈن ۋە ئۇلۇغدۇر. قارشى تەرەپ تېلېفونغا جاۋاب بەرگەن ھامان تېلېفوندا ئوقۇلىۋاتقان ئايەت كەلگەن يېرىدىن ئۈزۈلىدۇ. بۇ قۇرئان كەرىمگە قارىتىلغان نېمە دېگەن چوڭ ئەدەپسىزلىك ئىكەنلىكىنى بىلەمسىز؟!

ئاللاھ تائالانىڭ ئايەتلىرىنى ئويۇنچۇق ئورنىدا كۆرۈش مۇسۇلماننىڭ ئىشىمۇ؟ تېخى ئۆزىنى مۇكەممەل مۇسۇلمان دەپ يۈرگەن ئەخمەقلەر خۇددى ئۆزلىرىنىڭ دىندارلىقىنى كۆرسەتكۈسى كەلگەندەك شۇنداق قىلىدۇ ئەمەسمۇ؟

ئەزانمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش. چۈنكى ئەزان ئىسلامدىكى ئەڭ ئۇلۇغ ۋە ئەڭ كاتتا ئىبادەت بولغان نامازنىڭ ۋاقتىنى ئېلان قىلىش ئۈچۈن بۇيرۇلغان چاقىرىقتۇر. ئۇنى لايىقىدا ئۇلۇغلاش لازىم. ئىسلام دىنىنىڭ شۇئارى بولغان، ئۇلۇغ شاھادەت كەلىمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بۇ ئۇلۇغ چاقىرىقنى تېلېفوندا ئادەم چاقىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىش ئۇنىڭغا ئەدەپسىزلىك قىلغانلىق ئەمەسمۇ؟

ئەمدى دۇئاغا كەلسەك، ئىش يەنە شۇنداق. سەئۇدى ئەرەبىستان«كاتتا ئۆلىمالار ھەيئىتى» ۋە «پەتىۋا ۋە ئىلمىي تەتقىقات كومىتېتى»نىڭ ئەزاسى ئەللامە مۇھەممەد ئىبنى سالىھ ئەلفەۋزان «يانفونلارغا مۇزىكا ئورنىدا قۇرئان ياكى ئەزان ياكى دۇئا قويۇش مەسىلىسىگە نېمە دەيسىز؟» دېگەن سوئالغا جاۋاب بېرىپ: «بۇنداق قىلىش ئەزاننى، قۇرئاننى ۋە زىكىرنى خورلىغانلىقتۇر. بۇلارنى تېلېفون قوڭغىرىقى سۈپىتىدە قوللىنىشقا قەتئىي بولمايدۇ. بەزىلەر "بۇنداق قىلىش مۇزىكىدىن ياخشىغۇ"دەيدۇ. سىز مۇزىكا قويۇشقا مەجبۇرمۇ؟ مۇزىكىنى تاشلاڭ! مۇزىكىسى يوق، قۇرئانمۇ يوق، ئەزانمۇ يوق، دۇئامۇ يوق قوڭغىراقتىن بىرىنى قويۇۋېلىڭ»[1] دېگەن.

يېقىنقى يىللاردىن بىرى بۇ ئىشنىڭ ھاراملىقىنى ئېنىق ئېلان قىلغان پەتىۋالار بارلىققا كەلدى.

---

(1) سەئۇدى ئەرەبىستانىدا چىقىدىغان «دەۋەت» ژۇرنىلى 2008- يىل، 2097- سانىدىن.

سەئۇدى ئەرەبىستان«پەتىۋا ۋە ئىلمىي تەتقىقات كومىتېتى »دىن ئەللامە مۇھەممەد ئىبنى سالىھ ئەل فەۋزان ھىجرىيە1426-يىلى(2006م)10-ئاينىڭ23-كۈنىدىكى پەتىۋاسىدا، تېلېفون قوڭغىرىقى ئۈچۈن قۇرئان، دۇئا ۋە ئەزاننى ئىشلىتىشنىڭ هاراملىقىغا رەسمىي پەتىۋا بەرگەن.

ئىقتىسادىي مەسىلىلەردىكى ھارام ئىشلار

1400. سوئال: ئىقتىسادىي مەسىلىلەردە چەكلەنگەن ھارام ئىشلار قايسىلار؟
جاۋاب: ئىقتىسادىي مەسىلىلەردە چەكلەنگەن ھارام ئىشلار تۆۋەندىكىلەر:

ھارامدىن پۇل تېپىش

ئوغرىلىق، قاراقچىلىق، ئالدامچىلىق، تارازىدا كەم بېرىش ۋە ئىسلامدا ئېلىپ – سېتىش چەكلەنگەن نەرسىلەرنى سېتىش ئارقىلىق پۇل تېپىش ھارام كەسىپ بولۇپ، بۇنداق تاپقان پۇل شەكسىز ھارامدۇر. ھارامدىن پۇل تېپىپ، ھارامدىن ئوزۇقلانغان ئادەمنىڭ دۇئاسى ئىجابەت بولمايدۇ، ئىبادەتلىرى قوبۇل بولمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەبىرى بويىچە، ئۇنىڭ ھارامدىن ئوزۇقلانغان تېنى دوزاخنىڭ ئوتىغا لايىق بولىدۇ.

جازانىخورلۇق قىلىش

ئۆسۈمگە قەرز ئېلىش ياكى قەرز بېرىپ ئۆسۈم ئېلىش ھەر ئىككىسى جازانىخورلۇق مۇئامىلىسى بولۇپ، ئاللاھ تائالا سودا – سېتىق قىلىشنى ھالال قىلىپ، ئۇنىڭغا يول قويغان بولسىمۇ، جازانىخورلۇقنى يەنى ئۆسۈم بىلەن مۇئامىلە قىلىشنى كەسكىن چەكلىگەن ﴿ئاللاھ سودا - سېتىقنى ھالال قىلدى، جازانىنى ھارام قىلدى﴾[1].

ھەتتا جازانىخورلۇقتىن قول ئۈزمىگەنلەرگە قارشى ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ئۇرۇش ئاچىدىغانلىقىنى ئېلان قىلغان. ﴿ئەگەر ئۇنداق قىلمىساڭلار (يەنى جازانىدىن قول ئۈزمىسەڭلار) بىلىڭلاركى، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى سىلەرگە ئۇرۇش ئېلان قىلىدۇ﴾[2].

مەلۇمكى، ئاللاھ ئۇرۇش ئاچقان كىشىنى ھالاك قىلماي قويمايدۇ. چۈنكى ئاللاھنىڭ كۈچىگە تەڭ كېلىدىغان كۈچ يوق!

ئاللاھ تائالا جازانە بىلەن مۇئامىلە قىلغۇچىلارنى بۇ دۇنيادا پۇل-مېلىدىن ئايرىپ ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىتىش بىلەن، ئاخىرەتتە دوزاخ ئازابى بىلەن جازالايدۇ.

يېتىمنىڭ مېلىنى يەۋېلىش

يېتىملارنىڭ مېلىنى يەۋېلىش بۇ ھاراملارنىڭ ئەڭ قاتتىقى ۋە گۇناھ جەھەتتىن ئەڭ ئېغىرى بولۇپ، ئاللاھ تائالا يېتىمنىڭ مېلىنى يەۋالغۇچىلارنى قورقۇنچلۇق ئىبارە بىلەن تەھدىت قىلغان. ﴿زۇلۇم قىلىپ يېتىملەرنىڭ مال - مۈلكىنى يەۋالىدىغانلار، شۈبھىسىزكى، قورسىقىغا (قىيامەت كۈنى يېنىپ تۇرىدىغان) ئوتنى يەۋالغان بولىدۇ، ئۇلار (قىيامەت كۈنى) يېنىپ تۇرغان ئوتقا كىرىدۇ﴾[3].

---

(1) بەقەرە سۈرىسى 275 - ئايەت.
(2) بەقەرە سۈرىسى 279 - ئايەت.
(3) نىسا سۈرىسى 10 - ئايەت.

ھەر قانداق كىشىنىڭ مال – مۈلكىنى ناھەق يەۋېلىش ھارام بولسىمۇ، يېتىمنىڭ مېلىنى يەۋېلىش گۇناھ جەھەتتىن تولىمۇ ئېغىر بولغانلىقى سەۋەبلىك، ئۇ ئالاھىدە تىلغا ئېلىنغان ۋە يېتىمنىڭ پۇل-مېلىنى يەۋالغۇچىلار قاتتىق ئىبارە بىلەن تەھدىت قىلىنغان.

زاكاتنى بەرمەسلىك

پۇل - مالنىڭ ئەسلى ئىگىسى ئاللاھ تائالا بولۇپ، قولىمىزدىكىسى ئاللاھ تائالانىڭ بىزگە ئىنئام ۋە سىناق تەرىقىسىدە ئاتا قىلغىنىدۇر. ئۇنىڭدا يوقسۇللارنىڭ، يېتىم-يېسىرلارنىڭ ۋە ئۇلاردىن باشقىمۇ موھتاجلارنىڭ ئەلۋەتتە مۇئەييەن ھەققى بار. ﴿ئۇلارنىڭ (يەنى مۇسۇلمان پۇل ئىگىلىرىنىڭ) پۇل - ماللىرىدا تىلەيدىغان پېقىرغا ۋە تىلىمەيدىغان پېقىرغا بېرىشكە تېگىشلىك مۇئەييەن ھەق (يەنى زاكات) باردۇر﴾[1].

زاكاتنى بەرمىگەنلەرنى ئاللاھ تائالا قىيامەتنىڭ ئېچىنىشلىق ئازاب – ئوقۇبەتلىرى بىلەن ئاگاھلاندۇرغان. ﴿ئالتۇن - كۈمۈش يىغىپ، ئۇنى ئاللاھنىڭ يولىدا سەرپ قىلمايدىغانلارغا قاتتىق ئازاب بىلەن بىشارەت بەرگىن. قىيامەت كۈنىدە ئۇ ئالتۇن- كۈمۈشلەر جەھەننەمنىڭ ئوتىدا قىزىتىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ پېشانىلىرى، يانلىرى ۋە دۈمبىلىرى داغلىنىدۇ. ئۇلارغا: «بۇ سىلەرنىڭ ئۆزۈڭلار ئۈچۈن يىغقان ئالتۇن- كۈمۈشۈڭلار (سىلەر بۇ دۇنيايىڭلاردىكى ئاللاھنىڭ ئېھتىياجلىق بەندىلىرىگە بېرىلىشكە تېگىشلىك ھەققىنى ئادا قىلمىدىڭلار) يىغقان ئالتۇن- كۈمۈشۈڭلارنىڭ ۋابالىنى تېتىڭلار» دېيىلىدۇ﴾[2].

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام زاكات بەرمىگۈچىلەرنىڭ ئاخىرەتتىكى جازاسىنى تەسۋىرلەپ مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان پۇل - مالنىڭ زاكىتىنى بەرمىگەن كىشىگە قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ مال - دۇنيالىرى ئىككى كۆزىنىڭ ئۈستىدە قورقۇنچلۇق قارا مېڭى بولغان ھەيۋەتلىك بىر يىلانغا ئايلىنىپ كېلىپ ئۇنىڭ بوينىغا يۆگىشىدۇ ۋە ئۇنىڭغا: "مەن سېنىڭ دۇنيادا يىغقان مال- دۇنيالىرىڭمەن" دەيدۇ»[3].

ئىسراپچىلىق

بەزى مۇسۇلمانلاردىكى ئىسراپخورلۇق مۇسۇلمانچىلىق قائىدىسىگە يات كېلىدىغان، ئاللاھ تائالا ياقتۇرمايدىغان بىر يامان ئىشتۇر. چۈنكى مۇسۇلمان دېگەن ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار ﴾[4] دېگەن ئەمرىگە ئىتائەت قىلىپ، ئاللاھ ئاتا قىلغان رىزىقنى ئىسراپ قىلماستىن، بەكمۇ چىڭ تۇتۇۋالماستىن نورمال ھالدا ئىشلىتىدۇ.

لاتارىيە بېلىتىنى سېتىۋېلىش

لاتارىيە بېلىتىنى سېتىۋېلىش ياكى قانداقلا بىر ئۇتۇش – ئۇتتۇرۇش كۈتۈلىدىغان ئىشلار ئۈچۈن پۇل خەجلەش ھارامدۇر. چۈنكى مۇنداق قىلىش قىمار ئويۇنىغا ئوخشاشتۇر.

---

(1) مەئارىج سۈرىسى 24 - 25- ئايەتلەر.
(2) تەۋبە سۈرىسى 34 - ئايەت.
(3) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.
(4) ئەئراف سۈرىسى 31 - ئايەت.

شۇنىڭدەك، لاتارىيە ۋە قانداقلا بىر ئويۇندىن ئۇتۇۋالغان پۇل مېھنەتسىز كەلگەنلىكى ۋە ھالال كەسىپ ئارقىلىق كەلمىگەنلىكى سەۋەبلىك ھارامدۇر[1].

باشقا پەرزنى قايرىپ قويۇپ تەكرارا ھەج قىلىش

پەرز ھەجنى ئادا قىلىپ بولغان كىشىنىڭ پەرز بولغان ئىشنى قايرىپ قويۇپ نەپلە (ئىختىيارىي) ھەج ئۈچۈن پۇل سەرپ قىلىشى ھارام قاتارىغا كىرمىسىمۇ، توغرا ئەمەسلىكىدە شەك يوق. چۈنكى، پۇلغا زور ئېھتىياجلىق شارائىتتا قالغان تۇغقانلىرىنى، دوستلىرىنى، قوشنىلىرىنى، يېتىم – يېسىرلارنى، داۋالىنىشقا پۇل تاپالمىغان كېسەللەرنى، پۇلسىزلىقتىن ئوقۇشقا كىرەلمىگەن بالىلارنى كۆرۈپ تۇرۇپ، ئۇلارغا ياردەم قىلىشنى قايرىپ قويۇپ نەپلە ھەج ئۈچۈن پۇل سەرپ قىلىشنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى مەشھۇر ئىسلام ئۆلىمالىرى ھەممە بىردەك سۆزلىمەكتە. چۈنكى جەمئىيەتتىكى پېقىرلارنىڭ، يېتىملەرنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش شۇ جەمئىيەتتىكى پۇلدارلارنىڭ ئۈستىگە پەرزدۇر. بۇ پەرزنى قايرىپ قويۇپ، نەپلە ئىبادەت ئۈچۈن پۇل سەرپ قىلىش توغرا ئەمەس. ساۋاب ئاللاھنىڭ قولىدا، ئاللاھ ساۋابنى كىشىلەرنىڭ قىلغان ئەمەللىرىدىكى نىيەتلىرىگە قاراپ بېرىدۇ. پۇل خەجلەشتە راستتىنلا ساۋابقا ئېرىشىشنى نىيەت قىلغان ئادەم ئەلۋەتتە ساۋابى چوڭ ھەم كۆپ بولىدىغان ۋە قىلىش زۆرۈر بولۇپ قالغان ئىشلارنى قىلىدۇ. چۈنكى پەرزنىڭ ساۋابى نەپلىنىڭ ساۋابىدىن چوڭ ۋە كۆپ ئەلۋەتتە.

ئىسلام ئۆلىمالىرى «پەرز ئادا قىلىنمىغۇچە ئاللاھ تائالا نەپلە ئىبادەتنى قوبۇل قىلمايدۇ» دېيىدىغان ئومۇمىي قائىدىگە ھەممە بىردەك ئىتتىپاقلاشقان[2].

بۇ دېگەننىڭ مەنىسى، ئۈستىدە ئادا قىلىشقا تېگىشلىك پەرزلەر تۇرۇپ، ئۇلارنى ئادا قىلماستىن، نەپلى ئىبادەت ئۈچۈن كۈچ سەرپ قىلغان كىشىنىڭ بۇ قىلغىنى ساۋابتىن نېسىۋىسىز قالىدۇ، دېگەنلىكتۇر.

---

(1) يۇسۇف ئەل قارداۋىينىڭ «ئىسلامدا ھالال ۋە ھارام» ناملىق ئەسىرىدىن.

(2) دوكتۇر يۇسۇپ ئەل قەرداۋىينىڭ«فتاوى معاصرة»ناملىق ئەسىرى،3- توم،267- بەت.

كىشىلەرگە قىلىنىدىغان مۇئامىلىدە چەكلەنگەن ئىشلار

1401. سوئال: كىشىلەرگە قىلىنىدىغان مۇئامىلىدە چەكلەنگەن ئىشلار قايسىلار؟
جاۋاب: كىشىلەرگە قىلىنىدىغان مۇئامىلىدە چەكلەنگەن ئىشلار تۆۋەندىكىلەر:

مۇسۇلمانلارغا قارشى ئىرقىي ئايرىمىچىلىق قىلىش

مۇسۇلمانلار قايسى مىللەتتىن، قايسى دۆلەتتىن، قانداق رەڭلىك ۋە قايسى مەزھەبتىن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇلار ئۆزئارا دىنىي قېرىنداشلاردۇر. ئۇلارنىڭ ئۆز ئارا قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى ئادەتتىكى شەخسىي مۇناسىۋەتتىن ھالقىغان، تەقۋالىق، ئەخلاق – پەزىلەت، ئۆز ئارا ھەمكارلىق ۋە چېكىگە يەتكەن مېھرىبانلىقنى ئاساس قىلغان ئەڭ مۇستەھكەم بىر مۇناسىۋەت بولۇپ، ئۇلارنىڭ پىمىرىلمەس بىر پۈتۈن گەۋدە ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىدۇ. قۇرئان كەرىم بۇنى تەكىتلەپ: ﴿مۆمىنلەر ھەقىقەتەن قېرىنداشلاردۇر﴾[1] دەپ ئېلان قىلغان.

بىر مۇسۇلماننىڭ يەنە بىر مۇسۇلمانغا يامانلىق قىلىشى ئۆزىگە يامانلىق قىلغانلىقىدۇر. چۈنكى ئۇلار بىر گەۋدە. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «بىر - بىرىڭلارغا كۆرەلمەسلىك قىلماڭلار، بىر - بىرىڭلارنى ئالدىماڭلار، بىر - بىرىڭلارنى يامان كۆرمەڭلار، بىر - بىرىڭلارغا دۈشمەن بولماڭلار، بىر - بىرىڭلارنىڭ سودىسىنى بۇزماڭلار. ئۆز ئارا قېرىنداشلاردىن بولۇپ، ئاللاھنىڭ ياخشى بەندىلىرىدىن بولۇڭلار. مۇسۇلمان مۇسۇلماننىڭ قېرىندىشى، ئۇنىڭغا زۇلۇم قىلمايدۇ، خورلىمايدۇ. تەقۋالىق قەلبتە، ئۆزىنىڭ مۇسۇلمان قېرىندىشىنى خور كۆرگەن ئادەمدىنمۇ يامان ئادەم يوق. بىر مۇسۇلماننىڭ يەنە بىر مۇسۇلماننىڭ قېنىنى تۆكۈشى، پۇل – مېلىنى تارتىۋېلىشى ۋە نومۇسىنى تۆكۈشى قەتئىي ھارامدۇر»[2].

مۇسۇلمانلارنى پىكىر ياكى مەزھەپ ئايرىمىچىلىقى سەۋەبلىك چەتكە قېقىش

مۇسۇلمانلارنىڭ بىرلىكىنى قوغداش پەرز. چۈنكى بىرلىك، ئىناقلىق كۈچ - قۇۋۋەت تېپىشنىڭ ئامىلىدۇر. مۇسۇلمانلار ھازىرقى زاماندا كۈچ - قۇۋۋەتكە باشقا ھەممە ئەسىرلەردىكىدىن بەكرەك موھتاجدۇر. مۇسۇلمانلاردىن بەزى كىشىلەرنىڭ پىكىر ياكى مەزھەپ ئايرىمىچىلىقى سەۋەبلىك ئۇلارنى چەتكە قېقىشقا، باشقىچە مۇئامىلە قىلىشقا بولمايدۇ. ھەتتا بىدئەت (دىندا بولمىغان ئىشلار) نى سادىر قىلىدىغان، گۇناھ – مەسىيەت ئىشلەيدىغان، ئەمما ئېتىقادى دۇرۇس بىر ئادەم نامازغا ئىمام بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ ناماز ئوقۇش كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەرقانداق ياخشى ۋە گۇناھكار ئادەمنىڭ ئارقىسىدا ناماز ئوقۇۋېرىڭلار»[3] دېيىش ئارقىلىق مۇسۇلمانلارنىڭ بىرلىكىنى، ئىناقلىقىنى

(1) ھۇجۇرات سۈرىسى.
(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.
(3) ئەبۇ داۋۇد رىۋايىتى.

قوغداشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى بايان قىلغان.

مۇسۇلمان بولمىسىمۇ تىنچلىقپەرۋەر كىشىلەرنى چەتكە قېقىش

مۇسۇلمانلار مۇسۇلمان ئەمەس كىشىلەرگىمۇ ياخشى، ئادالەتلىك ۋە توغرا مۇئامىلە قىلىشقا بۇيرۇلغان. باشقا دىندىكى كىشىلەرنى ياكى ئۇلارنىڭ دىنىي ئېتىقادىنى كەمسىتىش، چەتكە قېقىش ۋە خور كۆرۈشكە بولمايدۇ. بارلىق مۇئامىلە تۈرلىرىدە ئۇلارغا ئايرىمچىلىق قىلماستىن، ھەقسىزلىق قىلماستىن، توغرا ۋە ئادالەتلىك مۇئامىلە قىلىش، ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتلەردىن قولدىن كېلىشىچە ئۇلارغا ئىنسانىي ياردەم قىلىش لازىم. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە بىزگە تەۋسىيە قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿باشقا دىندىكىلەردىن سىلەر بىلەن ئۇرۇش قىلمىغان ۋە سىلەرنى يۇرتۇڭلاردىن ھەيدەپ چىقارمىغانلارغا كەلسەك، ئاللاھ ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلاردىن، ئۇلارغا ئادالەتلىك بولۇشۇڭلاردىن سىلەرنى توسمايدۇ. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ئادالەت بىلەن ئىش قىلغۇچىلارنى ياقتۇرىدۇ﴾(1).

مۇسۇلمانلار شۇنى ئايرىۋېلىشى كېرەككى، مۇسۇلمان ئەمەس قەۋملەرنىڭ ھەممىسى مۇسۇلمانلارنىڭ دۈشمىنى سانالمايدۇ. ئەھۋال بۇنداق ئىكەن، كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ دىنىي ئېتىقادى سەۋەبلىك دۈشمەنلىك قىلىش ياكى ئايرىم مۇئامىلىدە بولۇش توغرا ئەمەس.

1402. سوئال: مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە ياردەم قىلىش ساۋابلىقمۇ تاپامدۇ؟

جاۋاب: ئەلۋەتتە ساۋاب تاپىدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «جېنى بارلىكى نەرسىگە ياخشىلىق قىلغان ئادەم ساۋاب تاپىدۇ» دەپ كۆرسەتكەن.(2) بۇ ھەدىس مەيلى ئىنسان، مەيلى ھايۋان، مەيلى ئۇچار قۇش بولسۇن، جېنى بارلىكى نەرسىگە رەھىم – شەپقەت قىلىش، ياردەم قىلىش، قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىپ بېرىشنىڭ ساۋابلىق ئىش ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە ياردەم قىلىشنىڭ بىرلا شەرتى بار. ئۇ بولسىمۇ مەزكۇر مۇسۇلمان ئەمەس شەخسنىڭ مۇسۇلمانلارغا زۇلۇم قىلىدىغان، ئۇلارغا ياكى ئىسلام دىنىغا دۈشمەنلىك قىلىدىغان ياۋۇز دۈشمەنلەردىن بولماسلىقىدۇر.

مۇسۇلمانلار يامان كۆرۈشكە تېگىشلىك كىشىلەر

1403. سوئال: مۇسۇلمانلار كىملەرنى يامان كۆرۈشى كېرەك؟

جاۋاب: مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىگە ياكى ئۆزلىرىنىڭ دىنىي ئېتىقادىغا زىيانكەشلىك قىلغۇچىلارنى، دىنىي سەۋەبتىن ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلغانلارنى، مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىنى، قۇرئان كەرىمنى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى مەسخىرە قىلغۇچىلارنى دوست تۇتماسلىقى، ئۇلارغا قارشى تۇرۇشى ۋە ئۇلارنى ئاللاھنىڭ دۈشمەنلىرى دەپ بىلىشى لازىم. بۇ پىرىنسىپنى ئاللاھ تائالا مۇنداق بايان قىلغان: ﴿ئاللاھ دىن ئۈچۈن سىلەر بىلەن ئۇرۇشقان، سىلەرنى يۇرتۇڭلاردىن ھەيدەپ چىقارغان ۋە سىلەرنى ھەيدەپ چىقىرىشتا ياردەملەشكەنلەرنى دوست تۇتۇشۇڭلاردىن سىلەرنى توسىدۇ. كىمكى ئۇلارنى دوست

(1) مۇمتەھىنە سۈرىسى 8 - ئايەت.
(2) ئىمام بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

تۈتىدىكەن، ئۇلار زالىملاردۇر﴾[1].

يۇقىرىقىلارنى يامان كۆرۈش دېگەنلىك ئۇلارنى يۈرەكتىن دوست تۇتماسلىقنى ئىپادىلەيدۇ. ئەمما ئادالەتتە، مۇئامىلىدە، ئىنسانىي ھۆرمەتتە ئۇلارغا ئايرىمچىلىق قىلىشقا بولمايدۇ. چۈنكى ئادالەت بىلەن دۇرۇسلۇق ھەر ئىشتا ۋە ھەركىم ئۈچۈن ئوخشاش تەلەپ قىلىنىدىغان نەرسىلەردۇر.

(1) مۇمتەھىنە سۈرىسى 9- ئايەت.

ھايۋانلارغا مۇئامىلە قىلىشتا چەكلەنگەن ئىشلار

ھازىر دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا، ھايۋانلارنى ئاسراش مەسىلىسى جىددىي تۈردە كۆڭۈل بۆلۈش ماۋزۇسىغا ئايلىنىپ، «ھايۋانلانى ئاسراش جەمئىيىتى» ۋە «ھايۋان سۆيەرلەر جەمئىيىتى» دېگەنگە ئوخشاش مۇئەسسەسەلەر مەيدانغا كەلمەكتە. شۇنىڭ بىلەن بىرگە بۇ ئەھۋال ھازىرقى تەرەققىيات ۋە تېخنىلوگىيە ئەسىرىنىڭ يېڭىلىقى ياكى ئىجادىيىتى سۈپىتىدە تونۇلماقتا. ئەمما ھەقىقەتنى ئېيتقاندا، ھايۋانلارنى ئاسراش، ئۇلارغا شەپقەت كۆرسىتىش ئىشى مۇسۇلمانلار ئۈچۈن يېڭى تېما ئەمەس. چۈنكى ئىسلام پەيغەمبىرى ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇندىن 14 ئەسىر ئىلگىرىكى چاغلاردىلا «كىشىلىك ھوقۇق» ۋە «ھايۋانلارنى ئاسراش ۋە ھايۋانلارغا مۇئامىلە قىلىشنىڭ قانۇن – پىرىنسىپلىرى» نى قۇرئان كەرىمنىڭ سايىسىدا دۇنيا تارىخىدا تۇنجى بولۇپ ئوتتۇرىغا قويغان ۋە ھاياتىدا بۇ قانۇن – پىرىنسىپلارنى ئەمەلىي رەۋىشتە تەتبىق قىلغان ھەم باشقىلارغا ئۆگەتكەن يېگانە شەخستۇر.

قىسقىسى، ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇسسۇزلۇقتىن قاتتىق قىينىلىپ كېتىپ، قۇدۇقنىڭ يېنىدىكى ھۆل تۇپراقنى يېپىشكە باشلىغان بىر ئىتنى كۆرگەن بىر بۇزۇق ئايالنىڭ ئىتقا ئىچ ئاغرىتقانلىقتىن، ئايىغىنى سېلىپ، ئۇنىڭغا قۇدۇقتىن سۇ تولدۇرۇپ چىقىپ بۇ ئىتنى سۇغۇرۇپ قويغانلىقى سەۋەبلىك، بۇ ئايالنىڭ پۈتۈن گۇناھلىرى كەچۈرۈم قىلىنىپ جەننەت ئەھلى بولۇپ كەتكەنلىكى، بۇنىڭ ئەكسىچە، بىر مۆمىنە ئايالنىڭ بىر مۈشۈكنى سۇ ياكى نان بەرمەستىن باغلاپ قويۇپ، ئۇنىڭ ئۆلۈمىگە سەۋەب بولغانلىقى سەۋەبلىك، بۇ ئايالنىڭ دوزاخ ئەھلىدىن بولۇپ كەتكەنلىك قىسسىسىنى ئېيتىپ بېرىش ئارقىلىق ھايۋانلارغا رەھىم – شەپقەت قىلىشنىڭ نەقەدەر چوڭ ئىبادەت ۋە دىنىي ھەم ئىنسانىي مەجبۇرىيەت ئىكەنلىكىنى ئوچۇقلىغان[1].

1404. سوئال: ھايۋانلارغا مۇئامىلە قىلىشتا چەكلەنگەن ئىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: ھايۋانلارغا مۇئامىلە قىلىشتا چەكلەنگەن ئىشلار تۆۋەندىكىلەر:

(1) ھايۋانلارغا كۆتۈرەلمەيدىغان ئېغىر يۈكلەرنى ئارتىش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كۈنى ئۈستىگە ئارتىلغان يۈكنىڭ ئېغىرلىقىدىن قورسىقى يەرگە تېگىپ قالغىلى ئاز قالغان بىر تۆگىنى كۆرۈپ قېلىپ: «ئەي ئىنسانلار! ئاللاھتىن قورقۇڭلار، بۇ تىلسىز مەخلۇقاتقا زۇلۇم قىلماڭلار، ئۇلاردىن يوللۇق رەۋىشتە پايدىلىنىڭلار ۋە ئۇلارنىڭ گۆشىنى يوللۇق ھالدا يەڭلار»[2] دېگەن.

(2) ھايۋانلارنى ئاچ ياكى سۇسىز قويۇش.

(3) ھايۋانلارغا كېسەل يەتسە ياكى بىرەر ئورگىنى سۇنسا ۋاقتىدا داۋالاتماسلىق.

(4) ھايۋانلارنى ئۇرۇپ قىيناش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھايۋانلارنى ئۇرۇش ۋە قىيناشتىن توسقان. ئۇ بىر ئادەمنىڭ بىر قوينى سۆرەپ كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرۈپ: «ھەي

(1) ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.
(2) ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

سېنى! ئۇنى ئۆلۈمگە چىرايلىق يېتىلەپ ماڭ!» دەپ ئاگاھلاندۇرغان. يەنە بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن «ئۆلتۈرۈلىدىغان مالغىمۇ كۆيۈنەمدىمەن؟» دەپ سورىغاندا، ئۇنىڭغا: «سەن ئۇنىڭغا كۆيۈنسەڭ ئاللاھ ساڭا كۆيۈنىدۇ»[1] دېگەن.

(5) ھايۋانلارنى ئوت بىلەن داغلاش.

(6) ھايۋانلارنى تىرىك تۇرغۇزۇپ ئورگانلىرىنى كېسىش.

(7) ھايۋانلارنى ئوق ئېتىش مەشىقلىرىدە قارىغا ئېلىش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھايۋانلارنى ياكى قۇشلارنى ئوق ئېتىش مەشىقلىرىدە قارىغا ئېلىشتىن توسۇپ: «جېنى بار قانداقلىكى نەرسىنى قارىغا ئالماڭلار»[2] دەپ تەلىمات بەرگەن.

(8) ھايۋانلارنى بىر - بىرى بىلەن سوقۇشتۇرۇش. مەسىلەن: ئىت تالاشتۇرۇش، خوراز چوقۇشتۇرۇش، قوچقار سوقۇشتۇرۇش قاتارلىق ئويۇنلار هارامدۇر. ئۇنى قىلغۇچىلار ھايۋانلارغا زۇلۇم قىلغانلىقى ۋە قىيىنغانلىقى سەۋەبلىك ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا قاتتىق گۇناھكار بولىدۇ ۋە قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ قىساسلىرىنى زالىملاردىن ئېلىپ بېرىدۇ.

ھايۋانلارنى قىيناشنىڭ جازاسى

ئىسلام ئۆلىمالىرى ھايۋانلارغا زۇلۇم قىلغان ۋە ئۇلارنى قىيىنغانلارنىڭ قىيامەت كۈنىدە چوقۇم جازالىنىدىغانلىقىدا، ھايۋانلار ئۈچۈن ئۇلاردىن قىساس ئېلىنىدىغانلىقىدا بىردەك ئىتتىپاقتۇر. بىر مۆمىنە ئايالنىڭ بىر مۈشۈكنى يەيدىغان ياكى ئىچىدىغان بىر نەرسە بەرمەستىن باغلاپ قويۇپ، ئۇنىڭ ئاچلىقتىن ئۆلۈپ كېتىشىگە سەۋەب بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇ ئايالنىڭ دوزاخ ئەھلىدىن بولۇپ كەتكەنلىك قىسسىسىدە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇ ئايالنىڭ دوزاخقا ئېسىپ قويۇلغان، ئۇنىڭ سەۋەبى بىلەن ئۆلگەن مۈشۈكنىڭ بۇ ئايالنىڭ يۈزىنى، مەيدىسىنى چىشلەپ قىيىنغان ھالدا، ئازابلىنىدىغانلىقىنى بايان قىلغان.[3]

بىر ھەدىستە: «قىيامەت كۈنىدە مۈڭگۈزلۈك ھايۋاندىن مۈڭگۈزسىز ھايۋاننىڭ قىساسى ئېلىپ بېرىلىدۇ»[4] دەپ كەلگەن. مەخلۇقاتقا قارشى ئىشلەنگەن زۇلۇم، جىنايەت ۋە يامانلىقلارنىڭ تەۋبىسىنىڭ بىرلا يولى زۇلۇمغا ئۇچرىغانلارنىڭ كەچۈرۈمىگە ئېرىشىش بولغان يەردە، تىلسىز ھايۋاندىن قانداقمۇ كەچۈرۈم سورىغىلى بولسۇن؟! شۇڭا، ھايۋانلارغا قارشى ئىشلەنگەن زۇلۇم ۋە جىنايەتلەرنىڭ جازاسى ئاللاھنىڭ شەپقىتىگە قالغان بىر ئىش. ئاللاھ خالىسا كەچۈرىدۇ، خالىسا جازالايدۇ. ئەمما ئىنسانلارغا قارشى ئىشلەنگەن زۇلۇم، جىنايەت ۋە يامانلىقلارنىڭ تەۋبىسى ئالدى بىلەن شۇ ئىنسانلارنىڭ ئەپۇسى ۋە رازىلىقىنى ئېلىشتىن ئىبارەتتۇر. ھەق ئىگىلىرى كەچۈرمىسە، ئاللاھمۇ كەچۈرمەيدۇ.

ئەقىلسىز ھايۋانلارنىڭمۇ بىر-بىرىگە قىلغان ھەقسىزلىقى قىساسسىز قالمىغان يەردە، ئەقىللىق بىر ئىنساننىڭ ھايۋانلارغا قىلغان زۇلۇمىدىن قانداق قىساس ئېلىنمىسۇن؟! ھايۋانلارغا قىلىنغان زۇلۇمنىڭ جازاسى ۋە قىساسى بولغان يەردە، ئىنسانلارغا قىلىنغان زۇلۇملارنىڭ

(1) ھاكىم رىۋايىتى.
(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.
(3) ئىمام بۇخارىي، ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.
(4) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

جازاسى قانداقمۇ جازاسىز قالسۇن؟!

خۇلاسە قىلغاندا، ھېچقانداق بىر زۇلۇم ياكى بىر جىنايەت ياكى قانداقلا بىر يامانلىق جازاسىز قالمايدۇ. بۇ دۇنيانىڭ مەھكىمىلىرىدىن قېچىپ قۇتۇلغانلار قىيامەت كۈنى ئاللاھنىڭ ئادالەتلىك مەھكىمىسىدىن ھەرگىز قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ! چۈنكى زۇلۇم ھاياتلىقنىڭ قانۇنىيىتىگە تامامەن زىت بىر ئىش. دۇنيادا زۇلۇم، ھەقسىزلىك، جىنايەت ۋە يامانلىقلار بولمىسا ئىدى، پۈتۈن ئىنسانىيەت ئۆزئارا سۆيگۈ – مۇھەببەت، چېكىگە يەتكەن مېھرىبانلىق، ۋە خاتىرجەملىك ئىچىدە، بەختلىك، ھۇزۇرلۇق ھايات كەچۈرگەن بولار ئىدى.

ھايۋانلارنى بوغۇزلاشتا چەكلەنگەن ئىشلار

(9) ھايۋانلارنى بوغۇزلاشتا قاتتىق قوللۇق قىلىش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «ئاللاھ تائالا ھەممە نەرسىگە رەھىم – شەپقەت قىلىشنى پۈتتۈەتكەن. مال بوغۇزلىغاندا ياخشى بوغۇزلاڭلار، پىچاقنى ئىتتىك قىلىڭلار ۋە مالنىڭ جېنىنى قىينىماستىن چىقىرىڭلار» دەپ كۆرسەتكەن[1].

ھەتتا بىر قېتىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر قوينىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئولتۇرۇپ، ئۇنى بوغۇزلىمىدىغان پىچاقنى ئۇنىڭ كۆزىگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ بىلەۋاتقان بىر ئادەمنى كۆرۈپ قېلىپ، ئۇنىڭغا: «ھەي! پىچاقنى بۇرۇنراق بىلىۋالساڭ بولماسمىدى؟ ئۇنى ئىككى قېتىم ئۆلتۈرمەكچىمۇسەن؟!» دەپ قاتتىق تەلەپپۇزدا كايىغان.[2]

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.
(2) ھاكىم رىۋايىتى.

ناخشا – مۇزىكا ئاڭلاش مەسىلىسى

1405. سوئال: ئىسلام دىنى ھەر قانداق ناخشا – مۇزىكىنى ئاڭلاشنى هارام دەپ قارامدۇ؟
جاۋاب: ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلار ئۇچۇنلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ئىنسانىيەت ئۈچۈن رەھمەت بولۇپ كەلگەن بىر دىن بولغانلىقى ئېتىبارى بىلەن ئۇنىڭ پۈتۈن قانۇن – تۈزۈملىرى ۋە بەلگىلىمىلىرى ئىنسانلارنىڭ ئامانلىقى ۋە خاتىرجەملىكىنى قوغداشنى، ئۇلارنىڭ دەخلى – تەئەررۇزسىز ھايات كەچۈرۈشىگە كاپالەت قىلىشنى غايە ۋە مەقسەت قىلغانلىقىدا شەك يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسانلارنى بەختسىزلىكلەر ۋە پالاكەتلەرگە ئىتتىرىدىغان ھەر قانداق بىر ئىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا زور ئەھمىيەت بېرىدۇ. ئىنسانلارغا زىيانلىق ئىشلارنى هارام قىلىدۇ.
شۇنداقلا ئىسلام قانۇنلىرىنىڭ ئىنسانىنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ھەر ئىككى تەرىپىنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلاشقا ، نەپسىنىڭ تەلەبلىرى بىلەن روھنىڭ تەلەبلىرىنىمۇ مۇۋاپىق شەكىلدە قاندۇرۇشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىدىمۇ شەك يوق. ناخشا – مۇزىكا كۆڭۈلنى خوش قىلىدىغان، قۇلاققا ياقىدىغان، نەپسنى راھەتلەندۈرىدىغان بىر خىل كۆڭۈل ئېچىش ۋاسىتىسى بولغىنىدەك، ھېسسىياتنى ئەخلاقسىزلىقلارغا قوزغاشقا، پىتنە – پاساتقا يول ئېچىشقا، كىشىلەرنى غايىلىرىدىن ئاداشتۇرۇشقا، گۇناھ – مەسىيەتلەرگە تەشەببۇس قىلىشقا سەۋەب بولىدىغان قورالدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ناخشا – مۇزىكىنىڭ ھەر قانداقىنى مۇتلەق ھالال ياكى مۇتلەق هارام دېگىلى بولمايدۇ.
1406. سوئال: ئىسلام ئۆلىمالىرى ناخشا – مۇزىكا ھەققىدە نېمە دەيدۇ؟
جاۋاب: ناخشا – مۇزىكا ئاڭلاش مەسىلىسى قەدىمدىن بىرى ئىسلام فىقھشۇناس ئالىملىرىنىڭ ئىختىلاپ ماۋزۇسى بولۇپ كەلمەكتە. ناخشا- مۇزىكىلار ئىچىدە، پۈتۈن ئالىملار بىردەك هاراملىقىغا ئىتتىپاقلاشقانلىرىمۇ، ھاللىقىغا ئىتتىپاقلاشقانلىرىمۇ ۋە ھالاللىقى ياكى هاراملىقى ئۈستىدە ئىختىلاپلاشقانلىرىمۇ بار. ئەسلىدە ناخشا – مۇزىكىلارنىڭ ئۆزىدە چاتاق يوق. چۈنكى شەيئىلەر ئەسلى ئېتىبارى بىلەن ھالالدۇر. پەقەت ناخشىنىڭ هاراملىقىغا سەۋەب بولىدىغان نەرسە، ناخشا مەزمۇنى ۋە ناخشا بىلەن چېتىلىپ كېلىدىغان ئەھۋاللار بولۇپ، ناخشا بۇ سەۋەبتىن ھالال دائىرىسىدىن چىقىپ هارام دائىرىسىگە كىرىپ قالىدۇ. مەيلى ناخشا بولسۇن، مەيلى ئادەتتىكى سۆزلەر بولسۇن، ئىسلام ئەخلاقىغا زىت كېلىدىغان ھەر قانداق نەرسە هارامدۇر.

ئاڭلاش هارام بولىدىغان ناخشا- مۇزىكىلار

1407. سوئال: ئاڭلاش هارام بولىدىغان ناخشا- مۇزىكىلار قايسىلار؟
جاۋاب: پۈتۈن ئۆلىمالار قەتئىي هاراملىقىغا ئىتتىپاقلاشقان ناخشا – مۇزىكىلار تۆۋەندىكىچە:
(1) ئەخلاقنى بۇزىدىغان، گۇناھ – مەسىيەتلەرگە كۈشكۈرتىدىغان ناخشا – مۇزىكىلار.
(2) مىللەتنى مۇھىم غايىلىرى ۋە چوڭ مەسىلىلىرى ئۈستىدە غەم يېيىشتىن غەپلەتتە قويىدىغان ناخشا – مۇزىكىلار.

(3) كىشىلەرنى تائەت – ئىبادەتلەردىن مەشغۇل قىلىدىغان ناخشا – مۇزىكىلار.

(4) كىشىلەرنى دىنسىزلىققا، ئازغۇن پىكىرلەرگە تەشەببۇس قىلىدىغان ناخشا-مۇزىكىلار.

(5) ئۆيلەنمىگەن ياشلارنىڭ ھېسسىياتىدا جىنسىي ھەۋەسنى ئويغىتىدىغان ناخشا-مۇزىكىلار.

بۇ تۆردىكى ناخشا – مۇزىكىلارنى ئاڭلاش، يېزىش، سېتىش، سېتىپ ئېلىش ۋە كىشىلەرگە سوۋغا قىلىش ھارامدۇر. ھارامنى ئىشلىگەنلەر ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا قاتتىق گۇناھكار بولىدۇ.

ئاڭلاشقا بولىدىغان ناخشا – مۇزىكىلار

1408. سوئال: ئاڭلاشقا بولىدىغان ناخشا – مۇزىكىلار قايسىلار؟

جاۋاب: پۈتۈن ئىسلام ئۆلىمالىرىنىڭ ئىتتىپاقى بىلەن ئاڭلاشقا بولىدىغان ۋە ھالاللىق دائىرىسىگە كىرىدىغان ناخشىلار تۆۋەندىكىچە:

(1) ئانىلارنىڭ ئەللەي ناخشىسى.

(2) كىشى ئۆز – ئۆزىگە غىڭشىپ ئوقۇيدىغان مەزمۇنى ساغلام ناخشىلار.

(3) ئەر – خوتۇنلارنىڭ بىر- بىرىگە ئېيتىپ بېرىدىغان ناخشىلىرى.

(4) پادىچىلار پادىغا ئوقۇپ بېرىدىغان ناخشىلار.

(5) كىشىلەر تويى – تۆكۈنلەردە ئۆزئارا ئوقۇشىدىغان ئەنئەنىۋى ناخشىلار ۋە بۇلارغا ئوخشىغان مەزمۇنى ساغلام ناخشىلاردۇر.

شۇنىڭدەك، ھېيت – بايراملاردا، توي – تۆكۈنلەردە، زىيابەت، ئۇزۇن سەپەردىن قايتىپ كېلىش ۋە تۇغۇت مۇناسىۋەتلىرىدەك خۇشاللىق پەيتلىرىدە، مەزمۇنى ساغلام، ئەنئەنىۋى ناخشىلارنى ئېيتىش مۇستەھەب (ياخشى كۆرۈلگەن ئەمەللەر) قاتارىدىن سانىلىدۇ[1].

ھالاللىقى ياكى ھاراملىقىغا ئېھتىمالى بولغان ناخشا-مۇزىكىلار

1409. سوئال: ھالاللىقى ياكى ھاراملىقى ھەققىدە ئۆلىمالار ئىختىلاپلاشقان ناخشا-مۇزىكىلار قايسىلار؟

جاۋاب: يۇقىرىقى ئىككى خىلدىكىسىدىن باشقا ناخشا – مۇزىكىلار ئۈستىدە ئىسلام ئۆلىمالىرى ئىختىلاپلاشقان. بەزىسى ھەر قانداق ناخشا – مۇزىكىنىڭ مۇتلەق ھالاللىقىنى سۆزلىگەن بولسا، بەزىسى چالغۇ ئەسۋابلىرىسىز ناخشا ئېيتىشنىلا دۇرۇس دەپ قارىغان ۋە بەزىسى ھەر قانداق ناخشا مۇزىكىنى مۇتلەق ھارام دەپ قارىغان. ھەممەيلەننىڭ ئۆز رەيىنى كۈچلەندۈرىدىغان دەلىللىرى بار.

ھەر قانداق ناخشا – مۇزىكىنى ئاڭلاش ھارام دەيدىغانلارنىڭ ئەڭ ئاساسلىق دەلىلى قۇرئان كەرىمنىڭ تۆۋەندىكى ئىككى ئايىتىدۇر: ﴿بەزى كىشىلەر بىلىمسىزلىكتىن، (كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن ئازدۇرۇش ئۈچۈن بىھۇدە گەپلەرنى سېتىۋالىدۇ ۋە ئاللاھنىڭ يولىنى مەسخىرە قىلىدۇ، ئەنە شۇلار خورلىغۇچى ئازابقا دۇچار بولىدۇ﴾[2]، ﴿ئۇلار بىھۇدە سۆزلەرنى ئاڭلىغاندا ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈپ «بىزنىڭ ئەمەللىرىمىز ئۆزىمىز ئۈچۈن، سىلەرنىڭ

---

(1) دوكتور يۇسۇپ ئەل قەرداۋىينىڭ «ئىسلامدا ھالال – ھارام» ناملىق ئەسىرىنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى 389- بەت.

(2) لۇقمان سۈرىسى 6- ئايەت.

ئەمەللىرىڭلارمۇ ئۆزەڭلار ئۈچۈن، سىلەرگە ئامانلىق بولسۇن، بىز نادانلاردىن دوستلۇق تىلىمەيمىز» دەيدۇ﴾[1].

يۇقىرىقى ئىككى ئايەت پۈتۈن ناخشا – مۇزىكىلارنىڭ هارام ئىكەنلىكىگە دەلىل بولالمايدۇ. چۈنكى بىرىنچى ئايەت بىهۇدە گەپلەرنى كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈن، نەپسىي تەرەپتىن راهەتلىنىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى كىشىلەرنى ئاللاهنىڭ يولىدىن ئازدۇرۇش ئۈچۈن سېتىۋالغۇچىلارنى ۋە ئاللاهنىڭ دىنىنى مەسخىرە قىلغۇچىلارنى سۆكىدۇ. شۈبهىسىزكى، مۇنداق قىلغۇچىلارنىڭ كاپىر بولىدىغانلىقىدا ئىختىلاپ يوق. چۈنكى كىشىلەرنى ئاللاهنىڭ دىنىدىن ئازدۇرۇش ۋە ئۇنى مەسخىرە قىلىش كەچۈرگۈسىز جىنايەتتۇر. ئەگەر بىراۋ ناخشا – مۇزىكا ئەمەس، ھەتتا قۇرئان كەرىمنى سېتىۋېلىپ، ئۇنى كىشىلەرنى ئاللاهنىڭ دىنىدىن ئازدۇرۇش ۋە ئۇنى مەسخىرە قىلىش ئۈچۈن قورال قىلىپ تۇتسىمۇ كاپىر بولىدۇ.[2] چۈنكى سېتىۋالغۇچىنىڭ نىيىتى ئاللاهقا قارشى چىقىش ئەمەسمۇ؟!

ئەھۋال بۇنداق ئىكەن، ئايەتتە سۆكۈلگىنى ناخشا ئاڭلاش ياكى ئۇنى سېتىۋېلىش ئەمەس، بەلكى كىشىلەرنى ئاللاهنىڭ دىنىدىن ئازدۇرۇش ۋە دىنىنى مەسخىرە قىلىشتۇر. ئەنە شۇنداقلار ئاخىرەتتە خورلىغۇچى ئازابقا دۇچار بولغۇچىلاردۇر.

ئىككىنچى ئايەتمۇ ھەر قانداق ناخشا – مۇزىكىنىڭ مۇتلەق ھارام ئىكەنلىكىگە دەلىل بولالمايدۇ. چۈنكى ئايەتنىڭ مەزمۇنى شۇنى ئىپادىلەيدۇ. بۇ ئايەت ھەقىقىي مۆمىنلەرنىڭ سۈپەتلىرىنى بايان قىلغان بولۇپ، ئايەتتىكى «لغو» سۆزى تىللاش، ھاقارەتلەشلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان يامان سۆزنىمۇ ئىپادىلەيدۇ. چۈنكى ئايەتنىڭ داۋامىدىكى ﴿بىزنىڭ ئەمەللىرىمىز ئۆزىمىز ئۈچۈن، سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلارمۇ ئۆزەڭلار ئۈچۈن، سىلەرگە ئامانلىق بولسۇن، بىز نادانلاردىن دوستلۇق تىلىمەيمىز﴾ دېگەن سۆزلەر بۇ مەنىنى كۈچلەندۈرىدۇ. ئىسلامنىڭ دەسلەپكى ۋاقىتلىرىدا مۇسۇلمانلار ئاجىز، كۇففارلار كۈچلۈك ئىدى. كۇففارلار مۇسۇلمانلارنى « ئۇلار مۇھەممەدكە ئەگىشىپ، ئاتا – بوۋىلىرىنىڭ دىنىنى تەرك ئەتتى» دېگەن باھانە بىلەن ئۇلارنى ئۇچرىغانلا جايدا مەسخىرە قىلاتتى ۋە يامان سۆزلەر بىلەن ھاقارەت قىلاتتى.

ئايەتتىكى «لغو» سۆزىنىڭ مەنىسىنى ناخشا – مۇزىكا دەپ چۈشەنگەن تەقدىردىمۇ، ئايەتتە، ئۇنى ئاڭلاشتىن يۈز ئۆرۈشنى ماختىغان، خالاس. بۇنىڭدىن ئۇنى ئاڭلاشنىڭ ھاراملىقى ئىپادىلەنمەيدۇ. ھەر قانداق بىر ناخشا – مۇزىكىنى ئاڭلاشنى ھارام دېگۈچىلەرنىڭ دەلىل قىلىپ كەلتۈرگەن ھەدىسلىرىنىڭ ھېچقايسىسى دەلىل بولۇشقا يېتەرلىك ئەمەسلىكىنى كاتتا ئۆلىمالاردىن ئىمام غەزالىي، ئىبنى ھەزم، ئىبنى نەھۋى قاتارلىقلار سۆزلىگەن[3].

ناخشا – مۇزىكا ئاڭلاشنى ھالال دېگەن ئۆلىمالارنىڭ قويغان شەرتلىرى

1410. سوئال: ناخشا – مۇزىكا ئاڭلاشنى ھالال دېگۈچىلەرنىڭ قويغان شەرتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ناخشا – مۇزىكا ئاڭلاشنى ھالال دېگۈچىلەرنىڭ قويغان شەرتلىرى

---

(1) قەسەس سۈرىسى 55- ئايەت.

(2) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «ھازىرقى زامان پەتىۋالىرى» 1- توم 689- بەت.

(3) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «ھازىرقى زامان پەتىۋالىرى» 1- توم 691- بەت.

تۆۋەندىكىچە[1]:

(1) ناخشا مەزمۇنى ئىسلام دىنىنىڭ ئەدەب –ئەخلاق پرىنسىپى ۋە كۆرسەتمىلىرىگە زىت كەلمەيدىغان بولۇشى. مەسىلەن: ھاراقنى ۋە ھەر قانداق بىر گۇناھ – مەسىيەتنى ماختايدىغان، كىشىلەرنى ھاراق ئىچىشكە ۋە ھەر قانداق بىر گۇناھقا تەشەببۇس قىلىدىغان، ھارام مۇھەببەتنى ماختايدىغان، ياشلارنىڭ جىنسىي ھەۋىسىنى ئويغىتىدىغان ناخشىلارنى ئاڭلاش، يېزىش، سېتىش ۋە سېتىۋېلىش، شۇنداقلا باشقىلارغا سوۋغا قىلىپ بېرىش قەتئىي ھارامدۇر.

(2) ناخشىنى ئورۇنداشتا ئىسلام ئەخلاقىغا رىئايە قىلىش. مەسىلەن: ناخشا مەزمۇنى ئىسلام تەلىماتلىرىغا زىت كەلمىگەن تەقدىردىمۇ، ناخشىچى ناخشىنى كىشىلەرنىڭ جىنسىي ھەۋىسىنى ئۆرلىتىدىغان، ئەخلاقسىزلىق ۋە پىتنە – پاساتقا ئېلىپ بارىدىغان شەكىلدە ئورۇندىسا، بۇنداق ئورۇنداش ئۇسۇلى ھارامدۇر. شۇنىڭ بىلەن ئادەتتىكى مۇباھ ناخشا ھارام دائىرىسىگە كىرىپ قالىدۇ.

(3) ناخشا ئاڭلاشتا ئاشۇرۇۋېتىپ ۋاقىتنى ئىسراپ قىلماسلىق. چۈنكى ئىسلام دىنى ھەر قانداق ئىشتا، ھەتتا ئىبادەتتىمۇ چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىشقا قارشى تۇرغان يەردە، ئويۇن – تاماشا ۋە ناخشا ئاڭلاشتا ۋاقىتنى زايە قىلىپ چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىشكە ئەلۋەتتە قارشى تۇرىدۇ. شۇڭا: «ۋاقىتلا زايە بولىدىكەن، چوقۇم ئۇنىڭ بىلەن بىرگە زايە بولغان بىرەر مۇھىم ئىش بولىدۇ» دېيىلگەن.

(4) بەزى ناخشىلارغا ئەقلى – جايىدا بولغان ھەر قانداق ئادەم ئۆزى باھا بېرەلەيدۇ. مەسىلەن: قانداقلا بىر ناخشا ياكى مۇزىكا ھېسسىياتنى يامان ئىشلارغا قوزغاپ، بۇزۇقچىلىققا سەۋەب بولىدىكەن، ئىنسان ئۇنىڭدىن دەرھال يىراقلىشىپ، قەلبىگە ۋە ئەخلاقىغا يامان تەسىر بېرىدىغان شامال ئېغىزىنى تاقىۋېتىشى كېرەك.

(5) ناخشىنىڭ ھارام ئىشلار بىلەن چېتىلماسلىقى كېرەك. مەسىلەن: ناخشا ھاراق – شاراب سورۇنلىرىدا ياكى يېرىم يالىڭاچلىق ۋە ئەخلاقسىزلىق بىلەن ئورۇندالسا، بۇنداق ناخشا گەرچە مەزمۇنى ئېسىل ناخشىلاردىن بولسىمۇ، ئۇنى ئاڭلاش، كۆرۈش ۋە ئوقۇشنىڭ ھارام ئىكەنلىكىدە ئۆلىمالار ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق ئىختىلاپ يوقتۇر. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مېنىڭ ئۇممەتلىرىمدىن بىر قىسىم كىشىلەر مۇزىكا بىلەن ئايال ناخشىچىلار ئويۇن كۆرسىتىۋاتقان ئورۇنلاردا ئولتۇرۇپ، ھاراقنى ھەر خىل ئىسىملار بىلەن ئاتاپ ئىچىمەي قالمايدۇ. ئاللاھ خالىسا ئۇلارنى يەرگە يۇتقۇزىۋېتىدۇ، خالىسا مايمۇن ۋە چوشقىلارغا ئايلاندۇرىۋېتىدۇ»[2].

بۇ ھەدىس ئاخىرقى زاماننىڭ ئەھۋالىدىن – توغرىسى ھازىرقى زاماندىن – ئالدىن خەۋەر بەرگەن بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق سۆزلەيدىغانلىقىنىڭ ئايرىم بىر دەلىلىدۇر.

ھەدىستىكى «ئۇلارنى مايمۇن ۋە چوشقىلارغا ئايلاندۇرىۋېتىدۇ» دېگەندىن مەقسەت ئۇلارنىڭ سۈرىتىنى مايمۇن بىلەن چوشقىغا ئۆزگەرتىۋېتىش ئەمەس، بەلكى كۆڭۈل، ۋىجدان ۋە مەنىۋى دۇنياسىنى ئۆزگەرتىۋېتىش كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشى مۇمكىن، بۇ ئىنسان

---

(1) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «ئىسلامدا ھالال – ھارام» ناملىق ئەسىرىنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى 393- 394- بەتلىرىدىن ئېلىندى.
(2) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

قىياپىتىدىكى بىر تەندە، مايمۇننىڭ كۆڭلى، چوشقىنىڭ روھى دۇنياسى شەكىللەنگەنگە ئوخشاش[1].

شېئىر ئوقۇش ۋە يېزىشنىڭ ھۆكۈمىمۇ ناخشا-مۇزىكىنىڭ ھۆكۈمىگە ئوخشاش بولۇپ، مەزمۇنى ياخشى، ئىسلامىي ئەدەپ – ئەخلاققا ئۇيغۇن كېلىدىغان ۋە كىشىلەرنى يامان ئويلارغا سالمايدىغان شېئىرلارنى يېزىش ۋە ئوقۇش ھالال بولغاندەك، ئەدەپ – ئەخلاقنى بۇزىدىغان، كىشىلەرنى بۇزۇق خىياللارغا سالىدىغان، مەزمۇنى بۇزۇق شېئىرلەرنى يېزىش ياكى ئوقۇش ھارامدۇر.

(1) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «فىقھۇل غىنا ۋەلمۇسىقا» ناملىق ئەسىرىگە قاراڭ.

تېلېۋىزور كۆرۈش مەسىلىسى ھەققىدە سوئال – جاۋابلار

1411. سوئال: تېلېۋىزور كۆرۈش ھاراممۇ؟

جاۋاب: ھازىرقى ئىسلام دۇنياسىدا بىردەك ئېتىراپ قىلىنغان مەشھۇر ئالىم دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىي بۇ سوئالغا مۇنداق دەپ جاۋاب بەرگەن: «تېلېۋىزور خۇددى رادىئو، گېزىت ۋە ژۇرناللارغا ئوخشاش مەلۇم بىر غايە ۋە مەقسەتلەر ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان قورالدۇر. بۇلارنى مۇتلەق ياخشى ياكى مۇتلەق يامان دېگىلى بولمىغاندەك، مۇتلەق ھالال ياكى مۇتلەق ھارام دېگىلى بولمايدۇ. لېكىن تېلېۋىزور كۆرۈشنىڭ ھالال ياكى ھاراملىقىنى ئۇنىڭدا بېرىلىدىغان پروگراممىلار ۋە ئىشلىتىش ئۇسۇلىغا قاراپ بەلگىلىگىلى بولىدۇ. تېلېۋىزورمۇ خۇددى قىلىچقا ئوخشاش بىر نەرسە بولۇپ، ئۇ مۇجاھىدنىڭ قولىدا ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىشنىڭ قورالى بولغىنىدەك، قاراقچىنىڭ قولىدا قاتىللىقنىڭ قورالى بولالايدۇ.

تېلېۋىزور ئەخلاق پىرىنسىپى ئىچىدە بولۇش شەرتى بىلەن پىكرىي، روھىي، نەپسىي، ئەخلاقىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەپلەردىن يۈكسىلىشنىڭ ئەڭ ياخشى قورالى بولالىغىنىدەك، ئىنسانلارنىڭ ئەخلاقىنى، مەنىۋىيىتىنى بۇزۇشنىڭ، ۋاقتىنى ئۆلتۈرۈشنىڭ ئەڭ چوڭ قورالىمۇ بولالايدۇ. بۇ تېلېۋىزوردىكى پروگراممىلارغا باغلىق ئىش. رادىئو، گېزىت ۋە ژۇرناللارمۇ بۇنىڭغا ئوخشاشتۇر.

خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا، يۇقىرىقىلاردا ياخشىلىقمۇ بار، يامانلىقمۇ بار. ئۇلاردا ھالالمۇ بار، ھاراممۇ بار. مۇسۇلمان ئادەم بۇ ئىشلاردا ئۆز ۋىجدانى بىلەن ئىش قىلىشى ۋە ئۆزى ئۈچۈن پايدىلىق بولغانلارنى قىلىپ، زىيانلىق بولغانلاردىن يىراق تۇرۇشى لازىم. رادىئو بىلەن تېلېۋىزوردا ئىلمىي، ئەدەبىي، ئاخبارات ۋە يېڭىلىق مەزمۇنىدىكى ياخشى پروگراممىلار بېرىلگەندە، ئۇنى ئېچىپ ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش، ئەدەب – ئەخلاققا ماسلاشمايدىغان پروگراممىلار بېرىلگەندە، ئۇنى يېپىۋېتىش ھەر قانداق بىر مۇسۇلمان ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك بىر مۇھىم ئىشتۇر»[1].

كۆرۈش كەسكىن ھارام بولىدىغان تېلېۋىزور پروگراممىلىرى

1412. سوئال: كۆرۈش كەسكىن ھارام بولىدىغان تېلېۋىزور پروگراممىلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ھازىرقى زامان ئىسلام ئۆلىمالىرى كۆرۈشنىڭ ھاراملىقىغا بىردەك ئىتتىپاقلاشقان تېلېۋىزور پروگراممىلىرى ۋە فىلىملىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) جىنسىي فىلىملەر.

(2) رەڭلىك ناخشا كېچىلىكى پروگراممىلىرى.

(3) يېرىم يالىڭاچ ئاياللارنىڭ ئۇسسۇل ياكى ناخشا پروگراممىلىرى.

(4) ھاراق – شاراپ سورۇنلىرىنى ياكى قاۋاقخانىلارنى ياكى قىمارخانىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان فىلىملەر ۋە پروگراممىلار.

---

(1) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «ھازىرقى زامان پەتىۋالىرى» 1- توم 694- بەت.

(5) هاياسىز ئاشىق – مەشۇق فىلىملىرى، خۇسۇسەن چەتئەل فىلىملىرى.
(6) بالىلاردا سەلبىي تەسىر قوزغايدىغان ھەر قانداق فىلىملەر ۋە پروگراممىلار.
(7) يالغانچىلىقنى، ئادەم ئالداشنى تەشەببۇس قىلىدىغان فىلىملەر.
(8) ئەدەب – ئەخلاققا زىت كېلىدىغان ھەر قانداق فىلىم ۋە پروگراممىلارنى كۆرۈش هارامدۇر.

يۇقىرىقى ۋە بۇلارغا ئوخشىغان تېلېۋىزور پروگراممىلىرىنىڭ ۋە فىلىملىرىنىڭ ئىنسانلارغا كەلتۈرىدىغان زىيانلىرى ھەقىقەتەن زور بولۇپ، ئەخلاقنىڭ بۇزۇلۇشىغا، جەمئىيەتتە ھەرخىل بۇزۇقچىلىق ۋە جىنايەتلەرنىڭ كۆپىيىشىگە سەۋەب بولىدىغانلىقى، خۇسۇسەن بالىلارنىڭ ئەخلاقىغا بىۋاستە سەلبىي تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىدا قىلچە شەك يوق. شۇ سەۋەبتىن يۇقىرىقىلارغا ئوخشىغان تېلېۋىزور پروگراممىلىرىنى كۆرۈش دىن ۋە ئەقلىنىڭ تەقەززاسى بىلەن قەتئىي هارامدۇر.

تېلېۋىزور كونتروللىقى ئاجىز، بەزى هاياسىز پروگراممىلار پەرۋاسىزلىق بىلەن بېرىلىدىغان بۇ زاماندا، ھەركىم ئۆز پەرزەنتلىرىگە ۋە ئۆيلارنىڭ ئەخلاقىغا ئىگە بولۇشى زۆرۈر. تېلېۋىزور پروگراممىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى بالىلارنىڭ ئەخلاقىنى بۇزۇش رولىنى ئوينايدۇ. چۈنكى ئۆتمۈشلەردىكى 10 ياشلىق بالىلار جىنسىي ھەۋەسنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى تولۇق بىلمىگەن بولسا، هازىرقى كۈندە، بالىلار 7 ياشقا كىرمەي تۇرۇپ ئۇنى بىلىپ بولىدۇ.

كۆرۈش تەشەببۇس قىلىنىدىغان پروگراممىلار

1413. سوئال: كۆرۈش تەشەببۇس قىلىنىدىغان پروگراممىلار قايسىلار؟
جاۋاب: كۆرۈش تەشەببۇس قىلىنىدىغان تېلېۋىزور پروگراممىلىرى تۆۋەندىكىچە:
(1) دىنىي ۋە ئىلمىي پروگراممىلار.
(2) تەلىم - تەربىيە پروگراممىلىرى.
(3) خەۋەر ۋە تارىخ پروگراممىلىرى.
(4) ئىلمىي مۇسابىقە پروگراممىلىرى.
(5) مۇزمۇنى ساغلام بالىلار پروگراممىلىرى ۋە بۇلارغا ئوخشىغان پايدىلىق پروگراممىلارنى كۆرۈش تەشەببۇس قىلىنىدۇ.

تېلېۋىزورنىڭ زىيىنىدىن ساقلىنىش چارىسى

1414. سوئال: قانداق قىلغاندا تېلېۋىزورنىڭ زىيىنىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ؟
جاۋاب: ئىنسان ئۆزىگە بېرىلگەن ئەقىل – ئىدراك ۋە پىكرىي قابىلىيىتى يۈزىسىدىن ئاللاھ تائالانىڭ ھۆرمىتىگە ۋە پەرىشتىلەرنىڭ سەجدىسىگە سازاۋەر بولغان يېگانە مەخلۇقاتتۇر. ئىنسانىنىڭ ئاقىۋەتتە جەننەتتى ياكى دوزىخى بولىشىمۇ شۇ ئەقلىنى قوللىنىپ، ياراتقان پەرۋەردىگارىنى تونۇش ياكى تونۇماسلىقىغا ۋە ئۆزى ئۈچۈن پايدىلىق ئىشلارنى قىلىپ، قىلماسلىقىغا بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك ئىشتۇر. ئىنسان هاياتلىق ئىشلىرىدا ئۆزىنىڭ پايدا – زىيىنىنى بىلەلىگىنىگە ئوخشاش، تېلېۋىزور ئىشىدىمۇ ئۆزىنىڭ پايدا – زىيىنىنى بىلەلەيدۇ ۋە تېلېۋىزورنى ئۆزى ھەم ئائىلىسى ئۈچۈن پايدىلىق بولغان شەكىلدە قوللىنالايدۇ. بۇ پەقەت تېلېۋىزورنى كونتروللىقىدا تۇتۇش بىلەن بولىدۇ. كىشى مۇبادا تېلېۋىزورنى كونترول قىلىشتىن ئاجىز كەلسە،

ئۇنىڭ پايدىسىدىن زىيىنى كۆپرەك بولۇپ كەتسە، تېلېۋىزورنى ئۆيىگە كىرگۈزمىگىنى تۈزۈك. چۈنكى ئىسلام قانۇنىدا «يامانلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش ياخشىلىقنى كەلتۈرۈشتىن ئەلا» دەيدىغان پرىنسىپ بار. ئىنتېرنېتمۇ ھۆكۈمدە تېلېۋىزورغا ئوخشاشتۇر. بىراق يولىدا قوللانغانلار ئۈچۈن ئىنتېرنېتنىڭ ئىلمىي جەھەتتىكى پايدىسى تېلېۋىزورنىڭكىدىن كۆپتۇر.

كىنو – تىياتىرلارنى كۆرۈش ھەققىدە سوئال-جاۋابلار

1415. سوئال: كىنو – تىياتىرلارنى كۆرۈش ھاراممۇ؟

جاۋاب: كىنو – تىياتىر ۋە ھەرقانداق سەھنە ئويۇنلىرىمۇ كۆڭۈل ئېچىش ۋاستىلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۆز زاتى ئېتىبارى بىلەن ھالال دائىرىسىگە كىرىدىغان كۆڭۈل ئېھتىياجلىرىدىن بىرىدۇر. كىنو - تىياتىرلارنى كۆرۈشنىڭ ھالال ياكى ھارام بولىشى ئۇنىڭ مەزمۇنى ۋە ئورۇنلىنىشىغا قاراپ بەلگىلىنىدۇ.

ھالاللىق دائىرىسىگە كىرىدىغان كىنو-تىياتىرلار

ئېپپەت-نومۇسقا ۋە ئەدەب-ئەخلاققا يامان تەسىر يەتكۈزمەيدىغان ۋە ئائىلە ئەزالىرى ھەممە بىرگە ئولتۇرۇپ، راھەتلىك بىلەن كۆرگىلى بولىدىغان نورمال كىنو- تىياتىرلار ھالاللىق دائىرىسىگە كىرىدۇ.

دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىي «ئىسلامدا ھالال - ھارام» ناملىق ئەسىرىدە، تۆۋەندىكى ئۈچ شەرت بىلەن كىنو – تىياتىرلارنى كۆرۈشنىڭ مۇتلەق جائىز ئىكەنلىكىنى بايان قىلىدۇ[1]:

(1) كۆرۈشكە بولىدىغان كىنو-تىياتىرلارنىڭ مەزمۇنى ئىسلام ئەقىدىسىگە، شەرىئىتىگە ۋە ئەدەب – ئەخلاقىغا خىلاپ كەلمەسلىكى، بۇزۇق ۋە يالىڭاچلىقتىن خالىي بولىشى شەرت. ئەمما گۇناھقا، جىنايەتكە، بۇزۇق پىكىرلەرگە تەشەببۇس قىلىدىغانلىرىنى كۆرۈشنىڭ ھاراملىقىدا شەك يوق. مۇنداق كىنو – تىياتىرلارنى ئىشلەش ياكى ئۇنىڭغا قاتنىشىش ياكى ياردەم قىلىش تېخىمۇ ئېغىر ھارامدۇر.

(2) كىنو – تىياتىرلارنى كۆرۈش دىن ۋە دۇنيالىق مەجبۇرىيەتلەرنى ئادا قىلىشقا توسالغۇ بولماسلىقى لازىم. دىنىي مەجبۇرىيەتنىڭ ئەڭ بېشىدا بەش ۋاخ ناماز كېلىدۇ. (3) كىنو – تىياتىرلارغا بارغاندا يات ئەر – ئاياللارنىڭ بىر- بىرىگە چاپلىشىپ ئولتۇرماسلىقى شەرت. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بىرىڭلارنىڭ بېشىغا يىڭنە ياكى جۇۋالدۇرۇز سانجىلغىنى نامەھرەم ئايالنى تۇتقىنىدىن ياخشىراقتۇر»[2].

كۆرۈش قەتئىي ھارام بولىدىغان كىنو-تىياتىرلار

كۆرۈش قەتئىي ھارام بولىدىغان كىنو-تىياتىرلار قىسقىچە تۆۋەندىكىلەر:

(1) كوممۇنىست دۆلەتلىرىدىكىگە ئوخشاش ئاتېئىزمنى تەشۋىق قىلىدىغان كىنو-تىياتىرلار.

(2) بەزى چەتئەل فىلىملىرىگە ئوخشاش ھاياسىزلىقنى تەشۋىق قىلىدىغان، جىنسىي ھەۋەسنى ئۇرلىتىدىغان ياكى ھىندىستاننىڭ"سەرگەندار" ناملىق كىنو فىلىمىگە ئوخشاش باللارغا ئوغرىلىق بىلەن قاتىللىق جىنايىتىنى ئۆگىتىدىغان كىنو-تىياتىرلار.

---

(1) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «ئىسلامدا ھالال – ھارام» ناملىق ئەسىرىنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى 398- 399- 394- بەتلىرىگە قاراڭ.

(2) بەيھەقىي ۋە تەبەرانىي رىۋايىتى.

(3) ئەقىدىنى ئاجىزلاشتۇرىدىغان، ئەخلاقنى بۇزىدىغان ھەرقانداق كىنو – تىياتىرلارنى كۆرۈشنىڭ ھاراملىقىدا ۋە كۆرگۈچىلەرنىڭ گۇناھكار بولىدىغانلىقىدا شەك يوق.

ھەيكەلتاراشلىق ۋە ئۇنىڭ ھاراملىقى

1416. سوئال: كۇففارلارغا سىپتىش ئۈچۈن ھەيكەلتاراشلىق قىلىشقا بولامدۇ؟
جاۋاب: مۇسۇلمان ئادەمنىڭ نىمە مەقسەت بىلەن بولسۇن ھەيكەلتاراشلىق قىلىشى قەتئىي ھارامدۇر. ھەتتا كۇففارلارغا سىپتىش ئۈچۈن بولسىمۇ بۇ ئىشنى قىلىش ئەڭ چوڭ ھاراملارنىڭ بىردۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە: «قىيامەت كۈنى ئەڭ قاتتىق ئازاپقا دۇچار بولغۇچىلار رەسىمچىلەردۇر»[1] دىگەن. يەنە بىر ھەدىستە ھەيكەلتاراشلىق قىلغۇچىلار «(ئۇلار ياسىغان رەسىملىرىنى) ئاللاھنىڭ ياراتقىنىغا ئوخشاتقۇچىلاردۇر»[2] دەپ سۆكۈلگەن[3].
ھەدىستىكى«رەسىم» دىن جانلىقلارنىڭ رەسىمى ۋە ھەيكەل مەقسەت قىلىنىدىغانلىقىنى كۆپ سانلىق ئۆلىمالار سۆزلىمەكتە.

ئۆي ياكى ئىش ئورۇنلىرىدا ھەيكەل بىلەن بېزەش ھارامدۇر

1417. سوئال: ئۆيلەرنى ياكى ئىش ئورۇنلىرىنى بېزەش مەقسىتى بىلەن ھەيكەل قويۇشقا بولامدۇ؟
جاۋاب: دوكتور يۇسۇپ ئەل قەرداۋىي بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئىسلام دىنى ھەيكەل ۋە بۇتلارنى، شۇنداقلا ئادەم ۋە ھايۋان قاتارلىق قانداقلا بىر جانلىقنىڭ جىسىملاشتۇرۇلغان گەۋدىلىك سۈرىتىنى ساقلاشنى قەتئىي ھارام قىلغان. ساقلانغان ھەيكەل ئەگەر پادشاھ، پەيغەمبەر ياكى ھىندىيلار ئىلاھ قىلىۋالغان كالا ياكى بۇددىستلارنىڭ بۇتلىرى قاتارلىقلاردىن بولسا، ھاراملىق دەرىجىسى تېخىمۇ ئاشىدۇ. چۈنكى ئىسلام دىنى ئاللاھتىن باشقىسىنى ئىلاھ تۇتماسلىقتىن ئىبارەت تەۋھىد ئەقىدىسىنى قوغداشقا زور ئەھمىيەت بېرىدۇ. شۇ سەۋەبتىن تەۋھىد ئەقىدىسىگە دەخلى – تەرۇز يەتكۈزىدىغان ھەر قانداق ئىشنى قەتئىي ھارام قىلغان.
بەزى كىشىلەر «بۇ ئىنسانلار بۇتلارغا چوقۇنىدىغان زامانلاردا ھارام قىلىنغان ئىشتۇر. ئەمما ھازىر بۇتقا چوقۇنىدىغان ئىش يوققۇ» دىيىشى مۇمكىن. دەيمىزكى، مۇنداق دىيىش توغرا ئەمەس. ھازىرقى ئەسىردىمۇ بۇتلارغا، كالىغا ۋە ئۆچكىگە چوقۇنىدىغانلار مەۋجۇد. رىئاللىقنى ئىنكار قىلماسلىقىمىز لازىم. ئىنسانلار ھازىرمۇ بەزى خۇراپاتلارغا ئىشىنىدۇ. مەسىلەن: بەزى كىشىلەر دۇكانلىرىغا ۋە ماشىنىلىرىغا بىر قىسىم ھەيكەللەرنى بەرىكەت تىلەش ياكى بالايى – قازالاردىن ساقلىنىش ئېتىقادى بىلەن ئېسىۋالىدۇ. ھەتتا زىيالىلارمۇ بۇ خىل خۇراپاتلارغا ئىشىنىپ قالىدۇ.

---

(1) بۇخارىي ۋە باشقىلار رىۋايىتى.
(2) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.
(3) دوكتور يۇسۇپ ئەل قەرداۋىينىڭ «ئىسلامدا ھالال – ھارام» ناملىق ئەسىرىنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى 132- بەتكە قاراڭ.

ئىسلام دىنى بۇتپەرەسلىكنى كۆڭۈللەردە بولسىمۇ تىرىلدۈرۈشكە ئېھتىمالى بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى كەسكىن ھارام قىلغان. شۇ سەۋەبتىن ھەيكەل ساقلاشنى ھارام قىلغان»[1].

(1) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «ھازىرقى زامان پەتىۋالىرى» 1- توم 699- بەت.

جانلىقلارنىڭ رەسىملىرىنى سىزىش ياكى ساقلاش مەسىلىسى

1418. سوئال: ئادەم ۋە هايۋانلارنىڭ سۈرەتلىرىنى سىزىش هاراممۇ؟

جاۋاب: هەدىسلەردە كەلگەن «صورة» دېگەن ئەرەبچە سۆز ـسۈرەت، رەسىم، قىياپەت، ئوبراز، فورما، شەكىل، كۆرۈنۈش دېگەنلەرنى ئىپادىلەيدۇ. ئىسلام ئۆلىمالىرى، «قىيامەت كۈنى ئەڭ قاتتىق ئازاپقا دۇچار بولغۇچىلار رەسىمچىلەردۇر»[1]، «رەسىمچىلەرنىڭ هەممىسى دوزاخقا كىرىدۇ، قىيامەت كۈنى ئۇلارغا "سىزغان رەسىمىڭگە جان كىرگۈزۈپ باق" دېيىلىدۇ، رەسىمچىلەر دوزاختا ئازابلىنىدۇ»[2] ، «رەسىم بار ئۆيگە پەرىشتىلەر كىرمەيدۇ. ئەمما كىيىملەردىكى سىزىقلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا»[3] دېگەن هەدىسلەردىن تۆۋەندىكى هۆكۈملەرنى چىقارغان:

(1) يۇقىرىقى هەدىسلەردە مەنئى قىلىنغان «صورة» تىن مەقسەت هەيكەللەر بىلەن ئۇلۇغلاش ئۈچۈن تۇتۇلغان رەسىملەردۇر. هەيكەلتاراشلىق قىلىش ياكى ئۆيلەرگە ياكى ئىش ئورۇنلىرىغا هەيكەل قويۇشنىڭ هاراملىقى يۇقىرىدا بايان قىلىندى. ئەمدى خۇددى خرىستىئانلار هەزرىتى مەريەم بىلەن ئىسا ئەلەيهىسسالامنى ئۇلۇغلاش ئۈچۈن ساقلايدىغان رەسىملەرگە ئوخشاش قايسىبىر شەخسنى ياكى بىرەر مەخلۇقاتنى ئۇلۇغلاش ئۈچۈن ئۇنىڭ رەسىمىنى ئۆيلەردە ياكى ئىش ئورۇنلىرىدا ياكى ماشىنىلاردا ساقلاشنىڭ ئېنىق هاراملىقىغا پۈتۈن ئۆلىمالار ئىتتىپاقتۇر.

ئەمما كىيىملەرگە، ئېلان تاختىلىرىغا، قەغەزگە، گىلەملەرگە، تاملارغا ۋە پۇللارغا سىزىلغان ياكى چۈشۈرۈلگەن سۈرەتلەر هارام قاتارىغا كىرمەيدۇ. بۇنىڭ شەرتى سىزىلغان ياكى تارتىلغان رەسىملەرنىڭ كۈپرىلىقنى، گۇناهنى ۋە هاياسىزلىقنى تەشەببۇس قىلىدىغان رەسىملەردىن بولماسلىقىدۇر. شۇنىڭدەك، كىشىلەرنىڭ جىنسىي هەۋىسىنى قوزغاش رولىنى ئوينايدىغان ئايال رەسىملىرىنى سىزىشنىڭ ياكى تارتىشنىڭ هاراملىقىدا ئۆلىمالار ئوتتۇرىسىدا قىلچە ئىختىلاپ يوق[4].

(2) يۇقىرىقى شەرتلەر ئاساسىدا نورمال فوتو سۈرەتلەرنى تارتىش ياكى تارتقۇزۇشتا هېچبىر گۇناه يوق.

(3) هەيكەلگە ئوخشاش گەۋدىلىك سۈرەتلەردىن پەقەت باللار ئويۇنچۇقلىرىلا مۇستەسنادۇر. چۈنكى بۇلار ئېهتىياج ئۈچۈن تۇتۇلىدۇ هەمدە ئۇلۇغلاش يۈزىسىدىن تۇتۇلمايدۇ.

(4) خاتىرىلەش ۋە مەڭگۈلەشتۈرۈش مەقسىتىدە بەزى بۈيۈك شەخسلەرنىڭ، پادىشاهلارنىڭ، قوماندانلارنىڭ ۋە قانداقلا بىر كىشىلەرنىڭ هەيكەللىرىنى مەيدانلارغا

---

(1) بۇخارىي ۋە باشقىلار رىۋايىتى.
(2) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.
(3) بۇخارىي رىۋايىتى.
(4) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «ئىسلامدا هالال – هارام» ناملىق ئەسىرىنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى 143-بەتلىرىدىن ئېلىندى .

تىكلەشنىڭ ھاراملىقى ئۆيلەرنى بېزەش نىيىتى بىلەن قويۇلىدىغان پۈتۈن ۋە يېرىم گەۋدىلىك ھەيكەللەرنىڭ ھاراملىقىدىن چوڭدۇر.

(5) سىزىش ۋە ئېلىش ھارام بولغان رەسىملەر دىنىي جەھەتتىن مۇقەددەسلەشتۈرۈلگەن، دۇنيالىق جەھەتتىن ئۇلۇغلاشتۇرۇلغان، ئايال گەۋدىسى چۈشۈرۈلگەن، ئەخلاققا خىلاپ كېلىدىغان رەسىملەردۇر. بۇلاردىن باشقىلارنى ساقلاشتا گۇناھ يوق.

(6) ھەجۋى رەسىملەر ھارام دائىرىسىگە كىرمەيدۇ.

(7) جانلىقلارنىڭ ئەمەس، ئۆسۈملۈك، دەل – دەرەخ، دېڭىز، كۆن، ئاي، يۇلتۇز، سۇ ۋە بۇلارغا ئوخشىغان تەبىئەت مەنزىرىلىرىنىڭ رەسىملىرىنى سىزىش، سۈرەتلىرىنى تارتىش ياكى ساقلاشتا ھېچ گۇناھ يوقتۇر.

(8) يۇقىرىدا ھارام دېيىلگەن ھەيكەللەر بېشىنى كېسىۋېتىش ياكى قانداقلا بىر يوسۇندا بۇزىۋېتىش ياكى خورلاش بىلەن ھاراملىقتىن چىقىپ كېتىدۇ. سىزىش ھارام بولىدىغان رەسىملەرنى كىشىلەر دەسسەيدىغان كىگىز، گىلەم، پالاس قاتارلىقلارنىڭ ئۈستىگە سىزىشقا بولىدۇ. چۈنكى بۇنداق قىلىشتا ئۇلۇغلاش ياكى مۇقەددەسلەشتۈرۈش بولمايدۇ. بۇنىڭدىن ئايال رەسىملىرى ۋە كىشىلەرنىڭ جىنسىي ھەۋىسىنى قوزغايدىغان بارلىق رەسىملەر مۇستەسنا. مۇنداق رەسىملەرنى ھېچقانداق يەرگە سىزىشقا ياكى چۈشۈرۈشكە بولمايدۇ. چۈنكى مۇنداق رەسىملەرنىڭ زىيىنى نەدە بولسا ئوخشاش بولىدۇ.

(9) گۇناھى ئەڭ چوڭ، ئاللاھنى ئەڭ غەزەبلەندۈرىدىغان سۈرەتلەر باتىل دىنلاردىكى ساختا مەبۇدلارنىڭ سۈرەتلىرى بولۇپ، بۇنداق سۈرەتلەرنى سىزغان ياكى ساقلىغانلار قاتتىق گۇناھكار بولىدۇ، ئەگەر بىراۋ ساختا مەبۇدلارنى ئازراق بولسىمۇ ھۆرمەتلەش ياكى ئۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنىش مەقسىتى بىلەن سىزغان ياكى ساقلىغان بولسا، ئۇنىڭ ئىماندىن ئايرىلىپ قېلىشىدا شەك يوق. چۈنكى ئىسلام دىنىدا ئېتىقاد مەسىلىسى ئىنتايىن نازۇك ۋە مۇھىم مەسىلە بولۇپ، ئىسلام ئېتىقادىغا ۋاستىلىك ياكى ۋاستىسىز، يېقىندىن ياكى يىراقتىن زىيان يەتكۈزۈش ئېھتىمالى بولغان ئىشلارنىڭ قەتئىي ھاراملىقىدا قىلچە شەك يوق.

ئىنسان ئورگانلىرىنى يۆتكەش مەسىلىسى

1419. سوئال: ئىنسان بىرەر ئورگىنىنى باشقىسىغا بەرسە بولامدۇ؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم ئاللاھ تائالادىن پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشكەن زامانلاردا ئىنسان ئورگانلىرىنى باشقىسىغا يۆتكەش تېخنىكىسى بولمىغانلىقى ئۈچۈن بۇ ماۋزۇدا قۇرئان كەرىمدىن ياكى ھەدىسلەردىن بىرەر دەلىل يوق. ھازىرقى زامان ئۆلىمالىرى بۇ مەسىلىگە دۇچ كەلگەندىن كېيىن، ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلەرنىڭ ھاياتىنى ھالاكەتلەردىن قۇتقۇزۇشقا، قىيىن ئەھۋالدا قالغانلارنىڭ قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىشقا، باشقىلارغا قولىدىن كېلىشىچە ياردەم قىلىشقا، قانداقلا بىر جان ئىگىسىنى ھالاكەتتىن قۇتقۇزۇپ قېلىشقا قاتتىق تەشەببۇس قىلىشتەك ئىنسانپەرۋەرلىك خىسلىتىنى كۆزدە تۇتقان ھالدا، قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىسلەرنىڭ روھىغا ئاساسلىنىپ، ئۆز ئىجتىھادلىرى بىلەن بۇ مەسىلىگە جاۋاب بېرىشكە تىرىشىپ كەلدى.

دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىي يۇقىرىقى سوئالغا جاۋاب بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: «بىر ئىنساننىڭ ئۆزىنىڭ ئورگانلىرىدىن بىرەرسىنى باشقا بىر ئىنسانغا بېرىشى تۆۋەندىكى شەرتلەر بىلەن دۇرۇس بولىدۇ[1]:

(1) ئىنساننىڭ ئۆزىنىڭ ئورگانلىرىدىن بىرەرسىنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن باشقىسىغا خالىسانە ياردەم قىلغان ئاساستا بېرىشى دۇرۇس. ئەمما سېتىشقا بولمايدۇ.

(2) ئۆز ئورگىنىنى باشقىسىغا بېرىش سەۋەبلىك ئۆزىنىڭ ھاياتى ھالاكەتكە ئۇچرىماسلىقى ياكى ئائىلىسىدىكىلەرگە بىۋاستە زىيان يەتمەسلىكى لازىم.

(3) ئىنسان كۆز، قۇلاق، پۇت، قول قاتارلىق تاشقى ئورگانلىرىدىن بىرەرسىنى ياكى يۈرەك، جىگەرگە ئوخشىغان يېگانە ئورگانلىرىنى بېرىشكە بولمايدۇ. پەقەت بۆرەككە ئوخشىغان جۈپ ئورگانلىرىدىن بىرىنى بەرسە بولىدۇ.

ئىختىيار ئىگىسى بولمىغان بىرى ئورگىنىنى باشقىسىغا بېرەلمەيدۇ

1420. سوئال: ھەر قانداق ئادەم ئورگانلىرىدىن بىرەرسىنى بەرسە بولامدۇ؟

جاۋاب: ئەقلى – ھوشى جايىدا بولغان، ئۆزىنىڭ پايدا – زىيىنىنى بىلەلەيدىغان ۋە بالاغەت يېشىغا يەتكەن كىشىلا ئۆزىنىڭ ئورگانلىرىدىن بىرەرسىنى ئۆزى خالىغان كىشىگە بېرەلەيدۇ. ئەمما كىچىك باللار ياكى ئەقلى جايىدا بولمىغانلار ئورگانلىرىنى بېرەلمەيدۇ. چۈنكى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پايدا – زىيىنىنى تولۇق بىلىپ كېتەلمەيدۇ. مۇنداق كىشىلەرنىڭ ئورگانلىرىنى ئېلىش ئۇلارنىڭ جېنىغا قەست قىلغانلىق سانىلىدۇ. باللارنىڭ ئورگانلىرىنى ئۇلارنىڭ ئاتا – ئانىسى ياكى ئۇلارنىڭ ئىشلىرىغا كېپىل بولغان كىشىلىرىمۇ بېرەلمەيدۇ.

---

(1) بۇ ماۋزۇنىڭ ھەممىسى دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «ھازىرقى زامان پەتىۋالىرى» 2- توم 530- 539- بەتلىرىدىن ئېلىندى.

ئورگان يۆتكەشتە دىن پەرقى يوق

1421. سوئال: مۇسۇلمان ئادەم مۇسۇلمان ئەمەس بىرىگە ئورگىنىنى بەرسە بولامدۇ؟

جاۋاب: مۇسۇلمان ئەمەس كىشىلەرگە پۇل – مالدىن سەدىقە بېرىش دۇرۇس بولغان ئىكەن، ئۇلارغا ئورگانلىرىدىن بىرەرسىنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن خالىسانە ياردەم ئورنىدا بەرسە بولىدۇ. ئەمما مۇسۇلمانلار بىلەن ئۇرۇشۇۋاتقان كۇففارلارغا ۋە ئىسلامدىن يېنىۋالغان مۇرتەدكە بېرىشكە بولمايدۇ. چۈنكى بۇنداق قىلىش دۈشمەننى كۈچلەندۈرگەنلىك بولىدۇ.

1422. سوئال: مۇسۇلمان ئەمەس بىرىنىڭ ئورگىنىنى مۇسۇلمانغا يۆتكەشكە بولامدۇ؟

جاۋاب: بۇنىڭدا مەنئىي قىلىنىدىغان ھېچ ئىش يوق. چۈنكى ئىنسانلارنىڭ ئورگانلىرى مۇسۇلمانلىق ياكى كاپىرلىق بىلەن سۈپەتلەنمەيدۇ. ئىنسانلارنىڭ مۇسۇلمان بولىشى ياكى كاپىر بولىشى ئۇلارنىڭ تېنى بىلەن ئەمەس، بەلكى مەنىۋىيىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىش. مۇسۇلمان ئەمەس بىرىنىڭ بىرەر ئورگىنىنى مۇسۇلمان كىشىگە يۆتكىگەندە، بۇ ئورگان مۇسۇلمان ئادەمنىڭ ئورگىنىدىن بىر پارچىغا ئايلىنىدۇ. قۇرئان كەرىمدىكى ﴿مۇشرىكلار پەقەت نىجىستۇر﴾[1] دېگەن ئايەت ھېسسىي نىجاسەتنى (پاسكىنىلىقنى) ئەمەس، بەلكى قەلب ۋە ئەقىلغا مۇناسىۋەتلىك مەنىۋى نىجاسەتنى كۆرسىتىدۇ.

ئادەم ئورگىنىنى سېتىشقا بولمايدۇ

1423. سوئال: مۇھتاجلىقتىن ئۆز ئورگىنىنى سېتىشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا ئىنساننى ھۆرمەتلىك قىلىپ ياراتقان. ئىنسان قانچىلىك ھۆرمەتلىك بولسا، ئۇنىڭ تېنىمۇ شۇنچىلىك ھۆرمەتلىكتۇر. ئەھۋال بۇنداق ئىكەن، ئىنسان بەدىنى تىجارەتچىلەرنىڭ ماللىرىغا ئوخشاش ئېلىپ، سېتىلىدىغان نەرسە بولالمايدۇ. ئەپسۇسكى يېقىن دۆلەتلەردە بىچارە ئىنسانلارنىڭ ئورگانلىرىنى سېتىۋالىدىغان «مافىيە» ئىسىملىك ئادەم سودىگەرلىرى بولۇپ، ئۇلار ئىنسانىيەتنى پالاكەتلەرگە ئۇچرىتىشتا «زەھەر مافىيەلىرى» بىلەن بەسلەشمەكتە. شۇڭا ئادەم ئورگانلىرىنى سېتىش قەتئىي دۇرۇس ئەمەس. چۈنكى ئىنسان ئورگانلىرىنى سېتىش ئىشىنى نورمال ئەھۋال دەپ، ئۇنىڭغا يول قويۇش ئادەم سودىگەرلىرىنى قوللىغانلىق ۋە ئۇلارنى بۇ جىنايەتكە تەشەببۇس قىلغانلىق بولىدۇ.

ناۋادا بىراۋ ئورگانلىرىدىن بىرەرسىنى باشقا بىرىگە خالىسانە ياردەم قىلىش ئاساسىدا ھەقسىز بەرگەن بولسا ۋە ئورگانغا ئىگە بولغان كىشى ئۇنى بەرگۈچىگە ئۆز ئىختىيارى بىلەن ھەق بەرسە، ئۇنى ئالسا ھالال بولىدۇ.

ئوگانغا جىددىي مۇھتاج بولۇپ قالغانلارغا ئۆز ئورگىنىنى ھەقسىز بېرىش بىر ياھاتنى قۇتقۇزۇپ قالغانلىق بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى تولۇق بېرىدۇ.

شۇنىڭدەك ئورگانغا مۇھتاج بولغان ئادەم ھەقسىز ئورگانغا ئېرىشەلمىگەندە ئۇنى پۇلغا سېتىپ ئالسا دۇرۇس بولغاندەك، ھاياتى خەتەردە بولۇپ قالغان ئەھۋالدا، ئۇنى پۇلغا سېتىپ ئېلىپ بولسىمۇ ھاياتىنى قۇتقۇزۇشى زۆرۈردۇر. بۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ گۇناھى ئالغۇچىغا ئەمەس، ساتقۇچىغا بولىدۇ.

---

(1) تەۋبە سۈرىسى 28- ئايەت.

ئورگان يۆتكەشكە مۇناسىۋەتلىك سوئاللارغا جاۋابلار

1424. سوئال: بىراۋنىڭ ئۆلگەندىن كېيىن ئورگانلىرىنى باشقىسىغا بېرىشىنى ۋەسىيەت قىلىشى دۇرۇسمۇ؟

جاۋاب: ئىنسان تىرىك ۋاقتىدا ئورگانلىرىدىن بىرەرسىنى ياكى بىردىن كۆپىنى- يۇقىرىقى شەرتلەرگە رىئايە قىلغان ئاساستا- باشقا بىرىگە خالىسانە بەرسە دۇرۇس بولغان يەردە، ئۆلگەندىن كېيىن ئورگانلىرىنى خالىسانە باشقىسىغا بېرىشكە ۋەسىيەت قىلىشى ئەلۋەتتە دۇرۇس ۋە چوڭ ساۋابلىق ئىشتۇر. بەلكى بۇنىڭدا ئورگىنىنى بەرگۈچىگە زىيان يېتىش ئېھتىمالىمۇ يوق. چۈنكى ئۇ بىر ئۆلۈك. مۇنداق قىلغان كىشى نىيىتىگە قاراپ ئەلۋەتتە ساۋابقا ئېرىشىدۇ. چۈنكى ئۇ ئۆزى ئۆلۈپ كەتسىمۇ، بىر ئىنساننىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلىپ، ئۇنىڭ ھاياتىنى قۇتقۇزغان بولىدۇ.

1425. سوئال: ئۆلگەن كىشىنىڭ ئورگانلىرىنى ئۇنىڭ ۋارىسلىرى باشقىسىغا بەرسە بولامدۇ؟

جاۋاب: ئادەم ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ پۈتۈن ئىگىلىكلىرى ئۇنىڭ ۋارىسلىرىغا ئۆتكەن بولىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۆلتۈرۈلگەن كىشىنىڭ قىساسىنى ئېلىش ياكى قاتىلنى ئەپۇ قىلىش ھەققىنى ئۇنىڭ ۋارىسلىرىغا بەرگەن. ﴿كىمكى ناھەق ئۆلتۈرۈلىدىكەن، (قاتىلدىن قىساس ئېلىش، يا دىيەت ئېلىش، يا كەچۈرۈم قىلىش) ھوقۇقىنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسىنىڭ قولىدا قىلدۇق...﴾[1]

بۇ ئايەتكە ئاساسلانغاندا، ۋارىسلارنىڭ ئۆلگۈچىسىنىڭ ئورگانلىرىنى ئېھتىياجلىق كىشىلەرگە خالىسانە ياردەم قىلغان ئاساستا ھەقسىز بېرىش ھوقۇقى بار دېيىشكە بولىدۇ. چۈنكى مۇنداق قىلىشتا ئۆلگۈچىگە ھېچقانداق بىر زىيان – زەخمەت يەتمەسلىك بىلەن بىرلىكتە، ئورگانغا مۇھتاج بولغان كىشىنىڭ ھاياتىنى قۇتقۇزغان بولىدۇ. بۇنىڭ ساۋابى ئۆلگۈچىگىمۇ ۋە ئورگاننى ھەقسىز بەرگەن ۋارىسلىرىغىمۇ بولىدۇ. خۇددى بىراۋنىڭ زىرائەتلىرىدىن ئىنسانلار، ھايۋانلار ۋە قۇشلار يېسە ساۋابى ئۇنىڭغا يەتكەندەك، ئۆلگۈچى بۇ خەيرلىك ئىشنى نىيەت قىلمىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ساۋابى ئۇنىڭغا يېتىدۇ. چۈنكى پايدىلىنىلغان ئورگان ئۇنىڭ ئورگىنىدۇر.

ئەگەر ئۆلگۈچى ئورگانلىرىنى بىركىمگە بەرمەسلىكنى ۋەسىيەت قىلغان بولسا، بۇ چاغدا ۋارىسلار ئۇنىڭ ۋەسىيىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يۈزىسىدىن ئۇنىڭ ئورگانلىرىنى بىر كىمگە بېرەلمەيدۇ.

1426. سوئال: ئەرلەرنىڭ تۇخۇمىنى باشقىسىغا يۆتكەشكە بولامدۇ؟

جاۋاب: ئەرلەرنىڭ تۇخۇمىنى ئۇلارنىڭ باشقا ئورگانلىرىغا ئوخشاتقىلى بولمايدۇ. چۈنكى تىببىي مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئىسپاتلىشىچە، ئەرنىڭ تۇخۇمى ئىرسىيەتنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى ئائىلىسىگە ۋە ئۇرۇق – ئەۋلادىغا يۆتكەيدىغان مۇھىم بىر ئورگاندۇر. بىر ئىنساننىڭ تۇخۇمىنى يەنە بىر ئىنسانغا يۆتكىگەندە، تۇخۇمنى ئۆزىگە يۆتكىگەن كىشىنىڭ پەرزەنتلىرى تۇخۇمنى بەرگەن كىشىنىڭ ئاقلىق ياكى قارىلىق، ئېگىزلىك ياكى پاكارلىق، ئەقىللىق ياكى دېۋەڭلىككە ئوخشىغان بارلىق سۈپەتلىرىنى ئالىدۇ. بۇ نەسەبلەرنىڭ ئارىلىشىپ كېتىشى بولۇپ، ئىسلام دىنى نەسەبنى قوغداشقا بۇيرىغان ۋە ئۇنى ئارىلاشتۇرۇپ قويۇشتىن توسقان.

---

(1) ئىسرا سۈرىسى 33- ئايەت.

پارىخورلۇق ۋە ئۇنىڭ گۇناھى ھەققىدە

1427. سوئال: پارىخورلۇق دېگەن نېمە؟
جاۋاب: پارىخورلۇق — بىراۋنىڭ ھەققىنى يەۋېلىش ياكى ئۇنىڭ خىزمەت ئورنىنى تارتىۋېلىش ياكى ئۇنىڭغا كەلگەن ئامەتنى ئۆزىگە قارىتىۋېلىش ياكى گۇناھسىز بىرىنى قارىلاش ياكى بىرەر جىنايەتكارنى ئاقلاش ياكى ئۇنىڭ جىنايىتىنى يېپىكلىتىش ياكى قانداقلا بىر دەۋا ئىشىدا قارشى تەرەپنىڭ ھەققىنى ئۆزىگە قارىتىشتىن ئىبارەت رەزىل مەقسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئىش ئۈستىدىكىلەرگە مەلۇم مىقداردا پۇل ياكى پۇلغا توختايدىغان بىر نەرسە بېرىش دېگەنلىك بولۇپ، پارىنى بەرگەن ۋە ئالغان ھەر ئىككىسى ئاللاھنىڭ ئالدىدا قاتتىق گۇناھكار، ئىنسانىيەت ئالدىدا ئەيىبكار بولىدۇ.

پارا بېرىش ياكى ئېلىشنىڭ گۇناھى ۋە خەتىرى

1428. سوئال: پارا بېرىش ياكى ئېلىشنىڭ گۇناھى ۋە خەتىرى نېمە؟
جاۋاب: پارىخورلۇق ئەڭ يامان خىيانەتچىلىك بولۇپ، ھەق - ھوقۇقلارنىڭ زايە بولۇشىغا، ئادالەتسىزلىك ۋە تەڭسىزلىككە، كىشىلەرنىڭ مەنپەئەتىگە نامەردلەرچە خىرىس قىلىشقا، ئۇلارنىڭ ھەقلىرىگە تاجاۋۇز قىلىشقا، تۆھمەتلەرنى ئارتىپ ئۇلارنىڭ ئابرۇيىنى تۆكۈشكە، جەمئىيەت تەرتىپىنى بۇزۇشقا، خاتىرجەملىك، ئامانلىق ۋە ئىشەنچنىڭ يوقىلىشىغا سەۋەب بولىدىغان ئىنتايىن قەبىھ ۋە رەزىل قىلمىشتۇر.
پارا بېرىش ياكى ئېلىش ئىسلام دىنىدىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن دىنلاردا ۋە پۈتۈن قانۇنلاردا قەتئىي ھارامدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاللاھ پارا بەرگۈچىگە، ئۇنى ئالغۇچىغا ۋە ئۇنىڭغا سايە قىلىپ ۋاستە بولغۇچىغا لەنەت قىلدى»[1] دېيىش ئارقىلىق پارىخورلۇق جىنايىتىنىڭ جازاسىنى بايان قىلغان. ئاللاھنىڭ لەنىتىگە ئۇچرىغانلىق ئاخىرەتلىك نېسىۋىدىن پۈتۈنلەي قۇرۇق قالغانلىقتۇر.

سوۋغا- سالام بېرىشنىڭ ھەر قاندىقى پارا ئەمەس

1429. سوئال: سوۋغا- سالام بېرىشنىڭ ھەر قاندىقى پارا ھېسابلىنامدۇ؟
جاۋاب: ئۆز زاتىدا ياخشى نەرسە، يامان غەرەزنىڭ ئارىلىشىشى بىلەن يامان نەرسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. مەسىلەن: ئىنسانلار ئارىسىدا بىر – بىرىگە ھەدىيە، سوۋغا – سالام بېرىشىش ياخشى ئىشتۇر. چۈنكى مۇنداق قىلىش ئۆزئارا سۆيگۈ - مۇھەببەتنى، يېقىنلىقنى، دوستلۇقنى كۈچەيتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە تەلىم بېرىپ: «بىر - بىرىڭلارغا سوۋغا – سالام تەقدىم قىلىشساڭلار ئاراڭلاردىكى مۇھەببەت ئاشىدۇ» دەپ كۆرسەتكەن.
ئەمما سوۋغا – سالام باشقىلارغا زىيان يەتكۈزۈشتىن ئىبارەت بىرەر يامان نىيەتنى كۆزلەپ ياكى ھەققى بولمىغان بىر نەرسىگە ئېرىشىش ئۈچۈن پارا بېرىش مەقسىتى بىلەن

(1) ئىمام ئەھمەد ۋە ھاكىم رىۋايىتى.

بىرىلسە، ئۇ ۋاقىتتا، بۇ سوۋغا– سالام ئەمەس، بەلكى پارا بەرگەنلىكتۇر. بۇنداق قىلىش قەتئىي ھارام. بەرگۈچى بىلەن ئالغۇچى ۋە سايە قىلىپ ۋاستە بولغۇچى ھەممىسى گۇناھقا شېرىك بولىدۇ.

پارىنى مەقسەت قىلغان سوۋغا-سالام ھارامدۇر

پارا مەيلى قانداق بىر ئىسىم بىلەن ئاتالمىسۇن، ئۇ بەرىبىر ھارامدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «بىز مائاش بەلگىلەپ خىزمەت تاپشۇرغان ئادەمنىڭ مائاشىدىن تاشقىرى ئالغان ھەرقانداق نەرسىسى ھارامدۇر»[1].

پارا بېرىشنى جائىز قىلىدىغان سەۋەبلەر

1430. سوئال: ئىنسان ئۆزىنىڭ ھەققىنى ئېلىش ئۈچۈن پارا بېرىشكە مەجبۇر بولۇپ قالسا نېمە قىلىدۇ؟

جاۋاب: ئىنسان ئۆزىنىڭ ھەققىنى ئېلىش ياكى ئۆزىنىڭ يوللۇق ھەق- ھوقۇقىنى قوغداش ئۈچۈن پارا بېرىشكە مەجبۇر بولۇپ قالسا، باشقىلارغا زىيان – زەخمەت يەتكۈزمەسلىك شەرتى بىلەن پارا بېرىپ بولسىمۇ ئۆز ھەققىنى قۇتقۇزسا گۇناھ بولمايدۇ. بۇ مۇنداق بولىدۇ:

(1) بىراۋ ياكى ئۇنىڭ ئائىلە ئەزالىرىدىن بىرى رەھىمسىز زالىمنىڭ ياكى قاتىلنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىپ، پارا بېرىش ئارقىلىق ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇشتىن باشقا چارىسى قالمىغاندا، پارا بەرسە بولىدۇ.

(2) ئۆزىنىڭ جېنىنى، ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ ھاياتىنى، مال – مۈلكىنى، نومۇسىنى، دىنىنى ۋە ۋەتىنىنى خەتەرلەردىن قوغداش يولىدا پارا بېرىشكە مەجبۇر بولۇپ قالسا، پارا بەرسە بولىدۇ.

(3) ئۆزى ياكى ئائىلە ئەزالىرىدىن بىرى ياكى تۇغقانلىرىدىن بىرى دۈشمەنلەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىپ، پارا بېرىش بىلەن قۇتۇلدۇرغىلى بولسا، پارا بېرىپ قۇتۇلدۇرۇش جائىزدۇر.

(4) ئۆزىنىڭ قانۇنلۇق ھەققىنى ئېلىش ئۈچۈن پارا بېرىشتىن باشقا چارە قالمىغان شارائىتتا، بىراۋنى زىيان – زەخمەتكە ئۇچراتماسلىق شەرتى بىلەن پارا بېرىشكە بولىدۇ. ئەمما باشقىلارنىڭ ھەققىنى ئۆزىگە قارىتىش ئۈچۈن پارا بېرىش قەتئىي ھارام. مەسىلەن: باشقا بىرىگە تەقسىم قىلىنغان خىزمەت ئورنىغا ئۆزى ئورۇنلىشىش ئۈچۈن ياكى ئۆز مېھنىتى بىلەن ئالىي مەكتەپنى قازانغان بىر بالىنىڭ ئورنىغا ئۆزىنىڭ بالىسىنى سەپلەش ئۈچۈن پارا بەرگەنگە ئوخشاش.

---

(1) ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتە چەكلەنگەن ئىشلار ھەققىدە

ئىنسان ئىجتىمائىي مەخلۇقات بولغانلىقتىن، ئۆزى يالغۇز ياشاپ ئۆتەلمەيدۇ. بەلكى جەمئىيەتتىكى باشقا ئىنسانلار بىلەن ئارىلىشىپ ئۆتۈشكە موھتاج بولىدۇ. ئىنسان تەبىئىتى ئەسلىدە ياخشىلىقنى سۆيىدىغان، يامانلىقتىن نەپرەتلىنىدىغان قىلىپ يارىتىلغان بولۇپ، گۈزەل ئەخلاقلارغا ئىنتىلىدۇ، ناچار ئەخلاق ۋە يامان قىلىقلاردىن نەپرەتلىنىدۇ. ھەر قانداق بىر جەمئىيەت كىشىلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بەخت - سائادەت، مېھرى – مۇھەببەت، دوستلۇق، ئىناقلىق ۋە بىرلىككە توسقۇن بولىدىغان ناچار ئىللەتلەر بار. بۇ ئىللەتلەر تۆۋەندىكىچە:

1. ئۆزىنى ئۈلتۈرىۋېلىش
2. قارا چاپلاش
3. يالغان گۇۋاھلىق بېرىش
4. زۇلۇم قىلىش
5. يالغانچىلىق
6. سۆزىدە تۇرماسلىق
7. غەيۋەت قىلىش
8. خىيانەت
9. كىشىلەرنىڭ ئەيىبىنى ئىزدەش
10. كىشىلەرنى مەسخىرە قىلىش
11. كۆرەلمەسلىك
12. گەپ توشۇش
13. كىشىلەرگە لەقەم قويۇش
14. ھاياسىزلىق
15. گۇمانخورلۇق
16. ۋاپاسىزلىق
18. چېقىمچىلىق
19. ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش
20. ئىسراپخورلۇق

ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشنىڭ جازاسى

1431. سوئال: ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشنىڭ جازاسى نېمە؟

جاۋاب: جان ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر. ئاللاھ ئۆزى بەرگەن بۇ جاننى ئاللاھتىن باشقا بىرىنىڭ ئېلىشى يوللۇق ئەمەس. ئەھۋال بۇنداق ئىكەن، بىراۋ گەرچە ئۆزىنى ئاللاھنىڭ يولىدا دەپ ئېتىقاد قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشى توغرا ئەمەس. چۈنكى مۇنداق قىلىش ئاللاھنىڭ ھاكىمىيىتىگە قارشى چىققانلىق بولۇپ، ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋالغاننىڭ جازاسى دوزاختۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿سىلەر ئۆزۈڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرگە ناھايىتى مېھرىباندۇر. كىمكى ھەددىدىن ئېشىپ ۋە ئۆز نەپسىگە زۇلۇم قىلىپ شۇنداق قىلىدىكەن، ئۇنى دوزاخقا كىرگۈزىمىز، بۇ ئاللاھقا ئاساندۇر﴾[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشنىڭ ئېچىنىشلىق ئاقىۋىتى ۋە ئېغىر جازاسىدىن ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن: «كىمكى تىغلىق نەرسە بىلەن ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالىدىكەن، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان شۇ تىغلىق نەرسىنى قورسىقىغا تىقىش بىلەن دوزاختا مەڭگۈلۈك ئازابلىنىدۇ. كىمكى زەھەر ئىچىپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالىدىكەن، زەھەر ئىچىش بىلەن دوزاختا مەڭگۈلۈك ئازابلىنىدۇ. كىمكى ئۆزىنى ئېگىزدىن تاشلاپ ئۆلتۈرۈۋالىدىكەن، دوزاختا ئۆزىنى تاشلاش بىلەن مەڭگۈلۈك ئازابلىنىدۇ»[2].

بىراۋغا قارا چاپلاشنىڭ خەتىرى ۋە ئۇنىڭ جازىسى

1432. سوئال: بىراۋغا قارا چاپلاشنىڭ قانداق يامان ئاقىۋەتلىرى بار؟

جاۋاب: گۇناھسىز كىشىلەرنى قارىلاش ئۇلارنى تىرىك تۇرغۇزۇپ ئۆلتۈرگەنگە ئوخشاش بولۇپ، بۇ قارىلانغۇچىلارغا ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ بولغۇسىز روھىي ئازابنى، چىدىغۇسىز ھەسرەت – نادامەتنى ئېلىپ كېلىدۇ. قارام بىر ساختىپەز ئېيتقان بىر قىتىملىق يالغاندىن كېلىپ چىققان زىياننىڭ دائىرىسى كېڭەيگەنسېرى ئۇنىڭ ئاللاھنىڭ ۋە خەلقنىڭ نەزىرىدىكى جىنايىتى ھەسسىلەپ ئاشىدۇ. ئەر - ئاياللارغا تۆھمەت چاپلاپ، ئۇلارنىڭ ئائىلىسىنى پارچىلىماقچى بولغان تۆھمەتچى بۇ قىلمىشلىرى بىلەن ئىنسانىيەتكە قانچىلىك ئېغىر زىيان سالغان بولسا، ئۇنىڭ جىنايىتى ۋە جازاسىمۇ شۇنچىلىك ئېغىر ۋە چوڭ بولىدۇ. ئاللاھ قۇرئاندا كەرىمدە مۇنداق دېگەن: ﴿ئەر - ئايال مۇسۇلمانلارغا قىلمىغان ئىشلارنى (چاپلاپ) ئۇلارنى رەنجىتىدىغانلار (ئۆزلىرى چاپلىغان شۇ) تۆھمەتنى ۋە ئوپئوچۇق گۇناھنى ئۈستىگە ئارتىۋالغان بولىدۇ﴾[3].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلارنى كىشىلەرگە تۆھمەت چاپلاشنىڭ يامان ئاقىۋىتىدىن ئاگاھلاندۇرۇپ: «كىمكى باشقىلارغا ئەيىب قويۇش ئۈچۈن يوق ئىشنى بار دەپ ئۇنىڭغا تۆھمەت چاپلىغان بولسا، شۇنىڭ ھەقىقىتىنى ئېلىپ كەلمىگۈچە ئاللاھ ئۇنى دوزاختىن

(1) نىسا سۈرىسى 29 – 30 - ئايەتلەر.
(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.
(3) ئەھزاب سۈرىسى 58 - ئايەت.

چىقارمايدۇ» دەپ كۆرسەتكەن. يالغاندىن چاپلىغان تۆھمەتنىڭ ھەقىقىتىنى قانداقمۇ ئىلىپ كەلگىلى بولسۇن!

يالغان گۇۋاھلىق بېرىشنىڭ ئاقىۋىتى

1433. سوئال: يالغان گۇۋاھلىق دېگەن نېمە؟

جاۋاب: يالغان گۇۋاھلىق بېرىش بىراۋغا ئاساسسىز ھالدا، يالغاندىن تۆھمەت قىلىپ، قىلمىغان ئىشنى قىلدى، دېمىگەن گەپنى دېدى، دەپ قارىلاشتۇر. يالغان گۇۋاھلىق بىگۇناھ كىشىلەرنىڭ قېنىنى ئاققۇزۇشقا، ھەق – ھوقۇقلارنىڭ زايە بولۇپ كېتىشىگە، گۇناھسىزلارنىڭ قارىلىنىشىغا، گۇناھكارلارنىڭ جازاسىز قېلىشىغا سەۋەب بولىدىغان، ئاللاھقا ئەڭ يامان كۆرۈلىدىغان، كەچۈرۈلگۈسىز ئەڭ يامان جىنايەتتۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿سىلەر بۇتلاردىن ئىبارەت نىجىستىن قېچىڭلار، يالغان گۇۋاھلىق بېرىشتىن قېچىڭلار﴾[1]. بۇ ئايەتتە، يالغاندىن بىراۋغا قارا چاپلاش خۇددى بۇتقا چوقۇنغانغا ئوخشاش قەبىھ قىلىپ كۆرسىتىلگەن.

1434. سوئال: يالغان گۇۋاھلىق بېرىشنىڭ قانداق يامان ئاقىۋەتلىرى بار؟

جاۋاب: يالغان گۇۋاھلىق بېرىشنىڭ سەۋەبىدىن كىشىلەرنىڭ مال - مۈلكى، يۈز – ئابرۇيىنى تۆكۈلىدىغان ۋە جېنىغا زامىن بولىدىغان، ھەق - ھوقۇقلىرى دەپسەندە قىلىنىدىغان ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتلەر كېلىپ چىقىدۇ. بۇنىڭ يامان ئاقىۋىتىنى بىلىپ يەتكەن مۆمىن ئادەم كۆزى كۆرمىگەن، قۇلىقى ئاڭلىمىغان، ئۆزى بىلمەيدىغان ئىشقا يالغاندىن گۇۋاھلىق بەرمەيدۇ. ئاللاھ تائالا ھەقىقىي مۆمىنلەرنىڭ سۈپىتىنى بايان قىلىپ: ﴿ئۇلار يالغان گۇۋاھلىق بەرمەيدۇ﴾[2] دېگەن.

بىرىنچى خەلىپە ھەزرىتى ئەبۇ بەكرىدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەڭ چوڭ گۇناھلارنى بايان قىلىپ بەرمەكچى بولۇپ، ساھابىلەردىن: «سىلەرگە ئەڭ چوڭ گۇناھلارنى ئېيتىپ بېرەيمۇ؟» دەپ سورايدۇ. ساھابىلەر: "ئەلۋەتتە ئېيتىپ بەرسىلە ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى" دەيدۇ، بۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: «بىلىڭلاركى، ئەڭ چوڭ گۇناھلار: مەخلۇقاتنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋېلىش، ئاتا – ئانىنى قاقشىتىش» دەۋېتىپ، يۆلىنىپ ئولتۇرغان يېرىدىن تۈزلىنىپ ئولتۇرۇپ جىددىيلىك بىلەن «دىققەت قىلىڭلار، يالغان گۇۋاھلىق بېرىش ئەڭ چوڭ گۇناھتۇر»[3] دەپ ئۈچ قېتىم تەكرارلايدۇ.

غەيۋەت، ئۇنىڭ خەتىرى ۋە گۇناھى

1435. سوئال: غەيۋەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام غەيۋەتنى تونۇشتۇرۇش، ئۇنىڭدىن توسۇش ۋە ئۇنىڭ يامانلىقىنى بايان قىلىش ئۈچۈن بىر كۈنى ساھابىلەردىن: «غەيۋەتنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلەمسىلەر؟» دەپ سورايدۇ. ساھابىلەر: «ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ياخشىراق بىلىدۇ» دېيىشىدۇ. شۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: «غەيۋەت دېگەن بىراۋ ھەققىدە يامان كۆرىدىغان سۆزلەرنى قىلىشتۇر» دەيدۇ. ساھابىلەردىن بىرى ئورنىدىن تۇرۇپ، «بىراۋ

---

(1) ھەج سۈرىسى 30 - ئايەت.

(2) فۇرقان سۈرىسى.

(3) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

ھەققىدە ئىپتىقانلىرىم راست بولسىچۇ؟» دەپ سورايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىپ: «ئۇنىڭ ھەققىدە ئىپتىقانلىرىڭ راست بولسا، ئۇنىڭ غەيۋىتىنى قىلغان بولىسەن، ناۋادا ئۇنىڭ ھەققىدە ئىپتىقانلىرىڭ يالغان بولسا، ئۇنىڭغا قارا چاپلىغان بولىسەن»[1] دەيدۇ.

بىراۋنىڭ چىراي – شەكلى، قىياپىتى، نەسەبى، مىللىتى، ئەخلاقى، يۈرۈش – تۇرۇشى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىگە مۇناسىۋەتلىك بولغان ھەر قانداق تەرەپلىرى ھەققىدە ئىپتىلغان، ئالدىدا ئىپتىسا رەنجىپ قالىدىغان يامان سۆزلەر غەيۋەت قاتارىغا كىرىدۇ.

1436. سوئال: غەيۋەتخورلۇقنىڭ يامان ئاقىۋەتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: سۆز ئىپغىردىن چىقماستا ئادەم ئۇنى باشقۇرغان بىلەن، ئىپغىزدىن چىقىپ كەتكەن سۆز ئادەمنى باشقۇرىدۇ. جۈملىدىن غەيۋەت، شىكايەتمۇ ئىپغىز ياكى يېزىق ئارقىلىق تارايدىغان بۇزغۇنچىلىق خاراكتېرىدىكى سۆز – چۆچەك، ئىغۋا، پىتنە – پاسات بولۇپ، ئۇ ئىنسانىيەت دۇنياسىنى بۇلغاپ، مەنىۋىيەتنى زەھەرلەيدىغان ئالۋاستى ماھىيەتلىك كېسەل — مەنىۋى راكتۇر.

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿بىر - بىرىڭلارنىڭ غەيۋىتىنى قىلماڭلار، سىلەرنىڭ بىرىڭلار ئۆلگەن قېرىندىشىنىڭ گۆشىنى يېيىشنى ياقتۇرامدۇ؟ ئۇنى ئەلۋەتتە يامان كۆرىسىلەر. ئۇنداقتا ئاللاھتىن قورقۇڭلار﴾[2] دەپ تەۋسىيە قىلغان.

بۇ ئايەتتە غەيۋەت قىلىشنىڭ گۇناھىنىڭ ئىپغىرلىقى بىراۋنىڭ گۆشىنى يېيىشكە ئوخشىتىلغان. ئادەم گۆشىنى يېيىش قانچىلىك يىرگىنىشلىك بولسا، بىراۋنىڭ غەيۋىتىنى قىلىشمۇ شۇنداق يىرگىنىشلىك ئىجتىمائىي كېسەللىكتۇر. ئەھۋال بۇنداق ئىكەن، ئىنسان پايدىسىز گەپ – سۆزدىن، خۇسۇسەن غەيۋەت – شىكايەتتىن ساقلىنىشى، سۆز قىلىشتا سەممىي، ئېھتىياتچان بولۇپ، ئىپغىزىدىن چىقىۋاتقان ھەر بىر سۆزنىڭ ئەدەپلىك، ئىلمىي يوسۇندا بولۇشىغا ئېتىبار بېرىشى، قىلىسىمۇ، قىلمىسىمۇ بولىدىغان ئارتۇق سۆزلەرنى قىلماسلىقى لازىم.

بىر ھەدىستە: «كىمكى بىراۋنىڭ ئەيىبىنى ئاچىدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭ ئەيىبىنى ئاچىدۇ. ئاللاھ ئەيىبىنى ئاچقان ئادەمنى ئۇنىڭ ئۆيىدىلا رەسۋا قىلىدۇ»[3]دەپ كەلگەن.

خىيانەت ۋە ئۇنىڭ رەزىللىكى

1437. سوئال: خىيانەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: خىيانەت – ساداقەتسىزلىك، سېتىلىپ كېتىش ياكى سېتىۋېتىش خاراكتېرىدىكى نومۇسسىزلىقتۇر. ئاۋام خەلق خىيانەت قىلىش دېگەننى ئامانەت قويغان نەرسىنى ساقلىماسلىق دېگەن ئاددىي مەنىدىلا چۈشىنىدۇ. ئەمەلىيەتتە، خىيانەت قىلىش دېگەننىڭ مەنىسى چوڭقۇردۇر. ئامانەتكە خىيانەت قىلىش دېگەنلىك گەپ-سۆز ۋە سىرغا ئوخشاش مەنىۋى ئامانەتلەرگە ۋە پۇل-مالغا ئوخشاش ماددىي ئامانەتلەرگە خىيانەت قىلىشلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. خىيانەت ئىنسان تەبىئىتىدىكى ناچار ئىللەتلەرنىڭ بىرى. بۇنىڭ زىيىنى شەخسلەردىن ھالقىپ، پۈتۈن كوللېكتىپ ۋە دۆلەتكىچە بولىدۇ. خائىنلىق كېسىلى قايسى مىللەتتە داۋام قىلسا

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.
(2) ھۇجۇرات سۈرىسى 12- ئايەت.
(3) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

شۇ مىللەت، شۇ ئەل خاراب بولىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە خىيانەتچىلىك قىلىشتىن توسقان ۋە ئۇنىڭ دەھشەتلىك ئازابىدىن ئاگاھلاندۇرغان.

1438. سوئال: خىيانەت قىلىشنىڭ قانداق يامان ئاقىۋەتلىرى بار؟

جاۋاب: خىيانەتچىلىك بىر خىل رەزىل قىلمىش. ئۇنى مەنئۇبىيتى بۇلغانغان، روھى كور، نەپسانىيەتچىلىك ئىدىيىسى كۈچلۈك ئادەملەر سادىر قىلىدۇ. خىيانەتچىلىك يامراپ كەتكەن ئەلدە ئادەمىيلىك ۋە ئىنسانىي مېھرى - مۇھەببەت ئۆلگەن بولىدۇ. خىيانەتچىلىك ماددىي نەرسىلەرگە خىيانەت قىلىش ۋە مەنئۇى نەرسىلەرگە خىيانەت قىلىش دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە مەنئۇى نەرسىگە خىيانەت قىلىشنىڭ ئاقىۋىتى مۆلچەرلىگۈسىز دەرىجىدە ئېغىر بولىدۇ.

خىيانەت بەكمۇ ئېغىر جىنايەت بولۇپ، ساتقۇنلۇق ۋە مۇناپىقلىققا ئوخشاش رەزىللىكلەرنىڭ باش رولچىسى خىيانەتتۇر. قانداقلا بىر جەمئىيەتتە ئىنسانلار بىر - بىرىگە خىيانەت قىلىدىكەن، بۇ جەمئىيەت كىشىلىرى ئوتتۇرىسىدا ئىشەنچ يوقىلىدۇ. ئىشەنچ يوقالغان يەردە خاتىرجەملىك بولمايدۇ. ئادەملەر بىر - بىرىگە گۇمان بىلەن قارايدۇ، ئۇششاق – چۈشەك زىددىيەتلەر تۆگمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ بەخت-سائادىتى شاقاۋەتكە، دوستلۇقى نەپرەتكە، ئىناقلىقى زىددىيەتكە ئايلىنىپ قالىدۇ.

خىيانەتنىڭ تۈرلىرى

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دېگەن: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا، پەيغەمبەرگە، سىلەرگە قويۇلغان ئامانەتلەرگە بىلىپ تۇرۇپ خىيانەت قىلماڭلار﴾[1].

بۇ ئايەت خىيانەتچىلىكنىڭ مۇنداق ئۈچ قاتلاملىق مەنىسىدىن بىشارەت بەرگەن:

(1) خىيانەتنىڭ بىرىنچى قاتلامدىكى مەنىسى ئاللاھقا خىيانەت قىلىش، يەنى ئاللاھنىڭ بەندىنىڭ پۈتۈن قىلمىشلىرىنى كۆرۈپ تۇرىدىغانلىقىنى ئەستىن چىقىرىش. بۇ بارلىق خىيانەت تۈرلىرىنىڭ ئەڭ يامىنىدۇر. چۈنكى قەلبىدە خۇداسى بولمىغان ئادەمنىڭ پەس ۋە چاكىنا ھەۋەسلىرىگە تولغان نەپسىدىن باشقا نېمىسى بولسۇن! مۇنداق ئادەملەردىن تەسەۋۋۇر قىلىپ بولغۇسىز يامانلىقلارنى كۈتۈشكە بولىدۇ. جەمئىيەتتە يۈز بېرىۋاتقان قاتىللىق، بۇلاڭچىلىق، ساتقۇنلۇق، چېرىكلىك قاتارلىق جىنايەتلەر شۇنداق ئادەملەر تەرىپىدىن سادىر بولماقتا.

(2) خىيانەتنىڭ ئىككىنچى قاتلامدىكى مەنىسى پەيغەمبەرگە خىيانەت قىلىش بولۇپ، مۇسا، ئىيسا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە باشقا جىمى پەيغەمبەرلەر ئىنسانلارنىڭ قەلبىدە سۆيگۈ بىلەن ئەسلىنىدىغان، ياخشى ئىشلارنىڭ باشلامچىسى بولغان، ئۈلگىلىك كىشىلەردۇر. شۇڭا ئۇلارنىڭ گۈزەل ئەخلاقىغا زىت كېلىدىغان قىلىقلارنى قىلغۇچىلار ئۇلارغا خىيانەت قىلغان بولىدۇ.

(3) خىيانەتنىڭ ئۈچىنچى قاتلامدىكى مەنىسى كىشىلەرنىڭ بىر - بىرىنىڭ ئامانىتىگە خىيانەت قىلىشىدۇر. بۇ خىل خىيانەت كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقىلەردە كۆپ كۆرۈلىدىغان رەزىل قىلمىش. ئادەتتە كىشىلەرنىڭ بىر - بىرىگە ئېھتىياجى چۈشۈپ تۇرىدۇ. بىر ئادەمنىڭ يەنە بىر ئادەمگە تاپشۇرغان ئامانىتى بولىدۇ. بۇ ئامانەت مەنئۇى ئامانەتلەردىن بولۇپ بىرەر سىر ياكى بىر ئېغىز سۆز بولۇشىمۇ ياكى ئىقتىسادقا ۋەكىللىك قىلىدىغان ماددىي نەرسە

(1) ئەنفال سۈرىسى 37 - ئايەت.

بولۇشىمۇ مۇمكىن. مۇنداق بىر ئامانەتكە خىيانەت قىلىش تولىمۇ رەزىل ئىشتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇناپىقلارنىڭ خاراكتېرىنى بايان قىلىپ: «يالغان ئېيتىش، ئامانەتكە خىيانەت قىلىش، ۋەدىسىدە تۇرماسلىق مۇناپىقلىقنىڭ ئۈچ ئالامىتىدۇر»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

زامانىمىزدا خائىن سۆزى ۋەتەن ۋە مىللەتكە ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغاننىڭ سىرتىدا، مۇناپىقلارنى، چېقىمچىلارنى، ئۆز مىللىتىنىڭ زىيىنىغا چاپىدىغان غالچىلارنى، ساتقۇنلارنى ۋە ھەقىقەتكە كۆز يۇمغۇچىلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

زۇلۇم ۋە ئۇنىڭ جازىسى

1439. سوئال: زۇلۇم قىلىش دېگەن نېمە؟

جاۋاب: زۇلۇم قىلىش — ھەقسىزلىق قىلىش، يولسىزلىق قىلىش دېگەنلىكتۇر.

1440. سوئال: زۇلۇم قىلىشنىڭ قانداق يامان ئاقىۋەتلىرى بار؟

جاۋاب: مۇسۇلمان ئادەم باشقىلارغا زۇلۇم قىلىپ ھەقسىزلىق قىلمايدۇ. ھەقسىزلىقنى قوبۇل قىلمايدۇ. ئاللاھ تائالا زۇلۇم قىلىشنى قاتتىق يامان كۆرىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿سىلەردىن كىمكى زۇلۇم قىلىدىكەن، ئۇنىڭغا بىز ئازابىمىزنى تېتىتىمىز﴾[2] دېگەن.

زۇلۇم يەنى ھەقسىزلىق ھەر تۈرلۈك بولۇپ، باشقىلارغا ئەزىيەت بېرىش، زىيانغا ئۇچرىتىش، يامانلىق قىلىش، ھەققىنى يەۋېلىش ۋە باشقىمۇ جىنايەتلەرنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «زۇلۇم قىلىشتىن ساقلىنىڭلار، چۈنكى زۇلۇم قىيامەت كۈنىنىڭ زۇلمەتلىرىدىندۇر»[3] دېگەن.

يەنە بىر ھەدىستە: «كىمكى باشقىلارنىڭ يېرىدىن بىر غېرىچ يەرنى ناھەق ئىلىۋالىدىكەن، قىيامەت كۈنىدە ئۇنىڭ بوينىغا يەتتە ھەسسىسى ئېسىلىدۇ»[4] دەپ كۆرسەتكەن.

يالغانچىلىق ۋە ئۇنىڭ ئاقىۋىتى

1441. سوئال: يالغانچىلىقنىڭ ئاقىۋىتى ۋە جازاسى نېمە؟

جاۋاب: يالغان سۆزلەش ئەڭ يامان قىلىق، ناچار ئەخلاق ۋە ئىمانغا زىت كېلىدىغان چوڭ گۇناھتۇر. ساختىپەزلىك، ئالدامچىلىق، سۆزىدە تۇرماسلىق، ئامانەتكە خىيانەت قىلىش، ۋەدىگە خىلاپلىق قىلىش، يالغان گۇۋاھلىق بېرىش، يالغان قەسەم قىلىش، گۇناھسىز كىشىلەرگە قارا چاپلاش، چېقىمچىلىق، ساتقۇنلۇق، گۇمانخورلۇق، تارازا - ئۆلچەمدە كەم بېرىش قاتارلىق پۈتۈن يامانلىقلارنىڭ ۋە ئېغىر گۇناھلارنىڭ باش رولچىسى يالغانچىلىقتۇر. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى يالغانچىلىقنىڭ جۈملىسىدىن سانالسىمۇ، يالغانچىلىقنىڭ گۇناھى بۇلاردىن چوڭ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «ھەمىشە راستچىل بولۇڭلار! چۈنكى راستچىللىق ياخشىلىققا باشلايدۇ، ياخشىلىق جەننەتكە باشلايدۇ. كىمكى ھەمىشە راست گەپ قىلىۋەرسە، راستچىل بولۇشنى مەقسەت قىلىۋەرسە، ئاخىرى ئۇ كىشى ئاللاھنىڭ ئالدىدا

(1) ئەنفال سۈرىسى 37 - ئايەت.
(2) فۇرقان سۈرىسى 19 - ئايەت.
(3) مۇسلىم رىۋايىتى.
(4) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

راستچىل بەندە بولۇپ يېزىلىدۇ؛ سىلەر ھەرقانداق بىر يالغانچىلىقتىن ساقلىنىڭلار! چۈنكى يالغانچىلىق كىشىنى ئاسىيلىققا ئېلىپ بارىدۇ، ئاسىيلىق دوزاخقا ئېلىپ بارىدۇ. كىمكى ھەمىشە يالغانچىلىق قىلسا ۋە يالغانچىلىقنى مەقسەت قىلىۋەرسە، ئاخىرى ئۇ ئاللاھنىڭ ئالدىدا يالغانچى بولۇپ يېزىلىدۇ»[1].

كىشىلەر ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدە قانداق تونۇلغان ۋە ئۇنىڭ دەپتىرىدە قانداق يېزىلغان بولسا، ئىنسانلار ئارىسىدىمۇ شۇنداق تونۇلىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ قەلبىگە شۇنداق يېزىلىدۇ.

1442. سوئال: يالغان ئېيتىشنىڭ يەنە قانداق زىيىنى بار؟

جاۋاب: يالغانچىلىق پۈتۈن رەزىللىكلەرنىڭ مەنبىئىدۇر. يالغانچىلىق تۆپەيلىدىن ئىتتىپاقلىق بۇزۇلۇپ، جەمئىيەت تەرتىپى قالايمىقانلىشىپ، ئىنسانلار ئارىسىدا ھەل قىلىش قىيىن بولغان زىددىيەتلەر، ھادىسىلەر، زىيانلار، ئاداۋەتلەر ۋە دەپ تۈگەتكۈسىز كۆڭۈلسىزلىكلەر كېلىپ چىقىدۇ. يالغانچى ئادەم خەلقنىڭ نەزىرىدىن چۈشىدۇ. ئۇنىڭ سۆزىگە ھېچكىم ئىشەنمەس بولىدۇ. يالغانچىلىق سەۋەبىدىن ئىشلار ئوڭۇشلۇق بولمايدۇ. قۇرئان كەرىمدە: ﴿ئاللاھ ئىسراپخورنى، يالغانچى ئادەمنى توغرا يولغا باشلىمايدۇ﴾[2] دەپ كۆرسىتىلگەن. ئاللاھ تىلنى سۆز قىلىشقا ياراتقان، بىراق قىزىل تىلنىڭ ئۆستىخىنى يوق. نېمە دېسە سۆزلەۋېرىدۇ. ئىنسان تىلىنى كونترول قىلمىغاندا ئۆزىگە زىيانلىق ئىشلارغا سەۋەب بولىدۇ.

مۇسۇلمان يالغان سۆزلىمەيدۇ

1443. سوئال: ھەقىقىي مۇسۇلمان ئادەم يالغان سۆزلەمدۇ؟

جاۋاب: ھەقىقىي مۇسۇلمان ئادەم ھەرگىز يالغان سۆزلىمەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كۈنى "مۇسۇلمان ئادەمنىڭ ئوغرىلىق قىلىشى مۇمكىنمۇ؟" دەپ سورىغىنىدا، «ھەئە، مۇمكىن» دەپ جاۋاب بەرگەن. "مۇسۇلمان ئادەمنىڭ زىنا قىلىشى مۇمكىنمۇ؟" دەپ سورىغىنىدا، «ھەئە، مۇمكىن» دەپ جاۋاب بەرگەن. ئۇ يەنە "مۇسۇلمان ئادەمنىڭ يالغان ئېيتىشى مۇمكىنمۇ؟" دەپ سورىغىنىدا، «ياق، مۇمكىن ئەمەس»[3] دەپ جاۋاب بەرگەن.

1444. سوئال: قانداق شارائىت ئاستىدا يالغان سۆزلەشكە بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام ئۆلىمالىرى تۆۋەندىكى ئۈچ ھالەتتە يالغان ئېيتىشقا بولىدىغانلىقىنى قارارلاشتۇرغان:

(1) ئۇرۇشتا يالغان سۆزلەشكە بولىدۇ. دۈشمەننى ئازدۇرۇش، خاتا مەلۇمات بېرىش، تاكتىكا قوللىنىش قاتارلىق ئىشلاردا يالغان سۆزلەشكە بولىدۇ. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇرۇش ـ ئالداشتۇر»[4] دېگەن.

(2) بىر ـ بىرى بىلەن دۈشمەنلىشىپ قالغانلارنى ئەپلەشتۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن يالغان ئېيتىشقا بولىدۇ. مەسىلەن: بىرى يەنە بىرىنى سۆككەن بولسىمۇ، قارشى تەرەپكە «سىزنىڭ ياخشى گېپىڭىزنى قىلدى» دەپ يالغان ئېيتقانغا ئوخشاش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر

---

(1) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.
(2) نىسا سۈرىسى 28- ئايەت.
(3) ئىبنى جەرىر، ئىبنى ئەساكىرلەر رىۋايىتى.
4() ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋاسىيتى.

ھەدىستە: «كىشىلەرنى ئەپلەشتۈرۈپ قويۇشقا تىرىشقان ئادەم يالغانچى ئەمەس»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

(3) ئايالىغا يالغان ئېيتىشقا بولىدۇ. ئەمما ئايالغا يالغان ئېيتىش شۇ ئايالغا پايدىلىق بولغان ئىشلار دائىرىسى ئىچىدىلا بولىدۇ. مەسىلەن: «سىز دۇنيادىكى ئەڭ چىرايلىق ئايالسىز» دېگەنگە ئوخشاش. ئايالىمغا يالغان ئېيتتىم دەپ، ئۇنىڭغا خىيانەت قىلىشقا، ئالداشقا، كۆزىنى بوياشقا بولمايدۇ. چۈنكى مۇنداق قىلىش چەكلەنگەن هارام ئىشلاردىن سانىلىدۇ.

سۆزدە تۇرماسلىق كېسىلى ۋە ئۇنىڭ زىيىنى

1445. سوئال: سۆزىدە تۇرماسلىق دېگەن قانداق ئىللەت؟

جاۋاب: سۆزىدە تۇرماسلىق ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلىش دۇنيادا ھەممە ئادەم ئۆچ كۆرىدىغان يالغانچىلىق بولۇپ، بۇ ئىللەت كىمدە بولسا شۇ ئادەم ياخشىلىق كۈتۈشكە يارىمايدىغان، ئىشەنگىلى بولمايدىغان، يارامسىز ئادەم ھېسابلىنىدۇ. بۇنداق ئادەم ئۆزىگە ۋە باشقىلارغا نۇرغۇن زىيانلارنى كەلتۈرىدۇ. ۋەدىگە ۋاپا قىلماسلىق، لەۋزى قىلغان ئىشقا ئىگە بولماسلىق ئىماننىڭ ئاجىزلىقىدىن دېرەك بېرىدىغان مۇناپىقلىق خاراكتېرىگە ئىگە يالغانچىلىقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇناپىقلىقنىڭ ئالامەتلىرىنى بايان قىلىپ: «مۇناپىقلىقنىڭ بەلگىسى ئۈچ بولۇپ، ئۇلار: يالغان سۆزلەش، ۋەدىگە خىلاپلىق قىلىش، ئامانەتكە خىيانەت قىلىش»[2] دەپ كۆرسەتكەن. مانا بۇ ئۈچ ئىش ئىشەنچنى يوقىتىشنىڭ ئامىلىدۇر.

1446. سوئال: سۆزىدە تۇرماسلىقنىڭ قانداق يامان ئاقىۋەتلىرى بار؟

جاۋاب: ئىنسان كېلىشىم تۈزسە كېلىشىمگە رىئايە قىلىشى، بىرەر ئىشقا ۋەدە قىلغان بولسا ئۇنىڭغا ۋاپا قىلىشى لازىم. ۋەدىگە ۋاپا قىلىش ئىنسانىي گۈزەل ئەخلاق بولسا، ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلىش بەكمۇ قاتتىق رەزىللىكتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن قۇرئان كەرىمدە ساختىلىقتىن ئاگاھلاندۇرۇپ، ۋاپادارلىققا ئۈندەيدىغان ئايەتلەرنىڭ كۆپ بولغانلىقى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. قۇرئان كەرىمنىڭ ئىسرا سۈرىسىدە: ﴿ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار (قىيامەت كۈنىدە) ئەھدە ئۈستىدە ئەلۋەتتە سوئال - سوراق قىلىنىسىلەر﴾[3] دەپ كەلگەن.

1447. سوئال: قانداق قىلغاندا ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىدىغان ئادەم بولغىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىنساننىڭ ئارزۇ - ئۈمىدلىرى ھەرخىل، قىلىدىغان ئىشلىرى كۆپ بولغانلىقى سەۋەبلىك بەزى ئىشلار ئىنساننىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن سەگەك مېڭىنىڭ بولۇشى ۋەدىگە ۋاپا قىلىش ئۈچۈن تولىمۇ زۆرۈردۇر. چۈنكى ۋەدىسىنى ئۇنتۇپ قالغان ئادەم ۋەدىسىگە قانداقمۇ ئەمەل قىلالىسۇن! ئىنسان بەرگەن ۋەدىسىنى ئېسىگە ئالغاندىن كېيىن ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىشى، ئىرادىسىگە كېلىشى، قانچىلىك بەدەل تۆلەشكە توغرا كەلسىمۇ بۇ ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا كۈچ سەرپ قىلىشى كېرەك. كىشىلەر ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىش يولىدا ئوخشاشمىغان تەقدىر - قىسمەتلەرنى بېشىدىن كەچۈرۈشى مۇمكىن. چۈنكى تۆلىنىدىغان بەدەل ئېغىر بولۇشى مۇمكىن. ئۆزىدە سەگەك مېڭە بىلەن ئۇلۇغۋار قەلبنى

---

(1) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.
(2) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.
(3) ئىسرا سۈرىسى 34- ئايەت.

مۇجەسسەملەشتۈرگەن ئادەم چوقۇم ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىدۇ.

ئەپسۇسكى، ھازىرقى مۇسۇلمانلار جەمئىيىتى ۋەدىگە ۋاپا قىلماسلىق، سۆزىدە تۇرماسلىق، ۋاقىتقا رىئايە قىلماسلىق قاتارلىق غەيرى ئەخلاقىي قىلمىشلارنىڭ بەدىلىنى تۆلىمەكتە.

ئۆچلۈك، ئاداۋەت ساقلاشنىڭ يامان ئاقىۋەتلىرى

1448. سوئال: ئۆچلۈك، ئاداۋەت ساقلاشنىڭ قانداق يامان ئاقىۋىتى بار؟

جاۋاب: ئۆچلۈك ناچار ئەخلاقلاردىن بولۇپ، ھەقىقىي مۇسۇلمان ئادەم كۆڭلىدە بىراۋغا قارشى ئۆچ – ئاداۋەت ساقلىمايدۇ. بىرەر كىشىنىڭ پايدىغا ئېرىشكەنلىكىنى كۆرگىنىدە ئۇنىڭغا سۆيۈنىدۇ. بىرەر كىشىگە زىيان يەتكەنلىكىنى كۆرگىنىدە قايغۇرىدۇ. چۈنكى ھەقىقىي مۇسۇلمان ئادەم پۈتۈن ئىنسانىيەتكە ياخشىلىق ۋە بەخت تىلەيدۇ. ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى شۇنداق بولىدىغان بولسا پۈتۈن دۇنيا خەلقى بەخت – سائادەتتىن ئورتاق ھۇزۇر ئالغان ۋە ئۆزئارا سۆيگۈ – مۇھەببەت ئورتاقلاشقان بولار ئىدى.

دۇنيادا نۇرغۇنلىغان پەس ئەخلاقلار ۋە ناچار قىلىقلار بار بولۇپ، دىققەت قىلغان ئادەم ئۇنىڭ مەنبەئىنى بىلەلەيدۇ. ئۇلارنىڭ ئىپادىلىنىشى ئوخشاش بولمىسىمۇ سەۋەبى پەقەتلا بىردۇر. ئۇ بولسىمۇ ئۆچلۈك ۋە ئاداۋەت ساقلاشتىن ئىبارەت. مەسىلەن: باشقىلارغا تۆھمەت چاپلاش قاتتىق ئۆچلۈكتىن كېلىپ چىقىدىغان بىر جىنايەت بولۇپ، ھەقىقەتنى ئاستىن – ئۈستۈن قىلىۋېتىش، گۇناھسىز كىشىلەرگە ئازار بېرىشتەك پاسسىپ تەسىرى زور بولغاچقا، ئۇ پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ لۇغىتىدە ئەڭ قەبىھ جىنايەت سانىلىدۇ. مۇسۇلمانلارغا نىسبەتەن ئەڭ ئېغىر گۇناھتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بىر مۇسۇلماننىڭ يەنە بىر مۇسۇلمان بىلەن ئۈچ كۈندىن ئارتۇق تاشلىشىپ كېتىشى ھالال ئەمەس»(1) دەپ كۆرسەتكەن.

ئاللاھ تائالا ھەقىقىي مۆمىنلەرنى مەدھىيىلەپ مۇنداق دېگەن: ﴿مەدىنىلىكلەردىن ئىمانى كۈچلۈك بولغانلار يېنىغا ھىجرەت قىلىپ كەلگەنلەرنى دوست تۇتىدۇ، ئۇلارغا بېرىلگەن نەرسىلەر ئۈچۈن ئىچى تارلىق قىلمايدۇ، ئۇلار موھتاج تۇرۇقلۇق (مۇھاجىرلارنىڭ مەنپەئەتىنى) ئۆزلىرىنىڭ (مەنپەئەتى) دىن ئەلا بىلىدۇ، ئۆز نەپسىنىڭ بېخىللىقىدىن ساقلانغانلار مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر. ئۇلاردىن كېيىن كەلگەنلەر: "پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە ۋە بىزدىن ئىلگىرى ئىمان ئېيتقان قېرىنداشلىرىمىزغا مەغپىرەت قىلغىن، دىللىرىمىزدا مۆمىنلەرگە قارشى دۈشمەنلىك پەيدا قىلمىغىن، پەرۋەردىگارىمىز! سەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىسەن، مېھرىبانسەن" دەيدۇ﴾(2).

كىشىلەرنىڭ ئەيىبىنى ئىزدەش رەزىللىك

1449. سوئال: كىشىلەرنىڭ ئەيىبىنى ئىزدەشنىڭ گۇناھى قانداق؟

جاۋاب: كىشىلەرنىڭ ئەيىبىنى ئىزدەش، مەقسەتلىك ھالدا ئۇلارغا ئەيىب قويۇش شۇ ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدىكى رەزىللىك ۋە پەسلىكنىڭ ئالامىتىدۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە

(1) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) ھەشر سۈرىسى 9 – 10 - ئايەتلەر.

مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: ﴿بىر – بىرىڭلارنىڭ ئەيىبىنى ئىزدەپ يۈرمەڭلار﴾[1]. ئىسلام دىنى كىشىلەرنىڭ مەخپىيەتلىكىنى قوغداشقا ناھايىتى زور ئەھمىيەت بەرگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى بىراۋنىڭ ئۆيىنىڭ ئىچىگە رۇخسەتسىز قارىسا، ئۆي ئىگىسى ئۇنىڭ كۆزىنى قۇيۇۋەتسىمۇ بولىدۇ»[2]. بۇ ھەدىس كىشىلەرنىڭ مەخپىيەتلىكىنى قوغداشنىڭ نەقەدەر مۇقەددەس بۇرچ ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن يېتەرلىك.

1450. سوئال: كىشىلەرنىڭ مەخپىيەتلىكىنى قانداق ساقلاش كېرەك؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى كىشىلەرنىڭ خۇسۇسىي ھاياتىدىكى مەخپىيەتلىكنى قوغداشنى مۇقەددەس بىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام باشقىلارنىڭ ئەيىبىنى يوشۇرۇن تەكشۈرۈپ يۈرۈشتىن توسۇپ مۇنداق دېگەن: «باشقىلارنىڭ ئەيىبىنى يوشۇرۇن تەكشۈرۈپ يۈرمەڭلار، كوچىلاپ يۈرمەڭلار». كىشىلەرنىڭ كەمچىلىكلىرىنى ۋە ئەيىبلىرىنى يېپىش گۈزەل ئەخلاقتىن سانىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە: «كىمكى بىراۋنىڭ ئەيىبىنى بىلىپ تۇرۇپ ياپسا، قىيامەت كۈنىدە ئاللاھ ئۇنىڭ ئەيىبىنى ياپىدۇ»[3] دەپ كۆرسەتكەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنىڭ مەخپىي پاراڭلىرىنى ئوغرىلىقچە تىڭشاشتىن قاتتىق توسۇپ مۇنداق دېگەن: «كىمكى باشقىلارنىڭ پارىڭىنى ئوغرىلىقچە تىڭشايدىكەن، قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ قۇلىقىغا ئېرىتىلگەن قوغۇشۇن تۆكۈلىدۇ»[4].

كىشىلەرنى مەسخىرە قىلىشنىڭ گۇناھى

1451. سوئال: مەسخىرە دېگەن نېمە؟

جاۋاب: مەسخىرە — كىشىلەرنى زاڭلىق قىلىش، ئۇلارنى كۆڭۈل ئېچىش ۋە كۈلكە پەيدا قىلىش تېمىسىغا ئايلاندۇرۇۋېلىش دېگەنلىك بولۇپ، ئاللاھنىڭ ۋە ئىنسانلارنىڭ نەزىرىدە ئەڭ قەبىھ ئەدەپسىزلىكتۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە كىشىلەرنى مەسخىرە قىلىشتىن توسۇپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئى مۆمىنلەر! بىر قەۋم يەنە بىر قەۋمنى مەسخىرە قىلمىسۇن، مەسخىرە قىلىنغان قەۋم (ئاللاھنىڭ نەزىرىدە) مەسخىرە قىلغۇچى قەۋمدىن ياخشىراق بولۇشى مۇمكىن، سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى ئاياللارمۇ ئۆزئارا مەسخىرە قىلىشمىسۇن، مەسخىرە قىلىنغۇچى ئاياللار (ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا) مەسخىرە قىلغۇچى ئاياللاردىن ياخشىراق بولۇشى مۇمكىن﴾[5].

1452. سوئال: كىشىلەرنى مەسخىرە قىلىشنىڭ ئەڭ چوڭ زىيىنى قايسى؟

جاۋاب: كىشىلەرنى مەسخىرە قىلىش ئىمانسىزلارنىڭ ئادىتى بولۇپ، ئاللاھ تائالا كاپىرلارنى سۆكۈپ مۇنداق دېگەن: ﴿كاپىرلار ھەقىقەتەن مۆمىنلەرنى مەسخىرە قىلىپ كۈلەتتى، مۆمىنلەر ئۇلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە، ئۇلار ئۆزئارا كۆز قىسىشاتتى﴾[6].

كىشىلەرنى مەسخىرە قىلىش ئۆز ئارىدىكى دوستلۇقنى دۈشمەنلىككە، ئىناقلىقنى بۆلۈنۈشكە، بىرلىكنى پارچىلىنىشقا ئېلىپ بارىدىغان رەزىل خۇلۇق بولۇپ، نىقابلانغان مەغرۇرلۇقتۇر.

---

(1) ھۇجۇرات سۈرىسى 12 - ئايەت .
(2) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.
(3) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.
(4) بۇخارى رىۋايىتى.
(5) ھۇجۇرات سۈرىسى 11 - ئايەت.
(6) مۇتەففىفىين سۈرىسى 29 - 30- ئايەتلەر.

كىشىلەرنى مەسخىرە قىلىدىغانلار ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاقتىن نېسىۋىسى بولمىغانلاردۇر.

كۆرەلمەسلىك مەنىۋى ئاغرىقتۇر

1453. سوئال: كۆرەلمەسلىك قانداق خۇلۇق؟

جاۋاب: كۆرەلمەسلىك ئۆچ – ئاداۋەتتىنمۇ كۈچلۈك بولغان قەبىھ روھىي ھالەت بولۇپ، قەلبىنىڭ زەئىپلەشكەنلىكىنىڭ ۋە ئېتىقادسىزلىقىنىڭ ئىپادىسىدۇر. كۆرەلمەسلىك ئۆزى ئېرىشىش ئۈچۈن باشقىلارنىڭ مال – مۈلۈك، ھوقۇق – مەنسەپ، ئىلىم – ھېكمەت قاتارلىق دىنىي ۋە دۇنياۋى نېمەتلىرىنىڭ يوقىلىشىنى ئويلاپ قىزىلكۆزلۈك قىلىشتۇر. جەمئىيەتتىكى بەزى كىشىلەر بۇ دۇنيادىن ئىبارەت قىسقىغىنا ھاياتلىق سەھنىسىدە بىلىپ – بىلمەي بۇ خىل رەزىللىك كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ قالىدۇ. دوست- بۇرادەرلىرى، قوشنىلىرى، ھەتتا قېرىنداشلىرىنىڭمۇ ئازغىنا مال- مۈلكىگە، كىچىككىنە ھوقۇق – مەنسىپىگە كۆرەلمەسلىك قىلىدۇ. مۇنداقلار باشقىلارنىڭ شادلىقىدىن غەمكىن بولىدۇ، ئەلەم تارتىدۇ. ئۆزگىلەرنىڭ راھىتىدىن زەخمەت چېكىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «ئۆزئارا دۈشمەنلەشمەڭلار! بىر – بىرىڭلارغا كۆرەلمەسلىك قىلىشماڭلار! يۈز ئۆرۈشمەڭلار، سىلە – رەھىم قىلىشىشنى تەرك ئەتمەڭلار، بەلكى ئۆزئارا قېرىنداشلاردىن بولغان ھالدا ئاللاھنىڭ ياخشى بەندىلىرىدىن بولۇڭلار»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «كۆرەلمەسلىكتىن ساقلىنىڭلار، خۇددى ئوت ئوتۇننى كۆيدۈرۈپ تۈگەتكەندەك، كۆرەلمەسلىك ياخشى ئەمەللەرنى يەپ تۈگىتىدۇ»[2].

گەپ توشۇش ۋە ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتلىرى

1454. سوئال: گەپ توشۇش دېگەن نېمە؟

جاۋاب: گەپ توشۇش — بىراۋنىڭ باشقا بىر كىشى ھەققىدە ئاڭلىغانلىرىنى، كىشىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت پەيدا قىلىدىغان ۋە مۇناسىۋەتنى يامانلاشتۇرىدىغان شەكىلدە شۇ كىشىگە يەتكۈزۈشى دېگەنلىكتۇر.

1455. سوئال: گەپ توشۇشنىڭ يامان ئاقىۋەتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: گەپ توشۇشتىن ئىبارەت بۇ رەزىل خۇلۇق سەۋەبىدىن دوستلار بىر – بىرىگە دۈشمەنلىشىدۇ، بىرلىك بۇزۇلىدۇ، ئىناق ئائىلىلەر پارچىلىنىدۇ، تۇغقانلار بىر- بىرىدىن يىراقلىشىدۇ. ھەتتا گەپ توشۇش سەۋەبلىك كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا بىھۇدە قان تۆكۈلۈش ئەھۋاللىرىمۇ يۈز بېرىدۇ. شۇڭا ئىسلام دىنىدا، گەپ توشۇغۇچىلار، پىتنە- ئىغۋا تارقاتقۇچىلار قاتتىق سۆكۈلگەن ۋە ئۇلارنىڭ ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن مەھرۇم قالىدىغانلىقى بايان قىلىنغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «ئاللاھنىڭ ئەڭ يامان بەندىلىرى گەپ توشۇغۇچىلار، دوست- بۇرادەرلەرنى بىر - بىرىدىن ئايرىغۇچىلار ۋە گۇناھسىز ئادەملەرنى ئەيىبلىگۈچىلەردۇر»[3].

---

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.
(2) ئەبۇ داۋۇد رىۋايىتى.
(3) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

گەپ توشۇشنىڭ يەنە بىر چوڭ زىيىنى شۇكى، گەپ توشۇغۇچىلار ئاخىرەتتە ئەڭ چوڭ زىيان تارتىدىغانلاردۇر. چۈنكى ئۇلار ئىنسانلارغا دۈشمەنلىك قىلىپ تۇرۇپ قانچىلىك كۆپ ئىبادەت قىلسىمۇ، جەننەتكە كىرمەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ يامان قىلىقتىن توسۇپ: «گەپ توشۇغۇچىلار جەننەتكە كىرمەيدۇ»[1] دېگەن.

1456. سوئال: بىراۋ گەپ توشۇپ كەلگەندە نېمە قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: گەپ توشۇپ كەلگەن كىشىنىڭ سۆزىنى ئېنىقلىماستىن ئىشەنمەسلىك لازىم. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەپ تەلىم بېرىدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئەگەر سىلەرگە بىر پاسىق ئادەم بىرەر خەۋەر ئېلىپ كەلسە، (ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى) بىلمەستىن بىرەر قەۋمنى رەنجىتىپ قويۇپ، قىلمىشىڭلارغا پۇشايمان قىلىپ قالماسلىقىڭلار ئۈچۈن، (ئۇ خەۋەرنى) ئېنىقلاپ كۆرۈڭلار﴾[2].

كىشىلەرگە لەقەم قويۇش ئەدەپسىزلىك

1457. سوئال: كىشىلەرگە لەقەم قويۇشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: كىشىلەرگە قانداقلا بىر لەقەمنى قويۇشقا بولمايدۇ. چۈنكى ئىنسانلارنىڭ ھۆرمىتىنى، يۈز – ئابرۇيىنى قوغداش دىنىي ۋە ئىنسانىي زۆرۈرىيەتتۇر.

1458. سوئال: كىشىلەرگە لەقەم قويۇشنىڭ قانداق يامان ئاقىۋەتلىرى بار؟

جاۋاب: كىشىلەرگە لەقەم قويۇش ياكى ئۇلارنى ئۇلار يامان كۆرىدىغان لەقەملەر بىلەن چاقىرىش، ئاتاش ئەڭ يامان ئەخلاقسىزلىق بولۇپ، مۇنداق قىلىش كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق، ئىناقلىق ۋە بارچە يېقىنلىقلارنى بۇزۇپ تاشلايدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە بۇ قىلىقتىن ئالاھىدە توسۇپ مۇنداق دېگەن: ﴿بىر - بىرىڭلارنى ئەيىبلىمەڭلار، بىر - بىرىڭلارنى يامان لەقەم بىلەن چاقىرماڭلار﴾[3].

ھاياسىزلىق-ئىمانسىزلىقتۇر

1459. سوئال: ھاياسىزلىق دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ھاياسىزلىق — گۇناھ، يامان ئىشلارنى ھېچكىمدىن تەپ تارتماستىن ياكى خىجىل بولماستىن قىلىش دېگەنلىك بولۇپ، ھاياسىزلىق ئىمانسىزلىق بىلەن باراۋەر يامانلىقتۇر. پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: «ھايا بىلەن ئىمان ئىككىسى بىر پۈتۈن نەرسە. ئۇلارنىڭ بىرى يوقالسا، ئىككىنچىسىمۇ يوقىلىدۇ»[4] دېگەن. ئەجدادلىرىمىزنىڭ «ھاياسىزدا ئىمان يوق» دېگەن سۆزىمۇ بۇنىڭغا ئاساسەن ئېيتىلغان بولۇشى مۇمكىن.

1460. سوئال: شەرم – ھايا ۋە نومۇسلۇق بولۇشنىڭ قانداق ئەھمىيىتى بار؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەر قانداق بىر دىنىنىڭ ئەخلاقى باردۇر، ئىسلام دىنىنىڭ ئەخلاقى – ھايادۇر»[5]. شەرم - ھايا ۋە نومۇس ئىنسان ئەقلىنىڭ ئۇل

(1) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.
(2) ھۇجۇرات سۈرىسى 6 - ئايەت.
(3) ھۇجۇرات سۈرىسى 11 - ئايەت.
(4) ئىمام ھاكىم رىۋايىتى.
(5) ئىبنى ماجە، تەبەرانىي، ئىمام مالىك رىۋايىتى.

تىمى. قىسقىسى ئىماننىڭ پوستى شەرم – ھايا ۋە نومۇستۇر. پوستى سويۇۋېتىلگەن دەرەخ قۇرۇپ كەتكەندەك شەرم – ھايا ۋە نومۇستىن ئايرىلغان ئىنسانمۇ ئىمانىي خىسلەتتىن ئايرىلىپ قالىدۇ. ۋىجدان بولسا ئىچكى نومۇستۇر. شەرم – ھايا بىلەن نومۇسچانلىق ھەر قانداق ئىنساننىڭ ئىنسانىي قەدىر – قىممىتىنى بېيىتىپ ھۆرمىتىنى ئاشۇرىدىغان يوشۇرۇن گۆزەللىكتۇر.

1461. سوئال: ھاياسىزلىقنىڭ قانداق زىيانلىرى بار؟

جاۋاب: ئىمان بەندە بىلەن ئاللاھ ئوتتۇرىسىدىكى بۆيۈك ئالاقە بولۇپ، نەپسنى پاكلاش، ئەخلاقنى توغرىلاش، ھەرىكەتنى دۇرۇسلاش قاتارلىقلار بۇ بۆيۈك ئالاقىنىڭ تەلىپى، بەلكى ئۇنىڭ تۇنجى ئىزناسىدۇر. قەلبنىڭ سەزگۈرلۈكىنى ئاشۇرۇپ، خاتالىقلار ۋە پەس ئىشلاردىن ئۆزىنى تارتمىغۇچە بۇ تەلەبنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولمايدۇ. يامان ئىشلارنى قىلىشتىن تەپتارتماسلىق تەدرىجىي ھالدا چوڭ گۇناھلارنى قىلىشقا قاراپ تەرەققىي قىلىدۇ. ئاندىن ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئىمانمۇ يوقىلىدۇ. ئاخىرىدا ئۆزىنى ئەڭ پەس ۋە تۆۋەن ئورۇندا كۆرىدۇ. مانا بۇ، ھاياسىزلىقنىڭ ئاخىرقى مەنزىلىدۇر.

گۇمانخورلۇق ۋە ئۇنىڭ ئاۋارىچىلىقلىرى

1462. سوئال: گۇمانخورلۇق دېگەن نېمە؟

جاۋاب: گۇمانخورلۇق — كىشىلەردىن شەكلىنىش، ئۇلار ھەققىدە يامان خىياللارنى ئويلاش دېگەنلىك بولۇپ، باشقىلاردىن سەۋەبسىز ئاغرىنىپ، كېيىن بولىدىغان ئىشلار ھەققىدە «مۇنداق بولارمىكىن، ئۇنداق قىلارمىكىن، ئېيتارمىكىن» دېگەندەك قوشۇمچىلار بىلەن گەپ قىلىشمۇ گۇمانخورلۇقتۇر. بۇ سۆزنى ئىككىنچى بىر كىشى راست قىلىپ سۆزلەش ئارقىلىق پەيدا بولىدىغان يالغانچىلىقمۇ گۇمانخورلۇقنىڭ نەتىجىسىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام گۇمانخورلۇقتىن توسۇپ: «سىلەر گۇمانخورلۇقتىن ساقلىنىڭلار. چۈنكى گۇمان بىلەن قىلىنغان سۆز سۆزنىڭ ئەڭ يالغىنىدۇر»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿ئى مۆمىنلەر! كۆپ گۇمانلاردىن ساقلىنىڭلار، بەزى گۇمانلار ھەقىقەتەن گۇناھتۇر﴾[2] دەپ تەلىم بەرگەن.

ۋاپاسىزلىقنىڭ رەزىللىكى ۋە ۋاپاسىزلىق تۈرلىرى

1463. سوئال: ۋاپاسىزلىق دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ۋاپاسىزلىق — ئىشەنچنى يەردە قويۇش، كۆتكەن يەردىن چىقماسلىق ۋە تۇز كورلۇق قىلىشتىن ئىبارەت نامەردلىك بولۇپ، ۋىجدانسىز، ئىمانسىز ۋە ئەدەپ- ئەخلاقتىن نېسىۋىسى بولمىغان ئادەملەر قىلىدىغان رەزىل قىلىقتۇر.

1464. سوئال: ۋاپاسىزلىقنىڭ تۈرلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ۋاپاسىزلىقنىڭ تۈرلىرى ئىنتايىن كۆپ بولۇپ، ئۇقىرىسى ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە ۋە ئىنئاملىرىغا تۇزكورلۇق قىلىپ، ئۇنىڭغا شۈكۈر ئادا قىلىشتىن باش تارتىش، بۇيرۇغانلىرىغا

(1) ئىمام بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.
(2) ھۇجۇرات سۈرىسى 12 - ئايەت.

ئاسىيلىق قىلىشتىن باشلاپ، ئۆسۈپ يېتىلگەن ئانا ۋەتىنىنىڭ غېمىنى يېمەسلىك، ئۇنى ئۇنتۇپ كېتىش، ئاتا - ئانىسىنىڭ ياخشىلىقلىرىنى قايتۇرماسلىق، ئۇرۇق - تۇغقانلارنى تاشلىۋېتىش، مۇندىن باشقا قانداقلا بىر ياخشىلىقنى كۆرگەن كىشىلەرنىڭ شۇ ياخشىلىقنى قايتۇرماسلىق قاتارلىقلارغىچە بېرىپ يېتىدۇ.

شۇنداقلا، بىر ئادەمنىڭ ئۆتكەن كۈنلىرىنى ئۇنتۇپ قېلىشىمۇ ۋاپاسىزلىقنىڭ جۈملىسىدىندۇر. مەسىلەن: ئىلگىرى نامرات بولۇپ هازىر ئاللاھ بايلىق بەرگەن بولسا، ئىلگىرى كېسەلچان بولۇپ، هازىر تەن ساقلىقنا ئېرىشكەن بولسا، خۇددى هېچقاچان نامرات بولمىغاندەك، ئاغرىپ يېتىپ باقمىغاندەك مەغرۇرلىنىشى، نامراتلارنىڭ ۋە كېسەلچانلارنىڭ هالىغا يەتمەستىن ئۆزىنىلا ئويلاپ ياشىشى تولىمۇ يامان ۋاپاسىزلىقتۇر.

1465. سوئال: ۋاپادارلىق قىلىشتا ئايرىمچىلىق قىلىشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: ۋاپادارلىق ئېسىل پەزىلەت بولۇپ، ئۇ بارلىق ئىنسانلارغا ئۇلارنىڭ دىنى، ئىرقى ۋە رەڭگىدىن قەتئىينەزەر ئومۇم بولۇشى لازىم. چۈنكى پەزىلەت دېگەن بۆلۈنمەيدىغان بىر پۈتۈن نەرسە، ئادەمنىڭ بەزى كىشىلەرگە ۋاپادار بولۇپ، يەنە بەزى كىشىلەرگە رەزىل ۋە سۆزىدە تۇرمايدىغان بولۇشى توغرا ئەمەس. قىلىنغان ۋەدە، تۈزۈلگەن كېلىشىم قانداقلا كىشى بىلەن بولسۇن، ئۇنىڭغا رىئايە قىلىش شەرتتۇر. ھەقىقىي دىيانەتلىك توغرا ئادەم ئىنسانلارغا مۇئامىلە قىلىشتا، ئۇلارنىڭ رەڭگى، دىنى ۋە ئىرقى سەۋەبلىك ئايرىم مۇئامىلىدە بولمايدۇ. بەلكى ھەممىگە بىر خىل مۇئامىلە قىلىدۇ. چۈنكى ياخشىلىق كىمگە قىلىنمىسۇن، ئۇ ھامان ياخشىلىقتۇر. شۇنداقلا يامانلىق كىمگە قىلىنمىسۇن، ئۇ ھامان يامانلىقتۇر.

چېقىمچىلىق، ئۇنىڭ خەتەرلىرى ۋە جازاسى

1466. سوئال: چېقىمچىلىق دېگەن نېمە؟

جاۋاب: چېقىمچىلىق — بىراۋنى زىيانغا ئۇچرىتىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ھەققىدە باشقىلاردىن ئاڭلىغان بىر - ئىككى ئېغىز گەپنى، يالغان سۆزلەر بىلەن كۆپتۈرۈپ قارشى تەرەپكە ئاڭلىتىش يالغانچىلىقى بولۇپ، ئادەتتىكى گەپ توشۇشتىن پەرقلىق جىنايەتتۇر. چۈنكى گەپ توشۇش مەقسەتسىزمۇ ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئەمما چېقىمچىلىق رەزىل مەقسەتلەر ئارقىسىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ. بۇنداق چېقىمچىلىق شۇ ئىنساننىڭ نىيىتى بۇزۇق، روھى كېسەل، بىپەرۋا ئادەم ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ.

1467. سوئال: چېقىمچىلىقنىڭ جازاسى نېمە؟

جاۋاب: بىر قېتىملىق چېقىمچىلىقنىڭ سەۋەبى بىلەن دوستلار ۋە ئائىلىلەر ئوتتۇرىسىدا ئۆچمەنلىك پەيدا بولۇپ، بەختنىڭ ئاساسى بولغان خاتىرجەملىك، ئىناقلىق بۇزۇلىدۇ. چېقىمچىلىققا قارشى تۇرۇشنىڭ ئۈنۈملۈك چارىسى — چېقىمچىنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالماسلىق ياكى ئىشەنمەسلىكتۇر. چېقىمچىنىڭ يامان ئاقىۋىتى توغرۇلۇق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كىمكى كىشىنىڭ باشقىلار ئاڭلاپ قېلىشىنى ياقتۇرمايدىغان سۆزىنى ئاڭلىتىپ قويىدىكەن، قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ ئىككى قۇلىقىغا قوغۇشۇن قويۇلىدۇ»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

---

(1) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

ئۆزىنى چوڭ تۇتۇشنىڭ زىيىنى ۋە گۇناھى

1468. سوئال: ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش — ئۆزىنى ئالاھىدە چاغلىغانلىقتىن، ئۆزىدە بولغان ئاز – تولا ئارتۇقچىلىقلارنى تولىمۇ يۇقىرى مۆلچەرلەپ، ئۆزىنى قالتىس چاغلاپ، باشقىلارنى تۆۋەن كۆرۈش ۋە غادىيىش دېگەنلىكتۇر.

1469. سوئال: ئۆزىنى چوڭ تۇتۇشنىڭ زىيانلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: چوڭلۇق ئاللاھقىلا خاس بىر سۈپەت. ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش ئىنسانلارغا ياراشمايدىغان بىر قىلىقتۇر. ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش روھىي ھالەتتىكى ئىگە كىشىلەر ساغلام، نورمال روھىي ھالەتتىن تولىمۇ چەتنەپ كەتكەن كىشىلەر بولۇپ، بىر خىل روھىي كېسەللىككە، پسىخىكا ئاجىزلىقىغا گىرىپتار بولغانلاردۇر. بۇ خىل روھىي ھالەت ھامان ئۇلارنىڭ جىسمانىي ساغلاملىقىغا، شۇنداقلا روھىي پسىخىكا ساغلاملىقىغا زور دەرىجىدە سەلبىي تەسىر كۆرسەتكەنلىكتىن، ئۇلاردا جەمئىيەتكە ماسلىشالماسلىق ياكى باشقىلارنىڭ ئەيىبلىشىگە ئۇچراش، كۆپلىگەن كىشىلەر ئېرىشكەن خۇشاللىق، روھىي ئازادىلىككە ئېرىشەلمەسلىك، سىقىلىش ئىچىدە ياشاش، جىسمانىي جەھەتتىن بالدۇر زەئىپلىشىش ئەھۋالى كۆرۈلىدۇ.

بىراۋدا ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش روھىي ھالىتىنىڭ بولغانلىقى ئۇنىڭ ئەخلاقىي جەھەتتىنمۇ ساغلام ئەمەسلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. قۇرئان كەرىم بۇ خىل ناچار ئىللەتتىن مەنئى قىلىپ، لوقمان ھەكىمنىڭ ئوغلىغا قىلغان مۇنۇ ۋەسىيىتىنى بايان قىلغان: ﴿كىشىلەردىن مەنسىتمەسلىك بىلەن يۈز ئۆرۈمىگىن، زېمىندا غادىيىپ ماڭمىغىن، ئاللاھ ھەقىقەتەن ھاكاۋۇر، ئۆزىنى چوڭ تۇتقۇچىلارنى دوست تۇتمايدۇ﴾(1).

ئۆزىنى چوڭ تۇتۇشتىن ئىبارەت بۇ ئىپلاس روھىي ھالەت ئىنسانىيەتكە روھىي — پسىخىكا، ئەخلاقىي ۋە جىسمانىي جەھەتلەردىن كۆپ تەرەپلىملىك زىيانلارنى ئېلىپ كېلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كۈنى ساھابىلەرگە تەلىم بېرىپ: «قەلبىدە زەررىچىلىك كىبىر (ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش روھىيتى) بولغان ئادەم جەننەتكە كىرەلمەيدۇ» دېگەندە، ساھابىلەردىن بىرى قورقۇپ كېتىپ: "ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! بىراۋ كىيىمىنىڭ چىرايلىق، ئايىغىنىڭ چىرايلىق بولۇشىنى ياقتۇرىدۇ، بۇمۇ كىبىردىن سانىلامدۇ؟" دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ كىشىگە:«ئاللاھ گۈزەلدۇر، گۈزەللىكنى ياقتۇرىدۇ. كىبىر دېگەن ھەقنى ئېتىراپ قىلماسلىق ۋە باشقىلارنى كۆزگە ئىلماسلىقتۇر» دېگەن.(2) بۇ ھەدىسكە ئاساسەن، چىرايلىق كىيىنىش، ئېسىل، گۈزەل يۈرۈش ئۆزىنى چوڭ تۇتقانلىقتىن سانالمايدۇ. بەلكى تەلەپ قىلىنغان ئىشلاردۇر.

ئىسراپخورلۇقنىڭ يامان ئاقىۋىتى

1470. سوئال: ئىسراپ دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىسراپ — بىر نەرسىنى ھەددىدىن ئارتۇق بوللۇنۇپ بۇزۇپ چېچىش دېگەنلىك

---

(1) لۇقمان سۈرىسى 18- ئايەت.

(2) مۇسلىم رىۋايىتى.

بولـۇپ، ئىسـراپچىلىقنى ۋە ئىسـراپخورلارنى ھېچقانـداق دىـن يـاكى قـانۇن قوللىمايـدۇ. چۈنكى ئىسراپ قىلىپ بۇزۇپ – چاچقان نەرسىلەردىن ھېچكىم پايدىلىنالمايدۇ.

1471. سوئال: ئىسراپ قىلىشنىڭ قانداق زىيانلىرى بار؟

جـاۋاب: ھەر قانـداق بىـر نەرسـىنى ئىسـراپ قىلىـش ھارامـدۇر. ئەكسـىچە، ھەر نەرسـىنى نورمال ھالدا قائىدە - يوسۇن بويىچە ئىشلىتىش پۈتـۈن ئىنسـانلار تەرىپىدىن قارشى ئېلىنىـدىغان، ئـاللاھ تائـالانى مەمنـۇن قىلىـدىغان ياخشـى ئۇسـۇلدۇر. قۇرئـان كەرىمـدە: ﴿يەگـلار، ئىچىـگلار، ئىسـراپ قىلمـاڭلار، ئـاللاھ ئىسـراپ قىلغـۇچىلارنى ھەقىـقەتەن ياقتۇرمايـدۇ﴾[1] دەپ كۆرسـىتىلگەن. ئـاللاھ تائـالا مۇشـۇ ئـايەت ئـارقىلىق بىـزگە رىزىـق قىلىـپ بېـرىلگەن نـازۇ نېمەتلەرنـى كەڭتاشـا يېيىشـكە، ئىچىشـكە تەرغىـب قىلىـدۇ، لېكىن ئىسـراپخورلۇق قىلىشـىمىزنى قـاتتىق چەكلەيـدۇ. ئـاللاھ تائـالا ئىسـراپ قىلغـۇچىلارنى سـۆكۈپ مۇنـداق دەيـدۇ: ﴿بـۇزۇپ چاچمىغىن، بۇزۇپ چاچقۇچىلار ھەقىقەتەن شەيتانلارنىڭ قېرىنداشلىرىدۇر﴾[2].

ئىقتىسـادچىللىق كەمـبەغەل بولـۇپ قالماسـلىقنىڭ كاپـالىتى بولـۇپ، بـۇزۇپ - چـېچىش ۋە ئىسـراپ قىلىـش كەمبەغەللىكنىـڭ باشـلانغۇچىدۇر. ئىسـراپخورلار چوقـۇم بىـر كـۈنى ئۇنىـڭ دەردىنـــى تارتمـــاي قالمايـــدۇ. تـــارىخ ۋە تەجـــرىبىلەر بـــۇنى ئىســـپاتلىماقتا. بىـــر ھەدىســـتە: «ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئىش كۆرگەن ئادەم كەمبەغەللىشىپ قالمايدۇ» دەپ كەلگەن.

---

(1) ئەئراف سۈرىسى 31- ئايەت.

(2) ئىسرا سۈرىسى 26 – 27 - ئايەتلەر.

زىيىنى ئەڭ چوڭ بولغان ھالاكەتلىك گۇناھلار

1. تاماكا ۋە ئۇنىڭ زىيىنى
2. ھاراق ۋە ئۇنىڭ زىيىنى
3. زەھەرلىك چېكىملىكلەرنىڭ زىيىنى
4. قىمار ۋە ئۇنىڭ يامان ئاقىۋىتى
5. زىنا ۋە ئۇنىڭ خەتىرى
6. زىنادىن چوڭ ئىككى زىنا – لەۋات ۋە سىھاق
7. ئالدامچىلىق ۋە ئۇنىڭ خەتىرى
8. سېھىر قىلىش ۋە قىلدۇرۇشنىڭ گۇناھى
9. سېھىردىن ساقلىنىش ۋە ئۇنىڭدىن شىپا تېپىش ئۇسۇلى
10. كۆزدىن ساقلىنىش ۋە ئۇنىڭدىن شىپا تېپىش ئۇسۇلى

تاماكا ۋە ئۇنىڭ زىيىنى ھەققىدە

1472. سوئال: تاماكا دېگەن نېمە؟
جاۋاب: تاماكا — چەيزە ئائىلىسىنىڭ بىر تۈرى بولغان، ياپراقلىرى ئاق كېلىدىغان، ھىدى سېسىق بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ نامى بولۇپ، ئۇ نىكوتىن، پۇتاس، نىكوتىيانى، كوللىدىي قاتارلىق زەھەرلىك ماددىلار بىلەن تەركىبلىنىپ، ھىدروگېن بىلەن ئوكسىگېن قوشۇلۇپ ياسىلىدىغان چېكىملىكتۇر.

تاماكا ۋە تاماكا چېكىش ئادىتىنىڭ كېلىپ چىقىش تارىخى

1473. سوئال: تاماكا چېكىش ئادىتى قاچان ۋە نەدىن پەيدا بولغان؟
جاۋاب: «تاماكا» سۆزىنىڭ ئەسلىسى ھىندى تىلىدىكى «tobaco» سۆزىدىن كېلىپ چىققان دەيدىغان قاراش بار. يەنە بەزىلەر «tobaco» سۆزى مېكسىكا قولتۇقىدىكى بىر ئارالنىڭ نامى بولۇپ، تاماكىنىڭ شۇ جايدا تېپىلىپ كېيىنچە ئىسپانىيىگە ئېلىپ بېرىلغانلىقى ئۈچۈن شۇ ئارالنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىپ قالغان، دەپ قارايدۇ. تاماكىنىڭ كېلىپ چىقىش تارىخى مەلۇم ئەمەس. بىراق ئۇنىڭ ئامېرىكا قىتئەسىدە ئوتتۇرىغا چىققانلىقى ئېنىقتۇر. كولومبو ئۆزىنىڭ ئىسپانىيىلىك ھەمراھلىرى بىلەن ئامېرىكا قىتئەسىنى ئېچىش ئۈچۈن 1492 -يىلى تۇنجى قېتىم بارغىنىدا، ئۇلار تاماكا ماددىسى بىلەن تونۇشقان ۋە شۇندىن بېرى تاماكا ماددىسى بارچە ياۋروپا قىتئەسىگە تارقالغان ئىكەن.

تاماكا تەركىبىدىكى زەھەرلىك ماددىلار

1474. سوئال: تاماكا تەركىبىدىكى ئەڭ زەھەرلىك ماددىلار قايسىلار؟
جاۋاب: تاماكا كۆپلىگەن زەھەرلىك خىمىيىۋى ماددىلار بىلەن ياسىلىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ زەھەرلىك ماددا ئىككى بولۇپ، بىرى نىكوتىن، يەنە بىرى قەتىراندۇر.
1475. سوئال: نىكوتىن دېگەن قانداق ماددا؟
جاۋاب: نىكوتىن — زەھەرلىك خىمىيىۋى ماددا بولۇپ، زەھەرلەش كۈچى شۇنچىلىك يۇقىرىكى، تېببىي مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئىسپاتلىشىچە، 60 مىللىگرام نىكوتىننى شپىرىس بىلەن تېنى ساق، ئۆزى قاۋۇل بىر ئادەمنىڭ بەدىنىگە سالغان ھامان ئۇ ئادەم ئۆلىدىكەن.
1476. سوئال: قەتىران دېگەن نېمە؟
جاۋاب: قەتىران — تاماكا چەككەن ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئىسىدىن فىلتىردا پەيدا بولىدىغان، خۇددى يوللارغا بېسىلىدىغان قارا مايغا ئوخشايدىغان ئاقفۇچى خاراكتېرلىك ماددا بولۇپ، ھۆل ئوتۇنلارنى كۆيدۈرگەندە ئۇنىڭ كۆيگەن يېرىنىڭ ئاستىدىن ئاقىدىغان قارا سۇغا ئوخشايدىغان ئىسلىق ماددىدۇر.

تاماكا چېكىشكە ئادەتلىنىپ قېلىشنىڭ سەۋەبلىرى

1477. سوئال: تاماكا چېكىشكە ئادەتلىنىپ قېلىشنىڭ ئاساسلىق سەۋەبلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: تاماكىغا ئادەتلىنىپ قېلىشنىڭ ئاساسلىق سەۋەبلىرى تۆۋەندىكىچە:
(1) ئائىلىدە دىنىي تەربىيىنىڭ يوقلىقى ياكى سۇسلىقى، ئەخلاق دەرسىنىڭ بىر بىلىمگەنلىكى.
(2)باللارنىڭ بەگگى ئاتا ـ ئانىلىرىنى دورىشى ۋە ئاتىلارنىڭمۇ ئۇلارنى توسماسلىقى.
(3) بەگگى دوستلار بىلەن ئارىلىشىش، خۇسۇسەن باللار يىگىتلىك ياشلىرىدا بەگگىلەر بىلەن دوست بولۇشى.
(4) باللارنىڭ ئۆزىنىڭ ئەرلىكىنى كۆرسىتىش دەيدىغان سەپسەتىگە ئىشىنىپ زورىغا تاماكا چېكىشكە ئادەتلىنىۋېلىشى.
(5) بەزىلەرنىڭ غەم ـ قايغۇ، ئەندىشىلەردىن قايسىبىر يول بىلەن ئۆزلىرىنى قاچۇرۇش مەقستى بىلەن تاماكىغا يۈزلىنىشى.
(6) تاماكىنىڭ زىيانلىرىنى بىلمەسلىك ياكى ئۇنىڭ خەتىرىنى ئاددىي ساناش.
(7) ئىرادىنىڭ ئاجىزلىقى ۋە سەۋر ـ تاقەتنىڭ كەملىكى.

تاماكا يامان يولغا مېڭىشنىڭ مۇقەددىمىسى

1478. سوئال: نېمە ئۈچۈن تاماكا يامان يولغا مېڭىشنىڭ مۇقەددىمىسى دېيىلىدۇ؟
جاۋاب: تاماكا چېكىش هاراق ۋە ئاق چېكىملىككە يۈزلىنىشنىڭ ئالدىنقى ئامىلى ۋە ئۇنىڭ مۇقەددىمىسىدۇر. چۈنكى ھەر قانداق بەگگى ئاق چەكمەيدۇ، ئەمما ھەر قانداق ئاق چەككۈچى بەگگىدۇر! بىر تال تاماكىنى چېكىشنىڭ ئۆزىمۇ ھارام. بۇ ھارامغا داۋام قىلىش ھارام ئۈستىگە – ھارامنى سادىر قىلغانلىق بولۇپ، گۇناھ كۆلىمى ئاشقانسېرى، ئۇنىڭ ئازدۇرۇش دائىرىسى كېڭىيىدۇ، ئۇنى چەككۈچىنىڭ ئۆپكىسىنى سىيىق تۈتۈنى بىلەن قارايتقاندەك، ئۇنىڭ دىلىنىمۇ شۇنداق قارايتىدۇ. ئادەمنى گۇناھ ئىشلەشتىن قورقمايدىغان، ھارامدىن ھەزەر قىلمايدىغان قىلىپ قويىدۇ.

تاماكىنىڭ كىچىك باللارغا بولغان يامان تەسىرى

1479. سوئال: تاماكىنىڭ كىچىك باللارغا قانداق يامان تەسىرى بار؟
جاۋاب: تاماكىنىڭ باللارغا بولغان يامان تەسىرى كۆپ، ئۇلاردىن:
(1) ئاتا ـ ئانىسىدىن بىرەرسى تاماكا چېكىدىغان باللار تاماكا ئارقىلىق گۇناھ ـ مەسىيەت ئىشلارنى ئىشلەيدىغان بولۇپ يېتىشىدۇ.
(2) تاماكا چېكىدىغانلارغا ئارىلاشقان باللار تەدرىجىي تاماكا چېكىشنى ئۆگىنىپ قالىدۇ.
(3) ئاتا ـ ئانىسى تەرىپىدىن كونترول قىلىنىپ تۇرمىغان باللار تاماكا چېكىش ۋە باشقىمۇ يامان ئادەتلەرگە تېزلا ئادەتلىنىپ قالىدۇ.
1480. سوئال: تاماكىنىڭ نارسىدە باللارغا تەن ساقلىقى جەھەتتىن قانداق زىيىنى بار؟
جاۋاب: تاماكىنىڭ نارسىدە باللارغا تەن ساقلىقى جەھەتتىن بېرىدىغان يامان تەسىرى تۆۋەندىكىچە:
(1) ئاتا ـ ئانىسى ياكى ئۇلارنىڭ بىرەرسى تاماكا چېكىدىغان باللارنىڭ ئۆپكە ياللۇغى كېسىلىگە گىرىپتار بولۇش ئېھتىمالى كۈچلۈك.
(2) باللاردىكى پاكلىق ھالىتىنىڭ ئۈچتىن بىرى ئاتا – ئانىسىدىن بىرەرسىنىڭ تاماكا چېكىشىگە مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، بەگگى ئانا ئېغىر ئاياق ۋاقتىدا ھەر قېتىم تاماكا چېكىپ

بولغانـدىن كېيىن، قاننىـڭ ھەرىكىتىنىـڭ پەسلىشـى قورسـىقىدىكى بوۋىقىنىـڭ ئـاڭلاش قۇۋۋىتىنىـڭ ئاجىزلىشىشىغا سەۋەب بولىدۇ.

(3) ئاتـا ـ ئانىسـى ياكى ئۇلاردىن بىرەرسى تاماكا چېكىدىغان بـالىلاردا نەپەس سىقىلىش، بۇرۇن ۋە كاناي ياللۇغى، ئانگىنا قاتارلىق كېسەللىكلەر پەيدا بولىدۇ.

(4) ئاتـا ـ ئانىسـى يـاكى بـۇلاردىن بىرەرسـى تاماكـا چېكىـدىغان بالىلارنىـڭ جىسـمانىي ۋە ئەقلىـي جەھەتـتىن تەرەققىـي قىلىـش نىسـبىتى ئـاز بولىـدۇ. ئاتـا ـ ئانىسـىدىن بىرەرسـى تاماكـا چېكىدىغان بالىلار بىلەن ئاتا ـ ئانىسى تاماكا چەكمەيدىغان بـالىلار ئوتتۇرىسىدا ئېلىپ بېرىلغان ئىلمىي تەتقىقاتلار بۇنى ئىسپاتلىغان.

تاماكىنىڭ تەن ساقلىقىغا بولغان زىيانلىرى

1481. سوئال: تاماكا چېكىشنىڭ تەن ساقلىقىغا بولغان زىيانلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: مەلۇمكى، تەن ساقلىقى ئەڭ چوڭ نېمەت بولۇپ، دۇنيانىـڭ لەززىتـى ۋە سائادىتى، تۇرمۇشنىـڭ ھـالاۋىتى شـۇ تەن سـاقلىقىغا بـاغلىقتۇر. دۇنيـادا ھېچقانـداق نـېمەت تەن سـاقلىقىغا يەتمەيـدۇ. تاماكىنىــڭ تەن ســاقلىقىغا زىيــانلىق تەرەپلىــرى ناھــايىتى كــۆپ بولــۇپ، تېببىــي مۇتەخەسسىسـلەر تاماكىنىـڭ يۈرەك ئېغىشـى، ئۆپكە كېسـىلى، قىزىـل تومۇرنىـڭ قېتىـپ قېلىشـى، بوغمــا ئــۈچەي يــاللۇغى، ئانگىنــا، ئاشــقازان كېســىلى، جىنســىي ئــاجىزلىق ۋە باشــقىمۇ كېسەللىكلەرگە سەۋەب بولىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ.

تاماكىنىڭ نەپەسلىنىش تۇرۇبىلىرىغا بولغان زىيىنى

تامـاكىنى شـوراش ئـارقىلىق نەپەسـلىنىش تۇرۇبىلىرىـدا قېپقالغـان تۈتۈننىـڭ قالـدۇقلىرى بەلغەم ۋە قاتتىق ھۆتەل پەيدا قىلغاننىڭ سىرتىدا، تەدرىجىي ھالدا راك كېسىلىنى پەيدا قىلىدۇ.

تاماكىنىڭ ئۆپكىگە بولغان زىيىنى

ئىنساندىكى ئۆپكە تەنگە پايدىلىق بولغان نەرسىلەرنى ئېلىپ كېلىپ زىيانلىق بولغانلىرىنى چىقىرىـپ تاشـلايدىغان ناھايىتى مۇھىم ئورگـان. ئـۆپكە سـاپ ھـاۋادىن نەپەس ئـېلىش ئـارقىلىق ئوكسـىگېننى قوبـۇل قىلىـدۇ. ئـۆپكىگە تاماكىنىــڭ تۈتـۈنى كىرگەنـدە، ئۇنىڭـدىكى نىكوتىنىنىــڭ زەھىـرى ئۆپكىـدە سـەلبىي ئەھۋاللارنى تۇغدۇرىـدۇ. نەپەسـنىڭ سىقىلىشـى، ئـۆپكىنى تۈتۈننىڭ قالدۇقى بولغان قارا لەشنىڭ قاپلاپ كېتىشى ۋە ئاخىرىدا تەدرىجىي ھالدا راك كېسىلىنى پەيدا قىلىشى قاتارلىق زىيانلارنى كەلتۈرۈپ چىقىدۇ.

تاماكىنىڭ ئىقتىسادقا بولغان زىيىنى

تاماكىنىڭ ئىقتىسـادقا بولغـان زىيىنىنـى مۆلچەرلەپ بولـۇش قىيىن. تاماكا سېتىۋېلىش ئۈچۈن چىقىم قىلىنغان پۇل ئادەتتە كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان ئەمما ھېسابلاپ چىققاندا چوڭ بىر رەقەمنى تەشكىل قىلىـدىغان زور مىقداردىكى پۇلـدۇر. تاماكـا چېكىـدىغان بەڭگىـلەر بالىلىرىغا خەجلەپ بېرىشتىن يېخسىقلىق قىلغان پۇلنى تاماكا سېتىۋېلىش ئۈچۈن ھېچ ئايىماستىن خەجلەيدۇ. ئۇلار تاماكىغـا پـۇل تاپالمىغانـدا ئوغرىلىـق، سـاختىپەزلىك قاتـارلىق ھـارام يـوللاردىن بولسـىمۇ پـۇل تېپىپ، ئۇنى سېتىۋېلىشقا تىرىشىدۇ.

تاماكىنىڭ ئاشقازانغا بولغان زىيىنى

تاماكىدىكى نىكوتىن دېگەن زەھەر ئېغىزغا يىغىلغان سۈغا ئارىلىشىپ ئاشقازانغا كىرىدۇ، ئاشقازاندا سەلبىي تەسىرلەرنى قوزغاپ ئىشتىھانىڭ ئازىيىشى، ئومۇمي بەدەننىڭ ئاجىزلىشىشى قاتارلىقلارغا سەۋەب بولىدۇ.

تاماكا چېكىشنىڭ دىنىي جەھەتتىكى زىيىنى

1482. سوئال: تاماكا چېكىشنىڭ دىنىي جەھەتتىكى زىيىنى قايسى؟

جاۋاب: بارلىق ئىسلام قانۇنشۇناس ئالىملىرى ۋە باشقا ھەر ساھە ئالىملارنىڭ بىردەك ئىتتىپاقى بىلەن تاماكا چېكىش، تاماكا سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىش قەتئىي ھارامدۇر. تاماكا سودىسى بىلەن تاپقان پۇلمۇ ھارامدۇر.

تاماكا ئۆزى ھارام نەرسە، ئۇ تەن ساقلىقىغا زىيانلىق بولغىنىنىڭ سىرتىدا، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ۋە ئەخلاقىي تەرەپلەردىنمۇ زىيانلىقتۇر.

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە، ئىنسانلارنى ئۆزلىرىنىڭ تەن ساقلىقىغا زىيانلىق بولغان نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىشتىن مەنئى قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئۆزۈڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار﴾[1]، ﴿ئۆزۈڭلارنى ھالاكەتكە تاشلىماڭلار﴾[2]. بۇ ماۋزۇدا كەلگەن مۇندىن باشقا ئايەت ۋە ھەدىسلەر كۆپتۇر.

تاماكىنىڭ خاراكتېرغا بولغان زىيىنى

1483. سوئال: تاماكىنىڭ يەنە قانداق زىيىنى بار؟

جاۋاب: تاماكىنىڭ تەن ساقلىقى، دىنىي، ئەخلاقىي، ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتلەردىن كەلتۈرىدىغان ھېسابسىز زىيانلىرىدىن باشقا، ئادەمنى تەكەببۇرلۇقنى يوقىتىشتەك ئەھۋاللارغا ئېلىپ بارىدۇ. مەسىلەن: بەڭگىنىڭ خۇمارى تۇتقان ۋاقىتتا، ئۇنىڭ تەكەببۇرلۇقى بۇزۇلىدۇ، كىشىلەرگە قىلىدىغان مۇئامىلىسىمۇ ياخشى بولالمايدۇ. بۇ ھالەتتە ئۇ تاماكا چېكىپ خۇمارىدىن چىقمىغۇچە قولى ئىشقا بارمايدۇ.

تاماكا چېكىشكە ئادەتلىنىپ قېلىشتىن ساقلىنىشنىڭ زۆرۈرلىكى

1484. سوئال: نېمە ئۈچۈن تاماكىغا ئادەتلىنىپ قېلىشتىن ساقلىنىش شۇنچە زۆرۈر؟

جاۋاب: تاماكا چېكىشنى ئۆگىنىپ قېلىش دېگەنلىك قۇتۇلۇش ئەڭ قىيىن بولغان خەتەرلىك بىر يولنى تاللىۋالغانلىقتۇر. چۈنكى تاماكا تەركىبىدىكى نىكوتىن ماددىسىنىڭ تاماكا چەككۈچىلەرنىڭ تېنىدە قوزغاش كۈچىنىڭ زورلۇقى ۋە ئۇنىڭ تەلەپلىرىدىن بىرىگە ئايلىنىپ قالغانلىقى سەۋەبلىك، تاماكا چېكىشكە ئادەتلىنىپ قالغان كىشىلەر ئۇنى تاشلاش يولىدا كۆپ ئازابلانماقتا ۋە زىيانلىق ماددىلار ئىچىدە تاماكا ئىنسان ساقلىقىنىڭ ئەڭ ئەشەددىي دۈشمىنى بولۇپ تونۇلماقتا. شۇڭا خەلقئارادىكى نۇرغۇن دۆلەتلەر كىشىلەرنىڭ ئۇستى يېپىق جايلاردا، خۇسۇسەن، ئىش ئورۇنلىرىدا تاماكا چېكىشنى قەتئىي تۈردە مەنئى قىلىپ كەلمەكتە.

---

(1) نىسا سۈرىسى 29 - ئايەت.
(2) بەقەرە سۈرىسى 195- ئايەت.

تاماكىنىڭ زىيانلىرى ۋە ئاۋارىچىلىكلىرى شۇنداق كۆپ بولغان ئىكەن، ئۇنى چېكىشنى ئۆگىنىپ قېلىشتىن قاتتىق ھەزەر قىلىش ئەڭ ياخشىدۇر. «ساقلىنىش داۋالىنىشتىن ئەۋزەل» دەيدىغان ھېكمەت ناھايىتى توغرا ئېيتىلغان.

دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتىنىڭ تاماكىدىن ئاگاھلاندۇرۇشى

1485. سوئال: نېمە ئۈچۈن تاماكا چېكىش ئۆزىنى ئۆلتۈرۈش دېيىلىدۇ؟

جاۋاب: تىببىي مۇتەخەسسىسلەر تاماكا چېكىشنىڭ ئۆز رازىلىقى بىلەن ئۆزىنى ئۆلتۈرۈش ئىكەنلىكىنى يەكۈنلەيدۇ. چۈنكى تاماكا سەۋەبلىك ئۆلۈپ كېتىۋاتقانلارنىڭ سانى باشقا ھەر قانداق بىر تەبىئىي ئاپەت ياكى ئۇرۇشلاردا ئۆلگەنلەرنىڭ سانىدىنمۇ كۆپ بولماقتا.

دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتىنىڭ رەسمىي ستاتىستىكىلىق دوكلاتىدا مۇنداق دەپ قەيت قىلىنغان: «دۇنيادا يىلىغا تاماكا سەۋەبلىك ئىككى يېرىم مىليون ئادەم ئۆلىدۇ. بۇ سان 1945 - يىلى ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى، ياپونىيىنىڭ ھىروشىما ۋە ناگاساكى شەھەرلىرىگە ئاتوم بومبىسى تاشلىغاندا ئۆلگەن ئادەم سانىدىن تەخمىنەن 10 ھەسسە ئېشىپ كېتىدۇ. چۈنكى ئۇ ۋاقىتتا ئاتوم زەربىسى بىلەن ئۆلگەنلەرنىڭ سانى 250 مىڭ ئادەم ئىدى. دۇنيادا ئەيدىز كېسىلى تارقالغاندىن كېيىن 1981 - يىلدىن 1992 - يىلىنىڭ ئاخىرغىچىلىك بولغان 12 يىلغا يېقىن ۋاقىت مابەينىدە، ئەيدىز كېسىلى بىلەن ئۆلگەنلەرنىڭ سانى دۇنيا بويىچە 250 مىڭدىن ئازراق ئاشىدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، دۇنيادا تاماكا سەۋەبىدىن بىر يىل ئىچىدە ئۆلىدىغان ئادەم سانى ياپونىيىگە تاشلانغان ئاتومدا ئۆلگەن، ئەيدىز كېسىلى سەۋەبلىك 12 يىل ئىچىدە ئۆلگەن ئادەم سانىدىن نەچچە ھەسسە كۆپ بولماقتا».

دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتىنىڭ 2002 - يىلى 31 - ماي كۈندىكى ستاتىستىكىلىق دوكلاتىدا: «ھازىر ھەر يىلى دۇنيادا تاماكا سەۋەبلىك ئۆلىدىغانلارنىڭ سانى ۋابا، ئىچ سۈرۈلۈش، يۇقۇملىنىش، زەھەرلىنىش، كولېرا، تىنفوس ۋە باشقا ھەر قانداق كېسەل سەۋەبلىك ئۆلىدىغانلارنىڭ سانىدىن ئېشىپ كەتمەكتە. تاماكا چېكىدىغانلاردىن ھەر 10 كىشىدىن 3 ى تاماكىدىن تەدرىجىي زەھەرلىنىش بىلەن ئۆلىدۇ. قالغانلىرىنىڭ كۆپ سانلىقى تاماكىغا مۇناسىۋەتلىك كېسەللىكلەر بىلەن قىينىلىدۇ. تاماكا چېكىدىغانلاردىن 90% كىشىنىڭ ئۆپكىسى راك كېسىلىگە گىرىپتار بولىدۇ. ئۇلارنىڭ قىزىل قان تومۇرىنىڭ قېتىپ قېلىشى ئايرىم بىر مۇشكىلە». دەپ قەيت قىلىنغان.

دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتىنىڭ مەزكۇر ستاتىستىكىسىدا يەنە مۇنداق دەپ قەيت قىلىنغان: «تاماكا دۇنيادا ئەڭ كۆپ ئۆلۈمگە سەۋەب بولىدىغان نەرسىلەرنىڭ ئالدىنقىسى ھېسابلىنىدۇ. دۇنيادا بىر مىليارد بىر يېرىم مىليونغا يېقىن ئادەم تاماكا چېكىدۇ، ئۇلاردىن 800 مىليونى ئۈچىنچى دۇنيا ئەللىرىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئەھۋال مۇشۇ بويىچە كېتىۋەرسە، دۇنيادا تاماكا سەۋەبىدىن ئۆلىدىغانلارنىڭ سانى 2020 – يىلغا يەتكەندە ھەر يىلغا 4 مىليونغا يېتىدىغانلىقى، 2030 - يىلغا بارغاندا دۇنيادا يىلىغا تاماكا سەۋەبى بىلەن ئۆلىدىغانلارنىڭ سانىنىڭ 10 مىليونغا يېتىدىغانلىقى مۆلچەرلەنمەكتە».

تاماكا چېكىش ھازىرقى ئەسرنىڭ ئەڭ پالاكەتلىك ئاپىتى

1486. سوئال: نېمە ئۈچۈن تاماكا چېكىش ھازىرقى ئەسرنىڭ ئەڭ پالاكەتلىك ئاپىتى دېيىلىدۇ؟

جاۋاب: پەن – تېخنىكىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ تاماكىنىڭ ئىنسان ساقلىقىغا كەلتۈرىدىغان زىيانلىرى ۋە خەتەرلىرى ئىلگىرىكى ۋاقىتلارغا قارىغاندا تېخىمۇ ئېنىق ۋە كەسكىن ئىسپاتلىنىماقتا. بىر يىل ئىچىدە تېنى ساق كىشىلەردىن ئىككى يېرىم مىليون كىشىنىڭ پەقەت تاماكا سەۋەبىدىنلا دۇنيادىن ئايرىلىشى ھەقىقەتەن چوڭ پاجىئە بولۇپ، ھازىرقى ئەسىرنىڭ ئەڭ زور پالاكەتلىك ئاپىتى بولۇپ سانىلىدۇ.

تاماكا چېكىشنى ئۆگىنىپ قېلىشتىن ساقلىنىش تەدبىرلىرى

1487. سوئال: قانداق قىلغاندا تاماكا چېكىشنى ئۆگىنىپ قېلىشتىن ساقلانغىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: تېببىي مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئىسپاتلىشىچە، ئادەتتە تاماكىغا خۇمار بولۇپ قېلىش ھاراققا خۇمار بولۇپ قېلىشتىن تېز ۋە ئاسان بولىدۇ. 100 ئادەم ھاراق ئىچسە، ئۇلارنىڭ 10% ياكى 15% ى ھاراققا خۇمار بولسا، 100 ئادەم تاماكا چەكسە، ئۇلارنىڭ 85% ى تاماكىغا خۇمار بەڭگى بولۇپ قالىدۇ. شۇڭا تاماكا چېكىشنى ئۆگىنىپ قېلىشتىن قاتتىق ھەزەر قىلىش كېرەك. تۆۋەندىكى چارە – تەدبىرلەر تاماكا چېكىشنى ئۆگىنىپ قېلىشتىن ساقلىنىشقا ياردەمچى بولۇشى مۇمكىن:

(1) تاماكا چېكىدىغانلار بىلەن ئىمكان قەدەر ئارىلاشماسلىق. ئىش مۇناسىۋىتى بىلەن چارىسىز ئارىلىشىشقا مەجبۇر بولغان تەقدىردىمۇ، تاماكىغا سەلبىي نەزەر بىلەن قاراش، ئۇنى بىر خەتەرلىك ئاپەت ياكى ئالۋاستى دەپ تونۇش ۋە شۇنداق مۇئامىلە قىلىش.

(2) ئۆگىنىپ قالمايمەن دېگەن ئىشەنچ بىلەن بىر قېتىم، ئىككى قېتىم چېكىپ بېقىشتىن قاتتىق ھەزەر قىلىش.

(3) تاماكىغا زورلىغۇچىلارغا قەتئىي بوي ئەگمەسلىك ۋە شۇنداق ئەھۋالغا مۇپتىلا بولۇپ قالماسلىقنىڭ چارىسىنى قىلىش.

(4) تاماكا چېكىدىغانلار بار سورۇنلاردىن مۇمكىن قەدەر ئۆزىنى قاچۇرۇش. ئامالسىز قاتنىشىپ قالغاندىمۇ، بەڭگىلەردىن يىراقراق ئولتۇرۇش.

(5) سىزگە تاماكا سۇنغان كىشى ھەر قانچە يېقىن كىشىڭىز بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ خاتىرىسىنى قىلماستىن قەتئىي رەت قىلىشىڭىز كېرەك. ئۇنداق قىلمىغاندا، كېيىنكى پۇشايمان سىزگە پايدا بەرمەيدۇ.

بالىلارنى تاماكا چېكىشنى ئۆگىنىپ قېلىشتىن ساقلاش ئۇسۇلى

1488. سوئال: قانداق قىلغاندا بالىلارنىڭ تاماكا چېكىشنى ئۆگىنىپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: بالىلارنىڭ تاماكا چېكىشنى ئۆگىنىپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ رولى ناھايىتى چوڭدۇر. ئۇلار بالىلىرى توغرۇلۇق تۆۋەندىكىلەردىن مەسئۇل ۋە جاۋابكاردۇر:

(1) ئائىلىدە دىنىي تەربىيىنى كۈچەيتىشى، ھالال ـ ھارام، ياخشى ـ يامان ۋە توغرا ـ خاتالارنىڭ ھەممىنى بالىلارغا توغرا يوسۇندا بىلدۈرۈشى ۋە قانائەتلىنەرلىك ھالدا چۈشەندۈرۈشى.

(2) تەقۋادارلىق، نەپسنى يىغىش ۋە ئېسىل ئەخلاقلاردا باللىرىغا ئۈلگە بولۇشى.

(3) باللىرىنىڭ يۈرۈش ـ تۇرۇشلىرىنى كونترول قىلىپ تۇرۇشى. ئۇلارنىڭ يانچۇقلىرىنى ۋە سومكىلىرىنى پات ـ پات تەكشۈرۈپ تۇرۇشى.

(4) باللىرىنىڭ ئارىلىشىدىغان دوستلىرى، ساۋاقداشلىرى ۋە قوشنىلىرىنى ئېنىق بىلىشى ۋە باللىرىنى ئەخلاقسىز، يامان، بەڭگى باللارغا قەتئىي ئارىلاشتۇرماسلىقى.

(5) باللىرىنىڭ مەكتەپتىكى ئەھۋالىنى مۇئەللىملىرىدىن ۋە ئىشەنچلىك ساۋاقداشلىرىدىن هەمىشە ئىگىلەپ تۇرۇشى.

(6) تاماكا چېكىدىغانلار بار سورۇنلارغا باللىرىنى ئېلىپ بارماسلىقى ۋە ئۇلارنىڭ يالغۇز بېرىشىنىمۇ توسۇشى (يەنى مەنئى قىلىشى).

(7) ئاتا ـ ئانىلار ئۆزلىرى باللىرىنىڭ يېنىدا تاماكا چەكمەسلىكى، ئۆيدە تاماكا ساقلىماسلىقى.

(8) باللىرىنىڭ بىرەر قېتىم تاماكا چەككەنلىكىنى ياكى بەڭگى باللارغا ئارىلاشقانلىقىنى ئاڭلىغان هامان باللىرىنى قانائەتلىنەرلىك ئىلمىي ئۇسۇل بىلەن ئاگاھلاندۇرۇشى، قايتا قىلماسلىققا ۋەدە ئېلىشى ۋە هەمىشە ئۇلارنى سۈرۈشتە قىلىپ تۇرىشى.

(9) باللىرىنىڭ يامان ئادەتلەرگە كۆنۈپ قالماسلىقى، گۈزەل ئەخلاقلىق پەرزەنت بولۇشى ئۈچۈن ئاللاھقا سېغىنىپ هەر دائىم دۇئا قىلىشى.

(10) تاماكا، هاراق، ئاق چېكىملىك ۋە باشقىمۇ زىيانلىق نەرسىلەرنىڭ خەتىرىدىن باللىرىنى هەمىشە ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرۇشى.

تاماكىنى تاشلاش چارىلىرى ۋە بەزى تەكلىپلەر

1489. سوئال: قانداق قىلغاندا تاماكىنى تاشلىغىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: دۇنيادا هەر قانداق بىر مۈشكۈلنىڭ چىقىش يولى بولىدۇ. تاماكىنى تاشلاش ئىشى شۇنچىلىك قىيىن كۆرۈنسىمۇ، ئۇنى تاشلاش مۇمكىندۇر. تۆۋەندىكىلەر تاماكىنى تاشلاش ئۈچۈن ياردەمچى بولالايدۇ:

(1) ئاللاھ تائالاغا سېغىنىپ دۇئا قىلىش ۋە بۇ نىجىستىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئاللاھ تائالاغا چىن ئېسىلىش. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿ماڭا دۇئا قىلىڭلار، مەن دۇئايىڭلارنى ئىجابەت قىلىمەن﴾[1] دەپ ئوچۇق جاكارلىدى. يۈرەكتىن قىلىنغان دۇئالارنىڭ ئىجابەت بولۇشىدا شەك يوق. ئەمما دۇئانىڭ ئىجابەت بولۇشى ئۈچۈن بەزى شەرتلەرمۇ بار. مەسىلەن: يېمەك ـ ئىچمەكنىڭ هالالدىن بولۇشى، دۇئانىڭ ئىجابەت بولۇشىغا چىن ئىشەنچ بىلەن قىلىش، دۇئادا راستچىل، سەمىمي بولۇش، ئاللاھنىڭ دۇئانى ئىجابەت قىلىدىغانلىقىغا چىن ئىشىنىش، ئىجابەت بولمايۋاتىدۇ، دەپ دۇئادىن زېرىكمەسلىك ۋە باشقىلار.

(2) ئاللاھ تائالاغا تەقۋالىق قىلىش، يەنى ئاللاھ تائالاغا سېغىنىپ ئۇنىڭ غەزىپىگە ئۇچرايدىغان ئىشلاردىن قېچىش ۋە ئۇنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق ئۇنىڭ هىمايىسىگە ئىگە بولۇش. ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ هىمايىسىگە ئالغان كىشىنى هېچ

---

(1) بەقەرە سۈرىسى186- ئايەت .

ۋاقىت زىيانغا ئۇچراتمايدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿كىمكى ئاللاھقا تەقۋالىق قىلىدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭ ئىشىنى ئاسان قىلىدۇ﴾[1] ۋە ﴿كىمكى ئاللاھ تائالاغا تەقۋالىق قىلىدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭغا چىقىش يولى بېرىدۇ﴾[2] دەپ كۆرسەتكەن.

(3) تاماكىنى دەرھال تاشلاش. ئۇنى دەرھال تاشلاش چىن ئىرادە تەلەپ قىلىدىغان ئىش. لېكىن ئۇ بەزىلەر ئويلىغاندەك قىيىن ئىشمۇ ئەمەس. ئۇنى قىيىن كۆرگەن كىشى رامىزان كۈنلىرىدىكى ھالىنى ئەسكە ئالسا بولىدۇ. رامىزان كۈنلىرىدىمۇ يېيىش، ئىچىش، تاماكا چېكىش قاتارلىق ئىشلاردىن مەجبۇرى ئۆزىنى توسىدۇ. بۈگۈن تاشلايمەن، ئەتە تاشلايمەن دەپ كېيىنگە سوزۇش شەيتاننىڭ قارمىقىغا ئىلىنغانلىق بولۇپ، شەيتاني نەپس ئۇنى تاشلاشقا پۇرسەت بەرمەسلىككە تىرىشىدۇ. ئەڭ ئۈنۈملۈك چارە، تاماكىنى تاشلاش قارارىغا كەلگەن ھامان ئۇنىڭدىن دەرھال قول ئۈزۈشتۇر.

1490. سوئال: تاماكىنى تاشلىغاندىن كېيىن قايتا چەكمەسلىك ئۈچۈن نېمە قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: تاماكىغا قايتا ئۆگىنىپ قالماسلىق ئۈچۈن مۇنۇلارنى قىلىش كېرەك:

(1) تاماكىنى تاشلىغاندىن كېيىن، ئۇنى قەتئىي ئېسىگە كەلتۈرمەسلىك، كۆرۈپ قالغان ياكى ئېسىگە چۈشۈپ قالغان ئەھۋاللار ئاستىدا خىيالىنى باشقا ياققا بۇراش كېرەك.

(2) تاماكا چېكىدىغان دوستلاردىن مەڭگۈلۈك ئادا-جۇدا بولۇش ۋە ئۇلارغا قەتئىي ئارىلاشماسلىق.

(3) تاماكا چېكىش ئەسناسىدا ئىستېمال قىلىپ كەلگەن شەيئىلەرنى ئىستېمال قىلىشنى تەرك ئېتىش، تاماكا چەككەندە ئولتۇرۇپ ئادەتلىنىپ كەلگەن ئورۇندۇقتا ئولتۇرماسلىق، ئۆي-ئىچىدىكى ۋە ئىش ئورنىدىكى ھايات تەرزىنى ئۆزگەرتىش.

(4) گىمناستىكا ھەرىكەتلىرى بىلەن كۆپرەك شۇغۇللىنىش.

(5) مېۋە ۋە كۆكتاتلارنى كۆپرەك ئىستېمال قىلىش.

(6) تاماكا خۇمارى تۇتقان بىر قانچە مىنۇتلۇق قىيىنچىلىقتا سەۋر بىلەن تاقابىل تۇرۇش. خۇمار تۇتقان شۇ بىر قانچە لەھزىگە چىداپ كېتەلىگەن ئادەم ئۆزىدە نەپسىنىڭ تەلەپلىرىنى رەت قىلىشتا مۇستەھكەم ئىرادىنى تۇرغۇزالايدۇ. شۇنداق قىلىپ، تاماكىنى چوقۇم تاشلاپ كېتەلەيدۇ.

(7) تاماكا خۇمارى تۇتقان ۋاقىتتا ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش، خىيالىنى باشقا ياققا بۇراش، باشقا ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇش.

1491. سوئال: تاماكىنى تاشلاشنىڭ باشقا چارىلىرىمۇ بارمۇ؟

جاۋاب: تەلىم - تەربىيە مۇتەخەسسىسلىرى تاماكىنى تاشلاش ئۈچۈن تۆۋەندىكىلەرنى تەۋسىيە قىلىدۇ:

(1) تاماكا ئورنىغا نىكوتىن ماددىسىدىن ياسالغان مەخسۇس رىۋاشكىلارنى چايناش تاماكىغا بولغان ئىشتىھانى پەسەيتىدۇ. چۈنكى كىشىلەرنى تاماكا چېكىشكە ئادەتلەندۈرۈپ قويغان نەرسە، ئۇنىڭدىكى نىكوتىن ماددىسىدۇر. مىسۋاك قوللىنىشمۇ تاماكىنى تاشلاشقا ياردەمچى بولىدۇ. خۇمار قاتتىق تۇتقان لەھزىلەردە مىسۋاكنى ئېغىزىدىن چىقارماي تۇرۇش

(1) تەلاق سۈرىسى 4- ئايەت.
(2) تەلاق سۈرىسى 2- ئايەت.

ياخشى ئۇسۇلدۇر.

(2) تاماكىنى تەدرىجىي تاشلاشقىمۇ بولىدۇ. بۇ كۈندىلىك چېكىدىغان تاماكا نىسبىتىنى ئازايتىش ئارقىلىق بولىدۇ. مەسىلەن: كۈنىگە بىر پاچكا چېكىدىغان كىشى ئۇنى بىر ياكى ئىككى تالغا چۈشۈرۈشى، ئىمكان قەدەر ئاز چېكىشكە تىرىشىش ئارقىلىق بولىدۇ. لېكىن ئەڭ ياخشى ۋە ئەڭ ئۈنۈملۈك چارە— يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك — دەرھال تاشلاشتىن ئىبارەتتۇر.

(3) تاماكا چەكمەيدىغان دوستلار بىلەن كۆپرەك ئارىلىشىش، ئۇلار بىلەن بىرگە سەيلىگە ۋە سەپەرلەرگە چىقىش. شۇ ئارقىلىق تاماكا چەكمەسلىككە ئۆزىنى كۆندۈرۈش مۇمكىن. لېكىن بۇ ئەسنادا ۋاقىتنى بىكار ئۆتكۈزمەسلىك ھەتتا ئۆزىگە تاماكا ھەققىدە خىيال سۈرۈشكىمۇ پۇرسەت بەرمەسلىك كېرەك.

(4) تاماكىغا قارشى تۇرىدىغان مەخسۇس تېببىي مەركەزلىرى بولىدۇ. ئۇلار يېڭىنە ۋە بەزى دورىلار ئارقىلىق تاماكىنى تاشلىماقچى بولغانلارنى داۋالايدۇ. بۇ ئورۇنلارغا مۇراجىئەت قىلىشمۇ ئالاھىدە ياردەمچى بولىدۇ.

(5) تاماكا چېكىدىغان دوستلاردىن ئايرىلىپ، ئۇلارنىڭ سورۇنلىرىنى تەرك ئېتىپ، تاماكا چەكمەيدىغانلار بىلەن كۆپ ئارىلىشىش.

(6) بىرەر ياكى ئىككى قېتىم مەغلۇپ بولۇش بىلەن ئۈمىدسىزلەنمەسلىك كېرەك. ئادەتتە تاماكىنى تاشلىماقچى بولغانلاردىن 60% كىشى ئىرادىسىدىن يېڭىلىپ يەنە تاماكا چېكىش ئادىتىگە قايتىدۇ. لېكىن تاماكىنى تاشلىماقچى بولغان ئادەم بىر ياكى ئىككى قېتىم يېڭىلگىنىدىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ئاجىز نۇقتىسىنى بىلىۋېلىپ، بارچە ھىممىتى ۋە كۈچىنى شۇ ئاجىزلىق تەرىپىنى يېڭىش يولىغا سەرپ قىلىدىكەن، ئۇ تاماكىنى تاشلاش جېڭىدە ئاخىرى چوقۇم غەلىبە قىلالايدۇ. ئىرادىلىك ئادەم ئۆزىنىڭ خاتالىقىنى ۋە ئاجىزلىق نۇقتىسىنى تونۇيدۇ ۋە ئۇنىڭغا يېڭىلمەسلىك ئۈچۈن كۈرەش قىلىدۇ. مەلۇمكى، ھارماي كۈرەش قىلغانلار ئاخىرى چوقۇم غەلىبە قىلىدۇ.

(7) ئۆز ـ ئۆزىگە سۆز بېرىش ئۇسۇلى بىلەنمۇ تاماكىنى تاشلاش جېڭىدە غەلىبە قىلغىلى بولىدۇ. چۈنكى ئىنسان قانچىلىك سۆزىدە تۇرمايدىغان بولۇپ كەتكەن تەقدىردىمۇ، ئۇ ئۆزىنى ئالدىماسلىقى كېرەك. ئۇنىڭ ئۆزى بىلەن ۋىجدانى ئوتتۇرىسىدا سەمىمىيەت بولۇشى كېرەك. تاماكىنى قەتئىي تاشلاش ئۈچۈن ئۆزىگە چىن ۋەدە بەرگەن ئادەم ھەر ۋاقىت خۇمارى تۇتۇپ ۋەدىسىنى بۇزۇشقا مەجبۇر ھالەتكە چۈشۈپ قالغىنىدا ئۆز ـ ئۆزىگە بەرگەن ۋەدىسىنى ۋە ئۆزىنى ئالدىماسلىقى كېرەكلىكىنى ئويلاپمۇ ۋەدىسىنى بۇزۇشتىن يانىدۇ.

(8) يۇقىرىقى ئۇسۇللار بىلەنمۇ تاماكىنى تاشلاش جېڭىدە غەلىبە قىلالمىغانلار ئۈچۈن، يەنە بىر چارىمۇ بار، ئۇ بولسىمۇ، تاماكا چەكمەسلىككە قەسەم قىلىش. ئەگەر قەسىمىدە تۇرالماي گۇناھكار بولۇپ قېلىشتىن قورقسا، ۋاقىتلىق قەسەم قىلىشقا بولىدۇ. مەسىلەن: بىر يىللىق، ئۈچ ئايلىق، بىر ئايلىق. بۇ ئۇسۇل بىلەن تاماكا چېكىشنى تاشلىغانلارمۇ كۆپ.

ھاراق ۋە ئۇنىڭ زىيىنى ھەققىدە

ئادەمنى مەست قىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ھاراقتۇر

1492. سوئال: مەست قىلىدىغان ھەر قانداق نەرسە ھاراق ھېسابلىنامدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىدا، ئادەمنى مەست قىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەر قانداقى ھاراقنىڭ تۈرىگە كىرىدۇ. بۇنىڭغا بىنائەن، ئاق ھاراق، قىزىل ھاراق، پىۋا، شامپانىيە، ئىسپىرت ۋە ئادەمنى مەست قىلىدىغان ھەر قانداق ئىچىملىك ھاراق ھېسابلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «مەست قىلغۇچى نەرسىنىڭ ھەر قانداقى ھاراقتۇر، ھاراقنىڭ ھەرقانداقى ھارامدۇر»[1].

1493. سوئال: ھاراقتىن مەست قىلمىغۇچىلىك مىقداردا ئىچىشمۇ ھاراممۇ؟

جاۋاب: ھاراق ياكى ھاراق نامى بىلەن ئاتالمىغان بولسىمۇ تەركىبىدە ئادەمنى مەست قىلىش خۇسۇسىيىتى بولغان ھەر قانداق بىر ئىچىملىكتىن بىر يۇتۇم ئىچىشمۇ قەتئىي ھارامدۇر. بۇ مەسىلىدە پۈتۈن ئىسلام ئۆلىمالىرى بىردەك ئىتتىپاقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كۆپى مەست قىلىدىغان نەرسىنىڭ ئېزىمۇ ھارامدۇر»[2] دەپ كۆرسەتكەن. چۈنكى مەزكۇر نەرسىلەر ئاز ئىستېمال قىلىش بىلەن مەست قىلمىغان بىلەن ئىچكى ئورگانلارغا زىيان يەتكۈزۈپ ھەر تۈرلۈك كېسەللىكلەرنى پەيدا قىلىشتا ئېزى بىلەن كۆپىنىڭ پەرقى يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاز ئىچىش كۆپ ئىچىشكە ئېلىپ بارىدۇ.

ھاراق پۈتۈن يامانلىقلارنىڭ باشلامچىسى

1494. سوئال: نېمە ئۈچۈن ھاراق پۈتۈن يامانلىقلارنىڭ باشلامچىسى دېيىلىدۇ؟

جاۋاب: قاتىللىق، ئوغرىلىق، خىيانەتچىلىك، ئالدامچىلىق، ئاتا - ئانىسىنى قاقشىتىش، باللىرىنى يېتىم قالدۇرۇش، نومۇسىنى قوغدىيالماسلىق، پەسكەشلىك قاتارلىق ھەر قانداق بىر جىنايەت ياكى ئەخلاقسىزلىقنىڭ ئارقىسىدا چوقۇم ھاراقنىڭ بولىدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم بىر رېئاللىق. چۈنكى ھاراق ئىچكەن ئادەم ھەر قانداق بىر گۇناھنى ياكى جىنايەتنى ھېچ ئىككىلەنمەستىن قىلىدىغان بولۇپ قالىدۇ. شۇڭا ھاراق پۈتۈن يامانلىقلارنىڭ باشلامچىسى دېيىلىدۇ. بۇ پىكىردە ھەر قانداق دىن، ھەر قانداق پەلسەپە ۋە ھەر قانداق قانۇن بىردەكتۇر. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھاراققا مۇناسىۋەتلىك ئون كىشىگە لەنەت قىلغان بولۇپ، ئۇلار: ھاراق سىققۇچى، سىقتۇرغۇچى، ئىچكۈچى، ئىچۈرگۈچى، توشىغۇچى، توشۇتقۇچى، ساتقۇچى، پۇلىنى يېگۈچى، سېتىپ ئالغۇچى ۋە ساتقۇزغۇچى قاتارلىقلاردۇر»[3].

1495. سوئال: ھاراقنىڭ ھارام قىلىنىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەب نېمە؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا ئىنساننى باشقا مەخلۇقاتلاردىن ئارتۇق قىلىپ، ئۇنىڭغا ئەقىل ئاتا

---

(1) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.
(2) ئىمام ئەھمەد، ئەبۇداۋۇد ۋە تىرمىزىلار رىۋايىتى.
(3) تىرمىزى، ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

قىلغان. ئەقىل ئىنساننى بارلىق مەخلۇقلاردىن ئالاھىدە ئايرىپ تۇرىدىغان ئەڭ قىممەتلىك نەرسىدۇر. ئۇنىڭسىز ئىنساننىڭ ھېچقانداق قەدىر - قىممىتى بولمايدۇ. شۇڭلاشقا ئىسلام دىنىدا ئەقىلنى قوغداش بەش چوڭ پەرزنىڭ بىرى. بىرەر ئىنساننىڭ ئەقلىنى كەتكۈزگەنلىك ئۇنى ئۆلتۈرگەن بىلەن باراۋەردۇر. مەست بولۇش ئەقىلنى يوقاتقانلىقتۇر. ئەقلىنى يوقاتقان ئادەم ئىسلام ئىبادەتلىرىنى ئورۇنداشقا سالاھىيەتلىك بولالمايدۇ. مۇندىن باشقا، ئەقلى جايىدا بولمىغان ئادەم ئۆزىنىڭ نېمە قىلىۋاتقىنىنى بىلمىگەنلىكتىن، ئەدەپ - ئەخلاققا زىت كېلىدىغان سۆز - ھەرىكەتلەرنى ۋە تۈرلۈك ناشايان ئىشلارنى قىلىش، ھەتتا ھاياتىغا خەتەرلىك ئىشلارنى سادىر قىلىشتىن ئۆكۈنمەيدۇ. قاتىللىق جىنايەتلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ھاراقنىڭ سەۋەبىدىن بولىدۇ. ھاراق ئىنساننى ياخشى ئىشلاردىن ۋە ئاللاھنىڭ زىكرىدىن توسىدۇ. شۇ سەۋەبتىن ئاللاھ تائالا ھاراقنى پۈتۈن تۈرلىرى ۋە پۈتۈن ئاتالغۇلىرى بىلەن بىرگە ھارام قىلغان. ئاللاھ تائالا ھاراقنىڭ ھاراملىقىنى جاكارلاپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلارغا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر، بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار. شەيتان ھاراق، قىمار ئارقىلىق ئاراڭلاردا دۈشمەنلىك، ئاداۋەت تۇغدۇرماقچى، سىلەرنى نامازدىن ۋە ئاللاھنى ياد ئېتىشتىن توسماقچى بولىدۇ، سىلەر ئەمدى (ھاراقتىن، قىماردىن) يانامسىلەر؟﴾[1].

ھاراقنىڭ زىيانلىرى كۆپ

1496. سوئال: ھاراقنىڭ ئاساسلىق زىيانلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: تىببىي مۇتەخەسسىسلەر ھاراقنىڭ زىيانلىرىنى تەتقىق قىلىپ، مۇنداق 14 تۈرلۈك زىيىنىنى ئېلان قىلغان:

(1) ھاراق ئىنساننىڭ يۇقىرى نېرۋا سىستېمىسىنى زەھەرلەپ، ھاراق ئىچكۈچىنى ۋاقىتلىق ساراڭ قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ قالايمىقان سۆزلەپ كىشىلەرگە ئەزىيەت بېرىدۇ.

(2) ھاراق يۈرەكنى قاتتىق قوزغىتىپ، ئارقىدىن ئاجىزلاشتۇرىدۇ.

(3) ئىنساننىڭ كېسەللىككە قارشى كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ. ئىنساندىكى يۇقۇملۇق كېسەلگە قارشى تۇرىدىغان ئاق قان ئايلىنىشىنى ئىشلىمەس ھالغا كەلتۈرۈپ قويىدۇ.

(4) ھاراق ئىچىشكە ئادەتلەنگەن ئادەم سىل كېسىلىگە گىرىپتار بولىدۇ. ئەگەر ئۇ ئۈچەي ياللۇغى كېسىلى بولۇپ قالسا، قۇتۇلۇش ئىمكانى بولمايدۇ.

(5) ھاراققا ئادەتلەنگەن ئادەمنىڭ ئوپېراتسىيىدە قۇتۇلۇش نىسبىتى ئىنتايىن ئاز بولىدۇ. شۇڭلاشقا سۇغۇرتا شىركەتلىرى ھاراقكەشلەرنىڭ ھاياتىنى سۇغۇرتىغا ئالمايدۇ.

(6) دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى دوختۇرخانىلاردا ناھايىتى ئىنچىكە تەكشۈرۈشلەرنى ئېلىپ بارغاندىن كېيىن، ساراڭلار دوختۇرخانىسىغا كىرگەن كېسەللەرنىڭ % 50 دىن كۆپرەكى ھاراق ئىچىدىغان ئادەمنىڭ بالىلىرى ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى.

(7) ھاراق يۈرەك بىلەن جىگەرنى كاردىن چىقىرىدۇ.

(8) قان بېسىمى، شېكەر سىيىش ۋە يۈرەك كېسىلى بار ئادەمنىڭ ھاراق ئىچىشى ئۆز-ئۆزىنى ئۆلتۈرگەن بىلەن باراۋەردۇر. چۈنكى مۇنداق قىلىش ئۆلۈمنى چاقىرىپ ئەكىلىدۇ.

---

(1) مائىدە سۈرىسى 90 - 91 - ئايەت.

(9) ھاراق بەزىلەرنىڭ گۇمان قىلغىنىدەك تاماق سىڭدۈرۈشكە ياردەم قىلمايدۇ، بەلكى ئۇ تاماق سىڭدۈرۈش ئورگانلىرىنىڭ پائالىيىتىگە توسالغۇ بولىدۇ ۋە ئاجىزلىتىدۇ.

(10) ھاراقنىڭ ھېچقانداق ئوزۇقلۇق قىممىتى يوق. شۇنى بىلىش كۇپايە قىلىدۇكى، بىر بوتۇلكا ھاراقنىڭ بىر قوشۇق گۆرۈچكە چاغلىق ئوزۇقلۇق كۈچى يوق.

(11) ھاراقكەشلەرنىڭ كۆپىنچىسى نامراتلىققا گىرىپتار بولىدۇ. چۈنكى ئۇلار تاپقان پۇلنى ھاراققا خەجلەيدۇ، ھاراق ئۈچۈن ئايالىنى ۋە بالىلىرىنى ئاچ قويىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئائىلە ئەزالىرى ياخشى غىزالانمىغانلىقى ئۈچۈن ھەر خىل كېسەللىكلەرگە دۇچار بولىدۇ.

(12) تىببىي ستاتىستىكىلارنىڭ كۆرسىتىشىچە، جىنسىي كېسەللىككە دۇچار بولغانلارنىڭ كۆپ سانلىقى ھاراقنىڭ سەۋەبى بىلەن بولغان.

(13) ھاراقكەشلەردىن كۈچلۈك ئەۋلاد چىقارغان ئادەم يوق، چۈنكى ھاراق قورساقتىكى بالىنىڭ ئورگانلىرىنىڭ زەئىپ ۋە ئەيىبلىك ئۆسۈشىگە سەۋەب بولىدۇ.

(14) قاتناش ۋەقەسىنىڭ 40%ى دىن كۆپرەكى ھاراق سەۋەبى بىلەن مەيدانغا كېلىدۇ. چۈنكى ھاراق خەتەرنى ھېس قىلىش ئورگانلىرىنى ئاجىزلاشتۇرغانلىقى ئۈچۈن، بىر سېكۇنت ئىچىدە ماشىنىنى توختىتىش كېرەك بولغان بىر ۋەزىيەتتە ھاراق ئىچكەن ئادەم ئىككى سېكۇنتتىن كېيىن توختىتالايدۇ. بۇ چاغدا بولىدىغان ئىش ئاللىقاچان بولۇپ بولغان بولىدۇ.

1497. سوئال: ھاراق ئىچىشنىڭ جازاسى نېمە؟

جاۋاب: ھاراق ئىچكەن ئادەمنىڭ بۇ دۇنيادىكى جازاسى 80 قامچا ئۇرۇلۇش بولۇپ، بۇ ئىسلام قانۇنى يولغا قويۇلۇۋاتقان مەملىكەتلەردە ئىجرا قىلىنىدۇ. ئەمما ھاراقكەشنىڭ ئاخىرەتتىكى جازاسى جەننەتتىن مەھرۇم قېلىش ۋە دوزاخقا كىرىشتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئۈچ خىل كىشى جەننەتكە كىرمەيدۇ. ئۇلار: ھاراقكەش، ئاتا - ئانىسىنى قاقشاتقۇچى ۋە ئائىلىسىنى كۆنلىمەيدىغان دەييۇس»[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلارنى ھاراق ئىچىشنىڭ يامان ئاقىۋىتىدىن ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن: «ئاللاھقا ۋە قىيامەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرگەن كىشى ھاراق ئىچمىسۇن، ئاللاھقا ۋە قىيامەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرگەن كىشى ھاراق ئىچىلىدىغان داستىخاندا ئولتۇرمىسۇن!»[2].

(1) ئىمام نەسائىي رىۋايىتى.
(2) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى .

زەھەرلىك چېكىملىكلەرنىڭ زىيىنى ھەققىدە

1498. سوئال: زەھەرلىك چېكىملىك دېگەن نېمە؟

جاۋاب: زەھەرلىك چېكىملىك — ئادەمنى مەست قىلىدىغان، خۇمار تۇتقۇزىدىغان ئەپيۇن، خېروئىن، مورفىن، نەشە، كوكائىن قاتارلىق زەھەرلىك نەرسىلەر بولۇپ، بۇلاردا كۆپ مىقداردا زەھەرلىك ماددىلار بار. بۇلارنىڭ كېلىش مەنبەلىرى، ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇللىرى ھەر خىل بولۇپ، پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ لەنىتىگە ئۇچرىغانلىقتىن، كۆپىنچە يوشۇرۇن ھالدا، قارا نىيەتلىك كىشىلەر تەرىپىدىن ئىشلەپچىقىرىلىدۇ ۋە يوشۇرۇن تارقىتىلىدۇ.

زەھەرلىك چېكىملىكنىڭ ئەڭ خەتەرلىك زىيانلىرى

1499. سوئال: زەھەرلىك چېكىملىكنىڭ ئەڭ خەتەرلىك زىيىنى قايسى؟

جاۋاب: زەھەرلىك چېكىملىكلەر ئۇنى ئىستېمال قىلغۇچىلارنى پۈتۈنلەي كاردىن چىقىرىپ، ئۆلۈم بىلەن تۆگەشتۈرگەننىڭ سىرتىدا، ئىنسانىيەتكە زور بالايىئاپەتلەرنى ئېلىپ كېلىدىغان، خۇسۇسەن مىللەتنىڭ كېلەچىكى بولغان ياشلارنى زەھەرلەپ نابۇت قىلىدىغان رەھىمسىز ئالۋاستىدۇر. زەھەرلىك چېكىملىكلەرنىڭ ئىنسانلارغا كەلتۈرىدىغان زىيانلىرى مۆلچەرلىگۈسىز ئېغىر بولۇپ، تەن ساقلىقى، ئىقتىساد، ئائىلە، پسىخىكا تەرەپلىرىدىن كۆپ زىيىنى بار. كۆپلىگەن دۆلەتلەرنىڭ جىنايى ئىشلار قانۇنىدا زەھەرلىك چېكىملىك سودىگەرلىرىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىشىمۇ بۇ زەھەرنىڭ بالايىئاپىتىنىڭ چوڭلۇقىنى ئىسپاتلاشقا يېتەرلىكتۇر.

1500. سوئال: زەھەرلىك چېكىملىكنىڭ ئىنسان پسىخىكىسىغا قانداق زىيىنى بار؟

جاۋاب: زەھەرلىك چېكىملىككە كۆنۈپ قالغان ئادەم ئۆز نەپسىنىڭ ئەسىرىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. چۈنكى ئۇ شۇ ئەرزىمەس خۇمارنى قاندۇرۇش يولىدا نەپسى خاھىشى ئۇنى نېمىگە بۇيرۇسا، شۇنى قىلىدۇ، ئەگەر نەپسى شەيتان ئۇنى ئادەم ئۆلتۈرۈشكە كۈشكۈرتسە كىرپىكنى قاقماستىن ئادەم ئۆلتۈرىدۇ. ئەقلىنى قوللىنىشقا كۈچى يەتمەي قالىدۇ. چۈنكى مۇنداق ئادەم تەكەببۇرلۇقى يوقالغان، ئىرادىسى ئاجىز، قورقۇنچاق، ئىش بېجىرەلمەيدىغان، ھۇرۇن، غەيرەتسىز بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالىدۇ.

1501. سوئال: زەھەرلىك چېكىملىكنىڭ تەن ساقلىقىغا بولغان زىيىنى قايسى؟

جاۋاب: زەھەرلىك چېكىملىكلەرنىڭ تەن ساقلىققا كەلتۈرىدىغان زىيانلىرى ھەقىقەتەن چوڭ. تىببىي مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئېيتىشىچە، زەھەرلىك چېكىملىك چېكىدىغانلاردا تاماققا بولغان تەبىئىي ئىشتىھانىڭ يوقىلىشى بىلەن كېسەللىك باشلىنىپ، تەننىڭ ئاجىزلىشىشى، چىرايىنىڭ سارغىيىشى، كېسەللىككە قارشى كۈچىنىڭ زەئىپلىشىشى، مىجەزىدىكى تەكەببۇرلۇقنىڭ يۇزۇلۇشى، جىنسىي كۈچىنىڭ ئۆلۈشى، جىگەرنىڭ، ئاشقازاننىڭ كاردىن چىقىشى، يۈرەكنىڭ ئېغىشى، قان بېسىمىنىڭ كۆتۈرۈلۈشى، ئاخىرىدا قىزىل قان تومۇرىنىڭ پارتلىشى ئارقىلىق تۇيۇقسىز ئۆلۈش بىلەن ئاخىرلىشىدۇ.

1502. سوئال: زەھەرلىك چېكىملىكنىڭ ئىقتىسادقا بولغان زىيىنى قايسى؟

جاۋاب: زەھەرلىك چېكىملىكنىڭ ئىقتىسادقا بولغان سەلبىي تەسىرى ئىنتايىن چوڭ بولۇپ،

بۇ ئەھۋال ئائىلىدىن دۆلەتكىچە ئىقتىسادىي زىيان ئېلىپ كېلىدۇ. ئائىلىدىن بىر تۇتاش ئىقتىسادىي كىرىزىسنى كەلتۈرۈپ چىقىدۇ. زەھەرلىك چېكىملىككە خۇمار بولۇپ قالغان ئادەم بۇ خۇمارنى قاندۇرۇپ ئارام تېپىش يولىدا نېمىسى بولسا ساتىدۇ. قولىدىكىسى تۈگىسە، ئوغرىلىق بولامدۇ، بۇلاڭچىلىق بولامدۇ ياكى نومۇسىنى سېتىش بولامدۇ، قايسى يولدىن بولمىسۇن پۇل تېپىپ خۇمارىنى قاندۇرىدىغان شۇ زەھەرنى سېتىۋالىدۇ. بۇ يولدا ئەڭ ۋىجدانسىز ئىشلارنى، پەسكەش قىلىقلارنى قىلىشقا، ئاتا – ئانىسىنى قاقشىتىش، بالىلىرىنى ۋەيران قىلىش، پۇلغا يارايدىغان ھەر قانداق نەرسىنى نەدە بولمىسۇن ئوغرىلاشقا رازى بولىدۇ. ئاخىرى ئائىلىسىدىن، تۇغقانلىرىدىن ۋە جەمئىيەتتىكى كىشىلەردىن ئايرىلىپ يالغۇز ئۆلۈمنى كۈتىدۇ. زەھەرلىك چېكىملىككە كۆنۈپ قالغان ئادەم ئاخىرى پۇلدىن، ئۆيدىن ۋە ئائىلىدىن، شۇنداقلا ھەممىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ. چۈنكى ئۇ قانچىلىك چوڭ باي بولۇپ كەتسۇن، ئۇنىڭ بايلىقى ئۇنىڭ خۇمارىنى تەمىن ئېتىش ئۈچۈن ئاخىرغىچە يەتمەيدۇ-دە.

كىشىلەرنىڭ زەھەرلىك چېكىملىكلەرگە كۆنۈپ قېلىشىنىڭ سەۋەبلىرى

1503. سوئال: كىشىلەر نېمە ئۈچۈن زەھەرلىك چېكىملىكلەرگە كۆنۈپ قالىدۇ؟

جاۋاب: ئىنسانلار تەرىپىدىن «ئاق ئالۋاستى» دەپ ئاتالغان زەھەرلىك چېكىملىكلەرنىڭ نەقەدەر خەتەرلىك بىر بالايىئاپەت ئىكەنلىكىنى ھەممە بىلىپ يەتمەكتە، ھەركىم ئۇنىڭدىن نەپرەتلىنىدۇ. ئومۇمەن كىشىلەر ئۇنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئىستېمال قىلمايدۇ ۋە ئۇنىڭغا كۆنۈپ قېلىشنىمۇ خالىمايدۇ. پەقەت بەزى كىشىلەر ئادەمىي شەيتانلارنىڭ، ئۆزلىرىنىڭ ئەرزىمەس شەخسىي مەنپەئەتى ۋە ۋاقىتلىق كىرىمى بەدىلىگە پۈتۈن ئىنسانىيەتنى زەھەرلەشنى مەقسەت قىلغان رەزىل ئادەملەرنىڭ تۈرلۈك تۇزاقلىرىغا چۈشۈپ قالغانلىق سەۋەبلىك بۇ زەھەرلەرگە خۇمار بولۇپ قالغاندىن كېيىن، بىلىپ تۇرۇپ ئىستېمال قىلىشقا ئۆتىدۇ. بۇ ئائىلە تەربىيىسىنىڭ كەملىكى، دىيانەتنىڭ سۇسلىقى، زەھەرنىڭ خەتىرىنى ئاددىي چاغلاش، يامان، بۇزۇق دوستلارغا ئەگىشىش، مۇھىتنىڭ ناچارلىقى، ئەخلاق تەربىيىسىدىن نېسىۋە ئالماسلىق قاتارلىق بىر قانچە سەۋەبلەرگە باغلىنىدۇ.

زەھەرلىك چېكىملىكلەردىن ساقلىنىشنىڭ چارىلىرى

1504. سوئال: قانداق قىلغاندا زەھەرلىك چېكىملىكلەردىن ساقلانغىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: زەھەرلىك چېكىملىكلەردىن ساقلىنىشنىڭ بەزى تەدبىرلىرى تۆۋەندىكىلەر:

(1) ئىمان، ئېتىقادنى ساغلام تۇتۇپ، گۇناھ – مەسىيەتلەردىن يىراق تۇرۇش، ھەر ئىشتا تەقۋالىقنى ئۆلچەم قىلىش.

(2) تاماكا، ھاراق، پىۋا، شامپانىيە ۋە باشقا ھەر قانداق خۇمار تۇتقۇزىدىغان، كەيىپ بېرىدىغان نەرسىلەرنى بىرەر قېتىم بولسىمۇ ئىستېمال قىلىشتىن قەتئىي يىراق تۇرۇش.

(3) زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى ئەڭ شەپقەتسىز ئالۋاستى ياكى يىرتقۇچ ھايۋان دەپ تونۇپ، ئۇنىڭدىن نەپرەتلىنىش ۋە ئۇ نەرسىلەرگە نەپرەت كۆزى بىلەن بېقىش.

(4) دىيانەتسىز، ئەخلاقسىز كىشىلەر بىلەن دوست بولماسلىق ۋە ئۇلاردىن ئۆزىنى قاچۇرۇش.

(5) زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى «بىر قېتىملا قىلىپ باقاي»، «بىر سىناپ باقاي» دېگەنگە

ئوخشاش شەيتانىي نەيرەڭلەرگە قەتئىي ئالدانماسلىق.

قىمار ۋە ئۇنىڭ يامان ئاقىۋىتى

1505. سوئال: قىمار دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئۇتۇش ياكى ئۇتتۇرۇش بىلەن ئوينىلىدىغان ھەر قانداق ئويۇن تۈرى قىمار دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنىڭغا بىنائەن، ئۇتۇش ياكى ئۇتتۇرۇش بىلەن ئوينىلىدىغان كارتا ئويۇنى، ئوشۇق ئويۇنى، ئىت تالاشتۇرۇش، خوراز چوقۇشتۇرۇش ئويۇنلىرى ۋە لاتارىيە بېلىتى سېتىۋېلىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى قىمار ھېسابلىنىدۇ.

قىماردىن تاپقان پۇل شەكسىز ھارامدۇر

1506. سوئال: قىمار ئويناشنىڭ ھۆكمى نېمە ۋە قىماردىن تاپقان پۇل ھالالمۇ؟

جاۋاب: قىمار ئويناش خۇددى ھاراق ئىچكەنگە ئوخشاش ھارامدۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە قىمارنىڭ ھاراملىقىنى ھاراق ئىچىشنىڭ، بۇتقا چوقۇنۇشنىڭ ۋە پال سېلىشنىڭ ھاراملىقى بىلەن بىرگە بايان قىلغان. ﴿ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلارغا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر، بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار﴾[1].

قىمار ئارقىلىق تاپقان پۇل قەتئىي ھارامدۇر. ئۇنى خەجلەش خۇددى جازانە قىلىپ تاپقان پۇلنى خەجلىگەنگە ئوخشاش ھارامدۇر. چۈنكى ئۇ بەدەلسىز كەلگەن پۇلدۇر.

قىمارنىڭ ھارام قىلىنىشىنىڭ بەزى ھېكمەتلىرى

1507. سوئال: قىمارنىڭ ھارام قىلىنىشىنىڭ سەۋەبلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: قىمارنىڭ ھارام قىلىنىشىنىڭ بەزى ھېكمەتلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى ئىشلەش ئارقىلىق يەر يۈزىنى گۈللەندۈرۈشكە ۋە ئۆزىنىڭ رىزقىنى ھالال ئەمگەك بىلەن ئىشلەپ تېپىشقا بۇيرۇغان. ھالبۇكى، قىمار ئاللاھ بۇيرۇغان قانۇنىيەت بىلەن زىتلىشىدىغان، قارشى تەرەپنى زىيانغا ئۇچرىتىشنىڭ سىرتىدا، جاپا تارتماستىن، ئىشلىمەستىن پۇل تېپىشنى چىقىش يولى قىلغان بىر تەييار تاپلىقتۇر.

(2) قىمار تۈرىگە كىرىدىغان پۈتۈن ئويۇنلار ئىنسانلارنى ئىشلەشكە، ھالال رىزىق ئۈچۈن تەر تۆكۈشكە ئەمەس، تەلەي سىناشقا، تاسادىپىيلىق ۋە قۇرۇق ئارزۇلارغا تايىنىدىغان قىلىپ قويىدۇ.

(3) قىمار ئويناپ بىراۋنىڭ پۇلىنى ئۇتۇۋېلىش ئۇنىڭ پۇلىنى ھەقسىز ئېلىۋالغانغا ئوخشاشلا ھارامدۇر. چۈنكى ئىسلام قانۇنى بويىچە، بىراۋنىڭ پۇل – مېلى يەنە بىرسىگە پەقەت سودا – سېتىق يولى بىلەن ياكى ئۆز كۆڭلىدىن سوۋغا قىلىشى بىلەن ياكى سەدىقە قىلىش بىلەنلا ھالال بولىدۇ.

(4) قىمار ئوينىغۇچىلار ئۇتتۇرۇۋەتكەندە، ئاغزى بىلەن رازىلىقىنى ئىپادىلىگەن بىلەن

---

(1) مائىدە سۈرىسى 89 - ئايەت.

چىن كۆڭلىدە ئۇتۇۋالغان كىشىگە ئۆچمەنلىك بىلەن ئاداۋەت ساقلايدۇ. زىيان ئاچچىق بولغانلىقتىن زىيان تارتقان ئادەم قايسى يول بىلەن بولمىسۇن، ئۇتۇۋالغان ئادەمگە يامانلىق قىلىش كويىدا بولىدۇ ۋە ئارىدىكى دوستلۇق بۇزۇلىدۇ.

(5) ئۇتتۇرغۇچى زىياننى قايتۇرۇۋېلىش، ئۇتقۇچى يەنە كۆپرەك ئۇتۇش تىلىكى بىلەن ھەر ئىككىسى قىماردىن باش ئالالمايدۇ. قىمارۋازلار ئاخىرىدا ھەممە نەرسىسىدىن ئايرىلىپ موھتاجلىقتا قالىدۇ.

مۇندىن باشقا قىمار ۋاقىتنى ۋە كۈچنى ئىسراپ قىلىدىغان ئويۇن بولغانلىقتىن، جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا، كىشىلەرنىڭ ئىشلەپ باي بولۇشىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ. قىمارغا باغلىنىپ قالغان ئادەمنىڭ دىنىنى، نومۇسىنى، ۋىجدانىنى، مىللىتىنى ۋە ھەر نەرسىسىنى سېتىۋېتىشى ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس. شۇڭا قىمار پۈتۈن تۈرلىرى بىلەن ھارام قىلىنغان. قىمار ئوينىغان كىشى ئاللاھ ھارام قىلغان ئىشنى سادىر قىلغانلىقى ئۈچۈن ئېغىر گۇناھكار بولىدۇ.

1508. سوئال: لاتارىيە ئويۇنلىرىمۇ قىمار ھېسابلىنامدۇ؟

جاۋاب: ھەر خىل تۈردىكى لاتارىيە ئويۇنلىرى قىمارنىڭ تۈرلىرىدىن بولۇپ، قانداقلا بىر ئاتالغۇ بىلەن ئاتىلىشىدىن قەتئىينەزەر ئۇتۇش ۋە ئۇتتۇرۇشنى ئاساس قىلغان ھەر قانداق ئويۇن قىماردۇر. چۈنكى لاتارىيە بېلىتىنى سېتىۋالغان ئادەم ئۇتۇۋالغان تەقدىردە، ئۇ ئۆزى بېلەتكە تۆلىگىنىدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق پۇلنى ھېچبىر مېھنەتسىز قولغا چۈشۈرگەن بولىدۇ. بۇ بىر ھارام. لاتارىيە بېلىتىنى سېتىۋېلىپ ئۇتالمىغان مىڭلارچە كىشىنىڭ ھەققىنى بەدەلسىز ئالغانلىقى يەنە بىر ھارام. بۇ قاتمۇقات ھارام دېگەنلىك.

زىنا ۋە ئۇنىڭ خەتىرى

1509. سوئال: زىنا دېگەن نېمە؟

جاۋاب: زىنا — ئۆزىنىڭ ھالال نىكاھلىق جورىسى بولمىغان بىرسى بىلەن جىنسىي ئالاقە قىلىش دېگەنلىك بولۇپ، ئاللاھ ھارام قىلغان ئەڭ چوڭ گۇناھلارنىڭ بىرىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارنى زىنادىن قەتئىيلىك بىلەن توسۇپ، قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دېگەن: ﴿زىناغا يېقىنلاشماڭلار. چۈنكى ئۇ قەبىھ ئىشتۇر، يامان يولدۇر﴾[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «زىنا قىلغۇچى مۆمىنلىك ھالىتىدە زىنا قىلمايدۇ. ئوغرىلىق قىلغۇچى مۆمىنلىك ھالىتىدە ئوغرىلىق قىلمايدۇ. ھاراق ئىچكۈچى مۆمىنلىك ھالىتىدە ھاراق ئىچمەيدۇ»[2].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دەيدۇ: «كىشى زىنا قىلغان چېغىدا، ئۇنىڭدىن ئىمان چىقىپ كېتىپ ئۇنىڭ بېشىدا كۆلەڭگىگە ئوخشاش تۇرىدۇ. ئۇ كىشى گۇناھىغا تەۋبە قىلغاندىن كېيىن ئىمانى ئۇنىڭغا قايتىدۇ»[3].

زىنانىڭ يامان ئاقىۋەتلىرى

1510. سوئال: زىنانىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا قانداق يامان ئاقىۋەتلىرى بار؟

جاۋاب: زىنا ـ ئىناق ئائىلىلەرنى پارچىلايدىغان، ئابرۇيلۇق كىشىلەرنى يەرگە قارىتىدىغان، گۇناھسىز نارسىدە بالىلارنى يېتىم قىلىدىغان، ئوت يۈرەك ئەرلەرنى قورقۇنچاق قىلىپ قويىدىغان بىر خىل رەزىل قىلمىشتۇر.

زىنا شۇنچىلىك قەبىھ ۋە رەزىل ئىش بولغانلىقتىن، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ جازاسىنى تۆۋەندىكىچە بېكىتكەن:

زىنا قىلغۇچى ئۆيلەنگەن ياكى تۇرمۇشقا چىققان بىرسى بولسا، ئۇنى تاش كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈش. ئەگەر ئۆيلەنمىگەن ياكى ياتلىق بولمىغانلاردىن بولسا، ئۇنى خەلقى ئالەم ئالدىدا، يۈز قامچا ئۇرۇش. ئەر ـ ئايال، باي ـ گاداي، قېرى ـ ياش بۇ ھۆكۈمدە ئوخشاشتۇر. بۇلار زىنانىڭ بۇ دۇنيادىكى جازاسى. ئەمما ئۇنىڭ ئاخىرەتتىكى جازاسى ئادەمنى دەھشەتكە سالىدىغان، ئەقىلنى چۆچۈتىدىغان بىر ئىشتۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەرنىڭ سۈپەتلىرىنى بايان قىلغان سۆزىدە، زىنا قىلىشنى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك ۋە ناھەق ئادەم ئۆلتۈرگەنلىك بىلەن باراۋەر ساناپ، بۇ گۇناھلارنى ئىشلىگۈچىلەرنىڭ ئاخىرەتتىكى جازاسىنى مۇنداق بايان قىلغان: ﴿ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر ئاللاھقا ئىككىنچى بىر مەبۇدنى شېرىك قىلىپ قوشۇۋالمايدۇ، ئاللاھ ھارام قىلغان ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش جىنايىتىنى ئىشلىمەيدۇ، زىنا قىلمايدۇ. كىمكى بۇ گۇناھلارنى قىلىدىكەن،

(1) ئىسرا سۈرىسى 32 ـ ئايەت.
(2) بۇخارىي رىۋايىتى.
(3) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

ئۇ ئاخىرەتتە جازاغا ئۇچرايدۇ. قىيامەت كۈنى ئۇنىڭغا ھەسسىلەپ ئازاب قىلىنىدۇ، ئۇ مەڭگۈلۈك ئازاب ئىچىدە خارلانغان ھالدا قالىدۇ﴾(1).

زىنانىڭ دەرىجىلىرى بىر خىل ئەمەس

1511. سوئال: زىنانىڭ دەرىجىلىرى بىر خىل بولامدۇ؟

جاۋاب: زىنانىڭ دەرىجىلىرى ئېغىرلىق جەھەتتىن ھەر تۈرلۈك بولىدۇ. مەسىلەن: ئۆزىگە دۈشمەنلىك كۆرسىتىۋاتقان باشقا دىندىكى ئايال بىلەن زىنا قىلىشتىن، مۇسۇلمان ئايال بىلەن زىنا قىلىشنىڭ گۇناھى ئېغىر. ناتونۇش مۇسۇلماننىڭ ئايالى بىلەن زىنا قىلىشتىن، قوشنىسىنىڭ ئايالى بىلەن زىنا قىلىشنىڭ گۇناھى ئېغىر. يىراق قوشنىسىنىڭ ئايالى بىلەن زىنا قىلىشتىن، يېقىن قوشنىسىنىڭ ئايالى بىلەن زىنا قىلىشنىڭ گۇناھى ئېغىر. يېقىن قوشنىسىنىڭ ئايالى بىلەن زىنا قىلىشتىن مۇجاھىد (ئاللاھ يولىدا جەڭگە چىقىپ كەتكەن كىشى) نىڭ ئايالى بىلەن زىنا قىلىشنىڭ گۇناھى ئېغىر، ئەلۋەتتە. ئېرى يوق ئايال بىلەن زىنا قىلىشتىن، ئېرى بار ئايال بىلەن زىنا قىلىشنىڭ گۇناھى ئېغىر بولىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بىراۋنىڭ قوشنىسىنىڭ ئايالى بىلەن زىنا قىلغىنىنىڭ گۇناھى باشقا يات ئاياللاردىن 10 ئايال بىلەن زىنا قىلغىنىدىن ئېغىردۇر»(2).

بۇنىڭدىن، باشقا دىندىكى ياكى يات ئاياللار بىلەن زىنا قىلسا، ئۇنىڭ گۇناھى يېنىكرەك بولىدىغان ئوخشايدۇ، دەپ چۈشىنىپ قېلىش ئىنتايىن خاتادۇر. چۈنكى ھەدىسلەردە بايان قىلىنغانلار مۇتلەق زىنانىڭ جازاسى بولۇپ، بۇ مۇتلەقلىق ئادەتتە زىنا دەرىجىلىرىنىڭ ئەڭ يېنىك بولغىنىنى كۆرسىتىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مۇجاھىدلارنىڭ ئاياللىرىنىڭ باشقىلارغا ھاراملىقى، خۇددى بۇ ئاياللارنىڭ ئۆز ئاتىلىرىغا ھارام بولغىنىغا ئوخشاشتۇر. قانداقلا بىر كىشى مۇجاھىدلاردىن ئايرىلىپ قېلىپ، بىرەر مۇجاھىدنىڭ ئايالىغا كېلىدىكەن ۋە ئۇنىڭغا خىيانەت قىلىدىكەن، قىيامەت كۈنىدە، بۇ مۇجاھىد ئۈچۈن ئۇنىڭ خىيانەت قىلغۇچىسىدىن ئىنتىقام ئېلىپ بېرىلىدۇ، ئەگەر ئۇنىڭ ساۋابلىرى بولسا، مەزكۇر مۇجاھىد ئۇنىڭ ساۋابلىرىدىن خالىغانچە ئالىدۇ»(3).

يۇقىرىقى، زىنانىڭ ئادەمنى دەھشەتكە سالىدىغان گۇناھىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بۇرۇن زىنا ئىشلارنى قىلىپ قويغانلارنىڭ ئاللاھنىڭ كەچۈرۈم قىلىشىدىن ئۈمىدسىزلىنىشى توغرا ئەمەس. چۈنكى ئاللاھ تائالا ئادەتتىكى كىچىك گۇناھلارنى ئەمەل - ئىبادەتلەرنىڭ يۈزىسىدىن تەۋبىسىزمۇ كەچۈرىدۇ، ئەمما چوڭ گۇناھلارنى ھەقىقىي تەۋبە ئارقىلىق كەچۈرىدۇ.

زىنانىڭ ئىناق ئائىلىلەرنى قانداق ۋەيران قىلغانلىقى، ئەر - ئايال ئىككىسىنىڭ مۇھەببىتىنى نەپرەتكە ئايلاندۇرۇش ئارقىلىق، قانچىلىغان گۇناھسىز باللارنى يېتىم قىلغانلىقى ھەممىگە ئايان بولغان، تەجرىبىلەرمۇ ئۇنى يەكۈنلىگەن بىر بالايىئاپەت ئىكەنلىكى ئوچۇق بىر رېئاللىقتۇر. شۇڭا زىنا ئائىلىلەرنىڭ بۇزۇلۇشىنىڭ ئەڭ چوڭ ئامىلى سانىلىدۇ.

(1) فۇرقان سۈرىسى 68- 69- ئايەتلەر.
(2) ئەھمەد رىۋايىتى.
(3) مۇسلىم رىۋايىتى.

مۇندىن باشقا، زىنا مىللەتنىڭ چۈكۈشىگە سەۋەب بولىدۇ. بىر ھەدىستە: «قانداقلا بىر مىللەتتە زىنا ياكى جازانىخورلۇق ئومۇملىشىدىكەن، ئۇلار ئۆزلىرىنى ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىغا تۇتقان بولىدۇ»[1].

مانا بۇ، ئاللاھ تائالانىڭ زىنانى «يامان يول» دەپ تەرىپلىگەنلىكىنىڭ سىرلىرىدىن بىرى.

---

(1) ھاكىم رىۋايىتى.

زىنادىن چوڭ ئىككى زىنا ۋە ئۇنىڭ جازاسى

1512. سوئال: زىنادىن چوڭ زىنا قايسى؟

جاۋاب: مۇسۇلمان ئەمەس مىللەتلەردە كۆپرەك كۆرۈلىدىغان، زىنادىنمۇ چوڭ ئىككى زىنا بولۇپ، بىرى، لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنىڭ يەر بىلەن يەكسان بولۇپ، پۈتۈنلەي نابۇت قىلىنىشىغا سەۋەب بولغان «ئەر بىلەن ئەرنىڭ جىنسىي مۇناسىۋەت قىلىشى»، يەنە بىرى، «ئايالنىڭ ئايال بىلەن جىنسىي لەززەت ئېلىشى» دۇر. ئالدىنقىسى «لەۋات ياكى بەچچىۋازلىق» دەپ ئاتىلىدۇ، كېيىنكىسى «سىھاق – Lesbianism» دەپ ئاتىلىدۇ.

لەۋاتنىڭ جازاسى

1513. سوئال: لەۋاتنىڭ جازاسى نېمە؟

جاۋاب: لەۋات ياكى بەچچىۋازلىق قىلىش ئىنساننىڭ تەبىئىتىنى يىرگەندۈرىدىغان، ئەڭ پاسكىنا، ئەڭ يامان قىلىق بولۇپ، ئاياللارنىڭ ھەققىگە ئىشلەنگەن ئېغىر جىنايەتتۇر. چۈنكى ئەرلەرنىڭ جىنسىي ھەۋىسىنى قاندۇرىدىغان جايى ئاياللاردۇر. بۇ قىلىق ھەر قانداق بىر مىللەتنى، ھەر قانداق بىر جەمئىيەتنى نابۇت قىلىپ يوق قىلىۋېتىشكە يېتەرلىكتۇر. ئۆز ۋاقتىدا لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى مۇشۇ قىلىقنى قىلغانلىقى سەۋەبلىك ئاللاھ ئۇلارنى يەرنى ئۈستىگە دۈم كۆمتۈرۈش بىلەن جازالىغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «لەۋات قىلغانلارنى تۇتۇۋالساڭلار، قىلغۇچى ۋە قىلىنغۇچى ھەر ئىككىسىنى ئۆلتۈرۈڭلار» دەپ كۆرسەتكەن[1].

ئىسلام قانۇنشۇناسلىرى قۇرئان كەرىمنىڭ لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنى جازالىغانلىقى توغرىسىدىكى ئايەتنىڭ روھىغا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يۇقىرىقى ھەدىسىگە ئاساسەن، لەۋات قىلغان ئادەم ئىنسانلىقنى، جەمئىيەتنى بۇلغىغانلىقى سەۋەبلىك، ئۇنداقلارنى ئۆلتۈرۈشكە ئىتتىپاقلاشقان بولسىمۇ، ئۇنى تاش – كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈش ياكى ئوت قويۇپ ئۆلتۈرۈش ياكى قىلىچ بىلەن ئۆلتۈرۈش توغرۇلۇق ئىختىلاپلاشقان. ئەمما ئۇنىڭ ئاخىرەتتىكى جازاسى ناھايىتى ئېنىق بولۇپ، ئۇ بولسىمۇ دوزاختۇر!

سىھاقنىڭ جازاسى

1514. سوئال: سىھاقنىڭ جازاسى نېمە؟

جاۋاب: سىھاق ياكى Lesbianism ئىنسانلىق شەنىگە ياراشمايدىغان، ئەڭ يىرگىنىشلىك، پاسكىنا قىلىقتۇر. ئۇ زىنانىڭ يەنە بىر تۈرى بولۇپ، گۇناھى زىنانىڭ گۇناھىدىن ئەلۋەتتە چوڭدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئايالنىڭ ئايالغا جىنسىي تەرەپتىن كېلىشى زىنادۇر»[2] دېگەن.

---

(1) تىرمىزى رىۋايەت قىلغان.
(2) تەبەرانىي رىۋايىتى.

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام بۇ قىلىقتىن مەنئى قىلىپ مۇنداق دېگەن: «ئەر ئەرنىڭ ئەۋرىتىگە قارىمىسۇن، ئايالمۇ ئايالنىڭ ئەۋرىتىگە قارىمىسۇن، ئەر بىلەن ئەر، ئايال بىلەن ئايال بىر يوتقاندا ياتمىسۇن»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

پۈتۈن ئىسلام ئۆلىمالىرى قەدىمدىن ھازىرغىچە بۇ قىلىقنىڭ ھارام ئىكەنلىكىگە ۋە زىنانىڭ بىر تۈرى ئىكەنلىكىگە ئىتتىپاقلاشقان.

سىھاقنىڭ ئاخىرەتتىكى جازاسى زىنانىڭ جازاسىدىن ئېغىرراق بولىدىغانلىقى ئېنىقتۇر. ئەمما ئۇنىڭ بۇ دۇنيادىكى جازاسى توغرۇلۇق قۇرئان كەرىم ياكى ھەدىستە بىر نەرسە كەلمىگەنلىكى ئۈچۈن ئىش ئۈستىدىكىلەرنىڭ شارائىتقا قاراپ قامچا ئۇرۇشقا ئوخشاش جازالارنى قوللىنىشى كېرەك، دەيدىغان كۆز قاراشلار بار.

(1) مۇسلىم رىۋايىتى.

ئالدامچىلىق ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى

1515. سوئال: ئالدامچىلىق دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئالدامچىلىق — ھىيلە- مىكىرلەر بىلەن كىشىلەرنى قايدۇرۇش، قايىل قىلىش، ئىشەندۈرۈش دېگەنلىكتۇر. ئالدامچىلىق ئىنسان تەبىئىتىگە يات ۋە ئۇلارنىڭ شەنىگە ياراشمايدىغان بىر ناچار خۇلقتۇر. ئالدامچىلار پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ لۇغىتىدە سۆكۈلمەكتە. ئىنسانلار يارىتىلغاندىن بۇيان كەلگەن پۈتۈن دىن، پەلسەپە ۋە يەرلىك قانۇنلارمۇ ئالدامچىلىقنى مەنئى قىلىدۇ ۋە ئالدامچىلارنى سۆكىدۇ.

ئىسلام پەيغەمبىرى ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئالدامچىلىقنى سۆكۈپ: «كىمكى ئالدامچىلىق قىلىدىكەن، ئۇ بىزدىن ئەمەس»[1] دەپ ئاگاھلاندۇرغان.

بۇ ھەدىس ئالدامچىلارنىڭ گەرچە ناماز ئوقۇپ، روزا تۇتۇپ، زاكات بېرىپ ۋە ھاجى بولۇپ، كۆرۈنۈشتە ئۆزلىرىنى مۆمىن مۇسۇلمانلار قاتارىدىن كۆرسەتسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇنداقلارنىڭ مۇسۇلمانلاردىن سانالمايدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. چۈنكى «دىن – مۇئامىلە» دۇر. دۇنيادىكى پۈتۈن دىنلارنىڭ ئاساسلىق مەقسىتى ئىنسانلارنى دەخلى – تەئەررۇزسىز، بەختلىك ياشىتىشتۇر. ئالدامچىلىق بولسا ئىنسانلارنى زىيان – زەخمەتلەرگە ئۇچرىتىدىغان ئېغىر جىنايەت.

سودا – سېتىق ئىشلىرىدىكى ئالدامچىلىق تۈرلىرى

1516. سوئال: سودا – سېتىق ئىشلىرىدىكى ئالدامچىلىق تۈرلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ھازىرقى زاماندا ئالدامچىلىق تۈرلىرى ئەڭ كۆپ ئومۇملاشقان جاي بازارلار بولۇپ، سودا – سېتىق ئىشلىرىدىكى ئالدامچىلىق تۈرلىرى ئىنتايىن كۆپتۇر. ئۇلاردىن بەزىسى تۆۋەندىكىچە:

(1) ساتماقچى بولغان مالنىڭ ئەيىبىنى يوشۇرۇش ئارقىلىق، خېرىدارلارنىڭ كۆزىنى بوياشقا تىرىشىش. مەسىلەن: مېۋە – چېۋە ياكى ئوتياش ۋە ھەر قانداق بىر نەرسىنىڭ ياخشىلىرىنى ئۈستىگە، ناچارلىرىنى ئاستىغا تىزىش ئارقىلىق خېرىدارلارنى ئالداپ ساتقانغا ئوخشاش.

(2) ساتماقچى بولغان ماللىرىغا باشقىلارنىڭ ماركىلىرىنى ئوغرىلىقچە چاپلاپ سېتىش ئارقىلىق خېرىدارلارنى ئالداش. مەسىلەن: سۈپەتسىز ماللارغا داڭلىق ماركىلارنى ياكى يەرلىك ماللارغا چەت ئەلنىڭ ماركىلىرىنى ئوغرىلىقچە چاپلاپ ساتقانغا ئوخشاش. بۇنداق قىلىش ئىنسانلارنى ئىككى تەرەپتىن زىيانغا ئۇچراتقانلىق بولۇپ، خېرىدارلارنى ئالداپ ئۇلارنى زىيانغا ئۇچراتقاننىڭ سىرتىدا، يالغاندىن چاپلىۋالغان ماركىنىڭ ئىگىسى بولغان شىركەتنى زىيانغا ئۇچرىتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ھەر ئىككى تەرەپنىڭ پۇلىنى ئالداپ ئېلىۋېلىش ئارقىلىق قاتمۇقات ھارامنى يېگەن بولىدۇ.

---

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(3) تارازىدا ياكى ئۆلچەمدە كەم بېرىش. بۇ سودىدىكى ئالدامچىلىق تۈرلىرىنىڭ ئەڭ يامىنى ۋە ئەڭ كۆپ ئومۇملاشقىنى بولۇپ، ئاللاھ تائالا مۇنداق قىلغۇچىلارنى ئاخىرەتتىكى ھېساب بېرىشكە ئىشەنمەيدىغانلار قاتارىدىن (يەنى كاپىرلارنىڭ قاتارىدىن) سانىغان. (بۇ ماۋزۇ «سودا – سېتىق ئىشلىرىدىكى ئىسلام پىرىنسىپى» دېگەن ماۋزۇدا تەپسىلىي سۆزلەندى).

(4) خېرىدار ئەمەس بىرىنى خېرىدار ئورنىدا كۆرسىتىپ ئۇنى يۇقىرى باھادا تەلەپ قىلدۇرۇش ئارقىلىق راستىنلا ئالىدىغان خېرىدارلارنى ئالداپ سېتىۋېلىش. بۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «غەرەر» دەپ ئاتىغان ۋە قاتتىق تەلەپپۇز بىلەن مەنئى قىلغان[1].

(5) چارۋا ماللارنى ساتىدىغانلارنىڭ بۇ ماللارنى سېتىشقا ئېلىپ چىقىشتىن بۇرۇن مەخسۇس دورىلار بىلەن يالغاندىن سەمرىتىپ، خېرىدارلارنىڭ كۆزىنى بويىشى. مۇنداق ئالدامچىلىق بىلەن تاپقان پۇل ھارام بولىدۇ[2].

ئىجتىمائىي ھاياتتىكى ئالدامچىلىق تۈرلىرى

1517. سوئال: ئىجتىمائىي ھاياتتىكى ئالدامچىلىق تۈرلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئىجتىمائىي ھاياتتىكى ئالدامچىلىق تۈرلىرى ناھايىتى كۆپ، ئۇلاردىن بەزىلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئۆيلەنمەكچى بولغان قىز – يىگىتنىڭ ئۆزىدە بولمىغان ئارتۇقچىلىقلار بىلەن ياكى كەمچىلىكلىرىنى يوشۇرۇش بىلەن قارشى تەرەپنى ئالدىشى بولۇپ، بۇ خىل ئالدامچىلىق بەختلىك ئائىلە قۇرۇشقا توسالغۇ بولىدىغان يامان ئىشتۇر. چۈنكى بىر-بىرىنى ئالداپ تۇرمۇش قۇرغانلارنىڭ بۇ تۇرمۇشى داۋام قىلمايدۇ، داۋام قىلغاندىمۇ بەختلىك بولالمايدۇ.

(2) ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىمتىھاندا كۆچۈرۈشى. بۇ مۇئەللىمنى ئالداشتىن ئاۋۋال ئۆزىنى ئالدىغانلىق ۋە ئۆزىنى زىيانغا ئۇچراتقانلىقتۇر. ئىمتىھاننى كۆچۈرۈپ ياكى قايسىبىر ھىيلە بىلەن تاپشۇرۇش ئارقىلىق دىپلوم ئالغانلارنىڭ، دىپلومنى ئوقۇپ، ئىمتىھان بېرىپ ئالماستىن سېتىۋالغانلارنىڭ بۇ دىپلومنى ئىشلىتىپ تاپقان پۇلى شەكسىز ھارامدۇر. چۈنكى مۇنداق كىشى ئۇ دىپلومغا ۋە دىپلومدىكى كەسىپنى قىلىشقا لاياقەتلىك ئەمەس. بىرەر كەسىپكە لاياقەتسىز كىشىلەر ئۇنىڭغا لاياقەتلىك بولغانلارنىڭ ئورنىدا ئىش قىلغاندا، ئۆزىنىڭ بىلىمسىزلىكى سەۋەبلىك ئىنسانلارنى تۈرلۈك زىيان – زەخمەتلەرگە ئۇچرىتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئالدامچىلىقنىڭ خەتىرىدىن ئاگاھلاندۇرۇپ: «كىمكى بىزنى ئالدايدىكەن، ئۇ بىزدىن ئەمەس»[3] دېگەن.

(3) دوستلارنىڭ، خىزمەتداشلارنىڭ، ساۋاقداشلارنىڭ، قوشنىلارنىڭ، تۇغقانلارنىڭ، ئەر – ئاياللارنىڭ، قېرىنداشلارنىڭ بىر – بىرىدە كۆرۈلگەن يېتەرسىزلىكلەرنى، خاتالىقلارنى ياكى ئەيىبلەرنى تۈزىتىش ئۈچۈن نەسىھەت قىلىشنىڭ ئورنىغا، يوشۇرۇش ياكى كۆرمەسلىككە

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نىڭ «غىرر» مۇئامىلىسىدىن توسقانلىقى ۋە ئۇنىڭ ھاراملىقى بايان قىلىنغان.

(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «ئاللاھ قانداقلا بىر نەرسىنى ھارام قىلغان بولسا، ئۇنىڭ پۇلىنىمۇ ھارام قىلغان» دېگەنلىكى بايان قىلىنغان.

(3) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

سېلىش، ھەتتا ماختاشمۇ بىر خىل ئالدامچىلىق بولۇپ، ئۆزىنىڭ يېقىن كىشىلىرىنى ۋاقىتلىق ئالداپ، ئۇلارنى زىيانغا ئۇچراتقاننىڭ سىرتىدا، ئاللاھ تائالانىڭ ۋەز – نەسىھەت قىلىشتىن ئىبارەت ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغانلىقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «دىن – نەسىھەتتۇر»[1] دەپ كۆرسىتىش ئارقىلىق «مۇسۇلمان مۇسۇلماننىڭ ئەينىكى»[2] بولۇشى لازىملىقىنى جېكىلىگەن. چۈنكى ھەر قانداق بىر مۇسۇلماننىڭ باشقىلارغا ئۆزىنىڭ بىلگىنىچە، ئىقتىدارىنىڭ يېتىشىچە، ئىمكانىيىتىنىڭ يار بېرىشىچە، بۇ دىنىنى تەشۋىق قىلىش ۋە ئۇنىڭ گۈزەللىكلىرىنى كۆرسىتىش مەسئۇلىيىتى بار. ھەر بىر مۇسۇلمان ئىسلام دىنىدىن مەسئۇلدۇر.

ئالدامچىلىقنىڭ زىيانلىرى

1518. سوئال: ئالدامچىلىقنىڭ قانداق زىيانلىرى بار؟

جاۋاب: ئالدامچىلىقنىڭ زىيانلىرى ئىنتايىن كۆپ. ئۇنىڭ ئەڭ خەتەرلىك زىيىنى چىن مەنىدە مۇسۇلمان بولالماسلىقتۇر. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «كىمكى بىزنى ئالدايدىكەن، ئۇ بىزدىن ئەمەس»[3] دېگەن مەشھۇر ھەدىسى ئالدامچىنىڭ ھەقىقىي مۇسۇلمانلار قاتارىدىن سانالمايدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. ھەدىستىكى «بىز» دېگەن سۆز ئىسلام ئۇممىتىگە مەنسۇپ بولغان جىمى مۇسۇلمانلارنى، «بىزدىن ئەمەس» دېگەن سۆز ئالدامچىلارنىڭ ھەقىقىي مۇسۇلمانلاردىن ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئالدامچىلىقنىڭ بۇنىڭدىن باشقا زىيانلىرىدىن بەزىسى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئالدامچىلىق دوزاخقا كىرىشنىڭ يولىدۇر.

(2) ئالدامچىلىق ئۇنى قىلغۇچىلارنىڭ تەبىئىتىنىڭ پەسلىكىگە، ئەخلاقىنىڭ رەزىللىكىگە، ئىمانىنىڭ يوقلۇقىغا دەلىلدۇر.

(3) ئالدامچىلار ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن، بەرىكىتىدىن ۋە مەغپىرىتىدىن ھەمىشە مەھرۇم قالغۇچىلاردۇر.

(4) ئالدامچىلارنىڭ دۇئاسى قەتئىي ئىجابەت بولمايدۇ. ئىبادەتلىرىنىڭ قوبۇل بولۇشىدا شەك بار. چۈنكى ئالدامچىلىقتىن تاپقان پۇل هارام، هارام يېگەن ئادەمنىڭ دۇئاسىنىڭ ئىجابەت بولمايدىغانلىقىدا شەك يوق.

(5) ئۆلىمالار كۇففارلارنىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ ئۈستىگە مۇسەللەت بولۇۋېلىشى مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز ئارىسىدىكى ئالدامچىلىقتىن بولىدىغانلىقىنى سۆزلەيدۇ. چۈنكى ئالدامچىلىق بار يەردە، ئىشەنچ بولمايدۇ، ئىشەنچ بولمىغان يەردە، بىرلىك، ئىناقلىق بولمايدۇ، بىرلىك ۋە ئىناقلىق بولمىغان يەردە كۈچ – قۇۋۋەت بولمايدۇ، كۈچ – قۇۋۋەت بولمىغان يەردە ئېزىلىش، بوزەك قىلىنىش، مۇستەملىكە قىلىنىش بولىدۇ.

---

(1) ئىمام مۇسلىم ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.
(2) ئىمام بۇخارىي ۋە بەيھەقىي رىۋايەت قىلغان ھەدىس.
(3) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

سېھىر قىلىش ۋە قىلدۇرۇشنىڭ گۇناھى ھەققىدە

1519. سوئال: سېھىر دېگەن نېمە؟

جاۋاب: سېھىر — ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن تەسىر قىلىدىغان، جىنلارنى ئىشقا سېلىش بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان يوشۇرۇن ئىش دېگەنلىكتۇر. سېھىر ئەر – ئاياللارنى بىر - بىرىگە ئۆچ ياكى ئامراق قىلىش، كىشىلەرگە زىيان – زەخمەت يەتكۈزۈش ۋە قەستلەش رولىنى ئوينايدۇ.

1520. سوئال: سېھىرنىڭ تەسىر قىلىدىغانلىقى راستمۇ؟

جاۋاب: سېھىرنىڭ تەسىر قىلىدىغانلىقى ۋە كىشىلەرنى تۈرلۈك دەرد ـ ئەلەملەرگە ۋە كېسەللىكلەرگە ئۇچرىتىدىغانلىقى، ھەتتا ئۆلۈمىگىمۇ سەۋەب بولالايدىغانلىقى راستتۇر.

1521. سوئال: سېھىرگەرلىك قىلىشنىڭ گۇناھى قانداق؟

جاۋاب: سېھىرگەرلەر ۋە كىشىلەرگە سېھىر ئۆگەتكۈچىلەر شەكسىز كاپىرلاردۇر. پۈتۈن تەپسىرشۇناس ئالىملار قۇرئان كەرىمدىكى ﴿سۇلايمان (سېھىرگەر بولغىنى ۋە سېھىر ئۆگىنىش بىلەن) كاپىر بولغىنى يوق، لېكىن شەيتانلار كىشىلەرگە سېھىر ئۆگىتىپ كاپىر بولدى﴾[1] دېگەن ئايەتنىڭ تەپسىرىدە، سېھىر قىلغۇچى ۋە ئۇنى ئۆگەتكۈچىلەرنىڭ چوقۇم كاپىر بولىدىغانلىقىنى تەكىتلىمەكتە. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ مەسىلىنى ئوچۇقلاپ مۇنداق دېگەن: «كىمكى داخان، رەمچى ۋە پالچىلارغا بېرىپ، ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىدىكەن، ئۇ ئىسلام دىنىغا ئىنكار قىلغان بولىدۇ» دېگەن[2].

(1) بەقەرە سۈرىسى 102 - ئايەت.

(2) ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

سېھىردىن ساقلىنىش ۋە ئۇنىڭدىن شىپا تېپىش ئۇسۇلى

1522. سوئال: سېھىردىن ساقلىنىش ئۈچۈن نېمە قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: سېھىردىن ساقلىنىش ئۈچۈن تۆۋەندىكىلەرگە رىئايە قىلىش لازىم:

(1) ھەر خىل ئاپەتلەر، ئاغرىق - سىلاق ۋە خېيىمخەتەرلەردىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئوقۇلىدىغان ئايەت ۋە دۇئالارنى، خۇسۇسەن، فاتىھە سۈرىسىنى، ئايەتۇلكۇرسىنى، ئىخلاس، فەلەق ۋە ناس سۈرىلىرىنى، بەقەرە سۈرىسىنىڭ ئاخىرقى ئىككى ئايىتىنى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۈندىلىك تۇرمۇشىدىكى تۈرلۈك مۇناسىۋەتلەر، ھاللار ۋە جايلاردا ئوقۇشنى ئۈزىگە ۋەزىپە قىلغان دۇئالارنى، كۆزدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئوقۇلىدىغان دۇئا ۋە زىكىرلەرنى كۆپ ئوقۇشقا ئادەتلىنىش[1].

(2) ئىسلامدا بۇيرۇلغان ئەمەل - ئىبادەتلەرنى تولۇق ئورۇنداش بىلەن بىرگە، ئۆزىنى پاكىز تۇتۇش ۋە گۇناھ، ھارام ئىشلاردىن يىراق بولۇش.

(3) قۇرئان تىلاۋىتى بىلەن كۆپرەك مەشغۇل بولۇش.

سېھىردىن شىپا تېپىشنىڭ چارىلىرى

1523. سوئال: سېھىرگە مۇپتىلا بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن شىپا تېپىشنىڭ چارىلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: سېھىرگە مۇپتىلا بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن شىپا تېپىشنىڭ چارىلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) سېھىر قىلىنغان ئورۇن بىلىنسە، ئۇنى شەرىئەتكە خىلاپ كەلمەيدىغان ئۇسۇل بىلەن چىقىرىپ تاشلاش. بۇ ئەڭ ئۈنۈملۈك چارىدۇر[2].

(2) فاتىھە، ئىخلاس، فەلەق، ناس سۈرىلىرىنى، ئايەتۇلكۇرسىنى، بەقەرە سۈرىسىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئىككى ئايىتى («ئامەنەررەسۇلۇ» دىن«كافىرىين»غىچە) نى چىن ئېتىقاد بىلەن ئۈچ قېتىمدىن ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ ئوقۇپ بىمارغا سۈفلەپ يۈرۈش[3].

(3) بىمارنىڭ ئاغرىغان يېرىگە قولنى قويۇپ تۇرۇپ، مۇنۇ دۇئالارنى ئوقۇش:

— «ئى ئىنسانلارنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھ! دەردكە داۋا، رەنجىمىزگە شىپالىق بەرگىن، ھەقىقەتەن سەن ھەرقانداق ئاغرىقلارغا شىپالىق بەرگۈچىسەن. سېنىڭدىن بۆلەك شىپالىق بەرگۈچى يوق، سېنىڭ شىپايىڭ بىلەن كېسەللىك قالمايدۇ»[4].

— «ئاللاھنىڭ ئۇلۇغ كەلىمىلىرىگە سېغىنىپ ھەرقانداق شەيتاندىن، خەتەرلىك مەخلۇقلاردىن ۋە ھەرقانداق يامان كۆزدىن پاناھ تىلەيمەن»[5].

---

(1) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇنداق قىلغانلىقىنى ئۇلۇغ ئالىم ئىبنى قەييۇم جەۋزى«زادۇلمەئاد» ناملىق ئەسىرىنىڭ4 - جىلد 126 - بېتىدە بايان قىلغان.

(2) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇنداق قىلىشقا بۇيرۇغانلىقىنى ئىمام بۇخارىي رىۋايەت قىلغان.

(3) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇنداق قىلىشقا بۇيرۇغانلىقىنى ئىمام بۇخارىي رىۋايەت قىلغان.

(4) بۇخارىي رىۋايىتى.

(5) بۇخارىي رىۋايىتى.

— «ئاللاھنىڭ ئۇلۇغ كەلىمىلىرىگە سېغىنىپ، مەخلۇقاتنىڭ شەررىدىن پاناھ تىلەيمەن»[1].

---

(1) مۇسلىم رىۋايىتى.

كۆزدىن ساقلىنىش ۋە ئۇنىڭدىن شىپا تېپىش ئۇسۇلى

1524. سوئال: قۇرئان ئايەتلىرى ھەر قانداق دەردكە داۋا بولامدۇ؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ ھەر قانداق دەردىگە داۋا ۋە كېسەللىرىگە شىپا ئىكەنلىكىدە قىلچە شەك يوق. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دېگەن: ﴿ئى ئىنسانلار! سىلەرگە پەرۋەردىگارىڭلار تەرىپىدىن نەسىھەت بولغان، دىللاردىكى دەردكە شىپا بولغان، مۆمىنلەرگە ھىدايەت ۋە رەھمەت بولغان (قۇرئان) كەلدى﴾[1]، ﴿بىز مۆمىنلەرگە شىپا ۋە رەھمەت بولىدىغان قۇرئان ئايەتلىرىنى چۈشۈرىمىز﴾[2].

قۇرئان كەرىم بىلەن ئىسلامىي دۇئالار مۆمىنلەر ئۈچۈن شىپادۇر

1525. سوئال: ئايەت ۋە دۇئا بىلەن شىپا تېپىشنىڭ شەرتى نېمە؟

جاۋاب: كۆز، سېھىر، ئاغرىق - سىلاق ۋە باشقىمۇ بالايىئاپەتلەردىن ساقلىنىش ھەمدە ئۇلارغا گىرىپتار بولغاندىن كېيىن شىپا تېپىش ئۈچۈن قۇرئان كەرىم ئايەتلىرى ۋە ئاللاھقا قىلىنغان سەممىي دۇئالار ئەڭ ياخشى قالقان ۋە ئۈنۈملۈك شىپادۇر. لېكىن، قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنىڭ شىپاسىدىن بەھرىمەن بولۇشنىڭ شەرتى شۇكى، قۇرئان ئايەتلىرى بىلەن داۋا قىلغۇچى ۋە داۋالانغۇچى ھەر ئىككىسىنىڭ چىن مۇسۇلمان بولۇشى، قۇرئان كەرىمنىڭ ئاللاھ سۆزى ئىكەنلىكىگە ۋە ئۇنىڭ ئايەتلىرىنىڭ مۆمىنلەر ئۈچۈن ماددىي ۋە مەنىۋى ھەر ئىككى تەرەپتىن چوقۇم شىپالىق ئىكەنلىكىگە خۇددى ئاسپىرىننىڭ باش ئاغرىقىغا پايدا قىلىدىغانلىقىغا ئىشەنگەندەك چىن ئىشىنىپ يۈرىكى بىلەن تەستىق قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. مەلۇمكى، دوختۇرنىڭ دورىسى مۇسۇلمان - كۇففار ھەر قانداق ئادەمگە ئوخشاشلا شىپالىق بولىدۇ. ئەمما قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنىڭ شىپاسى مۆمىنلەرگىلا خاستۇر.

1526. سوئال: ئايەت ۋە دۇئالار بىلەن شىپالىق ئىزدەش سەۋەب قىلىشقا زىت كېلەمدۇ؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم ئايەتلىرى ۋە ئىسلامىي دۇئالار بىلەن شىپالىق ئىزدەش سەۋەب قىلىشقا زىت كەلمەيدۇ. كېسەلگە گىرىپتار بولغان ئادەم ئاللاھقا ئېسىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا دەرھال دوختۇرغا كۆرۈنۈشى ۋە قولىدىن كېلىشىچە ماددىي سەۋەبلەرنى ئورۇندىشى لازىم. چۈنكى ئاللاھ قانداقلا بىر ئاغرىقنى ياكى دەردنى ياراتقان بولسا، چوقۇم ئۇنىڭ شىپاسىنىمۇ ياراتقان. ئاللاھ دۇنيا ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى سەۋەبلەرگە باغلىغان. شۇڭا مۇسۇلمانلار ھەر ئىشتا سەۋەب قىلىش بىلەن ئاللاھقا يۆلىنىشتىن ئىبارەت ئىككى ئىشنى قولدىن بەرمەسلىككە بۇيرۇلغان. ئاللاھقا يۆلىنىش بىلەن سەۋەب ئىككىسى بىر - بىرىدىن قەتئىي ئايرىلماسلىقى لازىم.

1527. سوئال: كۆز تېگىش دېگەن راستمۇ؟

جاۋاب: كۆز تېگىشنىڭ راستلىقى ۋە يامان كۆزلەرنىڭ كىشىلەرگە زىيان يەتكۈزەلەيدىغانلىقى بىر ھەقىقەت. بۇ ئىنسانلارنىڭ ئۇزۇن يىللىق تارىخىدا ئىسپاتلىنىپ كەلگەن

---

(1) يۇنۇس سۈرىسى 57 - ئايەت.

(2) ئىسرا سۈرىسى 82 - ئايەت.

بىر ئىش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىسىدە: «كۆزنىڭ تېگىدىغانلىقى راستتۇر، ئەگەر قەدەرنىڭ ئالدىغا ئۆتىدىغان بىر نەرسە بولسا ئىدى، ئۇ چوقۇم كۆز بولاتتى» دېگەن[1].

كۆز تېگىشتىن ساقلىنىشنىڭ چارىلىرى

1528. سوئال: كۆز تېگىشتىن ساقلىنىشنىڭ چارىلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: كۆز تېگىشتىن ساقلىنىشنىڭ چارىلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) شەرىئەت ئەھكاملىرىنى تولۇق ئورۇنداش، مەنئى قىلىنغان ئىشلارنى تەرك ئېتىش ۋە چوڭ ـ كىچىك بارلىق گۇناھلارغا تەۋبە قىلىش.

(2) قۇرئان كەرىم تىلاۋىتى بىلەن كۆپرەك مەشغۇل بولۇش.

(3) شەرىئەتتە كۈندىلىك ئوقۇشقا بۇيرۇلغان دۇئالارنى ئوقۇشنى ئۆزىگە ۋەزىپە قىلىش.

(4) ئۆزىدىن ياكى پۇل ـ مېلىدىن ياكى ئائىلىسىدىكىلىرىنىڭ بىرەرسىدىن خۇشاللانغان ۋاقتىدا، ئاللاھ تائالادىن بەرىكەت تىلەپ «ماشائاللاھ» ياكى«مۇبارەك بولسۇن» دېيىش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: «سىلەرنىڭ بىرىڭلار ئۆزىدە ياكى مال ـ دۇنياسىدا ياكى دىنىي بۇرادەرلىرىنىڭ بىرەرسىدە خۇشاللىنارلىق بىر نەرسىنى كۆرسە، «ماشائاللاھ» دەپ ئۇنى مۇبارەكلىسۇن. چۈنكى كۆزنىڭ تېگىدىغانلىقى راستتۇر»[2].

(5) كۆز تېگىشتىن قورقىلىدىغانلىرىنى كىشىلەرنىڭ كۆزىدىن يوشۇرۇشقا تىرىشىش.

كۆز تەگكەندىن كېيىن شىپا تېپىش چارىلىرى

1529. سوئال: كۆز تەگكەندىن كېيىن ئۇنى قانداق قايتۇرۇش كېرەك؟

جاۋاب: كۆز تەگكەندىن كېيىن ئۇنى قايتۇرۇش چارىلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) فاتىھە، ئىخلاس، فەلەق، ناس سۈرىلىرىنى، ئايەتۇلكۇرسىنى، بەقەرە سۈرىسىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئىككى ئايىتى («ئامەنەررەسۇلۇ» دىن («كافىرىين»غىچە) نى، كۆز ۋە تىلدىن ساقلىنىشتا ئوقۇلىدىغان زىكىر ۋە دۇئالارنى چىن ئېتىقاد بىلەن ئۈچ قېتىمدىن ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ ئوقۇپ كۆز تەككەن كىشىگە، خۇسۇسەن ئۇنىڭ ئاغرىغان يېرىگە سۈفلەپ ئوڭ قول بىلەن سىپاش[3].

كۆز تەككەن كىشى ئەگەر قۇرئان ساۋادى بار كىشى بولسا، يۇقىرىقىلارنى ئۆزى ئوقۇغىنى ياخشى.

(2) يۇقىرىقى ئايەت ۋە دۇئالارنى سۇغا ئوقۇپ كۆز تەككۈچىگە ئىچكۈزۈش ۋە ئاشقىنىنى ئۇنىڭغا چېچىش[4].

(1) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(2) ئەھمەد رىۋايىتى.

(3) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇنداق قىلغانلىقىنى ئىمام بۇخارىي رىۋايەت قىلغان.

(4) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سابىت ئىبنى قەيس ئىسىملىك بىر ساھابىنى شۇنداق داۋالىغانلىقىنى ئەبۇداۋۇد رىۋايەت قىلغان.

جىنايەت ۋە جازالارغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1530. سوئال: ئىسلام جازا قانۇنى نېمە ئۈچۈن بەلگىلەنگەن؟

جاۋاب: ئىنسانلار يېگانە ياشىيالمايدىغان ئىجتىمائىي مەخلۇقات بولغانلىقتىن، ئىجتىمائىي هايات جەريانىدا، بىر ـ بىرىنىڭ ھەقلىرىگە، نومۇسلىرىغا، ھەتتا جانلىرىغا تاجاۋۇز قىلىشتەك ئىنسانىي جىنايەتلەر ھەر قانداق جەمئىيەتتە يۈز بېرىپ تۇرىدۇ. ئىنسانلار بىر ـ بىرىنىڭ تاجاۋۇزلىرىدىن ئامان ھالدا خاتىرجەم ھايات سۈرۈشلىرى ئۈچۈن ۋەز ـ نەسىھەتلەر ۋە قانۇنىي ئىنتىزاملارلا كۇپايە قىلمايدۇ، بەلكى كىشىلەرنىڭ جېنىغا، مال ـ مۈلكىگە، نومۇسىغا، ۋە خاتىرجەملىكىگە دەخلى تەرۇز يەتكۈزگۈچىلەرگە بەزى ئىبرەتلىك جازالارنى قوللىنىش ئارقىلىق باشقىلارنى جىنايەتنىڭ ئاقىۋەتلىرىدىن ئاگاھلاندۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئىسلام قانۇنىدا بەزى جازالا بەلگىلەنگەن.

1531. سوئال: ئىسلام جازا قانۇنىدىكى جازالار قايسىلار؟

جاۋاب: ئىسلام جازا قانۇنىدا بېكىتىلگەن جازالار پەزىلەتلىك ۋە ئادالەتلىك بىر جەمئىيەتنىڭ بەرپا قىلىنىشىغا سەلبى تەسىرلەرنى كۆرسىتىدىغان بەزى چوڭ جىنايەتلەر ئۈچۈنلا بەلگىلەنگەن بولۇپ، بۇلاردىن باشقا ئادەتتىكى جىنايەتلەرنىڭ جازاسى ھەرقايسى ئىسلام مەملىكەتلىرىدىكى ھۆكۈمران كۈچلەرنىڭ شۇ مەملىكەتلەرنىڭ شارائىتىغا ۋە كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ مۇناسىپ ھالدا بەلگىلەشلىرىگە تاپشۇرۇلغاندۇر.

ئىسلامدا جازانى ئىجرا قىلىشنىڭ شەرتلىرى

1532. سوئال: ئىسلامدا جازانى ئىجرا قىلىشنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: جازانى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن بەزى پىرىنسىپلار بەلگىلەنگەن. ئۇلار:

(1) ئىنسان باشقا بىرىنىڭ گۇناھىنى ئۈستىگە ئالمايدۇ، ئۇنىڭ گۇناھى ئۈچۈن جازالانمايدۇ. ﴿بىراۋنىڭ گۇناھىنى باشقا بىرى كۆتۈرمەيدۇ﴾[1].

(2) ھەر قانداق بىر جىنايەت ئۈچۈن مۇناسىپ جازانىڭ بېرىلىشى. «بىر يامانلىقنىڭ جازاسى شۇنىڭغا ئوخشاش بىر يامانلىقتۇر﴾[2].

(3) جىنايەت ئىشلەنگۈچىنىڭ جىنايەتچىسنى ئەپۇ قىلىش ھەققى بار. ﴿كىمكى ئەپۇ قىلسا ۋە (ئۆزى بىلەن يامانلىق قىلغۇچىنىڭ ئارىسىنى) تۈزسە، ئۇنىڭ ئەجرىنى ئاللاھ بېرىدۇ﴾[3].

(4) جازا ئىسلام شەرىئىتى ئىجرا قىلىنىدىغان دۆلەتنىڭ ئىسلام مەھكىمىسى تەرىپىدىنلا ئىجرا قىلىنىدۇ. قۇرئان كەرىمدە ياكى سەھىھ ھەدىسلەردە كەيپىيىتى ئېنىق بەلگىلەنگەن جازالارنى مەھكىمىنىڭ يېنىكلىتىش ياكى ئېغىرلاشتۇرۇش ھوقۇقى بولمايدۇ. ئەمما كەيپىيىتى بېكىتىلمىگەن جازالارنى جىنايەت ۋە جىنايەتچىنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ئېغىر ياكى يېنىك قىلىپ

(1) نەجم سۈرىسى 38 ـ ئايەت.
(2) شۇرا سۈرىسى 40 ـ ئايەت.
(3) شۇرا سۈرىسى 40 ـ ئايەت.

مەھكىمە بەلگىلەيدۇ.

ئىسلام جازا قانۇنىدا كەيپىيتى بېكىتىلگەن 5 چوڭ جازا

ئىسلام جازا قانۇنىدا جازالاش كەيپىيتى ئېنىق بېكىتىلگەن جازالار پەقەت 5 بولۇپ، ئۇلار: قاتىللىق، زىنا، قاراقچىلىق، ئوغرىلىق ۋە بىراۋغا تۆھمەت چاپلاشتىن ئىبارەتتۇر. ئۇلارنىڭ بايانى تۆۋەندىكىچە:

(1) قاتىللىقنىڭ جازاسى

1533. سوئال: قاتىللىقنىڭ جازاسى نېمە؟

جاۋاب: ئادەم ئۆلتۈرگەننىڭ جازاسى ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، بىرى، قەستەن ئادەم ئۆلتۈرۈش، يەنە بىرى سەۋەنلىكتىن ئادەم ئۆلتۈرۈپ سېلىش بولۇپ، ھەر ئىككىسىنىڭ جازاسى ئايرىمدۇر.

1534. سوئال: قەستە ئادەم ئۆلتۈرگەن قاتىلنىڭ جازاسى نېمە؟

جاۋاب: ئىسلام جازا قانۇنى بويىچە، قەستەن ئادەم ئۆلتۈرگەن قاتىلنىڭ جازاسى ئۆلۈمدۇر. ﴿ئى مۆمىنلەر! ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچۈن قىساس ئېلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى، ھۆر ئادەم ئۈچۈن ھۆر ئادەمدىن، قۇل ئۈچۈن قۇلدىن، ئايال ئۈچۈن ئايالدىن قىساس ئېلىنىدۇ﴾[1].

ئەگەر ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ تەۋەلىرى قاتىلدىن ئىنتىقام ئېلىشنى كەچۈرسە بۇمۇ ئۇلارنىڭ ئىختىيارىدۇر، ئەجرىنى ئاللاھ بېرىدۇ. ﴿قاتىل ئۈچۈن (دىنىي) قېرىندىشى تەرىپىدىن بىر نەرسە كەچۈرۈم قىلىنسا (يەنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسى قاتىلدىن دىيەت ئېلىشقا رازى بولۇپ، قىساس ئېلىشتىن ۋازكەچسە، ئۇ، جىنايەتچىدىن (دىيەتنى) چىرايلىقچە تەلەپ قىلىشى (جىنايەتچىمۇ دىيەتنى) ياخشىلىقچە بېرىشى لازىم﴾[2].

1535. سوئال: سەۋەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈپ سالغاننىڭ جازاسى نېمە؟

جاۋاب: سەۋەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرگۈچىنىڭ جازاسى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرىغا دىيەت تۆلەشتۇر. ﴿كىمكى بىرەر مۆمىننى سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈپ قويىدىكەن، ئۇ، بىر مۆمىن قۇلنى ئازات قىلىشى ۋەئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرىغا دىيەت تۆلىشى كېرەك﴾[3].

1536. سوئال: دىيەتنىڭ مىقدارى قانچىلىك بولىدۇ؟

جاۋاب: بىر ئادەمنى سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈپ سالغانلىقنىڭ جازاسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئائىلىسىگە ئۆلتۈرگۈچى تۆلەيدىغان دىيەتنىڭ مىقدارى بارلىق ئىسلام ئۆلىمالىرىنىڭ بىردەك ئىتتىپاقى بىلەن 100 تۆگە ياكى ئۇنىڭ خەلق پۇلىدىكى قىممىتىدۇر.

(2) قاراقچىلىق، بۇلاڭچىلىق ۋە رېكوتېرلىقنىڭ جازاسى

1537. سوئال: بۇلاڭچى، قاراقچى ۋە رېكوتېرلارنىڭ جازاسى نېمە؟

جاۋاب: بۇلاڭچى، قاراقچى ۋە رېكوتېرلارنىڭ جازاسى ئۇلارنى قىلمىشلىرىغا قاراپ،

---

(1) بەقەرە سۈرىسى178 - ئايەت.
(2) بەقەرە سۈرىسى 178 - ئايەت.
(3) نىسا سۈرىسى 92 - ئايەت.

ئۆلتۈرۈش ياكى ئوڭ قولى بىلەن سول پۇتىنى كېسىش، ياكى جىنايىتى يېنىكرەك بولسا سۈرگۈن قىلىشتۇر. ﴿ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىدىغانلارنىڭ، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغانلارنىڭ جازاسى شۇكى، ئۇلار ئۆلتۈرۈلىشى ياكى دارغا ئېسىلىشى ياكى ئوڭ قوللىرى بىلەن سول پۇتلىرى كېسىلىشى ياكى سۈرگۈن قىلىنىشى كېرەك﴾[1].

(3) ئوغرىلىقنىڭ جازاسىنىڭ تۈرلىرى

1538. سوئال: ئوغرىلىقنىڭ جازاسى نېمە؟

جاۋاب: ئوغرىلىق قىلغۇچىنىڭ جازاسى ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ:

(1) ئېراۋ مۇھتاجلىقتىن ئۆز ھاياتىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن باشقىسىنىڭ تامىقىنى ياكى مېۋىسىنى ئوغرىلاپ شۇ ئورۇندا قارنى تويغىچىلىك يېگەن بولسىمۇ ئۇنىڭغا ھېچقانداق جازا كەلمەيدۇ. چۈنكى بۇ ئىنساني ئېھتىياج يۈزىسىدىن مەجبۇري ئىشلەنگەن جىنايەت بولۇپ، ئۇ ئەپۇ قىلىنىدۇ.

(2) ئوغرىلانغان نەرسىنىڭ قىممىتى 1.0625گرام (چارەك تىللا) ساپ ئالتۇن ياكى 3 گرام كۈمۈشنىڭ قىممىتىگە يەتمىسە، قولى كېسىلمەيدۇ. ئەمما ئۇنىڭ ئىككى ھەسسىسى تۆلىتىلىدۇ.

(3) ئوغرىلانغان نەرسىنىڭ قىممىتى 1.0625گرام (چارەك تىللا) ساپ ئالتۇن ياكى 3 گرام كۈمۈشنىڭ قىممىتىدىن كۆپ بولسا ئوغرىلىغۇچىنىڭ قولى كېسىلىدۇ. ﴿ئوغرىلىق قىلغۇچى ئەرنىڭ ۋە ئوغرىلىق قىلغۇچى ئايالنىڭ قىلمىشلىرىنى جازالاپ، ئاللاھ تەرىپىدىن ئىبرەت قىلىش يۈزىسىدىن قوللىرىنى كېسىڭلار. ئاللاھ (ئۆز ئەمرىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا) غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر. كىمكى، (ئوغرىلىق قىلىپ كىشىلەرگە زۇلۇم قىلغاندىن كېيىن تەۋبە قىلسا، (ئۆزىنى) تۈزەتسە ئاللاھ ئۇنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدۇ، ئاللاھ (تەۋبە قىلغۇچىلارنى) ھەمىشە مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (بەندىلىرىگە) بەكمۇ مېھرىباندۇر﴾[2].

ئوغرىنى جازالاشنىڭ شەرتلىرى

1539. سوئال: ئوغرىنى جازالاشنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئوغرىنى جازالاشنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئوغرىلىق قىلغۇچىنىڭ بالاغەت يېشىغا يەتكەن، ئەقلى – ھوشى جايىدا بولىشى. كىچىك باللار، ئەقلى جايىدا بولمىغانلار جازالانمايدۇ.

(2) ئوغرلانغان نەرسىنىڭ قىممىتى 1.0625گرام (چارەك تىللا) ساپ ئالتۇننىڭ ياكى 3 گرام كۈمۈشنىڭ قىممىتىدىن ئاشىدىغان بولىشى. ئەگەر بۇ مىقداردىن ئاز بىر نەرسە ئوغرىلىغان كىشىگە بۇ قول كېسىش جازاسى يۈرگۈزۈلمەيدۇ. قامچا ئۇرۇش بىلەن ئەدەبلىنىدۇ.

(3) ئوغرىلانغان نەرسىنىڭ بىراۋنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىكى ھەققى بولۇشى. ئەگەر ئىگىسى يوق جايلاردا ئۆسكەن ئۆسۈملۈك ۋە مېۋىلەرنى ئالغان كىشى ئوغرى ھېسابلانمايدۇ.

---

(1) مائىدە سۈرىسى 33 - ئايەت.

(2) مائىدە سۈرىسى 39 - ئايەت.

(4) ئوغرىلانغان نەرسىنىڭ ياتلارغا ئائىت بولۇشى، ئوغرىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا ياكى بالىلىرىغا ياكى جورىسىغا ئائىت بولماسلىقى.
(5) ئوغرىلىقنى يوشۇرۇن قىلغان بولۇشى. ئاشكارا تارتىۋېلىش ئوغرىلىق ئەمەس، بەلكى بۇلاڭچىلىق بولۇپ، ئۇنىڭ جازاسى باشقا.
(6) ئوغرىلىقنىڭ ھەقىقىي مۇھتاجلىق ياكى ئاچلىق سەۋەبتىن بولمىغان بولۇشى.
(7) ئۆزلىكىدىن ئېتىراپ قىلىشى ياكى راستچىل ئىككى گۇۋاھچىنىڭ ئۇنىڭ ئوغرىلىق قىلغانلىقىنى شەك ـ شۈبھىسىز، ئوچۇق رەۋىشتە كۆرگەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىشىدىن ئىبارەت. ئازراق شۈبھە ياكى گۇۋاھچىلاردىن بىرەرسىنىڭ كىچىككىنە گۇمانلىق كەيپىيىتى بىلەن جازا بىكار قىلىنىدۇ.
يۇقىرىقى 7 شەرتنىڭ بىرەرسى تولۇق بولمىغاندا، ئوغرىلىق قىلغۇچىغا قول كېسىش جازاسى يۈرگۈزۈلمەيدۇ.

(4) زىنانىڭ جازاسى

1540. سوئال: زىنانىڭ جازاسى نېمە؟
جاۋاب: زىنانىڭ جازاسى جازا بېرىلىش شەرتلىرىگە توشقان ئەھۋال ئاستىدا ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ:
(1) زىنا قىلغۇچى ئۆيلەنگەن بىرى بولسا، ئۇنىڭ جازاسى تاش ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈش.
(2) زىنا قىلغۇچى تېخى ئۆيلەنمىگەن بىرى بولسا، ئۇنىڭ جازاسى يۈز دەررە (قامچا) ئۇرۇشتۇر. ﴿زىنا قىلغۇچى ئايال ۋە زىنا قىلغۇچى ئەرنىڭ ھەر بىرىنى يۈز دەررە ئۇرۇڭلار﴾[1].
بۇ ئايەت، زىنا قىلغۇچىنىڭ ئۆيلەنگەن ياكى ئۆيلەنمىگەن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئومۇمىي جازاسىنى بايان قىلغان بولسا، پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئۆيلەنگەنگە تاش ـ كېسەك قىلىش، ئۆيلەنمىگەنگە يۈز دەررە ئۇرۇش جازاسىنى بەلگىلىگەن. ئىسلام فىقھشۇناس ئالىملىرىنىڭ ھەممىسى پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ بۇ بەلگىلىمىسىگە ئەمەل قىلىشتا ئىتتىپاقتۇر.

زىنا قىلغۇچىغا جازا بېرىشنىڭ شەرتلىرى

1541. سوئال: زىنا قىلغۇچىغا جازا بېرىشنىڭ شەرتلىرى نېمە؟
جاۋاب: زىنا قىلغۇچىغا جازا بېرىشنىڭ شەرتلىرى 3 بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:
(1) زىنا قىلغۇچىنىڭ ئۆزىنىڭ زىنا قىلغانلىقىغا ئۆز ئىختىيارى بىلەن 4 قېتىم ئىقرار قىلىشى. ئەگەر زىنا قىلغۇچى ئىقرار قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئىقرارىدىن يېنىۋالسا جازا ئەمەلگە ئاشمايدۇ.
(2) ئادالەتلىك 4 گۇۋاھچىنىڭ ئۇنىڭ زىنا قىلىۋاتقانلىقىنى ھېچقانداق توسالغۇسىز ۋە شۈبھىسىز دەرىجىدە ئۆز كۆزلىرى بىلەن ئېنىق كۆرگەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىشى. گۇۋاھچىلاردىن بىرەرسى گۇۋاھلىقىدىن يېنىۋالسا زىنا ئىسپاتلانمايدۇ. نەتىجىدە، جازالاش

---

(1) نۇر سۈرىسى 2 ـ ئايەت.

ئەمەلگە ئاشمايدۇ.

(3) تېخى تۇرمۇشقا چىقمىغان بىر قىزنىڭ ئېغىر ئاياق بولۇپ قېلىشى ئۇنىڭ زىنا قىلغانلىقىغا ئوپئوچۇق پاكىت بولالايدۇ. ئەگەر ئۇ زورلۇق بىلەن ئاياق ئاستى قىلىنغانلىقىنى دەۋا قىلىپ، ئىسپاتلىيالىسا، جازالىنىشتىن قۇتۇلۇپ قالىدۇ. ئەگەر ئۆز ئىختىيارى بىلەن زىنا قىلغانلىقىنى 4 قېتىم ئۆز ئاغزىدىن ئېتىراپ قىلسا، جازا يۈرگۈزىلىدۇ.

1542. سوئال: زىنانى ئىسپاتلاش شەرتىنىڭ بۇنداق چىڭ بولۇشىدىن مەقسەت نېمە؟

جاۋاب: زىنانى ئىسپاتلاش شەرتلىرىنىڭ بۇنچىلىك قىيىن ۋە چىڭ بولۇشىدىن مەقسەت گۇناھ سادىر قىلغانلارنى مۇمكىن قەدەر جازالىماستىن، تەربىيە، ۋەز – نەسىھەت ۋە ئىبرەت كۆرسىتىش يوللىرى بىلەن توغرا يولغا يېتەكلەشتۇر. چۈنكى ئىسلام شەرىئىتىدە بەلگىلەنگەن جازا تۈرلىرىنىڭ ئاساسلىق غايىسى ئادەم ئۆلتۈرۈش ياكى جىسمانىي جازالاش ئەمەس، بەلكى كىشىلەرگە ئىبرەت بېرىش ئارقىلىق يامانلىقنىڭ يوللىرىنى تاقاشتىن ئىبارەتتۇر. ئەمەلىيەتتىمۇ بۇ جازانىڭ ئۇزۇن يىللىق ئىسلام تارىخىدا قانچە قېتىم يۈرگۈزۈلگەنلىكىنى بارماق بىلەن ساناپ بەرگىلى بولىدۇ.

(5) تۆھمەتنىڭ (قاراچاپلاشنىڭ) جازاسى

1543. سوئال: تۆھمەتنىڭ جازاسى نېمە؟

جاۋاب: بۇ ماۋزۇدىكى تۆھمەت ئىپپەتلىك ئايال ياكى ئىپپەتلىك ئەرگە زىنا قىلدى، دەپ تۆھمەت قىلىش دېگەنلىكتۇر. ئاللاھ ئىنسانلارنى ھۆرمەتلىك ياراتتى ۋە ئۇلارغا ھەق دىن ئارقىلىق ئىززەت - ئابروي ئاتا قىلدى. كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىنى چۈشۈرۈش ۋە ئار-نومۇسىنى دەپسەندە قىلىش ئىسلام نەزىرىدە ئېغىر جىنايەت بولۇپ سانالغانلىقتىن، ئىپپەتلىك كىشىلەرگە تۆھمەت قىلغۇچىلارغا بۇ دۇنيادا بېرىلىدىغان جازا 80 قامچا ئۇرۇش بولۇپ بېكىتىلگەن. ﴿ئىپپەتلىك ئاياللارنى زىنا بىلەن قارىلىغان، (بۇنىڭ راستلىقىغا) ئادىل 4 گۇۋاھچىنى كەلتۈرەلمىگەن كىشىلەرنى 80 دەررە (قامچا) ئۇرۇڭلار﴾[1].

بىراۋغا يالغاندىن تۆھمەت چاپلاپ قارىلاشنىڭ خەتىرى چوڭ، گۇناھى ئېغىر تۇرسىمۇ، ئۇلارغا ئاران 80 دەررە ئۇرۇش جازاسى بەلگىلەنگەنلىكى ئەمەلىيەتتە ئاددى جازا ئەمەس. چۈنكى دەررە جازاسى خەلقى ئالەمنىڭ ئالدىدا ئىجرا قىلىنىدۇ. بۇ تۆھمەتخورنىڭ دۇنيادا ئابرويىنى يوق قىلىپ، خەلقنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ كېتىشى ۋە ھېچكىم ئىشەنمەيدىغان بىر يالغانچى ئادەمگە ئايلىنىپ قېلىشى ئۈچۈن يېتەرلىك جازادۇر. مۇنداقلار بىر قېتىم خەلقى ئالەم ئالدىدا شەرمەندە بولغاندىن كېيىن، كېتىپ قالغان يۈز-ئابرويىنى ۋە ھۆرمىتىنى بار مال-دۇنياسىنى خەجلەپمۇ قايتۇرۇپ كېلەلمەيدۇ ئەمەسمۇ؟ بۇ ھەقىقەتەن ئېچىنىشلىق جازادۇر!

كەچۈرۈم قىلىش جازالاشتىن ئەۋزەل

1544. سوئال: جازالاش ئەۋزەلمۇ ياكى كەچۈرۈم قىلىشمۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى ئىنسانلار ئۈچۈن رەھمەت بولۇپ كەلگەن بىر دىن بولۇپ، ئىمكان قەدەر كىشىلەرنى جازالىماسلىقنى، يولدىن ئازغانلار ۋە گۇناھكارلارنى ۋەز – نەسىھەت

(1) نۇر سۈرىسى 4 - ئايەت.

ئارقىلىق توغرا يولغا قايتۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. شۇڭا ئىسلام جازا قانۇنلىرى كىشىلەرنى جازالاشتىن كۆپرەك ئىبرەت بېرىشنى ئاساسلىق غايە قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ئازراق شۈبھە تېپىلسىلا جازالارنى قولۇڭلاردىن كېلىشىچە ئەپۇ قىلىڭلار»[1] دېگەن تەۋسىيەنى كۆپ قېتىم تەكىتلىگەنلىكىمۇ بۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە: «مۇسۇلمانلاردىن كۈچۈڭلارنىڭ يېتىشىچە جازالارنى كەچۈرۈم قىلىڭلار. ئۇلار ئۈچۈن جازادىن قۇتۇلۇپ قېلىشقا قانداقلا بىر چىقىش يولى تېپىلغان ھامان ئۇلارنى قويۇپ بېرىڭلار. ئىمامنىڭ (ھازىرقى ئىستىلاھ بويىچە سوتچىنىڭ) گۇناھكارنى كەچۈرۈۋېتىپ خاتالىشىشى، ئۇنى جازالاپ خاتالىشىشىدىن ئەلۋەتتە ئەۋزەل»[2] دېگەن پرىنسىپنى تەۋسىيە قىلغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلار ئازراق شۈبھە بىلەن بولسىمۇ جازالارنى يۈرگۈزمەسلىك پرىنسىپىنى تولىمۇ كۆپ قېتىم تەتبىقلىغان.

بىر كۈنى، غامىدىيە ئىسىملىك بىر ئايال زىنا قىلىپ قويۇپ، قاتتىق پۇشايمان قىلغانلىقتىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ گۇناھىنى ئېتىراپ قىلىدۇ:

— يا رەسۇلۇللاھ! مەن زىنا قىلىپ ئېغىر گۇناھ ئۆتكۈزدۈم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاڭلىمىغانغا سېلىپ باشقا تەرەپكە قاراۋالىدۇ، ئايال سۆزىنى قايتىلايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە قارىمايدۇ. ئايال سۆزىنى تۆتىنچى قېتىم تەكرارلىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتىدۇ:

— بويۇڭدا بارمۇ؟

— بار.

— ئۇنداقتا بوشىنىپ بولۇپ كەلگىن، شۇ چاغدا جازا بېرەيلى.

ئايال بوشىنىپ بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئىزدەپ كېلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

— بالاڭغا قارايدىغان ئادەم بارمۇ؟ ـ دەپ سورايدۇ.

— يوق، ـ دەيدۇ، ئايال.

— ئۇنداقتا، بالاڭ ئىككى ياشلىق بولغاندا كەلگىن.

ئايال بالىسىنى ئىككى ياشقا كىرگەندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا ئېلىپ كېلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرى بىلەن ئولتۇراتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا ئەھۋالنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، ساھابىلاردىن سورايدۇ:

بۇ ئايالنىڭ بالىسىغا ئاتىدارچىلىق قىلىدىغانلار بارمىكىن؟

ساھابىلاردىن بىرى ئاتىدارچىلىق قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ، ئاندىن ئايال جازاسىنى ئالىدۇ[3].

يەنە بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۆزىنىڭ زىنا قىلىپ قويغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ جازاسىنى كۆرۈشنى خالايدىغانلىقىنى ئىلتىماس قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاڭلىمىغانغا سېلىپ باشقا تەرەپكە قاراۋالىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسە

(1) ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى.
(2) ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى.
(3) ئىمران ئىبنى ھۇسەين رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىپ «ئەبۇ داۋۇد ھەدىس توپلىمى» دا قەيت قىلىنغان ھەدىس.

سورىمايدۇ. بۇ ئادەم سۆزىنى تەكرارلاشقا باشلايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە باشقا تەرەپكە قارىۋالىدۇ. بۇ ئەسنادا نامازغا ئەزان چىقىدۇ. ناماز تۈگىگەندىن كېيىن، ھېلىقى ئادەم يەنە سۆزىنى تەكرارلايدۇ. بۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن سورايدۇ:

– تاھارىتىڭ بارمۇ؟

– بار.

– بىز بىلەن ناماز ئوقۇدۇڭمۇ؟

– ئوقۇدۇم.

– ئۇنداقتا كەتكىن، ئاللاھ سېنىڭ گۇناھىڭنى كەچۈردى[1].

چۈنكى بۇ ئايال بىلەن ئەر ئۆز گۇناھىنى تونۇغان ۋە قاتتىق پۇشايمان قىلغان. ئايال ئۆزىنىڭ گۇناھ قىلغانلىقىنى قايتا ـ قايتا دەۋا قىلدى، ئايالدا گۇناھقا نىسبەتەن پۇشايمان قىلىش كەيپىياتى كۈچەيدى، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ مەغپىرەتمۇ ئاشتى. كېيىنكى قىسسىدىكى ئەرمۇ شۇنداق.

زىنا بىلەن ئوغرىلىق جازاسىنىڭ ئېغىر بولىشىنىڭ سەۋەبى

1545. سوئال: زىنا بىلەن ئوغرىلىقنىڭ جازاسى نېمە ئۈچۈن بۇنچىلىك ئېغىر بېكىتىلگەن؟

جاۋاب: ئىسلام شەرىئىتىدە بەلگىلەنگەن جازالار ئەمەلگە ئېشىشنى مەقسەت قىلماستىن، بەلكى كىشىلەرگە ئىبرەت ۋە ئاگاھلاندۇرۇش بېرىشنى ئاساسلىق مەقسەت قىلىدۇ. مەسىلەن: زىنانى ئىسپاتلاشنىڭ شەرتىگە نەزەر قىلساق، زىنا قىلغۇچىنىڭ ھېچ ئىككىلەنمەستىن 4 قېتىم ئېتىراپ قىلىشى ياكى تۆت گۇۋاھچىنىڭ ئۇنىڭ زىنا قىلغانلىقىنى شۈبھىسىز رەۋىشتە ئېنىق كۆرگەن بولۇشى ئەمەلگە ئېشىشى ئىنتايىن قىيىن بىر شەرت. ئوغرىلىق قىلغۇچىغا بېرىلىدىغان قول كېسىش جازاسىمۇ ئۇنىڭ شەرتلىرىنىڭ تولۇق بولۇشى بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئەگەر شەرتلىرى تولۇق بولمىسا ياكى ئازراق شۈبھە تېپىلسا كەچۈرۈم قىلىنىدۇ.

ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ دەۋرىدە، ھاتىب ئىبنى ئەبۇ بەلتەئە ئىسىملىك بىر ئادەمنىڭ خىزمەتكارلىرى مەزنىيە ئىسىملىك بىر ئادەمنىڭ تۆگىسىنى ئوغرىلاپ كېلىپ سويۇپ يەۋېتىدۇ. خىزمەتكارلار ھەزرىتى ئۆمەرنىڭ ئالدىدا گۇناھلىرىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. بۇ ۋاقىتتا ئۆمەر ئۇلارنىڭ قوللىرىنى كېسىشكە بۇيرۇپ بولۇپ، سۆزىدىن قايتىدۇ ۋە ھاتىبقا دەيدۇ:

سىلەر ئىشلەتكەن ئادەملىرىڭلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالمايسىلەر، ئۇلارنى ئاچ قويىسىلەر. بۇ ھالەتتە ھارامنى يېسىمۇ ئۇلار ئۈچۈن ھالال بولىدۇ. ئۇلارنىڭ قوللىرىنى كەسمەيمەن. ساڭا شۇنداق ماددىي جازا قويىمەنكى، تۆگىسى ئوغرىلانغان مەزنىيەگە تۆگىسىنىڭ قىممىتىنىڭ ئىككى ھەسسىسىنى تۆلەيسەن.

تۆگىنىڭ قىممىتى 400 دىرھەم بولۇپ، ھاتىب مەزنىيەگە 800 دىرھەم تۆلەپ بېرىدۇ، ئوغرىلىق قىلغۇچىلار جازادىن ئەپۇ قىلىنىدۇ.[2]

مۇندىن باشقا، ھەزرىتى ئۆمەرنىڭ زامانىدا، مەدىنىدە ئاچارچىلىق يۈز بەرگەن يىللاردا،

---

(1) ئىمام مۇسلىم ئەبۇ ئۇمامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىس.

(2) ئۇستاز ئەلى ھەسەبۇللانىڭ «ئىسلام قانۇنشۇناسلىقنىڭ ئاساسلىق پىرىنسىپلىرى» ناملىق ئەسىرى 93-بەت.

خەلقنىڭ ئەھۋالىغا ئېتىبار بەرگەنلىكتىن، ئوغرىلىق قىلغانلارنىڭ قولىنى كېسىش جازاسى يۈرگۈزۈلمىگەن. چۈنكى خەلق ئاچارچىلىقتىن كەلگەن مۇھتاجلىق سەۋەبلىك ھارامنىمۇ يېيىشكە مەجبۇر بولۇپ قالغان بىر شارائىتتا، ئۇلارغا ئوغرىلىق جازاسىنى ئىجرا قىلىش مۇناسىپ ئەمەس ئىدى.[1]

ئىسلام جازا قانۇنلىرى ھەممىلا يەردە ئىجرا قىلىنمايدۇ

ئىسلام دىنىنىڭ جازا قانۇنلىرىنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن ھاكىمىيەت ھەقىقىي ئىسلام ھاكىمىيىتى بولۇپ، ئىسلام قانۇنلىرى يۈرگۈزۈلگەن بىر دۆلەت بولۇشى شەرت. ئىسلام قانۇنى يۈرگۈزۈلمىگەن مەملىكەتلەردە، ئىسلامنىڭ جازا قانۇنلىرىمۇ يۈرگۈزۈلمەيدۇ. چۈنكى ئىسلام جازا قانۇنلىرىنى ئىجرا قىلىش ھوقۇقى ئىسلام دۆلىتىنىڭ ھاكىمىيەت ئورگىنى بولغان ئىسلام مەھكىمىسىگە بېرىلگەن ھوقۇقتۇر. شۇڭا قانداقلا بىر دۆلەتتە بولمىسۇن، شەخسلەرنىڭ ياكى بىر تۈركۈم ئىسلامىي جامائەتلەرنىڭ ئىسلام جازا قانۇنلىرىنى ئىجرا قىلىش ياكى بىراۋنى سوتلاش ھوقۇقى بولمايدۇ.

شۇنىڭدەك، ئىسلام ھاكىمىيىتى يۈرگۈزۈلگەن بولسىمۇ، خەلقنىڭ يېمەك – ئىچمەككە بولغان زۆرۈر ئېھتىياجلىرى دۆلەت تەرىپىدىن ھەل قىلىنىپ، ئۇلار ئاچلىق سەۋەبتىن ئوغرىلىق قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالمايدىغان تۇرمۇش سەۋىيىسىگە ئىگە بولالمىغان بولسا، بۇنداق بىر مەملىكەتتە ئوغرىلىقنىڭ جازاسى يۈرگۈزۈلمەيدۇ.

(1) ئالدىنقى مەنبەدىن.

تەۋبە ـ ئىستىغفار ھەققىدە

1546. سوئال: هارام نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلغان ياكى چەكلەنگەن هارام ئىشلارنى قىلغان ئادەم نېمە قىلىشى كېرەك؟

جاۋاب: ئاللاهقا سېغىنىپ گۇناهلىرى ئۈچۈن كەچۈرۈم سورىشى ۋە چىن يۈرىكىدىن تەۋبە قىلىشى لازىم.

1547. سوئال: تەۋبە دېگەن نېمە؟

جاۋاب: تەۋبە — سادىر قىلىنغان گۇناهلارغا پۇشايمان قىلىپ، قايتا گۇناه قىلماسلىققا بەل باغلاپ، توغرىلىققا قايتىش دېمەكتۇر.

1548. سوئال: ئىستىغفار دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىستىغفار — ئاللاه تائالادىن گۇناهلارنىڭ كەچۈرۈم قىلىشىنى سوراش دېگەنلىك.

1549. سوئال: گۇناهلارنىڭ كەچۈرۈم قىلىنىشىدىن ئۈمىدسىزلىنىشكە بولامدۇ؟

جاۋاب: ئۈمىدسىزلىك كۇپرىنىڭ جورىسىدۇر. ئاللاه تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿ئاللاهنىڭ رەھمىتىدىن پەقەت كاپىر قەۋملا ئۈمىدسىزلىنىدۇ﴾[1] دېيىش ئارقىلىق ئۈمىدسىزلىكنى كۇپرىلىققا ئوخشاتقان. چۈنكى مۆمىنلەر ھەمىشە ئاللاهنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىش بىلەن ياشايدۇ. ئەمما ئاللاهقا ئىشەنمەيدىغانلار ئاللاهنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىد كۈتمەيدۇ.

ھەر قانداق گۇناه ئۈچۈن تەۋبە قىلىش پەرزدۇر. ئاللاه تائالاغا ئەڭ يېقىملىق كېلىدىغان ئىش بەندىنىڭ تەۋبە قىلىشى ۋە ئاللاهنىڭ ئۇنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىپ گۇناهلىرىنى مەغپىرەت قىلىشىدۇر. ئاللاه تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿ئى مۇھەممەد! مېنىڭ تىلىمدىن ئېيتقىنكى، «(گۇناهلارنى قىلىۋېرىپ) ئۆزلىرىگە جىنايەت قىلغان بەندىلىرىم! ئاللاهنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەنمەڭلار. ئاللاه ھەقىقەتەن جىمى گۇناهلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ، شۈبھىسىزكى، ئاللاه ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾[2].

1550. سوئال: گۇناه - مەسىيەت ۋە جىنايەتلەر قارىتىلغان تەرەپ ئېتىبارى بىلەن نەچچە تۈرلۈك بولىدۇ؟

جاۋاب: گۇناه ـ مەسىيەتلەر ۋە جىنايەتلەر ئاللاهنىڭ ھەققىگە قارشى ئىشلەنگەن گۇناه ـ مەسىيەتلەر ۋە مەخلۇقاتقا قارشى ئىشلەنگەن قىلمىشلار، دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

ئاللاهنىڭ ھەققىگە قارشى ئىشلەنگەن گۇناه ـ مەسىيەتلەر

1551. سوئال: ئاللاهنىڭ ھەققىگە قارشى ئىشلەنگەن گۇناه ـ مەسىيەتلەر قايسىلار؟

جاۋاب: ئاللاهنىڭ ھەققىگە قارشى ئىشلەنگەن گۇناه ـ مەسىيەتلەر ئاللاهنىڭ قۇرئان كەرىم ياكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تىلى ئارقىلىق ئىنسانلارغا بىلدۈرگەن «قىل» ۋە

(1) يۈسۈف سۈرىسى 87 - ئايەت.
(2) زۇمەر سۈرىسى 53- ئايەت.

«قىلما» دېگەن ئەمر ـ پەرمانلىرىغا خىلاپ كېلىدىغان ھەر قانداق گۇناھ ــ مەسىيەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى ئاللاھ ئىنساننى شۇنچە گۈزەل شەكىلدە يارىتىپ، ئۇنىڭغا يەر يۈزىنىڭ خوجايىنلىقىنى بەرگەننىڭ سىرتىدا، ئۇنى ھۆرمەتلەپ مەخلۇقاتنىڭ ئەڭ ھۆرمەتلىكى قىلدى، ئۇنى تۈرلۈك ئېسىل نېمەتلەر بىلەن رىزىقلاندۇردى. بۇ سەۋەبتىنمۇ، ئاللاھنىڭ ئىنسانلار ئۈستىدىكى ھەققى ئەلۋەتتە چوڭدۇر. ئاللاھنىڭ ئىنسانلار ئۈستىدىكى ھەققى ئىنسانلارنىڭ ئاللاھنىڭ ئەمرــ پەرمانلىرىنى ئورۇنداپ، چەكلىگەنلىرىنى تەرك ئېتىپ ئاللاھ ئىستىگەن رەۋىشتە ھايات كەچۈرۈشىدىن ئىبارەتتۇر. ئاللاھنىڭ ئەمر- پەرمانلىرىغا قارشى ھەر قانداق بىر ئىتائەتسىزلىك ئۇنىڭ ھەققىگە قارشى گۇناھ ــ مەسىيەت ئىشلىگەنلىكتۇر.

مەخلۇقاتقا قارشى ئىشلەنگەن قىلمىشلار

1552. سوئال: مەخلۇقاتقا قارشى ئىشلەنگەن قىلمىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: مەخلۇقاتقا قارشى ئىشلەنگەن قىلمىشلار دېگىنىمىز: ئىنسانلارنى زىيان ـ زەخمەتكە ئۇچرىتىش، زۇلۇم قىلىش، ھەقلىرىنى يەۋېلىش، ھوقۇقلىرىنى دەپسەندە قىلىش، ئابرۇيلىرىنى تۆكۈش، ھايۋانلارنى ئازابلاش، قىيناش قاتارلىق يامانلىقلارنى ۋە جىنايەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى مۇنداق قىلىش ئىنسانلارنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن زىيان ـ زەخمەتكە ئۇچرىتىلماستىن ھۇزۇر ئىچىدە ياشاشتىن ئىبارەت تەبىئىي ھەققىگە تاجاۋۇز قىلغانلىق بولىدۇ. شۇنداقلا، ھايۋانلارنى ئازابلاش، قىيناش ۋە ئۇلارغا قارشى ئىشلەنگەن قانداقلا بىر يولسىزلىق ئۇلارغا زۇلۇم قىلغانلىق ۋە ھايۋانلاردىن يوللۇق پايدىلىنىش، ئۇلارغا شەپقەتلىك مۇئامىلە قىلىشتىن ئىبارەت ئىسلام پىرىنسىپىغا خىلاپلىق قىلغانلىق بولىدۇ.

تەۋبىنىڭ قوبۇل بولۇش شەرتى

1553. سوئال: ئاللاھقا قانداق قىلىنغان تەۋبە قوبۇل بولىدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالانىڭ ھەققىگە قارشى ئىشلەنگەن گۇناھ ـ مەسىيەتلەرنىڭ تەۋبىسى تۆۋەندىكى ئۈچ شەرت بىلەن قوبۇل قىلىنىدۇ. ئۇلار:

(1) بۇرۇن قىلغان گۇناھ، يامان ئىشلىرىغا پۇشايمان قىلىش،

(2) گۇناھ، يامان ئىشلاردىن قەتئىي قول ئۈزۈش،

(3) بۇرۇن قىلغان گۇناھ، يامان ئىشلارنى قايتا قىلماسلىققا چىن ئىرادە باغلاش.

1554. سوئال: ئىنسانلارغا قارشى ئىشلەنگەن يامانلىق ۋە جىنايەتلەرنىڭ تەۋبىسى قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىنسانلارنىڭ ھەققىگە قارشى ئىشلەنگەن قىلمىشلار ۋە يامانلىقلارنىڭ تەۋبىسىنىڭ قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن يۇقىرىقى ئۈچ شەرت بىلەن بىرگە، ھەق ئىگىسىنى رازى قىلىش شەرت قىلىنىدۇ. چۈنكى بۇ خىلدىكى ھەق ئاللاھ تائالانىڭ ھەققى بولماستىن، ئىنسانلارنىڭ ئۆز ھەقلىرى بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار قىلمىشكارلىرىنى ئۆزلىرى كەچۈرمىگىچە ئاللاھ تائالا كەچۈرمەيدۇ ۋە تەۋبىلىرىنى قوبۇل قىلمايدۇ. مانا بۇ، ئاللاھ تائالانىڭ ئادالىتىدۇر.

تەۋبە ــ ئىستىغفارنىڭ پايدىسى

1555. سوئال: تەۋبە ــ ئىستىغفارنىڭ قانداق پايدىسى بار؟

جاۋاب: تەۋبە ــ ئىستىغفارنىڭ پايدىسى گۇناھلارنىڭ ئەپۇ قىلىنىشىدىن باشقا ئاللاھنىڭ

رەھمىتىگە ئېرىشىش، جەننەتكە كىرىش، قىيىنچىلىقلارنى يېڭىش، مول رىزىققا ئىگە بولۇش قاتارلىق نۇرغۇن پايدىلىرى بار.

قۇرئان كەرىم بىزگە تەلىم بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا سەمىمىي تەۋبە قىلىڭلار، ئۈمىدكى، پەرۋەردىگارىڭلار سىلەرنىڭ گۇناھلىرىڭلارنى يوققا چىقىرىدۇ، سىلەرنى ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىدۇ﴾[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىستىغفارنىڭ پەزىلىتىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: «ئىستىغفار ئېيتىشنى ئۆزىگە ۋەزىپە قىلغان ئادەم ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ھەر قانداق قىيىنچىلىقتىن چىقىش يولى ۋە ھەرقانداق غەم- قايغۇدىن خۇشاللىق يارىتىپ بېرىدۇ، ئۇنىڭغا كۈتۈلمىگەن يەردىن رىزىق بېرىدۇ»[2].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەۋبىنىڭ زۆرۈرلۈكىنى تەكىتلەپ مۇنداق دېگەن: «ئەي ئىنسانلار! ئاللاھ تائالاغا تەۋبە قىلىڭلار، مەن ھەر كۈنى ئاللاھ تائالاغا 70 قېتىمدىن كۆپرەك ئىستىغفار ئېيتىمەن ۋە كەچۈرۈم سوراپ تەۋبە قىلىمەن»[3].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەۋبىنىڭ پەزىلىتى توغرۇلۇق مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا كېچىدە كۈندۈزلىرى گۇناھ سادىر قىلغانلارنىڭ تەۋبىلىرىنى قوبۇل قىلىش ئۈچۈن قولىنى سوزۇپ تۇرىدۇ، كۈندۈزدە كېچىلىرى گۇناھ ئىشلىگەنلەرنىڭ تەۋبىلىرىنى قوبۇل قىلىش ئۈچۈن قولىنى سوزۇپ تۇرىدۇ، ئاللاھ تائالا تا قىيامەتكىچە شۇنداق قىلىدۇ»[4].

(1) تەھرىم سۈرىسى 8 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
(2) ئەبۇ داۋۇد رىۋايىتى.
(3) بۇخارى رىۋايىتى.
(4) مۇسلىم رىۋايىتى.

يەتتىنچى بۆلۈم

قۇرئان ۋە سۈننەت

ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسلىق دەستۇرى قۇرئان ۋە سۈننەتتۇر

شۈبھىسىزكى، ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسلىق دەستۇرلىرى قۇرئان كەرىم بىلەن سۈننەتتۇر. ئىسلام شەرىئىتىنىڭ پۈتۈن ئەھكاملىرى بۇ ئىككى ئاساسلىق دەستۇرغا يۆلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىم بىلەن سۈننەتنىڭ مۇسۇلمانلار ئۈچۈن بىردىنبىر دەستۇر ئىكەنلىكى ۋە ھەر ئىشتا ئالدى بىلەن بۇ ئىككىسىگە مۇراجىئەت قىلىشى لازىملىقىنى بايان قىلىپ: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا، پەيغەمبەرگە ۋە ئۆزۈڭلاردىن بولغان ئىش ئۈستىدىكىلەرگە ئىتائەت قىلىڭلار، ئەگەر سىلەر بىرەر مەسىلىدە ئىختىلاپ قىلىشىپ قالساڭلار، بۇ توغرىدا ئاللاھ (نىڭ كىتابى) غا، پەيغەمبەر (نىڭ سۈننىتى) گە مۇراجىئەت قىلىڭلار﴾[1] دېگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەرگە ئىككى نەرسىنى قويۇپ كەتتىم، ئۇلارغا چىڭ ئېسىلغان مۇددەتچە ھەرگىز ئېزىپ كەتمەيسىلەر، ئۇلار: ئاللاھنىڭ كىتابى ۋە مېنىڭ سۈننىتىمدۇر»[2] دەپ تەلىم بەرگەن.

(1) نىسا سۈرىسى 59 - ئايەت.
(2) ئىمام ئىبنى مالىكنىڭ «مۇۋەتتە» ناملىق ھەدىس توپلىمى 502 - بەت، 1619 - ھەدىس، ھاكىمنىڭ «مۇستەدرەك» ناملىق ھەدىس توپلىمى 1 - توم 93 - بەت.

قۇرئان كەرىم

قۇرئان كەرىمنىڭ تەرىپى[1]

1556. سوئال: «قۇرئان» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: «قۇرئان» سۆزى لۇغەتتە ئەرەب تىلىدىكى «قرأ» (ئوقۇدى) دېگەن پېئىلدىن تۈرلەنگەن «ئوقۇش» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ﴿ لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ.إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَه.فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ﴾ يەنى«ئالدىراپ تىلىڭنى مىدىرلاتما. ئۇنى توپلاش ۋە ئوقۇپ بېرىش بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىزدۇر. ساڭا ئۇنى ئوقۇپ بەرگىنىمىزدە، ئۇنىڭ ئوقۇشىغا ئەگەشكىن» دېگەن ئايەتتىكى «قُرْآنَ» (قۇرئان) سۆزى «ئوقۇش» ۋە «ئوقۇپ بېرىش» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

ئەمما ئىسلام ئىستىلاھىدا ئاللاھ تائالا پەرىشتە جىبرىلنىڭ ۋاستىسى بىلەن ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرگەن ۋە مەڭگۈلۈك مۆجىزە سۈپىتى بىلەن داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان، تېكىستىنى تىلاۋەت قىلىش بىلەن ئىبادەت قىلغىلى، مەنىسىگە ئەمەل قىلىش بىلەن ھىدايەت تاپقىلى بولىدىغان ساماۋى كىتاب «قۇرئان» دەپ ئاتىلىدۇ.

قۇرئان كەرىمنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى

1557. سوئال: قۇرئان كەرىمنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: قۇرئاننىڭ خۇسۇسىيەتلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئۇلاردىن بەزىسى تۆۋەندىكىچە:

(1) قۇرئان ئەقىدىنىڭ ئاساسى، ئىماننىڭ نېگىزى ۋە ئىسلام دىنىنىڭ دەستۇرىدۇر.

(2) قۇرئان ئىسلام شەرىئىتىنىڭ بىرىنچى ئاساسى ۋە ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ ئەڭ ئاساسلىق مەنبەئىدۇر.

(3) قۇرئان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ راست پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان بىردىنبىر پاكىتتۇر.

(4) قۇرئان تېكىستى ۋە مەنىسى بىلەن مەڭگۈلۈك مۆجىزىدۇر.

(5) قۇرئان ساماۋى كىتابلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسى ۋە ئەڭ ئەۋزىلىدۇر.

(6) قۇرئان ئەمەل قىلغۇچىلىرىغا قىيامەت كۈنىدە شاپائەتچىدۇر. بىر ھەدىستە: «قۇرئان ئوقۇپ تۇرۇڭلار، قىيامەت كۈنىدە ئۇ ئۇنى ئوقۇغانلارغا شاپائەتچى بولىدۇ»[2] دېيىلگەن.

(7) قۇرئان مۆمىنلەرنىڭ جىسمانىي ھەم مەنىۋى كېسەللىكلىرىگە شىپادۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿قۇرئان مۆمىنلەرگە ھىدايەت ۋە شىپادۇر.﴾[3].

1() بۇ ماۋزۇ دوكتۇر رىزا مۇھەممەد سەفىيۇددىن ئەل سەنۇسىينىڭ«محاضرات في الثقافة الإسلامية» (ئىسلام ھازارىتى ھەققىدە لېكسىيە)ناملىق ئەسىرىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

(2) سەھىھ مۇسلىم 1- توم،553- بەت، 804-ھەدىس.

(3) فۇسسىلەت سۈرىسى44- ئايەت.

(8) قۇرئان ھەر قانداق بىر ئۆزگەرتىش، يېڭىلاش ۋە ئالماشتۇرۇشلاردىن پۈتۈنلەي ساقلىنىپ كەلگەن ۋە ئۇنى ساقلاش ئىشىنى ئاللاھ تائالا ئۆز ئۈستىگە ئالغان كىتابتۇر. ﴿قۇرئاننى ھەقىقەتەن بىز چۈشۈردۇق ۋە چوقۇم ئۇنى قوغدايمىز﴾[1].

(9) قۇرئان ئۇنىڭغا ئەمەل قىلغۇچىلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك سائادىتىگە كاپالەتلىك قىلىدىغان ئۇلۇغ دەستۇردۇر[2].

(10) قۇرئان پۈتۈن ئىنسانىيەت ئۈچۈن ھىدايەت مەنبەئىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:((بۇ قۇرئان) كىشىلەرنى پەرۋەردىگارىنىڭ ئىزنى بىلەن قاراڭغۇلۇقلاردىن يورۇقلۇققا، يەنى ھەر نەرسىگە كۈچى يېتىدىغان غالىب، مەدھىيىگە لايىق بولغان ئاللاھنىڭ يولىغا چىقىرىشىڭ ئۈچۈن بىز ساڭا چۈشۈرگەن بىر كىتابتۇر)[3].

قۇرئاننىڭ ئىسىملىرى*

1558. سوئال: قۇرئاننىڭ يەنە قانداق ئىسىملىرى بار؟

جاۋاب: قۇرئاننىڭ ئىسىملىرى كۆپ بولۇپ، مەشھۇرلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) قۇرئان: بۇ قۇرئاننىڭ مەخسۇس ئىسمى بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۇنى شۇنداق دەپ ئاتىغان. ﴿ بۇ قۇرئان ھەقىقەتەن ئەڭ توغرا يولغا باشلايدۇ﴾[4].

(2) فۇرقان: بۇ قۇرئاننىڭ ھەق بىلەن باتىلنىڭ، ئىمان بىلەن كۇپرىنىڭ، ھالال بىلەن ھارامنىڭ، ياخشى بىلەن ياماننىڭ ئوتتۇرىسىنى ئايرىغۇچى مىزان ئىكەنلىكى ئېتىبارى بىلەن قويۇلغان ئىسىم.﴿ پۈتۈن جاھان ئەھلىنى (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى بولۇشى ئۈچۈن، بەندىسى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام)گە ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىغۇچى فۇرقاننى چۈشۈرگەن ئاللاھنىڭ بەرىكىتى بۈيۈكتۇر﴾[5].

(3) كىتاب: بۇ قۇرئاننىڭ ئىلگىرىكى ساماۋى كىتابلارنىڭ جەۋھەرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقى، ئايەتلەرنى، سۈرىلەرنى ۋە خەۋەرلەرنى ئۆزىدە توپلىغانلىقى ئېتىبارى بىلەن قويۇلغان ئىسىم. ﴿ بارچە مەدھىيە ۋە ماختاشلار (ئىنسانلارنى) ئۆز تەرىپىدىن بولغان قاتتىق ئازابتىن ئاگاھلاندۇرۇش، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان مۆمىنلەرگە ئوبدان مۇكاپات بېرىدىغانلىقى بىلەن خۇش خەۋەر بېرىش ئۈچۈن، بەندىسى (مۇھەممەد) گە توغرا، ھېچقانداق قىڭغىرلىق بولمىغان كىتابنى چۈشۈرگەن ئاللاھقا خاستۇر﴾[6].

(4) زىكىر: بۇ قۇرئاننىڭ ۋەز-نەسىھەتلەنى، پەيغەمبەرلەرنىڭ قىسسىلىرىنى ۋە ئىلگىرىكى مىللەتلەرنىڭ ئاقىۋەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىپ يادلاندۇرغانلىقى ئېتىبارى بىلەن ئۇنىڭغا قويۇلغان ئىسىم. ﴿ زىكرنى ھەقىقەتەن بىز چۈشۈردۇق ۋە چوقۇم ئۇنى قوغدايمىز﴾[7]

(1) ھىجر سۈرىسى9- ئايەت.
(2) فەھدى رۇمىنىڭ «دەراسات فى ئۇلۇمىل قۇرئان»ناملىق ئەسىرى63-72- بەتلەر.
(3) ئىبراھىم سۈرىسى1- ئايەت.
* نۇرىددىن ئەترىنىڭ«ئۇلۇمۇل قۇرئان» ناملىق ئەسىرى12-14- بەتلەر.
(4) ئىسرا سۈرىسى9- ئايەت.
(5) فۇرقان سۈرىسى1- ئايەت.
(6) كەھف سۈرىسى1- ئايەت.
(7) ھىجر سۈرىسى9- ئايەت.

(5) نۇر: بۇ قۇرئاننىڭ كەسكىن بايانلىرى ئارقىلىق ھەقىقەتلەرنى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە ئىكەنلىكى ئېتىبارى بىلەن ئۇنىڭغا قويۇلغان ئىسىمدۇر. ﴿ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ۋە بىز چۈشۈرگەن نۇرغا ئىمان ئېيتىڭلار﴾[1].

قۇرئاننىڭ سۈپەتلىرى

1559. سوئال: قۇرئاننىڭ سۈپەتلىرى قايسىلار؟
جاۋاب: قۇرئان كەرىمنىڭ كۆپلىگەن ئېسىل ۋە چىرايلىق سۈپەتلىرى بار. ئۇلارنىڭ مەشھۇرلىرى تۆۋەندىكىچە:
(1) كەرىم (قىممەتلىك دېگەن مەنىدە): ﴿شەك - شۈبھىسىزكى، ئۇ قىممەتلىك قۇرئاندۇر﴾[2].
(2) مۇبارەك(بەرىكەتلىك دېگەن مەنىدە): ﴿بۇ بىز چۈشۈرگەن بەرىكەتلىك قۇرئاندۇر﴾[3].
(3) مەجىد:(شەرەپلىك، ئۇلۇغ دېگەن مەنىدە) ﴿قاف. شەرەپلىك قۇرئان بىلەن قەسەم قىلىمەن﴾[4].
(4) ئەزىز:(غالىب، كۈچلۈك دېگەن مەنىدە) ﴿شۈبھىسىزكى، قۇرئان غالىب كىتابتۇر﴾[5].
(5) ھۇدا (يېتەكچى دېگەن مەنىدە): ﴿بۇ كىتابتا ھېچ شەك يوق، (ئۇ) تەقۋادارلارغا يېتەكچىدۇر﴾[6].

---

(1) تەغابۇن سۈرىسى8- ئايەت.
(2) ۋاقىئە سۈرىسى77- ئايەت.
(3) ئەنبىيا سۈرىسى50- ئايەت.
(4) قاف سۈرىسى1-2- ئايەتلەر.
(5) فۇسسىلەت سۈرىسى41- ئايەت.
(6) بەقەرە سۈرىسى2- ئايەت .

قۇرئان كەرىمنىڭ چۈشۈرۈلۈشى

قۇرئان كەرىمنىڭ چۈشۈش جەريانى[1]

1560. سوئال: قۇرئان كەرىم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈشتىن ئىلگىرى نەدە ئىدى؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈشتىن ئىلگىرى لەۋھۇلمەھپۇزدا ساقلانغان ئىدى. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: ﴿بەلكى ئۇ لەۋھۇلمەھپۇزدا ساقلانغان ئۇلۇغ قۇرئاندۇر﴾(2).

1561. سوئال: قۇرئان ئاۋۋال نەگە چۈشكەن؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم رامىزان ئېيىنىڭ قەدىر كېچىسىدە بىرىنچى قېتىم لەۋھۇلمەھپۇزدىن بىرىنچى ئاسمانغا بىراقلا چۈشۈرۈلگەن. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىز قۇرئاننى ھەقىقەتەن قەدىر كېچىسىدە چۈشۈردۇق.﴾(3)

1562. سوئال: قۇرئان كەرىم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قاچان چۈشۈشكە باشلىغان؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا مىلادىيىنىڭ 610-يىلى مەككىدىكى ھىرا غارىدا تۇنجى قېتىم چۈشۈشكە باشلىغان. بۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام توپتوغرا 40 ياشتا ئىدى.

1563. سوئال: قۇرئان كەرىم قانچە يىلدا چۈشۈپ بولغان؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم ۋەزىيەت ۋە ۋەقەلىكلەرنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، پارچە-پارچىدىن چۈشۈپ، جەمئى23يىلدا تولۇق چۈشۈپ بولغان. ﴿ قۇرئاننى كىشىلەرگە دانە ـ دانە ئوقۇپ بېرىشىڭ ئۈچۈن ئۇنى بۆلۈپ ـ بۆلۈپ چۈشۈردۇق، ئۇنى تەدرىجىي چۈشۈردۇق.﴾(4)

1564. سوئال: قۇرئان كەرىمنىڭ پارچە-پارچە چۈشۈشىنىڭ سەۋەبى نېمە؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنىڭ بىر يولى چۈشۈرۈلمەستىن، ئاز-ئازدىن، پارچە-پارچە چۈشۈرۈلگەنلىكىنىڭ ھېكمىتى ۋە سىر-ئەسرارلىرى ناھايىتى كۆپ. ئاللاھ تائالا بۇلارنىڭ بەزىسىنى ئوچۇقلىغان. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى سەۋەب:

قۇرئان كەرىمنىڭ ئاز-ئازدىن، پارچە-پارچە چۈشۈرۈلگەنلىكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆڭلىنى تىنچلاندۇرۇش ۋە ئىرادىسىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن ئىدى. ﴿كاپىرلار: «قۇرئان نېمىشقا ئۇنىڭغا (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) بىر قېتىمدىلا نازىل قىلىنمىدى؟» دېدى. سېنىڭ دىلىڭنى مۇستەھكەم قىلىش ئۈچۈن، ئۇنى پارچە ـ پارچە چۈشۈردۇق، ئۇنى

---

(1) بۇ ماۋزۇ دوكتۇر رىزا مۇھەممەد سەفىيۇددىن ئەل سەنۇسىينىڭ«محاضرات في الثقافة الإسلامية» (ئىسلام ھازارىتى ھەققىدە لېكسىيە)ناملىق ئەسىرىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

(2) بۇرۇج سۈرىسى21-22- ئايەتلەر. لەۋھۇلمەھپۇز- ئاللاھ تائالا تا قىيامەتكىچە بولىدىغان ئىشلارنى ئالدىن بەلگىلەپ يېزىۋەتكەن تۇپلامدۇر.

(3) قەدىر سۈرىسى1- ئايەت.

(4) ئىسرا سۈرىسى106- ئايەت.

ئايرىم – ئايرىم چۈشۈردۇق ﴾[1].

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇئامىلىسى قاتتىق، گەپ-سۆزى قوپال، جاھىل بىر مىللەتنىڭ ئىچىدە ئىسلام دىنىنى تەشۋىق قىلىشقا بۇيرۇلغانلىقتىن، قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنىڭ ئاز-ئازدىن چۈشۈپ تۇرۇشى ئۇنىڭ قەۋمىدىن چەككەن ئەزىيەتلىرى ئۈچۈن تەسەللى ئورنىدا بولاتتى-دە، كۆڭلى تىنچلىناتتى ۋە روھى كۈچلىنىپ، دەۋەت يولىدا مۇستەھكەم بولۇشى ئۈچۈن ھەيدەكچى بولاتتى. بۇ تىنچلاندۇرۇش ۋە كۈچەيتىش تۆۋەندىكىدەك بىر قانچە تۈرلۈك بولغان:

(1) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قەۋمىدىن يەتكەن ئەزىيەتلەرگە تەسەللى بېرىش. ﴿سەن ئۇلار ئۈچۈن قايغۇرۇپ ئۆزۈڭنى ھالاك قىلىۋالمىغىن، ئاللاھ ھەقىقەتەن ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر.﴾[2]

(2) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى دەۋەت يولىدىكى جاپا-مۇشەققەتلەرنى سەۋرچانلىق بىلەن قوبۇل قىلىشقا ئۈندەش.﴿ ئىرادىلىك پەيغەمبەرلەر سەۋر قىلغاندەك سەۋر قىلغىن﴾[3].

(3) بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەرنىڭ بېشىغا كەلگەن قىيىنچىلىقلارنى ھېكايە قىلىپ بېرىش ئارقىلىق كۈچلۈك بولۇشقا تەشەببۇس قىلىش. ﴿سەندىن بۇرۇن ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرمۇ ئىنكار قىلىندى. ئۇلار ئىنكار قىلىنغانلىقىغا ۋە ئۆزلىرىگە يەتكەن ئەزىيەتلەرگە سەۋر قىلدى، ئاخىر ئۇلار بىزنىڭ ياردىمىمىزگە ئېرىشتى. ئاللاھنىڭ سۆزلىرىنى ئۆزگەرتەلەيدىغان ھېچكىم يوق. شۈبھىسىزكى، ساڭا پەيغەمبەرلەرنىڭ قىسسىلىرىدىن بەزىسى كەلدى﴾[4].

(4) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ تائالانىڭ ياردەم قىلىدىغانلىقى ۋە ئەڭ چوڭ نۇسرەت ئاتا قىلىدىغانلىقىغا ۋەدە قىلىش ئارقىلىق ئۇنىڭ قەلبىنى مۇستەھكەملەش. چۈنكى ﴿ئاللاھ:«مەن ۋە مېنىڭ پەيغەمبەرلىرىم چوقۇم غەلىبە قىلىمىز» دەپ پۈتۈۋەتكەن، ئاللاھ ھەقىقەتەن كۈچلۈكتۇر، غالىبتۇر﴾[5].

ئىككىنچى سەۋەب:

قۇرئان كەرىمنىڭ ئاز-ئازدىن چۈشۈشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇنى يادلىۋېلىشى ئۈچۈن ئوڭايلىق ئىدى. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر قېتىم ئۆزىگە پەرىشتە جىبرىلنىڭ ئوقۇپ بەرگەنلىرىنى ئۇنتۇپ قېلىشتىن قورققانلىقتىن، ئۇنى تېز يادلىۋېلىش ئۈچۈن ئالدىراپ تىلىنى مىدىرلىتاتتى. شۇ سەۋەبتىن ئاللاھ تائالا مۇنۇ ئايەتنى چۈشۈرۈش ئارقىلىق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆڭلىنى خاتىرجەم قىلغان: ﴿(ساڭا جىبرىل ئارقىلىق قۇرئان ئايەتلىرى چۈشۈۋاتقاندا، ئۇنى ئېسىڭگە ئېلىۋېلىش ئۈچۈن) ئالدىراپ تىلىڭنى مىدىرلاتما. ئۇنى توپلاش ۋە ئوقۇپ بېرىش بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىزدۇر. ساڭا ئۇنى ئوقۇپ بەرگىنىمىزدە، ئۇنىڭ ئوقۇلۇشىغا ئەگەشكىن. ئاندىن ئۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرىش بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىزدۇر﴾[6].

---

(1) فۇرقان سۈرىسى32- ئايەت.
(2) فاتىر سۈرىسى8- ئايەت.
(3) ئەھقاف سۈرىسى35- ئايەت.
(4) ئەنئام سۈرىسى34- ئايەت.
(5) مۇجادەلە سۈرىسى21- ئايەت.
(6) قىيامەت سۈرىسى16-19- ئايەتلەر.

ئۈچىنچى سەۋەب:

مۇسۇلمانلارنى ئىسلام تەربىيىسى بىلەن تەربىيىلەشتە تەدرىجىلىك يولىنى تۇتۇش. تەدرىجى تەربىيە تۆۋەندىكى شەكىللەرنى ئالغان:

(1) ئەرەبلەردىكى بۇتلارغا چوقۇنۇشتەك خۇراپىي ئەقىدىنى، جاھىلىيەتنىڭ رەزىل ئەخلاقىنى، قىزلىرىنى تىرىك كۆمۈش، ھاراق ئىچىش ۋە جازانە قىلىشتەك قەبىھ ئادەتلەرنى يوق قىلىشتا تەدرىجىي ھالدا ئىش ئېلىپ بېرىش. چۈنكى بۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىر بىراقلا يوق قىلغىلى بولمايتتى.

(2) بىر ئاللاھقىلا ئېتىقاد قىلىشتىن ئىبارەت ئىسلام ئەقىدىسىنى دىللارغا سىڭدۈرۈشتە ۋە بىر-بىرىنى ئاسراش، يوقسۇللارنى يۆلەش، يېتىملەرنىڭ بېشىنى سىلاش قاتارلىق گۈزەل ئەخلاقلارنى ئومۇملاشتۇرۇشتا، تەدرىجىي ئىش ئېلىپ بېرىش.

(3) شەرىئەت ئەھكاملىرىنى بەلگىلەشتىكى تەدرىجىلىك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دېگەن: «قۇرئاندىن ئەڭ ئاۋۋال چۈشكەن ئايەتلەر جەننەت بىلەن دوزاخنىڭ بايانى ئىدى. كىشىلەر ئىسلام دىنىدا مۇستەھكەم بولغاندىن كېيىن ھالال-ھارام ھەققىدىكى ئەھكاملار چۈشكەن. ئەگەر قۇرئاندىن ئەڭ ئاۋۋال "ھاراق ئىچمەڭلار" دەپ چۈشكەن بولسا، كىشىلەر:" بىز ھاراقنى ھەرگىز تاشلىمايمىز" دېگەن، "زىنا قىلماڭلار" دېگەن بولسا: "زىنانى قەتئىي تاشلىمايمىز" دېگەن بولاتتى»[1].

تۆتىنچى سەۋەب:

قۇرئان كەرىمنىڭ ئاز-ئازدىن چۈشكەنلىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئايەتلەرنى دەرھال يادلىۋېلىشى ۋە بۇ ئايەتلەرنى تۇرمۇشىدا تەتبىقلاشقا ئادەتلىنىشى ئۈچۈن ئوڭايلىق يارىتىپ بېرەتتى. ﴿ بىز ھەقىقەتەن قۇرئاننى يادلاش ئۈچۈن ئاسان قىلدۇق، ئىبرەت ئالغۇچى بارمۇ؟﴾[2].

بەشىنچى سەۋەب:

مۇسۇلمانلارنى سەۋرچانلىققا ۋە جاپا-مۇشەققەتلەرنى كۆتىرىشكە رىغبەتلەندۈرۈش. ﴿سىلەر تېخى ئىلگىرىكىلەر ئۇچرىغان كۈلپەتلەرگە ئۇچرىماي تۇرۇپ جەننەتكە كىرىشنى ئويلامسىلەر؟ سىلەردىن ئىلگىرى ئۆتكەن (مۆمىن) لەر ئېغىرچىلىقلارغا، كۈلپەتلەرگە ئۇچرىغان ۋە چۆچۈتۈۋېتىلگەن ئىدى، ھەتتا پەيغەمبەر ۋە مۆمىنلەر: «ئاللاھنىڭ (بىزگە ۋەدە قىلغان) ياردىمى قاچان كېلىدۇ؟» دېگەن ئىدى﴾[3].

ئالتىنچى سەۋەب:

مۇسۇلمانلار ئوتتۇرىسىدا يۈز بېرىپ تۇرىدىغان ئىشلار ھەققىدە ئاللاھ تائالانىڭ بەلگىلىمىلىرىنى بايان قىلىپ بېرىش. ﴿ئاللاھ ھەقىقەتەن ئېرى توغرىسىدا سەن بىلەن

---

(1) سەھىھ مۇسلىم9- توم،46- بەت،4993-ھەدىس.
(2) قەمەر سۈرىسى32- ئايەت.
(3) بەقەرە سۈرىسى214- ئايەت.

مۇنازىرىلەشكەن ۋە ئاللاھقا شىكايەت قىلغان ئايالنىڭ سۆزىنى ئاڭلىدى، ئاللاھ ئىككىڭلارنىڭ سۆزلىشىڭلارنى ئاڭلاپ تۇرىدۇ. چۈنكى ئاللاھ ھەقىقەتەن ئاڭلىغۇچىدۇر، كۆرگۈچىدۇر﴾[1].

يەتتىنچى سەۋەب:

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سورالغان سوئاللارغا جاۋاب بېرىش.﴿ (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار سەندىن: «ھارام قىلىنغان ئايدا ئۇرۇش قىلىشقا بولامدۇ؟» دەپ سورايدۇ، ئېيتقىنكى، «بۇ ئايدا ئۇرۇش قىلىش چوڭ گۇناھتۇر»﴾[2].

سەككىزىنچى سەۋەب:

قۇرئان كەرىمنىڭ ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى بايان قىلىش. ئەرەبلەرگە قۇرئان كەرىمگە ئوخشايدىغان بىرەر كىتابنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش ئۈچۈن دۇئېل ئېلان قىلغانلىقى ۋە ئەرەبلەرنىڭ بۇ دۇئېل ئالدىدا يېڭىلگەنلىكلىرىنى بىلدۈرۈپ سۈكۈت قىلغانلىقى بۇنىڭ جۈملىسىدىن ئىدى.

قۇرئان كەرىمنىڭ تەرتىبى

1565. سوئال: قۇرئان كەرىمنىڭ تەرتىبى قانداق بولغان؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمدىكى ئايەت ۋە سۈرىلەرنىڭ تەرتىبى ئۇلارنىڭ چۈشۈش تەرتىبىگە كۆرە ئەمەس، بەلكى جىبرىلنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئايەت ۋە سۈرىلەرنىڭ ئورۇنلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىشىگە ئاساسەن تىزىلغان. شۇڭا فاتىھە سۈرىسى قۇرئان كەرىمنىڭ ئەڭ بېشىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولسىمۇ، ئۇ دەسلەپ چۈشكەن سۈرە ئەمەس. بەلكى ئەڭ دەسلەپ چۈشكەن ئەلەق سۈرىسى بولۇپ، ئۇ قۇرئان كەرىمنىڭ 30-پارىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان.

ئايەت، سۈرە ۋە ۋەھيى

1566. سوئال: ئايەتنىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: ئايەت لۇغەت ئېتىبارى بىلەن ئالامەت، مۆجىزە، ئىبرەت، دەلىل قاتارلىق مەنىلەردە كېلىدۇ. ئۇلارنىڭ تەپسىلاتى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئايەتنىڭ ئالامەت مەنىسىدە كېلىشى. ﴿ ئۇلارغا پەيغەمبىرى ئېيتتىكى: «ئۇنىڭ پادىشاھلىقىنىڭ ئالامىتى شۇكى، سىلەرگە بىر ساندۇق كېلىدۇ، ئۇنىڭدا رەببىڭلار تەرىپىدىن سىلەرنى تەسكىن تاپقۇزىدىغان نەرسە ۋە مۇسانىڭ ھارۇننىڭ تەۋەلىرى قالدۇرۇپ كەتكەن نەرسىلەر قاچىلانغان بولىدۇ، ئۇنى پەرىشتىلەر كۆتۈرۈپ كېلىدۇ»﴾[3].

(2) ئايەتنىڭ مۆجىزە مەنىسىدە كېلىشى. ﴿ ئىسرائىل ئەۋلادىدىن سورىغىنكى، بىز ئۇلارغا

---

(1) مۇجادەلە سۈرىسى1- ئايەت.
(2) بەقەرە سۈرىسى217- ئايەت.
(3) بەقەرە سۈرىسى248- ئايەت.

نەقەدەر كۆپ روشەن مۆجىزىلەرنى ئاتا قىلدۇق﴾[1].

(3) ئايەتنىڭ ئىبرەت مەنىسىدە كېلىشى.﴿ ئەگەر سىلەر ئاللاھنىڭ مۆجىزىلىرىگە ئىشەنگۈچى بولساڭلار، بۇنىڭدا سىلەر ئۈچۈن ئەلۋەتتە بىر ئىبرەت بار﴾[2].

(4) ئايەتنىڭ دەلىل مەنىسىدە كېلىشى.(ئاللاھنىڭ (چەكسىز قۇدرىتىنىڭ) دەلىللىرىدىن بىرى، ئۇنىڭ ئاسمانلارنى، زېمىننى ياراتقانلىقى، تىلىڭلارنى، رەڭگىڭلارنى ئوخشىمايدىغان قىلغانلىقىدۇر) [3]

ئايەت ئەرەب تىلىدا قۇرئان كەرىمدىن باشقا يەنە ھەيران قالارلىق ئىشلارغىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

1567. سوئال: ئايەتنىڭ ئىستىلاھتىكى مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: ئىستىلاھتا ئايەت سۆزى ئىنسانلارنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغا، ئىنسانلارغا تونۇشلۇق بولغا تەبئىي قانۇنىيەت سىرتىدىكى خارىق ئادەت ئىشنى ئىپادىلەيدۇ.

ئايەت- قۇرئان كەرىم سۈرىلىرى ئىچىدىن ئورۇن ئالغان ئىلاھىي كەلىمىلەرنىڭ بىر پارچىسى، سۈرىلەرنى تەشكىل قىلغان مۇستەقىل جۈملىلەر بولۇپ، قۇرئان كەرىمدىكى سۈرىلەر رەقەملىك ئايەتلەردىن تەركىب تاپقان.

ئايەت ئاللاھ تائالاغا مەنسۇپ قىلىنغاندەك، پەيغەمبەرلەرگە ۋە قۇرئان كەرىمگىمۇ مەنسۇپ قىلىنىدۇ. ئايەت ئاللاھ تائالاغا مەنسۇپ قىلىنغاندا، ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىنىڭ ۋە ئىلمىنىڭ دەلىلى دېگەن مەنىنى، پەيغەمبەرلەرگە مەنسۇپ قىلىنغاندا، ئۇلارنىڭ پەيغەمبەرلىك دەۋاسىدا راستچىللىقىنىڭ دەلىلى دېگەن مەنىنى، قۇرئان كەرىمگە مەنسۇپ قىلىنغاندا، ئۇنىڭ تېكىستلىرىدىكى ھەر بىر جۈملىنى ئىپادىلەيدۇ.

1568. سوئال: ئايەتلەرنىڭ تەرتىبىنى كىم بېكىتكەن؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنىڭ ھازىرقى بىز ئوقۇۋاتقان تەرتىبى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ جىبرىلدىن ئالغان تەلىمىگە ئاساسەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىۋاسىتە ئۆزى بېكىتكەن تەرتىپ ئىكەنلىكىگە قەدىمدىن ھازىرغىچە پۈتۈن ئىسلام ئۇممىتى بىردەك ئىتتىپاقتۇر. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنىڭ تەرتىبى ئىجتىھاد يولى بىلەن ئەمەس، بەلكى ۋەھيى يولى بىلەن بېكىتىلگەن تەرتىپتۇر.

ساھابىلارنىڭ ئەڭ كاتتا ئۆلىمالىرىدىن ئابدۇللا ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۈچىنچى خەلىپە ئوسمان ئىبنى ئاففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغان: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بەزىدە كۆپ ئايەتلىك سۈرىلەر چۈشەتتى، ئۇنىڭغا قانداقلا بىر سۈرە چۈشكەندە، يېنىدىكى (مەخسۇس ۋەھيى يازىدىغان) كاتىبلارنى چاقىرىپ، ئۇلارغا:" بۇ سۈرىنى پالانى مەسىلە بايان قىلىنغان پالانى سۈرىنىڭ يېنىغا قويۇڭلار" دەپ بۇيرۇيتتى، ئۇنىڭغا قانداقلا بىر ئايەت چۈشكەندە، ئۇلارغا:" بۇ ئايەتلەرنى پالانى سۈرىدىكى پالانى مەسىلە بايان قىلىنغان جايغا قويۇڭلار"دەپ بۇيرۇيتتى»[4].

---

(1) بەقەرە سۈرىسى211- ئايەت.

(2) ئال ئىمران سۈرىسى49- ئايەت.

(3) رۇم سۈرىسى22-ئايەت

(4) ئىمام ئەھمەدنىڭ«مۇسنەد»ناملىق ھەدىس توپلىمى 1- توم،57- بەت، ھاكىمنىڭ«مۇستەدرەك» ناملىق ھەدىس توپلىمى2- توم،330- بەت.

1569. سوئال: سۈرىلەرنىڭ تەرتىپىنى كىم بېكىتكەن؟

جــاۋاب: ئىســلام ئۆلىمــالىرى سـۈرىلەرنىڭ قۇرئــان كەرىمـدىكى تەرتىپىنــى پەيغەمــبەر ئەلەيھىسسـالام بېكىتكەنمۇ يـاكى ئۆلىمـالار ئىجتىهـاد يـولى بىلـەن بېكىتكەنمۇ؟ دېـگەن مەسـىلە ئۈسـتىدە ئىختىلاپلاشـقان. مـۇتلەق كـۆپ سـاندىكى ئىسـلام ئـالىملىرى سـۈرىلەرنىڭ قۇرئــان كەرىمدىكى تەرتىبى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەرىپىدىن بېكىتىلگەنلىكىنـى قارار قىلىـدۇ. بەزى ئۆلىمـالار سـۈرىلەرنىڭ قۇرئـان كەرىمـدىكى تەرتىبلىرىنـىڭ بەزىسـى ساھابىلارنىڭ ئىجتىهـادى بىــلەن بېكىــتىلگەن دەپ قارايــدۇ. بــۇ مەســىلىدە كــۆپ ســانلىق ئۆلىمالارنىــڭ «پەيغەمــبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزى بېكىتكەن» دېگەن قارارى كۈچكە ئىگە[1].

جىبرىلنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى قۇرئان ئوقۇتۇشى

1570. سوئال: جىبرىل پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى قانداق ئوقۇتقان؟

جـاۋاب: جىبرىـل ئەلەيھىسسـالام ھەر يىلـى رامىـزان ئېيىـدا پەيغەمـبەر ئەلەيھىسسـالامغا قۇرئاننى بىر قېتىم باشتىن ئاخىرغىچە ئوقۇپ بېرىـپ، ئاندىن يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن باشـتىن ئـاخىر تىڭشـايتتى. پەقەت پەيغەمـبەر ئەلەيھىسسـالام ۋاپـات بولـۇش ئالدىـدىكى رامىـزان ئېيىـدا، ئۇنىڭغـا قۇرئـان كەرىمنـى ئىككـى قېتىم ئوقـۇپ بېرىـپ، ئىككـى قېتىم تىڭشـىغان. مۇنـۇ ھەدىس بۇ ھەقىقەتنى كۈچلەندۈرىدۇ، ھەزرىتـى ئائىشـە رەزىيەللاھۇ ئەنها رىـۋايەت قىلغـان بىـر ھەدىسـكە كـۆرە، پەيغەمـبەر ئەلەيھىسسـالام سـۆيۈملۈك قىـزى فـاتىمە رەزىيەللاھـۇ ئەنهاغـا: «جىبرىـل ماڭـا قۇرئـاننى ھەر يىلـى بىـر قېتىم ئوقـۇپ بېرەتتـى، بـۇ يىـل ئىككـى قېتىم ئوقـۇپ بەردى، بۇنىڭدىن ئەجىلىمنىڭ يېقىنلىشىپ قالغانلىقىنى سېزىۋاتىمەن» دېگەن[2].

ۋەھيى ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى

1571. سوئال: ۋەھيى قانچە تۈرلۈك بولغان؟

جاۋاب: ۋەھيى تۆۋەندىكىدەك4 تۈرلۈك بولغان:

(1) ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبەرلەردىن بىرىگە پەردە ئارقىسىدىن سۆز قىلىشى. ئاللاھ تائـالا مىسىرنىڭ تـۇر تېغىـدا مۇسـا ئەلەيھىسسـالامغا بىۋاسـىتە سـۆز قىلغـان. ﴿ئـاللاھ مۇسـاغا بىۋاسـىتە سۆز قىلدى.﴾[3]

(2) ئىلهـام يـاكى پەيغەمبەرنـىڭ قەلبىگە ئـورنىتىش. پەيغەمـبەر ئەلەيھىسسـالام مۇنـداق دېگەن: «جىبرىل مېنىڭ قەلبىمگە " ھېچكىم رىزقىنى تولۇق تۈگەتمەستىن ئۆلمەيدۇ"دەپ ئىلهام سالدى، سىلەر ئاللاھقا تەقۋالىق قىلىڭلار ۋە ئۇنىڭدىن ياخشى نەرسىلەرنى سوراڭلار»[4].

(3) راســـت چــۈش. چــۈنكى پەيغەمبەرلەرنىـــڭ چۈشـــى ۋەھيـــدۇر. پەيغەمـــبەر ئەلەيھىسسـالامنىڭ ئايـالى ئائىشـە رەزىيەللاھـۇ ئەنهـا مۇنـداق دېـگەن: «رەسـۇلۇللاھقا ۋەھيـى دەسلەپتە ياخشى چۈش كۆرۈش بىلەن باشلانغان......»[5].

---

(1) ئابدۇلئەزىم زەرقانىينىڭ«مەناھىل ئەل ئىرفان» ناملىق ئەسىرى1- توم،335-338- بەتلەر.
(2) سەھىھۇلبۇخارى6285-ھەدىس، فەتھۇلبارى11- توم،94- بەت.
(3) نىسا سۈرىسى164- ئايەت.
(4) شىھاب قۇزائىينىڭ«مۇسنەد» ناملىق ھەدىس توپلىمى115-ھەدىس، 2- توم،185- بەت.
(5) سەھىھۇلبۇخارى3-ھەدىس، فەتھۇلبارى 1- توم،27- بەت.

(4) ئاللاھ تائالانىڭ جىبرىلنى ئەۋەتىشى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋەھيى توغرۇلۇق سورالغىنىدا: «ۋەھيى ماڭا بەزىدە قاتتىق جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن كېلىدۇ، گاھىدا پەرىشتە ئەر كىشىنىڭ سۈرىتىدە كۆرۈنۈپ كېلىپ ماڭا سۆز قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ سۆزلىرىنى تولۇق ئۈگىنىۋالىمەن»[1] دېگەن.

(1) سەھىھۇلبۇخارى 2-ھەدىس، فەتھۇلبارى 1- توم، 23- بەت.

قۇرئان كەرىمنىڭ يېتىپ كېلىش جەريانى

قۇرئان كەرىمنىڭ ساقلىنىشى[1]

1572. سوئال: قۇرئان كەرىم بىزگە قايسى شەكىلدە يېتىپ كەلگەن؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا ساماۋى كىتابلارنىڭ ئاخىرقىسى بولغان قۇرئان كەرىمنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشكەن پېتى ساقلاشنىڭ پۈتۈن شەرت-شارائىتلىرىنى ۋە سەۋەبلىرىنى تولۇق قىلىپ بەرگەن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇنى چۈشكەن پېتى ساقلاپ، ئاۋۋالقى مۇسۇلمانلارغا سالامەت يەتكۈزگەن. شۇڭا قۇرئان كەرىم ھەر قانداق بىر ئۆزگەرتىش، ئالماشتۇرۇش ۋە بۇرمىلاشلاردىن پۈتۈنلەي ساقلىنىپ، بىزلەرگىچە ئۆز پېتى بىلەن يېتىپ كەلگەن يېگانە كىتاب.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ساھابىلارنىڭ قۇرئان كەرىمنى چۈشكەن پېتى ساقلاش ئىشىدىكى ھوشيارلىقى ۋە چېكىگە يەتكەن ئېھتىياتچانلىقى دۇنيا تارىخىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن بىر ئەھۋال. بۇنىڭغا مۇسۇلمان ئەمەس ئىلىم ئەھلىلىرىمۇ گۇۋاھ.

1573. سوئال: قۇرئان كەرىم قانداق ساقلىنىپ كەلگەن؟

جاۋاب: شەكسىزكى، قۇرئان كەرىم يادقا ئېلىش ۋە يېزىپ قالدۇرۇشتىن ئىبارەت ئىككى يول بىلەن ساقلىنىپ كەلگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرئان كەرىمدىن چۈشۈپ تۇرغان ئايەت ۋە سۈرىلەرنى شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىلا ساھابىلارغا يادقا ئالدۇرۇش ۋە تېرىلەرگە، خورما يوپۇرماقلىرىغا يازدۇرۇش ئارقىلىق ساقلاپ كەلگەن.

1574. سوئال: قۇرئان كەرىم يادقا ئېلىش يولى بىلەن قانداق ساقلانغان؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىگە چۈشكەن ئايەتلەرنى چۈشۈۋاتقان پەيتىدە يادقا ئېلىۋېلىشقا ناھايىتى زور ئەھمىيەت بېرەتتى، ھەتتا جىبرىل ئۇنىڭغا ئوقۇپ بېرىۋاتقان ئايەتلەرنى ئۇنتۇپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ شۇ لەھزىنىڭ ئۆزىدە يادلىۋېلىشقا ئالدىراپ تىلىنى مىدىرلىتاتتى. شۇڭا ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۇنىڭ قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنى ئۇنتۇپ قالمايدىغانلىقى ۋە ئۇلارنى ئۇنىڭغا تولۇق ئۆگىتىپ تۇپلاپ بېرىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى مۇنۇ ئايەت بىلەن خاتىرجەم قىلغان: ﴿ئالدىراپ تىلىڭنى مىدىرلاتما. ئۇنى توپلاش ۋە ئوقۇپ بېرىش بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىزدۇر. ساڭا ئۇنى ئوقۇپ بەرگىنىمىزدە، ئۇنىڭ ئوقۇلۇشىغا ئەگەشكىن.﴾[2]

مۇندىن باشقا جىبرىل ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قۇرئان كەرىمدىن چۈشۈپ بولغان پۈتۈن ئايەتلەر ۋە سۈرىلەرنى ھەر يىلى رامىزان ئېيىدا بىر قېتىم باشتىن ئوقۇپ بېرىپ، ئاندىن يەنە ئۇنىڭدىن تىڭشايتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولۇشى ئالدىدىكى رامىزاندا جىبرىل قۇرئان كەرىمنى ئۇنىڭغا باشتىن ئاخىر ئىككى قېتىم ئوقۇپ بېرىپ، يەنە

---

(1) بۇ ماۋزۇ دوكتور رىزا مۇھەممەد سەفىيۇددىن ئەل سەنۇسىينىڭ«محاضرات في الثقافة الإسلامية» (ئىسلام ھازارىتى ھەققىدە لېكسىيە)ناملىق ئەسىرىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

(2) قىيامەت سۈرىسى16-19- ئايەتلەر.

تىڭشىغان.

1575. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرئان كەرىمنى يادلاش ۋە ساقلاشقا قانداق ئەھمىيەت بېرەتتى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پۈتۈن ئەقلىنى ۋە ۋاقتىنىڭ كۆپرەكىنى قۇرئان كەرىمنى تەكرارلاشقا ۋە ئۇنى پىششىق يادلىۋېلىپ، ئۆز پېتى ساقلاش ئىشىغا ئاتىغان ئىدى. شۇڭا بەش ۋاخ نامازلىرىدا، كېچىلەردىكى تەھەججۇدلىرىدا، سەپەرلىرىدە، ھەتتا ئۇرۇش ئەسناسىدا ئاغزىدىن قۇرئان كەرىم چۈشمەيتتى.

1576. سوئال: ساھابىلار قۇرئان كەرىمنى يادلاشقا قانداق ئەھمىيەت بېرەتتى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىدىن چۈشكەنلىرىنى ئۆز ۋاقتىدىلا ساھابىلارغا يادقا ئالدۇراتتى، ئۇلارغا قۇرئان كەرىمدىن ساۋاق بېرەتتى ۋە قانداق يادلاش ئۇسۇللىرىنى ئۆگىتەتتى، ساھابىلارمۇ قۇرئان كەرىمنى يادلاش ئىشىغا پەۋقۇلئاددە زور ئەھمىيەت بەرگەنلىكتىن، ھەمىشە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدىن ئايرىلماي، ئاز-ئازدىن چۈشۈپ تۇرغان ئايەتلەرنى تېزلا يادلىۋالاتتى ۋە يادلىغان ئايەتلەرنىڭ كۆرسەتمىلىرىنى كۈندىلىك تۇرمۇشىدا ۋە ھاياتىنىڭ ھەممە ساھەلىرىدە ئەمەلىيلەشتۈرۈپ ماڭاتتى. ئۇلار قۇرئان كەرىمنى يادلاش ئىشىدا بىر-بىرى بىلەن بەسلىشەتتى، كېچىلىرى مەسجىدلەرگە كىرىۋېلىپ بەس-بەستە قۇرئان يادلايتتى، يادلاپ بولغانلىرىنى تەكرارلايتتى، ھەتتا كېچىلىرى مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدىكى مەسجىدلەردىن قۇرئان كەرىم تىلاۋىتى يۇكسىلىپ تۇراتتى.

1577. سوئال: قۇرئان كەرىمدىن باشقا ساماۋى كىتابلارمۇ يادقا ئېلىنغانمۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگە كۆپلىگەن كىتابلارنى چۈشۈرگەن بولسىمۇ، ئۇلاردىن بىرىنىمۇ كىشىلەر يادلاپ باققان ئەمەس. ھەتتا ئۆتمۈشلەردە تەۋرات بىلەن ئىنجىللارنى ھەر قانداق بىر ئاۋام ئوقۇيالمايتتى، پەقەت دىن ئادەملىرىلا ئوقۇپ مەنىسىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەتتى. چۈنكى ئۇ ۋاقىتلاردا يادلاش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئالىملاردىن باشقا خەت ئوقۇشنى بىلىدىغانلارمۇ يوق دېيەرلىك ئىدى. ئەمما قۇرئان كەرىمنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن باشلاپ ساھابىلارنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىقى يادىسىغا بىلەتتى. بىر قېتىملىق ئۇرۇشتا 70تىن كۆپرەك قارىينىڭ شېھىد بولغانلىقىمۇ شۇ ۋاقىتتا قارىيلارنىڭ كۆپلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ.

دۇنيا تارىخىدا قۇرئان كەرىمدىن باشقا بىرەر كىتابنى بۇنچىلىك زور ئەھمىيەت بېرىپ يادقا ئېلىش ئۆتمۈشلەردە ياكى ھازىردا كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر ئىش. بۇنىڭغا پۈتۈن دۇنيا گۇۋاھ. بۇنىڭدىكى سەۋەب شۇكى، ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمنى تاقىيامەتكىچە ئۆزى مۇھاپىزەت قىلىپ ساقلاشنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا بۇ قۇرئان كەرىمنى ساقلاشنىڭ سەۋەبلىرى ۋە تۈرتكىلىرىنى يارىتىپ بەرگەن. ئۇ بولسىمۇ، قۇرئان كەرىمنى يادلاشنى ئەڭ شەرەپلىك ئىبادەت قاتارىدىن ساناپ، مۇسۇلمانلارنىڭ دىلىدا ئۇنى يادلاش ئوتىنى ياندۇرغانلىقى ۋە ئۇنى يادلاشنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەرگەنلىكى ھەمدە ئۆز ۋاقتىدا يېزىپ ساقلاشنىڭ پۈتۈن ئىمكانىيەتلىرىنى يارىتىپ بەرگەنلىكى ئىدى.

﴿بىز ھەقىقەتەن قۇرئاننى يادلاش ئۈچۈن ئاسان قىلدۇق، ئىبرەت ئالغۇچى بارمۇ؟﴾[1]

(1) قەمەر سۈرىسى 22- ئايەت.

مەلۇمكى، قۇرئان كەرىمدىن باشقا ھېچقاندا بىر ساماۋى كىتابنى ياكى ھەدىسنى يادلىغانغا ياكى ئوقۇغانغا ساۋاب بېرىش ۋەدە قىلىنغان ئەمەس، بەلكى ئەمەل قىلغانغىلا ساۋاب بېرىش ۋەدە قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىن تا ھازىرغىچە دۇنيادا قارىيلار ئۈزۈلۈپ قالمىغانلىقى ئۈچۈن ھېچكىم قۇرئان كەرىمگە بىرەر ھەرپ چاغلىق ئۆزگەرتىش كىرگۈزەلمەيدۇ. قۇرئان كەرىمنى ھازىر مۇسۇلمان ئەمەس خەلقلەرمۇ مۇسۇلمان ئەمەس دۆلەتلەردە ھەر خىل مەنپەئەتلەر يۈزىسىدىن نەشىر قىلىپ تارقىتىپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا بىرەر ھەرپكە چاغلىق ئۆزگەرتىش كىرگۈزەلمىگەن.

1578. سوئال: ساھابىلاردا ئوقۇش ۋە يېزىش قانچىلىك دەرىجىدە ئىدى؟

جاۋاب: ئوقۇش ۋە يېزىشنى بىلىدىغان ساھابىلار ئىنتايىن كۆپ ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۇففار ئەرەبلەردىن ئەسىرگە چۈشكەنلەر ئىچىدىن خەت بىلىدىغانلىرىدىن ھەر بىرىنى 10دىن مۇسۇلمان بالىسىغا ئوقۇش ۋە يېزىشنى ئۆگىتىپ قويۇشى شەرتى بىلەن قويۇپ بېرىش سىياسىتىنى قوللىنىش ئارقىلىق مۇسۇلمانلارنى، خۇسۇسەن شۇ ۋاقىتتىكى ياشلارنى ئاساسەن ساۋاتلىق قىلىۋەتكەن.

1579. سوئال: قۇرئان كەرىم يېزىپ قالدۇرۇش يولى بىلەن قانداق ساقلانغان؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنى ساقلاشنىڭ يەنە بىر يولى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەر ۋاقىت چۈشۈپ تۇرغان ئايەت ۋە سۈرىلەرنى ئۆز ۋاقتىدىلا«كۇتتابۇلۋەھيى» دەپ ئاتالغان 40 تىن كۆپرەك مەخسۇس ۋەھيى كاتىپلىرىغا بۇيرۇپ يازدۇرۇپ ماڭغانلىقى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىلگىرىكى ساماۋى كىتابلارنىڭ پەيغەمبەر ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ھەر خىل ئۆزگەرتىلىش ۋە يەڭگۈشلىنىشلەرگە ئۇچراش نەتىجىسىدە ئۆز ئەسلىنى يوقاتقانلىقىنى ئوبدان بىلگەنلىكى ئۈچۈن، قۇرئان كەرىمنىڭ تا قىيامەتكىچە ئۆز پېتىچە ساقلىنىشى يولىدا بار چارە-تەدبىرلىرىنىڭ ھەممىسىنى قوللانغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قۇرئان كەرىمنى يادقا ئالدۇرۇپ، شۇ زامانلاردا قەغەزنىڭ ئورنىدا تۇرىدىغان نەرسىلەرگە يازدۇرۇپ ساقلاشتىن ئىبارەت بۇ ئۇسۇلى قۇرئان كەرىمنىڭ مەڭگۈگە چۈشكەن پېتى ساقلىنىپ قېلىشىنىڭ ئەڭ كۈچلۈك ئامىللىرىدىن بىرى بولغان ئىدى.

1580. سوئال: قۇرئان كەرىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا قانداق يېزىلغان؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھايات ۋاقتىدا تېرىلەرگە، خورما يوپۇرماقلىرى ۋە قوۋزاقلىرىغا، شۇنداقلا سىلىق تاشلارغا ۋە سۆڭەكلەرگە پارچە-پارچە، ئايرىم-ئايرىمدىن يېزىلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز ئۆيىدە ساقلانغان.

قۇرئان كەرىمنىڭ توپلىنىش ۋە كۆپەيتىلىش باسقۇچى

قۇرئان كەرىمنىڭ كىتاب ھالىغا كەلتۈرۈلىشى

1581. سوئال: قۇرئان كەرىم قاچان كىتاب ھالىغا كەلتۈرۈلگەن؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم بىرىنچى خەلىپە ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ دەۋرىدە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىغا بىر يىلمۇ توشماستىن، ھىجرىيىنىڭ12-يىلى (631-مىلادى) يەمامە ئۇرۇشىدىن كېيىنلا، رەسمىي كىتاب شەكلىدە توپلانغان.

1582. سوئال: قۇرئان كەرىمنى كىتاب ھالىدا توپلاش پىكرىنى كىم ئوتتۇرىغا قويغان؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنى كىتاب ھالىدا توپلاش پىكرىنى ئوت يۈرەك ساھابى ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تۇنجى بولۇپ ئوتتۇرىغا قويغان، ئاندىن ساھابىلارنىڭ ئۆلىمالىرى قۇرئان كەرىمنى توپلاش پىكرىگە ھەممە بىردەك ئىتتىپاققا كەلگەن.

1583. سوئال: قۇرئان كەرىمنى كىتاب شەكلىدە توپلاش ئىشىنى كىملەر ئۈستىگە ئالغان؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنى كىتاب شەكلىدە توپلاپ چىقىش ئىشىنى زەيد ئىبنى سابىت باشچىلىقىدىكى «كۇتتابۇلۋەھيى» كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى ئۈستىگە ئالغان.

1584. سوئال: زەيد ئىبنى سابىت قانداق كىشى ئىدى؟

جاۋاب: زەيد ئىبنى سابىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەخسۇس كاتىبى ۋە «كۇتتابۇلۋەھيى» كومىتېتىنىڭ رەئىسى بولۇپ، قارىيلارنىڭ ئەڭ سەرخىلى، پەۋقۇلئاددە زېرەك، ھۇشيار ۋە ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى ئالاھىدە يۇقىرى كىشى ئىدى. شۇ سەۋەبتىن ئاۋۋال پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، كېيىن خەلىپىلەر ئۇنى ئۆزلىرى ئۈچۈن مەخسۇس كاتىب قىلىپ ئىشلەتكەن. زەيد ئىبنى سابىت جىبرىل پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قۇرئان كەرىمنى ئەڭ ئاخىرقى قېتىم باشتىن ئاخىر ئوقۇپ بېرىپ، يەنە ئۇنىڭدىن تىڭشىغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدا ھازىر بولۇش شەرىپىگە نائىل بولغان، ئىشەنچلىكلىكى، ئېھتىياتچانلىقى ۋە تەقۋالىقى بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى قايىل قىلغان ساھابىلارنىڭ بىرى ئىدى.

1585. سوئال: «كۇتتابۇلۋەھيى» كومىتېتى قۇرئان كەرىمنى توپلاشتا قانداق ئۇسۇلنى قوللانغان؟

جاۋاب: زەيد ئىبنى سابىت رىئاسەتچىلىكىدىكى«كۇتتابۇلۋەھيى» كومىتېتى ئەزالىرى قۇرئان كەرىمنىڭ ئايەت ۋە سۈرىلىرىنى توپلاپ، كىتاب شەكلىگە كىرگۈزۈشتە دۇنيادا مىسلى كۆرۈلمىگەن ئەڭ ئىلغار ۋە ئەڭ ئىشەنچلىك مېتودنى قوللانغان.

بۇ مۇنداق بولغان: «كۇتتابۇلۋەھيى» كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى تېرىلەرگە، سىلىق تاشلارغا، خورما دەرىخىنىڭ قوۋزاقلىرىغا ۋە بەزى يوپۇرماقلىرىغا، شۇنداقلا تۆز سۆڭەكلەرگە يېزىلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆيىدە ساقلانغان قۇرئان كەرىمنىڭ ئايەت ۋە سۈرىلىرىنى شۇ ۋاقىتتىكى قارىيلارنىڭ يادلىغانلىرىغا بىر-بىرىلەپ سېلىشتۇرۇپ، ھەر بىر قارىيدىن تىڭشىغان ئايەتلەردىن ھەر بىر ئايەتنىڭ توغرىلىقىغا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆيىدە يېزىپ ساقلانغان ئايەتلەردىن ھەر بىر ئايەتنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىدا يېزىلغانلىقىغا ئىككى گۇۋاھچىنىڭ گۇۋاھلىقىنى ئېلىشنى شەرت قىلغان. ئۇلار ھەر بىر ئايەت ئۈستىدە ئالاھىدە توختىلىپ ئۇنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىدا، ئۇنىڭ دەپ بېرىشى بىلەن

يېزىلغانلىقىغا ئەڭ ئاز ئىككى گۇۋاھچىنى قەسەم قىلدۇراتتى، ئاندىن شۇ ئايەتنىڭ ئۆزىنى قارىيلاردىن تىڭشاپ كۆرەتتى، قارىيلارنىڭ ئوقۇغىنى بىلەن يېزىلىپ ساقلانغىنى ئەينەن چىقسا، ئاندىن ئۇنى رەسمىي قۇرئان كەرىم قاتارىدىن ساناپ خاتىرىلەپ ماڭاتتى.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار قۇرئان كەرىمنىڭ ئايەت ۋە سۈرىلىرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆز ۋاقتىدا رەتلەپ قويغان تەرتىپ بويىچە ئىنتايىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن تىزىپ چىقىپ، قۇرئان كەرىمنى ھازىرقى كىتاب ھالىغا كەلتۈرگەن.

1586. سوئال: قۇرئان كەرىمنى توپلاشتا بۇنچىلىك ئېھتىياتچان بولۇشقا تۈرتكە بولغان سەۋەبلەر قايسىلار؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم ئاللاھ تائالانىڭ سۆزى، ئۇنى ئاللاھ تائالادىن چۈشكەن ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن تاپشۇرۇپ ئالغان پېتى مۇسۇلمانلارغا يەتكۈزۈش ۋەزىپىسى ھەم شەرەپلىك ھەم خەتەرلىك چوڭ بىر ۋەزىپە ئىدى. قۇرئان كەرىمنى توپلىغان«كۇتتابۇلۋەھيى» كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى بۇنى ناھايىتى ياخشى بىلەتتى. ئۇلار بۇ ئىشتا قىلچە سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈشنىڭ ئاللاھ تائالاغا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قىلىنغان كەچۈرۈلمەس چوڭ خىيانەت ھېسابلىنىدىغانلىقىنى، ناۋادا قىلچىلىك سەۋەنلىك ئۆتۈلسە، ئۆزلىرىنىڭ خۇددى ئىلگىرىكى يەھۇدىي، خرىستىئان ئالىملىرىغا ئوخشاش ئۆزلىرىنىڭ ئىلاھىي كىتابلىرىنى ئۆزگەرتىۋېتىپ تا قىيامەتكىچە ئاللاھنىڭ ۋە خەلقنىڭ ئالدىدا لەنەتكەردى بولۇپ قېلىش خەۋپىنى ئەلۋەتتە ھېس قىلاتتى ۋە ياخشى بىلەتتى.

1587. سوئال: «كۇتتابۇلۋەھيى» كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى قانداق كىشىلەر ئىدى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاقتىدا ۋەھىيلەرنى يېزىپ قالدۇرۇشقا ۋە كېيىنچە قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنى توپلاشقا بەلگىلەنگەن «كۇتتابۇلۋەھيى» كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى ساھابىلارنىڭ ئەڭ مۆكەممەل قارىيلىرىدىن تاللاپ چىقىرىلغان ئەڭ تەقۋادار، ئەڭ ئالىم، ئەڭ ھوشيار ۋە چېكىگە يەتكەن ئېھتىياتچان شەخسلەردىن تەشكىللەنگەن گۇرۇپپا ئىدى.

1588. سوئال: قۇرئان كەرىمنى توپلاش ئۈچۈن قانچىلىك ۋاقىت كەتكەن؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنىڭ پۈتۈن ئايەتلىرىنى جەملەپ، ئۇلارنى كىتاب ھالىغا كەلتۈرۈش ئىشى ئۈچۈن ساق بىر يىل ۋاقىت كەتكەن.

1589. سوئال: قۇرئان كەرىمنى كىتاب شەكلىدە توپلاشقا تۈرتكە بولغان سەۋەب نېمە؟

جاۋاب: ساھابىلارنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىقى قۇرئان كەرىمنى يادىسىغا بىلەتتى. شۇڭا ئۇلار ئۆز ۋاقتىدا قۇرئان كەرىمنى كىتاب شەكلىدە توپلاپ ئوقۇشقا زور ئېھتىياجلىق ئەمەس ئىدى. چۈنكى ئېغىزدىن-ئېغىزغا يۆتكىلىپ يۈرگەن قۇرئان كەرىم ئايەتلىرى ھەتتا ئۇنى يادقا ئالمىغان ساھابىلار ئۈچۈنمۇ تونۇشلۇق ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغان يىلى ئىسلام دىنىنى يوق قىلىش پىلانى بىلەن ئوتتۇرىغا چىققان مۇرتەد (ئىسلامدىن يېنىۋالغان) ئەرەب قەبىلىلىرى بىلەن بولغان، تارىختا«يەمامە ئۇرۇشى» دەپ ئاتالغان ئۇرۇشتا ساھابىلاردىن كۆپ كىشىنىڭ شېھىد بولغانلىقى، ھەتتا قارىيلاردىن بۇ بىر قېتىملىق ئۇرۇشتا 70تىن كۆپرەك كىشىنىڭ شېھىد بولغانلىقى سەۋەبلىك مۇسۇلمانلار قۇرئان كەرىمنى يادلىغان قارىيلار تۈگەپ كەتسە ئۇنىڭ بەزى ئايەتلىرىنىڭ قەلبلەردىن ئۈچۈرۈلۈپ كېتىش خەۋپىنى ھېس قىلغان. شۇنداق قىلىپ ساھابىلار قارىيلارنىڭ تۈگەپ كېتىشى بىلەن قۇرئان كەرىمنىڭ قەلبلەردىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزى رەتلەپ قويغان

ئايەت ۋە سۈرىلەرنى شۇ تەرتىپى بويىچە كىتاب ھالىغا كەلتۈرۈپ توپلاش قارارىغا كەلگەن.

1590. سوئال: قۇرئان كەرىمنىڭ توپلىنىشىدىكى خۇسۇسىيەتلەر قايسىلار؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنىڭ تۇنجى قېتىم قەغەز يۈزىگە توپلىنىپ كىتاب ھالىغا كەلتۈرۈلىشىدىكى خۇسۇسىيەتلەر تۆۋەندىكىلەر:

(1) قۇرئان كەرىمنىڭ ئايەت ۋە سۈرىلىرىنى بىر تومغا توپلاپ كىتاب ھالىغا كەلتۈرۈش پىكرىگە ساھابىلارنىڭ پۈتۈن ئۆلىمالىرى ھەممە بىردەك ئىتتىپاقتا كەلگەن.

(2) تىلاۋىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلمىغان ئايەتلەرنىلا توپلىغان، تىلاۋىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانلىقى سەۋەبلىك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رەتلىگەن تەرتىبتىن ئورۇن ئالمىغانلىرىنى قۇرئان كەرىم توپلىمىغا كىرگۈزمىگەن.

(3) قۇرئان كەرىمنى قۇرئان كەرىم چۈشكەن 7 خىل ئەرەب شىۋىسى بىلەن توپلاپ چىققان.

(4) ئايەت ۋە سۈرىلەرنىڭ تەرتىبى بىز ھازىر ئوقۇۋاتقان تەرتىپ بويىچە تىزىلغان.

قۇرئان كەرىمنىڭ نۇسخىلارغا كۆپەيتىلىشى

1591. سوئال: قۇرئان كەرىم قاچان نۇسخىلاندۇرۇلغان ؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم ھىجرىيىنىڭ 25-يىلى (645-مىلادى) ئۈچىنچى خەلىپە ئوسمان ئىبنى ئاففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ دەۋرىدە، ئۇنىڭ مەخسۇس پەرمانى بىلەن نۇسخىلاندۇرۇپ كۆپەيتىلگەن.

1592. سوئال: قۇرئان كەرىمنى نۇسخىلاندۇرۇش پىكرىنى كىم ئوتتۇرىغا قويغان؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنى نۇسخىلاندۇرۇپ كۆپەيتىش پىكرىنى قارىيلارنىڭ پېشىۋاسى ھۇزەيفە ئىبنى يەمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئوتتۇرىغا قويغان بولۇپ، بۇ پىكرىنى خەلىپىدىن باشلاپ پۈتۈن ئۆلىمالار قوللىغان.

1593. سوئال: قۇرئان كەرىمنى نۇسخىلاندۇرۇشقا تۈرتكە بولغان سەۋەب نېمە؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنى ھەر بىر قارىينىڭ ئۆزى مەنسۇب بولغان شىۋىدە ئوقۇشى ۋە ھەر بىرى قارىينىڭ ئۆزى ئوقۇغان شىۋىنى ھەممىدىن ئەۋزەل سانىشى نەتىجىسىدە چىققان ئىختىلاپنى يوق قىلىپ، قۇرئان كەرىمنى ھەممە بىر خىل قىرائەت ۋە بىر خىل شىۋىدە ئوقۇشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مەقسىتى بىلەن قۇرئان كەرىمنى بىرلا قۇرەيش شىۋىسىدە نۇسخىلاندۇرۇپ، ھەر قايسى ئىسلام ئەللىرىگە بىر نۇسخىدىن ئەۋەتكەن.

1594. سوئال: قۇرئان كەرىمنى نۇسخىلاندۇرۇش ۋەزىپىسىنى كىملەر ئۈستىگە ئالغان؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنى نۇسخىلاندۇرۇش ئىشىنى «كۇتتابۇلۋەھيى» كومىتېتىنىڭ رەئىسى زەيد ئىبنى سابىت، ئابدۇللا ئىبنى زۇبەير، سەئىد ئىبنى ئاس، ئابدۇراھمان ئىبنى ھارىس قاتارلىق قارىي ساھابىلار ئۈستىگە ئالغان.

1595. سوئال: قۇرئان كەرىمنى نۇسخىلاندۇرۇش قانداق ئۇسۇلدا ئەمەلگە ئاشقان؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنى نۇسخىلاندۇرۇشقا بەلگىلەنگەنلەر بىرىنچى خەلىپە ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ زامانىدا توپلانغان قۇرئان كەرىم نۇسخىسىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى ھەفسە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ئۆيىدىن سوراپ ئېلىپ كېلىپ، نۇسخىلارنى قۇرئان كەرىمنىڭ مۇشۇ نۇسخىسىغا ئاساسلىنىپ نۇسخىلاندۇرغان، ئاندىن ئەسلى

نۇسخىنى يەنە ھەفسە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا قايتۇرۇپ بېرىپ، يېڭى نۇسخىلاردىن بىرىنى خەلىپە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆز يېنىدا ئېلىپ قېلىپ قالغانلىرىنى ئىسلام ئەللىرىدىن ھەر بىرىگە بىر نۇسخىدىن قۇرئان كەرىمنى بىردىن قارى بىلەن قوشۇپ ئەۋەتىپ بەرگەن ۋە ھەر جايدا قۇرئان كەرىمنىڭ مۇشۇ نۇسخىسىنى ئوقۇش توغرۇلۇق مەخسۇس پەرمان چىقارغان. ئاندىن مۇشۇ قېتىم نۇسخىلاندۇرغاندىن باشقا قۇرئان دەپ سانالغانلارنىڭ ھەممىسىنى كۆيدۈرۈپ تاشلىغان.

ئۈچىنچى خەلىپە ئوسمان ئىبنى ئاففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ زامانىدا نۇسخىلاندۇرغان قۇرئان كەرىم زامانىمىزدا دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ئوقۇلىۋاتقان قۇرئان كەرىمنىڭ ئۆزىدۇر. بۇ نۇسخا «مۇسھەف ئوسمانى» (ئوسمانىي قۇرئان) دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە.

1596. سوئال: قۇرئان كەرىمنى نۇسخىلاندۇرۇشنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنى نۇسخىلاندۇرۇپ كۆپەيتىش ئىشىدىكى خۇسۇسىيەتلەر تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

(1) قۇرئان كەرىمنىڭ ئايەت ۋە سۈرىلىرىنىڭ تەرتىپى ھازىر بىز ئوقۇۋاتقان تەرتىپنىڭ ئۆزى ئىدى.

(2) قۇرئان كەرىم نۇسخىلارغا كۆپەيتىلگەندە ھەرپلەر چېكىت ۋە پەشلەردىن خالىي ئىدى.

(3) قۇرئان كەرىم 7شىۋىدە ئوقۇغىلى بولىدىغان شەكىلدە پۈتۈلگەن.

(4) خەلىپىنىڭ پەرمانى بىلەن ساھابىلار «مۇسھەف ئوسمانىي» نىلا ھېساب قىلىپ، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى كۆيدۈرۈپ تاشلىغان.

1597. سوئال: قۇرئان كەرىم قانچە نۇسخىغا كۆپەيتىلگەن؟

جاۋاب: ئوسمان ئىبنى ئاففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ زامانىدا كۆپەيتىلگەن قۇرئان كەرىم نۇسخىلىرى 5 ئىدى، دېگەنلەرمۇ ۋە 6 ئىدى، دېگەنلەرمۇ بار. ئەمما خەلىپە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مىسىر، بەھرەين، يەمەن، مەككە، بەسرە قاتارلىق شەھەرلەرگە بىردىن قۇرئان كەرىمنى بىردىن قارى بىلەن قوشۇپ ئەۋەتكەنلىكى ئېنىق.

1598. سوئال: ھەزرىتى ئوسمان زامانىدىكى قۇرئاننىڭ قولىيازما نۇسخىلىرى ھازىر نەدە؟

جاۋاب: ھەزرىتى ئوسمان زامانىدا توپلىنىپ ۋە ھەر قايسى ئىسلام شەھەرلىرىگە ئەۋەتىلگەن قۇرئان كەرىمنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى ئەسلى نۇسخىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى زاماننىڭ ئۆتىشى بىلەن يوقاپ كەتكەن. ئەمما شۇ ۋاقىتتىكى قولىيازما نۇسخىلاردىن بىرى ھازىر مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدە، يەنە بىرى تۈركىيىنىڭ ئىستانبۇل شەھىرىدىكى توپقاپى سارىيى «مۇقەددەس ئامانەتلەر مۇزېيى» دا، يەنە بىر نۇسخىسى ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتى «مۇسۇلمانلار ئىدارىسى»نىڭ كۇتۇپخانىسىدا، تامغا ئورنىتىلغان مەخسۇس ئەينەك جىھازنىڭ ئىچىدە ساقلىنىۋاتقانلىقى سۆزلىنىدۇ.

قۇرئان كەرىمنى نەشر قىلىش ئاكادېمىيىسى

قۇرئان كەرىم ھازىرغىچە، ھىندىستان، مىسىر، تۈركىيە ۋە باشقا كۆپلىگەن دۆلەتلەردە، ھەتتا ياپونىيە، جۇڭگو، موسكۋا ۋە ئىتالىيەلەرگە ئوخشىغان مۇسۇلمان ئەمەس مەملىكەتلەردىمۇ نەشىر قىلىنىپ، تارقىتىلىپ كەلدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا سەئۇدى ئەرەبىستانىدا قۇرئان كەرىمنى بىر خىل شەكىل ۋە بىر خىل خەت نۇسخىسى بىلەن بېسىپ ئۇنى پۈتۈن دۇنيادا ئومۇملاشتۇرۇش مەقسىتى بىلەن سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ سابىق پادىشاھى مەرھۇم فەھد ئىبنى ئابدۇلئەزىز ئۆز نامىدىن مەدىنە مۇنەۋۋەر شەھرىدە «قۇرئان كەرىمنى نەشر قىلىش ئاكادېمىيىسى» قۇرۇپ چىقىشنى قارار قىلغان ۋە ئاخىرى ئۇنى قۇرۇپ چىققان. چۈنكى مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرى قۇرئان كەرىم چۈشۈپ تاماملانغان ۋە ئايەتلىرى توپلىنىپ، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا تارقالغان مۇبارەك جاي ئىدى.

«قۇرئان كەرىمنى نەشر قىلىش ئاكادېمىيىسى»نىڭ تەسىس قىلىنىشى

1984- يىلى 30- ئۆكتەبىر كۈنى «قۇرئان كەرىمنى نەشر قىلىش ئاكادېمىيىسى»نىڭ ئېچىلىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى. بۇ ئاكادېمىيىنىڭ بىناسى ئىسلام مەدەنىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرگەن، ناھايىتى كۆركەم ھەم زامانىۋىي شەكىلدە قۇرۇپ چىقىلغان. ئۇ مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىنىڭ تەبۇك يولىغا جايلاشقان بولۇپ، 250 مىڭ كۋادرات مېتىر يەر مەيدانىغا ئىگە. بۇ ئاكادېمىيىدە ئالىملار، قارىيلار، خەتتاتلار، ئىشچىلار بولۇپ جەمى 900گە يېقىن ئادەم ئىشلەيدۇ. بۇ ئاكادېمىيە يىلىغا 30 مىليوندىن كۆپرەك قۇرئان كەرىم بېسىپ چىقىش قۇدرىتىگە ئىگە بولۇپ، ھەر يىلى 10 مىليون ئەتراپىدا قۇرئان بېسىپ چىقارماقتا.

مۇندىن باشقا، تەپسىر ۋە قۇرئان كەرىمنىڭ ھەر خىل تىللارغا تەرجىمە قىلىنغان تەرجىمە نۇسخىلىرىنى بېسىپ تارقىتىشتىن تاشقىرى سەئۇدى ئەرەبىستانى ۋە ئىسلام دۇنياسىدىكى مەشھۇر قارىيلارنىڭ ئاۋازلىرى بىلەن ئوقۇلغان قۇرئان كەرىم لېنتىلىرىنى نەشر قىلىپ تارقىتىدۇ.

قۇرئان كەرىمنىڭ تەرجىمە نۇسخىلىرى

«قۇرئان كەرىمنى نەشر قىلىش ئاكادېمىيىسى»دە ھازىرغىچە ئىسپانىيە،گېرمانىيە، ئىنگلىز، ھىندونۇزىيە، ئۇيغۇر، قازاق، خەنزۇ، رۇس، ئۇردۇ، پارس، پاشتۇ، تۈرك، تايلاند، سومالى، فرانسۇز، كەشمىر، كۇرىيە، مىلىبارى، ھەۋسا، بورما، گرېك، زۇلۇ، بوسنا قاتارلىق 30 دىن كۆپرەك تىلدا قۇرئان كەرىم تەرجىمىلىرى بېسىلىپ تارقىتىلغان.

ئايەتلەرگە ئوقۇش قائىدىلىرى ۋە بەلگىلىرىنىڭ قويۇلۇشى

قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىگە ئوقۇش قائىدىلىرى ۋە بەلگىلىرىنىڭ قويۇلۇشى*

1599. سوئال: ئەرەب ھەرپلىرى بۇرۇن قانداق يېزىلاتتى؟

جاۋاب: ئىلگىرى ئەرەب ھەرپلىرى چېكىتسىز يېزىلاتتى. مەسىلەن: (ب،ت،ث،ي،ن)، (ج،ح،خ)، (د،ذ)، (ر،ز)، (س، ش)، (ص، ض)،(ع،غ)، (ط، ظ)، (ف،ق) قاتارلىق ھەرپلەرنى بىر-بىرىدىن ئايرىپ تۇرىدىغان چېكىتلەر يوق ئىدى. لېكىن ئەرەبلەر ئادىتى بويىچە بۇ چېكىتسىز ھەرپلەرنىڭ قايسىسى (ب)، قايسىسى (ت) ۋە قايسىسى (ث) ئىكەنلىكىنى سۆزنىڭ باش-ئاخىرىغا قاراپلا، ھېچبىر قىيىنچىلىق ھېس قىلماستىن بىلىۋالاتتى ۋە توغرا ئوقۇيتتى. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنىڭ ئوقۇش بەلگىلىرىنى بېكىتىشكە ھاجەت يوق ئىدى.

1600. سوئال: ئۇنداقتا ئەرەب ھەرپلىرىنى چېكىتلەر بىلەن پەرقلەندۈرۈشكە ھاجەت بولۇشىنىڭ سەۋەبى نېمە بولغان؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئالەمدىن ئۆتۈپ قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا، ئىسلام دىنى ئەرەب ئەمەس قەۋملەر ئارىسىغا كەڭ تارقىلىشقا باشلىغان. ھەر خىل مىللەتلەرنىڭ ئىسلام دىنىغا كىرىشى بىلەن ئۇلارنىڭ قۇرئان كەرىمنى ئوقۇشقا بولغان زور ئېھتىياجى ئەرەب ئەمەس قەۋملەرنىڭ ئەرەب تىلىنى توغرا ئوقۇشى ئۈچۈن مەخسۇس قائىدە بەلگىلەشنى تەقەززا قىلغان ئىدى. چۈنكى ئەرەبلەر ئۆز تىلىدا چۈشكەن بۇ قۇرئان كەرىمنىڭ ھەرپلىرىنى بىر-بىرىدىن پەرقلەندۈرۈپ، توغرا ئوقۇپ كېتەلىگەن بىلەن، ئەرەب ئەمەس مىللەتلەر ئۇنى ئەرەبلەردەك ئوقۇيالمايتتى.

1601. سوئال: قۇرئان كەرىمنىڭ ئوقۇلۇش بەلگىلىرىنى كىم ئىجاد قىلغان؟

جاۋاب: ئەرەب تىلىنىڭ گىرامماتىكا قائىدىسىنى ۋە قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنىڭ ئوقۇلۇش بەلگىلىرىنى تۇنجى قېتىم تۈزۈپ چىققان ئادەم تابىئىن (ساھابىلارنى كۆرگەن ئىككىنچى ئەۋلاد) ئۆلىمالىرىدىن ئەبۇلئەسۋەد دۇئىلى (688-606م) دېگەن كىشى بولۇپ، ئۇ تۆتىنچى خەلىپە ھەزرىتى ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب (660-601م)نىڭ ئەمرى بىلەن بۇ ئىشنى باشلاپ، ھەرپلەرنىڭ فەتھە (ـَ)، كەسرە (ـِ)، داممە (ـُ) قاتارلىق ھەرىكەتلىرىنى بېكىتىپ چىققان. فەتھە ئالامىتىنى ھەرپنىڭ ئۈستىگە بىر چېكىت قويۇش بىلەن، كەسرە ئالامىتىنى ھەرپنىڭ ئاستىغا بىر چېكىت قويۇش بىلەن، داممە ئالامىتىنى ھەرپنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر چېكىت قويۇش بىلەن، سۇكۇن ئالامىتىنى ئىككى چېكىت بىلەن ئايرىۋالغىلى بولىدىغان قائىدىنى تۈزۈپ چىققان.

كېيىن خەلىل ئىبنى ئەھمەد ئەلفەراھىيدي كىلىپ چېكىتلەرنىڭ ئورنىغا ھازىرقى زىر(ـَ)، زىۋەر (ـِ)، ۋە پىش (ـُ) بەلگىلىرىنى قويۇپ تېخىمۇ روشەن، تېخىمۇ پۇختا ئۇسۇلنى ئىجاد قىلغان.

* Islamweb.net.

1602. سوئال: ئەرەب ھەرپلىرىنىڭ چېكىتلىرىنى كىم ئىجاد قىلغان؟

جاۋاب: ئەرەب ھەرپلىرىنىڭ چېكىتلىرى ۋە بەلگىلىرىنى تۇنجى بولۇپ ئىجاد قىلغان ئالىم خەلىل ئىبنى ئەھمەد ئەل فەراھىدى (718-790م) دېگەن كىشى بولۇپ، ئۇ يەنە ھەمزە، شەددە ۋە باشقا بەلگىلەرنى تۈزۈپ چىققان. كېيىنچە ئەرەب تىلىنىڭ سىنتاكسىس قائىدىسىنى تۈزۈپ چىققان. شۇنىڭدىن كېيىن ئەرەب تىلىنىڭ ئوقۇش قائىدىلىرى، ھەرپلەرنىڭ بەلگىلىرى، ھەرىكەتلىرى مۇقىملىشىپ، قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنىڭ خەت ئۇسلۇبى كۈندىن-كۈنگە كۆركەم ۋە چىرايلىق ھالغا كېلىپ، تەدرىجى ھالدا تەرەققىي قىلىپ بېرىپ ئەڭ ئاخىرقى كامالىغا يەتكەن.

1603. سوئال: قۇرئان كەرىمنىڭ ھازىر بىز ئوقۇۋاتقان شەكلى قاچان مەيدانغا كەلگەن؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنىڭ ھازىر بىز ئوقۇۋاتقان شەكلى ھىجرىيە 3- ئەسىردە بارلىققا كەلگەن. شۇنىڭدىن بېرى قۇرئان كەرىمنىڭ شەكلى بىر خىل بولۇپ كەلمەكتە.

قۇرئان كەرىمنىڭ مۆجىزىلىك تەرەپلىرى

1604. سوئال: قۇرئان كەرىمنىڭ مۆجىزىلىك تەرەپلىرى قايسىلار؟
جاۋاب: ئەللامە ئابدۇلئەزىم زەرقانىي مۇنداق دېگەن: «قۇرئان كەرىمگە ئىنساپ بىلەن نەزەر تاشلىغان ئادەم خۇددى بىرەر تال ئالماس پارچىسىدىكى ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان، كۆپلىگەن ئاجايىپلىق ۋە گۈزەللىكلەرنى كۆرگىنىدەك، قۇرئان كەرىمنىڭ ھەر تەرەپلىمە مۆجىزىلىرىنى ئەلۋەتتە بايقايدۇ»[1].
قۇرئان كەرىمنىڭ مۆجىزىلىك تەرەپلىرى ئىنتايىن كۆپ. مەشھۇرلىرى تۆۋەندىكى 4 خىل مۆجىزىدۇر:
(1) قۇرئان كەرىمنىڭ باياندىكى ئەدەبىي مۆجىزىسى
(2) قۇرئان كەرىمنىڭ ئىلمىي مۆجىزىسى
(3) قۇرئان كەرىمنىڭ شەرىئەت بەلگىلەشتىكى مۆجىزىسى
(4) قۇرئان كەرىمنىڭ كېلىچەكتىن خەۋەر بېرىشتىكى مۆجىزىسى
1605. سوئال: ئىلمىي مۆجىزە دېگەن نېمە؟
جاۋاب: ئىلمىي مۆجىزە- زامانىۋى ئىلىم-پەن ئىسپاتلىغان قۇرئان كەرىم خەۋەرلىرىدۇر. قۇرئان كەرىم ئۆز ۋاقتىدا نۇرغۇنلىغان ئىلمىي ھەقىقەتلەردىن خەۋەر بەرگەن بولسىمۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا بۇ ھەقىقەتلەرنى كەشىپ قىلىدىغان ئىلىم-پەن تېخى مەيدانغا كەلمىگەنلىكتىن، ئۇلار ئىلمىي ئۇسۇلدا شەھلەنمىگەن ۋە زاماننىڭ تەرەققىياتىغا تەرك ئېتىلگەن.
1606. سوئال: قۇرئان كەرىم ئىلمىي ھەقىقەتلەر بىلەن ماسلىشامدۇ؟
جاۋاب: قۇرئان كەرىم ئىلىم يولى بىلەن كەشىپ قىلىنغان ئىلمىي ھەقىقەتلەر بىلەن ئەلۋەتتە ماسلىشىدۇ، بۇ ئىككىسى ھەرگىز زىتلاشمايدۇ. چۈنكى قۇرئان كەرىم ئاللاھ تائالانىڭ سۆزى، كەشىپ قىلىنىۋاتقان ئىلمىي ھەقىقەتلەر ئاللاھ تائالانىڭ سەنئەتلىرىدىن بولۇپ، ھەر ئىككىسى بىر مەنبەدىن كەلگەن.﴿قۇرئاننى ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى سىرنى بىلىپ تۇرىدىغان ئاللاھ چۈشۈردى﴾[2].
1607. سوئال: قۇرئان كەرىم ئىلمىي نەزەرىيىلەر بىلەن ماسلىشامدۇ؟
جاۋاب: قۇرئان كەرىم ئىلمىي نەزەرىيە ئاتالغانلارنىڭ ھەممىسى بىلەن ماسلاشمايدۇ. چۈنكى ئىلمىي نەزەرىيىلەر زاماننىڭ تەرەققىياتى بىلەن ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. بۇ مۇندىن يۈز يىل ئىلگىرى ئىلمىي نەزەرىيە دەپ ئېتىراپ قىلىنغان كۆپلىگەن نەزەرىيىلەرنىڭ بۈگۈنكى كۈندە ئىلمىي نەزەرىيە ئەمەسلىكى ئىسپاتلانغىنىغا ئوخشاش. ئەمما قۇرئان كەرىم قەتئىي ئۆزگەرمەيدۇ. ئىسلام مۇتەپەككۇرى مەننائۇل قەتتان بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «كۆپلىگە كىشىلەر قۇرئان كەرىم ئىلمىي نەزەرىيىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، دەپ ئېتىقاد

(1) ئەللامە ئابدۇلئەزىم زەرقانىينىڭ«مەناھىل ئەل ئىرفان» ناملىق ئەسىرى2- توم،332- بەت.
(2) فۇرقان سۈرىسى6- ئايەت.

قىلغانلىقتىن، قانداقلا بىر يېڭى نەزەرىيە ئوتتۇرىغا چىقسا، قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنى تەۋىل قىلىپ بۇ نەزەرىيىگە مۇۋاپىقلاشتۇرماقچى بولىشىدۇ. ئۇلار مۇنداق قىلىش ئارقىلىق قۇرئان كەرىمگە زىيانكەشلىك قىلىپ قويىدۇ. چۈنكى، ئىنسانلار ئۆزگەرمەس ھەقىقەتلەر دەپ قوبۇل قىلغان نۇرغۇنلىغان ئىلمىي پىرىنسىپلار ۋە نەزەرىيىلەر زاماننىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۆزىنىڭ ئىلمىيلىكىنى يوقىتىپ قويۇپ سەھنىدىن چۈشۈپ كەلمەكتە»[1].

مەسىلەن: دارۋىنىزم نەزەرىيىلىرىدىن نۇرغۇنلىرىنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ئۆزگەرمەس ئىلمىي ھەقىقەت دەپ قوبۇل قىلىنغان تۇرۇپ، زامانىمىزدىكى تەرەققىي قىلغان ئىلىم-پەن سايىسىدا، ئۇلارنىڭ ئىلمىي ھەقىقەت ئەمەسلىكى ئىسپاتلانغىنىغا ئوخشاش.

1608. سوئال: قۇرئان كەرىمنىڭ شەرىئەت بەلگىلەشتىكى مۆجىزىسى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرىنى بەلگىلەشتىكى مۆجىزىسى –قۇرئان كەرىم ئېلىپ كەلگەن قانۇن-پىرىنسىپلارنىڭ مۇكەممەللىكى، ئۇنىڭ زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن كونىراپ قالماستىن ياكى زامانغا ماسلىشالماي قالماستىن ھەر ۋاقىت ئۆزىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى كۆرسىتىپ تۇرغانلىقى دېمەكتۇر.

چۈنكى ئاللاھ تائالا يارىلىق ئىنسان تەبىقىلىرى ئارىسىدا ئادالەت ۋە باراۋەرلىكنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ۋە ئۇلارنى ئىككى ئالەملىك بەختلىك قىلىش ئۈچۈن بەلگىلىگەن ئىلاھىي قانۇنلار ھەر قانداق بىر زامان ۋە ھەر بىر ماكانغا يارايدىغان، ئىنسانلارنىڭ ئەقلىگە تامامەن مۇۋاپىق كېلىدىغان ۋە ئۇلارنىڭ ھايات مۇساپىسىدىكى چوڭ-كىچىك پۈتۈن ئېھتىياجلىرىنى ھەل قىلالايدىغان مۇكەممەل پىرىنسىپلار بولۇپ، بۇنداق بىر مۇكەممەل پىرىنسىپنى تۈزۈپ چىقىش ئىنساننىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. شۇڭا ئۇنى مۆجىزە دەيمىز.

شەرىئەت ئەھكاملىرى ئۆز ئىچىگە ئالغان پىرىنسىپلار

1609. سوئال: شەرىئەت ئەھكاملىرى قانداق پىرىنسىپلار ئۈستىگە قۇرۇلغان؟

جاۋاب: شەرىئەت ئەھكاملىرى ھاياتلىقنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىنتايىن ئېنىق ۋە مۇكەممەل پىرىنسىپلار ئۈستىگە قۇرۇلغان. ئۇلارنىڭ مۇھىملىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئىمان ۋە ئېتىقاد مەسىلىلىرىنىڭ پىرىنسىپلىرى
(2) ئەمەل-ئىبادەتلەرنىڭ پىرىنسىپلىرى
(3) ئەخلاق پىرىنسىپلىرى
(4) مۇئامىلە ئىشلىرىنىڭ پىرىنسىپلىرى
(5) جازا قانۇنلىرىنىڭ پىرىنسىپلىرى

1610. سوئال: قۇرئان كەرىم ئۈلگىلىك جەمئىيەتنى قانداق بەرپا قىلغان؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم ئالدى بىلەن شەخسلەرنى جەمئىيەتكە ياراملىق ۋە ساغلام قىلىپ تەربىيىلەپ چىقىش ئىشىغا ناھايىتى زور ئەھمىيەت بەرگەن. ئاندىن جەمئىيەتنىڭ ئۇل تېمى بولغان ئائىلىنى بەختلىك، خاتىرجەم ۋە ساغلام قىلىپ قۇرۇپ چىقىش يولىدا يۇقىرىقى تەربىيە ئۇسۇلىنىڭ ئۆزىنى قوللانغان. ئاندىن پەزىلەتلىك ۋە ئۈلگىلىك بىر جەمئىيەتنى بەرپا قىلىش ئۈچۈن جەمئىيەتتىكى كىشىلەرنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىنى كۈچەيتىشنىڭ ئامىللىرىنى ئوتتۇرىغا

(1) مەننائۇل قەتتاننىڭ«قۇرئان ئىلىملىرى ھەققىدە تەتقىقات» ناملىق ئەسىرى270- بەت.

قويغان. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ زامانىدىكى ئۈلگىلىك جەمئىيەت ئەنە شۇنداق باسقۇچلارنى باشتىن كەچۈرۈش جەريانىدا بەرپا بولغان[1].

(1) بۇ ماۋزۇ دوكتۇر رىزا مۇھەممەد سەفىيۇددىن ئەل سەنۇسىينىڭ «محاضرات في الثقافة الإسلامية» (ئىسلام ھازارىتى ھەققىدە لېكسىيە)ناملىق ئەسرىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

ئايەت ۋە سۈرىلەرگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1611. سوئال: مەككە ۋە مەدىنە سۈرىلىرىنىڭ پەرقى نېمە؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مىلادىيە622-يىلى مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلىشقا ئاتلىنىشتىن ئىلگىرى مەككىدە چۈشكەن سۈرىلەر «مەككە سۈرىلىرى»، ھىجرەتتىن كېيىن مەدىنىدە چۈشكەن سۈرىلەر، مەدىنە سەپىرىدە، غازاتلاردا، ھەتتا مەككە ئازات بولغان كۈنى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋىدا ھەججى قىلغان كۈنلىرى مەككىدە چۈشكەن سۈرىلەرمۇ «مەدىنە سۈرىلىرى» دەپ ئاتىلىدۇ.

1612. سوئال: مەككە سۈرىلىرى بىلەن مەدىنە سۈرىلىرى قانچە؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمدىكى 114 سۈرىدىن مەككە سۈرىلىرى 82، مەدىنە سۈرىلىرى 20، مەككە ۋە مەدىنىدە چۈشكەن ئايەتلەردىن تەركىب تاپقان سۈرىلەرنىڭ سانى 12 سۈرىدۇر.

مەككە سۈرىلىرىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى

1613. سوئال: مەككە سۈرىلىرىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى نېمە؟

جاۋاب: مەككە سۈرىلىرىنىڭ ئاساسلىق خۇسۇسىيەتلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئىنسانلارنىڭ قەلبىگە ئىسلام ئەقىدىسىنى ئورنىتىپ، ئۇلارنى ئاللاھ تائالانىڭ بىرلا ئىلاھ ئىكەنلىكىگە ئىقرار قىلىپ، ئىبادەتلەرنى ئاللاھقىلا قىلىشقا چاقىرىش ۋە بۇتپەرەسلىك ئەقىدىسىنىڭ باتىللىقىنى، بۇتلارغا چوقۇنۇشنىڭ ئوپئوچۇق ئازغۇنلۇق ئىكەنلىكىنى ئايدىڭلاشتۇرۇش.

(2) قىيامەت كۈنى بولىدىغان ئىشلارنى، جەننەت بىلەن دوزاخنى كىشىلەرگە بايان قىلىش.

(3) مۇشرىكلەرنىڭ خۇراپىي ئادەتلىرىنى سۆكۈش ۋە ئۇلار بىلەن مۇنازىرىلىشىش.

(4) ئايەتلىرىنىڭ قىسقا بولۇشى ۋە قىسقا سۈرىلەر.

(5) ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرنىڭ قىسسىلىرىنى ۋە قەۋملىرى بىلەن ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرىنى بايان قىلىش.

(6) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا تەسەللى بېرىش.

(7) مۇسۇلمانلارغا ئىسلام ئەخلاقىنى سىڭدۈرۈش.

مەدىنە سۈرىلىرىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى

1614. سوئال: مەدىنە سۈرىلىرىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: مەدىنە سۈرىلىرىنىڭ ئاساسلىق خۇسۇسىيەتلىرى تۆۋەندىكىلەر:

(1) ئىبادەتلەرنىڭ تۈرلىرى ۋە قائىدە تەرتىبلىرى، مۇئامىلە ئۇسۇللىرى، جازالاش پىرىنسىپلىرى، ئۆرۈش قانۇنلىرى، ئائىلە تۈزۈمى ۋە باشقىلاردىن ئىبارەت شەرىئەت ئەھكاملىرىنى بايان قىلىش.

(2) يەھۇدىيلار بىلەن خىرىستىئانلارنى ئىسلامغا دەۋەت قىلىش.

(3) مۇناپىقلارنىڭ ئىشلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ مۇسۇلمانلارغا بولغان خەتەرلىرىنى بايان قىلىش.

(4) ئايەتلىرىنىڭ ئۇزۇن بولىشى ۋە ئۇزۇن سۈرىلەر.

ئايەت ۋە سۈرىلەر ھەققىدە

1615. سوئال: سۈرە دېگەن نېمە؟

جاۋاب: سۈرە – قۇرئان كەرىمدىكى مەخسۇس نامىلىرى بىلەن ئاتالغان بۆلۈملەر دېگەنلىكتۇر. مەسىلەن: فاتىھە سۈرىسى، بەقەرە سۈرىسى دېگەنگە ئوخشاش.

1616. سوئال: قۇرئان كەرىمدىكى ئەڭ ئۇزۇن سۈرە قايسى؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمدىكى ئەڭ ئۇزۇن سۈرە بەقەرە سۈرىسى (2-سۈرە) بولۇپ، 286 ئايەتتىن تەركىب تاپقان.

1617. سوئال: قۇرئان كەرىمدىكى ئەڭ قىسقا سۈرە قايسى؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمدىكى ئەڭ قىسقا سۈرە كەۋسەر سۈرىسى (108- سۈرە) بولۇپ، 4 ئايەتتىن تەركىب تاپقان.

1618. سوئال: قۇرئان كەرىمدىكى ئەڭ ئۇزۇن ئايەت قايسى؟

جاۋاب: ئەڭ ئۇزۇن ئايەت بەقەرە سۈرىسى (2- سۈرە)نىڭ 282- ئايىتىدۇر.

1619. سوئال: قۇرئان كەرىمدىكى ئەڭ قىسقا ئايەت قايسى؟

جاۋاب: ئەڭ قىسقا ئايەت رەھمان سۈرىسى (55- سۈرە)نىڭ 64-ئايىتى.

1620. سوئال: قۇرئان كەرىمدىكى ئەڭ دەسلەپ چۈشكەن ۋە ئەڭ ئاخىرى چۈشكەن ئايەتلەر قايسىلار؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمدىكى ئەڭ دەسلەپ چۈشكەن ئايەتلەر ئەلەق سۈرىسى (96- سۈرە)نىڭ بېشىدىن مۇنۇ بەش ئايەت: ﴿ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن (1) ئۇ ئىنساننى لەختە قاندىن ياراتتى (2) ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر (3) ئۇ قەلەم بىلەن (خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى (4) ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى (5)﴾.

قۇرئان كەرىمدىكى ئەڭ ئاخىر چۈشكەن ئايەت بەقەرە سۈرىسى (2- سۈرە) نىڭ 281- ئايىتى بولۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزىدۇر: ﴿ سىلەر شۇنداق بىر كۈندىن قورقۇڭلاركى، ئۇ كۈندە سىلەر ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىسىلەر، ئاندىن ھەر كىشى قىلغان (ياخشى - يامان) ئەمەلىنىڭ نەتىجىسىنى تولۇق كۆرىدۇ، ئۇلارغا ھەقسىزلىق قىلىنمايدۇ﴾.

قۇرئان كەرىمنىڭ تەرجىمىسى

1621. سوئال: قۇرئان كەرىمنىڭ تەرجىمىسىنى «قۇرئان» دېيىشكە بولامدۇ؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنىڭ ھەر قايسى تىللارغا تەرجىمە قىلىنغان تەرجىمە نۇسخىلىرى «قۇرئان» دېيىلمەيدۇ. چۈنكى «قۇرئان» مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشكەن ئەرەبچە ئەسلى تېكىستقا قويۇلغان نام. شۇڭا نامازدا قۇرئاننىڭ تەرجىمىسىنى ئوقۇش بىلەن ناماز ئادا تاپمايدۇ. ئەمما ئوقۇش ئارقىلىق ساۋابقا ئېرىشىش، ۋەز – نەسىھەتلىرىنى چۈشىنىپ ئىبرەت ئېلىش، ئەھكاملىرىنى ئۆگىنىپ ئەمەل قىلىش جەھەتتە تەرجىمىلەر قۇرئان كەرىمنىڭ رولىنى ئوينايدۇ.

تۆۋەندە «قۇرئان»ناملىق شېئىرىمنى كەلتۈرۈشنى لايىق كۆردۈم.

دىيانىتىم بۇ قۇرئان،
ئىتائىتىم بۇ قۇرئان،
ئىككى ئالەم مەڭگۈلۈك،
سائادىتىم بۇ قۇرئان.

ئورۇن ئالغان دىلىمدا،
زىكرى دائىم تىلىمدا،
ھەمراھ بولۇپ يېنىمدا،
تىلاۋىتىم بۇ قۇرئان.

دىنىمىزنىڭ دەستۇرى،
جىمى ئەلنىڭ تەقدىرى،
مۆجىزىنىڭ سەرخىلى،
كامالىتىم بۇ قۇرئان.

ئاللاھنىڭ شانلىق سۆزى،
ئىسلامنىڭ نۇرلۇق كۆزى،
ھەقىقەتنىڭ نەق ئۆزى،
ئادالىتىم بۇ قۇرئان.

ئەلگە ئىلىم ئۆگەتكەن،
نادانلىقنى تۈگەتكەن،
ئېتىقادنى تۈزەتكەن،
ساقاپىتىم بۇ قۇرئان.

چوڭ مۆجىزە ياراتقان،
ئىلىم-ھېكمەت تاراتقان،
ئەلنى ئاڭا قاراتقان،
لاياقىتىم بۇ قۇرئان.

باشلاپ بەختلىك ھاياتقا،
ئىمان بىلەن ماماتقا،
ئاخىرەتتە نىجاتقا،
كاپالىتىم بۇ قۇرئان.

لەۋزى ئەجەپمۇ چاققان،
تىلغا ھەسەلدەك ياققان،

زىكرى ھەر جايدا ئاققان،
ھالاۋىتىم بۇ قۇرئان.

مىنىڭ كۆڭۈل بايلىقىم،
چىمەنزارلىق يايلىقىم،
ھەممىدىن چىرايلىقىم،
قانائىتىم بۇ قۇرئان.

كىچە يىغلاپ خۇداغا،
سەۋىر ئەيلەپ جۇداغا،
تەرتىل ياڭراپ ساداغا،
ئىبادىتىم بۇ قۇرئان.

دۈشمەنلەرگە ھۇجۇمدا،
قۇرالىمدۇر قولۇمدا،
نۇرلار چېچىپ يولۇمغا،
ماھارىتىم بۇ قۇرئان.

كۆڭۈلدىكى مەقسەدكە،
ئېرىشىشكە ئامەتكە،
كېلىپ بىرلىك قامەتكە،
سىياسىتىم بۇ قۇرئان.

تەربىيىلەپ ئۆستۈرگەن،
شەرىپىمنى كۆتۈرگەن،
شاقاۋەتنى كەتتۈرگەن،
ئىنايىتىم بۇ قۇرئان.

غۇربەتچىلىك كۆرگەندە،
غەمكىن خىيال سۈرگەندە،
سەرگەندار بوپ يۈرگەندە،
كارامىتىم بۇ قۇرئان.

قەلەم سەھۋەن يازغاندا،
دۈشمەن تۇزاق قۇرغاندا،
مەن يولۇمدىن ئازغاندا،
ھىدايىتىم بۇ قۇرئان.

بەخت مەندىن قاچقاندا،

يىلان كۆزىن ئاچقاندا،
زەھىرىنى چاچقاندا،
سالامىتىم بۇ قۇرئان.

دەۋرىم بىر كۈن ياتقاندا،
مەن قايغۇغا پاتقاندا،
بېشىم غەمدىن قاتقاندا،
پاراسىتىم بۇ قۇئان.

ئەلىۇرتىدا كەزگەندە،
غېرىبلىقنى سەزگەندە،
دىلنى ئەلەم ئەزگەندە،
ساداقىتىم بۇ قۇرئان.

ئاغرىق-سىلاق يەتكەندە،
تەندىن ماغدۇر كەتكەندە،
جاننى بوزەك ئەتكەندە،
بارائىتىم بۇ قۇرئان.

ئادالەتتىن سورغانغا،
ھەقكە تەشنا بولغانغا،
يول تاپالماي تۇرغانغا،
ئىشارىتىم بۇ قۇرئان.

كۆتەرگۈچى شەنىمنى،
يېيىپ ئەلگە نامىمنى،
ساقلاپ چىن ئىمانىمنى،
ئىناۋىتىم بۇ قۇرئان.

قابىل كېلىپ جاھانغا،
يېتىپ بىر كۈن نىشانغا،
مەن قېنىشتا ئارمانغا،
جاسارىتىم بۇ قۇرئان.

مۈشكۈللەرنى يېڭىشتا،
چوڭ ئۆتۈقلار قېزىشتا،
ئەل رىزاسىن ئېلىشتا،
شۇجائىتىم بۇ قۇرئان.

چىن مۆئمىنلىك مەيداندا،
قايتماي تۇرۇپ ھەرئاندا،
بىر كۈن زەپەر قۇچقاندا،
ئالامىتىم بۇ قۇرئان.

بايان ئەيلەپ ئەرزىمنى،
ئادا قىلىپ پەرزىمنى،
تاماملاشتا قەرزىمنى،
ئامانىتىم بۇ قۇرئان.

لەھەد ئىچرە سۈرگەندە،
مۇنكىر، نەكىر كىرگەندە،
ئاگا جاۋاپ بەرگەندە،
شاھادىتىم بۇ قۇرئان.

مەھشەرگاھقا بارغاندا،
ئىگەم ھېساب ئالغاندا،
مەن چارىسىز قالغاندا،
شاپائىتىم بۇ قۇرئان.

بۇ پىقىرنىڭ چىن سۆزى،
قەلىمىنىڭ بىر ئىزى،
شۇنداق دەپ قالدى ئۆزى،
شاراپىتىم بۇ قۇرئان.

سۈننەت

سۈننەتنىڭ تەرىپى[1]

1622. سوئال: سۈننەت سۆزىنىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: سۈننەت سۆزى لۇغەتتە «يول» دېگەنلىك بولۇپ، مەيلى توغرا، مەيلى خاتا ھەر قانداق بىر داۋام قىلىدىغان يولنى ئىپادىلەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «**من سن في الإسلام سنة حسنة فله أجرها ، وأجر من عمل بها من بعده من غير أن ينقص من أجورهم شيء ، ومن سن في الإسلام سنة سيئة كان عليه وزرها ووزر من عمل بها من بعده من غير أن ينقص من أوزارهم شيء**» يەنى«كىمكى ئىسلامدا ياخشى بىر يولنى تۇتسا، ئۇنىڭ ساۋابى شۇ كىشىگە بولىدۇ، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلغانلارغانلارغىمۇ ساۋابى كېمەيتىلمەستىن بېرىلىدۇ، كىمكى ئىسلامدا يامان بىر يولنى تۇتسا، ئۇنىڭ گۇناھى شۇ كىشىگە بولىدۇ، ئۇنىڭغا ئەگەشكەنلەرگىمۇ شۇ گۇناھ كېمەيتىلمەستىن يېزىلىدۇ»[2] دېگەن سۆزى سۈننەتنىڭ لۇغەتتىكى مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ.

ئەمما سۈننەتنىڭ ئىسلام ئىستىلاھىدىكى مەنىسى ھەققىدە ئۆلىمالارنىڭ تەرىپلىشى بىر خىل بولمىغان. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى سۈننەتنى ئۆزلىرىنىڭ ئىلىم ساھەسىدىكى ئىختىساسىغا ئاساسەن تەرىپلىگەن.

ھەدىسشۇناسلارنىڭ نەزىرىدە، سۈننەت- پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزلىرى، ئىش - پائالىيەتلىرى، ئەمەل - ئىبادەتلىرى ۋە تەقرىرى (يەنى ساھابىلاردىن سادىر بولغان ئىش – ھەرىكەتلەردىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ توغرا كۆرۈپ تەستىقلىغانلىرى ياكى رەت قىلماستىن سۈكۈت قىلغانلىرى) قاتارلىقلاردۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزلىرى. مەسىلەن: «ئەمەللەر پەقەت نىيەتلەرگە باغلىقتۇر، ھەركىم ئۆزى نىيەت قىلغان نەرسىسىگە ئېرىشىدۇ»[3]دېگەن ھەدىسكە ئوخشاش.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سادىر بولغان دىنغا مۇناسىۋەتلىك ئىش-پائالىيەتلەر. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ناماز ئوقۇش كەيپىياتى، تاھارەت ئېلىش ئۇسۇلىغا ئوخشىغان ئىشلىرى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەقرىرى. بۇ ساھابىلاردىن بىرەرسىنىڭ ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا قىلغان بىرەر ئىشىنى ياكى بىرەر سۆزىنى خاتاغا چىقارماستىن، ئۇنىڭغا سۈكۈت قىلغىنى ياكى بۇ ئىش ياكى سۆز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يوق يەردە سادىر بولغان بولسىمۇ، ئۇنى ئاڭلاپ سۈكۈت

---

(1) بۇ ماۋزۇ دوكتۇر رىزا مۇھەممەد سەفىيۇددىن ئەل سەنۇسىينىڭ«محاضرات في الثقافة الإسلامية» (ئىسلام ھازارىتى ھەققىدە لېكسىيە)ناملىق ئەسرىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(3) ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى

قىلغىنى دېگەنلىكتۇر. مەسىلەن: ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ:« پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا ئەرلەر بىلەن ئاياللار بىر قاچىدا تاھارەت ئالاتتى»[1]دېگەن سۆزىگە ئوخشاش. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ئەھۋالنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا سۈكۈت قىلغانلىقى ئۇنىڭ بۇ ئىشنى قولدىغانلىقى ھېسابلىنىدۇ. مانا بۇ، تەقرىر دېيىلىدۇ.

فىقھشۇناسلارنىڭ نەزىرىدە سۈننەت- پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سادىر بولغان گەپ-سۆز ئىش-پائالىيەت ۋە تەقرىر قاتارلىقلاردىن شەرىئەت ھۆكۈمىگە دەلىل بولالايدىغانلىرىدۇر.

فىقھشۇناسلار يەنە ئورۇندىغان كىشىگە ساۋاب بولىدىغان، تەرك ئەتكەن كىشىگە گۇناھ بولمايدىغان ئىشلارنىمۇ سۈننەت دەيدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ نەزىرىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كەلگەن بولسىمۇ، پەرز ياكى ۋاجىب قاتارىدىن ئورۇن ئالمىغانلىرى سۈننەتتۇر.

سۈننەتنىڭ تەرىپىدىكى ئىختىلاپنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۆلىمالارنىڭ سۈننەتكە قاراتقان يۆنىلىشى ئوخشاش بولمىغان. ھەدىسشۇناسلار سۈننەتكە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئۆگىنىش ۋە ئۇنى ئۈلگە تۇتۇش تەرەپتىن يۈزلەنگەن.

فىقھشۇناسلار سۈننەتنى ئۈلگە قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇنى شەرىئەت دەلىلى سۈپىتىدە قوبۇل قىلىدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سادىر بولغان ۋە دىنغا مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنىڭ ھەر بىرى شەرىئەت ئەھكاملىرى ئۈچۈن بىرەردىن دەلىل-ئىسپاتتۇر[2].

سۈننەتنىڭ ئەڭ ئىخچام مەنىسى: پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسلام دىنىنى چۈشىنىش ۋە ئۇنى كۈندىلىك تۇرمۇشىدا ئەمەلىيلەشتۈرۈش تەرزىگە ئائىت بىلىملەر دېگەنلىكتۇر.

1623. سوئال: سۈننەت بىلەن ھەدىسنىڭ پەرقى بارمۇ؟

جاۋاب: سۈننەت بىلەن ھەدىسنىڭ ئوتتۇرىسىدا پەرق يوق. ئۆلىمالار بۇ ئىككىسىنى بىر مەنىدە قوللىنىدۇ. گەرچە ھەدىس لۇغەت ئېتىبارى بىلەن «سۆز» دېگەنلىك بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزلىرىنى ئىپادىلىگەن بولسىمۇ، پۈتۈن ئىسلام ئۆلىمالىرىنىڭ ئىستىلاھىدا ھەدىسنىڭ مەنىسى سۈننەتنەتنىڭ مەنىسى بىلەن بىردۇر. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزلىرى ئۇنىڭ ئېغىز ئارقىلىق بىلدۈرگەن تەلىماتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغاندەك، ئۇنىڭ قىلغانلىرىنى، تەقرىرلىرىنى، سۈپەتلىرىنى ۋە شەرئىي ھۆكۈم قاتارىغا كىرىدىغان پۈتۈن ئىش-ھەرىكەتلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇڭا ھەدىسنى پەقەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزلىرى ئۈچۈنلا قويۇلغان ئاتالغۇ دەپ چۈشىنىش توغرا بولمايدۇ.

1624. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىلغانلىرىنىڭ ھەممىسى سۈننەتمۇ؟

جاۋاب: دوكتور ئىسام ئەلبەشىر بۇ سوئالغا مۇنداق دەپ جاۋاب بەرگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆرپ-ئادەت قاتارىدىن قىلغانلىرى مۇسۇلمانلار ئۈچۈن قىلىش بۇيرۇلغان سۈننەت قاتارىدىن سانالمايدۇ. "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام داستىخاندا ئالدىغا ئېلىپ كېلىنگەن

---

(1) ئىمام بۇخارى ۋە ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى

(2) مۇھەممەد ئەجاج خەتىبنىڭ «الوجيز في علوم الحديث» ناملىق ئەسىرى15-17- بەتلەر، مۇھەممەد ئەدىبنىڭ «لمحات في أصول الحديث» ناملىق ئەسىرى 27-32- بەتلەر.

كىلەنىڭ گۆشىنى يېمىگەندە، ساھابىلار ئۇنىڭدىن كېلەنى يېيىشنىڭ ھالال ياكى ھاراملىقى ھەققىدە سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام"ئۇنى يېيىشنى كۆڭلۈم تارتمايدۇ، مېنىڭ قەۋمىم ئۇنى يەپ ئادەتلەنمىگەن"دېگەن»[1]. چۈنكى ئەرەبلەردە كېلە گۆشىنى يېيىش ئادىتى يوق.

دېمەك، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كېلەنى يېيىشنى ھارام قىلمىغان ۋە يېگەنلەرنى توسمىغان. بۇنىڭغا بىنائەن كېلە گۆشىنى يەيدىغان مۇسۇلمان مىللەتلەرنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىگە خىلاپلىق قىلدى، دېيەلمەيمىز. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كېلە گۆشىنى يېيىشنى خالىمىغانلىقى ۋە باشقىلارنىڭ يېيىشىنى توسمىغانلىقى ئۆرپ-ئادەتكە مۇناسىۋەتلىك ئىش بولۇپ، شەرىئەت ئەھكاملىرى بىلەن مۇناسىۋىتى يوق.

شۇنىڭدەك، بىراۋ تاماقنى قوشۇق بىلەن (ياكى چوكا بىلەن) يېسە، ياكى يەردە ئولتۇرۇپ يېمەستىن، ئۈستەلدە ئولتۇرۇپ ياكى ئۆرە تۇرۇپ يېسە، ئۇنى (يەردە ئولتۇرۇپ قولى بىلەن يېمىگەنلىكى سەۋەبلىك) سۈننەتكە خىلاپلىق قىلدى دېيەلمەيمىز. چۈنكى بۇ ئىشلار ئۆرپ-ئادەتكە باغلىق ئىشلار بولۇپ، ھەر مىللەت ئۆزىنىڭ ئۆرپ-ئادەتلىرى بويىچە ئىش كۆرۈشتىن توسۇلغان ئەمەس. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېمەك-ئىچمەك ھەققىدە بىزگە ئۆگەتكەن سۈننىتى «ئەي ئوغۇل!"بىسمىللاھىر رەھمانىررەھىيم" دېگىن، ئاندىن ئوڭ قولۇڭ بىلەن ئالدىڭدىن ئېلىپ يېگىن»[2] دېگەن تەلىماتتۇر»[3].

1625. سوئال: سۈننەتنىڭ ئىسلام دىنىدىكى ئورنى نېمە؟

جاۋاب: سۈننەت (ياكى ھەدىس) ئىسلام دىنىنىڭ قۇرئان كەرىمدىن قالسا، ئەڭ چوڭ دەستۇرى، ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ 4 ئاساسلىق مەنبەئىنىڭ ئىككىنچىسى ۋە قۇرئان كەرىمنىڭ تەرجىمانىدۇر. ئاللاھ تائالا سۈننەتكە ئەمەل قىلىشنىڭ زۆرۈرلىكى توغرۇلۇق مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەيغەمبەر سىلەرگە بەرگەننى ئېلىڭلار، پەيغەمبەر چەكلىگەن نەرسىدىن چەكلىنىڭلار، ئاللاھتىن قورقۇڭلار، ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ ئازابى قاتتىقتۇر﴾[4].

1626. سوئال: سۈننەتتىن بىھاجەت بولۇشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: سۈننەتتىن قەتئىي بىھاجەت بولغىلى بولمايدۇ. چۈنكى سۈننەت قۇرئان كەرىمنىڭ ئەھكاملىرىنى شەرھلىگۈچى ۋە ئۇنىڭ ھەقىقىي تەرجىمانىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىسلام دىنىنىڭ شەرىئەت (قانۇن) ئەھكاملىرىنى ئۆزىنىڭ سۆزلىرى ۋە ئەمەلىيەتتە قىلىپ كۆرسىتىش بىلەن چۈشەندۈرگەن. مەسىلەن: ناماز توغرۇلۇق: «نامازنى خۇددى مەن ئوقۇغاندەك ئوقۇڭلار»[5] دېگەن. ھەج توغرۇلۇق: «ھەج قىلىش پائالىيەتلىرىنى مېنىڭدىن ئۆگىنىڭلار»[6] دېگەن.

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلساڭلار ھىدايەت تاپىسىلەر﴾[7]

(1) نەسائى رىۋايىتى .
(2) ئىمام بۇخارى رىۋايىتى.
(3) سۇدانلىق مەشھۇر ئىسلام مۇتەپەككۇرى دوكتور ئىسام ئەلبەشىرنىڭ «سابىت ئەھكاملار ۋە ئۆزگىرىشنى قوبۇل قىلىدىغان ئەھكاملار» دېگەن تېمىدىكى لېكسىيىسىدىن.
(4) ھەشر سۈرىسى 7 - ئايەت.
(5) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.
(6) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى .
(7) نۇر سۈرىسى 54- ئايەت.

دېيىش ئارقىلىق توغرا يولغا ھىدايەت تېپىشنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىتائەت قىلىشقا باغلىغان ۋە ئۇنىڭ سۈننەتلىرىگە ئەمەل قىلىشنى ھىدايەت تېپىشنىڭ بىردىنبىر يولى قىلىپ كۆرسەتكەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ مەنىنى تېخىمۇ روشەن ئوچۇقلاپ: «سىلەرگە مەن ئىككى نەرسىنى قويۇپ كەتتىم، بۇ ئىككىسىگە چىڭ ئېسىلغان مۇددىتىڭلار بويىچە قەتئىي ئېزىپ كەتمەيسىلەر، ئۇلار ئاللاھنىڭ كىتابى (قۇرئان كەرىم) بىلەن مېنىڭ سۈننىتىمدۇر!»[1] دېگەن.

(1) مەشھۇر ھەدىسشۇناس ئالىم م. ناسىرۇددىن ئالبانىي «ھەدىسلەر» ناملىق ئەسىرىدە قەيت قىلغان ھەدىس.

قۇرئان، ھەدىس ۋە ھەدىس قۇدسىي

1627. سوئال: ھەدىس قۇدسىي دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ھەدىس قۇدسىي- تېكىستى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا، مەنىسى ئاللاھ تائالاغا مەنسۇپ بولغان ھەدىس بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالانىڭ نامىدىن ئېيتقان ھەدىسلەرنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ئاللاھ تائالا مۇنداق دىدى: "بەندەم مېنى قانداق ئويلىسا مەنمۇ ئۇنى شۇنداق ئويلايمەن، ئۇ مېنى ياد ئەتكەندە مەنمۇ ئۇنى ياد ئېتىمەن، ئۇ مېنى كۆڭلىدە ياد ئەتسە مەنمۇ ئۇنى كۆڭلۈمدە ياد ئېتىمەن، ئۇ مېنى جامائەت ئىچىدە ياد ئەتسە، مەنمۇ ئۇنى ئۇلاردىنمۇ ياخشى بىر جامائەت-پەرىشتىلەرنىڭ ئىچىدە ياد ئېتىمەن، ئۇ ماڭا بىر غېرىچ يېقىنلاشسا، مەن ئۇنىڭغا بىر غۇلاچ يېقىنلىشىمەن، ئۇ ماڭا بىر غۇلاچ يېقىنلاشسا، مەن ئۇنىڭغا ئۇنىڭدىمۇ ئارتۇق يېقىنلىشىمەن، ئۇ ماڭا مېڭىپ كەلسە، مەن ئۇنىڭغا يۈگۈرۈپ بارىمەن"» دېگەن سۆزى ئاللاھ تائالادىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىس قۇدسىيدۇر.

1628. سوئال: قۇرئان كەرىم بىلەن ھەدىس قۇدسىينىڭ پەرقى نېمە؟

جاۋاب: ئىسلام ئۆلىمالىرى قۇرئان كەرىم بىلەن ھەدىس قۇدسىي ئوتتۇرىسىدىكى پەرقلەرنى بايان قىلغان بولۇپ، مۇھىم پەرقلىرى تۆۋەندىكىلەر:

(1) قۇرئان كەرىم مەنىسى ۋە لەۋزى بىلەن ئاللاھ تائالادىن كەلگەن خالىس ۋەھيىدۇر. ئەمما ھەدىس قۇدسىينىڭ مەنىسى ئاللاھ تائالاغا، لەۋزى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مەنسۇبتۇر.

(2) قۇرئان كەرىمنىڭ لەۋزىنى تىلاۋەت قىلىش بىلەن ئىبادەت قىلىنسا، ھەدىس قۇدسىينىڭ لەۋزى بىلەن ئىبادەت قىلىنمايدۇ، پەقەت مەنىسىگە ئەمەل قىلىش بىلەنلا ساۋاب تاپقىلى بولىدۇ.

(3) قۇرئان كەرىم بىزگە مۇتەۋاتىر (قىلچە شەك يوق) دەرىجىدە يېتىپ كەلگەن، ئەمما ھەدىس قۇدسىيدا مۇتەۋاتىر شەرت ئەمەس.

(4) قۇرئان كەرىمنىڭ مەنىسىنى رىۋايەت قىلىشقا بولمايدۇ، ئەمما ھەدىس قۇدسىينىڭ مەنىسىنى رىۋايەت قىلىشقا بولىدۇ.

(5) قۇرئان كەرىمنى تاھارەتسىز ياكى جۇنۇپ كىشىنىڭ تۇتۇشى ياكى يادىسىغا بولسىمۇ ئوقۇشى جائىز ئەمەس. ئەمما ھەدىس قۇدسىينى تاھارەتسىز ياكى جۇنۇپ بولسىمۇ تۇتۇشقا ۋە ئوقۇشقا بولىدۇ.

قۇرئان كەرىم ھەر قانداق بىر ئۆزگەرتىشتىن ساقلانغان كىتابتۇر. ئەمما ھەدىس قۇدسىينىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كەلگەنلىكى تەرەپتىن ئىشەنچلىك ۋە ئىشەنچسىزلىرى بار.

1629. سوئال: ھەدىس بىلەن ھەدىس قۇدسىينىڭ پەرقى نېمە؟

جاۋاب: ھەدىس بىلەن ھەدىس قۇدسىينىڭ پەرقى تۆۋەندىكىچە:

(1) ھەدىس قۇدسىي ئاللاھ تائالاغا مەنسۇب قىلىنغان ھەدىس، ئەمما ھەدىس پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مەنسۇب قىلىنغان ھەدىستۇر.

(2) ھەدىس قۇدسىي پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا پەقەت ۋەھيى يولى بىلەنلا كەلگەن، ئەمما ھەدىسمۇ ۋەھيى يولى بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىلھام قىلىنغان بولسىمۇ، ئۇنىڭدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىجتىھادى بىلەن بولۇپ، ۋەھيى ئۇنى تەستىق قىلغانلىرى ياكى ئۇنىڭدىن ياخشىراقىغا بۇيرىغانلىرىمۇ بار.

(3) ھەدىس قۇدسىيدا ئومۇمەن ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرى بايان قىلىنغان بولسا، ھەدىسلەردە ئومۇمەن شەرىئەت ئەھكاملىرى بايان قىلىنغان[1].

(1) شەيخ مۇھەممەد سەبباغنىڭ«الحديث النبوي» ناملىق ئەسىرى 160-169- بەتلەر، شەيخ مەننائۇل قەتتاننىڭ«مباحث في علوم القرآن» ناملىق ئەسىرى 25-28- بەتلەر.

ھەدىسلەرنى ئېنىقلاش پىرىنسىپلىرى

ھەدىسلەرنى قوبۇل قىلىش پىرىنسىپى[1]

1630. سوئال: ھەدىسشۇناسلارنىڭ تۈپكى قايسى دەرىجىدە بولغان؟

جاۋاب: ھەدىسشۇناس ئالىملار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مەنسۇب قىلىنغان ھەدىسلەر ئىچىدىن راست –يالغانلىرىنى، ئىشەنچلىك ۋە ئىشەنچسىزلىرىنى تەتقىق قىلىپ ئىسپاتلاشتا ساھابىلارنىڭ زامانىدىن زامانىمىزغا قەدەر ئۈزۈلمەس تۈپكىلەرنى يارىتقان كىشىلەردۇر. دۇنيا تارىخىدا ھەدىسشۇناس ئالىملارنىڭ ھەدىسلەرنى تەتقىق قىلىشتا قوللانغان مېتود ۋە پىرىنسىپلىرىنى ھېچقانداق بىر مىللەت، ھېچقانداق بىر ئىلىم ساھەسىدە قوللانغان ئەمەس. دۇنيادا ھېچقانداق بىر دىنىنىڭ بەنبەلىرى قۇرئان كەرىم بىلەن سۈننەت ساقلانغاندەك ساقلانغان ئەمەس ۋە بۇ ئىككىسى يېتىپ كەلگەندەك ئەينەن يېتىپ كەلگەن ئەمەس. ھەدىسشۇناسلارنىڭ بۇ ئۇلۇغۋار تۆھپىلىرىنى تولۇق بايان قىلىش ئۈچۈن تىل ئاجىز، كىتاپ يېتەرسىز قالىدۇ.

زامانىمىزدىكىگە ئوخشاش ئالاقە ۋە ئۇچۇر ۋاسىتىلىرى، ئىنتېرنېتكە ئوخشىغان ئىزدىنىش قۇراللىرى بولمىغان ئۆتمۈشتىكى زامانلاردا ھەدىسشۇناس ئالىملار بار ئىقتىسادىنى سەرپ قىلىپ، دۆلەتتىن دۆلەتكە ئاتلاپ يۈرۈپ، ھەدىس بىلىدىغان ئادەملەرنى ئىزدەپ، ھەدىس توپلاش ئۈچۈن بىر ئۆمۈر ۋاقتىنى قۇربان قىلغانلىقى ھەقىقەتەن تەقدىرلەشكە تېگىشلىك ئۇلۇغ خىزمەت ئىدى. ھەدىسشۇناسلارنىڭ پېشىۋاسى ئىمام بۇخارىنىڭ مەككە-مەدىنە شەھەرلىرىدە 16يىل تۇرۇپ ھەدىس توپلىغانلىقىمۇ بۇنىڭ مىسالى.

1631. سوئال: ھەدىسلەرنى قوبۇل قىلىشنىڭ شەرتلىرى ۋە پىرىنسىپلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ھەدىسشۇناس ئالىملار ھەدىسلەرنى قوبۇل قىلىش ئۈچۈن تۆۋەندىكى پىرىنسىپلارنى بەلگىلىگەن:

(1) ئىسپاتلاش

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرى ھەدىسلەرنى قوبۇل قىلىشتا ئىنتايىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئىش كۆرگەن. بىرىنچى خەلىپە ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىرەر ھەدىسنى قوبۇل قىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ راستىنلا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كەلگەنلىكىنى ئىسپاتلاشتا ھەدىس رىۋايەت قىلغۇچىنىڭ رىۋايىتىگە گۇۋاھچى تەلەپ قىلىش پىرىنسىپىنى ئوتتۇرىغا قويغان تۇنجى كىشىدۇر. كېيىنكى خەلىپىلەردىن ئۆمەر ئىبنى خەتتاب، ئوسمان ئىبنى ئاففان، ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىبلارنىڭ پىرىنسىپىمۇ شۇنداق بولۇپ كەلگەن بولۇپ، ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەتچىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىسنىڭ راستلىقىغا گۇۋاھچى تەلەپ قىلىش بىلەن بىرگە ئۇنى قەسەم قىلدۇراتتى.

ساھابىلاردىن كېيىنمۇ ھەر بىر ئەسىرنىڭ ھەدىسشۇناس ئالىملىرى ھەدىسلەرنى ئىسپاتلاشتا ئىنتايىن ئېھتىياتچانلىق ۋە زېرەكلىك بىلەن ئىش كۆرۈپ كەلگەن.

---

(1) بۇ ماۋزۇ دوكتۇر رىزا مۇھەممەد سەفىيۇددىن ئەل سەنۇسىينىڭ«محاضرات في الثقافة الإسلامية» (ئىسلام ھازارىتى ھەققىدە لېكسىيە)ناملىق ئەسىرىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

(2) ھەدىس ئىزدەپ سەپەر قىلىش

سۈننەت مەنە جەھەتتىن ئاللاھ تائالانىڭ ۋەھيىسى، قۇرئان كەرىمنىڭ مۇجمەل ئەھكاملىرىنى ئوچۇقلىغۇچى، قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنى شەرھلىگۈچى ۋە ئىسلام شەرىئىتىنى ئۆگىنىشتە ئۇنىڭدىن بىھاجەت بولغىلى بولمايدىغان مۇھىم ئىلىم بولغانلىقتىن، ئىسلام ئۆلىمالىرى ھەدىسكە ناھايىتى زور ئەھمىيەت بەرگەن. ھەدىسشۇناس ئالىملار ھەدىسلەرنى توپلاش ۋە تەتقىق قىلىش يولىدا ھاياتىنى، مال-مۈلكىنى ۋە قىممەتلىك ھەر نەرسىسىنى ئاتىغان. ئۇلار ھەدىس توپلاش يولىدا ئۆتمۈشلەرنىڭ قىيىن شارائىتلىرىغا ۋە توسقۇنلۇقلىرىغا باش ئەگمەستىن، يىراق-يىراق جايلارغا، دۆلەتلەرگە، ھەتتا قىتئەلەرگە سەپەر قىلىشتىن ئىككىلەنمىگەن.

ئىمام ئەھمەد «مۇسنەد» ناملىق ھەدىس توپلىمىدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىدىن جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنۇ سۆزىنى رىۋايەت قىلغان: «بىر ئادەمنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىدىن بىر ھەدىسنى بىلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، بىر تۆگە سېتىۋالدىم، ئاندىن ئۇنىڭغا يۈك- تاقلىرىمنى يۈكلەپ سەپىرىمنى باشلىدىم، تولۇق بىر ئايدا شامغا يېتىپ باردىم ۋە ئۇ ئادەمنى تاپتىم. ئۇ ساھابىلاردىن ئابدۇللا ئىبنى ئۇنەيس ئىكەن. ئۆزئارا قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا،" سېنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قىساس ھەققىدە ئېيتقان بىر ھەدىسنى بىلىدىغانلىقىڭنى ئاڭلاپ، شۇ ھەدىسنى ئۆگىنىشتىن بۇرۇن ئۆلۈپ كېتىشىمدىن قورقۇپ ئالدىراپ بۇ يەرگە كەلدىم" دېدىم. ئابدۇللا ئىبنى ئۇنەيس ماڭا شۇ ھەدىسنى رىۋايەت قىلىپ بېرىپ مۇنداق دېدى:«پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كۈنى " ئىنسانلار قىيامەت كۈنىدە ھېساب مەيدانىغا يالىڭاچ ۋە ھېچنەرسىسىز ھالدا ھازىر بولىدۇ. ئاندىن ئاسماندىن «مەن پادىشاھمەن، مەن ھېساب ئالغۇچىمەن، ئەھلى جەننەتتى بولغان كىشىلەردىن بىرەرسىنىڭ ئەھلى دوزىخى بولغان كىشىدىن ئالىدىغان قىساسى بولسا ئۇنى ئېلىپ بەرمىگىچە، ئەھلى دوزىخى بولغانلارنىڭ ئەھلى جەننەتتى بولغان بىرىدە قىساسى بولسا، ھەتتا بىرەر تاياق چاغلىق قىساسى بولسىمۇ، ئۇنى ئېلىپ بەرمىگىچە، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى يا جەننەتكە ياكى دوزاخقا كىرمەيدۇ» دېگەن ئاۋاز كېلىدۇ، بۇ ئاۋازنى يىراق - يېقىندىكى ھەممە كىشى خۇددى يېنىدا سۆزلىنىۋاتقاندەك ئاڭلايدۇ" دېدى. بىز "يارەسۇلەللاھ! بىز قىيامەت كۈنىدە يالىڭاچ ۋە ھېچنەرسىسىز ھازىر بولساق، ئاللاھ تائالا قىساس ئۈچۈن نېمىنى ئېلىپ بېرىدۇ؟" دەپ سورىۋىدۇق، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام "ساۋاب بىلەن گۇناھنى (يەنى ئاللاھ تائالا بۇ دۇنيادا باشقىلارغا ھەقسىزلىق قىلغۇچىلارنىڭ دۇنيادا قىلغان نىياخشى ئەمەللىرىنىڭ ساۋابىدىن ھەقسىزلىق قىلىنغۇچىغا ئېلىپ بېرىدۇ، ئەگەر ئۇنىڭ ساۋابى بولمىسا ياكى يەتمىسە، ھەقسىزلىق قىلىنغۇچىنىڭ گۇناھنى ھەقسىزلىق قىلغۇچىغا يۈكلەش ئارقىلىق ئېلىپ بېرىدۇ) دىدى»[1].

ئىمام ئەھمەد يەنە مۇنداق دەيدۇ: «ئەبۇ ئەييۇب ئۇقبە ئىبنى ئامىرنى ئىزدەپ مىسىرغا بېرىپ، ئۇنىڭدىن "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سەن بىلەن مەن ئىككىمىزلا ئاڭلىغان بىر مەسىلىنى سوراپ ئېنىقلاش ئۈچۈن كەلدىم. بىرەر مۇسۇلماننىڭ ئەيىبىنى يۆگەش توغرۇلۇق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نېمە دېگەن ئىدى؟"دەيدۇ، ئۇقبە ئىبنى ئامىر" شۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ«كىمكى بىرەر مۇسۇلماننىڭ ئەيىبىنى يۆگىسە، ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنىدە

(1) ئىمام ئەھمەدنىڭ «مۇسنەد»ناملىق ھەدىس توپلىمى 3- توم،495- بەت.

ئۇنىڭ گۇناھلىرىنى يۇگەيدۇ» دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم" دەيدۇ. ئەبۇ ئەييۇب شۇنىڭ بىلەن مەدىنىگە قايتىدۇ ۋە بۇ ھەدىسنى قورقماي ھەر كىمگە سۆزلەيدىغان بولىدۇ»[(1)].

ساھابىلاردىن كېيىنكىلەرمۇ شۇنداق قىلغان. تابىئىن (ساھابىلارنى كۆرگەن ئەۋلاد)لاردىن سەئىد ئىبنى مۇسەييەب: «مەن بىر ھەدىسنى ئۆگىنىش ئۈچۈن كېچە-كۈندۈزلەپ سەپەر قىلغانلىقىمنى بىلىمەن» دېگەن[(2)].

(3) سەنەدكە ئەھمىيەت بېرىش

(4) مەتنگە ئەھمىيەت بېرىش

سەنەد ۋە مەتن

1632. سوئال: سەنەد دېگەن نېمە؟

جاۋاب: سەنەد-پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مەنسۇپ قىلىنغان ھەدىسلەرنى رىۋايەت قىلغۇچىلارنىڭ ئەۋلادتىن ئەۋلاد يەتكۈزۈش جەريانىدىكى زەنجىرسىمان ھالىتى دېگەنلىكتۇر. ھەدىسشۇناسلار قانداقلا بىر ھەدىسنىڭ راست-يالغانلىقىنى ئايرىش ئۈچۈن ئۇ ھەدىسنى رىۋايەت قىلغان ئادەمنىڭ راستچىللىقىغا تايانغانلىقى سەۋەبلىك ئۇنى «سەنەد» يەنى (تايانچ) دەپ ئاتىغان.[(3)]

كىشىلەردە ساھابىلارنىڭ زامانىدىكى تەقۋالىق، دىن مەسىلىسىدە ئېھتىياتچانلىق زەئىپلىشىپ بارغاندىن كېيىن، ھەدىس رىۋايەت قىلغۇچىلارنىڭ راستچىللىقى ۋە تەقۋالىقىنى تەكشۈرۈش، شۇنداقلا ھەقىقىي راستچىل رىۋايەتچىلەرگىلا تايىنىش ئىشى ھەدىسشۇناسلارنىڭ ئەڭ زور ئەھمىيەت بېرىدىغان ماۋزۇسىغا ئايلانغان ئىدى. ھەتتا ئۇلۇغ تىلشۇناس ئالىم ئابدۇللا ئىبنى مۇبارەك سەنەدنىڭ ئەھمىيىتى ھەققىدە: «سەنەد دىندىن سانىلىدۇ. چۈنكى سەنەد بولمايدىغان بولسا ئىدى، ھەركىم ئۆزى بىلگەنچە كەلسە-كەلمەس سۆزلىگەن بولاتتى»[(4)]دېگەن.

قەدىمدىن ھازىرغىچە سەنەد ئىلمىي ھەققىدە يېزىلغان ئەسەرلەرنىڭ ئىنتايىن كۆپلىكى ھەدىسشۇناسلارنىڭ سەنەدكە نەقەدەر زور ئەھمىيەت بېرىپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئىسپاتلاشقا يېتەرلىكتۇر.

1633. سوئال: مەتن دېگەن نېمە؟

جاۋاب: مەتن- تېكىست دېگەن مەنىدە بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مەنسۇپ قىلىنغان ھەدىسلەرنىڭ تېكىستى (لەۋزى) دېگەنلىكتۇر.

ھەدىسشۇناسلار ھەدىسلەرنىڭ لەۋزىنى تەتقىق قىلىشقا زور ئەھمىيەت بەرگەن. ئۇلار ھەدىسلەرنىڭ تېكىستلىرىنى قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىگە سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ، ئۇنىڭ روھىغا زىت كەلگەنلىرىنى رەت قىلىش پرىنسىپىنى قوللانغان. شۇڭا ھەدىسنىڭ تېكىستىنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلاشتا، كۆپلىگەن قائىدىلەرنى بەلگىلىگەن. بۇ قائىدىلەر توغرۇلۇق نۇرغۇنلىغان ئەسەرلەر يېزىلغان.

---

(1) ئىمام ئەھمەدنىڭ «مۇسنەد»ناملىق ھەدىس توپلىمى 4- توم،159- بەت.

(2) ئىبنى ئابدۇلبىررىنىڭ «جامع بيان العلم وفضله» ناملىق ئەسىرى1- توم،395- بەت.

(3) مۇھەممەد ئەجاج خەتىبىنىڭ «الوجيز في علوم الحديث» ناملىق ئەسىرى15-22- بەت.

(4) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

ساھابىلارنىڭ زامانىدىن باشلاپ مۇسۇلمان ئۆلىمالار ھەدىسلەرنىڭ تېكىستلىرىگە ئەڭ زور ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن.

ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ زامانىدا، فاتىمە ئىسىملىك بىر ساھابە ئايال ئېرىدىن ئۈچ تالاق بولغاندىن كېيىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇنىڭ ئىددىتى توشۇپ بولمىغان مۇددەت ئىچىدە، ئۇنىڭ ئېرىگە ئايالنى ئۆيىدە تۇرغۇزۇش، ھاجەتلىرىنى راۋا قىلىش قاتارلىق ھەقلەرنى بەلگىلىمىگەنلىكى ھەققىدە ھەدىس رىۋايەت قىلىپ كەلگەندە، خەلىپە ئۆمەر « سۆزىنىڭ راستلىقى ياكى يالغانلىقى بىلىنمىگەن بىر ئايالنىڭ سۆزى بىلەن ئاللاھ تائالانىڭ كىتابىغا ئەمەل قىلىشنى تەرك ئەتمەيمىز، بەلكى بۇ ئايال پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇنىڭغا نەپىقە بەلگىلىگەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالغاندۇ، دېگەن ۋە ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ ئايىتى بويىچە ھۆكۈم قىلغان:﴿ سىلەر ئاياللارنى تالاق قىلساڭلار، ئۇلارنىڭ ئىددىتىگە (لايىق پەيتتە يەنى پاكلىق ھالىتىدە) تالاق قىلىڭلار. ئىددەتنى ساناڭلار، پەرۋەردىگارىڭلاردىن قورقۇڭلار، (ئۇلارنىڭ ئىددىتى توشمىغۇچە) ئۇلارنى ئۆيلىرىدىن چىقىرىۋەتمەڭلار﴾[1]»[2].

---

(1) تەلاق سۈرىسى1- ئايەت.

(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى .

ھەدىسلەرنىڭ تۈرلىرى

ھەدىسنىڭ بىزگە يېتىپ كېلىش جەھەتتىن تۈرگە بۆلۈنۈشى[1]

1634. سوئال: ھەدىس بىزگە يېتىپ كېلىش جەھەتتىن قانچە تۈرگە بۆلۈنىدۇ؟

جاۋاب: ھەدىس بىزگە يېتىپ كېلىش جەھەتتىن «مۇتەۋاتىر» ۋە «ئاھاد» دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

1635. سوئال: مۇتەۋاتىر ھەدىس دېگەن قانداق ھەدىس؟

جاۋاب: مۇتەۋاتىر- ئادەتتە يالغانغا چىقىرىشقا قەتئىي مۇمكىن بولمايدىغان، بىرىنچى سەنەدتىن (ئاۋۋالقى رىۋايەتچىدىن) ئاخىرقىسىغا قەدەر «ئەڭ ئىشەنچلىك» دېگەن سۈپىتىنى يوقاتمىغان بىر توپ كىشىلەر تەرىپىدىن بىر خىل لەۋزى بىلەن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىس دېيىلىدۇ.

1636. سوئال: مۇتەۋاتىر ھەدىسنىڭ شەرتى نېمە؟

جاۋاب: مۇتەۋاتىرنىڭ 4 شەرتى بولۇپ، ئۇلار:

(1) رىۋايەت قىلغۇچىلارنىڭ سانى ئالاھىدە كۆپ بولۇشى،

(2) رىۋايەتچىلەرنىڭ ئادەتتە يالغان ئېيتىشى قەتئىي مۇمكىن بولمايدىغان دەرىجىدە ئىشەنچلىك بولۇشى،

(3) رىۋايەت قىلغۇچىلار سانىنىڭ كۆپ بولۇشىدىن ئىبارەت بۇ شەرتنىڭ بارلىق تەبىقىلەردە شۇ كۆپلىكى بىلەن تېپىلىشى،

(4) رىۋايەت قىلغۇچىلارنىڭ رىۋايەت قىلىشتىكى ئىلمىي ھېسسىي ئىلىم بولۇشى، يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئاڭلىغان ياكى ئۇنىڭ قىلغىنىنى كۆرگەن بولۇشى شەرتتۇر.

ئىسلام ئۆلىمالىرى يۇقىرىقى شەرتلەرگە توشقان مۇتەۋاتىر ھەدىسلەرنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرى ئۈچۈن دەلىل بولالايدىغانلىقىنى ۋە مۇنداق ھەدىسلەرنى شەرتسىز قوبۇل قىلىش لازىملىقىنى قارار قىلىدۇ.

1637. سوئال: مۇتەۋاتىر ھەدىسنىڭ تۈرلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: مۇتەۋاتىر ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، بىرى، مۇتەۋاتىر لەفزى (تېكىستىكە مۇناسىۋەتلىك مۇتەۋاتىر) ، ئىككىنچىسى مۇتەۋاتىر مەنىۋى (مەنىسىگە مۇناسىۋەتلىك مۇتەۋاتىر)دۇر.

(1) مۇتەۋاتىر لەفزى- ھەر بىر تەبىقىدە ئادەتتە يالغان ئېيتىشى كۆتۈلمەيدىغان دەرىجىدىكى كۆپ سانلىق كىشىلەر تەرىپىدىن بىر خىل تېكىست بىلەن رىۋايەت قىلىنىپ كەلگەن ھەدىس دېيىلىدۇ. مەسىلەن: «كىمكى قەستەن مېنىڭ نامىمدىن يالغان ھەدىسنى توقۇيدىكەن، ئۆزىنىڭ ئورنىنى دوزاختىن تەييارلاپ قويسۇن» دېگەن ھەدىس مۇشۇ بىر خىل تېكىستى بىلەن 62 ساھابى تەرىپىدىن بىر خىل رىۋايەت قىلىنغان.

---

(1) بۇ ماۋزۇ دوكتۇر رىزا مۇھەممەد سەفىيۇددىن ئەل سەنۇسىينىڭ«محاضرات في الثقافة الإسلامية» (ئىسلام ھازارىتى ھەققىدە لېكسىيە)ناملىق ئەسىرىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

(2) مۇتەۋاتىر مەنىۋى- ھەر بىر تەبىقىدە ئادەتتە يالغان ئىپتىشى كۆتۈلمەيدىغان دەرىجىدىكى كۆپ سانلىق كىشىلەر تەرىپىدىن ھەر خىل تېكىستلەر بىلەن رىۋايەت قىلىنىپ كەلگەن بولسىمۇ، بىر خىل مەنىدە كەلگەن ھەدىس دېگەنلىكتۇر. مەسىلەن: دۇئادا ئىككى قولنى كۆتۈرۈش ھەققىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن 100گە يېقىن ھەدىس كەلگەن. ئۇلارنىڭ تېكىستى ھەر خىل بولسىمۇ، ھەممىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇپ دۇئا قىلغانلىقىدىن ئىبارەت بىر مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

1638. سوئال: ئاھاد ھەدىس دېگەن قايسى؟

جاۋاب: ئاھاد- رىۋاتچىلىرىنىڭ كۆپلىكى جەھەتتە مۇتەۋاتىر دەرىجىسىگە يەتمىگەن ھەدىسلەر دېمەكتۇر. ئاھاد تۆرىگە كىرىدىغان ھەدىسلەرمۇ تۆۋەندىكىلەرگە ئايرىلىدۇ:

(1) غەرىب- بىرلا كىشى تەرىپىدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىس.

(2) ئەزىز- ئىككى كىشى تەرىپىدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىس.

(3) مەشھۇر -ئۈچ ياكى سانى مۇتەۋاتىر دەرىجىسىگە يەتمەيدىغان كۆپ كىشىلەر تەرىپىدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىس. مەسىلەن: «مۇسۇلمان- باشقىلار ئۇنىڭ قولى ياكى تىلى بىلەن زىيان يېتىشتىن ئامان بولغان كىشىدۇر» دېگەن ھەدىسكە ئوخشاش. بۇ ھەدىس مۇتەۋاتىر دەرىجىسىگە يەتمىگەن بولسىمۇ، مەشھۇر ھەدىستۇر.

كۆپ سانلىق ئۆلىمالار بۇ تۆردىكى ھەدىسلەردىن راستلىق شەرتىگە توشقانلىرىغا ئەمەل قىلىش كېرەك دەپ قارايدۇ.

ھەدىسنىڭ قوبۇل قىلىش ۋە رەت قىلىش تەرەپتىن تۈرلىنىشى

1639. سوئال: ھەدىس قوبۇل قىلىش ۋە رەت قىلىش تەرەپتىن قانچە تۈرگە بۆلۈنىدۇ؟

جاۋاب: ھەدىس قوبۇل قىلىش ۋە رەت قىلىش تەرەپتىن «مەقبۇل» ۋە «مەردۇد» دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

1640. سوئال: مەقبۇل ھەدىس دېگەن قانداق ھەدىس؟

جاۋاب: مەقبۇل ھەدىس- قوبۇل قىلىنىدىغان ھەدىس دېگەن مەنىدە بولۇپ، مەقبۇل ھەدىسنىڭ مەزمۇنىغا شەرتسىز ئەمەل قىلىنىدۇ.

1641. سوئال: مەردۇد ھەدىس دېگەن قانداق ھەدىس؟

جاۋاب: مەردۇد ھەدىس - رەت قىلىنغان ھەدىس دېگەن مەنىدە بولۇپ، مەردۇد ھەدىسقا ئەمەل قىلىنمايدۇ.

مەقبۇل ھەدىس ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى

1642. سوئال: مەقبۇل ھەدىسنىڭ تۈرلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: مەقبۇل ھەدىس «سەھىھ»ۋە «ھەسەن» دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

«سەھىھ» ھەدىس

1643. سوئال: سەھىھ ھەدىس دېگەن قانداق ھەدىس؟

جاۋاب: سەھىھ – لۇغەتتە ساغلام دېگەن مەنىدە بولۇپ، كېسەلنىڭ ئەكسىنى ئىپادىلەيدۇ. ئەمما سەھىھ ھەدىس- ھەدىسشۇناسلارنىڭ ئىستىلاھىدا، سەنەدى (رىۋايەت زەنجىرى)

ئەڭ ئاۋۋال رىۋايەت قىلغان كىشىسىدىن ئەڭ ئاخىرقى كىشىگە قەدەر قوبۇل قىلىشنىڭ پۈتۈن شەرتلىرىگە توشقان ھالدا باغلىنىپ كەلگەنلىكى سىرتىدا، رىۋايەت قىلغۇچىلىرىنىڭ ھەممىسى تەقۋالىق، ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى جەھەتتە ئالاھىدە ئۈستۈن كىشىلەردىن بولغان ئەڭ ئىشەنچلىك ھەدىستۇر.

«سەھىھ» ھەدىسنىڭ شەرتلىرى

1644. سوئال: «سەھىھ»ھەدىسنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: قانداقلا بىر ھەدىسنى «سەھىھ» دەپ قوبۇل قىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭدا تۆۋەندىكى 5 شەرتنىڭ بولۇشى شەرتتۇر:

(1) سەنەدلەرنىڭ باغلىنىشى، يەنى ھەدىسنى رىۋايەت قىلغۇچىلاردىن ھەر بىرىنىڭ شۇ ھەدىسنى ئۆزىدىن ئالدىنقى كىشىدىن بىۋاستە ئاڭلىغان بولۇشى،

(2) ھەدىسنى رىۋايەت قىلغۇچىلارنىڭ ھەممىسى دىيانەتلىك، ئەخلاقلىق، تەقۋادار، ھەر قانداق بىر ئەخلاقىي ئەيىبلەردىن، گۇناھ-مەسىيەتلەردىن يىراقلىقى بىلەن تونۇلغان كىشىلەردىن بولۇشى،

(3) ھەدىسنى رىۋايەت قىلغۇچىلارنىڭ ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى ئالاھىدە يۇقىرى، ئاڭلىغان ھەدىسلىرىنىڭ مەنىسى چۈشىنىدىغان، ئاڭلىغان ۋاقتىدىن ئۇنى يەنە بىرىگە رىۋايەت قىلىپ بەرگەنگە قەدەر تېكىستلىرىدىن بىر قىسمىنى ئۇنتۇپ قالمىغان بولۇشى،

(4) مەزكۇر ھەدىسنىڭ ئۇنى رىۋايەت قىلغۇچىدىن ئىشەنچلىكرەك كىشىلەرنىڭ رىۋايەتلىرىگە لەۋزىدە ياكى مەنىسىدە ياكى ھەر ئىككىلىسىدە زىت كەلمىگەن بولۇشى،

(5) مەزكۇر ھەدىسنىڭ ئۆزىنىڭ ساغلاملىقىغا زىيان يەتكۈزىدىغان يوشۇرۇن ئىللەتلەردىن خالىي بولۇشىدۇر.

ئىسلام ئۆلىمالىرى قەدىمدىن ھازىرغىچە، سەھىھ ھەدىسنىڭ روھىغا ئەمەل قىلىشنىڭ پەرز ئىكەنلىكىگە بىردەك ئىتتىپاقتۇر. سەھىھ ھەدىسنى رىۋايەت قىلغانلارنىڭ سانى مەيلى كۆپ بولسۇن، مەيلى ئاز بولسۇن ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىش زۆرۈردۇر.

ھەسەن ھەدىس

1645. سوئال: «ھەسەن» ھەدىس دېگەن قانداق ھەدىس؟

جاۋاب: ھەسەن –لۇغەتتە چىرايلىق، ئېسىل، گۈزەل دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ.

ھەسەن ھەدىس- ھەدىسشۇناسلارنىڭ ئىستىلاھىدا، خۇددى سەھىھ ھەدىسكە ئوخشاش سەنەدى (رىۋايەت زەنجىرى) ئەڭ ئاۋۋال رىۋايەت قىلغان كىشىسىدىن ئەڭ ئاخىرقى كىشىگە قەدەر قوبۇل قىلىشنىڭ پۈتۈن شەرتلىرىگە توشقان ھالدا باغلىنىپ كەلگەن بولسىمۇ، رىۋايەتچىلىرىنىڭ بىر ياكى ئىككىسىدە ئەستە قالدۇرۇش قابىلىيىتى ئالاھىدە يۇقىرى بولمىغانلىقتىن «سەھىھ»دەرىجىسىگە يېتەلمىگەن ھەدىستۇر.

«ھەسەن ھەدىس» ئەمەل قىلىشنىڭ زۆرۈرلىكى جەھەتتىن «سەھىھ ھەدىس»كە ئوخشاشتۇر. چۈنكى ھەر ئىككىسىگە شەرتسىز ئەمەل قىلىنىدۇ.

1646. سوئال: «سەھىھ» ھەدىس بىلەن «ھەسەن» ھەدىسنىڭ پەرقى نېمە؟

جاۋاب: سەھىھ ھەدىس بىلەن ھەسەن ھەدىسنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پەرق ئىنتايىن ئاز

بولۇپ، ھەر ئىككىسى پۈتۈن شەرتلىرىدە بىر، پەقەت ئەستە تۇتۇش شەرتىدە سەھىھ ھەدىس ئۆچۈن قويۇلغان تەلەپتىن ھەسەن ھەدىس ئۈچۈن قويۇلغان تەلەپ يېنىكرەك بولغان.

مەردۇد ھەدىس

1647. سوئال: مەردۇد ھەدىسنىڭ تۈرلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: مەردۇد ھەدىسنىڭ تۈرلىرى كۆپ بولۇپ، مۇھىملىرى «زەئىپ»، «مەۋزۇ» ھەدىسلەردۇر.

1648. سوئال: زەئىپ ھەدىس دېگەن قانداق ھەدىس؟

جاۋاب: زەئىپ ھەدىس- ئاجىز ھەدىس دېگەن مەنىدە بولۇپ، «سەھىھ» ياكى «ھەسەن» دەرىجىسىگە يېتىشىنىڭ شەرتلىرى تولۇق بولمىغان ھەدىس دېگەنلىكتۇر. «زەئىپ» دېگەن بۇ ئاتالغۇ قايسىبىر سەۋەب بىلەن قوبۇل قىلىشتىن رەت قىلىنغان ھەدىسلەرنىڭ ھەممىسى ئۈچۈن ئورتاق قوللىنىلغان بىر ئاتالغۇدۇر.

1649. سوئال: زەئىپ ھەدىسلەرنىڭ رەت قىلىنىشىغا تۈرتكە بولغان سەۋەبلەر قايسىلار؟

جاۋاب: زەئىپ ھەدىسلەرنىڭ رەت قىلىنىشى مۇنۇ ئىككى سەۋەبنىڭ بىرىگە ئاساسلىنىدۇ:

(1) سەنەدنىڭ باغلانمىغانلىقى، يەنى رىۋايەت زەنجىرىنىڭ باشتىن ئاخىرىغىچە باغلىنىپ كەلمەستىن، ئوتتۇرىسىدىن بىرەر كىشىنىڭ ئۈزۈلۈپ قېلىشى (يەنى ئالدىنقىسىدىن رىۋايەت قىلغان كىشىنىڭ ئۇنىڭ بىلەن زامانداش بولمىغانلىقى ياكى ھەر خىل سەۋەبلەر بىلەن ئىككىسىنىڭ ئۇچرىشىشىنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكى)، شۇنىڭ بىلەن كېيىنكى كىشىنىڭ ئالدىنقى كىشىدىن بۇ ھەدىسنى قانداق ئاڭلىغانلىقى شەك ماۋزۇسى بولۇپ قالغانلىقى.

(2) رىۋايەت قىلغۇچىسىنىڭ تەقۋالىق ياكى ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى تەرەپتىن ئىشەنچكە ئېرىشەلمىگەنلىكىدۇر.

ئىسلام ئۆلىمالىرىنىڭ كۆپ سانلىقى زەئىپ ھەدىسلەرگە ئەمەل قىلماسلىقنى قارار قىلغان بولۇپ، بەزىلىرى زەئىپ ھەدىسلەرگە دىنىنىڭ روھىغا زىت كەلمەسلىكى شەرتى بىلەن ۋەز-نەسىھەت قىلىشتا، ياخشى ئىشلارغا تەرغىب قىلىشتا ئەمەل قىلىشنىڭ جائىزلىقىنى سۆزلىگەن.

يالغان ھەدىس

1650. سوئال: مەۋزۇ ھەدىس دېگەن قانداق ھەدىس؟

جاۋاب: مەۋزۇ ھەدىس- پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نامىدىن توقۇلغان يالغان ھەدىستۇر. ئىسلام ئۆلىمالىرى مۇنداق ھەدىسلەرنى رىۋايەت قىلىشنى قاتتىق چەكلىگەن. چۈنكى مۇنداق ھەدىسلەرنى توقۇپ چىقىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خىيانەت قىلغانلىق بولىدۇ.

1651. سوئال: مەۋزۇ ھەدىسلەرنىڭ مەيدانغا كېلىشكە تۈرتكە بولغان سەۋەبلەر قايسىلار؟

جاۋاب: مەۋزۇ ھەدىسلەرنىڭ ئوتتۇرىغا چىققانلىقىنى تۆۋەندىكى بىر قانچە سەۋەبكە ئىخچاملاشقا بولىدۇ:

(1) مۇسۇلمانلار ئوتتۇرىسىدا ئىچكى ۋە تاشقى پىتنىلەر سەۋەبلىك چىققان ئىختىلاپلار، بۇ ئىختىلاپلارغا ئەگىشىپ مۇسۇلمانلار سېپىدە پىرقىلارغا بۆلۈنۈشلەرنىڭ كېلىپ چىققانلىقى ۋە ھەر قايسى پىرقىنىڭ ئۆزلىرىنى ھەقىقەت مىزانىغا سېلىپ كۆرمەستىن، قارشى تەرەپنى قارىلاش ۋە ئۆزلىرىنى ھەقلىق كۆرسىتىشكە تىرىشقانلىقى. بۇنىڭغا ئەگىشىپ ھەر بىر پىرقە

كىشىلىرى ئۆزىنى ھەقلىق قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن يالغان ھەدىسلەرنى توقۇپ چىققانلىقى.

(2) مۇسۇلمان قىياپىتىگە كىرىۋالغان ئىسلام دۈشمەنلىرىنىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ ئەقىدىسىنى بۇزۇش ۋە دىندا شەك پەيدا قىلىش ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نامىدىن يالغان ھەدىسلەرنى توقۇپ چىققانلىقى.

(3) بەزى مۇسۇلمانلارنىڭ كىشىلەرنى ياخشى ئىشلارغا دەۋەت قىلىش، يامانلىقتىن توسۇش نىيىتى بىلەن -ئۆزلىرىنىڭ قانداق چوڭ خاتالىقلارغا چۈشىدىغانلىقىنى ھېس قىلماستىن، نادانلىقتىن- بەزى ھەدىسلەرنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نامىدىن توقۇپ چىققانلىقى.

1652. سوئال: ئىسلام ئۆلىمالىرى يالغان ھەدىسلەرنى قانداق رەت قىلغان؟

جاۋاب: ھەر دەۋر ئىسلام ئۆلىمالىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىنى كىشىلەر تەرىپىدىن ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان يالغان ھەدىسلەردىن ئايرىش ئىشىغا ناھايىتى زور ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن. ھەر بىر ئەسىردە «يالغان ھەدىسلەر» دېگەن تېمىدا نۇرغۇنلىغان قىممەتلىك ئەسەرلەرنى يېزىپ قالدۇرۇش ئارقىلىق ئاۋام خەلقنىڭ نەزىرىدە ھەدىس دەپ قوبۇل قىلىنىپ كەلگەن نۇرغۇنلىغان يالغان ھەدىسلەرنى پاش قىلغان ۋە مۇسۇلمانلار ئاممىسىنى يالغان ھەدىسلەردىن خەۋەردار قىلغان. بۇ ئەسەرلەرنىڭ سايىسىدا زامانىمىزدىكى مۇسۇلمانلار سەھىھ ھەدىسلەر بىلەن يالغان ھەدىسلەرنىڭ پەرقىنى ھېچقانداق قىيىنچىلىق تارتماستىن بىلەلەيدۇ.

1653. سوئال: يالغان ھەدىسلەرنى پاش قىلغان مەشھۇر ئەسەرلەر قايسىلار؟

جاۋاب: يالغان ھەدىسلەرنى پاش قىلغان ئەسەرلەردىن زامانىمىزغا قەدەر يېتىپ كەلگەنلىرىنىڭ مەشھۇرلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئىمام ھافىز ئىبنى ئەبۇ فەرەج ئابدۇراھمان ئىبنى جەۋزىينىڭ«الموضوعات» ناملىق ئەسىرى.

(2) ئىمام جالالىددىن سۇيۇتىينىڭ «اللآلي المصنوعة في الأحاديث الموضوعة» ناملىق ئەسىرى.

(3) ھافىز ئىبنى ئەبۇلھەسەن مۇھەممەد كەنانىينىڭ «تنزيه الشريعة المرفوعة عن الأحاديث الشنيعة الموضوعة» ناملىق ئەسىرى.

(4) ئىبنى قەييىم جەۋزىينىڭ «المنار المنيف في الصحيح والضعيف» ناملىق ئەسىرى ۋە باشقىلار.

سۈننەتنىڭ توپلىنىش باسقۇچلىرى

سۈننەتنىڭ دەسلەپكى توپلىنىشى[1]

1654. سوئال: سۈننەت قاچاندىن بىرى توپلانغان؟

جاۋاب: سۈننەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىلا يېزىلىشقا ۋە توپلىنىشقا باشلىغان. ھەتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھايات ۋاقتىدىلا بەزى ساھابىلارنىڭ كىچىك ھەجىملىك ھەدىس توپلاملىرى مەيدانغا كەلگەن.

سۈننەتنى يېزىشقا بۇيرۇغان ھەدىسلەر ۋە توسقان ھەدىسلەر

1655. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلەرنى يېزىشتىن توسقانلىقى راستمۇ؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاۋۋالدا سۈننەتنى يېزىپ قالدۇرۇشتىن توسقانلىقى راست. شۇنداقلا كېيىنچە ئۇنى يېزىپ قالدۇرۇشقا رۇخسەت قىلغانلىقى، ھەتتا بۇيرىغانلىقىمۇ راست.

بۇ ماۋزۇنى بايان قىلىشتىن ئاۋۋال تۆۋەندىكى 3 ماۋزۇ ھەققىدە مەلۇمات بېرىشكە توغرا كېلىدۇ:

(1) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ھەدىسلەرنى يېزىشتىن توسقانلىقى ھەققىدە كەلگەن ھەدىسلەر.

(2) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ھەدىسلەرنى يېزىشقا بۇيرىغانلىقى ھەققىدە كەلگەن ھەدىسلەر.

(3) يۇقىرىقى قارىمۇقارشى ھەدىسلەرنىڭ مەقسىدىنى چۈشىنىش مەسىلىسى.

1656. سوئال: سۈننەتنى يېزىپ قالدۇرۇشتىن مەنئى قىلغان ھەدىسلەر قايسىلار؟

جاۋاب: سۈننەتنى يېزىپ قالدۇرۇشتىن مەنئى قىلغان ھەدىسلەر تۆۋەندىكىلەر:

(1) ئىمام مۇسلىم ئەبۇ سەئىد خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىس بولۇپ، ئۇنىڭدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مېنىڭ ھەدىسلىرىمنى يازماڭلار، قۇرئاندىن باشقىسىنى يازغانلار يازغانلىرىنى ئۆچۈرۈپ تاشلىسۇن، مېنىڭ ھەدىسلىرىمنى سۆزلىسەڭلار بولىدۇ، كىمكى مېنىڭ نامىمدىن يالغان ھەدىسنى توقۇيدىكەن، ئورنىنى دوزاختىن ئايرىسۇن»[2] دېگەن.

(2) ئىمام ئەبۇداۋۇد ئابدۇلمۇتتەلىب ئىبنى ھەنتەبدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىس بولۇپ، ئۇنىڭدا، مۇنداق كەلگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىدىن زەيد ئىبنى سابىت مۇئاۋىيەنىڭ يېنىغا كىرىۋىدى، مۇئاۋىيە ئۇنىڭدىن ھەدىسلەرنى يېزىپ قالدۇرۇش ھەققىدە مەسلىھەت سورىدى. زەيد ئىبنى سابىت مۇئاۋىيەگە:" پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزنى

---

(1) بۇ ماۋزۇ دوكتۇر رىزا مۇھەممەد سەفىيۇددىن ئەل سەنۇسىينىڭ«محاضرات في الثقافة الإسلامية» (ئىسلام ھازارىتى ھەققىدە لېكسىيە)ناملىق ئەسىرىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

(2) ئىمام مۇسلىمنىڭ «سەھىھ» ناملىق توپلىمى4- توم، 2298- بەت، 3004-ھەدىس.

ھەدىسلەرنى يازماسلىققا بۇيرىغان دىدى"»[1].

1657. سوئال: سۈننەتنى يېزىپ قالدۇرۇشقا بۇيرىغان ھەدىسلەر قايسىلار؟

جاۋاب: سۈننەتنى يېزىپ قالدۇرۇشقا بۇيرىغان ھەدىسلەر تۆۋەندىكىلەر:

(1) ئەبۇداۋۇد «سۇنەن» ناملىق ئەسىرىدە ئابدۇللا ئىبنى ئەمر ئىبنى ئاس رەزىيەللاھۇئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئاڭلىغانلىرىمنىڭ ھەممىنى يېزىپ قالدۇراتتىم، قۇرەش جامائەسى مېنى ھەدىسلەرنى يېزىشتىن توسۇپ، "سەن ئاڭلىغان نەرسەڭنىڭ ھەممىسىنى يازامسەن؟ ھالبۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ئىنسان، ئۇ خوشاللىق ۋە غەزەپلىك ھاللىرىدىمۇ سۆزلەيدۇ ئەمەسمۇ؟" دىدى. شۇنىڭ بىلەن مەن ھەدىسلەرنى يېزىشنى توختاتتىم. بۇ ۋەقەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دىۋىدىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قولىنىڭ بارمىقى بىلەن ئېغىزىغا ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ:"يېزىۋەرگىن! ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىپ ئېيتىمەنكى، بۇ ئېغىزدىن ھەقىقەتتىن باشقىسى چىقمايدۇ" دىدى»[2].

(2) ئىمام بۇخارى ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «مەككە فەتھى بولغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىدە مۇسۇلمانلار بىلەن بىر مەزگىل تۇردى، بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانا ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن سۆزىنى باشلاپ:" ئاللاھ مەككىنى فىل ئىگىلىرىنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلىدى، ئۇنىڭغا پەيغەمبىرى بىلەن مۇسۇلمانلارنى ئىگە قىلدى، مەككىدە ئۇرۇش قىلىش مەندىن بۇرۇنقىلارغا ۋە كېيىنكىلەرگىمۇ جائىز ئەمەس، پەقەت ماڭا كۈندۈزدىن بىر سائەتلا رۇخسەت قىلىندى. مەككىگە كىرگەن ئادەم ئۇنىڭ ئوۋلىرىنى ئوۋلىمىسۇن، دەرەخلىرىنىڭ شاخلىرىنى ئۇشتىمىسۇن، ئۇچرىغان نەرسىنى ئالمىسۇن، بىرەر كىشىسى ناھەق ئۆلتۈرۈلگەن ئادەم قاتىلدىن قىساس ئېلىش ياكى فىديە (ماددىي تۆلەم) ئېلىش ئارقىلىق ئۇنى كەچۈرىۋېتىشتا ئەركىندۇر"دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسى ئاbbاس ئورنىدىن تۇرۇپ:" يارەسۇلەللاھ! ئەزخەر (خۇشپۇراقلىق بىر خىل يۇپۇرماق)نى ئالساق بولامدۇ؟ چۈنكى ئۇنى بىز ئۆيلىرىمىزگە ۋە قەبرىلىرىمىزگە ئىشلىتىمىز"دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام "پەقەت ئەزخەرنى ئالساڭلار بولىدۇ"دېدى. شۇ ۋاقىتتا يەمەنلىك ئەبۇشاھ دېگەن ئادەم ئورنىدىن تۇرۇپ، "يارەسۇلەللاھ! بۇ تەلىماتلىرىڭىزنى ماڭا يېزىپ بېرىشىڭلارنى سورايمەن"دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كاتىبلىرىغا "ئەبۇشاھقا يېزىپ بېرىڭلار"دەپ بۇيرىغان»[3].

1658. سوئال: سۈننەتنى يېزىشتىن توسقان ھەدىسلەر بىلەن يېزىشقا بۇيرىغان ھەدىسلەرنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟

جاۋاب: سۈننەتنى يېزىشتىن توسقان ھەدىسلەر بىلەن ئۇنى يېزىشقا بۇيرىغان ھەدىسلەرنىڭ ئوتتۇرىسىنى مۇۋاپىقلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئىسلام ئۆلىمالىرى كۆپ تەرەپلىمە ئىزدەنگەن ۋە بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىنى باغلاشتۇرۇپ ئورتاق مەنىگە ئېرىشكەن. ھافىز ئىبنى ھەجەر «فەتھۇلبارى» ناملىق ئەسىرىدە تۆۋەندىكىلەرنى بايان قىلغان:

(1) ئەبۇداۋۇدنىڭ «سۇنەن» ناملىق ھەدىس توپلىمى 4- توم، 61- بەت، 3647-ھەدىس.
(2) ئەبۇداۋۇدنىڭ «سۇنەن» ناملىق ھەدىس توپلىمى 4- توم، 60- بەت، 3646-ھەدىس.
(3) «سەھىھۇلبۇخارى» 2434-ھەدىس، «فەتھۇلبارى»نىڭ 5- توم، 109-بېتى.

(1) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «مەندىن قۇرئان كەرىمدىن باشقىسىنى يازماڭلار» دېگەنلىكى قۇرئان كەرىم بىلەن ھەدىسلەرنى بىرگە توپلاشتىن مەنئى قىلغانلىقى بولۇپ، ئىككىسىنى ئايرىم-ئايرىم يېزىپ قالدۇرۇشتىن توسقانلىقىنى ئىپادىلىمەيدۇ.

(2) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتنى يېزىپ قالدۇرۇشتىن توسقانلىقى ئۇنى يادلىماستىن يېزىشقىلا كۆپىيە قىلغۇچىلارغا قارىتىلغان. يەنى ھەم يادلاپ ھەم يېزىپ ساقلاشقا رۇخسەت قىلغان دېگەنلىك.

(3) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىنى يېزىپ قالدۇرۇشتىن توسقانلىقى قۇرئان كەرىم ئۇنىڭغا چۈشۈۋاتقان ۋاقىتلارغىلا خاستۇر. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنىڭ ھەدىسلەرنى قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىگە ئارىلاشتۇرۇپ قويۇشىدىن ئەنسىرەيتتى.

(4) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلەرنى يېزىپ قالدۇرۇشتىن توسقان ھەدىسى ئۇنى يېزىشقا رۇخسەت قىلغان ھەدىستىن بۇرۇنقى ھەدىستۇر. ئەلۋەتتە كېيىنكى ھەدىس بۇرۇنقىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرىدۇ[1].

دەسلەپتە سۈننەتنى يېزىشتىن توسۇشنىڭ سەۋەبى

1659. سوئال: ئاۋۋالدا سۈننەتنى يېزىش نېمە ئۈچۈن مەنئى قىلىنغان؟

جاۋاب: ئىسلامنىڭ دەسلەپكى دەۋرلىرىدە مۇسۇلمانلارنىڭ ھەدىسلەر بىلەن مەشغۇل بولۇپ قېلىپ، قۇرئان كەرىمگە كۆڭۈل بۆلمەي قېلىشى ۋە بەزىلىرىنىڭ ھەدىسلەرنى قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىگە ئارىلاشتۇرۇپ قويۇشىدىن ئەنسىرىگەنلىكتىن ھەدىسلەر بىلەن مەشغۇل بولۇشتىن ۋە ئۇنى يېزىشتىن توسقان ۋە قۇرئان كەرىم بىلەنلا مەشغۇل بولۇشقا بۇيرىغان.

كېيىنچە كىشىلەرنىڭ دىنىي سەۋىيىسى ئۆسۈپ، ھەتتا ئاۋام خەلقمۇ قۇرئان كەرىم بىلەن ھەدىسنىڭ پەرقىنى ناھايىتى ئېنىق ئايرىيالايدىغان ۋەزىيەتكە كەلگەن، قۇرئان كەرىمنى قويۇپ ھەدىسكىلا بېرىلىپ كەتمەيدىغانلىقىدىن ۋە قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىگە ھەدىسلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ قويۇش خەۋپىدىن خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىسلەرنى يېزىپ قالدۇرۇشقا بۇيرىغان.

1660. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزى يازدۇرغان ھەدىسلەر قايسىلار؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزى يازدۇرۇپ قالدۇرغان ھەدىسلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئۇنىڭ ھەر قايسى شەھەرلەرگە تەيىنلىگەن ۋالىيلىرىغا ئەۋەتكەن مەكتۇبلىرىدا ئىپادىلىنىدۇ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) زاكات ۋە دىيەت مەسىلىلىرى ھەققىدە يازدۇرغان مەكتۇبى بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى ۋاپاتىدىن ئازراق ۋاقىت ئىلگىرى يازدۇرغان. ئۇنى ئىمام بۇخارى ھەدىس توپلىمىنىڭ «زاكات» بۆلۈمىدە بايان قىلغان.

(2) ئەمر ئىبنى ھەزم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا يازدۇرغان مەكتۇبى بولۇپ، ئۇنى ئىمام بەيھەقى «دلائىل ئەننۇبۇۋۋە» يەنى (پەيغەمبەرلىك دەلىللىرى) ناملىق ئەسرىدە بايان قىلغان.

(3) ھەر قايسى دۆلەتلەرنىڭ پادىشاھلىرىغا ئۇلارنى ئىسلامغا دەۋەت قىلىپ ئەۋەتكەن مەكتۇبلىرى بولۇپ، ھەدىس توپلاملىرىدىن ۋە تارىخ كىتابلىرىدىن ئورۇن ئالغان.

---

(1) فەتھۇلبارى1- توم277- بەت.

(4) كۇففارلار بىلەن تۈزۈشكەن كېلىشىملىرىدە يازغانلىرى بولۇپ، تارىخ كىتابلىرىدىن ئورۇن ئالغان.

ساھابىلار زامانىدا يېزىلغان ھەدىس توپلاملىرى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سۈننەتنى يېزىپ قالدۇرۇشقا رۇخسەت قىلغان ۋە بەزى ساھابىلارغا يېزىشنى بۇيرىغاندىن كېيىن، ساھابىلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىنى يېزىپ خاتىرىلەش ۋە بىلمىگەنلەر بىلگەنلەردىن سوراپ توپلاش ئىشلىرىغا زور قىزىقارلىق بىلەن كۆڭۈل بۆلۈشكە باشلىغان. شۇنداق قىلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھايات ۋاقتىدىلا كۆپلىگەن ساھابىلارنىڭ كىچىك ھەجىملىك بولسىمۇ ھەدىس تولاملىرى مەيدانغا كەلگەن.

بولۇپمۇ، قۇرئان كەرىم ئايەتلىرى بىرىنچى خەلىپە ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ زامانىدا توپلىنىپ كىتاب ھالىغا كەلتۈرۈلگەن ۋە ئۈچىنچى خەلىپە ئوسمان ئىبنى ئاففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئەمرى بىلەن نۇسخىلارغا كۆپەيتىلىپ ھەر قايسى ئىسلام ئەللىرىگە بىر نۇسخىدىن ئەۋەتىلىپ بولغاندىن كېيىن، قۇرئان كەرىم ئايەتلىرى سەتىرلەردە (كىتاب ئىچىدە) ھەم قەلبلەردە (قارىيلارنىڭ دىللىرىدا) مەھكەم ساقلانغان بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن ھەدىسلەرنى يېزىپ قالدۇرۇش ۋە ھەدىس بىلىدىغانلارنى ئىزدەپ تېپىپ، ئۇلاردىن ئۆگىنىپ توپلاش ئىشلىرى ساھابىلار ئارىسىدا ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگەن.

1661. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىكى ھەدىس توپلاملىرى قايسىلار؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىكى ھەدىس توپلاملىرىنىڭ ئۆرنەكلىرى تۆۋەندىكىلەر:

(1) ئابدۇللا ئىبنى ئەمر ئىبنى ئاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىس توپلىمى بولۇپ، ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل«مۇسنەد» ناملىق ھەدىس توپلىمىغا كۆپ قىسمىنى كىرگۈزگەن.

(2) ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ كىچىك ھەجىملىك ھەدىس توپلىمى بولۇپ، ئىمام بۇخارى «الجامع الصحيح» ناملىق دۇنياچە مەشھۇر ھەدىس توپلىمىنىڭ «ئىلىمنى يېزىپ قالدۇرۇش» دېگەن بۆلۈمىدە، ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىبنىڭ ھەدىس توپلىمىدىن «دىيەت ۋە ئەسىرلەر توغرىسىدىكى ئەھكاملار» قىسمىنى بايان قىلغان.

(3) سەئد ئىبنى ئۇبادە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىس توپلىمى بولۇپ، ئىمام تىرمىزى«سۇنەن» ناملىق ھەدىس توپلىمىدا، ئۇنىڭ بىر قىسمىنى بايان قىلغان.

(4) سەمرە ئىبنى جۇندۇب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بالىلىرىغا يېزىپ قالدۇرغان ھەدىس توپلىمى بولۇپ، ئىمام بۇخارى «الجامع الصحيح» ناملىق دۇنياچە مەشھۇر ھەدىس توپلىمىنىڭ «ئىلىمنى يېزىپ قالدۇرۇش» دېگەن بۆلۈمىدە، ئۇنىڭ بەزى ھەدىسلىرىنى بايان قىلغان.

(5) ئەبۇ رافى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىس توپلىمى بولۇپ، نامازغا مۇناسىۋەتلىك ھەدىسلەردىن تەركىب تاپقان.

(6) جابىر ئىبنى ئابدۇللا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىس توپلىمى.

(7) مۇغىرە ئىبنى شۇئبە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇئاۋىيەگە يېزىپ بەرگەن ھەدىسلەر.

يۇقىرىقى بايانلاردىن ئوچۇقلاندىكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى ئۇنىڭ ھايات ۋاقتىدىلا يېزىلىپ، توپلىنىشقا باشلىغان.

يـۇقىرىقىلار ھىجـرىيە 1- ئەسـىردىلا (مىلادىـيە6-ئەسـىردە) توپلىنىـپ بولغـان ھەدىـس توپلاملىرىدۇر.

سۈننەتنىڭ ھىجرىيە 2-ئەسىردە رەسمى توپلىنىشى

1662. سوئال: ھىجرىيە2- ئەسىردە ھەدىسلەر قايسى تەرىقىدە توپلانغان؟
جاۋاب: ھىجرىيە2- ئەسىر(مىلادىيە7-ئەسىر)دە ئەمەۋىيلەرنىڭ7- خەلىپىسى ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز(720-717م)نىڭ خەلىپىلىك دەۋرىنىڭ دەسلىپىدە، ئۇنىڭ پەرمانى بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىنى توپلاش ھەرىكىتى جانلىنىپ كەتكەن. خەلىپە ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز بۇ ئىشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ، كاتتا ئۆلىمالارنى ۋەزىپىلەندۈرگەن. ھەتتا مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىگە ئادەم ئەۋەتىپ ئۇ جايدىكى ئۆلىمالارنى ھەدىسلەرنى توپلاشقا ئەمر قىلغان. خەلىپە ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز مەدىنە ئۆلىمالىرىغا يازغان مەكتۇبىدا مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىنى يېزىپ توپلاڭلار، مەن ھەدىس بىلىدىغانلارنىڭ تۈگەپ كېتىشى بىلەن بۇ ئىلىمدىن ئايرىلىپ قېلىشىمىزدىن قورقىۋاتىمەن»[1].
شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى توپلىنىپ، چوڭ ھەجىملىك رەسمىي ھەدىس توپلاملىرى مەيدانغا كېلىشكە باشلىغان.

1663. سوئال: ھەدىسلەرنى تۇنجى قېتىم كىتاب ھالىغا كەلتۈرگەن ئالىم كىم؟
جاۋاب: ھەدىسلەرنى تۇنجى قېتىم كىتاب ھالىغا كەلتۈرگەن ئالىم ئىسلام تارىخىدىكى مەشھۇر ھەدىسشۇناس مۇھەممەد ئىبنى شىھاب ئەل زۇھرىي (م670- 741) دېگەن كىشىدۇر. بۇ كىشى «تابىئىين» (ساھابىلارنى كۆرگەن ئىككىنچى ئەۋلاد مۇسۇلمانلار) قاتارىدىن بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتىكى ئالىم ساھابىلاردىن ئەنەس ئىبنى مالىكتا ۋە مەدىنە مۇنەۋۋەرەنىڭ ئۆلىمالىرىدا ئوقۇغان. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ 2200 ھەدىسىنى يادلىغان ۋە يېزىپ كىتاب ھالىغا كەلتۈرگەن.

ھىجرىيە 3- ئەسىردىكى ھەدىس توپلاش دولقۇنى

1664. سوئال: ھىجرىيە 3- ئەسىردىكى ھەدىس توپلاش دولقۇنى قانداق بولغان؟
جاۋاب: ھىجرىيە 3- ئەسىر (مىلادىيە8-ئەسىر) ھەدىسلەرنى توپلاپ دىۋان قىلىش ئىشلىرى ئەڭ زور دەرىجىدە ئەۋج ئالغان ئەسىر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.
بۇ ئەسىردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىنى توپلاش ھەرىكىتى ناھايىتى جانلىنىپ كەتكەن بولۇپ، ئالدىنقى ئىككى ئەسىردە توپلانغان ھەدىسلەر ساھابىلارنىڭ سۆزلىرى ۋە تابىئىن ئۆلىمالىرىنىڭ پەتىۋالىرى بىلەن قوشۇپ يېزىلىپ كەلگەن بولسا، بۇ ئەسىرنىڭ ئۆزگىچىلىكى ھەدىسلەرنى توپلاش ئۇسۇللىرىنىڭ بېكىتىلىشى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىنى ئايرىم، ساھابىلارنىڭ سۆزلىرىنى ئايرىم ۋە تابىئىنلارنىڭ پەتىۋالىرىنى ئايرىم قىلىپ يېزىشتىن ئىبارەت بولغان.

1665. سوئال: ھىجرىيە ئۈچىنچى ئەسىردىكى ھەدىس توپلاش ئۇسۇللىرى قانداق بولغان؟
جاۋاب: ھىجرىيە ئۈچىنچى ئەسىردىكى ھەدىس توپلاش ئۇسۇللىرىنى تۆۋەندىكى ئىككى

---

(1) دارمى ھەدىس توپلىمى 1- توم، 126- بەت.

خىل ئۇسۇلغا ئىخچاملاشقا بولىدۇ:

بىرىنچى ئۇسۇل:

بۇ ئۇسۇل ھەدىسلەرنى رىۋايەت زەنجىرلىرى بىلەن بىرگە توپلاش يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ھەدىس رىۋايەت قىلغان ھەر بىر ساھابىنىڭ تەرجىمھالىنى ئۇ رىۋايەت قىلغان ھەدىس بىلەن بىرگە يېزىپ مېڭىش، ھەسىلەرنى سەھىھ ياكى زەئىپ دەپ ئايرىماستىن، رىۋايەت قىلىنغان پېتى خاتىرىلەش، ھەدىسلەرنى بۆلۈملەرگە ۋە ماۋزۇلارغا ئايرىماستىن يېزىپ توپلاشتىن ئىبارەت بولغان. مەسىلەن: ناماز ھەققىدە كەلگەن ھەدىسلەرنى ھەج ياكى زاكات ھەققىدە كەلگەن ھەدىسلەر بىلەن بىرگە، روزا ھەققىدە كەلگەن ھەدىسلەرنى سودا-سېتىق ئەھكاملىرى ھەققىدە كەلگەن ھەدىسلەر بىلەن بىرگە توپلىغانغا ئوخشاش.

بۇ خىل ئۇسۇل پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىنى ساقلاپ بېرىش رولىغا ئىگە بولسىمۇ، ھەدىس ئىزدىگۈچىلەرنىڭ ئىزدىگەن ھەدىسلەرنى تېپىشى قىيىن بولاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە توپلانغان ھەدىسلەر سەھىھ ياكى زەئىپ دەپ ئايرىلمىغانلىقتىن، ئۆلىمالاردىن باشقىلارنىڭ بۇ ھەدىسلەردىن پايدىلىنىشى قىيىن ئىدى.

1666. سوئال: بۇقىرىقى ئۇسۇلدا توپلانغان ھەدىس توپلاملىرى قايسىلار؟

جاۋاب: بۇ ئۇسۇلدا توپلانغان ھەدىس توپلاملىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئەبۇداۋۇد تىيالىسىينىڭ «مۇسنەد» ناملىق ھەدىس توپلىمى (ھ204-819م).

(2) ئىبنى ئەبۇ شەيبەنىڭ«مۇسنەد» ناملىق ھەدىس توپلىمى (ھ235-849م).

(3) ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنبەلنىڭ«مۇسنەد» ناملىق ھەدىس توپلىمى (ھ241-855م).

ئىككىنچى ئۇسۇل:

بۇ ئۇسۇل ھەدىسلەرنى فىقھىي بۆلۈملەرگە ئايرىپ، ھەر بىر ماۋزۇدا كەلگەن ھەدىسلەرنى شۇ ماۋزۇغا كىرگۈزۈش، ئاندىن ئۇلارنى مۇناسىپ بۆلۈملەرگە بۆلۈشتىن ئىبارەت بولغان. مەسىلەن: ناماز ھەققىدە كەلگەن ھەدىسلەرنى «ناماز كىتابى» دېگەن بۆلۈمگە توپلاپ، ئۇنىڭدىن يەنە «بەش ۋاخ ناماز بابى»، «ئىككى ھېيت نامىزى بابى»، «تەراۋىھ نامىزى بابى» دەپ ماۋزۇلارغا ئايرىغانغا ئوخشاش.

1667. سوئال: بۇ خىل ئۇسۇلدا ھەدىس توپلىغان ھەدىسشۇناسلار كىملەر؟

جاۋاب: بۇ خىل ئۇسۇلدا ھەدىس توپلىغان ھەدىسشۇناسلاردىن ئىمام بۇخارى بىلەن ئىمام مۇسلىمغا ئوخشاش ھەدىسلەرنىڭ ئىچىدىن پەقەت «سەھىھ» ھەدىسلەرنىلا توپلىغانلىرىمۇ ۋە ئەبۇداۋۇد، تىرمىزى، نەسائىي، ئىبنى ماجەلەرگە ئوخشاش ھەدىسلەرنى «سەھىھ» ۋە «زەئىپ» دەپ تۈرلەندۈرۈش بىلەن بىرگە ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى توپلىغانلىرىمۇ بار[1].

---

(1) خەتىب ئەل بەغدادىينىڭ «تەقيىد ئەل ئىلىم» ناملىق ئەسىرى 29-36- بەتلەر، دوكتور نۇرىددىن ئەترىنىڭ«مەنھەجۇننەقد فى ئۇلۇمىل ھەدىس» ناملىق ئەسىرى 39-63- بەتلەر.

سۈننەتنىڭ ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىدىكى ئورنى

1668. سوئال: سۈننەتنىڭ ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىدا قانداق ئورنى بار؟

جاۋاب: سۈننەت ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ ئىككىنچى ئاساسلىق مەنبەسىدۇر. بۇنىڭدا قەدىمدىن ھازىرغىچە پۈتۈن ئىسلام ئۈممىتى بىردەك ئىتتىپاقتۇر. قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىس دەلىللىرى بۇ ھەقىقەتنى ئىسپاتلايدۇ. قۇرئان كەرىمدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىتائەت قىلىشنىڭ زۆرۈرلىكىنى، ئۇنىڭ سۈننىتىگە ئەگىشىش ۋە دىن ھەم دۇنيالىق ئىشلاردا ئۇنىڭ تۇتقان يولىنى دەستۇر قىلىشنىڭ پەرزلىكىنى تەكىتلىگەن ئايەتلەر ئىنتايىن كۆپ.

﴿كىمكى پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇ ئاللاھقا ئىتائەت قىلغان بولىدۇ. پەيغەمبەر سىلەرگە بەرگەننى ئېلىڭلار، پەيغەمبەر چەكلىگەن نەرسىدىن چەكلىنىڭلار﴾[1].

﴿ئى پەيغەمبەر! پەرۋەردىگارىڭ بىلەن قەسەمكى، ئۇلار ئۆز ئارىسىدىكى دەتالاشقا سېنى ھۆكۈم چىقىرىشقا تەكلىپ قىلمىغۇچە، ئاندىن سېنىڭ چىقارغان ھۆكمىڭگە ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى قىلچە غۇم بولسىمۇ يوقالمىغىچە ۋە ئۇلار پۈتۈنلەي بويسۇنمىغىچە ئىمان ئېيتقان بولمايدۇ.﴾[2]

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىنى چىڭ تۇتۇش، ئۇنىڭغا ئېرىشىش ۋە ئۇنىڭ روھى بويىچە ئەمەل قىلىشنىڭ زۆرۈزلىكىنى تەكىتلىگەن ھەدىسلەرمۇ كۆپ. مەسىلەن:

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەر مېنىڭ يولۇمغا ۋە توغرا يولنىڭ يېتەكچىلىرى بولغان خەلىپىلىرىمنىڭ يولىغا ئەگىشىڭلار ۋە ئۇنى پۈتۈن كۈچۈڭلار بىلەن چىڭ تۇتۇڭلار، مېنىڭ يولۇمغا خىلاپ كېلىدىغان ئىشلارنى دىن نامى بىلەن پەيدا قىلىۋېلىشتىن قاتتىق ساقلىنىڭلار. چۈنكى دىندا پەيدا قىلىنغان ھەر قانداق يېڭىلىق بىدئەتتۇر. بىدئەتنىڭ ھەر قاندىقى ئازغۇنلۇقتۇر»[3].

سۈننەتكە ئەھمىيەت بېرىشنىڭ زۆرۈرلىكى

1669. سوئال: قۇرئان كەرىمنىلا تۇتۇپ سۈننەتكە ئەھمىيەت بەرمەسلىك توغرىمۇ؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم بىلەن سۈننەت ئىككىسى ئىسلام دىنىنىڭ بىردىنبىر دەستۇرلىرىدۇر. ئۇنىڭ ئۈستىگە قۇرئان كەرىمدىكى ئەھكاملارنى چۈشىنىش ئۈچۈن سۈننەتكە ئېھتىياج زور. شۇڭا قۇرئان كەرىمنىلا تۇتۇپ، سۈننەتنى تەرك ئېتىش توغرا ئەمەس.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرئان كەرىمنىلا تۇتۇپ، سۈننەتنى تەرك ئېتىشنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: «بىر زامان كېلىپ سىلەردىن بىرىڭلار ساپاغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ، مەن بۇيرىغان ياكى توسقان ئىشلاردىن بىرەرسى توغرۇلۇق" بىلمەيمىز، بىز

(1) ھەشر سۈرىسى7- ئايەت.
(2) نىسا سۈرىسى65- ئايەت.
(3) ئەبۇداۋۇدنىڭ«سۇنەن» ناملىق ھەدىس توپلىمى 5- توم،13- بەت، 4607-ھەدىس.

ئاللاھنىڭ كىتابى قۇرئان كەرىمدىن تاپقانلىرىمىزغىلا ئەگەشتۇق"دېمىسۇن»[1].

سۈننەتمۇ مەنە جەھەتتە ئاللاھ تائالادىن كەلگەن ۋەھيى بولغانلىقى ئېتىبارى بىلەن ئۇنىڭ قۇرئان كەرىم بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ۋە باغلىنىشى ئىنتايىن مۇستەھكەم، چەمبەرچاس باغلىنىشتۇر. چۈنكى سۈننەت قۇرئان كەرىمنى ئوچۇقلاش ئۈچۈن كەلگەن يېگانە مەنبەدۇر. سۈننەت قۇرئان كەرىمنىڭ ئايەتلىرىدىكى مۇتلەق ھۆكۈملەرنى قەيتلىك قىلىدىغان، ئومۇملىرىنى خاس قىلىدىغان، مۇجمەللىرىنى ئوچۇقلايدىغان ۋە قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىشتە بىردىنبىر مەنبەدۇر. سۈننەت يەنە قۇرئان كەرىمدە بايان قىلىنمىغان كۆپلىگەن شەرئىي ھۆكۈملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

سۈننەتنىڭ قۇرئان كەرىمنى ئوچۇقلىشى

(1) سۈننەتنىڭ قۇرئاندىكى ئىجمالىي ئەھكاملارنى تەپسىلىي قىلىپ ئوچۇقلىشى

قۇرئان كەرىمدە كۆپلىگەن ئىجمالىي ئەھكاملار كەلگەن بولۇپ، سۈننەت ئۇلارنى تەپسىلىي بايان قىلىپ چۈشەندۈرگەن. ناماز، روزا، زاكات، ھەج ۋە باشقا كۆپلىگەن ئەھكاملار بۇنىڭ مىسالى.

مەسىلەن: قۇرئان كەرىمدە: ﴿ شۈبھىسىزكى، ناماز مۆمىنلەرگە ۋاقتى بەلگىلەنگەن پەرز قىلىندى.﴾[2] دېگەن بولسىمۇ، ناماز ۋاقىتلىرى، ئوقۇلۇش ئۇسۇلى، رەكئەتلىرى ۋە نامازلارنىڭ سانى قاتارلىق مەسىلىلەر بايان قىلىنمىغان. بۇلارنى پەقەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سۈننەتلىرى ئارقىلىق كۆرسەتكەن ۋە ئۆگەتكەن. زاكاتنىڭ پەرزلىكى قۇرئان كەرىمدە بايان قىلىنغان بولسىمۇ، زاكات مىقدارى، ئادا قىلىش شەرتلىرى ۋە باشقا ئەھكاملار بايان قىلىنمىغان. پەقەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سۈننەتلىرى ئارقىلىق زاكاتنىڭ تەپسىلىي ئەھكاملىرىنى بايان قىلىپ بەرگەن.

مۇندىن باشقا قۇرئان كەرىمدىكى كۆپلىگەن ئەھكاملار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرى بىلەنلا ئوچۇقلۇققا ئېرىشكەن.

(2) سۈننەتنىڭ مۇتلەق ھوكۈملەرنى خاسلىققا ئېگە قىلىشى

قۇرئان كەرىمدە: ﴿ئوغرىلىق قىلغۇچى ئەرنىڭ ۋە ئوغرىلىق قىلغۇچى ئايالنىڭ قىلمىشىنى جازالاپ، ئاللاھ تەرىپىدىن ئىبرەت قىلىش يۈزىسىدىن قوللىرىنى كېسىڭلار﴾[3]دەپ كەلگەن بولسىمۇ، ئوغرىنىڭ قولى نەدىن كېسىلىدۇ ۋە ئىككى قولىنىڭ ھەممىسىمۇ ياكى بىرسىمۇ دېگەنلەرنى سۈننەت بەلگىلەپ، ئوغرىنىڭ بىر قولىنى بېغىشىدىن كېسىشنى قارار قىلغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە: «ئوغرىنى مەھكىمىگە ئېلىپ چىقىشتىن بۇرۇن ئۇنىڭغا شاپائەتچى بولۇپ، قۇتقۇزۇپ قېلىشقا تىرىشىڭلار، مەھكىمىگە بارغاندا ھاكىم (قازى) ئۇنى كەچۈرىۋەتسىمۇ، ئاللاھ ئۇنى كەچۈرىۋەتمەيدۇ، ھاكىم ئۇنىڭ قولىنى كېسىشكە بۇيرىسا ئۇنى بېغىشىدىن كېسىڭلار»[4].

---

(1) ئەبۇداۋۇدنىڭ«سۈنەن»ناملىق ھەدىس توپلىمى5- توم،12- بەت، 4605-ھەدىس.

(2) نىسا سۈرىسى103- ئايەت.

(3) مائىدە سۈرىسى38- ئايەت.

(4) دارا قۇتنىينىڭ«سۈنەن» ناملىق ھەدىس توپلىمى3- توم،205-ھەدىس. زەئىپ دېيىلگەن ھەدىس.

(3) سۈننەتنىڭ ئومۇمىيلىقتىن خاس ھۆكۈملەرنى چىقىرىشى

قۇرئان كەرىمدە: ﴿ئاللاھ ئاتا-ئانىلارنى ۋە تۇغقانلارنى (غا تېگىدىغان مىراس) ھەققىدە تەۋسىيە قىلىدۇكى، بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ھەسسىسى تېگىدۇ.﴾[1]دېيىش ئارقىلىق مىراس ئېلىش ھەققىدىكى ئومۇمىي پىرىنسىپنى بايان قىلغان بولسىمۇ، بالىلاردىن كىملەرنىڭ مىراستىن مەھرۇم بولىدىغانلىقىنى بايان قىلمىغان. سۈننەت ئاتا-ئانىسىدىن بىرەرسىنى ئۆلتۈرگەن قاتىلنى مىراستىن مەھرۇم قىلغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە: «قاتىل مىراس ئالالمايدۇ»[2] دېگەن. شۇڭا ئىسلام دىنىنىڭ مىراس قانۇنىدا، ئاتا-ئانىسىدىن بىرەرسىنى قەستەن ئۆلتۈرگەن ئادەم ئۇلارنىڭ مىراسىدىن مەھرۇم قىلىنىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە «بىز مىراس قالدۇرمايمىز، قويۇپ كەتكەنلىرىمىز سەدىقىدۇر»[3] دېيىش ئارقىلىق پەيغەمبەرلەردىن قالغان نەرسىلەرنىڭ ئۇلارنىڭ ۋارىسلىرىغا مىراس قىلىپ تەقسىم قىلىنمايدىغانلىقىنى، بەلكى سەدىقە قىلىپ تارقىتىلىدىغانلىقىنى بايان قىلغان.

(4) سۈننەتنىڭ مۇجمەل ئايەتلەرنى ئوچۇقلىشى

قۇرئان كەرىمدە بەزى مەنىسى مۇجمەل ئايەتلەر كەلگەن بولۇپ، سۈننەت ئۇلارنى ئوچۇقلۇققا ئېرىشتۈرگەن. مەسىلەن: قۇرئان كەرىمنىڭ: ﴿ئازابتىن ئەمىن بولۇش ئىمان ئېيتقان، ئىمانىغا زۇلۇمنى ئارىلاشتۇرمىغان ئادەملەرگە مەنسۇپتۇر، ئۇلار ھىدايەت تاپقۇچىلاردۇر.﴾[4]دېگەن ئايىتى چۈشكەندە، ساھابىلارغا بۇ ئايەت ئېغىر كېلىپ، «قايسىمىز زۇلۇم قىلمايمىز؟» دېيىشكەن ۋە ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مۇراجىئەت قىلغان. شۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئايەتتىكى «زۇلۇم» سۆزىدىن لۇقمان سۈرىسىدىكى: ﴿ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ھەقىقەتەن چوڭ زۇلۇم (ھەقسىزلىقتۇر)﴾[5]، دېگەن ئايەتتە ئېنىق بايان قىلىنغان شېرىك مەقسەت قىلىنىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ بەرگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ كۆڭلى ئارام تاپقان.

(5) سۈننەتنىڭ قۇرئان كەرىمدە كەلمىگەن ھۆكۈملەرنىمۇ ئېلىپ كەلگەنلىكى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىدە قۇرئان كەرىمدە كەلمىگەن كۆپلىگەن مۇستەقىل ھۆكۈملەر كەلگەن.

سۈننەت ئارقىلىق بېكىتىلگەن شەرىئەت ئەھكاملىرى[6]

1670. سوئال: سۈننەت ئارقىلىق بېكىتىلگەن ئەھكاملارنىڭ ئۆرنەكلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمدە كەلمىگەن بولسىمۇ، سۈننەت ئارقىلىق بېكىتىلگەن شەرىئەت ھۆكۈملىرىنىڭ بەزى مىساللىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئايالنى ئۇنىڭ تاغا-ئاچىلىرى بىلەن بىر نىكاھتا تۇتۇشنىڭ ھاراملىقى.

---

(1) نىسا سۈرىسى11- ئايەت.
(2) تىرمىزىنىڭ «سۈنەن» ناملىق ھەدىس توپلىمى2- توم،215- بەت، 1713-ھەدىس، سەھىھ دېيىلگەن ھەدىس.
(3) «سەھىھۇلبۇخارى» 4036-ھەدىس، «فەتھۇلبارى»نىڭ7- توم،426- بەت.
(4) ئەنئام سۈرىسى82- ئايەت.
(5) لۇقمان سۈرىسى13- ئايەت.
(6) بۇ ماۋزۇ دوكتۇر رىزا مۇھەممەد سەفىيۇددىن ئەل سەنۇسىينىڭ«محاضرات في الثقافة الإسلامية» (ئىسلام ھازارىتى ھەققىدە لېكسىيە)ناملىق ئەسىرىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

(2) ئىشەك گۆشىنىڭ ۋە ھەر قانداق مەرگەن چىشلىق يىرتقۇچ ھايۋانلار بىلەن يىرتقۇچ تىرنىقى بار قۇشلارنىڭ گۆشىنى يېيىشنىڭ ھاراملىقى.

(3) رامىزان كۈندۈزىدە بىلىپ تۇرۇپ جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق روزىسىنى بۇزغان كىشىگە كاپارەت كېلىدىغانلىقى.

(4) بەدەنگە نەقىش ئويۇشنىڭ ھاراملىقى ۋە مۇنداق قىلغۇچىلارنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ لەنىتىگە ئۇچرايدىغانلىقى.

مۇندىن باشقا كۆپلىگەن شەرىئەت ئەھكاملىرى سۈننەت يولى بىلەن بەلگىلەنگەن[1].

(1) دوكتۇر مۇستافا سىبائىنىڭ «السنة ومكانتها في التشريع الإسلامي» ناملىق ئەسىرى 376-393- بەتلەر.

سۈننەت مۆجىزىلىرى

سۈننەت مۆجىزىلىرى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇسلۇبى

1671. سوئال: سۈننەتنىڭ مۆجىزىسى دېگەن قايسى؟

جاۋاب: سۈننەتنىڭ مۆجىزىلىرى سۈننەتنىڭ شەرىئەت بەلگىلەش، تەربىيە ئۇسۇلى، ھەدىسلەرنىڭ تېكىستلىرىدىكى گۈزەل ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى، ھەدىس تىلىنىڭ ئۆزگىچىلىكى، غەيبلەردىن خەۋەر بېرىشى، ھەدىسلەردىكى ئىلمىي ھەقىقەتلەر قاتارلىق بىر قانچە تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

تۆۋەندە: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەل ئىپادىلەش ئۇسلۇبى، سۈننەتتىكى ئىلمىي مۆجىزىلەر ۋە ئۇنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرىدىكى مۆجىزىلىرى قاتارلىق ماۋزۇلاردا تەپسىلى توختىلىمىز.

1672. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەل ئىپادىلەش ئۇسلۇبى قانداق ئىدى؟

جاۋاب: ھېچكىم شەك قىلمايدىغان ھەقىقەتكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى ئەدەبىياتنىڭ ئەڭ گۈزەل ئىپادىلەش ئۇسلۇبلىرىنىڭ ھەممە تۈرىدە قۇرئان كەرىمدىن قالسا ئەڭ يۇقىرى ئورۇندا تۇرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى ئاللاھقا تۇتاشقان قەلبلەرنى گۈللەندۈرۈش، تاشتەك قېتىپ كەتكەن يۈرەكلەرنى يۇمشىتىش، ئاڭلىغۇچىلارغا ھۇزۇر-ھالاۋەت بېرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك ئېغىزىدىن چىققان ھەر بىر ھېكمەتلىك سۆزنى ھۇزۇرى قەلب بولغان ھالدا (كۆڭۈل بېرىپ) ئاڭلىغىنىڭىزدا ياكى ئوقۇغىنىڭىزدا، گويا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كۆرگەندەك ياكى روھىي ئالەملەرگە يۈكسەلگەندەك بولىسىز. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەنىۋىيات ئالەمنىڭ يېگانە رەھبىرى بولغاندەك، ئەدەبىياتنىڭ ئەڭ يۇقىرى ئۈلگىلىرىگە ئىگە زات ئىدى. چۈنكى ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ئەرەب ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ يۈكسەك ئىپادىلەش ئۇسلۇبلىرىنى ئاتا قىلغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە: «ماڭا جەۋامىئۇل كەلىم(لەۋزى قىسقا، مەنىسى چوڭقۇر بايان) بېرىلدى»[1] دېگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزلىرى تەكەللۇپتىن خالىي، مەنىسى ئېنىق، لەۋزى قىسقا، سۈپەتلەش، ئوخشىتىش، تەسۋىرلەش، تەبىرلەش ۋە ئىخچاملاشتا ئەدەبىيات ۋە ئىستىلىستىكا ماھىرلىرىنى ھەيران قالدۇرارلىق شەكىلدە ئۈستۈن ئىدى. شۇ سەۋەبتىنمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قەدىمدىن ھازىرغا قەدەر ئەدەبىياتتىن زەۋقى بار ھەر قانداق كىشى قايىل بولۇپ كەلمەكتە. ئۆز ۋاقتىدىكى ئەرەب، يۇنان ۋە پارس مىللىتىنىڭ دۇنياغا تونۇلغان ئاتاقلىق شائىرلىرى بىلەن ئەدىبلىرىنى قايىل قىلىپ، باش ئەگدۈرگەن ھەقىقەت بۇ ئىدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سۆزلىگەندە، ھەممە كىشى ئاڭلاپ چۈشىنىدىغان شەكىلدە، ھەر بىر جۈملە ئوتتۇرىسىدا توختاپ-توختاپ، ئېنىق ۋە ئوچۇق سۆزلەيتتى. بەزى مۇھىم سۆزلەرنى ئۈچ قېتىمدىن قايتىلاپ تەكىتلەيتتى. ئۆزى سۆزلەۋاتقان سۆزلەردىن قاتتىق

(1) «سەھىھۇلبۇخارى»7013-ھەدىس، «فەتھۇلبارى»12- توم،496- بەت.

تەسىرلىنەتتى، بۇ تەسىرات ئۇنىڭ مۇبارەك چىرايىدا مەلۇم بولاتتى. جابىر ئىبنى ئابدۇللا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نۇتۇق سۆزلىگىنىدە، ئۇنىڭ كۆزلىرى قىزىرىپ كېتەتتى، ئاۋازى يۇقىرى كۆتىرىلەتتى، خۇددى ئەسكەرلەرنى يېتىپ كەلگەن دۈشمەندىن ئاگاھلاندۇرىۋاتقان قوماندانىدەك جىددىي سۆزلەيتتى»[1].

سۆزلەۋاتقان ۋاقىتتىكى ھەرىكەتلىرى بىلەن ۋە ئىشارەتلىرىنىڭ ئاڭلىغۇچىلارنىڭ دىققىتىنى جەلب قىلىشتا، غەپلەتتە قالغانلارنى ۋە دىققەتسىزلەرنى ئويغىتىشتا ناھايىتى زور تەسىرى بار ئىدى. تەقۋالىقنى چۈشەندۈرۈشتە «تەقۋالىق بۇ يەردە!» دەپ كۆكسىگە ئىشارەت قىلغانلىقى، ئۆزىنىڭ يېتىمنى باققان كىشى بىلەن جەننەتتە بىرگە بولىدىغانلىقىنى ئىپادىلەشتە ئوتتۇرا بارمىقى بىلەن ئىشارەت بارمىقىنى جۈپلەپ كۆرسەتكەنلىكى بۇلارنىڭ مىسالىدۇر.

شۇڭا ھەدىسنىڭ مەنىسى ئىنساننىڭ قەلبىنىڭ ئىچكىرى قىسمىغا تەسىر قىلىدۇ، ھەتتا بىرەر ھەدىس بىر ئىنساننىڭ ھاياتىنى تۈپتىن ئۆزگەرتىپ، ئۇنى باشقا بىر ئىنسان قىلىشقا يېتەرلىك. مۇنۇ ھەدىسنى ئوقۇغىنىڭىزدا، بۇ ئېيتقانلىرىمىزنىڭ راست ئىكەنلىكىنى تەستىقلايسىز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كۈنى ياخشىلىق ۋە يامانلىق ھەققىدە سورالغىنىدا: «ياخشىلىق- ياخشى خۇلقتۇر، يامانلىق- كۆڭۈلنى بىئارام قىلىدىغان ۋە باشقىلارنىڭ بىلىپ قېلىشى ياقتۇرۇلمايدىغان نەرسىدۇر»[2] دەپ جاۋاب بەرگەن.

بۇ ھەقىقەتەن كاتتا مەنە ۋە ئىنتايىن توغرا دىئاگنوز بولۇپ، ئىنسان ھاياتىغا بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئۇلۇغ تەلىماتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزى شۇ ۋاقىتتىكى ئىنسانلارغىلا ئەمەس، بەلكى ھەر قانداق بىر ئەسىر ۋە ھەر قانداق بىر جەمئىيەتتىكى ئىنسان ئەۋلادىغا قارىتىلغان سۆزدۇر. بۇ سۆز پەزىلەتلىك بىر جەمئىيەتنى بەرپا قىلىش يولىدا ئومۇمىي پرىنسىپتۇر. چۈنكى ئۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزى-دە!

1673. سوئال: سۈننەتنىڭ ئىلمىي مۆجىزىلىرى دېگەن قايسىلار؟

جاۋاب: سۈننەتنىڭ ئىلمىي مۆجىزىلىرىدىن مەقسەت- پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خەۋەر بەرگەن ۋە تەجرىبە ئىلمى راستلىقىنى ئىسپاتلىغان ئىلمىي ھەقىقەتلەردۇر.

1674. سوئال: زامانىمىزدا ئىلمىي ھەقىقەتلەرنىڭ قانداق ئەھمىيىتى بار؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن زامانداش بولۇش شەرىپىگە نائىل بولغانلار ئۇنىڭ ئەقلنى ھەيران قالدۇرىدىغان كۆپلىگە مۆجىزىلىرىنى كۆزلىرى بىلەن كۆرگەن بولسا، ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرىنىڭ مۆجىزىلىرىنى ھەر بىر ئەسىردە شۇ ئەسىر ئىنسانلىرىنىڭ ئەقلىگە مۇناسىپ شەكىلدە كۆرسىتىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن قۇرئان كەرىمنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ سۆزى ئىكەنلىكى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ كەلدى.

ھازىرقى زامان ئىنسانلىرى ھېچقانداق نەرسىگە ئىلمنىڭ دالالەتلىرىگە ۋە ئىلمىي ھەقىقەتلەرگە باش ئەگكەندەك باش ئەگمەيدۇ. ئۇلارنى ئىلمىي ھەقىقەتلا قايىل قىلالايدۇ. ئىلمىي مۆجىزىلەر ھەقىقەتنى ئىزدىگەن ھەر قانداق ئادەمگە ئەڭ كۈچلۈك ۋە ئەڭ ئوچۇق ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى تەقدىم قىلىشقا قادىردۇر.

---

(1) سەھىھ مۇسلىم2- توم،592- بەت،868-ھەدىس.
(2) سەھىھ مۇسلىم 4- توم،1980- بەت،2553-ھەدىس.

ھەدىسلەردىكى ئىلمىي مۆجىزىلەر

ھەدىسلەردىكى ئىلمىي مۆجىزىلەرنىڭ بەزى مىساللىرى

1675. سوئال: ھەدىسلەردىكى ئىلمىي مۆجىزىلەرنىڭ مىساللىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ھەدىسلەردىكى ئىلمىي مۆجىزىلەرنىڭ بەزى مىساللىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) سىيادان مېيىنىڭ شىپالىقى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىيادانىدا ئۆلۈمدىن باشقا ھەر قانداق كېسەل ئۈچۈن شىپا باردۇر»[(1)].

ئىلمىي تەجرىبىلەر سىيادانىنىڭ ئىنسان ئورگانلىرىنىڭ مىكروبلىنىشتىن ۋە كېسەللىكتىن ساقلىنىش كۈچىنى ئاشۇرىدىغان تەبىئىي دورا ئىكەنلىكىنى، راك، ئەيدىز قاتارلىق خەتەرلىك ئاغرىقلارنى داۋالاشتا ئەھمىيىتى زور ئىكەنلىكىنى، شۇنداقلا سىيادانىنىڭ نەپەسلىنىش يوللىرىنى كېڭەيتىش، مىكروبلارنى ئۆلتۈرۈش، قان ئايلانمىسىنى رەتكە سېلىش ۋە ئۆپكە كېسەللىكىنى ساقايتىش قاتارلىق نۇرغۇنلىغان خاسىيەتلىرىنىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلىدى.

تىببىي مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئېيتىشىچە، سىيادان مېيىنى بىر گرامدىن ئىككى گرامغىچە كۈنىگە بىر قېتىمدىن سامساق ياكى پىياز بىلەن بىرگە ئىچىشنىڭ تەننىڭ مىكروبلىنىشتىن ۋە كېسەللىكلەردىن ساقلىنىش كۈچىنى تەبىئىي ھالدا ئاشۇرۇشتا پايدىسى زور ئىكەن.

(2) تازىلىق ئۈچۈن سول قولنى ئىشلىتىشنىڭ سىرى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەر تەرەت قىلغىنىڭلاردا، ئىستىنجا قىلغىنىڭلاردا ئوڭ قولۇڭلارنى ئىشلەتمەڭلار (پەقەت سول قولۇڭلارنى ئىشلىتىڭلار)، ئىچىۋاتقاندا قاچىغا تىنماڭلار»[(2)].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلارغا ئوڭ قولنى يېمەك-ئىچمەكلىكلەرنى تۇتۇش، باشقىلار بىلەن كۆرۈشۈش قاتارلىق ئىشلارغا، سول قولنى تەرەت قىلغاندا تازىلىنىش، بۇرۇننى تازىلاش قاتارلىق ئىشلارغا ئىشلىتىشنى ئۆگەتكەن. مانابۇ ئىنتايىن سەزگۈرلۈك بىلەن بەلگىلەنگەن تىببىي تەلىمات بولۇپ، ھازىرقى زامان تىببىي تىلىدا «مىكروبتىن ساقلىنىش» دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى يېمەك-ئىچمەك ئۈچۈن ئوڭ قولنى، تازىلىق ئۈچۈن سول قولنى ئىشلىتىش مىكروبلارنىڭ يېمەك-ئىچمەكلەرگە، نەپەس ئېلىش ئورگانلىرىغا يېتىپ بېرىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

(3) چۈشكۈرگەندە ئېغىز-بۇرۇننى يېپىش

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەر چۈشكۈرگەندە ئىككى ئالقىنىڭلار بىلەن يۈزۈڭلارنى يېپىۋېلىڭلار ۋە ئاۋازىڭلارنى پەسەيتىڭلار»[(3)].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ تەلىماتى ھازىرقى زاماندا تىببىي مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ

---

(1) «سەھىھۇلبۇخارى» 5688-ھەدىس، «فەتھۇلبارى» 10- توم،176- بەت.

(2) «سەھىھۇلبۇخارى»154 –ھەدىس، «فەتھۇلبارى» 1- توم،337- بەت.

(3) ئەبۇداۋۇد نىڭ «سۈنەن» ناملىق ھەدىس توپلىمى 5029-ھەدىس، سەھىھ دەپ باھالانغان.

ئەڭ مۇھىم تەۋسىيەلىرىدىن بىرىگە ئايلانغان. چۈنكى چۈشكۈرگەن ئادەم كۆپىنچە زۇكامدىن چۈشكۈرىدۇ، چۈشكۈرگەندە ئېغىز- بۇرۇننى ياپمىغاندا، بۇرۇندىن چىققان مىكروب باشقىلارغا تارقايدۇ. شۇڭا باشقىلارنىڭ سالامەتلىكىنى قوغداش يۈزىسىدىن زامانىمىزدىكى دوختۇرلار زۇكام بولغان ئادەمنى چۈشكۈرگىنىدە، ئېغىز- بۇرنىنى ياغلىق ياكى قانداقلا بىر نەرسە بىلەن يېپىۋېلىشنى تەۋسىيە قىلىدۇ.

كۆپ چۈشكۈرۈشنىڭ پەقەت زۇكام سەۋەبىدىن بولىدىغانلىقىنى ھازىرقى زاماندا ئىلىم-پەن سايىسىدا ھەممە ئادەم ياخشى بىلىدۇ. ئەمما پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇندىن 14ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىت ئىلگىرىكى ئىلىم-پەن تەرەققىي قىلمىغان، مىكروبلارنى بىلىش ئۈچۈن مىكروسكوپ دېگەنلەر ئىجاد قىلىنمىغان بىر زامانلاردا ئىنسانىيەت تارىخىدا تۇنجى قېتىم بۇ ھەقىقەتنى ئېلان قىلغان ئىدى. ئۇ يەنە كۆپ چۈشكۈرگەن بىر ئادەمگە قاراپ: «بۇ ئادەم زۇكام بۇپ قاپتۇ»[1] دېگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە:«سىلەر چۈشكۈرگەندە، ئەلھەمدۇلىللاھ (ئاللاھقا شۈكرى) دەڭلار»[2] دەپ تەلىم بەرگەن.

1676. سوئال: چۈشكۈرگەندە ئاللاھقا شۈكرى ئېيتىشقا بۇيرۇشنىڭ سىرى نېمە؟

جاۋاب: چۈشكۈرۈك ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا ئاتا قىلغان بۈيۈك نېمەتلەر قاتارىدىن بىر نېمەتتۇر. چۈنكى ئۇ قاتتىق سىلكىنىش ئارقىلىق مېڭىدىن بۇزۇق ھاۋانى بۇرۇن ئارقىلىق چىقىرىۋېتىپ ئورگانلارنىڭ سالامەتلىكىنى ساقلايدۇ. تەتقىقاتچىلارنىڭ ئېيتىشىچە، ئادەم زۇكام بولغاندا ياكى دىماغنى غىدىقلايدىغان پۇراقنى پۇرىغاندا، بۇرۇننىڭ شىلىمشىق پەردىلىرى غىدىقلىنىپ چۈشكۈرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن دىماغنى غىدىقلايدىغان پۇراقلار ياكى كېسەل مىكروبلىرى چىقىپ كېتىدۇ. بۇ ئادەم تېنىدىكى بىر خىل ئۆزىنى قوغداش ئىنكاسى. زۇكامدىن بولمىغان چۈشكۈرۈك سالامەتلىكنىڭ ئەلچىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

مانا مۇشۇنداق پايدىلىق بىر نېمەتنىڭ قەدرىگە يېتىپ، ئاللاھ تائالاغا شۈكرى ئادا قىلغان ھالدا، ئۇنى مەدھىيىلەپ «ئەلھەمدۇ لىللاھ» دېيىش ئىنسانى گۈزەل خىسلەتتۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ چۈشكۈرگەندە «ئەلھەمدۇ لىللاھ» دېيىشكە بۇيرىغانلىقىدا چوڭقۇر ئىلمىي ھەقىقەت يوشۇرۇنغان بولۇپ، 14 ئەسىردىن كېيىن، ئەمدىلا ئىنسانلار ئىلىم-پەن سايىسىدا ئۇنى كەشپ قىلىپ چىققان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە «بىراۋ چۈشكۈرۈپ ئەلھەمدۇلىللاھ دېسە، ئۇنى ئاڭلىغان ئادەم يەرھەمۇكەللاھ (ئاللاھ سىزگە رەھمەت قىلسۇن)دېسۇن»[3] دەپ بۇيرىغان.

دېمەك، چۈشكۈرۈشنىڭ مىكروب سەۋەبىدىن كېلىدىغانلىقىنى، كۆپ چۈشكۈرۈشنىڭ زۇكامدىن بولىدىغانلىقىنى، چۈشكۈرگەندە ئېغىز-بۇرۇننى يېپىشنىڭ باشقىلارنى قوغداش يۈزىسىدىن زۆرۈر ئىكەنلىكىنى، چۈشكۈرۈشنىڭ ئىنسان سالامەتلىكى ئۈچۈن پايدىلىق بولغان چوڭ نېمەت ئىكەنلىكىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدەك مەكتەپ كۆرمىگەن، ئوقۇش ۋە يېزىشنى ئۆگەنمىگەن، ئىلىم-پەن ۋە ھەر قانداق پەن- تېخنىكا قۇراللىرىدىن پۈتۈنلەي يىراقتا-

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى، مۇھەممەد ناسىرۇددىن ئالبانىينىڭ «سەھىھۇل جامى» ناملىق ئەسىرىدە سەھىھ دەپ باھالانغان ھەدىس، نومىرى 4130.

(2) ئىمام بۇخارى رىۋايىتى.

(3) ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى.

سەھرا ھاياتىدا ئۆمۈر سۈرگەن بىر ساۋاتسىز زاتنىڭ بىلىشى مۇمكىنمۇ؟

بۇ ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېغىزىغا كىم سالغان؟ شۈبھىسىزكى، ئاللاھ سالغان!

شۇڭا ھەدىسنى مەنىسى ئاللاھ تائالادىن، لەۋزى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن كەلگەن ۋەھيى دەيمىز.

(4) زىنا ئەڭ ساقايماس كېسەللەرنىڭ گۇۋاھچىسىدۇر

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قانداقلا بىر قەۋمدە زىنا-پاھىشە ئومۇملىشىدىكەن، ئۇلارغا ئۇلاردىن بۇرۇنقىلىرىغا يەتمىگەن ئاغرىقلار يېتىدۇ»[1] دەپ ئاگاھلاندۇرۇش ئارقىلىق مۇنداق بىر ئىلمىي ھەقىقەتنى ئېلان قىلغان. ئۇ بولسىمۇ، زامانىمىزدا «ئېيدىز» دەپ تونۇلغان ئېپلاس كېسەللىكنىڭ زىنا قىلىش سەۋەبلىك كېلىپ چىققانلىقى ئىدى.

ئىسلام دىنىنىڭ زىنانى قەتئىي شەكىلدە ھارام قىلىشىدىكى سىرلارنىڭ بىرى، زىنانىڭ جىسمانىي، ئىجتىمائىي، ئەخلاقىي جەھەتلەردىن ئىنتايىن زىيانلىق بىر قىلىق بولغانلىقىتىن ئىدى. ھازىرقى زامان تىببىي ئىلمىنىڭ ئىسپاتلىشىچە، زىناغا يېقىنلىششتىن تۆرلۈك خەتەرلىك كېسەللىكلەر مەيدانغا كېلىدىكەن. زىنا - پاھىشە ئىشلارنى قىلغانلار ھەرخىل ئاغرىقلارغا دۇچار بولىدىكەن. شىپاسى يوق ئەڭ ۋەھشىي ئاغرىق «ئېيدىز» كېسىلىنىڭ ۋىرۇسى بولسا پەقەت زىنا - پاھىشە ئارقىلىق يۇقىدىكەن.

زىنا - شەرەپلىك ئائىلىلەرنى يەرگە قارىتىدىغان، ئابرويلۇق كىشىلەرنى يەرگە ئۇرىدىغان، شىجائەتلىك كىشىلەرنى قورقۇنچاق قىلىپ قويىدىغان بىر رەزىل ئىشتۇر.

ئىسلام دىنىنىڭ زىنانى قەتئىي ھارام قىلغانلىقىنىڭ ھېكمىتى ھازىر تەرەققىي قىلغان ئىلىم-پەن ئەسىرىدە تېخىمۇ روشەن ئىپادىلەنمەكتە. زىنانى چەكلەشنىڭ جەمئىيەتنى ئاغرىق-سىلاقلاردىن ۋە ئەخلاقسىزلىقلاردىن قوغداش ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى ھەركىم ياخشى چۈشىنىپ يەتمەكتە.

(5) ئانا سۈتىدىكى كىچىك جىسىملار

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بىر قورساقتىن چۈشكەن قېرىنداشلارنىڭ بىر-بىرى بىلەن نىكاھلىنىشى ھارام بولغاندەك، بىر ئانىنى ئەمگەن ئېمىلداشلەرنىڭمۇ بىر-بىرى بىلەن نىكاھلىنىشى ھارامدۇر»[2]. بۇنىڭغا بىنائەن، ئىسلام دىنى ئېمىلداشلەرنىڭ بىر-بىرى بىلەن ئۆيلىنىشىنى ھارام قىلغان ۋە ئېمىلداشلىك سابىت بولۇشى ئۈچۈن ئەڭ ئاز بەش قېتىم قانغۇچە ئەمگەن بولۇشىنى شەرت قىلغان.

ھازىرقى زامان تىببىي ئىلمى ئىسپاتلىدىكى، ئانىنىڭ سۈتىدە كىچىك جىسىملار بار بولۇپ، بوۋاق ئانىسىنى ئۈچ قېتىمدىن بەش قېتىمغىچە ئېمىشى بىلەنلا ئانا سۈتىدىكى بۇ كىچىك جىسىملار بوۋاققا يۆتكىلىدىكەن. ئانا سۈتىدىكى بۇ كىچىك جىسىملار تەننى مىكروب ۋە ئاغرىقلاردىن ساقلاش ۋەزىپىسىنى ئۆتەش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇنىڭدىكى ئىرسىيەتكە مۇناسىۋەتلىك بەزى خۇسۇسىيەتلەرنىمۇ قوبۇل قىلىدىكەن. بىر ئانىنىڭ سۈتىنى ئەمگەن ئېمىلداشلەر بىر-بىرىگە ئۆيلەنگەندە، سۈتتىن ئالغان بۇ كىچىك جىسىملار ئۇلاردا

---

(1) تەبەرانىي رىۋايىتى.

(2) سەھىھ مۇسلىم2- توم،1068- بەت، 1444-ھەدىس.

ئۇچراشقاندىن كېيىن، ئۇلاردا كېسەللىك پەيدا قىلىش ياكى غەيرى نورمال ئەھۋالغا سەۋەب بولۇش ئېھتىمالى بار ئىكەن.

سۈننەتنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرىدىكى مۆجىزىسى

سۈننەتنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرىدىكى مۆجىزىسى*

1677. سوئال: سۈننەتنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرىدىكى مۆجىزىسى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: سۈننەتنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرىدىكى مۆجىزىسى سۈننەت ئارقىلىق بەلگىلەنگەن شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ دۇنيادىكى ھەر قانداق قانۇن ۋە ھەرقانداق پەلسەپە بەردەك قوللايدىغان، يىللار، ھەتتا ئەسىرلەر بويى ئەھمىيىتىنى يوقاتمايدىغان ۋە ھەركىمنىڭ ئەقلى قوبۇل قىلالايدىغان بولىشىدا ئىپادىلىنىدۇ.

ئىنچىكىلاپ ئېيتقاندا، سۈننەت مۆجىزىسى ھەققىدە سۆز ئېچىش قۇرئان كەرىمنىڭ شەرىئەت بەلگىلەشتىكى مۆجىزىلىرىنىڭ داۋامى ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى قۇرئان كەرىمنىڭ بۇ مۆجىزىلىرىنى بىردىنبىر شەرھلەيدىغان مەنبە سۈننەتتۇر. قۇرئان كەرىمدە كېلىپ سۈننەت ئۇنى شەرھلىگەن ئۇلۇغ پىرىنسىپلار ئەينى ۋاقىتتا ئىسلام دىنىنىڭ ئۇلۇغلىقىنى ۋە ھەققانىيلىقىنى كەسكىن ئىسپاتلىماقتا. ئىسلام دىنى دۇنيالىق ۋە ئاخىرەتلىك ھەر ئىككىسىنى تەڭپۇڭلۇق بىلەن بىرگە ئېلىپ بېرىشقا تەشەببۇس قىلىدىغان، ئۇنىڭ يولىدا ماڭغان ھەر زامان ۋە ھەر ماكاندىكى ئىنسانلارنىڭ بەخت-سائادىتىگە كاپالەت قىلغان ئۇلۇغۋار دىندۇر.

1678. سوئال: سۈننەتنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرىدىكى مۆجىزىلىرىنىڭ مىساللىرى قايسىلار؟

جاۋاب: سۈننەتنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرىدىكى مۆجىزىلىرىنىڭ بەزى مىساللىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ھاياتنى قوغداش

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئۆزىنى تاغدىن تاشلاپ ئۆلىدىكەن، ئۇ دوزاختا ئۆزىنى تاشلىغان ھالدا مەڭگۈلۈك ئازابلىنىدۇ، كىمكى ئۆزىنى زەھەر ئىچىپ ئۆلتۈرىۋالىدىكەن، ئۇ دوزاختا زەھەر ئىچىۋاتقان ھالدا مەڭگۈلۈك ئازابلىنىدۇ، كىمكى ئۆزىنى تىغلىق نەرسە بىلەن كېسىپ ئۆلتۈرىدىكەن، ئۇ دوزاختا ئۆزىنى پىچاقتا تىلىۋاتقان ھالدا مەڭگۈلۈك ئازابلىنىدۇ»[1].

ھەممىگە مەلۇمكى، دۇنيا ھاياتى قىيىن سىناقلار، بەختسىزلىكلەر ۋە جاپا-مۇشەققەتلەر بىلەن تولغان بىر ھاياتتۇر. ئىنسان بۇ ھاياتتا نۇرغۇنلىغان خاپىلىقلارغا ۋە بالالارغا ئۇچرايدۇ. لېكىن سەۋرچانلىق بىلەن ئىش كۆرگەنلەرنىڭ ئاقىۋىتى ھەمىشە خەيرلىك بولىدۇ. دۇنيادا ياخشىلىقنىڭ يوللىرى تىكەنلەر بىلەن قورشالغان بولسىمۇ، بۇ يولدا ئىزچىل داۋام قىلالىغانلار ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاقىۋىتى مەڭگۈلۈك بەخت-سائادەتتىن باشقا بولمايدۇ.

بۇ دۇنيانى مەڭگۈلۈك دەپ گۇمان قىلغانلار ياكى ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىپ ئاخىرەتتىن ئىبارەت مەڭگۈلۈك ئالەمنىڭ بارلىقىغا ئىشەنمىگەنلەر بېشىغا كەلگەن خاپىلىق ۋە كۆڭۈلسىزلىكلەر سەۋەبلىك بەختسىزلىكلەرگە تولغان بۇ دۇنيا بىلەن بۇرۇنراق ۋىدالىشىش

---

* مۇھەممەد لۇقمان ئەئزەمىينىڭ«ھەدىسلەرنىڭ تەربىيۋى خۇسۇسىيەتلىرى» ناملىق ئەسىرىدىن پايدىلىنىلدى.

(1) سەھىھ مۇسلىم10- توم،303- بەت، 5778-ھەدىس.

ئۆچۈن ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋېلىشقا ئالدىرايدۇ. ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋېلىش خاھىشىنىڭ ئاللاھ تائالاغا ئىشەنمەيدىغان ياكى ئۆزلىرى مەنسۇپ بولغان دىن بىلەن مۇناسىۋىتى ئۈزۈلگەن ئىنسانلار ئارىسىدا كۆپ يۈز بېرىدىغانلىقىنىڭ سەۋەبى بۇ ئىدى.

ئىسلام دىنى ئىنسانلارغا ھەر قانداق بىر قىيىنچىلىقنى سەۋرچانلىق بىلەن توغرا ئۇسۇلدا ھەل قىلىشنىڭ ئەڭ ئېسىل ۋە مۇكەممەل يوللىرىنى ۋە پىرىنسىپلىرىنى تەقدىم قىلغان. پەيغەمبەر ئەلەيھسسالام مۇبارەك ھەدىسلىرىدە ئىنسان ھاياتىنى قوغداش ۋە ئۇنىڭ بەخت-سائادىتىنى كاپالەتلەندۈرۈشكە تۈرتكە بولىدىغان كۆپلىگەن مۇكەممەل تەلىماتلارنى ئۆگەتكەن. ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋېلىشتىن توسۇش ۋە مۇنداق قىلغۇچىلارنى مەڭگۈلۈك دوزاخ ئوتى بىلەن تەھدىت قىلىشمۇ بۇ تەلىماتلاردىن بىرىدۇر.

ئىسلام دىنى ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋېلىشنى كەسكىن ھارام قىلىش ئارقىلىق ئىنسان ھاياتىنى قوغداش يولىدا بارچە قانۇنلارنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكەن. چۈنكى دۇنيادىكى ھەر قانداق بىر قانۇن ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋېلىشنى جىنايەت دەپ سانىغان بولسىمۇ، بۇ ئىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش يولىدا چارە-تەدبىر ئىجاد قىلىشتىن ئاجىز كەلگەن. ئەمما ئىسلام دىنى ئۆزىنىڭ نۇرلۇق شەرىئىتى سايىسىدا، مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىدىكى ئەزالىرىنىڭ ھەممىسىگە بۇ چارە-تەدبىرنى ئاللىبۇرۇن تەقدىم قىلغان. شۇ سەۋەبتىن مۇسۇلمان دۆلەتلىرىنى غەرب دۆلەتلىرىگە ياكى كوممۇنىست دۆلەتلىرىگە سېلىشتۇرغىنىمىزدا، ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋېلىش خاھىشىنىڭ مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىدە يوقنىڭ ئورنىدا ئىكەنلىكىنى كۆرىمىز. بۇنىڭغا باشقا دىندىكىلەرمۇ ئىقرار.

(2) مۇسۇلمانلاردىكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت

پەيغەمبەر ئەلەيھسسالام مۇنداق دېگەن: «مۆمىنلەر ئۆزئارا دوستلۇقتا، مېھرىبانلىقتا ۋە ھېسداشلىقتا بىرەر ئورگىنى ئاغرىسا باشقا ئورگانلارمۇ ئىسمىداش ۋە ئۇيقۇسىزلىق بىلەن بىئارام بولىدىغان بىر تەنگە ئوخشاشتۇر»[1].

بۇ ھەدىس مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىدىكى شەخسلەر ئوتتۇرىسىدا ھۆكۈم سۈرىدىغان ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنىڭ ئەڭ مۇكەممەل ئۈلگىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئىسلام دىنى تەشەببۇس قىلغان مۇسۇلمانلار جەمئىيىتى ئۆزئارا ھۆرمەت-ئېھتىرام، سۆيگۈ-مۇھەببەت، سەممىي قېرىنداشلىق، مېھىر-شەپقەت، ياردەمسۆيەرلىك ئۇستىگە قۇرۇلغان ئۈلگىلىك جەمئىيەت بولۇپ، كىشىلىك ھوقۇقنى قوغدايدىغان، كوللېكتىپنىڭ ھەقلىرىنى ئادا قىلىدىغان، ئۆزئارا ھەمكارلىقنى ئاساس قىلغان مۇستەھكەم پىرىنسىپلارغا ئىگىدۇر.

مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىدە شەخسىيەتچىلىككە، مەنمەنچىلىككە، ماددىنى ئۇلۇغلاشقا ئورۇن يوق. مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىدىكى ئىنسانلار دۇنيانىڭ ھەر قانداق ئېغىر قىيىنچىلىقلىرى ۋە زور سىناقلىرى ئالدىدا ئۆزلىرىنى يالغۇز، چارىسىز ھېس قىلمايدۇ، بەلكى پۈتۈن جەمئىيەت ئەزالىرى قىيىنچىلىقلارنى بىرگە ھەل قىلىدىغانلىقىغا، بىر-بىرىگە مەدەتكار بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ.

يۇقىرىقى ھەدىستىن مەلۇمكى، پەيغەمبەر ئەلەيھسسالام ئەڭ كۆپ كىشىلىك ھوقۇق دەۋاسىنى قىلىدىغان بۈگۈنكى غەرب دۇنياسىمۇ ئۆگىنىپ بولالمىغان كىشىلىك ھوقۇق پىرىنسىپىنى، ئۇلارنىڭ قامۇسلىرىغا كىرىشتىن ئاۋۋال ئېلان قىلغان ۋە ئەمەلىيەتتە ئىجرا قىلىپ

(1) سەھىھ مۇسلىم4- توم،1999- بەت،2586-ھەدىس.

كۆرسەتكەن تۈنجى شەخس بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئوسمانىيلار خەلىپىلىكىنىڭ سۇلتانلىرىدىن مۇھەممەد فاتىھ بىر كۈنى پۇقراچە كىيىنىپ، بازارلارنى ئارىلىغان ۋە بىر ماگىزىنغا كىرىپ، ئۆيگە كېرەكلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى بۇ ماگىزىندىن سېتىۋالماقچى بولغىنىدا، ماگىزىن ئىگىسىنىڭ "بۇ بىرقىسمىنى مەندىن ئالسىڭىزمۇ، قالغانلىرىنى ماۋۇ يېنىمدىكى ماگىزىندىن ئالغايسىز، چۈنكى ئۇ ماگىزىنىنىڭ ئىگىسى بۈگۈن ئانچە كۆپ سودا قىلالمىدى"دەپ سورىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى بېرىشنى رەت قىلغانلىقىدىن تەسىرلىنىپ، "ئىستانبۇلغا يۈرۈش قىلىشنىڭ ۋاقتى يېتىپ كەپتۇ، بۇنداق بىر ئىناق جەمئىيەتنىڭ ئەھلى ئىستانبۇلنى چوقۇم بويسۇندۇرالايدۇ" دېگەن ئىكەن. راست دېگەندەك ئىستانبۇل ئۇلارنىڭ كۈچى بىلەن فەتھى قىلىنغان.

ھازىرقى ئەڭ دېموكراتىك دېيىلگەن دۆلەتلەر ھەق- ھوقۇقلارنى ئىككى خىل تارازىدا تارتىپ، ئۆزلىرىگە تولۇق ئېلىپ، باشقىلارغا باشقىچە تارتىپ بېرىۋاتقان بولسا، ئىسلام دىنىنىڭ ھەق-ھوقۇق تارازىسى ھەمىشە ۋە ھەركىمگە بىر خىلدۇر. بۇنىڭدا دىن، ئىرق، مىللەت، رەڭ پەرقى يوق.

(3) گۈزەل ئەخلاقلارغا تەرغىپ قىلىش ۋە ناچار قىلىقلاردىن توسۇش

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا سىلەرگە ئاتا-ئانىلارنى قاقشىتىشنى، ئۇلارغا تېگىشلىك بۇرچ-ۋەزىپىلەرنى ئادا قىلماسلىقىڭلارنى، سىلەر ھەقلىق بولمىغاننى سوراشنى، بالىلىرىڭلارنى تىرىك تۇرغۇزۇپ كۆمۈشنى قەتئىي ھارام قىلدى. ئاڭلىغانلىكى، سۆزلەرنى قىلىشنى، ئېھتىياج بولمىسىمۇ نەرسە سوراشنى، پۇل-مېلىڭلارنى ئىسراپ يولى بىلەن زايە قىلىشنى يامان كۆردى»[1].

بۇ ھەدىس مۇسۇلماننىڭ ئەخلاق- پەزىلەتتىن بولغان ئەندىزىسىنى سىزىپ بەرگەن بولۇپ، ھەقىقىي مۇسۇلماننىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى ئۆگىتىدۇ. بۇ نىڭ بىلەن ئۇنىڭغا مەڭگۈلۈك بەخت-سائادەتنىڭ يوللىرىنى كۆرسىتىدۇ. دۇنيادا ياخشىلىق قىلىشقا، ئالدىدا قولنى كۆكسىگە قويۇپ تۇرۇپ، كامالىي ئېھتىرام بىلەن خىزمەت قىلىشقا ئەڭ ھەقلىق بولغان كىشىلەر چوقۇم ئاتا-ئانىلاردۇر. ئۇلارنى رازى قىلىپ زىيان تارتقان ئادەم بولمىغاندەك، ئۇلارنى قاقشىتىپ راۋاج تاپقان ئادەم يوق دۇنيادا. بۇ ھېچكىم رەت قىلالمايدىغان ھەقىقەت!

ئاتا-ئانا ئەنە شۇنداق ئۇلۇغ، دۇنيادا بەدەلسىز ياخشىلىق قىلىدىغان، كۆڭلىنى رەنجىتكەن تۇرسىمۇ يەنە ئۇنىڭغا ياخشىلىق تىلەيدىغان، كېرەك بولسا بالىلىرى ئۈچۈن جېنىنى تەقدىم قىلىدىغان، تارتقان جاپالىرىدىن راھەت ھېس قىلىدىغان ئاتا-ئانىدىن باشقا كىم بار دۇنيادا؟!

ئىسلام دىنى ئەخلاقنى قانۇن-پىرىنسىپلار ئارقىسىدا ئىشقا ئاشىدىغان ئەمەس، بەلكى يۈرەكتىن چىقىدىغان قىلىپ يېتىشتۈرۈشكە يېتەرلىك. چۈنكى مۇسۇلمانلاردىكى "ئاللاھ تائالا مېنىڭ جىمى قىلمىشلىرىمنى كۆرۈپ تۇرىدۇ، ھەتتا كۆڭلۈمگە كەلتۈرگەن خىياللىرىمنىمۇ بىلىپ تۇرىدۇ" دېگەن ئېتىقاد ھەل قىلغۇچ رولنى ئوينايدۇ

(4) ئىشلەپچىقىرىشقا ئۈندەش

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، بىراۋنىڭ قولىغا ئاغامچا ئېلىپ، ئۇچىسىدا ئوتۇن توشىغىنى ئۇنىڭ بىرىدىن نەرسە سورىغىنىدىن

(1) «سەھىھۇلبۇخارى» 5975-ھەدىس، «فەتھۇلبارى»10- توم،496- بەت.

ئەۋزەل»[1].

ئىسلام دىنى ئىشلەش ۋە ئىشلەپچىقىرىشنى ئىبادەتتىن سانايدىغان، تەييارتاپلىقنى ھەممىدىن بەك يامان كۆرىدىغان ئىلغار دىن. ئىسلام دىنى تەرغىب قىلغان ئىشلەش ئىشلەپچىقىرىشنىڭ بارلىق چارىلىرىنى ۋە سەۋەبلىرىنى قولغا كەلتۈرۈشنى تەقەززا قىلىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ ھېكمىتى ئىنساننىڭ ئۆزى ئۈچۈن يارىتىپ بېرىلگەن رىزىقلارنىڭ ئىشىكىنى ئەمگەك ئاچقۇچى بىلەن ئېچىشىنى، پېشانىسىنىڭ تەرى بىلەن ئىشلەپ، كۈچ سەرپ قىلىپ، ئاندىن يېيىشىنى تەقەززا قىلغان. شۇڭا ئىنسان ئىشلەشكە بۇيرۇلغان.

يۇقىرىقى ھەدىس ئىشلەشنىڭ زۆرۈرلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. چۈنكى ئىشلەش ئىنساننىڭ پېقىرلىققا قارشى كۈرەش قىلىش قۇرالىدۇر. خەلقىمىزدىمۇ «ئىشلىگەن چىشلەيدۇ» دېگەن ھېكمەت بار.

ئىشلەمچان مىللەت تەييارغا ھەييار بولماستىن، پېشانىسىنىڭ تەرى بىلەن ئىشلەپ تاپقانلىقى ئۈچۈن باشقىلارنىڭ ئالدىدىمۇ ھۆرمەتلىك، ئۆزى بولسا بەختلىك بولىدۇ.

(1) «سەھىھۇلبۇخارى» 1470-ھەدىس، «فەتھۇلبارى»3- توم،427- بەت.

قۇرئانچىلارغا رەددىيە

1679. سوئال: قۇرئانغىلا ئەمەل قىلىش سۈننەتتىن بىھاجەت قىلىدۇ دېگۈچىلەرگە قانداق رەددىيە بېرىلىدۇ؟

جاۋاب: سۈننەت قۇرئان كەرىمدىن قالسا ئىسلام دىنىنىڭ ئىككىنچى ئاساسىي دەستۇرى، قۇرئاننىڭ ئەھكاملىرىنى شەرھلىگۈچى ۋە ئۇنىڭ ھەقىقىي تەرجىمانىدۇر. قۇرئاندىكى شەرىئەت ئەھكاملىرىنى شەرھلەيدىغان ۋە بايان قىلىپ چۈشەندۈرۈپ بېرىدىغان بىردىنبىر مەنبە سۈننەتتۇر. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇسۇلمانلارغا ناماز ئوقۇشنى پەرز قىلغان بولسىمۇ، نامازنى قانداق، قانچە ۋاخ ۋە قايسى ۋاقىتلاردا ئوقۇشنى بايان قىلمىغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ۋەھيىسىگە تايىنىپ سۈننەتلىرى ئارقىلىق قۇرئاننىڭ مۇجمەللىرىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، ناماز ۋە باشقا ئەمەل ـ ئىبادەتلەرنىڭ قائىدە تەرتىبلىرى، سانى ۋە ئادا قىلىنىش ۋاقىتلىرىنى بېكىتكەن. ھەمدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «نامازنى خۇددى مەن ئوقۇغاندەك ئوقۇڭلار»[1] دەپ ئۆگەتكەن. زاكات، روزا، ھەج ۋە باشقا بارلىق ئىبادەتلەرمۇ شۇنداق.

«بىز قۇرئانچىلارمىز»، «بىز پەقەت قۇرئانغىلا يۈلىنىمىز»، «قۇرئان ئۆزىلا كۇپايە قىلىدۇ» دېگەنگە ئوخشىغان، ئاڭلىنىشى چىرايلىق، ئەمما باتىل مەقسەت قىلىنغان شۇئارلارنى توۋلاپ يۈرگۈچىلەر ئىسلام دىنىغا زىيانكەشلىك قىلىشتىن باشقىنى ئويلىمىسا كېرەك. بۇ سۆزلەر «باتىل مەقسەت قىلىنغان ھەق سۆز»لەردۇر. چۈنكى «بىز قۇرئانچىلارمىز» دېگەن سۆز – ھەق سۆز. چۈنكى ھەر قانداق بىر مۇسۇلمان قۇرئانچىدۇر. ئۇ قۇرئاننى سۆيىدۇ، ھۆرمەتلەيدۇ، ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرىدۇ. ئەمما بۇ سۆزنى كوزىر قىلىپ تۇرۇپ، ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ ئاساسلىرىدىن بولغان سۈننەت، ئىجما ۋە قىياسلارنى ئىنكار قىلماقچى بولغانلارنىڭ نىيىتى توغرا ئەمەس. ئۇلار بۇ چىرايلىق سۆزى ئارقىلىق ھەممە كىشى بىلىدىغان ھەقىقەتنى ئەمەس، بەلكى باتىلنى مەقسەت قىلغۇچىلاردۇر. ئۇ باتىل قايسى دېگەندە، قۇرئان كەرىمنىڭ ھەقىقىي تەرجىمانى ۋە ئۇنىڭ ئايەتلىرىدىكى مەقسەت-مۇددىئالارنى ئەڭ توغرا ۋە ئەڭ مۇناسىپ رەۋىشتە شەرھلەپ بېرىدىغان ياردەمچى مەنبە بولغان سۈننەتنى ئۇنىڭدىن يىراقلاشتۇرىۋەتكەندىن كېيىن، قۇرئاننى ئۆز خاھىشلىرىغا مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ خالىغانچە تەۋىل ۋە تەپسىر قىلىش ئارقىلىق ئىسلام دىنىنى پۈچەكلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت نىجىس مەقسەتلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتۇر! سۈننەتنى رەت قىلغۇچىلارنىڭ ئىمانى قوبۇل ئەمەس.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ خىلدىكى ئادەملەرنىڭ چىقىدىغانلىقىدىن ئالدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دېگەن: «بىر زامان كېلىدۇكى، بىراۋ ساپاغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ، مېنىڭ ھەدىسلىرىمدىن بىرەر ھەدىس ئوقۇلغىنىدا، "سىلەر بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدا ئاللاھنىڭ كىتابى قۇرئان بار، ئۇنىڭدا ھالال دېگەنلەرنى ھالال، ھارام دېگەنلەرنى ھارام دەپ بىلسەك بىزگە يېتىدۇ" دەيدۇ. بىلىڭلاركى، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ھارام قىلغانلارمۇ ئاللاھ ھارام قىلغانلارغا

---

(1) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

ئوخشاشتۇر!»[1].

قۇرئانغىلا ئەمەل قىلىپ، سۈننەتتىن بىھاجەت بولىمىز دېگەن دەۋا بىلەن ئۆزلىرىنى «قۇرئانچىلارمىز» دەپ ئاتىۋالغۇچىلەر ئەمەلىيەتتە قۇرئانچىلار ئەمەس. چۈنكى قۇرئان كەرىم پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىشقا بۇيرۇغان ۋە ئۇنىڭ سۈننىتىگە ئەگىشىشنى پەرز قىلغان. «پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلغان كىشى ئاللاھقا ئىتائەت قىلغان بولىدۇ. كىمكى يۈز ئۆرۈيدىكەن، (بىلگىنكى) بىز سېنى ئۇلارغا كۈزەتچى قىلىپ ئەۋەتمىدۇق»[2] بەلكى قۇرئان كەرىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىنى چىڭ تۇتۇشقا بۇيرىغا ۋە پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىشتىن باش تارتقۇچىلارنىڭ ئىمانىنى يوق سانىغان. ﴿(ئى مۇھەممەد!) پەرۋەردىگارىڭ بىلەن قەسەمكى، ئۇلار ئۆز ئارىسىدىكى دەتالاشقا سېنى ھۆكۈم چىقىرىشقا تەكلىپ قىلمىغۇچە، ئاندىن سېنىڭ چىقارغان ھۆكمىڭگە ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى قىلچە غۇم بولسىمۇ يوقالمىغىچە ۋە ئۇلار پۈتۈنلەي بويسۇنمىغىچە ئىمان ئېيتقان بولمايدۇ﴾[3].

ئىبنى ھەزم[4] «ئەل ئىھكام فى ئەل ئەھكام» ناملىق ئەسىرىدە: «كىمكى بىزگە قۇرئان كەرىم يېتىدۇ، قۇرئاندىكىلەرنىلا ئالىمىز دەيدىكەن، ئۇ پۈتۈن ئىسلام ئۆلىمالىرىنىڭ ئىتتىپاقى بىلەن كاپىر بولىدۇ» دېگەن. ئاجىرىي[5] «شەرىئەت» ناملىق ئەسىرىنىڭ 1- توم 412- بېتىدە مۇنداق دېگەن: «قۇرئان كەرىمدىكى پەرزلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ھۆكۈملىرىنى بىلگىلى بولمايدۇ، ئۇلارنى پەقەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرى ئارقىلىقلا بىلگىلى بولىدۇ. بۇ بارچە ئىسلام ئۆلىمالىرىنىڭ سۆزلىرى بولۇپ، بۇنىڭدىن باشقىسىنى سۆزلىگەن ئادەم ئىسلام مىللىتىگە مەنسۇپ بولۇشتىن چىقىپ كەتكەن بولىدۇ ۋە كۇففارلاردىن سانىلىدۇ».

سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ سابىق مۇپتىسى ئىبنى باز مۇنداق دېگەن: «سۈننەتكە ھاجىتىمىز يوق دېگۈچىلەر مۇرتەد بولغان شەكسىز كاپىرلاردۇر. چۈنكى سۈننەتكە ئىنكار قىلغانلىق قۇرئانغا ئىنكار قىلغانلىق، قۇرئان بىلەن سۈننەت ئىككىسىنىڭ قايسىبىرىگە ئىنكار قىلغان ئادەم پۈتۈن ئۆلىمالارنىڭ بىردەك ئىتتىپاقى بىلەن كاپىر بولىدۇ»[6].

ھەدىسلەرگە ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ دېگۈچىلەرگە رەددىيە

1680. سوئال: «ھەدىسلەرگە ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ» دەيدىغان سەپسەتىگە قانداق رەددىيە بېرىلىدۇ؟

---

(1) ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى.

(2) نىسا سۈرىسى 80- ئايەت .

(3) نىسا سۈرىسى 65- ئايەت.

(4) ئىبنى ھەزم – (384ھ 994م) ئەندۇلۇس (ھازىرقى ئىسپانىيە)دە دۇنياغا كەلگەن، زاھىرى مەزھىبىنىڭ پېشۋاسى، فىقھ، ھەدىس، ئەدەبىيات، شېئىرىيەت ۋە پەلسەپە ئىلىملىرىدە ئەتراپلىق يېتىشكەن، ئىمام تەبەرىيدىن قالسا ئەڭ كۆپ كىتاپ يازغان، چوڭ ھەجىملىك 12 پارچە كىتابىنىڭ ئاپتورى، ئىسلام ئۆلىمالىرىدىن بىرى، تەقلىدچىلىككە قارشى تۇرۇپ، ئەركىن پىكىر قىلىش ۋە قۇرئان كەرىم بىلەن ھەدىسنىڭ روھىغا ئىزچىل ئەگىشىش پىكرىنى جانلاندۇرغان، زالىم پادىشاھلارنىڭ مال – دۇنيا بېرىپ ئۆزلىرىگە تارتىشىغا كەلمىگەن، ئاتاقلىق ئالىم. ھىجرىيە 456 –يىلى شەبان ئايىنىڭ 28 - كۈنى (مىلادىيە 1064 –يىلى 15 – ئىيۇل) كۈنى ئالەمدىن ئۆتكەن.

(5) ئاجىرى – ئەبۇبەكرى مۇھەممەد ئىبنى ھۈسەين ئابدۇللا ئاجىرى 280 ھ باغدادتا دۇنياغا كەلگەن مەشھۇر فىقھشۇناس، ھەدىسشۇناس ئالىم، 10 پارچىغا يېقىن چوڭ ھەجىملىك كىتاب يازغان، 360- يىلى مەككە مۇكەررەمە شەھرىدە ۋاپات بولغان.

(6) «پەتىۋالار مەجمۇئەسى» 2- توم 403- بەت .

جاۋاب: قۇرئانچىلارنىڭ « ھەدىسلەر ئارىسىدا يالغان ھەدىسلەرمۇ ئورۇن ئالغانلىقى سەۋەبلىك، ھەدىسقا ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ» دېگەن سۆزى ئىسلام ئۆلىمالىرى، خۇسۇسەن ھەدىسشۇناس ئالىملار تەرىپىدىن رەت قىلىنىدۇ. چۈنكى بۇ ئورۇنلۇق سۆز ئەمەس. ئىسلام ئۆلىمالىرى ھەدىسلەر ئىچىدىن راست ھەدىسلەرنى تاللاپ چىقىرىش ئىشىغا پەۋقۇلئاددە كۆڭۈل بۆلگەن بولۇپ، يالغان ۋە شۈبھىلىك ھەدىسلەرنى ئايرىۋېتىپ پاش قىلىپ، ئۆز ۋاقتىدىلا رەت قىلغان. ئىسلام دۇنياسىدا بۈگۈنگىچىلىك «يالغان ھەدىسلەر» دېگەن نام بىلەن يېزىلغان يۈزلەرگە ئەسەرلەر بۇنىڭ مىسالى.

يىراق ئۆتمۈشلەردىن زامانىمىزغىچە ھەدىس نامى بىلەن ئاتىلىپ قالغان ھەر قانداق يالغان ياكى شۈبھىلىك ھەدىسلەر رەت قىلىنىپ كەلمەكتە.

ھەدىسشۇناسلار بىرەر ھەدىسنى قوبۇل قىلىشتا، شۇ ھەدىسنى رىۋايەت قىلغۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى زەنجىرسىمان باغلىنىش ياكى رىۋايەت قىلغۇچىلاردىن بىرەرسىنىڭ راستچىللىقىدا ياكى تەقۋالىقىدا ئازراق شەك كۆرۈلگەن ھامان ئۇ ھەدىسنى رەت قىلىپ كەلگەن. ئىسلام ئۆلىمالىرىنىڭ ھەدىسنى ياكى قانداقلا بىر خەۋەرنى ئېنىقلاشتىكى ۋايىغا يەتكەن ئېھتىياتچانلىقىغا ۋە ئىنتايىن ھوشيارلىقىغا ئىسلام دىنىغا دۈشمەنلىك نەزىرى بىلەن قارايدىغان باشقا دىنىنىڭ ئالىملىرىمۇ قايىل بولۇپ كەلمەكتە.

سەككىزىنچى بۆلۈم

ئىسلامىي ئىلىملەر

ئىسلامىي ئىلىملەر ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە

ئىسلام دىنىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ئەمرى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا تۇنجى كەلگەن ۋەھىي «ئوقۇ» دىن ئىبارەتتۇر. دىنىمىزدا بۇيرۇلغان ئوقۇش ۋە ئۆگىنىش ئەمرى ئالدى بىلەن زۆرۈر بولغان دىنىي بىلىملەرنى، ئاندىن ئىنسانىيەتنىڭ دۇنيادىكى بەخت – سائادىتى ۋە پاراۋان تۇرمۇشى ئۈچۈن پايدىلىق بولغان پۈتۈن بىلىملەرنى كۆرسىتىدۇ. ئىنسانىيەتنىڭ، خۇسۇسەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئەڭ ئەشەددىي دۈشمىنى جاھالەت يەنى بىلىمسىزلىكتۇر. شۇ سەۋەبتىن مۇسۇلمانلارنىڭ بىلىش زۆرۈر بولغان دىنىي ئىلىملەرنى، ئاندىن ئىمان بىلەن ئەخلاقتا خىزمەت قىلىدىغان، ئىنسانىيەتكە پايدا ئېلىپ كېلىدىغان ھەر تۈرلۈك ئىلىملەرنى ئوقۇشى ۋە ئۆگىنىشى پەرزدۇر.

بىز ئىلىم – پەن ئۈچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتقان بىر زاماندا ياشاۋاتىمىز. ئىلىم – پەن ئەسىرى دەپ تونۇلغان بۇ ئەسىردە بىلىملىك كىشىلەرنىڭ ۋە بىلىملىك ئىنسانلاردىن قۇرۇلغان جەمئىيەتلەرنىڭلا ياشاش ۋە مەۋجۇدىيىتىنى داۋام قىلدۇرۇش پۇرسىتى باردۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن بىزمۇ ئالدى بىلەن دىنىمىزدا ئۆگىنىش زۆرۈر بولغان دىنىي ئىلىملەرنى ئۆگىنىش بىلەن بىرگە پۈتۈن ئىنسانىيەتكە پايدىلىق بولغان، دىنىمىز بىلەن ئەخلاقىمىز ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان بارلىق ئىلىملەرنى ئۆگىنىشكە تىرىشىشىمىز ۋە زاماننىڭ ئارقىسىدا قالماسلىقىمىز لازىم. ھەر تۈرلۈك پايدىلىق ئىلىملەرنى ئۆگىنىشنىڭ، ئۆگەنگەن بۇ ئىلىملەرنى تۇرمۇشتا ئەمەلىيلەشتۈرۈشنىڭ-نىيەتنىڭ دۇرۇس بولىشى شەرتى بىلەن- ئىبادەت قاتارىدىن سانىلىدىغانلىقىنى ئونۇتماسلىقىمىز لازىم.

ئوقۇش ۋە ئۆگىنىشنىڭ زۆرۈرلىكى ھەققىدىكى مەسىلىلەر

1681. سوئال: ئىلىم ئۆگىنىشنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: ئوقۇش، ئۆگىنىش ئىسلام دىنىنىڭ ئەڭ ئالدىنقى چاقىرىقى بولۇپ، قۇرئان كەرىمدىن دەسلەپ چۈشكەن ئايەت «ئوقۇ» ئەمرى بىلەن باشلانغان. ھەتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئوقۇش، ئۆگىنىش ئەر ـئايال ھەر قانداق مۇسۇلمان ئۈچۈن پەرزدۇر»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

1682. سوئال: ئىسلام دىنى ئوقۇش ۋە ئۆگىنىشكە چاقىرغان ۋە مۇسۇلمانغا پەرز بولغان ئىلىم قايسى؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى ئوقۇش ۋە ئۆگىنىشكە چاقىرغان ۋە مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ئۆگىنىش پەرز بولغان ئىلىم ئاۋۋال ئاللاھ تائالانى تونۇش، ئاندىن ئاللاھ تائالانىڭ كۆرسەتمىلىرى بويىچە ياشاشنى ئۆگىنىشتىن باشلاپ، ئىنسانىيەتكە مەنپەئەتلىك بولغان، ئىمان ۋە ئەخلاققا خىزمەت قىلىدىغان پۈتۈن ئىلىم تۈرلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ ئىچىگە ئىسلامىي ئىلىملەر، ئىجتىمائىي پەن، تەبىئىي پەن ئىلىملىرى ۋە ھازىرقى ئەسىردە شاخلىنىپ چىققان پۈتۈن ئىلىم تۈرلىرىمۇ كىرىدۇ.

ئىلىمنىڭ ئاۋۋىلى ئاللاھنى تونۇشتۇر

ئىلىمنىڭ ئاۋۋىلى ئاللاھ تائالانى تونۇش ئىكەنلىكى مۇنازىرە قوبۇل قىلمايدىغان كەسكىنلەشكەن بىر ھەقىقەتتۇر. چۈنكى ئىنسانلار ئەڭ ئاۋۋال ئۆزلىرىنىڭ ياراتقۇچىسىنى تونۇماستىن ئۆزلىرىنى تونۇيالمايدۇ، كائىناتنى تېخىمۇ تونۇيالمايدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ قۇرئان كەرىمدىكى: ﴿ ئاللاھتىن باشقا ھەقىقىي مەبۇد يوقلىقىنى بىلگىن ﴾[2] دېگەن ئەمرى بۇنىڭغا ئىشارەت قىلىدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ بارلىققا كېلىشى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇپ ئېلىشىدا تۇنجى ۋەھيىنىڭ ﴿ ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن. ئۇ ئىنساننى لەختە قاندىن ياراتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر. ئۇ قەلەم بىلەن (خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى. ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى﴾[3] دېگەن ئەمر بىلەن باشلانغانلىقىمۇ، بىلىشنىڭ بېشى ئاللاھ تائالانى بىلىش، ئىلىمنىڭ ئاۋۋىلى ئاللاھ تائالانى نونۇش ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەنلىكىنىڭ بىر ئىپادىسىدۇر.

ئىسلامىي ئىلىملەرنىڭ تۈرلىرى

1683. سوئال: ئىسلامىي ئىلىملەر دېگەن قايسىلار؟

---

(1) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.
(2) مۇھەممەدسۈرىسى19- ئايەت.
(3) ئەلەق سۈرىسى1-5- ئايەتلەر.

جاۋاب: ئىسلامىي ئىلىملەر بىر مۇسۇلماننىڭ مۇسۇلمانلىق بۇرچىنى تولۇق ئادا قىلىشى ئۈچۈن كېرەكلىك بولغان ئىلىملەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇلارنىڭ مۇھىملىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) تەۋھىد ئىلمى (ئىمان ئاساسلىرى ۋە ئېتىقادقا مۇناسىۋەتلىك بارلىق ئىلىملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ).

(2) قۇرئان ۋە سۈننەت ئىلمى

(3) فىقھى ئىلمى (ئەمەل – ئىبادەتلەرنىڭ سىستېمىلىرىنى بايان قىلىدىغان ئىلىملەرنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ).

(4) ئەخلاق ئىلمى.

(5) مۇئامىلە ئىشلىرىغا مۇناسىۋەتلىك ئىلىملەر.

(6) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋە ساھابىلارنىڭ ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك ئىلىملەر.

(7) تەپسىر ئىلمى.

(8) قىرائەت ۋە تەجۋىد ئىلمى.

(9) ئىسلام دىنىغا ۋە مۇسۇلمانلارغا مۇناسىۋەتلىك جىمى ئىلىملەر.

1684. سوئال: ئىسلامىي ئىلىملەردىن باشقا ئىلىملەرنى ئوقۇشمۇ ئوخشاشلا پەرزمۇ؟

جاۋاب: بىر مۇسۇلماننىڭ كامىل مۇسۇلمان بولۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرىغانلىرىنى تولۇق ئورۇندىشى ئۈچۈن يېتەرلىك بولغان ئىسلامىي ئىلىملەرنى ئۆگىنىشى پەرز ئەيندۇر[1]. ئەمما مەيلى ئىسلامىي ئىلىملەردىن بولسۇن، مەيلى پەننىي ئىلىملەردىن بولسۇن، قايسىبىر پەننى شۇ پەندە مۇتەخەسسىس بولۇش ۋە ئۇنى ئىمان بىلەن ئەخلاقتا خىزمەت قىلدۇرۇش نىيىتى بىلەن ئوقۇش پەرز كىفايەدۇر[2].

---

(1) پەرز ئەين - ھەركىم ئۆزى بىۋاسىتە ئورۇندىمىسا ئادا تاپمايدىغان پەرزدۇر.

(2) پەرز كىفايە- بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ ئورۇندىشى بىلەن ئورۇندىمىغانلارنىڭ گەردىنىدىن ساقىت بولىدىغان پەرزدۇر.

ئېتىقادقا مۇناسىۋەتلىك ئىلىملەر ھەققىدە

تەۋھىد ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1685. سوئال: تەۋھىد دېگەن نېمە؟

جاۋاب: تەۋھىد ـ ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى ئىقرار قىلىش ۋە ئىبادەتلەرنى ئۇنىڭغىلا خالىس قىلىش دېمەكتۇر.

1686. سوئال: تەۋھىد ئىلمى دېگەن قانداق ئىلىم؟

جاۋاب: تەۋھىد ئىلمى- ئىسلام دىنىنىڭ ئەقىدە ئاساسلىرىنى ئىسپاتلاش يولىدا ئەقلى ۋە نەقلىي دەلىللەر ئارقىلىق مەخسۇس تەتقىقات ئېلىپ بارىدىغان ئىلىمدۇر. تەۋھىد ئىلمى«ئىلمى كالام» ۋە «ئىلمى ئەقائىد» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

1687. سوئال: تەۋھىد ئىلمىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: تەۋھىد ئىلمىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتلىرى ئاللاھ تائالاغا، ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە، پەرىشتىلىرىگە، چۈشۈرگەن كىتابلىرىغا، ئاخىرەت كۈنىگە ۋە ياخشى – يامانلىق ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىشتىن ئىبارەت 6 ئىماننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

1688. سوئال: تەۋھىد ئىلمىنىڭ ئىسلام دىنىدىكى ئورنى قانداق؟

جاۋاب: ھەر قانداق ئىلىمنىڭ شان – شەرىپى شۇ ئىلىم تېمىسىنىڭ ئەھمىيىتى ۋە شان – شەرىپى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. تەۋھىد ئىلمىنىڭ يۈكسەكلىكى ئۇنىڭ تەتقىقات مەزمۇنلىرىنىڭ يۈكسەكلىكىدىندۇر. چۈنكى ئىنسان ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ياراتقۇچىسىنى، توغرا يول تېپىشىغا يېتەكچى بولغان پەيغەمبىرىنى تونۇشتىن، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ بۇ دۇنيادا مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشىدىكى مەقسەت، غايىنى بىلىشتىن مۇھىم نەرسە بولمايدۇ. شۇڭا تەۋھىد ئىلمى ئىسلامىي ئىلىملەر ئىچىدە ئەڭ ئەتىۋارلىق ۋە ئەڭ مۇھىم ئىلىمدۇر.

تەۋھىدنىڭ تۈرلىرى

1689. سوئال: تەۋھىدنىڭ تۈرلىرى قانچە ۋە ئۇلار قايسىلار؟

جاۋاب: تەۋھىد 3 تۈرلۈك بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) تەۋھىد رۇبۇبىيە.

(2) تەۋھىد ئۇبۇدىيە (ئۇلۇھىيە).

(3) تەۋھىد ئەسما ۋە سىفات.

1690. سوئال: تەۋھىد رۇبۇبىيە دېگەن نېمە؟

جاۋاب: تەۋھىد رۇبۇبىيە ـ ھەممىنى ياراتقۇچى بىر ئاللاھ ئىكەنلىكىگە ئېتىراپ قىلىش دېمەكتۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ ھەممە نەرسىنى ياراتقۇچى ۋە ئۇ، ھەممە نەرسىگە ھامىيدۇر (خالىغانچە تەسەررۇپ قىلىدۇ)﴾[1].

1691. سوئال: تەۋھىد ئۇلۇھىيە دېگەن نېمە؟

---

(1) زۇمەر سۈرىسى 62 ـ ئايەت.

جاۋاب: تەۋھىد ئۇلۇھىيە ـ ئەمەل، ئىبادەتلەرنى بىر ئاللاھقىلا خالىس قىلىش دېمەكتۇر. ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلغان سۆزىدە، ئۆزى توغرۇلۇق مۇنداق دەيدۇ: ﴿مەن ھەقىقەتەن (ئىبادەتكە لايىق) ئاللاھمەن. مەندىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر. يالغۇز ماڭا ئىبادەت قىلغىن﴾[1].

1692. سوئال: تەۋھىد ئەسما ۋە سىفات دېگەن نېمە؟

جاۋاب: تەۋھىد ئەسما ۋە سىفات ـ ئاللاھنىڭ قۇرئان كەرىم ۋە سەھىھ ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىگە ئىمان كەلتۈرۈش، ئاللاھ تائالانىڭ بۇ ئىسىملىرىنى ۋە سۈپەتلىرىنى باشقىلارنىڭ ئىسىملىرىغا ۋە سۈپەتلىرىگە ئوخشاتماسلىق، شۇنداقلا ئاللاھنى ھېچ بىر شەيئىگە ئوخشاتماسلىق دېمەكتۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھېچ شەيئى ئاللاھقا ئوخشاش ئەمەستۇر﴾[2].

1693. سوئال: تەۋھىدنىڭ پايدىسى نېمە؟

جاۋاب: تەۋھىدنىڭ پايدىسى ـ بۇ دۇنيادا توغرا يول تېپىش، ئاخىرەتتە ئازابدىن قۇتۇلۇش ۋە جەننەتكە كىرىش بىلەن ئاللاھنىڭ مۇكاپاتىغا ئېرىشىشتىن ئىبارەتتۇر. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىمان ئېيتقان، ئىمانىغا شېرىك ئارىلاشتۇرمىغان ئادەملەرگە ئەمىنلىك بولىدۇ. ئۇلار ھىدايەت تاپقۇچىلاردۇر﴾[3].

1694. سوئال: تەۋھىدنىڭ ئەھمىيىتى نېمە؟

جاۋاب: تەۋھىد ـ ئىمان ۋە ئەمەل ـ ئىبادەتلەرنىڭ جەۋھىرى، ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن ساماۋىي دىنلارنىڭ ئورتاق چاقىرىقى ۋە ئىسلام دىنىنىڭ ئۇل تېمىدۇر. ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسى كىشىلەرنى ئالدى بىلەن تەۋھىدكە چاقىرغان. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مەككىدىكى 13 يىللىق دەۋىتىمۇ پەقەت كىشىلەرنى تەۋھىدكە چاقىرىشتىن ئىبارەت بولغان. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىگە: «مەندىن باشقا مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر. ماڭىلا ئىبادەت قىلىڭلار»، دەپ ۋەھيى قىلدۇق﴾[4].

تەۋھىدسىز ئېيتىلغان ئىمان ۋە قىلىنغان ئەمەل ـ ئىبادەتلەر ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قەتئىي قوبۇل قىلىنمايدۇ! تەۋھىدنىڭ ئەكسى شېرىكتۇر.

(1) تاھا سۈرىسى 14 ـ ئايەت.
(2) شۇرا سۈرىسى 11 ـ ئايەت.
(3) ئەنئام سۈرىسى 82 ـ ئايەت.
(4) ئەنبىيا سۈرىسى 25 ـ ئايەت.

بىدئەت ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1695. سوئال: بىدئەت دېگەن نىمە؟

جاۋاب: بىدئەت ـ لۇغەت ئېتىبارى بىلەن، يېڭىلىقلارنى ئىجاد، ئىختىرا ۋە پەيدا قىلىش دېمەكتۇر.

يېڭىلىق ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ:

بىرىنچىسى، زامانىمىزدىكى پەن ـ تېخنىكا يېڭىلىقلىرىغا ئوخشاش، دۇنيا ئىشلىرىغا مۇناسىۋەتلىك يېڭىلىقلار بولۇپ، ئۇلارنى ئىجاد ۋە ئىختىرا قىلىش ئىسلام دىنىدا تەشەببۇس قىلىنغان ياخشى ئىشلاردىندۇر.

ئىككىنچىسى، دىندا يېڭىلىق پەيدا قىلىش بولۇپ، ئۇ قەتئىي چەكلىنىدۇ ۋە ئۇنىڭغا ھەرگىز يول قويۇلمايدۇ. چۈنكى، دىن ئۆز ۋاقتىدىلا تاكامۇللىشىپ بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ ھېچقانداق يېڭىلىق ياكى ئۆزگەرتىشنى قوبۇل قىلمايدىغان بىر كامالەتتۇر. چۈنكى كامالىغا يەتكەن نەرسە زىيادىنى قوبۇل قىلمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنى بىدئەت پەيدا قىلىشتىن مەنئى قىلىپ: «كىمكى بىزنىڭ بۇ دىنىمىزغا، ئۇنىڭدا بولمىغان نەرسىلەرنى پەيدا قىلىۋالىدىكەن، ئۇ قەتئىي رەت قىلىنىدۇ!»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

دىندا پەيدا قىلىنغان بىدئەتلەر

1696. سوئال: دىندا پەيدا قىلىنغان بىدئەتلەر قايسىلار؟

جاۋاب: دىندا پەيدا قىلىنغان بىدئەتلەر ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، بىرىنچى تۈردىكىسى، سۆز ۋە ئېتىقادتىكى بىدئەتلەر بولۇپ، ئىسلامدىكى ئازغۇن مەزھەبلەردىن: باھائىيە، جەھمىيە، رافىزە، خاۋارىج قاتارلىق ئازغۇن مەزھەبلەرنىڭ، شۇنداقلا بەزى شىئەلەرنىڭ ئېتىقاد سىستېمىلىرىدىكى بىدئەتلەردۇر.

ئىككىنچى تۈردىكىسى، ئىسلام دىنىدا بەلگىلەنگەن ئەمەل ـ ئىبادەتلەرگە مۇناسىۋەتلىك بىدئەتلەر بولۇپ، ئەمەل ـ ئىبادەتلەرنى ئاللاھ كۆرسەتكەن يوسۇندا ئادا قىلماسلىق ياكى يېڭى ئىبادەت سىستېمىلىرىنى بەلگىلىۋېلىشقا ئوخشىغان بىدئەتلەردۇر.

بىزنىڭ توختىلىدىغىنىمىز ئىبادەتلەرگە مۇناسىۋەتلىك بىدئەتلەر بولۇپ، بۇ خىلدىكى بىدئەتلەرنىڭ تۈرلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئەسلى بۇيرۇلغان مەلۇم بىر ئىبادەتكە، شەرىئەتتىن دەلىلسىز ھالدا، يېڭى ئىبادەت شەكىللىرىنى بەلگىلىۋېلىش.

(2) بۇيرۇلغان ئەسلى ئىبادەتلەرگە بىر نەرسىلەرنى زىيادە قىلىپ قوشۇۋېلىش.

(3) ئەمەل ـ ئىبادەتلەرنى شەرىئەتتە بۇيرۇلغان شەكىل ۋە قائىدە ـ سىستېمىسى بويىچە ئادا قىلماستىن، يېڭىچە شەكىل ۋە قائىدە ـ تەرتىبلەرنى بەلگىلىۋېلىش.

(4) بۇيرۇلغان ئەسلى ئىبادەتلەرگە شەرىئەتتىن دەلىلسىز ھالدا، ۋاقىت، كەيپىيات

---

(1) بۇخارىي رىۋايىتى.

بەلگىلىۋېلىش.

يۇقىرىقى بىدئەت تۈرلىرىنىڭ ھەممىسى شەرىئەت ھۆكمى بىلەن ھارامدۇر. بىدئەتلەرنى سادىر قىلغۇچىلار گۇناھكار بولىدۇ.

بىدئەتلەرنى مەنئى قىلىشىنىڭ سەۋەبى

1697. سوئال: ئىسلام دىنىنىڭ بىدئەتلەرنى مەنئى قىلىشىنىڭ سەۋەبى نېمە؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بەلگىلىمىگەن قائىدە ـ پىرىنسىپلارنى كىشىلەرنىڭ بۇ دىنغا بەلگىلىۋېلىشىنى ۋە ئاللاھقا يېقىنلىشىش نىيىتى بىلەن بولسىمۇ دىندا بۇيرۇلمىغان ئىشلارنى ئىبادەت دەپ ئاتاپ بۇ دىنغا كىرگۈزۈۋېلىشىنى قەتئىيلىك بىلەن، كەسكىن مەنئى قىلىشتا ناھايىتى ھېكمەتلىك ۋە توغرا ئىش قىلغان. ھەتتا ناھايىتى ئۇچۇق ۋە كەسكىن ھالدا «بىدئەتنىڭ ھەرقانىدىقى زالالەتتۇر» دەپ ئېلان قىلغان. دىنلار تارىخىدىن ئازراق بولسىمۇ خەۋىرى بولغان ھەرقانداق ئادەم، ئىسلام دىنىنىڭ بىدئەتلەرنى قەتئىي تۈردە مەنئى قىلغانلىقىدىكى ھېكمەتلەرنى ئۇچۇق ۋە ئاشكارا كۆرەلەيدۇ.

تارىختىن بېرى پۈتۈن دىنلارنىڭ بۇزۇلۇشىغا ۋە ئاخىرى بېرىپ زاۋاللىققا يۈز تۇتۇشىغا بىردىنبىر سەۋەب بولۇپ كەلگەن نەرسە ـ بىدئەت بولۇپ، بۇ مۇنداق:

(1) بىدئەت ـ دىن دۈشمەنلىرىنىڭ دىندارلارنى ئۆز غايىلىرىدىن ئاداشتۇرۇش ۋە دىندىن يىراقلاشتۇرۇش ئۈچۈن قوللانغان قورالى بولۇپ كەلدى. دىن دۈشمەنلىرى دىندارلار سىپىگە كىرىۋېلىپ، دىندارلاردىن بەزى نادانلارغا ئۆزلىرىنىڭ كۆرۈنۈشتە ئاللاھقا يېقىنلىشىش، ئەمما غايىسى ئۇلارنى دىنىنىڭ كۆرسەتمىلىرىدىن چىقىرىشتىن ئىبارەت ھىيلە- مىكىرلىرىگە قايىل قىلىۋالغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ دىنىنى، بەخت ـ سائادىتىنى بۇزۇپ تاشلىدى، ئېتىقاد ۋە ئىبادەتلىرىنى بولسا خاراب قىلدى. ئۇلارنىڭ دىنىي تۇرمۇشىدا ئۆز شەرىئەتلىرىنى ساقلاپ قېلىشلىرىغا قەتئىي پۈرسەت بەرمەستىن، ھەدەپ تۈرلۈك خۇراپاتلارنى ئىبادەت نامى بىلەن دىنغا ئېلىپ كىرىشكە باشلىدى. بارلىق خۇراپات ۋە پاساتچىلىقلارنىڭ ئىشكىنى شۇ بىدئەت ئېچىۋەتتى. كېيىنچە ئۇلار بىدئەتلەرنىڭ ئالدىنى ئالالمايدىغان ھالغا چۈشۈپ قالدى. نەتىجىدە، مەزكۇر دىنلار تۈپ ئاساسىدىن بۇزۇلدى.

(2) بىدئەت يولى بىلەن، ساماۋىي دىنلارغا شېرىك، بۇددىستلىق ئەقىدىلىرى ھەدەپ كىرىپ كەلدى، نەتىجىدە دىندارلار ئۆزلىرىنىڭ ھەق دىنلىرىدىن ئېزىپ، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش يوللىرىغا كىرىپ كەتتى ۋە ئاللاھنى قويۇپ، ساختا مەبۇدلارغا چوقۇنۇش بىلەن تۈگەشتى. ئەسلى ساماۋىي دىن بولغان خىرىستىئان دىنىنى مىسال قىلىدىغان بولساق، خىرىستىئانلار ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھنىڭ ئوغلى ۋە ئۈچ ئىلاھنىڭ بىرى، دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ. ھالبۇكى، ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۆزىنى ئاللاھنىڭ ئوغلى دەپ ئېيتقان ئەمەس، بەلكى ئۆزىنى ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى دەپ ئېلان قىلغان. ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۆزى توغۇلۇق مۇنداق دېگەن: «ئەمما ئىنسان ئوغلىنىڭ (يەنى مېنىڭ) بېشىنى قويىدىغان يېرى يوق»[1] دېگەن. مەتتا ئىنجىلىدە يەنە ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنۇ سۆزى قەيت قىلىنغان: «ئىسا "مەن ھازىردىن باشلاپ سىلەرگە شۇنى ئېيتىمەنكى، سىلەر كۆرۈپ تۇرغان كىشى ئىنسان

(1) مەتتا ئىنجىلى 18 - بۆلۈم 20 - تېكستىت.

ئوغلىدۇر"دېدى»[1]. يۇقىرى تېكىستلەردە، ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۆزىنى ئاللاھنىڭ ئوغلى دېمىگەن، بەلكى ئىنسان ئوغلى دېگەن.

(3) بىدئەت يولى بىلەن دىندا چېكىدىن ئېشىش، دىندارلارغا ئۇلار تاقەت قىلالىغۇسىز، ئېغىر تەلەپلەرنى قويۇش، تەركىيدۇنيالىقنى تەشەببۇس قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنى دىندىن زېرىكتۈرۈش قاتارلىق سەلبى نەتىجىلەر كېلىپ چىقتى.

(4) بىدئەت يولى بىلەن كىشىلەر دىنلاردا خالىغانچە شەرىئەت ۋە ئىبادەتلەرنى ئويدۇرۇپ چىقتى. دىن ئادەملىرى ھەددىدىن ئېشىپ ئاللاھ ھالال قىلغان دۇنيا زىننەتلىرى ۋە خوشبۇيلارنى دىندارلارغا ھارام قىلدى. ئۇلار «دىن» نامى بىلەن دۇنيا ئىشلىرىغا سەلبى نەزەردە قارىدى. ئىمان دەۋاسى بىلەن كىشىلەرنىڭ بەخت ـ سائادەتلىرىنى بوغدى. ئاللاھقا يېتىمىز دېگەن گۇمان بىلەن بەندىلەرنى ئازابلىدى. نەتىجىدە، ئاللاھنى رازى قىلىش ئۈياقتا تۇرسۇن، ئۆزلىرىنى خاراب قىلدى. بۇ ئورۇندا خرىستىئان دىن ئادەملىرىنىڭ ئاللاھقا يېقىنلىشىش دەۋاسى بىلەن، ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىغا خىلاپ ھالدا، ئىنسان تەبىئىتىگە مۇناسىپ كەلمەيدىغان «تەركىيدۇنيالىق» تەرغىباتىنى ئەۋجىگە چىقىرىشى ئارقىلىق پۈتۈن ياۋروپا خەلقىنى دىندىن زېرىكتۈرگەنلىكى، ئاخىرىدا ياۋروپادا SECULARISM «دىننى سىياسەتتىن ئايرىش» ئېقىمىنىڭ چىقىشىغا سەۋەب بولغانلىقىنى ئەسكە ئېلىش يېتەرلىك.

(5) بىدئەت يولى بىلەن دىنلاردا تەرەققىياتقا، ئىلىم ـ پەنگە ۋە ھەر قانداق كەشپىياتلارغا قارشى يېڭى نىزاملار دىن نامىدىن ئويدۇرۇپ چىقىلدى. ھەتتا ياۋروپا خەلقى خرىستىئان دىن ئادەملىرىنىڭ بېسىمدارلىقىدىن قۇتۇلۇشنى ئارزۇ قىلىدىغان ھالغا كەلدى. چۈنكى دىن ئادەملىرى ئىلىم ـ پەن خادىملىرىنى، كەشپىياتچىلارنى كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىپ ئۆلتۈرۈپلا تۇردى. زېمىننىڭ شار شەكىللىك ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلغان ئالىم گالىلى گالىلېيونى خرىستىئان چېركاۋىدىن كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىپ ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى ئىجرا قىلىنغانلىقىمۇ بۇنىڭ تىپىك مىسالى.

بىدئەتلەرنى مەنئى قىلغانلىقنىڭ نەتىجىلىرى

1698. سوئال: ئىسلام دىنىنىڭ بىدئەتلەرنى مەنئى قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىنىڭ بىدئەتلەرنى قەتئىي مەنئى قىلىپ كەلگەنلىكى نەتىجىسىدە، دىنى ئەقىدىمىز، ئىبادەتلىرىمىز ۋە دىنغا مۇناسىۋەتلىك پۈتۈن ئىشلىرىمىز پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدىن باشلاپ تا مۇشۇ كۈنگىچە ھېچ قانداق ئۆزگەرتىش ۋە بۇزۇلۇشلارغا ئۇچرىماستىن، كەم ـ زىيادە قىلىنماستىن، ئەينەن داۋام قىلىپ كەلمەكتە.

ئىسلام دىنىنىڭ جەۋھىرى مەسىلىلىرىدە (ئېتىقاد، ئەخلاق، ئىبادەت، ھالال ـ ھارام، مۇئامىلە ۋە قانۇن ـ پىرىنسىپ مەسىلىلىرىدە) ئىسلام مەزھەبلىرى ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپ يوق. ئىختىلاپ پەقەت شاخچە مەسىلىلەرگە مەركەزلەشكەن. مانا بۇ، ئىسلام دىنىغىلا خاس بىر ئىمتىيازدۇر. يەر يۈزىدىكى ھېچقانداق بىر دىن ئىسلام دىنى ئېرىشكەن بۇ ئىمتىيازغا ئېرىشەلىگەن ئەمەس. باشقا ھەرقانداق بىر دىندا ئىبادەتلەر ھەتتا ئېتىقادلار يىللار بىلەن ئۆزگىرىپ، ئەسىرلەر بىلەن بۇزۇلۇپ كەلگەن. چۈنكى ئىسلام دىنىدىن باشقا بىر دىندا، بىدئەتلەرنى مەنئى قىلىشتا قاتتىق تەلەپ قويۇلمىغان. ئەمما ئىسلام دىنى ئىشنىڭ بېشىدىلا

---

(1) مەتتا ئىنجىلى18- بۆلۇم 64 ـ تېكىست.

ئىنسانلار تەرىپىدىن بۇ دىنغا قائىدە ـ نىزام ۋە ھەرخىل دىنىي يېڭىلىقلارنى، دىندا بۇيرۇلمىغان ئىبادەت شەكىللىرىنى كىرگۈزۈلۈشكە قەتئىي يول بەرمەي كەلدى.

ئىسلام دىنىدا خرىستىئان دىنىدا بولغىنىغا ئوخشاش«دىن ئادەملىرى» دەپ ئاتىلىدىغان دىنىي بېسىمدارلار مەۋجۇد ئەمەس. ئىسلام نەزىرىدە ئۆلىمالار خەلقنىڭ يولباشچىلىرى، مۇئەللىملىرى ۋە ئەجرىنى ئاللاھ تائالادىن كۈتۈپ خالىس خىزمەت قىلىدىغان كىشىلىرىدۇر.

ئاللاھتىن باشقا ھېچكىمنىڭ دىنىنى ئۆزگەرتىش ۋە كىشىلەرنىڭ گۇناھلىرىنى ئاللاھ نامىدىن كەچۈرۈم قىلىش، ئاللاھ ھالال قىلغان نېمەتلەردىن دىندالارنى مەنئى قىلىش ھوقۇقى يوقتۇر. ئىسلام دىنىدا ئىبادەتلەر بىۋاستە ئاللاھقىلا قىلىنىدۇ، ئۇنى پەقەت ئاللاھ ئۆزىلا قوبۇل قىلىدۇ. گۇناھلارنى پەقەت ئاللاھ ئۆزى خالىسا كەچۈرىدۇ. بۇ ماۋزۇدا خرىستىئان دىنىنىڭ ھازىرقى شەرىئىتىگە قارايدىغان بولساق: ئۇنىڭ خرىستىئان دىن ئادەملىرى تەرىپىدىن ئۆزگەرتىلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى ۋە ئىنجىلدىكى نۇرغۇن ئەھكاملارنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانلىقىنى، ھەمدە ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ "مەن دىنىنى كېمەيتىش ئۈچۈن ئەمەس، تولۇقلاش ئۈچۈن كەلدىم" دەپ ئېلان قىلغان مۇقەددەس دەستۇرىغا خىلاپلىق قىلىنىپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئوچۇق كۆرىمىز.

توغرا، بەزى دەۋرلەردە مۇسۇلمانلاردىن قىسمەن كىشىلەر قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە بۇيرۇلمىغان بىر قىسىم بىدئەتلەرنى ئىبادەت نامى بىلەن دىنغا كىرگۈزۈشكە ئۇرۇنغان بولسىمۇ، ھەر دەۋردە ئىسلام دىنىنى تۈرلۈك بۇرمىلاشلاردىن قوغداپ تۇرىدىغان ھەقىقەتپەرۋەرلەر كەم بولمىغاچقا، بۇنداق بىدئەتلەر ئۆز ۋاقتىدىلا رەت قىلىنىپ كەلدى. چۈنكى بۇ دىنىنى تا قىيامەتكىچە ھەر قانداق بىر ئۆزگەرتىش ۋە كەم ـ زىيادە قىلىشلاردىن ساپ قىلىپ، ساقلىغان ھالدا ئاخىرغىچە داۋام قىلدۇرۇش ئاللاھنىڭ ۋەدىسى ئىدى.

ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تىلى ئارقىلىق بۇ ۋەدىسىنى مۇنداق دەپ ئېلان قىلغان. «بۇ ئۇممەتكە ئاللاھ تائالا ھەر يۈز يىلنىڭ بېشىدا ئۇلارنىڭ دىنىنى يېڭىلايدىغان (يەنى بىدئەتلەردىن تازىلايدىغان) بىرىنى چوقۇم ئەۋەتىپ تۇرىدۇ»[1]. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿قۇرئاننى بىز چۈشۈردۇق، ئۇنى چوقۇم قوغدايمىز﴾[2] دەپ ۋەدە قىلغان. مۇسۇلمانلارنىڭ مۇقەددەس دەستۇرى بولغان قۇرئان قوغدالغان ئىكەن، ئۇلارنىڭ دىنى، ئېتىقادى، ئىبادەتلىرى ۋە پۈتۈن ئىشلىرى قوغدىلىدۇ دېمەكتۇر. ئاللاھنىڭ بۇ ۋەدىسى ئەمەلىيەتتە ئەمەلگە ئېشىپ كەلمەكتە.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن «سىلەرگە ئاللاھنىڭ كىتابى بىلەن سۈننەتلىرىمنى قويۇپ كەتتىم، سىلەر بۇ ئىككىسىنى چىڭ تۇتساڭلار، مەندىن كېيىن ھەرگىزمۇ ئېزىپ كەتمەيسىلەر»[3].

مۇسۇلمانلار مۇشۇ پرىنسىپقا چىن ئەمەل قىلىپ كەلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن باشلاپ پۈتۈن ساھابىلار، خەلىپىلەر، تابىئىنلار ۋە مەزھەب ئالىملىرى بىدئەتنى مەنئى قىلىشتا ئىنتايىن ھوشيارلىق بىلەن ئىش كۆردى، ئاددى بىر بىدئەتنىمۇ ئۆز ۋاقتىدا رەت قىلىپ كەلدى. چۈنكى ھەرقانداق چوڭ ئىشلار كىچىكتىن باشلىنىدۇ.

---

(1) ئىمام ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى .
(2) ھىجر سۈرىسى 9 ـ ئايەت.
(3) بۇخارىي رىۋايىتى.

ئىمام مالىك بىدئەت توغرۇلۇق مۇنداق دېگەن: «بۇرۇنقىلاردا (يەنى ساھابىلار ۋە تابىئىنلار دەۋرلىرىدە) بولمىغان بىرەر ئىشنى مۇشۇ ئۇممەتنىڭ دىنىغا كىرگۈزمەكچى بولغان كىشى، ھەقىقەتەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى دىنغا خىيانەت قىلغان (يەنى دىننى تولۇق يەتكۈزمىگە) دەپ تۆھمەت قىلغان بولىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا ﴿بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم﴾[1] دېگەن ئىدى. راستىنلا ئىسلام دىنى ئۆز ۋاقتىدا كامالىغا يېتىپ بولغان. شۇ ۋاقىتتا دىندىن سانالمىغان نەرسە ھازىرمۇ دىندىن سانالمايدۇ».

(1) مائىدە سۈرىسى 5- ئايەت.

كۇپرى ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى

1699. سوئال: كۇپرى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: كۇپرى سوزىنىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى پەردىلەش، يوشۇرۇش ۋە يېپىش دېگەنلىك بولۇپ، ئىسلام ئىستىلاھىدىكى مەنىسى ئالالاھ تائالاغا ياكى پەيغەمبەرلەردىن بىرەرسىگە ياكى قۇرئان كەرىمنىڭ ئالالاھ سۆزى ئىكەنلىكىگە ياكى ئىمان ئېيتىشقا بۇيرۇلغان مەسىلىلەردىن بىرەرسىگە ئىنكار قىلىش دېگەنلىكتۇر.

چۈنكى ھەقىقەتنى ئىنكار قىلغانلىق ھەققانىيلىقتىن ئىبارەت ئىنسانىنىڭ ئەسلى ۋە ساپ تەبىئىتىنى پەردىلەپ يوشۇرغانلىق بولۇپ، ئالالاھقا ۋە ئالالاھ ئىمان ئېيتىشقا بۇيرىغان ھەقىقەتلەرگە ئىنكار قىلغان ئادەم «كاپىر» يەنى ھەقىقەتنى يوشۇرغۇچى دەپ ئاتالغان.

كۇپرىنىڭ تۈرلىرى

1700. سوئال: كۇپرى نەچچىگە بۆلۈنىدۇ؟

جاۋاب: كۇپرى ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرى، ئېتىقادتىكى كۇپرىلىق، يەنە بىرى، ئەمەلدىكى كۇپرىلىقتۇر. ئېتىقادتىكى كۇپرىلىق سادىر قىلغۇچىسىنى ئىماندىن چىقىرىدۇ. ئەمما ئەمەلدىكى كۇپرىلىق ئىماندىن چىقارمىسىمۇ گۇناھقا پاتۇرىدۇ.

ئېتىقادتىكى كۇپرىلىق ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى

1701. سوئال: ئېتىقادتىكى كۇپرىلىقنىڭ تۈرلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئېتىقادتىكى كۇپرىلىقنىڭ تۈرلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) كۇپرى ئىنكار

كۇپرى ئىنكار — قۇرئان كەرىمگە ياكى سەھىھ ھەدىسلەرگە ياكى ئۇلاردا كەلگەن ھۆكۈملەرگە ۋە ياكى ئۇلار ئارقىلىق بېكىتىلگەن بەش ۋاخ ناماز، روزا، زاكات قاتارلىق پەرزلەرنىڭ ياكى ئەھكاملارنىڭ بىرەرسىگە ئىنكار قىلىش دېمەكتۇر. بۇنىڭ دەلىلى ئالالاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزى: ﴿ئالالاھ تائالاغا يالغاننى چاپلىغان ياكى ھەق كەلگەندە ئۇنى ئىنكار قىلغان ئادەمدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟ جەھەننەمدە كاپىرلارغا جاي يوقمىدۇ؟﴾[1].

(2) كۇپرى تەكەببۇر

كۇپرى تەكەببۇر - ئىسلام ئەھكاملىرىنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە ئىقرار قىلىپ تۇرۇپ، چوڭچىلىق قىلغانلىقتىن ئۇنىڭغا بويسۇنماسلىق دېمەكتۇر. بۇ خىلدىكى كۇپرى ئىبلىسنىڭ كاپىرلىقىغا ئوخشاش كۇپرىدۇر. چۈنكى ئىبلىس ھەقىقەتنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۇنى قوبۇل قىلىشتىن باش تارتقان ئىدى. بۇنىڭ دەلىلى ئالالاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزى: ﴿ئۆز ۋاقتىدا پەرىشتىلەرگە «ئادەمگە سەجدە قىلىڭلار» دېدۇق، ئىبلىستىن باشقا ھەممىسى سەجدە قىلدى،

(1) ئەنكەبۇت سۈرىسى 68 – ئايەت.

ئىبلىس (سەجدە قىلىشتىن) باش تارتتى، تەكەببۇرلۇق قىلدى، ئۇ كاپىرلاردىن بولۇپ كەتتى﴾[1].

دېمەك، ئىبلىسنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىگە بويسۇنمىغانلىقى ئۇچۇن كاپىر بولۇپ كەتكەنلىكى بۇ ئايەتتە ئېنىق بايان قىلىنغان. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىگە بويسۇنمىغان مۇتەكەببىرلەرنىڭ ئاقىۋىتى ئىبلىسنىڭ ئاقىۋىتى بىلەن بىردۇر.

(3) كۇپرى شەك

كۇپرى شەك — ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي ئەقىدىلىرى بولغان ئالتە ئىمانىنىڭ قايسى بىرىگە شەك كەلتۈرۈش دېمەكتۇر. ئۇنىڭ دەلىلى ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزى: ﴿(كاپىر ئادەم مۇنداق دېدى) قىيامەت بولمايدۇ دەپ ئويلايمەن، ئەگەر مەن پەرۋەردىگارىمغا قايتۇرۇلغاندىمۇ(يەنى قىيامەت بولغاندىمۇ) ئەلۋەتتە بۇ باغدىن ياخشىراق جاينى تاپىمەن. ئۇنىڭغا (مۆمىن) بۇرادىرى مۇنازىرىلەشكەن ھالدا، سېنى (ئەسلىدە) تۇپراقتىن، ئاندىن ئابىمەنىدىن يارىتىپ، ئاندىن سېنى راۋۇرۇس ئىنسان قىلغان زاتنى ئىنكار قىلامسەن؟ دېدى﴾[2]. چۈنكى ئاللاھ تائالاغا ئىشەنگەن بولسىمۇ، ئاخىرەت كۈنىنىڭ بولىدىغانلىقىغا ئىشەنمىگەن ئادەم شەكسىز كاپىردۇر.

بۇ ئايەتتە، قىيامەتنىڭ بولىدىغانلىقىغا شەك كەلتۈرگەن كىشى ئاللاھ تائالانى ئىنكار قىلغانغا ئوخشاش قىلىپ كۆرسىتىلگەن. ئاللاھ تائالانى ئىنكار قىلغان كىشىنىڭ كاپىر بولىدىغانلىقىدا شەك يوق.

(4) كۇپرى ئېتىراز

كۇپرى ئېتىراز — ئىسلام دىنىدا بۇيرۇلغان ئەمەللەرگە قارشىلىق بىلدۈرۈش ۋە ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈش دېمەكتۇر. ﴿كاپىرلار ئاگاھلاندۇرۇلغان نەرسىلەردىن يۈز ئۆرۈگۈچىلەردۇر﴾[3].

بۇ ئايەتتىن، ئاللاھ تائالانىڭ ئەمر-پەرمانلىرىدىن ۋە ئىسلام دەۋىتىدىن يۈز ئۆرۈگۈچىلەرنىڭ شەكسىز «كاپىرلار» ئىكەنلىكى ئىپادىلىنىدۇ.

(5) كۇپرى نىفاق

كۇپرى نىفاق — تىلىدا ئۆزىنى مۇسۇلمان دەپ قويۇپ، دىلىدا ئىشەنمەسلىك دېمەكتۇر. بۇنىڭ دەلىلى ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزى: ﴿كىشىلەر ئارىسىدا ئاللاھ تائالاغا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشەندۇق دېگۈچىلەر بار، ھەقىقەتتە ئۇلار ئىشەنمەيدۇ﴾[4].

بۇ ئايەتتە، مۇناپىقلار ئېغىزلىرى ئارقىلىق ئۆزلىرىنى«مۇسۇلمان» دەپ قانچىلىك دەۋا قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە، ئۇلارنىڭ مۇسۇلمانلاردىن ئەمەس، بەلكى كۇففارلاردىن ئىكەنلىكى ئىپادىلىنىدۇ.

1702. سوئال: ئېتىقادتىكى كۇپرىنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: ئېتىقادتىكى كۇپرىلىقنى سادىر قىلغان ئادەم ئىسلام ۋە ئىماندىن چىقىپ كېتىش ئارقىلىق كاپىر بولىدۇ. قىلغان ياخشى ئەمەللىرىنىڭ ھەممىسى بىكار بولۇپ كېتىدۇ. چۈنكى ئېتىقادتىكى كۇپرىلىق ئىمانغا زىت كېلىدۇ ۋە ئىمان بىلەن ھەرگىز بىرلىشەلمەيدۇ.

---

(1) بەقەرە سۈرىسى 34 – ئايەت.
(2) كەھف سۈرىسى 36 - 37 – ئايەتلەر.
(3) ئەھقاف سۈرىسى 3 – ئايەت.
(4) بەقەرە سۈرىسى 8 – ئايەت.

ئەمەلدىكى كۇپرىلىقنىڭ تۈرلىرى

1703. سوئال: ئەمەلدىكى كۇپرىلىقنىڭ تۈرلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئەمەلدىكى كۇپرىلىقنىڭ تۈرلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) كۇپرى نېمەت

كۇپرى نېمەت — ئاللاھ تائالانىڭ بەرگەن نېمەتلىرىنى تونۇپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا شۈكۈر ئادا قىلماستىن ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق قىلىش دېمەكتۇر. بۇنىڭ دەلىلى ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزى: ﴿ نېمىتىمگە شۈكۈر قىلساڭلار، (ئۇنى) تېخىمۇ زىيادە قىلىمەن، ئەگەر كۇپرانى نېمەت قىلىپ (تۇزكورلۇق) قىلساڭلار، مېنىڭ ئازابىم، ئەلۋەتتە، بەكمۇ قاتتىق بولىدۇ.﴾[1].

(2) كۇپرى مەئسىيەت

كۇپرى مەئسىيەت — ئىسلام شەرىئىتىدە كۇپرىلىق بىلەن سۈپەتلەنگەن ھەرقانداق گۇناھ - مەسىيەتلەر ۋە يامان ئىشلار دېمەكتۇر. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

- مۇسۇلماننى ناھەق ئۆلتۈرۈش. بۇنىڭ دەلىلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنۇ سۆزى: ﴿مۇسۇلماننى ھاقارەتلەش ئېغىر گۇناھتۇر، ئۇنى ناھەق ئۆلتۈرۈش كۇپرىلىقتۇر﴾[2].
- ھاراق ئىچىش، ئوغرىلىق قىلىش ۋە زىنا قىلىش. بۇنىڭ دەلىلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنۇ سۆزى: ﴿زىنا قىلغۇچى مۆمىنلىك ھالىتىدە زىنا قىلمايدۇ، ئوغرى مۆمىنلىك ھالىتىدە ئوغرىلىق قىلمايدۇ ۋە ھاراق ئىچكۈچى مۆمىنلىك ھالىتىدە ھاراق ئىچمەيدۇ﴾[3].
- ناماز، روزا، زاكات قاتارلىق پەرز ئەمەللەرنى تەرك ئېتىش. بۇنىڭ دەلىلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنۇ سۆزى: ﴿كاپىرلار بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدىكى پەرق نامازدۇر. نامازنى تەرك قىلغان كىشى كاپىر بولغان بولىدۇ﴾[4]. بۇ ھەدىستىكى كاپىرلىق ئىماندىن چىقىرىدىغان دەرىجىدىكى ئېتىقادىي كاپىرلىق ئەمەس، بەلكى ئەمەلدىكى كاپىرلىقتۇر.

(3) كۇپرى ھۆكۈم

كۇپرى ھۆكۈم - ئىسلام شەرىئەت قانۇنىنىڭ ئەۋزەل ئىكەنلىكىگە ئىقرار قىلىپ تۇرۇپ، باشقا قانۇنلارنى دەستۇر قىلىپ، ئۇلار بىلەن ئىش كۆرۈش دېمەكتۇر. بۇنىڭ دەلىلى ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزى: ﴿كىملەركى، ئاللاھ چۈشۈرگەن ئايەتلەر بويىچە ھۆكۈم قىلمايدىكەن، ئۇلار كاپىرلاردۇر﴾[5].

ئەمما ئاللاھ تائالانىڭ شەرىئىتىنى «بۇ ئەسىرگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ» دېگەن ئېتىقاد بىلەن ياكى يەرلىك قانۇنلارنى ئۇنىڭدىن ئەۋزەل ياكى ئوخشاش سانىغانلىق سەۋەب بىلەن ئاللاھ تائالانىڭ شەرىئىتىدىن يۈز ئۆرۈگۈچىلەر ئېتىقادتىكى كۇپرىلىقنىڭ ھۆكۈمىگە كىرىدۇ. چۈنكى بۇ خىل كۇپرىلىق ئېتىقادىي كۇپرىنىڭ جۈملىسىدىن بولۇپ ئىمانغا زىت كېلىدۇ. شۇڭا بۇنى سادىر قىلغۇچىلار كاپىر بولىدۇ[6].

---

(1) ئىبراھىم سۈرىسى 7 – ئايەت.
(2) بۇخارى رىۋايىتى.
(3) مۇسلىم رىۋايىتى.
(4) ئەھمەت رىۋايىتى.
(5) مائىدە سۈرىسى 44 – ئايەت.
(6) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ«ئىسلامدا ئىبادەت» ۋە شەيخ مۇھەممەد ئىبنى سالىھ ئەل فەۋزاننىڭ «تەۋھىد

1704. سوئال: ئەمەلدىكى كۇپرىلىقنىڭ ھۆكۈمى نېمە؟

جاۋاب: ئەمەلدىكى كۇپرىلىقنى سادىر قىلغان كىشى ئىسلامدىن ياكى ئىماندىن چىقىپ كەتمەيدۇ. نەتىجىدە، كاپىر بولمايدۇ. قىلغان ياخشى ئەمەللىرىمۇ بىكار بولۇپ كەتمەيدۇ. چۈنكى ئەمەلدىكى كۇپرىلىق ئىمانغا زىت كەلمەيدۇ، بىراق ئۇنى سادىر قىلغۇچى قاتتىق گۇناھكار بولىدۇ.

كىتابى» ناملىق ئەسەرلىرىدىن ئېلىندى.

نىفاق ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى

1705. سوئال: نىفاق دېگەن نېمە؟

جاۋاب: نىفاق سۆزىنىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى ئىچىدە بىر نەرسىنى يوشۇرۇش دېگەنلىك بولۇپ، نىفاق ئېتىقادتىكى نىفاق ۋە ئەمەلدىكى نىفاق دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

ئېتىقادتىكى نىفاق

1706. سوئال: ئېتىقادتىكى نىفاق دېگەن قايسى؟

جاۋاب: ئېتىقادتىكى نىفاق - تىلىدا مۇسۇلمانلىقنى سۆزلەپ قويۇپ، دىلىدا كۇپرىلىقنى يوشۇرۇش دېمەكتۇر. مانا بۇ، تىلىمىزدىكى «مۇناپىق» سۆزىنىڭ ھەقىقىي مەنىسىدۇر. مۇناپىقلارنىڭ زىيىنى ۋە خەتىرى كاپىرلارنىڭكىدىن چوڭدۇر. چۈنكى ئۇلار يوشۇرۇن دۈشمەندۇر. شۇڭىمۇ مۇناپىقلارنىڭ ئاخىرەتتە ئۇچرايدىغان جازاسىمۇ كاپىرلارنىڭكىدىن ئەلۋەتتە ئېغىر بولىدۇ. بۇ ھەقتە قۇرئان كەرىم مۇنداق دېگەن: ﴿مۇناپىقلار دوزاخنىڭ ئەڭ ئاستىنقى قەۋىتىگە تاشلىنىدۇ، ئۇلارغا ھەرگىزمۇ ئازابتىن قۇتقۇزغۇچى مەدەتكار تاپالمايسەن﴾[1].

مۇناپىقلار ھەر قانداق دەۋر ۋە ھەرقانداق جايدا تېپىلىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمنىڭ ئىككىنچى سۈرىسى – بەقەرە سۈرىسىنىڭ بېشىدىلا مۆمىنلەر، كاپىرلار ۋە مۇناپىقلاردىن ئىبارەت ئۈچ گۇرۇھ كىشىلەرنى بايان قىلغان بولۇپ، مۆمىنلەرنىڭ بايانى 3 ئايەت بىلەن، كاپىرلارنىڭ بايانى2 ئايەت بىلەن تاماملانغان بولسا، مۇناپىقلارنىڭ خەتىرى چوڭ ۋە ئۇلارنى تونۇۋېلىش قىيىن بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ بايانى 13 ئايەت بىلەن تاماملامغان. بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، مۇناپىقلارنىڭ مۇسۇلمانلارغا، جۈملىدىن ئىنسانىيەتكە كەلتۈرىدىغان زىيان – زەخمەتلىرى چوڭدۇر.

مۇناپىقلار قايسىبىر مىللەت ۋە قايسىبىر جايدا بولمىسۇن، ئۇلار ھامان ئۆز خەلقىنىڭ مەنپەئەتلىرىنى زىيانغا ئۇچرىتىش يولىدا ئىش ئېلىپ بارىدۇ. شۇ سەۋەبتىنمۇ ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ ۋە ئىنسانلارنىڭ ھەمىشە نەپرىتىگە ئۇچرايلا تۇرىدۇ. بۇ مۇناپىقلارنى ئىشلەتكەن بېسىمدارلارمۇ ئۇلارنى سۆيمەيدۇ. ۋاقتى كەلگەندە ئۇلارنى ئۆز قولى بىلەن يوق قىلىۋېتىدۇ.

ئۇيغۇر مىللىتىدىن چىققان، تېگى پەس، رەزىل مۇناپىقلارنىڭ خەلقىمىزگە سالغان زىيانلىرى ئاز بولمىغان. مەسىلەن: مىلادىيە 8 – ئەسىردە ئۇيغۇر دۆلىتىنىڭ يىمىرىلىپ تاشلىنىشىغا ئۇيغۇر دۆلىتىنىڭ سارىيىدىكى بىر قىسىم مۇناپىقلارنىڭ پۈتۈن مەخپىيەتچىلىكلەرنى قارشى تەرەپكە يەتكۈزۈپ قويۇش ئارقىلىق ئۆز دۆلىتىگە خىيانەت قىلغانلىقى سەۋەب بولغان. شۇنداقلا سەئىدىيە خانلىقىنىڭ يىمىرىلىپ قالماقلارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كېتىشىدىمۇ، مەنسەپ تەمەسىدە دۈشمەنگە سېتىلىپ كەتكەن ئاباق خوجا باشچىلىقىدىكى مۇناپىقلارنىڭ خائىنلىقى ئاساسلىق رول ئوينىغان. ھازىرمۇ بۇ خىلدىكى مۇناپىقلارنىڭ خەلقىمىزگە بولغان

---

(1) نىسا سۈرىسى145- ئايەت.

زىيانكەشلىكى داۋام قىلماقتا.

ئەمەلدىكى نىفاق

1707. سوئال: ئەمەلدىكى نىفاق دېگەن قايسى؟

جاۋاب: ئەمەلدىكى نىفاق – ئۆزى مۇسۇلمان بولسىمۇ، مۇناپىقلارنىڭ قىلىقىنى قىلىش دېگەنلىك بولۇپ، ئەمەلدىكى نىفاقنى سادىر قىلغۇچىلارنىڭ مۇناپىقلىقى ئۇلارنىڭ مۇسۇلمانلىقىنى بىسىپ كەتمىگەنلا بولسا، مۇسۇلمانلاردىن سانىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇناداق دېگەن: «ئامانەتكە خىيانەت قىلىش، يالغان سۆزلەش، ۋەدىگە خىلاپلىق قىلىش، جېدەلشىكەندە ئېغىزىنى بۇزۇش قاتارلىق تۆت ئىللەت كىمدە بولسا، ئۇ ھەقىقىي مەنىدىكى مۇناپىق بولىدۇ، بۇ تۆت ئىللەتتىن بىرەرسىنى ئۆزىگە يەرلەشتۈرگەن ئادەم ئۇنى تاشلىمىغىچە، مۇناپىقلىق ئالامىتىنى ئۆزىدە ساقلىغان بولىدۇ»[1].

1708. سوئال: ئېتىقادتىكى نىفاق بىلەن ئەمەلدىكى نىفاقنىڭ قانداق پەرقلىرى بار؟

جاۋاب: ئېتىقادتىكى نىفاق بىلەن ئەمەلدىكى نىفاقنىڭ پەرقلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئېتىقادتىكى نىفاق ئېتىقادتا تىل بىلەن دىلنىڭ بىردەك بولماسلىقىدۇر. ئەمما ئەمەلدىكى نىفاق ئىنسانلارغا قارىتا ئىككى يۈزلىمىچىلىك قىلىشتۇر.

(2) ئېتىقادتىكى نىفاقنى سادىر قىلغۇچىلار گەرچە ئۆزلىرىنى مۇسۇلمانلار قاتارىدىن سانىسىمۇ، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئەشەددىي كاپىرلاردۇر. ئەمما ئەمەلدىكى نىفاقنى سادىر قىلغۇچىلار ئاللاھنىڭ نەزىرىدە مۇسۇلمانلاردىن سانالسىمۇ، ئىنسانلارنىڭ نەزىرىدە مۇناپىقلاردىن سانىلىدۇ.

(3) ئېتىقادتىكى نىفاق مۇسۇلمان ئادەمدىن سادىر بولمايدۇ. چۈنكى ئۇ كاپىرنىڭ ئىشىدۇر. ئەمما ئەمەلدىكى نىفاق بەزى مۇسۇلمانلاردىن سادىر بولىدۇ.

(4) ئېتىقادتىكى نىفاقنى سادىر قىلغان ئادەمنىڭ تەۋبىسى ئىمان ئېيتىش بىلەن بولىدۇ. ئەمما ئەمەلدىكى نىفاقنى سادىر قىلغان ئادەمنىڭ تەۋبىسى ئەخلاقىنى تۈزىتىپ، ئۆزىنى ئىسلاھ قىلىش بىلەن بولىدۇ[2].

خائىنلار ئۆز مىللىتىنىڭ گۆرىنى قازغۇچىلار

1709. سوئال: خائىن ئاتالغۇ قانداق ئۇقۇمنى بېرىدۇ؟

جاۋاب: قەدىمدىن ھازىرغىچە خائىن سۆزى مىللەتكە ۋە ۋەتەنگە ئاشكارا ھەم يوشۇرۇن ئاسىيلىق قىلىپ كەلگەن مەلئۇنلارغا قارىتىلىپ كەلگەن بىر ئاتالغۇ بولۇپ، ھازىرقى كۈندە ئۇنىڭ دائىرىسى كېڭىيىپ كەتكەن. زامانىمىزدا خائىن سۆزى ۋەتەن ۋە مىللەتكە ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغاننىڭ سىرتىدا، مۇناپىقلارنى، چېقىمچىلارنى، ئۆز مىللىتىنىڭ زىيىنىغا چاپىدىغان غالچىلارنى، ساتقۇنلارنى ۋە ھەقىقەتكە كۆز يۇمغۇچىلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مۇنداقلار خۇددى ھايۋانلارغا ئوخشاش يەپ-ئىچىشنىلا بىلىدىغان، بىر لوقما ئۈچۈن ئەتراپىدىكىلىرىنى سېتىۋېتىشتىن ئىككىلەنمەيدىغان، قېرىنداشلىرىنىڭ ھېسابىغا ھايات

---

(1) بۇخارىي رىۋايىتى.
(2) شەيخ مۇھەممەد ئىبنى سالىھ ئەل فەۋزاننىڭ«تەۋھىد كىتابى» ناملىق ئەسىرىدىن ئېلىندى.

كەچۈرۈشنى تاللىۋالغان مەلئۇنلاردۇر.

خائىنلار ئۆز مىللىتىنى غاجايدىغان چاشقانلار بولۇپ، ئۇلار خەلقنىڭ قېنىنى يوشۇرغۇچى، ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ بېشىنى ياتلارغا سۇنغۇچى ئەبلەخلەردۇر. ئۇيغۇر مىللىتىدىكى خائىنلار تەبىقىسى زور كۆپچىلىك يازغۇچىلارنى، شائىرلارنى، قارا قورساق، جان باقار موللىلارنى، هوقۇق بىلەن مەنسەپ ئۈچۈن هەر نەرسىسىدىن كېچىدىغان ئاچكۆز ئەمەلدارلارنى، مەنسەپ تەمەسىدە ئۆز مىللىتىنى سېتىشنى كەسىپ قىلىۋالغان غالچىلارنى ۋە ئىشچى، خىزمەتچى، دېهقانلار قاتلىمىدىكى بىر قىسىملارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ھىدايەت ۋە زالالەت

ھىدايەتنىڭ مەنىسى

1710. سوئال: ئىسلامدا ھىدايەتنىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: ئىسلام ئىستىلاھىدا ئىمان، ئىسلام، ياخشى ئەمەللەرنى ئىشلەش، قۇرئان ۋە سۈننەتنىڭ روھىغا ئۇيغۇن ياشاش دېمەكتۇر. ھىدايەتنى بەرگۈچى پەقەت ئاللاھ تائالادۇر. ﴿ئاللاھ ھەقىقەتەن خالىغان كىشىنى ئازغۇن قىلىدۇ ۋە خالىغان كىشىنى ھىدايەت قىلىدۇ﴾[1]. ئىنسانىنىڭ ئۈستىگە چۈشكەن مەسئۇلىيەت ئۇنىڭ ئۆز ئىرادىسى بىلەن ھىدايەتنى ئىزدىشى، ئەقلى بىلەن ئۇنىڭغا ئىنتىلىش ۋە قەلبى بىلەن ئۇنىڭغا ئىگە بولۇشتىن ئىبارەتتۇر.

ھىدايەتنىڭ تۈرلىرى

1711. سوئال: ھىدايەت قانچە تۈرلۈك بولىدۇ؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنىڭ ئىستېمالى بويىچە، ھىدايەت ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ: بىرى يول كۆرسىتىش مەنىسىدىكى ھىدايەت، يەنە بىرى مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈرۈش مەنىسىدىكى ھىدايەت. ئالدىنقىسى، سىز يول سورىغان كىشىنىڭ سىزگە سىز بارماقچى بولغان جايغا ئېلىپ بارىدىغان تۆپتۈز يولنى ئېنىق شەرھلەپ كۆرسىتىپ قويغىنىغا، كېيىنكىسى، سىزنىڭ قولىڭىزدىن تۇتۇپ، سىز بارماقچى بولغان جاي ئەگەر يىراق بولسا ماشىنىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ، سىزنى شۇ جايغا ئاپىرىپ قويغىنىغا ئوخشاش[2].

1712. سوئال: ھەر ئىككى تۈرلۈك ھىدايەت ئاللاھنىڭلا قولىدىن كېلەمدۇ؟

جاۋاب: مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈرۈش مەنىسىدىكى ھىدايەت ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، سەن خالىغان ئادىمىڭنى ھىدايەت قىلالمايسەن، لېكىن ئاللاھ خالىغان ئادەمنى ھىدايەت قىلىدۇ، ئاللاھ ھىدايەت تاپقۇچىلارنى ئوبدان بىلىدۇ﴾[3].

ئەمما يول كۆرسىتىش مەنىسىدىكى ھىدايەت پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋە دىنغا دەۋەت قىلىدىغان باشقا كىشىلەرنىڭمۇ قولىدىن كېلىدۇ. ئاللاھ بۇمەنىنى ئىپادىلىگەن ھالدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، سەن كىشىلەرنى توغرا يولغا ھىدايەت قىلىسەن﴾[4].

1713. سوئال: پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋەزىپىسى نېمە؟

جاۋاب: پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋەزىپىسى كىشىلەرگە جەننەتنىڭ يولىنى كۆرسىتىپ بېرىپ، ئۇلارنى شۇ يولغا چاقىرىش، دوزاخنىڭ يوللىرىدىن ئاگاھلاندۇرۇش ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ئەمر-

(1) فاتىر سۈرىسى 8 - ئايەت.
(2) ئەللامە مۇھەممەد مۇتەۋەللىي شەئراۋىينىڭ سۆزى.
(3) قەسەس سۈرىسى 56- ئايەت.
(4) شۇرا سۈرىسى 52 - ئايەت.

پەرمانلىرىنى تولۇق يەتكۈزۈشتىن ئىبارەت.

1714. سوئال: ئاللاھ قانداق ئادەملەرنى توغرا يولغا ھىدايەت قىلىدۇ ؟

جاۋاب: ئاللاھ توغرا يولغا ھىدايەت تېپىشنى خالىغان، ھەقىقەتنى ئىزدىگەن ۋە ھەقىقەت ئۈزىنىڭ نەپسىي خاھىشىنىڭ ياكى مەنپەئىتىنىڭ زىيىنىغا بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭغا ئىنتىلگەن ئادەمنى توغرا يولغا ھىدايەت قىلىش بىلەن بىرگە ئۇنىڭغا توغرا يول تېپىشنىڭ ۋاسىتىلىرىنى ئوڭايلاشتۇرۇپ بېرىدۇ. چۈنكى: ﴿ئاللاھ ھىدايەت تاپقۇچىلارنى ئوبدان بىلىدۇ﴾[1].

1715. سوئال: ئاللاھ قانداق ئادەملەرنى ھىدايەت قىلمايدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ ھىدايەتنى خالىماي ئازغۇنلۇقنى ئۆزىگە راۋا كۆرگەن، ھەقىقەتنىڭ ساداسىغا قولاق سالماي، ئۆز نەپسىنىڭ ئىستەكلىرىگە باش ئېگىشنى تاللىغان، ئەقلىنى نەپسىگە بويسۇندۇرغان ئادەمگە ئازغۇنلۇقنى نەسىب قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئازغۇنلۇقنىڭ يوللىرىنى ئوڭايلاشتۇرۇپ بېرىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿ئۇلار ھەقىقەتتىن بۇرۇلۇپ كەتكەندىن كېيىن، ئاللاھ ئۇلارنىڭ دىللىرىنى ھىدايەتتىن بۇرىۋەتتى، ئاللاھ پاسىق قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ.﴾[2] دەيدۇ. چۈنكى ئاللاھنىڭ بىر ئادەمنى توغرا يولغا ھىدايەت قىلغانلىقى ئۇ كىشىگە ئەڭ كاتتا نېمەت ئاتا قىلغانلىقىدۇر. دۇنيادا توغرا يولغا ھىدايەت تېپىشتىن زور ئۇتۇق يوقتۇر. چۈنكى ئىنسان ھاياتلىقتا پۈتۈن ئىشلىرىدا ئۇنى مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈرىدىغان ھىدايەتكە مۇھتاجدۇر. ئاللاھنىڭ بۇ كاتتا نېمىتى ھەرگىزمۇ ئۇنىڭغا يۈرەكتىن ئىنتىلمەستىن، ئارزۇ قىلىنماستىن ۋە سورالماستىن بېرىلمەيدۇ. ھىدايەتنىڭ ئەڭ كامىل مەنىسى ئىمان ۋە ئىسلام بولسا، ئۇنىڭ ئەڭ مۇكەممەل مېۋىسى ياخشى ئەمەل ۋە تەقۋادارلىقتۇر.

1716. سوئال: ھىدايەتنىڭ مەنبەئى نېمە؟

جاۋاب: ھىدايەتنىڭ مەنبەئى يالغۇز ئاللاھتۇر. ھىدايەتنىڭ ئۈلگىلىرى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن باشلاپ ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن كەلگەن پەيغەمبەرلەر ۋە ئۇلارغا كەلگەن ۋەھيىلەردۇر. ئاخىرقى پەيغەمبەر ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋەتىلىشى بىلەن بۇ ھىدايەت مەنبەئى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن قۇرئان كەرىمگە مۇجەسسەملەنگەن بولۇپ، بۇلاردىن باشقا يول ئىزدەش ئوپئوچۇق زالالەتتۇر. چۈنكى قۇرئان كەرىم ئەڭ ساغلام ھىدايەت رەھبىرى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھىدايەتنىڭ ئۈلگىسىدۇر. مۇنداق بولغان ئىكەن، قۇرئان كەرىمنىڭ يولىدا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئارقىسىدا يۈرگەن كىشى تولۇق ۋە ھەقىقىي مەنىدىكى ھىدايەتنى تاپقان بولىدۇ.

زالالەتنىڭ مەنىسى

1717. سوئال: زالالەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: زالالەت سۆزى لۇغەتتە ئازغۇنلۇق، توغرا يولدىن ئېزىش دېگەنلىك بولۇپ، ھىدايەتنىڭ ئەكسىدۇر. زالالەت سۆزى قۇرئان كەرىمدە تۆۋەندىكى مەنىلەردە كەلگەن:

(1) كۇپرى مەنىسىدىكى زالالەت. ﴿كىمكى ئاللاھنى، ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىنى، كىتابلىرىنى، پەيغەمبەرلىرىنى، ئاخىرەت كۈنىنى ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇ قاتتىق ئازغان

(1) قەسەس سۈرىسى 56- ئايەت.
(2) سەف سۈرىسى 5 - ئايەت.

بولىدۇ﴾[1].

(2) شېرىك مەنىسىدىكى زالالەت. ﴿كىمكى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، ئۇ قاتتىق ئازغان بولىدۇ﴾[2].

(3) خاتالىق مەنىسىدە كەلگەن زالالەت. قۇرئان كەرىم مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزىنى ھېكايە قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿مەن ئۇ ئىشنى قىلغىنىمدا ئازغۇنلاردىن ئىدىم﴾[3]. يەنى خاتالاشقانلاردىن ئىدىم.

---

(1) نىسا سۈرىسى 136- ئايەت.
(2) نىسا سۈرىسى 116- ئايەت.
(3) شۇئەرا سۈرىسى 20 – ئايەت.

مۇرتەدلىك ۋە ئۇنىڭ سەۋەبلىرى

1718. سوئال: مۇرتەد دېگەن كىم؟

جاۋاب: مۇرتەد سۆزى لۇغەتتە يېنىۋالغۇچى دېگەنلىك بولۇپ، ئىسلام ئىستىلاھىدا مۇسۇلمانلىقتىن يېنىپ، كاپىرلىققا قايتقۇچى دېگەننى ئىپادىلەيدۇ. مۇرتەد بولغۇچىلارنىڭ قىلغان پۈتۈن ياخشى ئەمەللىرى بىكار بولۇپ كىتىدۇ ۋە بارىدىغان جايى دوزاخ بولۇپ، دوزاختا مەڭگۈلۈك ئازاپقا مەھكۇم بولىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دېگەن: ﴿سىلەردىن كىمكى ئۆز دىنىدىن يېنىپ كېتىپ، كاپىر بولغان پېتى ئۆلىدىكەن، ئۇنىڭ ئەمەللىرى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بىكار بولۇپ كېتىدۇ. مۇنداق ئادەملەر ئەھلى دوزاختۇر، ئۇلار دوزاختا مەڭگۈ قالغۇچىلاردۇر﴾[1].

مۇرتەد بولۇشقا ئېلىپ بارىدىغان ئىشلار

1719. سوئال: مۇرتەد بولۇشقا ئېلىپ بارىدىغان ئىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: كىشىنى مۇرتەدلىككە ئېلىپ بارىدىغان ئىشلار تۆۋەندىكىلەر:

(1) گەپ - سۆز. مەسىلەن: ئۆزىنىڭ مۇسۇلمانلىقتىن يېنىۋالغانلىقىنى ئوچۇق سۆزلەش، ئاللاھنى ياكى پەيغەمبەرلەردىن بىرەرسىنى ياكى قۇرئان كەرىمنى سۆكۈش، ئۆلۈكلەردىن مەدەت تىلەش، ئىسلام قانۇنلىرىنى ھازىرقى ئەسىرگە يارىمايدۇ، دەپ ئوچۇق سۆزلەش ۋە شەرىئەت ئەھكاملىرىنى كەمسىتكەنگە ئوخشاش.

(2) ئىش – ھەرىكەت. مەسىلەن: سېھىرگەرلىك قىلىش، بۇتلارغا ۋە ھەر قانداق بىر مەخلۇقاتقا چوقۇنغانغا ئوخشاش.

(3) ئېتىقاد. مەسىلەن: ئاللاھنى شېرىكى ياكى بالىسى بار دەپ ئېتىقاد قىلىش، ئاتالمىش ئەۋلىيالار، قۇتۇبلار، ماشايىخلار كائىناتتىكى بەزى ئىشلارنى تەسەررۇپ قىلالايدۇ، دەيدىغان خۇراپاتلارغا ئىشىنىشكە ئوخشاش.

(4) شەك. مەسىلەن: ئاللاھنىڭ بارلىقىغا ياكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ راست پەيغەمبەر ئىكەنلىكىگە ياكى قۇرئان كەرىمنىڭ ئاللاھنىڭ سۆزى ئىكەنلىكىگە شەك قىلغانغا ئوخشاش.

1720. سوئال: مۇرتەد بولغانلارغا قانداق مۇئامىلە قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: مۇرتەد بولغانلارغا تۆۋەندىكىچە مۇئامىلە قىلىنىدۇ:

(1) مۇسۇلمان قىزلار ھېچبىر ھالەتتە مۇرتەدلەرگە ياتلىق قىلىنمايدۇ. ئەرنىڭ مۇرتەدلىكىنى بىلمەستىن ياتلىق بولغان ئەھۋالدا، ئۇلارنىڭ ئارىسىنى دەرھال ئايرىۋېتىش لازىم كېلىدۇ. مۇرتەد بولغان ئايالنىمۇ مۇسۇلمان ئەرنىڭ ئېلىشى ھالال بولمايدۇ.

(2) ئەر-ئاياللاردىن قايسىبىرى مۇرتەد بولسا، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى نىكاھ بۇزۇلغان بولىدۇ. باللىرىنىڭ ئېتىقادىنى ساقلاپ قېلىش يۈزىسىدىن باللىرى مۇرتەد بولمىغىنىنىڭ يېنىدا

---

(1) شۇئەرا سۈرىسى 20 – ئايەت.

قالىدۇ.

(3) مۇرتەد بولغانلار مۇسۇلمانلار جامائىتى تەرىپىدىن يېتىم قالدۇرۇلىدۇ. بۇ باشقىلارغا ئىبرەت بولىشى ۋە مۇسۇلمانلارنى ئۇنىڭ ئىغۋاسىدىن قوغداپ قېلىش ئۈچۈندۇر.

(4) مۇرتەد بولغانلار ئۆلگەندە، يۇيۇپ تارىماستىن، نامىزى ئوقۇلماستىن، مۇسۇلمانلارنىڭ قەبرىستانلىقىدىن باشقا قەبرىستانلىقلارغا دەپنە قىلىنىدۇ»[1].

(1) دوكتۇر يۇسۇپ ئەل قەرداۋىينىڭ«هازىرقى زامان پەتىۋالىرى»ناملىق ئەسىرى،1- توم، 450- بەت.

تەقۋالىق ۋە پاسىقلىق

تەقۋالىقنىڭ مەنىسى

1721. سوئال: تەقۋالىق دېگەن نېمە؟

جاۋاب: تەقۋا سۆزى لۇغەتتە كۈچلۈك بىر ھىمايىگە ئېرىشىش ئارقىلىق ئۆزىگە ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتلەردىن زىيان يەتكۈزىدىغان نەرسىلەردىن قوغدىنىش دېگەننى ئىپادىلەيدۇ.

ئەمما تەقۋانىڭ ئىسلام ئىستىلاھىدىكى مەنىسى: دىن ۋە دۇنيالىق پۈتۈن ئىشلاردا، ئۆزىنىڭ مەسئۇلىيىتىنى تونۇپ، ئۇنى تولۇق ئادا قىلىش ئارقىلىق ئۆزىنى ئاللاھ تائالانىڭ ھىمايىسى ئاستىغا قويۇش ۋە ھەر تۈرلۈك گۇناھ- يامان ئىشلاردىن چېكىنىپ، ياخشى ئەمەللەر دائىرىسىدە ھەرىكەت قىلىش ئارقىلىق ئۆزىگە دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە زىيان ۋە ئازاب ئېلىپ كېلىدىغان ھەر قانداق ئىشلاردىن قوغدىنىش دېمەكتۇر. بۇنداق قىلغۇچىلار «تەقۋا» ياكى «تەقۋادار» دەپ ئاتىلىدۇ. ئاللاھ تائالا تەقۋادارلارنى قوللايدۇ، ياردىمى ۋە نۇسرىتى بىلەن ھەمىشە ئۇلار بىلەن بىللە بولىدۇ. ﴿بىلىڭلاركى، ئاللاھ تەقۋادارلار بىلەن بىللىدۇر﴾[1].

تەقۋالىقنىڭ ئەھمىيىتى

1722. سوئال: مۇسۇلمانىنىڭ ھاياتىدا تەقۋالىقنىڭ قانداق ئەھمىيىتى بار؟

جاۋاب: ھەر قانداق بىر مۇسۇلماننىڭ ئىمانىنى ئاخىرغىچە ساغلام ئېلىپ بېرىشى ئۈچۈن كۈچلۈك بىر ھىمايە ئاستىغا كىرىشى ئەقىل ۋە دىنىنىڭ بىردەك تەلىپىدۇر. ئەڭ كۈچلۈك ۋە ئەڭ ئىشەنچلىك ھىمايە ئاللاھ تائالانىڭ ھىمايىسىدۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالا ھەر قانداق نەرسىنىڭ ياراتقۇچى ئىگىسى، ئۇ ھەممىگە قادىردۇر. قۇرئان كەرىمنىڭ ﴿ ئى مۆمىنلەر! ئاللاھ تائالاغا لايىق رەۋىشتە تەقۋادارلىق قىلىڭلار﴾[2] دېگەن ئايىتى بۇ تەقۋالىقنى ئىپادىلىمەكتە. تەقۋادارلىق ئۆزى غايە ۋە مەقسەت بولماستىن، مەڭگۈلۈك خاتىرجەملىك، ھەقىقىي ھۇزۇر- ھالاۋەت ۋە نىجاتلىققا ئېرىشىش ئۈچۈن ۋاسىتىدۇر.

1723. سوئال: تەقۋالىققا توسقۇن بولىدىغان ئامىللار قايسىلار؟

جاۋاب: تەقۋالىققا توسقۇن بولىدىغان بەزى ئامىللار بولۇپ، ئۇلار غەپلەتتىن ئىبارەت ئىنساننى ھوشيارلىقتىن يىراقلاشتۇرۇپ، دىققەتسىزلىككە ئاپىرىدىغان بىغەملىك ۋە دۇنيادا مەڭگۈ ياشايدىغاندەك ئالدىغۇچى ھېسلاردۇر. ئۇلار ئىنساننىڭ تەقۋادارلىق دائىرىسىدە ئىش ئېلىپ بېرىشىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ.

پاسىقلىقنىڭ مەنىسى

1724. سوئال: پاسىقلىق دېگەن نېمە؟

جاۋاب: پاسىقلىق تەقۋالىقنىڭ ئەكسى بولۇپ، ئەرەب تىلىدىكى «فسق» سۆزى لۇغەت

---

(1) بەقەرە سۈرىسى194- ئايەت.

(2) ئال ئىمران سۈرىسى 102- ئايەت.

ئېتىبارى بىلەن چىقىش دېگەن مەنىنى ئىپادىلىسە، ئىسلام ئىستىلاھىدا ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققاننى بىلدۈرىدۇ. «فىسق» ياكى تىلىمىزدىكى «پاسىق» سۆزى كاپىرلار ئۈچۈن قوللىنىلغاندەك، مۇسۇلمانلاردىن بولغان ئاسىي – گۇناھكار كىشىلەر ئۈچۈنمۇ قوللىنىلىدۇ.

زاھىدلىق ۋە تەركىدۇنيالىق

1725. سوئال: زاھىدلىق دېگەن نېمە؟

جاۋاب: زاھىد- ئەرەب تىلىدىكى «الزهد» سۆزىدىن ياسالغان ئىسىم بولۇپ، «تەرك ئەتكۈچى»دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بىر نەرسىگە بولغان قىزىقىشىنى ئۇنىڭدىن ياخشىراق بىر نەرسىگە ئېرىشىشنى كۆزلەپ تەرك ئەتكەن ئادەم«زاھىد»دېيىلىدۇ. چۈنكى«الزهد» سۆزىنىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى «تەرك ئېتىش» دېگەنلىكتۇر. دېمەك، زاھىدلىق قىزىقىش ۋە ھېرىسلىقنىڭ ئەكسىدۇر.

زاھىدلىقنىڭ مەنىسى

ئىسلام ئۆلىمالىرى زاھىدلىقنى چۈشەندۈرۈپ تۆۋەندىكىلەرنى ئېيتقان:

سۇفيان سەۋرى «زاھىدلىق – بارلىق ئۈمىدنى ئاخىرەتكىلا باغلاشتۇر»[1] دەپ تونۇتقان.

ئىبنى مۇبارەك «زاھىدلىق – ئاللاھقا چىن ئىشەنچ قىلىش بىلەن بىرگە پېقىرلىقنى دوست تۇتۇش»[2] دەپ تونۇتقان.

ئەبۇ سۇلايمان دارانىي «زاھىد-ئاللاھتىن مەشغۇل قىلىدىغان ئىشلارنى تەرك ئەتكەن كىشىدۇر»[3] دەپ تونۇتقان.

جۇنەيد «زاھىد – دۇنيانى كىچىك ساناپ، ئۇنىڭ ئەسىرىنى قەلبىدىن ئۆچۈرۈپ تاشلىغان ئادەمدۇر»[4] دەپ تونۇتقان.

يۇقىرىقىلاردىن خۇلاسە چىقارغاندا، زاھىدلىقنىڭ ئەڭ توغرا مەنىسى: ئاخىرەتلىك ئىشلارنى دۇنيانىڭ مەنپەئەتلىرىدىن ئۈستۈن كۆرۈش دېگەنلىكتۇر.

ھەقىقىي مەنىدىكى زاھىدلىق

1726. سوئال: ھەقىقىي زاھىدلىق قايسى؟

جاۋاب: ھەقىقىي مەنىدىكى زاھىدلىق شەرىئەتتە چەكلەنگەن ئىشلار ۋە ھاراملارغا يېقىنلاشىپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلىش يۈزىسىدىن، شۈبھىلىك نەرسىلەردىن تامامەن يىراق تۇرۇش، مال – دۇنياغا يۈرەكتىن باغلانماسلىق، شۇنداقلا دۇنيا ھاياتىنىڭ ۋە دۇنيا مەنپەئەتلىرىنىڭ باقاسىز (پانىي) ئىكەنلىكىنى بىر لەھزىمۇ نەزىرىدىن ساقىت قىلمىغان ھالدا

---

(1) ئابدۇللا ئىبنى سۇفيان ئەل سەۋرى (161-97ھ) ئىراقنىڭ كاتتا ئۆلىمالىرىدىن بولۇپ، تەقۋالىقى، ئېسىل-پەزىلەتلىرى، مول بىلمىي ۋە ئىجتىھاد ئىشلىرىدىكى پاراستى بىلەن تونۇلغان مەشھۇر ئالىم.

(2) ئابدۇللا ئىبنى مۇبارەك(181-118ھ) ئۆز زامانىسىدا ئىسلام دۇنياسىغا تونۇلغان ئالىم، مۇجاھىد، شائىر بولۇپ، ئىسلام دۇنياسىغا كۆپلىگەن قىممەتلىك ئەسەرلەرنى تەقدىم قىلغان، ئىلىم-ھېكمەت، تەقۋالىق ۋە گۈزەل ئەخلاقتا ئۈلگە ياراتقان.

(3) ئەبۇ سۇلايمان دارانىي (215-140ھ)دىمەشقتا ئۆتكەن كاتتا ئۆلىمالاردىن سانىلىدۇ.

(4) ئىراقنىڭ ئۈچىنچى ئەسىردە ئۆتكەن مەشھۇر تەسەۋۋۇف ئۆلىمالىرىدىن بولۇپ، ھىجرىيە297-ھىجرىيە (مىلادىيە910-)يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن.

ياشاشتۇر.

زاھىدلىق دېگەن دۇنيا مەنپەئەتلىرىدىن پۈتۈنلەي ۋاز كېچىش ياكى ئاللاھ ھالال قىلغان نېمەتلەرنى ئۆزىگە ھارام قىلىۋېلىش ياكى مەسئۇلىيەتلەردىن قېچىپ تەنھا ياشاشنى تاللىۋېلىش دېگەنلىك ئەمەس. بەلكى روھ، ئەقىل، نەپس، تەن قاتارلىقلارنىڭ تېگىشلىك ھەققىنى بەرگەن ھالدا، دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك ھەر ئىككىسىنى قولدىن بەرمەسلىكتۇر. چۈنكى ئىسلام دىنى كىشىلەرنى ئاخىرەتنى ئۇنتۇغان ھالدا دۇنيا مەنپەئەتلىرىگە چوقۇنۇشتىن توسقان بولسىمۇ، ئۇلارنى دۇنيالىقتىن پۈتۈنلەي يۈز ئۆرۈپ تەركىدۇنيا بولىۋېلىشقا تەرغىب قىلمايدۇ. بەلكى دۇنيالىق ۋە ئاخىرەتلىك ئوتتۇرىسىدىكى تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاشقا چاقىرىدۇ.

ئاللاھ تائالانىڭ ﴿ئاللاھ ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمىغىن، ئاللاھ ساڭا ياخشىلىق قىلغاندەك، سەن (ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگىمۇ) ياخشىلىق قىلغىن، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىقنى تىلىمىگىن، ئاللاھ ھەقىقەتەن بۇزغۇنچىلىق قىلغۇچىلارنى دوست تۇتمايدۇ﴾[1] دېگەن سۆزى بۇ مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. ئاللاھ تائالا يەنە بىزگە قۇرئان كەرىمدە ﴿پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، ئاخىرەتتىمۇ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن﴾[2] دېگەن دۇئانى ئۆگىتىش ئارقىلىق بىزنى دۇنيالىق بىلەن ئاخىرەتلىكتىن ئىبارەت ھەر ئىككىسىنى قولدىن بەرمەسلىككە بۇيرىغان.

زاھىدلىق دۇنيا مەنپەئەتلىرىدىن پۈتۈنلەي ۋاز كېچىش ئەمەس، بەلكى ھارامىلاردىن يۈز ئۆرۈش، زىيانلىق ئىشلارنى ۋە نەرسىلەرنى تەرك ئېتىشتۇر. قۇرئان كەرىم بىزگە داۋۇد ئەلەيھىسسالام بىلەن سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ئىككىسىنىڭ ئۆز زامانىسىنىڭ ئەڭ زاھىد ۋە ئەڭ تەقۋادار كىشىلىرى ئىكەنلىكىنى، شۇنداقتىمۇ ئۇلارنىڭ بايلىقتىن، پادىشاھلىقتىن ۋە باشقىمۇ دۇنيا مەنپەئەتلىرىدىن ۋاز كەچمىگەنلىكىنى قىسسە قىلماقتا. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كاتتا ساھابىلىرىدىن ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب ئابدۇراھمان ئىبنى ئەۋف، زۇبەير ئىبنى ئەۋۋام ۋە ئوسمان ئىبنى ئاففان قاتارلىقلار بايلىقىنىڭ كۆپلىكى بىلەن تونۇلغاندەك زاھىدلىقى بىلەن تونۇلغان كىشىلەر ئىدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەزى ساھابىلارنىڭ ئىبادەتكىلا بېرىلىش ئۈچۈن ئاياللىرىدىن يىراق تۇرۇش تەلەبلىرىنى رەت قىلغان ۋە ئۇلارنىڭ دىن ۋە دۇنيالىق ھەر ئىككى تەرەپنى تۇتۇشنى تەۋسىيە قىلغان. خۇددى ئاخىرەتلىك ئۈچۈن ھەر كۈنى مەلۇم ئىبادەتلەرنى ئورۇنداش پەرز بولغاندەك، دۇنيالىق ئۈچۈن ھەركۈنى ۋە ھەر ۋاقىت ئىشلەش تەلەب قىلىنىدۇ. ھەتتا جۈمە كۈنىدىمۇ جۈمە ۋاقتىدىن باشقا ۋاقىتلارنىڭ ھەممىسىدە دۇنيالىق ئۈچۈن تىرىكچىلىك قىلىش چەكلەنگەن ئەمەس. چۈنكى ئىسلام دىنىدا خرىستىيان دىنىدا بولغىنىدەك تەركىدۇنيالىق ياكى يەھۇدىي دىنىدا بولغىنىدەك تىرىكچىلىك قىلىش چەكلەنگەن كۈن يوق. شۇنداقلا ئاللاھ ياراتقان دۇنيا مەنپەئەتلىرىدىن قائىدىگە ئۇيغۇن شەكىلدە يوللۇق پايدىلىنىشتىن بىھاجەت بولۇشمۇ ياخشى ئەمەس.

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە ئىلگىرىكى دىنلارغا كىشىلەر تەرىپىدىن كىرگۈزىۋېلىنغان تەركىدۇنيالىقنى تەنقىدلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿(ئەي پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، "ئاللاھ

(1) قەسەس سۈرىسى 77- ئايەت.
(2) بەقەرە سۈرىسى 201- ئايەت.

بەندىلىرى ئۇچۇن ياراتقان كىيىملەرنى، شېرىن، پاك رىزىقلارنى كىم ھارام قىلدى؟" ئېيتقىنكى، "ئۇلار بۇ دۇنيادا مۆمىنلەر ئۈچۈن يارىتىلغان (گەرچە ئۇلارغا كۇففارلار شېرىك بولسىمۇ)، ئاخىرەتتە بولسا مۆمىنلەرگىلا خاستۇر"﴿[1].

مۇھىم بولغىنى، دۇنياغا سىز ئېگە بولۇشىڭىز، دۇنيانىڭ سىزگە ئېگە بولماسلىقى كېرەك. دۇنيا يۈرىكىڭىزدە ئەمەس، قولىڭىزدا بولۇشى كېرەك.

زاھىدلىق بىلەن تەركىدۇنيالىقنىڭ پەرقى

1727. سوئال: زاھىدلىق بىلەن تەركىدۇنيالىقنىڭ پەرقى نېمە؟

جاۋاب: ئەرەب تىلىدىكى «الزهد» سۆزىنى تەركىدۇنيالىق دەپ تەرجىمە قىلغانلار خاتالاشقانلاردۇر. چۈنكى زاھىدلىق بىز يۇقىرىدا كۆرۈپ ئۆتكەندەك، شەرىئەتتە چەكلەنگەن ئىشلار ۋە ھاراملارغا يېقىنلىشىپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلىش يۈزىسىدىن، شۈبھىلىك نەرسىلەردىن تامامەن يىراق تۇرۇش ۋە مال - دۇنياغا يۈرەكتىن باغلانماسلىق دېگەنلىك بولسا، تەركىدۇنيالىق خرىستىيان دىنىدىكى راھىبلىق تۈزۈمىگە ۋە ھىندى دىنىغا ئوخشاش دۇنيا مەنپەئەتلىرىدىن پۈتۈنلەي ۋاز كېچىشتۇر. ھالبۇكى، ئىسلام دىنى بۇنداق تەركىدۇنيالىقنى تەرغىب قىلمايدۇ. زاھىدلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەخلاقى بولسا، تەركىدۇنيالىق ھەق دىنىنىڭ روھىدىن ئازغانلارنىڭ قىلىقىدۇر.

زاھىدلىقنىڭ پەزىلەتلىرى

1728. سوئال: زاھىدلىقنىڭ قانداق پەزىلەتلىرى بار؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە، زاھىدلىقنى ماختاپ، مال - دۇنيا ھېرىسلىقىنى سۆككەن.﴿بۇ دۇنيا تىرىكچىلىكى پەقەت (ۋاقىتلىق) پايدىلىنىشتىن ئىبارەتتۇر، ئاخىرەت ھەقىقەتەن (مەڭگۈلۈك) قارارگاھتۇر﴿[2]، ﴿(مۇشرىكلار) دۇنيا تىرىكچىلىكىگە خۇش بولۇپ كەتتى، دۇنيا تىرىكچىلىكى ئاخىرەتكە قارىغاندا ئازغىنا نەرسىدۇر﴿[3].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ئادەمنىڭ قانداق قىلغاندا ئاللاھنىڭ ۋە ئىنسانلارنىڭ سۆيگۈسىگە ئېرىشكىلى بولىدىغانلىقى ھەققىدە سورىغان سوئالىغا جاۋاب بېرىپ: « دۇنياغا يۈرەكتىن بېرىلىشتىن ئۆزۈڭنى تۇتىۋال، ئاللاھ سېنى سۆيىدۇ. كىشىلەرنىڭ قولىدىكىسىدىن بىھاجەت بولغىن، كىشىلەر سېنى سۆيىدۇ»[4] دېگەن. پەيغەمبەرلەر ھەقىقىي زاھىدلىقتا ئۈلگە ياراتقان ۋە يولىغا ئەگىشىپ مېڭىشىمىزغا تولىمۇ ئەرزىيدىغان زاتلاردۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەنە شۇ پەيغەمبەرلەر ئاللاھ ھىدايەت قىلغان كىشىلەردۇر، ئۇلارنىڭ يولىغا ئەگەشكىن﴿[5].

---

(1) ئەئراف سۈرىسى 32- ئايەت.
(2) غافىر سۈرىسى 39- ئايەت .
(3) رەئد سۈرىسى 26- ئايەت .
(4) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.
(5) ئەنئام سۈرىسى 90- ئايەت .

دۇئا ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1729. سوئال: دۇئا دېگەن نېمە؟
جاۋاب: دۇئا سۆزى لۇغەتتە چاقىرىش دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. شەرىئەت ئىستىلاھىدا- ئەڭ كەمتەرلىك بىلەن ئاللاھ تائالاغا يالۋۇرۇپ، ئۇنىڭدىن ھاجەتلىرىنى سوراش دېگەنلىكتۇر.
1730. سوئال: دۇئانىڭ قانداق ئەھمىيىتى بار؟
جاۋاب: پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: «دۇئا ئىبادەتتۇر»[1] دەپ كۆرسەتكەن. دۇئا ئەڭ خالىس ئىبادەتتۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلىپ يالۋۇرغان ئادەم باشقا ھەر قانداق بىر ئىبادەتتە ھاسىل قىلالمىغان ئىخلاس، سەمىمىيەت ۋە تۆۋەنچىلىكنى ۋايىغا يەتكۈزىدۇ.
ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلىش ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلغانلىق، دۇئادىن بىھاجەت بولۇش ئۇنىڭ ئىبادىتىدىن باش تارتقانلىق ھېسابلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: ﴿ماڭا دۇئا قىلىڭلار، دۇئايىڭلارنى ئىجابەت قىلىمەن. مېنىڭ ئىبادىتىمدىن باش تارتقۇچىلار خورلانغان ھالدا دوزاخقا كىرىدۇ﴾[2]. ئايەتتىكى«ئىبادەت»سۆزىدىن دۇئا مەقسەت قىلىنىدۇ.

دۇئا ئىجابەت بولىشىنىڭ شەرتلىرى

1731. سوئال: دۇئا ئىجابەت بولىشىنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟
جاۋاب: دۇئانىڭ ئىجابەت بولۇشىنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىچە:
(1) دۇئانى ئاللاھ تائالاغا بولغان چىن ئىخلاس بىلەن قىلىش. ھەر قانداق بىر ئەمەل – ئىبادەتنىڭ قوبۇل بولىشى ئۈچۈن ئىخلاس شەرت قىلىنغىنىدەك، دۇئانىڭ ئىجابەت بولىشى ئۈچۈنمۇ ئەلۋەتتە ئىخلاس شەرت قىلىنىدۇ. چۈنكى دۇئا – ئىبادەتتۇر. ئىخلاس قەلب قېتىدىن كەلگەن سەمىمىي سۆيگۈ بىلەن كۆرسىتىلگەن چىن ساداقەت دېمەكتۇر. ئاللاھ تائالاغا قول كۆتىرىپ دۇئا قىلغاندا، ئۇنىڭغا شۇنداق سۆيگۈ ۋە ساداقەت بىلەن يۈزلىنىش تەلەپ قىلىنىدۇ.
(2) دۇئا قىلغۇچىنىڭ يېمەك- ئىچمىكى ۋە كىيىم- كېچەكى ھالالدىن بولۇشى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ماۋزۇدا مۇنداق دېگەن: «ئەي ئىنسانلار! ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا پاكتۇر، ئۇ پەقەت پاك بولغاننىلا قوبۇل قىلىدۇ»[3]. بۇ ھەدىسنىڭ مەنىسى: ئاللاھ تائالا قەلبى پاك، يېمەك- ئىچمەكلىرى ھالالدىن بولۇپ پاك بولغانلارنىڭلا قىلغان ئىبادەتلىرىنى قوبۇل قىلىدۇ، دۇئالىرىنى ئىجابەت قىلىدۇ، دېگەنلىكتۇر.
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «بىر ئۇزاق سەپەرگە چىققان، چاچلىرى چۇۋۇلغان، چاڭ-توزان قاپلىغان، بېشىنى چاڭ تـوزان قاپلىغان» — ئىككى قولىنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ " ئى پەرۋەردىگارىم! ئى ئىگەم! " دەپ دۇئا قىلىدۇ. ھالبۇكى ئۇنىڭ يېگەن - ئىچكەنلىرى ھارامدىن،

---

(1) ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.
(2) غافىر سۈرىسى60- ئايەت.
()3 ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

كىيگەنلىرى هارامدىن بولۇپ، ئۇ هارامدىن ئوزۇقلانغان تۇرسا، قانداقمۇ ئۇنىڭ دۇئاسى ئىجابەت بولسۇن!؟»[1].

بۇ ھەدىسنىڭ مەنىسى شۇكى، بىراۋ ئەڭ بىچارە قىياپەتتە ئاللاھ تائالاغا يالۋۇرۇپ دۇئا قىلغان ۋە ئۇ شۇ ھالىتى بىلەن دۇئاسى ئىجابەت بولۇشقا ئەڭ تېگىشلىك بولغان تۇرسىمۇ، ئۇ هارامدىن ئوزۇقلانغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ دۇئاسى ئىجابەت بولمايدۇ.

(3) دۇئانى ئاللاھتىن ئۈمىتۋارلىق بىلەن قىلىش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەر "دۇئا قىلسام دۇئايىم ئىجابەت بولمىدى"، دەپ ئۈمىتسىزلىنىپلا قالمىساڭلار دۇئايىڭلار چوقۇم ئىجابەت بولىدۇ»[2].

(4) دۇئانى يۈرەكتىن قىلىش يەنى تىل دۇئا بىلەن دىل باشقا نەرسىلەر بىلەن مەشغۇل بولماستىن، تىلنى دىلدىكىلەرنىڭ تەرجىمانى قىلىپ تۇرۇپ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ۋە كامالىي ئىخلاسىنى ئاللاھقا بېغىشلىغان ھالدا ئۇنىڭغا يالۋۇرۇش لازىم. شۇنداق قىلغان دۇئا ئىجابەت بولۇشقا ئەڭ يېقىندۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: «سىلەر ئاللاھقا دۇئا قىلغىنىڭلاردا، ئۇنىڭ ئىجابەت بولىشىغا چىن ئىشەنگەن ھالدا قىلىڭلار، بىلىڭلاركى، ئاللاھ تائالا غەپلەتتىكى پەرۋاسىز كىشىنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلمايدۇ»[3].

(5) ئۇرۇق- تۇغقانلىق رىشتىسىنى ئۈزۈش ياكى گۇناھ - مەسىيەت ئىشلەش ئۈچۈن دۇئا قىلماسلىق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مۇسۇلمان كىشىنىڭ دۇئاسىدا گۇناھ ئىشلەش ياكى سىلە - رەھىمنى ئۈزۈش بولمىسىلا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا تۆۋەندىكى ئۈچ ياخشىلىقنىڭ بىرىنى بېرىدۇ: يا ئۇنىڭ دۇئاسىنى تېز ئىجابەت قىلىپ تىلىگىنىنى بېرىدۇ ياكى ئۇنى ئۇنىڭ ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن ياخشىلىق قاتارىدا ساقلاپ قويىدۇ ياكى ئۇنىڭ دۇئاسىنىڭ ئوخشىشىدا يامانلىقنى ئۇنىڭدىن قايتۇرىۋېتىدۇ. ساھابىلار:"ئۇنداقتا بىز دۇئانى كۆپ قىلايلى"دېيىشكەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام" ئاللاھنىڭ بېرىدىغىنى ئۇنىڭدىنمۇ كۆپتۇر"دېگەن»[4].

دۇئا سەۋەبتىن بىھاجەت قىلالمايدۇ

1732. سوئال: دۇئا سەۋەبتىن بىھاجەت قىلالامدۇ؟

جاۋاب: تىلەكلەرنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى ئۈچۈن دۇئا بىلەن سەۋەب ئىككىسى ھەل قىلغۇچ رولنى ئوينايدۇ. بۇ ئىككىسى بىر - بىرىدىن قەتئىي ئايرىلالمايدۇ. شۇڭىمۇ ئىنسان ئاللاھقا دۇئا قىلىش بىلەن بىرگە، قولىدىن كەلگەنچە سەۋەبلەرنى قىلىشقا بۇيرۇلغان. ئاللاھتىن جەننەتنى سورىغان ئادەم دۇئا بىلەن بىرلىكتە، ئۆزىنى جەننەتكە كىرىشكە سالاھىيەتلىك قىلىدىغان ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشى، دوزاختىن پاناھ تىلىگەن ئادەم دوزاخقا كىرىشكە سەۋەب بولىدىغان يامان ئىشلاردىن قەتئىي قول ئۈزۈشى، رىزقىنىڭ كەڭ بولىشى ۋە بېرىكەتلىك بولۇشىنى تىلىگەن ئادەم رىزىق دۇنياسىنىڭ ئىشىكىنى ئەمگەك ئاچقۇچى بىلەن ئېچىشى، قىيىنچىلىقلارغا دۇچ

---

(1) تىرمىزى رىۋايىتى.
(2) بۇخارىي رىۋايىتى.
(3) تىرمىزى رىۋايىتى.
(4) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

كەلگەن ئادەم ئۇنىڭدىن خالاس بولۇشنىڭ چارە ۋە تەدبىرلىرىنى قوللىنىشى، كېسەلدىن شىپالىق تېپىشنى تىلىگەن ئادەم ئاللاھقا دۇئا قىلىپ، ئۇنىڭغا يۆلىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا دوختۇرغا بېرىشى لازىم. دۇئا مەقسەتكە يېتىشنىڭ سەۋەبلىرىنى ئۇڭايلاشتۇرۇش ۋە يوللىرىنى يورۇتۇش رولىنى ئوينايدۇ. ئاللاھ تائالا دۇنيانىڭ ئىشلىرىدىن ھەممە ئىشنى سەۋەبلەرگە باغلىق قىلغان. قۇرئان كەرىم بۇنى ئوچۇقلاپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىنسان پەقەت ئۆزىنىڭ ئىشلىگەن ئىشىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ﴾[1].

سەۋەبكىلا چوقۇنۇپ كېتىپ ئاللاھنى ئۇنتۇش توغرا بولمىغاندەك، دۇئاغىلا يۆلىنىپ سەۋەبتىن بىھاجەت بولۇشمۇ توغرا ئەمەس. چۈنكى ئالدىنقىسى، ئاللاھنىڭ ئىبادىتىدىن باش تارتقانلىق، كېيىنكىسى، «ئۆزمە پىش، ئاغزىمغا چۈش» دېگەنلىكتۇر.

دۇئا بىلەن سەۋەبنىڭ باغلىنىشى ناھايىتى زىچ باغلىنىشتۇر. ئەگەر تىلەكلەرنىڭ ھاسىل بولىشى ئۈچۈن دۇئالا كۇپايە قىلىدىغان بولسا ئىدى، ئىنسانلىقنىڭ ئېيتىخارلىق ئۈلگىسى ۋە پۈتۈن پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەۋزىلى پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام سەۋەب قىلمىغان ۋە ئۇنىڭغا تەشەببۇسمۇ قىلمىغان بولاتتى. ئەگەر تىلەكلەر سەۋەب بىلەنلا ھاسىل بولىدىغان بولسا ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇنچە ئەھمىيەتلىك ۋە خاسىيەتلىك دۇئالارنى ئۇممىتىگە ئۆگەتمىگەن ۋە ئۆزىمۇ قىلمىغان بولاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دۇئا بىلەن سەۋەبنىڭ ئارىسىنى قەتئىي ئايرىغان ئەمەس. ئۇنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشى ھەر تۈرلۈك خاسىيەتلىك دۇئالار بىلەن تولغاندەك، ئىشلەش، چارە ـ تەدبىر قوللىنىش ۋە ھەر ئىش ئۈچۈن سەۋەب قىلىشتىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەڭ ئالدىنقىلاردىن ئىدى. ئۇ مەسچىتتە ئىمام، غازاتلاردا قوماندان، مەدرەسەدە ئۇستاز، دىندا رەھبەر ۋە ئائىلىسىدە ئىشلەمچان ئاتا ئىدى. شۇڭا ئۇ غەلىبە قىلدى، غايىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرالىدى ۋە ئىنسانىيەتكە ئۈلگە بولۇپ دىللاردا پارلاپ كەلدى.

دۇئا تەقدىرنى بىكار قىلىۋېتەلمەيدۇ

1733. سوئال: دۇئا تەقدىردە بەلگىلەنگەننى بىكار قىلىۋېتەلەمدۇ؟

جاۋاب: تەقدىر دېگەن ئالدىنئالا بەلگىلىنىپ بولغان بىر ئىش. دۇئا ئۇنى بىكار قىلىۋېتەلمەيدۇ. بىراق دۇئا تەقدىردە بەلگىلەنگەنلەرنى ياخشىلىق تەرەپكە بۇرىيالايدۇ. شەرتلىرى تولۇق بولغان ۋە سەمىمىي قىلىنغان دۇئا ئەلۋەتتە تەقدىرگە تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «تەقدىردىن قاچقىلى بولمايدۇ. بىراق دۇئا يۈز بەرگەن ۋە يۈز بەرمىگەن ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئۈچۈن پايدىلىقتۇر. ئى ئاللاھنىڭ بەندىلىرى! دۇئانى كۆپ قىلىڭلار»[2]. بۇ يەنىلا سەۋەب بىلەن ئىشقا ئاشىدۇ. چۈنكى تەقدىر سەۋەبتىن ئايرىلالمايدۇ، بۇ ئىككىسى ئەزەلدىنلا شۇنداق بىرگە بېكىتىلگەن. دۇئا قىلىشمۇ، سەۋەب قىلىشمۇ، ھەر ئىككىسى تەقدىردىن ئورۇن ئالغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «قازا ۋە قەدەرنى پەقەت دۇئالا قايتۇرالايدۇ»[3]

---

(1) نەجم سۈرىسى 39-ئايەت.

(2) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(3) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

دەپ كۆرسەتكەن. ئۇ يەنە بىر ھەدىستە: «يۈتۈلگەن ئىش كەلسە، ھەزەر قىلغانلىقنىڭ پايدىسى بولمايدۇ، دۇئا يۈز بەرگەن ۋە ياكى تېخى يۈز بەرمىگەن ئىشلارغا پايدىلىق بولىدۇ، بالايى-ئاپەت كەلسە دۇئا ئۇنىڭ ئالدىنى توسىدۇ-دە، بۇ ئىككىسى تا قىيامەتكىچە ئېلىشىدۇ»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

يۇقىرىقى ئىككى ھەدىسنىڭ مەنىسى شۇكى، قەدەر ئوقى ياچاقتىن چىقىپ بولغان ۋە ئۇ ئۆز يۆنىلىشىگە قاراپ يۈرۈپ كەتكەن، شەرتلىرى تولۇق بولغان سەمىمىي دۇئا ئوقىنىڭ نىشانغا تېگىشىگە توسقۇن بولالىغاندەك، يۈرەكتىن ئەمەس ئاغزاكى قىلىنغان ياكى شەرتلىرى تولۇق بولمىغان دۇئالار ئۇنى توسالمايدۇ. دۇئانىڭ قەدەر ئوقىنى نىشانغا تېگىشتىن توسۇپ قالالىغانلىقى تەقدىر قىلىنىپ بولغان ئىشنى بىكار قىلىۋەتكەنلىكى ياكى ئارقىغا قايتۇرىۋەتكەنلىكى ئەمەس، ئەلۋەتتە. بەلكى قەدەر ئوقى ئۆز يۆنىلىشىگە قاراپ ماڭغان بولسىمۇ، دۇئانىڭ سەۋەبى بىلەن ئۇنىڭ نىشانغا يېتەلمىگەنلىكىدۇر. ئىمام غەزالى مۇنداق دېگەن: «بىلگىنكى بالايى-ئاپەتنى دۇئا ئارقىلىق قايتۇرۇپ، رەھمەت كەلتۈرۈشمۇ بەلگىلەنگەن شۇ قازا ۋە قەدەرنىڭ جۈملىسىدىندۇر»[2].

دۇئا بىراۋنىڭ ۋاستىسىگە مۇھتاج ئەمەس

1734. سوئال: دۇئا بىراۋنىڭ ۋاستىسىگە مۇھتاجمۇ؟

جاۋاب: دۇئا ھېچكىمنىڭ ۋەسىلىسىگە (ۋاستىسىگە) مۇھتاج ئەمەس. تىلەكلەر پەقەت ئاللاھنىڭ ئۆزىدىن بىۋاستە سورىلىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ مېنىڭ بەندىلىرىم سەندىن مېنىڭ توغرۇلۇق سورىسا (ئۇلارغا ئېيتقىنكى)، مەن ھەقىقەتەن ئۇلارغا يېقىنمەن، ماڭا دۇئا قىلسا، مەن دۇئا قىلغۇچىنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىمەن﴾[3].

مازار ـ ماشايىخلاردىن، ئاتالمىش ئەۋلىيالار ۋە ئۇلۇغلاردىن شۇنداقلا قانداقلا بىر ئۆلۈكتىن بىرەر ھاجىتىنى سوراش ۋە مەدەت تىلەش ياكى ئۇلاردىن بىرەرسىنى ئاللاھ تائالاغا ۋاستە قىلىش جائىز ئەمەس. ئەمما ھايات كىشىلەرنىڭ ئۆلگەنلەرگە قىلغان دۇئاسى چوقۇم يېتىدۇ.

دۇئادا ۋاستە قوللىنىشقا بولىدۇ، بىراق ۋاستە كىشىنىڭ ئۆز ئەمەلى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىم ـ سۈپەتلىرى بىلەنلا چەكلىنىدۇ. ھەركىم ئۆزىنىڭ ئاللاھ تائالاغا بولغان چىن ئىمانىنى، ئاللاھنىڭ بارچە كەمچىلىكلەردىن پاك ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ئىسىم ـ سۈپەتلىرىنى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بولغان سۆيگۈسىنى ۋە ئاللاھ رازىلىقىنى كۆزلەپ قىلغان ياخشى ئەمەللىرىنى ۋاستە قىلىپ تۇرۇپ ھاجەتلىرىنى ئاللاھتىن سورىسا بولىدۇ. مانا بۇ، ئىسلام شەرىئىتىدە كۆرسىتىلگەن ۋەسىلە قىلىش ئۇسۇلىدۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە ئۆزىنىڭ ئىمانىنى ۋاستە قىلىپ دۇئا قىلغانلارنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلغانلىقىنى ھېكايە قىلىش ئارقىلىق مۇسۇلمانلارغا ۋاستە قىلىشنىڭ ئۇسۇلىنى ئۆگىتىپ مۇنداق دەيدۇ. ﴿ پەرۋەردىگارىمىز! بىز ھەقىقەتەن بىر

---

(1) ھاكىم ۋە تەبەرانىي رىۋايىتى.
(2) ئىمام غەزالىينىڭ «ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىين»ناملىق ئەسىرىدىن.
(3) بەقەرە سۈرىسى 186- ئايەت.

چاقىرغۇچىنىڭ (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ)، رەببىڭلارغا ئىمان ئېيتىڭلار، دەپ ئىمانغا چاقىرغانلىقىنى ئاڭلىدۇق، ئىمان ئېيتتۇق، پەرۋەردىگارىمىز! بىزنىڭ گۇناھلىرىمىزنى مەغپىرەت قىلغىن، يامانلىقلىرىمىزنى يوقىتا چىقارغىن، بىزنى ياخشىلارنىڭ قاتارىدا ۋاپات قىلدۇرغىن. پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە پەيغەمبەرلىرىڭ ئارقىلىق ۋەدە قىلغان نەرسىنى بەرگىن، قىيامەت كۈنى بىزنى رەسۋا قىلمىغىن. سەن ھەقىقەتەن ۋەدەڭگە خىلاپلىق قىلمايسەن. ئۇلارنىڭ دۇئاسىنى پەرۋەردىگارى ئىجابەت قىلدى﴾[1].

ئاللاھ تائالا يەنە قۇرئان كەرىمدە يۇنۇس ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ بىرلىكى ۋە نۇقسانلاردىن پاكلىقىنى ۋاستە قىلىپ دۇئا قىلغانلىقى ۋە دۇئاسىنىڭ ئىجابەت بولغانلىقىنى ھېكايە قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ ئۇ (بېلىقنىڭ قارنىدىكى)قاراڭغۇلۇقتا پەرۋەردىگارىم! سەندىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر. سەن جىمى كەمچىلىكلەردىن پاكتۇرسەن. مەن ھەقىقەتەن ئۆز نەپسىمگە زۇلۇم قىلغۇچىلاردىن بولدۇم، دەپ نىدا قىلدى. ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلدۇق. ئۇنى بېلىق يۇتقان چاغدىكى غەمدىن خالاس قىلدۇق. ﴾[2]

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەمىشە ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىم ـ سۈپەتلىرىنى ۋاستە قىلىپ دۇئا قىلاتتى. ئۇ قىيىن ئىشقا دۇچ كەلگەندە مۇنداق دەپ دۇئا قىلاتتى: ﴿ ياحي ياقيوم برحمتك أتتغيث ﴾ يەنى«ئى ھەمىشە تىرىك بولغۇچى ۋە ھەممىنى ئىدارە قىلىپ تۇرغۇچى پەرۋەردىگارىم! سېنىڭ ئۇلۇغلىقىڭغا سېغىنىپ سەندىن ياردەم سورايمەن»[3].

يۇقىرىقىلاردىن باشقا، ھايات بولغان ئاتا ـ ئانا، ئۆلىما، ۋە باشقىمۇ كىشىلەرنىڭ دۇئا قىلىپ بېرىشىنى ئۆتۈنۈش دۇرۇستۇر. ئۇمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى: «مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئۆمرە قىلىش ئۈچۈن رۇخسەت سورىۋىدىم، ماڭا رۇخسەت بەردى ۋە "ئى قېرىندىشىم! دۇئايىڭدا بىزنىمۇ ئۇنۇتمىغايسەن"دېدى»[4]. شۇنداقلا بىراۋ ئۆزىنىڭ گۇناھتىن يانغانلىقىنى ۋاستە قىلىپ دۇئا قىلسىمۇ بولىدۇ. چۈنكى گۇناھتىن يېنىش ياخشى ئەمەلگە ياتىدۇ. ياخشى ئەمەل دۇئادا ئەڭ ياخشى ۋاستە بولىدۇ.

دۇئانىڭ ئەدەبلىرى

1735. سوئال: دۇئانىڭ ئەدەبلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: دىنىمىزدا ھەر قانداق بىر ئىبادەتنىڭ مەخسۇس ئەدەبلىرى بولغاندەك، دۇئانىڭمۇ ئەدەبلىرى باردۇر. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) دۇئانى فاتىھە سۈرىسىنى ئوقۇپ، ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇد ئېيتىش بىلەن باشلاش. ئاندىن ھاجەتلىرىنى سوراش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كىشىنىڭ نامازدىن كېيىن دۇئا قىلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇد ئوقۇمىغانلىقىنى ئاڭلاپ قېلىپ: «بۇ ئالدىراپ كەتتى» دېگەن، ئاندىن ساھابىلارغا مۇنداق دەپ تەلىم بەرگەن: «سىلەر ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلغىنىڭلاردا، ئاۋۋال ئۇنىڭغا ھەمدۇسانا ئېيتىڭلار،

---

(1) ئال ئىمران سۈرىسى 193- 195- ئايەتلەر.
(2) ئەنبىيا سۈرىسى 87- 88- ئايەتلەر.
(3) تىرمىزى رىۋايىتى.
(4) ئەبۇداۋۇد ۋە تىرمىزى رىۋايىتى.

ئاندىن پەيغەمبەرگە دۇرۇد ئېيتىڭلار، ئۇنىڭدىن كېيىن خالىغان دۇئالىرىڭلارنى قىلىڭلار»[1].

(2) دۇئانى ئەڭ كەمتەرلىك بىلەن قىلغان ھالدا ئاللاھ تائالاغا يالۋۇرۇش. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ (يۇقىرىقى پەيغەمبەرلەرنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىشىمىز) شۇنىڭ ئۈچۈن ئىدىكى، ئۇلار ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرايتتى، (رەھمىتىمىزنى) ئۈمىد قىلىپ، (ئازابىمىزدىن) قورقۇپ بىزگە دۇئا قىلاتتى، بىزگە كەمتەرلىك بىلەن ئىبادەت قىلاتتى﴾[2].

(3) ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىم- سۈپەتلىرىنى، كىشى ئۆزىنىڭ ياخشى ئەمەللىرىنى ۋەسىلە قىلىش.﴿ئاللاھنىڭ گۈزەل ئىسىملىرى بار، ئۇنى شۇلار بىلەن چاقىرىڭلار﴾[3].

بۇرەيدە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ساھابىنىڭ: ﴿ **اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِاَنِّي اَشْهَدُ اَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ لاَإِلَـهَ إِلاَ أَنْتَ الأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَـهُ كُفُواً أَحَدٌ** ﴾ يەنى «ئى ئاللاھ! سېنىڭ پەزلى - كەرەمىڭنى تىلەيمەن. سەن ھەقىقەتەن، ھەممە ساڭا مۇھتاج بولغان، پەرزەنتكە ۋە ئانىغا مۇھتاج بولمىغان، ھېچكىم ساڭا تەڭداش بولمايدىغان يەككە- يېگانە ئىلاھسەن» دەپ دۇئا قىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قېلىپ مۇنداق دېدى: "ئاللاھ تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، بۇ ئادەم ئۇنىڭ بىلەن نېمە سورىسا بېرىلىدىغان، ئۇنىڭ بىلەن قىلغان دۇئالار ئىجابەت بولىدىغان ئىسمۇلئەزەم (ئاللاھنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ئىسمى) بىلەن دۇئا قىلدى"»[4].

(4) ئۆزىنىڭ ياخشى ئەمەللىرىنى ۋەسىلە قىلىش. ئىمام بۇخارىي بىلەن ئىمام مۇسلىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن«ئۆڭكۈردىكى ئۈچ ئادەم»نىڭ قىسسىسىنى رىۋايەت قىلغان بولۇپ، قىسسىنىڭ مەزمۇنى مۇنداق: مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىدىن ئۈچ نەپەر ئادەم يولدا كېتىۋاتقىنىدا ئۇشتۇمتۇت قاتتىق يامغۇر يېغىپ كېتىپ، ئۇلار بىر ئۆڭكۈرگە كىرىۋالىدۇ، تاغ ئۈستىدىن بىر يوغان تاش دومىلاپ چۈشۈپ ئۆڭكۈرنىڭ ئېغىزىنى ئېتىۋالغانلىقى سەۋەبلىك ئۇلار ئۆڭكۈر ئىچىگە سولىنىپ قېلىپ چىقىپ كېتىشكە ھېچقانداق چارە قالمىغاندا، ئۇلاردىن ھەر بىرى ئۆزىنىڭ خالىس ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن قىلغان ياخشى ئەمەللىرىنى ۋاسىتە قىلغان ھالدا، ئاللاھقا كامالىي ئىخلاسى بىلەن دۇئا قىلغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ دۇئاسى ئىجابەت بولۇپ، ئۆڭكۈرنىڭ ئېغىزى ئېچىلىدۇ ۋە ھەممىسى سالامەت چىقىپ كېتىدۇ[5].

(5) دۇئانى قىبلىگە قاراپ، قولىنى كۆتىرىپ قىلىش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئانى قىبلىگە قاراپ قولىنى كۆتۈرۈپ قىلغانلىقى ھەققىدە كەلگەن ھەدىسلەر كۆپ. ئىمام بۇخارىي ۋە ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يامغۇر تەلەب قىلىپ دۇئا قىلغاندا قىبلىگە يۈزلىنىپ تۇرۇپ دۇئا قىلغان» دەپ قەيت قىلىنغان.

(6) دۇئادا ئاۋازىنى قاتتىق كۆتۈرمەسلىك، بەلكى ئاشكارىلىق بىلەن مەخپىلىك ئوتتۇرىسىدا كۆتىرىش. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە: ﴿پەرۋەردىگارىڭلارغا تۆۋەنچىلىك بىلەن ئىچىڭلاردا دۇئا

(1) سۈنەن كىتابلىرىدا سەھىھ سەنەد بىلەن رىۋايەت قىلغان.
(2) ئەنبىيا سۈرىسى 89-90- ئايەتلەر.
3() ئەئراف سۈرىسى 180- ئايەت.
(4) تىرمىزى ۋە ئىبنى ماجە رىۋايىتى.
(5) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

قىلىڭلار﴿[1] دەپ كۆرسەتكەن.

(7) دۇئادا قاپىداش سۆزلەرنى ئىشلىتىشتىن ساقلىنىش. چۈنكى دۇئا دېگەن چىن قەلب قاتلىرىدىن ئىختىيارسىز ھالدا ئېتىلىپ چىقىدىغان سەممىي ھېسسىيات بولۇپ، ئۇ سۆزلەرنىڭ بەدىئىيلىكى ۋە ئېسىللىكى بىلەن قەتئىي ھېسابلاشمايدۇ. تىل پەقەت قەلبتىكىنى تەرجىمە قىلىش رولىنى ئوينايدۇ. دۇئانى قاپىلاشتۇرغاندا، كۆڭۈل سۆزلەرنىڭ تىزىلمىسى بىلەن مەشغۇل بولۇپ قالغانلىقتىن، دۇئادىكى سەممىيەت ۋە چىن ئىخلاس يوقىنىڭ ئورنىغا چۈشۈپ قالىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿پەرۋەردىگارىڭلارغا تۆۋەنچىلىك بىلەن ئىچىڭلاردا دۇئا قىلىڭلار. ھەددىدىن ئاشۇرىۋەتكەنلەرنى ئاللاھ ياقتۇرمايدۇ﴾[2]دېگەن سۆزىدىكى ﴿ھەددىدىن ئاشۇرىۋەتكەنلەر﴾ دېگەن جۈملىنى «دۇئانى قاپىلاشتۇرغانلار» دەپ تەپسىر قىلغان.

(8) دۇئا قىلغاندا ئالدى بىلەن ئۆزىگە ئاندىن باشقىلارغا دۇئا قىلىش لازىم. شۇنداق قىلغاندىلا دۇئا تېخىمۇ ئىخلاس بىلەن بولغان بولىدۇ، ھەزرىتى ئۇبەييە ئىبنى كەئب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن:« پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كىشىگە دۇئا قىلىپ قالسا ئالدى بىلەن ئۆزىگە دۇئا قىلىۋېتىپ، ئاندىن ئۇ كىشىگە دۇئا قىلاتتى»[3].

(9) دۇئا قىلغاندا ئىسلام كۆرسەتمىسىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان نەرسىنى تىلەپ دۇئا قىلىش، يامانلىق ياكى گۇناھ ئىشنى تىلىمەسلىك لازىم. بەزى كىشىلەر ئاچچىغىم كەلدى دەپ ئۆزى ياكى باشقىلارنى قارغاپ بەد دۇئا قىلىپ سالىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: « ئۆزۈڭلارنىڭ، بالىلىرىڭلارنىڭ، ۋە مال – مۈلكۈڭلارنىڭ زىيىنىغا دۇئا قىلماڭلار. ئاللاھتىن نېمە سورىسا شۇنى بېرىدىغان بىر ۋاقىت بولۇپ، دۇئايىڭلار شۇ ۋاقىتقا ئۇدۇل كېلىپ قېلىپ سىلەرگە ئىجابەت بولۇپ قالمىسۇن﴾[4].

(10) دۇئا قىلغاندا ئۈمىدۋارلىق بىلەن ئارقا ئارقىدىن قايتا -قايتا تىلەش، دۇئانىڭ ئاخىرىدا «ئامىين» دەپ ئاياغلاشتۇرۇش.

(11) دۇئادا سورىغانلىرىنى ئۈچ قېتىمدىن قايتىلاپ ئېيتىش. ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دۇئا قىلغىنىدا ئاللاھ تائالادىن سورىغانلىرىنى ئۈچ قېتىمدىن قايتىلاپ سورايتتى»[5] دەپ كەلگەن.

(12) دۇئانى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇد ئېيتىش بىلەن ئاخىرلاشتۇرۇش.

دۇئا ئىجابەت بولۇشقا ئەڭ يېقىن ۋاقىتلار

1736. سوئال: دۇئا ئىجابەت بولۇشقا ئەڭ يېقىن ۋە ئەۋزەل ۋاقىتلار قايسىلار؟

جاۋاب: ھەر قانداق ۋاقىتتا قىلىنغان دۇئالار ئاللاھ تائالاغا چوقۇم يېتىدۇ. ئاللاھ تائالا خالىغان كىشىنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىدۇ. دۇئا قىلىش مەنئى قىلىنغان بىرەرمۇ ۋاقىت يوقتۇر. بىراق دۇئانىڭ ئىجابەت بولۇشقا ئەڭ يېقىن ۋاقىتلار دېيىلگەن بەزى ئەۋزەل ۋاقىتلار بولۇپ،

---

(1) ئەئراف سۈرىسى 55-ئايەت.
(2) ئەئراف سۈرىسى55- ئايەت.
(3) تىرمىزى رىۋايىتى.
(4) ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.
(5) بۇخارىي رىۋايىتى.

ئەڭ ياخشى ۋاقىت نامازدا سەجدىگە بارغان ۋاقىتتۇر. ئاللاھ تائالا سەجدىنىڭ ئاللاھقا يېقىنلىشىش ۋە تىلەكلەرنى ئاللاھتىن سوراپ قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئەڭ ياخشى پۇرسەت ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھقا سەجدە قىلغىن ۋە شۇ ئارقىلىق ئۇنىڭغا يېقىنلىق هاسىل قىلغىن﴾[1].

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداق دېگەن: «بەندىنىڭ ئاللاھقا ئەڭ يېقىن بولغان ھالىتى ئۇنىڭ سەجدىدىكى ھالىتىدۇر. بۇ ۋاقىتتا دۇئانى كۆپ قىلىڭلار»[2]. پەرز نامازلارنىڭ سەجدىسىدە، قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىسلەردە كەلگەن دۇئالارنى ئەرەب تىلى بويىچە قىلىش لازىم. ئەمما پەرزدىن باشقا ۋاجىب، سۈننەت ۋە نەپلىي نامازلارنىڭ سەجدىلىرىدە ھەر كىم ئۆز تىلىدا بىلگەن دۇئالىرىنى ئوقۇسا ۋە ھاجەتلىرىنى سورىسا بولىدۇ.

شۇنىڭدەك، قاتتىق خوشاللىق ياكى قاتتىق قورقۇپ كەتكەن ياكى ئاللاھ تائالادىن ئىنتايىن زور مەمنۇن بولغان ياكى ئۇنىڭدىن قاتتىق ئەيمىنىپ چۆچۈگەنلىكتىن ھاياجانلانغان لەھزىلەر، ئەرەفات كۈنى، كېچىنىڭ ئاخىرقى ئۈچتىن بىرى، قەدىر كېچىسى، جۈمە كۈنى، ئەزان بىلەن تەكبىر (ئىقامەت) ئوتتۇرىسىدىكى ۋاقىتلار، بېشىغا كۈن چۈشكەن ۋاقىت، قۇرئاننى خەتمە قىلغاندىن كېيىن. بەش ۋاقىت نامازدىن كېيىنكى ۋاقىتلار.

دۇئادىن بىھاجەت بولۇشقا بولمايدۇ

1737. سوئال: دۇئادىن بىھاجەت بولۇشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: مۇسۇلمان ئادەم دۇئادىن بىھاجەت بولالمايدۇ. چۈنكى دۇئا- ئىبادەتتۇر. مۇپەسسىرلەر ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ماڭا دۇئا قىلىڭلار، دۇئايىڭلارنى ئىجابەت قىلىمەن. مېنىڭ ئىبادىتىمدىن باش تارتقۇچىلار خورلانغان ھالدا دوزاخقا كىرىدۇ﴾[3] دېگەن سۆزىنى، ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلىشتىن ئۆزلىرىنى بىھاجەت سانىغانلار بولۇپ، ئۇلار خورلانغان ھالدا دوزاخقا ھەيدىلىدۇ، دەپ تەپسىر قىلىدۇ. چۈنكى بۇ ئايەتتىكى ئىبادەت سۆزىدىن دۇئا مەقسەت قىلىنىدۇ. ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلىشتىن باش تارتقان ئادەم ئۆزىنىڭ بەندىچىلىكىنى، ئاجىزلىقىنى ۋە ئاللاھ تائالاغا ھەمىشە مۇھتاج ئىكەنلىكىنى ئىقرار قىلىشتىن باش تارتقانلار بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا بۇنداقلارنىڭ گۇناھى ھەقىقەتەن ئېغىر بولىدۇ.

---

(1) ئەلەق سۈرىسى 19- ئايەت.
(2) مۇسلىم رىۋايىتى.
(3) غافىر سۈرىسى 60- ئايەت.

ۋەسىلە ھەققىدىكى مەسىلىلەر

1738. سوئال: ۋەسىلە دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ۋەسىلە ـ دۇئانىڭ ئىجابەت بولۇشى، ئىبادەتلەرنىڭ قوبۇل بولۇشى ياكى بىرەر ھاجەتنىڭ راۋا بولۇشى ئۈچۈن، ئۆزى بىلەن ئاللاھنىڭ ئوتتۇرسىدا بىرەر نەرسىنى ياكى بىرەر شەخسنى ۋاستە قىلىپ ئارىغا سېلىش دېگەنلىكتۇر.

ۋەسىلە3 تۈرلۈك بولۇپ، بىرى يول قويۇلغان ۋەسىلىلەر، ئىككىنچىسى، مەنئىي قىلىنغان ۋەسىلە، ئۈچىنچىسى، شەرئەتتىن دەلىلى بولمىغان ۋەسىلىدۇر.

بۇيرۇلغان ۋەسىلە

1739. سوئال: بۇيرۇلغان ۋەسىلە قايسى؟

جاۋاب: بۇيرۇلغان ۋەسىلە ـ قۇرئان كەرىمدە ياكى ھەدىسلەردە بۇيرۇلغان ۋە ساھابىلار قوللانغان ۋەسىلىلەر بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

(1) ھەركىم ئۆزىنىڭ ئالاھىدا بولغان چىن ئىمانىنى ۋەسىلە قىلىشى. قۇرئان كەرىم ئۆزلىرىنىڭ ئىمانىنى ۋەسىلە قىلىپ، ئاللاھقا دۇئا قىلغان كىشىلەرنىڭ قىسسىسىنى ھېكايە قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرۋەردىگارىمىز! بىز ھەقىقەتەن بىر چاقىرغۇچىنىڭ «رەببىڭلارغا ئىمان ئېيتىڭلار» دەپ ئىمانغا چاقىرغانلىقىنى ئاڭلىدۇق، ئىمان ئېيتتۇق. پەرۋەردىگارىمىز بىزنىڭ گۇناھلىرىمىزنى مەغپىرەت قىلغىن، يامانلىقلىرىمىزنى يوققا چىقارغىن. بىزنى ياخشىلارنىڭ قاتارىدا ۋاپات قىلدۇرغىن﴾[1].

يۇقىرىقى ئايەتلەرگە ئەگىشىپ تۇرۇپ يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارنىڭ دۇئاسىنى پەرۋەدىگارى ئىجابەت قىلدى﴾[2].

(2) ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى ۋە ئۇقسانلاردىن پاك ئىكەنلىكىنى ۋەسىلە قىلىش

ئاللاھ، يۇنۇس ئەلەيھىسسالامنىڭ بېلىقنىڭ قارنىدا تۇرۇپ، ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى ۋەسىلە قىلىپ، ئاللاھقا قىلغان دۇئاسىنى ھېكايە قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇ، قاراڭغۇلۇقتا پەرۋەردىگارىم! سەندىن ھەقىقىي مەبۇد يوق. سەن جىمى كەمچىلىكلەردىن پاكتۇرسەن. مەن ھەقىقەتەن (ئۆز نەپسىمگە) زۇلۇم قىلغۇچىلاردىن بولدۇم، دەپ نىدا قىلدى﴾[3].

كېيىنكى ئايەتتە:﴿ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلدۇق، ئۇنى (بېلىق يۇتقان چاغدىكى) غەمدىن خالاس قىلدۇق﴾[4] دېگەن.

(3) ئاللاھنىڭ مۇبارەك ئىسىملىرىنى ۋەسىلە قىلىش. ئاللاھ بىزگە ۋەسىلە قىلىشنىڭ ئۇسۇلىنى ئۆگىتىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھنىڭ گۈزەل ئىسىملىرى بار، ئاللاھنى شۇ (گۈزەل

(1) ئال ئىمران سۈرىسى 193 ـ ئايەت.
(2) ئال ئىمران سۈرىسى 195 ـ ئايەت.
(3) ئەنبىيا سۈرىسى 87 ـ ئايەت.
(4) ئەنبىيا سۈرىسى 88 ـ ئايەت.

ئىسمىلىرى) بىلەن ئاتاڭلار﴿[1].

(4) ئاللاھنىڭ كامالى سۈپەتلىرىنى ۋەسىلە قىلىش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ كامالى سۈپەتلىرىنى ۋەسىلە قىلىپ مۇنداق دۇئا قىلاتتى: «ئى ھەمىشە تىرىك تۇرغۇچى ۋە ھەممىنى ئىدارە قىلىپ تۇرغۇچى ئاللاھ! سېنىڭ ئۇلۇغلىقىڭنىڭ ھۆرمىتى بىلەن، سېنىڭدىن ياردەم سورايمەن»[2].

(5) ھەركىم ئۆزىنىڭ ياخشى قىلغان ئەمەل ـ ئىبادەتلىرىنى ۋەسىلە قىلىشى. مەسىلەن: ناماز ئوقۇش، قۇرئان تىلاۋەت قىلىش، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ خىزمىتىنى قېتىرقىنىپ قىلىش، ئۇرۇق ـ تۇغقانلارغا سىلە ـ رەھىم قىلىش، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇد ئوقۇش ۋە ئۇنى سۆيۈش، ۋەدىگە ۋاپا قىلىش، ئامانەتكە ئىشەنچلىك بولۇش قاتارلىق ياخشى قىلىنغان ئەمەل ـ ئىبادەتلەرنى ۋەسىلە قىلىش دىنىمىزدا كۆرسىتىلگەن ۋەسىلىلەرنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

قىسسىسى يۇقىرىدا بايان قىلىنغان«ئۆڭكۈردىكى ئۈچ ئادەم»نىڭ بىرى ئاتا-ئانىسىغا قېتىرقىنىپ خىزمەت قىلغانلىقىنى ۋەسىلە قىلىپ تۇرۇپ ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلغان ۋە ئۇنىڭ دۇئاسى ئىجابەت بولغان.

ئۇ دۇئاسىدا مۇنداق دېگەن:«ئى ئاللاھ! مېنىڭ ياشىنىپ قالغان ئاتا-ئانام بار ئىدى. ھەر ئاخشىمى پادىلىرىمنى ئوتلاقتىن قايتۇرۇپ ئەكىلىپ بولۇپ، سۈت ساغاتتىم ۋە ساغقان سۈتنى ئەڭ ئاۋۋال ئاتا-ئاناغا ئىچكۈزەتتىم. بىر كۈنى كېچىرەك كېلىپ قالغانلىقىم ئۈچۈن ئاتا-ئانام ئۇخلاپ قاپتۇ، ئۇلارنى ئويغىتىپ، ئۇيقۇسىنى بۇزۇشقا كۆڭلۈم چىدىمىدى. شۇنداق قىلىپ، بىر قاچا سۈتنى ئۇلارنىڭ بېشىدا تۇتۇپ تۇردۇم. بالىلىرىم ئاچلىقتىن بۇتۇمغا يامىشىپ يىغلاشقان بولسىمۇ، ئەڭ ئاۋۋال ئاتا-ئانامنى قاندۇرۇپ بولۇپ، ئاندىن بالىلىرىمنى قاندۇرۇش ئادىتىم بويىچە، ئاتا-ئانامنىڭ بېشىدا تۇرۇپ تاڭ ئېتىپ قالدى. ئى رەببىم! مېنىڭ بۇ قىلغىنىم سېنىڭ دەرگاھىڭدا ياخشى ئەمەللەر قاتارىدىن يېزىلغان بولسا، بۇ ئەمەلىمنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن بىزنى بۇ ئۆڭكۈردىن چىقارغىن» [3].

(6) ئاللاھتىن قورقۇپ، گۇناھ ـ مەسىيەتلەرنى تەرك ئەتكەنلىكىنى ۋەسىلە قىلىش. يامان ئىشلارنى تەرك ئېتىش ياخشى ئەمەلگە ياتىدۇ. قىسسىسى يۇقىرىدا بايان قىلىنغان«ئۆڭكۈردىكى ئۈچ ئادەم»نىڭ بىرى زىنا قىلىش ئۈچۈن ھازىر بولۇپ بولغان ۋاقتىدا، ئاللاھنى ئېسىگە ئېلىپ، ئۇنىڭ غەزىپىدىن قورققانلىقتىن زىنانى تەرك ئەتكەنلىكىنى ۋەسىلە قىلغانىدى. نەتىجىدە، ئۇنىڭ دۇئاسى ئىجابەت بولغان ۋە ئۆڭكۈردىن سالامەت چىقىپ كەتكەن.

(7) تىرىك بولغان ئاتا ـ ئانا ۋە تىرىك ئالىم ـ ئۆلىما، تەقۋا كىشىلەرنىڭ ئاللاھقا دۇئا قىلىپ بېرىشىنى سوراش. مۇسۇلمانلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھايات ۋاقتىدا، ئۇنى دۇئالىرىدا ۋەسىلە قىلاتتى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ساھابىلار بىر كۈنى ئۇنىڭ تاغىسى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ۋەسىلە قىلىپ مۇنداق دۇئا قىلغان: «ئى ئاللاھ! بىز پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ۋەسىلە قىلىپ تۇرۇپ سەندىن سۇ تىلەپ دۇئا قىلغىنىمىزدا، بىزگە يامغۇر ياغدۇرۇپ بەرگەن ئىدىڭ، ئەمدى پەيغەمبىرىمىزنىڭ

(1) ئەئراف سۈرىسى180 ـ ئايەت.
(2) تىرمىزى رىۋايىتى.
(3) ئىمام بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

تاغىسىنى ۋەسىلە قىلدۇق، بىزگە يامغۇر ياغدۇرۇپ بەرگىن!» دەپ دۇئا قىلغاندا، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا يامغۇر ياغدۇرۇپ بەرگەن[1].

مەنىي قىلىنغان ۋەسىلە

1740. سوئال: مەنىي قىلىنغان ۋەسىلە قايسى؟

جاۋاب: مەنئى قىلىنغان ۋەسىلە- ئىسلام دىنىنىڭ روھىغا ئۇيغۇن كەلمەيدىغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەنئى قىلغان ۋەسىلە بولۇپ، ئۇ شېرىك ۋە خۇراپاتتۇر. مەسىلەن: دۇئانى ئۆلۈكلەردىن بىرەرسىگە قىلىپ، ئۇنىڭدىن"يا پىرىم!" ياكى "يا ئىمام غەۋسۇلئەزەم!" ياكى "يا تۆت ئىماملىرىم!" ياكى "يا ئىمام جەپىرى تەيران!" ئاللاھتىن ماڭا پەرزەنت تىلەپ بەرگىن، بايلىق تىلەپ بەرگىن، شىپالىق تىلەپ بەرگىن، دەپ سورىغانغا ئوخشاش.

شەرىئەتتىن دەلىلى بولمىغا ۋەسىلە

1741. سوئال: شەرىئەتتىن دەلىلى بولمىغا ۋەسىلە دېگەن قايسى؟

جاۋاب: بۇيرۇلغانلىقىغا ياكى مەنئى قىلىنغانلىقىغا شەرىئەتتىن دەلىلى بولمىغان ۋەسىلە – قۇرئان كەرىمدە ياكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىدە ياكى ئۆلگىلىك ساھابىلارنىڭ دۇئالىرىدا ئۇرنىكى كەلمىگەن ۋەسىلە تۈرى بولۇپ، «ئى ئاللاھ! پالانىنىڭ ھەققى – ھۆرمىتى بىلەن مېنىڭ دۇئايىمنى قوبۇل قىلغىن، تىلىگەنلىرىمنى بەرگىن»، دەپ دۇئا قىلغانغا ئوخشاش. بۇخىل ۋەسىلىنى بەزى ئالىملار جائىز دەپ قارىسا، بەزى ئالىملار ئىسلامنىڭ «يامان ئاقىۋەتلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئېلىپ بارىدىغان ئىشلار مەنئىي قىلىنىدۇ» دەيدىغا ئومۇمىي پرىنسىپىغا ئاساسەن توغرا ئەمەس دەپ قارايدۇ. لېكىن بۇنداق دۇئا شېرىك دائىرىسىگە كىرمەيدۇ. چۈنكى دۇئا ئاللاھقا قىلىنغان، پەقەت ۋەسىلە بۇيرۇلمىغان يول بىلەن قىلىنغان، بەس.

سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ «پەتىۋا ئىشلار كومىتېتى» دىكى ئۆلىمالار "ئى ئاللاھ! پەيغەمبىرىڭنىڭ ھەققى ھۆرمىتى بىلەن....." دەپ دۇئا قىلسا بولامدۇ؟ دەپ سورالغان سوئالغا جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېگەن: «دۇئادا "ئى ئاللاھ! پەيغەمبىرىڭنىڭ ھەققى ھۆرمىتى ياكى بەرىكىتى يا ئۇلۇغلىقى يۈزىسىدىن مېنىڭ دۇئايىمنى قوبۇل قىلغىن، تىلەكلىرىمنى بەرگىن" دەپ ۋەسىلە قىلىش شېرىك سانالمايدۇ، ئەمما شېرىككە بېرىپ قېلىشتىن ساقلىنىش يۈزىسىدىن مۇنداق ۋەسىلىنى قىلمىغان ياخشى»[2].

---

(1) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

(2) www. islamQA.com .

ئەخلاق ئىلمىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1742. سوئال: ئەخلاق ئىلمى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئەخلاق ئىلمى «ئەخلاق ئۆلچىمى» ۋە «ئەخلاق نەزىرىيىسى» دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. قەدىمدىن تا ھازىرغىچە ئەخلاق ماۋزۇسى پەيغەمبەرلەر، پەيلاسوپلار ۋە ھەر خىل دىن ئىگىلىرى تەرىپىدىن تارتىشىلىپ كەلگەن قەدىمىي ماۋزۇدۇر. مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ئەخلاق ئۆلچىمى قۇرئان كەرىم، ئۇنىڭ جانلىق ئوبرازى ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر. چۈنكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىنسان بالىسىدا بولۇشقا تېگىشلىك بارچە گۈزەل ئەخلاق ۋە ئېسىل پەزىلەتلەرنى ئۆزىدە مۇجەسسەم قىلغان زاتتۇر.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيلاسوپلار ئارمان قىلغان ۋە ھازىرقى ئۈچقاندەك تەرەققىي قىلغۇاتقان زاماننىڭ ئىنسانلىرىمۇ يېتىشەلمىگەن ئەڭ ئالىي ئەخلاقتا ئىگە زات ئىدى. شۇڭا ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ئەخلاقىنى ماختاپ: ﴿سەن ھەقىقەتەن بۈيۈك ئەخلاققا ئىگىسەن﴾[1] دېگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھايات شېرىكى (ئايالى) ھەزرىتى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئۇنىڭ ئەخلاقىنى «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقى قۇرئان ئىدى»[2] دېگەن بىر جۈملە سۆز بىلەن تەرىپلىگەن.

قۇرئان كەرىمنى دەستۇر، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتىنى ئۆزىگە ھەقىقىي رەۋىشتە يېتەكچى قىلغان ھەر قانداق ئادەم گۈزەل ئەخلاققا ئېرىشەلەيدۇ.

ئەخلاق ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ئىشلار

1743. سوئال: ئەخلاق نېمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

جاۋاب: ئەخلاقنىڭ دائىرىسى ئىنتايىن كەڭ بولۇپ، ئىنساننىڭ يۈرۈش – تۇرۇشى، ئاللاھ، پەيغەمبەر، قۇرئان ۋە دىنىنىڭ پۈتۈن ئەمرلىرىگە قارىتا مۇئامىلىسىدە، ئۆزى، ئائىلىسى، قوشنىلىرى ۋە بارلىق ئىنسانلارغا قارىتا ۋەزىپىسى ۋە مۇئامىلىسىدە ئەكس ئېتىدۇ. دېمەك گۈزەل ئەخلاق دىن ۋە دۇنيالىق پۈتۈن ئىشلاردا تەلەپ قىلىنىدۇ.

مۇئامىلە ئىشلىرىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1744. سوئال: مۇئامىلە دېگەن قانداق ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ؟

جاۋاب: مۇئامىلە- ئىنسانلارنىڭ ئۆزى، ئائىلىسى، قوشنىلىرى، جەمئىيىتى ۋە پۈتۈن ئىنسانلار بىلەن قانداق ئۆتۈشى، ئۇلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرىنى قايسى شەكىلدە ئېلىپ بېرىشى، ئېلىش - بېرىش ئىشلىرىدا قانداق بولۇشى قاتارلىق ئىشلار مۇئامىلە دېيىلىدۇ.

---

(1) نۇن سۈرىسى 4- ئايەت.
(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى .

1745. سوئال: مۇئامىلە ئىشلىرىغا مۇناسىۋەتلىك ئىلىملەر قايسىلار؟

جاۋاب: ئىسلامىي فىقھى كىتابلاردا مۇئامىلە توغرۇلۇق مەخسۇس بۆلۈملەر تۈرگۈزۈلۈپ مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز ئارىسىدا ۋە باشقا دىندىكىلەرگە، شۇنداقلا پۈتۈن ئىنسان باللىرىغا ئادالەت ۋە شەپقەتنى ئاساس قىلغان ھالدا مۇئامىلە قىلىش ئۆلچىمى ۋە پرىنسىپلىرى ناھايىتى ئېنىق ۋە تەپسىلىي يۇرۇتۇپ بېرىلگەن.

مۇئامىلە ئىشلىرىنىڭ مەنبىئى ۋە ئۆلچىمى

1746. سوئال: مۇئامىلە ئىشلىرىنىڭ مەنبىئى ۋە ئۆلچىمى قايسى؟

جاۋاب: مۇئامىلە ئىشلىرىنىڭ مەنبىئى قۇرئان كەرىم بىلەن سۈننەت بولۇپ، مۇئامىلىنىڭ ئۆلچىمى بۇ ئىككىسىدە ئېنىق ۋە تەپسىلى يۇرۇتۇپ بېرىلگەندىن تاشقىرى، ئۇنى ئىسلام پەيغەمبىرى ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆز ئەمەلىيىتى بىلەن كۆرسىتىپ بەرگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلارنىڭ ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك ئىلىملەر

1747. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلارنىڭ ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك ئىلىملەرنىڭ مەنبىئى نېمە؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلارنىڭ ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك ئىلىملەرنىڭ مەنبىئى ئىسلام دۇنياسىدا بىردەك ئېتىراپ قىلىنغان ئىسلامىي تارىخ ۋە تەرجىمىھال كىتابلىرىدۇر. زامانىمىزغا قەدەر بۇ ماۋزۇدا يېزىلغان ئەسەرلەر ئىنتايىن كۆپتۇر. قەدىمقى ئەسەرلەرنىڭ مەشھۇرلىرى: ئىبنى ھىشامنىڭ «سىرە نەبەۋىيە» ناملىق ئەسىرى، ئىبنى كەسىرنىڭ ئەينى ئىسىمدىكى ئەسىرى، ئىمام تىرمىزىنىڭ «شەمائىل» ناملىق ئەسىرى، شەيخ نەبھانىينىڭ «ئەنۋارۇل مۇھەممەدىيە» ناملىق ئەسىرى، ئىمام بەيھەقىي، ئەسپاھانى ۋە ماۋەردىيلەرنىڭ «دەلائىل ئەننۇبۇۋۋە» ناملىق ئۈچ ئەسىرى ۋە باشقىلاردۇر.

ھازىرقى مەشھۇر ئەسەرلەر: ئۇستاز ئەققادنىڭ «ئەبقەرىيەتۇ مۇھەممەد» ناملىق ئەسىرى، شەيخ مۇھەممەد غەزالىينىڭ «فىقھۇسسىرە»، دوكتور ئىماد خىلىلنىڭ «دەراسات فىسسىرە»، مەھمۇد شىتنىڭ «ئەررەسۇل ئەلقائىد»، سەفىيۇررەھماننىڭ «رەھىقۇل مەختۇم» ناملىق ئەسەرلىرىدۇر.

تارىخ بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنىڭ پەرقى

1748. سوئال: تارىخ بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنىڭ پەرقى نېمە؟

جاۋاب: تارىخ ئەسەرلەر ئوقۇش ۋە ئىبرەت ئېلىش بىلەنلا كۇپايىلىنىدۇ. ئەمما پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنى ياخشى ئوقۇپ، ئۇنىڭ ئىش – ئىزلىرىنى ئۆزىگە ئۈلگە قىلىش ھەر قانداق بىر مۇسۇلماننىڭ بۇرچىدۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالى تارىختىن بىر پارچە بولسىمۇ، ئۇ تارىخقا ئوخشىمايدىغان خاسلىققا ئىگە. شۇڭا ئۇنى ئوقۇپ، ئىبرەت ئېلىپلا ئۆتۈپ كېتىشكە بولمايدۇ. بەلكى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يۈرۈش، ئۇنىڭ مەزمۇنىنى دىن ۋە دۇنيالىق پۈتۈن ئىشلاردا مىزان قىلىش تەلەب قىلىنىدۇ. ئۈلگىلىك ساھابىلارنىڭ تەرجىمىھاللىرىمۇ شۇنداق.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنى ئۆگىنىشنىڭ ئەھمىيىتى

1749. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنى ئۆگىنىشكە ئەھمىيەت بېرىشنىڭ سەۋەبى نېمە؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنى ئۆگىنىشكە ئەھمىيەت بېرىشنىڭ سەۋەبى تۆۋەندىكىچە:

(1) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالى تارىخنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنى ۋە ئىش-ئىزلىرىنى ئۆگىنىش ئۇنىڭغا ئەگىشىشنىڭ، ئۇنى ئۈلگە قىلىشنىڭ يولىدۇر. چۈنكى مۇسۇلمانلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى پۈتۈن ئىشلىرىدا ئۈلگە قىلىشقا بۇيرۇلغان. ئۇنى ئۈلگە قىلىشنىڭ يولى ئۇنىڭ ھاياتىنى ۋە پۈتۈن ئىش –

ئىزلىرىنى ئۆگىنىشتۇر. ﴿ سىلەرگە ـ ئاللاھنى، ئاخىرەت كۈنىنى ئۈمىد قىلغان ۋە ئاللاھنى كۆپ ياد ئەتكەنلەرگە ـ رەسۇلۇللا ئەلۋەتتە ياخشى ئۈلگىدۇر﴾[1].

(2) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنى ئۆگىنىش قۇرئان كەرىمنى توغرا چۈشىنىشنىڭ يولىدۇر. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىش-ئىزلىرى ۋە ئىبادەتلىرى قۇرئان كەرىمنىڭ جانلىق تەرجىمىسىدۇر.

(3) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنى ئۆگىنىش گۈزەل ئەخلاقلارنى ئۆگىنىشنىڭ يولىدۇر. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقى قۇرئان ئىدى.

(4) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنى ئۆگىنىش ئىسلام دىنىنى دۇرۇس ۋە توغرا چۈشىنىشنىڭ يولىدۇر. چۈنكى ئىسلام دىنىنى ئەمەلىي ھاياتتا ياشاپ كۆرسەتكەن زات-مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر.

(5) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنى ئۆگىنىش ئىسلام دىنىنى ۋە قۇرئان كەرىمنى دۈشمەنلەرنىڭ تۆھمەتلىرىدىن قوغداشنىڭ يولىدۇر. چۈنكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى تونۇمىغان ئادەم نە ئۇنىڭ دىنىنى، نە ئۇنىڭ مۆجىزىسى بولغان قۇرئان كەرىمنى تونۇمايدۇ ۋە بىلمەيدۇ.

---

(1) ئەھزاب سۈرىسى 21- ئايەت.

شېئىر ۋە شائىرلىق ھەققىدە

1750. سوئال: شېئىر ۋە شائىرلىق ھەققىدە ئىسلام كۆز قارىشى قانداق؟

جاۋاب: شېئىر باياننىڭ بىر تۈرى بولۇپ، ھەر قانداق سۆزنىڭ ياكى باياننىڭ ياخشىسى ۋە يامىنى بولغىنىدەك، شېئىرنىڭمۇ ياخشىسى ۋە يامىنى بولىدۇ. شېئىر ئۆز زاتىدا ھالال ياكى ھارام دېيىلمەيدۇ، بەلكى مەزمۇنىغا قاراپ ھالاللىق ياكى ھاراملىق ھۆكۈمىنى ئالىدۇ. مەسىلەن: بىر ئاۋادا بار پەزىلەت ۋە ئارتۇقچىلىقلارنى ئەينەن ماختاپ يېزىلغان شېئىرلار ھالاللىق دائىرىسىگە كىرگىنىگە، ئەكسىچە بىر ئاۋادا يوق ئالاھىدىلىكلەرنى ۋە پەزىلەتلەرنى بار دەپ ماختاپ يېزىلغان ياكى بىر ئاۋنى يالغاندىن قارىلاپ، ئۇنىڭ ئابرويىنى تۆكۈپ يېزىلغان شېئىرلاردا يالغانچىلىق بىلەن ھەقسىزلىك مەۋجۇد بولغانلىقى سەۋەبلىك، مۇنداق شېئىرلار ھاراملىق دائىرىسىگە كىرگىنىگە ئوخشاش.

شائىرلىقمۇ خۇددى يازغۇچىلىققا ئوخشىغان بىر تالانت. ئۇنى ئۆز يولىدا قوللىنىش ياخشى بولغىنىدەك، يولسىزلىق بىلەن قوللىنىش ھارامدۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە شائىرلار توغرۇلۇق مۇنداق دېگەن: ﴿شائىرلارغا گۇمراھلار ئەگىشىدۇ. ئۇلارنىڭ (سۆز) ۋادىلىرىدا تېگىرقاپ يۈرگەنلىكىنى كۆرمەمسەن؟ ئۇلار قىلمايدىغان نەرسىلىرىنى قىلدۇق دەپ سۆزلەيدۇ. پەقەت ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان، ئاللاھنى كۆپ زىكرى قىلغان، زۇلۇمغا ئۇچرىغاندىن كېيىن ئۆزىنى قوغدىغان شائىرلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا﴾(1). چۈنكى شائىرلاردا مەدھىيە ۋە سۆكۈشتە ھەددىدىن ئاشۇرىۋېتىش خاھىشى كۆپ كۆرىلىدۇ.

مەدھىيىنى چېكىدىن ئاشۇرىۋېتىپ بىر ئاۋادا بولمىغان خىسلەتلەر ۋە ئارتۇقچىلىقلارنى زورىغا مەدھىيىلەش يالغان ئېيتقانلىق بولىدۇ. سۆكۈشتىمۇ بىر ئاۋنى ياكى بىرەر نەرسىنى ناھەق سۆكۈش ئۇنىڭغا تۆھمەت قىلغانلىق، ھەددىدىن ئاشۇرۇپ سۆكۈش ئۇنىڭغا ھەقسىزلىق قىلغانلىق بولىدۇ. يالغانچىلىق، ھەقسىزلىك ۋە تۆھمەت قاتارلىقلار ئىسلام دىنىدا قەتئىي چەكلەنگەن ھارام ئىشلار قاتارىدىن سانىلىدۇ(2).

شېئىر ۋە شائىرلىقنى ئۆز يولىدا قوللىنىش ئىسلام دىنىدا تەشەببۇس قىلىنىغان ئىشلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرى ئۇنىڭ يېنىدا شېئىرلارنى ئېيتاتتى. ھەتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەسسان ئىبنى سابىت قاتارلىق شائىر ساھابىلارنى شېئىر يېزىشقا تەشەببۇس قىلاتتى. تۆتىنچى خەلىپە ھەزرىتى ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىبمۇ تالانتلىق شائىرلاردىن بولۇپ، ئۇنىڭ يېزىپ قالدۇرغان شېئىر توپلاملىرى ھازىرمۇ ساقلىنىپ ۋە نەشىر قىلىنىپ كەلمەكتە.

تۆۋەندە تاللانغان بەزى شېئىرلار بېرىلىدۇ:

---

(1) شۇئەرا سۈرىسى224-227- ئايەتلەر.

(2) سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ كاتتا ئۆلىمالىرىدىن ئەللامە ئابدۇرراھمان جىبرىننىڭ بۇ ھەقتىكى پەتىۋاسىدىن.

ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتى ھەققىدە

سَلْ الوَاحَةَ الخَضْراَءَ وَالْمَاَءَ جَارِياً   وَهذِهِ الصَّحَارِي وَالْجِبَاَلَ الرَّوَاسِيَا
سَلْ الرَّوْضَةَ مُزْدَاناً وَالزَّهْرَ وَالنَّدَاء   وَسَلْ كُلَّ شَيْئٍ تَسْمَعُ الحَمْدَ سَارِياً
فَلَوْ جَنَّ هَذَا الَّلْيلُ وَامْتَدَّ سَرْمَداً   فَمَنْ إِلَهٌ غَيْرُ رَبِّي يُرْجِعُ الصُّبْحَ ثَانِياً.

تەرجىمىسى:

سورىغىن دەشتە چۆللەردىن، سورىغىن ئېگىز تاغلاردىن،
سورىغىن ئاققان سۇلاردىن، سورىغىن يېشىل باغلاردىن،
سورىغىن گۈزەل بوستاندىن، سورىغىن چېچەك، شەبنەمدىن،
ئاڭلايدىغان مەدھىنى سۆرىغىن بارچە ئالەمدىن،
گەر ئۇزارسا بۇ كېچە، زۇلمەت بېسىپ ھەممىنى،
بارمۇ ئۆزگە رەببىمدىن قايتۇرغۇچى سۈبھىنى. (1)

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەدھىيىسى ھەققىدە

وَأَحْسَنَ مِنْكَ لمَ ْتَرَ قَطْ عَيْنٌ   وَأَجْمَلُ مِنْكَ لمَ ْتَلِدْ النِّسَآءُ
خُلِقْتَ مُبَرَّءاً مِنْ كُلِّ عَيْبٍ   كَأَنَّكَ قَدْ خُلِقْتَ كَمَا تَشَآءُ

تەرجىمىسى:

سەندىن ئېسىلنى كۆرگەن ئەمەس كۆز،
ئاياللار تۇغمىدى سەندىن گۈزەلنى،
ھېچبىر ئەيىبسىز، ساپساق تۆرەلدىڭ.
گويا خەلق ئەتتىڭ شۇنداق ئۆزەڭنى

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ «دوستلار ۋە زامان» ناملىق شېئىرىدىن(2)

تغيرت المودة و الاخاء وقل الصدق و انقطع الرجاء
وأسلمني الزمان الى صديق   كثير الغدر ليس لـه رعـاء
وربّ أخ وفيت لـه بحـق ولكن لا يـدوم لـه وفـاء
أخلاء إذا استغنيت عنهم وأعداء إذا نـزل البـلاء
يديمون المودة مـا رأونـي ويبقى الود ما بقي اللقـاء

(1) مىسىرلىق ئالىم ۋە مەشھۇر ناتىق ئابدۇلھەمىد كىشك 1933-يىلى 10-مارت كۈنى مىسىرنىڭ بۇھەيرە رايونىدا دۇنياغا كەلگەن كاتتا ئالىم ۋە مەشھۇر ناتىق بولۇپ، يىگىرمىنچى ئەسىرنىڭ تەڭداشسىز ئىسلامىي ناتىق. ئابدۇلھەمىد كىشك كىشىلەرنى ئىسلامغا دەۋەت قىلىش يولىغا ھاياتىنى ئاتىۋەتكەن ئەزىمەتلەردىن بولۇپ، مىسىرنىڭ سابىق ھاكىممۇتلەقلىرىدىن ئابدۇنناسىر ۋە ساداتلارنىڭ زامانلىرىدا، چىركىنلىككە قارشى سۆزلىگەن نۇتۇقلىرى سەۋەبلىك ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ئىككى قېتىم تۈرمىگە تاشلانغان ۋە قاتتىق قىيىن-قىستاقلارغا ئېلىنغان بولسىمۇ، ھەقىقەتتىن قايتمىغان. ئۇ دەۋەت يولىنى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملاشتۇرۇپ، 1996-يىلى6-دېكابىر كۈنى قاھىرەدە ئالەمدىن ئۆتكەن. مەرھۇمنىڭ 2000 پارچىدىن كۆپرەك نۇتقى لېنتىغا ئېلىنغان بولۇپ، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ئاڭلىنىپ تۇرماقتا.

(2) تۆتىنچى خەلىپە، ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دىندا كاتتا ئالىم بولغىنىنىڭ سىرتىدا، ئەرەب ئەدەبىياتىنىڭ ئۇستازى، شېئىرىيەتتە تالانتلىق زات بولۇپ، ئۇنىڭ شېئىر توپلاملىرى ھەر قايسى ئىسلام مەملىكەتلىرىدە بېسىپ تارقىتىلىغان. بۇ پارچە ئۇنىڭ"ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب شېئىرلىرىدىن"ناملىق شېئىر توپلىمىدىن تەرجىمە قىلىندى.

وإن أغنيت عن أحد قلاني   وعاقبني بما فيه اكتفاء
سيغنيني الذي أغناه عني   فلا فقر يدوم و لا ثراء
وكل مودة لله تصفوا   ولا يصفوا مع الفسق الإخاء
وكل جراحة فلها دواء   وسوء الخلق ليس له دواء
و ليس بدائم أبدا نعيم   كذاك البؤس ليس له بقاء
إذا انكرت عهدا من حميم   ففي نفسي التكرم و الحياء
إذا ما رأس أهل البيت ولى   بدا لهم من الناس الجفاء

تەرجىمىسى:
دوستلۇق، ۋاپا ئۆزگىرىپ، راستچىللىق ئازىيىپ كەتتى.
زامان كەلدى، تەقدىرىم ۋاپاسىز قولىغا ئۆتتى.

ۋاپا قىلسام كىمگىكى، ئۇنىڭدىن كەلگىنى جاپا،
ياردەم قىلسام دوستلىرىم، دۈشمەندۇر كەلگەندە بالا.

ئىزھار قىلار دوستلۇقنى، قاچانكى كۆرگەندە مېنى،
ئەسكە ئالماس، خوشلىشىپ يېنىدىن كەتكەندە مېنى.

بىرى يىللاپ كۆرمىسە، سوراپمۇ قويمايدۇ مېنى،
يوقلۇقۇمدا قانغۇچە، سۆكىدۇ، تىللايدۇ مېنى.

ئۇنى قىلغان بىھاجەت مېنىمۇ قىلغۇسى شۇنداق،
داۋام قىلماس پېقىرلىق، بايلىقمۇ تۇرمايدۇ مۇنداق.

ئاللاھ ئۈچۈن دوستلۇق پاك-پاكىز، سۈزۈكتۇر ھەرئان،
چوقۇم زىيان تارتىدۇ دوستلۇققا ئاسىيلىق قىلغان.

قانداقلا بىر يارا بولمىسۇن، تېپىلار ئۇنىڭغا شىپا
يامان خۇلققا چىقمايدۇ، ئەزەلدىن بىرەرمۇ داۋا.

ئەمەس نېمەت مەڭگۈلۈك، جاپامۇ ئەلۋەتتە شۇنداق،
تۇزكورلۇقنى دوستۇمغا، بۇ كۆڭلۈم كۆتىرەر قانداق.

ئىش باشقۇرسا ئەھلى بەيت، ئىنسانلار يۈز ئۆرۈر ھامان،
ئۇنى ئاز دەپ ئارقىدىن مىڭ جاپا كەلتۈرۈر ھامان.

«بۇردە»ناملىق مەشھۇر قەسىدىدىن پارچە[1]

مُحَمَّدٌ أَشْرَفُ اْلأَعْرَابِ وَالْعَجَـمِ   مۇھەممەد ئەرەب- ئەجەمنىڭ ئېسىلى،
مُحَمَّدٌ خَيْرُ مَنْ يَمْشِي عَلَى قَدَمٍ   مۇھەممەد ئىنسان نەسلىنىڭ سەرخىلى،

مُحَمَّدٌ بَاسِطُ الْمَعْـرُوفِ جَـامِعُـهُ   مۇھەممەد پۈتۈن ياخشىلىق ئۆلگىسى،
مُحَمَّدٌ صَـاحِبُ اْلإِحْسَانِ وَاْلكَـرَمِ   مۇھەممەد ئاتا- ئېھسانىنىڭ ئىگىسى،

مُحَمَّدٌ تَـاجُ رُسُـلُ اللهِ قَـاطِبَـةً   مۇھەممەد بارچە رەسۇللار تاجىسى،
مُحَمَّدٌ صَـادِقُ اْلأَقْـوَالِ وَاْلكَلِـمِ   مۇھەممەد راستچىل-راستچىللار خۇجىسى،

مُحَمَّدٌ ثَـابِـتُ اْلمِيْثَـاقِ حَـافِظُهُ   مۇھەممەد ئەھدۇ-مىساقنىڭ ئەمىنى
مُحَمَّدٌ طَـيِّبُ اْلأَخْلاَقِ وَالشِّيَـمِ   مۇھەممەد ئەدەب-ئەخلاقنىڭ ئەمىرى،

مُحَمَّدٌ خُـبِـيَت بِالنُّـورِ طِـيْنَتُـهُ   مۇھەممەد نۇردىن يارالغان پاكىرى،
مُحَمَّدٌ لَمْ يَـزَلْ نُـوراً مِنَ القِـدَمِ   مۇھەممەد نۇردۇر، ئەلمىساقتىن بىرى،

مُحَمَّدٌ حَـاكِمٌ بِالْعَدْلِ ذُو شَـرَفٍ   مۇھەممەد ئەدلى- ئادالەت تىمسالى،
مُحَمَّدٌ مَـعْـدَنُ اْلإِنْعَامِ وَالْحِكَـمِ   مۇھەممەد ئالىي مەدەنىنىڭ مىسالى،

مُحَمَّدٌ خَيْرُ خَلْقِ اللهِ مِنْ مُضَـرٍ   مۇھەممەد ھەممە ياخشىلار ئەۋۋىلى،
مُحَمَّدٌ خَـيْرُ رُسُلُ اللهِ كُلِّهِـمِ   مۇھەممەد جىمى رەسۇلنىڭ ئەۋزىلى.

مُحَمَّدٌ دِينُـهُ حَقٌّ نَـدِيْـنُ بِـهِ   مۇھەممەد دىنى ھەق بولغاچ ئىشەندۇق،
مُحَمَّدٌ مُجَمَّلاً حَقاً عَلَىَ عَلَـمٍ   مۇھەممەد نامى ئۇلۇغلۇقتا تەئەللۇق،

مُحَمَّدٌ ذِكْـرُهُ رُوحٌ لِأَنْـفُسِنَـا   مۇھەممەد يادى بىز ئۈچۈن ھاياتلىق،
مُحَمَّدٌ شُكْرُهُ فَرْضٌ عَلَى اْلأُمَمِ   مۇھەممەد دۇرۇد، دۇئالارغا لايىق.

مُحَمَّدٌ زِينَـةُ الدُّنْيَـا وَبَهْجَتُـهَا   مۇھەممەد پۈتۈن دۇنيانىڭ زىنىتى،

---

(1) بۇ قەسىدىنىڭ ئاپتورى ئىمام شەرەفۇددىن مۇھەممەد ئىبنى ھەمماد ئەل سەنھاجى بۇسەيرىي 1213-يىلى7-مارت كۈنى (608-ھىجرىيە يىلى 1-شەۋۋال) مىسىرنىڭ بەنى سۇۋەيف رايونىغا قاراشلىق دالاس دېگەن جايدا دۇنياغا كەلگەن. كىچىك يېشىدىن شېئىر يېزىشقا باشلىغان بولۇپ، ئىمام بۇسەيرىينىڭ مىڭلارچە شېئىر ۋە نۇرغۇنلىغان شېئىر توپلاملىرى بولۇپ، ئۇنىڭ شېئىرلىرى ھازىرقى زامان شائىرلىرى ئۈچۈن ئىلھام مەنبەئى بولۇپ كەلمەكتە. ئىمام بۇسەيرى 1295-مىلادىيە (695-ھىجرىيە) 87يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئىچىدىن دۇنياچە شوھرەت قازانغانلىرىدىن بىرى، ئۇنىڭ «بۇردە» دېگەن نام بىلەن تونۇلغان «الكواكب الدرية في مدح خير البرية» نامىلىق شېئىرى بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى مەدھىيىلەپ يازغان. ئۇنىڭ نۇرغۇن شېئىرلىرى مۇھەممەد سەييىد كىيلانى دېگەن شائىر تەرىپىدىن رەتلىنىپ 1955-يىلى قاھىرەدە نەشىر قىلىنغان.

مُحَمَّدٌ كَاشِفُ الْغَمَّاتِ وَالظُّلَمِ   مۇھەممەد بىلەن قالماس تۈن زۇلمىتى

مُحَمَّدٌ سَيِّدٌ طَابَتْ مَنَاقِبُهُ   مۇھەممەد ئېسىل، ئېسىلدۇر خىسلىتى،
مُحَمَّدٌ صَاغَهُ الرَّحْمنُ بِالنِّعَمِ   مۇھەممەد نېمەت- ئاللاھنىڭ نېمىتى.

مُحَمَّدٌ صَفْوَةُ الْبَارِي وَخِيرَتِهِ   مۇھەممەد يالغۇز ئاللاھنىڭ تاللىشى،
مُحَمَّدٌ طَاهِرٌ مِنْ سَائِرِ التُّهَمِ   مۇھەممەد پاكتۇر، مۇكەممەل ھەر ئىشى.

مُحَمَّدٌ ضَاحِكٌ لِلضَّيْفِ مُكْرِمُهُ   مۇھەممەد خۇشنۇت كۈتەتتى مېھمانىنى،
مُحَمَّدٌ جَارُهُ وَاللهِ لَمْ يُضَمِ   مۇھەممەد بۆلۈپ، بېرەتتى بىر ناننى.

مُحَمَّدٌ طَابَت الدُّنْيَا بِبَعْثَتِهِ   مۇھەممەد كېلىپ، دۇنيانى ياشاتتى،
مُحَمَّدٌ جَاءَ بِالآيَاتِ وَالْحِكَمِ   مۇھەممەد ھېكمەت، مۆجىزە ياراتتى.

مُحَمَّدٌ يَوْمَ بُعِثَ النَّاسُ شَافِعُنَا   مۇھەممەد قىلار بىز ئۈچۈن شاپائەت،
مُحَمَّدٌ نُورُهُ الْهَادِي مِنَ الظُّلَمِ   مۇھەممەد نۇرى، يوللاردا ئالامەت.

مُحَمَّدٌ قَائِمٌ لِلَّهِ ذُو هِمَمٍ مۇھەممەد ئۆتتى، ئاللاھقا بولۇپ قۇل،
مُحَمَّدٌ خَاتَمٌ لِلرُّسُلِ كُلِّهِمِ مۇھەممەد ئىدى، ئاخىرقى رەسۇل.

ئەنسارلار ناخشىسى

مىلادىيە 622-يىلى 23-ئاۋغۇست كۈنى پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەدىنە شەھىرىگە ھىجرەت قىلىپ بارغاندا، ئۇنى تەشنالىق بىلەن بىر قانچە كۈندىن بېرى كۈتۈۋاتقان مەدىنە ئەھلى ئۇنى تۆۋەندىكى ناخشىلىرى بىلەن قارشى ئالغان:

طلع البدر علينا من ثنيات الوداع   وجب الشكر علينا ما دعا لله داع
أيها المبعوث فينا جئت بالأمر المطاع   جئت شرفت المدينة مرحباً يا خير داع

تەرجىمىسى:

ئاي تۇغۇلدى، بۈگۈن بىزگە،
سەنىياتۇ ئەل ۋەدا(1)دىن ،
شۈكۈر لازىم ھەممىمىزگە،
ئاللاھ دېگەن شۇ سادادىن.

ئەي سۆيۈملۈك ئۇلۇغ ئەلچى!
ئۇلۇغ دىننى ئېپ كەلدىڭىز.
نۇرغا چۆمدى بۇ مەدىنە،

(1) سەنىياتۇ ئەل ۋەدا -مەدىنە شەھىرىنىڭ سىمالىدىكى بىر جاينىڭ نامى.

يۇرتىمىزغا خۇش كەلدىڭىز.

پەيغەمبەر مەدھىيىسى*

رەسۇلۇللا ئىــدى نىجاتــــكار،
ئۇنىڭ بىلەن ياشىنىدى دىـــللار.
يېڭى دۇنيا شۇ كـــۈن يارىلىپ ،
تارىخ بولدى زۇلمەتلىك يـــللار.

رەسۇلۇللا ئىــدى بىــر چىــراق،
نۇرى بىلەن قەلبلــەر يۇرۇغـــان.
ساغلام ئەقىل، ئويغاق ۋــجدانلار،
ئۇنىڭ بىلەن ھەقـــنى تونۇغــان.

سۆيەر ئىدى بـــردەك ھەممىنى ،
ھارارەتلىك باغرىغـــا بېســـپ.
زىيان تارتتى ئەمما بەزىلەر،
بولمىغاچقا ھىدايـــەت نەسىپ.

كۈتكەن ئىدى تەلمـۈرۈپ ئۇنــى،
تەشنالىقـــتا چاڭقىغان دىــللار،
تەسكىـــن تاپتى كېلىشى بىلەن
بىشارەتتىـــن سۆزلىگەن تىــللار.

ئەي قەدىردان! بەكمۇ بىزارمىـــز،
شەنىڭىزگە يەتكەن تۆھمەتتىـــن.
يىراقلاقلىشىپ پاتتۇق خورلۇقـــقا،
سىز ئۆگەتكەن ئۇلۇغ ھېكمەتتىـــن.

نىجاتىكارغا بولغاچ ئېھتىيـــاج،
ئىنسانىيەت سىزنى سېغىنــدى.
شاقاۋەتـــكە تولغان ئالــــەمدە،
بۇ ھاياتتىن ھەر كىم سىقىــلدى.

گۇناھكارمىـــز كەچۈر ئىلاھىــم!
شاپائەتتىن مەھـــرۇم ئەيلىمــــە.

* يېقىرنىڭ شېئىرلىرىدىن. 2006-يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىدا يېزىلغان.

قوبۇل ئەتكىن، چىندۇر سۆيگىنىمىز،
مۇكاپاتتىن مەھـــرۇم ئەيلىمــــــە.

ئىلاھىم! سەن نەسىب ئـــەت بىـــــزگە،
ئۈنىڭ بىلـــەن بىـــرگە قوپۇشـــنى.
ئۇزۇقسىزمىز، رۇزى مەھشــــــــەردە،
قولىمىزدىن مەھـــــكەم تۇتۇشـنى.

بۇ ھاياتتا بولمىــدۇق نائىــــــــــل،
ھەمراھ بـــولۇپ، ئاڭــا قىنىشــقا.
دەرگاھىــڭدىن بىـــــزنى قوغلىــما،
نەسىب ئەتكىن بىـــرگە قىلىشـــقا.

ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ ئاساسلىق مەنبەلىرى

1751. سوئال: ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ ئاساسلىق مەنبەلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ ئاساسلىق مەنبەلىرى 4 بولۇپ، ئۇلار: تۆۋەندىكىچە:

(1) قۇرئان كەرىم.

(2) سۈننەت.

(3) ئىجما.

(4) قىياس.

1752. سوئال: بۇ مەنبەلەر دەرىجە جەھەتتىن قانداق پەرقلەرگە ئىگە؟

جاۋاب: ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ ئاساسلىق مەنبەلىرى (يەنى تايىنىدىغان دەلىل – پاكىتلىرى) دەرىجە جەھەتتە پەرقلىق بولۇپ، بىرىنچى دەرىجىدە قۇرئان كەرىم تۇرىدۇ، قۇرئان كەرىمدىن كېيىن سۈننەت ئىككىنچى دەرىجىلىك ئاساسلىق دەلىل – ھۆججەت بولۇپ كېلىدۇ، سۈننەتتىن كېيىن ئىجما، ئاندىن قىياس كېلىدۇ.

1753. سوئال: يۇقىرىقى تۆت مەنبەگە ئەمەل قىلىش تەرتىپى قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم بىلەن ھەدىسلەردە ھۆكۈملىرى بايان قىلىنغان مەسىلىلەر ئۈستىدە ھېچكىمنىڭ ئىجما ياكى قىياس قىلىش ھوقۇقى بولمايدۇ. شۇڭا ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىدا ئاۋۋال قۇرئان كەرىمگە مۇراجىئەت قىلىنىدۇ. قۇرئان كەرىمدە سۆزلەنمىگەن، ھۆكۈمىمۇ بايان قىلىنمىغان مەسىلىلەردە، سۈننەتكە مۇراجىئەت قىلىنىدۇ. سۈننەتتىمۇ بولمىسا، ئاندىن قۇرئان كەرىم ۋە سۈننەتنىڭ روھىغا ئۇيغۇن ھالدا، ئىجتىھاد قىلىنىدۇ. ئىجما بىلەن قىياس ئەنە شۇ ئىجتىھادتىن باشلىنىدۇ.

ئىجما

1754. سوئال: ئىجما دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىجما - ئىسلام ئۇممىتىدىن بولغان زامانداش، مۇجتەھىد ئۆلىمالارنىڭ ھەممىسىنىڭ شەرئىي مەسىلىلەردىن بىرەر مەسىلە ئۈستىدە بىردەك ئىتتىپاقا كېلىشى دېگەنلىكتۇر[1]. ئىجما ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ ئۈچىنچى دەلىلى ۋە ھۆججىتىدۇر. ئاللاھ تائالانىڭ قۇرئان كەرىمدىكى مۇنۇ سۆزى ئىجمانىڭ ئىسلام قانۇنشۇناسلىق ئاساسلىرى ۋە دەلىللىرىدىن بىرى ئىكەنلىكىگە ئىشارەت قىلىدۇ: ﴿كىمكى ئۆزىگە توغرا يول ئېنىق بولغاندىن كېيىن، پەيغەمبەرگە مۇخالىپەتچىلىك قىلىدىكەن، مۆمىنلەرنىڭ يولىدىن باشقىسىغا ئەگىشىدىكەن، ئۇنى ئۆز يولىغا قويۇپ بېرىمىز، ئۇنى ئاخىرەتتە جەھەننەمگە كىرگۈزىمىز، جەھەننەم نېمە دېگەن يامان جاي!﴾[2]. فىقھشۇناسلار ئايەتتىكى «مۆمىنلەرنىڭ يولى» دېگەن ئىبارىدىن ئىجما كۆزدە تۇتۇلغانلىقىنى سۆزلەيدۇ.

(1) ئۇستاز ئەلى ھەسەبۇللانىڭ «ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ ئاساسلىق پىرىنسىپلىرى» ناملىق ئەسىرى 109- بەت.

(2) نىسا سۈرىسى 115- ئايەت.

ئىجمانىڭ تۈرلىرى

1755. سوئال: ئىجما نەچچە تۈرلۈك بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىجما ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، بىرىنچىسى، زاماندىكى ئۆلىمالاردىن ھەر بىرىنىڭ ئۆز رەيىنى ئاشكارا سۆزلىشى ۋە ھەممە بىردەك ئىتتىپاققا كېلىشى ئارقىلىق بولىدىغان ئىجما، بۇ خىل ئىجما «ئىجما سەرىھ» (ئاشكارا ئىجما)دەپ ئاتىلىدۇ. ئىككىنچىسى، ئۆلىمالاردىن بەزىسى ياكى بىرەرسى بىرەر مەسىلىدە پەتىۋا چىقارغان بولۇپ، ئۇنى ئاڭلىغان باشقا ئۆلىمالار ئۇنىڭغا قارشى چىقماستىن سۈكۈت قىلسا، بۇ خىل ئىجما «ئىجما سۈكۈتىي» (مۇۋاپىقلاشقان ئىجما)دەپ ئاتىلىدۇ[1].

1756. سوئال: ئىجمانى كىملەر قىلىدۇ؟

جاۋاب: ئىجمانى ئىسلام ئۇممىتىدىن بولغان مۇجتەھىدلار قىلىدۇ.

مۇجتەھىد ۋە ئىجتىھادنىڭ شەرتلىرى

1757. سوئال: مۇجتەھىد دېگەن قانداق كىشى؟

جاۋاب: مۇجتەھىد - دىنىي مەسىلىلەردە ئالىم بولۇپ، بارچە ئەقلىي كۈچىنى سەرپ قىلىپ شەرىئەت دەلىللىرىدىن ئۇنىڭ ھۆكۈملىرىنى چىقىرالايدىغان دەرىجىگە يەتكەن كىشى دېگەنلىكتۇر. ئىسلام دۇنياسىدىكى ئەڭ مەشھۇر مۇجتەھىدلار ئىمام ئەزەم، ئىمام شافىئىي، ئىمام مالىك ۋە ئىمام ئەھمەدلەردۇر.

1758. سوئال: ئىجتىھاد قىلىش ئۈچۈن سالاھىيەتلىك بولۇشنىڭ سەرتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئىجتىھاد قىلىش ئۈچۈن سالاھىيەتلىك بولۇشنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئەرەب تىلىنى ۋە ئۇنىڭ مەنىگە دالالەت قىلىدىغان ئىنچىكە ئۇسۇللىرىنى پۇختا بىلىش.

(2) قۇرئان ۋە ھەدىس ئىلىملىرىنى، قۇرئانىنىڭ ئەمەلدىن قالغۇچى ۋە قالدۇرغۇچى ئايەتلىرىنى، مۇجمەل، تەپسىلى، مۇتلەق، چەكلىك، ئومۇمىي، خۇسۇسىي مەنىلىرىنى تولۇق بىلىدىغان بولۇش.

(3) ئىسلام دىنىنىڭ قانۇنلارنى بەلگىلەشتىكى غايىسىنى، كىشىلەر دۇچ كەلگەن شارائىتلارنى، شۇ جەمئىيەت كىشىلىرىنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىنى، ئۇلارنىڭ مەنپەئەتلىرىگە مۇناسىپ بولغان ئىشلارنى، ھۆكۈملەرنىڭ "نېمە ئۈچۈن" لىرىنى ياخشى بىلىش[2].

يۇقىرىقى 3 شەرتكە توشقان كىشى «مۇجتەھىد» (ئىجتىھاد قىلغۇچى) دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ شەرتلەرگە توشۇپ، ئىجتىھاد قىلىش ئۈچۈن سالاھىيەتلىك بولغان ھەر قانداق بىر مۇجتەھىدنىڭ قانداقلا بىر ماۋزۇدا بولمىسۇن، قانداقلا زامان ۋە ماكاندا بولمىسۇن ئىجتىھاد قىلىش ھوقۇقى باردۇر. ئىجتىھاد قىلىپ ھۆكۈم چىقىرىش مەزھەب پېشۋالىرى ئۈچۈنلا خاس بولغان بىر ئىش ئەمەس، بەلكى ئىجتىھاد قىلىشنىڭ شەرتلىرىگە توشقان ھەر قانداق بىر مۇسۇلمان ئالىمنىڭ قايسى ماۋزۇدا بولمىسۇن ئىجتىھاد قىلىشى ئۈچۈن تا قىيامەتكىچە يول ئوچۇقتۇر. چۈنكى دۇنيا تەرەققىي قىلغانسېرى بۇرۇنقى زامانلاردا بولمىغان، مۇسۇلمانلار جاۋاب تەلەپ قىلىدىغان يېڭى - يېڭى ھادىسىلەر، مەسىلىلەر چىقىپ تۇرىدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ

---

(1) ئۇستاز ئەلى ھەسەبۇللانىڭ «ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ ئاساسلىق پىرىنسىپلىرى» ناملىق ئەسىرى 109- بەت.

(2) ئۇستاز ئەلى ھەسەبۇللانىڭ «ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ ئاساسلىق پىرىنسىپلىرى» ناملىق ئەسىرى 94-95- بەتلەر.

ھەر زامان ۋە ھەر ماكانغا مۇناسىپ كېلىدىغان ئىلغار بىر دىن ئىكەنلىكىنىڭ بىر دەلىلى مۇجتەھىدلارنىڭ ئىجتىھاد بىلەن يېڭى چىققان مەسىلىلەرنى ھەل قىلالايدىغانلىقىدۇر.

مۇئاز ئىبنى جەبەل رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ تۆۋەندىكى ھەدىسىمۇ ئىجتىھادنىڭ ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىدا ئاساس ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى يەمەننىڭ ۋالىيلىقىغا تەيىنلەپ ئەۋەتىش ئالدىدا، ئۇنىڭدىن سورايدۇ:

-ھەققىدە ھۆكۈم تەلەب قىلىدىغان بىرەر مەسىلىگە دۇچ كەلگىنىڭدە نېمە قىلىسەن؟

-ئاللاھنىڭ كىتابىدا كۆرسىتىلگەن بويىچە ئىش كۆرىمەن ـ دەيدۇ مۇئاز.

-ئاللاھنىڭ كىتابىدا بۇ مەسىلە ھەققىدە بىرەر ھۆكۈم بولمىسا نېمە قىلىسەن؟

-پەيغەمبەرنىڭ ھەدىسلىرى بويىچە ئىش كۆرىمەن.

-پەيغەمبەرنىڭ ھەدىسلىرىدىمۇ بولمىسا نېمە قىلىسەن؟

-بۇ ۋاقىتتا قۇرئان ۋە ھەدىسلەرنىڭ روھىغا ئاساسلانغان ھالدا، ئۆز رايىم بويىچە ئىجتىھاد قىلىمەن- دەيدۇ مۇئاز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ بۇ كەسكىن سۆزلىرىدىن مەمنۇن بولۇپ: "ئاللاھقا شۈكۈركى، ئاللاھ پەيغەمبەرنىڭ ئەلچىسىنى ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى رازى بولىدىغان ئىشقا مۇۋەپپەق قىلدى" دەيدۇ»[(1)].

سەئىد ئىبنى مۇسەييەب ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن مۇنۇ ھەدىسنى رىۋايەت قىلىدۇ. « مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن قۇرئاندا ياكى سىزنىڭ ھەدىسلىرىڭىزدا ھۆكۈمى كەلمىگەن يېڭى - يېڭى ھادىسىلەر ۋە مەسىلىلەر يۈز بېرىۋاتىدۇ، بۇلارنى قانداق بىر تەرەپ قىلىمىز؟ دەپ سورىۋىدىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام "ئىسلام ئۆلىمالىرىنى توپلاپ بۇنداق مەسىلىلەر ئۈستىدە ئورتاق قارار چىقىرىڭلار، ئۇنىڭدا ھەرگىزمۇ بىرەر كىشىنىڭلا رايى بىلەن ئىش كۆرمەڭلار"دەپ جاۋاب بەردى »[(2)].

يۇقىرىقى ئىككى ھەدىستىن كۆرىمىزكى، ئىجتىھاد ـــ كىشىلىك ئىجتىھاد ۋە كوللېكتىپ ئىجتىھادتىن ئىبارەت ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ.

كىشىلىك ئىجتىھاد بىلەن كوللېكتىپ ئىجتىھاد

1759. سوئال: كىشىلىك ئىجتىھاد بىلەن كوللېكتىپ ئىجتىھادنىڭ پەرقى نېمە؟

جاۋاب: كىشىلىك ئىجتىھاد يۇقىرىقى ھەدىستا مۇئازنىڭ دېگىنىدەك، كوللېكتىپ ئىجتىھاد ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىبقا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆرسەتكىنىدەك بولىدۇ. كىشىلىك مەسىلىلەر، ئومۇمەن كىشىلىك ئىجتىھاد بىلەن، ئومۇمغا مۇناسىۋەتلىك چوڭ مەسىلىلەر مۇتلەق كوللېكتىپ ئىجتىھادى بىلەن جاۋابلاندۇرۇلىدۇ[(3)].

1760. سوئال: ئىجمانى ئەڭ ئاۋۋال جارى قىلدۇرغانلار كىملەر؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن، ئىجمانى ئەڭ ئاۋۋال جارى قىلدۇرغانلار ئاۋۋالقى ئىككى خەلىپە ـ ھەزرىتى ئەبۇبەكرى ۋە ئۆمەر ئىبنى خەتتابلاردۇر. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھايات بولغان مەزگىلدە پۈتۈن مەسىلىلەردە پەيغەمبەر

(1) ئەبۇداۋۇد، تىرمىزى، دارمىي رىۋايىتى.
(2) ئىمام مالىك، تەبەرانىي رىۋايىتى.
(3) ئۇستاز ئەلى ھەسەبۇللانىڭ«ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ ئاساسلىق پىرىنسىپلىرى» ناملىق ئەسىرى 429- بەت.

ئەلەيھىسسالامغا مۇراجىئەت قىلىناتتى، ئىجما قىلىشقا ئورۇن يوق ئىدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغاندىن كېيىن، مۇسۇلمانلار قۇرئان ياكى ھەدىسلەردە بايانى بولمىغان يېڭى مەسىلىلەر ھەققىدە جاۋابقا ئېھتىياجلىق بولغان. بىرىنچى خەلىپە ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا بىرەر مەسىلىدە ھۆكۈم تەلەب قىلىپ كەلگەندە، ئۇ ئاۋۋال قۇرئانغا مۇراجىئەت قىلاتتى، مەزكۇر مەسىلىنىڭ بايانى قۇرئاندا بولسا، شۇنىڭغا ئاساسەن ھۆكۈم قىلاتتى. ئەگەر قۇرئاندا بولمىسا ھەدىسلەرگە مۇراجىئەت قىلاتتى، ھەدىسلەردە بولسا شۇ بويىچە ھۆكۈم قىلاتتى، ئەگەر ئۇنىڭدىمۇ بولمىسا شۇ ۋاقىتتىكى ئۆلىمالارنى يىغىپ، ئۇلار بىلەن ئىجما قىلىش ئارقىلىق ئورتاق ھۆكۈم چىقىراتتى.

ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەرمۇ خۇددى بىرىنچى خەلىپە ئەبۇ بەكرىگە ئوخشاش ئىجما قىلاتتى ۋە ھەر قايسى شەھەرلەردىكى قازىلىرىغىمۇ شۇنداق قىلىشنى تەۋسىيە قىلاتتى. ئۇ شۇرەيھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى كۇفە شەھىرىگە قازى قىلىپ تەيىنلىگىنىدە، ئۇنىڭغا مۇنداق دەپ تەۋسىيە قىلغان: «بىرەر مەسىلە ھەققىدە ھۆكۈم قىلىشتا ئاۋۋال ئاللاھنىڭ كىتابىغا مۇراجىئەت قىلغىن، ئەگەر ئۇنىڭدا شۇ مەسىلىنىڭ ھۆكۈمى بولمىسا، ھېچكىمدىن سورىماستىن ھەدىسلەرگە مۇراجىئەت قىلغىن، ئۇنىڭدىمۇ بولمىسا، ئۆز رايىڭ بىلەن ئىجتىھاد قىلغىن، ئاندىن ئۆلىمالارنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈپ ھۆكۈم چىقارغىن».

يۇقىرىقىلار ئاۋۋالقى مۇسۇلمانلارنىڭ كىشىلەر دۇچ كەلگەن مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتىكى يۆنىلىشى بولۇپ، ئۇلار ئاۋۋال قۇرئان، ئاندىن ھەدىس، ئاندىن ئىجمانى ئاساس قىلغان ھالدا ئىسلام شەرىئىتىنىڭ غايە ۋە مەقسەتلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ كەلگەن، شۇنداقلا كىشىلىك ھاياتقا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەردە كىشىلىك ئىجتىھادقا كۆپ ئەھمىيەت بەرمەي قىلاتتى. مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىگە مۇناسىۋەتلىك چوڭ مەسىلىلەردە پەقەت كوللېكتىپ ھالدا ئىجتىھاد قىلىپ، پۈتۈن ئۆلىمالارنىڭ ئىتتىپاقى بىلەن ھۆكۈم چىقىراتتى.

ساھابىلار ۋە كېيىنكى پارلاق دەۋرلەردىكى مۇسۇلمانلار ئىسلام قانۇنلىرىنىڭ پەقەت ئىنسانىيەتنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن كەلگەن ئادالەتلىك قانۇن ئىكەنلىكىنى ياخشى بىلەتتى. ئۇلار ھەر قانداق ئىشتا ــ ھۆكۈمدە، پەتىۋادا، تەبلىغدە، تەشۋىقاتتا ئالدى بىلەن ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزلەيتتى. چۈنكى ئاللاھ تائالا قۇرئاندا: ﴿ئاللاھ سىلەرگە مۇشەققەتنى خالىمايدۇ، لېكىن ئۇ شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈن سىلەرنى پاك قىلىشنى، نېمىتىنى سىلەرگە تاماملاشنى خالايدۇ﴾[1] دەيدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ مەنىنى كۈچلەندۈرۈپ: «دىننى كىشىلەرگە ئوڭايلاشتۇرۇپ بېرىڭلار، ئۇنى ھەرگىزمۇ تەسلەشتۈرۈپ قويماڭلار»[2] دەپ كۆرسەتكەن.

قىياس ۋە قىياس قىلىش ئۇسۇلى

1761. سوئال: قىياس دېگەن نېمە؟

جاۋاب: قىياس - قۇرئان كەرىم ياكى سۈننەتتە ھۆكۈمى كەلمىگەن بىر مەسىلىنى بۇ ئىككى مەنبەدە ھۆكۈمى كەلگەن مەسىلىگە قىياس قىلىپ(ئوخشىتىش) ئارقىلىق ئۇ مەسىلە

---

(1) مائىدە 6 ـ ئايەت.

(2) ئۇستاز ئەلى ھەسەبۇللانىڭ«ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ ئاساسلىق پىرىنسىپلىرى» ناملىق ئەسىرى 92- بەت.

ھەققىدە ھۆكۈم چىقىرىش دېگەنلىكتۇر. مەسىلەن: نەشە، ئەپيۇن، خروين قاتارلىق زەھەرلىك چېكىملىكلەرنىڭ ھاراملىقىنى قۇرئان كەرىمنىڭ كەسكىن ئايىتى بىلەن ھارام قىلىنغان ھاراققا قىياس قىلىش ئارقىلىق بېكىتكەنگە ئوخشاش.

قىياس ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ تۆتىنچى ئاساسلىق مەنبىئىدۇر. قىياس قۇرئان كەرىمنىڭ ئايىتى بىلەن ئىسپاتلانغان مەنبەدۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە﴿مەخلۇقاتلارنى دەسلەپتە قانداق ياراتقان بولساق، شۇ ھالىتىدە ئەسلىگە قايتۇرىمىز ﴾[1] دېگەن. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە، قىيامەت كۈنىدە مەخلۇقاتنى تىرىلدۈرۈشنى ئۇلارنى دەسلەپتە يوقتىن پەيدا قىلغىنىغا ئوخشاتقان. مانا بۇ، قىياستۇر.

1762. سوئال: قىياس قىلىشنىڭ ئۇسۇلى قانداق؟

جاۋاب: قىياس قىلىشنىڭ ئۇسۇلى شۇكى، دۇچ كەلگەن مەسىلىنىڭ قۇرئان ياكى ھەدىستىكى ئوخشىشىنىڭ ماھىيىتىنى، ئالغان ھۆكۈمىنىڭ سەۋەبىنى تەتقىق قىلىپ چىقىپ، ھۆكۈم تەلەپ قىلىنىۋاتقان بۇ يېڭى مەسىلىنى قۇرئان ياكى ھەدىستىكى مەزكۇر مەسىلىگە قىياس قىلىش(ئوخشىتىش) ئارقىلىق ئۇنىڭ ھەققىدە ئىجتىھاد قىلىپ ھۆكۈم چىقىرىش، ئەگەر ھۆكۈم تەلەپ قىلىنىۋاتقان بۇ يېڭى مەسىلىنىڭ ئوخشىشى قۇرئان ياكى ھەدىسلەردە بولمىسا، شۇ جەمئىيەت كىشىلىرىنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزدە تۇتقان ھالدا قانۇنشۇناسلارنىڭ ئىشتىراك قىلىشى بىلەن ئىجتىھاد قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئورتاق رايى بويىچە ھۆكۈم چىقىرىشتىن ئىبارەت. مەسىلەن: ھاراق ئىچىش قۇرئاننىڭ كەسكىن ھۆكۈمى بىلەن ھارامدۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلارغا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر. بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار﴾[2].

يۇقىرىقى ئايەتكە ئاساسەن، ھاراقنىڭ ھاراملىقى قۇرئان كەرىمدە ھارام قىلىنغان ئەسلى ھۆكۈمدۇر. ئۇنىڭ سەۋەبى ئەقىلغا، تەن ساقلىققا، ئەخلاققا ۋە ئىقتىسادقا زىيانلىق بولغانلىقىدۇر. ئاق چېكىملىك، نەشە، تاماكا قاتارلىقلارنىڭ قۇرئان ياكى ھەدىسلەردە ھارام ياكى ھالاللىقى ھەققىدە ھۆكۈمى بايان قىلىنمىغان. چۈنكى بۇ نەرسىلەر قۇرئان كەرىم چۈشكەن زامانلاردا يوق ئىدى. ئەمما بۇلاردا ھاراقنىڭ ھارام قىلىنىشىغا تۈرتكە بولغان سەۋەبلەر بار. مەسىلەن: ئاق چېكىملىكنىڭ، نەشىنىڭ ۋە تاماكىنىڭ ئەقىلغا، تەن ساقلىققا ۋە ئىقتىسادقا زىيانلىق ئىكەنلىكى ھەممىگە مەلۇم بىر رېئاللىق. نەتىجىدە، بۇلاردىمۇ ھاراقنىڭ ھارام قىلىنىشىغا تۈرتكە بولغان ئامىللار تېپىلغانلىقى ئۈچۈن ئىسلام فىقھشۇناس ئالىملىرى ئىجتىھاد يولى بىلەن بۇلارنى قۇرئان كەرىمدە ھارام قىلىنغان ھاراققا ئوخشىتىپ قىياس قىلىش ئارقىلىق بۇلارنىڭ ھاراملىقىنى قارار قىلغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مۇسۇلمان مۇسۇلماننىڭ قېرىندىشى. مۇسۇلمان كىشىنىڭ ئۆزىنىڭ دىنىي قېرىندىشىنىڭ نىشانلانماقچى بولغان ئايالىغا ئۇ ئۆزى ۋازكەچمىگىچە نىشانلىنىۋېلىشى، ئۇنىڭ سودىسىنىڭ ئۈستىگە ئۇ ۋازكەچمىگىچە سودا قىلىشى

(1) ئەنبىيا سۈرىسى 104 – ئايەت.
(2) مائىدە سۈرىسى 90 - ئايەت.

قەتئىي توغرا ئەمەستۇر»[1].

بۇ ھەدىسقا ئاساسەن، بىراۋنىڭ سودىسىنى بۇزۇش توغرا ئەمەس. سەۋەبى بىراۋنىڭ مەنپەئەتىگە زىيان يەتكۈزگەنلىكتۇر. مانابۇ، ھەدىس ئارقىلىق بېكىتىلگەن ئەسلى ھۆكۈم. بۇنىڭغا قىياس قىلغان ھالدا، بىراۋنىڭ ئىجارىسىنى بۇزۇشمۇ توغرا ئەمەس. چۈنكى ھەر ئىككى ئىشنىڭ مەنئى قىلىنىغانلىقىدىكى سەۋەب بىراۋنىڭ مەنپەئەتىگە زىيان يەتكۈزگەنلىك.

(1) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

فىقھى ئىلمى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1763. سوئال: فىقھ دېگەن نېمە؟
جاۋاب: فىقھ - لۇغەتتە چۈشىنىش ۋە بىلىش دېگەنلىك بولۇپ، ئۇنىڭ شەرىئەت ئىستىلاھىدىكى مەنىسى - شەرىئەت دەلىللىرى ئارقىلىق شەرىئەتنىڭ تەپسىلىي ئەھكاملىرىنى بىلىش دېگەنلىكتۇر.

فىقھى ئىلمىنىڭ مەيدانغا كېلىشى ۋە رەتلىنىشى

1764. سوئال: فىقھى ئىلمى قاچان مەيدانغا كەلگەن؟
جاۋاب: فىقھى ئىلمى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھايات ۋاقتىدىلا تەدرىجى ھالدا يېتىلىپ تارتىشقا باشلىغان. كېيىنچە ساھابىلارنىڭ دەۋرىدە فىھى ئىلمى رەسمىي تۈردە قانات يايغان.
1765. سوئال: فىقھى ئىلمى قاچان رەتلىنىپ توپلىنىشقا باشلىغان؟
جاۋاب: فىقھى ئىلمى ئابباسىيلار خەلىپىلىكى دەۋرىدە رەسمىي تۈردە رەتلىنىپ توپلىنىشقا باشلىغان. بۇ دەۋر فىقھى مەزھەبلىرىنىڭ كۆپلەپ مەيدانغا چىققان دەۋرى ئىدى.

فىقھى ئىلمىنىڭ كېلىپ چىقىشىغا تۈرتكە بولغان سەۋەب

1766. سوئال: فىقھى ئىلمىنىڭ كېلىپ چىقىشىغا تۈرتكە بولغان سەۋەب نېمە؟
جاۋاب: فىقھى ئىلمىنىڭ كېلىپ چىقىشىغا تۈرتكە بولغان ئاساسلىق سەۋەب كىشىلەرنىڭ قۇرئان ياكى ھەدىسلەردە ھۆكۈمى بولمىغان يېڭىدىن مەيدانغا چىقىپ تۇرغان مەسىلىلەر ھەققىدە شەرىئەت ئەھكاملىرىنى بىلىشكە بولغان زور ئېھتىياجىدۇر.
1767. سوئال: فىقھى ئىلمىنىڭ ماۋزۇسى نېمە؟
جاۋاب: فىقھى ئىلمىنىڭ ماۋزۇسى ياكى مەيدانى شەرىئەت تەكلىپلىرىنى ئورۇنداشقا سالاھىيەتلىك بولغان كىشىلەرنىڭ ئىشلىرى دائىرىسىدە بولىدۇ. مەيلى نامازغا ئوخشاش قىلىشقا بۇيرۇلغان ئىش بولسۇن، مەيلى ئوغرىلىققا ئوخشاش تەرك ئېتىش تەلەب قىلىنغان ئىش بولسۇن، مەيلى يېيىش ۋە ئىچىشكە ئوخشاش ئىختىيارى ئىش بولسۇن، ئىسلام فىقھى بۇ ئىشلارنىڭ ئەھكاملىرىنىڭ ھەممىسىنى سىستېمىلىك ھالدا، ئوچۇق ۋە تەپسىلى بايان قىلىپ بېرىدۇ.

مەزھەب ھەققىدىكى مەسىلىلەر

1768. سوئال: مەزھەب دېگەن نېمە؟

جاۋاب: مەزھەپ – لۇغەت ئېتىبارى بىلەن بارىدىغان جاي دېگەن مەنىنى ئىپادىلىسە، ئىسلام ئىستىلاھىدا، دىنىي مەسىلىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئەھكاملار دېگەنلىك بولۇپ، مۇجتەھىدلارنىڭ دىنىي ماۋزۇلاردىكى پەرقلىق چۈشەنچىلىرىدىن ھاسىل بولغان جامائەتلىشىشنى ئىپادىلەيدۇ.

تېخىمۇ ئوچۇقراق قىلىپ ئېيتقاندا، مەزھەب – ئىسلام دىنىدىكى پىكىر ئەركىنلىكىدىن پايدىلانغان مۇجتەھىد ئالىملارنىڭ قۇرئاندا ياكى سۈننەتتە بولمىغان ماۋزۇلاردا مۇسۇلمانلار دۇچ كەلگەن مۈشكىلىلەرنى قۇرئان ۋە سۈننەتنىڭ روھىغا تايىنىپ ھەل قىلىشى بىلەن مۇسۇلمانلار تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىپ ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئومۇملاشقان پىكىر ۋە تەتبىقلاردىن مەيدانغا كەلگەن جامائەتلىشىش دېگەنلىكتۇر.

مەزھەبنىڭ پەيدا بولىشى ۋە ئۇنىڭ سەۋەبى

1769. سوئال: مەزھەب قاچان پەيدا بولغان؟

جاۋاب: مەزھەب پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن، ساھابىلارنىڭ زامانىدىلا پەيدا بولۇشقا باشلىغان.

1770. سوئال: نېمە ئۈچۈن مەزھەبلەر كۆپ بولغان؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىدا مەزھەپلەرنىڭ كۆپ بولىشىغا تۆرتكە بولغان سەۋەبلەر تۆۋەندىكىچە:

(1) ئەرەب تىلىدىكى سۆزلەرنىڭ كۆپ مەنىلەرگە دالالەت قىلىشى. بۇ سۆزنىڭ مۇجمەللىكى ياكى ئومۇم ۋە خاسلىق ئوتتۇرىسىدا ئىپادىلىنىشى ياكى ھەقىقىي مەنىسى بىلەن مەجازىي (باشقا بىر) مەنە ئوتتۇرىسىدا ئىپادىلىنىشى ۋە باشقىلاردۇر. مەسىلەن: ئەرەب تىلىدىكى«قۇرۇئ»سۆزىنىڭ ئاياللارنىڭ ھەيز كۆرىشىنى ئىپادىلىگىنىدەك، ئۇلارنىڭ ھەيزدىن پاكلانغانلىقىنىمۇ ئىپادىلىگىنىگە، «ئەمر» سۆزىنىڭ پەرزنى ئىپادىلىگىنىدەك، ۋاجىب ياكى مۇستەھەب(ياخشى كۆرۈلگەن ئىش)نى ئىپادىلىگىنىگە، «نەھيى» سۆزىنىڭ ھارامنى ئىپادىلىگىنىدەك، مەكرۇھنىمۇ ئىپادىلىگىنىگە ئوخشاش.

قۇرئان كەرىمدىكى: ﴿دىنىدا (ئۇنىڭغا كىرىشكە) زورلاش يوق﴾[1] دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى «كىشىلەرنى دىنغا كىرىشكە زورلىماڭلار» دېگەن مەنىدىكى چەكلەشنى ئىپادىلەمدۇ؟ ياكى «كىشىلەرنى دىنغا كىرىشكە زورلىمىدۇق» دېگەن مەنىدىكى ئەمەلىي ئەھۋالدىن خەۋەر بېرىشنىمۇ؟ ئىسلام ئۆلىمالىرى بۇنىڭغا ئوخشاش ئايەتلەرنىڭ ھەقىقىي دالالىتى ۋە مەقسەت قىلىنغان مەنىسىنى چۈشىنىشتە بىر خىل بولمىغانلىقتىن مەزھەپلەر كېلىپ چىققان. ھەتتا ساھابىلارنىڭمۇ چۈشىنىشى بىر خىل بولمىغان.

---

(1) بەقەرە سۈرىسى 256- ئايەت.

(2) ھەدىسلەرنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى. بۇ مۇنداق:

 بەزى ھەدىسلەر بەزى ئۆلىمالارغا يېتىپ بارغان بولسىمۇ، باشقىلىرىغا يېتىپ بارالمىغانلىقى. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرى ئىسلام دىنىنى پۈتۈن دۇنيا ئىنسانلىرىغا يەتكۈزۈش يولىدا، يۇرتلىرىدىن ئايرىلىپ قىتئەلەرگە تارقاپ كەتكەنلىكتىن، ئۇلاردىن ھەر بىرى كىشىلەرگە ئۆزىنىڭ بىلگەن ۋە ئاڭلىغانلىرىنىلا يەتكۈزەتتى.

 ئۆلىمالاردىن بىرەرسىگە ھەدىس يېتىپ كەلگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئىشەنچسىز يول بىلەن يېتىپ كەلگەنلىكىدىن ئۇنىڭغا ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكى ۋە باشقا بىرىگە شۇ ھەدىس ئىشەنچلىك يول بىلەن يېتىپ كېلىپ ئۇنىڭغا كۆرە ئىش كۆرگەنلىكى.

 ئۆلىمالاردىن بىرەرسىگە ھەدىس ئىشەنچلىك يول بىلەن يېتىپ كەلگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ھەدىسلەرگە مۇئامىلە قىلىش ئۈچۈن بەلگىلىگەن شەرتلىرىگە توغرا كەلمىگەنلىكى. مەسىلەن: ئىمام ئەزەم مەيدانغا چىققان ۋاقىتتىكى ئىراقتا يالغان ھەدىسلەرنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نامىدىن ئويدۇرۇپ چىقىش دولقۇنى ئەۋجىگە چىققان ئىدى. شۇڭا ئىمام ئەزەم ھەدىسنى قوبۇل قىلىشتا شەرتنى بەكمۇ ئېغىر ۋە چىڭ قويغان. ئەمما مەدىنىدە ئەھۋال بۇنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، مەدىنە خەلقىنىڭ ئىمامى ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل ھەدىسنى قوبۇل قىلىشتا شەرتلەرنى ئېغىر قويمىغان.

ئىسلام دۇنياسىدىكى مەزھەبلەر

1771. سوئال: ئىسلام دۇنياسىدا قانچە تۈرلۈك مەزھەب بار؟

جاۋاب: ئىسلام دۇنياسىدا ئىككى تۈرلۈك مەزھەب بولۇپ، بىرى، ئېتىقادىي (يەنى ئېتىقادقا مۇناسىۋەتلىك) مەزھەبلەر، يەنە بىرى ئەمەلىي (يەنى ئەمەل – ئىبادەتلەرگە مۇناسىۋەتلىك) مەزھەبلەردۇر.

1772. سوئال: ئىسلام دۇنياسىدىكى ئېتىقادىي مەزھەبلەر قايسىلار؟

جاۋاب: ئېتىقادىي مەزھەبلەر: ئەھلى سۈننە، شىئە، مۇتەزىلە، خاۋارىج، رافىزە، ئىسمائىلىيە، باھائىيە، ئابازىيە، جەبرىيە، قەدەرىيە قاتارلىق مەزھەبلەردۇر.

بىزنىڭ ئېتىقادىي مەزھىبىمىز

1773. سوئال: بىزنىڭ ئېتىقادىي مەزھىبىمىز قايسى؟

جاۋاب: بىزنىڭ ئېتىقادىي مەزھىبىمىز ئەھلى سۈننە مەزھىبى بولۇپ، دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ كۆپ سانلىقى بۇ مەزھەبكە ئەگىشىدۇ.

1774. سوئال: دۇنيادا قانچىلىك مۇسۇلمان بار؟

جاۋاب: 2000- يىلى ئېلىپ بېرىلغان رەسمىي ستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا دۇنيادىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئومۇمىي سانى 1.188.000.000 (بىر مىليارد 188 مىليون) غا يەتكەن. بۇلاردىن بىر مىلياردتىن كۆپرەك مۇسۇلمان ئەھلى سۈننە مەزھىبىگە ئەگىشىدۇ. 2025- يىلىغا بارغاندا ئەھلى سۈننە مەزھىبىگە ئەگىشىدىغانلارنىڭ ئومۇمىي سانى 1.500.000.000 (بىر يېرىم مىليارد) تىن ئاشىدىغانلىقى كۈتۈلمەكتە. «دۇنيا خرىستىيانلىرى ئېنسىكلوپېدىيىسى» ناملىق مەشھۇر ئەسەرنىڭ ئاپتورى دېۋىد بارېت مۇنداق دەپ يازىدۇ: «دۇنيادا ھەر كۈنى تەخمىنەن 340 مىڭ بوۋاق ھاياتقا كۆزىنى ئاچىدۇ. ئۇلاردىن 68 مىڭى مۇسۇلمان ئائىلىسىدە، ئۇلاردىن

يەنە 60 مىڭى ئەھلى سۈننە ئائىلىسىدە تۇغۇلىدۇ».

1775. سوئال: ئەھلى سۈننە مەزھىبىنىڭ دۇنيادىكى نوپۇزى قانچىلىك؟

جاۋاب: دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىقى ئەھلى سۈننە مەزھىبىگە ئەگىشىدۇ. تۈركىستان، جۇڭگو، روسىيە، بالقان رايونى، ھىندىستان، پاكىستان، تۈركىيە ھىندونوزىيە، ئافرىقا دۆلەتلىرى، ئەرەب دۆلەتلىرى، ياۋروپا دۆلەتلىرىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ھەممىسى، ئومۇمەن ئۆتمۈشتە ئوسمانىيلار خەلىپىلىكى (ياكى ئوسمان ئىمپېرىيسى) ھۆكۈمرانلىق قىلغان دۆلەتلەردىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئومۇمىسى ئەھلى سۈننە مەزھىبىگە ئەگىشىدۇ. ئىران، ئەزەربەيجان، بەھرەين ۋە ئىراق قاتارلىق دۆلەتلەردىكى مۇسۇلمانلارنىڭ بىر قىسمى ئەھلى سۈننە مەزھىبىگە ئەگىشىدۇ. ئومۇمەن ئېيتقاندا، دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ 85% ى ئەھلى سۈننە مەزھىبىگە ئەگىشىدۇ. قالغان 15%نى باشقا مەزھەبلەرگە ئەگىشىدىغانلارنىڭ ئومۇمىي سانى تەشكىل قىلىدۇ.

1776. سوئال: ئىسلام دۇنياسىدىكى ئېتىقادىي مەزھەبلەرنىڭ ئەڭ مەشھۇرلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئىسلام دۇنياسىدىكى ئېتىقادىي مەزھەبلەردىن ھازىرغىچە داۋام قىلىپ كەلگەن ئەڭ مەشھۇرلىرى ئىككى بولۇپ، بىرى، ئەھلى سۈننە مەزھىبى، ئىككىنچىسى، شىئە مەزھىبىدۇر. بۇ ئىككىسىدىن باشقا مەزھەبلەرنىڭ تولىسى دۇنيا يۈزىدىن غايىب بولۇپ تۈگەپ كەتكەن بولۇپ، بارلىرىنىڭ سانىمۇ ئىنتايىن ئاز بولغانلىقتىن پىرسەنتكە چۈشمەيدۇ.

1777. سوئال: ھازىر دۇنيادا قانچىلىك شىئە بار؟

جاۋاب: يېقىنقى زاماندا ئېلىپ بېرىلغان ستاتىستىكىلار ھازىر دۇنيادا 120 بىلەن 150 مىليون ئارىسىدا شىئە بارلىقىنى، بۇ ساننىڭ ئومۇمىي مۇسۇلمانلار سانىنىڭ تەخمىنەن 12 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدىغانلىقىنى سۆزلەيدۇ.

شىئەلەر ئەڭ كۆپ تېپىلىدىغان دۆلەت ئىران بولۇپ، ئۇنىڭدىن قالسا ئەزەربەيجان، بەھرەين ۋە بەزى ئافرىقا دۆلەتلىرىدە شىئەلەر كۆپ ساندا تېپىلىدۇ. شىئەلەرنىڭ ئەڭ چوڭ مەزھىبى ئون ئىككى ئىمام مەزھىبىدۇر.

ئون ئىككى ئىمام مەزھىبى

ئون ئىككى ئىمام مەزھىبى ئاۋۋەلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كىنئوغلى، تۆتىنچى خەلىپە ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب ئاخىرى مۇھەممەد ئىبنى ھۈسەين ئەسكەرى دېگەن كىشىگىچە جەمى 11ئىمامنى كۆزدە تۇتىدۇ. ئۇلاردا ئىمام ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىزى فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن بولغان پەرزەنتلىرى ئىچىدىنلا چىقىدۇ. ئۇلار: ھەسەن، ھۈسەين، زەينۇل ئابىدىن، مۇھەممەد باقىر، جەفەر سادىق، مۇسا كازىم، ئەلى رىزا، مۇھەممەد ئىبنى ئەلى ھادى، ھەسەن ئەسكەرى، مۇھەممەد مەھدى قاتارلىقلاردۇر. ئۇلارنىڭ 11-ئىمامى ھۈسەين ئەسكەرى ھىجرىيىنىڭ 260-يىلى ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئوغلى مۇھەممەد ئاتىسىنىڭ ئىزىدىن ئىمام بولۇشقا تېگىشلىك ئىدى. لېكىن ئۇ چۈشىنىشىسىز بىر شەكىلدە يوقاپ كەتكەندىن كېيىن، شۇ ۋاقىتتىكى شىئەلەر 12-ئىمام مۇھەممەدنى ئۆلمىدى، ئۇ چوقۇم مۇناسىپ بىر زاماندا «ئىمام مەھدى»بولۇپ، ئوتتۇرىغا چىقىدۇ ۋە دۇنيانى ئادالەتكە تولدۇرىدۇ، دەپ ئېلان قىلغان. شۇندىن بىرى شىئەلەرنىڭ ئون ئىككى ئىمام مەزھىبىدە ئىماملىق ئاخىرلاشقان بولۇپ، ئۇلار ھازىرغىچە مۇھەممەد مەھدىنىڭ چىقىشىنى كۈتمەكتە.

شىئەلەرنىڭ بۇ پىرقىسى ئون ئىككى ئىمام مەزھىبى، ئىمامىيە مەزھىبى، جەئفەرىيە مەزھىبى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئون ئىككى ئىمام مەزھىبى دەپ ئاتىلىشى ئۇلاردا ئىماملىقنىڭ ئون ئىككى ئىمام بىلەن ئاخىرلاشقانلىقى، ئىمامىيە دەپ ئاتىلىشى ئۇلارنىڭ ئىمام تىكلەشنىڭ پەرزلىكىگە ئېتىقاد قىلىدىغانلىقى ۋە جەئفەرىيە دەپ ئاتىلىشى شىئەلەرنىڭ ئىمام جەئفەر سادىقنىڭ دەۋرىدە قۇدرەت تېپىپ يېڭى بىر باسقۇچقا كۆتۈرۈلگەنلىكى سەۋەبتىن ئىدى. ئەمما ئۇلارنىڭ فىقھىي مەسىلىلىرىدىكى مەزھەبلىرى بىر-بىرىدىن پەرقلىقتۇر.

شىئەلەر ئۆزلىرىنىڭ ئىماملىرىنى پەيغەمبەر دەرىجىسىگىچە، ھەتتا بەزىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىنمۇ يۇقىرى مەرتىبىلەرگە كۆتىرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىماملىرىنى چوڭ-كىچىك ھەر قانداق بىر گۇناھتىن پاك كىشىلەر بولۇپ، ئۇلاردا ئۇنتۇپ قېلىش، خاتالىشىش بولمايدۇ، ئۇلار دۇنيا يارىتىلىشتىن بۇرۇن نۇرلۇق سۈرەتتە يارىتىلىپ بولغان، ئۇلار ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن تىكلەنگەن ئىماملار بولۇپ، كارامەتلەر پەقەت شۇلارنىڭلا قولىدىن كېلىدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ.

شىئەلەرنىڭ ئون ئىككى ئىمام مەزھىبى ھازىر ئىران، ئىراق، ھىندىستان، سۈرىيە ۋە ئافغانىستان قاتارلىق دۆلەتلەردە كۆپ تېپىلىدۇ.

مىلادىيىنىڭ 1500-يىلى ئىراندا پادىشاھلىق تەختىگە ئولتۇرغان شاھ ئىسمائىل سەفەۋى شىئەلەرنىڭ ئون ئىككى ئىمام مەزھىبىنى ئىراننىڭ رەسمىي دۆلەت دىنى قىلىپ بەلگىلىگەندىن بىرى بۇ مەزھەب ھازىرغىچە ئىراندا دەۋر سۈرۈپ كەلمەكتە.[1]

(1) مىسىر ۋەقىپ ئىشلىرى مىنىستىرلىقىنىڭ« ئىسلامىي ئىشلار ئالىي كېڭىشى»تەرىپىدىن ھازىرلانغان«ئومۇمىي ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسى»دىن ئېلىندى.

ئەھلى سۈننە بىلەن شىئە مەزھىبى ئوتتۇرىسىدىكى پەرقلەر

1778. سوئال: ئەھلى سۈننە بىلەن شىئە مەزھىبى ئوتتۇرىسىدىكى ئاساسلىق پەرقلەر قايسىلار؟

جاۋاب: ئەھلى سۈننە بىلەن شىئە مەزھىبى ئوتتۇرىسىدىكى ئاساسلىق پەرقلەر تۆۋەندىكىچە:

قۇرئان كەرىم توغرۇلۇق	
ئەھلى سۈننە مەزھىبىدە	شىئە مەزھىبىدە
قۇرئان كەرىم كەم- زىيادە قىلىنىشتىن ساقلىنىپ قالغان، ئاللاھتىن چۈشكەن پېتى داۋام قىلىپ كەلگەن، ئەرەب تىلى قائىدىسى بويىچە چۈشىنىلىدىغان ئاللاھنىڭ ئۇلۇغ كالامىدۇر	شىئەلەرنىڭ بەزىسى قۇرئان كەرىمنىڭ كەم – زىيادىدىن خالىي ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەيدۇ. ئۆزلىرىنىڭ ئېتىقاد ۋە پىكىرلىرىگە توغرا كەلمىگەن ئايەتلەرنى تەۋىل قىلىپ، مەنىسىنى بۇرمىلايدۇ.

ھەدىس توغرۇلۇق	
ئەھلى سۈننە مەزھىبىدە	شىئە مەزھىبىدە
ھەدىس ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ ئىككىنچى چوڭ مەنبەئى، قۇرئاننى تەپسىرلەپ چۈشەندۈرگۈچى بىردىنبىر مەنبە. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن سادىر بولغانلىقى ئېنىقلانغان ھەدىسنى رەت قىلىشقا بولمايدۇ. ھەدىسنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلاشتا تونۇلغان ھەدىس ئۆلىمالىرىنىڭ بىرلىككە كەلگەن پىرىنسىپى ئاساس قىلىنىدۇ.	شىئەلەر ئەھلى بەيت (پەيغەمبەر ئائىلىسى) دىن چىققان ۋە ئۆزلىرى ئېتىراپ قىلىدىغان ئۆلىمالىرى تەرىپىدىن توپلانغان، سىياسىي توقۇنۇشلاردا ھەزرىتى ئەلى تەرىپىدە تۇرغان كىشىلەرنىڭ ھەدىسلىرىدىن باشقا ھېچقانداق ھەدىسنى ئېتىراپ قىلمايدۇ. ھەدىسنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلاش ۋە تەتقىق قىلىش مەسىلىسىگە كۆڭۈل بۆلمەيدۇ.

ساھابىلار توغرۇلۇق	
ئەھلى سۈننە مەزھىبىدە	شىئە مەزھىبىدە

ساھابىلارنىڭ ھەممىسى ئۇلگىلىك ۋە ئادالەتلىك كىشىلەردۇر. ئۆز ۋاقتىدا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يۈز بەرگەن سىياسىي توقۇنۇش ۋە دىنىي ئىختىلاپلار پەقەت ياخشى نىيەتلىك ئىجتىھاد يولى بىلەن بولغان بولۇپ، ئۇلاردىن قايسىبىرىنى ئەيىبلەشكە ياكى ئۆچمەنلىك قىلىشقا بولمايدۇ.	شىئەلەر ساھابىلاردىن ئىنتايىن ئاز كىشىدىن باشقا ھەممىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن كاپىر بولۇپ كەتكەن دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ. ھەزرىتى ئەلىنى بەزى شىئە پىرقىلىرى پەيغەمبەر دېسە، بەزىلىرى ئىلاھ دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ. ئەلىدىن بۇرۇن خەلىپە بولغانلارنىڭ ھەممىسىنى كاپىر، زالىم دەيدۇ.

تەۋھىد ئەقىدىسى توغرۇلۇق

ئەھلى سۈننە مەزھىبىدە	شىئە مەزھىبىدە
ئاللاھ بىردۇر، ئۇنىڭ ھېچ شېرىكى ياكى ئوخشىشى يوق. ئاللاھ بىلەن بەندىلىرى ئوتتۇرىسىدا ۋاسىتىچى يوق. ئاللاھنىڭ قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە كەلگەن گۈزەل ئىسىملىرى ۋە ئېسىل سۈپەتلىرىنى تەۋىل قىلماستىن، باشقىلارغا ئوخشاتماستىن كەلگەن پېتى چۈشىنىش كېرەك. غەيىبنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. شاپائەت ئاللاھنىڭ رۇخسىتى بىلەنلا بولىدۇ. ئاللاھتىن باشقىسى ئۈچۈن قۇربانلىق قىلىشقا بولمايدۇ. ئاللاھنى تونۇشنىڭ ئاساسىي دىن، ئاندىن ئەقىلدۇر.	شىئەلەرمۇ ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ئىشىنىدۇ. بىراق بۇ ئېتىقادنى ئاللاھقا شېرىك قوشۇش بىلەن بۇزۇپ تاشلايدۇ. ئۆلۈكلەردىن مەدەت سوراش، قەبرىلەرگە مال بوغۇزلاش ۋە چوقۇنۇش قاتارلىق خۇراپاتلارنىڭ ھەممىنى قىلىدۇ. ئۆزلىرى ئۇلۇغلايدىغان ئەھلى بەيت ئىماملىرىنى غەيبلەرنى بىلىدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ. ئەۋلىيالار كائىناتنىڭ بەزى ئىشلىرىنى باشقۇرىدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ. ئاللاھنى تونۇشنىڭ ئاساسى ئەقىل دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ.

ئاللاھنى كۆرۈش توغرۇلۇق

ئەھلى سۈننى مەزھىبىدە	شىئە مەزھىبىدە
«ئۇلار پەرۋەردىگارىغا قاراپ تۇرىدۇ» دېگەن ئايەتكە ئاساسەن، ئاللاھنى پەقەت ئاخىرەتتىلا كۆرۈش	شىئەلەر ئاللاھنى بۇ دۇنيادا ياكى ئاخىرەتتە كۆرۈش ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس، دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ.

مۇمكىن.	

غەيب توغرۇلۇق

ئەھلى سۈننە مەزھىبىدە	شىئە مەزھىبىدە
غەيبنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. ئاللاھ مەلۇم دىنىي ئېھتىياج يۈزىسىدىن بەزى پەيغەمبەرلەرگە بەزى غەيبلەرنى بىلدۈرگەن.«ئۇلار ئاللاھنىڭ مەلۇماتىدىن ئۆزى بىلدۈرۈشنى خالىغانلىرىدىن باشقا ھېچ نەرسىنى بىلمەيدۇ»(1)	شىئەلەر غەيبلەرنى بىلىش پەقەت شىئە ئىماملىرىنىڭ ھەققى بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ غەيبتىن خەۋەر بېرىشى دۇرۇس ئەمەس، دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ. شۇڭا بەزىلىرى ئۆلىمالىرىنى ئىلاھ دەپ تونۇيدۇ.

شەرىئەت ۋە ھەقىقەت توغرۇلۇق

ئەھلى سۈننە مەزھىبىدە	شىئە مەزھىبىدە
شەرىئەتنىڭ ئۆزى ھەقىقەتتۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھ بۇيرۇغانلارنىڭ ھەممىسىنى يەتكۈزگەن. ھېچ نەرسىنى يوشۇرغان ئەمەس. ھەر قانداق ياخشىلىقنىڭ يولىنى كۆرسەتكەن، ھەر قانداق يامانلىقتىن توسقان بەندىلەرنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ۋە دۇئا قىلىش ئۈچۈن بىراۋنىڭ ۋاستىسى كېرەك ئەمەس. پەيغەمبەرلەردىن باشقا ئىنسانلار كەمچىلىك ۋە خاتالىقلاردىن مەسۇم ئەمەس.	شىئەلەر شەرىئەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن ئەھكاملار بولۇپ، ئاۋام خەلق ئۈچۈنلا كېرەك بولىدۇ. ئەمما ھەقىقەتنى ياكى خاس ئىلىمنى ئەھلى بەيت ئۆلىمالىرىدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ، ئۇلار ھەقىقەت ئىلىملىرىنى ئەۋلادتىن ئەۋلادقا مىراس قالدۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى كەمچىلىكلەردىن خالىي كىشىلەر بولۇپ، بەندىنىڭ ئاللاھ بىلەن بولغان ئالاقىسى پەقەت شۇ كىشىلەرنىڭ ۋاستىسى بىلەنلا بولىدۇ.

ئىچكى دۇنياسىنى يوشۇرۇش توغرۇلۇق

ئەھلى سۈننە مەزھىبىدە	شىئە مەزھىبىدە
مۇسۇلمان ئادەمنىڭ بىراۋغا ئۆزىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى يوشۇرۇپ، باشقىچە كۆرسىتىشى توغرا ئەمەس. چۈنكى بۇ ئىنسانلارنى ئالدىغانلىقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بىزنى ئالدىغانلار بىزدىن ئەمەس» دېگەن. قانداقلا شارائىتتا بولمىسۇن كىشىلەرنى	شىئەلەرنىڭ پۈتۈن تائىپىلىرى ۋە پىرقىلىرىدە ئۆزىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى يوشۇرۇش پەرزدۇر. ئۇلار بۇنى «تەقىيە» دەپ ئاتايدۇ. بۇنداق قىلىش شىئە مەزھىبىنىڭ ئاساسلىق روھى بولۇپ، شىئە بولمىغانلارغا «تەقىيە» يولى بىلەن

ئالداشقا، زىيانغا ئۇچرىتىشقا بولمايدۇ. پەقەت ئۇرۇش ئەسناسىدا، دۈشمەن قولىغا چۈشۈپ قالغاندا شۇنداق قىلسا بولىدۇ.	بارلىق ھىيلە – مىكىر ۋە ئالدامچىلىقلارنى يوللۇق سانايدۇ. ئۇلارنىڭ «تەقىيە»سى بولمىغان ئادەمنىڭ دىنىمۇ يوق» دەيدىغان مەشھۇر سۆزى بار.

خەلىپە ياكى ئىماملىق توغرۇلۇق

ئەھلى سۈننە مەزھىبىدە	شىئە مەزھىبىدە
ئىسلام دۆلىتىنى مۇسۇلمانلار ئاممىسى ئىچىدىن سايلىنىپ چىققان خەلىپە باشقۇرىدۇ. خەلىپە پەقەت ئەركىن سايلام بىلەن تاللىنىدۇ. خەلىپە بولۇپ سايلىنىش ئۈچۈن ئەقىل، ئىلىم، تەقۋالىق، ئىشەنچ ۋە مەسئۇلىيەتنى ئادا قىلىشقا سالاھىيەتلىك بولۇش شەرت قىلىنىدۇ. مەيلى قايسى مىللەتتىن بولمىسۇن، ئۆلىمالار پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋارىسلىرىدۇر. قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنىڭ مەنىسى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىنى بىلىش ھەر قانداق بىر مۇسۇلماننىڭ ھەققىدۇر.	شىئەلەردە خەلىپىلىك مىراس يولى بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ. خەلىپىلىك زەنجىرى ھەزرىتى ئەلىنىڭ فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن بولغان پەرزەنتلىرىدىن باشلىنىدۇ. باشقىلارنىڭ خەلىپە ياكى ئىمام بولۇش ھەققى يوق. ئۇلارنىڭ ئىماملىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىگە بولغان ئىلىم-مەرىپەتلەرنىڭ يېگانە ۋارىسلىرى بولۇپ، قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنى تەۋىل قىلىش، ھالال-ھارام مەسىلىسىنى بىلىش قاتارلىق دىنىي ئىلىملەرنى بىلىدىغان ئالاھىدە كىشىلەر ھېسابلىنىدۇ.

فىقھى مەسىلىلىرىدە

ئەھلى سۈننە مەزھىبىدە	شىئە مەزھىبىدە
قۇرئان كەرىم بىلەن سۈننەت ئەڭ ئاساسلىق مەنبە بولۇپ، بۇ ئىككى مەنبە بىلەن بېكىتىلگەن شەرئىي ئەھكاملىرىنى ھېچكىمنىڭ ئۆزگەرتىش ياكى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ھەققى يوق. ساھابى ۋە تابىئىن ئۆلىمالىرىنىڭ قىلغانلىرى مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ئۈلگىدۇر. ئەمما ئىجما بىلەن قىياسنىڭ يولى تا قىيامەتكىچە ئوچۇقتۇر.	شىئەلەر دىنىي مەسىلىلەرنىڭ ھەممىسىدە، ئۆزلىرىنىڭ ئۆلىمالىرىنى مەنبە قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئېتىقادىدا شىئە ئىماملىرىنىڭ شەرئىي ئەھكاملىرىنى ئۆزگەرتىش، بەلگىلەش ھوقۇقى بار. ئۇلارنىڭ بەزى ئىبادەت سىستېمىلىرىدىكى ئوخشاشماسلىق بۇنىڭ مىسالى.

ئەھلى سۈننە مۇسۇلمانلىرى ئارىسىدا دەۋر سۈرىۋاتقان فىقھى مەزھەبلەر

1779. سوئال: ئەھلى سۈننە مۇسۇلمانلىرى ئارىسىدا دەۋر سۈرىۋاتقان فىقھى مەزھەبلەر قايسىلار؟

جاۋاب: ئەھلى سۈننە مۇسۇلمانلىرى ئارىسىدا دەۋر سۈرىۋاتقان فىقھى مەزھەبلەر تۆۋەندىكىلەر:

(1) ھەنەفىي مەزھىبى
(2) مالىكىي مەزھىبى
(3) شافىئىي مەزھىبى
(4) ھەنبەلىي مەزھىبى

ھەنەفىي مەزھىبى

1780. سوئال: ھەنەفىي مەزھىبى دېگەن قانداق مەزھەب ۋە قۇرغۇچىسى كىم؟

جاۋاب: ھەنەفىي مەزھىبى - ئەھلى سۈننە مەزھىبىگە مەنسۇپ بولغان مۇسۇلمانلار ئارىسىدا بىردەك ئېتىراپ قىلىنىپ قوبۇل قىلىنغان مەشھۇر 4 مەزھەبنىڭ بىرىنچىسىدۇر. ھەنەفىي مەزھىبىنىڭ پېشۋاسى ۋە قۇرغۇچىسى ئىمام ئەزەم (ئەڭ چوڭ ئىمام)نىڭ تولۇق ئىسمى – سابىت ئوغلى نۇئمان بولۇپ، ھىجرىيىنىڭ 80-يىلى (699م) ھازىرقى ئىراقنىڭ كۇفە شەھىرىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ ئەمەۋىيلەر بىلەن ئابباسىيلاردىن ئىبارەت ئىككى چوڭ خەلىپىلىك زامانىدا ياشىغان، كاتتا مۇجتەھىد ئالىم. ئىمام ئەزەم تەقۋالىقى ۋە ھۇشيارلىقى بىلەن داڭق چىقارغان كىشى بولۇپ، تىجارەت ئىشلىرىدىمۇ راستچىللىقى ۋە توغرىلىقى بىلەن تونۇلغان زات ئىدى.

ئىمام ئەزەم ئۇستازى ھەممادنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن، مەسجىدتىكى تالىبلارنى ئوقۇتۇش ۋەزىپىسىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان. ئۇ تالىبلارغا ئىنتايىن مېھرىبان ۋە كۆيۈمچان ئىدى. ھەتتا ئىمام ئەبۇ يۈسۈپكە ئوخشىغان بەزى كەمبەغەل تالىبلارنىڭ مەئىشەت يولىدىكى پۈتۈن چىقىملىرىنى ئۆزى كۆتۈرۈپ ئۇلارنى ئوقۇش بىلەنلا شۇغۇللىنىشقا ئۈندەيتتى.

ئىمام ئەزەم تالىبلارنى ئوقۇتۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا تىجارەت ئىشىنىمۇ ئاقسىتمىغان بولۇپ، كۇفە شەھىرى مەركىزىدە خام ۋە يىپەك ساتىدىغان دۇكىنى بار ئىدى. ئۇنى ئۆزىنىڭ شېرىكى ماڭدۇرۇپ پايدىسىدىن ئۇنىمۇ نېسىۋىدار قىلاتتىكەن. ئىمام ئەزەمنىڭ كۆپلىگەن ئەسەرلىرى بولۇپ، ئەڭ مەشھۇرلىرى «ئەل فىقھۇل ئەكبەر»، «ئەل مەخارىج فى ئەلفىقھ» دېگەن كىتابلىرىدۇر.

ئىمام ئەزەم ھىجرىيىنىڭ 150-يىلى (767- يىلى 14- ئىيۇن كۈنى) 70 يېشىدا باغداد شەھىرىدە ئالەمدىن ئۆتكەن بولۇپ، باغداد شەھىرىنىڭ ئەئزەمىيە رايونى، دىجلە دەرياسىنىڭ شەرقىدىكى خىرزان قەبرىستانلىقىغا دەپنە قىلىنغان.

ئىمام ئەزەمنىڭ ئىسلام فىقھشۇناسلىقىدىكى مەرتىبىسى

1781. سوئال: ئىمام ئەزەمنىڭ ئىسلام فىقھشۇناسلىقىدىكى مەرتىبىسى ۋە ئورنى نېمە؟
جاۋاب: ئىمام ئەزەم ئىسلام فىقھشۇناسلىقىنىڭ ئاساسچىسى ۋە دۇنيادىكى مەشھۇر 4 مەزھەبنىڭ پېشۋاسىدۇر.
ئىمام شافىئىينىڭ ئۇستازى ۋەكىئ ئىبنى جەرراھ ئىمام ئەزەمنى تەرىپلەپ مۇنداق دېگەن: «ئىمام ئەزەمدىن ئالىمراق ۋە ئۇنىڭدەك ياخشى ناماز ئوقۇيدىغان بىرىنى كۆرگىنىم يوق»[1].
ئىمام شافىئىي ئىمام ئەزەمنىڭ ئىلمىي مەرتىبىسىنى بايان قىلىپ: «فىقھى ئىلمىدا ھەممىمىز ئىمام ئەزەمگە موھتاجمىز»[2] دېگەن ئىكەن.
ئاتاقلىق تىلشۇناس ۋە فىقھشۇناس ئالىم نەزر ئىبنى شەمىل مۇنداق دېگەن ئىكەن: «كىشىلەر ھەممىسى ئۇيقۇدا ئىدى، ئىمام ئەزەم ئۆزىنىڭ ماھارىتى بىلەن ئۇلارنى ئويغاتتى»[3].
ئاتاقلىق فىقھشۇناس ئالىم ئىبنى مۇبارەك مۇنداق دېگەن: «فىقھى ئىلمىدە ئىمام ئەزەمدەك كامالىغا يەتكەن بىرىنى كۆرمىدىم، تەقۋادارلىقتىمۇ ئۇنىڭدەك بىرىنى كۆرمىدىم»[4].

ھەنەفىي مەزھىبىنىڭ فىقھىي مەسىلىلىرىنى توپلىغانلار

1782. سوئال: ھەنەفىي مەزھىبىنىڭ فىقھىي مەسىلىلىرىنى توپلىغانلار كىملەر؟
جاۋاب: ھەنەفىي مەزھىبىنىڭ فىقھىي مەسىلىلىرىنى ئىمام ئەزەمنىڭ شاگىرتلىرىدىن 40 تىن كۆپرەك ئالىم يېزىپ قالدۇرغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ مەشھۇرلىرى تۆۋەندىكى ئۈچ كىشىدۇر:
(1) ئىمام ئەبۇ يۈسۈپ، تولۇق ئىسمى - ئىبراھىم ئوغلى ياقۇب ئەل ئەنسارى ھىجرىيىنىڭ 113-يىلى (731م) كۇفە شەھرىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ كىچىكىدىن دىنىي ئىلىملەرگە قاتتىق قىزىقىش بىلەن يۈزلىنىپ، ئىمام ئەزەمنىڭ قولىدا 17 يىل مۇنتىزىم ئوقۇپ يېتىشكەن مۇجتەھىد ئالىم. ئابباسىيلار خەلىپىلىرىدىن خەلىپە مەھدىنىڭ زامانىدا باغداتتا تارىختا بىرىنچى قېتىم قازىلىق مەنسىپى ۋە قازى ئاتالغۇسى بارلىققا كېلىپ، ئىمام ئەبۇ يۈسۈپ ئىسلام تارىخىدا تۇنجى قېتىم قازىلىق ۋەزىپىسىنى قىلغان كىشى بولۇپ تارىخقا قەيت قىلىندۇ. كېيىنچە دۇنياغا مەشھۇر خەلىپە ھارۇن ئەل رەشىدنىڭ زامانىدا ئۇنىڭ مەنسىپى تېخىمۇ ئۆستۈرۈلۈپ قازى قۇزات (قازىلارنىڭ قازىسى) بولۇپ تەيىنلەنگەن.
ئىمام ئەبۇ يۈسۈپنىڭ قازىلىق دەۋرى ھەنەفىي مەزھىبىنىڭ گۈللىنىشى ۋە كەڭ تارقىلىشى ئۈچۈن ئالاھىدە خىزمەت قىلغان. ئىمام ئەبۇ يۈسۈپ ئىمام ئەزەمنىڭ بىرىنچى شاگىرتى بولۇپ، كاتتا ئۆلىما ئىدى، نۇرغۇنلىغان كىتابلارنى يېزىپ قالدۇرغان، تۇنجى بولۇپ ئۇسۇلى فىقھى (قانۇنشۇناسلىق پىرىنسىپى)نى ئىجاد قىلغان كىشىدۇر. ئۇ ھىجرىيىنىڭ 182-يىلى (799م 21- ئاپرېل كۈنى)، 69 يېشىدا باغداتتا ئالەمدىن ئۆتكەن، جىنازا نامىزىنى مەشھۇر ئابباسىيلار خەلىپىسى ھارۇن رەشىد ئۆزى ئوقۇغان.

---

(1) باغدادنىڭ تارىخى 13 - توم 345 - بەت.
(2) باغدادنىڭ تارىخى 3 - توم 323 - بەت.
(3) تەھزىب ئەل تەھزىب 5 - بەت 604 - بەت .
(2) تەھزىب ئەل تەھزىب 5 - بەت 604 - بەت .
(4) تەرتىب ئەل مەدارىك 3 - توم 300 - بەت.

(2) ئىمام مۇھەممەد، تولۇق ئىسمى ھەسەن ئوغلى مۇھەممەد ئەل شەيبانىي بولۇپ، ھىجرىيىنىڭ 132-يىلى (749م) ئىراقتا دۇنياغا كەلگەن. ئىمام مۇھەممەد ئىلىمدە كامال تاپقان مۇجتەھىد ئالىملاردىن بولۇپ، ئىمام ئەبۇ يۇسۇفتىن قېلىشمايتتى. ئۇ شۇ زاماننىڭ ئەڭ مەشھۇر ئۆلىمالىرىدىن ئىدى. ئۇ ئىمام ئەزەمنىڭ ئىككىنچى شاگىرتى بولۇپ، ئىمام ئەزەمنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ئىمام ئەبۇ يۇسۇپتە ئوقۇغان. ھىجرىيىنىڭ187-يىلى (803م) ئالەمدىن ئۆتكەن.

(3) ئىمام زۇفەر ئەلھۇزەيل ھىجرىيىنىڭ108-يىلى (727م) ھازىرقى ئىراقنىڭ كۇفە شەھرىدە دۇنياغا كەلگەن. ھەنەفىي مەزھىبىدىكى كاتتا مۇجتەھىدلاردىن بولۇپ، ئىمام ئەزەمنىڭ ئالاھىدە ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان، خېلى كۆپ مەسىلىلەرنى يېشىپ چىقارغان كىشىدۇر. ئىمام زۇفەر ھىجرىيىنىڭ 157- يىلى (774م) تەخمىنەن 47 ياشلار ئەتراپىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. ھەنەفىي مەزھىبىدە مۇھىم مەسىلىلەردىن 17 مەسىلىدە ئىمام زۇفەرنىڭ رەيى بويىچە ئىش كۆرۈلۈپ كەلمەكتە[1].

مالىكىي مەزھىبى

1783. سوئال: مالىكىي مەزھىبى دېگەن قانداق مەزھەب ۋە قۇرغۇچىسى كىم؟

جاۋاب: مالىكىي مەزھىبى- ئەھلى سۈننە مەزھىبىگە مەنسۇپ بولغان مۇسۇلمانلار ئارىسىدا بىردەك ئېتىراپ قىلىنىپ قوبۇل قىلىنغان مەشھۇر 4 مەزھەبنىڭ ئىككىنچىسىدۇر. مالىكىي مەزھىبىنىڭ قۇرغۇچىسى ئىمام مالىك بولۇپ، تولۇق ئىسمى مالىك ئىبنى ئەنەس ئىبنى مالىكتۇر.

ئىمام مالىك ھىجرىيىنىڭ93-يىلى (715م) مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ ھەدىسشۇناسلىق ۋە فىقھشۇناسلىقتا كامالەتكە يەتكەن مۇجتەھىد ئالىم بولۇپ، كۆپلىگەن دىنىي ئەسەرلەرنى يازغان. ئەڭ مەشھۇر ئەسىرى «ئەل مۇۋەتتە» دۇر. ئىمام مالىك ھىجرىيىنىڭ 179-يىلى (795م) مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىدە 84 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن.

مالىكىي مەزھىبى مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىدە مەيدانغا كېلىپ ھىجاز (مەككە، مەدىنە ۋە ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى جايلار)، مىسىر، ئافرىقا دۆلەتلىرى، ماراكەش، ئەندەلۇس(ئىسپانىيە) قاتارلىق رايونلارغىچە يېيىلىپ يەتكەن. ھازىرقى زاماندا مالىكى مەزھىبىنىڭ ئەڭ نوپۇزلۇق رايونلىرى ئافرىقا دۆلەتلىرى، ماراكەش، تۇنىس، ئالجىرىيە، لىبىيە، سۇدان قاتارلىق دۆلەتلەر بولۇپ، ئىراق، ھىجاز، پەلەستىن ۋە سۈرىيەلەردىمۇ ئاز ساندا تېپىلىدۇ.

شافىئىي مەزھىبى

1784. سوئال: شافىئىي مەزھىبى دېگەن قانداق مەزھەب ۋە قۇرغۇچىسى كىم؟

جاۋاب: شافىئىي مەزھىبى- ئەھلى سۈننە مەزھىبىگە مەنسۇپ بولغان مۇسۇلمانلار ئارىسىدا بىردەك ئېتىراپ قىلىنىپ قوبۇل قىلىنغان مەشھۇر 4 مەزھەبنىڭ ئۈچىنچىسىدۇر. شافىئىي مەزھىبىنىڭ قۇرغۇچىسى ئىمام شافىئىي بولۇپ، تولۇق ئىسمى ئەبۇ ئابدۇللاھ مۇھەممەد ئىبنى ئىدرىس ئەل شافىئىيدۇر.

ئىمام شافىئىي ھىجرىيىنىڭ 150-يىلى (767م) ھازىرقى پەلەستىننىڭ غەززە رايونىدا

(1) «ئىسلام فىقھىغا كىرىش» ناملىق ئەسەردىن.

دۇنياغا كەلگەن ۋە ئىككى يېشىدا ئاتىسى بىلەن مەككىگە كەلگەن. كېيىنچە ئىمام مالىكتا فىقھى ۋە ھەدىس ئىلىملىرىنى ئوقۇغان. ئەرەب تىلى، ئەرەب ئەدەبىياتى، قۇرئان، ھەدىس ۋە فىقھى ئىلىملىرىدە كامالەتكە يەتكەن ئىمام شافىئىي ھاياتىدا نۇرغۇنلىغان قىممەتلىك دىنىي ئەسەرلەرنى ۋە شېئىرلارنى يېزىپ قالدۇرغان مۇجتەھىد ئالىمدۇر. ئۇ يەنە ئىراقتا بىرىپ ئىمام ئەزەمنىڭ شاگىرتلىرىدا فىقھى ئىلىملەرنى ئۆگەنگەن. كېيىنچە مىسىرغا ھىجرەت قىلغان ۋە ھىجرىيىنىڭ202-يىلى (819م) مىسىردا ۋاپات بولغان.

ئىمام شافىئىينىڭ «كونا» ۋە «يېڭى» ئىككى مەزھىبى بولۇپ، ئىراقتىكى ۋاقتىدا كونا مەزھىبى، مىسىرغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن يېڭى مەزھىبى ئوتتۇرىغا چىققان.

شافىئىي مەزھىبى ھازىر مىسىر، پەلەستىن، كۇردلار ياشايدىغان رايونلار، ئىران، ھىندۇنۇزىيە، پاكىستان ۋە لىۋان قاتارلىق جايلاردا ئورۇن ئالماقتا.

ھەنبەلىي مەزھىبى

1785. سوئال: ھەنبەلىي مەزھىبى دېگەن قانداق مەزھەب ۋە قۇرغۇچىسى كىم؟

جاۋاب: ھەنبەلىي مەزھىبى - ئەھلى سۈننە مەزھىبىگە مەنسۇپ بولغان مۇسۇلمانلار ئارىسىدا بىردەك ئېتىراپ قىلىنىپ قوبۇل قىلىنغان مەشھۇر 4 مەزھەبنىڭ تۆتىنچىسىدۇر. ھەنبەلىي مەزھىبىنىڭ قۇرغۇچىسى ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل بولۇپ، تولۇق ئىسمى ئەھمەد ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ھەنبەل ئەل شەيبانىيدۇر. ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل ھىجرىيىنىڭ 163-يىلى (780م) ھازىرقى تۈركمەنىستاننىڭ مەرۋە دېگەن يېرىدە دۇنياغا كەلگەن. باغدات، مەككە، يەمەن، شام (سۈرىيە ۋە لىۋان)، بەسرە ۋە كۇفە شەھەرلىرىدە ئىلىم تەھسىل قىلغان مۇجتەھىد ئالىم. ئىمام شافىئىي باغداتتا بولغان چاغلىرىدا ئۇنىڭدا فىقھى ئىلىملىرىنى ئوقۇغان. كۆپلىگەن دىنىي ئەسەرلەرنى يازغان. باغداتتىكى ئابباسىيلار خەلىپىسى مەئمۇن مۇتەزىلە مەزھىبىنىڭ "قۇرئان مەخلۇقتۇر" دەيدىغان پىكرىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن، پۈتۈن ئۆلىمالارنى بۇ پىكرنى قوبۇل قىلىشقا زورلىغاندا، ئىمام ئەھمەد بۇ پىكرنى قوبۇل قىلمىغان. شۇ سەۋەبلىك 28 ئاي تۈرمىدە ياتقان ھەمدە كۆپ ئازاب – ئوقۇبەتلەرنى تارتقان. ئۇ ھىجرىيىنىڭ 271-يىلى (855م) ھازىرقى ئىراقنىڭ پايتەختى باغداد شەھرىدە ئالەمدىن ئۆتكەن.

ھەنبەلىي ھازىرقى سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ نەجد رايونىدا پۈتۈنلەي ئورۇن ئالغان بولۇپ، ھىجازدىمۇ كۆپ ساندا تېپىلىدۇ. پەلەستىن، سۈرىيە ۋە لىۋان قاتارلىق دۆلەتلەردە شافىئىي مەزھىبىدىن كېيىنكى ئەڭ چوڭ مەزھەب ھەنبەلىي مەزھىبى ھېسابلىنىدۇ.

شىئەلەردە دەۋر سۈرىۋاتقان مەشھۇر فىقھى مەزھەبلەر

1786. سوئال: شىئەلەردە دەۋر سۈرىۋاتقان مەشھۇر فىقھىي مەزھەبلەر قايسىلار؟

جاۋاب: شىئەلەردە دەۋر سۈرىۋاتقان مەشھۇر فىقھىي مەزھەبلەر زەيدىيە ۋە جەئفەرىيەدىن ئىبارەت ئىككى چوڭ مەزھەبتۇر.

زەيدىيە مەزھىبى- تۆتىنچى خەلىپە ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ چەۋرىلىرىدىن زەيد ئىبنى ئەلى ئىبنى زەينىل ئابىدىن دېگەن كىشىنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى بولۇپ، بۇ كىشى ئىمام ئەبۇ ھەنىفە بىلەن زاماندىش ئىدى.

زەيدىيە مەزھىبىنىڭ فىقھىي قاراشلىرى ئەھلى سۈننە مەزھىبىدىكى مەشھۇر 4 مەزھەبنىڭ فىقھىي قاراشلىرىغا ئەڭ يېقىندۇر. ئېتىقادىي قاراشلىرى مۇتەزىلە مەزھىبىنى ئاساس قىلىدۇ. ھەتتا مۇتەزىلە مەزھىبى ئىمام زەيدنى ئۆزلىرىنىڭ پىكرىي جەھەتتىكى ئىمامى ھېسابلايدۇ. بۇ مەزھەب مىلادىيە 8- ئەسىردە مەيدانغا چىققان بولۇپ، ھازىر يەمەن جۇمھۇرىيىتى تېررىتورىيىسى ئىچىدە دەۋر سۈرمەكتە.

جەئفەرىيە مەزھىبى – ئەھلى بەيتنىڭ 6– چوڭ ئىمامى ۋە كاتتا ئالىم ئىمام جەئفەر ئىبنى مۇھەممەد سادىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇرىدلىرى بولۇپ، بۇ كىشى شىئەلەرنىڭ فىقھىي مەسىلىلىرى بويىچە ئەڭ چوڭ ئىمامى ھېسابلىنىدۇ. ئىمام ئەبۇ ھەنىفە كۇفە شەھرىدە، ئىمام مالىك مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىدە ئىمام جەئفەر سادىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن كۆپلىگەن فىقھىي مەسىلىلەرنى ئۆگەنگەن.

جەئفەرىيە مەزھىبى ھازىر ئىران، ئىراق، ئەزەربەيجان، بەھرەين، لىۋان، تاجىكىستان، پاكىستان، ھىندىستان ۋە ئافغانىستان قاتارلىق دۆلەتلەردە دەۋر سۈرمەكتە.

ئەھلى سۈننە مەزھىبى ئىچىدە تۈگەپ كەتكەن فىقھىي مەزھەبلىرى

1787. سوئال: ئەھلى سۈننە مەزھىبى ئىچىدە تۈگەپ كەتكەن فىقھىي مەزھەبلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئەھلى سۈننە مەزھىبى ئىچىدە تۈگەپ كەتكەن فىقھىي مەزھەبلىرى تۆۋەندىكىلەر:

(1) ئىمام لەيس ئىبنى سەئد (174-93ھ/712-791م) نىڭ مەزھىبى. بۇ مەزھەب مىسىردا مەيدانغا چىققان بولۇپ، ئىمام شافىئىينىڭ مەزھىبى ئومۇملاشقانغا قەدەر داۋام قىلغان.

(2) ئىمام داۋۇد زاھىرىي (269-199ھ/815- 883م) نىڭ مەزھىبى. بۇ مەزھەب باغدادتا مەيدانغا كەلگەن بولۇپ، ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ 4- ئاساسى بولغان قىياسنى ئېتىراپ قىلمايتتى، ئۇزۇن مۇددەت داۋام قىلىپ كېيىنچە يوقىلىپ تۈگەشكەن.

(3) ئىمام ئابدۇراھمان ئەۋزائىي (157-88ھ/707- 774م) نىڭ مەزھىبى. بۇ مەزھەب سۈرىيىدە مەيدانغا چىققان بولۇپ سۈرىيە، لىۋان، ئىسپانىيە قاتارلىق جايلاردا ئومۇملاشقان. كېيىنچە، سۈرىيىدە ئىمام شافىئىينىڭ، ئىسپانىيىدە ئىمام مالىكنىڭ مەزھىبى ئومۇملىشىشى نەتىجىسىدە، بۇ مەزھەبكە ئەگىشىدىغانلار تەدرىجى تۈگەپ كەتكەن.

بىزنىڭ فىقھىي مەسىلىلىرىدىكى مەزھىبىمىز

1788. سوئال: بىزنىڭ فىقھىي مەزھىبىمىز قايسى ۋە مەزھەب ئىمامىمىز كىم؟

جاۋاب: بىزنىڭ فىقھىي مەسىلىلىرىدىكى مەزھىبىمىز ھەنەفىي مەزھىبى بولۇپ، ئىمام ئەزەمنىڭ مەزھىبى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مەزھەب ئىمامىمىز ئىمام ئەزەم ئەبۇ ھەنىفە دېگەن كىشىدۇر.

1789. سوئال: دۇنيادا قانچىلىك مۇسۇلمان ھەنەفىي مەزھىبىگە ئەگىشىدۇ؟

جاۋاب: تۈركىستان، جۇڭگو، ئافغانىستان، پاكىستان، ھىندىستان، ئوتتۇرا ئاسىيا مەملىكەتلىرى، تاتارىستان قاتارلىق جايلاردىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ھەممىسى، تۈركىيە، مىسىر، لىۋان، سۈرىيە، ئىئوردانىيە ۋە ئىراق قاتارلىق دۆلەتلەردىكى مۇسۇلمانلارنىڭ كۆپ سانلىقى ھەنەفىي مەزھىبىگە ئەگىشىدۇ. مىسىر، لىۋان، سۈرىيە، ئىئوردانىيە، ئافغانىستان ۋە ئىراق قاتارلىق دۆلەتلەردىكى مەھكىمە شەرئىيلەر ھازىرمۇ ئىمام ئەزەمنىڭ مەزھىبى بويىچە ئىش

كۆرمەكتە. ئومۇمەن ئوسمانىي خەلىپىلىكى (ئوسمان ئىمپېرىيىسى) ھۆكۈمرانلىق قىلغان جايلارنىڭ ھەممىسىدە ئىمام ئەزەمنىڭ مەزھىبى ئورۇن ئالغان. دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئۈچتىن بىرىنىڭ كۆپرەكى ھەنەفىي مەزھىبىگە ئەگىشىدۇ. جەنۇبىي ئامېرىكىدىمۇ 25 مىليوندىن كۆپرەك مۇسۇلمان ھەنەفىي مەزھىبىگە ئەگىشىدۇ[1].

(1) «المدخل في الفقه» ناملىق ئەسەردىن.

مەزھەبگە ئەگىشىشكە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1790. سوئال: مەزھەبكە ئەگىشىش زۆرۈرمۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىي مۇسۇلمانلارنى باشقا دىنلاردىكىگە ئوخشاش قارىغۇلارچە تەقلىد قىلىشقا تەشەببۇس قىلمايدۇ، بەلكى تەقلىدچىلىكنى ناھايىتى قاتتىق سۆكىدۇ. چۈنكى ئىسلام دىنى كىشىلەرنى ئالدى بىلەن ئەقىل ئىشلىتىشكە، ئۆزىنىڭ پايدا – زىيىنىنى بىلىپ، توغرا يولغا ئەگىشىشكە چاقىرىدۇ.

پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا تۇنجى ۋەھيىنىڭ ﴿ئوقۇ﴾[1] ئەمرى بىلەن باشلانغانلىقى، يەنە قۇرئان كەرىمنىڭ ﴿ئاللاھتىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقلىقىنى بىلگىن﴾[2] دېگەن چاقىرىقى كىشىلەرنى ئالدى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ياراتقۇچىسىنى تونۇش ئۈچۈن ئوقۇشقا، ئاندىن پايدىلىق ئىلىملەرنى ئۆگىنىشكە چاقىرىشتا قاتتىق تەلەپ قويۇلغانلىقىنى ئىپادىلىسە، ئەينى ۋاقىتتىكى ئەرەب مۇشرىكلىرىنىڭ ئەقىل ئىشلەتمەستىن، توغرا – خاتانى ئايرىماستىن، ھەدەپ ئاتا-بوۋىلىرىنى قارىغۇلارچە تەقلىد قىلىشتەك بېكىنمە روھىي ھالىتىنى سۆكۈپ ﴿ ئۇلارغا ئاللاھ چۈشۈرگەن ھۆكۈمگە، پەيغەمبەر بايان قىلغان ھۆكۈمگە ئەگىشىڭلار دېيىلسە، ئۇلار:« ئاتا – بوۋىلىرىمىزنىڭ دىنى بىزگە كۇپايە» دەيدۇ﴾[3] دېگەنلىكى ئىسلام دىنىنىڭ پىكىر ۋە ئېتىقاد ئەركىنلىكىنى تەشەببۇس قىلىش، ئەقىلنى قوللىنىپ ئىش كۆرۈشكە چاقىرىشتەك ئەۋزەللىكىنىڭ ۋە ھەققانىيلىقىنىڭ ئايرىم بىر دەلىلىدۇر.

ئەمما قۇرئان كەرىم كۇففارلارنى تەقلىد قىلىشنى سۆككەن بولسىمۇ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزلىرى مۇستەقىل بىلەلمىگەن مەسىلىلەردە، ئۆلىمالارنى تەقلىد قىلىشنى چەكلىگەن ئەمەس.

ئىسلام مەزھەبلىرىنى تەقلىد قىلىش مەسىلىسى

ئەمدى، ئىسلام مەزھەبلىرىنى تەقلىد قىلىش مەسىلىسىگە كەلسەك، ئېتىقادىي مەسىلىلەردە ئەھلى سۈننە مەزھىبىگە ئەگىشىش زۆرۈردۇر. چۈنكى ئەھلى سۈننە – پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىغا تولۇق ئەگىشىشنى ئاساس قىلغان ھالدا بارلىققا كەلگەن، ئېتىقادى ئەڭ ساغلام مەزھەبتۇر. شۇ سەۋەبتىنمۇ دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىقى بۇ مەزھەبكە ئەگىشىدۇ. چۈنكى ئىنسانىنىڭ ئېتىقادى توغرا ۋە ساغلام بولمىسا، ئۇنىڭ قىلغان ئەمەل – ئىبادەتلىرى پايدا بەرمەيدۇ.

ئەمما ئەمەل – ئىبادەتلەرگە مۇناسىۋەتلىك فىقھىي مەزھەبلەرگە ئەگىشىش مەسىلىسى مۇنداق:

(1) ئىسلام ئۆلىمالىرىنىڭ كۆپ سانلىقىنىڭ ئىتتىپاقى بويىچە، قۇرئان ۋە ھەدىسنى ئۆزلىرى

---

(1) قۇرئان كەرىمدىن ئەڭ دەسلەپ چۈشكەن ۋەھيى ئەلەق سۈرىسىنىڭ بېشىدىن مۇنۇ 5 ئايەتتۇر: «ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن. ئۇ ئىنسانىنى لەختە قاندىن ياراتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر. ئۇ قەلەم بىلەن خەت يېزىشنى ئۆگەتتى. ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى».

(2) مۇھەممەد سۈرىسى 19- ئايەت.

(3) مائىدە سۈرىسى 104- ئايەت.

ئوقۇپ، چۈشىنىپ، شەرىئەت ئەھكاملىرىنى بىلىشتىن ئاجىز كەلگەن ئاۋام خەلقنىڭ ئەمەل ـ ئىبادەت مەسىلىلىرىدە، مۇئەييەن بىر مەزھەپنى تەقلىد قىلىشى (ئەگىشىشى) جائىز بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇلار ئۈچۈن ياخشىدۇر. چۈنكى ئاۋام خەلقمۇ ئاللاھ تائالا چۈشۈرگەن شەرىئەت بويىچە ئىش كۆرۈشكە چاقىرىلغان. شەرىئەت بويىچە ئىش كۆرۈش ئۈچۈن شەرىئەت ئەھكاملىرىنى ئۆگىنىش شەرت. ئۇلارنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرىنى ئۆگىنىشىنىڭ بىرلا يولى بىلگەنلەرنى تەقلىد قىلىشتۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە بىلمەيدىغان كىشىلەرنى بىلىدىغان ئۆلىمالاردىن سوراپ ئۆگىنىشكە ئەمر قىلغان.﴿ئەگەر بىلمىسەڭلار، ئىلىم ئەھلىلىرىدىن سوراڭلار﴾[1].

(2) شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ دەلىللىرىنى ئۆز ئىجتىھادى بىلەن كۈچلۈك ياكى زەئىپ دەپ ئايرىيالايدىغان مەرتىبىگە يەتمىگەن ئۆلىمانىڭ مۇئەييەن بىر مەزھەپنى تەقلىد قىلىش ياكى قىلماسلىقى ئىختىياردۇر. يەنى خالىسا بىرەر مەزھەبكە ئەگىشىدۇ، خالىسا ئۆزى بىلگەنچە ئىش كۆرىدۇ.

(3) ئۆز ئىجتىھادى بىلەن شەرىئەت دەلىللىرىنى تەكشۈرۈپ چىقىپ، ئۇلاردىن دىنىي مەسىلىلەرنىڭ ھۆكۈملىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇش سەۋىيىسىگە يەتكەن كىشىنىڭ كۈچى يەتمىگەن بەزى مەسىلىلەردىلا باشقا بىرىنى تەقلىد قىلىشى جائىزدۇر. ئەمما ئۆزىنىڭ كۈچى يېتىدىغان مەسىلىلەردە باشقىلارنى تەقلىد قىلىشى جائىز ئەمەس.

1791. سوئال: رۇخسەت ئىزدەپ باشقا مەزھەبكە ئۆتۈش توغرىمۇ؟

جاۋاب: ئاۋامنىڭ بىرەر مەسىلىدە رۇخسەت ياكى ئوڭايلىق ئىزدەپ ئۆلىمالارنىڭ رۇخسەتلىرى ئارقىسىدىن چېپىشى توغرا ئەمەس. چۈنكى ئۆزى مەنسۇپ بولغان مەزھەبىدىن باشقا بىر مەزھەپكە رۇخسەت ئىزدەپ ئۆتۈش ئۆلىمالارنىڭ سۆزىنى شەرىئەت دەلىللىرىدىن ئۈستۈن بىلگەنلىك ۋە دىنىي مەسىلىلەرنى ئويۇنچۇق ئورنىدا كۆرگەنلىك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

مەزھەب چۈشەنچىسى

1792. سوئال: مەزھەبنى قانداق چۈشىنىشكە بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دۇنياسىدا بىردەك ئېتىراپ قىلىنىپ قوبۇل قىلىنغان ھەنەفىي، شافىئىي، مالىكىي ۋە ھەنبەلىي قاتارلىق مەشھۇر تۆت مەزھەپنىڭ ھەقلىقى ۋە توغرىلىقىدا شەك يوق. بۇلار مەرتىبە جەھەتتىمۇ ئوخشاشتۇر. چۈنكى بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ مەنبىئى قۇرئان كەرىم ۋە سۈننەت بولۇپ، بۇ مەزھەبلەرنىڭ قايسىسىغا ئەگىشىش جائىزدۇر.

ئەمما مەزھەپ رەيىنى دىنىنىڭ رەيى دەپ قاراپ، باشقىلارنىڭ تۇتقان يولى ئۆزى ئەگەشكەن مەزھەپنىڭ رەيىدىن ئەۋزەل ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ مەزھىبىگە قارىغۇلارچە تەئەسسۇبلۇق قىلىشمۇ ئىلىم ئەھلىگە ياراشمايدىغان بىر ئىش. چۈنكى مەزھەبنىڭ رەيى شۇ مەزھەبنىڭ دىن روھىدىن چۈشەنگەنلىرى ۋە بىلگەنلىرى بەس. شۇنىمۇ بىلىش كېرەككى، مەزھەبنىڭ رەيى توغرا ۋە خاتاغا ئېھتىمالى بولغان كۆز قاراشلاردۇر. چۈنكى پەيغەمبەرلەردىن باشقا ھېچقانداق ئىنسان خاتالىقلاردىن خالىي ئەمەس.

مۇجتەھىدلار دىنىي مەسىلىلەردە ئىجتىھاد قىلىپ توغرىسىنى تاپقان بولسا بىر ھەسسە

(1) نەھل سۈرىسى 43 - ئايەت.

ساۋابقا، ئەگەر خاتالاشقان بولسا ئىككى ھەسسە ساۋابقا ئېرىشىدىغانلىقى ئىسلام دىنىدا قارار قىلىنغان بىر ھەقىقەتتۇر.

دۇنيادىكى دىنلار ۋە مۇسۇلمانلار ھەققىدە قىسقىچە مەلۇمات

1793. سوئال: ھازىر دۇنيادا قانچە دىن بار ۋە مەشھۇرلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ھازىر دۇنيادا جەمى 4200 دىن كۆپرەك دىنىنىڭ بارلىقى سۆزلىنىدۇ.[1]

بۇ دىنلار ئىچىدە دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ ۋە مەشھۇرلىرى تەرتىب بويىچە تۆۋەندىكىلەر:

(1) خرىستىئان دىنى دۇنيادا ئەڭ كۆپ تارقالغان دىن بولۇپ، پۈتۈن مەزھەبلىرىنى قوشقاندا 2 ملياردقا يېتىدۇ.

(2) ئىسلام دىنى دۇنيادا خرىستىئان دىنىدىن قالسىلا ئىككىنچى چوڭ دىن ھېسابلىنىدۇ. مۇسۇلمانلار سانى 1 ملىيارد 200 مىڭغا يېتىدۇ.

(3) ھىندىي دىنى دۇنيادا ئۈچىنچى قاتاردا كېلىدىغان چوڭ دىن بولۇپ، دۇنيادا ھىندىي دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلارنىڭ سانى 900 ملىيونغا يېتىدۇ. بۇلاردىن 96% ى ھىندىستاندا.

(4) بۇددا دىنى دۇنيادا تۆتىنچى قاتاردا كېلىدىغان چوڭ دىن بولۇپ، دۇنيادا بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلارنىڭ ئومۇمى سانى 360 ملىيوندىن ئاشىدۇ.

(5) كۆپ ئىلاھلىق دىن، خۇسۇسەن ئافرىقىدىكى كۆپ ئىلاھلىق دىنلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي سانى 95 ملىيونغا يېتىدۇ.

(6) ھىندىستاندىكى سىخ دىنى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي سانى 23 ملىيونغا يېتىدۇ.

(7) يەھۇدىي دىنى بولۇپ، ئومۇمىي سانى 19 ملىيوندىن ئاشمايدۇ[2].

ئەڭ كۆپ مۇسۇلمان بار دۆلەتلەر

1794. سوئال: ئەڭ كۆپ مۇسۇلمان بار دۆلەتلەر قايسىلار؟

جاۋاب: ئەڭ كۆپ مۇسۇلمان بار دۆلەتلەرنىڭ ئالدىنقى قاتاردا ھىندونېزىيە كېلىدۇ. ھىندۇنېزىيەدە 200 ملىيون مۇسۇلمان ياشايدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا، پاكىستاندا 134 ملىيون، ھىندىستاندا 121 ملىيون، بېنگالدا 114 ملىيون، جۇڭگۇدا 100 ملىيون، تۈركىيەدە 71 ملىيون، ئىراندا 62 ملىيون، مىسىردا 59 ملىيون، نىگېرىيەدە53 ملىيون، ئالجىرىيەدە 30ملىيون، ماراكەشتە 29 ملىيون، سەئۇدى ئەرەبىستانىدا 22 ملىيون مۇسۇلمان ياشايدۇ.

ئەڭ كۆپ خرىستىئان ياشايدىغان دۆلەتلەر

1795. سوئال: ئەڭ كۆپ خرىستىئان ياشايدىغان دۆلەتلەر قايسىلار؟

جاۋاب: ئەڭ كۆپ خرىستىئان بار دۆلەتلەرنىڭ بىرىنچى قاتاردا ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى كېلىدۇ. ئامېرىكىدا 224 ملىيون خرىستىئان ياشايدۇ. برازىلىيەدە 139 ملىيون، مېكسىكىدا 86 ملىيون، رۇسىيەدە 80 ملىيون، جۇڭگۇدا 70 ملىيون (جۇڭگۇدىكى خرىستىئانلار ئومۇمىي نوپۇس سانىنىڭ 5% ىنى تەشكىل قىلىدۇ)، گېرمانىيەدە 67 ملىيون، فىلىپپىندا 63 ملىيون،

---

(1) www.adherents.com.

(2) CAIR (Council on American-Islamic relations) 1999.

ئەنگلىيىدە 51 مىليون، ئىتالىيىدە 48 مىليون، نېگىرىيىدە 45 مىليون، فىرانسىيىدە 44 مىليون خرىستىئان ياشايدۇ.

1796. سوئال: يەھۇدىيلار ئەڭ كۆپ يەرلەشكەن دۆلەتلەر قايسىلار؟

جاۋاب: يەھۇدىيلار ئەڭ كۆپ يەرلەشكەن دۆلەتلەرنىڭ بېشىدا ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى كېلىدۇ. ئامېرىكىدا 5 مىليون 600 مىڭ يەھۇدىي ياشايدۇ. بۇ سان پۈتۈن دۇنيا يەھۇدىيلىرىنىڭ ئۈچتىن ئىككىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا، ئىسرائىلىيىدە 4 مىليون 300 مىڭ، رۇسىيىدە 1 مىليون 400 مىڭ، فىرانسىيىدە 640 مىڭ، كانادادا 350 مىڭ، ئەنگلىيىدە 320 مىڭ، ئارگېنتىنادا 250 مىڭ، برازىلىيىدە 150 مىڭ، ئاۋۇستىرالىيىدە 92 مىڭ، جەنۇبىي ئافرىقىدا 70 مىڭ يەھۇدىي ياشايدۇ.

دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ دىنىي پىرقىلەر

1797. سوئال: دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ دىنىي پىرقىلەر قايسىلار؟

جاۋاب: دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ دىنىي پىرقە خرىستىئانلارنىڭ كاتولىك مەزھىبى، مۇسۇلمانلارنىڭ ئەھلى سۈننە مەزھىبى، ھىندىلارنىڭ ۋەيشناۋى مەزھىبى، بۇددىستلارنىڭ ماھايانا مەزھىبىدۇر. دېۋىد بارېت تەرىپىدىن ھازىرلانغان« دۇنيا خرىستىئانلىرى ئېنسىكلوپېدىيىسى» ناملىق ئەسەرگە ئاساسلانغاندا، 2000- يىلى ئېلىپ بېرىلغان رەسمىي ستاتىستىكىغا كۆرە، خرىستىئانلارنىڭ ئەڭ چوڭ پىرقىسى بولغان كاتولىك مەزھىبىگە ئېتىقاد قىلىدىغانلارنىڭ ئومۇمىي سانى بىر مىليارد 57 مىليون، مۇسۇلمانلاردىن ئەھلى سۈننە مەزھىبىگە ئېتىقاد قىلىدىغانلارنىڭ ئومۇمىي سانى بىر مىليارد ئىككى مىليون، ھىندىلارنىڭ ئەڭ چوڭ پىرقىسى ۋەيشناۋى مەزھىبىگە ئېتىقاد قىلىدىغانلارنىڭ سانى 500.000، بۇددىستلارنىڭ ئەڭ چوڭ پىرقىسى بولغان ماھايانا مەزھىبىگە ئېتىقاد قىلىدىغانلارنىڭ ئومۇمىي سانى 250.000 كىشىدۇر.

دۇنيادا ئادەم سانى ئەڭ تېز كۆپىيىۋاتقان دىن

1798. سوئال: دۇنيادا ئادەم سانى ئەڭ تېز كۆپىيىۋاتقان دىن قايسى؟

جاۋاب: شەكسىزكى، ھازىرقى دۇنيادا سان جەھەتتە ئەڭ تېز سۈرئەتتە كۆپىيىۋاتقانلار مۇسۇلمانلاردۇر. مۇسۇلمانلارنىڭ سانى دۇنيادا يىلدىن يىلغا ئېشىپ بارماقتا ۋە باشقىلارنى ئەندىشىگە سالماقتا.

ۋاتىكان تەرىپىدىن چىقىدىغان « لورز فاتورى روماتو» گېزىتىنىڭ 2008- يىلى 30- مارت يەكشەنبە كۈندىكى سانىدا، M.V.F (مۇنىبىنيور ۋىتورى فورمېنتى) دېگەن كىشى تەرىپىدىن ھازىرلانغان«2008- يىللىق ستاتىستىكا» ناملىق كىتابتىن نەقىل قىلىپ ئېلان قىلىنغان « تارىختا تۇنجى قېتىم مۇسۇلمانلار سانى بىزدىن ئېشىپ كەتتى» دېگەن ماقالىغا ئاساسلانغاندا، 2006- يىلى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى تەرىپىدىن ئېلىپ بېرىلغان رەسمىي ستاتىستىكىدا، مۇسۇلمانلارنىڭ ئومۇمىي سانى دۇنيا نوپۇسىنىڭ %19.2 نى، كاتولىك مەزھىبىدىكىلەر سانى دۇنيا نوپۇسىنىڭ %17.4 نى تەشكىل قىلىدىغانلىقى قەيت قىلىنغان. بۇنىڭدىن مۇسۇلمانلار سانىنىڭ مۆلچەرلىگەندىن نەچچە ھەسسە تېز كۆپىيىپ بارغانلىقىنى چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇ.

11- سىنتەبىر ۋەقەسىنىڭ مۇسۇلمانلار ۋە ئىسلام دىنى ھەققىدە كۆپرەك ئىزدىنىش ھەم تونۇش شارائىتىنى يارىتىپ بەرگەنلىكىنى سۆزلىگەن تەتقىقاتچىلار ۋە تەھلىلچىلەر مۇسۇلمانلار سانىنىڭ ناھايىتى تېز سۈرئەتتە كۆپىيىۋاتقانلىقىنى، غەرب ئەللىرىدە كىشىلەرنىڭ ئىسلام دىنىغا كىرىش نىسبىتىنىڭ ئېشىپ بېرىۋاتقانلىقىنى تەكىتلىمەكتە[1].

كېلەچەك ئىسلامغا مەنسۇپ

گېرمانىيە ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئېلان قىلىنغان Zentralinstitut-Islam-ArchivDeutschland e.V ناملىق ماقالىدا مۇنداق دەپ يېزىلغان:

« 1900- يىلى ئېلىپ بېرىلغان رەسمىي ستاتىستىكىدا، پۈتۈن دۇنيادىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئومۇمىي سانى خرىستىئانلارنىڭ يېرىمىغىمۇ يەتمەيتتى. ئۇ ۋاقىتتا مۇسۇلمانلار يەرشارىدىكى ئىنسانلار سانىنىڭ 12.4% نى، خرىستىئانلار 26.9% نى تەشكىل قىلاتتى. 2025- يىلغا بارغاندا مۇسۇلمانلار سانىنىڭ خرىستىئانلارنىڭكىدىن ئېشىپ كېتىدىغانلىقى كۈتۈلمەكتە[2].

1980 – يىلى ئېلىپ بېرىلغان رەسمىي ستاتىستىكىدا، مۇسۇلمانلار يەرشارىدىكى ئىنسانلار سانىنىڭ 16.5% نى، خرىستىئانلار 30% نى تەشكىل قىلاتتى.

2000- يىلى ئېلىپ بېرىلغان رەسمىي ستاتىستىكىدا، مۇسۇلمانلار يەرشارىدىكى ئىنسانلار سانىنىڭ 19.2% نى، خرىستىئانلار 29.9% نى تەشكىل قىلاتتى. بۇلاردىن مەلۇمكى، خرىستىئانلار سانى يىلدىن يىلغا ئازىيىپ بارغان بولسا، مۇسۇلمانلار سانى يىلدىن يىلغا كۆپىيىپ بارماقتا. مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆسۈش نىسبىتى يىلىغا 2.9% دىن بولۇپ، ئۆتكەن يىللارغا قارىغاندا ئۆسۈش نىسبىتى 7% ئېشىپ بارغان.

يەرشارىدىكى ئومۇمى ئىنسان سانى 6 مىليارد، مۇسۇلمانلارنىڭ ئومۇمىي سانى بىر يېرىم مىلياردقا يېقىنلاشماقتا. بۇنىڭغا ئاساسلانغاندا، مۇسۇلمانلار يەرشارى نوپۇسىنىڭ تۆتتىن بىرىنى تەشكىل قىلىدۇ».

ئاھالىلار تەتقىقاتى ئىلمىنىڭ مۇتەخەسسىسلىرى 2025 – يىلغا بارغاندا، مۇسۇلمانلار سانىنىڭ دۇنيا نوپۇسىنىڭ 30% نى تەشكىل قىلىدىغانلىقىنى، خرىستىئانلار نىسبىتىنىڭ 25% كە چۈشۈپ قالىدىغانلىقىنى ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ دۇنيادا نوپۇز ۋە سان جەھەتتە بىرىنچىلىكنى ئىگىلەيدىغانلىقىنى دەلىللەپ سۆزلىمەكتە[3].

مانا بۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «بۇ دىن كېچە بىلەن كۈندۈز يېتىپ بارغان جايلارنىڭ ھەممىسىگە چوقۇم يېتىپ بارىدۇ»[4] دېگەن سۆزىنىڭ ھەقلىقىنى ئىسپاتلىغان بىر مۆجىزىدۇر. بۇ مۆجىزە يېقىن كېلەچەكتە ھەممىگە نامايان بولغۇسى.

---

(1) Britannica Yearbook, 1997 .

(2) Muslim Population Statistics, www.muslim-canada.org.

(3) Sato Tsugitaka, Muslim Societies, Routledge,UK, 2004.

(4) ئىمام ئەھمەد ۋە تەبەرانىي رىۋايىتى.

خرىستىئان دىنى

خرىستىئان دىنى مەريەم ئوغلى ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇممەتلىرى بولغان خرىستىئانلارغا قويۇلغان ئىسىم. خرىستىئانلار ئەرەب تىلىدا «نەسارى (ناسارا)» دەپ ئاتىلىدۇ.

خرىستىئانلارنىڭ پەيغەمبىرى ئىسا ئەلەيھىسسالام پادىشاھ ھىرودۇسنىڭ زامانىدا، ھازىرقى پەلەستىننىڭ بەيتلەھەم شەھىرىدە دۇنياغا كەلگەن بولۇپ، كېيىنچە ئانىسى ھەزرىتى مەريەم خەلىل شەھىرىنىڭ ناسىرە يېزىسىغا كۆچۈپ بېرىپ ئولتۇراقلاشقان.

بۇ ۋاقىتتا يەھۇدىيلا يەر يۈزىدە سۈرگۈنلۈك ھاياتىدا ياشايتتى، ئۇلار رىم ئىمپېراتورلىقىنىڭ ھاكىمىيىتى ئاستىدا بولۇپ، ئۇنىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلۇشنى بەكمۇ ئارزۇ قىلاتتى. ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىي دەۋىتى مەيدانغا كەلگەندە، ئۇلار ئىسلا ئەلەيھىسسالامنى يەھۇدىيلارنى قۇللۇقتىن قۇتۇلدۇرۇپ، ئەسلىدىكى پادىشاھلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرىدىغان بىردىنبىر شەخس دېگەن ئېتىقاد بىلەن ئۇلاردىن بەزىسى ئىسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىپ ئۇنىڭ دىنىغا كىرگەن. ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ 12 نەپەر مۇرىدى بولۇپ، ئۇلارنى يەھۇدىيلار ئىچىدە دىن تارقىتىشقا ئەۋەتكەن.

ئىسا ئەلەيھىسسالام يەھۇدىيلانىڭ دىنىنى ئىسلاھ قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ ئىلاھ ھەققىدىكى خاتا چۈشەنچىلىرىنى تۈزىتىش ئۈچۈن كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ دىن دەۋىتى ئاللاھ تائالانىڭ بىرلىكىگە ئېتىقاد قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان ۋە يەھۇدىيلاغا مەخسۇس دەۋەت ئىدى. قۇرئان كەرىم ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى سۆزىنى ھېكايە قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:« مەريەم ئوغلى ئىسا ئۆز ۋاقتىدا" ئى ئىسرائىل ئەۋلادى! مەن ئاللاھنىڭ سىلەرگە ئەۋەتكەن ئەلچىسىمەن" دېدى»[(1)]

خرىستىئانلارنىڭ دىنىي مەنبەلىرى

خرىستىئانلارنىڭ دىنىي مەنبەلىرى تەۋرات بىلەن ئىنجىل بولۇپ، ئىنجىل «مۇقەددەس كىتاب»دەپ ئاتىلىدۇ ۋە «كونا ئەھد»،«يېڭى ئەھد»دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. ھازىرقى خرىستىئانلارنىڭ قولىدىكى ئىنجىل «مەتتا ئىنجىلى»،«ماركۇس ئىنجىلى»، لۇقا ئىنجىلى» ۋە يۇھەننا ئىنجىلى»دەپ تۆت ئىنجىلدىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، ھەر بىرى ئاپتورلىرىنىڭ ئىسىملىرى بىلەن شۇنداق ئاتالغان. ئۇلارنىڭ يەنە بۇ ئىنجىللاردىن باشقا« پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىشلىرى»،«دەۋەت رىسالىسى»دەپ ئاتىلىدىغان كىتابلىرىمۇ بار بولۇپ، بۇلارنى پاۋلۇس[(2)] يېزىپ چىققان.

---

(1) سەف سۈرىسى6-ئايەت

(2) پاۋلۇس- خرىستىئان دىنى تارىخىدا ئىككىنچى چوڭ شەخسىيەت بولۇپ، ئىسا ئەلەيھىسسالامدىن قالسا ئەڭ مۆتىۋەر دىن ئادىمى سانىلىدۇ. پاۋلۇس مىلادىيىنىڭ 5-يىلى بىلەن 10-يىللىرى ئارىسىدا ھازىرقى تۈركىيىنىڭ تارسۇس دېگەن يېرىدە بىر يەھۇدى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن بولۇپ، چېدىر تىكىش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بولۇپ، يەھۇدىي شەرىئىتىنى ئۆگىنىشكە زور ئەھمىيەت بېرەتتى. پاۋلۇس كېيىنچە، ئېرۇسالىمغا بېرىپ، يەھۇدىيلارنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى

خرىستىئانلارنىڭ مەزھەبلىرى

خرىستىئانلارنىڭ دەۋىتى «تەۋھىد زامانى» ۋە «ئۈچنى بىر گەۋدە قىلىش زامانى»دەپ ئىككى چوڭ زامانغا بۆلۈنىدۇ.

(1) ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىن مىلادىيە 325-يىلىغا قەدەر ئۆتكەن زامان تەۋھىد زامانى دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى ئۇلار 325-يىلى چاقىرىلغان «نىقىيە»قۇرۇلتىيىغا قەدەر ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھ تائالانىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى، ئاللاھ تائالانى بىر دەپ ئېتىقاد قىلاتتى.

(2) ئۈچنى بىر گەۋدە قىلىش دەۋىتى بولۇپ، خرىستىئانلار ئۈچىنچى ئەسىرنىڭ يېرىمىدىن كېيىن، ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھ تائالانىڭ ئوغلى، ئۇ ئاللاھ، ئىسا ۋە مۇقەددەس روھتىن تەركىب تاپقان ئۈچ ئىلاھنىڭ بىرى دەپ ئېتىقاد قىلىشقا ئۆتكەن.

خرىستىئانلارنىڭ ھازىرقى مەشھۇر مەزھەبلىرى: كاتولىك، ئورتودوكس ۋە پروتېستانت مەزھەبلىرىدۇر.

(1)كاتولىك مەزھىبى- رىم چېركاۋلىرى ئېتىقاد قىلىدىغان مەزھەب بولۇپ، ئۇلار ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئىنسانلىق ۋە ئىلاھلىقتىن ئىبارەت ئىككى تەبىئىتى بار ئېتىقاد قىلىدۇ.

(2) ئورتودوكس مەزھىبى- بۇلاھ شەرق چېركاۋلىرى ئېتىقاد قىلىدىغان مەزھەب بولۇپ، ئۇلار ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بىرلا تەبىئىتى بارلىقىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

(3) پروتېستانت مەزھىبى- ئۇلار چېركاۋلىرىنى «ئىنجىل چېركاۋلىرى»دەپ ئاتايدۇ. چۈنكى ئۇلار ئىنجىلغىلا ئېتىقاد قىلىدۇ.

ئىسلام دىنى مەيدانغا كەلگەندىن كېيىن، قۇرئان كەرىمنىڭ(«ئى ئەھلى كىتاب! كېلىڭلار! پەقەت ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىش، ئاللاھقا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەسلىك، ئاللاھنى قويۇپ بىر - بىرىمىزنى ئىلاھ قىلىۋالماسلىقتەك ھەممىمىزگە ئورتاق بولغان بىرخىل ئەقىدىگە كېلەيلى!» دېگەن[1]) دېگەن چاقىرىقىغا ئاساسەن، مۇسۇلمانلار بىلەن خرىستىئانلار ۋە يەھۇدىيلار ئوتتۇرىسىدا دىنىي مۇنازىرە باشلانغان.

ئىسلام، خرىستىئان ۋە يەھۇدىي دىنلىرىدىن ئىبارەت ساماۋى دىنلارنىڭ ئەسلى ئەقىدىسى بىر خىل بولۇپ، پەقەت شەرىئەت ئەھكاملىرىلا پەرقلىق بولغان. (ئاللاھ سىلەرگە دىندىن نۇھقا

ئەڭ كاتتا ئۇستازى گامالائىل دېگەن كىشىدە ئوقۇغان. ئۇنىڭ ئىسا ئەلەيھىسسالامنى كۆرمىگەنلىكى مەلۇم. پاۋلۇس ئۆزى يازغان«پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىشلىرى»دېگەن كىتابىنىڭ 22-باب، 6-11-تېكىستلىرىدە بايان قىلىشىچە، ئۇ چۈشىدە ئىسا ئەلەيھىسسالامنى كۆرگەندىن كېيىن، خرىستىئان دىنىغا كىرىپ، بۇ دىنىنىڭ مۇخلىسلىرىغا ئايلىنىدۇ. پاۋلۇس شۇنىڭدىن كېيىن خرىستىئان دىنىنى ئاسىيا ۋە ياۋروپا قىتئەلىرىدە تارقىتىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان، كۆپلىگەن ئەسەرلەرنى يازغان ۋە ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تەلىماتلىرىدىن كۆپلىرىنى ئۆزگەرتىۋەتكەن.

(1) ئال ئىمران سۈرىسى64-ئايەت

تەۋسىيە قىلغان نەرسىنى، ساڭا بىز ۋەھيي قىلغان نەرسىنى، ئىبراھىمغا، مۇساغا ۋە ئىساغا بىز تەۋسىيە قىلغان نەرسىنى بايان قىلدى)[1].

خرىستىئان دىنىنىڭ مەنبەلىرىدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاخىر زامان پەيغەمبىرى بولۇپ كېلىدىغانلىقى ھەققىدە بىشارەتلەر بېرىلگەن. (ئۆز ۋاقتىدا مەريەمنىڭ ئوغلى ئىسا: «ئى ئىسرائىل ئەۋلادى! مەن سىلەرگە ھەقىقەتەن ئاللاھ ئەۋەتكەن، مەندىن بۇرۇن كەلگەن تەۋراتنى تەستىق قىلغۇچى، مەندىن كېيىن كېلىدىغان ئەھمەد ئىسىملىك پەيغەمبەر بىلەن خۇش خەۋەر بەرگۈچى پەيغەمبەرمەن» دېدى.)[2]

ساماۋى دىنلارنىڭ ھەممىسى بىر-بىرىنى تولۇقلايدىغان بىر پۈتۈنلۈك بولۇپ، ئىسلام دىنىنىڭ كېلىشى بىلەن تاكامۇللاشقان ۋە خاتا چۈشەنچىلەرنى تۈزەتكەن.

(1) شۇرا سۈرىسى13-ئايەت
(2) سەف سۈرىسى6-ئايەت

يەھۇدىي دىنى

يەھۇد ياقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ 12 ئوغلىنىڭ بىرى بولغان يەھۇزانىڭ ئىسمى بولۇپ، كېيىنچە يەھۇدىي دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلار ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئاتالغۇغا ئايلانغان. ياقۇپ (ئىسرائىل) ئەلەيھىسسالام كەنئان(ھازىرقى پەلەستىن) زېمىنىدىكى قۇرغاقچىلىق سەۋەبلىك مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 17-ئەسىردە، ئائىلىسىدىكىلىرىنى باشلاپ مىسىرغا كۆچۈپ بارغان. ئۇلارنى مىسىر پىرئەۋنى(پادىشاھى)نىڭ ۋەزىرى بولۇپ تۇرغان ئوغلى يۈسۈپ ئەلەيھىسسالام كۈتىۋالغان ۋە مىسىرنىڭ شەرقىيە رايونىدىكى «گاسان» دېگەن جايدا تۇرغۇزغان. ئۇلارنىڭ شۇ ۋاقىتتا 70 كىشى ئىكەنلىكى سۆزلىنىدۇ.(1)

ياقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ 12 بالىسىدىن كۆپەيگەن ئەۋلادلىرى مىسىردا تۆت ئەسىر تۇرۇش جەريانىدا، بۆلۈنۈپ 12 قەبىلىگە ئايرىلغان ۋە ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىسرائىل ئەۋلادى دەپ تونۇلغان. مىلادىيىدىن تەخمىنەن 13 ياكى 14 ئەسىر ئىلگىرى مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ ئىچىدىن پەيغەمبەر بولۇپ چىقىپ، ئۇلارنى ۋە مىسىر پىرئەۋنىنى ئىمانغا دەۋەت قىلغاندا، ئىسرائىل ئەۋلادىدىن ئازلا كىشى ئىمان ئېيتقان. شۇنداق قىلىپ يەھۇدىي دىنى مىسىردا يىلتىز تارتقان. بۇ سەۋەبلىك پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرى بىلەن ئىسرائىل ئەۋلادلىرى ئوتتۇرىسىدا جىددىي زىددىيەت پەيدا بولغان. شۇ سەۋەبتىن مىلادىيىدىن بۇرۇنقى1280-يىلى مىسىر پىرئەۋنى ئىككىنچى رەمسىس زامانىدا ئىسرائىل ئەۋلادى مىسىردىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان.(2)

ئىسرائىل ئەۋلادى مىسىردىن سىنا چۆلىگە چىققاندىن كېيىن، مۇسا ئەلەيھىسسالام شۇ چۆلدە ئالەمدىن ئۆتىدۇ، ئۇنىڭ ئورۇنباسارى بولغان يۇشەنىڭ باشچىلىقىدا ئىسرائىل ئەۋلادى كەنئان زېمىنىغا بېسىپ كىرىپ يەرلىشىدۇ. مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 922-يىللىرىغا كەلگەندە، ئۇلارنىڭ پەيغەمبىرى سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئىلگىرى داۋۇد ئەلەيھىسسالام مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 990-يىللاردا قۇرغان مەملىكىتى ئىككىگە بۆلۈنۈپ شىمالدا ئىسرائىل، جەنۇبتا يەھۇزا مەملىكىتى بارلىققا كېلىدۇ. كېيىنچە بابىل مەملىكىتىنىڭ پادىشاھى بۇختەنەسسەر(3) يەھۇدىيلارغا ھۇجۇم قىلغانغا قەدەر بۇ ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدا ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئۇرۇشلار داۋام قىلىدۇ.

---

(1) تەۋراتنىڭ تەكۋىن بۆلۈمى، 47-باب، 11-تېكىست.

(2) بەقەرە سۈرىسىنىڭ 49-50-ئايەتلىرىدە، تاھا سۈرىسىنىڭ 77-ۋە 88-ئايەتلىرىدە، تەۋراتنىڭ چىقىش بۆلۈمى13-14-تېكىستلىرىدە بۇ ۋەقەلىك بايان قىلىنغان.

(3) بۇختەنەسسەر-مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 605- يىلىدىن 563-يىلىغا قەدەر بابىل(ھازىرقى ئىراق) مەملىكىتىنىڭ پادىشاھلىق تەختىدە ئولتۇرغان ۋە ئۇرۇش تاكتىكىسىنىڭ يۇقىرىلىقى جەھەتتە دۇنيا تارىخىدا تونۇلغان ئەڭ مەشھۇر قوماندانلاردىن سانىلىدۇ. بۇختەنەسسەر شام رايونىغا ھۇجۇم قىلىپ كۆپلىگەن دۆلەتلەرنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئۆزىگە قارام قىلغان شەخس.

يەھۇدىيلارنىڭ قۇللۇق دەۋرى

بۇختەنەسسەر پەلەستىنگە مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 596-يىلى ۋە 587-يىلى ئىككى قېتىم ھۇجۇم قىلغان بولۇپ، يەھۇدىيلارنىڭ كۆپ سانلىقىنى بابىلغا ئەسىر قىلىپ ئېلىپ كەتكەن. يەھۇدىيلار بابىل ئەسىرلىكىدە 50 يىلدىن كۆپرەك تۇرغان. مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 538-يىلى ئىران دۆلىتىنىڭ پادىشاھى كۇرش بابىل مەملىكىتىنى مەغلۇب قىلغاندا، بابىلدىكى يەھۇدىي ئەسىرلەر قويۇپ بېرىلگەن ۋە ئۇلار پەلەستىنگە قايتىپ كېلىپ، مۇستەقىل دۆلىتى بولمىغان ھالدا ئىرانلىقلارغا قارام بولۇپ، كېيىنچە رىم ئىمپېرىيىسىگە بويسۇنۇپ ھايات كەچۈرگەن. بۇ ئەسنادا يەھۇدىيلارنىڭ كۆپ سانلىقى پەلەستىندىن ئايرىلىپ، ئاسىيا ۋە ياۋروپا قىتئەلىرىگە تارقىلىپ كەتكەن. مىلادىيىنىڭ 135-يىلى رىملىقلار ئىمپېراتور ھەدرىياننىڭ زامانىسىدا، يەھۇدىيلارنىڭ پەلەستىندە قوزغىغان ئىنقىلابىنى باستۇرۇپ، سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەيكىلىنى چېقىپ تاشلىغان ۋە يەھۇدىيلارنى پەلەستىن زېمىنىدىن قوغلاپ چىقارغان. يەھۇدىيلانىڭ شۇ ۋاقىتتىكى سانى تەخمىنەن 50 مىڭ ئەتراپىدا ئىكەنلىكى سۆزلىنىدۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ يەھۇدىيلار بۆلۈنۈشكە باشلاپ، ياۋروپاغا بارغانلار شۇ جايلاردا يەرلەشكەن ۋە ياۋروپالىق بۇددىستلار ئارىسىدا يەھۇدىي دىنىنى تارقىتىشقا كىرىشكەن. يەھۇدىيلارنىڭ بىر بۆلىكى كاۋكاز يولى بىلەن ئىران، ھىندىستان، تۈركىستان، جۇڭگوغا قەدەر يەتكەن. يەنە بىر بۆلىكى ئىراق، مىسىر، شىمالىي ئافرىقا، ئەرەب يېرىم ئارىلى، ئىسپانىيە، پورتۇگالىيە ۋە قارا ئافرىقا قاتارلىق دۆلەتلەرگىچە يېتىپ بارغان. يەھۇدىيلار بارغان جايلىرىدا يەھۇدىي دىنىنى تەشۋىق قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىش نەتىجىسىدە، كۆپلىگەن مىللەتلەر يەھۇدىي دىنىغا كىرگەن.

يەھۇدىيلارنىڭ دۆلەت قۇرۇشى

يەھۇدىيلار يۇقىرىقى چوڭ بۆلۈنۈشتىن ئىلگىرى ۋە كېيىن، ياشىغان جەمئىيەتلىرىنىڭ ھەممىسىدە شۇ جەمئىيەت كىشىلىرىنىڭ ئەڭ تۆۋەن تەبىقە ئادەملىرى سۈپىتىدە، سىياسەتتىن، ھەر قانداق بىر مەنسەپتىن يىراق ھالدا ھايات كەچۈرۈپ كەلگەن. ئۇلار بارلىق ھىممىتىنى ئىقتىسادقا بېغىشلاپ بازار سودىسىنى قولىغا ئېلىشقا تىرىشىپ كەلگەن.

19-ئەسىرگە كەلگەندە، ياۋروپادىكى يەھۇدىيلاردا ئۆزلىرىگە خاس بىر دۆلەت قۇرۇش پىكرى ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، سىياسەتتىن يىراق ھاياتتىن سىياسىي ھاياتقا كۆچۈش ئارزۇسى كۈچىيىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇلار 1897-يىلى شىۋىتسارىيىدە چوڭ قۇرۇلتاي چاقىرىپ بۇ ئارزۇنى قارارلاشتۇرىدۇ ۋە 1948-يىلى پەلەستىننى بېسىۋېلىپ، ئۇ جايدا ئىسرائىلىيە دۆلىتىنى قۇرۇپ چىقىدۇ.

يەھۇدىيلارنىڭ دىنىي مەنبەلىرى

يەھۇدىيلارنىڭ ئەڭ مۆتىۋەر كىتابى «ئەھدە قەدىم» بولۇپ، «يارىتىلىش»، «چىقىش»، «مەدھىيە» ۋە «سانلار» دىن ئىبارەت 4 بۆلۈم ۋە 39 بابتىن تەركىب تاپقان. «يارىتىلىش» بۆلۈمىدە دۇنيا تارىخى، «چىقىش» بۆلۈمىدە يەھۇدىيلارنىڭ مىسىردىكى ھاياتى ۋە مىسىردىن چىققاندىن كېيىنكى ئەھۋالى، «مەدھىيە» بۆلۈمىدە يەھۇدىي شەرىئىتىدىكى ئىبادەت

سىستېمىلىرى، «سانلار»بۆلۈمىدە يەھۇدىي قەبىلىلىرىنىڭ، ئەسكەرلىرىنىڭ ۋە مال-دۇنياسىنىڭ سانى سۆزلىنىدۇ.

ئەمما يەھۇدىيلارنىڭ «تەلمۇد»ناملىق كىتابى مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن يېتىپ كەلگەن ئاغزاكى رىۋايەتلەرنىڭ شەرھلىرىدىن توپلانغان كىتاب بولۇپ، ئىككى قىسىمدىن ئىبارەت. بىرى پەلەستىندە، يەنە بىرى بابىلدا يېزىلغان. يەھۇدىيلار كۆپلىگەن مەزھەب ۋە پىرقىلارغا بۆلۈنىدۇ[1].

(1) مىسىر ۋەقپ ئىشلىرى مىنىستىرلىقىنىڭ «ئىسلامىي ئىشلار ئالىي كېڭىشى»تەرىپىدىن هازىرلانغان«ئومۇمىي ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسى»دىن.

ئىسلام دۇنياسىدىكى خەلقئارالىق تەشكىلات ۋە ئاكادېمىيەلەر

ئىسلام دۇنياسىدىكى خەلقئارالىق تەشكىلات ۋە ئاكادېمىيەلەرنىڭ مەشھۇرلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) «ئىسلام ئەللىرى ئىتتىپاقى»(رابطة العالم الإسلامي)

«ئىسلام ئەللىرى ئىتتىپاقى» سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدە 1962- يىلى 18- ماي كۈنى قۇرۇلغان خەلقئارالىق ئىسلام ئىتتىپاقىدۇر.

«ئىسلام ئەللىرى ئىتتىپاقى» دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى مەشھۇر ئالىم – ئۆلىمالارنىڭ ئىشتىراك قىلىشى بىلەن تەسىس قىلىنغان بولۇپ، بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي كۆمىتېتلىرىغا، خەلقئارا تەلىم – تەربىيە تەشكىلاتى (يۇنىسكو)غا، خەلقئارا بالىلار تەشكىلاتى (يۇنىسېف)غا، «خەلقئارا ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتى»غا، «ئەرەب دۆلەتلىرى ئىتتىپاقى»غا ئەزا بولۇپ، بۇ تەشكىلاتلارنىڭ يىغىنلىرىغا كۆزەتچى سۈپىتىدە ئىشتىراك قىلىدۇ.

«ئىسلام ئەللىرى ئىتتىپاقى»نىڭ كۆلىمى ۋە خىزمەت دائىرىسى

«ئىسلام ئەللىرى ئىتتىپاقى»نىڭ دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا 40 تىن ئارتۇق شۆبىسى بولۇپ، ئۇلار مۇسۇلمانلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. خۇسۇسەن، مەسجىدلەرنى بىنا قىلىش، مەكتەبلەرنى ئېچىش ۋە نامرات رايونلارغا ياردەم قىلىش، ئىسلام دىنىنى تەشۋىق قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ. ئىسلام دۇنيا ئىتتىپاقىنىڭ ھەيئەت ۋە كومىتېت ئەزالىرى دۇنيادىكى ئوخشاشمىغان مۇسۇلمان مىللەتلەردىن تاللانغان ئۆلىما، مۇتەپەككۇر ۋە يازغۇچىلاردىن تەركىب تاپقان.

«ئىسلام ئەللىرى ئىتتىپاقى»نىڭ رەسمىي تور ئادرېسى: www.themwl.org

(2) «خەلقئارا ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتى»(منظمة التعاون الإسلامي)

«خەلقئارا ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتى» ئىسلام ئەللىرىنىڭ ھۆكۈمەت دەرىجىلىك خەلقئارالىق سىياسىي تەشكىلاتى بولۇپ، ئىلگىرى«خەلقئارا ئىسلام قۇرۇلتاي تەشكىلاتى» دەپ ئاتىلاتتى.2011-يىلى29-ئىيۇن كۈنى قازاقىستان پايتەختى ئاستانا شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن «خەلقئارا ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتى»غا ئەزا دۆلەتلەر تاشقى ئىشلارنىڭ مىنىستىرلىرىنىڭ 38-نۆۋەتلىك چوڭ يىغىنىدا ئېلىنغان قارارغا ئاساسەن، ئۇنىڭ نامى«خەلقئارا ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتى»غا ئۆزگەرتىلگەن. بۇ تەشكىلات ھازىر ئىسلام دۇنياسىدا ئەڭ كۈچلۈك ۋە تەسىرى ئەڭ زور تەشكىلاتلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. تەشكىلاتنىڭ باش سېكرېتارى ئەكمەلىددىن ئىھسان ئوغلى دېگەن كىشىدۇر.

بۇ تەشكىلات ئەسلىدە ھەج مەۋسىمىگە مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ھەر يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدە ھەج پائالىيىتى تاماملانغاندىن كېيىن، ئىسلام

دۇنياسىنىڭ مۇناسىۋەتلىك باشلىقلىرى كېلىپ يىغىن ئۆتكۈزەتتى. 1954- يىلى مىسىر ۋە سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ئورتاق تەشەببۇسى بىلەن مىسىرنىڭ قاھىرە شەھىرىدە «ئىسلام يىغىنى ئاپپاراتى» قۇرۇلۇپ، دۇنياۋى دائىرىدىكى ئىسلام ئەللىرى ئىتتىپاقى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەنگەن. 1969- يىلى 9- ئايدا 26 ئىسلام دۆلىتىنىڭ دۆلەت باشلىقى ۋە ۋەكىللەر ئۆمىكى ماراكەش پايتەختى رابات شەھىرىدە تۇنجى قېتىم يىغىن ئېچىپ، « خەلق ئارا ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتى»نى قۇرۇش مەسىلىسى ئۈستىدە مەخسۇس مۇزاكىرە ئېلىپ بارغان. 1970- يىلى 3- ئايدا سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جىددە شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئىسلام ئەللىرى دىپلوماتىيە مىنىستىرلىرىنىڭ تۇنجى يىغىنىدا قۇرۇلماقچى بولغان تەشكىلاتنىڭ باشقارمىسىنى تەسىس قىلىش قارار قىلىنغان ۋە تەشكىلاتنىڭ نىزامنامىسى تۈزۈلۈپ چىقىلغان. 1970- يىلى 5- ئايدا « خەلق ئارا ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتى » سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جىددە شەھىرىدە رەسمىي قۇرۇلغان.

«خەلقئارا ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتى»نىڭ مەقسىتى

خەلقئارا ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتىنىڭ ئاساسلىق غايىسى ئەزا دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقلىقنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ ئەزا دۆلەتلەر ئارىسىدا ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي، مەدەنىيەت، ئىلىم – پەن قاتارلىق جەھەتلەردىكى ھەمكارلىقنى كۈچەيتىش؛ ئىرقىي ئايرىمچىلىق ۋە ئىرقىي كەمسىتىشنى تۈگىتىش، ھەر خىل تۈردىكى مۇستەملىكىچىلىككە قارشى تۇرۇش، پەلەستىن خەلقىنىڭ مىللىي قانۇنى ھوقۇقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش يولىدىكى كۈرەشلىرىنى قوللاش؛ دۇنيا تىنچلىقى ۋە بىخەتەرلىكىنى قوغداش قاتارلىقلاردىن ئىبارەتتۇر.

«خەلقئارا ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتى»نىڭ تەرەققىياتى

بۇ تەشكىلات خەلقئارادىكى ئىسلام ئەللىرىنىڭ تەشكىلاتى بولۇش سۈپىتى بىلەن 1975- يىلىدىن باشلاپ بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىدا كۆزەتچى ئورنىغا ئىگە بولۇپ يىغىنغا قاتنىشىپ كەلمەكتە. بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ 36- نۆۋەتلىك يىغىنىدا بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى بىلەن خەلقئارا ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتىنىڭ ھەمكارلىشىشى توغرىسىدا قارار ماقۇللىنىپ، بۇ تەشكىلاتنىڭ خەلقئارادىكى ئورنى مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن. بۇ تەشكىلاتقا ئەزا دۆلەتلەرنىڭ سانى دەسلەپكى 26 دىن يۈكسىلىپ 57 دۆلەتكە يەتكەن. ئوتتۇرا ئاسىيادىكى مۇستەقىل تۈركىي جۇمھۇرىيەتلەردىن ئۆزبېكىستان، قازاقىستان، تۈركمەنىستان، قىرغىزىستان، تاجىكىستان ۋە ئەزەر بەيجان قاتارلىق ئالتە دۆلەتمۇ بۇ تەشكىلاتقا ئەزا بولغان ئىدى.

تەشكىلاتنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى: www.oic-oci.org

(3) «خەلقئارا مۇسۇلمان ئۆلىمالار ئىتتىپاقى»(اتحاد العالمي لعلماء المسلمين)

«خەلقئارا مۇسۇلمان ئۆلىمالار» ئىتتىپاقى دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى ھەر خىل مەزھەبتىن بولغان، مۇستەقىل ۋە ھۆر مۇسۇلمان ئالىملىرىدىن تاللانغان بىر گۇرۇپپا كىشىلەر تەرىپىدىن2004-يىلى لوندوندا تەسىس قىلىنغان ئىتتىپاق بولۇپ، ئىتتىپاقنىڭ رەئىسى ئەللامە يۈسۈپ قەرداۋىدۇر. مۇئاۋىن رەئىسلەر سۈننى ئۆلىمالىرىدىن ئەللامە ئابدۇللا ئىبنى بىيە، شىئە

ئۆلىمالىرىدىن ئەللامە ئايەتۇللا تەسخىرى ۋە ئابازىيە مەزھىبى ئۆلىمالىرىدىن ئەللامە ئەھمەد خېلىلى قاتارلىقلاردۇر.

«خەلقئارا مۇسۇلمان ئۆلىمالار ئىتتىپاقى»نىڭ ئالاھىدىلىكى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئىسلامىيلىك. بۇ خالىس ئىسلامىي ئىتتىپاق بولۇپ، مۇسۇلمان ئۆلىمالىرىدىن تەشكىل تاپقان ۋە ئىسلام ئۈچۈنلا خىزمەت قىلىدۇ. دۇنيادىكى بارچە ئىسلام مەزھەبلىرىگە ۋە جامائەتلىرىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ.

(2) خەلقئارالىق. بۇ ئىتتىپاق بىرەر دۆلەتكە ياكى بىرەر مىللەتكە خاس ئەمەس، بەلكى دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى مۇسۇلمانلارغا، شۇنداقلا ئىسلام دۇنياسىنىڭ سىرتىدىكى مۇسۇلمان ئەمەس جەمئىيەتلەردە ياشايدىغان ئاز سانلىق مۇسۇلمانلارغىمۇ ۋەكىللىك قىلىدۇ.

(3) مۇستەقىللىق. بۇ ئىتتىپاق بىرەر ھۆكۈمەتكە ياكى بىرەر تەشكىلاتقا ياكى بىرەر جامائەتكە قاراشلىق بولمىغا مۇستەقىل ئىتتىپاق بولۇپ، كۈچىنى خەلقنىڭ ئىشەنچىسىدىن ئالىدۇ. ئەمما ھېچقانداق بىر دۆلەتكە دۈشمەنلىك مەۋقەسىدە بولمايدۇ.

(4) يەككىلىك. بۇ ئىتتىپاق بىرەر ھۆكۈمەت تەرىپىدىن تەسىس قىلىنغان ئەمەس، بەلكى مۇسۇلمان ئۆلىمالىرى ئۆزلىرى تەسىس قىلغان ئىتتىپاقتۇر.

(5) ئىلمىيلىك. بۇ ئىتتىپاق ئىلىم-مەرىپەت ۋە تەلىم-تەربىيە ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈشنى ئالدىنقى ئورۇندا قويىدىغان ئىلىم ئەھلىلىرى تەرىپىدىن تەسىس قىلغان، ئۆلىمالار ئىتتىپاقىدۇر.

(6) دەۋەتچىلىك. بۇ ئىتتىپاق تىل ۋە قەلەم بىلەن ئىسلامغا دەۋەت قىلىشنى غايە قىلغان بولۇپ، ھازىرقى زامان پەن-تېخنىكىلىرىنىڭ ھەممىسى ئىشقا سېلىپ، قۇرئان كەرىمنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە دىنغا دەۋەت قىلىدۇ.

(7) ئوتتۇراھاللىق. بۇ ئىتتىپاق رادىكاللىق ياكى پاسسىپلىقتىن يىراق بولغان، ئوتتۇراھاللىق يولىنى تاللىغان ئىتتىپاق بولۇپ، بارلىق ئىشلىرىدا شۇنى تەشۋىق قىلىدۇ.

(8) پائالىيەتچانلىق. بۇ ئىتتىپاق نەشرىياتقىلا كۇپايە قىلىپ قالماستىن، جىددىي ئىشلەش، قۇرۇپ چىقىش، ئىلمىي قابىلىيەتلەرنى ئىشقا سېلىش بىلەن ئىش ئېلىپ بارىدۇ.

بۇ ئىتتىپاقنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى www.iumsonline.net :

(4) «خەلقئارا ئىسلام قۇتقۇزۇش تەشكىلاتى»(هيئة الإغاثة الإسلامية العالمية)

«خەلقئارالىق ئىسلام قۇتقۇزۇش تەشكىلاتى» ئافرىقىدىكى ئاچارچىلىق سەۋەبلىك ياردەمگە مۇھتاج ئائىلىلەرگە ياردەم قىلىش مەقسىتى بىلەن كىچىك بىر مۇئەسسەسە سۈپىتىدە 1984-يىلى ئەنگلىيە پايتەختى لوندوننىڭ شىمالىدىكى بىرمىنگھال شەھىرىدە تەسىس قىلىنغان بولۇپ، كېيىنچە بۇ مۇئەسسەسە خەلقئارالىق ئەڭ چوڭ مۇستەقىل تەشكىلاتلاردىن بىرىگە ئايلانغان. ھازىر بۇ تەشكىلاتنىڭ دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا شۆبىلىرى قۇرۇلغان.

ۋەزىپىسى

«خەلقئارا ئىسلام قۇتقۇزۇش تەشكىلاتى» يوقسۇللارغا ياردەم قىلىش، يېتىملارنى تەمىنلەش ئىشلىرىنى ئېلىپ بارىدۇ. بۇ تەشكىلاتنىڭ ياردىمىدىن ئەڭ كۆپ پايدىلىنىپ كەلگەن دۆلەتلەر ئالبانىيە، بوسنىيە، بېنگال، ھىندىستان، پاكىستان، پەلەستىن، مالى، سۇدان قاتارلىقلاردۇر.

«خەلقئارا ئىسلام قۇتقۇزۇش تەشكىلاتى» بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي ئالىي كېڭەشكە ئازا تەشكىلاتلارنىڭ بىرى.

بۇ تەشكىلاتنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى:www.islamic-relief.com

(5) «دۇنيا مۇسۇلمان ياشلار كۇلۇبى»(الندوة العالمية للشباب الإسلامي)

دۇنيا مۇسۇلمان ياشلار كۇلۇبى 1972-يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ پايتەختى رىياد شەھىرىدە مەرھۇم پادىشاھ پەيسەلنىڭ پەرمانى بىلەن تەسىس قىلىنغان خەلقئارالىق ئىسلامىي تەشكىلاتتۇر. بۇ تەشكىلات مۇسۇلمان ياشلارنى ئەقىدە، ئەخلاق تەرەپتىن تەربىيىلەش ۋە ئۇلارغا ياردەم قىلىش، شۇنداقلا مۇسۇلمان ياشلىرىنى پايدىلىق پائالىيەتلەرگە يېتەكلەشنى مەقسەت قىلىدۇ.

ۋەزىپىسى

دۇنيا مۇسۇلمان ياشلار كۇلۇبى مۇستەقىل ئىسلامىي تەشكىلات بولۇپ، كۆپلىگەن دۆلەتلەردە شۆبىلىرى قۇرۇلغان ۋە دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى مۇسۇلمان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش خىراجىتىنى كۆتۈرۈش، يېتىم باللارغا مەخسۇس ئايلىق توختىتىپ ماددىي ياردەم قىلىش، مۇسۇلمان ياشلىرىنى توپلاپ ئۇلارغا كۇرسلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئارقىلىق ئۇلارنى تەربىيىلەش، دىنىي ئەسەرلەرنى باستۇرۇپ تارقىتىش قاتارلىق خىزمەتلەرنى قىلىدۇ.

دۇنيا مۇسۇلمان ياشلار كۇلۇبىنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى:www.wamy.org

(6) «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى مۇداپىئە قىلىش خەلقئارالىق كومىتېتى»(اللجنة العالمية لنصرة النبي)

«پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى مۇداپىئە قىلىش خەلقئارالىق كومىتېتى» 2008-يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانى پايتەختى رىياد شەھىرىدە تەسىس قىلىنغان مۇستەقىل كومىتېت بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلۇغ ماقامىنى مۇداپىئە قىلىش، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەققىدە ئىسلام دۈشمەنلىرى تەرىپىدىن تارقىتىلغان تۆھمەتلەرگە، سەپسەتىلەرگە ۋە ھەر تۈرلۈك بولمىغۇر سۆزلەرگە رەددىيە بېرىش ئارقىلىق مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ۋە ئۇنىڭ ئېسىل پەزىلەتلىرىنى تونۇتۇشنى مەقسەت ۋە غايە قىلىدۇ.

پائالىيەتلىرى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى مۇداپىئە قىلىش خەلقئارالىق كومىتېتىنىڭ پائالىيەتلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنى ھەر خىل تىللارغا تەرجىمە قىلىپ تارقىتىش.

(2) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى تونۇتۇش يولىدا ھەر خىل پروگراممىلارنى تەييارلاش.

(3) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنى ئىنتېرنېت تورلىرىدا ئەرەبچە ۋە ئىنگلىزچە ئىككى تىلدا تارقىتىش.

(4) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالى ھەققىدە سىنئالغۇ ۋە ئۈن ئالغۇ پلاستىنكىلىرىنى چىقىرىپ ھەقسىز تارقىتىش.

(5) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالى ھەققىدە ئىنگلىز تىلىدا ئايلىق ژۇرنال چىقىرىش.

(6) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنى ئۆگىتىش ئۈچۈن مەخسۇس كۇرسلارنى ئېچىش.

(7) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالى يېزىلغان كىتابچىلارنى بازارلاردا، دوختۇرخانىلاردا، ئايرودرۇملاردا ۋە ئادەم توپلىشىدىغان جايلاردا كەڭ تارقىتىش.

(8) ئىسلام دۈشمەنلىرىنىڭ سەپسەتىلىرىگە ۋە تۆھمەتلىرىگە رەددىيە بېرىدىغان ئىلىم ئەھلىلىرىنى يېتىشتۈرۈپ چىقىش.

(9) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنى تونۇتۇش ئۈچۈن مەخسۇس يىغىنلارنى چاقىرىش.

(10) تېلېفون، فاكس، بوچتا، ئېلخەتلەر ئارقىلىق مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ تەرجىمىھالى ھەققىدە سورىغانلارغا قانائەتلىك جاۋابلارنى بېرىش.

رەسمىي تور ئادرېسى: www.nusrah.com

(7) «ئەزھەر ئىسلام تەتقىقات ئاكادېمىيىسى»(مجمع البحوث الإسلامية بالأزهر)

مىسىردىكى ئەزھەر ئىسلام تەتقىقات ئاكادېمىيىسى ئەزھەر ئالىي بىلىمگاھىنىڭ 103-نومۇرلۇق قارارىغا ئاساسەن، 1961-يىلى ئىسلام مەزھەبلىرىنىڭ ھەممىسىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان كاتتا ئۆلىمالاردىن 50 تىن كۆپرەك كىشىنىڭ ئىشتىراكى بىلەن تەسىس قىلىنغان كومىتېت بولۇپ، ئەزالىرىنى يېشى 40 تىن كىچىك بولماسلىق، تەقۋالىقى بىلەن تونۇلغان بولۇش، ئىسلامىي ئالىي مەكتەپلەردىن بىرەرسىنى پۈتتۈرگەن بولۇش ۋە ئىسلامىي ئىلىم ساھەلەرنىڭ بىرەر ئىلمىي مەھسۇلاتى بولۇش شەرتى بىلەن تاللايدۇ.

ئەزھەر ئىسلام تەتقىقات ئاكادېمىيىسىگە ئەزا ئۆلىمالارنىڭ 20دىن باشقا دۆلەت پۇخرالىرىدىن بولغانلىقى بۇ ئاكادېمىيىنىڭ مىسىرغا خاس بولماستىن، تىل، رەڭ ۋە دۆلەت ئايرىمايدىغان خەلقئارالىق بۇ ئاكادېمىيە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇ ئاكادېمىيىنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى: www.alazhar.gov.eg

ۋەزىپىسى

ئەزھەر ئىسلام تەتقىقات ئاكادېمىيىسىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ئىسلام دىنىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر ئۈستىدە كەڭ تەتقىقات ئېلىپ بېرىش، ئىسلام مەدەنىيىتىنى ھەر قانداق بىر سىياسىي ۋە مەزھەبىي تەرەپدارلىقىدىن خالىي قىلغان ھالدا، ئۇنىڭ ھەقىقىتىنى چۈشەندۈرۈش ۋە ھەر قايسى ئىلىم-مەرىپەت ساھەلىرىنىڭ دائىرىسىنى كېڭەيتىش، شۇنداقلا ئەقىدىگە مۇناسىۋەتلىك ئىجتىمائىي مەسىلىلەر ھەققىدە ئۆز قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتىن ئىبارەتتۇر.

(8) «سەئۇدى ئەرەبىستان كاتتا ئۆلىمالار ھەيئىتى»(هيئةكبار العلماء بالمملكة العربية السعودية)

«سەئۇدى ئەرەبىستان كاتتا ئۆلىمالار ھەيئىتى» سەئۇدى ئەرەبىستان پادىشاھلىقىنىڭ 137-نومۇرلۇق پەرمانىغا ئاساسەن، 1971-يىلى ئىسلام شەرىئىتىگە مۇتەخەسسىس ئالىملاردىن تاللاپ قۇرۇلغان ھۆكۈمەت مۇئەسسەسى بولۇپ سەئۇدى ئەرەبىستانى ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن دىنىي مەسىلىلەر ھەققىدە پەتىۋا بېرىش ھەققى بېرىلگەن يېگانە ئورگاندۇر. سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى «پەتىۋا ئىشلىرى كومىتېتى» بۇ ئورگانغا قارايدۇ.

ۋەزىپىسى

«سەئۇدى ئەرەبىستان كاتتا ئۆلىمالار ھەيئىتى»نىڭ ۋەزىپىسى ھەر قايسى دىنىي ماۋزۇلاردا ئىلمىي تەتقىقاتلارنى نەشر قىلىش، مۇسۇلمانلار كىشىلىك تۇرمۇشىدا دۇچ كەلگەن مەسىلىلەر ھەققىدە قارار چىقىرىش ۋە «پەتىۋا كومىتېتى» تەييارلىغان پەتىۋالارنى تەستىقلاشتىن ئىبارەتتۇر.

بۇ ھەيئەتنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى:http://www.alifta.com

(9) «ھىندىستان ئىسلام فىقھى ئاكادېمىيىسى»(مجمع الفقه الإسلامي بالهند)

«ھىندىستان ئىسلام فىقھى ئاكادېمىيىسى» 1988-يىلى ھىندىستاندا دىنىي ۋە ئىلمىي مۇئەسسەسە سۈپىتىدە ئەللامە قازى قاسىمىي دېگەن كىشىنىڭ باشچىلىقىدا، ھىنستان تەۋەسىدە تونۇلغان فىقھشۇناس ئالىملارنىڭ ئىشتىراكى بىلەن تەسىس قىلىنغان ئىسلامىي ئاكادېمىيىدۇر.

ۋەزىپىسى

«ھىندىستان ئىسلام فىقھى ئاكادېمىيىسى»نىڭ ۋەزىپىسى ھىندىستاندىكى مۇسۇلمانلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدا ئۇچرايدىغان مەسىلىلەر ھەققىدە پەتىۋا بېرىش، شەرىئەت ئەھكاملىرىنى بايان قىلىشتىن ئىبارەت. بۇ ئاكادېمىيىنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى: www.ifa-india.org

(10) «ياۋروپا پەتىۋا ۋە ئىلمىي تەتقىقات كېڭىشى»(المجلس الأوروبي للإفتاء والبحوث)

ياۋروپا پەتىۋا ۋە ئىلمىي تەتقىقات كېڭىشى 1997-يىلى ئەنگلىيە پايتەختى لوندوندا تەسىس قىلىنغان، ئىسلامىي ئىشلارغا مۇتەخەسسىس، مۇستەقىل كېڭەشتۇر. كېڭەش ئەزالىرى سۈننى ۋە شىئە ئالىملىرىدىن تاللانغان كاتتا ئۆلىمالار بولۇپ، ئۇنىڭغا تونۇلغان ئالىم دوكتور يۈسۈپ قەرداۋى رىئاسەتچىلىك قىلىدۇ. كېڭەشنىڭ ھازىرقى قارارگاھى ئىرلاندىيىدە.

ۋەزىپىسى

«ياۋروپا پەتىۋا ۋە ئىلمىي تەتقىقات كېڭىشى»نىڭ ۋەزىپىسى ئىسلام ئەللىرىدىكى، خۇسۇسەن ياۋروپا ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش خەلقى مۇسۇلمان ئەمەس جەمئىيەتلەردە ياشايدىغا ئاز سانلىق مۇسۇلمانلارنىڭ كۆندىلىك ئۇچراپ تۇرىدىغان، شەرئىەت ھۆكۈمىنى تەلەپ قىلىدىغان مەسىلىلىرىنى قۇرئان كەرىم ۋە سۈننەتنىڭ روھىغا ئاساسلىنىپ ھەل قىلىش، پەتىۋا تەلەپ قىلىغان ئىشلار ھەققىدە پەتىۋا بېرىش، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىسلام دىنىنى ۋە ئىسلام مەدەنىيىتىنى تەشۋىق قىلىش، مۇسۇلمان ئۆلىمالىرىنىڭ پىكىر-قاراشلىرىنى بىر-بىرىگە يېقىنلاشتۇرۇش، فىقھىي مەسىلىلەردە ئۆلىمالار ئارىسىدا كېڭىشىپ بىرلىك ھاسىل قىلىشتىن ئىبارەت. كېڭەشنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى: www.olamaashareah.net

(11) «ئىسلام ئەللىرى ئىتتىپاقى»تارمىقىدىكى«ئىسلام فىقھى ئاكادېمىيىسى»(مجمع الفقه الإسلامي لرابطة العالم الإسلامي)

«ئىسلام ئەللىرى ئىتتىپاقى»نىڭ تارمىقىدىكى «ئىسلام فىقھى ئاكادېمىيىسى» دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى ئىسلام ئۆلىمالىرىدىن ۋە فىقھشۇناسلىرىدىن تاللانغان بىر گۇرۇپپا كىشىلەرنىڭ ئىشتىراكى بىلەن 1977-يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىدا تەسىس قىلىنغان خەلقئارالىق ئاكادېمىيىدۇر.

ۋەزىپىسى

«دۇنيا ئىسلام ئەللىرى ئىتتىپاقى» تارمىقىدىكى «ئىسلام فىقھى ئاكادېمىيىسى»نىڭ ۋەزىپىسى مۇسۇلمانلارنىڭ كىشىلىك ۋە ئىجتىمائىي ھاياتىدا كۆرۈلۈپ تۇرىدىغان يېڭى مەسىلىلەر ھەققىدە پىكىر-قاراشلىرىنى بىلدۈرۈش ۋە ئىسلام شەرئىتىنىڭ ئەھكاملىرىغا مۇۋاپىق ھالدا، ئىسلام ئۈممىتىنىڭ نەزىرىدە ۋە ئەمەلىيەت جەھەتتىكى بىر پۈتۈنلىكىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىشقا تىرىشىشتىن ئىبارەت.

بۇ ئاكادېمىيىنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى:www.themwl.org/publications/default

(12) «ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتى»نىڭ تارمىقىدىكى«ئىسلام فىقھى ئاكادېمىيىسى» (مجمع الفقه الإسلامي لمنظمة التعاون الإسلامي)

«خەلقئارا ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتى»نىڭ تارمىقىدىكى «ئىسلام فىقھى ئاكادېمىيىسى» 1983-يىلى 6-ئايدا سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدە تەسىس قىلىنغان

بولۇپ، 43 دۆلەت ئىشتىراك قىلىدۇ ۋە 58 دۆلەتتىن تاللانغان ئۆلىمالار، ئىسلام مۇتەپەككۇرلىرى ۋە فىقھىشۇناسلار بۇ ئاكادېمىيىگە ئەزا بولغان. قارارگاھى جىددە شەھىرىدە.

ۋەزىپىسى

«خەلقئارا ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتى» تارمىقىدىكى «ئىسلام فىقھى ئاكادېمىيىسى»نىڭ ۋەزىپىسى ئىسلام ئەللىرىدە كىشىلەرنىڭ كۈنلۈك تۇرمۇشىدا ئوتتۇرىغا چىقىپ تۇرىدىغان، شەرىئەت ھۆكۈمى تەلەپ قىلىدىغان مەسىلىلەرنى قۇرئان كەرىم ۋە سۈننەتنىڭ روھىغا ساسلىنىپ ھەل قىلىش ۋە پەتىۋا تەلەپ قىلىدىغان مەسىلىلەردە پىكىر-قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇش، شۇنداقلا مۇسۇلمانلار ئارىسىدا ئىسلام فىقھىنى تارقىتىش ھەم ئومۇملاشتۇرۇشتىن ئىبارەت.

بۇ ئاكادېمىيىنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى: www.fiqhacademy.org.sa

(13) تۈركىيە «ئىسلام تەتقىقات مەركىزى»

تۈركىيىدىكى «ئىسلام تەتقىقات مەركىزى»1975-يىلى «تۈركىيە دىيانەت ئىشلىرى ۋەقپى» تەرىپىدىن ئىستانبۇلدا قۇرۇلغان بولۇپ، كۆپلىگەن ئىلمىي خىزمەتلەرنى قىلىپ كەلمەكتە. «تۈركىيە دىيانەت ئىشلىرى ۋەقپى»نىڭ تۈركىيە ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئىسلامىي پائالىيەتلىرى ئىچىدە ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسى تۈزۈپ چىقىش قارار قىلىنىپ، 1983-يىلى ئىستانبۇلدا مەخسۇس ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسى تۈزۈپ چىقىش كومىتېتى قۇرۇلغان ۋە 1988-يىلى ئېنسىكلوپېدىيە تۈزۈش پائالىيىتى رەسمىي باشلانغان. 1993-يىلىغا كەلگەندە، «ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسى تۈزۈپ چىقىش كومىتېتى» بىلەن «ئىسلام تەتقىقات مەركىزى» ئىككىسى «دىيانەت ئىشلىرى ۋەقپى» تەرىپىدىن «ئىسلام تەتقىقات مەركىزى» دېگەن نام ئاستىدا بىرلەشتۈرۈلگەن. شۇندىن بىرى ئۇلار ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسىنى تۈزۈپ چىقىش ئىشلىرىنى بىرلىكتە داۋاملاشتۇرۇپ كەلمەكتە.

پائالىيەتلىرى

«تۈركىيە ئىسلام تەتقىقات مەركىزى»نىڭ ئاساسلىق پائالىيەتلىرى ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسىنى تۈزۈشنى داۋاملاشتۇرۇش، ئىلىم تەتقىقاتى، خۇسۇسەن ئىسلامىي ئىلىملەر تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىش ۋە دىنىي ئەسەرلەرنى بارلىققا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەتتۇر. ئۇلار ھازىرغىچە ئەرەب تىلىدىن كۆپلىگەن دىنىي ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلغان ۋە بەزى ئەسەرلەرنى يېزىپ چىققان. رەسمىي تور ئادرېسى:www.isam.org.tr

ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسى

«تۈركىيە دىيانەت ئىشلىرى ۋەقپى»گە قاراشلىق «ئىسلام تەتقىقات مەركىزى»تەرىپىدىن ھازىرلىنىۋاتقان ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسى 15441ماۋزۇدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئوخشاش بولمىغان ئىلىم ساھەلىرىدىن بولغان بەت ئاستىدىكى بۆلۈملەرنى قوشقاندا 16915 ماۋزۇدىن تەركىب تاپىدۇ. چوڭ ھەجىملىك 40 توم بولۇپ چىقىشى پىلانلانغان بۇ ئېنسىكلوپېدىيىنىڭ 32-تومغا قەدەر بولغانلىرى 2006-يىلى نەشرىدىن چىققان ئىدى. ھازىر 39-تومى يېزىلىپ بولغان.

بۇ ئېنسىكلوپېدىيىنى تۈزۈپ چىقىش ئۈچۈن تۈركىيە ئىچى ۋە سىرتىدىن 2000دىن كۆپرەك مۇتەخەسسىس ئىشلىمەكتە.

ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسىنىڭ مەزمۇنى

ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسىدە ئىسلامىي ئىلىملەر، ئىسلام-تۈرك مەدەنىيىتى، ئىسلام تارىخى، تارىختىكى ئىسلام دۆلەتلىرى، ئىسلامىي ئەسەرلەر، مۇسۇلمانلارنىڭ يۇرتلىرى، ئىسلام دۇنياسىدىكى مەشھۇر شەخسلەر-ئۆلىمالار، سىياسىيۇنلار، قوماندانلار، مۇھىم تارىخىي ۋەقەلىكلەر، كىشىلىك ھاياتتا تەسىرى كۈچلۈك بولغان ئىشلار ۋە مەسىلىلەر، مۇسۇلمان بولمىسىمۇ ئىسلامغا ۋە مۇسۇلمانلارغا مۇناسىۋەتلىك ئەسەرلەرنى يازغان ياكى خىزمەت كۆرسەتكەن شەخسلەر، دۇنيادىكى دىنلار قاتارلىقلار ئورۇن ئالغان.

رەسمىي ئادرېسى: www.islamansiklopedisi.org

(14) « مىسىر پەتىۋا مەركىزى»(دار الإفتاء المصرية)

«مىسىر پەتىۋا مەركىزى» ئىسلام دۇنياسىدىكى ئەڭ قەدىمىي پەتىۋا مەركىزى بولۇپ، 1895-يىلى مىسىر دىيارىنىڭ سابىق مۇپتىسى، ئىسلاھاتچى ئالىم مۇھەممەد ئابدۇنىڭ دەۋرىدە، مىسىر ھۆكۈمىتىنىڭ 55- نومۇرلۇق قارارى بىلەن مىسىرنىڭ قاھىرە شەھىرىدە تەسىس قىلىنغان. مىسىر پەتىۋا مەركىزىنىڭ ئىسلام دۇنياسىدىكى ئورنى ۋە ئىناۋىتى ئىنتايىن يۇقىرى بولۇپ، ئۆلىمالىرىنىڭ ھەر قايسى ئىسلام ئەللىرىدىن تاللانغان، مۇجتەھىد، ئۇستۇن سەۋىيىلىك بولىشى ۋە پەتىۋا ئىشلىرىدا ئىسلام دىنىنىڭ غايىسى بىلەن خەلقنىڭ مەنئەتى ئىككىسىگە رىئايە قىلىشتا ئىنتايىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئىش كۆرىشى بىلەن مەشھۇردۇر.

«مىسىر پەتىۋا مەركىزى» كاتتا ئۆلىمالاردىن تەشكىللەنگەن پەتىۋا كومىتېتى، دىنىي تەتقىقات بۆلۈمى، پەتىۋا ئۇسۇللىرىنى ئۆگىتىش مەركىزى، تەرجىمە مەركىزى، تېلېفون ۋە ئېلخەت ئارقىلىق سورالغان سوئاللارغا جاۋاب بېرىش مەركىزى قاتارلىق بۆلۈملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ۋەزىپىسى

«مىسىر پەتىۋا مەركىزى» دىنىي ۋە قانۇنىي ئىككى چوڭ ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالغان بولۇپ، دىنىي ۋەزىپىسى دىنىي سوئاللارغا جاۋاب بېرىش، پەتىۋا تەلەب قىلغانلارغا پەتىۋا بېرىش، چەتئەللىك ئوقۇغۇچىلارغا پەتىۋا ئىشلىرىنى ئۆگىتىش، دىنىي باياناتلارنى ئېلان قىلىش، ئىلمىي تەتقىقاتلار نەتىجىسىدىن كىتابلارنى نەشر قىلىش، ئىسلام دىنىغا ياكى قۇرئان كەرىمگە ياكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قارشى تارقىتىلغان سەپسەتىلەرگە، پىتنىلەرگە ۋە شەك-شۈبھىلەرگە ۋاقتىدا رەددىيە بېرىش، يىراقتىكىلەرگە ئىسلام دىنىدىن دەرسلەرنى بېرىش، چەتئەلدىكىلەرنىڭمۇ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىش قاتارلىقلاردۇر.

«مىسىر پەتىۋا مەركىزى»نىڭ قانۇنىي ۋەزىپىسى مىسىر جىنائىي ئىشلار مەھكىمىسى تەرىپىدىن ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان جىنايەتلەرنىڭ دېلوسىنى شەرىئەت ئەھكامى بويىچە تەكشۈرۈپ چىقىپ، بۇ ھۆكۈمنى كۈچكە ئىگە قىلىش ياكى رەت قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. پەتىۋا

مەركىزى تەستىقلىمىغان ھەر قانداق بىر ئۆلۈم جازاسى ئىجرا قىلىنمايدۇ. مەركەزنىڭ رەسمىي تور ئادرېسلىرى:
www.dar-alifta.com
www.dar-alifta.org
www.dar-alifta.net
تېلېفون مومۇرلىرى: مىسىر ئىچىدىن107گە، چەتئەللەردىكىلەر 0020225970400 ۋە 0020225970430 نومۇرلارغا تېلېفون قىلىپ سوئال سورايدۇ. فاكس نومۇرى: 0020225926143

(15) سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسى

سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسى سەئۇدى ئەرەبىستان دۆلىتىنىڭ قۇرغۇچىسى مەرھۇم ئابدۇلئەزىزنىڭ زامانىدا، ھىجرىيىنىڭ1368-يىلى زۇلھەججە ئېيىنىڭ11-كۈنى (مىلادىيىنىڭ1949-يىلى1-ئۆكتەبىر) ھەج پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلىدىغان مۇقەددەس جايلاردىن مىنا رايونىدىكى كىچىك بىر چېدىر ئىچىدىن تۇنجى قېتىم ئاڭلىتىشنى باشلىغان بولۇپ، دەسلەپكى قەدەمدە كۈنىگە 18سائەتتىن ئاڭلىتىش باشلىشى بىلەن دۇنيا رېكورتىنى قىرغان ئىدى. شۇ ۋاقىتتىكى سەئۇدى ئەرەبىستان ۋەلى ئەھدىسى مەرھۇم فەيسەل جانابلىرى سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسىنىڭ تۇنجى ئېچىلىش نۇتقىنى سۆزلىگەن چاغدا، شۇ يىلقى ھەج پەرزىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن مىناغا ھازىر بولغان ئىسلام ئەھلى قاتتىق ھاياجانغا تولغان ئىكەن.

سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسى شۇ كۈندىن بىرى ئاڭلىتىشنى دەۋرنىڭ تەلەپلىرىگە ماس ھالدا كۈنسېرى تەرەققىي قىلدۇرۇپ بۇگۈنگىچە داۋام قىلىپ كەلدى. سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسى ئاشۇ ئاتمىش يىللىق شانلىق تارىخى بويىچە، ئىسلام دۇنياسىغا ۋە مۇسۇلمانلارغا ئەڭ ئۈنتۈلماس خىزمەتلەرنى كۆرسىتىپ كەلمەكتە.

سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسى 1965- يىلىغا كەلگۈچىلىك جىددە رادىئوسى دېگەن نام بىلەن تونۇلۇپ كەلگەن بولۇپ، 1965-يىلى سەئۇدى ئەرەبىستان پايتەختى رىياد شەھرىدە رىياد رادىئوسى تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسى جىددە رادىئوسى ۋە رىياد رادىئوسى دەپ ئىككىگە ئايرىلغان بولدى.

سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسىنىڭ چەتئەل تىللىرى بۆلۈملىرى

سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسى تەسىس قىلىنىپ، بىر يىلدىن كېيىنلا، بۇ رادىئو تەركىبىگە چەتئەل تىللىرىدا ئاڭلىتىش بېرىدىغان بۆلۈملەرنى كىرگۈزۈشنىڭ زۆرۈرلىكى ھېس قىلىنىشقا باشلىغان ۋە بۇ ماۋزۇدا جىددىي مۇزاكىرىلەر قىلىنغان ئىدى. سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسى تەركىبىگە چەتئەل تىللىرىنى كىرگۈزۈش پىكرى دەسلەپتە ھەر يىلى دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن مەككىگە كېلىدىغان ھاجىلارغا ئىسلام دىنىنى تەشۋىق قىلىش، خۇسۇسەن ھەجنىڭ ئەھكاملىرىنى تونۇتۇش ئارزۇسى بىلەن باشلانغان بولۇپ، كېيىنچە پۈتۈن دۇنياغا ئېچىلىشقا باشلىغان. شۇنداق قىلىپ مىلادىيىنىڭ 1950- يىلى سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسى تەركىبىگە تۇنجى قېتىم چەتئەل تىللىرى بۆلۈملىرى قوشۇلغان بولۇپ، ھىندونوزىيە ۋە ئۇردۇ تىللىرىدا ئاڭلىتىش بېرىش بۆلۈملىرى شۇ يىلى رەسمى ئاڭلىتىش بېرىشكە باشلىغان ئىدى.

شۇنىڭدىن باشلاپ سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسى تەركىبىگە تەدرىجى ھالدا چەتئەل تىللىرى بۆلۈملىرى قوشۇلۇشقا باشلاپ، ئەرەب تىلىدىن باشقا، ئىنگلىز، فرانسۇز، تۈرك، پارس، بېنگال، ئۇيغۇر، ساۋاھىل، بامبارى، پاشتۇ تىللىرى بۆلۈملىرى كىرگۈزۈلگەن. رەسمىي تور ئادرېسى:www.saudiradio.net

سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسىنىڭ ئۇيغۇر بۆلۈمى

سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسىنىڭ ئۇيغۇر بۆلۈمى مىلادىيە1982- يىلى 3- ئاينىڭ 8-كۈنى يەكشەنبىدىن ئېتىبارەن كۈنىگە بىر سائەتتىن ئاڭلىتىش باشلىغان بولۇپ، 1999- يىلىغا كەلگەندە، رادىئو ئاڭلىغۇچىلارنىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن، ئاڭلىتىش ۋاقتى كۈنىگە ئىككى سائەتكە، 2007-يىلى 12-ئايدىن باشلاپ 3 سائەتكە چىقىرىلغان.

2010-يىلى1-فېۋرال كۈنىدىن باشلاپ ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ ئاڭلىتىشى ئىنتېرنېت تورىغا قويۇلغان. ئۇيغۇر بۆلۈمى ھەر كۈنى ئۇرۇمچى ۋاقتى كەچ سائەت 9دىن 10.30غىچە ئۇيغۇر تىلىدا، 10.30دىن 12گىچە ئۆزبېك تىلىدا (سەئۇدى ئەرەبىستان ۋاقتى كەچ سائەت 6 دىن 9غىچە) جەمى 3 سائەت ئاڭلىتىش بېرىپ كەلمەكتە. ھازىر ئۇيغۇر بۆلۈمىدە 7سى ئۆزبېك، 12سى ئۇيغۇر جەمى 19 ئادەم ئىشلەيدۇ.

ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ پروگرامما تۈرلىرى ۋە ۋاقىت ئۆلچىمى

سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسىنىڭ ئۇيغۇر بۆلۈمى ئوخشاش بولمىغان كۈنلۈك ۋە ھەپتىلىك پروگراممىلارنى ئاڭلىتىدىغان بولۇپ، دىنىي، ئىجتىمائىي، ئىلمىي پروگراممىلارنى ئاڭلىتىدۇ. دىنىي پروگراممىلار سالماقلىقنى ئىگىلەيدۇ. مۇندىن باشقا خەلقئارا خەۋەرلىرى ۋە ئىلمىي مۇسابىقە پروگراممىلىرىمۇ بار.

ھەپتىلىك پروگراممىلارنىڭ ۋاقىت ئۆلچىمى15 مىنۇت بولۇپ، ئىسلام ئەقىدىسى، ئەخلاق، ئىبادەت ئەھكاملىرى، ئىسلام فىقھى، ئىسلام ئىقتىسادى، مەسجىدى ھەرەم ۋە مەسجىد نەبەۋىدە ئوقۇلغان خۇتبىلەرنىڭ تەرجىمىسى، ئىسلام تارىخى، ساھابىلارنىڭ ھاياتى، سەئۇدى ئەرەبىستان تەرەققىياتى، ئۈلگىلىك ئىسلام جەمئىيىتى، ئاياللارغا مۇناسىۋەتلىك ئەھكاملار قاتارلىقلار ئاڭلىتىلىدۇ.

كۈندىلىك پروگراممىلار قۇرئان تىلاۋىتى، ئۇنىڭ تەپسىرى، ھەدىس شەرھى، گېزىت خەۋەرلىرى ۋە خەلقئارا خەۋەرلەردىن ئىبارەت بولۇپ، بۇلارنىڭ ۋاقىت ئۆلچىمى 10 مىنۇتتۇر. ئەمما ئىلمىي مۇسابىقە پروگراممىسى ئايلىق پروگرامما بولۇپ، رادىئو ئاڭلىغۇچىلارغا مۇسابىقە سوئاللىرى ئاڭلىتىلىدۇ. ئۇلار پوچتا ياكى ئېلخەت ئارقىلىق يازما ھالدا جاۋابلىرىنى ئەۋەتىدۇ. سوئاللارغا توغرا جاۋاب بەرگەنلەردىن چەك تاشلاش ئارقىلىق 2 كىشىنى تاللاپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە ئاي ئاخىرىدا رادىئو تەرىپىدىن 130 دوللاردىن مۇكاپات پۇلى ئەۋەتىپ بېرىلىدۇ.

ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى: www.sjrt.org

ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ ئىلمىي مۇسابىقە پروگراممىسىغا قاتناشقۇچىلار جاۋابلىرىنى www.sjrtmusabiqe@gmail.com غا ئەۋەتىدۇ.

(16) «ئەرەب دۆلەتلىرى ئىتتىپاقى»(جامعة الدول العربية) ۋە ئەرەب ئەللىرى

«ئەرەب دۆلەتلىرى ئىتتىپاقى» ئەرەب دۇنياسىدىكى ۋەكىللىك خاراكتېرگە ۋە مەلۇم تەسىرگە ئىگە تەشكىلات بولۇپلا قالماستىن، ئەڭ بۇرۇن قۇرۇلغان رايون خاراكتېرلىك تەشكىلاتلارنىڭ بىرىدۇر. «ئەرەب دۆلەتلىرى ئىتتىپاقى» ئەزا دۆلەتلەر ئارىسىدىكى ھەمكارلىقنى كۈچەيتىش، ئەرەب دۆلەتلىرىنىڭ مۇستەقىللىقىنى ۋە ئىگىلىك ھوقۇقىنى قوغداش، ئەرەب دۆلەتلىرىنىڭ ئىشلىرى ۋە مەنپەئەتلىرىنى ئومۇميۈزلۈك ئويلىشىشنى ئاساسىي مەقسەت قىلىدۇ.

«ئەرەب دۆلەتلىرى ئىتتىپاقى» 1945 – يىلى 3- ئاينىڭ 22- كۈنى مىسىر ھۆكۈمىتىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن مىسىر، سۈرىيە، ئىراق، لىۋان، سەئۇدى ئەرەبىستانى، يەمەن، ئىئوردانىيىدىن ئىبارەت يەتتە ئەرەب دۆلىتىنىڭ ۋەكىللىرى مىسىر ئەرەب جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى قاھىرە شەھىرىدە مەخسۇس يىغىن ئېچىپ، «ئەرەب دۆلەتلىرى ئىتتىپاقى»نىڭ ئاساسىي نىزامنامىسىنى ماقۇللاپ، بۇ تەشكىلاتنىڭ رەسمىي ئېلان قىلغان. ئۆتكەن 60 نەچچە يىلدىن بىرى بۇ تەشكىلاتقا ئەزا دۆلەتلەر ئۈزلۈكسىز كۆپىيىپ بېرىپ ھازىر 22گە يەتكەن. بۇ تەشكىلاتنىڭ باش شىتابى قاھىرە شەھىرىدە.

«ئەرەب دۆلەتلىرى ئىتتىپاقى»نىڭ دائىرىسى

«ئەرەب دۆلەتلىرى ئىتتىپاقى»نىڭ دائىرىسى پەقەت ئەرەب ئەللىرى بىلەن چەكلىنىدۇ. ئەرەب ئەللىرى دېگىنىمىز ئادەتتە ئەرەب مىللىتىنى ئاساسىي گەۋدە قىلىپ تەشكىللەنگەن دۆلەتلەر بولۇپ، ئۇلار ئەرەب تىلىدىن ئىبارەت ئورتاق بىر تىلنى قوللىنىدۇ. بۇ دۆلەتلەردىكى مۇتلەق كۆپ سانلىق كىشىلەر ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

ھازىرقى ئەرەب دۆلەتلىرى

ھازىر ئەرەب دۆلەتلىرىنىڭ سانى 22 گە يەتكەن بولۇپ، بۇ دۆلەتلەردىن 12 دۆلەت ئاسىياغا، 10 دۆلەت ئافرىقىغا جايلاشقان. ئاسىيادىكى ئەرەب دۆلەتلىرى: سەئۇدى ئەرەبىستانى، يەمەن، ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى، ئومان، كۇۋەيت، بەھرەين، قاتار، ئىراق، سۈرىيە، ئىئوردانىيە، لىۋان ۋە پەلەستىن قاتارلىقلاردۇر. ئافرىقىدىكى ئەرەب دۆلەتلىرى: مىسىر، ئالجىرىيە، ماراكەش، سۇدان، تۇنىس، لىۋىيە، سومالى، ماۋرىتانىيە، جىبۇتى، غەربىي سەھرا قاتارلىقلاردۇر.

تەپسىرلەرگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1799. سوئال: تەپسىر دېگەن نېمە؟
جاۋاب: تەپسىر – قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنى شەرھلەپ چۈشەندۈرۈش دېمەكتۇر.
1800. سوئال: تەپسىر ئىلمى دېگەن قانداق ئىلىم؟
جاۋاب: تەپسىر ئىلمى - قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنىڭ مەنىلىرىنى يېشىپ، ئاللاھ تائالانىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى چۈشىنىپ، ئۇلارنى ئىلمىي بىر ئۇسلۇبتا ئوچۇقلاشنى مەقسەت قىلغان بىر ئىلىم تۈرىدۇر.
1801. سوئال: مۇپەسسىر دېگەن كىم؟
جاۋاب: مۇپەسسىر – قۇرئان كەرىمدە ئاللاھ تائالانىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى ياخشى چۈشىنىپ، ئايەتلەرنى شەرھلەپ چۈشەندۈرگەن ۋە مەنىلىرىنى ئوچۇقلىغان ئالىمنى كۆرسىتىدۇ.

قۇرئان كەرىمنى ئەڭ دەسلەپ تەپسىر قىلغانلار

1802. سوئال: قۇرئان كەرىمنى ئەڭ دەسلەپ تەپسىر قىلغانلار كىملەر؟
جاۋاب: قۇرئان كەرىمنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھايات ۋاقتىدا ئۆزى ئىزاھلاپ چۈشەندۈرەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ساھابىلىرى ئىزاھلاش ۋە تەپسىر قىلىشقا باشلىغان. ساھابىلار ئىچىدە قۇرئان كەرىمنى ئەڭ كۆپ تەپسىر قىلغانلار ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى، ھەزرىتى ئۆمەر، ھەزرىتى ئوسمان، ھەزرىتى ئەلى قاتارلىق 4 خەلىپە، ئىبنى مەسئۇد، ئىبنى ئابباس، زەيد ئىبنى سابىت، ئۇبەييە ئىبنى كەئب، ئەبۇ مۇسا ئەشئەرىي ۋە ئابدۇللا ئىبنى زۇبەير قاتارلىق ئالىم ساھابىلاردۇر. ئۇلاردىن كېيىن ئىككىنچى ئەۋلاد مۇسۇلمانلار (تابىئىينلار) تەپسىر قىلغان. ئەمما ئۇلار قۇرئان كەرىمنى كىشىلەرنىڭ ئېھتىياجىغا ۋە سوئاللىرىغا يېتەرلىك ھالدا تەپسىر قىلغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ قىلغان تەپسىرلىرىنىڭ كۆپىنچىسى كىتاب شەكلىدە قالدۇرۇلمىغان.

قۇرئان كەرىمنى تەپسىر قىلىش يولى تاقىيامەتكىچە ئوچۇق

1803. سوئال: قۇرئان كەرىمنىڭ تەپسىرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نېمە ئۈچۈن ئۆزى قىلمىغان؟
جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھايات ۋاقتىدا قۇرئان كەرىمنىڭ ئەقىدە، ئەخلاق، ئىبادەت، ئائىلە، ھالال-ھارام، مۇئامىلە قاتارلىق شەرىئەت ئەھكاملىرىغا مۇناسىۋەتلىك ئايەتلىرىنى ئۆزىنىڭ ھەدىسلىرى ۋە ئەمەلىي ئىش - ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق تەپسىلىي بايان قىلىپ بەرگەن بولسىمۇ، شەرىئەت ئەھكاملىرىغا مۇناسىۋەتلىك بولمىغان ۋە كىشىلەر سورىمىغانلىرىنىڭ تەپسىرلىرىنى قىلمىغان، بەلكى ئۇلارنى كېلەچەك نەسىللەرنىڭ ئىجتىھادىغا تاپشۇرغان. چۈنكى قۇرئان كەرىمدىن ئىلگىرىكى ساماۋىي كىتابلار مەلۇم بىر زامان ۋە مەخسۇس ماكانلارنى كۆزدە تۇتقان ھالدا چۈشۈرۈلگەن بولسا، قۇرئان كەرىم تا قىيامەتكىچە

داۋام قىلىدىغان، پۈتۈن ئىنسانىيەت ئۈچۈن چۈشكەن مەڭگۈلۈك دەستۇر ۋە مۆجىزە بولغانلىقتىن، ئۇنىڭ مۆجىزىلىرى ئىلىم - پەننىڭ تەرەققىياتى ۋە زاماننىڭ ئىلگىرىلىشىگە ئەگىشىپ ھەر بىر ئەسىرنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسىگە مۇناسىپ ھالدا ئاز - ئازدىن نامايان بولۇپ تۇرۇشى تەقەززا قىلىناتتى.

ئەگەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قۇرئان كەرىمنىڭ ھەممىسىنى تەپسىر قىلىپ ئۇنىڭدىكى ئىلمىي ھەقىقەتلەرنىڭ ھەممىسىنى ئوچۇقلىغان بولسا، شۇ ۋاقىتتىكى ئىنسانلارنىڭ ئەقلىيىتى ئۇلارنى قوبۇل قىلالمىغانلىقتىن، دىنىنىڭ ئاساسلىق جەۋھەرىي مەسىلىلىرىگە دەخلى يەتكەن بولاتتى. ئەگەر قۇرئان كەرىمنى كىشىلەرنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى ئەقلىيىتى ۋە ئىلمىي سەۋىيىسىگە ماسلاشتۇرغان ھالدا تەپسىر قىلغان بولسا، كېيىنكىلەرنىڭ قۇرئان كەرىمنى تەپسىر قىلىش يولى تامامەن ئېتىلگەن بولۇپ، ئىلىم – پەن ئەسىرىدە مەيدانغا چىقىپ تۇرىدىغان قۇرئان كەرىم سىرلىرىنى تەپسىر قىلىپ ئېچىشقا ئىمكانىيەت بولمىغان بولاتتى. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەپسىرىدىن كېيىن باشقا تەپسىرگە ھاجەت قالمىغان ۋە تەپسىر قىلىنىغان تەقدىردىمۇ مۇسۇلمانلار ئاممىسى تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنمىغان بولاتتى.

شۇڭا قۇرئان كەرىم ئايەتلىرى قۇرئان كەرىم چۈشكەن ۋاقىتتىكى ئىنسانلارنىڭ ئەقلىغا تامامەن مۇۋاپىق كەلگەندەك، زامان ئىلگىرىلىگەن ۋە تۈرلۈك ئىلىم – پەنلەر مەيدانغا چىقىپ، تەرەققىي قىلغان ھەر بىر دەۋر ئىنسانلىرىنىڭمۇ ئەقىللىرىغا تامامەن مۇۋاپىقلىشىپ كەلمەكتە. مەسىلەن: قۇرئان كەرىم ﴿ئاللاھ يەرىيۈزىنى (ئۇزۇنسىغا ۋە توغرىسىغا) سوزۇپ كەڭ ياراتتى﴾[1] دېگەن ئايەت ئارقىلىق زېمىننىڭ شار شەكىللىك ئىكەنلىكىنى ئېپلان قىلغاندى. چۈنكى قۇرئان كەرىم چۈشكەن شۇ زامانلاردىكى ئىنسانلار زېمىننىڭ ھەر تەرەپكە يېيىلغان ۋە سوزۇلغانلىقىنىلا بىلەتتى. مەلۇمكى، يەر يۈزى شار شەكىللىك بولغاندىلا ئۇنىڭ ھەر تەرىپى كەڭ ۋە سوزۇلغان بولۇپ كۆرۈنىدۇ. ئەگەر زېمىن شار شەكىللىك بولماستىن تۆت چاسا ياكى ئۈچ بۇرجەكلى ياكى ئالتە ياكى سەككىز بۇرجەكلىك بولغان بولسا، ئۇنىڭ ھەممە تەرىپى كەڭ ۋە سوزۇلغان بولۇپ كۆرۈنمىگەن بولاتتى. ئىنسانلار ئۇنىڭ بىر ئۇچىنى بولسىمۇ تاپقان بولاتتى. ئەگەر ئۇلارغا ئوچۇقراق قىلىپ: «يەر يۈزىنى شار شەكىللىك ياراتتى» دېگەن بولسا، كىشىلەر بۇنى ھەزىم قىلالمايتتى ۋە ئىسپاتلاش ئۈچۈن ئىلىم – پەن بولمىغانلىقتىن دىنىنىڭ ئاساسلىق مەسىلىلىرىگىمۇ شەك بىلەن مۇئامىلە قىلىش كەيپىياتى يۈز بەرگەن بولاتتى. شۇڭا بۇ ھەقىقەتنىڭ كەشپىياتىنى زامانلارنىڭ ئىلگىرىلىشى بىلەن مەيدانغا كېلىدىغان ئىلىم - پەن ئەسرىگە تەرك ئەتكەن بولۇشى مۇمكىن.

قۇرئان كەرىم ئەنە شۇنداق پايانسىز كەتكەن ئوكيان. ئۇنى تولۇق تونۇشتۇرۇش ئالاھىدە يۇقىرى بىلىم ۋە ئۇستۇن سەۋىيە تەلەپ قىلىدىغان ئىش. قۇرئان كەرىم جەۋھەرلىرىدىن تولۇق نېسىۋە ئېلىش ئۈچۈن كۆپ ئىلىم ، يېتىشكەن قابىلىيەت ۋە يۇقىرى پاراسەت كېرەك. بۇ ئۇلۇغۋار ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن پەقەت ھەر تەرەپلىمە ئىلىم –پەن ۋە دىنىي ئىلىملەردە ئەتراپلىق يېتىشكەن نادىر ئۆلىمالارلا چىقالايدۇ. بۈگۈن قۇرئان كەرىم جەۋھەرلىرىنىڭ ھەممىسىنى تاپتىم، دېگەن ئالىمدىن كېيىن كەلگەن يەنە بىر ئالىم ئالدىنقىسى تاپالمىغانلارنى تاپىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگىنى ئالدىنقى ئىككىسىنىڭ تاپالمىغانلىرىنى تاپىدۇ. شۇنداق قىلىپ

---

(1) رەئد سۈرىسى 3- ئايەت.

قۇرئان كەرىم مۆجىزىسى تا قىيامەتكىچە شۇنداق داۋام قىلىدۇ. ئىلىم – پەن ئىلگىرىلىگەنسېرى ئۇنىڭ مۆجىزىسى ۋە سىر – ئەسرارلىرى ھەمدە جەۋھەرلىرى كۆزلەرنى چاقناتقان ھالدا، تېخىمۇ كۆپلەپ ئوتتۇرىغا چىقىشقا باشلايدۇ. زامانىمىزدا كەشىپ قىلىنغان ئىلمىي مۆجىزىلەر بۇنىڭ مىسالى.

ئىسلام دۇنياسىدىكى ئەڭ مەشھۇر تەپسىرلەر

1804. سوئال: ئىسلام دۇنياسىدا ئەڭ مەشھۇر مۇپەسسىرلەر ۋە ئەسەرلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن چۈشكەن 14 ئەسىردىن بۇگۈنگىچە دۇنيادا مىڭلارچە مۇپەسسىرلەر تەرىپىدىن كۆپلىگەن تەپسىرلەر يېزىلغان. ئەمما پۈتۈن مۇسۇلمانلارنىڭ نەزىرىدە ئەڭ ئىشەنچلىك ۋە ئەڭ مۆتىۋەر دەپ قارىلىپ كەلگەن ئەڭ قەدىمىي تەپسىرلەرنىڭ مەشھۇرلىرى «تەپسىر تەبەرىي» بىلەن«تەپسىر ئىبنى كەسىر» دۇر.

(1) «تەپسىر تەبەرىي»، تولۇق نامى «جامىئۇل بايان فى تەپسىرىل قۇرئان» بولۇپ، ھىجرىيىنىڭ223-يىلى (838م) تەبەرىستاندا دۇنياغا كېلىپ، ھىجرىيە309-يىلى (922م) باغداتتا ئالەمدىن ئۆتكەن مەشھۇر مۇپەسسىر ئەبۇ جەئفەر مۇھەممەد ئىبنى تەبەرى دېگەن كىشى تەرىپىدىن يېزىلغان.

(2) «تەپسىر ئىبنى كەسىر»، تولۇق نامى «تەپسىرى قۇرئان ئەزىم» بولۇپ، ھىجرىيىنىڭ 700- يىلى (1301م) دىمەشىقتا دۇنياغا كېلىپ، ھىجرىيىنىڭ 774-يىلى (1372م) ۋاپات بولغان مەشھۇر مۇپەسسىر ئىسمائىل ئىبنى ئۆمەر ئىبنى كەسىر دېگەن كىشى تەرىپىدىن يېزىلغان.

بۇ ئىككى تەپسىردىن كېيىن تۆۋەندىكى تەپسىرلەر مەشھۇر:

(3) «تەپسىر سەمەرقەندىي»، تولۇق نامى«بەھرۇل ئۇلۇم» بولۇپ، ھىجرىيىنىڭ373-يىلى (983م) ۋاپات بولغان مۇپەسسىر نەسر ئىبنى مۇھەممەد سەمەرقەندىي دېگەن كىشىنىڭ تەپسىرىدۇر.

(4) «تەپسىر بەغەۋىي»، ھىجرىيىنىڭ 510-يىلى (1116م) ئالەمدىن ئۆتكەن ھۈسەين ئىبنى مەسئۇد پەررا ئەل بەغەۋىي دېگەن كىشى تەرىپىدىن يېزىلغان.

(5) «ئەددۇرەرۇل مەنسۇر»، ھىجرىيىنىڭ 849-يىلى (1445م) مىسىرنىڭ قاھىرە شەھرىدە دۇنياغا كېلىپ، ھىجرىيىنىڭ 911-يىلى (1505م) ئالەمدىن ئۆتكەن جالالىددىن سۇيۇتى دېگەن ئالىم تەرىپىدىن يېزىلغان.

يېقىنقى زامانلاردا يېزىلغان ئەڭ مەشھۇر تەپسىرلەر

1805. سوئال: يېقىنقى زامانلاردا يېزىلغان ئەڭ مەشھۇر تەپسىرلەر قايسىلار؟

جاۋاب: يېقىنقى زاماندا يېزىلغان تەپسىرلەرنىڭ ئەڭ مەشھۇرلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) «تەپسىر ئەل مەنار»، تولۇق نامى«تەپسىر قۇرئان ھەكىم» بولۇپ، بۈيۈك ئىسلام ئىسلاھاتچىسى مۇھەممەد ئابدۇھنىڭ ئوقۇغۇچىسى ۋە تونۇلغان ئالىم مۇھەممەد رەشىد رىزا دېگەن كىشى تەرىپىدىن مىسىردا يېزىلغان.

(2) «فى زىلالىل قۇرئان» مىسىرلىق بۈيۈك ئىسلام مۇتەپەككۇرى سەييىد

قۇتۇب(1906- 1966م) تەرىپىدىن يېزىلغان.

(3) «ئەل جەۋاھىير في تەپسىرىل قۇرئان» مىسىرلىق ئالىم تەنتاۋىي جەۋھەرىي (1870-1940م) تەرىپىدىن يېزىلغان.

(4) «تەفھىمۇل قۇرئان» پاكىستانلىق مەشھۇر ئىسلاھاتچى ئالىم ئەبۇل ئەئلا مەۋدۇدىي دېگەن كىشى تەرىپىدىن مىلادىيە 1942- يىلىدىن 1972- يىلىغا قەدەر 30 يىلدا، ئوردۇ تىلىدا يېزىلغان.

(5) «ئەتتەفسىرۇل ۋادىھ» مىسىرلىق دوكتۇر مۇھەممەد مەھمۇد ھىجازىي تەرىپىدىن1951-يىلى يېزىلغان.

قەدىمقى تەپسىرلەر بىلەن ھازىرقى تەپسىرلەرنىڭ پەرقى

1806. سوئال: قەدىمقى تەپسىرلەر بىلەن ھازىرقى زاماندا يېزىلغان تەپسىرلەر ئوتتۇرىسىدا قانداق پەرقلەر بار؟

جاۋاب: 20 – ئەسىرنىڭ كىرىشى بىلەن تەپسىر ئىلمى يېڭى ئۇسۇل بىلەن ناھايىتى تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلغان بولۇپ، قەدىمقى مۇپەسسىرلەر قۇرئان كەرىمنى تەپسىر قىلىشتا، ئەرەب تىلىنىڭ گرامماتىكىلىق ۋە ئىستىلىستىكىلىق قائىدىلىرىگە، ئايەتلەرنىڭ پاساھىتىگە ۋە فىقھى ھۆكۈملەرگە كۆپرەك ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن بولسا، يېقىنقى زامان مۇپەسسىرلىرى قۇرئان كەرىمنى مۇسۇلمانلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدا ئەمەلىيلەشتۈرۈش، زاماننىڭ تەقەززاسىغا لايىق ھالدا، يېڭى مەسىلىلەرنى جاۋابلاندۇرۇش ئىشلىرىغا زور ئەھمىيەت بەرگەن.

ئۇيغۇرلاردىن چىققان مەشھۇر مۇپەسسىرلەر

1807. سوئال: ئۇيغۇرلاردىن چىققان مەشھۇر مۇپەسسىرلەر كىملەر؟

جاۋاب: ئۇيغۇرلار تۈركىي تىللىق خەلقلەر ئىچىدە قۇرئان كەرىمنى ئەڭ دەسلەپ تەرجىمە ۋە تەپسىر قىلغان خەلقتۇر. ئۇيغۇرلار ئىچىدىن چىققان مۇپەسسىرلەر تۆۋەندىكىچە:

(1) ئۇيغۇرلار ئىچىدە قۇرئان كەرىمنىڭ تەپسىرىنى ئەڭ دەسلەپ يازغان كىشى ئاتاغلىق تىلشۇناس ئالىم مەھمۇد قەشقەرىينىڭ ئۇستازى ھۈسەين ئىبنى ئەلى ئىبنى خەلەف قەشقىرىي دېگەن كىشى بولۇپ، بۇ زات قاراخانىيلار خانلىقىنىڭ بىر قانچە ئەۋلاد خانلىرىنىڭ مەنىۋى داھىسى، شۇنداقلا تونۇلغان مۇدەررىس ئىدى. ئۇ ئۆمرى ئىچىدە 200 پارچىدىن كۆپرەك كىتاب يازغانىنىڭ سىرتىدا قۇرئان كەرىمنىڭ تەپسىرىنى يازغان.

(2) مىلادىيە 1735- يىلىدىن 1756- يىلىغىچە يەكەندە ھۆكۈمدار بولغان خوجا ياقۇب دېگەن كىشى دۆلەت خىراجىتى بىلەن قۇرئان كەرىمنىڭ ئۇيغۇرچە تەپسىرىنى يازدۇرۇپ نەشىر قىلدۇرغان.

(3) قاغىلىقتا ئۆتكەن داڭلىق ئۆلىما ھۈسەينخان تەجەللى 1910- يىلى قۇرئان كەرىمنىڭ ئۇيغۇرچە تەپسىرىنى يېزىپ چىققان.

(4) سابىت داموللا ھاجىم شىڭشىسەينىڭ تۈرمىسىدە، مىلادىيە 1937- يىلىدىن ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە كۈچ سەرپ قىلىپ، «روشەن بايان- تۈركىي تەپسىرۇل قۇرئان» دېگەن ئۇيغۇرچە تەپسىرنى يېزىپ چىققان بولۇپ، ئۇنىڭ 30- پارىسى 1948- يىلى غۇلجىدا بېسىپ

تارقىتىلغان. بۇ تەپسىرنىڭ قولىيازما نۇسخىسىنى سابىت داموللامنىڭ غولجىدىكى ئوغلى ئابدۇللا 1961- يىلى ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تەتقىقات ئورنىغا تاپشۇرغان ئىكەن.

(5) 1955- يىلى مۇھەممەد زىرىپ قارىھاجىم غولجىدا «قۇرئان كەرىم تەپسىرى»نى ئۇيغۇرچە يېزىپ چىققان. زىرىپ قارىھاجىمنىڭ 1926- يىلى قەشقەردە يېزىپ چىققان قۇرئان كەرىمنىڭ «ئەممە پارىسىنىڭ تەپسىرى»ناملىق ئەسىرى 1987- يىلى قاتاردا فاكسىمىل قىلىپ، ئەسلىدىكى چاغاتاي يېزىقىدا فېسىپ تارقىتىلغان. كېيىنچە 2003- يىلى شۇ فاكسىمىل نۇسخىسىغا ئاساسەن سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جىددە شەھىرىدە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا ئۆزگەرتىپ نەشر قىلىنغان.

ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان تەپسىرلەر

1808. سوئال: ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان تەپسىرلەر قايسىلار؟

جاۋاب: ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان تەپسىرلەر تۆۋەندىكىلەر:

(1) ئۇيغۇرلارنىڭ ھازىرقى زاماندا تونۇلغان مەشھۇر ئالىمى مۇھەممەد سالىھ داموللامنىڭ قولىدا بارلىققا كەلگەن «قۇرئان كەرىمنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى» 1987-يىلى مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن بېيجىڭدا نەشر قىلىنغان. بۇ تەرجىمە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان تۇنجى ۋە مۇكەممەل تەرجىمە ھېسابلىنىدۇ. شۇنداقلا بۇ تەرجىمە قۇرئان كەرىمنىڭ قىسقىچە تەپسىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان. شۇڭا ئۇنى ھەم تەرجىمە ھەم قىسقىچە تەپسىر دېيىشكە بولىدۇ.

(2) «تەپسىرى ئىبنى كەسىر» 2005-يىلى ئۇيغۇر تەرجىمە مەركىزى تەرىپىدىن تەرجىمە قىلىنىپ، بەيرۇتتا نەشر قىلىنغان. بۇ تەپسىر ئىشەنچلىكلىكى ۋە قەدىمىيلىكى بىلەن مەشھۇر.

(3) «تەفسىرۇل ۋادىھ» 2002-يىلىدىن بېرى پېقىر تەرىپىدىن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ كېلىۋاتىدۇ. ھازىر بۇ تەپسىرنىڭ 23پارىسى تەرجىمە قىلىنىپ بولغان، قالغان پارىلىرىنى تەرجىمە قىلىش ئىشى داۋام قىلماقتا. بۇ تەپسىرنىڭ 1- پارىسىدىن4-پارىسىغىچە بولغان 4 پارىسىنىڭ تەرجىمىسى«قۇرئان كەرىمنىڭ روشەن تەپسىرى» دېگەن ئىسىم بىلەن بىر پارىدىن قىلىپ، تۈركىيىنىڭ ئىستانبۇل شەھىرىدە نەشردىن چىققان. بۇ تەپسىر زامانىۋى ئۇسلۇبتا يېزىلغانلىقى ۋە ئايەتلەرنىڭ مەزمۇنى ناھايىتى روشەن ھەم چۈشىنىشلىك تەپسىر قىلىنغانلىقى بىلەن داڭق چىقارغان تەپسىردۇر.

(4)«ئاخىرقى ئۈچ پارىنىڭ تەپسىرى» 2007-يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ رىياد شەھىرىدىكى «رەبۋە» رايونلۇق دەۋەت مەركىزى تەرىپىدىن ھەر خىل تىللارغا تەرجىمە قىلىنىپ ھەقسىز تارقىتىلغان بولۇپ، شۇ قاتاردا ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىمۇ تارقىتىلىپ كەلمەكتە.

تەجۋىد ئىلمىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1809. سوئال: تەجۋىد دېگەن نېمە؟

جاۋاب: تەجۋىد سۆزىنىڭ لۇغەت مەنىسى " ياخشى قىلىش، پىششىقلاش، چىرايلىق قىلىش" دېگەن مەنىلەردە بولۇپ، ئىستىلاھدىكى مەنىسى – قۇرئان كەرىمدىكى ھەر بىر ھەرپنى مۇكەممەل تەلەپپۇز قىلىش ۋە ھەرپلەرنى تاۋۇش چىقىرىش ئورگانلىرىدىن ئېنىق چىقىرىپ، توغرا ئوقۇش دېگەنلىكتۇر.

تەجۋىد ئىلمىنىڭ ۋەزىپىسى

1810. سوئال: تەجۋىد ئىلمىنىڭ ۋەزىپىسى نېمە؟

جاۋاب: تەجۋىد ئىلمى قۇرئان كەرىمنى توغرا ئوقۇشنىڭ قائىدىلىرىنى چۈشەندۈرىدىغان ئىلىم. تەجۋىد ئىلمىنىڭ ئۆزىگە خاس ئۇسۇل ۋە قائىدىلىرى بار. بۇ ئۇسۇل – قائىدىلەر قۇرئان كەرىمنى ئوقۇغان ھەر بىر مۇسۇلمان ئۈچۈن كومپاسلىق رولىنى ئوينايدۇ. شۇڭا قۇرئان كەرىمنى ئوقۇماقچى بولغان ھەر قانداق كىشى ئالدى بىلەن بۇ ئىلىمدىن خەۋەردار بولماي تۇرۇپ قۇرئان كەرىمنى توغرا شەكىلدە ئوقۇيالمايدۇ. تەجۋىد ئىلمى بەزى ھەرپلەرنى قانداق ئەھۋال ئاستىدا سوزۇپ ئوقۇش، قايسى ئەھۋال ئاستىدا ئىنچىكە ۋە قايسى ئەھۋال ئاستىدا توم، يوغان ئاۋازدا تەلەپپۇز قىلىش، قەيەردە توختاش ۋە قانداق توختاش توغرىسىدىكى قائىدە – پرىنسىپلارنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇڭا تەجۋىد ئىلمىنى ئۆگەنمەي، پەقەت ئەرەب تىلىنىلا ئۆگەنگەن كىشىنى قۇرئان كەرىمنى توغرا ئوقۇيدۇ دېگىلى بولمايدۇ.

1811. سوئال: تەجۋىد ئىلمىنى ئۆگىنىشنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: تەجۋىد ئىلمىنى ئۆگىنىش ئاۋام خەلق ئۈچۈن پەرز كىفايە، دىنىي ئۆلىمالار ۋە قارىيلار ئۈچۈن پەرز ئەيندۇر.

تەجۋىد قائىدىلىرىگە ئەمەل قىلىشنىڭ ھۆكمى

1812. سوئال: تەجۋىد قائىدىلىرىگە رىئايە قىلىشنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: تەجۋىد قائىدىلىرىگە رىئايە قىلىش قۇرئان كەرىمنى ئوقۇماقچى بولغان ھەر بىر ئەر – ئايال مۇسۇلمان ئۈچۈن پەرز ئەيندۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿قۇرئاننى تەرتىل بىلەن (دانە – دانە، ئوچۇق) ئوقۇغىن﴾[1] دەپ بۇيرىغان.

1813. سوئال: تىلاۋەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنى تەجۋىد قائىدىلىرىگە تولۇق رىئايە قىلىپ، مەنىسىنى تەپەككۇر قىلغان ھالدا، مەنىسىنى بىلمەيدىغانلار ئاللاھ تائالا ماڭا سۆز قىلىۋاتىدۇ، دېگەن ئېتىقاد بىلەن ئاۋازلىق ياكى ئاۋازسىز چىرايلىق ئوقۇش تىلاۋەت دەپ ئاتىلىدۇ.

---

(1) مۇززەممىل سۈرىسى 4- ئايەت.

قىرائەت ئىلمىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1814. سوئال: قىرائەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: قىرائەت – قۇرئان كەرىمنى تەجۋىد قائىدىلىرىگە تولۇق رىئايە قىلغان ھالدا چىرايلىق ئاۋازدا ئوقۇش دېگەنلىكتۇر.

قۇرئان كەرىمنى قىرائەت قىلىش ئۇسۇللىرى

1815. سوئال: قۇرئان كەرىمنى قانچە خىل قىرائەت قىلىش ئۇسۇلى بار؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەرەب تىلىنىڭ 7 خىل شىۋىسىدە ئوقۇلىدىغان قىلىپ چۈشۈرۈلگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «قۇرئان كەرىم ماڭا يەتتە ھەرپتە ئوقۇلىدىغان قىلىپ چۈشۈرۈلدى، سىلەرگە ئوڭاي بولغىنىنى ئوقۇڭلار»[1] دېگەن ھەدىسىدىكى "يەتتە ھەرپ" تىن ئەرەب تىلىنىڭ 7 چوڭ شىۋىسى كۆزدە تۇتۇلىدىغانلىقىنى مۇتلەق كۆپ سانلىق ئالىملار سۆزلىمەكتە. مۇندىن باشقا يەنە ئىسلام ئۆلىمالىرى يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە ئۈچ خىل قىرائەت قىلىش شەكلىنىمۇ قوبۇل كۆرگەن. بۇنىڭ بىلەن قۇرئان كەرىمنى 10 خىل قىرائەت قىلىش ئۇسۇلى باردۇر.

ئەمما ھازىر دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا بىرلىككە كەلگەن قىرائەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغان يىلى جىبرىل ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا ئەڭ ئاخىرقى قېتىم ئۆگەتكەن قىرائەتنىڭ ئۆزىدۇر.

بۇ قىرائەت شەكىللىرىنىڭ ھەر بىرىنىڭ مەخسۇس ئىمامى ۋە بىر ياكى ئىككىدىن مەشھۇر شاگىرتلىرى بولۇپ، ئۇلار ئۇستازىدىن ئۆگەنگەن قىرائەت قىلىش ئۇسۇلىنى باشقىلارغا يەتكۈزگەن كىشىلەردۇر. ئۇلار " رىۋايەت قىلغۇچىلار"دەپ ئاتىلىدۇ.

قىرائەت ئىلمى

1816. سوئال: قىرائەت ئىلمى دېگەن قانداق ئىلىم؟

جاۋاب: قىرائەت ئىلمى – پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەرەب تىلىنىڭ ئوخشاش بولمىغان شېۋىلىرىدە ساھابىلىرىغا ئۆگەتكەن قۇرئان ئوقۇش شەكىللىرىنى تەتقىق قىلىدىغان ۋە بۇ شەكىللەرنىڭ ھەر بىرىدە قۇرئان كەرىمنى توغرا رەۋىشتە ئوقۇشنى ئۆگىتىشنى مەقسەت قىلغان ئىلىمدۇر.

1817. سوئال: بىز ئوقۇۋاتقان قىرائەت شەكلى قايسى؟

جاۋاب: بىز دۇنيادىكى مۇتلەق كۆپ سانلىق مۇسۇلمانلار ئارىسىدا بىرلىككە كەلگەن قىرائەت شەكلى ئىمام ئاسىمنىڭ قىرائىتى بولۇپ، ئۇنى ھەفس دېگەن كىشىنىڭ رىۋايىتىگە كۆرە ئوقۇماقتىمىز[2].

---

(1) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) ماراكەش ۋە شىمالىي ئافرىقا دۆلەتلىرىدە ۋەرش قىرائىتى تارقالغان.

قۇرئان ئوقۇشقا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1818. سوئال: قۇرئان ئوقۇشنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنى ئەر – ئايال ھەر قانداق بىر مۇسۇلماننىڭ ھەمىشە ئوقۇپ تۇرۇشى ساۋابى كاتتا بولغان ياخشى ئەمەللەردىن سانىلىدۇ. چۈنكى قۇرئان ئوقۇش ئۇلۇغ ئىبادەتتۇر. ياشىنىپ قالغانلىق ياكى باشقا ئۆزرىسى تۈپەيلى ئەرەب تىلىنىڭ ھەرپلىرىنى تونۇشقا قۇربى يەتمىگەنلىكتىن قۇرئان كەرىمنى ئوقۇيالمايدىغان ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ ئۆز ئانا تىلىدىكى"قۇرئان كەرىم تەرجىمىسى"نى چۈشىنىپ ئوقۇشى يېتەرلىكتۇر.

قۇرئان ئوقۇشنىڭ ئەھمىيىتى، پەزىلىتى ۋە ساۋابى

1819. سوئال: قۇرئان ئوقۇشنىڭ قانداق ئەھمىيىتى بار؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم — ئاللاھ تائالانىڭ مۇبارەك سۆزى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شانلىق مۆجىزىسى ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ مۇقەددەس دەستۇرى، ئۇنىڭ تەلىماتلىرى بويىچە ئەمەل قىلىش بىلەن ئىككى ئالەملىك سائادەتلەرگە، ئۇنى تىلاۋەت قىلىش بىلەن ئىبادەتنىڭ ساۋابىغا ئېرىشكىلى بولىدىغان بىر ئۇلۇغ كىتاب. ھەر بىر مۇسۇلمان قۇرئان كەرىمنى ئوقۇپ تۇرغاندىلا ئۆزىنىڭ ھەقىقىي مۇسۇلمان ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، ئۆزىنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ئەمەللىرىنى بىلىدۇ ۋە ئۆز ئەمەلىيىتىدە ئورۇنداشقا تىرىشىدۇ.

1820. سوئال: قۇرئان كەرىمنى ئوقۇشنىڭ پەزىلىتى ۋە ساۋابى قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنى ئوقۇش ۋە مەنىسىنى بىلىپ ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىش ئەڭ پەزىلەتلىك كاتتا ئەمەللەرنىڭ بىرىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «قۇرئان ئوقۇڭلار، قۇرئان كەرىم ئۆزىنى ئوقۇغانلارغا قىيامەت كۈنى شاپائەت قىلغان ھالدا كېلىدۇ»(1).

ئۇ يەنە: «ئاللاھ تائالانىڭ كىتابىدىن بىر ھەرپ ئوقۇغان كىشى بىر ساۋابقا ئېرىشىدۇ، بۇ بىر ساۋاب ئون ھەسسىگە كۆپەيتىپ بېرىلىدۇ. «ئەلىف، لام، مىم» نى بىر ھەرپ دەپ ھېسابلىمايمەن، بەلكى «ئەلىف» بىر ھەرپ، «لام» بىر ھەرپ، «مىم» بىر ھەرپتۇر» دەپ كۆرسەتكەن(2).

قىسقىسى، قۇرئان ئوقۇش تەكبىر، تەھلىل، تەسبىھ ۋە دۇئادىنمۇ ئەۋزەل ئىبادەتتۇر.

1821. سوئال: ئۇيغۇرلار قۇرئان كەرىمنى قانداق ھۆرمەتلەيدۇ؟

جاۋاب: ئۇيغۇرلار قۇرئان كەرىمنى ناھايىتى بەك ئۇلۇغلايدۇ. ئۇلار قۇرئان كەرىمنى تاھارەتسىز تۇتمايدۇ. تاھارەتسىز ئوقۇمايدۇ. ئۇيغۇرلار قۇرئاننى ئوقۇغانلىرىدا ئۇنى ھۆرمەتلىگەنلىكتىن، كۆكسىنىڭ ئۈستىدە ئېگىز تۇتۇپ تۇرۇپ ئوقۇيدۇ. قۇرئاننى ساقلىغاندىمۇ ئۇنى يەردە ياكى خالىغان جايلاردا قويمايدۇ، بەلكى ئۆيلىرىنىڭ ئەڭ يۇقىرى جايلىرىدا قويۇپ

---

(1) مۇسلىم رىۋايىتى.
(2) تىرمىزى رىۋايىتى.

ساقلايدۇ.

ئۇيغۇرلار قۇرئان ئوقۇلغان جايدا ئەدەب بىلەن ئولتۇرۇپ ئۇنى ئىخلاس بىلەن تىڭشايدۇ. ئۇيغۇرلار ئۆلۈم – يېتىم، نەزىر – چىراغلاردا، ئاتا – ئانىسىنىڭ ۋە بارلىق تۇغقانلىرىنىڭ قەبرىلىرىنى زىيارەت قىلغانلىرىدا، بىر – بىرىنىڭ مۇسىبەتلىرىگە تەزىيە بىلدۈرگەنلىرىدە ئالدى بىلەن قۇرئان ئوقۇپ بولۇپ ئاندىن دۇئا قىلىدۇ. مۇندىن باشقا قىز – ئوغۇللىرىنىڭ نىكاھلىرىنى ئوقۇشنىمۇ قۇرئان ئوقۇش بىلەن باشلايدۇ. ھەتتا كۈندىلىك نامازلىرىنى قۇرئان سۈرىلىرىدىن بىر قانچە سۈرە ئوقۇماستىن ئادا قىلالمايدۇ. پۈتۈن دۇئالىرىنى قۇرئان ئوقۇش بىلەن باشلايدۇ.

ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىدىكى ئۇيغۇرلار يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە ھېيت كۈنلىرىدە ھېيتلاپ كىرگەن ھەر بىر ئۆيدىن قۇرئان ئوقۇماستىن چىقمايدۇ. دېمەك، قۇرئان كەرىم ئۇيغۇرلارنىڭ كۈندىلىك ھاياتىدا ئىنتايىن مۇھىم ئورۇن تۇتۇپ كەلمەكتە.

1822. سوئال: قۇرئان كەرىمنى مەنىسىنى بىلمەستىن ئوقۇسىمۇ ساۋاب بولامدۇ؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم ئىنسانلارنى كۇپرى ۋە زالالەتنىڭ زۇلمەتلىرىدىن ئىمان ۋە ھىدايەتنىڭ نۇرىغا ئېلىپ چىقىش ئۈچۈن چۈشۈرۈلگەن ھىدايەت مەشئىلى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿:(بۇ قۇرئان) كىشىلەرنى پەرۋەردىگارىنىڭ ئىزنى بىلەن قاراڭغۇلۇقلاردىن يورۇقلۇققا، يەنى ھەر نەرسىگە كۈچى يېتىدىغان غالىب، مەدھىيىگە لايىق بولغان ئاللاھنىڭ يولىغا چىقىرىشىڭ ئۈچۈن بىز ساڭا چۈشۈرگەن بىر كىتابتۇر.﴾(1).

بۇ ئايەتكە ئاساسەن، قۇرئان كەرىمنى ئوقۇشتىن مەقسەت ئۇنىڭ مەنىلىرىنى چۈشىنىش ۋە شۇ چۈشەنگىنى بويىچە ئەمەل قىلىشتۇر. ئەمما قۇرئان كەرىمنىڭ ئۇلۇغلىقىدىن ئۇنىڭ مەنىسىنى بىلسۇن ـ بىلمىسۇن، ئۇنىڭ لەۋزىنى تىلاۋەت قىلغان ئادەم چوقۇم ساۋابقا ئېرىشىدۇ.

1823. سوئال: قۇرئاننى تىڭشىغان كىشىگىمۇ ساۋاب بولامدۇ؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنى كۆڭۈل قويۇپ تىڭشاشمۇ كىشىنى ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشتۈرىدىغان كاتتا ئىبادەتلەر قاتارىدىن سانىلىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن، قۇرئان ئوقۇلغان چاغدا، ئۇنى دىققەت بىلەن ئاڭلاڭلار ۋە (سۆز قىلماستىن) جىم تۇرۇڭلار﴾(2).

1824. سوئال: بالىلارغا قۇرئان كەرىمنى ئۆگىتىشنىڭ ساۋابى قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا ئاتا-ئانىلارنىڭ ئۈستىگە پەرزەنتلىرىگە قۇرئان كەرىمنى ئوقۇشنى ۋە ئۇنىڭ تەلىماتلىرىغا ئەمەل قىلىشنى ئۆگىتىشنى پەرز قىلىپ بەلگىلىگەن. ئۇلار بۇ قىلغانلىرىنىڭ مۇكاپاتىنى بۇ دۇنيادا ۋە ئاخىرەتتە چوقۇم كۆرىدۇ.

بالىلارغا قۇرئان ئوقۇشنى ئۆگەنگەنلىكنىڭ بۇ دۇنيادىكى پايدىسى بالىلارنىڭ قۇرئان ئۆگىنىش ئارقىلىق ھىدايەت تېپىپ ئاتا-ئانىسىنى قەدىرلەشنى ۋە ئۇلارغا ياخشى خىزمەت قىلىپ رازى قىلىشنى ئۆگىنىشى ۋە ئاتا-ئانىسى ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىنمۇ، ئۇلارنىڭ ھەققىدە دۇئا قىلىپ، ئوقۇغان قۇرئانىنىڭ ساۋابىنى ئۇلارغا ئاتاپ تۇرىشى بولسا، ئۇنىڭ ئاخىرەتلىك پايدىسى ئاللاھ تائالانىڭ ئىززەت-ئىكرامىغا نائىل بولۇشتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى قۇرئان ئوقۇيدىكەن ۋە ئۇنىڭ تەلىماتلىرى بويىچە ئىش كۆرىدىكەن، ئاللاھ تائالا

---

(1) ئىبراھىم سۈرىسى 1 ـ ئايەت.

(2) ئەئراف سۈرىسى 204 ـ ئايەت.

قىيامەت كۈنىدە ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ بېشىغا قۇياشنىڭ نۇرىدىنمۇ نۇرلۇق تاجىنى كىيگۈزىدۇ»[1].

قۇرئان ئوقۇشنىڭ ئەدەپ ـ قائىدىلىرى

1825. سوئال: قۇرئان ئوقۇشنىڭ ئەدەپ ـ قائىدىلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: قۇرئان ئوقۇشنىڭ ئەدەپلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) قۇرئاننى تاھارەت بىلەن ئوقۇش. ﴿قۇرئاننى پەقەت پاك بولغانلارلا تۇتىدۇ﴾[2].

(2) قۇرئان ئوقۇشتىن بۇرۇن ﴿أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ دەپ شەيتاننىڭ ۋەسۋەسە قىلىشىدىن ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھ تىلەش. ﴿سەن قۇرئان ئوقۇماقچى بولغىنىڭدا، قوغلاندى شەيتاننىڭ (ۋەسۋەسىسىدىن) ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھ تىلىگىن﴾[3].

(3) قۇرئاننى تەجۋىد قائىدىلىرىگە رىئايە قىلىپ، ئوچۇق ۋە توغرا ئوقۇش. ﴿قۇرئاننى تەرتىل بىلەن (يەنى دانە ـ دانە، ئوچۇق) ئوقۇغىن﴾[4].

(4) قۇرئاننىڭ مەنىسىنى بىلمىسىمۇ، ئاللاھ ماڭا سۆزلەۋاتىدۇ دېگەن ئېتىقاد بىلەن ئۇنى ئىخلاس قىلىپ ئوقۇش.

(5) قۇرئاننى چىرايلىق ئاۋازدا ئوقۇش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرئان كەرىمنى قىپتىرقىنىپ، چىرايلىق ئاۋازدا ئوقۇشقا تەشەببەس قىلىپ: «قۇرئاننى چىرايلىق ئاۋازدا ئوقۇڭلار»[5] دەپ كۆرسەتكەن.

(6) قۇرئان ئوقۇشنى مەئىشەتنىڭ كەسپىگە ئايلاندۇرىۋالماسلىق. پەقەت ئاخىرەتلىك ساۋابىنى كۆزلەپ ئوقۇش.

قۇرئان يادلاشنىڭ پەزىلىتى

1826. سوئال: قۇرئان كەرىمنى يادقا ئېلىشنىڭ پەزىلىتى نېمە؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن چۈشكەن پېتى ساقلىنىپ كەلگەن ئەڭ ئاخىرقى ساماۋىي كىتابتۇر. ئاللاھ تائالا ئۇنى 14 ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بىرى يازما ھالەتتە ساقلاش ۋە قارىيلارنىڭ دىللىرىدا ئورۇنلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت ئىككى خىل ئۇسۇل بىلەن قوغداپ كەلدى. بۇ سەۋەبتىن قارىيلار ئىسلام ئۇممىتىنىڭ ئەڭ شەرەپلىك كىشىلىرىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھنىڭ ئىنسانلار ئارىسىدا يېقىن كىشىلىرى بار، قارىيلار ئاللاھنىڭ يېقىنلىرى ۋە ئالاھىدە بەندىلىرىدۇر»[6].

1827. سوئال: قۇرئان كەرىمنى قانداق رەۋىشتە ئوقۇش كېرەك؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنى تەجۋىد قائىدىلىرىگە رىئايە قىلغان ھالدا، تەپەككۇر بىلەن ئاز ئوقۇش ئالدىراپ كۆپ ئوقۇغاندىن ئەلۋەتتە ئەۋزەلدۇر. چۈنكى قۇرئان كەرىم ئۇنىڭ

(1) ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.
(2) ۋاقىئە سۈرىسى 77 ـ 79 ـ ئايەتلەر.
(3) نەھل سۈرىسى 98 ـ ئايەت.
(4) مۇززەممىل سۈرىسى4- ئايەت.
(5) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.
(6) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

مەنىسىنى تەپەككۇر قىلىپ چۈشىنىپ، ئۇنىڭدىن ۋەز – نەسىھەت ئېلىش ئۈچۈن چۈشۈرۈلگەن كىتاب.

ھەدىس ئىلمى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

ھەدىس ئىلمى ۋە ئۇنىڭ غايىسى

1828. سوئال: ھەدىس ئىلمى دېگەن قانداق ئىلىم؟

جاۋاب: ھەدىس ئىلمى - پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزلىرى، ئىش – پائالىيەتلىرى، باشقىلارنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن مۇۋاپىق كۆرۈپ تەستىقلىغانلىرىغا ئائىت رىۋايەتلەرنى ۋە بۇ رىۋايەتلەرنى سۆزلىگۈچىلەرنىڭ راستچىللىقى، ئىشەنچلىكلىكى، تەقۋالىقى ۋە پۈتۈن ئەھۋالىنى، سۈپەتلىرىنى مەلۇم بىر ئىلمىي ئۇسۇل بىلەن تەتقىق قىلىدىغان ئىلىمدۇر.

1829. سوئال: ھەدىس ئىلمىنىڭ غايىسى نېمە؟

جاۋاب: ھەدىس ئىلمىنىڭ غايىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىنى ۋە ئۇنىڭ ئىسلام دىنىنى چۈشىنىش ھەم تۇرمۇشقا تەتبىقلاپ ئەمەلىيلەشتۈرۈش تەرزىنى ئەڭ توغرا شەكىلدە ئۆگىنىپ مۇسۇلمانلارغا شۇ بويىچە بىلدۈرۈشنى غايە ۋە مەقسەت قىلىدۇ.

1830. سوئال: ھەدىس ئىلمى قاچان بارلىققا كەلگەن؟

جاۋاب: ھەدىس ئىلمى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كېيىنلا ساھابىلارنىڭ زامانىدا بارلىققا كەلگەن بولۇپ، ساھابىلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىنى رىۋايەت قىلغۇچىلارنىڭ راستچىللىقى، تەقۋالىقى، ئىشەنچلىكلىكى ۋە پۈتۈن ئەھۋالىنى ئېنىق تەكشۈرۈش بىلەن بىرگە ھەدىسنى قاچان، نەدە ئاڭلىغانلىقى ۋە ھەدىسنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتقان لەۋزى قانداق ئىكەنلىكىنى ئېنىق ۋە تەپسىلى بىلىش ئۈچۈن مەلۇم مېتود ۋە پرىنسىپلارنى بەلگىلىگەن. ھىجرىيە بىرىنچى ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىلا ھەدىس ئىلمىنىڭ ئاساسىي پرىنسىپلىرى ۋە ئۇسۇللىرى بېكىتىلگەن.

1831. سوئال: ھەدىس ئىلمى ھەققىدە تۇنجى بولۇپ كىتاب يازغان ئادەم كىم ؟

جاۋاب: ھەدىس ئىلمى توغرۇلۇق تۇنجى قېتىم كىتاب يازغان كىشى مەشھۇر ھەدىسشۇناس ئالىم مۇھەممەد ئىبنى شىھاب ئەل زۇھرىي دېگەن كىشى بولۇپ، 717- 720- مىلادىيە يىللىرى ئارىسىدا خەلىپىلىك قىلغان ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىزنىڭ تەشەببۇسى بىلەن مەزكۇر كىتابىنى يازغان. ئۇنىڭدىن كېيىن، ئىمام ئەلى ئىبنى ئەل مەدىينى (م777- 848) دېگەن كىشىدۇر. ئىمام بۇخارىي كىتابىدا بۇ كىشىدىن ھەدىس ۋە ھەدىس ئىلمى ھەققىدە كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگەنگەنلىكىنى يازغان. ھەدىس ئىلمى ھەققىدە كىتاب يازغانلارنىڭ ئۈچىنچىسى شافىئىي مەزھىبىنىڭ قۇرغۇچىسى ئىمام شافىئىي(م767- 819) دۇر.

1832. سوئال: مۇسۇلمانلار ئىسلام مەنبەئەلىرىنى قوغداشقا قانداق ئەھمىيەت بەرگەن؟

جاۋاب: تارىخىي مەلۇماتلارنى، دىنىي تەلىماتلارنى، دەستۇرلارنى ۋە پەيغەمبەر سۆزلىرىنى تەتقىق قىلىش، ئىنچىكىلەش ۋە ئۆز ئەينى بېكىتىشتە، ئىنسانىيەت تارىخىدا، مۇسۇلمان ئۆلىمالىرىنىڭ ئالدىغا ئۆتىدىغان ھېچكىم يوق.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا مۇسۇلمانلاردىن ئوقۇش ۋە يېزىشنى بىلىدىغانلار كۆپ ئىدى. ئۇ ھەمىشە مۇسۇلمانلارنى ئوقۇش ۋە ئۆگىنىشكە چاقىرىپ تۇراتتى. بەدر ئۇرۇشىدا ئەسىرگە چۈشكەن مۇشرىك قوشۇنلىرىنىڭ ساۋاتلىقلىرىدىن ھەر بىرىنىڭ مۇسۇلمان

بالىلىرىدىن 10 بالىنىڭ ساۋادىنى چىقىرىپ قويۇش بەدىلىگە، ئۇلارنى قويۇپ بېرىش سىياسىتىنى قوللانغانلىقىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ ساۋاتسىز قالماسلىقى ئۈچۈن قولىدىن كەلگەن ھەممە چارىلەرنى ئىشلەتكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كېيىنمۇ ساھابىلار ئىسلام دىنىنىڭ بىرىنچى ئاساسلىق دەستۇرى بولغان قۇرئان كەرىمگە ئەڭ زور ئەھمىيەت بېرىش بىلەن بىرگە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىگىمۇ زور ئەھمىيەت بەرگەن.

ئۇلار قۇرئان كەرىمنى جىمى ئىسلام ئۇممىتىگە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشكەن پېتى سالامەت يەتكۈزۈش ئۈچۈن «قۇرئان ئىلمى»، «قىرائەت ئىلمى»، «تەجۋىد ئىلمى» قاتارلىق ئىلىملەرنى مەيدانغا كەلتۈرۈپ چىقىپ، ھەر بىرى ئۈچۈن مەخسۇس قائىدە – پىرىنسىپلارنى بېكىتكەنگە ئوخشاش، ئىسلام دىنىنىڭ ئىككىنچى ئاساسلىق دەستۇرى بولغان سۈننەتنى ئىسلام ئۇممىتىگە ئۆز پېتى، سالامەت يەتكۈزۈش ئۈچۈن «ھەدىس ئىلمى»، «ھەدىسلەرنى تەتقىق قىلىش ئىلمى»، «ھەدىس رىۋايەت قىلغانلارنى تەكشۈرۈش ئىلمى»، «ھەدىسلەرنى تۈرلەرگە ئايرىش ئىلمى» قاتارلىق ئىلىملەرنى مەيدانغا كەلتۈرۈپ، بۇلارنىڭ ھەر بىرى ئۈچۈن مەخسۇس قائىدە- پىرىنسىپ ۋە مېتودلارنى بېكىتكەن. بۇلارنىڭ سىرتىدا، قۇرئان كەرىم ۋە سۈننەتنىڭ روھىنى مۇسۇلمانلارغا ئەينەن يەتكۈزۈش مەقسىتى بىلەن «تەپسىر ئىلمى»، «فىقھى ئىلمى» قاتارلىق ئىلىملەرنى مەيدانغا چىقىرىش بىلەن بىرگە بۇلارنى توغرا چۈشىنىش ئۈچۈن ياردەمچى ئىلىملەر ھېسابلانغان ئەرەب تىلىنىڭ «فونېتىكا»، «گرامماتىكا» ۋە ئىستىلىستىكىلىق ئىپادىلەش ئۇسۇلى قاتارلىقلارنى مەيدانغا كەلتۈرگەن.

ھەدىس توپلاملىرى ھەققىدە قىسقىچە مەلۇمات

1833. سوئال: ئەڭ مەشھۇر ھەدىس توپلاملىرى قايسىلار؟
جاۋاب: زامانىمىزغىچە نۇرغۇنلىغان ھەدىس توپلاملىرى بارلىققا كەلگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن پۈتۈن ئەھلى سۈننى مۇسۇلمانلار تەرىپىدىن بىردەك ئېتىراپ قىلىنغانلىرىنىڭ مەشھۇرلىرى 6 چوڭ ھەدىس توپلىمىدۇر. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:
1. «سەھىھۇلبۇخارىي»
2. «سەھىھۇ مۇسلىم»
3. «سۇنەن تىرمىزى»
4. «سۇنەن ئىبنى ماجە»
5. «سۇنەن ئەبۇ داۋۇد»
6. «سۇنەن نەسائىي».

سەھىھۇلبۇخارىي

1834. سوئال: «سەھىھۇلبۇخارىي» نى كىم توپلىغان؟
جاۋاب: «سەھىھۇلبۇخارىي» قۇرئان كەرىمدىن قالسا مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ئەڭ مۆتىۋەر كىتاب بولۇپ، ئۇنى مۇھەممەد ئىبنى ئىسمائىل بۇخارىي دېگەن كىشى توپلاپ چىققان. بۇ كىشى ھىجرىيىنىڭ194-يىلى (809م) ھازىرقى ئۆزبېكىستاننىڭ بۇخارا شەھىرىدە دۇنياغا كېلىپ، ھىجرىيىنىڭ 256-يىلى (869م) سەمەرقەند ۋىلايىتىگە قاراشلىق خەرتەڭ دېگەن يېزىدا دۇنيادىن ئۆتكەن. مۇھەممەد ئىسمائىل بۇخارى ھاياتىدا ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن خۇراسان، مەككە، مەدىنە، مىسىر، شام ۋە باشقا ئىسلام شەھەرلىرىگە بېرىپ ئوقۇغان. ئۇ ھەدىس توپلاشقا بېرىلىپ 600 مىڭدىن كۆپرەك ھەدىسنى يادلىغان. بۇ ھەدىسلەر ئىچىدىن تاللاپ «ئەل جامىئۇسسەھىھ»(سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمى) ناملىق شانلىق ئەسىرىنى ۋۇجۇدقا چىقارغان. كېيىنچە بۇ ئەسەر«سەھىھۇل بۇخارى» دېگەن نام بىلەن مەشھۇر بولغان. ئەھلى سۈننى مەزھىبىگە مەنسۇپ مۇسۇلمانلارنىڭ ھەممىسى بۇ ئەسەرنىڭ راستلىقىغا ۋە ھەدىسلىرىنىڭ ئەڭ ئىشەنچلىك ئىكەنلىكىگە بىردەك ئىقرار قىلىدۇ.

سەھىھۇ مۇسلىم

1835. سوئال: «سەھىھۇ مۇسلىم» نى كىم توپلىغان؟
جاۋاب: «سەھىھۇ مۇسلىم» ناملىق بۇ ھەدىس توپلىمى مۇسلىم ئىبنى ھەججاج ئەبۇل ھەسەن ئەل قۇشەيرىي دېگەن زاتنىڭ قولىدا يارىتىلغان بولۇپ، ئىمام مۇسلىم ھىجرىيىنىڭ 205-يىلى (821م) يىلى ھازىرقى ئىراننىڭ نىساپور شەھىرىدە دۇنياغا كېلىپ، ھىجرىيىنىڭ261- يىلى (875م) نىساپۇردا ئالەمدىن ئۆتكەن. ئىمام مۇسلىم ئىلىم تەھسىل قىلىش يولىدا ئىراق، ھىجاز (مەككە، مەدىنە)، شام قاتارلىق دۆلەتلەرگە بارغان. ئۇ ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنبەلدىن كۆپ ئىلىم ئۆگەنگەن ۋە كۆپ ھەدىسلەرنى يادلىۋالغان. شۇلارنىڭ ئىچىدىن

«سەھىھۇ مۇسلىم» دېگەن ھەدىس توپلىمىنى ياراتقان. ئۇ «سەھىھۇلبۇخارىي» دىن قالسا ئەڭ ئىشەنچلىك ۋە ئەڭ مۆتىۋەر ھەدىس كىتابى ھېسابلىنىدۇ.

سۇنەن تىرمىزى

1836. سوئال: «سۇنەن تىرمىزى» نى كىم توپلىغان؟

جاۋاب: «سۇنەن تىرمىزى» مۇھەممەد ئىبنى ئىسا ئەل تىرمىزىنىڭ ھەدىس توپلىمىدۇر. ئۇ كىشى ھىجرىيىنىڭ 209-يىلى (824م) ھازىرقى ئۆزبېكىستاننىڭ تىرمىز شەھرىگە قاراشلىق بوغ يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەن. ئىمام تىرمىزى ئىلىم تەھسىل قىلىش يولىدا خۇراسان، ئىراق، ھىجاز قاتارلىق شەھەرلەرگە بارغان ۋە كۆپ ھەدىسلەرنى توپلىغان. ماۋارائۇننەھرى شەھەرلىرىدە ئىمام بۇخارىدىن كېيىن، مۇسۇلمانلار تەرىپىدىن ئەڭ زور ھۆرمەت ۋە شان-شەرەپكە ئېرىشكەن ئالىم بولۇپ، توپلىغان ھەدىسلىرىنى مىسىر، ھىجاز، ئىراق ۋە خۇراسان ئۆلىمالىرىنىڭ ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ ئۇلارنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئاندىن ئېلان قىلغان. ئۇ كىشى ھىجرىيىنىڭ279-يىلى (892م) تىرمىز شەھرىنىڭ بوغ يېزىسىدا ئالەمدىن ئۆتكەن.

ئىمام تىرمىزىنىڭ ھەدىس توپلىمى مەشھۇر ئالتە ھەدىس توپلىمى ئىچىدە ئۈچىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

سۇنەن ئىبنى ماجە

1837. سوئال: «سۇنەن ئىبنى ماجە» نى كىم توپلىغان؟

جاۋاب: «سۇنەن ئىبنى ماجە» مۇھەممەد ئىبنى يەزىد ئەل قەزۋىنىي دېگەن كىشى توپلىغان ھەدىس كىتابى بولۇپ، بۇ كىشى ھىجرىيىنىڭ 209-يىلى (824م) كاسپى دېڭىزىنىڭ جەنۇب تەرىپىگە جايلاشقان رايوندا دۇنياغا كەلگەن. ئۇ ھىجاز(مەككە ۋە مەدىنە) شام (سۈرىيە ۋە ئىئوردانىيە)، مىسىر، ئىراق قاتارلىق ئەرەب مەملىكەتلىرىگە بېرىپ ئىلىم تەھسىل قىلغان ۋە كۆپلىگەن ھەدىسلەرنى يادلىغان. ئۆزى ئىزدەپ يۈرۈپ توپلىغان نۇرغۇن ھەدىسلەردىن تاللاپ «سۇنەن ئىبنى ماجە» ناملىق بۇ ھەدىس توپلىمىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. ئۇ كىشى ھىجرىيىنىڭ273-يىلى (886م) ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇنىڭ بۇ توپلىمى مەشھۇر ئالتە ھەدىس توپلىمى ئىچىدە تۆتىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

سۇنەن ئەبۇ داۋۇد

1838. سوئال: «سۇنەن ئەبۇ داۋۇد»نى كىم توپلىغان؟

جاۋاب: «سۇنەن ئەبۇ داۋۇد» سۇلايمان ئىبنى ئەشئەس ئەل سىجىستاني دېگەن كىشىنىڭ توپلىمى بولۇپ، ئۇ كىشى ھىجرىيىنىڭ 202-يىلى (817 م) ھازىرقى ئىراننىڭ سىستان (ئەسلىسى «سىجىستان») دېگەن يېرىدە دۇنياغا كەلگەن. ھەنبەلىي مەزھىبىنىڭ قۇرغۇچىسى ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنبەلدە ئوقۇغان. ھەدىس ئۆگىنىش ئۈچۈن شام، ئىراق، خۇراسان ۋە باشقا ئەرەب شەھەرلىرىگە بارغان. ھىجرىيىنىڭ275-يىلى (888م) ئىراقنىڭ بەسرە شەھرىدە ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇنىڭ بۇ ھەدىس توپلىمى مەشھۇر ئالتە ھەدىس توپلىمى ئىچىدىن بەشىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

سۈنەن نەسائىي

1839. سوئال: «سۈنەن نەسائىي»نى كىم توپلىغان؟

جاۋاب: «سۈنەن نەسائىي» ناملىق بۇ توپلام ئەھمەد ئىبنى شۇئەيب نەسائى دېگەن كىشىنىڭ توپلىمى بولۇپ، ئۇ كىشى ھىجرىيىنىڭ 215-يىلى (830م) ھازىرقى خۇراساننىڭ نەسائ دېگەن يېرىدە دۇنياغا كەلگەن. ئىمام نەسائىي ھەدىسلەرنى توپلاش ئىشىغا پەۋقۇلئاددە كۆڭۈل بۆلگەن ۋە ھەدىسلەرنى راست ۋە يالغاندىن ئايرىشتا ناھايىتى چىڭ شەرتلەرنى قويۇپ، ئىنتايىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئىش كۆرگەن ئالىم. ئۇ مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدە تۇرۇپ، ئىشەنچلىك ھەدىسلەرنى توپلىغان. ھىجرىيىنىڭ 303-يىلى (915م) پەلەستىننىڭ رەملە دېگەن يېرىدە ئالەمدىن ئۆتكەن، ئۇنىڭ بۇ توپلىمى مەشھۇر ئالتە ھەدىس توپلىمى ئىچىدىن ئالتىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

توققۇزىنچى بۆلۈم

قۇرئان كەرىمنىڭ مۆجىزىسى

قۇرئان كەرىمنىڭ مۆجىزىسى ھەققىدە قىسقىچە مەلۇمات

ئاۋۋال شۇنى بىلىش كېرەككى، قۇرئان كەرىم بېرەر پەن ـ تېخنىكا كىتابى ئەمەس، ياكى ئۇ كائىناتنىڭ سىر-ئەسرارلىرىنى بايان قىلىش ئۈچۈن چۈشۈرۈلگەن كىتابمۇ ئەمەس. بەلكى ئۇ ئەقىدە، ئىبادەت، ئەخلاق، مۇئامىلە، قانۇن-تۈزۈم كىتابىدۇر. ئۇ ئىنسانلارغا پەن ـ تېخنىكىدىن مەلۇم ماۋزۇلاردا يىپ ئۇچى بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئىزدىنىش يولىنى ئېچىپ بېرىدۇ. دېمەك، قۇرئان كەرىم ئومۇمىي قانۇنىيەتلەرنىڭ خۇسۇسىي يىپ ئۇچىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك بەخت – سائادەتنىڭ يوللىرىغا ھىدايەت قىلىش ئۈچۈن قۇرئان كەرىمنى ھىدايەت مەنبەئى قىلىپ چۈشۈرگەن. ﴿بۇ قۇرئان ھەقىقەتەن ئەڭ توغرا يولغا باشلايدۇ، ياخشى ئىشلارنى قىلىدىغان مۆمىنلەرگە ئۇلارنىڭ چوڭ مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلىقى بىلەن خۇش خەۋەر بېرىدۇ﴾[1]. قۇرئان كەرىمنىڭ ھىدايىتى ئىنسانلارنى ئاللاھ تائالانىڭ دىنىغا چاقىرىش، ئۇنىڭ بارلىقىغا ۋە بىرلىكىگە يېتەرلىك دەلىل-ئىسپاتلارنى تۇرغۇزۇش، ئىنسانلارغا پايدىلىق بولغان ئىشلارنى ئۆگىتىش ۋە ئۇلارنى ئۆزلىرىگە زىيانلىق بولغان ئىشلاردىن، گۇناھ-مەسىيەتلەردىن توسۇش قاتارلىق ئىشلاردا ھەرخىل ئۇسۇللار بىلەن ئەمەلگە ئاشقان.

قۇرئان كەرىم ھىدايەت كىتابىدۇر

ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىنى، قۇرئان كەرىمنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ سۆزى ئىكەنلىكىنى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ھەق پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىنى ھەر بىر ئەسىرنىڭ ئىلىم-مەرىپەت ۋە پەن-تېخنىكا تەرەققىياتى جەھەتتىكى ۋەزىيىتىگە ۋە ھەر دەۋر ئىنسانلىرىنىڭ ئەقىل سەۋىيىسىگە مۇناسىپ ھالدا ئىلمىي مۆجىزىلەر بىلەن ئىسپاتلاشمۇ قۇرئان كەرىمنىڭ ھىدايەتلىرىدىن بىرى سانىلىدۇ. چۈنكى قۇرئان كەرىمنىڭ ئايەتلىرى مۇندىن 14ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىت ئىلگىرى چۈشكەن ۋە ئەسىرلەردىن بىرى كىشىلەرنى شۇ زامانلارنىڭ سەۋىيىسىگە لايىق ئىلمىي مۆجىزىلىرى بىلەن قايىل قىلىپ كەلگەن بولسىمۇ، يەنىلا ئۇنىڭدا پەقەت زامانىۋى ئىلىم -پەن بىلەنلا ئىسپاتلىنىدىغان نۇرغۇنلىغان ئىلمىي ھەقىقەتلەر بار. شۇڭا زامان تەرەققىي قىلغانسېرى، ئىنسانلارنىڭ ئىلىم سەۋىيىسى يۇكسەلگەنسېرى ۋە ئىلىم-پەن ئىلگىرىلىگەنسېرى قۇرئان كەرىمنىڭ ئۆتمۈشلەردە بىلىنمىگەن ئىلمىي مۆجىزىلىرى تېخىمۇ كۆپ ئاشكارىلىنىشقا باشلايدۇ. شۇنداق قىلىپ تا قىيامەتكىچە بۇ ئىلمىي مۆجىزىلەر ئېچىلىنىشقا داۋام قىلىدۇ.

ئۇنداقتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى نېمە ئۈچۈن شەرھلەپ بەرمىگەن؟

بۇ سوئالنىڭ جاۋابى مۇنداق: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھازىر كەشىپ قىلىنغان ۋە كېيىنچە كەشىپ قىلىنىدىغان پۈتۈن ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى شەرھلەپ بەرمىگەنلىكىنىڭ سەۋەبىگە كەلسەك، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلارنىڭ ئەقىدە، ئەخلاق مەسىلىلىرىدە، كۈندىلىك ئىبادەتلىرىدە، مۇئامىلە ئىشلىرىدا، ھالال-ھارام مەسىلىسىدە بىلىشى زۆرۈر بولغان شەرىئەت ئەھكاملىرىنى

(1) ئىسرا سۈرىسى9- ئايەت.

تولىقى بىلەن شەھلەپ بەرگەن. چۈنكى مۇسۇلمانلارغا بۇيرۇلغىنى شۇ ئىدى. ئەمما قۇرئان كەرىمدىكى كائىنات ئەسرارلىرىغا مۇناسىۋەتلىك ئىلىملەردىن ئۆزى بىلگەنلىرىنى ۋە ئېھتىياج تۇيغانلىرىنىلا بايان قىلىپ بېرىشكە كۇپايىلەنگەن. چۈنكى بۇ ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى ھازىرقى بويىچە شەرھلەپ بەرگەندە، ئۇلارنى شۇ چاغلاردىكى ئىنسانلارنىڭ ئەقلى قوبۇل قىلالمايتتى، بۇ ئەھۋالنىڭ ئاساسلىق مەسىلە بولغان دىنىي مەسىلىلەرگە سەلبىي تەسىرى بولۇپ قېلىش ئېھتىمالى بار ئىدى.

چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتى بىلەن بىر كېچىدە مەككىدىن پەلەستىندىكى مەسجىدى ئەقساغا بېرىپ كەلگەنلىك قىسسىسىنى شۇ ۋاقىتتىكى ئىنسانلارنىڭ كۆپ سانلىقى قوبۇل قىلالمىغان يەردە، ھازىرقى ئىلمىي كەشپىياتلاردىن سۆز ئېچىشقا ھەرگىزمۇ ئورۇن يوق ئىدى. ھەتتا مۇندىن يۈز يىل بۇرۇنقى ئىنسانلارغا يانفون، كومپيۇتېر، ئىنتېرنېت، ئانتېنا قاتارلىق ھازىرقى زامان پەن – تېخنىكىلىرىدىن سۆز ئاچقان ئادەم ھەرقانچە ئىشەنچلىك، ئالىم كىشى بولۇپ كەتسىمۇ، ئىنسانلار ھامان ئۇنى يالغانغا چىقىرىدىغانلىقى تۇرغانلا گەپ ئىدى.

قۇرئان كەرىم ئەدەبىي، ئىلمىي، كېلىچەكتىن خەۋەر بېرىش، ھەر زامانغا مۇناسىپ شەرىئەت بەلگىلەش قاتارلىق كۆپلىگەن مۆجىزىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

قۇرئان كەرىمنىڭ ئەدەبىي مۆجىزىلىرى

1840. سوئال: قۇرئان كەرىمنىڭ ئەدەبىي مۆجىزىلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنىڭ ئەدەبىي مۆجىزىسى ئۇنىڭ تۈزۈلۈشىدىكى بەدىئىيلىكى، ھەر بىر سۆزنىڭ چوڭقۇر مەنىگە ئىگە ئىكەنلىكى ۋە ئاڭلىغۇچىلارنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىشتەك يۇقىرى جازىبىيىتى، قاتارلىق تەرەپلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

(1) قۇرئان كەرىمنىڭ بەدىئىيلىكى

قۇرئان ئايەتلىرىدىكى ھەر بىر سۆز ۋە ھەربىر ئايەتتە، ئەرەب ئەدەبىياتىدىكى بارچە بەدىئىيلىك تۈرلىرىنىڭ ئەڭ يۇقىرى ئۈلگىلىرى تېپىلىدۇ. ئەرەبلەر قۇرئان كەرىم چۈشۈشتىن بۇرۇن ئەدەبىيات ۋە بايان جەھەتتە دۇنيا خەلقىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكەن قەتئىي سۆزدە يېڭىلمايدىغان خەلق ئىدى. ھەتتا شۇ ۋاقىتتىكى يۇنان، ھىندىستان ۋە ئىراننىڭ ئاتاغلىق ئەدىبلىرى ۋە شائىرلىرى ئەرەبلەرنىڭ ئالدىدا ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيتتى. ئەمما قۇرئان كەرىمنىڭ مۆجىزىلىرى شۇ ۋاقىتتا ئەرەبلەرنىڭ ئاتاغلىق شائىر ۋە ئەدىبلىرىنى تىزلا قايىل قىلغان.

ئەرەبلەر ئەدەبىيات ۋە شېئىرىيەتتە ئەڭ يۇقىرى پەللىگە يەتكەن، پاساھەت (ھەر قانداق بىر مۇددىئانى ناھايىتى ئېنىق ۋە ئوچۇق ئىپادىلەش)، بالاغەت (ئىپادىلىمەكچى بولغان مەنىنى ئاڭلىغۇچىلارنىڭ قەلبىگە ئىنتايىن ئىخچام ۋە ئاسان ئىبارىلەر بىلەن نەق يەتكۈزۈش) جەھەتلەردە ئالاھىدە ئۈستۈنلۈككە ئىگە خەلق بولۇپ تۇرۇپ قۇرئان كەرىمگە تەڭ كېلەلمىگەن. قۇرئان كەرىمنىڭ كېلىشى بىلەن ئۇلارنىڭ دىمى ئىچىگە چۈشۈپلا كەتكەن.

قۇرئان كەرىم ئەرەبلەرگە دۇئېل ئېلان قىلغان

قۇرئان كەرىم ئەرەبلەرگە تۆۋەندىكىدەك ئۈچ باسقۇچلۇق دۇئېل ئېلان قىلغان:

ئاللاھ تائالا دەسلەپتە ئۇلارنى بەدىئىيلىك ۋە ئىستىلىستىكىلىق ئۈستۈنلۈكتە قۇرئان كەرىمگە ئوخشايدىغان بىرەر كىتابنى مەيدانغا كەلتۈرۈپ بېقىشقا چاقىرىپ، ئۇلارغا مۇنداق دۇئېل ئېلان قىلدى.﴿ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنكى، ئەگەر ئىنسانلار، جىنلار بۇ قۇرئاننىڭ ئوخشىشىنى مەيدانغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن يىغىلىپ بىر - بىرىگە ياردەملەشكەن تەقدىردىمۇ، ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ ئوخشىشىنى مەيدانغا كەلتۈرەلمەيدۇ﴾[1] ئۇلار بۇ دۇئېلنى ناھايىتى ئېنىق چۈشەندى، ئەمما ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمىدى، قۇرئانغا ئوخشايدىغان بىرەر كىتاب ئىجاد قىلالمىدى.

ئاندىن ئۇلارنى قۇرئان كەرىم سۈرىلىرىگە ئوخشايدىغان 10سۈرىنى مەيدانغا كەلتۈرۈپ بېقىشقا چاقىردى. ﴿ئۇلار قۇرئاننى (مۇھەممەد) ئۆزى ئىجاد قىلغان دېيىشەمدۇ؟ ئېيتقىنكى، «(بۇ سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، ئاللاھتىن باشقا چاقىرالايدىغانلىكى كىشىلىرىڭلارنى (ياردەمگە) چاقىرىپ، (بەدىئىيلىك جەھەتتىن) قۇرئاندىكىگە ئوخشايدىغان ئون سۈرە ئىجاد

---

(1) ئىسرا سۈرىسى 88- ئايەت.

قىلىپ بېقىڭلار﴾[1]. ئۇلار بۇنىمۇ ئىجاد قىلالمىدى.

ئاخىرىدا ئۇلارنى بىرلا سۈرە ئىجاد قىلىپ بېقىشقا چاقىردى. ﴿بەندىمىزگە بىز چۈشۈرگەن قۇرئاندىن شەكلەنسەڭلار، كېلىڭلار سىلەرمۇ قۇرئانغا ئوخشاش بىرەر سۈرىنى مەيدانغا چىقىرىپ بېقىڭلار، ئەگەر دەۋايىڭلاردا راستچىل بولساڭلار، ئاللاھتىن باشقا ياردەمچىڭلارنىڭ ھەممىسىنى چاقىرىڭلار﴾[2]. ئۇلار بىر سۈرىنىمۇ ئىجاد قىلالمىدى.

شۇنداق قىلىپ، ئەرەبلەر يۇقىرىقى دۇئېلارنىڭ ھېچبىرىگە جاۋاب بېرەلمىگەن ۋە ئۆزلىرىنىڭ قۇرئان كەرىم ئالدىدا ئاجىز قالغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بولغاندىن كېيىن، ئۇلار قۇرئان كەرىمنىڭ مۆجىزە ئىكەنلىكى ۋە راستىنلا ئاللاھنىڭ سۆزى ئىكەنلىكىگە قايىل بولدى.

چۈنكى قۇرئان كەرىمنىڭ ئەدەبىي مۆجىزىسىنى شۇ ۋاقىتتىكى ئەشەددىي كۇففارلارمۇ ئېتىراپ قىلغان ئىدى. ئىسلام دىنىغا جېنى بىلەن قارشى تۇرۇپ كەلگەن ۋەلىد ئىبنى مۇغىرە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كەلگىنىدە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا قۇرئان كەرىمدىن بىر قانچە ئايەت ئوقۇپ بەرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ كۆڭلى بىردىنلا يۇمشاپ ئۆزىگە نېمە بولغانلىقىنى بىلەلمەي قالىدۇ. شۇ ۋاقىتتا ئىسلامنىڭ ئەڭ ئەشەددىي دۈشمىنى ئەبۇ جەھىل ئۇنىڭ يېنىغا كېلىدۇ. ۋەلىد ئەبۇ جەھىلگە مۇنداق دەيدۇ: «سەنمۇ بىلىسەن، مەن ئەرەبلەرنىڭ ئەڭ تالانتلىق شائىرىمەن، ئەرەبلەردە مېنى بېسىپ چۈشىدىغان شائىر يوق. قەسەم بىلەن ئېتىراپ قىلىمەنكى، مەن مۇھەممەد(ئەلەيھىسسالام) تىن ئاڭلىغانلىرىم شېئىر ئەمەس ياكى قەسىدە ئەمەس، ئۇ شۇنداق بىر سۆزلەركى، ئادەمنىڭ كۆڭلىگە ھۇزۇر-ھالاۋەت بېغىشلايدۇ، قۇرۇلمىسى ئىنتايىن ئېسىل، بۇ سۆزلەرنى بېسىپ چۈشەلەيدىغان سۆزلەر يوق، ئۇ ھەممىشە ئۈستۈنلۈككە ئىگە، ھەر قانداق بەدىئىي بايانلارنى يوققا چىقىرالايدۇ».

مانا بۇ، ئىسلام دىنىنى يوقىتىش ئۈچۈن بار كۈچى بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىپ كېلىۋاتقان بىر كاپىر ئادەمنىڭ گۇۋاھلىقىدۇر.

قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنى بىرىنچى سۈرە فاتىھە سۈرىسىدىن ئەڭ ئاخىرقى سۈرە ناس سۈرىسىگە قەدەر ھەممىنى كۆزدىن كەچۈرىدىغان بولساق، قۇرئان كەرىمنىڭ بېشىدىن ئاخىرىغىچە پۈتۈن ئايەتلىرىدە ئىستىلىستىكا ۋە بايانىنىڭ ئەڭ يۇقىرى ئۆلچەملىرىنى بايقايمىز. بۇ ئايەتلەر سۆزلىرىنىڭ ئېسىللىكى بىلەن بىزنى قايىل قىلىشتىن ئاۋۋال، ئۇنىڭ ھۇزۇر-ھالاۋىتى قەلبىمىزگە بېرىپ بولىدۇ.

قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنىڭ بەدىئىيلىكىگە بىر مىسال

تۆۋەندە، قۇرئان كەرىمنىڭ ئىستىلىستىكا جەھەتتە ئەڭ ئۈستۈن بەدىئىيلىككە ئىگە ئىكەنلىكىگە بىرلا مىسال كەلتۈرىمەن. ئەرەبلەر قاتىلدىن قىساس ئېلىشنىڭ قاتىللىق جىنايەتلىرىنىڭ تەكرارلىنىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدىغانلىقىنى ئەڭ ئىنچام ۋە ئەڭ بەدىئىي سۆز بىلەن ئىپادىلىمەكچى بولۇپ، «ئۆلتۈرۈش ئۆلتۈرۈشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ» دېگەن جۈملىنى تۈزۈپ چىقىپ، ئۇنى ئەڭ بەدىئىي جۈملە دەپ قارىغانلىقتىن، كەبىگە ئېسىپ قويۇپ پەخىرلەنگەن ئىدى. چۈنكى ئۇلار ھەمىشە ئەڭ بەدىئىي شېئىرلارنى ۋە ھېكمەتلىك، بەدىئىي جۈملىلەرنى كەبىگە ئېسىش بىلەن

(1) ھۇد سۈرىسى13- ئايەت.
(2) بەقەرە سۈرىسى23- ئايەت.

پەخىرلىنەتتى.

قۇرئان كەرىمدىن ﴿قىساستا ھايات بار﴾[1] دېگەن ئايەت چۈشىشى بىلەن ئۇلارنىڭ كەبىگە ئىبىسىپ پەخىرلەنگەن بۇ بەدىئىي جۈملىسى ئادەتتىكى سۆزلەرگە ئايلىنىپ قالدى ۋە پۈتۈن ئۇستۇنلىكىنى يوقىتىپ قۇرئان كەرىمگە ئورۇن بوشىتىپ بەردى.

ئىستىلىستىكا مۇتەخەسسىسلىرى قۇرئان كەرىمدىكى﴿ قىساستا ھايات بار﴾ دېگەن ئايەت بىلەن «ئۆلتۈرۈش ئۆلتۈرۈشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ» دېگەن جۈملە ئوتتۇرىسىدا بەدىئىيلىك جەھەتتە ئالاھىدە چوڭ پەرق بارلىقىنى ۋە مەزكۇر ئايەتنىڭ بۇ جۈملىدىن 20 دىن كۆپرەك تەرەپتىن ئۇستۇن بەدىئىيلىككە ئىگە ئىكەنلىكىنى بايان قىلىدۇ. مەسىلەن:

(1) يۇقىرىقى ئايەتنىڭ ھەرپ سانى «ئۆلتۈرۈش ئۆلتۈرۈشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ» دېگەن جۈملىنىڭ ھەرپ سانىدىن ئاز. ئايەت12 ھەرپتىن، بۇ جۈملە 14 ھەرپتىن تەركىب تاپقان. مەلۇمكى، قانچىلىك ئاز سۆز ۋە ئاز ھەرپ بىلەن ئىپادىلەنگەن مەنە ئەڭ بەدىئىي مەنىدۇر.

(2) ئايەتنىڭ مەنىسى ناھايىتى ئوچۇق. چۈنكى ئۇ قاتىلدىن قىساس ئېلىشنىڭ زۆرۈرلىكىنى تەكىتلەيدۇ. ئەمما «ئۆلتۈرۈش ئۆلتۈرۈشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ» دېگەن جۈملىنىڭ مەنىسى ئېنىق ئەمەس. چۈنكى، ھەر قانداق ئۆلتۈرۈش قىساس ئۈچۈن بولمايدۇ. ئادەملەر بىر-بىرىنى ناھەقمۇ ئۆلتۈرۈپ قويىدۇ. بۇ جۈملىدە قىساسنى ئىپادىلەيدىغان بىرمۇ سۆز يوق.

(3) ئايەتتە بىرەر سۆزمۇ تەكرارلانغان ئەمەس. چۈنكى سۆزنىڭ تەكرارلىنىشى جۈملىنىڭ بەدىئىيلىكىگە سەلبىي تەسىر يەتكۈزىدۇ. ئەمما «ئۆلتۈرۈش ئۆلتۈرۈشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ» دېگەن جۈملىدە، «ئۆلتۈرۈش» دېگەن سۆز تەكرارلانغان.

(4) ئايەتتىكى «قىساس» سۆزى ئادالەتنى ھېس قىلدۇرىدۇ. چۈنكى باشقىسىنىڭ ھاياتىنى نابۇت قىلغان ئادەمنىڭ ھاياتىمۇ نابۇت بولۇشقا مەھكۇمدۇر. ئەمما «ئۆلتۈرۈش ئۆلتۈرۈشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ» دېگەن جۈملە بۇ مەنىنى بېرىشتىن يىراق.

(2) قۇرئان ئايەتلىرىنىڭ ئۆزى ئىخچام، مەنىسى چوڭقۇرلىقى

قۇرئان ئايەتلىرىدىكى ھەر بىر سۆز ئۆزى ئىخچام، مەنىسى چوڭقۇر سۆزلەردىن بولۇپ، سۆزلەر ئارىسىدىكى رەت-تەرتىپ ۋە ئۆزئارا باغلىنىشچانلىق پەۋقۇلئاددە يۇقىرىدۇر. مەن بۇ ئورۇندا بىرلا مىسال كەلتۈرۈشنى خالايمەن:

قۇرئان كەرىمدە، مەيلى قايسى ئايەتتە بولمىسۇن « ئاڭلاش» سۆزى «كۆرۈش» سۆزىنىڭ ئالدىدا كەلگەن. «ئاڭلاش» سۆزى ۋە ئۇنىڭدىن ياسالغان ياسالما سۆزلەر قۇرئان كەرىمدە 227 قېتىم ئۇچرىسا، « كۆرۈش» سۆزى ۋە ئۇنىڭدىن ياسالغان ياسالما سۆزلەر 148 قېتىم ئۇچرايدۇ؛ « كۆز»، « قۇلاق» بايان قىلىنغان ئايەتلەرنىڭ ھەممىسىدە « قۇلاق» سۆزى ھەمىشە « كۆز» سۆزىنىڭ ئالدىدا كېلىدۇ. مەسىلەن: ﴿ئىنسان قىيامەت كۈنى) قۇلاق، كۆز، دىل (قاتارلىق سەزگۈ ئەزالىرى)نىڭ قىلمىشلىرى ئۈستىدە چوقۇم سوئال – سوراق قىلىنىدۇ﴾[2]، ﴿سىلەر ئۈچۈن قۇلاقلارنى، كۆزلەرنى ۋە يۈرەكلەرنى ياراتتى، سىلەر بەك ئاز شۈكۈر

(1) بەقەرە سۈرىسى179- ئايەت.

(2) ئىسرا سۈرىسى 36- ئايەت.

قىلىسىلەر﴾[1]، ﴿ئۇلار (ھەقنى) ئاڭلاشقا ۋە (ھەقنى) كۆرۈشكە قادىر بولالمايدۇ﴾[2].

يۇقىرىقى ئايەتلەردىن باشقا «قۇلاق» بىلەن «كۆز» تىلغا ئېلىنغان بارلىق ئايەتلەردە «قۇلاق» سۆزى بىلەن ئىنساننىڭ ئاڭلاش سېزىمى رەت جەھەتتە « كۆز» سۆزى بىلەن كۆرۈش سېزىمىنىڭ ئالدىدا كېلىدۇ. بۇ نېمە ئۈچۈن شۇنداق؟

قېنى بىز نەزىرىمىزنى ئىلىم – پەن ئالىملىرىنىڭ بۇ ھەقتىكى تەتقىقات نەتىجىلىرىگە ۋە ئىلمىي پاكىتلارغا سېلىپ باقايلى:

تۆرەلمەشۇناسلىق ئىلمىنىڭ تەكشۈرۈپ ئېنىقلىشىچە، ئىنساننىڭ ئاڭلاش ۋە كۆرۈش ئەزالىرى بىرلا ۋاقىتتا يارىتىلىدۇ. تۆرەلمە تۆرىلىپ ئۈچ ھەپتە بولغاندا، ئۇنىڭ قۇلاق ئاساسىي تاختىسى يېتىلىدۇ، بۇ ئاڭلاش ئورگىنىنىڭ يېتىلىشىنىڭ باشلىنىشى، تۆرەلمىگە تۆت ھەپتە بولغاندا كۆزىنىڭ ئاساسىي تاختىسى يېتىلىدۇ، بۇ ۋاقىتتا ئىچكى قۇلاق تەرەققىي قىلغان ھالغا كېلىدۇ، تۆت ھەپتە بولغاندا قۇلاق قۇلۇلىسى يېتىلىشكە باشلاپ، سەككىز ھەپتە بولغاندا مۇكەممەل ئاڭلاش ئويمىنى شەكىللىنىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئىچكى قۇلاق بەش ئايدا تولۇق يېتىلىدۇ ھەم ئاڭلاش سەزگۈ نېرۋىلىرى غىدىقلىنىشنى قوبۇل قىلالايدۇ. ئەمما كۆز، كۆز ئالمىسى بىلەن كۆرۈش پەردىسى (نۇرلۇق پەردە) يەتتە ئايدا يېتىلىدۇ ھەم ئېچىلىدۇ. بىراق كۆز بالىياتقۇ ئىچىدە ھېچنەرسىنى كۆرەلمەيدۇ. ئەمما قۇلاق ئاۋازلارنى ئاڭلىيالايدۇ، بوۋاق ئانىسىنىڭ يۈرەك سوقۇشىنى ۋە ئۈچەي ھەرىكەتلىرىنى ئاڭلىيالايدۇ.

خۇلاسە قىلغاندا:

(1) تۆرەلمىنىڭ ئاڭلاش سەزگۈ سىستېمىسى كۆرۈش سەزگۈ سىستېمىسىدىن بۇرۇن يېتىلىدۇ، ئاڭلاش سەزگۈسى تۆرەلمە بەش ئايلىق بولغاندا چوڭ ئادەمنىڭ ئاڭلاش سەزگۈ سىستېمىسى شەكلىگە كىرىدۇ. كۆرۈش سەزگۈ سىستېمىسى بالىلار 10 ياشقا كىرگەندىن كېيىن ئاندىن مۇكەممەللىشىپ پىشىپ يېتىلىدۇ.

(2) تۆرەلمە بالىياتقۇدىكى چېغىدا ئاۋازلارنى ئاڭلىيالايدۇ، ئەمما نۇر، سىزىقلارنى تۇغۇلغاندىن كېيىن پەرقلەندۈرەلەيدۇ.

قۇرئان كەرىمدە « ئاڭلاش» سۆزىنىڭ« كۆرۈش» سۆزىنىڭ ئالدىدا بايان قىلىنغانلىقىنىڭ يەنە باشقا سەۋەبلىرى مۇنداق:

(1) بىئولوگىيە ئىلمىنىڭ ئىسپاتلىشىچە، ئادەم ئۇخلاشتىن ئىلگىرى ئاۋۋال ئۇنىڭ كۆرۈش سەزگۈسى تورمۇزلىنىپ (ئاستا – ئاستا ئۆچۈپ)، ئاندىن كېيىن ئاڭلاش سەزگۈسى تورمۇزلىنىپ ئىشتىن توختايدۇ. ئىنسان ھوشسىزلانغاندا، ئوكسىگېن يېتىشمىگەندە، سەكەراتقا چۈشكەندە، مېڭىگە قان يېتىشمىگەن ئەھۋاللاردىمۇ ئاۋۋال كۆرۈش سېزىمى يوقىلىپ، ئاندىن ئاڭلاش سېزىمى يوقىلىدۇ.

(2) ئايروپىلاندا ئۇچقاندا تېز سۈرئەت بىلەن يۇقىرى ئۆرلىگەندە كۆرۈش قۇۋۋىتىگە تەسىر يېتىپ مۈجمەل كۆرۈش قۇۋۋىتى شەكىللىنىدۇ. ئەمما ئاڭلاش ئىقتىدارى ھەرگىز يوقالمايدۇ، ئىنتايىن تۆۋەن بولسىمۇ ساقلىنىپ قالىدۇ.

(3) ئادەم ئۇخشاش بولمىغان يۆنىلىش ۋە ئوخشاش بولمىغان تەرەپلەردىن كەلگەن

---

(1) سەجدە سۈرىسى 9- ئايەت.

(2) ھۇد سۈرىسى 20- ئايەت.

ئاۋازلارنى ئاڭلىيالايدۇ. ئەمما ئادەمنىڭ بېشى مۇقىم بىر ئورۇندا تۇرغاندا، ئۇنىڭ تەكشىلىكتىكى كۆرۈش بولۇڭى 180°، تىكلىكتىكى كۆرۈش بولۇڭى 145° بولىدۇ. نۇر تۈز سىزىق بويىچە تارقالغاچقا، توسالغۇلاردىن، ئەگرى جايلاردىن ھەم سۈزۈك بولمىغان جىسىملاردىن ئۆتەلمەيدۇ. ئەمما ئاۋاز ھەر قايسى تەرەپلەرگە تارقىيالايدۇ. ئېگىز – پەس جايلاردىمۇ، قېلىن، ئېگىز تاملاردىمۇ تارقىيالايدۇ.

(4) ئىنساننىڭ ئاڭلاش سەزگۈسىدىن كەلگەن ئۇچۇرلار ئۇنىڭ ئېسىدە ساقلىنىپ قالىدۇ. ئەمما باشقا سەزگۈ ئەزالار ئارقىلىق ئېرىشىلگەن ئۇچۇرلارنىڭ ساقلىنىپ قېلىشى ھەم تەسىرى بۇنىڭغا يەتمەيدۇ. شۇنداقلا كۆرۈش سەزگۈسى ئارقىلىق قوبۇل قىلىنىدىغان ئۇچۇرلارنىڭ مىقدارى ئاڭلاش سەزگۈسى ئارقىلىق قوبۇل قىلىنىدىغان ئۇچۇرلاردىن كۆپ بولسىمۇ، مېڭىدە قېلىشتا ئاڭلاش سەزگۈسىدىن كەلگەن ئۇچۇرلارغا يەتمەيدۇ. شۇڭا قۇرئان كەرىمنىڭ ئىنساننىڭ قەلبىنى ئېرىتىۋېتىدىغان، جاھاننى لەرزىگە سالىدىغان مۇڭلۇق، تەسىرلىك قىرائىتى راستىنلا مۇسۇلمان ئادەمنىڭ قەلبىنى ئېرىتىدۇ ۋە ئۇنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ.

دېمەك، قۇرئان كەرىمدە «قۇلاق» ۋە «ئاڭلاش» سۆزلىرىنىڭ «كۆز» ۋە «كۆرۈش» سۆزلىرىنىڭ ئالدىدا قويۇلۇشى چوڭقۇر ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. ئىلىم – پەن تەرەققىي قىلمىغان مۇندىن 14 ئەسىر ئىلگىرىكى چاغلاردا، بىرەر ئىنساننىڭ بۇ ھەقىقەتلەرنى بىلىشى ھەرگىزمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. قۇرئان كەرىمنىڭ ئاللاھنىڭ سۆزى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن بۇنىڭ ئۆزىلا كۇپايە قىلىدۇ.

(3) قۇرئان كەرىمنىڭ تېكىستلىرىدىكى سىلىقلىق

قۇرئاننىڭ تېكىستلىرى، لەۋزى ئىنتايىن سىلىق، چاققان، مەنىگە دالالەت قىلىش ئۇستىلىقى ئالاھىدە يۇقىرى، ئوقۇش ۋە يادلاش ئۈچۈن بەكمۇ ئەپلىك ھەم ئوڭايدۇر. قۇرئاننى ئوقۇشنى بىلمەيدىغان ئادەممۇ بىر ئاڭلاش بىلەنلا بۇنى ئەلۋەتتە ھېس قىلالايدۇ. ھەتتا ئۇلار ئايەت بىلەن ھەدىسنىڭ پەرقىنى ئاڭلاپلا بىلەلەيدۇ. مۇندىن باشقا ئاڭلىنىۋاتقان ئەرەبچە سۆزلەر ئىچىدىن قۇرئان ئايەتلىرىنى تېزلا بايقىۋالالايدۇ. قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىدىكى سۆزلەرنىڭ ئاھاڭ ۋە رىتىم جەھەتتىكى ئورۇنلاشتۇرۇلۇشىمۇ ئۇنىڭ مەنىسىگە قاراپ بولغان. مەسىلەن: ئەھلى جەننىتى بولىدىغان ياخشى كىشىلەر ھەققىدىكى بايانلاردا ئايەتلەر ئىنتايىن يۇمشاق، سىلىق تەلەپپۇز قىلىنىدىغان ھەرپ ۋە سۆزلەردىن تەركىب تاپقان. ﴿إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ﴾[1]، ﴿ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ. ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ. وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ﴾[2] دېگەن ئايەتلەرگە ئوخشاش. ئەمما ئەھلى دوزىخى بولىدىغان يامان ئادەملەر ھەققىدە كەلگەن بايانلاردا، ئايەتلەر

---

(1) ھەج سۈرىسىنىڭ 100- ئايىتى. تەرجىمىسى: «ئاللاھ ھەقىقەتەن ئىمان ئېيتىپ ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىدۇ، ئۇلار جەننەتلەردە ئالتۇن بىلەيزۈكلەرنى ۋە مەرۋايىتلارنى زىننەت بۇيۇمى قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ كىيىمى يىپەكتىن بولىدۇ».

(2) ھىجر سۈرىسىنىڭ 45- ۋە 46- ئايەتلىرى- ئايەتلەرنىڭ تەرجىمىسى: «تەقۋادارلار ھەقىقەتەن (جەننەتلەردە) باغ – بوستانلاردىن (سۇ، ھەسەل ۋە مەي ئېقىپ) تۇرىدىغان بۇلاقلاردىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئۇلارغا "جەننەتكە ئامان – ئېسەن كىرىڭلار" دېيىلىدۇ».

ئادەمنىڭ يۈرىكىگە قورقۇنچ سالىدىغان، تەلەپپۇزى ئىنتايىن قاتتىق چىقىدىغان ھەرپلەر ۋە سۆزلەردىن تەركىب تاپقان.﴿وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ فِي الأَصْفَادِ. سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٍ وَتَغْشَى وُجُوهَهُمْ النَّارُ﴾[1]، ﴿جَهَنَّمَ يَصْلاهَا مَذْمُومًا مَّدْحُورًا﴾[2] دېگەن ئايەتلەرگە ئوخشاش.

(4) قۇرئان كەرىمنىڭ جازىبىيىتى

قۇرئان كەرىمنىڭ جازىبىيىتىمۇ ئالاھىدە چوڭ بىر مۆجىزە. سىز بىرەر بەدىئىي ئەسەرنى دەسلەپ ئوقۇغىنىڭىزدا، ئۇنىڭ سېھرىي كۈچى سىزنى ئۆزىگە جەلب قىلىدۇ، ئۇنى تويماي ئوقۇيسىز. ئەمما ئۇنى قايتىلاپ ئوقۇغىنىڭىزدا سىزدىكى ھاياجان يوقىلىدۇ -دە، سىزگە بىرەر يېڭىلىق ھېس قىلىنمىغانلىقتىن، ئۇنى قايتىلاپ ئوقۇشتىن زېرىكىش ھېس قىلىسىز. ھالبۇكى قۇرئاندا بۇنداق خۇسۇسىيەتلەر يوق. ئەكسىچە، سىز قۇرئاننى قانچىلىك كۆپ قايتىلاپ ئوقۇغانسېرى ئۇنىڭ جازىبىيىتى شۇنچىلىك ئاشىدۇ، ئۇنى تويماي ئوقۇيسىز. ئۇنىڭ ھۇزۇر - ھالاۋىتى سىزنى زوقلاندۇرىدۇ. بەش ۋاخ ناماز ئوقۇيدىغان ئادەم نامازدا كۈنىگە فاتىھە سۈرىسىنى ئاز دېگەندە 32 قېتىم ئوقۇيدۇ. ئەمما ئۇلار ئەينى سۈرىنى بۇنچىلىك كۆپ ئوقۇشتىن قىلچە زېرىكىش ھېس قىلمايدۇ. چۈنكى ئۇلار بۇ سۈرىنى ھەر قېتىم ئوقۇغىنىدا يېڭى – يېڭى مەنىلەرگە ۋە مەنىۋى يۈكسىلىشلەرگە ئىگە بولىدۇ.

قۇرئان كەرىمنىڭ جازىبىيىتى ئۆز ۋاقتىدىكى ئەرەب تىلىنى ياخشى بىلىدىغان كۆپلىگەن ئەرەبلەرنىڭ بىرەر ئايەتنىڭ تىلاۋىتىنى ئاڭلاپ قېلىش سەۋەبى بىلەن دىللىرى بىردىنلا ئېرىپ مۇسۇلمان بولۇشىغا تۈرتكە بولغان سەۋەبلەرنىڭ بىرىدۇر. ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب مۇسۇلمان بولۇشتىن بۇرۇن ئىسلامنى ئەڭ ئۆچ كۆرىدىغان، مۇشرىك ئەرەبلەرنىڭ ئىچىدە ئەڭ نوپۇزلۇق كىشىلەردىن بىرى ئىدى. ئۇ بىر كۈنى ئۇنىڭدىن قورقۇپ مەخپىي ھالدا مۇسۇلمان بولغان سىڭلىسى ئوقۇۋاتقان قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنى ئىختىيارسىز ئاڭلاپ قېلىپ، ئۇنىڭ قاتتىق دىلى بىردىنلا ئېرىپ، ئۆچمەنلىك تولغان كۆڭلى بىردىنلا تۈمشاپ شۇ ئاندا مۇسۇلمان بولغان. شۇ ۋاقىتتىكى ئەرەب كاتتىباشلىرىنىڭ خەلقنى قۇرئان كەرىم تىلاۋىتىنى ئاڭلاپ قېلىشتىن قاتتىق توسقانلىقىنىڭ سەۋەبىمۇ قۇرئان كەرىمنىڭ جازىبىيىتى ئالدىدا ئۇلارنىڭ ئامالسىز قالغانلىقىنىڭ بىر دەلىلى ئىدى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ھېكايە قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿كاپىرلار: «بۇ قۇرئانغا قۇلاق سالماڭلار، ئۇنى ئېلىشتۇرىۋېتىڭلار، (شۇنداق قىلساڭلار قۇرئاننىڭ تارتىش كۈچى ئالدىدا) غەلىبە قىلىشىڭلار مۇمكىن» دەيدۇ﴾[3].

ئەمما ھازىرقى زاماندا، خۇددى زىرائەتچىلىككە يارىمايدىغان قاتتىق يەر سۇنى قوبۇل قىلمىغاندەك، كۆپ ساندىكى مۇسۇلمانلارنىڭ، ھەتتا ئەرەب تىلىنى ياخشى بىلىدىغان ئەرەبلەرنىڭمۇ دىلى قارىيىپ، كۆڭلى قاتتىقلىشىپ كەتكەنلىكتىن قۇرئان كەرىم ئۇلارغا تەسىر

(1) ئىبراھىم سۈرىسىنىڭ 49- ۋە 50- ئايەتلىرى. تەرجىمىسى: «ئۇ كۈندە (قىيامەت كۈنىدە) گۇناھكارلارنى زەنجىرلەر بىلەن بىر- بىرىگە چېتىلىپ باغلانغان ھالدا كۆرىسەن. ئۇلارنىڭ كۆڭلىكى قارا مايدىن بولىدۇ، ئوت ئۇلارنىڭ يۈزلىرىنى ئورىۋالىدۇ».

(2) ئىسرا سۈرىسىنىڭ 18- ئايىتى. تەرجىمىسى: «ئۇنى دوزاخ بىلەن جازالايمىز، ئۇ دوزاخقا خارلانغان، (ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن) قوغلانغان ھالدا كىرىدۇ».

(3) فۇسسىلەت سۈرىسى 26- ئايەت.

قىلمايدۇ. چۈنكى مۇنداقلار قۇرئان كەرىمنى ھەقىقىي رەۋىشتە ئاڭلاشتىن خېلىبەك يىراقتا.

قۇرئان كەرىمنىڭ ئىلمىي مۆجىزىلىرى

1841. سوئال: قۇرئان كەرىمنىڭ ئىلمىي مۆجىزىلىرى قايسىلار؟
جاۋاب: قۇرئان كەرىمنىڭ ئىلمىي ھەقىقەتلەردىن خەۋەر بەرگەن مۆجىزىلىرى ئىنتايىن كۆپ بولۇپ، ئۇنىڭ دەلىللىرىدىن بەزىسى تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى: تەبىئىي پەن دەلىللىرى

(1) شامال ۋە بۇلۇتلارنىڭ قوزغىلىشى

بۇلۇتلارنىڭ يۆنىلىشى بۇلۇتلارنى بارلىققا كەلتۈرىدىغان ۋە ئۇلارنى ھەرىكەتلەندۈرىدىغان شاماللارنىڭ سەۋەبى بىلەن بولىدۇ. تەتقىقاتچى ئالىملار شاماللارنىڭ دېڭىز يۈزىگە كۆتۈرۈلگەن سۇ پارلىرىنى يۇقىرىغا كۆتۈرۈپ بۇلۇت ھاسىل قىلىدىغانلىقى، شۇنداقلا شامالنىڭ چاڭ - توزانلارنى ۋە بىر قىسىم تۇپراق دانچىلىرىنىمۇ يۇقىرىغا كۆتىرىدىغانلىقىنى بايقىدى. ئۇلار يەنە شاماللار كۆتىرىپ يۇقىرىغا ئېلىپ چىققان چاڭ - توزان، تۇپراق دانچىلىرى، ئۆسۈملۈك ئۇرۇقچىلىرى ۋە تۇمان قاتارلىقلارنى دېڭىزدىن كۆتۈرۈلگەن سۇ پارلىرىغا ئارىلاشتۇرىدىغانلىقىنى ۋە بۇ دانچىلارنىڭ ئەتراپىنى سۇ پارلىرى ئوراپ ئاستا - ئاستا چوڭىيىشى نەتىجىسىدە ئېغىر بۇلۇت پارچىلىرىنىڭ بارلىققا كېلىدىغانلىقىنى تونۇپ يەتتى.

قۇرئان كەرىم بۇلۇتنىڭ شاماللار ئارقىلىق قوزغىلىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ شاماللارنى ئەۋەتىپ بۇلۇتنى قوزغايدۇ، ئاندىن ئۇنى ئاسماندا خالىغىنىچە تارقىتىدۇ﴾[1].

قۇرئان يەنە، شامالارنىڭ سۇپارلىرىنى ھەيدەيدىغانلىقىنى، ئاندىن ئۇنىڭدىن ئېغىر بۇلۇت ھاسىل بولۇپ، ئۇنىڭدىن يامغۇر تامچىلىرى چۈشىدىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ: ﴿بىز يامغۇرنى ھەيدەيدىغان شامالارنى ئەۋەتتۇق. بىز بۇلۇتتىن يامغۇر ياغدۇرۇپ سىلەرنى سۇغاردۇق، سىلەر ھەرگىز ئۇنى ساقلاشقا قادىر ئەمەسسىلەر﴾[2].

(2) ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ئەسلىدە تۇمان ئىكەنلىكى

كىشىلەر ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ئەسلىدە تۇمان ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى. تەتقىقاتچىلار زامانىمىزدىكى ئىلىم - پەننىڭ سايىسىدا ئاسمان جىسىملىرىدىكى قالدۇق تۈتۈن ماددىلىرىنى ۋە ئۇلاردىن يېڭى پلانېتلارنىڭ تەركىب بولىۋاتقانلىقىنى كۆردى ۋە ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ئەسلىدە تۇمان ئىكەنلىكىنى بايقىدى. ئەمما قۇرئان كەرىم بۇ ھەقىقەتنى مۇندىن بۇرۇن قەيت قىلغان.﴿ئاللاھ ئاندىن ئاسماننى يارىتىشقا يۈزلەندى، ھالبۇكى، ئۇ تۇمان ھالىتىدە ئىدى﴾[3].

(3) ئاي نۇرىنىڭ ئۆچۈرۈلگەنلىكى

تەتقىقاتچىلار ئاينىڭ ئەسلىدە قۇياشقا ئوخشاش يانىدىغان نۇرلۇق ماددا بولۇپ، كېيىن ئۇنىڭ نۇرى ئۆچۈرۈلگەنلىكىنى ۋە كېچىدىكى ئاي نۇرىنىڭ پەقەت قارشى تەرەپتىكى

---

(1) رۇم سۈرىسى 47 - ئايەت.
(2) ھىجر سۈرىسى 22 - ئايەت.
(3) فۇسسىلەت سۈرىسى 11 - ئايەت.

قۇياشنىڭ نۇرىدىن ئەكس ئەتكەن (قايتۇرغان) يورۇقلۇق ئىكەنلىكىنى بايقىدى. ھالبۇكى قۇرئان كەرىم بۇ ھەقىقەتنى ئاللىبۇرۇن ئىپادىلەپ: ﴿كېچە بىلەن كۈندۈزنى ئىككى ئالامەت قىلدۇق، كېچىنىڭ ئالامىتىنى (يەنى نۇرىنى) كۆتۈرىۋەتتۇق﴾[1].

قۇرئان كەرىم يەنە قۇياشنى يانغۇچى چىراق، ئاينى يورۇقلۇق بەرگۈچى دەپ تەرىپلىگەن: ﴿ئاسماندا بۇرۇجلەرنى، يېنىپ تۇرىدىغان چىراق(قۇياش)نى ۋە نۇرلۇق ئاينى ياراتقان ئاللاھنىڭ بەرىكىتى بۈيۈكتۇر﴾[2].

بۇ ئايەتلەردە، ئاينىڭ يورۇقلۇقنى قۇياشتىن قوبۇل قىلىدىغانلىقى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇلغان. ئاللاھ تائالانىڭ قۇياش بىلەن ئاينى "ئىككى چىراغ" دەپ تونۇشتۇرماستىن، قۇياشنى "چىراغ"، ئاينى "نۇرلۇق" دەپ سۈپەتلىگەنلىكى بۇنىڭ دەلىلىدۇر. شۇنى ئونۇتماسلىق كېرەككى، قۇرئان كەرىمدىكى ھەر بىر سۆزنىڭ ئۆز ئورنىغا شۇنداق كەم – زىيادە قىلىنماستىن، ئىنتايىن مۇكەممەل ھالدا ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىقى ھەرگىزمۇ مەقسەتسىز ئەمەس. ئەرەب تىلىنىڭ زەۋقىنى تېتىغانلار بۇنى ئەلۋەتتە بىلىدۇ.

(4) ھاۋا بوشلۇقىدا ئوكسىگېننىڭ كەملىكى

كىشىلەر ھازىرقى ئىلىم - پەن بارلىققا كېلىشتىن بۇرۇن، بىز نەپەس ئېلىۋاتقان ئوكسىگېننى ھاۋانىڭ يۇقىرى قاتلاملىرىدىمۇ بار، دەپ گۇمان قىلىشاتتى. ئايروپىلان ئىجاد قىلىنىپ كىشىلەر ئاسمانغا ئۆرلىگەندىن كېيىن، ھاۋانىڭ يۇقىرى قاتلاملىرىدا ئوكسىگېننىڭ كەملىكىنى، بۇ سەۋەبتىن ئۇ جايلاردا نەپەسنىڭ سىقىلىدىغانلىقىنى بىلدى. ئەمما قۇرئان بۇ ھەقىقەتنى مۇندىن بۇرۇن ئىپادىلەپ: ﴿ئاللاھ كىمنى ھىدايەت قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭ كۆكسىنى ئىسلام ئۈچۈن ئاچىدۇ، ئاللاھ كىمنى ئازدۇرماقچى بولسا، ئۇنىڭ كۆكسىنى شۇنچە تارايتىۋېتىدۇكى، (ئىمان ئېيتىش) ئۇنىڭغا گويا ئاسمانغا چىقىشتىنمۇ قىيىن تۇيۇلىدۇ﴾[3].

بۇ ئايەتتە، ئىمان ئېيتىش قىيىن كەلگەنلىكتىن كۆكسى تارايغان كىشى ھاۋا بوشلۇقىغا چىققاندا ئوكسىگېننىڭ كەملىكىدىن نەپىسى سىقىلغان كىشىگە ئوخشىتىلغان. بۇ ئايەتتە، ھاۋا بوشلۇقىدا ئوكسىگېننىڭ كەملىكىدىن نەپەس ئېلىشنىڭ قىيىنلىقىغا ئىشارەت قىلىنغان.

(5) ھەر شەيئىنىڭ جۈپ ئىكەنلىكى

تەتقىقاتچىلار ئۆسۈملۈكلەرنىڭمۇ خۇددى جانلىقلارغا ئوخشاش جۈپ ئىكەنلىكىنى، ھەتتا جاماداتلار(قاتتىق جىسىملار)نىڭمۇ جۈپ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. قۇرئان كەرىم مۇنداق دېگەن: ﴿پۈتۈن شەيئىلەرنى جۈپ ياراتقان، زېمىندىن ئۈنۈپ چىقىدىغان نەرسىلەرنى، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنى ۋە ئۇلار بىلمەيدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى جۈپ ياراتقان ئاللاھ بارچە نۇقسانلاردىن پاكتۇر﴾[4].

(6) سېزىمنىڭ تېرىدە ئىكەنلىكى

تىببىي مۇتەخەسسىسلەر ئاغرىقنى ھېس قىلىش پەقەت تېرىدە ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ چىقتى. بەدەنگە ئوكۇل سېلىنغاندىمۇ ئوكۇل تېرىدىن گۆشكە ئۆتۈپ بولغىچە ئاغرىق ھېس قىلىنىدۇ. ئەمما ئوكۇل گۆشكە ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن ئاغرىق ھېس قىلىنمايدۇ. كۆيۈكمۇ شۇنداق.

---

(1) ئىسرا سۈرىسى 12 - ئايەت.
(2) فۇرقان سۈرىسى 61- ئايەت.
(3) ئەنئام سۈرىسى 125- ئايەت.
(4) ياسىن سۈرىسى 36 - ئايەت.

قۇرئان كەرىم بۇ ئىلمىي ھەقىقەتنى ئۆز ۋاقتىدىلا ئېلان قىلغان: ﴿شۈبھىسىزكى، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى دوزاخقا كىرگۈزىمىز، ئۇلارنىڭ تېرىلىرى پىشىپ تۈگىگەن چاغدا ئازابنى تېتىتىش ئۈچۈن ئورنىغا باشقا تېرە يەڭگۈشلەيمىز﴾[1]. چۈنكى تېرە كۆيۈپ بولسا، ئازاب ھېس قىلىنمايدۇ، شۇڭا تېرە يېڭىلىنىپ تۇرغاندىلا ئازاب داۋام قىلالايدۇ.

(7) دېڭىزنىڭ ئىچكى دولقۇنلىرى

كىشىلەر دېڭىزلارنىڭ سۇ ئۈستى دولقۇنلىرىدىن باشقا ئىچكى دولقۇنلارنىڭمۇ بارلىقىنى بىلمەيتتى، شۇنداقلا سۇ ئۈستى دولقۇنلىرىنىڭ يۇقىرىدىن چۈشكەن يورۇقلۇقنى توسۇۋېلىپ، سۇ تېگىدە قاراڭغۇلۇق پەيدا قىلىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. ھازىرقى پەن ـ تېخنىكا بۇنى ئىسپاتلىدى. ئەمما قۇرئان ئەڭ ئاۋۋال بۇنى ئىسپاتلىغان ئىدى: ﴿دېڭىزنى قات قاتمۇ دولقۇنلار ۋە دولقۇنلارنىڭ ئۈستىدىكى قارا بۇلۇتلار قاپلاپ تۇرىدۇ﴾[2].

(8) تاغلارنىڭ قوزۇق ئىكەنلىكى

ئارخېئولوگلار تاغلارنىڭ يەر ئاستىدىكى قىسمى يەر ئۈستىدىكى قىسمى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، خۇددى قېقىلغان قوزۇققا ئوخشايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ يەر تەۋرەشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ياكى يەر تەررەشنى ئاجىزلاشتۇرۇشتا مۇئەييەن رول ئوينايدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويماقتا. قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دېيىلگەن: ﴿(زېمىننىڭ تەۋرەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن) تاغلارنى قوزۇق قىلمىدۇقمۇ؟﴾[3]، ﴿يەر تەۋرەپ ئۇلارنىڭ خاتىرجەمسىز بولماسلىقى ئۈچۈن، بىز زېمىندا تاغلارنى ياراتتۇق﴾[4].

(9) يەرشارىنىڭ ئايلىنىش قانۇنىيىتى

قۇرئان كەرىمدە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿كۆن بەلگىلەنگەن جايغا قاراپ سەير قىلىدۇ. بۇ غالىب ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىنئالا بەلگىلىگەن ئىشىدۇر. ئايغا سەير قىلىدىغان مەنزىللەرنى بەلگىلىدۇق. ھەر بىرى پەلەكتە ئۈزۈپ يۈرىدۇ﴾[5].

بىز ياشاۋاتقان يەر شارىنىڭ ئورنى قۇياشتىن 93 مىليون مىل يىراقلىقتا بولۇپ، ئۇ ئۆز ئوقىدا 24 سائەتتە بىر قېتىم ئايلىنىدۇ ۋە قۇياشنىڭ ئەتراپىنى 365 كۈندە بىر قېتىم ئايلىنىپ بولىدۇ. زېمىن شار شەكىللىك بولۇپ، ئۇنىڭ بىر سائەتلىك ئايلىنىشى مىڭ مىل (1500 كىلومېتر) دۇر. ئۇنىڭ قۇياش ئەتراپىدىكى بىر سائەتلىك ئايلىنىشى 65 مىڭ مىلدۇر. ئەگەر يەر شارى ئۆزىنىڭ ھازىرقى شەكلى ۋە ھەجمىدىن چوڭ ياكى كىچىك بولغان بولسا، زېمىندىكى ھاياتلىق باشقىچە بولغان بولاتتى. چۈنكى يەر شارىنىڭ شەكلى بىلەن ھەجمى ئۇنىڭ تېزلىكى ۋە ئايلىنىشىغا مۇناسىپتۇر. ئەگەر ئۇنىڭ ئايلىنىش سۈرئىتى بىر سائەتتە مىڭ مىل بولماستىن، ئۇنىڭدىن كەم ياكى زىيادە بولغان بولسا يەنە ھاياتلىق باشقىچە بولغان بولاتتى. مەسىلەن: ئۇنىڭ ئايلىنىش سۈرئىتى ھازىرقىدىن زىيادە بولۇپ يۈز مىڭ مىل بولغان بولسا، كۈندۈزنىڭ ئۇزۇنلىقى 120 سائەتكە سوزۇلۇپ كېتىپ، زىرائەتلەر كۆيۈپ كەتكەن ۋە جانلىقلارمۇ ھالاك بولغان بولاتتى. ئەگەر كەم بولۇپ يۈز مىل بولغان بولسا، كۈندۈزنىڭ ۋاقتى ئاران 1سائەت

---

(1) نىسا سۈرىسى 56- ئايەت.
(2) نۇر سۈرىسى 40 - ئايەت.
(3) نەبە سۈرىسى 7- ئايەت.
(4) ئەنبىيا سۈرىسى 31- ئايەت.
(5) سۈرە ياسىن 39- 40- ئايەتلەر.

20 مىنۇتقا قىسقىراپ كېتىپ، زىرائەتلەر پىشمىغان بولاتتى. شۇنىڭدەك، ئەگەر يەرشارىنىڭ قۇياش ئەتراپىدىكى يىللىق ئايلىنىشى ھازىرقىدىن كەم ياكى زىيادە بولغان بولسا، دۇنيادىكى 4 پەسىلدە جىددىي ئۆزگىرىش بولۇپ، يامغۇرنىڭ يېغىش نىزامى بۇزۇلغان بولاتتى. شۇنداقلا، ئەگەر يەرشارىنىڭ قۇياش بىلەن بولغان مۇساپىسى ھازىرقى مىقداردىن يېقىن بولغان بولسا، يەرشارىدىكى ئىنسان، ھايۋان، دەل – دەرەخ، ئۆسۈملۈك ۋ زىرائەت ھەممىسى كۆيۈپ كۈل بولغان بولاتتى، ئەگەر بۇ ئىككىسىنىڭ مۇساپىسى ھازىرقى مىقداردىن يىراق بولغان بولسا، يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسى توڭلاپ نابۇت بولغان بولاتتى. دېمەك، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ چەكسىز ئىلمى ۋە پۇختا پىلانى بىلەن ئەزەلدە شۇنداق بېكىتىلگەن قانۇنىيەتلەردۇر.

(10) زەررىدىن كىچىك نەرسىلەرنىڭ بارلىقى

قۇرئان كەرىم مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاسمان- زېمىندىكى زەررە (ئاتوم) چاغلىق نەرسە ۋە ئۇنىڭدىن كىچىك ياكى چوڭ نەرسە بولسۇن، ھېچ قايسىسى ئاللاھ تائالانىڭ بىلىشىدىن چەتنەپ قالمايدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ كىتابىدا خاتىرىلەنگەن﴾[1]. بۇ ئايەت ئەڭ كىچىك نەرسە - ئاتوملا ئەمەس، بەلكى ئاتومدىنمۇ كىچىك نەرسىلەرنىڭ بارلىقىدىن خەۋەر بەرگەن. ماتېرىيالىزمچىلار 19- ئەسىرگە كەلگۈچىلىك ئەڭ كىچىك نەرسە ئاتوم دېگەن سۆزدە چىڭ تۇرۇپ كەلگەن. ھازىرقى زامان ئىلمىي تەتقىقاتچىلىرى ئاتومدىن كىچىك نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلاپ چىقتى. ئاتومنىڭ كىچىك پارچىلىرى پروتون، نېيترون ۋە ئېلېكتروندىن ئىبارەت.

(11) ھەر نەرسىنىڭ ئۆلچەملىك يارىتىلغانلىقى

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿يەر يۈزىنى يېيىپ كەڭ قىلدۇق. ئۇنىڭغا تاغلارنى ئورناتتۇق. يەر يۈزىدە ھەر خىل تەكشى ئۆلچەملىك ئۆسۈملۈكلەرنى ياراتتۇق﴾[2]. دۇنيادىكى بارلىق مەۋجۇداتلارنىڭ ھاياتى ئۈچۈن ھەر نەرسە مەلۇم مىقداردا ئۆلچەملىك بولۇشى كېرەك. مەسىلەن: ئوكسىگېننىڭ مىقدارى 21% بولماي 50 % بولغان بولسا، دۇنيادىكى مەۋجۇداتلار ئەڭ كىچىك بىر شامال بىلەن ھالاك بولغان بولاتتى. دۇنيادىكى جانلىقلار ئوكسىگېندىن نەپەس ئېلىش ئارقىلىق ھايات كەچۈرىدۇ. ئۇلار ئوكسىگېندىن نەپەس ئېلىپ، كاربۇن4 ئوكسىدىنى سىرتقا چىقىرىدۇ. زىرائەتلەر، ئۆسۈملۈكلەر ۋە دەل- دەرەخلەر كاربون 4ئوكسىدىنى سۈمۈرۈش ئارقىلىق ئۆزلىرىدىكى ساپ ئوكسىگېننى سىرتقا چىقىرىدۇ. ئەگەر بۇ قانۇنىيەت ئەزەلدىن مۇشۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇلمىغان بولسا ئىدى، جانلىقلار ۋە جانسىز ئۆسۈملۈكلەر ياشىمىغان بولاتتى. بۇ ئايەتتىكى ﴿ئۆلچەملىك﴾دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى «نىسبەتنىڭ باراۋەرلىكى» دېگەنلىكتۇر. ھازىرقى زامان خىمىيە ئالىملىرى زىرائەتلەردىكى بارلىق ماددىلارنىڭ ئەڭ نازۇك ئۆلچەمدە تەڭپۇڭلاشقان نەرسىلەردىن مۇرەككەپ بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىماقتا.

(12) بارماق ئىزلىرىنىڭ ئوخشاش ئەمەسلىكى

(1) سۈرە يۇنۇس 16- ئايەت.
(2) ھىجىر سۈرىسى 19- ئايەت.

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿بىز ئۇلارنىڭ بارماقلىرىنىمۇ ئوخشاش قىلىشقا قادىرمىز﴾[1] دېگەن. بىر ئىنساندىكى ئورگان يەنە بىر ئىنساندىكىسىگە ئوخشايدۇ. مەسىلەن: كۆز كۆزگە، قۇلاق قۇلاققا، قول قولغا، بۇرۇن بۇرۇنغا ئوخشايدۇ. بىراق، بارماقلارنىڭ سىزىقلىرى ھەرگىزمۇ بىر- بىرىگە ئوخشاش چىقمايدۇ. بەلكى ھېچبىر ئادەمنىڭ بارماق ئىزى يەنە بىرسىنىڭ بارماق ئىزىغا ئوخشىمايدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتىكى ﴿بارماقلىرىنىمۇ ئوخشاش قىلىشقا قادىرمىز﴾ دېگەن سۆزى ئارقىلىق ئىنسانلارنىڭ بارماق ئىزلىرىنىڭ بىر- بىرىگە ئوخشىمايدىغانلىقىدىن خەۋەر بەرگەن. بۇ ھەقىقەت 1884- يىلى كەشپ قىلىنىپ، شۇندىن بېرى بارماق ئىزلىرى ئىنسانلارنى بىر- بىرىدىن پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن قوللىنىلماقتا.

مۇندىن باشقا قۇرئان كەرىم ئالدىن خەۋەر بەرگەن نۇرغۇنلىغان ئىلمىي ھەقىقەتلەر زامانىمىزدا، ئىلىم - پەن سايىسىدا ئىسپاتلاندى ۋە نۇرغۇنلىرىنىڭ يېقىن كېلەچەكتە ئىسپاتلىنىشىغا ئىشىنىمىز.

ئىككىنچى: ئارخېئولوگىيىلىك دەلىللەر

(1) تۇپان ۋەقەسى

قۇرئان كەرىمدە ۋە باشقا ساماۋىي كىتابلاردا نۇھ (Noah) ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرگەنلەر ئۈچۈن ياسالغان كېمە ھەققىدىكى قىسسە بايان قىلىنغان. نۇھ ئەلەيھىسسالام 950 يىل ئۆمۈر سۈرگەن بولۇپ، ئۇ ئۆمۈر بويى قەۋمىنى ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈشكە چاقىرغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا ئەگەشكەنلەرنىڭ سانى ناھايىتى ئاز ئىدى. ئاللاھ ئۇنى كېمە ياساشقا بۇيرۇيدۇ. نۇھ ئەلەيھىسسالام كېمىنى ئاللاھ بۇيرىغان شەكىلدە ياساپ بولۇپ، ئۇنىڭغا ئەگەشكەنلەرنى ۋە ھەر جانلىقتىن بىر جۈپتىن كېمىسىگە ئالىدۇ. بىر مۇددەتتىن كېيىن شىددەتلىك بىر يامغۇر يېغىپ «ئاللاھنىڭ ئازابى نەدە؟ ئۇنى كۆرسەتمەمسەن؟» دەپ نۇھ ئەلەيھىسسالامنى مەسخىرە قىلغانلارنىڭ ھەممىسى سۇدا غەرق بولۇپ تۈگىشىدۇ.

بۇ ۋەقە ھەققىدە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا 68 پارچىدىن كۆپرەك داستان يېزىلغان. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئەينى ۋەقەلىكنى سۆزلىگەن. زامانىمىزدا ئارخېئولوگىيە ئىلمى سايىسىدا بۇ ۋەقە شەك قوبۇل قىلمايدىغان دەرىجىدە ئىسپاتلانغان. يېقىنقى يىللاردىكى ئارخېئولوگىيە دەلىللىرىگە ئاساسلانغاندا بۇ ھادىسىنىڭ پۈتۈن يەرشارىغا ئومۇم بولغانلىق ئېھتىمالى كۈچلۈكتۇر.

1960 - يىللىرىدا ئامېرىكىلىق ئىككى ئارخېئولوگ تەرىپىدىن مېكسىكا قولتۇقىدا ئېلىپ بېرىلغان تەتقىقات نەتىجىسىگە كۆرە، بۇ جايدىكى جانلىق مىكروئورگانىزم ماددىلىرىنىڭ قەدىمكى زامانلارغا ئائىت قالدۇقلىرى ئىكەنلىكى ئىسپاتلانغان. مىيامى ئۇنىۋېرسىتېتىدىنCesare ۋە Rodhe ئىسىملىك ئىككى ئارخېئولوگ، ئىسلاند ئۇنىۋېرسىتېتىدىن Kannet ۋەكامبىرج ئۇنىۋېرسىتېتىدىن James Nicolas لاردىن تەشكىللەنگەن تەتقىقاتچىلار گۇرۇپپىسى تەرىپىدىن تەتقىق قىلىنغان مېكسىكا قولتۇقىدىكى بىر تۇزلۇقتا دراممانتىك بىر چوڭ ئۆزگىرىش بايقالغان. بۇ بولسىمۇ، مۇندىن 11600 - 12000 يىللار بۇرۇن مېكسىكا قولتۇقىنىڭ تاتلىق سۇ ھۇجۇمىغا ئۇچرىغانلىقى ئىدى. ساماۋىي

(1) قىيامەت سۈرىسى 4 - ئايەت.

كىتابلاردا بۇ ۋەقەلىك «تۇپان سۈيى» دەپ ئاتىلىپ كەلگەن.[1]

(2) ئاد، سەمۇد قەۋملىرىنىڭ شەھەرلىرى

ئاد، سەمۇد قەۋملىرىنىڭ شەھەرلىرىنىڭ بارلىقى قۇرئان كەرىمدە سۆزلەنگەن بولسىمۇ، يېقىنغىچە بۇلارنىڭ بار ئىكەنلىكىنى ياۋروپالىقلار رەت قىلىپ كەلگەن ئىدى. پەن - تېخنىكىنىڭ سايىسىدا ئارخېئولوگىيىلىك قېزىشلارنىڭ نەتىجىسىدە، بۇ شەھەرلەر ئوتتۇرىغا چىققان. سەمۇد قەۋمى چوڭ ئاد قەۋمىنىڭ بىر بۆلىكى بولۇپ، بۇلار مەككىدىن سىناغىچە ھۆكۈمرانلىق قىلاتتى. سەمۇد قەۋمى قۇرئاننىڭ «ئەئراف»، «ھۇد»، «ھىجر» ۋە «قەمەر» سۈرىلىرىدە تىلغا ئېلىنغان. «پاتلايمۇس تارىخى» ناملىق قەدىمكى زامانلارغا ئائىت تارىخىي ئەسەر تېپىلغاندىن كېيىن، قېزىشلار بۇنىڭغا ئاساسەن باشلانغان ۋە ئەمەلىيەتتە بۇ قەۋملەرنىڭ شەھەرلىرى تېپىلغان.

سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ پايتەختى رىياد ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرى، ئاسارە ئەتىقە ئالىمى دوكتۇر ئابدۇراھمان ئەنسارىي تەرىپىدىن ئەرەبىستاننىڭ غەربىي شىمالىدىكى «مەدائىنى سالىھ» دېگەن يېرىدە ئېلىپ بېرىلغان قېزىشتا، سەمۇد قەۋمىنىڭ شەھەرلىرى بايقالغان. بۇ شەھەر مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 2000 - يىللارغا ئائىت بولۇپ، ئۇنىڭدىن قۇم دۆۋىسى ئاستىدا قالغان، تاشتىن ياسالغان كاتتا سارايلار ۋە شۇ ۋاقىتتىكى سەمۇدىيە يېزىقلىرى بىلەن يېزىلغان تارىخىي ۋەسىقىلەرمۇ تېپىلغان[2].

(3) ئىرەم شەھىرى

ئىرەم شەھىرىدە ھۇد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ قەۋملىرى ياشىغان بولۇپ، قۇرئان كەرىمدە ھۇد قەۋمىنىڭ ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈشتىن باش تارتىپ، كۇپرى - زالالەت ۋە ئىنسانلارغا زۇلۇم قىلىش بىلەن ئۆتكەنلىكى، ئۇلارنىڭ ئىرەم شەھىرىدە ئۆتكەنلىكى ۋە ئاخىرىدا ئۇلارنىڭ «سەرسەر» دەپ ئاتالغان كۈچلۈك بىر بوران بىلەن بىر كېچىدىلا ھالاك قىلىنغانلىقى سۆزلەنگەن. ﴿پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئاد قەۋمىنى، يۈكسەك بىنالىرى بىلەن ئوخشىشى يارىتىلىپ باقمىغان ئىرەم شەھىرىنى، ۋادىقۇرادا[3] تاشلارنى كېسىپ (ئۆيلەرنى بىنا قىلغان) سەمۇد قەۋمىنى قانداق جازالىغانلىقىنى كۆرمىدىڭمۇ؟﴾[4].

1982 - يىلى كالىفورنىيىلىك بىر تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى نامىنى بىر ئىنگىلىز جاسۇسىدىن ئاڭلىغان قەدىمىي شەھەر يوللىرىنى تەكشۈرۈپ چىققان بولسىمۇ، بۇلار نەتىجىگە ئېرىشەلمىگەن. كېيىنچە ئۇلار مەخسۇس رادارلارنى ئىشقا سېلىپ سەئۇدى ئەرەبىستانى ۋە ئوممان چۆللىرىگە تارقىلىدۇ. ئەڭ ئاۋۋال ئۇلار قەدىمىي شەھەر يوللىرىنى تېپىپ چىقىدۇ. نەتىجىدە ئۇلار، ئىككىنچى ئەسىردە ئۆتكەن «پاتلايمۇس» دېگەن تارىخچى بايان قىلغان ئىرەم (تارىخچى ئىرىم دەپ ئاتىغان) شەھىرىنى 12 مېتىر قېلىنلىقتىكى قۇملۇقنىڭ ئاستىدىن تېپىپ

---

(1) تۈركچە «دىنلار تارىخى» ناملىق كىتابتىن..

(2) لوندوندا نەشىر قىلىنىدىغان ئەرەبچە «الشرق الأوسط» (ئوتتۇرا شەرق) گېزىتى 2001 - يىل 2 - ئاي 25 - سانىدىن.

(3) ۋادى قۇرا – ئەلا دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ھازىرقى سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىنىڭ شىمالىدىكى خەيبەر رايونى بىلەن ئەلتىما رايونى ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان تاغلىق رايون. قەدىمدە سەمۇد قەۋمى ياشىغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا بۇ جاي مۇسۇلمانلار تەرىپىدىن پەتھى قىلىنىپ، مەدىنە ئىسلام دۆلىتىنىڭ تەركىبىگە ئۆتكەن.

(4) فەجر سۈرىسى 6- 9- ئايەتلەر.

چىقىدۇ. 4800 يىللىق تارىخقا ئىگە بولغان بۇ شەھەرنىڭ تېپىلغانلىقى «چۆللەرنىڭ ئاتلىسى» (Atlantic of the Sand) سەرلەۋھىسى ئاستىدا ئامېرىكىنىڭ «Times» ۋە «Newsweek» گېزىتلىرىدە ئېلان قىلىنغان[1].

يۇقىرىقى شەھەرلەرنى ۋە بۇ شەھەرلەرنىڭ قەۋملىرىنى كەرىم چۈشكەن ۋاقىتلاردىمۇ ھېچكىم بىلمەيتتى. بىرىنچى بولۇپ قۇرئان كەرىم ئۇلارنىڭ شەھەرلىرىدىن، ئەھۋالىدىن ۋە ئاقىۋەتلىرىدىن خەۋەر بەرگەن.

(4) پىرئەۋننىڭ جەسىدى

ئاللاھ قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىز ئىسرائىل ئەۋلادلىرىنى دېڭىزدىن ئۆتكۈزدۇق. ئۇلارنى پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قوشۇنى زۇلۇم ۋە زوراۋانلىق بىلەن قوغلىدى. پىرئەۋن غەرق بولىدىغان ۋاقىتتا « ئىسرائىل ئەۋلادلىرى ئىمان ئېيتقان ئىلاھتىن باشقا ھەق ئىلاھ يوق ئىكەنلىكىگە ئىمان ئېيتتىم. مەن مۇسۇلمانلاردىنمەن» دېدى.(ئۇنىڭغا ئېيتىلدىكى،) «(ھاياتتىن ئۈمىد ئۈزگىنىڭدە) ئەمدى (ئىمان ئېيتامسەن؟) ئىلگىرى ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلغان ۋە بۇزغۇنچىلاردىن بولغانىدىڭ. سەندىن كېيىنكىلەرگە ئىبرەت بولۇشۇڭ ئۈچۈن، بۈگۈن سېنىڭ جەسىدىڭنى قۇتقۇزىمىز»﴾[2].

ئەسىرلەر ئۆتكەندىن كېيىن، ئىنگلىزلەر تەرىپىدىن قىزىل دېڭىز بويىدىكى «جەبەلەيىن» دېگەن جايدىن پىرئەۋننىڭ جەسىدى تېپىلىپ، ئەنگلىيىگە ئېلىپ كېتىلگەن. بۇ جەسەتنىڭ ئۆمرىنى بىلىش ئۈچۈن، جەسەتلەرنىڭ ئۆمۈرلىرىنى بىلىشتە قوللىنىلىدىغان ھەرتۈرلۈك مېتودلارنىڭ ھەممىسى قوللىنىلغانىنىڭ سىرتىدا، كاربون 14 مېتودىمۇ ئىشقا سېلىنغان. ئەجەپلىنەرلىككى، بۇ جەسەت 3000 يىللىق بولۇپ چىققان بولسىمۇ، ئۇنىڭ تېرىسىلا چۈرۈگەن، ئەمما ئورگانلىرى بۇزۇلمىغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ جەسەد مۇمىيا قىلىنمىغان ئىكەن. چۈنكى مۇمىيا قىلىنغان جەسەتلەرنىڭ ئىچكى ئورگانلىرى ئېلىپ تاشلىنىدۇ. ھالبۇكى، پىرئەۋننىڭ جەسىدىنىڭ ئورگانلىرى جايىدا ئىدى. ھازىر بۇ جەسەت ئەنگلىيە مۇزېيىدا كۆرگەزمىگە قويۇلماقتا.

ئۈچىنچى: تېخنىكىلىق دەلىللەر

(1) ئېمبىرىئولوگىيە (تۆرەلمەشۇناسلىق ئىلمى) بىلەن مۇناسىۋەتلىك تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بارغان فرانسىيە تىببىي ئىنستىتۇتىنىڭ پروفېسسورى دوكتور (Maurese) زامانىۋى تىببىي ئاپپاراتلار ئارقىلىق ئانا قورسىقىدىكى بالا ھەققىدە ئېلىپ بارغان تەتقىقات نەتىجىسىنىڭ، قۇرئان كەرىمدە ئەسىرلەر بۇرۇن بىلدۈرۈلگەن ھەقىقەتلەرنىڭ ئەينىسى بولۇپ چىققانلىقىغا ھەيران قالغان ۋە ياۋروپانىڭ ئەڭ كۆپ تىراژلىق گېزىت، ژۇرناللىرىدا (the Quran and Modern science) «قۇرئان ۋە زامانىۋىي مېدىتسىنا» ماۋزۇ ئاستىدا كۆپلىگەن ئىلمىي ماقالىلارنى ئېلان قىلغان.

قۇرئان كەرىمدە مۇنداق كەلگەن: ﴿ئاللاھ سىلەرنى ئاناڭلارنىڭ قارنىدا بىر ھالەتتىن يەنە بىر

---

(1) «سىزىنتى ژۇرنىلى» 98- يىللىق 5- ساندىن ئېلىندى ـ تۈركچە.

(2) يۇنۇس سۈرىسى 89 - 91 - ئايەتلەر.

ھالەتكە تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئۈچ قاراڭغۇلۇق (يەنى ئۈچ قات پەردە) ئىچىدە يارىتىدۇ﴾[1]. بۇ ئايەتتىكى ئۈچ قات پەردە ـ بالا ھەمراھىنىڭ پەردىسى. بالىياتقۇ ۋە ئانىنىڭ قورسىقىدىن ئىبارەت ئۈچ قات پەردىدۇر. يېقىنقى زامان مېدىتسىنا ۋە تەبىئەت مۇتەخەسسىسلىرى بۇ ئۈچ قات پەردىنى تەتقىق قىلىپ كۆرۈپ، ئۇلارغا ئالاھىدە ئىسىملارنى قويغان. ئۇلار «مىنبارى»، «خورىئون»، «لەفائىفى» دەپ ئاتىلىدۇ.

(2) فرانسۇز سۇ تەتقىقاتى ئالىمى Jac Cousteau ئاق دېڭىز بىلەن ئاتلانتىك ئوكياننى بىر ـ بىرىدىن ئايرىپ تۇرىدىغان«جەبەلتارىق» بوغۇزىدا (كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان)بىر سۇ توسمىسىنىڭ بارلىقىنى، ئىككى پەرقلىق ئىسسىقلىقتا ۋە تۇزلۇق ئورانغا ئىگە بولغان بۇ دېڭىز سۈيىنىڭ بىر ـ بىرىگە ئارىلىشىپ كەتمەستىن، بىرى تاتلىق، يەنە بىرى ئاچچىق ھالىتى بويىچە، بىر ـ بىرىگە يېقىن ئىېقىۋاتقانلىقىنى بايقالغان. ئەدەن قولتۇقىنى قىزىل دېڭىزدىن ئايرىپ تۇرىدىغان مەندەب بوغۇزىدىمۇ سۇ توسمىسىنىڭ بارلىقى بايقالغان. بۇ قېتىمقىسىنى گېرمانىيىلىكلەر تېپىپ چىققان. دۇنيانىڭ كۆپ مەملىكەتلىرىدە سۇ توسمىسىنىڭ بارلىقى بايقالغان. مەسىلەن: بېنگال، بېرما ۋە ھىندىستاندىمۇ بۇ تۈردىكى سۇ توسمىلىرى بولغان دېڭىز، دەريالارنىڭ بارلىقى كېيىنكى يىللاردا بايقالغان.

يۇقىرىقىلارنى Cousteau دوستى پروفېسسور M.Bukail غا ئېيتىپ بەرگەندە، ئۇ، بۇ ھەقىقەتنىڭ ئەمىدىلا مەيدانغا كەلگەن ھەقىقەت ئەمەسلىكىنى ۋە ئۆزىنىڭ بۇرۇنلا قۇرئان كەرىمدىن بۇلارنى ئوقۇغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپ مۇنۇ ئايەتنى تىلاۋەت قىلىدۇ: ﴿ئۇ، ئىككى دېڭىزنى (بىرى تاتلىق، بىرى ئاچچىق قىلىپ) ئاققۇزىدۇ. ئۇلار ئۇچرىشىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا توسما بولۇپ، بىر ـ بىرىگە قوشۇلۇپ كەتمەيدۇ﴾[2].

تۆتىنچى: ئاسترونومىيىلىك دەلىللەر

(1) يۇلتۇزلارنىڭ ھەرىكىتى

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿قۇياش بەلگىلەنگەن جايىغا قاراپ سەير قىلىدۇ، بۇ، غالىب، ھەممىنى بىلگۈچى ئاللاھنىڭ ئالدىنئالا بەلگىلىگەن ئىشىدۇر. ئايغا سەير قىلىدىغان مەنزىللەرنى بەلگىلىدۇق، ئۇ (ئاخىرقى مەنزىلگە يېتىپ بارغاندا) خورمىنىڭ قۇرۇپ قالغان شېخىغا ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ. كۈننىڭ ئايغا يېتىۋېلىشى، كېچىنىڭ كۈندۈزدىن ئېشىپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس، ھەر بىرى پەلەكتە ئۈزۈپ يۈرىدۇ﴾[3].

بۇ ئىبارىلەر ئىلگىرىكى ئىنسانلارنىڭ نەزىرىدىمۇ ئانچە ھەيران قالارلىق ئىبارىلەر ئەمەس ئىدى. چۈنكى ئۇلار يۇلتۇزلارنىڭ ھەرىكەتلىرىنى، بەزى ۋاقىتلاردا ئورۇنلىرىنىڭ يىراقلاشقانلىقىنى كۆرۈپ تۇراتتى. لېكىن ھەر بىر يۇلتۇزنىڭ ئايلىنىدىغان پەلەكنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمىگەندەك، قۇياشنىڭ ھەرىكىتى ھەققىدىمۇ ھېچنەرسىنى بىلمەيتتى.

قۇرئان كەرىمنىڭ بۇ ئايىتىنىڭ شۇ ئەسىرلەردە تونۇلمىغان يېڭى مەرىپەتلەر بىلەن كەلگەنلىكى ئۇنىڭ ئىنسانلارنىڭ سۆزى بولماستىن بەلكى ئاللاھ تائالانىڭ سۆزلىرى

(1) زۇمەر سۈرىسى 6- ئايەت.
(2) رەھمان سۈرىسى 19 - 20 - ئايەتلەر.
(3) سۈرە ياسىن 38-، 39-، 40- ئايەتلەر.

ئىكەنلىكىگە ئوچۇق دالالەت قىلىدۇ.

دوكتۇر مورررىس بوكاي بۇ ئايەت ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «قۇرئان كەرىم زېمىننىڭ مەركىزىي نوقتا ئىكەنلىكى، قۇياشنىڭ ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىدىغانلىقىدىن ئىبارەت پەلەك ھەققىدىكى كونا چۈشەنچىنى بايان قىلماستىن بەلكى قوياش، ئاي، يۇلتۇزلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ بەلگىلەنگەن مۇئەييەن پەلەكلىرى ئىچىدە سەير قىلىدىغانلىقىنى يېڭى دەۋرى ئىلمىگە ئۇيغۇن ھالدا بايان قىلماقتا»[1].

ئۇ يەنە مۇنداق دەيدۇ: «قۇرئان كەرىم ھەر بىر يۇلتۇزنىڭ بەلگىلەنگەن پەلەك ئىچىدە ئايلىنىدىغانلىقىدىن ئىبارەت ئىلگىرىكى ئەسىرلەردە تونۇلمىغان يېڭى بىر چۈشەنچىنى تەقدىم قىلدى. قۇرئان كەرىم سۆزلىگەن قۇياشنىڭ ئايلىنىشى-يېڭى ئىلىم ئىسپاتلىغاندەك- قۇياشنىڭ سېكونتىغا 250 كىلو مېتىر تېزلىك بىلەن ئۆز ئوقى ئەتراپىدا ئايلىنىدىغانلىقىدۇر».

دوكتۇر مورررىس بوكاي يەنە سۆزىگە داۋام قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:« يۇنان پەلسەپىلىرى، رىم قانۇنلىرى، ھىندىستان ھېكمەتلىرى، ئەرىستوتىل ۋە ئەپلاتونىنىڭ نەزىرىيىلىرىدىن يىراق، ئىلىم-مەرىپەتتىن مەھرۇم قالغان جاھالەت ئىچىدىكى بىر قەۋمنىڭ ئارىسىدا، قاقاسلىق سەھرا ھاياتىدا ئۆسۈپ يېتىلگەن بىر زاتنىڭ كائىنات نىزاملىرى ھەققىدە 20- ئەسىرنىڭ مائارىپ سەۋىيىسىگە ئۇيغۇن ھالدا بەدىئىي ئىبارىلەر بىلەن سۆزلىگەنلىكى ئىنسانىنى ھەقىقەتەن ھەيران قالدۇرىدۇ. بۇنىڭغا نەزەر سالغان ئىنسان، ئۇ زاتنىڭ سۆزلىرىنىڭ ئىلمىي تەرەققىيات ئەسىرىدىن بىر قانچە ئەسىر ئىلگىرىكى مەرىپەتلەرنى قوشۇمچە قىلىش بىلەن بىرگە، ئىلگىرىكى پەلسەپىلەردىن كېلىپ چىققان خاتا قاراشلارغا تۈزۈتۈش بەرگەنلىكىنى كۆرەلەيدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن كېيىن: «قۇرئان كەرىم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىجادىيىتى ياكى ئىلگىرىكى ئىنسانلارنىڭ تەلىماتى» دېيىش ئەقىلغا سىغامدۇ؟.

ئەگەر قۇرئان كەرىم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىجادىيىتى بولسا ئىدى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام شۇ ئەسىرنىڭ ئىلىم -مەرىپەتلىرى بويىچە سۆزلىگەن بولاتتى، ئەلۋەتتە. ھالبۇكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇ ئەسىرنىڭ ئىلىم -مەرىپەتلىرىدىن خەۋەرسىز ئىدى، سۆزلىگەن ۋاقىتتا ئۇ ئەسىرنىڭ ئىلىم- مەرىپەتلىرىنىڭ ئەكسىچە سۆزلەتتى، ئۇ ئەسىردىكى خاتالىقلارنى پاش قىلاتتى.

مانا بۇ ھەقىقەتلەر بىزنى "قۇرئان كەرىم ئىنسانىيەتنىڭ تەلىماتى ۋە ئىجادىيەتلىرى بولماستىن، بەلكى ئاسمان ۋە زېمىننى ياراتقۇچى، يوشۇرۇن ۋە ئاشكارىنى بىلگۈچى، ئاللاھ تائالانىڭ سۆزىدۇر" دېيىشىمىزگە مەجبۇر قىلىدۇ»[2]

(2) زېمىننىڭ شار شەكىللىك ئىكەنلىكى

---

(1) مۇرررىس بۇكاي فرانسىيىلىك مەشھۇر دوختۇر بولۇپ، كىچىكىدىن خرىستىئان دىنىنىڭ كاتولىك مەزھىبىگە ئېتىقاد قىلىپ ئۆسكەن. سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ سابىق پادشاھى فەيسەل ئىبنى ئابدۇل ئەزىز(1906- 1975)نىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن سەئۇدى ئەرەبىستانىغا كېلىپ، پادشاھنىڭ مەخسۇس دوختۇرى بولغان. مۇرررىس بۇكاي بۇ جەرياندا يەھۇدىي ۋە ئىسلام دىنلىرىنىڭ مۇقەددەس كىتابلىرىنى، پىرئەۋن قىسسىلىرىنى ئوقۇپ چىققان. ئاخىرىدا پىرئەۋننىڭ جەسىدىنى تەتقىق قىلىش ئىشىغا ئىشتىراك قىلىپ، مۇميالانمىغان 3000يىللىق بىر جەسەدنىڭ ساق-سالامەت تۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىدىن ھەيران قالغان ۋە قۇرئان كەرىمدىكى« بۈگۈن سېنىڭ جەسىدىڭنى قۇتقۇزۇپ قويىمىز»دېگەن ئايەتنى ئوقۇپ چىقىپ مۇسۇلمان بولغان ۋە «ئىنجىل، قۇرئان ۋە ھازىرقى ئىلىم – پەن» ناملىق مەشھۇر ئەسەرنى يازغان. بۇ ئەسەر ھازىرغىچە دۇنيادىكى نوپۇزلۇق تىللاردىن 17 تىلغا تەرجىمە قىلىنغان.

(2) دوكتور مۇرىس بۇكاينىڭ «ئىنجىل، قۇرئان ۋە ھازىرقى ئىلىم – پەن» ناملىق ئەسىرىدىن.

قۇرئان كەرىم كېچە، كۈندۈز ھەققىدە ھېچكىم ئىنكار قىلالمىغىدەك ناھايىتى ئوچۇق چۈشەنچىلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان بولۇپ، ئۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشكەن ۋاقىتتىكى خەلقنىڭ ئىلىم – مەرىپەت ۋە ئەقىل-سەۋىيىسىگە تامامەن ئۇيغۇن كەلگەندەك، زېمىننىڭ شار شەكىللىك ئىكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ ئايلىنىپ تۇرىدىغانلىقىدىن ئىبارەت ئىلگىرىكى ئەسىرلەردىكى ئىنسانلار بايقىيالمىغان كۆپلىگەن ئىلمىي ھەقىقەتلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا چۈشكەن.

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھنىڭ كېچىنى كۈندۈزگە ۋە كۈندۈزنى كېچىگە كىرگۈزىدىغانلىقىنى، كۈن بىلەن ئاينى بويسۇندۇرىدىغانلىقىنى كۆرمەمسەن؟ (قۇياش بىلەن ئاينىڭ) ھەر بىرى مۇئەييەن مۇددەتكىچە (ئۆز پەلىكىدە) سەير قىلىدۇ﴾[1].

﴿شۈبھىسىزكى، سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئالتە كۈندە ياراتقان، ئاندىن ئەرشتە قارار ئالغان، كېچىنى تۇرماستىن ئۆزىنى قوغلايدىغان كۈندۈزگە كىرگۈزۈپ، (ئۇنىڭ قاراڭغۇلۇقى بىلەن) كۈندۈزنى ياپقان، قۇياشنى، ئاينى ۋە يۇلتۇزلارنى ئەمرىگە بويسۇندۇرغان ئاللاھتۇر﴾[2].

﴿ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ھەق ئاساسىدا ياراتتى. ئاللاھ كېچىنى كۈندۈزگە كىرگۈزىدۇ ۋە كۈندۈزنى كېچىگە كىرگۈزىدۇ، ئاللاھ كۈن بىلەن ئاينى (بەندىلەرنىڭ مەنپەئەتىگە) بويسۇندۇرۇپ بەردى، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى مۇئەييەن ۋاقىتقىچە سەير قىلىدۇ﴾[3].

بۇ ئايەتلەر ئىنسانلارغا كۈندۈزدىن كېيىن كېچىنىڭ، كېچىدىن كېيىن كۈندۈزنىڭ كېلىشىنىڭ سىرىنى ئېچىپ بېرىدۇ.

ئۆتمۈشتىكىلەر كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ ئالمىشىپ تۇرىدىغانلىقىدىن ئىبارەت بۇ ئاددى ھەقىقەتنى بىلەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار بۇ ئايەتلەردىن ئانچە ھەيرانلىق ھېس قىلمىغان. ئەمما ھازىرقى ئىنسانلار بۇ ئايەتلەردە زېمىننىڭ ئايلىنىدىغانلىقى ۋە ئۇنىڭ شار شەكىللىك ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت ئىلگىرىكى ئىنسانلار بايقىيالمىغان ئىلمىي ھەقىقەتلەرنىڭ بارلىقىنى تونۇپ يەتتى. ئىنسانلار بۇ ھەقىقەتلەرنى پەقەت يېڭى ئەسىردىلا بايقىدى.

يۇقىرىقى ﴿ئاللاھ كېچىنى كۈندۈزگە كىرگۈزىدۇ ۋە كۈندۈزنى كېچىگە كىرگۈزىدۇ﴾ دېگەن مەنىدىكى ئايەتلەرنى تەپەككۇر قىلىپ، چۈشىنىپ ئوقۇغىنىمىزدا، بۇ ئايەتلەرنىڭ زېمىننىڭ ھەرىكىتى ۋە ئۇنىڭ ئايلىنىپ تۇرىدىغانلىقى ھەققىدە ناھايىتى ئوچۇق ئىشارەت بېرىۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ يېتەلەيمىز.

دېمەك، كۈندۈزنى يوشۇرۇپ، كېچىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن بۇ يەردە كۈندۈز كېچىنىڭ ئىچىگە كىرگۈزىلىدۇ. كېچىنى ئۆچۈرۈپ، كۈندۈزنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن كېچە كۈندۈزنىڭ ئىچىگە كىرگۈزىۋېتىلىدۇ.

بۇ ئىككى كىرگۈزۈشنىڭ ئوتتۇرىسىدا شار شەكىللىك بىر جىسىمنىڭ ھەرىكەت قىلىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىمىز، ئەنە شۇ جىسىم كېچە بىلەن كۈندۈزنى بىر - بىرىنىڭ ئىچىگە كىرگۈزىدۇ، بىرىنى يەنە بىرىدىن يوشۇرىدۇ. بىرىنىڭ يەنە بىرىنى يېپىشى ئادەتتىكى تۈز

---

(1) سۈرە لۇقمان 29- ئايەت.
(2) سۈرە ئەئراف 54- ئايەت.
(3) سۈرە زۇمەر 5- ئايەت.

شەكىللىك جىسىم بىلەن ھاسىل بولمايدۇ، بۇ پەقەت شار شەكىللىك بىر جىسىمنىڭ ھەرىكىتىدىن ھاسىل بولىدۇ.

دېمەك، قۇرئان كەرىمنىڭ ئايەتلىرى يېڭى دەۋر ئىلىم ئەھلىلىرى ئىشىنىپ، باش ئەگكەن ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى ئېچىپ بېرىپ، ئۆزىنىڭ ئىلمىي ھەقىقەتلەر بىلەن ھەرگىزمۇ زىتلىشىپ قالمايدىغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم ئىسپاتلاپ بەرگەن بولدى.

مانا بۇ ھەقىقەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قۇرئان كەرىمنىڭ ئىنسانىيەتنىڭ ئىجادىيىتى بولۇشى مۇمكىنمۇ؟

يۇقىرىقى ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى 14 ئەسىر بۇرۇن قۇرئان كەرىم سۆزلىگەن ئىكەن، نېمە ئۈچۈن مۇسۇلمانلار بۇلارنى شۇ ۋاقىتتىلا ئېلان قىلىپ، ھازىرقى ئەسىردىكىگە ئوخشاش ھەممە كىشى قوبۇل قىلىدىغان ھالغا كەلتۈرمىگەن؟ بۇنىڭ جاۋابى مۇنداق: قۇرئان كەرىم تا قىيامەتكىچە ھەرقانداق زامانلارنىڭ ئىلىم سەۋىيىسى ۋە ئەقىل قابىلىيىتىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان يېگانە كىتاب. قۇرئان كەرىم سۆزلىگەن ئىلمىي ھەقىقەتلەر ئۆتمۈشلەردىكىلەرنىڭ ئەقلى ۋە ئىلىم سەۋىيىسىگە مۇۋاپىقلاشقان ۋە ئۇلار بىلەن قۇرئان كەرىم ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق زىتلىق يۈز بەرمىگەندەك، ھازىر ئىسپاتلانغان ئىلمىي كەشپىياتلار بىلەنمۇ تامامەن ماسلىشىدۇ، تا قىيامەتكىچە شۇنداق ماسلىشىدۇ. قۇرئان كەرىمدىكى ھازىرقى ئىنسانلارنىڭ ئىلىم سەۋىيىسى ۋە ئەقىل – قابىلىيىتى ئىدراك قىلالمىغان ئىلمىي ھەقىقەتلەر كېيىنكى زامانلاردا چوقۇم ئوتتۇرىغا چىقىدۇ.

بەشىنچى: تىببىي دەلىللەر

(1) ھەسەلنىڭ شىپالىق ئىكەنلىكى

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿ھەسەل ھەرىسىنىڭ قارنىدىن ئىنسانلارغا شىپالىق بولىدىغان خىلمۇ خىل رەڭلىك ئىچىملىك (ھەسەل) چىقىدۇ. بۇنىڭدا چۈشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئىبرەت بار﴾[1] دەيدۇ.

تارىختىن بىرى ئىنسانلار ھەسەلنىڭ شىپالىق ئىكەنلىكىنى ئۇزۇن يىللىق ئەمەلىي تەجرىبىلىرى بىلەن ئىسپاتلىغان بولسىمۇ، كۈنىمىزدىكى زامانىۋىيلاشقان مېدىتسىنا ئىلمى سايىسىدا ئۇنى قەتئىي شەك قوبۇل قىلمايدىغان ئىلمىي ھەقىقەتكە ئايلاندۇرغان. ھەسەلنىڭ شىپالىق تەرەپلىرى ناھايىتى كۆپتۇر. قىسقىسى، دوختۇرلار ئۇنى كۆپلىگەن ھەرخىل كېسەللەرنىڭ ئىستېمال قىلىشىدىنى تەۋسىيە قىلماقتا. ھەسەلدە مېكروبلارغا قارشى ماددىمۇ بولغاچقا ئۇنى كۆيۈكلەرگە، يارىلارغا سۇۋاشنىڭ پايدىلىق ئىكەنلىكىنىمۇ سۆزلىمەكتە. مۇندىن باشقا بوۋاقلارنىڭ ئەت ئېلىشى ۋە تەن ساقلىقىنى ساقلىشى ئۈچۈنمۇ ئۇلارغا ھەسەل يېگۈزۈشنى تەۋسىيە قىلماقتا. تىببىي مۇتەخەسسىسلىرى تەرىپىدىن بىر جۈپ ئىككى كېزەكنىڭ بىرىگە كۈندە مەلۇم مىقداردا ھەسەل ئىستېمال قىلدۇرۇش بىلەن ئېلىپ بېرىلغان تەجرىبە نەتىجىسىدە، ئىككى ئايلىق مۇددەت ئىچىدە كۈنلۈكى مەلۇم مىقداردا ھەسەل ئىستېمال قىلغان بوۋاقنىڭ ئېغىرلىقى، ھەسەل ئىستېمال قىلمىغان بوۋاقنىڭ ئېغىرلىقىدىن 2 كىلو ئارتۇق كەلگەن.

(2) بوۋاقىقا ئانا سۈتىنى ئەڭ ئاز ئىككى يىل ئېمىتىش لازىم ئىكەنلىكىنى دەسلەپ قۇرئان

---

(1) نەھل سۈرىسى 69 ـ ئايەت.

كەرىم سۆزلىگەن. تېخى 5 - 10 يىل بۇرۇنلا ئۆزلىرى ياساپ چىققان سۈنئىي سۈتنى ماختاپ، «ئەمدى ئانا سۈتىنىڭ كېرىكى يوق» دەپ داۋراڭ سالغان ياۋروپالىقلار، ئەمدىلىكتە، پەن – تېخنىكىنىڭ ياردىمى ئارقىسىدا بۇ ھەقىقەتنى چۈشىنىپ، بوۋاقلارغا ئانا سۈتىنى ئەڭ ئاز دېگەندە 1 - 2 يىل بېرىشنىڭ زۆرۈر ئىكەنلىكىنى تەكىتلىمەكتە.

(3) تازىلىق، پاكىزلىق مۇسۇلمانلاردا مىلادىيە 6 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن بىرى ئەڭ مۇقەددەس سانىلىپ كەلگەن بىر ئەنئەنە بولسا، ياۋروپادا تېخى 1800 - يىللىرىغا كەلگىچە تەرەتخانا، مۇنچا دېگەندەك نەرسىلەرنىڭ يوق ئىكەنلىكى تارىخلاردىن مەلۇم. 1500 - يىلى شەرقنى كەزگەن بەزى ياۋروپالىقلار مۇسۇلمانلارنىڭ تازىلىققا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنى ۋە ھەر بىر ئۆينىڭ مەخسۇس تەرەتخانىسى، مەخسۇس مۇنچىسى بارلىقىنى كۆرۈپ، شەرق توغرۇلۇق ئەجايىپ ئەسەرلەرنى يازغان ئىكەن.

ئەمما مۇسۇلمانلار قۇرئاننىڭ تەربىيىسى بىلەن، پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ باشچىلىقىدا، ئاز دېگەندە ھەپتىدە ئىككى - ئۈچ قېتىم مۇنچىغا كىرىشنىڭ، ساقال - بۇرۇتلارنى ۋە قول - پۇتلارنىڭ تىرناقلىرىنى ھەپتىدە بىرەر قېتىم قىسقارتىپ، تازىلاپ تۇرۇشنىڭ، كۈندە بەش ۋاخ ناماز ئۈچۈن 5 قېتىم تاھارەت ئېلىپ، ئېغىز، بۇرۇن، قول، پۇت ۋە يۈزلىرىنى 5 قېتىم يۇيۇشنىڭ، گاھىدا پۈتۈن بەدىنىنى يۇيۇپ غۇسلى قىلىشنىڭ،كىيىم كونا بولسىمۇ، يۇيۇپ چىرايلىق، پاكىز كىيىشنىڭ، ئاممىۋىي پائالىيەتلەرگە، جامائەت بىلەن ئوقۇلىدىغان نامازلارغا بېرىشتىن بۇرۇن يۇيۇنۇپ، ئۆزىگە خۇشپۇراقلىق بۇيۇملارنى چېچىپ بېرىشنىڭ نەقەدەر مۇھىم ئەنئەنە ۋە ئېسىل مەدەنىيەت ئىكەنلىكىنى ئۆگىنىپ ۋە ئەمەل قىلىپ كەلگەن.

(4) ھاراقنىڭ تەن ساقلىقىغا زىيانلىق ئىكەنلىكىنى ئەڭ ئاۋۋال قۇرئان سۆزلىگەن. ھەتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھاراقنىڭ ئېزى ۋە كۆپى بەرىبىر ئوخشاشلا ھارام ۋە تەن ساقلىققا زىيانلىق ئىكەنلىكىنى بايان قىلغان. ھازىرقى پەن تېخنىكىنىڭ سايىسىدا، ھاراقنىڭ زىيىنى ناھايىتى ئېنىق ۋە شەك قوبۇل قىلمايدىغان دەرىجىدە ئىسپاتلانماقتا. ھاراقنىڭ ھۈجەيرىلەردە، خۇسۇسەن مېڭە ھۈجەيرىلىرىدە سوزۇلما خاراكتېرلىك كېسەللىكلەرنى پەيدا قىلىدىغانلىقى زامانىمىزدا ئىلمىي ھەقىقەتكە ئايلانغان. ئاز مىقداردا ئىستېمال قىلىنغان ھاراقنىڭمۇ، تەسىرى ھامان بىلىنمىگەن بىلەن ئاستا - ئاستا ئادەم جىسمىنى ئاجىزلاشتۇرىدىغانلىقى ۋە ھەرتۈرلۈك كېسەللىكلەرگە يول ئاچىدىغانلىقىمۇ بىر ئىلمىي ھەقىقەتتۇر. ھاراقنىڭ زىيىنى توغرۇلۇق كۆپ سۆزلەشنىڭ ھاجىتى يوق، دەپ قارايمەن. چۈنكى ھەركىم ئۇنىڭ زىيانلىق ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىدۇ. قىسقىسى، ئىنسانلار جەمئىيىتىدە قانداقلا بىر ناچار ئىللەت ۋە ئەخلاقسىزلىق بولسا، ئۇنىڭ ئارقىسىدا چوقۇم ھاراقنىڭ بارلىقى بايقالماقتا.

يۇقىرىقى ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى مۇندىن 14 ئەسىر بۇرۇنقى زامانلارنىڭ شارائىتىدا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدەك ئوقۇش ۋە يېزىشنى بىلمەيدىغان، ئىلمىي كەشپىياتلارنى ئاچىدىغان ئىلىم - پەنگە ياكى ھازىرقىدەك زامانىۋىي ئاپپاراتلارغا ئىگە بولمىغان، ساۋاتسىز بىرسىنىڭ بىلەلىشى مۇمكىنمۇ؟ بۇنىڭدىن مەلۇمكى، قۇرئان كەرىمنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ سۆزى ئىكەنلىكىدە قىلچە شەك يوق.

ئالتىنچى: ئىجتىمائىي دەلىللەر

(1) بالىلار ھوقۇقى

مىلادىيە 6- ئەسىرگە كەلگۈچىلىك تۇغۇلغان بوۋاقلارنىڭ قىز بولۇشى جىددىي بىر ئەيىب ئىدى. يالغۇز ئەرەب يېرىم ئارىلىدىلا ئەمەس، بەلكى كۆپىنچە ئەللەردە ئەھۋال شۇنداق ئىدى. پەقەت يېڭى دىن (ئىسلام دىنى)نىڭ كېلىشى بۇ ۋەزىيەتنى تۈپتىن ئۆزگەرتىۋەتتى.

قۇرئان كەرىمنىڭ كۆرسەتمىسىگە ئاساسەن:

بالىلار ھۆردۇر، قىز ـ ئوغۇللار ھۆرمەتتە ئوخشاش تۇغۇلىدۇ ۋە ئوخشاش مۇئامىلە قىلىنىدۇ.

بالىلار مال ـ مۈلۈك ئىگىسى بولالايدۇ. ئۇلار ئۈچۈن كەلگەن ھەدىيەلەر، ياردەملەر ۋە ئۇلارغا ئاتىۋېتىلگەن مال ـ مۈلۈكلەر ئۇلار بالاغەت يېشىغا يېتىپ ئەقىل ـ ئىدراكقا ئىگە بولغانغا قەدەر ياخشى مۇھاپىزەت قىلىنىپ ساقلىنىدۇ. كېيىنمۇ ئۇلارنىڭ رۇخسىتىسىز قوللىنىلمايدۇ.

بالىلارغا گۈزەل ئىسىملارنى قويۇش كېرەك.

بالىلارنى ئوقۇتۇش ۋە ياخشى تەربىيىلەش ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ئۈستىدىكى مۇھىم پەرزلەرنىڭ بىرى.

بالىلارنى 10 ياشقا كىرگەنگە قەدەر ئۇرۇشقا بولمايدۇ.

بالىلارنىڭ ئۆيلۈك ـ ئۈچاقلىق بولغانغا قەدەر بارلىق چىقىملىرى ئاتىسىنىڭ ئۈستىگە يۈكلىنىدۇ. كىچىك بالىلارنى مەئىشەتنىڭ تىرىكچىلىكلىرىگە شېرىك قىلىۋېلىشقا بولمايدۇ.

بالىلارغا زىيانكەشلىك قىلىنمايدۇ.

بالىلار ئۈچۈن بەددۇئا قىلىنمايدۇ.

بالىلار ئارىسىدا ئادالەتلىك بولۇش كېرەك، بىرىنى دەپ باشقىلىرىنى رەنجىتىشكە بولمايدۇ.

دۇنيادا «بالىلار ھوقۇقى باياننامىسى»نىڭ ئېلان قىلىنىشى 20 ـ ئەسىرنىڭ بىر يېڭىلىقى بولدى.

مەلۇمكى، قۇرئانىنىڭ بالىلار ئۈچۈن بەرگەن ھۆرمىتى ۋە ئەھمىيىتى دۇنيادىكى ھېچقانداق بىر قانۇندا تېپىلمايدۇ. تەبىئىيكى، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بالىلىرىنى خورلىماسلىقى ۋە ئۇلارنىڭ ھەق ـ ھوقۇقلىرىنى تولۇق ئادا قىلىشى ئۈچۈن يەرلىك قانۇنلار ئىشقا يارىمايدۇ. چۈنكى دۆلەتلەرنىڭ قانۇنلىرى ئۆي ئىچىگە يارىمايدۇ. قانۇن پەقەت ئاتا ـ ئانىلارنىڭ يۈرىكىدىن چىقىشى لازىم. بۇ بولسىمۇ، بىر ھېساب كۆڭلىنىڭ بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىش ۋە بالىلارنىڭ ھەق ـ ھوقۇقلىرىنى قوغدىماسلىقنىڭ جازاسىنى چوقۇم كۆرىدىغانلىقىنى بىلىش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ.

(2) ئاياللار ھوقۇقى

مۇندىن 14 ئەسىر بۇرۇن دۇنيا تارىخىدا بىرىنچى قېتىم ئاياللارنىڭمۇ ئەرلەرگە ئوخشاش ھۆر ۋە ھۆرمەتلىك ئىنسان ئىكەنلىكى، ئۇلارنىڭ ئەرلەرگە ئوخشاش ھەق ـ ھوقۇققا، مۇستەقىل ئىگىلىك تىكلەشكە ئىگە ئىكەنلىكى ئېلان قىلىندى. بۇنى ئىسلام دىنى ئېلان قىلدى.

تېخى مىلادىيىنىڭ 1700 ـ يىللىرى فرانسىيىدە ئاياللارنىڭ ئىنسان ئىكەنلىكى ياكى باشقا بىر جىنس ئىكەنلىكى توغرۇلۇق جىددىي تالاش ـ تارتىشلار بولۇپ ئۆتكەن ئىكەن.6ـ ئەسىرنىڭ شارائىتىدا ئاياللار دۇنيانىڭ قانداقلا يېرىدە بولمىسۇن، قۇل ئورنىدا كۆرۈلەتتى. يەھۇدىي دىنىدا ئاياللار شەيتانلارنىڭ بىر تۈرى دەپ قارالغان بولسا، بۇددىزمدا ئاياللار جىن، دەپ قارىلاتتى.

ھىندىيلارنىڭ دىنىدا بولسا، ۋابا، كېسەللىك ۋە باشقىمۇ بەختسىزلىكلەر ئاياللارنىڭ سەۋەبىدىن بولىدۇ، دەپ قارىلاتتى. ھىندىيلار ئېرى ئۆلگەن ئايالنى تىرىك تۇرغۇزۇپ ئېرى بىلەن بىرگە كۆيدۈرەتتى. ھازىرمۇ بۇ ئادەت ئۇلارنىڭ قىسمەن مەزھەبلىرىدە ھۆكۈم سۈرمەكتە. پەقەت، ئىسلام دىنى بارلىققا كەلگەندىن كېيىن، قۇرئان كەرىمنىڭ ئىجتىمائىي ئىشلار قانۇنىدا، ئاياللارنىڭ ھەق ـ ھوقۇقلىرى بەلگىلىنىپ، ئۇلارنىڭ شان ـ شەرىپى كۆتۈرۈلدى. شۇ ۋاقىتلارنىڭ شارائىتىدا دۇنيانىڭ ھەممىلا يېرىدە، خۇسۇسەن ئەرەب يېرىم ئارىلىدا ئاياللار مىراس ئورنىدا قوللىنىلاتتى. ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسى قالدۇرغان مال ـ مۈلۈكلەردىن مىراس ئېلىش ھوقۇقى يوق ئىدى. ئەمما ئىسلام دىنى كەلگەندىن كېيىن، ئۇلارغا تۆۋەندىكى ھەق-ھوقۇقلارنى بەلگىلىدى:

ئاياللار ھۆرمەتتە ۋە ھەق-ھوقۇقلاردا ئەرلەرگە ئوخشاشتۇر.

- ئاياللارنىڭ مىراس ئېلىش ۋە ئۆزىنىڭ مال ـ مۈلۈكلىرىنى ئېرىنىڭ رۇخسىتىسىز، خالىغىنىچە تەسەررۇپ قىلىش ھوقۇقى بار.

ئەرنىڭ ئىقتىسادىي شارائىتى يېتەرلىك بولسا ئايالىغا خىزمەتچى تۇتۇپ بەرگىنى ياخشى.

- ئاياللارنىڭ ئېرى ۋە ئاتا-ئانىسىدىن مۇستەقىل ئىگىلىك تىكلەش ھوقۇقى بار.

ئاياللار قانداقلا شارائىتتا بولمىسۇن، ئۇلارنىڭ ئوقۇش، ئۆگىنىش ئەركىنلىكى بار.

ئاياللارنىڭ ئەرلەرگە ئوخشاش ئۆزى خالىغان بىرسى بىلەن تۇرمۇش قۇرۇش، ئەگەر بەختلىك بولالمىغان ھالەتتە يېتەرلىك ئۆزۈر بىلەن ئاجرىشىش ھوقۇقى بار.

ئاياللارنى ئۇرۇپ، تىللاشقا ۋە خورلاشقا بولمايدۇ.

ئاياللار تۇغۇشنى خالىسا، ئۇلارنى تۇغۇشتىن مەنئى قىلىشقا بولمايدۇ.

ئاياللارنى پۇل تېپىشقا زورلاشقا بولمايدۇ.

ئاياللار ئائىلىنىڭ ئېھتىياجلىرىنى قامداشقا زورلانمايدۇ.

يۇقىرىقى ھەق-ھوقۇقلار مىلادىيە 6 ـ ئەسىرىدە ئېلان قىلىنغان بولسىمۇ، ياۋرۇپادا ۋە ئىسلام دائىرىسىنىڭ سىرتىدىكى ئەللەردە، تېخى 18ـ ئەسىرگە قەدەر بىردەك ئېتىراپ قىلىنماي كەلگەنىدى.

1940ـ يىللاردىن باشلاپ، دۇنياغا داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلاردىن ئوكسفورد ۋە كامبىرج ئۇنىۋېرسىتېتلىرى قىزلارنىڭمۇ ئوقۇش، ئۆگىنىش ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلىپ، مەزكۇر ئۇنىۋېرسىتېتلارغا قوبۇل قىلىنىدىغان ئوقۇغۇچىلار سانىنىڭ % 25 بىلەن % 40 نى قىزلاردىن ئېلىش قارارىنى چىقارغان بولسا، ئىسلام دىنى 6ـ ئەسىردىلا قىز ـ ئوغۇللارنىڭ تەلىم ئېلىشتا ئوخشاش ھوقۇققا ئىگە ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلىپلا قالماستىن، «ئوقۇش، ئۆگىنىش ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن، ھەر قانداق بىر مۇسۇلمان كىشى ئۈچۈن پەرزدۇر» دەپ بەلگىلىگەن.

مىلادىيە 6 ـ ئەسىرنىڭ شارائىتىغا قارايدىغان بولساق، بۇنداق ھەرقايسى ئەسىرلەرنىڭ شارائىتىغا ۋە كىشىلەرنىڭ مەنپەئەتىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان، ئادالەتلىك ۋە ئېسىل قانۇنلارنى، ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدەك، ئاللاھنىڭ ئىلاھىي مەكتىپىدىن باشقا مەكتەب كۆرمىگەن، ئوقۇش ۋە يېزىشنى ئۆگەنمىگەن بىر ئۇممى (ساۋاتسىز)پەيغەمبەرنىڭ لايىھىلەپ چىقىشى مۇمكىن ئەمەس! بەلكى شۇ ۋاقىتتىكى ئالاھىدە تەلىم كۆرگەن ۋە بۇ ساھەدە پەۋقۇلئاددە ئەتراپلىق يېتىشكەن ئىنسانلارنىڭمۇ بۇنداق ئېسىل قانۇنلارنى لايىھىلەپ چىقالىشى

تەسەۋۋۇردىن يىراق، ئەلۋەتتە. ئۇنداقتا قۇرئان كەرىم بەلگىلىگەن بۇ قانۇنلار نەدىن كەلدى؟ شۈبھىسىزكى، ئاللاھتىن كەلدى!

شۇنى ئېنىق چۈشىنىش كېرەككى، ئۆتمۈشتىكى ۋەقەلىكلەرنى زامانىمىزغا قىياس قىلىپ چۈشىنىدىغان بولساق، تارىخ پەلسەپىسىگە كۆرە چوڭ خاتالىقلارغا چۈشۈپ قالىمىز. شۇڭا ھەر قانداق ۋەقەلىك ۋە ھادىسىلەرنى شۇ زامانلارنىڭ شارائىتىغا ۋە ئىنسانلارنىڭ بىلىم سەۋىيە جەھەتتىكى ئەھۋالىغا قاراپ چۈشىنىش ئىلىم ئەھلىنىڭ مېتودىدۇر. خۇسۇسەن، تارىخنى يەكۈنلەشتە چوڭ ئاساستۇر. زامانىمىزدا ئاددى سانالغان ئىشلار، ئۆتمۈشتىكىلەر ئۈچۈن چوڭ بىلىملەر ئىدى. ئاددىيسى، زامانىمىزدىكى تېلېۋىزىيە، سىنئالغۇ، ئۈنئالغۇ، كومپيۇتېر، ئانتېننا، ئىنتېرنېت ۋە باشقىلار تېخى يۈز يىل بۇرۇنقى ئىنسانلارنىڭ ئەقلىگە كۆرە مۇمكىن ئەمەس ئىشلاردىن ئىدى. بۇ ئىشلار ئۇلارنىڭ خىيالىغىمۇ كىرمەيتتى.

زامانىمىزدىكى 6- 7 ياشلىق بالىلار مىكروب ۋە باكتېرىيەلەرنى بىلىدۇ. ئەمما ئۇلۇغ ئالىم فارابىي ياشىغان زامانلاردا، مىكروب بىلەن باكتېرىيىنىڭ مەۋجۇد ئىكەنلىكىنى تەتقىق قىلىش ئىشىمۇ ئالاھىدە چوڭ بىلىم سانىلاتتى.

قۇرئان كەرىمنىڭ غەيبلەردىن خەۋەر بېرىشتىكى مۆجىزىسى

1842. سوئال: قۇرئان كەرىمنىڭ غەيبلەردىن خەۋەر بېرىشتىكى مۆجىزىسى قايسىلار؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنىڭ غەيبلەردىن خەۋەر بېرىشتىكى مۆجىزىسىنىڭ بەزىلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) دۇنيانىڭ شۇ ۋاقىتتىكى ئىككى چوڭ ئىمپېراتورلىرى بولغان رىملىقلار بىلەن ئىرانلىقلار ئوتتۇرىسىدا قاتتىق ئۇرۇش بولۇپ، ئىرانلىقلار رىملىقلارنى يەڭگەندىن كېيىن، ئەرەب مۇشرىكلىرى مۇسۇلمانلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭمۇ رىملىقلارغا ئوخشاش مەغلۇبىيەت بولىدىغانلىقىنى سۆزلەشكە باشلايدۇ. بۇ ئەھۋال مۇسۇلمانلارنى غەمكىن قىلىدۇ. چۈنكى ئىرانلىقلار ئەرەبلەرگە ئوخشاش بۇددىست، رىملىقلار ساماۋىي دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان خرىستىئانلار ئىدى. بۇ ۋاقىتتا قۇرئان رىملىقلارنىڭ كېيىنكى غەلىبىسىدىن خەۋەر بېرىپ: ﴿رىملىقلار يېقىن بىر جايدا (پەلەستىندە) يېڭىلدى. ئۇلار يېڭىلگەندىن كېيىن بىر قانچە يىل ئىچىدە يېڭىدۇ. ئىلگىرى ۋە كېيىن ھەممە ئىش ئاللاھنىڭ باشقۇرۇشىدىدۇر، بۇ كۈندە مۆمىنلەر ئاللاھنىڭ بەرگەن ياردىمى بىلەن خۇشال بولىدۇ. ئاللاھ خالىغان كىشىگە ياردەم بېرىدۇ﴾[1] دېگەن ۋە ئارىدىن تولۇق 7 يىل ئۆتكەندىن كېيىن رىملىقلار ئىرانلىقلارنى يەڭگەن.

(2) مۇشرىك ئەرەبلەر بىلەن يەھۇدىيلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى يوق قىلىش ئۈچۈن تۈرلۈك چارىلىرىنى قوللىنىدۇ، كۆپ قېتىم سۇيىقەستلەرنى پىلانلايدۇ. شۇ ۋاقىتتا قۇرئان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا دۈشمەنلىرىنىڭ زىيان يەتكۈزەلمەيدىغانلىقىنى ئېلان قىلىپ: ﴿ئى پەيغەمبەر! پەرۋەردىگارىڭ تەرىپىدىن ساڭا چۈشۈرۈلگەن ئەھكاملارنىڭ ھەممىسىنى

(1) رۇم سۈرىسى 1-4- ئايەتلەر.

يەتكۈزگىن، ئەگەر تولۇق يەتكۈزمىسەڭ ئاللاھ تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئادا قىلمىغان بولىسەن. ئاللاھ سېنى كىشىلەرنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلايدۇ﴾[1] دېيىش ئارقىلىق ئاللاھنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى قوغدايدىغانلىقىنى ۋەدە قىلىدۇ. بۇ ئايەت چۈشكەن هامان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ قوغدىغۇچىلىرىغا: «ئەي خالايىق! بىزدىن يىراق تۇرۇڭلار، بىزنى ئاللاھ ئۆزى قوغدايدۇ» دەپ ئېلان قىلغان ۋە ئەمەلىيەتتە سۇيىقەستلەردىن ئامان قالغان.

(3) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن ساھابىلىرى مەككىنى مۇشرىكلەرنىڭ چاڭگىلىدىن ئازات قىلىشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى. قۇرئان ئۇلارغا خۇشخەۋەر بېرىپ: ﴿ئى مۇھەممەد! سەن ساھابىلىرىڭ ئاللاھ خالىسا دۈشمەندىن خاتىرجەم بولغان هالدا، (بەزىلىرىڭلار) باشلىرىڭلارنى چۈشۈرگەن ۋە (بەزىلىرىڭلار)قىرقىغان هالدا قورقماي چوقۇم مەسجىدى هەرەمگە كىرىسىلەر﴾[2] دېگەن ۋە ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئىسلام قوشۇنى مەككىنى تىنچلىق بىلەن ئازات قىلغان.

(4) ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمنى ئۆزى ساقلايدىغانلىقىغا ۋەدە قىلىپ: ﴿قۇرئاننى بىز چۈشۈردۇق، بىز ئۇنى چوقۇم قوغدايمىز﴾[3] دېگەنىدى. قۇرئاننىڭ دۇنياغا كەلگىنىگە 14 ئەسىر ئۆتكەن بولىسىمۇ، قۇرئان هازىرغىچە بىرەر هەرپ چاغلىق ئۆزگەرتىلمەستىن، شۇ ۋاقىتتىكى هالىتى بويىچە داۋام قىلىپ كەلگەنلىكى قۇرئاننىڭ هەقىقەتەن ئاللاھنىڭ سۆزى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. قۇرئاننىڭ مۇندىن باشقا غەيبتىن بەرگەن ۋە ئەمەلىيەتتە مەيدانغا چىققان خەۋەرلىرى ئىنتايىن كۆپتۇر.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىسى قۇرئان بولغانلىقىنىڭ سەۋەبى

1843. سوئال: نېمە ئۈچۈن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىسى قۇرئان بولغان؟

جاۋاب: مۆجىزىلەر ئەزەلدىن هەر بىر دەۋرنىڭ ۋە جەمئىيەتنىڭ شارائىتىغا قاراپ، شۇ ۋاقىتتىكى ئەڭ تەرەققىي قىلغان نەرسىنىڭ جىنسىدىن بولۇپ، ئۇنى بېسىپ چۈشىدىغان ئالاھىدە پەرقلىق ئۈستۈنلىكى بىلەن كەلگەن. مانا بۇ، ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلەرگە مۆجىزە ئاتا قىلىشتىكى پىرىنسىپىدۇر. ئەگەر بۇنداق بولمىغاندا مۆجىزە ئەۋەتىشنىڭ هېچبىر ئەهمىيىتى بولمايتتى. چۈنكى بىر پەننى بىلمىگەن خەلققە باشقا بىر پەن بىلەن دۇئېل ئېلان قىلغانىنىڭ ئەهمىيىتى بولمايدۇ. بەلكى دۇئېل ئۇلارنىڭ تەرەققىي قىلىپ ئەڭ ئۈچىغا چىققان نەرسىسىنىڭ جىنسىدىن بولغاندىلا ئۇنىڭ قىممىتى ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. مەسىلەن: پىرئەۋننىڭ زامانىدا سېھىرگەرلىك ئىنتايىن زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغانلىقتىن، ئاللاھ شۇ زاماننىڭ تەقەززاسىغا ماسلاشتۇرغان هالدا، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا پۈتۈن سېھىرلەرنى بەربات قىلىپ، سېھىرگەرلەرنى مات قىلىدىغان مۆجىزە ئاتا قىلغان. ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرى تىببىي جەھەتتە زور ئاشقان بىر دەۋر بولغانلىقتىن، ئاللاھ ئىسا ئەلەيھىسسالامغا شۇ دەۋرنىڭ ئەڭ ئۇستا دوختۇرلىرىمۇ ساقايتالمىغان ئاق كېسەلنى، تۇغما كورنى ساقايتىدىغان، هەتتا ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن ئۆلۈكلەرنىمۇ تىرىلدۈرىدىغان مۆجىزىنى ئاتا قىلغان.

---

(1) مائىدە سۈرىسى 67- ئايەت.
(2) فەتھ سۈرىسى 27- ئايەت.
(3) ھەج سۈرىسى 9 - ئايەت.

ئەمما ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىغا كەلگەندە، ئەرەبلەردە ئەدەبىيات، شېئىرىيەت ناھايىتى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغانىدى. ئەرەبلەر چوڭ ـ كىچىك ھەممىسى بىردەك شېئىر خۇمار خەلق ئىدى. ئۇلار ھەر يىلى مەلۇم بىر كۈننى بەلگىلەپ ھازىرقى سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى «ئوكاز» بازىرىدا پۈتۈن ئەدىبلەر ۋە شائىرلارنىڭ ئىشتىراك قىلىشى ئاستىدا شېئىر ماھارىتى كۆرسىتەتتى. «ئوكاز» ئەينى زاماندا شائىرلارنىڭ شېئىر سورۇنىغا ئايلانغانىدى. ئەرەبلەرنىڭ شېئىرىيەتكە بۇنچىلىك زور ئەھمىيەت بېرىشىدىكى سەۋەبلەرنىڭ بىرى: بىر تەرەپتىن، ئۇلار قۇملۇق سەھرالار ۋە يايلاقلاردا ھايات كەچۈرىدىغان خەلق بولغاچقا، تەبىئەتنىڭ ھەرخىل مەنزىرىلىرى ئۇلارنى تەپەككۇر قىلىشقا ۋە غەزەللەرنى ئېيتىشقا ئۈندەيتتى. يەنە بىر تەرەپتىن، ئەرەبلەردە ئومۇمىي بىرلىك بولماستىن، ئۇلار قەبىلىلەرگە بۆلۈنۈپ، ھەر بىر قەبىلە ئۆزىنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى شېئىر ۋە غەزەللەر ئارقىلىق ئىپادىلەپ پەخىرلىنىش ۋە شېئىر بىلەن رەقىبلىرىنى سۆكۈش، ھەتتا بۇ سەۋەبتىن بىر ـ بىرىگە قارشى چوڭ ئۇرۇشلارنى باشلىتىش قاتارلىق مۇددىئالار بىلەن ئۆمۈر سۈرەتتى. شۇڭا ئۇلار بەدىئىي شېئىرلارغا ۋە تالانتلىق شائىرلارغا زور ئېھتىياجلىق ئىدى. قىسقىسى، ئۇلار شېئىر بىلەن كۆتۈرۈلەتتى ، يەنە شېئىر بىلەن چۈشەتتى. بەزى بەدىئىي شېئىرلىرىنى كەبىكە ئېسىش بىلەن پەخىرلىنەتتى.

شۇنداق بىر ۋەزىيەتتە، قۇرئان كەرىم ئۆزىنىڭ پارلاق نۇرى بىلەن پۈتۈن ئىقلىملارنى يورۇتقان، ئىستىلىستىكا ۋە بايان جەھەتتىكى بەدىئىيلىكتە ئەڭ ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىگەن ھالدا، ئاللاھ تەرىپىدىن ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈلۈشى بىلەن ئەرەبلەرنىڭ ئۆزلىرىنى «ئەرەب» (تىلى راۋان) باشقا مىللەتلەرنى «ئەجەم» (تىلسىز) دەپ مەغرۇرلانغان ئاتاغلىق ئەدىبلىرى بىلەن تالانتلىق شائىرلىرىنى سەھنىدىن چۈشۈردى. بۇ ئەينى ۋاقىتتا قۇرئان كەرىمنىڭ جىمى ئەرەبلەرگە دۇئېل ئېلان قىلىشى ئىدى. ئۇلار قۇرئاننىڭ ئالدىدا خۇددى چۈش ۋاقتىدا قۇياشقا تىكىلىپ قارىغان كىشىنىڭ كۆزى خىرەلىشىپ قالغىنىدەك، ئەقىللىرى خىرەلىشىپ بارچە ماھارەتلىرىنى پۈتۈنلەي يوقاتقان ھالدا گاڭگىراپ قالدى.

قۇرئان كەرىم پۈتۈن ئىنسانىيەتكە دۇئېل ئېلان قىلىدۇ

قۇرئان كەرىم جىمى ئەرەبلەرگە دۇئېل ئېلان قىلغىنىدەك، پۈتۈن ئىنسانىيەتكە دۇئېل ئېلان قىلغانىدى. قۇرئان بۇ خۇسۇستا نۇرغۇنلىغان ئىشلارنىڭ بولىدىغانلىقىدىن خەۋەر بەرگەن ۋە بۇ ئىشلار ئەمەلىيەتتە ئوتتۇرىغا چىققان. مەسىلەن: قۇرئان كەرىم رىملىقلار بىلەن ئىرانلىقلار ئوتتۇرىسىدا قايتا ئۇرۇش چىقىدىغانلىقى ۋە رىملىقلارنىڭ يېڭىدىغانلىقىدىن ئالدىن خەۋەر بەرگەندە، مۇسۇلمانلار «ھەق ۋە راست» دەپ تەستىق قىلىشتى، ئەرەب، ئەجەم بۇددىستلىرى ۋە ئۇلارنىڭ يانداشلىرى بولسا، «بۇ يالغان گەپ، كۆرىمىز قېنى. قايسىمىزنىڭ كۈتكىنى ئەمەلگە ئاشىدىكەن» دېيىشتى ۋە ئىككى پىرقە بۇ كېلەچەكتىكى ئۇرۇشنى ئىنتىزار بىلەن كۈتتى. ئارىدىن تولۇق 7 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، رىملىقلار خۇددى قۇرئاننىڭ ئالدىنئالا خەۋەر بەرگىنىدەك ئىرانلىقلارنى يەڭدى. ئەگەر ئەھۋال قۇرئان كەرىم خەۋەر بەرگەندەك بولماستىن ئۇنىڭ ئەكسىچە بولۇپ رىملىقلار يېڭىلگەن بولسا ياكى ئۇرۇش يۈز بەرمىگەن بولسا نېمە بولماقچى ئىدى؟ شەكسىزكى، ئەرەبلەرنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى "يالغاندىن پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلغان، شۇڭا ئۇنىڭ گەپلىرى يالغان چىقتى" دەپ تۆھمەت قىلىشى

ئۆچۈن يېتەرلىك شەرت – شارائىت هازىرلانغان بولاتتى. ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي دەستۇرى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلايدىغان قۇرئان كەرىم يالغانغا چىقىرىلغاندىن كېيىن، بۇ يېڭى دىن ئەجەلگە يولۇققان بولاتتى. ئەمما خەۋەر بەرگۈچى ئاللاھ تائالا ئىدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئەمەس. 7 يىلدىن كېيىن بولىدىغان سوقۇشنىڭ نەتىجىسىدىن خەۋەر بېرىش مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭلا ئەمەس، بەلكى ھەربىي ئىشلار ئىستراگىيىسى ساھەسىدە ئەتراپلىق يېتىشكەن ھەربىي قوماندانلارنىڭ ۋە يىراقنى كۆرەلەيدىغان پىلانلىغۇچىلارنىڭمۇ قولىدىن كەلمەيدىغان ئىش ئىدى.

پەيغەمبەرلەرگە بېرىلگەن مۆجىزىلەر تەبىئەت قانۇنىيەتلىرىنى بۇزۇپ ئۆتىدىغان خارىقى ئادەت ئىشلار ئىدى. مەسىلەن: ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بۇتلارغا چوقۇنىدىغان بىر قەۋمگە ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەر ئىدى. شۇڭا ئۇلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى كۆيدۈرۈپ جازالىماقچى بولغىنىدا، ئۇنى ئىلاھلىرىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلگەن. ئۇلارنىڭ ئېتىقادى بويىچە بولغاندا، ئۇلارنىڭ ئىلاھلىرى ئۆزلىرىگە ھاقارەت قىلغان ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى جازالىشى ۋە ئۇنىڭدىن ئىنتىقام ئېلىشى كېرەك ئىدى. لېكىن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئوتقا تاشلانغىنىدا، ئوت ئۆزىنىڭ كۆيدۈرۈش خۇسۇسىيىتىنى يوقاتتى، ئۇلارنىڭ ئىلاھلىرى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدىن ئىنتىقام ئالالمىغانلىقتىن ئۇلارنى مات قىلىپ قويدى.

شۇ ئېنىقكى، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىسى ئوتتىن قۇتۇلۇپ ئامان قېلىش ئەمەس، بەلكى ئوتنىڭ كۆيدۈرۈش قانۇنىيىتىنى بىكار قىلىش ئارقىلىق ساختا ئىلاھلارنىڭ جازالاشتىن ئاجىز ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش ئىدى. ئەگەر ئاللاھ تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى ئوتتىن قۇتقۇزۇشنىلا مەقسەت قىلغان بولسا ئىدى، قەۋمى ئۇنى خۇددى ئىسا ئەلەيھىسسالام بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى سۈيقەستچى قەۋملەر تۇتالمىغاندەك تۇتالمىغان ياكى يامغۇر يېغىپ ئوت ئۆچۈپ قالغان سەۋەبلەر بىلەنمۇ ئۇنى ئوتتىن قۇتقۇزالايتتى. ئەگەر ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام قېچىپ قۇتۇلغان ياكى يامغۇر يېغىپ ئوت ئۆچۈپ قالغان بولسا ئىدى، قەۋمى «ئەگەر بىز ئىبراھىمنى تۇتالىغان بولساق، ئەلۋەتتە ئىلاھلىرىمىز ئۇنىڭدىن ئىنتىقام ئالغان ۋە ئوت ئۆچۈپ قالمىغان بولسا، ئەلۋەتتە كۆيدۈرۈلگەن بولاتتى»دەپ كۆرەڭلىشى مۇمكىن ئىدى. ئەمما يالقۇنلاپ تۇرغان ئوت دۆۋىسى ئۇنىڭغا تاشلانغان ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى كۆيدۈرەلمىدى، ئۇلار گۇمان قىلغان ئىلاھلار ئۇنى جازالىيالمىدى. نەتىجىدە، ئۇلار «ئىلاھلىرىمىز»دەپ چوقۇنغان بۇتلارنىڭ بىراۋغا پايدا ياكى زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان ھەتتا ئۆزلىرىنىمۇ زىيان – زەخمەتلەردىن قوغدىيالمايدىغان ھەيكەللەر ئىكەنلىكى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆردى.

مۇسا ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالانىڭ ﴿ھاساڭ بىلەن دېڭىزغا ئۇر﴾دېگەن ئەمرىگە ئاساسەن، ھاسىسى بىلەن ئۇرۇۋىدى، دېڭىز سۈيى خۇددى ئىككى چوڭ تاغدەك ئىككى تەرەپكە ئايرىلىپ، ئوتتۇرىدىن يول ھاسىل بولدى. سۇنىڭ بۇنداق بولۇشى ئۇنىڭ قانۇنىيىتىگە زىت بىر ئىش. لېكىن مۆجىزە ئۇنى شۇنداق قىلالىدى. بۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ خاسىيەتلىك ھاسىسىنىڭ كارامىتى ئەمەس، بەلكى ئۇ ئارقىدا پىرئەۋن قوشۇنلىرى، ئالدىدا پايانسىز دېڭىز ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قېلىپ، قۇتۇلۇشنىڭ ئىنسانىي چارىلىرى پۈتۈنلەي تۈگىگەن بىر ۋاقىتتا، قۇتۇلۇشتىن تولۇق ئۈمىدۋارلىق بىلەن ئىشنىڭ چارىسىنى ئاللاھ تائالاغا تاپشۇرغانىدى. شۇڭا ئۇنىڭ قەۋمى"بىز ئەمدى تۇگەشتۇق" دېگەندە، ﴿ئۇ ئۇنداق بولمايدۇ. پەرۋەردىگارىم

ھەقىقەتەن مەن بىلەن بىللە، مېنى (قۇتۇلۇش يولىغا) باشلايدۇ﴾ دېگەن سۆزنى تولۇق ئىشەنچ ۋە خاتىرجەملىك بىلەن ئېيتىش ئارقىلىق قۇتۇلۇش ئىشىنىڭ ئىنسانىي سەۋەبلەردىن ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىگە يۆتكەلگەنلىكىنى جاكارلىغان ئىدى.

قۇرئان كەرىمنىڭ بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەرنىڭ مۆجىزىلىرىدىن ئالاھىدىلىكى

1844. سوئال: قۇرئان كەرىمنىڭ بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەرنىڭ مۆجىزىلىرىدىن قانداق ئالاھىدىلىكلىرى بار؟

جاۋاب: پەيغەمبەرلەرگە بېرىلگەن مۆجىزىلەر خاراكتېر جەھەتتە ئوخشاش بولمىغاندەك، قىممەت جەھەتتىمۇ ئوخشاش بولمىغان. مەسىلەن: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن باشقا پۈتۈن پەيغەمبەرلەرنىڭ مۆجىزىلىرى ھېسسىي مۆجىزىلەردىن بولۇپ، شۇ ۋاقىتتا ئۇنى كۆرگەنلەر قايىل بولۇپ ئىشىنىدىغان، ئۇنى كۆرمىگەن كېيىنكىلەر ئۈچۈن تارىخ ياكى قىسسە ئورنىدا بولۇپ قالغانلىقتىن، خالىغانلار ئىشىنىپ، خالىغانلار ئىشەنمەيدىغان ئىشلاردۇر. ئەمما مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىسى بولغان قۇرئان كەرىم زامانلارنىڭ ئۆتىشى بىلەن كۈچىنى يوقاتمايدىغان مەڭگۈلۈك ئەقلىي مۆجىزىدۇر. قۇرئان كەرىم ھەممىلا يەردە بار. ئۇنى ھەركىم، ھەر ۋاقىتتا «مانا بۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىسى» دەپ كۆرسىتىپ بېرەلەيدۇ.

ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرنىڭ مۆجىزىلىرىگە نەزەر سالغىنىمىزدا، بۇ مۆجىزىلەرنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ شۇ ۋاقىتتا روياپقا چىقارغان ئىش-ھەرىكەتلەر ئىكەنلىكىنى، قۇرئان كەرىمنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرىدىن بىر سۈپەت ئىكەنلىكىنى بايقايمىز. ئىش – ھەرىكەت بىر ياكى بىر قانچە قېتىم تەكرارلىنىپ ئاخىرلىشىدۇ. بۇ خۇددى ئوت ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام تاشلانغان ۋاقىتتا ئۇنى كۆيدۈرمىگەن بولسىمۇ، كېيىن يەنە ئۆزىنىڭ ئەسلى خۇسۇسىيىتىگە قايتقىنىغا، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۆتكەندە يېرىلغان دېڭىز سۈيىنىڭ كېيىن يەنە ئەسلى خۇسۇسىيىتىگە قايتقىنىغا ئوخشاش. ئەمما سۈپەت ئۇنىڭ ئىگىسى داۋام قىلغان مۇددەتكىچە ئۇنىڭ بىلەن ھەمىشە بىرگە داۋام قىلىدۇ. بۇ خۇددى ئاللاھ تائالانىڭ كالام (سۆزلەش)سۈپىتىنىڭ ئۇنىڭ بىلەن مەڭگۈگە داۋام قىلغىنىغا ئوخشاش. چۈنكى ئىش- ھەرىكەت ئاللاھ تائالانىڭ پېئىلى، ئەمما كالام ئۇنىڭ دائىمىي سۈپىتىدۇر.

قۇرئان كەرىمنىڭ بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەرنىڭ مۆجىزىلىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان يەنە بىر تەرىپى شۇكى، ھەر قانداق بىر پەيغەمبەرنىڭ مۆجىزىسى ئايرىم ۋە دەستۇرى ئايرىم ئىدى. مەسىلەن: مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىسى ھاسا بولسا، دەستۇرى تەۋرات ئىدى. ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىسى مېدىتسىنا بولسا، دەستۇرى ئىنجىل ئىدى. ئەمما مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىسى ئۇنىڭ دەستۇرىنىڭ ئۆزىدۇر. بۇ قۇرئان كەرىمدىن ئىبارەت ئۇلۇغ دەستۇرنىڭ مۆجىزە بىلەن قوغدىلىپ مەڭگۈگە داۋام قىلىشى ۋە مۆجىزىنىڭ دەستۇردا ھەمىشە بولۇشى ئۈچۈن ئىدى. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەرنىڭ كىتابلىرى شۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ ئۈممەتلىرىگە ئامانەت قىلىنغان ۋە ئۇلار كىتابلىرىنى چىڭ ساقلاشقا ئەمر قىلىنغان. ئەمما قۇرئان كەرىمنى ساقلاش، ئۇنى ئۆزگەرتىش ۋە بۇرمىلاشلاردىن قوغداش ئىشىنى ئاللاھ

تائالا ئۆز ئۈستىگە ئالغان. ﴿قۇرئاننى ھەقىقەتەن بىز چۈشۈردۇق ۋە چوقۇم ئۇنى قوغدايمىز﴾(1).

نېمە ئۈچۈن؟ چۈنكى بىرىنچىدىن، قۇرئان كەرىم تا قىيامەتكىچە داۋام قىلىدىغان جانلىق مۆجىزىدۇر. ئۇ مۆجىزە بولغان ئىكەن، ئۇنىڭ تېكىستلىرى ئۆز پېتىچە داۋام قىلىشى كېرەك. ئۇنداق بولمىغاندا ئۇنىڭ مۆجىزىلىكى يوقالغان بولىدۇ. ئىككىنچىدىن، ئاللاھ تائالا بەندىلىرىنىڭ بۇرۇنقى ساماۋىي كىتابلارنى قوغداشتىكى ئاجىزلىقلىرىنى تەجرىبە قىلىپ كۆردى. ئۇلار مۇقەددەس كىتابلىرىنىڭ بەزىسىنى ئۇنۇتتى، بەزىسىنى بۇرمىلىدى، بەزىسىنى خەلقتىن يوشۇردى. شۇنداق قىلىپ بۇ ئامانەتلەرگە خىيانەت قىلدى. شۇ سەۋەبتىن ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدىن ئىبارەت ئەڭ ئاخىرقى ۋە مەڭگۈلۈك دەستۇرنى قوغداش ئىشىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان.

قۇرئان كەرىمنى ئاللاھ ساقلىماقتا

بىز مۇسۇلمانلارنىڭ قۇرئان كەرىمنى قوغداش ۋە ئۇنىڭ كۆرسەتمىلىرىگە ئەمەل قىلىش ئەھۋالىمىز غا نەزەر سالىدىغان بولساق، قۇرئان كەرىمنىڭ كۆرسەتمىلىرىگە ئەمەل قىلىش ئىشىنىڭ زامان ئۆتكەنسېرى ئاجىزلاپ بېرىۋاتقانلىقىنى ۋە ئۇنى قوغداش ئىشىنىڭ زامانىنىڭ ئۆزىرىشى بىلەن كۈچىيىپ بارغانلىقىنى كۆرىمىز. بۇ نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟ شۈبھىسىزكى، قۇرئان كەرىمنى قوغداش ئىشىنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ قولىدا ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ. شۇڭا قۇرئان كەرىمنى مۇسۇلمانلار ئارىسىدىلا ئەمەس، بەلكى دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا مۇسۇلمان ئەمەس قەۋملەر ئارىسىدىمۇ تاپقىلى بولغىنىدەك، مۇسۇلمان بولمىغانلارنىڭمۇ ئۇنى قوغداپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرىمىز. نېمە ئۈچۈن يانونىيە، ئىتالىيە ۋە باشقىمۇ مۇسۇلمان بولمىغان دۆلەتلەر قۇرئان كەرىمنى ئەڭ ئېسىل ۋە سۈپەتلىك نەشر قىلىش ئۈچۈن شۇنچە كۆپ خىراجەت چىقىرىدۇ؟ نېمە ئۈچۈن گېرمانىيىلىك مۇسۇلمان ئەمەس بىر شەخس قۇرئان كەرىمنى ھۆسنخەت بىلەن بىر بەتكە يېزىپ چىقىشقا ئالدىرايدۇ؟ نېمە ئۈچۈن قۇرئان كەرىمنى نەشىر قىلىدىغان مۇسۇلمان ئەمەس مىللەتلەر ئۆزلىرىنىڭ مۇقەددەس كىتابلىرىنى ئۆزگەرتكىنىدەك قۇرئان كەرىمنى بىرەر ھەرپىگە چاغلىق ئۆزگەرتەلمەيدۇ؟ چۈنكى ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمنى شۇنداق قوغداشنى خالايدۇ ۋە ئۇلارنى شۇنداق قىلدۇرۇش ئارقىلىق قۇرئان كەرىمنى ئاللاھ تائالا ئۆزى قوغداپ كېلىۋاتقانلىقىنى دەلىللەيدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، قۇرئان كەرىمنى قوغداپ كەلگەنلەر ئىسلام دىنىغا ئەمەل قىلغۇچىلار ئەمەس، بەلكى ئاللاھ تائالا ئۆزىدۇر!

قۇرئان كەرىم پۈتۈن ئىنسانىيەت ئۈچۈن مۆجىزىدۇر

1845. سوئال: قۇرئان كەرىم ئەرەبلەر ئۈچۈنلا مۆجىزىمۇ؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم ئەرەبلەرگىلا دۈئىبل ئېلان قىلىش ئۈچۈن كەلگەن مۆجىزە

(1) ھىجر سۈرىسى 9- ئايەت.

ئەمەس، بەلكى ئۇ پۈتۈن ئالەم ئۈچۈن مۆجىزىدۇر. ئۇ زامان ۋە ماكانلارنىڭ توساقلىرىنى بۆسۈپ تاشلىغان.

(1) قۇرئان كەرىمنىڭ ئۆتمۈش زامانلارنىڭ توساقلىرىنى بۆسۈپ ئۆتكەنلىكى

ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھېچ ئوقۇمىغان ۋە ئوقۇش، يېزىشنى ئۆگەنمىگەن، پەقەتلا ئاللاھنىڭ ۋەھيىسى بىلەن تەربىيىلەنگەن بىر زات ئىدى. ئۇنىڭغا چۈشۈرۈلگەن بۇ قۇرئاندا، ئۇنىڭدىن بۇرۇن ئۆتكەنلەرنىڭ ـ ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەر بىلەن ئۇلارنىڭ قەۋملىرىنىڭ ئىش ـ ئىزلىرى، ھەتتا تارىخ يۈزىدىن ھېچ ئىزى قالمىغان مىللەتلەرنىڭمۇ كەچۈرمىشلىرى، ئېتىقادلىرى ۋە ئاقىۋەتلەر تەپسىلىي بايان قىلىنغان. يۇقىرىقىلارنىڭ قىسسىلىرىنىڭ بەزىسىنى بىر ئۆمۈر ئىزدەنگەن تارىخشۇناسلاردىن مىڭدىن بىرى بىلەتتى ياكى بىلمەيتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ قىسسىلەرنى قۇرئاننىڭ ھېكايە قىلىشى بويىچە بايان قىلىپ بەرگەندىن كېيىن، مەزكۇر قىسسىلەر ئەھلى كىتاب (يەھۇدىي، خرىستىئان) ئەللامىلىرىنىڭ قولىدىكى ساماۋىي كىتابلارنىڭ ۋە شۇ زامانلاردىكى مەشھۇر تارىخچىلارنىڭ ھېكايە قىلغانلىرىنىڭ ئەينىسى بولۇپ چىققان. شۇ سەۋەبتىنمۇ ئەينى زامانلاردا ئىسلام دىنىغا كىرگەن ئەھلى كىتاب ئالىملىرى ۋە باشقا ئىلىم ئەھلىلىرى كۆپ بولغان

قۇرئان كەرىمنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىپ بىر قانچە ئورۇندا بايان قىلغان ﴿سەن ئۇلارنىڭ يېنىدا يوق ئىدىڭ﴾ دېگەن ئايەتلىرى قۇرئان كەرىمنىڭ ئۆتكەن زامانلارنىڭ توساقلىرىنى بۆسۈپ ئۆتۈشتەك ئۇلۇغ مۆجىزىسىنى ئىسپاتلاشقا يېتەرلىكتۇر.
﴿(ئى مۇھەممەد!) بۇ-ساڭا ۋەھيى قىلىۋاتقىنىمىز ـ غەيب خەۋەرلىرىدىندۇر. مەريەمنى ئۇلارنىڭ قايسىسى تەربىيىسىگە ئېلىش (مەسىلىسىدە چەك تاشلاش يۈزىسىدىن) قەلەملىرىنى (سۇغا) تاشلىغان چاغدا، سەن ئۇلارنىڭ يېنىدا يوق ئىدىڭ، (مەريەمنىڭ كىمنىڭ تەربىيىسىدە بولۇشىنى) ئۆز ئارا جاڭجال قىلىشقانلىرىدا سەن ئۇلارنىڭ يېنىدا يوق ئىدىڭ﴾[1]، ﴿(ئى مۇھەممەد!) بىز غەربىي تاغنىڭ بىر تەرىپىدە مۇساغا ۋەھيى نازىل قىلغىنىمىزدا سەن يوق ئىدىڭ، (بۇنى) ئۆز كۆزۈڭ بىلەنمۇ كۆرمىگەن ئىدىڭ﴾[2].

(2) قۇرئان كەرىمنىڭ ماكان توساقلىرىنى بۆسۈپ تاشلىشى

قۇرئان كەرىم كىشىلەرنىڭ ئىسلام دىنى بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام توغرۇلۇق ئۆز – ئۆزىگە مەخپىي ئېيتقانلىرىدىن خەۋەر بېرىشتىن تاشقىرى، كىشىلەرنىڭ كۆڭۈللىرىگە كەچۈرگەنلىرىدىنمۇ تەپسىلى ۋە ئېنىق خەۋەر بەرگەن.
﴿ئۇلار ئۆز ئىچىدە: «ئاللاھ نېمىشقا بۇ سۆزىمىز بىلەن بىزنى جازالىمايدۇ!» دەيدۇ﴾[3].
قۇرئان كەرىم بۇ ئايەتتە، ئەرەب مۇشرىكلىرىنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قارشى ئىچىدە ئۆز – ئۆزىگە سۆزلىگەنلىرىدىن خەۋەر بەرگەن. ئەگەر ئۇلار شۇنداق سۆزلىمىگەن بولسا ئىدى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بۇ ئايەتنى ئۇلارغا تىلاۋەت قىلىپ بەرگەندە، قارشى چىقىپ

(1) ئال ئىمران سۈرىسى 44- ئايەت.
(2) قەسەس سۈرىسى 44- ئايەت.
(3) مۇجادەلە سۈرىسى 8- ئايەت.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا « ئەي مۇھەممەد! بىز ئۇنىداق ئويلىغان ئەمەس، سەن يالغانچىسەن»دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى يالغانغا چىقارغان بولاتتى. ئەمما ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىچكى رەزىللىكلىرىنى پاش قىلغان بۇ قۇرئان كەرىم ئايىتى ئالدىدا لام، جىم دېيەلمىگەن ئىدى.

بۇ قۇرئان كەرىمنىڭ كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدە بولۇپ ئۆتكەنلەردىن خەۋەر بېرىشى بولۇپ، كىشىلەر تېخى كۆڭلىگە كەچۈرمىگەن ۋە كېيىنچە چوقۇم كۆڭلىگە كەچۈرىدىغان ئىشلاردىنمۇ خەۋەر بېرىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ مۆجىزىسىنى نامايان قىلغان. ﴿بەزى ئەخمەق كىشىلەر:«ئۇلارنى قاراپ كېلىۋاتقان قىبلىسىدىن نېمە يۈز ئۆرۈگۈزگەندۇ؟ »دەيدۇ﴾[1].

بۇ ئايەت، قىبلە ئىرۇسالىمدىن كەبىگە ئۆزگەرتىلىشتىن خېلى بۇرۇن چۈشكەن بولۇپ، يەھۇدىيلار قىبلە ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن بۇ سۆزنى دېيىشكەن بولۇپ، ئايەت بۇ ئىشنىڭ يۈز بېرىشىدىن ئىلگىرى ئۇلارنىڭ شۇنداق دەيدىغانلىقىدىن خەۋەر بەرگەن. كەبە ئۆزگەرگەندىن كېيىن، ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن مۇسۇلمانلار توغرۇلۇق راستىنلا شۇنداق دېيىشكەن.

﴿ئۇلارنىڭ يېنىغا قايتىپ بارغىنىڭلاردا، ئۇلار سىلەرنىڭ ئۇلارنى ئەيىبلىمەسلىكىڭلار ئۈچۈن (يالغان ئۆزرىلەر بايان قىلىپ)، ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلىدۇ..﴾[2] بۇ ئايەت، جىھادتىن قېچىپ ئايرىلىپ قالغان مۇناپىقلارنىڭ مۇسۇلمانلار جىھادتىن قايتىپ كەلگەندە، ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ يالغاندىن ئۆزۈرلەرنى ئويدۇرۇپ قەسەم قىلىدىغانلىقىدىن خەۋەر بەرگەن. مۇناپىقلار راستىنلا يالغاندىن قەسەملەرنى ئىچىپ يالغان ئۆزۈرلىرىنى بايان قىلغانلىقى ھەققىدە كەلگەن ھەدىسلەر بار.

مەلۇمكى يۇقىرىقى ئايەتلەر «س» ھەرپى بىلەن باشلانغان بولۇپ، ئەرەب تىلىدا «س» ھەرپى كېلىدىغان زامان پېئىللىرىنىڭ ئالدىغا كېلىش ئارقىلىق ئىش – ھەرىكەتنىڭ تېخى يۈز بەرمىگەنلىكىنى ۋە كېلەچەكتە بولىدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ.

(3) قۇرئان كەرىمنىڭ كېلەچەك توساقلىرىنى بۆسۈپ تاشلىشى

﴿مۇشرىكلار توپى مەغلۇپ قىلىنىدۇ، ئارقىغا قاراپ قاچىدۇ﴾[3] بۇ ئايەت مەككىدە مۇسۇلمانلار سان ۋە كۈچ جەھەتتە ئىنتايىن ئازلىقنى تەشكىل قىلىدىغان بىر ۋاقىتتا چۈشكەن. ھەتتا ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ ئايەت چۈشكەندە: «قايسى توپكەن ئۇ بىزدىن مەغلۇب بولىدىغان؟ بىز ئۆزىمىزنى قوغداشتىنمۇ ئاجىز كېلىۋاتقان تۇرساق» دېگەن. قۇرئان كەرىم بۇ ئايەت ئارقىلىق بىر قانچە يىل كېيىن ئەمەلگە ئاشىدىغان بىر ھەقىقەتتىن خەۋەر بەرگەن. ئەگەر ھىجرىيىنىڭ 6 – يىلى (626م) بىرلەشكەن ئەرەب توپى مەدىنىدە يېڭىلمىگەن ۋە 8 – ھىجرىيە (630م) يىلى مۇسۇلمانلار مەككىنى فەتھى قىلىپ ھەممىنى تەلتۆكۈس مەغلۇب قىلمىغان بولسا قۇرئان كەرىمنىڭ بۇ ئايىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى يالغانچى قىلىپ چىقىرىشقا يېتەرلىك ئىدى.

ئىسلامنىڭ ئەڭ ئەشەددىي دۈشمىنى بولۇپ ئوتتۇرىغا چىققان ۋەلىد ئىبنى مۇغىرەنىڭ ئاقىۋىتى توغرۇلۇق قۇرئان كەرىم ئالدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇنىڭ بۇرنىنى

(1) بەقەرە سۈرىسى 142- ئايەت.
(2) تەۋبە سۈرىسى 94- ئايەت.
(3) قەمەر سۈرىسى 45- ئايەت.

داغلاپ بەلگە سالىمىز﴾[1]. كېيىن بەدىر غازىتى بولغان كۈنىدە ۋەلىد ئىبنى مۇغىرە بۇرنىدىن قىلىچلىنىپ ئۆلىدۇ. ئۇنىڭ بۇرنىغا ئۇرۇلۇپ ئۆلىدىغانلىقىنى ئىش يۈز بەرمەستىن ئىلگىرى كىم ئېيتىپ بېرەلەيدۇ؟ ئەگەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بۇ خەۋەرنى ئۆز خاھىشىدىن بەرگەن بولسا ياكى كېيىنكى ئىش ئۇنىڭ خەۋەر بەرگىنىدىن باشقىچىرەك بولغان بولسا، ئىش قانداق بولماقچى ئىدى؟ ئىسلام دىنىنىڭ تەقدىرى نېمە بولماقچى ئىدى؟

قۇرئان كەرىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا جېنى بىلەن دۈشمەنلىك كۆرسەتكەن تاغىسى ئەبۇ لەھەبنىڭ كاپىر پېتى ئۆلىدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىدۇ. ﴿ئەبۇ لەھەبنىڭ ئىككى قولى قۇرۇپ كەتسۇن! (ئەمەلدە) قۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭغا مال - مۈلكى ۋە ئېرىشكەن نەرسىلىرى ئەسقاتمىدى. ئۇ لاۋۇلداپ تۇرغان ئوتقا كىرىدۇ. ئۇنىڭ ئوتۇن توشۇغۇچى (يەنى سۇخەنچى) خوتۇنىمۇ لاۋۇلداپ تۇرغان ئوتقا كىرىدۇ. ئۇنىڭ بوينىدا مەھكەم ئېشىلگەن ئارغامچا بولىدۇ﴾[2]. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى يەۋاتسىمۇ دەردى چىقمايدىغان ئەشەددىي دۈشمىنىگە ئايلانغان ئەبۇ لەھەب مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىنى قارىلاپ، كىشىلەرنى ئۇنىڭدىن ياندۇرۇش ئۈچۈن تۈرلۈك چارە – تەدبىر ۋە ھىيلە – مىكىرلەرنى ئىشلىتىشنىڭ ئورنىغا، خالايىقنىڭ ئالدىغا چىقىپ: مېنى مۇھەممەد «مۇسۇلمان بولماي كاپىر پېتى ئۆلىدۇ ۋە دوزاخقا كىرىدۇ»دېدى، گۇۋاھ بولۇڭلاركى، مەن ئىمان ئېيتتىم. چۈنكى ئىمان ئېيتقان ئادەمنىڭ دوزاخقا كىرمەيدىغانلىقىنى سۆزلىگەن كىشى مۇھەممەد ئەمەسمىدى؟ مانا مەن ئەمدى دوزاخقا كىرمەيدىغان بولدۇم، دەپ يالغاندىن بولسىمۇ ئۆزىنىڭ مۇسۇلمان بولغانلىقىنى ئېلان قىلغان بولسا ئىدى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى يالغانچى دەپ تۆھمەت قىلىشقا ۋە ئىسلام دىنىنى تۈپ ئاساسىدىن ئۆرۈپ تاشلاشقا قادىر ئىدى. لېكىن ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا شۇنى پىلانلىغۇدەك ئەقىل بەرمىدى. نەتىجىدە خۇددى قۇرئان كەرىم خەۋەر بەرگەندەك كاپىر پېتى ئۆلدى.

مۇندىن باشقا قۇرئان كەرىمدە شۇنداق ئاجايىب ئىشلارنىڭ مەيدانغا كېلىدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىلگەنكى، قۇرئان كەرىم چۈشكەن زامانلاردا بىراۋ بۇ ئىشلار توغرۇلۇق ئېغىز ئاچسا ئۇ چوقۇم ساراڭ دەپ ئەيىبلەنگەن بولاتتى. ئەمما زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇرۇنقىلارنىڭ ئەقلى يەتمىگەن بۇ ئىشلارنىڭ بەزىلىرى ئىلىم –پەن تەرەققىي قىلغان ۋە كىشىلەرنىڭ بىلىم سەۋىيىسى ئاشقان بۇ دەۋردە مەيدانغا كەلمەكتە. بۇ تا قىيامەتكىچە شۇنداق داۋام قىلىدۇ.

دېمەك قۇرئان كەرىم پايانسىز بىر ئوكيان. قۇرئان كەرىم توغرۇلۇق قانچىلىك يازساقمۇ ئازلىق قىلىدۇ ۋە كۇپايە قىلمايدۇ.

---

(1) نۇن سۈرىسى 16- ئايەت.
(2) مەسەد سۈرىسى.

ئونىنچى بۆلۈم

ئىسلامدىكى مۇقەددەس جايلار

مەككە مۇكەررەمە شەھرى ۋە مەسجىدى ھەرەم

مەككە مۇكەررەمە شەھرى

1846. سوئال: مەككە مۇكەررەمە شەھرى قانداق شەھەر؟

جاۋاب: مەككە مۇكەررەمە – ئىسلام دىنى تۇنجى بولۇپ دۇنياغا پارلىغان مۇقەددەس جاي. پۈتۈن مۇسۇلمانلارنىڭ قەلبى تەلپۈنۈپ تۇرىدىغان مەنىۋى مەركىزىدۇر. مۇسۇلمانلارنىڭ نامازلىرىدا، دۇئالىرىدا ۋە باشقىمۇ دىنى پائالىيەتلىرىدە يۈزلىنىدىغان قىبلىسى، ھەج ۋە ئۆمرە پائالىيەتلىرىدە تاۋاپ قىلىدىغان ئورنى بولغان كەبە مەككە مۇكەررەمە شەھرىگە جايلاشقان. بۇ ئاخىر زامان پەيغەمبىرى ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دۇنياغا كەلگەن ئۇلۇغ ۋە مۇبارەك شەھەر.

1847. سوئال: مەككە مۇكەررەمە شەھرى قاچان بارلىققا كەلگەن؟

جاۋاب: مەككە ئىلگىرى جانلىق ياشىمايدىغان قاقاس ۋادى بولۇپ، مىلادىيىدىن تەخمىنەن 2000 يىللار بۇرۇن پەيغەمبەرلەرنىڭ پېشىۋاسى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئايالى ھاجەر بىلەن ئوغلى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنى ئەكىلىپ قويغاندىن كېيىن، بۇ جايدىن زەمزەم بۇلىقى چىقىشى بىلەن يىراقتىكى قەبىلىلەر كېلىپ ئولتۇراقلىشىشقا باشلىشى نەتىجىسىدە مەككە مۇكەررەمە شەھرى بارلىققا كەلگەن.

1848. سوئال: مەككە مۇكەررەمە شەھرىدە كىملەر ئولتۇراقلاشقان؟

جاۋاب: مەككە مۇكەررەمە شەھرىدە ئومۇمەن ئەرەبلەر ئولتۇراقلاشقان. كېيىنچە بۇ شەھەر شام (سۈرىيە)، يەمەن ۋە شەرقىي شىمالىي ئافرىقا، غەربىي جەنۇبىي ئاسىيا رايونلىرى ئارىسىدا قاتنايدىغان كارۋانلارنىڭ سودا – سېتىق قىلىش مەركىزىگە ۋە چۈشۈپ ئۆتىدىغان ئۆتەڭگە ئايلانغان. كېيىنچە مەككە مۇكەررەمە شەھرىدە ئەمالىقىلەر، ئاندىن جۇرھۇملار ئولتۇراقلىشىشقا باشلىغان.

1849. سوئال: مەككە مۇكەررەمە شەھرى قاچاندىن بىرى مۇسۇلمانلارنىڭ قولىغا ئۆتكەن؟

جاۋاب: پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھىجرىيىنىڭ8-يىلى (629م) مەككىنى ئازات قىلغاندىن كېيىن، بۇ شەھەر ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس مەركىزىگە ئايلانغان. شۇنىڭدىن بىرى بۇ شەھەر مۇسۇلمانلارنىڭ باشقۇرۇشىدا بولۇپ كەلمەكتە.

مەسجىدى ھەرەم

1850. سوئال: مەسجىدى ھەرەم قانداق مەسجىد؟

جاۋاب: مەسجىدى ھەرەم — يەر يۈزىدىكى جىمى مەسجىدلەرنىڭ ئەڭ شەرەپلىكى ۋە ئەڭ ئۇلۇغى بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ قىبلىسىدۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مەسجىدى ھەرەمنى تەرىپلەپ: ﴿ھەقىقەتەن ئىنسانلارغا (ئىبادەت ئۈچۈن) تۇنجى سېلىنغان ئۆي مەككىدىدۇر، مۇبارەكتۇر، جاھان ئەھلىگە ھىدايەتتۇر﴾[1] دېگەن. مەسجىدى ھەرەم مەككە مۇكەررەمە شەھرىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان

---

(1) ئال ئىمران سۈرىسى 96- ئايەت.

1851. سوئال: مەسجىدى ھەرەمنىڭ ھازىرقى كۆلىمى قانچىلىك؟

جاۋاب: مەسجىدى ھەرەمنىڭ ھازىرقى كۆلىمى 190 مىڭ كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. ئۇنىڭدا بىر ۋاقىتتا 300 مىڭدىن كۆپرەك كىشى بىرلا ۋاقىتتا ناماز ئوقۇيالايتتى. داۋاملىق كېڭەيتىلىپ كەلدى. 1960- يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە سەئۇدى ئەرەبىستانى ھۆكۈمىتى 250 مىليون ئامېرىكا دوللىرى سەرپ قىلىپ مەسجىدى ھەرەمنى كېڭەيتىپ ياساپ چىقىپ، بىرلا ۋاقىتتا 600 مىڭ ئادەم ناماز ئوقۇيالايدىغان، ھەج ۋە ئۆمرە قىلغۇچىلارمۇ قىستالمايدىغان ھالەتكە كەلتۈرگەن. 1988- يىلى مەسجىدى ھەرەمنى كېڭەيتىش پىلانى بويىچە قۇرۇلۇش باشلىنىپ، 1994- يىلىنىڭ بېشىدا بۇ قۇرۇلۇش تاماملانغان. ھازىر مەسجىدى ھەرەمدە بىرلا ۋاقىتتا 900 مىڭدىن كۆپرەك ئادەم ئازادە ناماز ئوقۇيالايدۇ. مەسجىدى ھەرەمنىڭ ئاستىغا پۈتۈنلەي ئىسسىقنى ئۆتكۈزمەيدىغان مەرمەر تاش بېسىلغان. مەسجىدى ھەرەمنىڭ يەتتە جايىدا ھەر بىرىنىڭ ئېگىزلىكى 92 مېتىر كېلىدىغان يەتتە چوڭ مۇنارىسى بار.

مەسجىدى ھەرەمنىڭ بىنا قىلىنىش تارىخى

1852. سوئال: مەسجىدى ھەرەم قاچان بىنا قىلىنغان؟

جاۋاب: مەسجىدى ھەرەمنىڭ تارىخى كەبە بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا كەبە بىنا بولغاندىن بىرى مەسجىدى ھەرەم مەۋجۇدتۇر. ئادەم ئەلەيھىسسالام ئالەمدىن ئۆتۈپ بىر قانچە ئەسىرلەر جەريانىدا كەبە ھەر خىل تەبىئىي ئاپەتلەر سەۋەبلىك يىقىلىپ، ئۇنىڭ ئۇلىدىن باشقا پۈتۈن تاملىرى قۇم بارخانلىرى ئاستىدا قالغان ۋە مەسجىدى ھەرەمنىڭمۇ ئىزى قالمىغان. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىغا كەلگەندە ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ۋەھيى قىلىش ئارقىلىق كەبىنىڭ ئورنىنى كۆرسەتكەن ۋە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئوغلى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرلىكتە كەبىنىڭ ئۇلىنى قايتا قوپۇرۇپ چىققاندا مەسجىدى ھەرەممۇ ئەسلىگە كەلگەن.

ئىسلامدىن كېيىنكى مەسجىدى ھەرەم

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە بىرىنچى خەلىپە ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ زامانىدا، مەسجىدى ھەرەم كېڭەيتىلمىگەن.

ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ دەۋرىدە ھەرەمنىڭ دائىرىسىنى كېڭەيتكەن ۋە ئۇنىڭغا دەرۋازىلارنى بېكىتكەن. مەقامۇ ئىبراھىم ئەسلىدە كەبىنىڭ تېمىغا چاپلاشتۇرۇلغان ھالدا بولۇپ، خەلىپە ئۆمەر ھاجىلارنىڭ تاۋاپ قىلىش جەريانىدىكى قىيىنچىلىقلىرىنى كۆرگەندىن كېيىن، مەقامۇ ئىبراھىمنى كەبە تېمىدىن يىراقلاشتۇرۇپ ھازىرقى ئورنىغا بېكىتكەن. شۇڭا بىلەن خەلىپە ئۆمەر تارىختا مەقامۇ ئىبراھىمنى كەبىنىڭ تېمىدىن يىراقلاشتۇرغان ۋە مەسجىدى ھەرەمگە دەرۋازىلارنى بېكىتكەن تۇنجى كىشى بولۇپ تارىخقا قەيت قىلىنغان.

ئۈچىنچى خەلىپە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ زامانىغا كەلگەندە، خەلىپىنىڭ پەرمانى بىلەن مەسجىدى ھەرەم تېخىمۇ كېڭەيتىلىپ، ئۇنىڭغا راۋاقلار بىنا قىلىنغان. شۇڭا بىلەن خەلىپە ئوسمان مەسجىدى ھەرەمگە تۇنجى بولۇپ راۋاقلارنى بىنا قىلغان شەخس بولۇپ تارىخقا قەيت قىلىنغان.

1853. سوئال: ھەرەمنىڭ چېگرا دائىرىسى نەدىن نەگىچە؟

جاۋاب: ھەرەم توغرۇلۇق كەلگەن شەرئىيەت دەلىللىرى تۆت خىل مەنىدە كەلگەن. مەسجىدى ھەرەم سۆزىدىن گاھ مەككىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان مەسجىد ھەرەمنىڭ ئۆزىلا مەقسەت قىلىنىدۇ. گاھ ئۇنىڭدىن مەسجىدى ھەرەم ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى جايلار مەقسەت قىلىنىدۇ. گاھ ئۇنىڭدىن مەككە شەھىرى مەقسەت قىلىنىدۇ. گاھ ئۇنىڭدىن مەككە شەھىرى بىلەن ھەرەمنىڭ ھەممىسى مەقسەت قىلىنىدۇ. ھەرەم بىلەن ئۇنىڭ چېگرىسىنىڭ ئىچىدىكى جايلارنىڭ ھەممىسى ھەرەم ھېسابلىنىدۇ. ھەرەمنىڭ چېگرىسىنى تۇنجى بولۇپ سىزغان كىشى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بولۇپ، پەرىشتە جىبرىلنىڭ كۆرسەتمىسىگە ئاساسەن سىزىپ چىققان. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەككە ئازات بولغاندىن كېيىن تەمىم ئىبنى ئەسەد ئەل خۇزائىي دېگەن كىشىنى ئەۋەتىپ ھەرەمنىڭ چېگرىسىنى قايتىدىن يېڭىلاتقان. ھەرەمنىڭ ھازىرقى چېگرىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يېڭىلاتقان چېگرىنىڭ ئۆزىدۇر.

1854. سوئال: ھەرەمنىڭ قانداق خۇسۇسىيەتلىرى بار؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا ھەرەم ئۈچۈن مەخسۇس ئەھكاملار ۋە پرىنسىپلارنى بېكىتكەن. مەسىلەن: ھەرەمنىڭ چېگرىسى ئىچىدىكى جايلاردا ئۇرۇش قىلىش، ھايۋانلارنى، قۇشلارنى ئوۋلاش، ھەرەمنىڭ دەرەخلىرىنى كېسىش، ئۆزى ئۈنگەن ئۆسۈملۈكلەرنى ئۈزۈش قەتئىي مەنئى قىلىنىدۇ. ھەرەمنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ تەرىپى شۇكى، ھەرەمدە قىلىنغان ياخشى ئەمەللەرگە ھەسسىلەپ ساۋاب بېرىلىدۇ. ھەتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مېنىڭ بۇ مەسجىدىمدە بىر ۋاخ ناماز ئوقۇغانىنىڭ ساۋابى باشقا مەسجىدلەردە مىڭ ۋاخ ناماز ئوقۇغاندىن ئەۋزەلدۇر. مەسجىدى ھەرەمدە بىر ۋاخ ناماز ئوقۇشنىڭ ساۋابى باشقا مەسجىدلەردە يۈز مىڭ ۋاخ ناماز ئوقۇغاندىن ئەۋزەلدۇر»[1] دېگەن.

1855. سوئال: ۋەدە قىلىنغان ساۋاب ھەرەمنىڭ چېگرىسىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالامدۇ؟

جاۋاب: ئۆلىمالار بىر ۋاخ نامازغا يۈز مىڭ ۋاخ نامازنىڭ ساۋابى بېرىلىش خۇسۇسىيىتى ھەرەمنىڭ ھەممىسىنى (مەككە شەھىرىنى) ئۆز ئىچىگە ئالامدۇ ياكى مەسجىدى ھەرەمگىلا خاسمۇ؟ دېگەن مەسىلە ئۈستىدە ئىختىلاپلاشقان. دەلىل – ئىسپات جەھەتتىن ئەڭ كۈچلۈك قاراش ھەرەم چېگرىسى ئىچىدىكى جايلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، دېگەن قاراشتۇر. شۇنداقتىمۇ مەسجىدى ھەرەمنىڭ ئىچىدە ئوقۇلغان نامازنىڭ ئەڭ ئەۋزەل ئىكەنلىكىدە ھېچ ئىختىلاپ يوق. سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ سابىق مۇپتىسى مەرھۇم ئابدۇللا ئىبنى باز مۇنداق دېگەن: «ھەرەم چېگرىسىنىڭ ئىچىدىكى جايلارنىڭ ھەممىسى مەسجىدى ھەرەمدىن سانىلىدىغانلىقىغا دالالەت قىلىدىغان ئايەت ۋە ھەدىسلەرنىڭ روھىغا ئاساسەن، مەسجىدى ھەرەمدە ئوقۇلغان نامازغا ۋەدە قىلىنغان ساۋاب ھەرەم چېگرىسىدىكى جايلارنىڭ ئىچىدە ئوقۇلغان نامازلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دۇنيادا مەككىدىكى مەسجىدى ھەرەم بىلەن مەدىنىدىكى پەيغەمبەر مەسجىدىدىن باشقا ھەرەم يوق. پەلەستىندىكى مەسجىدى ئەقسا ئۇلۇغ ۋە بەرىكەتلىك مەسجىد ھېسابلانسىمۇ، ئۇ ھەرەم دېيىلمەيدۇ».

(1) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

كەبە ۋە ئۇنىڭ تارىخىي باسقۇچلىرى

1856. سوئال: كەبىنىڭ مۇسۇلمانلار قەلبىدە قانداق ئورنى بار؟

جاۋاب: كەبە - مۇسۇلمانلارنىڭ قىبلىسى، ئەقىدىنىڭ مۇنارى ۋە ئىبادەتنىڭ رەمزىدۇر. قۇرئان كەرىمدە ﴿ئاللاھ ئۇرۇش قىلىش مەنئى قىلىنغان كەبىنى ئىنسانلار ئۈچۈن يۆلەنچۈك قىلدى﴾[1] دېيىلگەن.

كەبە — كۇب شەكىللىك ئۆي دېگەن مەنىدە بولۇپ، مەسجىدى ھەرەمنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان كۆل رەڭ تاشتىن قۇرۇلغان ئەڭ قەدىمىي ئىبادەت ئۆيىدۇر. كەبە بەيتۇللاھ (ئاللاھنىڭ ئۆيى)، بەيتۇل ئەتىق (قەدىمىي ئۆي) ۋە بەيتۇل ھەرەم (قان تۆكۈش چەكلەنگەن ئۆي)دەپ ئاتىلىدۇ.

1857. سوئال: كەبە قاچان بىنا قىلىنغان؟

جاۋاب: كەبىنى ئادەم ئەلەيھىسسالام ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن بىنا قىلىپ، ئۇنىڭدا باللىرى بىلەن بىرگە ئىبادەت قىلىپ ئۆتكەن. بىر ھەدىستە، نۇھ ئەلەيھىسسالام بىلەن ھۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ كەبىگە بېرىپ ھەج قىلغانلىقى بايان قىلىنغان. مەلۇمكى، نۇھ ۋە ھۇد ئەلەيھىسسالاملار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدىن بۇرۇن ئۆتكەن پەيغەمبەرلەر ئىدى. چوڭ بىر سەلنىڭ كېلىشى سەۋەبلىك كەبە يىقىلىپ يەر بىلەن تەڭ بولۇپ كەتكەن. پەقەت تاملىرىنىڭ ئۇلى قۇم بارخانلىرى ئاستىدا كۆمۈلۈپ قالغان بولۇپ، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئوغلى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرلىكتە ئاللاھ تائالادىن كەلگەن ۋەھىيگە ئاساسەن كەبىنىڭ ئۇلىنى قايتىدىن قوپۇرغان. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام كەبىنى تۇنجى بىنا قىلغان كىشى ئەمەس، بەلكى كەبىنىڭ ئۇلىنى قۇم بارخانلىرى ئاستىدىن قايتا قوپۇرۇپ چىققان كىشىدۇر. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۇلىنى قوپۇرغان كەبىنىڭ ئېگىزلىكى توققۇز گەز(تۆت مېتىر ئەتراپىدا)، كەڭلىكى 22 گەز (11مېتىر ئەتراپىدا) ۋە ئۇزۇنلىقى 32 گەز(15مېتىر ئەتراپىدا) ئىدى. كەبىنىڭ ئۈستى ئوچۇق، ئىككى جايدىن كىرىش ئېغىزى بولۇپ، ئىشىك بېكىتىلمىگەن. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ھەجەرۇل ئەسۋەدنى كەبىنى تاۋاپ قىلىشتا باشلايدىغان ئورۇن سۈپىتىدە ھازىرقى ئورنىغا بېكىتكەن.

كەبىنىڭ رېمونت قىلىنىش باسقۇچلىرى

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن ئەمالىقەلەر، كېيىنچە جۇرھۇملار، ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ 5- بوۋىسى قۇسەي ئىبنى كىلاب قاتارلىقلار كەبىنى بىر قانچە قېتىم رېمونت قىلغان. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولۇشتىن 5 يىل ئىلگىرى مەككىنى سەل بېسىش سەۋەبلىك كەبىنىڭ بىر بۆلۈكى يىقىلىپ كەتكەندە، ئەرەبلەرنىڭ قۇرەيش قەبىلىسىدىكىلەر كەبىنى قايتا رېمونت قىلىش قارارىغا كەلگەن بولسىمۇ، كەبىنى يىقىتىشتىن قورقىدۇ. كەبىنى يىقىتسا ئۇلارغا ئاللاھنىڭ ئازابى كېلىشىدىن قورقۇپ ئىككىلىنىپ قالىدۇ. شۇ ۋاقىتتا ۋەھب ئىبنى ئەمر دېگەن كىشى ئوتتۇرىغا چۈشۈپ«ئاللاھ بىزنىڭ ياخشى نىيىتىمىزنى بىلىدۇ، بىز پەقەت ياخشى ئىشنى نىيەت قىلدۇق» دەيدۇ ۋە كەبىنىڭ بىر تەرىپىنى چېقىپ تاشلايدۇ. باشقىلار ئۇنىڭغا بىر بالايى – ئاپەت يېتىشىنى كۈزىتىپ تارقىلىپ كېتىدۇ. ئەتىسى قارىسا كەبىنى يىقىتقان ۋەھب

(1) مائىدە سۈرىسى 97- ئايەت.

ئىبنى ئەمرگە ھېچ نەرسە بولمىغانلىقىنى كۆرۈپ، ھەممە بىرلىكتە كەبىنى يىقىتىپ تاشلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن كەبىنى قايتا بىنا قىلىش سەپەرۋەرلىكى باشلىنىپ ھەر بىر قەبىلە كەبىنىڭ بىر تەرىپىنى بىنا قىلىشنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ كەبىنى پۈتتۈرۈپ چىقىدۇ.

ھەجەرۇل ئەسۋەدنى ئورنىغا قويۇش قىسسىسى

كەبىنىڭ نۆۋەتتىكى رېمونتى پۈتۈپ، ھەجەرۇل ئەسۋەدنى ئۆز ئورنىغا قويۇش ۋاقتىدا قەبىلىلەر ئوتتۇرىسىدا قاتتىق جەڭگى – جېدەل يۈز بېرىدۇ، ھەر قەبىلە ھەجەرۇل ئەسۋەدنى ئورنىغا ئۆزى قويۇشتىن ئىبارەت بۇ چوڭ شەرەپنى تالىشىپ ھەتتا ئۇرۇش چىقىشقا ئاز قالىدۇ. شۇ ۋاقىتتا ئەبۇ ئۇمەييە ئىبنى مۇغىرە ئەل مەخزۇمىي دېگەن كىشى بۇ تالاش تارتىشنى ھەل قىلىش ئۈچۈن مەسجىدى ھەرەمنىڭ ئىشىكىدىن كىم دەسلەپ كىرسە شۇنىڭ ھۆكۈم قىلىشى بويىچە ئىش قىلىشقا رازى بولۇش تەكلىپىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. بارچە قەبىلە ئۇنىڭ بۇ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ ھەرەمگە كىم ئاۋۋال قەدەم باسىدۇ، دەپ كۈتۈپ تۇرۇشىدۇ. شۇ ئارىدا دەل مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كىرىپ كېلىدۇ. ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى كۆرگەن ھامان ھەممىسى بىر ئاۋازدا «بۇ راستچىل كىشى، بۇ مۇھەممەد، بىز ئۇنىڭ ھۆكۈم قىلىشىغا رازىمىز» دەپ ۋارقىرىشىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا مەسىلە چۈشەندۈرۈلگەندىن كېيىن، ئۇلارغا بىر كىيىم ئېلىپ كېلىشنى بۇيرۇيدۇ. ئۇلار بىر كىيىم كەلتۈرگەندىن كېيىن، كىيىمنى يېيىپ سېلىپ ئوتتۇرىسىغا ھەجەرۇل ئەسۋەدنى قويىدۇ ۋە ھەممە قەبىلىنى چاقىرىپ: «كېلىڭلار ھەر قەبىلىدىن بىر كىشى بۇ كىيىمنىڭ بىر تەرىپىنى تۇتسۇن» دەيدۇ. ئۇلار ھەجەرۇلئەسۋەدنى كۆتۈرۈپ كەبىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى ئورنىغا ئېلىپ كېلىشكەندە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇبارەك قوللىرى بىلەن ھەجەرۇلئەسۋەدنى ئېلىپ ئورنىغا قويىدۇ. شۇنىڭ بىلەن كەبىنىڭ نۆۋەتتىكى بىناسى ئاخىرلىشىدۇ، جېدەل – ماجىرالارنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ.

ھۇجرە قىسسىسى

قۇرەيش قەبىلىسى كەبىنى پەقەت ھالال تاپقان پۇل – مال بىلەنلا رېمونت قىلىشنى نىيەت قىلغان بولۇپ، ھالال پۇل يېتىشمىگەنلىكتىن كەبىنىڭ شىمال تەرىپىدىكى «ھۇجرە» دەپ ئاتىلىدىغان جايىنى كەبىدىن چىقىرىپ تاشلىغان ۋە ئۇنىڭ كەبىدىن ھېسابلىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئەتراپىغا يېرىم دۈگىلەك تام سېلىپ قويغان. بۇ تام ھازىر «ھەتىم» دەپ ئاتىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ كەبىنىڭ ئېگىزلىكىنى 18 گەز(توققۇز مېتىر ئەتراپىدا) كۆتۈرىدۇ. كەڭلىكىدىن ئۈچ مېتىر قىسقارتىدۇ. ئۈستىنى ياغاچ بىلەن ياپىدۇ ۋە ئىككى ئىشىكنىڭ بىرىنى يېپىۋېتىپ بىر ئىشىكنىلا قالدۇرۇپ قويىدۇ.

كەبىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى رېمونت قىلىنىشى

كەبە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن، زامانىمىزغا قەدەر كۆپ قېتىم رېمونت قىلىنىپ كەلگەن. 1979- يىلى ئەڭ ئاخىرقى رېمونتى ئەمەلگە ئاشقان. كەبىنىڭ ئىچى ھەر يىلى قەمەرىيە ئايلىرىدىن شەئبان (8- ئاي)دا بىر قېتىم، زۇلھەججە (12- ئاي)دا يەنە بىر قېتىم جەمى ئىككى قېتىم يۇيۇلىدۇ. يۇيۇشتا زەمزەم سۈيى، گۈل سۈيى ۋە خۇشپۇراقلىق ئەتىرلەر ئىشلىتىلىدۇ. يۇيۇپ قۇرۇتۇلغاندىن كېيىن، ئۈستىگە قىممەتلىك خۇشپۇراقلىق ماددىلار

چىچىلىدۇ. كەبىنىڭ ئىچىنى تازىلاشقا ئىشلىتىلگەن سۇپۈرگە، چىلەك ۋە لۆڭگە قاتارلىقلار مۇراسىمغا قاتناشقان يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلارغا تەۋەررۈك قىلىپ ساقلىشى ئۈچۈن ھەدىيە قىلىنىدۇ.

كەبىنىڭ ئىشىكى

كەبىنىڭ ئىشىكى ـــ كەبىنىڭ شەرق تەرىپىگە جايلاشقان ۋە يەر يۈزىدىن 2½ (ئىككى يېرىم مېتىر) ئېگىزلىكتىكى ئالتۇن ئىشىكتۇر. ئىشىكنىڭ ئېگىزلىكى ئۈچ مېتىر ئالتە سانتىمېتىر، كەڭلىكى بىر مېتىر 68 سانتىمېتىر كېلىدۇ. بۇ ئىشىك ھىجرىيە 1399 - يىلى 22 – زۇلقەئىدە (مىلادىيە 1979 - يىلى 14 - ئۆكتەبىر)كۈنى 280 كىلوگرام ساپ ئالتۇندىن ياسىلىپ ھازىرقى ئورنىغا قويۇلغان. كەبىنىڭ ئىشىكى ھۆسنىخەتلەر بىلەن ئويۇلغان ئايەتلەر بىلەن نەقىشلەنگەن.

كەبىنىڭ ئالتۇن ئىشىگە ئىسمى يېزىلغان ئۇيغۇر خەتتات

كەبىنىڭ ئالتۇن ئىشىكىدە پارقىراپ تۇرغان ھۆسنىخەتلەرنىڭ ئىچىدە« **واضع الخط عبد الرحيم أمين**»(بۇ خەتلەرنى يازغۇچى ئابدۇرېھىم ئەمىن) دېگەن بىر جۈملە سۆز كەبىنىڭ ئىشىكىگە ئېسىلىپ تۇرۇپ دۇئا قىلغان ھەر قانداق ئادەمنىڭ كۆزىگە چېلىقىدۇ. بۇ دەل بىر ئۇيغۇر خەتتاتنىڭ ئىسمى ئىدى.

سەئۇدى ئەرەبىستانىدا تونۇلغان مەشھۇر خەتتات ۋە نەققاش ئابدۇرېھىم ئەمىن 1925-يىلى ئانا ۋەتەنىنىڭ قاغىلىق ناھىيىسىدىن بىر كىشىنىڭ ھەمراھلىقىدا سەئۇدى ئەرەبىستانىغا كېلىپ، مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدە «دارۇلئەيتام» دا ئوقۇغان. 1938 -يىلى مەككىگە كېلىپ يەرلىشىپ، بىر ئۇستىنىڭ يېنىدا تىكىشچىلىكنى ئۆگەنگەن. 1962-يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىدا تۇنجى قېتىم«كەبىنىڭ يوپۇقىنى توقۇش فابرىكىسى»قۇرۇلغاندا، ئابدۇرەھىم ئەمىن بۇ فابرىكىغا ئىشقا كىرگەن ۋە كەبىنىڭ ھەر يىلى يېڭىلىنىپ تۇرىدىغان يوپۇقىغا ئالتۇن يىپ بىلەن نەقىشلەپ يېزىلىدىغان ئايەتلەرنى ئۆز قولى بىلەن يازغان.

كېيىنچە، بۇ كىشى مەزكۇر فابرىكىنىڭ مۇدىرلىقىغا تەيىنلىنىپ، ھاياتىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر بۇ خىزمەتنى ئىشلىگەن. 1979-يىلى كەبىنىڭ ھازىرقى ئالتۇن ئىشىكىنى تەييارلاشتا، ئۇنىڭدىكى ھۆسنىخەتلەرنى ئۆز قولى بىلەن ئويۇپ چىققان ۋە ئۆز نامىنىڭ كەبىنىڭ ئالتۇن ئىشىكىگە يېزىلىشتەك ئىبارەت بۇ چوڭ شەرەپكە نائىل بولغان.

ئابدۇرېھىم ھاجىم 1980- يىللاردا ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ سابىق رەئىسى ئىسمائىل ئەھمەد سەئۇدى ئەرەبىستانىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلىشىپ، ئۆزىنىڭ قاغىلىقتىن ئىكەنلىكىنى ۋە بەزى كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بەرگەن ئىكەن.

ئابدۇرېھىم ئەمىن ھاجىمنىڭ بالىسى بولمىغانلىقتىن، بىر ئوغۇل، بىر قىز ئىككى بالىنى بېقىۋالغان ئىكەن. ھازىر ئابدۇرېھىم ھاجىملارنىڭ مەككىدىكى چوڭ ئۆيىدە بۇ ئىككى بالا ئولتۇرماقتا.

خەتتات ئابدۇرېھىم ئەمىن ھاجىم 1993- يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدە ۋاپات بولغان.

مۇلتەزەم

مۇلتەزەم — كەبىنىڭ ئىشىكى بىلەن ھەجەرۇل ئەسۋەد ئوتتۇرىسىدىكى جاي. كەڭلىكى ئىككى مېتىر كېلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «مۇلتەزەم دۇئا ئىجابەت بولىدىغان جايدۇر. بۇ جايدا ئاللاھقا دۇئا قىلغان كىشىنىڭ دۇئاسى ئىجابەت بولىدۇ»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

ھۇجرە

ھۇجرە — كەبىنىڭ شىمال تەرىپىدىكى يېرىم دۈگىلەك تام بىلەن كەبىنىڭ ئارىلىقىدىكى بوش جاي بولۇپ، بەزى رىۋايەتلەردە، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بۇ جايىنى ئوغلى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇنىڭ ئانىسى ھاجەر ئىككىسىگە يېتىپ قوپۇش ئۈچۈن سېلىپ بەرگەن ئۆي ئىدى، شۇڭا ئۇ «ھۇجرە ئىسمائىل» (ئىسمائىلنىڭ ئۆيى)دەپ ئاتالغان، دېيىلىدۇ. ئەمما توغرىسى بۇ جاي ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامدىن بىر قانچە ئەسىر كېيىن، قۇرەيش قەبىلىسى كەبىنى رېمونت قىلغىنىدا، ھالال مەبلەغ يېتىشمىگەنلىكتىن كەبىنىڭ شىمال تەرىپىدىن چىقىرىۋەتكەن جاي بولۇپ، كەبىدىن ھېسابلىنىدۇ. بەزى ئۆلىمالار ھۇجرەنىڭ ھەممىسى كەبىدىن ئەمەس، پەقەت كەبىدىن چىقىرىۋېتىلگەن ئۈچ مېتىر جايلا كەبىدىن سانىلىدۇ، دەپ قارايدۇ. شۇڭا ھۇجرەنىڭ ئىچىدىن تاۋاپ قىلغان كىشىنىڭ قىلغان تاۋىپى ئادا تاپمايدۇ. چۈنكى ئۇ كەبىنىڭ ئىچىدىن تاۋاپ قىلغان بولىدۇ. ھۇجرەنىڭ ئىچىدە پەرز ناماز ئوقۇسا ئادا تاپمايدۇ.

ھەتىم

ھەتىم — كەبىنىڭ شىمال تەرىپىدىكى ھۇجرەنىڭ ئەتراپىغا قوپۇرۇلغان يېرىم دۈگىلەك تام بولۇپ، تاۋاپ قىلغۇچىلار تاۋاپنى بۇ تامنىڭ سىرتىدىن قىلىدۇ. بۇ تام ئاق مەرمەردىن ياسالغان. ئېگىزلىكى بىر مېتىر 30 سانتىمېتىر، تام يۈزىدىكى كەڭلىكى بىر مېتىر بەش سانتىمېتىر كېلىدۇ.

كەبىنىڭ يوپۇقى

بەزى تارىخىي مەنبەلەر كەبىگە تۇنجى بولۇپ يوپۇق ياپقان كىشىنىڭ ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام ئىكەنلىكىنى سۆزلىسە، بەزى مەنبەلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەجدادلىرىدىن ئەدنان دېگەن كىشىنىڭ ئەڭ دەسلەپ كەبىگە يوپۇق ياپقانلىقىنى سۆزلەيدۇ. ئەمما ئىشەنچلىك رىۋايەتلەر كەبىگە مىلادىيە350- يىلى تۇببە ئەبۇ كەرەب دېگەن كىشىنىڭ تۇنجى بولۇپ يوپۇق ياپقانلىقىنى سۆزلەيدۇ. شۇ تارىختىن بىرى كەبىگە يوپۇق يېپىش ئىشى داۋام قىلىپ كەلگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ 5 – بوۋىسى قۇسەي ئىبنى كىلابنىڭ زامانىغا كەلگەندە، كەبىگە ھەر يىلى بىر قېتىم يوپۇق يېپىش مۇراسىمى يولغا قويۇلغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىنى فەتھى قىلغاندىن كېيىن كەبىگە يەمەندە توقۇلغان يوپۇق يېپىلغان. كېيىن بىرىنچى خەلىپە ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ بۇ ئىشنى داۋاملاشتۇرغان. ئىككىنچى خەلىپە

---

(1) تەبەرانىي رىۋايەت قىلغان، مەشھۇر ھەدىسشۇناس ئالىم ئالبانىي «بەك ئاجىز» دەپ باھالىغان.

ئۆمەرنىڭ زامانىغا كەلگەندە، كەبىگە يايپدىغان يوپۇقنى مىسىردا توقۇتۇپ كېلىشكە باشلىغان. مىسىر شۇ زاماندىن تاكى 1962- يىلىغىچە ھەر يىلى كەبىگە يوپۇق يېپىش شەرىپىگە نائىل بولۇپ كەلگەن ئىدى. 1962- يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىدا «كەبىنىڭ يوپۇقىنى توقۇش فابرىكىسى» قۇرۇلغاندىن كېيىن، كەبىگە يوپۇق يېپىش شەرىپى سەئۇدى ئەرەبىستانى ھۆكۈمىتىنىڭ قولىغا ئۆتكەن. كەبىنىڭ يوپۇقى يىلدا بىر قېتىم يەڭگۈشلىنىدۇ. كەبىنىڭ ئالماشتۇرۇلغان كونا يوپۇقى پارچە- پارچە قىلىنىپ مۇسۇلمان دۆلەتلەردىن كەلگەن مۇناسىۋەتلىك كاتتا شەخسلەرگە ھەدىيە قىلىنىدۇ. ھەر يىلى ھىجرىيە زۇلھەججە (12- ئاي)نىڭ 1- كۈنى كەبىگە يوپۇق يېپىش مۇراسىمى ئۆتكۈزىلىدۇ. مۇراسىمغا مەككە مۇكەررەمە رايونىنىڭ ئەمىرى مۇتلەق ئىشتىراك قىلىدۇ.

كەبىنىڭ يوپۇقىنىڭ خىراجىتى

كەبىنىڭ يوپۇقى ئەزەلدىن مىسىر ھۆكۈمىتىنىڭ خىراجىتى بىلەن ئەمەس بەلكى كەبە ئۈچۈن ئاتالغان مەخسۇس ۋەقپىتىن خىراجەت قىلىناتتى. ئۆز ۋاقتىدا پادىشاھ ئىسمائىل قەلاۋۇن مىسىردىن ئۈچ يېزىنى سېتىۋېلىپ ئۇنىڭ مەھسۇلاتىدىن يىغىلغان پۇلنى كەبىنىڭ يوپۇقىنى توقۇش ئىشىغا ۋەقپ قىلغان. كېيىنچە ئوسمانكىيلار خەلىپىلىكىنىڭ سۇلتانى سەلىم يەنە مىسىردىن يەتتە يېزىنى سېتىۋېلىپ ئۇنىمۇ كەبىنىڭ يوپۇقىنى توقۇش ئىشىغا ۋەقپ قىلغان ئىكەن. كېيىن مۇھەممەد ئەلى پاشا مىسىردا ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەندە، مىسىر ھۆكۈمىتى تەركىبىدە كەبىنىڭ يوپۇقىنى توقۇش مۇئەسسەسەسى قۇرغان. شۇندىن بىرى كەبىنىڭ يوپۇقىنى توقۇش ۋە ئەۋەتىش ئىشلىرى مىسىر ھۆكۈمىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكەن.

كەبىنىڭ يوپۇقىنى توقۇش فابرىكىسى

1962- يىلى مەككە مۇكەررەمە شەھرىدە «كەبىنىڭ يوپۇقىنى توقۇش فابرىكىسى» قۇرۇلۇپ، شۇ يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىدا تۇنجى قېتىم توقۇپ چىقىلغان يوپۇق كۆتۈلگەندىنمۇ ئالاھىدە ئېسىل ۋە كۆركەم بولۇپ چىققان. فابرىكىدا ئىشلەيدىغانلارنىڭ ئومۇمى سانى 240 كىشى بولۇپ، كەبىنىڭ يوپۇقىنىڭ پۈتۈپ چىقىشى ئۈچۈن ئىشچىلارنىڭ مائاشى ۋە كېرەكلىك خام ئەشيا چىقىملىرىنىڭ ھەممىسىنى قوشقاندا يىلىغا 17 مىليون رىيال (4.5 مىليون ئامېرىكا دوللىرى) سەرپ قىلىنىدۇ.

كەبىنىڭ يوپۇقىنىڭ رەڭگى ۋەشەكلى

كەبىگە يوپۇق يېپىش پائالىيىتى باشلانغان ئۇزۇن ئەسىرلىك تارىختىن بېرى ھەر يىلى كەبىگە يېپىلىپ كەلگەن يوپۇقلار يوپۇقلارنى تەييارلىغۇچىلارنىڭ خاھىشى بويىچە ھەرخىل شەكىلدە ۋە ھەرخىل رەڭدە ۋە ھەرخىل ماتېرىيالدا توقۇلۇپ كەلگەن. يەقەت ئابباسىيلار خەلىپىسى ناسىرنىڭ زامانىغا كەلگەندە كەبىگە يېپىلىدىغان يوپۇقنىڭ قارا رەڭلىك يىپەكتىن توقۇلۇشى قانۇنلاشتۇرىلىدۇ. شۇندىن بېرى تا ھازىرغىچە كەبىنىڭ يوپۇقى قارا رەڭلىك يىپەكتىن توقۇلۇپ كەلمەكتە.

كەبىنىڭ ھازىرقى يوپۇقى

مەسجىدى ھەرەمگە كىرگەن كىشىنىڭ كۆزىگە ئەڭ ئالدى بىلەن ھەرەمنىڭ ئوتتۇرىسىدا قەد كۆتىرىپ تۇرغان كەبە چېلىقىدۇ. كەبىگە قارا رەڭلىك يىپەك يوپۇق يېپىلغان. يوپۇقنىڭ ئوتتۇرىسىغا 47 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا، 14 مېتىر كەڭلىكتە ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن 120 كىلوگرام كۈمۈش يىپ بىلەن قۇرئان كەرىم ئايەتلىرى كەشتىلەنگەن.

مەقامۇ ئىبراھىم

1858. سوئال: مەقامۇ ئىبراھىم دېگەن قانداق جاي؟

جاۋاب: مەقامۇ ئىبراھىم — ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام كەبىنى بىنا قىلغان ۋاقتىدا دەسسەپ تۇرغان ئاق، قارا ۋە سېرىق ئۈچ خىل رەڭگە مايىل بولغان تۆت چاسىلىق يۇمشاق سۇ تېشى بولۇپ، ئۇزۇنلىقى تەخمىنەن يېرىم مېتىر كېلىدۇ. ئورنى كەبىنىڭ شەرق شىمال تەرىپىگە جايلاشقان.

1859. سوئال: مەقامۇ ئىبراھىمدا قانداق مۆجىزە بار؟

جاۋاب: مەقامۇ ئىبراھىم دېيىلگەن بۇ تاشتا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قەدەمىنىڭ ئىزى چۈشۈرۈلگەن مۆجىزە باردۇر. ئاللاھ تائالا ئۆز قۇدرىتى بىلەن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك ئىككى پۇتى دەسسەپ تۇرغان تاشنى يۇمشىتىپ بەرگەن. نەتىجىدە، ئۇنىڭ ئىككى پۇتى تاشنىڭ ئىچىگە پېتىپ كىرىپ كەتكەن بولۇپ، ئىككى پۇتىنىڭ ئىزى ھەتتا بارماقلىرى بىلەن ناھايىتى ئوچۇق ھالدا تاشقا چۈشۈپ قالغان ۋە ھازىرغىچە شۇ پېتى ساقلىنىپ كەلمەكتە.

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە ﴿ماقامۇ ئىبراھىمنى نامازگاھ قىلىڭلار﴾[1] دەپ ئەمر قىلىش ئارقىلىق ھەرەمگە كەلگۈچىلەرنى ئۇنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ ناماز ئوقۇشقا بۇيرىغان. شۇڭا كەبىنى تاۋاپ قىلغان ھەر قانداق كىشىنىڭ مەقامۇ ئىبراھىمنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ ئىككى رەكئەت تاۋاپ نامىزى ئوقۇشى مۇستەھەب (تەكىتسىز سۈننەت)تۇر.

مەقامۇ ئىبراھىمدىكى گۈمبەزنىڭ ئېلىپ تاشلىنىشى

ئىلگىرى مەقامۇ ئىبراھىم مىستىن ياسالغان تۆت چاسىلىق چوڭ بىر رېشاتكىنىڭ ئىچىدە ئىدى، ئۈستىدە تۆت تۈۋرۈك كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان چوڭ گۈمبەز بار ئىدى. بۇ ئورۇن كەبىنىڭ يېنىدىن كۆپ يەرنى ئىگىلىۋالغانلىقتىن، ھاجىلار سانىنىڭ كۈندىن - كۈنگە كۆپىيىپ بېرىشى بىلەن كەبىنى تاۋاپ قىلىش ئىشلىرىدا تارچىلىق كۆرۈلۈشكە باشلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەقامۇ ئىبراھىمنى باشقا جايغا يۆتكىۋېتىپ كەبىنىڭ ئەتراپىنى ئازادىلاشتۇرۇش پىكرى ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. بۇ پىكىر دەسلەپ ئوتتۇرىغا قويۇلغاندا ئۆلىمالار بۇ مەسىلە ئۈستىدە ئىختىلاپلىشىدۇ. بەزىسى بۇ پىكىرگە قوشۇلىدۇ. بەزىسى ئۇنىڭغا قارشى چىقىدۇ.

مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدىكى «ئىسلام دۇنيا ئىتتىپاقى»(رابطة العالم الإسلامي) ھىجرىيە 1384 يىلى 25 - زۇلھەججە (مىلادىيە 1965 - يىلى 27 - ئاپرېل) كۈنى مەقامۇ ئىبراھىمنى يۆتكىمەستىن ئۆز ئورنىدا قالدۇرۇش ۋە ئۇنىڭدىكى رېشاتكا، گۈمبەز ۋە باشقا ئارتۇق نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ تاشلاپ، مەقامۇ ئىبراھىمنى نەپىس ئەينەكتىن ياسالغان

[1] بەقەرە سۈرىسى 125- ئايەت.

چاققان شىشىنىڭ ئىچىگە ئېلىپ قويۇش ھەققىدە مەخسۇس قارار چىقىرىدۇ. ھىجرىيە 1387 - يىلى رەجەب (1967 - يىلى ئۆكتەبىر) ئېيىدا بۇ قارار ئەمەلگە ئاشىدۇ. ھىجرىيە 1418 – يىلى (مىلادىيە 1997 - يىلى) غا كەلگەندە، مەقامۇ ئىبراھىم ھازىرقى شەكلىدە ئالتۇن يالىتىلغان مىس رېشاتكىنىڭ ئىچىگە ئېلىنىپ، ئەتراپىغا خرۇستال ۋە ئىسسىققا ھەم چېقىلىشقا قارشى كۈچلۈك نەپىس ئەينەك بىلەن قورشىۋېتىلىدۇ.

زەمزەم سۈيى

1860. سوئال: زەمزەم سۈيى دېگەن قانداق سۇ؟

جاۋاب: زەمزەم سۈيى — ئاللاھ تائالا ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام ئۇسسۇزلىقتىن يىغلاپ ئىككى پۇتىنى ئۇرغان يەردىن چىقىرىپ بەرگەن مۇبارەك سۇدۇر.

1861. سوئال: زەمزەم سۈيى قاچان چىقىشقا باشلىغان؟

جاۋاب: مىلادىيىدىن تەخمىنەن 2000 يىللار ئىلگىرى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرى بىلەن ئايالى ھاجەر بىلەن ئوغلى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنى شۇ ۋاقىتتىكى سۇسىز، گۈل – گىياھسىز، قاقاسلىق چۆل مەككىگە ئېلىپ كېلىپ قويۇپ كېتىپ قالىدۇ. ھاجەر سۇ ئىزدەپ سافا بىلەن مەرۋە ئىككى تاغ ئوتتۇرسىدا يۈگۈرگەن بولسىمۇ سۇ تاپالمايدۇ. ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام قاتتىق ئۇسسۇزلىقتىن قىينىلىپ ئىككى پۇتىنى يەرگە ئۇرغان ۋاقتىدا، ئۇنىڭ ئىككى پۇتىنىڭ ئاستىدىن بۇلاق چىقىدۇ. ئانىسى ھاجەر سۇنى كۆرۈپ قاتتىق خوشال بولىدۇ ۋە سۇنى بىكار ئېقىپ كەتمىسۇن دەپ «زەمزەم» (توختا)دەيدۇ. شۇندىن بىرى بۇ سۇ «زەمزەم سۈيى» دەپ تونۇلىدۇ.

زەمزەم قۇدۇقىنىڭ قايتىدىن ئېچىلىشى ۋە ئورنى

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دۇنياغا كېلىشتىن ئىلگىرى بوۋىسى ئابدۇلمۇتتەلىب چۈشىدە بىر كىشىنىڭ ئۇنى زەمزەم قۇدۇقىنىڭ ئورنىنى كۆرسەتكەنلىكىنى ۋە ئۇجاينى ئېچىشنى تەۋسىيە قىلغانلىقىنى كۆرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئابدۇلمۇتتەلىب زەمزەم قۇدۇقىنىڭ ئورنىنى كولاشقا باشلايدۇ. ئاخىرىدا زەمزەم سۈيىنى چىقىرىدۇ. شۇندىن بىرى زەمزەم سۈيى چىقىشقا داۋام قىلىپ كەلمەكتە.

1862. سوئال: زەمزەم قۇدۇقىنىڭ ئورنى نەدە؟

جاۋاب: زەمزەم قۇدۇقى مەسجىدى ھەرەمنىڭ سەيناسىدىكى مەقامۇ ئىبراھىمنىڭ جەنۇپ تەرىپى ۋە ھەجەرۇل ئەسۋەدنىڭ ئۇدۇلىغا جايلاشقان. كەبىدىن 21 مېتىر ۋە ھەجەرۇل ئەسۋەدتىن 18 مېتىر يىراقلىقتا بولۇپ، چوڭقۇرلىقى 43 مېتىر كېلىدۇ. قۇدۇقنىڭ تېگىدە ئۈچ دانە بۇلاق بار. بۇلارنىڭ بىرى ھەجەرۇل ئەسۋەدنىڭ يېنىدا، يەنە بىرى سافا تېغىنىڭ يېنىدا، ئۈچىنچىسى مەرۋەنىڭ يېنىدىدۇر.

بۇرۇن زەمزەم قۇدۇقىنىڭ ئىككى كۆلچىكى بار بولۇپ، بىرى زەمزەم قۇدۇقى بىلەن ھەجەرۇل ئەسۋەدنىڭ ئوتتۇرسىدا ئىدى. كىشىلەر بۇ جايدىن زەمزەم ئىچەتتى. يەنە بىرى سافا تەرەپكە ئېقىتىۋېتىلگەن بولۇپ، كىشىلەر ئۇنىڭدىن تاھارەت ئالاتتى. كېيىنچە، كەبىنى تاۋاپ قىلغۇچىلارغا قىستىلاڭغۇ بولۇپ قالغانلىق سەۋەبىدىن، زەمزەم كۆلچەكلىرى تاقىۋېتىلىپ، كەبىنىڭ ئەتراپىدىكى مەيدانىنىڭ ئاستىغا كىشىلەر پەلەمپەي بىلەن كىرىپ ئىچىدىغان قىلىپ

كرانلار (جۈمەكلەر) بېكىتىلگەن. 2003 - مىلادىيە يىلىغا كەلگەندە ھەرەمنىڭ سەيناسىنى ئازادىلەشتۈرۈش مەقسىتى بىلەن زەمزەم قۇدۇقىغا چۈشىدىغان ئېغىز تاقىۋېتىلىپ، زەمزەم سۈيى سەينانىڭ يان تەرىپىدىن تۇرۇبىلار ئارقىلىق چىقىرىپ قويۇلغان.

1863. سوئال: زەمزەم سۈيىنىڭ قانداق خۇسۇسىيەتلىرى بار؟

جاۋاب: ئادەتتىكى سۇلارنى ئۇنىڭغا ساقلىغۇچى ماددىلارنى ئارىلاشتۇرماستىن ئۇزۇن مۇددەتلىك ساقلىغاندا ئۇنىڭ تەمى ئۆزگىرىپ كېتىدۇ. ئەمما زەمزەم سۈيى بۇنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، بىرخىل تەمى بىلەن داۋام قىلىدۇ. زەمزەم سۈيىنىڭ تەمى دۇنياۋى بىر تەم بولۇپ، بىرەر قېتىم زەمزەم سۈيى ئىچكەن ئادەم ئۇنىڭ تەمىنى بىلىۋالىدۇ - دە، قايتا ئىچكەن ھامان ئۇنى پەرق ئېتەلەيدۇ. زەمزەم سۈيىنى دۆلەتلەر ئارا يۆتكەش ۋە ئۇزۇن مۇددەت ساقلاش بىلەنمۇ ئۇنىڭ تەمى قەتئىي ئۆزگەرمەيدۇ. بۇ دىگەنلىرىمىز نەزىرىيە ياكى قەدىمقى كىتابلارنىڭ خەۋىرى ئەمەس، بەلكى تەجرىبە ۋە ئىلمىي تەتقىقاتلارنىڭ يەكۈنىدۇر. زەمزەم سۈيى ئۇزاق ئۆتمۈشلەردىن بىرى بۇ قاقاسلىق چۆل رايونىغا كەلگۈچىلەرنى ئۇسسۇزلۇقتا قاندۇرۇپ ۋە ئۇلارنىڭ ئىشتىھاسىنى ئۆزگىچە جەلپ قىلىپ كەلمەكتە. زەمزەم سۈيىنىڭ بەزى كېسەللىكلەرگە شىپا بولغانلىقى توغرۇلۇق يېزىلغان ئىلمىي ماقالىلارمۇ ئاز ئەمەس. ھازىرغىچە زەمزەم سۈيى زىيان قىلغان بىرەر جانلىق كۆرۈلمىگەن.

زەمزەم سۈيىنىڭ مۆجىزىسى

21- ئەسىرنىڭ بىئولوگىيە ئالىملىرى زەمزەم سۈيىنىڭ تا قىيامەتكىچە سىرىنى بىلگىلى بولمايدىغان مۆجىزىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى ۋە دۇنيادا ھېچقانداق بىر سۇنىڭ پاكىزلىقتا، تەبىئىيلىكتە ۋە سۈزۈكلۈكتە زەمزەم سۈيى ئېرىشكەن خۇسۇسىيەتلەرگە يېتەلمەيدىغانلىقىنى سۆزلىمەكتە. قىسقىسى، زەمزەم سۈيى مىڭلارچە يىللاردىن بىرى مىقدارى ئازىيىپ كەتمەستىن ياكى ئېتىلىپ چىقىپ پالاكەت تۇغدۇرماستىن بىر خىل چىقىپ كەلمەكتە.

سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ سابىق پادىشاھى فەيسەلنىڭ زامانىدا 1971- يىلى تىببىي مۇتەخەسسىسلەردىن بىرى ياۋروپا نەشرىيات مەركەزلىرىدىن بىرىگە«زەمزەم سۈيىنى ئىچىشكە بولمايدۇ. چۈنكى كەبىنىڭ ئورنى دېڭىز يۈزىدىن تۆۋەن ئورۇنغا جايلاشقان ھەمدە مەككە شەھىرىنىڭ يەر ئاستى كېرەكسىز سۇ يوللىرىدىن كەلگەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى بىر يەرگە توپلىشىدۇ ۋە زەمزەم سۈيىگە ئارىلىشىپ كېتىدۇ» دىگەن مەزمۇندا بىر پارچە دوكلات يوللايدۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان پادىشاھ فەيسەل سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ زىرائەت ۋە سۇ ئىنشائات مىنىستىرلىكىگە پەرمان چۈشۈرۈپ، زەمزەم سۈيىدىن ياۋروپا تەجرىبىخانىسىغا ئەۋەتىشنى بۇيرۇيدۇ. مۇتەخەسسىسلەر مەككىگە يېتىپ كېلىپ زەمزەم قۇدۇقىنىڭ تېگىدىكى بۇلاقلىرىنى ئىزدەشكە كىرىشىدۇ. لېكىن ئۇلار زەمزەم قۇدۇقىنىڭ مەنبىئىنى تاپالمايدۇ. ئاخىرىدا، قۇدۇق سۈيىنى موتورنىڭ ياردىمى بىلەن سىرتقا شوراپ چىقارغاندىن كېيىن، زەمزەم سۈيىنىڭ قۇدۇقنىڭ يان تەرەپلىرىدىن ئەمەس، بەلكى قۇدۇقنىڭ تېگىدىكى قۇملار ئاستىدىكى بۇلاقلاردىن چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرىدۇ. شۇنداقلا زەمزەم قۇدۇقىنىڭ ئەتراپى پەقەتلا قۇرۇق، قاقاسلىق ئىكەنلىكىنى ئېنىقلاپ چىقىدۇ. ئاندىن ئۇلار زەمزەم سۈيىدىن نەمۇنە ئېلىپ ياۋروپا تەجرىبىخانىسىغا ئەۋەتىدۇ.

تەتقىقاتچىلارنى ھەيران قالدۇرغان مۆجىزە

مۇتەخەسسىسلەر زەمزەم سۈيىنى ياۋروپا تەجرىبىخانىسىدا تەكشۈرگەندىن كېيىن، زەمزەم سۈيىنىڭ باشقا ئادەتتىكى سۇلار بىلەن بولغان پەرقى ئېنىقلاندى. ياۋروپا تەجرىبىخانىسى «زەمزەم سۈيى ئىچىشكە تامامەن بولىدىغان سۇ ئىكەن. زەمزەم سۈيىنى ئىچىشكە بولمايدۇ، دەيدىغان دەۋا ئىلمىي ئاساسى بولمىغان قۇرۇق سەپسەتىدۇر» دېگەن نەتىجىنى ئېلان قىلدى.

زەمزەم سۈيىدە كالسىيوم بىلەن ماگنىسىيوم ماددىلىرى ئادەتتىكى سۇلارنىڭكىدىن ئالاھىدە يۇقىرى بولۇپ چىققان. ھاۋانىڭ ئوتتەك ئىسسىق كۈنلىرىدە كەبىنى تاۋاپ قىلغۇچىلارنىڭ زەمزەم سۈيىنى ئىچكەندىن كېيىن باشقىچە روھلىنىپ ۋە جانلىنىپ قالىدىغانلىقىنىڭ سەۋەبى بۇنىڭدىن بايقالغان. بۇنىڭدىن باشقا يەنە زەمزەم سۈيىدە مىكروبلارغا قارشى ناھايىتى كۈچلۈك دەرىجىدە فلورىدا ماددىسى بار ئىكەن. شۇڭا ھەر يىلى مەككىگە كېلىپ توپلىشىدىغان تەخمىنەن 3 مىليون ھاجىنىڭ ھەر خىل يۇقۇملىنىشلاردىن ساقلىنىپ قېلىشى ۋە بەزى كېسەللەرنىڭ بۇ جايغا كەلگەندىن كېيىن شىپا تېپىپ قېلىشىنىڭ سىرى زەمزەم سۈيىدە ئىكەن.

زەمزەم سۈيى ئىچىشنىڭ پايدىسى

1864. سوئال: زەمزەم سۈيى ئىچىشنىڭ پايدىسى نېمە؟

جاۋاب: ھەج قىلغۇچى، ئۆمرە قىلغۇچى ۋە شۇنداقلا ھەر قانداق بىر مۇسۇلماننىڭ زەمزەم سۈيىدىن ئىچىشى مۇستەھەبتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زەمزەم سۈيىدىن ئىچكەنلىكى توغرۇلۇق سەھىھ ھەدىسلەر كۆپ. ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زەمزەم سۈيىنى تەرىپلەپ: «ئۇ مۇبارەك سۇدۇر، ئۇ ئاچلىققا تائام، كېسەلگە شىپادۇر»[1] دېگەن. يەنە ئۇ: «زەمزەم سۈيىنى نېمە مەقسەت بىلەن ئىچسە شۇنىڭغا پايدا قىلىدۇ»[2] دېگەن. يەنى ئۇسسۇزلۇقنى قاندۇرۇش مەقسىتى بىلەن ئىچسە، ئۇسسۇزلۇقنى قاندۇ، ئاچلىقتىن تويۇنۇش مەقسىتى بىلەن ئىچسە، ئاچلىقنى پەسەيتىدۇ، ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن كېسەلدىن شىپا تېپىش مەقسىتى بىلەن ئىچسە، كېسەلدىن شىپا تاپىدۇ، دېگەنلىك.

19- ئەسىرنىڭ مەشھۇر ئۆلىماسى ئىبنى قەييىم جەۋزىيە مۇنداق دېگەن: «مەن ۋە باشقىلار زەمزەم سۈيىنىڭ كېسەللەرگە قانداق شىپا بولىدىغانلىقىنى تەجرىبە قىلىپ كۆردۇق. مەن زەمزەم سۈيى ئىچىش بىلەن كۆپلىگەن كېسەللىكلەردىن شىپا تاپتىم. ئەتراپىمدا بەزى كىشىلەرنىڭ بىر-ئىككى ھەپتە، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ ۋاقىت ھېچ نەرسە يېمەستىن پەقەت زەمزەم سۈيى ئىچىش بىلەنلا ھېچقانداق ئاچلىق ھېس قىلماستىن ھايات كەچۈرگەنلىكىنى ۋە شۇنداق تۇرۇپمۇ باشقىلارغا ئوخشاشلا تاۋاپ قىلىۋاتقانلىقىنى كۆردۈم»[3].

(1) مۇسلىم ۋە بەززاز رىۋايىتى.
(2) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.
(3) ئىبنى قەييىمنىڭ «پەيغەمبەرلىك تىبابىتى»ناملىق ئەسىرى 244- بەت.

قىبلە ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ئەھكاملار

1865. سوئال: قىبلە دېگەن نېمە؟

جاۋاب: قىبلە - مۇسۇلمانلار ناماز ئوقۇغاندا، دۇئا قىلغاندا يۈزلىنىدىغان تەرەپ. ئۇ بولسىمۇ كەبىدۇر. دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى مۇسۇلمان خەلق ناماز، دۇئا ۋە قىبلىگە قاراپ تۇرۇپ بېجىرىلىدىغان بارلىق ئىبادەتلىرىنى شۇ قىبلە تەرەپكە يۈزلىنىپ تۇرۇپ ئادا قىلىدۇ. مۇندىن باشقا مۇسۇلمان ئۆلۈكلەرنى يەرلەشتىمۇ ئۇلارنىڭ يۈزلىرى قىبلىگە قارىتىپ قويۇلىدۇ.

كەبىنى كۆرۈپ تۇرىدىغان ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا تۇرغان كىشىلەرنىڭ يۈزىنى ۋە كۆكسىنى كەبىگە قارىتىپ تۇرىشى، كەبىنىڭ ئۆزىنى كۆرەلمەيدىغان ۋە يىراقلاردىكى كىشىلەرنىڭ كەبىنىڭ تەرىپىگە يۈزلىنىپ تۇرىشى نامازنىڭ دۇرۇس بولىشىنىڭ شەرتلىرىدىن بىرىدۇر. ئاللاھ تائالا ناماز ئوقۇغاندا، قىبلىگە يۈز كەلتۈرۈشنىڭ شەرت ئىكەنلىكى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ (ئى مۆمىنلەر!) قەيەردە بولماڭلار (نامازدا) يۈزۈڭلارنى مەسجىدى ھەرەم تەرەپكە قىلىڭلار﴾ [1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ كەلگەندىن كېيىنمۇ - مەككىدىكى ئادىتى بويىچە 17 ئاي پەلەستىندىكى مەسجىدى ئەقساغا قاراپ ناماز ئوقۇغان ئىدى. يەھۇدىيلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى «ئۇ بىزگە ئەگىشىدۇ. چۈنكى ئۇ بىزنىڭ قىبلىمىزگە (ئىرۇسالىمغا) قاراپ ناماز ئوقۇيدۇ» دەپ ئەيىبلەشكە باشلىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ناھايىتى پەرىشان بولاتتى ۋە كېچىلىرى سىرتقا چىقىپ ئۇپۇققا قاراپ، قىبلە ھەققىدە ئاللاھ تائالادىن بىرەر ۋەھيى كۈتەتتى.

1866. سوئال: كەبە قاچان قىبلە بولغان؟

جاۋاب: ھىجرىيىنىڭ ئىككىنچى يىلى (مىلادىيە 623م) نىڭ بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرى بىلەن مەدىنىدىكى كېيىنچە «مەسجىدى قىبلەتەين» (ئىككى قىبلىلىق مەسجىد) دەپ تونۇلغان بەنى سەلىمە مەسجىدىدە پېشىن نامىزىدىن ئىككى رەكئەت ئوقۇپ بولغان ۋاقىتتا، پەرىشتە جىبرىل ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرى بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ ئۇنىڭغا ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿بىز سېنىڭ (كەبە قىبلەڭ بولۇشىنى تىلەپ) قايتا - قايتا ئاسمانغا قارىغانلىقىڭنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىز. سېنى چوقۇم سەن ياقتۇرىدىغان قىبلىگە يۈزلەندۈرىمىز. (نامازدا) يۈزۈڭنى مەسجىدى ھەرەم تەرەپكە قىلغىن﴾[2] دېگەن ۋەھيىسىنى ئېلىپ كېلىدۇ ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى نامازدا تۇرغان پېتى مەسجىدى ھەرەم تەرەپكە بۇراپ قويىدۇ. شۇندىن باشلاپ مۇسۇلمانلار ناماز ۋە دۇئالىرىدا مەسجىدى ھەرەمدىكى قىبلىگە (كەبىگە) قارايدىغان بولىدۇ.

---

(1) بەقەرە سۈرىسى 144- ئايەت .
(2) بەقەرە سۈرىسى 144- ئايەت.

نامازدا قىبلىگە يۈزلىنىشنىڭ سىرى

نامازدا قىبلىگە يۈز كەلتۈرۈشنىڭ سىرلىرىدىن:

(1) ناماز ئوقۇغان كىشى يۈزىنى كەبە تەرەپكە قارىتىش بىلەن ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزالىرى كەبە تەرەپكە يۈزلىنىپ تۇرىدۇ. چۈنكى يۈز بىلەن گەۋدە مۇئەييەن بىر تەرەپكە يۈزلەنمەستىن، ئۆز ھالىغا قويۇپ بېرىلىدىغان بولسا، ئىنساننىڭ بارچە ئورگانلىرى خالىغانچە ھەرىكەت قىلىشى، جۈملىدىن كۆز ھەر تەرەپكە قارىشى بىلەن كۆڭۈلمۇ شۇلار بىلەن مەشغۇل بولۇپ كېتىپ، نامازنىڭ دۇرۇس بولۇشىدا ئادا قىلىنىشىغا ئەلۋەتتە سەلبىي تەسىر بېرىدۇ. شۇڭا قىبلىگە يۈزلىنىش پەرز قىلىنغان بولۇشى مۇمكىن.

(2) نامازدا قىبلىگە يۈز كەلتۈرۈش بىلەن ئىنساننىڭ قەلبى ئارام تاپىدۇ ۋە پۈتۈن مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزئارا قېرىنداش ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇرىدۇ. چۈنكى يەر شارىدىكى پۈتۈن مۇسۇلمانلار نامازدا شۇ كەبە تەرەپكە يۈزلىنىدۇ. بۇ ھەرقانداق مۇسۇلمان كىشىنى ئۆزىنىڭ يالغۇز ئەمەسلىكىنى ۋە بۇ ئىبادەتتە پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرى بىلەن ئورتاق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇرىدۇ.

(3) قىبلىگە قاراش ئارقىلىق قەلبنى، ئەقىلنى ۋە پۈتۈن ئەزالارنى ئاللاھقا قۇلچىلىق ئادا قىلىشتىن ئىبارەت بىر مەقسەتكە قارىتىش بىلەن ئىبادەتنىڭ جەۋھىرى بولغان ئىخلاسنى ھاسىل قىلغىلى بولىدۇ.

(4) قىبلىگە يۈزلىنىش مۇسۇلمانلارنى گەرچە ئۇلار مۇساپە جەھەتتىن بىر - بىرىدىن يىراقتا بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ قەلبلىرى بىر ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىشتىن ئىبارەت ئورتاق مەقسەتتە بىر ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىدۇ.

ھەجەرۇل ئەسۋەد

1867. سوئال: ھەجەرۇل ئەسۋەد دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ھەجەرۇل ئەسۋەد — كەبىنىڭ شەرقى جەنۇب تەرىپىدىكى بۇرجىكىگە ئورنىتىلغان، يەر يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1.5 (بىر يېرىم) مېتىر كېلىدىغان، كۈمۈش رامكا ئىچىگە ئېلىنغان تۇخۇم شەكىللىك، رەڭگى قىزىلغا مايىل، دىئامېتىرى 30 سانتىمېتىر كېلىدىغان قارا تاشتۇر.

ھەجەرۇل ئەسۋەدنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام كەبىنىڭ ئۇلىنى تۇرغۇزغان ۋاقتىدا، كەبىنى تاۋاپ قىلغۇچىلارنىڭ تاۋاپنى باشلاپ ئاخىرلاشتۇرۇشى ئۈچۈن بىر نىشانە ئورنىدا، ھازىرقى ئورنىغا بېكىتكەن. شۇندىن بېرى بۇ تاش كەبىنىڭ شەرقى جەنۇب تەرىپىدىكى ئۆز ئورنىدا تۇرۇپ كەلمەكتە.

1868. سوئال: ھەجەرۇل ئەسۋەدنى سۆيۈشنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: كەبىنى تاۋاپ قىلغۇچىلارنىڭ ھەجەرۇل ئەسۋەدنى سۆيۈشى مۇستەھەب (يەنى تەكىتسىز) سۈننەتتۇر. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كەبىنى تاۋاپ قىلغىنىدا ھەجەرۇل ئەسۋەدنى سۆيگەنتى. يەنە بىر ھەدىستە: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەجەرۇل ئەسۋەدنى

سۆيلەپ تۇرۇپ ئۇزۇنغىچە يىغلاپ كەتتى»[1] دەپ كەلگەن. بۇ ئادەم كۆپ بولمىغان ۋە قىستىلاڭغۇ بولمىغان ۋاقىتلاردا شۇنداق.

ئەمما ھەج ۋە رامىزان ئايلىرىغا ئوخشاش ھەرەمدە ئادەم كۆپ، قىستىلاڭغۇ بولغان ۋاقىتلاردا ھەجەرۇل ئەسۋەدنىڭ يېنىغا بارماستىن، يىراقتىن قول ئىشارىتى قىلىپ سالام بېرىش يېتەرلىكتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كەبىنى تاۋاپ قىلغان ۋاقىتدا ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا: «ئەي ئۆمەر! سەن كۈچلۈك ئادەمسەن، سەن بۇ جىسمىڭ بىلەن ئاجىزلارغا ئەزىيەت يەتكۈزىسەن. ھەجەرۇل ئەسۋەدتە قىستىلاڭغۇ پەيدا قىلما. ئۇنىڭ يېنىدا بوشلۇق تاپالىساڭ سۆيگىن، بولمىسا تەكبىر ئېيتىپ كېتىۋەرگىن»[2] دېگەن.

ھەجەرۇل ئەسۋەدنى سۆيۈش ئۇنىڭغا چوقۇنغانلىق ئەمەس

1869. سوئال: ھەجەرۇل ئەسۋەدنى سۆيۈش ئۇنىڭغا چوقۇنغانلىق ئەمەسمۇ؟

جاۋاب: كەبىنى تاۋاپ قىلغۇچىلارنىڭ بۇ تاشنى سۆيۈشى پەقەت ھۆرمەت يۈزىسىدىن ئىدى. چۈنكى ئاللاھ تائالا بەندىلەرنى كەبىگە ياكى ھەجەرۇل ئەسۋەدكە چوقۇنۇشنى بۇيرىغان ئەمەس، بەلكى ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىگىلا خالىس ئىبادەت قىلىشقا بۇيرىغان. كەبىنى تاۋاپ قىلىش ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿قەدىمى ئۆي كەبىنى تاۋاپ قىلسۇن﴾ ۋە ﴿بۇ كەبىنىڭ پەرۋەردىگارىغا ئىبادەت قىلسۇن﴾ دېگەن ئەمرىگە ئاساسەن قىلىنغاندەك، ھەجەرۇل ئەسۋەدنى سۆيۈشمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگەشكەنلىك ۋە ئۇنىڭ سۈننىتىنى جارى قىلدۇرغانلىق يۈزىسىدىن قىلىنىدۇ. بۇ ئورۇندا ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنۇ مەشھۇر سۆزى يېتەرلىك. ئۇ ھەجەرۇل ئەسۋەدنى تۇتۇپ تۇرۇپ مۇنداق دېگەن: «مەن ئەلۋەتتە بىلىمەنكى، سەن كىشىگە پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان بىر تاشسەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سېنى سۆيگەنلىكىنى كۆرمىگەن بولسام ئىدى، سېنى سۆيمىگەن بولاتتىم»[3].

ھەجەرۇلئەسۋەدنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەر

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولۇشتىن 5 يىل ئىلگىرى مەككىدىكى قۇرەيش قەبىلىسى كەبىنى قايتا رېمونت قىلغان ۋاقىتدا، قەبىلىلەر ھەجەرۇل ئەسۋەدنى كەبىنىڭ شەرقى جەنۇب تەرىپىدىكى ئورنىغا كۆتۈرۈپ ئاپىرىدۇ. ئاندىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇبارەك قوللىرى بىلەن ئۇنى كۆتۈرۈپ ھازىرقى ئورنىغا قويغان.

317- ھىجرىيە (930م) يىلى قەرامىتە كۇففارلىرى ھەرەمگە ھۇجۇم قىلىپ، ھەجەرۇل ئەسۋەدنى ھازىرقى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ئەل ئەھسا شەھرىگە ئېلىپ كېتىپ، 339- ھىجرىيە يىلى تولۇق 22يىلدىن كېيىن، ئۇنى كەبىدىكى ئۆز ئورنىغا ئەكىلىپ قويغان.

---

(1) ھاكىم رىۋايەت قىلغان سەھىھ ھەدىس.
(2) ئىمام شافىئىي رىۋايىتى.
(3) فتاوى وأحكام الحج والعرة من موقع يوسف القرضاوي.

ھەجەرۇل ئەسۋەدنىڭ كۆمۈش بىلەن قاپلىنىشى

ھەجەرۇل ئەسۋەدنى تۇنجى بولۇپ كۆمۈش بىلەن قاپلاتقان كىشى مىلادىيىنىڭ 680 - يىللىرىدىكى مەككە ھۆكۈمدارى ئابدۇللا ئىبنى زۇبەير رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بولۇپ، شۇنىڭدىن كېيىن خەلىپىلەر ۋە بايلار ئۇنى ئالتۇن ۋە كۆمۈشتىن قاپلايدىغان بولغان. سەئۇدى ئەرەبىستانى ھۆكۈمىتىدىن ئىلگىرى ئەڭ ئاخىرقى قېتىم 1331- ھىجرىيە (1903م) يىلى ھەجەرۇل ئەسۋەدنى خالىس كۆمۈش بىلەنلا قاپلاتقان كىشى سۇلتان مۇھەممەد رىشاد خان ئىدى. 1366- ھىجرىيە (1946م) يىلى ھازىرقى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ قۇرغۇچىسى پادىشاھ ئابدۇلئەزىز ھەجەرۇل ئەسۋەدنى رېمونت قىلدۇرغان. ئاندىن 1375- ھىجرىيە (1955م) يىلى پادىشاھ سۇئۇد ئۇنى يېڭى كۆمۈشتىن قايتا قاپلاپ چىققان.

رۇكنى يەمانى

رۇكنى يەمانى — كەبىنىڭ جەنۇب تەرىپىدىكى ھەجەرۇل ئەسۋەدكە قاراپ تۇرىدىغان بۇلۇڭى بولۇپ، يەمەن دۆلىتى ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇب تەرىپىدە بولغانلىقتىن ئەرەبلەر جەنۇب تەرەپكە قاراپ تۇرغان ھەرقانداق نەرسىنى يەمەن (ياكى يەمان) دەپ ئاتايتتى. شۇ سەۋەبتىن بۇ بۇلۇڭ رۇكنى يەمانى (جەنۇب تەرەپتىكى بۇلۇڭ) دەپ ئاتالغان. ھەجەرۇل ئەسۋەد جايلاشقان بۇلۇڭ بىلەن رۇكنى يەمانى بۇلۇڭى ئىككىسىنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام كەبىنىڭ ئۇلىنى قۇپۇرغاندا بىرگە قوپۇرغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر قېتىم كەبىنى تاۋاپ قىلغىنىدا رۇكنى يەمانىنى مۇبارەك قوللىرى بىلەن سىلايتتى. شۇندىن بېرى ئۇنى سىلاش سۈننەت بولۇپ داۋام قىلغان. رۇكنى يەمانىنى سۆيۈش يوق، پەقەت قول بىلەن سىلىنىدۇ. قول بىلەن تۇتۇشقا ئىمكانىيەت بولمىغاندا قول ئىشارىتى قىلىشقا بولمايدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنداق قىلمىغان.

مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرى ۋە پەيغەمبەر مەسجىدى

مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرى

1870. سوئال: مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرى قانداق جاي؟

جاۋاب: مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرى- مۇقەددەس ئىككى ھەرەمنىڭ بىرى جايلاشقان، پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەككىدىن ھىجرەت قىلىپ بىرىپ ھاياتىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر تولۇق ئون يىل ياشىغان ۋە مۇبارەك قەبرە شەرىپى ئورۇن ئالغان جاي.

1871. سوئال: مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىنىڭ بۇرۇنقى نامى نىمە ئىدى؟

جاۋاب: مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىنىڭ نامى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا ھىجرەت قىلىپ بىرىشتىن ئىلگىرى «يەسرىب» دەپ ئاتىلاتتى. رىۋايەتلەرگە كۆرە، «يەسرىب» مەشھۇر تۇپان ۋەقەسىدىن كىيىن مەدىنىدە دەسلەپ يەرلەشكەن بىر ئەر كىشىنىڭ نامى بولۇپ، شۇ كىشىنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىپ كەلگەن ئىكەن. شەھەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىجرەت قىلىپ بارغىنىدىن كىيىن «مەدىنە مۇنەۋۋەرە»يەنى(نۇرلۇق شەھەر) دەپ ئاتالغان. بۇ شەھەر ئىسلام قۇدرەت تاپقان ۋە ئىسلام ئەھكاملىرى جاكارلانغان شەھەر. تۇنجى ئىسلام دۆلىتىمۇ بۇ شەھەردە دۇنياغا كەلگەن.

مەسجىدى نەبەۋى

1872. سوئال: مەسجىدى نەبەۋى قانداق مەسجىد؟

جاۋاب: مەسجىدى نەبەۋى – پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىنا قىلغان تۇنجى مەسجىد، ئىككى ھەرەمنىڭ بىرى ۋە ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن يىراقلاردىن سەپەر قىلىشقا بولىدىغان ئۈچ چوڭ مەسجىدنىڭ بىرى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دىگەن: «ئۈچ مەسجىدكىلا ئىبادەت ئۈچۈن سەپەر قىلىشقا بولىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرى، مەسجىدى ھەرەم، يەنە بىرى، مىنىڭ بۇ مەسجىدىم، ئۈچىنچىسى مەسجىدى ئەقسادۇر»[1]. مەدىنە مۇنەررە شەھىرىدىكى بۇ مەسجىد تارىختىن بىرى«مەسجىدى نەبەۋى – پەيغەمبەر مەسجىدى» دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە.

1873. سوئال: مەسجىدى نەبەۋى قاچان بىنا قىلىنغان؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىگە بارغاندىن كىيىنكى تۇنجى ئىشى مەسجىد سىلىش بولغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىگە ھىجرەت قىلىپ بارغان كۈنى پۈتۈن مەدىنە ئەھلى ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ، قىزغىن ئاقشىلار بىلەن قارشى ئالىدۇ. مەدىنىلىك مۇسۇلمانلاردىن ھەر بىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۆز ئۆيىدە تۇرغۇزۇش شەرىپىگە نائىل بولۇش ئۈچۈن ھەممىسى ئۇنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپ تۇرىۋالىدۇ. بۇ چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ بىرىدىن يەنە بىرىنى ئەۋزەل كۆرمىگەنلىكتىن، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئاۋايلاپ، ھىچبىرىنىڭ ئۆيىگە كىرىشنى خالىمايدۇ. پەقەت

---

(1) ئىمام بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

«تۆگە نەگە تىز چۆكسە، شۇ يەر مېنىڭ چۈشىدىغان جايىم بولىدۇ»، دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەدىنىلىك مۇسۇلمانلارمۇ بۇ پىكىرنى قوللايدۇ ۋە تۆگىنىڭ تىز چۆككەن يېرىگە مەسجىد بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۈچۈن ئۆي سېلىشقا كېلىشىدۇ. بۇ ھېكمەتلىك تەدبىر سايىسىدا ھېچكىمنىڭ كۆڭلى يېرىم بولماستىن مەسىلە ھەل بولىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆگىسى شەھەرنىڭ مەركىزىدىكى بىر ئورۇنغا بېرىپ تىز چۆكىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئورۇننى ئېگىسىدىن سېتىپ ئېلىپ مەككىدىن كەلگەن مۇھاجىرلار ۋە مەدىنىلىك ئەنسارلار ھەممە بىر قول بولۇپ بۇ ئورۇنغا مەسجىد سېلىشقا كىرىشىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ باشقىلار قاتارىدا مەسجىدنى سېلىش ئىشلىرىدا قاتتىق ئىشلەيدۇ. مەسجىد ئازلا ۋاقىت ئىچىدە پۈتۈپ چىقىدۇ. مەسجىدنىڭ قىبلىسى پەلەستىندىكى مەسجىدى ئەقساغا قارايتتى. مەسجىدنىڭ ئۈستى خورما دەرىخىنىڭ شاخلىرى بىلەن يېپىلغان، تۈۋرۈكلىرى خورما ياغاچلىرىدىن، تېگى تاش بىلەن قوپۇرۇلغان. تاملىرى خام قىشلار بىلەن تۇرغۇزۇلغان. شۇ ۋاقىتتىكى مەسجىدى نەبەۋىنىڭ كەڭلىكى 30 مېتىر، ئۇزۇنلىقى 35 مېتىر بولۇپ چىققان. ئۈچ تەرەپتىن دەرۋازىسى بار ئىدى. مەسجىدى نەبەۋى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىن باشلاپ ھەمىشە كېڭەيتىلىپ كەلگەن. ئاۋۋالقى 4 خەلىپە، ئەمەۋىيلەر، ئابباسىيلار، ئوسمانىيلار ۋە ئەڭ ئاخىرىدا ھازىرقى سەئۇدى ئەرەبىستانى پادىشاھلىقى تەرىپىدىن كېڭەيتىلگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنبىرى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەسجىدى نەبەۋىدىكى مۇنبىرىنىڭ ئىسلام دىنىدا مۇقەددەس ئورنى بار. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە: «كىمكى مۇشۇ مۇنبەرنىڭ يېنىدا تۇرۇپ يالغان ئىشقا قەسەم قىلىدىكەن، ئۇ ئورنىنى دوزاختا كۆرسە بولىدۇ»[1] دېگەن.

رەۋزە شەرىپ

مەسجىدى نەبەۋىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنبىرى بىلەن ئۆيىنىڭ ئارىسىدا «رەۋزە شەرىپ» دېگەن جاي بار. بۇ جاينىڭ ئۇلۇغلىقىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئۆيۈم بىلەن مۇنبىرىم ئوتتۇرىسىدا جەننەتنىڭ باغچىلىرىدىن بىر باغچە باردۇر»[2]. بۇ ھەدىستە تىلغا ئېلىنغان «باغچە» دىن «رەۋزە شەرىف» مەقسەت قىلىنغان.

سۇففە

قىبلە كەبىگە ئۆزگەرگەندىن كېيىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەسجىدنىڭ ئاخىرىدىكى شىمال تەرىپىنىڭ ئۈستىنى يېپىشقا بۇيرۇيدۇ. شۇندىن بېرى بۇ جاي ساھابىلاردىن ئۆي - ماكانى يوق، ئائىلىسىمۇ يوق، بەلكى ھېچ نەرسىسى يوق پېقىرلارنىڭ يېتىپ قوپىدىغان ۋە ئاللاھقا ئىبادەت قىلىدىغان ئورنى بولۇپ قالغان. بۇ جايدا تۇرغۇچىلار «ئەھلى سۇففە» دەپ ئاتىلاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە قول ئىلكىدە بار ساھابىلار ئەھلى سۇففەنىڭ

---

(1) ئىمام مالىك ۋە ئىبنى ماجە رىۋايىتى.
(2) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

ئېھتىياجلىرىنى قامدايتتى. بۇ جاي ھازىرمۇ ھەممىشە قىستىلاڭغۇ بولىدۇ، ھەركىم بۇ جايدا ئولتۇرۇپ ئىبادەت قىلىش شەرىپىگە نائىل بولۇش ئۈچۈن ئالدىرايدۇ، تالىشىدۇ، كېچە-كۈندۈز ھېچ ۋاقىت بۇ ئورۇن بىكار قالمايدۇ.

ھازىرقى مەسجىدى نەبەۋى

1874. سوئال: ھازىرقى مەسجىدى نەبەۋىنىڭ كۆلىمى قانچىلىك؟

جاۋاب: ئەڭ ئاخىرقى كېڭەيتىش پادىشاھ فەھدىنىڭ زامانىدا باشلانغان بولۇپ، مىلادىيە 1985- يىلىدىن 1993 – يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە داۋام قىلغان. مەسجىدى نەبەۋىنىڭ ئومۇمى يەر مەيدانى 165مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتكەن. مەسجىدى نەبەۋىنىڭ ئۆگزىسىنىمۇ ناماز ئوقۇيدىغان مەيدانغا ئايلاندۇرغاندىن كېيىن بۇ جايدا 90 مىڭ ئادەم ئازادە ناماز ئوقۇيالايدىغان بولغان.

بۇرۇن مەسجىدى نەبەۋىنىڭ ھەر بىرى 72 مېتىر ئېگىزلىكتە 4 مۇنارىسى بار ئىدى. ئۇنىڭغا يەنە ھەر بىرىنىڭ ئېگىزلىكى 104 مېتىردىن كېلىدىغان6 مۇنارە قوشۇلۇپ، ھازىر جەمى 10 مۇنارە قەد كۆتۈرۈپ تۇرماقتا.

شۇ كۈنگە كەلگىچىلىك مەسجىدى نەبەۋىنىڭ 16 دەرۋازىسى بار ئىدى. پادىشاھ فەھدىنىڭ نۆۋەتتىكى كېڭەيتىشىدە 65 دەرۋازا يېڭىدىن بېكىتىلىپ، جەمى 81 دەرۋازا بولدى. مەسجىدى نەبەۋىنىڭ ئاستىغا ماشىنا توختىتىش ئورۇنلىرى ياسالغان بولۇپ، ئۇنىڭ 8 تەرەپتىن كىرىش ئېغىزى بار. مەسجىدى نەبەۋىنىڭ ئىچىدىن ئۆگزىسىگە چىقىش ئۈچۈن 16 جايدىن پەلەمپەي ياسالغان.

مەسجىدى نەبەۋىنىڭ سىرتىدىكى كەڭ ساھەگە ئاپتوماتىك ئېچىلىدىغان، كۈنلۈكلەردىن دەسلەپكى قەدەمدە 36 سى ياسالغان بولۇپ، بۇ تارىختا تۇنجى ئىش ئىدى. ھازىر يەنە بىر قانچىسى ياسىلىپ قوشۇلدى.

مەسجىدى نەبەۋىنىڭ شىمال، جەنۇب ۋە شەرق تەرىپىگە ياسالغان مەيداننىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 135 مىڭ كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. مەسجىدى نەبەۋىگە 4000 دىن كۆپرەك چىراغ بېكىتىلگەن.

مەسجىدى نەبەۋىنىڭ ئاستىنقى قەۋىتىگە ياسالغان تاھارەتخانىلىرىمۇ ئىنتايىن مۇكەممەل ھەم زامانىۋى شەكىلدە ياسالغان بولۇپ، مەسجىدى ھەرەمنىڭ تاھارەتخانىلىرىدىن نەچچە ھەسسە ئېسىل ھەم قۇلايلىق ياسالغان.

مەسجىدى نەبەۋىنىڭ ئاستىنقى قەۋىتىگە ياسالغان ئاپتوموبىل توختىتىش ئورنىغا ئېلېكترونلۇق لىفتلەر بىلەن چۈشۈپ چىقىلىدۇ. مەسجىدى نەبەۋىنىڭ ئەتراپىدا 560 دانە سۇ ئىچىش تۇرۇبىسى بار.

1875. سوئال: مەسجىدى نەبەۋى ئىسلام تارىخىدىكى قانچىنچى مەسجىد ھېسابلىنىدۇ؟

جاۋاب: مەسجىدى نەبەۋى ئىسلام تارىخىدا تۇنجى سېلىنغان مەسجىدلەردىن ئىككىنچى مەسجىد بولۇپ سانىلىدۇ. بىرىنچى مەسجىد مەدىنىدىكى «قۇبا مەسجىدى» ئىدى. ئۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە ھىجرەت قىلغان ۋاقتىدا، مەدىنە شەھرىگە كىرمەي تۇرۇپ سالغان ئىدى. ئاللاھ تائالا «قۇبا مەسجىدى» نى تەرىپلەپ قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دېگەن: ﴿بىرىنچى كۈنىدىن تارتىپلا تەقۋالىق ئاساسىغا قۇرۇلغان مەسجىد ھەقىقەتەن سېنىڭ

ناماز ئوقۇشۇڭغا لايىقتۇر. ئۇنىڭدا (گۇناھلاردىن) پاك بولۇشنى سۆيىدىغان كىشىلەر بار. ئاللاھ ھەقىقەتەن پاك بولغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ﴾[1].

«قۇبا مەسجىدى» مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدا بولۇپ، مەسجىدى نەبەۋىدىن يىراقلىقى تەخمىنەن 5 كىلومېتىر كېلىدۇ.

ھۇجرە شەرىپ ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسى

1876. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسى نەدە؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسى مەسجىدى نەبەۋىدىكى ھۇجرە شەرىپ دېگەن جايدا بولۇپ، ھۇجرە شەرىپ ئەسلىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ئۆيى ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغىنىدا بۇ ئۆيگە دەپنە قىلىنغان. چۈنكى جان ئۈزگەن يېرىگە دەپنە قىلىش پەيغەمبەرلەرگە خاس خۇسۇسىيەتلەرنىڭ بىرىدۇر [2]. كېيىن13- ھىجرىيە (634م) يىلىغا كەلگەن بىرىنچى خەلىپە ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋاپات بولغىنىدا، ئۇمۇ مۇشۇ ئۆيدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا دەپنە قىلىنغان. ھىجرىيىنىڭ 24- يىلى (644م) ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋاپات بولۇپ، ئىلگىرى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن سورىغىنىغا ئاساسەن، ئۇمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا دەپنە قىلىنغان. خەلىپە ئۆمەر دەپنە قىلىنغان بۇ جاينى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئۆزى ئۈچۈن ساقلىغان بولۇپ، خەلىپە ئۆمەر ئۇنى سورىغانلىقتىن ئۇنىڭغا بېرىۋەتكەن ئىكەن.

1877. سوئال: بۇ ئۈچ قەبرى قانداق تىزىلغان؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسى مەسجىدنىڭ مۇنبىرى تەرىپىدىن بىرىنچى قەبرە بولۇپ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئەبۇ بەكرىنىڭ، ئاندىن ئۆمەرنىڭ قەبرىلىرى كېلىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسىگە قىلىنغان سۇيىقەستلەر

1878. سوئال: ھۇجرە شەرىپىنىڭ بېشىدىن قانداق تارىخىي باسقۇچلار ئۆتكەن؟

جاۋاب: ھۇجرە شەرىپىنىڭ تاملىرى ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ زامانىدا بىر قېتىم ياسالغان بولۇپ، ئابباسىيلار خەلىپىسى ئابدۇلمەلىك ئىبنى مەرۋاننىڭ دەۋرىدە يەنە بىر قېتىم رېمونت قىلىنغان. مىلادىيە 710 يىلى ۋاپادار خەلىپە ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز (شام رايونىغا ۋالىي بولغان ۋاقتىدا) ھۇجرە شەرىپىنىڭ تاملىرىنى قارا تاشتىن قوپۇرۇپ چىققان ۋە ئەتراپىغا 6,5 مېتىر ئېگىزلىكتە تام چۆرۈپ چىققان. ئۇنىڭدىن كېيىن 1476- يىلى قايتاباي، كېيىن ئوسمانىيلار خەلىپىلىكىنىڭ سۇلتانى ئابدۇلمەجىدخان مەسجىدى نەبەۋىنى رېمونت قىلىش ئەسناسىدا ھۇجرە شەرىپنىمۇ رېمونت قىلدۇرغان.

1162- يىلى بەزى رادىكال خرىستىئان پادشاھلار ماراكەشلىك خرىستىئانلانى ئىشقا سېلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك جەسەدىنى ئوغۇرلاشنى پىلانلىغاندا، شۇ

---

(1) تەۋبە سۈرىسى 108- ئايەت.

(2) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «ئاللاھ ھەر قانداق بىر پەيغەمبەرنى دەپنە قىلىنىشنى ياقتۇرغان جايدا قەبزى روھ قىلىدۇ» دېگەن. (ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى).

ۋاقىتتىكى شام رايونىنىڭ سۇلتانى نۇرىددىن زەنكى [1] دېگەن كىشى چۈشىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كۆرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ چۈشىدە، رەڭگى سېرىق كەلگەن ئىككى ئادەمنى كۆرسىتىپ: «بۇ ئىككى ئادەمنى مەندىن يىراقلاشتۇرغىن» دەيدۇ. نۇرىددىن زەنكى بۇ چۈشنى كۆرگەندىن كېيىن 20 كىشىنىڭ ھەمراھلىقىدا نۇرغۇن مىقداردا پۇل – مال بىلەن يولغا چىقىپ مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىگە 16 كۈندە يېتىپ كېلىدۇ. چۈشىدە كۆرسىتىلگەن مەزكۇر ئىككى سېرىق ئادەمنى تېپىش ئۈچۈن شەھەر ئەھلىگە ھەر كۈنى پۇل تارقىتىدۇ. پۈتۈن مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىنىڭ ئاھالىسى ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ بولىدۇ. لېكىن چۈشىدە كۆرسىتىلگەن ئىككى ئادەم كەلمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن كىشىلەردىن«سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىن مېنىڭ يېنىمغا كەلمىگەنلەرمۇ بارمۇ؟» دەپ سورىغاندا، كىشىلەر: «ماراكەشلىك ئىككى نەپەر باي ئادەم بار، ئۇلار ھەجگە كەلگەن ئىكەن، ھۇجرە شەرىپنىڭ يېنىدىكى بىر كىچىك ئۆيدە ئولتۇرىدۇ. ئۇلار بەك تەقۋادار ئادەملەر ئىكەن، كىشىلەرگە سەدىقە بېرىش ۋە ھەمىشە ناماز ئوقۇش بىلەن بولىدۇ» دېيىشىدۇ. ئاندىن سۇلتان ئۇلار بىلەن ھېلىقى ئۆيگە بارىدۇ. ئۆينى تەكشۈرسە ھېچقانداق شۈبھىلىك نەرسە كۆرەلمىگەن سۇلتان ئۆينىڭ ھەممە تەرىپىنى ئىنچىكىلەپ ئاختۇرۇپ چىقىش نەتىجىسىدە، ئۆيدىن ھۇجرە شەرىپكە كېتىپ بارغان كىچىككىنە بىر تونەلنى كۆرىدۇ. مەزكۇر ئىككى ئادەم قىيىن – قىستاققا ئېلىنغاندىن كېيىن، ئۆزلىرىنىڭ راستىنلا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك جەسىدىنى ئوغرىلاش ئۈچۈن كەلگەنلىكلىرىنى ئېتىراپ قىلىشىدۇ.

بۇ ۋەقەدىن كېيىن سۇلتان نۇرىددىن زەنكى ھۇجرە شەرىپنىڭ تۆت ئەتراپىنىڭ ھەممىسىنى ناھايىتى چوڭقۇر كولاپ چىقىپ، يەر ئاستى چوڭقۇرلۇقىدىن باشلاپ يەر يۈزىگىچە پۈتۈنلەي قوغۇشۇن بىلەن تام سېلىپ چىقىشقا بۇيرۇيدۇ. ھۇجرە شەرىپنىڭ ئەتراپىدىكى بۇ قوغۇشۇن تام ھېلىھەم شۇ پېتىچە داۋام قىلىپ كەلمەكتە[2].

---

(1) نۇرىددىن زەنكى ئىمادۇددىن زەنكىنىڭ ئىككىنچى ئوغلى بولۇپ، ئۇ زەنكى ئاۋۋال ھازىرقى ئىراقنىڭ مۇسىل شەھرىنى كېيىنچە باشقا جايلارنى بىرلەشتۈرۈپ 522- ھىجرىيە (1128م) يىلى ھازىرقى سۈرىيىنىڭ ھەلەب شەھرىنى قولىغا ئالغان، 538- ھىجرىيە (1144م) يىلى بىرىنچى سەلىب ئۇرۇشىدا غەربلىك خرىستىيئانلار شەرقتە زورلۇق بىلەن قۇرغان تۇنجى دۆلەت رەھا شەھرىنى ئۇلارنىڭ قولىدىن قايتۇرۇپ ئالغان، 541- ھىجرىيە (1147م) يىلى دۈشمەنلەر تەرىپىدىن سۇيىقەست بىلەن شېھىد قىلىنغان مۇسۇلمان قوماندان ئىدى. نۇرىددىن زەنكى ھىجرىيە 511- يىلى شەۋۋال ئېيىنىڭ 17- كۈنى (1118- يىلى 11- فېۋرال) دۇنياغا كەلگەن، نۇرىددىن ئاتىسىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ئاكىسى سەيفۇددىن بىلەن ئاتىسىنىڭ دۆلىتىنى بۆلۈشكەن. شۇنداق قىلىپ نۇرىددىن ھەلەبنى. سەيفۇددىن مۇسىلنى ئالغان. 542- ھىجرىيە (1147م) يىلى غەربلىك خرىستىيئانلار ئىككىنچى قېتىملىق سەلىب ئۇرۇشىنى قوزغاپ زور قوشۇن بىلەن يېتىپ كەلگەن بولسىمۇ، نۇرىددىنىنىڭ مۇسۇلمان قوشۇنلىرى ئۇلارنى ئارقىغا قايتۇرغان. كېيىنچە شام بىلەن مىسىرنى ئۆز دۆلىتىگە قوشۇپ، دەمەشىقنى پايتەخت قىلغان. 589ھ 11- شەۋۋال (1174م 15- ماي كۈنى) 59 يېشىدا دەمەشىقتا ئالەمدىن ئۆتكەن بولۇپ، قەبرىسى ھازىر دەمەشىق شەھرىدە گۈمبەز ئىچىدە ساقلانماقتا. ئىسلام ئۆلىمالىرىنىڭ نۇرىددىن زەنكى ھەققىدە ئېيتقان مەدھىيە سۆزلىرى باردۇر. چۈنكى نۇرىددىن زەنكى ئادالەتپەرۋەر، ئېسىل – پەزىلەتلىك، تەقۋادار كىشى ئىكەن.

(2) «ۋەفائۇل ۋەفا» ناملىق تارىخي مەنبەنىڭ 2- توم 648- بېتىدىن ئېلىندى.

مەسجىدى ئەقسا ھەققىدە مەلۇمات

1879. سوئال: مەسجىدى ئەقسا دېگەن قانداق مەسجىد؟

جاۋاب: مەسجىدى ئەقسا – يىراقتىكى مەسجىد[1] دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئىسلام دىنىدىكى مۇقەددەس جايلارنىڭ بىرى، ئىككى قىبلىنىڭ بىرىنچىسىدۇر. (كەبە قىبلە بولۇشتىن بۇرۇن مۇسۇلمانلارنىڭ قىبلىسى مەسجىدى ئەقسا ئىدى.) مەسجىدى ئەقسا قۇرئان كەرىمدە «مەسجىدى ئەقسا» دەپ ئاتاشتىن بۇرۇن بەيتۇلمەقدىس (مۇقەددەس ئۆي)دەپ ئاتىلاتتى. مەسجىدى ئەقسانىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 1000 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. بۇ ئەتراپى رىشاتكىلانغان ھازىرقى قۇدۇس شەھرىنىڭ ئالتىدىن بىرىگە تەڭ كېلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «ماڭا ئاپئاق بىر تۇلپار كەلتۈرۈلدى. ئۇنىڭغا مىندىم، تۇلپار مېنى بەيتۇلمەقدىسكە ئېلىپ باردى. تۇلپارنى پەيغەمبەرلەر ئاتلىرىنى باغلايدىغان مەخسۇس جايغا باغلىدىم. ئاندىن بەيتۇلمەقدىسكە كىرىپ ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇپ چىقتىم. شۇ ۋاقىتتا جىبرىل ماڭا بىر قاچىدا ھاراق يەنە بىر قاچىدا سۈت ئېلىپ كەلدى. مەن سۈتنى تاللىدىم. جىبرىل ماڭا "سەن توغرىسىنى قىلدىڭ" دېدى. ئاندىن بىزنى بىرىنچى ئاسمانغا ئېلىپ چىقتى...»[2].

1880. سوئال: مەسجىدى ئەقسا نەدە ؟

جاۋاب: مەسجىدى ئەقسا پەلەستىندىكى قۇدۇس شەھرىنىڭ شەرقى جەنۇب تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، 622- يىلى پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلىشتىن بىر قانچە ئاي بۇرۇن، ئاللاھ تائالا ئۇنى بىر كېچىنىڭ ئىچىدە مەككىدىن مەسجىدى ئەقساغا ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق ئۇلۇغ مۆجىزىسىنى كۆرسەتكەن.

يەر يۈزىدىكى ئىككىنچى مەسجىد

1881. سوئال: يەر يۈزىدە ئەڭ ئاۋۋال بىنا قىلىنغان مەسجىد قايسى؟

جاۋاب: يەر يۈزىدە تۇنجى قېتىم بىنا قىلىنغان مەسجىد مەسجىدى ھەرەم بولۇپ، مەسجىدى ھەرەمدىن كېيىنلا مەسجىدى ئەقسا كېلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىدىن ئەبۇ زەر غەفارىي مۇنداق دېگەن: «مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن يەر

---

(1) يەنە بىر قاراشقا كۆرە، مەسجىدى ئەقسا - مۇسۇلمانلاردىن باشقىلارنىڭ ئىبادەت قىلىشىغا يول قويۇلمىغان مەسجىد دېگەن مەنىدە بولۇپ، تىلشۇناسلارنىڭ نەزەرىدە، «المسجد الأقصى» (مەسجىدى ئەقسا) سۆزىدىكى «الأقصى»نى يىراق دېگەن مەنىدە چۈشەنگەن ۋە شۇنداق تەرجىمە قىلغانلار خاتالاشقانلاردۇر. چۈنكى بۇ ئورۇندىكى «الأقصى»سۆزى باشقىلاردىن ئايىغان ۋە مەخسۇس قىلغان مەنىدە بولۇپ، يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلارنىڭ ئۇنىڭدا ئىبادەت قىلىشىدىن ساقلاپ مۇسۇلمانلارغا خاس قىلغان مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇنىڭ دەلىلى شۇكى، خرىستىئانلار سەلىب ئۇرۇشىدا مەسجىدى ئەقسانى ئىشغال قىلىۋالغان بولسىمۇ، ئۇلار بۇ مەسجىدتە ئىبادەت قىلىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۇنى ئاتخانا ۋە ئامبار ئورنىدا قوللانغان. يەھۇدىيلار 1948- يىلى مەسجىدى ئەقسانى پەلەستىن دۆلىتى بىلەن قوشۇپ مۇستەملىكە قىلىۋالغان بولسىمۇ، ئۇلار ھازىرغىچە مەسجىدى ئەقسانى ئۆزلىرى ئۈچۈن ئىبادەت ئورنى قىلالمىغان ۋە ھازىرمۇ مۇسۇلمانلار ئىبادەت قىلىدىغان مەسجىد سۈپىتى بويىچە داۋام قىلماقتا.

(2) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

يۈزىدە تۇنجى سېلىنغان مەسجىد قايسى؟ دەپ سورىغان ئىدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "يەر يۈزىدە تۇنجى سېلىنغان مەسجىد مەسجىدى ھەرەمدۇر" دېدى. ئاندىن مەن يەنە ئۇنىڭدىن كېيىن قايسى؟ دەپ سورىغىنىمدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "مەسجىدى ئەقسا" دېدى. ئاندىن يەنە مەن بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا قانچە يىل ئۆتكەن؟ دەپ سورىغىنىمدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "قىرىق يىل" دەپ جاۋاب بەردى»[1]

ميلادىيىدىن بۇرۇنقى 2000- يىللىرى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام كەبىنىڭ ئۇلىنى قايتا تۇرغۇزۇپ، مەسجىدى ھەرەمنى بىنا قىلغان بولسا، سۇلايمان ئەلەيھىسسالام شۇ ۋاقىتتىن ئازراق كېيىنلا مەسجىدى ئەقسانى بىنا قىلغان.

مەسجىدى ئەقسانىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ قولىغا ئۆتۈشى

1882. سوئال: مەسجىدى ئەقسا مۇسۇلمانلارنىڭ قولىغا تۇنجى قېتىم قاچان ئۆتكەن؟

جاۋاب: ھىجرىيىنىڭ 14-يىلى (636م) ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ دەۋرىدە، مەسجىدى ئەقسا غەربلىك خرىستىيانلارنىڭ قولىدىن تىنچلىق يولى بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ قولىغا ئۆتكەن. خرىستىيانلار شۇ ۋاقىتتا مەسجىدى ئەقسانىڭ ئاچقۇچىنى ئىنجىللاردا بىشارەت بېرىلگەن ئادالەتلىك خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ ئۆز قولىغا تاپشۇرۇپ بېرىشنى شەرت قىلىپ، مەسجىدى ئەقسا جايلاشقان قۇدۇس شەھىرىدىن چېكىنگەن. مۇسۇلمانلار شۇنىڭدىن كېيىن، مەسجىدى ئەقسانىڭ ئىچىگە «قىبلە جامىسى» دەپ تونۇلغان مەسجىدنى بىنا قىلغان. بۇ جامى مەسجىدى ئەقسانىڭ جەنۇب تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، قىبلە تەرىپىگە ئۇدۇل كېلىدۇ. شۇڭا ئۇ «قىبلە جامىسى» دەپ ئاتالغان. ئەمەۋىيلەر دەۋرىدە بۇ مەسجىد قايتىدىن سېلىنىدۇ. بۇ ئىش 685- يىلدىن 715- يىلغىچە تولۇق 30 يىل داۋام قىلىدۇ. شۇ ۋاقىتتا «قۇببە ئەسسەخرە» (تاش گۈمبەز) مۇ ياسىلىدۇ. مەسجىدى ئەقسانىڭ شەكلى ھازىرغىچە شۇ بويىچە داۋام قىلىپ كەلمەكتە.

1883. سوئال: خرىستىيانلارنىڭ مەسجىدى ئەقساغا قىلغان تۇنجى ھۇجۇمى قاچان بولغان؟

جاۋاب: بىر مىليوندىن كۆپرەك مۇتەئەسسىپ ئەسكەر بىلەن قوراللانغان سەلىب ئارمىيىسى (غەرب خرىستىيان كۈچلىرى) 1099- يىلى 7- ئاينىڭ 20 – كۈنى قۇدۇس (ئىرۇسالىم) شەھىرىگە ھۇجۇم قىلىپ كىرىپ، 70مىڭدىن كۆپرەك مۇسۇلماننى ئەڭ ۋەھشىي ئۇسۇلدا ئۆلتۈرۈش ئارقىلىق شەھەرنى ئىستىلا قىلغان. ئۇ چاغدا، مۇسۇلمانلاردىن ياشىنىپ قالغان، ئاجىز-ئورۇق كىشىلەر، ئاياللار ۋە بالىلار ئۆزلىرىنى قوغداش ئۈچۈن مەسجىدى ئەقسانىڭ ئىچىگە كىرىۋالغان بولۇپ، شەھەرگە بېسىپ كىرگەن خرىستىيان ئارمىيىسى ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىر-بىرلەپ قىلىچتىن ئۆتكۈزۈپ چىققان، قۇدۇس شەھىرى بىلەن مەسجىدى ئەقسا قانغا بويالغان، ھەتتا يوللاردا سۇ كەبى ئاققان قان بىلەن تاجاۋۇزچى قوشۇننىڭ ئاتلىرىمۇ قىزىل بويۇلۇپ كەتكەن. خرىستىيانلارنىڭ قۇدۇس شەھىرىدىكى ھاكىمىيىتى90 يىلغا يېقىن داۋام قىلغان بولۇپ، ئۇلار ئىشغالىيەت داۋامىدا مۇسۇلمانلارنى ئېزىپ، مەسجىدى ئەقسانى بۇزۇپ نۇرغۇنلىغان ۋەھشىي جىنايەتلەرنى ئىشلىگەن[2].

(1) بۇخارىي رىۋايىتى.
(2) دوكتور ھەسەن ھەبەشىنىڭ«بىرىنچى سەلىب ئۇرۇشى» ناملىق ئەسىرى 170- بەت.

1884. سوئال: مەسجىدى ئەقسا مۇسۇلمانلارنىڭ قولىغا ئىككىنچى قېتىم قاچان ئۆتكەن؟
جاۋاب: مەسجىدى ئەقسا 1187- يىلى 7- ئاينىڭ 27- كۈنى نامى مەشھۇر مۇسۇلمان قوماندان سالاھىددىن ئەييۇبىي تەرىپىدىن خرىستىئانلارنىڭ قولىدىن ئازات بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتكەن. ئەپسۇسكى، مەسجىدى ئەقسا مۇسۇلمانلارنىڭ قولىدا يەنە تۇرالمىدى. 1229 – يىلى 3- ئايدا مەسجىدى ئەقسا قايتىدىن خرىستىئانلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتكەن بولسىمۇ، 1244- يىلى سالاھىددىن ئەييۇبىينىڭ تاغىسىنىڭ ئوغلى پادىشاھ كامىل تەرىپىدىن قايتۇرۇپ ئېلىنغان. قۇدۇس شەھرى مەسجىدى ئەقسا بىلەن بىرلىكتە شۇ زامانلاردىن باشلاپ تاكى 1948- يىلى يەھۇدىيلار پەلەستىننى ئىستىلا قىلغانغا قەدەر مۇسۇلمانلارنىڭ ھاكىمىيىتى ئاستىدا بولۇپ كەلگەن.
1885. سوئال: ئوسمانىيلار مەسجىدى ئەقسانى قانداق ھىمايە قىلغان؟
جاۋاب: ئوسمانىيلار ھۆكۈم سۈرگەن دەۋرلەردە، ئۇلار مۇسۇلمانلارنىڭ زېمىنلىرىنى سىرتقى كۈچلەرنىڭ خىرىس قىلىشلىرىدىن قاتتىق قوغداپ كەلگەن. ھەتتا ئوسمانىيلار دەۋرىدە يەھۇدىيلار قۇدۇس شەھرىنى قولىغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن قانچىلىك تىرىشقان بولسىمۇ، مەقسىتىگە يېتەلمەي كەلگەن. يەھۇدىيلار پەلەستىندىكى يەرلىك ئەرەبلەرنى ئالداپ ئۇلارنىڭ ئۆي – ۋارانلىرىنى ۋە يەر – زېمىنلىرىنى شۇ ۋاقىتتىكى نورمال باھادىن نەچچە ھەسسە قىممەت باھادا سېتىپ ئېلىش ئارقىلىق تەدرىجى ھالدا پەلەستىننى ئىشغال قىلىش پىلانىنى ئىشقا ئاشۇرماقچى بولغاندا، ئوسمانىيلار خەلىپىلىكى 1892- يىلى مەخسۇس قارار چىقىرىپ، پەلەستىنلىكلەرنىڭ يەھۇدىيلارغا ئۆي- زېمىن سېتىشىنى قاتتىق چەكلەپ كەلگەن. ئوسمانىيلار يىقىلغاندىن كېيىن، مۇسۇلمانلارنىڭ خۇددى چوپانسىز قالغان پادىغا ئوخشاش چېچىلىپ كېتىشى نەتىجىسىدە، قۇدۇس شەھرى، جۈملىدىن مەسجىدى ئەقسا قوغداپ قېلىنمىدى. بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن يەھۇدىيلار پەلەستىن زېمىنىگە ئاز- ئازدىن يەرلىشىش ۋە يەرلىكلەرنىڭ ئۆي-ماكان ۋە زېمىنلىرىنى سېتىپ ئېلىش ئارقىلىق سان جەھەتتە مەلۇم بىر مىقدارغا يەتكەندىن كېيىن، ئەنگلىيىنىڭ بىۋاسىتە ياردىمى ئاستىدا، پەلەستىننى ئىشغال قىلىشتىن ئىبارەت ئەسىرلەردىن بىرى پىلانلاپ كەلگەن رەزىل مەقسىتىگە يەتكەن.
1886. سوئال: مەسجىدى ئەقسانىڭ مۇسۇلمانلار قەلبىدە قانداق ئورنى بار؟
جاۋاب: مەسجىدى ئەقسانىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ قەلبىدىكى ئورنى ئالاھىدە چوڭ بولۇپ، ئىسلام دەۋىتى باشلانغان تارىختىن بىرى باغلانغان بىر ئەقىدىدۇر. چۈنكى مەسجىدى ئەقسا جىمى پەيغەمبەرلەرنىڭ قىبلىسى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بىرىنچى قىبلىسىدۇر.

مەسجىدى ئەقساغا قىلىنغان ئەڭ چوڭ جىنايەت

1887. سوئال: مەسجىدى ئەقساغا قىلىنغان ئەڭ چوڭ جىنايەت قايسى؟
جاۋاب: مەسجىدى ئەقساغا قىلىنغان ئەڭ چوڭ جىنايەت 1969- يىلى 8- ئاينىڭ 22- كۈنى يەھۇدىيلار تەرىپىدىن ئىشلەنگەن بولۇپ، يەھۇدىيلارنىڭ رادىكاللىرىدىن ئەسلى ئاۋستىرالىيىلىك مايكل دېنىس روھەن ئىسىملىك بىرسى مەسجىدى ئەقساغا ئوت قويۇۋەتكەن. مەسجىدى ئەقسانىڭ شەرقىي قىسمى پۈتۈنلەي كۆيۈپ كۈل بولغان.

ئۇيغۇر دىيارىدىكى ئالاھىدە ئۈچ مەسجىد

ئەڭ دەسلەپ سېلىنغان مەسجىد-ئاتۇش جامەسى

ئۇيغۇرلار ئەزەلدىن ئۆزلىرىنىڭ دىنىي ئېتىقادىنى قوغداش ۋە ئۆزلىرى مەنسۇپ بولغان دىنغا ساداقەت باغلاشتا ئەڭ ئالدىنقى خەلقتۇر. دۇنيادا ئەرەب مىللىتىدىن باشلاپ ئىسلام دىنىغا مەنسۇپ بولغان خەلقلەرنىڭ ئىچىدە باشقا دىنلارغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاز سانلىقلار بار تۇرۇپ، ئۇيغۇرلاردا مۇسۇلمان بولغان تارىخىدىن باشلاپ باشقا دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان بىرمۇ ئۇيغۇر يوقلىقىمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ دىنىي ئېتىقادىنى قوغداشتا ۋە ئەجدادلىرىنىڭ ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىشتا نەقەدەر مۇنەۋۋەر بىر مىللەت ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تارىختا تۇنجى قېتىم مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدە مەسجىد سالغان بولسا، ئۇيغۇرلار تۈركىي خەلقلەر ئىچىدە تۇنجى بولۇپ مەسجىد سالغان خەلقتۇر.

ئۇيغۇر دىيارىدا تۇنجى مەسجىدنىڭ سېلىنىشى بۇ جايغا ئىسلام دىنىنىڭ دەسلەپ كىرىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، بۇ ئىككىسى ئاساسەن بىر مەزگىلگە توغرا كېلىدۇ. قەشقەر جامەسى ئۇيغۇر دىيارىدىكى ئەڭ مەشھۇر مەسجىد ھېسابلانسىمۇ، ئەڭ بۇرۇن سېلىنغان تۇنجى مەسجىد ھېسابلانمايدۇ.

9-ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى سامانىيلا سۇلالىسىنىڭ شاھزادىسى ئەبۇ ناسىر سامانىي سودىگەر قىياپىتىدە قاراخانىيلار دۆلىتىگە كىرىپ پاناھلىنىدۇ. قاراخانىيلار خانى ئوغۇلچاق بۇ شاھزادىنىڭ ئاتۇشتا ئازادە ھايات كەچۈرۈشىگە كېپىللىق قىلىدۇ. ئاتۇشقا يەرلەشكەن ئەبۇ ناسىر سامانىي كىشىلەرنى ئىسلام دىنىغا دەۋەت قىلىشقا باشلاپ، شۇ ئارىدا ئوغۇلچاقنىڭ جىيەنى سوتۇق بۇغرا خاننى مۇسۇلمان قىلىشتا غەلىبە قىلىدۇ. شۇ ۋاقىتتا ئاتۇشتا مۇسۇلمانلار سانىنىڭ كۆپىيىشى بىلەن مەسجىد سېلىشقا ئېھتىياج تۇغۇلۇپ تۇنجى مەسجىدنى سالىدۇ.

كالا تېرىسى پىلانى

ئاتۇشتا مەسجىد سېلىشنى پىلانلىغان ئەبۇ ناسىر سامانىي ئوغۇلچاقتىن بىر كالا تېرىسى چوڭلۇقىدىكى يەرنى سورايدۇ. ئوغۇلچاقمۇ ھامان ماقۇل كېلىدۇ ۋە خالىغان يېرىدىن بىر كالا تېرىسى چوڭلۇقىدىكى يەرنى ئىشلىتىشىگە رۇخسەت قىلىدۇ. ئەبۇ ناسىر سامانىي بىر كالىنى سويۇپ، ئۇنىڭ تېرىسىنى ئىنچىكە تىلىپ، بىر- بىرىگە ئۇلاپ ئۇزۇن بىر تانا ياسايدۇ ۋە بۇ تانا بىلەن ئاتۇشتىكى ياخشى بىر جاينى تام سالغاندەك ئوراپ كۆرۈپ، شۇ جايغا تۇنجى مەسجىدنى سالىدۇ. ئوغۇلچاق بۇ ئىشتا ئالدانغانلىقىنى بىلگەن بولسىمۇ، ئەبۇ ناسىر سامانىينىڭ ئەقىل – پاراسىتىگە ھەيران بولۇپ قايىل بولىدۇ. شاھزادە ئەبۇ ناسىر سامانىي «كالا تېرىسى پىلانى»نى ئىشقا ئاشۇرۇپ سالغان بۇ مەسجىد ئۇيغۇر دىيادا سېلىنغان تۇنجى مەسجىد بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ مەسجىد 14- ئەسىرنىڭ باشلىرىغا قەدەر «ئاتۇش جامەسى» دەپ ئاتىلىپ نامى تەرەپ – تەرەپلەرگە تارقالغان ئىكەن.

ئەڭ مەشهۇر مەسجىد-قەشقەر ھېيتگاھ جامەسى

قەشـقەر ھېيتگـاھ جامەسـى مىلادىـيە 1442-يىلـى بىنـا قىلىنغـان بولـۇپ، كىچىكلىكـتىن زورىيىش، ئادديي ھالەتتىن ئالاھىدە تۈسكە كىرىشتەك باسقۇچلارنى بېسىپ ئۆتۈپ ھازىرقى ھـالەتكە كەلـگەن. بـۇ جـامە ئۇيغـۇر بىناكارلىقىنىـڭ سـەنئەت ئۇسـلۇبىنى ئـۆزىگە مۇجەسسـەملىگەن، ئىلىم مەرىـپەت، ھۈنەر-سـەنئەتنىڭ ماكـانى بولغـان قەشـقەرنىڭ جـانلىق شاھىدى ھېسابلىنىدۇ.

جامەنىـڭ ئـۇزۇنلۇقى (شـىمالدىن جەنۇبقـا)140مېتىـر، كەڭلىكـى (شـەرقتىن غەربكە)120مېتىـر، ئومـۇمىي كـۆلىمى16800كـۋادرات مېتىـر بولـۇپ، ھەمـمە جـايلىرىنى قوشـقاندا، ئۇنىڭـدا 30مىـڭ ئـادەم بىـرلا ۋاقىتتـا نامـاز ئوقۇيالايـدۇ. جـامە قۇرۇلمـا جەھەتـتىن گۈمبەز، مەدرەسە، مەسجىد قاتارلىق بۆلەكلەردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، چوڭ مەسجىدلەردە بولۇشقا تېگىشلىكلەرنىڭ ھەممىسى تېپىلىدۇ.

قەشـقەر ھېيتگـاھ جامەسـىنى 1786-يىلـى قەشـقەر بېگىشـەھەرلىك زۇلپىـيە بـۆۋى خـانىم، 1809-يىلـى قەشـقەر ھـاكىم بېگـى تۇرپـانلىق ئىسـكەندەر ۋاڭ،1820-يىلـى قەشـقەرلىك ئەبرىشىنكانىدىر خوجا،1839-يىلى قەشقەر ھاكىم بېگى ئىنانچخان زۇھۇرىددىن، 1872-يىلى يـاقۇپ بەدۆلەت، 1904-يىلـى ئاتـاقلىق تـۇردى بـاي ھـاجى بىلەن كېرەم بـايۋەچچە ئاكـا-ئۇكـا ئىككسـى، 1934-يىلـى ئابـدۇكېرىمخان مەخسـۇم قاتـارلىقلار رېمونـت قىلـدۇرغان. شـۇنىڭدىن كېيىن، داۋاملىق رېمونت قىلىنىش ۋە كېڭەيتىلىش باسقۇچلىرىنى باشتىن كەچۈرۈپ كەلگەن بۇ جامەنىڭ ئەڭ ئاخىرقى رېمونتى1999-2000-يىللار ئارىسىدا ئەمەلگە ئاشقان.

ئەڭ چوڭ مەسجىد-كېرىيە جامەسى

كېرىيە ھېيتگاھ جامەسى 800 يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە ۋە ئۇيغۇر ئېلىدىكى ئەڭ چوڭ جامە بولۇپ، ئۇيغۇر دىيارىدىكى ئەڭ مەشهۇر جامە قەشقەر ھېيتگاھ جامەسىدىنمۇ چوڭدۇر. چـۈنكى قەشـقەر جامەسـىنىڭ خانىقـا، مەدرەسـە، بـاغچە ۋە سەيناسـىنى قوشـمىغاندا، نامـاز ئوقۇيـدىغا مەسـجىدنىڭ كـۆلىمى كېـرىيە جامەسـى مەسـجىدىنىڭكىدىن ئەلـۋەتتە كىچىـك. كېـرىيە جامەسـى مەسـجىدىنىڭ ئومـۇمىي كـۆلىمى 13مىـڭ 449 كـۋادرات مېتىـر كېلىـدۇ. ئـادەتتە جۈمە نامىزىغا 4مىڭدىن 6 مىڭغىچە، ھېيت نامازلىرىـدا 10 مىڭدىن 12 مىڭغىـچە مۇسـۇلمان كېلىـپ ئازادە ناماز ئوقۇيدۇ. بۇ جامە بۈگۈنگە قەدەر يەتتە قېتىم چوڭ رېمونت قىلىنغان.

كېرىيە ھېيتگـاھ جامەسـى 1200- يىلـى كىچىك بىـر مەسـجىد شـەكلىدە بىنـا قىلىنغـان بولـۇپ، ھەمىشە كېڭەيتىلىش جەريانىدا جامە تۈسىنى ئالغان. 1665- يىلـى كېرىيىدىكى مۆتىـۋەر دىنىـي زاتلاردىن موللا تىيىپ ئاخۇنۇم، موللا غۇجىلاق ئاخۇنۇم، ئەيساق ئـاخۇنۇم قاتـارلىق كىشـىلەر كېرىيە ھېيتگاھ جامەسىنى كېڭەيتىپ رېمونت قىلىش توغرىسىدا يەكەندىكى سەئىدىيە خانلىقىنىڭ خـانى ئابـدۇللاخانغا بىـر پـارچە تەكلىـپ سۇنىدۇ. بـۇ تەكلىـپ خـان تەرىپىدىن قوبـۇل قىلىنىـپ، يەكەندىن مەخسۇس ئۇستىلار ئەۋەتىلىدۇ ھەم جامە ئەتراپىدىكى ئاھالىلار كۆچۈرۈلۈپ يەرلىك مۇسۇلمانلارنىڭ ئىقتىسادىغا تايىنىپ جامەنى ئىككىنچى قېتىم كېڭەيتىپ رېمونـت قىلىـپ چىقىدۇ. ئـۇلار شـۇ ۋاقىتتـا يەكەنـدىن 10 تـۈپ چىنـار دەرىخىنـى يـۆتكەپ كېلىـپ جامەنىـڭ سەيناسـىغا سـالغان. شـۇڭا كىشـىلەر بـۇ جامەنى بىـر مەزگىـل «چىنارباغ» جامەسـى دەپمۇ ئاتاشـقان. ئاشـۇ چىنـار دەرەخلىرىـدىن بىـر قـانچە تـۈپى تېخـى يېقىنقى يىللارغا قەدەر مەۋجۇد بولـۇپ، كېيىنـچە

جامەنى كېڭەيتىشتە قۇرۇلۇشقا تاقشىپ قالغانلىقتىن كېسىۋېتىلگەن ئىكەن. 1947- يىلى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى ئىسمايىلخان كېرىيە تەۋەسىدىكى مۇنەۋۋەر دىنىي زاتلار ۋە ھەر قايسى يېزا بەگلىرىنى يىغىپ كېرىيە جامەسىنى كېڭەيتىپ ياساش ھەققىدە كېڭەش قىلىپ ھەممىنىڭ مۇۋاپىقەتچىلىكىنى ئالىدۇ. شۇنداق قىلىپ كېرىيە جامەسىنىڭ قۇرۇلۇشى 1947- يىلى 10- ئايدا باشلىنىپ 1949- يىلى پۈتتۈپ چىققان. كېيىن 1985- يىلىدىن 1988- يىلىغىچە يەنە رېمونت قىلىنغان بولۇپ، ئاخىرقى 7- قېتىملىق چوڭ رېمونت 1997- يىلى باشلىنىپ 1998- يىلى پۈتكەن.

ئىسلام دۇنياسىدىكى بەزى مەشھۇر بىلىم يۇرتلىرى

بەيتۇل ھېكمەت(بيت الحكمة)

مىلادىيىنىڭ 750-يىلى ئابباسىيلار خەلىپىلىكى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مۇسۇلمانلارنىڭ ھاكىمىيىتى ئاسىيا، ئافرىقا ۋە ياۋروپالارغا قەدەر كېڭەيگەن ئىدى. ئابباسىيلار خەلىپىنىڭ دەسلەپكى 100 يىلغا يېقىن دەۋرىدە (750-يىلدىن842-يىلغىچە)، خۇسۇسەن خەلىپە ھارۇن رەشىد(786-يىلدىن 809-يىلغىچە خەلىپىلىك قىلغان) ۋە خەلىپە مەئمۇن (813-يىلدىن 833-يىلغىچە خەلىپىلىك قىلغان) ھاكىمىيەت يۈگۈزگەن مەزگىلدە دۆلەتتە سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ئىشلارنىڭ ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئىلىم-پەن ۋە مەدەنىي مائارىپ جەھەتتە دۇنياۋى خاراكتېرلىك گۈللىنىش مەيدانغا كەلگەن. يۇنان، پارس، ھىندىستان، رىم قاتارلىق ئەينى چاغدىكى مەدەنىيەتلىك ئەللەرنىڭ قەدىمىي پەن، مەدەنىيەت ۋە پەلسەپە مىراسلىرىنى يىغىپ، رەتلەپ ئەرەب تىلىغا تەرجىمە قىلىش ۋە تەتقىق قىلىش ئىشلىرى باشلىنىپ كەتكەن.

مۇشۇنداق بىر پەيتتە ئابباسىيلار تەرىپىدىن باغدادتا «بەيتۇل ھېكمەت» (ئىلىم –ھېكمەت ئورنى) تەسىس قىلىنىپ، ئىنسانىيەتنىڭ قەدىمىي يازما مەدەنىيىتىنى قېزىش، ساقلاپ قېلىش، تەتقىق قىلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش جەھەتلەردە ئالەمشۇمۇل تۆھپىلەر يارىتىلغان. تەرجىمە ئىدارىسى، پەنلەر ئاكادېمىيىسى ۋە كۇتۇپخانا قاتارلىق ئورگانلاردىن تەركىب تاپقان «بەيتۇل ھېكمەت» ئەينى ۋاقىتتا مەملىكەت خاراكتېرلىك ئۇنىۋېرسال ئىلمىي تەتقىقات مەركىزى بولغان ئىدى. خەلىپە ئەبۇ جەئپەر ئەل مەنسۇر(754-يىلدىن 775-يىلغىچە خەلىپىلىك قىلغان) ۋە خەلىپە ھارۇن رەشىدلەرنىڭ دەۋرىدە باغدادتا ئوردا تەرجىمە-تەتقىقات ئورگىنى ۋە خەلىپە كۇتۇپخانىسى تەسىس قىلىنغان ئىدى. خەلىپە مەئمۇن دۆلەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا تەرجىمە ۋە ئىلمىي تەتقىقات ھەرىكىتىنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇش ئۇچۇن 830-يىلى پەرمان چۈشۈرۈپ، 200مىڭ سەر دىنار سەرپ قىلىپ، ئەسلىدىكى تەرجىمە ۋە تەتقىقات ئورگىنى ۋە ئوردا كۇتۇپخانىسى ئاساسىدا دۇنياغا تونۇلغان «بەيتۇل ھېكمەت» ئالىي بىلىمگاھىنى قۇرۇپ چىققان. بۇ بىلىمگاھ ئىسلام دۇنياسىدا دۆلەت دەرىجىلىك تۇنجى ئۇنىۋېرسال ئىلمىي تەتقىقات ئورگىنى ۋە ئالىي بىلىم يۇرتى بولۇپ ھېسابلىناتتى.

قەرەۋيىن ئۇنىۋېرستېتى(جامعة القروين)

ماراكەشنىڭ فاس شەھىرىدىكى قەرەۋيىن ئۇنىۋېرستېتى دۇنيا تارىخىدا تۇنجى ئەڭ دەسلەپ قۇرۇلغان ئەڭ قەدىمى بىلىم يۇرتى بولۇپ، 245- ھىجرىيە (مىلادىيىنىڭ859-يىلى) فاتىمە ئىسىملىك بىر ئايال تەرىپىدىن تەسىس قىلىنغان. ھازىرغا قەدەر ئىلىم-مەرىپەت بۇلىقى بولۇپ كەلمەكتە. ماراكەشنىڭ دۇنياغا تونۇلغان بىلىم ئادەملىرى، شۇنداقلا ھەر قايسى دىنلارغا مەنسۇپ بولغان تارىخىي شەخسلەرنىڭ كۆپلىرى بۇ ئۇنىۋېرستېتتا ئوقۇپ چىققان

ئىكەن. ئەرەبچە سانلارنى ياۋروپاغا كىرگۈزگەن يەھۇدىي پەيلاسوپى ۋە مەشھۇر دوختۇر مۇسا ئىبنى مەيمۇنمۇ بۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇپ چىققان ئىكەن[1].

بۇ ئۇنىۋېرسىتېت شەرىئەت، ئەرەب تىلى، ئەقىدە قاتارلىق فاكۇلتېتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئۇنىۋېرسىتېتتىن بېرىلىدىغان ئۇنۋانلار باكلاۋۇرلۇق، ماگىستىرلىق ۋە دوكتۇرلۇق ئۇنۋانلىرىدۇر.

ئەڭ قەدىمى ئىسلام ئالىي بىلىمگاھى -ئەزھەر بىلىم يۇرتى(جامعة الأزهر الشريف)

مىسىرنىڭ قاھىرە شەھىرىدىكى ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئىسلام دۇنياسىدىكى ئەڭ قەدىمى ئىسلام ئالىي دارىلفۇنۇنى بولۇپ، مىڭ يىلدىن كۆپرەك تارىخقا ئىگە. مىڭ يىلدىن بۇيان ئۇ « ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ قىبلىنامىسى»دېگەن شەرەپلىك نام بىلەن ئىسلام دۇنياسىدا شۆھرەت قازانغان، نۇرغۇن مۇسۇلمان پەرزەنتلىرى ئەزھەرگە بېرىپ بىلىم تەھسىل قىلىشنى ناھايىتى شەرەپ بىلگەنلىكتىن، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن بۇ قەدىمىي بىلىمگاھقا چەكسىز يۇقىرى تىلەكلەر بىلەن يۈزلەنمەكتە . جۈملىدىن ئۇيغۇر ئېلىدىن كېلىپ بۇ بىلىمگاھىدا ئىلىم شەربىتى ئىچكەن ئۇيغۇر پەرزەنتلىرىمۇ ئاز ئەمەس. ھازىرمۇ بۇ بىلىمگاھتا 200گە يېقىن ئۇيغۇر پەرزەنتى ئىلىم-تەھسىل قىلماقتا.

ئەزھەر مەسچىتى مىلادىيە 969-يىلى بىنا قىلىنىشقا باشلىنىپ، 972-يىلى6-ئاينىڭ22-كۈنى شۇ ۋاقىتتا ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن فاتىمىيلەر تەرىپىدىن رەسمىي تاماملانغان. ئەزھەر مەسچىتى دەسلەپتە ھەم ئەمەل-ئىبادەت قىلىنىدىغان ھەم دىنىي ۋە پەننىي بىلىملەر تەھسىل قىلىنىدىغان ئىسلام ئالىي دارىلفۇنۇنى، ھەم دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن ئۆلىمالار يىغىلىدىغان ۋە باشقا ئەللەرگە ئۆلىمالار ۋە دەۋەتچىلەر ئەۋەتىلىدىغان ئالىي ئىلىم مەركىزى ئىدى. كېيىنچە ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى تەسىس قىلىنىپ، دىنىي ۋە پەننىي بىلىملەر ئۆتىلىدىغان ئىسلام بىلىم مەركىزىگە ئايلانغان. مىلادىيە 1005-يىلى ئەزھەردە دارۇلھېكمەت قۇرۇلۇپ يالغۇز بىر تۈرلۈك مەزھەبنىڭ تەلىملىرىنى ئۆگىتىش ئەھۋالىغا خاتىمە بېرىلگەن، فىقھى مەزھەبلىرىدىن مەشھۇر تۆت مەزھەبنىڭ كىتابلىرىمۇ ئايرىم ئوقۇتۇلىدىغان ھالغا كەلگەن. يەنە شۇ يىلىسى پەلسەپە، تىبابەتچىلىك ۋە ھېسابقا ئوخشاش پەننىي ۋە ئەقلىي بىلىملەرمۇ ئوقۇتۇلۇشقا باشلىغان.

19-ئەسىرنىڭ بېشىدا، مىسىردا ئىلمىي ئىسلاھات باشلىنىپ، ھازىرقى زامان ئىلىملىرى ئەزھەرنىڭ دەرسلىكلىرىگە كىرگۈزۈلىدۇ. مەشھۇر ئىسلاھاتچى ئالىم مۇھەممەد ئابدۇنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن 1895-يىلى «ئەزھەر يېتەكچىلىك ھەيئىتى»قۇرۇلىدۇ. شۇنداقلا ئەزھەرنىڭ دەرسلىكلىرىگە ماتېماتىكا، فىزىكا، جۇغراپىيە، تارىخ، خەتتاتلىق قاتارلىق يېڭى دەرسلىكلەر كىرگۈزۈلىدۇ .شۇنىڭدىن كېيىن ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىدا بىناكارلىق، سانائەت، مېدىتسىنا، دورىگەرلىك يېزا ئىگىلىك، سودا، چەتئەل تىللىرى ۋە ئاخبارات فاكۇلتېتلىرى تەسىس قىلىنىدۇ. ئوقۇش پۈتتۈرۈش دىپلوملىرى باكلاۋر، ماگىستىر ۋە دوكتور دەرىجىلىرىگە ئايرىلىدۇ.

(1) ھازىر دۇنيانىڭ ھەممىلا يېرىدە بىردەك قوللىنىلىۋاتقان (1،2،3،4،5) دېگەن سانلار ئەسلىدە ئەرەبچە سانلار بولۇپ، ھازىر كۆپىنچە ئەرەب دۆلەتلىرىدە قوللىنىلىۋاتقان سانلار ھىندىي سانلىرىدۇر.

ھازىر ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى دۇنيادىكى 100 مەشھۇر ئالىي مەكتەپنىڭ ئىچىدە 45-ئورۇندا تۇرىدۇ، ئۇ پۈتۈن دۇنيادىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ تەرەققىياتىدا زور تۆھپىلەرنى قوشقان. مەسىلەن: ھازىرقى زامان ئالىي مەكتەپلىرىدە يولغا قويۇلىۋاتقان ئاسسىستېنت (ياردەمچى ئوقۇتقۇچى)لىق تۈزۈمى13-ئەسىردىلا ئەزھەردە كەڭ قوللىنىلغان. ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇنىۋېرسال ئۇنىۋېرسىتېت بولۇپ، ئۇنىڭدا 26ئالىي تەتقىقات ئورگىنى بار. ھازىر مىسىردىكى ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىدا 43ئوغۇل تالىپلار ئىنستىتوتى، 18قىزلار ئىنستىتوتى بولۇپ، ھازىرغا قەدەر جەمئىي 61ئىنستىتوت تەسىس قىلىنغان. بۇ ئىنستىتوتلار مىسىرنىڭ ھەر قايسى رايونلىرىغا جايلاشقان. «مىسىر دۆلىتى 2005-يىللىق يىلنامىسى»دىكى سانلىق مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ئەزھەر قۇرۇلغاندىن تارتىپ 2004-2005-يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئەزھەردە تەلىم ئالغان تالىپلار سانى 205 مىليون 9900دىن ئاشقان. 2004-2005-يىلى ئوقۇۋاتقان تالىپلار سانى 101مىڭ200گە يەتكەن. بۇنىڭ ئىچىدە 75 دۆلەتتىن كەلگەن چەتئەللىك تالىپلارنىڭ سانى 12مىڭدىن ئاشقان. ئەزھەر سىستېمىسىدىكى مەكتەپ ۋە مەدرەسەلەرنىڭ سانى 7100گە يەتكەن.

ئەزھەر بىلىمگاھىنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى:www.azhar.edu.eg

نىزامىيە مەدرەسەسى(المدرسة النظامية)

نىزامىيە مەدرەسەسى 1063-يىلى باغداد شەھىرىنىڭ يېنىدىكى تىگرىس دەرياسى بويىغا تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئۇتتۇرا ئەسىردىكى ئىسلام دۇنياسىنىڭ نوپۇزلۇق ئالىي بىلىمگاھى ۋە ئىلىم-پەن، مەدەنىيەت مەركىزى ئىدى. مۇسۇلمانلارلا ئەمەس، غەربلىك نۇرغۇنلىغان كىشىلەر بۇ مەدرەسەدە ئوقۇپ ئالىم بولۇپ چىققان.

نىزامىيە مەدرەسەسى تۈرك سالجۇقلار دۆلىتىنىڭ سۇلتانى ئالىپ ئارسلانىغاننىڭ پەرمانى بىلەن باش ۋەزىر نىزامۇل مۇلك دېگەن كىشىنىڭ مەسئۇللىقىدا تەسىس قىلىنغان. شۇڭا بۇ مەدرەسە ئۇنىڭ نامى بىلەن«نىزامىيە مەدرەسەسى» دەپ ئاتالغان. شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە، ئىراقتىكى بەسرە، مۇسۇل شەھەرلىرىدىن ھالقىپ، نىشاپۇر، بەلەخ، ھىرات، ئىسپاھان قاتارلىق جايلاردا بۇ مەدرەسەنىڭ شۆبىلىرى قۇرۇلغان.

«نىزامىيە مەدرەسەسى» دە، دىنىي دەرسلەردىن: قۇرئان ئىلمى، ھەدىس ئىلمى، ئىلمى كالام، فىقھى ئىلمى، پەلسەپە قاتارلىق ئىلىملەر ئوقۇتۇلغان بولۇپ، ئەبۇل ھەسەن ئەشئەرىينىڭ ئەقىدە ئىلمى بىلەن ئىمام شافىئىينىڭ فىقھىي ئىلمى سالماقلىقنى ئىگىلەيتتى. مەدەنىيەت دەرسلىرىدىن: ئەرەب تىلى، ئەرەب گرامماتىكىسى، ئىستىلىستىكا، تارىخ، جۇغراپىيە، ئەدەبىيات، ئاسترونومىيە ۋە تىبابەت قاتارلىقلار ئۆتۈلەتتى. فاتىمىيلەر مىسىردا ئەزھەر بىلىمگاھىنى تەسىس قىلىپ، ئۇنىڭدا شىئە ئەقىدىسىنى تەرغىب قىلغانلىقى ئۈچۈن نىزامىيە مەدرەسىدە ئەھلى سۈننىي ئەقىدىسى ئوقۇتۇلاتتى. 14-ئەسىردە مەشھۇر سەيياھ ئىبنى بەتتۇتە باغداتنى زىيارەت قىلغاندا، نىزامىيە مەدرەسەسى مەۋجۇد ئىكەن. غەرب دۇنياسىدا مەكتەپ دېگەن نەرسە بارلىققا كەلمىگەن شۇ زامانلاردا، نىزامىيە مەدرەسەسى سالجۇقلار ۋە ئابباسىيلار سۇلالىسىغا زور تۆركۈم دىنىي ئۆلىما، قازى، ئالىم، تېۋىپ ۋە مەمۇر ئەمەلدارلارنى يېتىشتۈرۈپ بېرىش جەھەتتە چوڭ رول ئوينىغان ئىكەن.

مەدرەسە مۇستەنسىرىيە(المدرسة المستنصرية)

مەدرەسە مۇستەنسىرىيە ئابباسىيلار خەلىپىسى ئەبۇ جەئفەر ئەل مەنسۇر مۇستەنسىر بىللاھ (ئاللاھتىن ياردەم سورىغۇچى) نىڭ بىۋاسىتە پەرمانى بىلەن باغداتتىكى دىجلە دەرياسىنىڭ يېنىغا بىنا قىلىنغان ئەڭ قەدىمى بىلىمگاھتۇر. مەزكۇر مەدرەسە 1227-يىلى قۇرۇلۇشقا باشلاپ 1233-يىلى 4-ئايدا رەسمىي دەرس باشلىغان. مەدرەسەنىڭ پۈتۈپ چىقىشىغا 700مىڭ دىنار سەرپ قىلىنغان.

مەدرەسە مۇستەنسىرىيەدە قۇرئان ئىلمى، ھەدىس ئىلمى، فىقھى، تىبابەت ئىلمى ۋە ئىلمى ھېساب قاتارلىق ئىلىملەرنى ئۆگىتىشكە زور ئەھمىيەت بەرگەن. بۇ مەدرەسەنىڭ ئالاھىدىكى شۇكى، ئۇنىڭدا مەشھۇر تۆت مەزھەبنىڭ كىتابلىرى دەرسلىك قىلىنغان. 1063-يىلى قۇرۇلغان نىزامىيە مەدرەسەسىمۇ 300 يىللىق ئىلغار تەجرىبىلىرى بىلەن 1335-يىلى مەدرەسە مۇستەنسىرىيەگە قوشۇۋېتىلگەن، شۇنداق قىلىپ بۇ مەدرەسە كۈندىن-كۈنگە روناق تېپىپ ئىسلام دۇنياسىدا ئەڭ داڭلىق مەدرەسە بولۇپ قالغان.

موڭغۇل ئىمپېرىيىسىنىڭ باغدادقا تاجاۋۇز قىلىشى (1258-يىلى) سەۋەبى بىلەن بىر يىلدەك ئوقۇتۇشنى توختىتىپ قويغان. كېيىن تېمۇرلەڭنىڭ باغدادقا ئىككى قېتىم تاجاۋۇز قىلىشى (1392-يىلى بىلەن 1400-يىلى) بىلەن مۇستەنسىرىيە مەدرەسەسى باشقا مەدرەسەلەر بىلەن بىرلىكتە تاقىلىپ قالغان. بۇ سەۋەبتىن بىر مۇنچىلىغان ئۆلىمالار، مۇدەررىسلەر مىسىر. شام قاتارلىق ئىسلام ئەللىرىگە كېتىپ قالغان. شۇنىڭ بىلەن بۇ مەدرەسەدىكى ئوقۇ ۋە ئوقۇتۇش ئىشلىرى ئىككى ئەسىرگە يېقىن ۋاقىت توختاپ قېلىپ، 1589- مىلادىيە يىلىغا كەلگەندە قايتىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، مىلادىيە1638-يىلغا كەلگەندە رەسمىي تاقىلىپ قالغان.

دارۇلھەدىس خەيرىيەت بىلىمگاھى(دارالحديث الخيرية)

مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدىكى دارۇلھەدىس بىلىمگاھى 1933-يىلى سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ قۇرغۇچىسى پادىشاھ ئابدۇلئەزىزنىڭ ئەمرى بىلەن قۇرۇلغان بولۇپ، بۇ بىلىمگاھ ھەر قايسى ئىسلامىي بىلىملەردە ئالىملارنى يېتىشتۈرۈپ دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا ئەۋەتىشنى مەقسەت ۋە غايە قىلغان. ھازىر دارۇلھەدىس بىلىمگاھىدا 40تىن كۆپرەك مەملىكەتنىڭ باللىرى ئوقۇيدۇ، ئومۇمىي ئوقۇغۇچى سانى 2008-يىلى 3000غا يەتكەن. ھەقسىز بىلىم بېرىدىغان بۇ بىلىمگاھتا ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېتىپ قوپىشى، دەرسلىك كىتابلىرى بۇ بىلىمگاھ تەرىپىدىن تەمىن ئېتىلىدۇ. ئۆيلۈك-ئوچاقلىق ئوقۇغۇچىلارغا ھەر ئايدا 130دوللار، بويتاق ئوقۇغۇچىلارغا 70دوللار مىقداردا ئوقۇش پۇلى بېرىلىدۇ.

دارۇلھەدىس بىلىمگاھىنىڭ دەرسلىكلىرى

دارۇلھەدىس بىلىمگاھىنىڭ دەرسلىكلىرى ئاساسەن ئىسلامىي بىلىملەرگە مەركەزلەشكەن بولۇپ، پەننىي بىلىملەرمۇ بار. مەسىلەن: قۇرئان كەرىمنى تولۇپ يادلاش، تەپسىر ۋە قۇرئاننى توغرا قىرائەت قىلىش بىلىملىرى، ھەدىس ۋە ھەدىس ئىلىملىرى، ئەقىدە ئىلىملىرى، شەرىئەت ۋە قانۇنشۇناسلىق بىلىملىرى، ئەرەب تىلى بىلىملىرى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالى ۋە ئىسلام تارىخى، دۇنيادىكى دىنلار ۋە مەزھەپلەر ھەققىدە بىلىملەر، كىشىلەرنى ئىسلامغا دەۋەت قىلىش ئۇسۇلى قاتارلىقلاردىن تاشقىرى، تارىخ، جۇغراپىيە، ماتېماتىكا

قاتارلىق پەننىي دەرسلىكلەر ئوقۇتىلىدۇ.

دارۇلهەدىس بىلىمگاھىنىڭ سىنىپلىرى

دارۇلهەدىس بىلىمگاھى باشلانغۇچ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ، ئىنىستىتوت ۋە فاكۇلتېتلاردىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، باشلانغۇچ مەكتەپ 6يىللىق، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ 3يىللىق، ئىنىستىتوت 3يىللىق، فاكۇلتېت 4يىللىق بولۇپ، دارۇلهەدىسنىڭ دىپلومى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ھەرقايسى خەلقئارالىق ئۇنىۋېرسىتېتلىرىنىڭ دىپلوملىرى بىلەن بىر ئورۇندا تۇرىدۇ ۋە ئوخشاش دەرىجىدە قوبۇل قىلىنىدۇ.دارۇلهەدىس بىلىمگاھىدا ھازىر 10غا يېقىن ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى ئوقۇيدۇ.

دارۇلهەدىس بىلىمگاھىغا قوبۇل قىلىش شەرتلىرى

دارۇلهەدىس بىلىمگاھىغا قوبۇل قىلىش شەرتلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئوقۇغۇچىنىڭ مۇسۇلمان، ئەخلاقى گۈزەل، دىنىغا مۇستەھكەم ۋە تەقۋا بولىشى.

(2) ئوقۇغۇچىنىڭ سەئۇدى ئەرەبىستانلىق ياكى سەئۇدى ئەرەبىستانىدا قانۇنلۇق تۇرۇش رۇخستى(ئىقامەت)گە ئىگە بولىشى.

(3)ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆزىنى ئوقۇشقا ئاتىغان بولۇپ، ئوقۇشتىن باشقا خىزمەت، ھۈنەر-كەسىپ ۋە تىجارەت ئىشلىرىدىن قول ئۈزگەن بولىشى.

(4) ئوقۇغۇچىنىڭ ئىنتىزامچان بولۇپ، دارۇلهەدىس بىلىمگاھىدىكى مەسئۇللارغا تولۇق ئىتائەت قىلىشقا ئەھدە بېرىشى.

(5)ئوقۇغۇچىنىڭ قۇرئاننى كەرىمنى توغرا ئوقۇيدىغان ۋە چىرايلىق خەت يازالايدىغان بولىشى.

(6)ئوقۇغۇچىنىڭ تەن ساقلىقى جايىدا ئىكەنلىكىگە رەسمىي تىببىي ئورگاندىن ئىسپات خېتى ئېلىپ كېلىشى.

(7)تولۇقسىزدا ئوقۇماقچى بولغان ئوقۇغۇچىنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئاخىرقى يىلىدا، 75%دىن كەم دەرىجە ئالمىغان بولىشى.

(8)تولۇقتا ئوقۇماقچى بولغان ئوقۇغۇچىنىڭ تولۇقسىزنىڭ ئاخىرقى يىلىدا75% دىن كەم دەرىجە ئالمىغان بولىشى.

(9)فاكۇلتېتتا ئوقۇماقچى بولغان ئوقۇغۇچىنىڭ تولۇقنىڭ ئاخىرقى يىلىدا 75%دىن كەم نومۇر ئالمىغان بولىشى.

(10)ئوقۇغۇچىنىڭ ياش ئۆلچىمىدە، تولۇقسىز ئوتتۇرىدا ئوقۇماقچى بولغان ئوقۇغۇچىنىڭ 12ياشتىن كىچىك، 18ياشتىن چوڭ، تولۇق ئوتتۇرىدا ئوقۇماقچى بولغان ئوقۇغۇچىنىڭ15 ياشتىن كىچىك20 ياشتىن چوڭ، فاكۇلتېتتا ئوقۇماقچى بولغان ئوقۇغۇچىنىڭ18 ياشتىن كىچىك،30ياشتىن چوڭ بولماسلىقى.

(11) تولۇقسىز ئوتتۇرىنىڭ بىرىنچى يىللىقىدا ئوقۇماقچى بولغا ئوقۇغۇچىنىڭ 3پارىدىن، ئىككىنچى يىللىقىدا ئوقۇماقچى بولغان ئوقۇغۇچىنىڭ 6پارىدىن، ئۈچىنچى يىللىقىدا ئوقۇماقچى بولغان ئوقۇغۇچىنىڭ 9پارىدىن، تولۇق ئوتتۇرىنىڭ بىرىنچى يىللىقىدا ئوقۇماقچى بولغان ئوقۇغۇچىنىڭ 12پارىدىن، ئىككىنچى يىللىقىدا ئوقۇماقچى بولغان ئوقۇغۇچىنىڭ15پارىدىن،

ئۈچىنچى يىللىقىدا ئوقۇماقچى بولغان ئوقۇغۇچىنىڭ 18پارىدىن، فاكۇلتېتنىڭ بىرىنچى يىللىقىدا ئوقۇماقچى بولغان ئوقۇغۇچىنىڭ21پارىدىن كۆپرەك قۇرئان يادلىغان بولۇشى.

(12) ئوقۇغۇچىنىڭ پۈتتۈرگەن مەكتىپى بىلەن دارۇلھەدىسقا كىرمەكچى بولغان ۋاقتى ئوتتۇرىسىدا 2 يىلدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمىگەن بولۇشى.

(13) بىرەر مەكتەپتىن ئەخلاقىي يېتەرسىزلىك سەۋەبلىك قوغلانغان بولماسلىقى.

(14)دارۇلھەدىس بىلىمگاھىدا ئوقۇشقا كىرىش ئۈچۈن تەلەپ سۇنغۇچىنىڭ 4پارچە رەسىم، دارۇلھەدىستىكىلەر تونۇيدىغان ئىككى مەشھۇر ئالىمنىڭ تونۇشتۇرۇش خېتى، ئۆزى نامىدىن بىر تەلەپ خېتى، دىپلومىنىڭ ئەسلىسى، كىملىك گۇۋاھنامىسىنىڭ ياكى سەئۇدى ئەرەبىستانىدا تۇرۇش رۇخسىتى(ئىقامەت)نىڭ ۋە پاسپورتىنىڭ سۈرىتى قاتارلىقلارنى ھازىرلاپ دارۇلھەدىس قوبۇلخانىسىغا تەقدىم قىلىشى تەلەپ قىلىنىدۇ.

ئۇممۇلقۇرا ئۇنىۋېرسىتېتى(جامعة أم القرى)

سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مەككە مۇكەررەمە شەھرىدىكى ئۇممۇلقۇرا ئۇنىۋېرسىتېتى 1967-يىلى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، 1926-يىلى مەككىدە قۇرۇلغان «ئىلمىي ئىنىستىتوت»، 1936-يىلى«دەۋەتچىلەرنى يېتىشتۈرۈش ئىنىستىتوتى» ۋە 1958-يىلى تائىف شەھرىدە قۇرۇلغان«دارۇ تەۋھىد» قاتارلىق بىلىمگاھلارنىڭ خۇلاسىسى سۈپىتىدە بارلىققا كەلگەن ئەڭ مەشھۇر ئۇنىۋېرسىتېتلەرنىڭ بىرىدۇر.

ئۇممۇلقۇرا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ فاكۇلتېتلىرى

ئۇممۇلقۇرا ئۇنىۋېرسىتېتى شەرىئەت، ئىسلام تەتقىقاتى، ئەرەب تىلى، دەۋەت، تىبابەت، قاتارلىق فاكۇلتېتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقى سىرتىدا، ئىنژېنېرلىق، جەمئىيەتشۇناسلىق، بىناكارلىق، دورىگەرلىك قاتارلىق جەمى 22 فاكۇلتېتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 2300مۇئەللىم ئىشلەيدۇ. ئۇممۇلقۇرا ئۇنىۋېرسىتېتى سەئۇدى ئەرەبىستانى تەۋەسىدە فاكۇلتېتلىرى ئەڭ كۆپ بولغان ئۇنىۋېرسىتېت ھېسابلىنىدۇ.

ھازىر ئۇممۇلقۇرا ئۇنىۋېرسىتېتى ئوقۇغۇچىلارغا يىلدا بىر قېتىم ۋەتىنىگە بېرىپ كېلىش ئۈچۈن ھەقسىز بىلەت ئېلىپ بېرىش، ئوقۇغۇچىلارغا ئايدا 240دوللار ياردەم پۇلى بېرىش، دەرسلىك كىتابلارنى ھەقسىز بېرىش، ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېتىپ قوپىدىغان جايلىرىنى تەمىن ئېتىش ۋە قوبۇل قىلىش شەرتلىرى قاتارلىق تەرەپلەردە، سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ باشقا ئۇنىۋېرسىتېتلىرىغا ئوخشايدۇ.

ھازىر ئۇممۇلقۇرا ئۇنىۋېرسىتېتىدە 10دىن كۆپرەك ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى ئىلىم تەھسىل قىلماقتا. ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى: www.uqu.edu.sa

مۇھەممەد ئىبنى ئەلى سەنۇسى ئۇنىۋېرسىتېتى(جامعة محمد بن علي السنوسي)

بۇ ئۇنىۋېرسىتېت 1841-يىلى لىۋىيە جۇمھۇرىيىتىدە تەسىس قىلىنغان بولۇپ، لىۋىيىدە تەسىس قىلىنغان ئىككىنچى ئۇنىۋېرسىتېت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 70-يىللىرىدىن كېيىن بۇ ئۇنىۋېرسىتېت ئىسلامىي بىلىملەرنى ئۆگىتىشتىن تاشقىرى ئىنسانىي ئىلىملەرنىمۇ ئۆگىتىدىغان بولۇپ ئۆزگەرتىلگەن ۋە نامى ئۆمەر مۇختار ئۇنىۋېرسىتېتى دەپ ئۆزگەرتىلگەن. لىۋىيە ۋە

چەتئەللەردىن ئوقۇغۇچىلار كېلىپ بۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا بىلىم تەھسىل قىلىدۇ.

مەدىنە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتى(الجامعة لإسلامية بالمدينة المنورة)

مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدىكى«ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتى» 1961-يىلى 9-ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن ئوقۇغۇچىلار كېلىپ ئىلىم تەھسىل قىلىدۇ. بۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ تەركىبىدە تولۇقسىز ۋە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەرمۇ بار. ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتىدە شەرىئەت، دەۋەت، قۇرئان ئىلمى، ھەدىس، ئەرەب تىلى قاتارلىق فاكۇلتېتلار بار. ئۇنىڭ تەركىبىدە يەنە«ئەرەب ئەمەس مىللەتلەرگە ئەرەب تىلىنى ئۆگىتىش ئىنستىتوتى»بولۇپ، 1966-يىلى قۇرۇلغان.

مەدىنە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سىنىپلىرى

تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ 3يىللىق، ئىنستىتوت 3يىللىق، فاكۇلتېت 4يىللىق بولۇپ، ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ دىپلومى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ھەرقايسى خەلقئارالىق ئۇنىۋېرسىتېتلىرىنىڭ دىپلوملىرى بىلەن بىر ئورۇندا تۇرىدۇ ۋە ئوخشاش دەرىجىدە قوبۇل قىلىنىدۇ.

ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى سەئۇدى ئەرەبىستانى تەۋەسىدىكى ھەر قايسى ئۇنىۋېرسىتېتلەردە ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ سانىدىن ئالاھىدە كۆپ بولۇپ، ھازىر بۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا 50دىن كۆپرەك ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى ئىلىم تەھسىل قىلماقتا.

مەدىنە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تەمىنلىشى

بۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېتىپ قوپىشى، دەرسلىك كىتابلىرى ئۇنىۋېرسىتېت تەرىپىدىن تەمىن ئېتىلىدۇ. فاكۇلتېتتا ئوقۇۋاتقانلارغا ھەر ئايدا 226 دوللار، تولۇق ئوتتۇرىدا ئوقۇۋاتقانلارغا100دوللار، تولۇقسىزدىكىلەرگە80دوللار ياردەم پۇلى بېرىلىدۇ. ئەمما ماگىستىرلىق ۋە دوكتورلۇقتا ئوقۇۋاتقانلارغا240دوللار بېرىلىدۇ. فاكۇلتېتتا ۋە ماگىستىرلىق، دوكتۇرلۇقتا ئوقۇۋاتقانلارغا يىلدا بىر قېتىم 226دوللار كىتاب پۇلى بېرىلىدۇ. ئۆيلۈك-ئوچاقلىق ئوقۇغۇچىلارغا ئايرىم ئۆي تەمىن ئېتىلىدۇ. ئەلاچى ئوقۇغۇچىلارغا يىلدا بىر قېتىم 300دوللار ئەتراپىدا مۇكاپات پۇلى بېرىلىدۇ. ئۇقۇغۇچىلارغا ھەر يىلى يازلىق تەتىل مەزگىلىدە ۋەتىنىگە بېرىپ كېلىشى ئۈچۈن ھەقسىز ئايروپىلان بېلىتى ئېلىپ بېرىدۇ.

مەدىنە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتىغا قوبۇل قىلىش شەرتلىرى

مەدىنە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتىغا قوبۇل قىلىش شەرتلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئوقۇغۇچىنىڭ تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەن دىپلومى بولۇشى ۋە ئۇنىڭ سەئۇدى ئەرەبىستانىدا ياكى باشقا دۆلەتلەردە كۈچكە ئىگە دىپلوم بولۇشى.

(2) ئوقۇغۇچىنىڭ قولىدا چەتكە چىقالايدىغان پاسپورت تەييار بولۇشى.

(3) تولۇق ئوتتۇرىنىڭ دىپلومىنى ئالغان ۋاقتتىن 5 يىلدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمىگەن بولۇشى.

(4) ئوقۇغۇچىنىڭ ئەخلاقى گۈزەل، ئۆزى چىۋەر بولۇشى.

(5) ئوقۇغۇچىنىڭ تەن ساقلىقى جايىدا بولۇپ، ئۇنىۋېرسىتېتنى ئوقۇشقا لاياقەتلىك بولۇشى.

(6) ئوقۇماقچى بولغان كىشى بىرەر ئورگاننىڭ كادىرى بولسا، ئىش ئورنىدىن ئۇنىڭ

ئۇنىۋېرسىتېتنى ئوقۇشقا رۇخسەت بېرىلگەن بولۇشى.

(7) ئوقۇغۇچىنىڭ باشقا بىر ئۇنىۋېرسىتېتتىن قايسى بىر سەۋەب بىلەن قوغلانغان بولماسلىقى.

(8) ئوقۇغۇچىنىڭ يېشى قوبۇل قىلىنغا ۋاقىتتا 25 ياشتىن چوڭ بولماسلىقى.

(9) ئوقۇغۇچىنىڭ مەدىنە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتى بەلگىلىگەن شەرتلەرنى تولۇقلىغان بولۇشى ۋە ئۇنىۋېرسىتېت ئىنتىزامىغا رىئايە قىلىشقا ئەھدە بېرىشى.

(10) ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ قۇرئان كەرىم فاكۇلتېتىغا كىرمەكچى بولغان ئوقۇغۇچىنىڭ قۇرئان كەرىمنى تولۇق يادقا ئالغان بولۇشى.

(11)ئوقۇغۇچىغا ئۆزى ئوقۇغان مەكتەبتىكى ئۇستازى بىر پارچە ۋە تونۇلغان ئۆلىمالاردىن بىرەرسى يەنە بىر پارچە تونۇشتۇرۇش خېتى يېزىپ بېرىشى.

يۇقىرىقى شەرتلەرنى هازىرلىغان ئوقۇغۇچى ئىنتېرنېتتىن تۆۋەندە بېرىلىدىغان ئادرېسقا كىرىپ، تەلەپ قىلىنغان جەدۋەللەرنى تولۇق تولدۇرۇپ، كېرەكلىك هۆججەتلەرنى سكاين قىلىپ سېلىپ، ئۆزىنىڭ تېلېفون نومىرىنى ۋە ئېلخەت ئادرېسىنى يېزىپ ئەۋەتىدۇ. تەلەپ ئاۋغۇست ئايىدىن بۇرۇن ئەۋەتىلىدۇ ۋە هەر يىلى سىنتەبىر ئېيىدا ئۇنىۋېرسىتېتكە قوبۇل قىلىنغانلىق نەتىجىسى ئېلان قىلىنىدۇ ۋە ئوقۇغۇچىنىڭ ئېلخەت ئادرېسىغا يېتىپ كېلىدۇ.

مەدىنە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى: www.iu.edu.sa.com

تۈركىيىدىكى ئىمام، خاتىب ئىنىستىتوتى(Imam Hatip Lisesi)

تۈركىيىدىكى ئىمام، خاتىب ئىنىستىتوتلىرىنىڭ تارىخى 1913-يىلى تۈركىيىدە مەسجىدلەرنىڭ ئىمام ۋە خاتىبلىرىنى يېتىشتۈرۈش ئۈچۈن قورۇلغان«مەدرەسەتۇل ۋائىزىن»، كېيىنچە،«مەدرەسەتۇل ئىرشاد» دەپ ئاتالغان قەدىمىي مەدرەسەلەرگىچە يېتىپ بارىدۇ. كېيىنچە بۇ مەدرەسەلەر «مەدرەسەتۇل ئەئىممە ۋەل خۇتەبا» (يەنى ئىمام ۋە خاتىبلارنى يېتىشتۈرۈش مەكتىبى» دەپ ئاتالغان ۋە 1924-يىل3-مارت كۈنىگىچە شۇ بويىچە داۋام قىلغان.

1924-يىلىدىن ئېتىبارەن بۇ مەكتەبلەرنىڭ سانى كۆپەيتىلىپ تۈركىيىنىڭ هەر قايسى جايلىرىدا29 غا چىقىرىلغان. بىراق بۇ مەكتەبلەرنىڭ ئىلگىرىكى ئالاهىدىلىكلىرى يوقالغان بولۇپ، مۇئەللىملىرى دىنىي ئىلىملەردىن خەۋىرى بولمىغان ئادەملەر بولغانلىقتىن، دەرس ۋاقىتلىرىنىڭ كۆپىنچىسى چەتئەل تىلى ۋە باشقا ئىلىملەرنى ئۆگىتىش بىلەن ئۆتەتتى، دىنىي دەرسلەر يوقىنىڭ ئورنىغا چۈشۈپ قالغان ئىدى. چۈنكى ئۇ ۋاقىتتا بۇ مەكتەبلەرنىڭ غايىسى ئوقۇغۇچىلارنى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنى سۆيىدىغان ۋە دىنىي پائالىيەتنى دۆلەت قانۇنىغا كۆرە ئېلىپ بارىدىغان قىلىپ تەربىيىلەپ چىقىش بولۇپ، دىن ئىككىنچى پىلاندا ئىدى. 1930-يىللارغا كەلگەندە بۇ مەكتەبلەر تاقىۋېتىلگەن. 1949-يىلىغا كەلگەندە، بۇ مەكتەبلەر تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرۈپ، ئەسكەرلىك تەربىيىسىنى ئېلىپ بولغان ئوقۇغۇچىلارغا 10ئايلىق كۇرس بېرىش سۈپىتىدە قايتا ئېچىلغان. 1972-يىلى 22-ماي كۈنىدىن ئېتىبارەن،« ئىمام ۋە خاتىبلارنى يېتىشتۈرۈش مەكتەبلىرى» تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەنلەرنى قوبۇل قىلىدىغان 4 يىللىق ئىنىستىتوتقا ئۆزگەرتىلىپ، نامى «Imam Hatip Liseleri» دەپ ئاتىلىدىغان بولغان ۋە

1974-يىلىدا بۇ ئىنىستىتوتلارنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپ بۆلۈملىرىمۇ ئېچىلغان، يېڭىدىن 29 ئىنىستىتوت ئېچىلىپ، سانى 101گە چىققان.

بۇ مەكتەپلەر شۇ ۋاقىتتىن ھازىرغىچە بۇ ئىسىم بىلەن ئاتىلىپ كەلمەكتە. 1976-يىلى قىزنىڭ «ئىمام ۋە خاتىپ ئىنىستىتوتى»دا ئوقۇتۇش يولىدا ھۆكۈمەتكە ئەرز سۇنغان بىر ئادەمنىڭ سەۋەبى بىلەن رەسمىي قانۇن چىقىرىلىپ، بۇ ئىنىستىتوتلارغا قىزلارمۇ قوبۇل قىلىنىدىغان بولغان. 1980-يىلىدىكى ئەسكەر ئىنقىلابىدىن كېيىن، بۇ ئىنىستىتوتلارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ خالىغان ئۇنىۋېرسىتېتلارغا كىرىش ھەققى ئېتىراپ قىلىنغان. شۇ ۋاقىتتىن ئىلگىرى ئۇلار پەقەت ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتلىرىغىلا كىرەلەيتتى. 1997-يىلى16-ئاۋغۇست كۈنى باش مىنىستىر مەسئۇد يىلمازنىڭ بۇيرۇقى بىلەن 4306-نومۇرلۇق قانۇن چىقىرىلىپ، باللارنى 8 يىللىق مەجبۇرى ئوقۇتۇش قارارى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، «ئىمام ۋە خاتىپ ئىنىستىتوتى»نىڭ ئوتتۇرا مەكتەپلىرى تاقىۋېتىلىپ، 4 يىللىق ئىنىستىتوتلا قالغان. شۇنداق قىلىپ «ئىمام ۋە خاتىپ مەكتەپلىرى» 8 يىللىقتىن 4 يىللىققا چۈشۈپ قالغان. ھازىرغىچە ئەھۋال شۇ بويىچە داۋام قىلماقتا.

تۈركىيىدىكى ئىمام، خاتىپ ئىنىستىتوتىنىڭ دەرسلىكلىرى

تۈركىيىدىكى ئىمام، خاتىپ ئىنىستىتوتىنىڭ دەرسلىكلىرى ئاساسەن دىنىي دەرسلىكلەر بولۇپ، ئىمان، ئىسلام ۋە ئەخلاقتىن باشلاپ، ئىسلام مەدەنىيىتى، ئىبادەتلەرنىڭ قائىدە-سىتېمىلىرى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولۇپ، ھەر قايسى ئىنىستىتوتلاردا ئوقۇتىلىدىغان پەننىي دەرسلىكلەرنىمۇ ئوقۇيدۇ. ئىمام ۋە خاتىپ ئىنىستىتوتىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار تۈركىيىدىكى ئۇنىۋېرسىتېتلەردىن ئۆزلىرى خالىغانلىرىغا ئىمتىھان بېرىپ كىرەلەيدۇ.

ئىمام ۋە خاتىپ ئىنىستىتوتىنىڭ مۇئەللىملىرىنىڭ تور ئادرېسى: www.imamhatipogretmeni.com

تۈركىيىدىكى ئىلاھىيات فاكۇلتېتلىرى(Ilahiyat fakulteleri)

تۈركىيىدىكى ئۇنىۋېرسىتېتلەرنىڭ تەركىبىدە داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان «ئىلاھىيات فاكۇلتېتلىرى»دىنىي دەرسلەر ئۆتۈلىدىغان فاكۇلتېتلار بولۇپ، 1925-يىلى7-ئۆكتەبىر كۈنى«دارۇلفۇنۇن»غا قوشۇۋېتىلگەن قەدىمىي مەدرەسەلەردىن«فاتىھ»ۋە«سۇلايمانىيە» مەدرەسەلىرىنىڭ داۋامى ھېسابلىنىدۇ. شۇ يىلى بۇ مەدرەسەلەر«دارۇلفۇنۇن»نىڭ ئىلاھىيات فاكۇلتېتلىرى سۈپىتىدە داۋام قىلغان بولسىمۇ 1933-يىلى رەسمىي تاقىۋېتىلگەن. 1992-يىلى ئىستانبۇل ئۇنىۋېرسىتېتى(1) تەركىبىدە يېڭىدىن«ئىلاھىيات فاكۇلتېتى»ئېچىلغان. 1996-يىلىغا

---

(1) ئىستانبۇل ئۇنىۋېرسىتېتى تۈركىيىنىڭ ئەڭ قەدىمىي ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدىن بىرى ۋە ئەڭ دەسلەپ قۇرۇلغان ئۇنىۋېرسىتېت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. تۈركىيىدە ئوسمانىيلارنىڭ سۇلتانى ئىككىنچى ئابدۇلھەمىدخاننىڭ پەرمانى بىلەن 1900-يىلى31-ئاۋغۇست كۈنى«دارۇلفۇنۇن» نامىدىكى تۇنجى ئۇنىۋېرسىتېت ئېچىلغان بولۇپ، بۇ ئۇنىۋېرسىتېت 1933-يىلىغىچە «دارۇلفۇنۇن ئۇنىۋېرسىتېتى»دېگەن نامى بىلەن ئاتىلىپ كېلىپ، شۇ يىلى1-ئاۋغۇست كۈنىدىن ئېتىبارەن 2252-نومۇرلۇق مەخسۇس قارار بىلەن«ئىستانبۇل ئۇنىۋېرسىتېتى»گە ئۆزگەرتىلگەن.

كەلگەنــدە، ئىلاھىيــات فاكۇلتېتلىرىــدا بــاكلاۋۇرلۇقتىن باشــقا يەنە ماگىســتىرلىق ۋە دوكتورلــۇق ئۇنــۋانلىرى بېرىلىــدىغان. هــازىر تۈركىيىنىــڭ ھەر قايســى شـــەھەر ۋە ۋىلايەتلىرىـــدىكى ئۇنىۋېرســتېتلەرنىڭ تەركىبىــدە ئىلاھىيــات فــاكۇلتېتلىرى كۆپتــۇر. تۈركىيىــدىكى ئىلاھىيــات فاكۇلتېتلىرىنىڭ سانى32گە، ئوقۇغۇچى سانى 72000گە يەتكەن.

ئىلاھىيات فاكۇلتېتلىرىنىڭ دەرسلىكلىرى

تۈركىيىنىڭ ئىلاھىيات فاكۇلتېتلىرىدا ئوقۇتۇلىدىغان دەرسلىكلەر تەپسىر، ھەدىس، فىقھى ۋە بۇلارنىــڭ ئۇســۇللىرى، ئىلمــى كــالام، پەيغەمــبەر ئەلەيھىسســالامنىڭ تەرجىمىھــالى ئاساســلىق دەرســلىكلەر بولــۇپ، ئەرەب ئەدەبىياتى، پەلســەپە، ئەخــلاق، ئىســلام تــارىخى، دىــنلار تــارىخى قاتــارلىقلار دەرســلىكلەرمۇ ئۆتۈلــىدۇ. بــۇلاردىن باشــقا ئەرەب، پــارس، ئىنگلىــز ۋە فرانســۇز تىللىرىمۇ بۇ فاكۇلتېتلارنىڭ دەرسلىكلىرى ئىچىدىن ئورۇن ئالماقتا.

مالايشىيا خەلقئارا ئىسلام ئۇنىۋېرستېتى(International Islamic University Malaysia)

مالايشــىيا خەلقئــارالىق ئىســلام ئۇنىۋېرســتېتىنىڭ ئــورنى مالايشــىيا پــايتەختى كوالالامپــۇر شــەھىرىنىڭ شــىمالىدىكى گۇمبــاك شــەھىرىدە بولــۇپ، بــۇ ئۇنىۋېرســتېت 1983-يىلــى ســەئۇدى ئەرەبىستانى، تۈركىيە، پاكىستان، مالدىۋ قاتارلىق دۆلەتلەر ۋە خەلقئارا ئىسلام قۇرۇلتىيىنىــڭ يــاردىمى بىلــەن تەســىس قىلىنغــان. بـو ئۇنىۋېرسـتېت ئىسـلامى بىلىملەردىـن باشقا، ئىجتىمـائىي، مېدىتسىنا، دارىگەرلىك ۋە پەن-تېخنىكا بىلىملىرىنىمۇ ئۆگىتىدۇ. ئۇنىۋېرسـتېتنىڭ رەسمىي تىلـى ئىنگلىز تىلىدۇر.

مالايشــىيا خەلقئــارا ئىســلام ئۇنىۋېرســتېتى ئىســلام ئەللــىرى ئىچىــدە بىلىــم سەۋىيىســىنىڭ يۇقىرىلىقى ۋە ھەر جەھەتتىن ئىلغارلىرى بىلەن داڭلىق چىقارغـان ئەڭ مەشـھۇر ئۇنىۋېرسـتېت بولۇپ، ئىسلام دۆلەتلىرىدىن تاشقىرى ئامېرىكا، ياۋروپا ۋە ئاۋۇستىرالىيىلەردىن ئوقۇغۇچىلار كېلىــپ ئىلىــم تەھســىل قىلماقتــا. 100دىــن كــۆپرەك دۆلەتــتىن بــالىلار كېلىــپ ئوقۇيــدۇ. ئانــا ۋەتىنىمىزدىن كېلىپ بۇ ئۇنىۋېرستېتتا ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇر پەرزەنتلىرىمۇ يۈزلەرچە بار.

مالايشــىيا خەلقئــارا ئىسـلام ئۇنىۋېرسـتېتىدە 30مىڭـدىن كـۆپرەك ئوقۇغـۇچى بىلىـم ئالماقتـا. بۇلارنىــڭ ئىچىــدىن 10%نــى چەتئەللىــك ئوقۇغــۇچىلار تەشــكىل قىلىــدۇ. ھەر يىلــى 2000دىــن كۆپرەك بالا ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ.

ئوقۇغۇچىلارنىـڭ ئۇنىۋېرسـتېتقا تولەيـدىغان پـۇلى فاكۇلتېتلارغـا قـاراپ پەرقلىـق بولىـدۇ. ئومــۇمەن ئېيتقانــدا، چەتئەللىــك ئوقۇغــۇچىلار ھەر بىــر يېرىــم يىللىــق ئوقــۇش ئۈچــۈن ئۇنىۋېرســـتېتكە 560دوللاردىـــن 620دوللارغـــىچە پـــۇل تۆلەيـــدۇ. ئەممـــا مالايشـــىيالىق ئوقۇغۇچىلار ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 500دوللاردىن پۇل تۆلەيدۇ. بۇ ئۇنىۋېرستېتتا مۇسۇلمان ئەمەس باللارمۇ ئوقۇيدۇ.

ئۇنىۋېرستېتنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى:www.iiu.edu.my

ئىسلام ئاباد خەلقئارا ئۇنىۋېرستېتى(International Islamic University (Islamabad

ئىسـلام ئابـاد خەلقئـارا ئۇنىۋېرسـتېتىنىڭ ئـورنى پاكىسـتان پـايتەختى ئىسـلام ئابـاد شـەھىرىدە

بولۇپ، 1980-يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانى، تۈركىيە، پاكىستان، مالايشىيا، مالدىف قاتارلىق دۆلەتلەر ۋە خەلقئارا ئىسلام قۇرۇلتىيىنىڭ ياردىمى بىلەن تەسىس قىلىنغان. بۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا ئىسلامىي ئىلىملەردىن باشقا ھەر ساھە ئىلىم پەنلىرىمۇ ئوقۇتىلىدۇ، بۇ ئۇنىۋېرسىتېتقا 60 تىن كۆپرەك مەملىكەتتىن ئوقۇغۇچىلار كېلىپ ئىلىم تەھسىل قىلىدۇ ۋە ھازىر 10مىڭدىن كۆپرەك ئوقۇغۇچىسى بار. ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 80-يىللىرىدىن باشلاپ ئانا ۋەتەندىن چىقىپ بۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا بىلىم تەھسىل قىلغان ئۇيغۇر پەرزەنتلىرىنىڭ سانىمۇ ئاز ئەمەس. ھازىرمۇ بىر قىسىم ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار بۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇپ كەلمەكتە.

ئىسلام ئاباد خەلقئارا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ فاكۇلتېتلىرى ئەرەب تىلى ۋە ئىسلام مەدەنىيىتى فاكۇلتېتى، ئىسلامىي ئىلىملەر فاكۇلتېتى، شەرىئەت ۋە قانۇن فاكۇلتېتى، تېخنىكا ۋە ئىنژېنېرلىق فاكۇلتېتى، شىركەت باشقۇرۇش فاكۇلتېتى، ئىجتىمائىي ئىلىملەر فاكۇلتېتى قاتارلىق فاكۇلتېتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىسلام ئاباد خەلقئارا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى: www.iiu.edu.pk

ئىمان ئۇنىۋېرسىتېتى(جامعة الإيمان)

بۇ ئۇنىۋېرسىتېتنى ھازىرقى زامان مەشھۇر ئۆلىمالىرىدىن ئەللامە ئابدۇلمەجىد زەندانىي تەرىپىدىن 1993-يىلى يەمەن پايتەختى سانئا شەھىرىدە تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ھازىرغىچە بولغان قىسقا ۋاقىت ئىچىدە كۆپلىگەن ئىلىم ئەھلىلىرىنى يېتىشتۈرۈپ چىققان. بۇ ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتتۈرۈپ چىققان ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارمۇ خېلى بار.

ئەپسۇسكى، بۇ ئۇنىۋېرسىتېت2004-يىلىدى بىرى ئامېرىكا ۋە بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى تەرىپىدىن ئەل قائىدە تەشكىلاتىغا ياردەم قىلىدۇ، دېگەن تۆھمەت بىلەن قارىلىنىپ كەلگەن بولسىمۇ، ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا داۋام قىلماقتا. دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن ئوقۇغۇچىلار كېلىپ بىلىم ئالماقتا.

ئىمان ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى:www.jameat**aleman**.org

ئىمام مۇھەممەد ئىبنى سۇئۇد ئۇنىۋېرسىتېتى(جامعة إمام محمد بن سعود)

بۇ ئۇنىۋېرسىتېت 1974-يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانى پايتەختى رىياد شەھىرىدە تەسىس قىلىنغان بولۇپ، دۇنيادىكى مەشھۇر ئۇنىۋېرسىتېتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالىدۇ. سەئۇدى ئەرەبىستاندىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا شۆبىلىرى بار. ئامېرىكا، ياپونىيە، ھىندونېزىيە ۋە جىبۇتى قاتارلىق دۆلەتلەردە ئىنىستىتوتلىرى بار. بۇ ئۇنىۋېرسىتېت دىنىي ئىلىملەردىن باشقا ئىنسانىيەتكە كېرەكلىك بولغان پۈتۈن ئىلىم-پەن تۈرلىرىنى ئۆگىتىدۇ. ئەڭ كۆپ فاكۇلتېتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۇنىۋېرسىتېت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئىمام مۇھەممەد ئىبنى سۇئۇد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ دىپلومى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ھەرقايسى خەلقئارالىق ئۇنىۋېرسىتېتلىرىنىڭ دىپلوملىرى بىلەن بىر ئورۇندا تۇرىدۇ ۋە ئوخشاش دەرىجىدە قوبۇل قىلىنىدۇ. بۇ ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلارنى تەمىنلەش ۋە باشقا جەھەتلەردە مەدىنە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئوخشاشتۇر.

بۇ ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتتۈرگەن ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى ئاز ئەمەس. ھازىرمۇ بىر تۈركۈم ئۇيغۇر پەرزەنتلىرى ئوقۇپ كېلىۋاتىدۇ.

ئىمام مۇھەممەد ئىبنى سۇئۇد ئۇنىۋېرسىتېتىگە قوبۇل قىلىش شەرتلىرى

ئىمام مۇھەممەد ئىبنى سۇئۇد ئۇنىۋېرسىتېتىگە قوبۇل قىلىش شەرتلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئوقۇغۇچىنىڭ تولۇق ئوتتۇرىنىڭ دىپلومىغا ئىگە بولغان بولىشى.

(2) ئوقۇغۇچىنىڭ تولۇق ئوتتۇرىنىڭ دىپلومىنى ئالغان ۋاقتىدىن 5 يىلدىن، سىرتتىن قاتنىشىپ ئوقۇيدىغانلارنىڭ دىپلوم ئالغان ۋاقتىدىن 4 يىلدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمىگەن بولىشى.

(3) ئوقۇغچىنىڭ ئەخلاقى گۈزەل، دىنىغا مۇستەھكەم بولىشى.

(4) ئوقۇغۇچىنىڭ ئەڭ ئاز دېگەندە 2 پارا قۇرئان يادلىغان بولىشى.

(5) ئوقۇغۇچىنىڭ تەن ساقلىق جەھەتتىن ساغلام بولىشى.

(6) هۆكۈمەت ئورگانلىرىدا ياكى قايسىبىر مۇئەسسەسىدە ئىشلەيدىغانلارنىڭ ئىش ئورنىدىن ئوقۇش ئۈچۈن رۇخسەت ئالغان بولىشى.

(7) ئوقۇغۇچىنىڭ تولۇق ئوتتۇرىنىڭ ئاخىرقى يىلىدىكى ئىمتىھاندىكى دەرىجىسى80دىن كەم بولماسلىقى.

ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى: www.imamu.edu.sa

ئامېرىكا ئوچۇق ئۇنىۋېرسىتېتى(the American Open Universty)

ئامېرىكا ئوچۇق ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئورنى ئامېرىكا پايتەختى ۋاشىنگتون شەھىرىدە بولۇپ، 1995-يىلى تەسىس قىلىنىپ، 1996-يىلى رەسمى دەرس باشلىغان. بۇ ئۇنىۋېرسىتېت ئىسلامىي ئىلىملەر ۋە ئىسلام تەربىيىسى ئۆگىتىش مەقسىتى بىلەن تەسىس قىلىنغان مۇستەقىل بىلىمگاھى بولۇپ، ئىسلام مەملىكەتلىرىدىن ئىختىساسلىق كىشىلەر ئوقۇتقۇچىلىققا تەكلىپ قىلىنغان.

ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ رەسمىي تور ئادرېسى: www.aou.edu

ئۇيغۇر دىيارىدىكى بەزى مەشھۇر ئىلىم يۇرتلىرى

خانلىق مەدرەسە

قەشقەر «خانلىق مەدرەسە» سەئىدىيە خانلىقىنىڭ سەككىزىنچى سۇلتانى ئابدۇللاخان(1639 – يىلدىن 1652 – يىلغىچە تەختتە ئولتۇرغان) تەرىپىدىن 1641 – يىلى بىنا قىلدۇرۇلغان بولۇپ، ئەينى زاماندا ئۇيغۇر مائارىپىنى يۈكسەلدۈرۈشتە ئالاھىدە رول ئوينىغان مەدرەسەدۇر.

ئەينى ۋاقىتلاردا خانلىق مەدرەسەلەر ئەڭ ئالىي ئىلىم يۇرتلىرى ھېسابلىناتتى. بولۇپمۇ خوتەن، يەكەن، قەشقەرگە ئوخشاش چوڭ مەركىزىي شەھەرلەردە بۇنداق ئىلىم يۇرتلىرىنى بىنا قىلدۇرۇش شەرت قىلىنغاچ ھەم كۆپىنچە خانلىقلار ۋە خانلىقلاردا ئىشلەيدىغان مەشھۇر ئەربابلار، مۇشاۋىرلار، ئالىملارنىڭ تەشەببۇس – ئىشتىراكلىرى بىلەن قۇرۇلىدىغان بولغاچ، مەدرەسەلەرنىڭ نامىمۇ شۇ كىشىلەرنىڭ ئىسىم – شەرىپى ياكى مۇشۇ مەركىزىي شەھەر نامى بىلەن ئاتىلاتتى. قەشقەردىكى «خانلىق مەدرەسە»مۇ خانلىق ئوردا تۇرۇشلۇق شەھەردە قۇرۇلغاچقا، مەدرەسەنىڭ مالىيىسى، مەبلىغى ۋە تۈرلۈك خىراجەتلىرى چەكلىك ھالدا پادىشاھلىق خەزىنىدىن چىقىم قىلىنىپ، ئاز قىسمى ھەر قايسى ۋەقىپلەرنىڭ تەمىنات بېرىشى بىلەن تولۇقلىناتتى. شۇڭلاشقا، بۇ مەدرەسەنىڭ ئىقتىسادى مەدرەسە كوللېكتىپى بەلگىلىگەن «مۇتەۋەللى»لەر ئارقىلىق باشقۇرۇلاتتى.

«خانلىق مەدرەسە» پۈتۈن ئۇيغۇر ئېلى بويىچە ئالىي ئىلىم يۇرتى بولۇپ، ئۇنىڭغا مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلار كېلىپلا قالماستىن، بەلكى كەشمىر، پاكىستان، ئافغانىستان، ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ سەمەرقەند، قوقان، پەرغانە، نەمەنگان قاتارلىق جايلىرىدىن تالىپلار كېلىپ ئوقۇغان.

قەشقەر«خانلىق مەدرەسە»نىڭ دەسلەپكى ياسالغان قۇرۇلۇشىنى ھېسابقا ئالمىغاندا جەمئىي تۆت قېتىم رېمونت قىلىنغان. بىرىنچى قېتىم مىلادى 1805 – 1806 – يىللىرى (ھىجرىيە 1220 – يىلى) قەشقەرنىڭ چوڭ ئاقساقىلى ئابدۇۋارىس بەگ؛ ئىككىنچى قېتىم مىلادى 1844 – يىلى (ھىجرىيە 1260) قەشقەرلىق مۇھەممەد سادىق ئەلەم ئاخۇنۇم؛ ئۈچىنچى قېتىم مىلادى 1905 – 1906 – يىلى (ھىجرىيە 1323 – يىلى) قەشقەرلىك چوڭ باي مۇسابايوپ؛ تۆتىنچى قېتىم مىلادى 1936 – 1937 – يىللىرى (ھىجرىيە 1355 – يىلى) مەھمۇد مۇھەممەدى قاتارلىق كىشىلەر رېمونت قىلدۇرغان.

قەشقەر «ساچىيە» مەدرەسەسى

10- ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، يەنى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننىڭ ۋاقتىدا قەشقەردە مەشھۇر (مەدرەسەئى ساچىيە»(ساچ — قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى سۆز بولۇپ، سېچىش، يېيىش، ئىلىم – پەننى كېڭەيتىش قاتارلىق مەنىلەرگە ئىگە) قۇرۇلغان بولۇپ، داڭلىق ئەدىب جامالىددىن قەشقەرى قاتارلىق ئۆلىمالارنىڭ دەرس باشلىشى بىلەن ئېچىلغان. 1057– يىلى ئاتۇشتا بۇ مەكتەپنىڭ شۆبە دارىلفۇنۇنى قۇرۇلغان.

«ساچىيە» مەدرەسەسى شۇ دەۋردىكى ئومۇملاشقان ئىلمىي ۋە تىببىي مەكتەپ بولۇپ، ئوتتۇرا ئەسىردە ياۋروپادا قۇرۇلغان ھەم ھازىر دۇنيادا ئالدىنقى قاتاردا سانىلىدىغان پارىژ ئۇنىۋېرسىتېتى (1200 – يىلى فرانسىيىدە قۇرۇلغان) ئوكسفورت ئۇنىۋېرسىتېتى (1200 – يىلى ئەنگلىيىدە قۇرۇلغان) قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدىنمۇ ئۈچ ئەسىر ئىلگىرى قۇرۇلغان. بۇ مەكتەپ قۇرۇلغاندىن كېيىن قاراخانىيلار تەۋەسىدىكى نۇرغۇنلىغان مەرىپەتپەرۋەر كىشىلەرنىڭ بىلىم ئىگىلىشى ئۈچۈن ياخشى ئىمكانىيەت يارىتىلغان.

بۇ مەكتەپتە شۇ ۋاقىتلاردا ھۆسەيىن ئىبنى خەلەف قەشقەرى، سەيىد جالالىدىن باغدادى، خوجا ياقۇپ سۈزۈكى، ئىمامىدىن قەشقەرى، ھۆسەيىن پەيزۇللا، جامالىدىن قەشقەرى، رەشىد ئىبنى ئەلى قەشقەرى قاتارلىق نۇرغۇنلىغان نوپۇزلۇق ئەربابلار ھېساب، يۇنان پەلسەپىسى، تىلشۇناسلىق، ئىسلام ئەقىدىسى، ئاسترونومىيە، تىبابەتچىلىك، ئىلمىي مەنتىق، تارىخ، ئىلمىي روھ، ئۇرۇش تاكتىكىسى قاتارلىق ئىجتىمائىي ۋە تەبىئىي پەنلەردىن دەرس بەرگەن. بۇ مەكتەپتە يەنە كۇتۇپخانا تەسىس قىلىنغان بولۇپ، نۇرغۇنلىغان مەشھۇر كىتابلار تېما قىلىنىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىشىگە ئەۋزەل شارائىت ھازىرلاپ بېرىلگەن. «سۇراھ» ناملىق ئەسەرنىڭ ئاپتورى جامال قارشى ئۆز كىتابىدا جەۋھەرنىڭ «سۇھاھ» ناملىق تۆت توملۇق كىتابىنى مۇشۇ مەكتەپنىڭ كۇتۇپخانىسىدىن ئېلىپ پايدىلانغانلىقىنى يازغان.

ساچىيە مەدرەسەسىنىڭ قۇرۇلۇشى قاراخانىيلار زىيالىيلىرىنىڭ ۋە ئىلىم ھەۋەسكارلىرىنىڭ بۇخارا قاتارلىق جايلارغا بېرىپ ئىلىم تەھسىل قىلىش قىيىنچىلىقىغا خاتىمە بەرگەن. نۇرغۇنلىغان زىيالىيلار يول ئازابى ۋە مۇساپىرچىلىق دەردىدىن بىر يولىلا قۇتۇلۇپ، ئۆزىنىڭ ئىلىمگە بولغان تەشنالىقىنى مۇشۇ مەكتەپتە قاندۇرغان. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن نۇرغۇنلىغان ئالىملار، تارىخشۇناسلار، شائىرلار، سىياسىي ئەربابلار ۋە ھەر تەرەپلىمە بىلىمگە ئىگە ئىستېداتلىق كىشىلەر يېتىشىپ چىقىپ، ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدا ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇرغان. بۇ ئىلىم يۇرتىنىڭ جاھانغا تونۇلۇشى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيادىن نۇرغۇن ئىلىم ھەۋەسكارلىرى كېلىپ ئىلىم تەھسىل قىلغان. قەشقەر ئۆزىنىڭ بۇ ئىلىم ئوچىقى بىلەن پۈتكۈل شەرق دۇنياسىغا تونۇلۇپ «سانى بۇخارا» (ئىككىنچى بۇخارا) دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

قەشقەر ساقىيە مەدرەسەسى

قەشقەر ساقىيە مەدرەسەسى (ئىلىمگە تەشنا بولغۇچىلارنى سۇغارغۇچى بىلىمگاھ دېگەن مەنىدە بولۇپ) مىلادىيە1630-يىلى خەير-ساخاۋەتچى ئايال بەھرىگۈل بانۇنىڭ شەخسىي مەبلەغ سېلىشى بىلەن بىنا قىلىنغان. 1911-يىلىغا كەلگەندە، كاتتا باي باھاۋۇددىن باينىڭ باشچىلىقىدا مەدرەسەنىڭ دەرۋازىسى، دەرۋازا تېمى، مەسجىدى يېڭىلانغاندىن تاشقىرى، پەلەمپەينىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ھۇجرىلار ئىككى قەۋەتلىك قىلىپ ياسالغان.

ساقىيە مەدرەسەسى ئەڭ ئاتاقلىق مەدرەسە «خانلىق مەدرەسە» دىن قالسىلا بىر قەدەر ئالاھىدە ئورۇن تۇتقان مەدرەسە بولۇپ، ئورنى «خانلىق مەدرەسە»نىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. ئەينى ۋاقىتتا بۇ مەدرەسەدە خوتەن، ئاقسۇ، تۇرپان، قۇمۇل، ئىلى، ئالتاي، چۆچەك قاتارلىق جايلاردىن تالىپلار كېلىپ ئىلىم تەھسىل قىلغان. ئۆز ۋاقتىدا ساقىيە مەدرەسەسىگە تەۋە37يۈرۈش قۇرۇلۇش بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 56 ئېغىز ھۇجرا، 9 ئېغىز دەرسخانا، بىر

مەسجىد بولغانىنىڭ سىرتىدا، 500مو تېرىلغۇ يېرى، 6 ئورۇندا ساراي، 16 ئېغىز دۇكان، 10 ئېگىز ئۆي، چوڭ بىر باغ قاتارلىق ۋەقىپ مۈلكى بار ئىدى. بۇ مەدرىسە ئالىلبۇرۇن بۇزۇپ تاشلانغان بولۇپ، 1991-يىلى ئۇنىڭ ئورنىغا قەشقەر ۋىلايەتلىك دىنىي مەكتەپ تەسىس قىلىنغان.

لۈكچۈن مەدرىسەسى

تۇرپان دىيارىدا ئىسلام دىنى 14-ئەسىردە تولۇق يىلتىز تارتىپ بولغان. تۇرپان رايونىدىكى لۈكچۈن دېگەن جايدا تۇنجى ئىسلام بىلىم يۇرتى 1568-يىلى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭغا«لۈكچۈن جاھانىنامە مەدرىسەسى» دەپ نام بەرگەن. بۇ مەدرىسەنى لۈكچۈن خانلىق ئوردىسىنىڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلىشى بىلەن ئەللامە ئەلى ئاخۇنۇم دېگەن كىشى قول سېلىپ بىنا قىلدۇرغان. ئەينى ۋاقىتتا بۇ مەدرىسەدە ھەر قايسى جايلاردىن كەلگەن تالىپ ئىلىملەر ئىلىم تەھسىل قىلغان ئىكەن. بۇ مەدرىسە ئالىلبۇرۇن بۇزۇپ تاشلانغان بولۇپ، ھازىر ئۇنىڭ ئىزى قالمىغان.

دامىكۇ يۇناق مەدرىسەسى

يۇناق مەدرىسەسى 1938-يىلى چىرا ناھىيىسىنىڭ دامىكۇ رايونىدىكى يۇناق دېگەن جايدا قاسىم ھاجىم دېگەن كىشىنىڭ تەشەببۇسى ۋە مەبلەغ چىقىرىشى بىلەن كاتتا ئۆلىما مەرھۇم ئابدۇراھمان قارىئاخۇنۇمنىڭ قان-تەر ئاققۇزۇپ تىنىمسىز ئىشلىشى بىلەن تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئوقۇتۇش ئۇسۇلىنىڭ ئىلغارلىقى، ئوقۇتىلىدىغان دەرسلىكلەرنىڭ مەزمۇن جەھەتتىكى موللىقى ۋە چوڭقۇرلىقى بىلەن مەشھۇردۇر.

ئابدۇراھمان قارىئاخۇنۇم ھازىرقى ئۆزبېكىستاننىڭ ئەنجان ۋىلايىتىدىن بولۇپ، ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 30-يىللىرى ئۇيغۇر دىيارىغا كۆچ ئېتىپ كېلىپ، خوتەن ۋىلايىتىدە يەرلىشىپ قالغان. 1935-يىلىدىن باشلاپ دامىكۇ يۇناق مەدرىسەسىگە ئۇل سېلىپ ئاخىرى ئۇنى پۈتتۈرۈپ چىققان ۋە شۇ مەدرىسەدە ئۇزۇن مۇددەت مۇدەررىسلىك قىلغان. ئەينى ۋاقىتتا بۇ مەدرىسەدە كۈنلۈك ئوقۇيدىغان ئوغۇل-قىزلارنىڭ سانى 400دىن ئاشاتتى. قارىيلىق ۋە ئالىملىق ئۇچۇن يېتىپ ئوقۇيدىغان تالىپلارنىڭ سانىمۇ كۆپ بولغان.

يۇناق مەدرىسەسى شۇ رايونلاردا قىزلار قوبۇل قىلىنىپ ئوقۇتۇلغان تۇنجى مەدرىسە ھېسابلىنىدۇ. مۇندىن باشقا بۇ مەدرىسەنىڭ ئوقۇتۇش سەۋىيىسى ئالاھىدە يۇقىرى، تۈزۈمى چىڭ، شارائىتىنىڭ تولۇقلىقى بىلەن داڭق چىقارغان. بۇ مەدرىسە 1958-يىلىغىچە داۋام قىلالىغان.

يۇناق مەدرىسەسىدە ئىلگىرى –كېيىن بولۇپ 3000دىن كۆپرەك تالىپ ئوقۇش پۈتتۈرۈپ چىققان. بۇ مەدرىسەدە ئوقۇپ چىققانلار ھەر قايسى ۋىلايەت ۋە ناھىيىلەردە ئالاھىدە ھۆرمەت قازانغان زاتلاردىن بولغان. مەسىلەن: گۈلاخمالىق ئاتاقلىق تېۋىپ ۋە تېكىنچى غازى قارىھاجىم، كېرىيىلىك ئۆلىما جاپپار قارىھاجىم، ئالاھىدە تونۇلغان مەشھۇر تېۋىپ مەرھۇم مۇھەممەد قۇربان قارىھاجىم (پېقىرنىڭ ئۇستازى)، رۇزى قارىھاجىم، شائىر مۇھەممەد قاسىم زۇھۇرى قاتارلىق كىشىلەرنىڭ ھەممىسى يۇناق مەدرىسەسىنىڭ تالىپلىرى ئىدى.

كېرىيە دۆڭ مەدرىسە

دۆڭ مەدرىسە ياقۇب بەدەۋلەت زامانىدا، ئۆزبېكىستانلىق مىرمۇھەممەد ھاجىمنىڭ تەشەببۇسكارلىقى ۋە مەبلەغ پىچىرىشى بىلەن كېرىيىنىڭ بازار ئىچى ھېيتگاھ مەھەللىسىدە قۇرۇلغان بولۇپ، كۆلىمىنىڭ چوڭلۇقى، قۇرۇلۇشىنىڭ ھەشەمەتلىكى، ئوقۇتۇش شارائىتىنىڭ ياخشىلىقى، ئوقۇتۇش تۈرىنىڭ كۆپ ھەم يېڭىلىقى بىلەن كېرىيىنىڭ مەدرىسە مائارىپىدا يۇقىرى پەللە يارىتىپلا قالماستىن، پەننى مائارىپىمۇ پۇختا ئاساس سالغان. دۆڭ مەدرىسەدە ئۆز ۋاقتىدا خوتەن ۋىلايىتىنىڭ ھەر قايسى ناھىيىلىرىدىن، چەرچەن، چاقىلىق قاتارلىق جايلاردىن تالىپلار كېلىپ ئىلىم تەھسىل قىلغان، دائىملىق تالىپ 100دىن كەم بولمىغان. دۆڭ مەدرىسەدە ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ 8000دىن كۆپرەك تالىپ ئوقۇپ چىققان. بىر ئۆمۈر ئاۋامنىڭ كېسىلىنى ھەقسىز كۆرۈپ، ئەرزان، ئاددى رېتسىپلار بىلەن كېسەل داۋالىغان ۋە ئۇيغۇر مىللىي تىبابەتچىلىكىنىڭ سېھرىي كۈچى ھەم يۇقىرى پەللىسىنى نامايان قىلىپ، ئالاھىدە شۆھرەت قازانغان ئالىم ئەھمەد ھاجىم، «تۈركى تىللار دىۋانى»نى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ تۈزۈشكە قاتناشقان مەشھۇر تەتقىقاتچى، تىلشۇناس ئالىم ئوسمان ھاجىم قۇدۇق قاتارلىقلاردىن باشقا كېرىيە ناھىيىسىدىكى ئالىملار، ئىمام –خەتىبلەر ۋە ئوقۇمۇشلۇق پىشقەدەم كادىرلار، ئىشچى خىزمەتچىلەر ھەممىسى دۆڭ مەدرىسەدە ئوقۇپ يېتىشىپ چىققانلاردۇر.

دۆڭ مەدرىسە 1958-يىلى تاقىۋېتىلگەنگە قەدەر ئوقۇتۇش ئىشلىرىنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن. 1980-يىلى دۆڭ مەدرىسە مەسجىدىنىڭ نامى ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن، جامائەت ساقلىنىپ قالغان كونا تاملىققا بادرا، شاخ-شۇمبا يېپىپ ناماز ئوقۇشقا باشلىغان. 1986-يىلى 300كۋادرات مېتىر يەرگە پىششىق خىش، ياغاچ قۇرۇلمىلىق قىلىپ مەسجىد قايتىدىن بىنا قىلىنغان. ھازىر بۇ مەسجىد ئۆتمۈشلەردە ئىلىم-مەرىپەت بۇلىقى بولغان دۆڭ مەدرىسەنىڭ مەسجىدى سۈپىتىدە ساقلىنىپ كەلمەكتە.

ھىجرىيە يىلنامىسى ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە

1888. سوئال: ھىجرىيە يىلنامىسى دېگەن قانداق يىلنامە؟
جاۋاب: ھىجرىيە يىلنامىسى ئەرەبلەرنىڭ يىل، ئاي ۋە كۈنلەرنى ئاينىڭ ھەرىكىتى بويىچە ھېسابلايدىغان قەمەرىيە يىلنامىسى ئاساسىدا بارلىققا كېلىپ، ھىجرەت (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مەككىدىن مەدىنىگە كۆچ قىلغان) يىلىنى بىرىنچى يىل قىلغان ئىسلام يىلنامىسىدۇر. ھىجرىيە يىلنامىسى ئىسلام دىنى ئارقىلىق دۇنيا مۇسۇلمانلىرى ئارىسىدا كەڭ ئومۇملاشقان.

1889. سوئال: ئىسلامدىن بۇرۇن ئەرەبلەرنىڭ قانداق يىلنامىلىرى بار ئىدى؟
جاۋاب: ئىسلام دىنى كېلىشتىن ئىلگىرى، ئەرەبلەرنىڭ ئىككى خىل يىلنامىسى بولۇپ، ئۇنىڭ بىرى، دېھقانچىلىق ئىشلىرىدا قوللىنىدىغان، ۋاقىتنى قۇياشنىڭ ھەرىكىتى بويىچە ھېسابلايدىغان شەمسىيە يىلنامىسى، يەنە بىرى، دىنىي پائالىيەتلەر ۋە تارىخىي ۋەقەلىكلەرنىڭ ۋاقتىنى ھېسابلاشتا قوللىنىدىغان، ۋاقىتنى ئاينىڭ ھەرىكىتى بويىچە ھېسابلايدىغان قەمەرىيە يىلنامىسى بار ئىدى.

1890. سوئال: ئىسلام يىلنامىسىنى قوللىنىش پىكرى قاچان مەيدانغا چىققان؟
جاۋاب: ئەرەب يېرىم ئارىلىدا ئىسلام نۇرى پارلاشقا باشلاپ، ئىسلام دۆلىتى ۋە ئىسلام ھاكىمىيىتى مۇستەھكەملەنگەن ھەمدە ئىسلام دۆلىتى چەت دۆلەتلەرگىچە يېتىپ بارغاندىن كېيىن، ئىككىنچى خەلىپە ھەزرىتى ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ دەۋرىگە كەلگەندە، دۇنيادا ئەڭ زور نوپۇزغا ئىگە بولغان ئىسلام دىنىنىڭ ئۆزىگە خاس رامىزان، ھەج ۋە باشقىمۇ ئىبادەتلەرنىڭ، دىنىي پائالىيەتلەرنىڭ ۋاقىتلىرىنى ھېسابلايدىغان، ۋەقەلىكلەرنى خاتىرىلەيدىغان، پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرى ئورتاق قوللىنىدىغان مەخسۇس ئىسلامىي يىلنامىسى بولۇشى لازىملىقى ھېس قىلىنغان ۋە بۇ پىكىر رەسمىي ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

ھىجرىيە يىلنامىسىنىڭ تاللىنىشى

1891. سوئال: ھىجرىيە يىلنامىسى قانداق تاللانغان؟
جاۋاب: ئىسلام يىلنامىسىدا قايسى ۋاقىتنى يىل بېشى قىلىش مەسىلىسىدە تۈرلۈك لايىھەلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان. بەزىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغۇلغان كۈنى 571- يىلنى ئىسلام يىلنامىسىنىڭ باش يىلى قىلىش پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويسا، بەزىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولغان 610- يىلنى يىل بېشى قىلىش پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويغان. كۆپچىلىك مۇسۇلمانلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلغان 622- يىلنى ئىسلام يىلنامىسىنىڭ باش يىلى قىلىش پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويغان. شۇنىڭ بىلەن ئاخىرقى بۇ پىكىر قوبۇل قىلىنغان.

1892. سوئال: نېمە ئۈچۈن ھىجرەت يىلى ئىسلام يىلنامىسى بولۇشقا تاللانغان؟
جاۋاب: پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلغانلىق ۋەقەسى ئىسلام دىنى تارىخىدا ھەل قىلغۇچ بۇرۇلۇشنى ھاسىل قىلغان

ئۇلۇغ ۋەقە ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ بارغان يىلىنى ئىسلام يىلنامىسىنىڭ باش يىلى قىلىش ۋە بۇ يىلنامىنىڭ نامىنى « ھىجرىيە» دەپ ئاتاش پۈتۈن مۇسۇلمان ئۆلىمالارنىڭ بىردەك ئىتتىپاقى بىلەن قارار قىلىنغان.

1893. سوئال: ھىجرىيە يىلنامىسى قاچاندىن بىرى قوللىنىلىشقا ئۆتكەن؟

جاۋاب: ھىجرىيە يىلنامىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئەرەب يېرىم ئارىلىدا ئىسلام دىنىنى دەۋەت قىلىشقا باشلىغاندىن تارتىپلا قوللىنىلغان ئەمەس، بەلكى ئىسلام دىنى ئەرەب قەبىلىلەر ئارىسىدا دەۋەت قىلىنىپ 30 يىلدەك ۋاقىتقىچە يەنىلا ئەرەبلەرنىڭ ئەنئەنىۋى يىلنامىسى قوللىنىپ كېلىنگەن ئىدى. 639- يىلىدىن ئېتىبارەن مۇسۇلمانلار دىن ۋە دۇنيالىق پۈتۈن ئىشلىرىدا ھىجرىيە يىلنامىسىنى قوللىنىشقا ئۆتكەن.

ھىجرىيە يىلنامىسىنىڭ ئۇيغۇر ئېلىگە كىرىشى

1894. سوئال: ھىجرىيە يىلنامىسى ئۇيغۇر ئېلىگە قاچان كىرگەن؟

جاۋاب: ئۇيغۇر ئېلىدە ھىجرىيە يىلنامىسىنى قوللىنىشقا ئۆتۈش تارىخى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان دەسلەپكى چاغلىرىغا بېرىپ يېتىدۇ. 9- ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا، ئىسلام دىنى ئۇيغۇرلار ئارىسىغا تارقالغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ قاراخانىيلار سۇلالىسىدىن سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىپ، دۆلەت تەۋەلىكىنى ئىسلاملاشتۇرۇپ ۋە كېيىنچە ئىسلام دىنى دۆلەت دىنى قىلىنىپ بېكىتىلگەندىن كېيىن، ھىجرىيە يىلنامىسى پۈتۈن سىستېمىسى بويىچە ئۇيغۇرلاردىكى ئەنئەنىۋى يىلنامىنىڭ ئورنىنى ئېلىپ، دىنىي پائالىيەتلەر ھەم دىنغا مۇناسىۋەتلىك پۈتۈن ئىشلار، شۇنداقلا تۇرمۇش ساھەلىرىدىمۇ بۇ ھىجرىيە يىلنامىسى قوللىنىلىدىغان بولغان. ئۇيغۇرلاردىن چىققان ئالىملار – تارىخچىلار، تىلشۇناسلار، ئەدىبلەر، پەيلاسوپلار، تىۋىپلار، نەغمە – سەنئەتچىلەرمۇ ئۆز ئەسەرلىرىدە ۋاقىتنى ھىجرىيە يىلنامىسى بويىچە بايان قىلىدىغان بولغان. پەقەت يېقىنقى زامانغا كەلگەندىلا، مىلادىيە يىلنامىسى ئۇيغۇر ۋە باشقا مىللەتلەر ئارىسىدا تارقىلىپ، ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلىگەن بولسىمۇ، دىنىي ساھەلەردە، بولۇپمۇ رامىزان ۋە ھېيت – ئايەملەرنىڭ ۋاقتىنى ھېسابلاشتا، يەنىلا ھىجرىيە يىلنامىسى قوللىنىلماقتا.

ھازىر ئىسلام ئەللىرى، بولۇپمۇ ئەرەب ئىسلام ئەللىرىنىڭ كۆپىنچىسى دىنىي ساھەلەردىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ھاياتلىق ساھەلەردە، ھەتتا ئادەتتىكى تۇرمۇشتىمۇ ھىجرىيە يىلنامىسىنى قوللانماقتا.

ھىجرىيە يىلىنى مىلادىيە يىلىغا ئايلاندۇرۇش ئۇسۇلى تۆۋەندىكىچە:

(1) مىلادىيىگە ئايلاندۇرماقچى بولغان ھىجرىيە يىلىنى 33 كە بۆلىمىز.

(2) مىلادىيىگە ئايلاندۇرماقچى بولغان ھىجرىيە يىلىغا 622نى قوشىمىز.

(3) 622 نى قوشقاندا چىققان ساندىن 33 كە بۆلگەندە چىققان ساننى ئېلىۋېتىمىز. شۇنىڭ بىلەن مىلادىيە يىلى چىقىدۇ.

مەسىلەن: ھىجرىيە 1432 ÷ 33= 43

2054 =622 +1432

2011 =43 -2054

مىلادىيە يىلىنى ھىجرىيە يىلىغا ئايلاندۇرۇش ئۇسۇلى تۆۋەندىكىچە:

(1) مىلادىيە يىلىدىن 622 نى ئالىمىز.

(2) ئالغاندا چىققان ساننى 33 كە بۆلۈمىز.

(3) يۇقىرىقى ئىككىسىنىڭ نەتىجىسىنى بىر- بىرىگە قوشىمىز. شۇنىڭ بىلەن ھىجرىيە يىلى چىقىدۇ.

مەسىلەن: مىلادىيە 2011 – 622 = 1389

1389÷33 = 43

1389 + 43= 1432

بۆلۈنگەندە چىققان نەتىجە 42 يېرىمدىن كۆپرەك بولسا، ئۇنى 43 دەپ سانايمىز، ئەگەر 41 يېرىمدىن ئازراق بولسا، ئۇنى 41 سانايمىز.

قەمەرىيە ئايلىرى تۆۋەندىكىچە:

مۇھەررەم	1-ئاي
سەفەر	2-ئاي
رەبىئەل ئەۋۋەل	3-ئاي
رەبىئۇل ئاخىر	4-ئاي
جامادىيەل ئەۋۋەل	5-ئاي
جامادىيەل ئاخىر	6-ئاي
رەجەب	7-ئاي
شەبان	8-ئاي
رامىزان	9-ئاي
شەۋۋال	10-ئاي
زۇلقەدە	11-ئاي
زۇلھىججە	12-ئاي

ئون بىرىنچى بۆلۈم

ئاتېئىزم ۋە ئاللاھنىڭ بارلىقى

ئاتېئىزم ۋە ئۇنىڭ سەپسەتىسى

1895. سوئال: ئاتېئىزم دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئاتېئىزم – ئىنگلىز تىلىدا Atheism، ئەرەب تىلىدا «**الإلحاد**» دەپ ئاتىلىدىغان، "يوق" لۇق پىكرى ئۈستىگە قۇرۇلغان ۋە ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلىشنى ئاساسىي تېما قىلغان، پۈتۈن دىنلارنى، شۇنداقلا ئاخىرەت ئالەمنى ئىنكار قىلىدىغان پەلسەپۋى ئېقىمدۇر. ئاتېئىزمچىلار دۇنيادىكى ھەممە نەرسىنىڭ ئۆزلىكىدىن پەيدا بولغانلىقىنى ۋە ياراتقۇچىنىڭ يوقلىقىنى دەۋا قىلغۇچىلاردۇر.

ئاتېئىزم پەلسەپىسى قەدىمدە بولمىغان بىر ئېقىم

1896. سوئال: ئاتېئىزم پەلسەپىسى قاچان ۋە نەدە مەيدانغا چىققان؟

جاۋاب: ئاتېئىزم ئاللاھنى ئىنكار قىلىشتىن ئىبارەت ھازىرقى مەنىسى بىلەن قەدىمدە مەۋجۇد ئەمەس ئىدى. «ئاتېئىزم» سۆزى پەقەت ھەق دىنىنىڭ تەلىماتلىرىغا ئەگەشمىگەنلەر ياكى كۆپ ئىلاھلىق باتىل دىنلارغا ئېتىقاد قىلىدىغانلار ۋە قىيامەت كۈنىگە ئىنكار قىلىدىغان ئاز ساندىكى شەخسلەر ئۈچۈنلا قوللىنىلغان ئىدى. قۇرئان كەرىمنىڭ جاسىيە سۈرىسىدىكى: ﴿قىيامەت كۈنىنى ئىنكار قىلغۇچىلار:" ھايات دېگەن پەقەت دۇنيادىكى ھاياتىمىزدۇر، ئۆلىمىز ۋە تىرىلىمىز (يەنى تۇغۇلىمىز)، پەقەت زاماننىڭ ئۆتۈشى بىلەن يوق بولىمىز"دەيدۇ. ئۇلار بۇ خۇسۇستا ھېچقانداق مەلۇماتقا ئىگە ئەمەس، ئۇلار پەقەت گۇمان بىلەنلا سۆزلەيدۇ﴾[1] دېگەن ئايەت بۇ مەنىنى ئىپادىلەش بىلەن بىرگە، ئاللاھنى ۋە قىيامەت كۈنىنى ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ ھېچقانداق ئىلمىي ئاساسقا ئىگە ئەمەسلىكى ۋە پەقەت گۇمان، خىيال ۋە خاتا تەسەۋۋۇرغىلا تايىنىدىغانلىقىنى بايان قىلغان. دەرۋەقە، ئاتېئىزمچىلارنىڭ ئىلمىي ئاساسقا يۆلەنمىگەن بۇ پۇچەك پەلسەپىسى ئۇزۇنغا بارمىدى. ياۋروپانىڭ فىزىكا، بىئولوگىيە ۋە باشقا تەبىئىي پەن ئىلىملىرى بۈگۈنكى كۈندىكىدەك تەرەققىي قىلمىغان، قاراڭغۇلۇق ئەسىرلىرىدە خېلى بازار تېپىپ قالغان بۇ سەپسەتە ئېقىمى ئاللاھنىڭ بارلىقىنى ئىلمىي ئاساستا ئىسپاتلىغان ئىلىم – پەن ئالدىدا پۈت تىرەپ تۇرالمىدى ۋە ھامان سەھنىدىن چۈشۈشكە مەجبۇر بولدى. زامانىمىزدا ئىلىم – پەن ساھەسىدە تەرەققىي قىلغان ياۋروپا ئەللىرى ئىلىم – پەننىڭ ئاللاھقا باشلايدىغان يېتەكچىلىكى ئارقىسىدا قايتىدىن ئىمانغا كېلىپ ئۆزلىرىنى ئوڭشىۋالغان ۋە ئاتېئىزمچىلارنىڭ بۇ پۇچەك پەلسەپىسىنى ئاللىبۇرۇن چۆرۈپ تاشلىغان مۇشۇ ئەسىردە، ئاتېئىزم پەلسەپىسى ۋە ئېقىمى ئىلىم – پەندىن نېسىۋە ئالالمىغان ئۈچىنچى دۇنيا ئەللىرىنىڭ بەزىسىدە خەلقنى ھەقىقەتلەردىن قايمۇقتۇرۇش ئارقىلىق ئىدارە قىلىش ئۈچۈنلا قوللىنىلماقتا.

تەۋرات، ئىنجىل ۋە قۇرئان كەرىمدە «**لإلحاد**»سۆزىنىڭ ھازىرقى مەنىسىدە ئىشلىتىلگەنلىكىنى تاپقىلى بولمايدۇ. چۈنكى قەدىمدە ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىغا ئىنكار قىلىدىغان جەمئىيەت ياكى ئاتېئىزم پەلسەپە ئېقىمى يوق ئىدى. قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىدە كەلگەن

(1) جاسىيە سۈرىسى24- ئايەت .

«**لإلحاد**» سۆزى ھازىرقى مەنىدىكى ئاللاھنى ئىنكار قىلىش مەنىسىدە كەلگەن ئەمەس.[1] چۈنكى شۇ ۋاقىتتىكى كۇففار ئەرەبلەر ۋە كۆپ ئىلاھلارغا ئېتىقاد قىلغۇچىلارنىڭ ھېچقايسىسى ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلمايتتى ۋە ئۆزلىرى چوقۇنغان نەرسىلىرىنى ئۆزلىرىنى ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرغۇچى ۋاسىتىلار ياكى كىچىك ئىلاھلار دەپ ئاتايتتى. ئاللاھ تائالا بۇنى بىلدۈرۈپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: ﴿ئەگەر سەن ئۇلاردىن: «ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى كىم ياراتتى، كۈننى ۋە ئاينى كىم بويسۇندۇردى؟» دەپ سورىساڭ، ئۇلار چوقۇم: «ئاللاھ» دەپ جاۋاب بېرىدۇ﴾[2] دېگەن.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇشرىك ئەرەبلەرنىڭ بۇتلارغا چوقۇنۇشتىكى مۇددىئاسىنى ئوچۇقلاپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئاللاھنى قويۇپ بۇتلارنى ھىمايىچى قىلىۋالغانلار:"بىزنىڭ ئۇلارغا چوقۇنۇشىمىز پەقەت ئۇلارنىڭ بىزنى ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرۇشى ئۈچۈندۇر" دەيدۇ﴾[3]

ھازىرقى مەنىدىكى ئاتېئىزم ئېقىمى ياۋروپادا خرىستىئان چېركاۋلىرىنىڭ ھاكىمىيىتى زاۋاللىققا يۈزلەنگەندىن كېيىن، 17- ئەسىرنىڭ ئاخىرى مەيدانغا چىققان بولۇپ، 19- ئەسىرنىڭ باشلىرىدا رەسمىي راۋاج تاپقان ئىدى. بۇ ۋاقىتلار كارل ماركىس، فرېدرىك ۋە چارلز دارۋىنلار ياشىغان ۋاقىتلار ئىدى. ئاتېئىزم پىكرى تەدرىجىي ھالدا تەرەققىي قىلىپ كېيىنچە گېرمانىيىلىك پەيلاسوپ شوبىنھاۋىر (1788-1860) تەرىپىدىن رەسمىي پەلسەپە تۈسىنى ئالغان، شۇنداقلا «دىن - ئىنسانلار تەرىپىدىن ئىجاد قىلىنغان نەرسە. ئىنسانلار ئۆزلىرى ئۈچۈن مەجھۇل بولغان تەبىئەت ھادىسىلىرىنى شەرھلەش ئۈچۈن دىننى ئىجاد قىلغان. بۇنىڭدىن مەقسەت كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىنى رەتكە سېلىش ئىدى» دېگەن نەزەرىيە ئىلان قىلىنىشقا باشلىغان. كارل ماركىس «دىن – ئەپيۇن» دېگەن سەپسەتىنى ئوتتۇرىغا قويغان. شۇنىڭغا ئوخشاش ئاتېئىزم پەلسەپىسىگە چاقىرىدىغانلار ھەر خىل سەپسەتىلىرىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىش ئارقىلىق خەلقنى دىندىن ۋاز كېچىشكە قايىل قىلىشقا تىرىشقان[4].

ئاتېئىزم نەزەرىيىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغانلار

1897. سوئال: ئاتېئىزم پەلسەپىسىنىڭ نەزەرىيىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغانلار كىملەر؟

جاۋاب: ئاتېئىزم پەلسەپىسىنىڭ ھەر ساھەدىكى نەزەرىيىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغانلار

---

(1) قۇرئان كەرىمنىڭ ئەئراف سۈرىسى 180- ئايىتى: ﴿وَذَرُواْ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَآئِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ﴾دە، نەھل سۈرىسىنىڭ 103- ئايىتى ﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُّبِينٌ﴾ دە، فۇسسىلەت سۈرىسىنىڭ 40 ئايىتى ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا﴾دە كەلگەن ﴿يُلْحِدُونَ﴾ سۆزى «الإلحاد» سۆزىنىڭ ھازىرقى زامان پېئىل شەكلى بولۇپ، بۇ سۆز ھازىرقى مەنىدىكى ئاللاھنى ئىنكار قىلىش مەنىسىدە كەلمىگەن. شۇڭا بۇ ئايەتلەرنىڭ مەنىسىمۇ ئاللاھقا ئىنكار قىلىش دېگەنلىك بولمايدۇ. ئالدىنقى ئايەتنىڭ مەنىسى: «ئاللاھنىڭ ئىسىملىرىنى كەلىمە - كەلىمەس قوللىنىدىغانلارنى تەرك ئېتىڭلار، ئۇلار (ئاخىرەتتە) قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ». ئىككىنچى ئايەتنىڭ مەنىسى: «كاپىرلارنىڭ" ئۇنىڭغا (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) قۇرئاننى بىر ئىنسان تەلىم بېرىدۇ" دېگەن سۆزىنى ئوبدان بىلىمىز، ئۇلار كۆرسەتكەن ئادەمنىڭ تىلى ئەرەب تىلى ئەمەس، بۇ (قۇرئان) بولسا روشەن ئەرەب تىلىدىدۇر». ئۈچىنچى ئايەتنىڭ مەنىسى: «شۈبھىسىزكى، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى بۇرمىلاپ چۈشەندۈرىدىغانلار بىزگە مەخپىي قالمايدۇ،».

(2) ئەنكەبۇت سۈرىسى 61- ئايەت .

(3) زۇمەر سۈرىسى 3- ئايەت.

(4) «دۇنيا مۇسۇلمان ياشلىرى بىرلىكى» نەدۋە تەرىپىدىن ھازىرلانغان «ئەل ئىلھاد» ناملىق ماقالە، «ئەل فەلەق» تور بېكىتى، «ۋىكىپېدىيە ئانسىكلوپېدىيىسى» دىن.

تۆۋەندىكىلەر:

1. كارل ماركس (1818- 1883) ئىقتىساد ۋە تارىخنى ماتېرىيالىستىك يول بىلەن تەتقىق قىلىش نەزەرىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ماركس «كاپىتال» ناملىق ئەسەرنىڭ ئاپتورى، ئۇ 1848 – ئەڭ يېقىن دوستى ئېنگېلس بىلەن بىرلىكتە فرانسىيىدە كوممۇنىزمنىڭ ئاساسىي پىرىنسىپلىرىنى ئېلان قىلغان.

2. فرېدرېك ئېنگېلس (1895-1820) پەلسەپىۋىي مۇشكىلاتلار ھەققىدىكى ئاتېئىزم نەزەرىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

3. چارلىز روبېرت دارۋىن (1809- 1882) تۈرلەرنىڭ كېلىپ چىقىشى ھەققىدىكى نەزەرىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

4. ئېمىل دۇركايىم (1917-1858) جەمئىيەت ئىلمى ھەققىدىكى نەزەرىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويغان. دۇركايىم ئاللاھقا ئىشىنەتتى، لېكىن ئۇنىڭ نەزەرىيىسى ئاتېئىزمچىلار ئۈچۈن خىزمەت قىلغان.

دارۋىنىزم نەزەرىيىسى ۋە ئۇنىڭ كېلىپ چىقىشى

1898. سوئال: دارۋىنىزم نەزەرىيىسى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: دارۋىنىزم ئەنگلىيىلىك بىئولوگىيە ئالىمى چارلىز دارۋىننىڭ 1859-يىلى «تۈرلەرنىڭ كېلىپ چىقىشى» ناملىق ئەسىرىنىڭ نەشىر قىلىنىشى بىلەن مەيدانغا كەلگەن نەزەرىيىدۇر.

بۇ نەزەرىيىنىڭ ئاساسچىسى دارۋىن 1809-يىلى 12- فېۋرال كۈنى ئەنگلىيىنىڭ شىرۇسلىدە دۇنياغا كەلگەن بولۇپ، دادىسى دوختۇر، بوۋىسى تەبىئەتشۇناس ئىدى. كامبرىج ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تېئولوگىيە (ئىلاھىيات) فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا كىرگەن دارۋىن شۇ مەكتەپتە بىر ئوقۇتقۇچىنى ئۆزىنى ناتۇرال (تەبىئەت) ئىلمى ئاسپىرانتى قاتارىدا دېڭىز ئارمىيىسىنىڭ "بېگىر" ناملىق تەكشۈرۈش پاراخوتى بىلەن يەرشارىنى ئايلىنىپ تەكشۈرۈش ساياھىتى ئېلىپ بېرىشقا نامزات كۆرسىتىشكە ماقۇل كەلتۈرىدۇ. پاراخوت يەرشارىنى ئايلىنىپ دېڭىزدا بەش يىل ئۈزىدۇ. دارۋىن بۇ جەرياندا، ئاجايىپ تەبىئىي مەنزىرىلەر، ھەرخىل جانلىقلار، ھەر خىل ئۆسۈملۈكلەر ۋە ئىپتىدائىي شەكىلدە ياشايدىغان نۇرغۇن قەبىلىلەرنى كۆرىدۇ ۋە كۆزىتىدۇ. كۆرگەنلىرىنى ئۆز قارىشى بىلەن بىرگە خاتىرىلەپ ماڭىدۇ. بۇ خاتىرىلەر ئۇنىڭ كېيىن «تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەرىيىسى»نى ئىلمىي تۈستە ئوتتۇرىغا قويۇشتا زور رول ئوينايدۇ. دارۋىن ئەنگلىيىگە قايتقاندىن كېيىن، بىئولوگىيە ۋە گېئولوگىيىگە ئائىت بىر قانچە ئەسەرنى ئېلان قىلىپ زور شۆھرەت قازىنىدۇ. 1859-يىلى «تۈرلەرنىڭ كېلىپ چىقىشى» ناملىق ئەسىرىنى، 1871-يىلى«ئىنسانلارنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە جىنسنىڭ تاللىنىشى» ناملىق ئەسىرىنى ئېلان قىلىدۇ. بۇ ئىككى كىتاب ئارقىلىق دارۋىن ئۆزىنىڭ تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەرىيىسىنى ۋە «ئادەم مايمۇنسىمان ئادەمدىن كېلىپ چىققان» دەيدىغان قارىشىنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويىدۇ[1].

1899. سوئال: دارۋىنىزمچىلار ئۆز قاراشلىرىنى قانداق دەلىللەيدۇ؟

جاۋاب: دارۋىنىزمچىلار ئۆزلىرىنىڭ ئاساسلىق قاراشلىرىنى تۆۋەندىكىدەك دەلىللەشكە

(1) Islamawazi.net.

تىرىشىدۇ:

(1) بارلىق جانلىقلارنىڭ كېلىپ چىقىش مەنبىئى بىر قانچە مىليون يىللار ئىلگىرىكى ئامىيوبا ناملىق بىر دانە تاق ھۈجەيرە بولۇپ، بۇ ھۈجەيرە مۇنداق پەيدا بولغان: يامغۇر، گۈلدۈرماما، چاقماق، ئىسسىقلىق قاتارلىق تۈرلۈك تەبىئەت ھادىسىلىرىنىڭ تەسىرىدە، كاربون، ئازوت، ھىدروگېن، ئوكسىگېن قاتارلىق ئېلېمېنتلار ئۆزئارا بىرىكىپ ئامىنو كىسلاتاسىنى تەشكىل قىلغان. يەنىلا تەبىئەت ھادىسىلىرىنىڭ تەسىرى نەتىجىسىدە، بىر توپ ئامىنو كىسلاتاسىنىڭ زەنجىر سىمان بىرىكىشى ئارقىلىق ئاقسىل مولېكولى ۋۇجۇدقا كەلگەن. يەنىلا شۇ تەبىئەت ھادىسىلىرىنىڭ تەسىرى نەتىجىسىدە، بىر توپ ئاقسىل مولېكۇللىرى بىرىكىپ ئامىيوبا ناملىق بۇ تاق ھۈجەيرە پەيدا بولغان. بۇ ھۈجەيرە بۆلۈنۈشكە باشلاپ، دەسلەپ قوش ھۈجەيرىلىك جانلىقلارغا، ئاندىن كۆپ ھۈجەيرىلىك جانلىقلارغا تەرەققىي قىلغان. بۇ ھۈجەيرىنىڭ بىر قىسمى تەرەققىي قىلىپ، ھاشارەتلەر، ھايۋانلار، قۇشلار، ئۆمىلىگۈچىلەر ۋە سۈت ئەمگۈچىلەرنى تەشكىل قىلغان بولسا، يەنە بىر قىسمى تەرەققىي قىلىپ تۈرلۈك ئۆسۈملۈكلەرنى تەشكىل قىلغان. ھايۋانلار بىرى-بىرىدىن تەرەققىي قىلىش ئارقىلىق ھايۋاناتلار تەرەققىيات باسقۇچىدىكى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ھېسابلىنىدىغان سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار بارلىققا كەلگەن. ئادەممۇ سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، ئۇ سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار ئىچىدىكى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدىغان مايمۇندىن تەرەققىي قىلغان.

بىراق، ئىنسان بىلەن مايمۇن ئوتتۇرىسىدا ئەقىل، تەپەككۇر قىلىش، سۆزلەش ۋە ھەر تۈرلۈك قابىلىيەت جەھەتتە زور پەرق بولغانلىقتىن، مايمۇننىڭ ئادەمگە تەرەققىي قىلىش ئارىلىقىدا چوقۇم يەنە بىر باسقۇچ بولۇشى كېرەك. ئەمما بۇ باسقۇچقا ۋەكىللىك قىلىدىغان جانلىقلارنىڭ تا ھازىرغىچە تىرىكى ياكى ئۆلۈكى (تاش قاتمىسى) تېپىلغىنى يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ باسقۇچ«يوقالغان باسقۇچ»دەپ ئاتالماقتا.

(2) بارچە جانلىقلار ئىرسىي جەھەتتە بىر-بىرىگە زەنجىرسىمان چېتىلغان بولۇپ، سوزۇلما خاراكتېرلىك، ئۇزۇن يىللىق تەدرىجى تەرەققىيات جەريانىدا، بىر-بىرىدىن تەرەققىي قىلىش ئارقىلىق ھەر بىر تۈر يەنە بىر تۈردىن كېلىپ چىققان. ئەھۋال بۇنداق ئىكەن، بۇ نەزەرىيە پەقەت سەپسەتىدىنلا ئىبارەت بىر نەرسىدۇر.

دارۋىنىزمچىلار بۇ نوقتىنى ھازىرغىچە ئىلمىي ئاساستا ئىسپاتلاپ بېرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالمىدى.

(3) جانلىقلارنىڭ تەدرىجى تەرەققىيات يۆنىلىشى تۆۋەن دەرىجىلىك تۈردىن يۇقىرى دەرىجىلىك تۈرگە، ئاجىز تۈردىن كۈچلۈك تۈرگە، ئاددى تۈردىن مۇرەككەپ تۈرگە تەرەققىي قىلىشىدا ئىسپاتلىنىدۇ.

ئەمما كائىناتتىكى بارلىق ئۆزگىرىشلەر كائىنات ۋۇجۇدقا كەلگەندىن باشلاپ تا ھازىرغىچە ئۆز ئەجىلىگە قاراپ سىلجىۋاتقان تۇرسا، تەدرىجى تەرەققىيات نەزەرىيىسى دەۋا قىلغان تۆۋەنلىكتىن يۇقىرىلىققا، ئاددىلىقتىن مۇرەككەپلىككە قاراپ تەرەققىي قىلىش قايسى ئۇسۇلدا يۈز بەرگەن؟ قايسى قانۇنىيەت ئاساسىدا تەرەققىي قىلغان؟ كائىناتتا بىرلا ۋاقىتتا بىر-بىرىگە تۈپتىن قارشى ئىككى قانۇنىيەتنىڭ بولۇشى مۇمكىنمۇ؟ بىرى كائىنات كۈنسايىن ئىلغارلىق، تاكامۇللۇققا قاراپ ئىلگىرىلەيدۇ دېسە، يەنە بىرى كائىنات كۈنسايىن ئۆز ئەجىلىگە

قاراپ ئاستا-ئاستا ئىلگىرىلىمەكتە دەيدۇ. كائىناتتا مۇنداق ئانتاگونىزملىق قانۇنىيەتلەرنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس.

تېرمودىنامىكا قانۇنىيەتلىرىگە كۆرە، كائىناتتىكى ھەر قانداق بىر ئىش-ھەرىكەت، ھەر قانداق بىر ئۆزگىرىش كونترول قىلىنماستىن قويۇپ بېرىلگەندە، زاماننىڭ ئۆتۈشى ئۇنى – ھەتتا نەچچە يۈز مىليون يىللار ئۆتسىمۇ- كۈنسايىن ئىلغارلىققا تەرەققىي قىلدۇرۇش ئەمەس، بەلكى كۈنسېرى چىرىتىش ۋە يېمىرىلىشكە ئېلىپ بارىدۇ. ئاددىسى، سېمونت، تۆمۈر، خىش، قۇم قاتارلىق ماددىلارنىڭ ئېنژېنېرسىز ۋە ئىشچىلارسىز ھالدا زاماننىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۆزلىكىدىن كۆركەم بىر بىناغا ئايلىنىپ قېلىشى مۇمكىن ئەمەس، ئەلۋەتتە.

دارۋىنىزم مۇخلىسلىرىنىڭ «شەيئىلەرنىڭ ئىنتىزامسىزلىقتىن ئىنتىزاملىققا، تۆۋەن دەرىجىدىن يۇقىرى دەرىجىگە قاراپ تەرەققىي قىلىشى تېرمودىنامىكا قانۇنىيەتلىرىگە ئۇيغۇن كەلمىسىمۇ، شۇنداق تاسادىپى بولۇپ قالغان» دەپ دەۋا قىلىشى تېخىمۇ كۈلكىلىك سەپسەتىدۇر. ماتېماتىكىنىڭ «ئېھتىماللىق نەزەرىيىسى»مۇ بۇ تاسادىپىيلىق قارىشىنى يېمىرىپ تاشلاشقا يېتەرلىك. ئالايلۇق، مۇرەككەپلىكى نورمال بولغان، تەركىبىدە پەقەت تۆت يۈز ئامىنو كىسلاتاسى بولغان بىر دانە ئاقسىل مولېكۇلىنىڭ تاسادىپىيلىق ئارقىلىق بىرىكىپ ۋۇجۇدقا كېلىشى ئۈچۈن ئالەمنىڭ ئۆمرىدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق ۋاقىت كېرەك. شۇنداقلا، كائىناتتىكى بارلىق كاربون، ئازوت، ئوكسىگېن، ھىدروگېن، گۈگۈرت قاتارلىق ئامىنو كىسلاتاسىنىڭ تەركىبى قىسمى بولغان ئېلېمېنتلار بىلەن ئالەمنى تولدۇرۇپ، بۇلارنى ئىزچىل تۈردە ئارىلاشتۇرساقمۇ، يۇقىرىقى ئېلېمېنتلار بىلەن تولغان بۇ ئالەمنىڭ ھەجمى بىردانە ئاقسىل مولېكۇلىنىڭ تاسادىپىيلىق بىلەن بىرىكىپ ۋۇجۇدقا كېلىشى ئۈچۈن يەتمەيدۇ.

تەدرىجى تەرەققىيات نەزەرىيىسى ۋە فىزىكا ئىلمى

نۆۋەتتىكى فىزىكا قانۇنىيەتلىرىگە كۆرە، تەدرىجى تەرەققىيات نەزەرىيىسى خاتا بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇ يەرشارىدا، ھەتتا كائىناتنىڭ ھېچقايسى بىر بۆلىكىدە يۈز بېرىشى مۇمكىن بولمايدىغان بىر ھادىسىدۇر. چۈنكى فىزىكا قانۇنىيەتلىرى بۇ كائىناتتىكى بارچە ئىش-ھەرىكەت ۋە پائالىيەتلەرنىڭ يۆنىلىشى –دارۋىنىزمچىلار ئېيتقاندەك-تۆۋەن دەرىجىلىكتىن يۇقىرى دەرىجىلىككە ئەمەس، بەلكى يۇقىرى دەرىجىلىكتىن تۆۋەن دەرىجىلىككە، تۆۋەن دەرىجىلىكتىن تېخىمۇ تۆۋەن دەرىجىلىككە قاراپ كېتىۋاتىدۇ، دەيدۇ. دېمەك، بارچە كائىنات ئىنسىقلىق ئەجىلىگە قاراپ كېتىۋاتىدۇ.

ئۇلارنىڭ دېگەنلىرى فىزىكا قانۇنىيەتلىرىگە، خۇسۇسەن تېرمودىنامىكا قانۇنلىرىغا تۈپتىن زىت كېلىدۇ. تېرمودىنامىكا قانۇنىيەتلىرى تەجرىبىلەر بىلەن توغرىلىقى ئىسپاتلانغان ۋە ئىلمىي ئاساسقا يۆلەنگەن قانۇنىيەتتۇر.

تېرمودىنامىكا قانۇنىيەتلىرى

1900. سوئال: تېرمودىنامىكا قانۇنىيەتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: تېرمودىنامىكا قانۇنىيەتلىرى تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى قانۇنىيەت «ئالەم ئېنېرگىيىسىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى ئۆزگەرمەي ساقلىنىدۇ» يەنى ئېنېرگىيە يوقالمايدۇ. يوقتىن پەيدا بولمايدۇ. ئۇ پەقەت بىر خىل شەكىلدىن باشقا خىل شەكىلگىلا ئايلىنىدۇ ياكى بىر جىسىمدىن يەنە بىر جىسىمغا يۆتكىلىدۇ. ئەمما ئايلىنىش ۋە يۆتكىلىش جەريانىدا ئېنېرگىيىنىڭ ئومۇمىي مىقدارى ئۆزگەرمەيدۇ.

ئىككىنچى قانۇنىيەت «ئالەمنىڭ ئېنتروپىيىسى ئىنتايىن چوڭقۇقا قاراپ يۈزلىنىدۇ» يەنى ئالەمدىكى بارلىق ھەرىكەتلەر ۋە ئۆزگىرىشلەردە ئېنېرگىيىنىڭ پايدىلىنىشقا بولىدىغان شەكىلدىن پايدىلىنىشقا بولمايدىغان شەكىلگە ئايلىنىشى مۇقەررەر.

ئالايلۇق، قۇياشتىن چىققان ئېنېرگىيىنىڭ پەقەتلا بىر قىسمىدىن پايدىلىنىمىز، قالغانلىرى پايدىلىنىش مۇمكىن بولمايدىغان شەكىلگە ئايلىنىپ كائىناتنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىغا سىڭىپ كېتىدۇ.

مانا بۇ ئىككى قانۇنىيەت ئارقىلىق فىزىكا ئالىملىرى تۆۋەندىكى يەكۈنگە ئېرىشكەن:

ھامان بىر كۈنى پۈتۈن ئالەم تېرمال تەكشۈكلۈق ھالىتىگە يېتىپ، بارلىق ئۆزگىرىشلەر توختايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئالەمنىڭ ئەجىلى توشىدۇ. چۈنكى ئىسسىقلىق يۇقىرى تېمپېراتۇرىلىق جىسىمدىن تۆۋەن تېمپېراتۇرىلىق جىسىمغا يۆتكىلىدۇ. بۇ خىل يۆتكىلىش كائىناتتىكى بارلىق جىسىملارنىڭ تېمپېراتۇرىسى تەكشۈكلاشقىچە ئىزچىل تۈردە داۋام قىلىدۇ. تەكشۈكلۈق ھالىتىگە يەتكەندىن كېيىن بارلىق ئېنېرگىيىنىڭ يۆتكىلىشى توختايدۇ. شۇنىڭ بىلەن كائىناتتىكى بارلىق ئۆزگىرىشلەر توختاپ فىزىكا ئالىملىرى«ئىسسىقلىق ئەجىلى» دەپ ئاتىغان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ.

1901. سوئال: تەدرىجى تەرەققىيات نەزىرىيىسى نېمە ئۈچۈن تەۋرەنمەس ئىلمىي ھەقىقەت سۈپىتىدە تارقالغان؟

جاۋاب: ئومۇمىيۈزلۈك ياۋروپا خەلقى ئېتىقاد قىلىدىغان خرىستىئان دىنى دىن ئادەملىرى (پوپلار) تەرىپىدىن بورمىلىنىپ، مۇقەددەس كىتابلاردىكى (تەۋرات ۋە ئىنجىللاردىكى) ئىلاھىي تېكىستلەرگە ئارىستوتىل قاتارلىق ئەينى ۋاقىتتىكى پەيلاسوپلارنىڭ نەزىرىيىلىرى ئىلاھىي تېكىست سۈپىتىدە كىرگۈزۈلگەن، شۇنداقلا پوپلار ئوتتۇرىغا قويغان شەخسىي قاراشلارمۇ ئىلاھىي تېكىست تۈسىنى ئالغان ئىدى.

ياۋروپادا گۈللىنىش دەۋرىنىڭ باشلىنىشى بىلەن تەۋرات ۋە ئىنجىللاردىكى كائىنات ۋە جانلىقلارنىڭ يارىتىلىشى توغرۇلۇق ئوتتۇرىغا قويۇلغان تەلىماتلارنىڭ ئىلىم-پەن ئالىملىرى كەشىپ قىلغان ئىلمىي ھەقىقەتلەر بىلەن زىت ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى. شۇنىڭ بىلەن ئىلىم-پەن ئالىملىرى بىلەن چېركاۋلار ئوتتۇرىسىدا تارىختىكى مەشھۇر توقۇنۇش يۈز بەردى. بۇ توقۇنۇش نەتىجىسىدە نۇرغۇنلىغان تەبىئىي پەن ئالىملىرى چېركاۋ ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى، ھەتتا بەزىلىرى ئۆلتۈرۈلدى. بىراق، ئاخىرقى غەلىبە ئىلىم-پەن ئالىملىرىغا مەنسۇپ بولدى. شۇنداق قىلىپ ياۋروپادا «دىن ئىلىم-پەنگە قارشى» دەيدىغان ئۇقۇم ئومۇمىيۈزلۈك شەكىللەندى. شۇنداقلا، ئىلىم-پەن ئالىملىرىمۇ چېركاۋلار بىلەن بولغان توقۇنۇشىدا ئۆزلىرىنىڭ غەلىبىسىنى كاپالەتلەندۈرۈش ئۈچۈن دىنىنىڭ تەلىماتلىرىغا زەربە بېرىدىغان ھەر قانداق بىر قاراشنى -ئۇنىڭ ئىلمىيلىكى ياكى ئىلمىي ئەمەسلىكى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرماستىنلا- قوبۇل قىلىپ، ئۇنى چېركاۋلارغا زەربە بېرىشتە ئۆزلىرى

ئۈچۈن قورال قىلىدىغان بىر خىل ھالەت شەكىللەندى.

ئىلىم-پەن ئالىملىرى (يەنى ياۋروپا مەرىپەتچىلىك ھەرىكىتى) چېركاۋلار ئۈستىدىن غەلىبە قىلغان، فرانسىيىدە بۇرژۇئازىيە ئىنقىلابى بىلەن سانائەت ئىنقىلابىمۇ غەلىبىگە ئېرىشكەن، كىشىلەر ئارىسىدا «دىن- ئىلىم-پەن بىلەن زىتلىشىدۇ» دېگەن قاراش كۆككە كۆتۈرۈلگەن مۇشۇنداق بىر پەيتتە، دارۋىن تەدرىجى تەرەققىيات نەزەرىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، چېركاۋنىڭ «ئىنسان ئادەم ئاتا بىلەن ھەۋۋا ئانىدىن تۆرەلگەن» دېگەن تەلىماتىغا قاتتىق زەربە بەردى. شۇنىڭ بىلەن بۇ نەزەرىيە ئىلىم-پەن ئالىملىرىنىڭ خرىستىيان چېركاۋلىرىغا زەربە بېرىشتە زور كۈچكە ئىگە قورالىغا ئايلاندى. شۇ سەۋەبتىن ئىلىم-پەن ئالىملىرى تەدرىجى تەرەققىيات نەزەرىيىسىنى خۇددى تەۋرەنمەس ئىلمىي ھەقىقەت سۈپىتىدە قوبۇل قىلىپ، بۇنىڭغا قارشى ئوتتۇرىغا قويۇلغان ھەر قانداق بىر تەنقىدنى -گەرچە ئىلمىي تەنقىد بولسىمۇ- دىنىي غەرەز بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇلغان، دەپ قاراپ قوبۇل قىلىشتىن باش تارتتى. مانا شۇنىڭدىن بىرى بۇ نەزەرىيە ئىلىم-پەن ئالىملىرىنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشىپ كەلگەن ئىدى. ھەتتا بەزىلىرى تەدرىجى تەرەققىيات نەزەرىيىسىنى ئىلمىي ئاساسقا ئىگە قىلىش مەقسىتىدە، ئەينى ۋاقىتلاردا، قېزىۋېلىنغان ئىسكىلىتلارغا ئوخشىغان بەزى پاكىتلارنى ساختىلاشتۇرۇشتىنمۇ ئەيمەنمىگەن ئىدى.

بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئىلىم-پەن ئالىملىرىنىڭ ئۆز ۋاقتىدا تەدرىجى تەرەققىيات نەزەرىيىسىنى قىل سىغمايدىغان ھەقىقەت سۈپىتىدە قوبۇل قىلغانلىقى بۇ نەزەرىيىنىڭ ئىلمىي ھەقىقەت ئىكەنلىكىدىن ئەمەس، بەلكى «سېر ئارتېر» ئېيتقاندەك، بۇ نەزەرىيىنى رەت قىلىش دېگەنلىك ئىلىم-پەن ئالىملىرىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنىگە ئايلانغان خرىستىيان چېركاۋلىرىنىڭ تەلىماتلىرىغا ئىشىنىش ۋە ئۇلارغا بويسۇنۇش دېگەنلىكتىن دېرەك بېرەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىلىم-پەن ئالىملىرى بۇزۇلغان خرىستىيان دىنىنىڭ ھاكىممۇتلەق چېركاۋلىرىغا باش ئېگىشتىن كۆرە دارۋىن نەزەرىيىسىنى -گەرچە ھەقىقەتكە ئۇيغۇن كەلمىسىمۇ- قوبۇل قىلىشنى ئەۋزەل كۆرگەن ئىدى.

بىراق ئىلىم-پەن ئالىملىرى ئۆزلىرىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى بولغان چېركاۋلار ھاكىمىيىتىنى مەغلۇپ قىلىپ، بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن، مانا ئەمدى، چېركاۋلار بىلەن بولغان توقۇنۇشتا ئۆزلىرى ئۈچۈن ياخشى خىزمەت قىلغان دارۋىن نەزەرىيىسىنىڭ ئىلمىي ھەقىقەت ئەمەسلىكىنى، ئۇنىڭ نوقۇل نەزەرىيە ئىكەنلىكىنى، ئىلىم-پەن تەرەققىي قىلغانسېرى، خۇسۇسەن فىزىكا ۋە بىئولوگىيە ئىلىملىرىدا زور ئىلگىرىلەش يۈز بەرگەندىن كېيىن، بۇ نەزەرىيىنىڭ ئىلمىي ئاساسقا تايانمىغان قۇرۇق سەپسەتە ئىكەنلىكىنىڭ كۈندىن-كۈنگە ئاشكارىلىنىۋاتقانلىقىنى ئېلان قىلماقتا.

سەئۇدى ئەرەبىستانىدا چىقىدىغان «ئىلمىي مۆجىزە ژۇرنىلى»2010-يىلى 5-ئايلىق سانىدا، تەدرىجى تەرەققىيات نەزەرىيىسى توغرىسىدا بىر ماقالە ئېلان قىلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭ مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە،

1999-يىلى 11- ئاۋغۇست كۈنى، ئامېرىكىنىڭ كانساس ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىدارىسى تەدرىجى تەرەققىيات نەزەرىيىسىنى دەرسلىك پروگراممىسىدىن چىقىرىپ تاشلاش قارارىنى ئېلان قىلغان. ئارقىدىنلا (Tennesee) ۋە (Louisiana) ۋىلايەتلىرىدىكى مائارىپ ئىدارىلىرىمۇ تەدرىجى تەرەققىيات نەزەرىيىسىنى دەرسلىكلەردىن چىقىرىپ تاشلىغانلىقىنى

سىرتىدا، بۇ نەزىرىيىگە تەشەببۇس قىلىدىغان ھەر قانداق ئوقۇتقۇچىنى ئىشتىن چىقىرىشى قارارىنى ئېلان قىلغان. شۇنداقلا، (Washingtonj) ۋە (Ohaio) ۋىلايەتلىرىدىكى مائارىپ ئىدارىلىرىمۇ(Pandas & people) ناملىق كىتابنى دەرسلىك پروگراممىسىغا كىرگۈزۈشنى تەۋسىيە قىلغان. بۇ كىتاب ھەر بىر بېتىدە تەدرىجى تەرەققىيات نەزىرىيىسىگە قاخشاتقۇچ زەربە بەرگەن ۋە دارۋىنىزم ئىدىيىسىنى تولپىدىن يىمىرىپ تاشلايدىغان كىتاب ئىدى.

ستۇكگولد1999-يىلى 23-ئاۋغۇست كۈنى"تايم" ژۇرنىلىدا ئېلان قىلغان «مايمۇندىن تەرەققىي قىلىش» ناملىق ماقالىسىدا، تەدرىجى تەرەققىيات نەزىرىيىسىنى ھازىرغىچە قوللاپ كېلىشنىڭ سەۋەبىنى بايان قىلىپ: «بۇنىڭ سەۋەبى، بۇ نەزىرىيىنىڭ ئورنىنى باسىدىغان تەۋرەنمەس بىر ئىلمىي ھەقىقەتنىڭ شۇ ۋاقىتتا كەشپ قىلىنمىغانلىقىدا ئىدى» دېگەن.

ئىسلام دىنى ۋە تەدرىجى تەرەققىيات نەزىرىيىسى

1902. سوئال: ئىسلام دىنى تەدرىجى تەرەققىيات نەزىرىيىسىگە قانداق قارايدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى جانلىقلاردا تەدرىجى تەرەققىي قىلىش ھادىسىسىنىڭ يۈز بەرگەنلىكىنى ئىنكار قىلمايدۇ. بەلكى قۇرئان كەرىمدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىدە ئاسمان جىسىملىرى، يەر قاتلاملىرى، تاغلار، ئۆسۈملۈكلەر ۋە باشقا ئورگانىزىملارنىڭ يارىتىلىش جەريانىدا تەدرىجى تەرەققىي قىلىش باسقۇچىنى بېسىپ ئۆتكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: ئاسمان جىسمىنىڭ دەسلەپتە قانداق شەكىللەنگەنلىكىگە ئىشارەت قىلىپ قۇرئان كەرىم مۇنداق دەيدۇ: ﴿كاپىرلار كۆرمەمدۇكى، ئاسمانلار ۋە زېمىن ئەسلىدە بىر-بىرىگە تۇتاش ئىدى، بىز ئۇلارنىڭ ئارىسىنى ئايرىۋەتتۇق﴾[1]

يەنە بىر ئايەتتە ئاسماندىكى يۇلتۇزلار سىستېمىسى ۋە قۇياش سىستېمىسىنىڭ نېمىدىن شەكىللەنگەنلىكىگە ئىشارەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاندىن ئاللاھ ئاسماننى يارىتىشقا يۈزلەندى، ۋاھالەنكى، ئۇ ئىس-تۈتەك ھالىتىدە ئىدى﴾ [2]

قۇرئان كەرىمنىڭ بۇ ئىلمىي خەۋەرلىرىنى ئەمدىلا ئىلىم-پەن ئالىملىرى ئىزدىنىش ئارقىلىق تېپىپ چىققان.

قۇرئان كەرىم يەنە يەرشارىنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشىدە قانداق باسقۇچلارنى بېسىپ ئۆتكەنلىكى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ: ﴿زېمىننىڭ (يەر شارىنىڭ) قانداق يېيىلغانلىقىغا قاراپ باقمامدۇ؟﴾[3] يەنى يەرشارى دەسلەپتە ئۇستۈنكى قىسمى بولغان يەر پوستىنىسىز ئىدى، ئاندىن ئۇنى يېيىش ئارقىلىق ئۇنىڭغا يەر پوستىسى شەكىللەندۈرۈلگەن.

يەنە بىر ئايەتتە: ﴿بىز زېمىننى يايدۇق، ئۇنىڭدا تاغلارنى تاشلىدۇق ۋە ئۇنىڭدا ھەر تۈرلۈك چىرايلىق ئۆسۈملۈكلەرنى ئۈندۈردۇق﴾ [4] دەيدۇ.

يەنە بىر ئايەتتە: ﴿ئاللاھ زېمىننى يايدى ۋە ئۇنىڭدا تاغلارنى، دەريالارنى ياراتتى﴾[5]

---

(1) ئەنبىيا سۈرىسى 30- ئايەت.
(2) فۇسسىلەت سۈرىسى 11- ئايەت.
(3) غاشىيە سۈرىسى 20- ئايەت.
(4) قاف سۈرىسى7- ئايەت.
(5) رەئد سۈرىسى3- ئايەت.

دېيدۇ. يۇقىرىقى ئايەتلەر ئۈستىدە ياخشى مۇلاھىزە قىلىدىغان بولساق، ئەسلىدە ھازىرقىدەك يېيىتىلغان يەر شارىنىڭ يوقلىقىنى، ئۇنىڭدا تاغ، دەريالارنىڭ يوقلىقىنى، شۇنداقلا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بولمىغانلىقىنى، بۇلارنىڭ ھەممىسى - نۆۋەتتىكى ئىلىم-پەن ئىسپاتلىغاندەك — يەر شارىنىڭ يېيىتىلىشىغا ئەگىشىپ، ۋۇلقانلار بىلەن يەر شارى چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن ئېتىلىپ چىقىش ئارقىلىق تەدرىجى ۋۇجۇدقا كەلگەنلىكىنى كۆرىۋالالايمىز.

ئادەملەردىكى ئۆزگىرىشلەر توغرۇلۇق ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ بويي ئىگىزلىكى ئاتمىش گەز ئىدى»[1]. يەنە بىر ھەدىستە: «جەننەتكە كىرىدىغان ھەر قانداق كىشى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ شەكلىگە كىرىدۇ، ئۇنىڭ بويى ئاتمىش گەز ئىدى، ئاندىن كىشىلەر تا بۈگۈنگىچىلىك كىچىكلەپ كەلگەن»[2].

دېمەك ئادەملەرنىڭ جىسمى ئەسلىدە بويي جەھەتتە ناھايىتى ئىگىز، توغرىلىق جەھەتتىمۇ ناھايىتى كەڭ بولغان. تەدرىجى كىچىكلىشىش ئارقىلىق نۆۋەتتىكىدەك كىچىك جىسىملىق ئادەمگە ئايلانغان. ساسكىس ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تەتقىقاتچىلىرى بىر ئادەمنىڭ ئىزىنىڭ تاشقا ئايلانغان قالدۇقىغا ئاساسلىنىپ ئېلىپ بارغان تەتقىقات نەتىجىسىدە، بۇنى ئىسپاتلاپ چىققان.

دارۋىندىن بىر قانچە ئەسىر ئىلگىرى ئۆتكەن ئىسلام ئالىملىرىدىن بىر قانچىسى دارۋىندىن بۇرۇنلا بۇ تەدرىجى تەرەققىيات توغرۇلۇق سۆز ئاچقان. مەسىلەن: ئەھمەد ئىبنى سەھل ئەلبەلخى[3] «باشلىنىش ۋە تارىخ» ناملىق ئەسىرىدە، ئەھمەد ئىبنى مۇھەممەد مىسكەۋەيھ[4] «ئەخلاقنى تۈزىتىش ۋە ئىرقنى پاكلاش» ناملىق ئەسىرىدە، ئىبنى خەلدۇن[5] "مۇقەددىمە" ناملىق ئەسىرىدە جانلىقلاردا تەدرىجى تەرەققىي قىلىش ھادىسىسىنىڭ يۈز بەرگەنلىكى توغرۇلۇق سۆز ئاچقان. شۇنداقلا يېقىنقى زامان ئىسلام ئالىملىرىدىن ئەققاد، فەرىد، ۋۇجدى، باشەمىل، سەييىد قۇتۇب ۋە مۇھەممەد قۇتۇب قاتارلىقلارمۇ تەدرىجى تەرەققىيات نەزىرىيىسىنىڭ ئەسلىدە ئەقىلغا مۇۋاپىق ئىكەنلىكىنى، بىراق بۇ نەزىرىيە يامان غەرەزلىك يەھۇدىيلار تەرىپىدىن دىنغا، خۇسۇسەن خرىستىئان دىنىغا زىيانكەشلىك قىلىش

(1) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.
(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.
(3) ئەھمەد ئىبنى سەھل ئەلبەلخىي ھىجرىيىنىڭ 235-يىلى (849م) ھازىرقى ئافغانىستاننىڭ بەلەخ رايونى ئەتراپىدىكى شامىستان دېگەن جايدا دۇنياغا كەلگەن ، ئاسترونومىيە، پەلسەپە، جۇغراپىيە ۋە شەرىئەت ئىلىملىرىدە داڭ چىقارغان ئالىم ھەم ئىسلام مۇتەپەككۇرى بولۇپ، ئاتمىش پارچىدىن كۆپ كىتاب يازغانلىقى سۆزلىنىدۇ. ئەڭ مەشھۇر ئەسىرى «دۇنيادىكى جايلار ۋە رايونلارنىڭ رەسىملىرى» دېگەن كىتابتۇر. بۇ كىتابتا دۇنيانىڭ جۇغراپىيىسىنى سىزىپ چىققان ۋە دۇنيانى يىگىرمە پارچىغا ئايرىپ، ھەر بىرىنى سۈرەتلىك ھالدا تەپسىلى چۈشەندۈرگەن. ھىجرىيىنىڭ 322-يىلى (934م) بەلەختە ئالەمدىن ئۆتكەن.
(4) ئەھمەد ئىبنى مۇھەممەد مىسكەۋەيھ ھىجرىيىنىڭ 325-يىلى (937م) ئىراننىڭ رەي دېگەن يېرىدە دۇنياغا كەلگەن، ئاتاغلىق شائىر، پەيلاسوپ ۋە مۇئەررىخ ئالىم. ئۇ «ئەخلاقنى تۈزىتىش ۋە ئىرقىي پاكلاش» ناملىق مەشھۇر ئەسىرىدە، پەلسەپە ئەخلاقى، مۇئامىلە ئەخلاقى ۋە ئىنسانلارنى ئىسلاھ قىلىش ماۋزۇلىرىدا، مۇسۇلمانلاردىن تۇنجى قېتىم ئىلمىي ۋە پەلسەپىۋى قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان، ھەتتا كىشىلەر تەرىپىدىن ئۈچىنچى مۇئەللىم دەپ ئاتالغان مەشھۇر ئالىم. ئەھمەد ئىبنى مۇھەممەد مىسكەۋەيھ ھىجرىيىنىڭ 421-يىلى (1030م) ئالەمدىن ئۆتكەن.
(5) ئىبنى خەلدۇن ھىجرىيىنىڭ732-يىلى (1332م) تۇنىستا دۇنياغا كەلگەن مەشھۇر مۇئەررىخ ۋە ئىلمۇل ئىجتىمائى تەسىس قىلغان، تارىخ، پەلسەپە ماتېماتىكا، لوگىكا قاتارلىق ئىلىملەردە كۆپلىگەن ئەسەرلەرنى يازغان، نامى دۇنياغا تونۇلغان يېتۈك ئالىم. ئۇنىڭ ئەڭ مەشھۇر ئەسىرى "مۇقەددىمە" ناملىق ئەسەر بولۇپ، بۇ ئەسىرىدە جۇغراپىيە، ئاسترونومىيە، ئىنسانلارنىڭ خاراكتېرى ۋە ئۆزگىچىلىكلىرى ھەققىدە تەپسىلى سۆزلىگەن. ئىبنى خەلدۇن ھىجرىيىنىڭ808-يىلى (1406م) قاھىرە شەھىرىدە ئالەمدىن ئۆتكەن.

مەقسىتىدە، ئىلمىي يۆنىلىشىدىن يىراقلاشتۇرۇلۇپ، ئەسلىدىكى ماھىيىتى بورمىلانغان، دېگەن قاراشنى تەكىتلىگەن.

1903. سوئال: ئىسلام دىنى ئېتىراپ قىلىدىغان تەدرىجى تەرەققىيات قايسى؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى ئېتىراپ قىلىدىغان ۋە قوبۇل قىلىپ قوللايدىغان تەدرىجى تەرەققىيات ھەر بىر جانلىقنىڭ ئۆز تۈرى ئىچىدىكى تەرەققىياتىدۇر. ھەتتا ئىسلام دىنى كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى ئورگانىزىملاردا ئەسىرلەر بويى ئۆزگىرىش بولغانلىقى ۋە ئۇنىڭ تەدرىجى تەرەققىي قىلغانلىقىنىمۇ ئېتىراپ قىلىدۇ. شۇنىڭدەك، دارۋىنىزمچىلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى دەلىلى بولغان " گېنلاردا توساتتىن ئۆزگىرىش" يۈز بېرىشى نەتىجىسىدە بىر تۈردىكى ھايۋانلارنىڭ نەچچە خىللىرى ۋۇجۇدقا كېلىشىنىمۇ قوبۇل قىلىدۇ. بىراق، ئىسلام دىنى "بارچە جانلىقلارنىڭ تاق ھۈجەيرىلىك ئامېبا ناملىق بىر خىل ھايۋاندىن ھەر خىل تۈرلەرگە تەرەققىي قىلغان، ئىنسان ئاۋۋال مايمۇنغا، مايمۇندىن نۆۋەتتىكى كۆركەم ئىنسانغا تەرەققىي قىلغان" دەيدىغان ئەپسانىۋى ھېكايىلەرگە قەتئىي ئىشەنمەيدۇ ۋە ھەرگىز قوبۇل قىلمايدۇ. چۈنكى دارۋىن دەۋرىدە بىلىنمىگەن ئىرسىي ئامىللارنىڭ كەشىپ قىلىنىشى، دارۋىنىزمچىلار ئوتتۇرىغا قويغان "تۈرلەر بىر- بىرىدىن تەرەققىي قىلىش ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلگەن" دەيدىغان ئەپسانىنىڭ قەتئىي مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلىدى. ھەر بىر تۈرنىڭ ئۆزىگە خاس ئىرسىي ئامىللىرى بولۇپ، بىر قانچە مىليون يىللار ئۆتسىمۇ بۇ ئىرسىي ئامىللار ئۆز خۇسۇسىيىتىنى يوقىتىپ، باشقا بىر تۈرگە ئايلىنىپ قېلىشىنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى يېڭى ئىلىم-پەن ئىسپاتلىدى. مەسىلەن: مۈشۈكنىڭ ئىرسىي ئامىللىرىدا ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، زامانلارنىڭ ئۆتىشى بىلەن ئۇنىڭ ئىنتقا تەرەققىي قىلىشى مۇمكىن بولمىغانغا ئوخشاش بىر ئىش. چۈنكى مۈشۈكنىڭ تەرەققىي قىلىشى مۈشۈكلۈك دائىرىسىدە بولىدۇ، ئۇنىڭدىن ئۇزاقلا كېتەلمەيدۇ. مۈشۈكنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئۇنىڭ تۈرىنىڭ خىلمۇ-خىل بولىشىغا سەۋەب بولىشى مۇمكىنكى، ئەمما ئۇنىڭ ئىنتقا ياكى باشقا بىر ھايۋانغا ئۆزگىرىپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس. بۇ ئاددىي ئىلمىي ھەقىقەتنى ئىرسىيەت ئىلمىدىن خەۋىرى بار ھەر قانداق ئادەم ياخشى چۈشىنىدۇ.

خۇلاسە قىلغاندا، ئىسلام دىنى قوللايدىغان ۋە قوبۇل قىلىدىغان تەدرىجى تەرەققىيات ھەر تۈرنىڭ ئۆز تۈرى دائىرىسى ئىچىدە بولىدىغان، ئىنساننىڭ ئېگىز بويلۇق، زور غوللۇق ۋە ئۇزۇن ئۆمۈرلۈك ئىنساندىن ھازىرقىدەك كىچىك تەنلىك، قىسقا ئۆمۈرلۈك ئىنسانغا ئايلىنىشىدەك، ھەر تۈرنى ئۆز دائىرىسى ئىچىدە نەچچە خىل شەكىللەرگە كۆپەيتىدىغان تەدرىجى تەرەققىياتتۇر.

ئاتېئىزم ئېقىمىنىڭ باش كۆتۈرىشى

1904. سوئال: ئاتېئىزم ئېقىمىنىڭ چىقىشىغا تۈرتكە بولغان سەۋەبلەر قايسىلار؟

جاۋاب: ئاتېئىزم ئېقىمىنىڭ چىقىشىغا تۈرتكە بولغان سەۋەبلەرنىڭ بېشىدا ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى ياۋروپا خرىستىئان چىركاۋلىرىنىڭ دىن نامىدىن خەلقنى مىسلىسىز دەرىجىدە ئەزگەنلىكى، ئەقىل قوبۇل قىلالمايدىغان دەرىجىدىكى خۇراپات ۋە سەپسەتىلەرنى دىن نامىدىن

قانۇنلاشتۇرۇپ يەرلىك خەلققە زورلاپ تاڭغانلىقى ۋە ئۆزلىرىنىڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتىنى ساقلاپ قېلىش يولىدا قانداقلا بىر ئىلىم – پەن ۋە ئىلمىي كەشپىياتلارنى دىن نامىدىن رەت قىلىپ، دىننى ئىلىمگە قارشى قىلىپ كۆرسەتكەنلىكى كېلىدۇ. ئاتېئىزمنىڭ مەيدانغا چىقىشى ۋە تارقىلىشىدا يەھۇدىيلارنىڭ قولى بارلىقى ھېچكىم ئىنكار قىلالمايدىغان بىر ھەقىقەت. چۈنكى يەھۇدىيلار ياۋروپا خەلقىنىڭ مۇستەبىت خرىستىئان چېركاۋلىرىغا بولغان ئۆچمەنلىكى ۋە ئۇلارغا قارشى ئىنقىلابلىرىدىن پايدىلىنىپ، پۈتۈن ياۋروپا قىتئەسىدە ئاتېئىزم پىكرىنى تارقىتىشتا چوڭ رول ئوينىغان. مانابۇ، قۇرئان كەرىمنىڭ يەھۇدىيلارنى(سىلەر يەر يۈزىدە چوقۇم ئىككى قېتىم بۇزغۇنچىلىق قىلىسىلەر)(1)دېگەنلىكىنىڭ ئەمەلىي ئىسپاتىدۇر.

1905. سوئال: غەربلىكلەر ئاتېئىزمنىڭ تارقىلىش سەۋەبىنى نېمە دەپ چۈشەندۈرىدۇ؟

جاۋاب: غەربلىكلەرنىڭ ئاتېئىزم ئېقىمىنىڭ تارقىلىشىغا ئالاقىدار ئوتتۇرىغا قويغان سەۋەبلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) خرىستىئان چېركاۋلىرى ئوتتۇرىغا قويغان دىنىي دەۋالار بىلەن يېڭى كەشىپ قىلىنغان تەجرىبە ئىلمىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئېغىر زىددىيەتلەرنىڭ مەۋجۇدلىقى. غەربلىكلەر خرىستىئان چېركاۋلىرىنىڭ دىنىي دەۋالىرىنىڭ كۆرسەتمىلىرىدىن كۆپلىرىنىڭ تەجرىبە ئىلىملىرى ئىسپاتلاپ چىققان نەزىرىيىلەرگە قارشى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىشتى ھەم ھېس قىلىشماقتا.

(2) ھېسسىي ياكى ئەقلىي پاكىت ئاساسىغا تايانغان تەجرىبە ئىلمىنىڭ پرىنسىپى بىلەن خرىستىئان دىنىنىڭ پرىنسىپى ئوتتۇرىسىدىكى زىتلىقلار. چۈنكى ئىلمىي پرىنسىپ لوگىكىلىق ئۇيغۇنلىششىنى شەرت قىلىدۇ، دىنىي پرىنسىپ دىنىي ھەقىقەتلەرنى-گەرچە ئېنىق ئەقىل لوگىكىسىغا زىت بولسىمۇ- قوبۇل قىلىۋېرىش ئاساسىدا ئەقلىي زىتلىقلارنىمۇ قوبۇل قىلىدۇ.

(3) غەربنىڭ كۆپلىگەن دىنىي ئالىملىرى ۋە دىنىي زىيالىيلىرى غەيبىي(مېتافىزىكا) مەسىلىلەردە ئۆزلىرىنىڭ پاكىتسىز قاراشلىرىنى ھەقىقەت سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا قويغان. مەسىلەن، نيۇتوننىڭ دوزاخ توپوگرافىيە توغرىسىدىكى قاراشلىرىغا ئوخشاش.

(4) بەزى دىندار تەبىئىي پەن ئالىملىرى مۇتەئەسسىپلىك قىلىپ، ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى دىنىي دەۋالارغا بويسۇندۇرۇش ئۈچۈن ئىلمىي ھەقىقەتلەرنىڭ بويىنىنى تولغاشقا ئورۇنغان. مەسىلەن، مىتران (جېيمىز ئەشىر) ئىنجىلنىڭ بەزى تېكىستلىرىنى تەھلىل قىلىپ، يەرشارى مىلادىيىدىن بۇرۇن 4004 - يىلى يارىتىلغان دەپ نەتىجە چىقارغان. بۇ نەتىجە مىلادىيە 1650- يىلى رەسمىي نەشىر قىلىنغان، ئۇزۇن ئۆتمەي مۇقەددەس كىتاب (ئىنجىل)نىڭ «تەكۋىن» بۆلۈمىنىڭ ئاستىغا بېرىلگەن ئىزاھاتىغا قوشۇپ قويۇلغان بولۇپ، ۋىكتورىيان(Victorian، 1837-1901)دەۋرىگە قەدەر ئىنجىلدا ئىزاھات سۈپىتىدە تۇرغان.

(5) ئىلىم-پەن بىلەن دىن ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت دىنىنىڭ تارماق مەسىلىلىرىگە يىغىنچاقلىنىپ قالماستىن، بەلكى پرىنسىپال ئاساسلىق مەسىلىلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان. دىنشۇناس ئالىملار نەزىرىدىمۇ خرىستىئان دىنى تايىنىۋاتقان كىتاب(ئىنجىل)نىڭ مەسىھ (ھەزرىتى ئىسا ئەلەيھىسسالام)نىڭ سۆزى ئىكەنلىكىگە ئىلمىي پاكىت يوقلىقى ھەممىگە ئايان. ھەممەيلەن بىلىدىغان ھەقىقەت شۇكى، ئىنجىلنى باشقىلار يازغان، ئۇلارنىڭ بەزىسى تونۇشلۇق ئادەملەر، يەنە بەزىلىرىنىڭ سالاھىيىتى ئېنىق ئەمەس ئادەملەردۇر، ئۇلار ئۇ

---

(1) ئىسرا سۈرىسى4- ئايەت

كىتابنى ئىسا ئەلەيھىسسالامدىن خېلى ئۇزۇن زاماندىن كېيىن يازغان. بۇ كىتابنى يازغانلارنىڭ سۆزلىرىدە زىددىيەتلەر كۆپ.

(6) مۇقەددەس كىتابتىدىكى زىتلىقلار ئىلاھنىڭ زاتىغا ئالاقىدار قاراشلانىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان. چۈنكى ئىلاھ ياراتقۇچى دەپ سۈپەتلىنىپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا بالا مەنسۇپ قىلىنغان ۋە «ئىسا ئاللاھنىڭ بالىسى» دەپ قارالغان. ئىلاھ بىر دېيىلىپ تۇرۇپ، ئۇ «ئاللاھ، ئىسا ۋە مۇقەددەس روھ» ئۈچىدىن تەركىب تاپقان دەپ قارالغان[1].

ئاتېئىزمچىلارنى ۋاقىتلىق غەلىبىگە ئېرىشتۈرگەن سەۋەبلەر

1906. سوئال: ئاتېئىزمچىلار بۇ غەلىبىگە قانداق ۋاسىتىلەر بىلەن ئېرىشكەن؟

جاۋاب: ئاتېئىزمچىلار بۇ غەلىبىگە تۆۋەندىكى ۋاسىتىلەر بىلەن ئېرىشكەن:

(1) ئاتېئىزمچىلار ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى ئاتېئىزم قاراشلىرى بىلەن ئىزاھلاش، ئاندىن بۇ نەزەرىيىلەرنى ئاشۇ ھەقىقەتلەرنى ئىزاھلاپ بېرىشكە قادىر دەپ تەسۋىرلەش ۋە دىنىي پۇراق بار ياكى دىنىنى قوللايدىغان ھەر قانداق پۇراقتا ئىگە نەزەرىيىنى چەتكە قېقىشتا غەلىبە قىلىشتى.

(2) ئاتېئىزم نەزەرىيىلىرىنى نەشىر قىلىش، ئۇنى مۇداپىئە قىلىش ۋە ئوقۇغۇچىلارغا-ئۇلارنىڭ ئاتېئىزم نەزەرىيىلىرى ئىلمىي ھەقىقەتلەر دېگەن ئېتىقادتا تەربىيىلىنىشى ئۈچۈن-دەرسلىك قىلىشتا ئۇتۇق قازىنىشتى. گەرچە ئۇ نەزەرىيىلەر تولۇق تەجرىبىدىن ئۆتمىگەن نەزەرىيە ياكى خىيال بولسىمۇ، ئاتېئىزم مەكتەپلىرىدە چىن ھەقىقەت دەپ سىڭدۈرۈلىدۇ، گويا خاتالىقنى قوبۇل قىلمايدىغان نەزەرىيە سۈپىتىدە دەرسلىك قىلىنىدۇ.

(3) ئاتېئىزمچىلارنىڭ بۇ نەزەرىيىلىرىگە جېنى بىلەن مۇتەئەسسىپلىك قىلىشى، ئۇلارنى بۇ نەزەرىيىلەرنى يالغانغا چىقىرىدىغان ياكى ئۇنىڭ كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرىدىغان ھەقىقەتلەرگە كۆز يۇمىدىغان ئەھۋالغا كەلتۈرۈپ قويىدى. مەسىلەن، ئاتېئىزمچىلار دارۋىننىڭ تەدرىجى تەرەققىيات نەزەرىيىسىگە مۇتەئەسسىپلىك قىلىدۇ، دارۋىننىڭ نەزەرىيىسىگە ئىشەنگۈچىلەر ھازىر بىئولوگىيە ساھەسىدىكى مەشھۇر شەخسلەر بولۇپ، بۇلار دارۋىن نەزەرىيىسىنى تەنقىد قىلغان ياكى ئۇ نەزەرىيىگە رەددىيە بەرگەن ياكى ئۇ نەزەرىيىنىڭ خاتالىقىنى ئىسپاتلاپ چىققانلارنى كۆرسە ئىچى سىقىلىپ، ئۇلارنى نادان ياكى دىنىي مۇتەئەسسىپلەر دەپ تۆھمەت قىلىدۇ.

(4) ئاتېئىزمچىلار ھەرخىل ۋاسىتىلەرنى قوللىنىپ كىشىلەرگە دىنىنىڭ سۈرىتىنى سەت كۆرسىتىش، ئۇنى ھەمىشە ئىلىم – پەنگە قارشى قىلىپ كۆرسىتىش ئارقىلىق كۆپ كىشىلەرنى قانداقلا بىر دىندىن يىراقلاشتۇرۇش تاكتىكىسىنى قوللاندى[2].

ئاتېئىزم پەلسەپىسىنىڭ ئىسلام دۇنياسىدىكى تەسىرى

1907. سوئال: ئاتېئىزم ۋە كوممۇنىزم ئېقىمى ئەرەبلەردە قانداق تەسىر قوزغىغان؟

جاۋاب: كارل ماركس بىلەن ئېنگلس ئېلان قىلغان كوممۇنىزم خىتابنامىسىدا مۇنداق

(1) islamawazi.net.

(2) islamawazi.net.

دېيىلگەن: «ئەخلاق ۋە دىن دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى بۇرژۇئازىيىنىڭ خىياللىرى بولۇپ، بۇلارنىڭ ئارقىسىغا ئۇلارنىڭ مەنپەئەتلىرى يوشۇرۇنغان». ئەرەب ئىسلام ئەللىرىدە كوممۇنىزم پەلسەپىسىنىڭ تەسىرى ئاز بولمىغان. بەزى دۆلەتلەردە، ماركسىزم ئېدىيىسىنى ۋە سوتسىيالىزمنى قوبۇل قىلىش، ھەتتا تەشۋىق قىلىش ئەۋجگە چىققان.

مەسىلەن: مىسىردا جامال ئابدۇنناسىرنىڭ[1] ئەرەب مىللەتچىلىكىنى ئاساس قىلغان سوتسىيالىزم چاقىرىقى تازا راۋاج تاپقان يىللىرىدا، ئەزەلدىن ئىسلام دىنىنىڭ شەرەپى بىلەن مىللەت قاتارىغا كۆتۈرۈلگەن ئەرەب مۇسۇلمانلىرىمۇ ئۆزلىرىنىڭ توغرا ئەقىدىسىدىن شەكلىنىش ۋە ئىسلامدىن قىسمەن بۇرۇلۇش دەۋرىنى باشتىن كەچۈرگەن.

مىسىردىكى ناسىرىزمچىلارنىڭ تەشۋىقاتچىلىرىدىن بىرى بولغان مەشھۇر يازغۇچى ئەھمەد ھەسەن زىيات 1963-يىلى «ئەزھەر ژۇرنىلى» دا ئېلان قىلغان بىر ماقالىسىدا، ئۆزىنىڭ مۇرتەد (ئىماندىن يېنىۋالغان)لىكى ۋە چېكىگە يەتكەن مۇناپىقلىق پەردىسىنى ئېچىپ تاشلاپ مۇنداق دەپ يازغان: «مۇھەممەد(ئەلەيھىسسالام) ئەمەلگە ئاشۇرغان بىرلىك ئومۇمىي پىرىنسىپ ئىدى. چۈنكى ئۇ ئەقىدە ئۈستىگە قۇرۇلغان ئىدى. ئەمما ئەقىدە ھەر قانچە داۋام قىلسىمۇ، ئاخىرى ئاجىزلىشىدۇ ياكى يوقىلىپ تۈگەيدۇ. سالاھىددىن[2] ئەمەلگە ئاشۇرغان بىرلىك قىسمەن بىرلىك بولۇپ، ھاكىمىيەتنى ئاساس قىلغان بىرلىك ئىدى. ھاكىمىيەت ئاساسىغا قۇرۇلغان بىرلىكمۇ داۋام قىلمايدۇ. چۈنكى ھاكىمىيەت مەڭگۈ داۋام قىلمايدۇ. ئەمما ئابدۇنناسىر چاقىرغان بىرلىك مەڭگۈگە داۋام قىلىدۇ ۋە تەرەققى قىلىدۇ. چۈنكى ئۇ تۇرمۇشتا سوتسىيالىزم، پىكىردە ئەركىنلىك، ھۆكۈمدە دېموكراتىيە ئۈستىگە قۇرۇلغان بىرلىك بولۇپ، بۇ ئۈچ ئامىل مەڭگۈلۈك بىرلىكنىڭ كاپالىتىدۇر»[3].

ئەمەلىيەتتە ناسىرىزم چاقىرىقى ۋە مىسىردا ۋاقىتلىق دەۋر سۈرگەن سوتسىيالىزم ھاكىمىيىتى مەزكۇر يازغۇچى دەۋا قىلغاندەك مەڭگۈگە داۋام قىلالىدىمۇ؟

ھەرگىزمۇ داۋام قىلالمىدى. ھەتتا چارەك ئەسىرمۇ پۈت تىرەپ تۇرالمىدى. ئابدۇنناسىرنىڭ ئۆلۈمى بىلەن ئۇنىڭ سوتسىيالىستىك ھاكىمىيىتى ۋە ناسىرىزم دەۋاسى بىراقلا ئۆلدى. ئابدۇنناسىر ھاكىمىيىتى بايلارنى يوق قىلىپ، كەمبەغەللەرنى تېخىمۇ كەمبەغەل ھالغا چۈشۈرۈپ قويۇش ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئىسلامىي بىرلىكىنى بۇزۇشتىن باشقا ھېچ نەرسە قىلالمىدى. ئۆز زامانىسىدا سەئۇدى ئەرەبىستانى ۋە باشقا ئىسلام مەملىكەتلىرىگە زاكات ۋە

(1) جامال ئابدۇنناسىر(1918-يىلى15-يانۋار-1970-يىلى28-سېنتەبىر) مىسىر ئەرەب جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىككىنچى رەئىسى،1952-يىلى23-ئىيۇلدىكى پادىشاھ پارۇقنى تەختتىن چۈشۈرۈش ئىنقىلابىنىڭ قوماندىنى،1958-1961-يىللىرى ئارىسىدا مىسىر ۋە سۈرىيەنى بىرلەشتۈرۈپ«بىرلەشكەن ئەرەب جۇمھۇرىيىتى»نى قۇرغان. كۆپلىگەن ئەرەب دۆلەتلىرىنىڭ مۇستەملىكىتىن ئازات بولىشى يولىدا كۈچ سەرپ قىلغان، پەلەستىننى ئازات قىلىش يولىدا ئىسرائىلىيىگە قارشى ئۇرۇش باشلاتقان.ئابدۇنناسىر ئەرەب دۇنياسىنىڭ 20-ئەسىر سىياسەت سەھنىسىدىكى مەشھۇر ئەرباب.

(2) سالاھىددىن ئەييۇبىي (1138-1193م) مىسىر ۋە شام (ھازىرقى پەلەستىن، سۈرىيە، ئىئوردانىيە قاتارلىق دۆلەتلەر)دا «ئەييۇبىيە دۆلىتىنى قۇرغان ئۇلۇغ ئىسلام قوماندىنى. 1187-يىلى2-ئۆكتەبىر كۈنى پەلەستىنگە ئەسكەر باشلاپ بېرىپ قۇدۇس شەھرىنى ياۋروپالىق خرىستىئانلارنىڭ چاڭگىلىدىن ئازات قىلغان ۋە مەسجىدى ئەقسانى مۇسۇلمانلارنىڭ قولىغا ئۆتكۈزگەن.

(3) مىسىرلىق يازغۇچى ئەھمەد ھەسەن زىياتنىڭ ئەزھەر «ژۇرنىلى»1963- يىلى 5-ئايلىق سانىدا ئېلان قىلىنغان«تەۋھىد ئۇممىتى بىرلەشمەكتە» ناملىق ماقالىسىدىن.

سەدىقلىرىنى تارقىتىدىغان مىسىرلىق بايلار بىر نانغا زار بولغان ھالغا كېلىپ قالدى. كېيىن مەرھۇم ئەنۋەر سادات [1] مىسىردا يېڭى دەۋر باشلىنىپ ۋەزىيەتنى تۈزەتتى ۋە مىسىر خەلقى ناسىرىيە ھاكىمىيىتى دەۋرىدە قولدىن بەرگەنلەرنى بىر-بىرلەپ ئەسلىگە كەلتۈرۈش يولىدا تىرىشىش داۋامىدا ئاران بۈگۈنكى ھالغا كېلىۋالدى.

1908. سوئال: ئىسلام دۇنياسىدا ئاتېئىزم پەلسەپىسى قاچان باش كۆتۈرگەن؟

جاۋاب: ئىسلام دۇنياسىدا ئاتېئىزم ئېقىمى غەرب مۇستەملىكىسى سەۋەبلىك خېلى بۇرۇنلا تەشۋىق قىلىنىشقا باشلىغان بولۇپ، ئوسمانىيلار خەلىپىلىكى ئۆرۈلۈپ تاشلانغاندىن كېيىن، ئاتېئىزم ئېقىمى ۋە ئۇنىڭ پەلسەپىسى باش كۆتۈرۈشكە باشلىغان.

1909. سوئال: ئاتېئىزم ئېقىمىنىڭ ئىسلام دۇنياسىدا باش كۆتۈرۈشىنىڭ سەۋەبلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئاتېئىزم ئېقىمىنىڭ ئىسلام دۇنياسىدا باش كۆتۈرۈشىنىڭ سەۋەبلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) كۆپلىگەن مۇسۇلمان مەملىكەتلىرىنىڭ مۇستەملىكىگە ئۇچرىغانلىقى.

(2) مۇسۇلمانلاردا دىنىي ئېتىقادنىڭ ئاجىزلاشقانلىقى.

(3) ئىسلام دۇنياسىدا جاھالەتنىڭ باش كۆتۈرگەنلىكى.

(4) مۇسۇلمانلارنىڭ پىكىر ۋە ئىلىم – مەرىپەت جەھەتتە قالاقلىق ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقى.

(5) ھاۋايى ھەۋەسلەرگە بېرىلىش مەيلىنىڭ ئەۋج ئالغانلىقى.

(6) مۇسۇلمان ياشلىرىنىڭ ياۋروپالىقلارنىڭ مەدەنىيىتىگە قىزىقىشى.

خۇلاسە قىلغاندا، ئاتېئىزم پەلسەپىسى ۋە ئاتېئىزمچىلارنىڭ خۇداسىزلىق دەۋاسى ئىلمىي ئاساسقا ئەمەس، بەلكى گۇمان بىلەن خىيالغا تايانغان بولۇپ، ئىلىم – پەن بىلەن ماسلىشالمىغانلىقى ئۈچۈن سەھنىنى ئىلىم–پەنگە بوشىتىپ بېرىشكە مەجبۇر بولۇپ قالغان ئېقىمدۇر.

---

(1) مۇھەممەد ئەنۋەر سادات (1918-يىلى25-دېكابىر-1981-يىلى6-ئۆكتەبىر) مىسىر ئەرەب جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئۈچىنچى رەئىسى، 1970-يىلى ئابدۇنناسىرنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىنلا مىسىرنىڭ رەئىسلىكىغا سايلانغان. ئابدۇنناسىر زامانىدا بۇزۇلغان ۋەزىيەتنى ئىسلاھ قىلىش ۋە قولدىن بەرگەنلەرنى قايتۇرۇپ ئېلىش يولىدا كۈچ سەرپ قىلىپ، مىسىردا سوتسىيالىزم تۈزۈمىگە خاتىمە بەرگەن، 1972-يىلى 17000 نەپەر رۇسىيىلىك مۇتەخەسسىسنى بىر ھەپتە ئىچىدە مىسىردىن قوغلاپ چىقارغان ۋە رۇسىيىدىن ۋاز كېچىپ ئامېرىكا بىلەن دوستلۇق قۇرغان. 1973-يىلى6-ئۆكتەبىر كۈنى ئەنۋەر سادات رەھبەرلىكىدىكى مىسىر قوشۇنى ئىسرائىلىيىگە تۇتۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ، ئىسرائىلىيە سۈۋەيس قانىلىغا ئورۇنلاشتۇرغان ئەڭ مۇستەھكەم بارلىف ئىستىھكامىنى مۆجىزىلىك ھالدا بۆسۈپ ئۆتۈپ ئىسرائىلىيە پايتەختىگە قاراپ ئىلگىرىلەشتە مىسلىسىز غەلىبىگە ئېرىشكەن ۋە ئىسرائىلىيىنىڭ خەرىتىدىن يوقىلىشى ئۈچۈن بىر-ئىككى سائەتلا قالغان بولسىمۇ، ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ قاھىرە شەھىرىنىڭ ئاسمىنىنى ھەربىي ئايروپىلانلىرى بىلەن توشقۇزۇشى ۋە مىسىر قوشۇنلىرى ئىسرائىلىيىدىن چېكىنمىسە، قاھىرەنى بومباردىمان قىلىدىغانلىقى ھەققىدە تەھدىتلەر ياغدۇرۇشى سەۋەبلىك، تۇرماستىن ئىلگىرلىۋاتقان مىسىر قوشۇنى چېكىنىشكە مەجبۇر بولغان.
1976-يىلى مىسىردا «مىللىي دېمۇكرات پارتىيىسى»نى تەسىس قىلغان. شۇنىڭدىن كېيىن مىسىردا كۆپلىگەن پارتىيىلەر قۇرۇلۇشقا باشلىغان. مەسىلىنى سۈلھى بىلەن ھەل قىلىشقا مەجبۇر بولغان سادات 1977-يىلى19-نويابىر كۈنى قۇدۇس شەھىرىدە رەسمىي زىيارەتتە بولغان . 1978-يىلى ئامېرىكىنىڭ ئارىچىلىقى بىلەن مىسىر- ئىسرائىلىيە تىنچلىق كېلىشىمىنى تۈزگەن. بۇ كېلىشىم مىسىر خەلقىنىڭ قاتتىق نارازىلىقىنى قوزغىغان، ھەتتا ئەرەب ۋە ئىسلام ئەللىرى بۇ سەۋەبتىن مىسىر بىلەن ئالاقىسىنى ئۈزگەن. مىسىر تۈرمىلىرى ئىسلام ئۆلىمالىرى، چېركاۋ مەسئۇللىرى، مۇتەپەككۇرلار ۋە يازغۇچىلار بىلەن تولغان. مەھبۇسلارنىڭ سانى 1536كىشىگە يەتكەن. شۇ سەۋەبلىك 1981-يىلى6-ئۆكتەبىر كۈنى ئەنۋەر سادات مىسىردىكى«ئىسلامىي جىھاد تەشكىلاتى»نىڭ مەنسۇبى بولغان خالىد ئەل ئىسلامبولى دېگەن كىشى تەرىپىدىن قاھىرە شەھىرىنىڭ مانېۋىر مەيدانىدا ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن.

شۇڭا ئاتېئىزم ئېقىمى ۋە پەلسەپىسى دەسلەپ ئوتتۇرىغا چىققان ياۋروپا دۆلەتلىرىدىن چىقىپ، پەن – مەدەنىيەتتە ۋە پەن-تېخنىكىدا دۇنيانىڭ ئارقىسىدا قالغان ئۈچىنچى دۇنيا دۆلەتلىرىنىڭ بەزىسىدە، خەلقنى مەنىۋىياتلىرىدىن مەھرۇم قىلىش ئارقىلىق ئۆز ھاكىمىيىتىنى ساقلاپ قالماقچى بولغانلار ئۈچۈن خىزمەت قىلماقتا.

ئاتېئىزمچىلارغا ئىلىم – پەننىڭ ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقى ۋە ھەممىنىڭ يېگانە ياراتقۇچىسى ئىكەنلىكىنى شەك قوبۇل قىلمايدىغان دەرىجىدە ئىسپاتلاپ تۇرغان ئىلمىي دەلىللىرى رەددىيە بېرىپ كەلمەكتە.

تۆۋەندە ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلايدىغان ماددىي ۋە ئەقلىي دەلىللەر ئۈستىدە توختىلىمىز.

ئاللاھنىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلايدىغان ماددىي دەلىللەر

1910. سوئال: ئاللاھنىڭ مەۋجۇد ئىكەنلىكى دەلىل ـ ئىسپاتقا موھتاجمۇ؟
جاۋاب: ئاللاھنىڭ مەۋجۇد ئىكەنلىكىنى دەلىل ـ ئىسپاتلىرى بىلەن كۆرسىتىش ھاجەتسىز. چۈنكى ئاللاھنىڭ مەۋجۇد ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان سانسىز ئالامەتلەر ئەتراپىمىزدا ھەر ۋاقىت ئۆزلىرىنى نامايان قىلىپ تۇرماقتا. كائىناتتىكى ھەر بىر ئالامەت ۋە ھەر بىر مەۋجۇدات ئاللاھنىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلاپ تۇرماقتا. ئاللاھنىڭ مەۋجۇد ئىكەنلىكىگە دەلىل ـ ئىسپات تەلەب قىلىش، خۇددى ئوپئوچۇق كۈندۈزدە، ئاسماندا قۇياشنىڭ بارلىقىغا دەلىل ـ ئىسپات تەلەب قىلغانغا ئوخشاش بىمەنىلىكتۇر.
ئەھۋال شۇنداق تۇرۇپمۇ، خۇددى ئەما كىشىلەر كۈندۈزدىكى قۇياشنىڭ كۆزلەرنى چاقنىتىدىغان پارقىراق نۇرىنى كۆرەلمىگىنىدەك، بەزى ئىنسانلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدا ھەمىشە نامايان بولۇپ تۇرغان، ئاللاھنىڭ مەۋجۇد ئىكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ چەكسىز قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان سانسىز ئالامەتلەرنى كۆرەلمەيۋاتماقتا. ئىنسانلار ئارىسىدا كۈپرىنىڭ مەيدانغا كېلىشى مانا بۇ سەۋەبتىن ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھنىڭ مەۋجۇد ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان دەلىل ـ ئىسپاتلاردىن بەزىسىنى كەلتۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ.

ئاللاھنىڭ مەۋجۇد ئىكەنلىكى دەلىل-ئىسپاتقا مۇھتاج ئەمەس

1911. سوئال: ئاللاھنىڭ مەۋجۇد ئىكەنلىكىنىڭ دەلىلى نېمە؟
جاۋاب: ئاللاھ تائالانىڭ مەۋجۇد ئىكەنلىكىگە دالالەت قىلىدىغان دەلىل ـ ئىسپاتلارنى ساناپ تۈگىتىش مۇمكىن ئەمەس. ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتلىرىنىڭ سانىچە دەلىللەر ئۇنىڭ بارلىقىغا كەسكىن دالالەت قىلىدۇ. دۇنيادىكى ھەر بىر مەۋجۇدات ئۆزىدىكى ۋە ئەتراپىدىكى، ئاللاھنىڭ مەۋجۇدلىقى ۋە ئۇنىڭ يەككە ـ يېگانە ياراتقۇچى ئىكەنلىكىگە دالالەت قىلىدىغان نۇرغۇن ئالامەتلەرنى ھەر زامان نامايان قىلىپ تۇرماقتا.
بۇ مەنىدە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا مۆمىنلەر ئۈچۈن (ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقى، بىرلىكى ۋە قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار﴾[1].
بىر ئەرەب شائىرى مۇنداق دېگەن:

وفي كل شيءٍ له آيةتدل على أنه واحد
ھەر نەرسىدە ئاللاھ ئۈچۈن بار ئالامەت،
بىرلىكىگە قىلىدۇ شەكسىز دالالەت.

ھەممىنى ئاللاھ ياراتقان

1912. سوئال: كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى جانلىق ـ جانسىز بارلىق شەيئىلەر قانداق پەيدا بولغان؟
جاۋاب: كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى جانلىق ـ جانسىز بارلىق شەيئىلەرنىڭ قانداق پەيدا

(1) جاسىيە سۈرىسى 3 ـ ئايەت.

بولغانلىقى ھەققىدە ئىزدىنىپ، ئۇنىڭغا جاۋاب تاپماقچى بولغان ھەر قانداق كىشى، تۆۋەندىكى تۆت جاۋابتىن باشقىسىنى تاپالمايدۇ:

(1) كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى شەيئىلەر ئۆزلىكىدىن پەيدا بولغان، يەنى ماددىنىڭ زەررىلىرى (پارچىلىرى) ئەقىل، ئىدراك ۋە تەپەككۇر قىلىش قابىلىيىتىگە ئىگە بولۇش ئارقىلىق، كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى بارلىق شەيئىلەرنى ۋۇجۇتقا چىقارغان دېيىش. بۇنداق جاۋاب ئەقىلغا ھەرگىزمۇ مۇۋاپىق كەلمەيدۇ، چۈنكى ، تاش، سۇ، ھاۋا، تۇپراق ۋە ئۇلاردىن باشقا ماددىلاردا ئەقىل، ئىدراك ۋە تەپەككۇر قىلىش قابىلىيىتىنىڭ يوقلىقى ھەممىگە مەلۇم. تارىختىن بېرى، ھېچبىر زامان ئۇلارنىڭ ئەقىل، ئىدراك ۋە تەپەككۇر قىلىش قابىلىيىتىگە، شۇنداقلا يارىتىش قۇدرىتىگە ئىگە بولغانلىقى مەلۇم ئەمەس. ئەھۋال بۇنداق ئىكەن، ھېچقانداق ئەقىل، ئىدراك ياكى كۈچ ـ قۇۋۋەتكە ئىگە بولمىغان ماددىلارنىڭ كائىناتنى ئەمەس، بەلكى ئۆزلىرىنىمۇ بارلىققا كەلتۈرەلمەيدىغانلىقى ئېنىقتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن كائىنات ئۆزلىكىدىن پەيدا بولغان دېگەن جاۋاب ھېچقانداق ئىلمىي ئاساسقا ئىگە بولمىغانلىقى ئۈچۈن رەت قىلىنىدۇ.

(2) كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى شەيئىلەرنى تەبىئەت ياراتقان دېيىش. ئەگەر بىز، بۇ جاۋابنى بەرگۈچىلەردىن تەبىئەت دېگەن نېمە دەپ سورايدىغان بولساق، ئۇلاردىن بەزىلەر: «تەبىئەت ـ كائىناتنىڭ مەنزىرىسى» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، كائىنات يوق ئىكەن تەبىئەتمۇ يوق ئىدى. چۈنكى بىر نەرسىنىڭ مەنزىرىسى شۇ نەرسە مەۋجۇد بولغاندىلا ئاندىن مەۋجۇد بولالايدۇ. ئۇ نەرسە بولمىسا مەنزىرىسىمۇ بولمايدۇ. ئۇنداقتا تەبىئەت بۇرۇن ئۆزى يوق تۇرۇپ، قانداقمۇ كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى شەيئىلەرنى يارىتالىدى؟ ئەگەر بىز تەبىئەتنى كائىناتتىن بۇرۇن بار ئىدى، دەپ پەرەز قىلغاندىمۇ، تەبىئەت ئەقىل ـ ئىدراك ۋە كۈچ ـ قۇۋۋەتكە ئىگە بولمىغان بىر نەرسە تۇرۇپ، قانداقمۇ كائىناتنى ۋە ئۇنىڭدىكى شەيئىلەرنى، جۈملىدىن ئەقىللىق ئىنسانلارنى يارىتالىسۇن؟!

ئۇلاردىن بەزىلىرى تەبىئەتنى «كائىناتنىڭ ئۆزى» دەپ، تەرىپلىسە، بەزىلەر ئۇنى «يوشۇرۇن كۈچ» دەپ تەرىپلىمەكتە. بۇ يوشۇرۇن كۈچ ئاللاھنىڭ قۇدرىتى بولماي نېمە؟ ئۇلار بۇنى «تەبىئەت» دەپ چۈشەنسە، بىز ئاللاھنىڭ كامالىي قۇدرىتىنىڭ نامايەندىسى، دەپ چۈشىنىمىز. دېمەك، كائىناتنى تەبىئەت ياراتقان دەيدىغان بۇ جاۋابمۇ، ئالدىنقىسىدىن قېلىشمايدىغان بىمەنە جاۋابتۇر.

(3) كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى شەيئىلەر تاسادىپىي يارىتىلىپ قالغان، يەنى كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى شەيئىلەر، ئەسلىدە ئاتوم زەررىلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇلار ئۇشتۇمتۇت ھەرىكەتكە كېلىش ئارقىلىق بىر ـ بىرى بىلەن تاسادىپىي ئۇچرىشىشى نەتىجىسىدە كائىنات ۋۇجۇتقا كەلگەن دېيىش.

ئۇنداقتا، قۇياشنىڭ ماددىلىرى ئىسسىق ماددىلاردىن ئىبارەت بولۇپ، قۇياش دۇنياغا ئىسسىقلىق ۋە يورۇقلۇق بېرىدۇ. يەرشارى ۋە باشقا پلانېتلارنىڭ ماددىلىرىدا ئىسسىقلىق ماددىسى يوق ئىكەنلىكى ھەممىگە مەلۇم. تاسادىپىي بولغان ئىشلارنىڭ پىلانسىز ۋە نىزامسىز ھالدا، ئۇشتۇمتۇت مەيدانغا كېلىدىغانلىقىمۇ ئېنىق بىر مەسىلە. قانداقلارچە، ئىسسىقلىق ماددىلىرى تاسادىپىي ھالدا ھەممىسى بىر يەرگە كېلىپ قۇياشقا ئايلىنىپ قالدى؟ يەرشارىدىن باشقا پلانېتلاردا سۇنىڭ يوقلىقى ۋە ئۇ جايلاردا جانلىقلارنىڭ ياشىمايدىغانلىقى ھەممىگە ئايان بولغان بىر ئىلمىي ھەقىقەت بولغان يەردە، سۇ قانداق بولۇپ باشقا پلانېتلاردا بولۇپ

قالماستىن، تاسادىپىي جانلىقلار ياشايدىغان يەرشارىدىلا بولۇپ قالغان؟ كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى بارلىق مەۋجۇداتلار بىر خىل ئىنچىكە نىزام ۋە مۇكەممەل بىر قانۇن سىستېمىسى بىلەن ھەرىكەت قىلىدۇ. تاسادىپىي بولغان ئىشلار ـ بىز يۇقىرىدا ئېيتقاندەك ـ نىزامسىز ۋە پىلانسىز بولىدۇ. بۇ ھالدا، كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى مەۋجۇداتلارنىڭ ھەرىكەت قىلىشىدىكى نىزام ۋە قانۇن سىستېمىلار نەدىن كەلدى؟ تاسادىپىيلىق ئۆزىدە بولمىغان نىزام ۋە قانۇن سىستېمىلارنى كائىناتقا قانداقمۇ بېرەلەيدۇ؟ دېمەك، كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى شەيئىلەرنى تاسادىپىي پەيدا بولۇپ قالغان دېگەن جاۋاب، ھەقىقەتكە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان، ھېچقانداق ئىلمىي ئاساسقا يۆلەنمىگەن سەپسەتىدۇر.

(4) كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى بارلىق شەيئىلەرنى ئاللاھ ياراتقان دېيىش.

يۇقىرىقى ئۈچ خىل جاۋابنىڭ ھېچبىرى ئىلمىي ئاساسقا يۆلەنمىگەنلىكى ۋە ئەقىل، مەنتىقىغا قەتئىي ئۇيغۇن كەلمىگەنلىكى سەۋەبلىك رەت قىلىنغانلىقىدىن مەلۇم بولىدىكى، كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى جانلىق ـ جانسىز بارلىق شەيئىلەر ئىلىم ـ ھېكمەتلىك ۋە چەكسىز قۇدرەتلىك، كامىل بىر زات تەرىپىدىن ئىنتايىن ئىنچىكە نىزام ۋە پۇختا پىلانلار بىلەن يارىتىلغانلىقى شەك قوبۇل قىلمايدىغان بىردىنبىر ھەقىقەتتۇر. ئۇ زات بولسىمۇ، ئاللاھتۇر. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاللاھ كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى جانلىق ـ جانسىز پۈتۈن شەيئىلەرنى ئۆزىنىڭ ياراتقانلىقىنى ئېلان قىلدى. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەنە شۇ ئاللاھ سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلاردۇر. ئاللاھتىن بۆلەك ھېچ مەبۇد بەرھەق يوقتۇر، ئۇ ھەممە نەرسىنى ياراتقۇچىدۇر﴾[1].

ئاللاھتىن باشقا ياراتقۇچى يوق

تارىختىن بۇيان، ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم «كائىناتنى مەن ياراتتىم» دەپ دەۋا قىلغىنى يوق. چۈنكى ئاللاھتىن باشقا ياراتقۇچى يوق ـ دە!!

ئاللاھتىن باشقا بىرى كائىنات ياكى ئۇنىڭدىكى شەيئىلەردىن بىرەرسىنى يوقتىن بار قىلغان بولسا ئىدى، ئۇ ئەلۋەتتە، ئۆزىنى ئېلان قىلغان ۋە ئۇنىڭ شۆھرىتى دۇنياغا پۇركەتكەن بولاتتى. مەسىلەن: توكنى ئىجاد قىلغان توماس ئېدىسونمۇ ئۆزىنىڭ توكنى ئىجاد قىلغانلىقىنى ئېلان قىلماي قالمىغان. ئەگەر ئاللاھتىن باشقا بىرسى قۇياشنى ياكى ئاينى ياكى بىرەر جانلىقنى ياراتقان بولسا ئىدى، ئۇ، ئۆزىنى ئېلان قىلماي قالمايتتى. چۈنكى ھەرقانداق ئىجادكار ئۆزىنىڭ ئىجادىيىتىنى ۋە ئۆزىنى دۇنياغا تونۇشتۇرۇشنى خالايدۇ. دېمەك: مەۋجۇداتلارنى يارىتىشتا ئاللاھتىن باشقا بىرەر ياراتقۇچىنىڭ بولمىغانلىقى شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، ھەممىنىڭ ياراتقۇچىسى يالغۇز ئاللاھتۇر! ئاللاھتىن باشقا ياراتقۇچىنىڭ يوقلىقى مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان كەسكىنلەشكەن بىردىنبىر ھەقىقەتتۇر!

ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاسمانلارنى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنى ئويناپ (يەنى بىكارغا) ياراتقىنىمىز يوق. ئۇلارنى بىز پەقەت ھەق ياراتتۇق ۋە لېكىن ئىنسانلارنىڭ تولىسى بۇنى بىلمەيدۇ﴾[2].

«كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى جانلىق ـ جانسىز پۈتۈن شەيئىلەرنى ئاللاھ ياراتقان» دېگەن

---

(1) ئەنئام سۈرىسى 102 ـ ئايەت.
(2) دۇخان سۈرىسى 38 ـ 39 ـ ئايەتلەر.

جاۋابنى بەرگۈچىلەر ئۆزلىرىنىڭ يارىتىلىشتىكى تەبىئىتىنى ساقلاپ قالغان ۋە ئەقلىنىڭ ساداسىغا ماسلاشقان مۆمىن زاتلاردۇر. ئۇلار ھەممىنى ئاللاھ ياراتقانلىقىغا ئىقرار قىلىدۇ ۋە ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق بىر ياراتقۇچىنىڭ يوقلىقىنى ياخشى بىلىدۇ. مانا بۇ، ئۇلارنىڭ قەلب قاتلىرىدىن ئېتىلىپ چىققان سەممىمىي ئېتىقاد ۋە پاك ھېس بولۇپ، ئۇ بولسىمۇ، ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە بايان قىلغان مۇنۇ دىنىنىڭ ئىنكاسىدۇر. ﴿باتىل دىنلاردىن بۇرۇلۇپ، ئىسلام دىنىغا يۈزلەنگىن، ئاللاھنىڭ دىنىغا (ئەگەشكىنكى) ئاللاھ ئىنسانلارنى شۇ دىن بىلەن ياراتقان، ئاللاھنىڭ ياراتقىنىدا ئۆزگىرىش بولمايدۇ. بۇ توغرا دىندۇر، لېكىن ئىنسانلارنىڭ تولىسى بىلمەيدۇ﴾[1]. بۇ ئايەت، ھەرقانداق ئىنساننىڭ ئاللاھنىڭ بىر ئىكەنلىكىنى ئاساس قىلغان ھەق دىن بىلەن تۇغۇلىدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. ئىنسان تەبىئىتىدە ئاللاھقا ئىشىنىش ئېڭى تۇغۇلغان ۋاقتىتىن بىرى باردۇر.

بەزى چاغلاردا، بولۇپمۇ راھەت ـ پاراغەتلىك چاغلاردا ئىنسانلارنىڭ غاپىللىقى سەۋەبى بىلەن، بۇ دىن ئۇلارنىڭ دىللىرىدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ، ھەتتا ئۇلار ئاللاھ تائالانى ئۇنتۇپ كېتىدۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ باشلىرىغا ئېغىر كۈنلەر كېلىپ، ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن چارىسى تۈگىگەن ۋە ئەتراپىدىكىلەرنىڭ ياردىمىدىن ئۈمىدى ئۈزۈلگەن ۋاقىتتا، بۇ دىن ئۇلارنىڭ قەلب قاتلىرىدىن پارتلاپ چىقىدۇ. شۇ ۋاقىتتا، ئۇلار پۈتۈن كامالى ئىخلاس بىلەن ئاللاھ تائالاغا يۈزلىنىپ، ئۇنىڭغا مۇناجات قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن ياردەم سورايدۇ. بۇ ئىنسانلارنىڭ خاراكتېرىدۇر. قۇرئان كەرىم بۇ ھەقىقەتنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىنسانغا بىرەر زىيان ـ زەخمەت يەتسە پەرۋەردىگارىغا يۈزلەنگەن ھالدا، ئۇنىڭغا دۇئا قىلىدۇ، ئاندىن ئاللاھ ئۇز تەرىپىدىن ئۇنىڭغا نېمەت ئاتا قىلغان (ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتنى كۆتىرىۋەتكەن) چاغدا، ئاللاھقا زىيان ـزەخمەتنى كوتىرىۋېتىش توغرۇلۇق ئىلگىرى قىلغان دۇئاسىنى ئۇنتۇپ كېتىدۇ﴾[2].

فىرانسىيىلىك پەيلاسوپ، شەك مەزھىبىنىڭ قۇرغۇچىسى دېكارت DESCARTES مۇنداق دېگەن ئىكەن: «مەن ئۆز زاتىمدىكى بىرەر يېتەرسىزلىكنى ھېس قىلغىنىمدا، بارلىق يېتەرسىزلىكلەردىن پاك بولغان كامالەتلىك بىر زاتنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلىمەن ۋە مەندىكى بۇ ھېسسىياتنى بارچە ئالىي سۈپەتلەرگە ئىگە بولغان ئاشۇ كامىل زاتنىڭ قەلبىمگە سالغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرىۋاتىمەن، ئۇ زات بولسا ـ ئاللاھتۇر!».

ئىنسانلار دىنسىز ياشىمىغان

ئۆتمۈشلەرگە نەزەر سالىدىغان بولساقمۇ، ئىنسانىيەت بېشىدىن كەچۈرگەن ھەر قانداق بىر دىنىنىڭ ئاساسلىق دەۋىتى ھەممىنى ياراتقۇچى ۋە ئىدارە قىلغۇچى يەككە ـ يېگانە بىر تەڭرىنىڭ بارلىقىغا ئىشىنىشنى ئاساسلىق نوقتا قىلغان بولسىمۇ، زامانلارنىڭ ئۆتىشى، پەيغەمبەرلەرنىڭ ئۆلۈپ تۈگىشى، دىندارلارنىڭ ھەق يولدىن ئېزىشى، كىشىلەرنىڭ ھەق دىنىنىڭ تەلىماتلىرى ۋە ئەقىدىلىرىنى تامامەن ئۇنتۇپ كېتىشى نەتىجىسىدە، ئۇلارنىڭ ئاللاھنى قويۇپ، ئوتنى، دەرەخلەرنى، بۇتلارنى ۋە باشقا ھەرخىل مەخلۇقاتلارنى ئاللاھقا يېقىنلىشىش مەقسىتى بىلەن ئاللاھقا ۋاسىتە قىلىۋالغانلىقىنى، كېيىنچە، ئۇلارغا رەسمىي تۈردە چوقۇنغانلىقىنى كۆرىمىز.

قۇرئان كەرىم بىزگە، ئۆز ۋاقتىدىكى مەككە مۇشرىكلىرىنىڭ بۇ ھەقتىكى سۆزلىرىنى

(1) رۇم سۈرىسى 30 ـ ئايەت.
(2) زۇمەر سۈرىسى 8 ـ ئايەت.

ھېكايە قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھنى قويۇپ بۇتلارنى ھىمايىچى قىلىۋالغانلار "بىزنىڭ ئۇلارغا چوقۇنۇشىمىز پەقەت ئۇلارنىڭ بىزنى ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرۇشى ئۈچۈندۇر" دەيدۇ﴾[1]. ئۇلار ئاللاھنىڭ ھەممىنى ياراتقۇچى پەرۋەردىگار ئىكەنلىكىگە ئىقرار قىلاتتى. ئاللاھ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر سەن ئۇلاردىن ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى كىم ياراتتى دەپ سورىساڭ، ئۇلار: "ئەلۋەتتە ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى غالىب، ھەممىنى بىلگۈچى ئاللاھ ياراتتى" دەيدۇ﴾[2].

تارىخشۇناسلار يەر يۈزىدە ھېچقانداق بىر مىللەتنىڭ دىيانەتسىز ياشىمىغانلىقىنى يەكۈنلىدى. ئاللاھنى قويۇپ ھەر خىل مەبۇدلارغا چوقۇنغانلارمۇ ئۆزلىرى چوقۇنغان نەرسىلەرنى ياراتقۇچى خالىق دەپ ئاتىمايتتى، بەلكى ئۇلارنى ياراتقۇچى تەڭرىگە ۋاسىتە بولغۇچى ئىلاھلىرىمىز ياكى شاپائەتچىلىمىز دەپ ئاتايتتى. يېقىنقى زامانلارغىچە، ئاپرىقىدا ئىپتىدائىي جەمئىيەت ھالىتىدە ئۆتكۈزلەردە، كەپىلەردە ياشاپ كەلگەن، ئادەم گۆشىنى يەيدىغان ئىنتايىن ۋەھشىي قەۋم «ھوتېنتوت» قەبىلىلىرىمۇ، پۈتۈن ئىلاھلارنىڭ بېشىدا، يالغۇز بىر ئىلاھ بار، دەپ ئېتىقاد قىلاتتى ۋە ئۇنى «ئىلاھلارنىڭ ئاتىسى» دەپ ئاتايتتى.

ئىنسان توغرا يولدىن ئېزىپ، قانچىلىك چوڭ خۇراپاتلارغا چۆكۈپ كەتسىمۇ، بەرىبىر ئۇنىڭ ئەقلى ھېچ نەرسىنىڭ سەۋەبسىز ۋۇجۇتقا چىقمايدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ ـ دە، ئۇ ئەقلىنى مۇشۇ سەۋەبلەر قانۇنىغا ئەگەشتۈرۈپ پىكىر يۈرگۈزىدىغان بولسا، ئەلۋەتتە ئاللاھنىڭ بارلىقىنى ۋە چەكسىز قۇدرەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى تونۇيدۇ. ھېچ بولمىغاندا، ئۇنىڭ بېشىغا كۈلپەتلەر كېلىپ، دۇنيانىڭ سەۋەبلىرى كارغا كەلمىگەن چاغدا ئۇنىڭ ئەقلى ئۇنى ئاللاھقا تونۇشتۇرىدۇ. شۇ ۋاقىتتا ئۇ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاللاھقا يالۋۇرىدۇ.

خۇلاسە: ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىغا ئىمان كەلتۈرۈش ئىنسان تەبىئىتىنىڭ تەلىپىلا بولۇپ قالماستىن، بەلكى ئۇ، ئەقىلنىڭ زۆرۈرىيىتى ۋە كامالىتىدۇر.

(1) زۇمەر سۈرىسى 3 ـ ئايەت.
(2) زۇخرۇف سۈرىسى 9 ـ ئايەت.

ياۋروپالىق پەيلاسوپلارنىڭ ئاتېئىزمچىلارغا بەرگەن رەددىيەلىرى

1913. سوئال: ياۋروپالىق پەيلاسوپلار ئاتېئىزمچىلارغا قانداق رەددىيەلەرنى بەرگەن؟

جاۋاب: ياۋروپالىق پەيلاسوپلاردىن كۆپ كىشىلەر ئۆز ۋاقتىدا ئاتېئىزم پەلسەپىسىگە ئەجەللىك رەددىيەلەرنى بەرگەن. ئۇلاردىن بەزىسى تۆۋەندىكىچە:

دىكارت DESCARTES ئۆزىنىڭ شەك مەزھىپىنى پەيدا قىلىپ چىققىنىدىن باشلاپ، ھەر نەرسىگە شەك قىلىدۇ. بۇ شەك ئاخىرى ئۆزىگە يەتكەندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ مەۋجۇدلۇقىغا ھېچ شەك قىلالمايدۇ ۋە ئۇ مۇنداق دەيدۇ:« ئەگەر مەن ئۆزۈمنىڭ توغرۇلۇق شەك قىلىدىغان بولسام، ئۆزۈم يوق تۇرۇپ قانداقمۇ شەك قىلالايمەن؟ مەن ئويلاشقا ئىگە بولغىنىم ئۈچۈن مېنىڭ مەۋجۇد ئىكەنلىكىمدە ھېچ شەك قالمىغان بولدى. ئۇنداقتا، مېنى كىم ياراتتى؟ مېنى بۇ ماددىي كائىنات ياراتتىمۇ؟ ئەگەر مېنى بۇ ئەقىل ئىدراككا ئىگە بولمىغان كائىنات ياراتقان بولسا، مەندىكى ئەقىلنى كىم بەردى؟ كائىنات ئۆزىدە بولمىغان ئەقىلنى ماڭا بېرەلەمدۇ؟! بىر نەرسىگە ئىگە بولمىغان كىشى ئۇ نەرسىنى باشقىسىغا قانداق بېرەلىسۇن؟!»

ئامېرىكا مائارىپ بىرلەشمىسىنىڭ سابىق رەئىسى ئا.ك. مورىسون A.K.MORISON «ئىنسان ئۆزى يالغۇز تۇرالمايدۇ» ناملىق ئەسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھنىڭ بارلىقىغا بۇ دۇنيادىكى پۈتۈن شەيئىلەر ۋە ھەر شەيئىدىكى مۇكەممەل نىزام - سىستېمىلەر ئۇچۇق گۇۋاھتۇر. بۇلارسىز ياشاش مۇمكىن ئەمەس. ئىنساننىڭ يەر يۈزىدە مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشى ۋە ئۇنىڭ ئەقىلدىن ئالغان سائادىتىمۇ ئاللاھنىڭ بېكىتكەن بىر نىزامىدۇر».

فىرانسىيىلىك مەشھۇر ئىجتىمائىي پەنلەر ئالىمى دۇركېيىم DURKHEIM مۇنداق دېگەن: «ئاللاھنىڭ بارلىقىغا ئىشىنىش بىر ھەقىقەتتۇر. چۈنكى ئىنسانلار ھەرگىزمۇ بۇ دۇنيانىڭ ياراتقۇچىسىنى ئويلىماستىن ياشاپ ئۆلمەيدۇ. توغرا، ئىنسانلار ئاللاھنى ئەقلى بىلەن تونۇيالماستىن، باشقا نەرسىلەرنى ئىلاھ بىلىپ چوقۇنغان بولسىمۇ، ئۇلار بۇ نەرسىلەرنى ئاللاھ دەپ بىلىدۇ».

ئەرنىس رىنان E.R «دىنلار تارىخى» ناملىق ئەسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: «دۇنيادا بىز ياخشى كۆرىدىغان ھەرقانداق نەرسە، ھەتتا ئەقىل، ئىلىم - پەن ۋە سانائەتلەرنى قوللىنىش ئەركىنلىكىمىزمۇ يوقىلىپ كېتىشى مۇمكىن، بىراق دىنىي ئېتىقادنىڭ ئىنسانلار قەلبىدىن ئۆچۈرۈلۈپ، يوقىلىپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس. بەلكى ئۇ، ئىنسان تەپەككۇرىنى زېمىن ھاياتىدىكى كىچىككىنە بىر دائىرىگە قىسقارتىپ قويماقچى بولغان ماتېرىيالىزمچىلارنىڭ ئىدىيىسىنىڭ خاتا ئىكەنلىكىگە جانلىق دەلىل بولغان ھالدا، مەڭگۈگە داۋام قىلىدۇ».

ئون سەككىزىنچى ئەسىرنىڭ مەشھۇر ئالىملىرىدىن ھېرچېل HERSCHELL مۇنداق دېگەن ئىكەن: «ئىلىم - پەننىڭ مەيدانى كېڭەيگەنسېرى ئاللاھنىڭ بارلىقىغا بولغان كۈچلۈك دەلىللەر تېخىمۇ كۆپىيىدۇ».

توغرا، ئىلىم - پەن مەيدانىنىڭ كېڭەيگەنلىكى ئىنسان ئەقلىيىتىنىڭ تەرەققىي قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسىدۇر. چۈنكى ئەقىل ئىلىمنىڭ قورالىدۇر! ئىلىم - پەننىڭ تەرەققىي قىلىشى كىشىلەرنىڭ

ئاللاھنى تېخىمۇ ئېنىق تونۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. چۈنكى ئىلىم ـ ئاللاھنى تونۇشنىڭ ۋاسىتىسىدۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! پەرۋەردىگارىڭ تەرىپىدىن ساڭا چۈشۈرۈلگەن نەرسىلەرنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى بىلىدىغان ئادەم (ھەقنى كۆرمەيدىغان)دىلى كور ئادەم بىلەن ئوخشاش بولامدۇ؟ ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىدىن پەقەت ئەقىل ئىگىلىرىلا پەند ـ نەسىھەت ئالىدۇ﴾[1].

فرانسىس بىكون F.B. مۇنداق دېگەن ئىكەن: «ئازراق پەلسەپە ئوقۇش كىشىنى دىنسىزلىققا مايىل قىلىدۇ. ئەمما پەلسەپىگە ئىچكىرىلەپ كىرىش ئەقىلنى ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈشكە مەجبۇر قىلىدۇ».

بۈگۈنكى ئىلىم ـ پەن دارۋىن ۋە ماركىسلار ئوتتۇرىغا قويغان نەزەرىيەلەرنىڭ ئىلمىي ئاساسقا ئەمەس، پەقەت تەخمىن خىياللارغىلا ئاساسلانغانلىقى سەۋەبلىك تەنقىدكە يۈز تۇتقان چۈپەي نەزەرىيەلەر ئىكەنلىكىنى جاكارلىماقتا. قىسقىسى، زامانىمىزدىكى ئالىملار ئىلىم ـ پەن نامىدىن ئاللاھنىڭ بارلىقىغا ئىنكار قىلالمايدۇ. چۈنكى بۇرۇنقى ئەسىرلەرگە قارىغاندا زامانىمىزدا ئىلىم ـ پەن تەرەققىي قىلدى ۋە ئۇنىڭ مەيدانى كېڭەيدى، خۇسۇسەن بىئولوگىيە ۋە فىزىكا پەنلىرىدىكى ئىلگىرلەشلەر ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىنى ۋە كائىناتنىڭ ئىنتايىن مۇكەممەل نىزام ۋە مەلۇم قائىدە – تەرتىپكە ئىگە ئىكەنلىكى ھەقىقەتنى ئىلىم ئىگىلىرىنىڭ نەزىرىدە تېخىمۇ روشەنلەشمەكتە.

---

(1) رەئد سۈرىسى 19-ئايەت.

ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلايدىغان ئەقلىي دەلىللەر

ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكى خۇددى ئاسماندىكى قۇياشتەك ھەر كىمگە ئوچۇق مەلۇم بولۇپ تۇرسىمۇ، ئىنسانلارنىڭ بىلىش، تەپەككۇر قىلىش، كۆرۈش ۋە چۈشىنىش ئىقتىدارى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، بەزى كىشىلەر بۇ ھەقىقەتلەرنى چۈشىنىپ يېتىشتىن مەھرۇم قالماقتا.

بارنىڭ ئىسپاتى يوقنىڭ ئىسپاتىدىن ھەمىشە ئاسان. بىر ئالىمنىڭ يەر يۈزىدە مەۋجۇد ئىكەنلىكىنى شۇ ئالىمنى كۆرسىتىش ئارقىلىقلا ئىسپاتلاشقا بولىدۇ. ھالبۇكى، يوق نەرسىنىڭ بارلىقىنى دەۋا قىلغان كىشى پۈتكۈل يەر يۈزىنى، ھەتتا كائىناتنى ئايلىنىپ چىقىپ ئاخىرى ئۇنىڭ ئەمەلىيەتتە يوق ئىكەنلىكىگە قايىل بولىدۇ. بۇ ئىمكانسىزلىقنىڭ ئۈستىگە، بىر قىيىن ئىش دېمەكتۇر. شۇڭلاشقا يوق نەرسە ھېچقاچان ئىسپاتلىنالمايدۇ. بىر نەرسىنىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلىغان ئىككى كىشى مىڭلارچە ئىنكار قىلغۇچىلارنى يېڭىپ چىقىدۇ. ھەر قانداق نەرسىنى ئىسپاتلىغۇچى ئۇنى ئىنكار قىلغۇچىلاردىن كۈچلۈكتۇر. ئىسپاتلىغانلىق بىلگەنلىك، دەلىلسىز ئىنكار قىلغانلىق بىلمىگەنلىكتۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئاندا كىشىلەرنى ئەقىل ئىشلىتىپ، ھەقىقەتلەرنى چۈشىنىشكە چاقىرىپ: ﴿ئىبرەت ئېلىڭلار ئەي ئەقىل ئىگىلىرى!﴾، ﴿سىلەر ئەقىل ئىشلىتىپ بۇ ھەقىقەتلەرنى چۈشەنمەمسىلەر؟﴾ دېگەنگە ئوخشىغان ئايەتلەرنى قايتا – قايتا بايان قىلغان. بىز قۇرئان كەرىمنىڭ بۇ چاقىرىقىغا قۇلاق سېلىپ، ئەقلىمىزنى ئىشلىتىپ كۆرەيلى.

(1) يارىتىلىش دەلىلى

ئالەم ھەمىشە ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. ئۆزگەرگەن ھەر قانداق نەرسە ئەزەلدىن بار بولماستىن، بەلكى كېيىن پەيدا بولغان بولىدۇ. بۇ قائىدىگە ئاساسەن، ماددا ئەزەلدىن بار بولغان بىر نەرسە ئەمەس. ماددىنىڭ تېرمودىنامىكىلىق قانۇنىغا كۆرە ئۇنىڭ ھەمىشە يوقۇلۇشقا يۈز تۇتۇشى، كائىناتنىڭ تۇرماستىن كېڭىيىپ بېرىشى، قۇياشنىڭ تېز سۈرئەتتە ئۆز ماددىلىرىنى تۈگىتىشكە قاراپ يول ئېلىشىغا ئوخشىغان ۋەقەلەر مەۋجۇداتنىڭ ئەزەلدىن مەۋجۇد بولماستىن، بەلكى كېيىن پەيدا بولۇش ئارقىلىق بىر باشلىنىش باسقۇچىنى باشتىن كەچۈرگەنلىكىنى كۆرسەتمەكتە. ئەزەلدىن مەۋجۇد بولماي، كېيىن پەيدا بولغان ھەر قانداق نەرسىنىڭ پەيدا قىلغۇچىسى باردۇر. سەۋەبسىز نەتىجە، سەنئەتكارسىز سەنئەتنىڭ مەيدانغا چىقىشى مۇمكىن بولمىغاندەك، ئەزەلدىن مەۋجۇد بولمىغان ۋە بىر ئاۋۋالقى سەۋەبكە مۇھتاج بولغان مۇشۇ ماددا ئالىمنىڭ پەيدا قىلغۇچىسى باردۇر. ئۇ ئاللاھ تائالادۇر.

(2) ئىنتىزام دەلىلى

ھەر قانداق نەرسە ئۆز پارچىلىرى بىلەن بىر تەكشۈكلۈك ۋە بىر پۈتۈنلۈك ئىچىدە بولغىنىدەك، بارلىق كائىناتمۇ ئۆزىنى بارلىققا كەلتۈرگەن مەۋجۇدىيەت پارچىلىرى بىلەن بىر تەكشۈكلۈك ۋە بىر پۈتۈنلۈك ئىچىدە داۋام قىلماقتا. بۇ دېمەك، كائىناتتا ۋە ھەر قانداق مەۋجۇداتتا بىر مۇكەممەل ئىنتىزام ۋە ئىنچىكە قانۇنىيەتنىڭ بارلىقىنى كۆرسەتكەن ئۆلمەس بىر دەلىلدۇر. كائىناتتىكى نىزام ۋە ئىنتىزاملىق قانۇنىيەت ئۆزىنى تۈزگۈچى ۋە پىلانلىغۇچى بىر

زاتتىن ئۇچۇق دالالەت بېرىدۇ. ئۇ بولسىمۇ، ئاللاھ تائالادۇر. بۇ نىزام ۋە ئىنتىزام قانۇنىيەتلەرنى ئەگەر ئاللاھ تائالا تۈزمىگەن بولسا، ئەقىلسىز، كور تەبىئەت ياكى كائىنات قانداقمۇ ئۇلارنى تۈزەلىسۇن؟!

(3) سەنئەت دەلىلى

ئاتومدىن ئىنسانغىچە، ھۈجەيرىلەردىن گالاكسىيىگىچە بولغان پۈتكۈل كائىناتتا نازۇك ۋە ئاجايىپ بىر سەنئەت باردۇر. ئۇلار ھەمىشە كۆز ئالدىمىزدا ئۆزلىرىنى نامايان قىلماقتا. بۇ سەنئەتلەر ھەممىسى چوڭ، قىممەتلىك، كۆپ، ھەر خىل ۋە ئاخىرى ئۆزۈلمەيدىغان ئاجايىپ بىر سەنئەتلەردۇر. ئۇلار ئۆزلىرىدىكى شەكىل ۋە مۇكەممەللىكلىرى بىلەن ئۆزلىرىنى ئىجاد قىلغان بىر ئۇلۇغ ۋە تەڭداشسىز ئىجادكارنى كۆرسىتىپ تۇرىدۇ. ئۇ بولسىمۇ، ئاللاھ تائالادۇر!

(4) ھېكمەت دەلىلى

ھەر قانداق بىر مەۋجۇداتتا ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس بىرەر مەقسەت، غايە، بىرەر مەنپەئەت ۋە بىرەر نەتىجە كۆزدە تۇتۇلغانلىقى ناھايىتى ئېنىق. ئۇلارنىڭ ھېچبىرىدە مەنىسىزلىك ياكى پايدىسىزلىق كۆرۈلمەيدۇ. ھالبۇكى، مۇنداق مەقسەت، غايىلەرنى ۋە نەتىجىلەرنى كۆزدە تۇتۇش ۋە پىلانلاش ئۈچۈن شەيئىلەر ئالىمىدە ياكى ھايۋانات دۇنياسىدا ۋە ياكى ھادىسىلەر ئالىمىدە تۇيغۇ ۋە ئەقىل ئىدراك مەۋجۇد ئەمەستۇر. ئەھۋال بۇنداق ئىكەن، كائىناتتىكى بۇ ئادىللانە ھېكمەتلىك ئىشلارنى ۋە مەقسەت، غايىلەرنى پىلانلىغۇچى كىم؟ شۈبھىسىزكى، ئۇ - ئاللاھ تائالادۇر! بۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىر ئاللاھ تائالاغىلا مەنسۇپ قىلىش ئارقىلىقلا ئەقىلگە مۇۋاپىق بىر يول تۇتالايمىز.

(5) شەپقەت دەلىلى

بارلىق مەخلۇقاتلارنىڭ، بولۇپمۇ ئىنساننىڭ ئېھتىياجى تۈگىمەيدىغان ئېھتىياجدۇر. بارلىق ئېھتىياج ئىگىلىرىنىڭ ئېھتىياجلىرى كۈتۈلمىگەن رەۋىشتە كىمنىڭ نېمىگە قانچىلىك ئېھتىياجى بولسا، شۇ مىقداردا بېرىلمەكتە. ئېھتىياج ئىگىلىرىگە ياردەم قولىنىڭ يېتىشى ۋە بۇ ياردەملەرنىڭ ئېھتىياجلارنى ئۆلچەپ قويغاندەك ھەل قىلىشى شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، بارلىق ئېھتىياجلاردا ئۆزىمىزگە ئەڭ يېقىن بىر شەپقەتلىك قولنىڭ جاۋاپ بېرىۋاتقانلىقىنى كۆرىمىز. كائىناتتا داۋام قىلىۋاتقان ۋە مەڭگۈگە شۇنداق داۋام قىلىدىغان بۇ ئاجايىپ شەپقەت ۋە ئادالەتلىك رىزىقلاندۇرۇش سىستېمىسى بۇلارنىڭ بارلىق نۇقسان ۋە كەمچىلىكلەردىن پاك بولغان قۇدرەتلىك، كامالەتلىك ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن ئەمەلگە ئېشىۋاتقانلىقىنى كۆرسەتمەكتە.

(6) ياردەملىشىش دەلىلى

بىر - بىرىگە ئەڭ يېقىن مەخلۇقاتلاردىن تارتىپ ئەڭ يىرىقىغىچە ھەممىسى بىر - بىرىگە ياردەملىشىدۇ. ئوتتۇرىسىدا ھېچبىر مۇناسىۋەت بولمىغان ئىككى ئايرىم جىنس بۇ ياردەملىشىشتە بىر پۈتۈن نەرسىنىڭ پارچىلىرىغا ئوخشاش ھالدا بىر - بىرىنى پۈتۈنلەپ تاكامۇللاشتۇرىدۇ. دۇنيادىكى بارلىق مەخلۇقاتلارغا قارايدىغان بولساق، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىر - بىرىدىن مەنپەئەتلىنىش، بىر - بىرىگە ياردەملىشىش يولىدا ئىشلەۋاتقانلىقىنى كۆرىمىز. ئەقىل ۋە ھېس- تۇيغۇغا ئىگە بولمىغان بۇ مەخلۇقاتلارنىڭ ھەيران قالدۇرارلىق پائالىيەتلىرى پەردە ئارقىسىدىكى بىر زاتنىڭ ھېكمەتلىك پائالىيەتلىرىنى كۆز ئالدىمىزدا نامايان قىلماقتا. ئۇ بولسىمۇ، ئاللاھ تائالادۇر!

(7) ئوخشىماسلىق دەلىلى

دۇنيادىكى ھەر بىر ئىنساننىڭ نىشانىسى ۋە پەرقى ئۇنىڭ ئەڭ ئىنچىكە ۋە كىچىك تۈرلىرىگىچە ئۆزىدىن بۇرۇن ئۆتكەن مىلياردلارچە ئىنساننىڭ ھېچبىرىگە قەتئىي ئوخشىمىغاندەك، ئۆز زامانىسىدىكى ئىنسانلارنىڭ ۋە ئۆزىدىن كېيىن كېلىدىغان ئىنسانلارنىڭمۇ ھېچبىرىگە ئوخشىمايدۇ. ھەتتا بارماقلىرىنىڭ ئىزلىرىمۇ بىر- بىرىنىڭكىگە ئوخشىمايدۇ. ھەر بىر ئىنساننى مۇنداق ئۆزىگە خاس قىلىپ يارىتىش پەقەت ئاللاھ تائالانىڭلا قولىدىن كېلىدۇ.

(8) جان ۋە ۋىجدان دەلىلى

ماھىيىتىنى بىلمىسەكمۇ، بارلىقىدىن ھېچ شۈبھە قىلمايدىغان جېنىمىز ۋە ۋىجدانىمىزنىڭ تېنىمىزدە ھۆكۈم سۈرۈشى ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىنى بىلدۈرىدىغان دەلىللەرنىڭ بىرىدۇر. جېنىمىزنى كۆرمەستىن ۋە ماھىيىتىنى بىلمەستىن، ئۇنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلغىنىمىز ۋە بارلىقىغا ھېچ شۈبھە قىلالمىغىنىمىزدەك، ئاللاھ تائالانى كۆرمىسەكمۇ ئۇنىڭ قانداق كەيپىياتتا ئىكەنلىكىنى ئىدراك قىلالمىساقمۇ، ئۇنىڭ بارلىقىغا ئەقىل ئىگىسى بولساق ھېچ شەك كەلتۈرەلمەيمىز. بىزدە ۋىجدان، كۆڭۈل بار دەيمىز. ئەمما ئۇنى كۆرەلمەيمىز. كۆرەلمىگىنىمىز ئۈچۈن ۋىجدان، كۆڭۈل دېگەن نەرسىلەر مەۋجۇد ئەمەس دېيىش توغرىمۇ؟ ئاللاھ تائالامۇ بىزلەرنىڭ كۆرۈشىمىز ۋە ئىدراك قىلىشىمىزدىن ئۈستۈندۇر. چۈنكى بىزنىڭ كۆزىمىز دۇنيادىكى ئاشكارا ماددىلاردىن بەزى شەيئىلەرنى كۆرەلىسىمۇ، كۆپ قىسمىنى كۆرەلمەيدۇ. ھالبۇكى، ئاللاھ تائالانىڭ زاتى ماددا ئەمەس. شۇڭا ماددىي كۆزلەر ماددا بولمىغان شەيئىلەرنى كۆرەلمەيدۇ.

(9) خاراكتېر ۋە تارىخ دەلىلى

ھەر قانداق ئىنساندا ياخشىغا ۋە گۈزەللىگە قارىتا سۆيگۈ، ئۇنىڭ ئەكسىچە يامانغا ۋە كۆرۈمسىزگە قارىتا نەپرەتلىنىش ھېسسىياتىنىڭ بارلىقى رېئاللىقتۇر. بۇ ھېسسىياتلار ئەدەپ - ئەخلاق، يۈرۈش- تۇرۇشقا ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا تەبىئىي مايىللىقنى ۋە ئەخلاقسىزلىققا، يامان ئىشلارغا نەپرەتلىنىش كەيپىياتىنى پەيدا قىلغانلىق ئېتىبارى بىلەن شۇنداق بىر ھەقىقەتتىن دالالەت بېرىدۇكى، ئىنسانغا ياخشىلىقنى ۋە گۈزەل ئەخلاقلارنى ئەمر قىلغان ۋە ئۇنى يامان ئىشلاردىن مەنئى قىلغان زات كىم بولسا، بىزگە بۇ ھېسسىياتلارنى بەرگەن زاتمۇ شۇدۇر. ئۇ ئاللاھ تائالا! دىنلار تارىخى شۇنى ئىسپاتلىدىكى، ئىنسانىيەت ھېچبىر دەۋردە دىنسىز ياشىمىغان. خاتا ھەتتا خۇراپات بولسىمۇ، ئۇلار ھەر دەۋردە بىر دىنغا ئىشەنگەن ۋە بىر مەنىۋىي سىستېمىغا ئەگەشكەن. ئاللاھ تائالاغا ئىشىنىش بولسا ئىنساننىڭ تۇغۇلۇشىدىن كەلگەن بىر خىسلەتتۇر. ئىنساننىڭ تەبىئىتىگە بۇ خىسلەتنى ئورۇنلاشتۇرغان زات، بىزنى ئۆزىگە ئىمان ئېيتىشقا بۇيرىغان زاتنىڭ ئۆزىدۇر. ئۇ بولسىمۇ ئاللاھ تائالادۇر!

(10) ھېس- تۇيغۇ دەلىلى

ئىنسانلار مىڭلارچە ھېس- تۇيغۇلار ئىلكىدە ياشايدۇ. ھەر بىر تۇيغۇ ماددا ئالىمىنىڭ سىرتىدىكى بىر ئالەمدىن ھەر خىل ماھىيەتلەرنى ئېلىپ كېلىدۇ. ئىنساندا يەنە بىر ھېس- تۇيغۇ باركى، ئۇ ئويئوچۇق ئاللاھ تائالانى تونۇتىدۇ. بۇ ھېس- تۇيغۇ ھەممە كىشىدە ئورتاق بولغان مەڭگۈ ياشاش ياكى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش ئارزۇسىدۇر. ئىنسان بۇ ھېس- تۇيغۇلار سەۋەبىدىن ھەمىشە ئەبەدىيەت ئۈچۈن تەلپۈنىدۇ، بۇ ھېسلار بىلەن ئۆزىنى خوشال قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ بىلەن يۈكسىلىشكە قاراپ ئىلگىرىلەيدۇ. بۇ ھېسلاردىن باشقا ھېسلار ئىنساننىڭ مەنىۋىي ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايدۇ. ئۇلارنى بىزگە بەرگەن زات بىزنى ياراتقان زاتتۇر. ئاخىرەتتىكى مەڭگۈلۈك ھاياتنىمۇ ئەنە شۇ زات بېرىدۇ. ئىنساندىكى مەڭگۈلۈككە ۋە كۆپ ياشاشقا بولغان

ئارزۇ- ئارمانلار مەڭگۈلۈك بىر ھايات ئىگىسىنىڭ بارلىقىنى ۋە ئۇنىڭ ئاللاھ تائالا ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇرىدۇ. چۈنكى كائىناتتىكى بۇ ھايات پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ ھاياتىدىن كەلگەن بىر ھاياتتۇر!

(11) ئىتتىپاق دەلىلى

ئون يالغانچى ئىتتىپاقلىشىۋېلىپ، بىرگە كېلىپ: «ئۆيلۈككە ئوت كەتتى» دەپ خەۋەر بەرسە، بۇ ئادەملەرنىڭ ھاياتىدا بىرەر قېتىم بولسىمۇ راست سۆزلىمىگەنلىكىنى ۋە يالغانچىلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ سۆزىگە، «بەلكى راست بولۇشى ئېھتىمال» دەپ ئىشىنىمىز. ھالبۇكى، ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىغا ئىشىنىش ئادەم ئەلەيھىسسالام زامانىدىن تا ھازىرغىچە كەلگەن مىڭلارچە پەيغەمبەر، مىلياردلارچە ئىشەنگۈچىلەرنىڭ ئارىسىدا مەيدانغا كەلگەن بىر ئىتتىپاقلىقتۇر. ئوخشىمىغان دەۋر ۋە ئوخشىمىغان جايلاردا ياشىغان بۇ ئىنسانلارنىڭ ئىتتىپاقى ئەڭ ئاۋۋال«ئاللاھ تائالا باردۇر ۋە بىردۇر» دېگەن ھەقىقەتكە مەركەزلىشىدۇ. ئون يالغانچىنىڭ بىر يالغان ئۈستىدىكى ئىتتىپاقىغا ئەھمىيەت بېرىلگەن يەردە، ھاياتىدا بىرەر قېتىممۇ يالغان سۆزلىمىگەنلىكى ۋە راستچىللىقى بىلەن شۆھرەت قازانغان مىڭلارچە پەيغەمبەرلەر ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ بۇ ئىسىل پەزىلەتلىك ئەخلاقىنى ئۆزلىرىگە ئۆزلەشتۈرگەن مىلياردلارچە مۆمىنلەرنىڭ بۇ ھەقتىكى ئىتتىپاقىغا ئىشەنمىگەن ئىنساننى قانداق ئىنسان دېگىلى بولسۇن؟! ئۇنى قانداقمۇ ئەقىللىق دېيىشكە بولسۇن؟!

(12) قۇرئان كەرىم دەلىلى

قۇرئان كەرىمنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ سۆزى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىغان بارلىق دەلىللەر، ئەينى ۋاقىتتا ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلىماقتا. قۇرئاندىكى مىڭلارچە دەلىللەر بۇ ماۋزۇ بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىسلام مەنبەلىرىدە ئەڭ ئىنچىكە تۈرلىرىگىچە تەپسىلىي شەرھ قىلىنغان. بۇ دەلىللەرنىڭ ھەممىسى «ئاللاھ تائالا باردۇر» دەپ جاكارلىماقتا. قۇرئاننىڭ مۆجىزىسىگە ۋە ئۇنىڭ بەرگەن خەۋەرلىرىنىڭ ئەمەلگە ئاشقانلىقىغا ئەقىل ۋە بىلىم ئىگىلىرى قايىل بولماقتا. ھېچ شۈبھىسىزكى، دۇنيا تارىخىدا ئەسىرلەر ئۆتسىمۇ، قەتئىي ئۆزگەرمەستىن ساقلىنىپ قالغان بىرلا كىتاب قۇرئاندۇر. بۇ كىتاب 14 ئەسىردىن بېرى بارلىق سۈرىلىرى، ئايەتلىرى ۋە ھەرپلىرى بىلەن ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىنى ۋە بىرلىكىنى ئېلان قىلىپ كەلمەكتە.

(13) پەيغەمبەرلەر دەلىلى

جىمى پەيغەمبەرلەرنى ۋە خۇسۇسەن ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلىغۇاتقان بارلىق دەلىللەرمۇ ئەڭ ئاۋۋال ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىنى ۋە بىرلىكىنى ئىسپاتلىماقتا. پەيغەمبەرلەرنىڭ پۈتكۈل ھاياتىنىڭ ئورتاق غايىسى«تەۋھىد» (يەنى ئاللاھ تائالانىڭ بىرلىكىگە ئېتىقاد قىلىش)نى ئېلان قىلىشتىن ئىبارەت بولغان. شۇنداق ئىكەن، ھەر بىر پەيغەمبەرنىڭ ئۇنىڭ ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ھەق پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن بېرىلگەن بارلىق دەلىللەر ۋە مۆجىزىلەر شۇ قۇۋۋىتى ۋە شۇ ئوچۇقلىقى بىلەن ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ قۇۋۋەتلىك ۋە روشەنلىك بىلەن «ئاللاھ تائالا باردۇر!» دېمەكتە[1].

(1) مۇھەممەد فەتھۇللا گۈلەننىڭ «inancin golgesinde» ناملىق ئەسىرىدىن - تۈركچە.

ئاللاھنى بۇ دۇنيادا كۆرگىلى بولمايدۇ

1914. سوئال: ئۇنداقتا ئاللاھنى نېمە ئۈچۈن كۆرەلمەيمىز؟

جاۋاب: ئىنسان كۆزى ماددىدىن يارىتىلغان بولۇپ، ئۇ مۇشۇ دۇنيادىكى فىزىكا (ماددا) ئالەمنىڭ ئاز قىسمىنىلا كۆرەلەيدۇ. ئەمما ئۇ، مېتافىزىكا (ماددا سىرتى ئالەمى)نى كۆرۈشكە ھەرگىزمۇ قادىر ئەمەس. ئەھۋال بۇنداق ئىكەن، ئاللاھنى قانداق كۆرگىلى بولسۇن؟ ھالبۇكى، ئاللاھنىڭ زاتى ماددا بولۇشتىن ئۈستۈندۇر. ئاللاھ غەيبمۇ ئەمەس، بەلكى ئۇ چەكسىز قۇدرىتى ۋە گۈزەل سەنئەتلىرى بىلەن ھەر ئان كۆز ئالدىمىزدا تەجەللى قىلىپ تۇرماقتا. قۇرئان كەرىم مۇنداق دەيدۇ: ﴿كۆزلەر ئاللاھنى كۆرمەيدۇ، ئاللاھ كۆزلەرنى كۆرىدۇ﴾[1].

Paratoner (چاقماق چاقاندا كىشىلەرگە زىيان يېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئاپپاراتى) نىڭ ئىجادكارى Benjamin Franklin ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقان كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، مەكتەپتە دەرس سۆزلەۋاتاتتى. ئوقۇغۇچىلىرىدىن بىرى ئورنىدىن تۇرۇپ:

مۇئەللىم، ــ دېگىنىچە سۆزگە باشلايدۇ ۋە مۇنداق بىر سوئالنى قويىدۇ، ــ سىز ھەمىشە ئاللاھنىڭ مەۋجۇدلىقى ھەققىدە سۆزلەيسىز، ئۇنى بىزگە كۆرسىتىپ بېرەلەمسىز؟

بوۋاقىتتا Franklin ئوقۇغۇچىلىرىنى مەكتەپنىڭ باغچىسىغا چىقىرىدۇ ۋە ئۇلارنى قۇياشقا تىكىلىپ قاراشقا بۇيرۇيدۇ. ۋاقىت چۈش ۋاقتى بولۇپ، قۇياشنىڭ نۇرى كۆزلەرنى خىرەلەشتۈرىۋاتاتتى. كۆزلىرى خىرەلەشكەن ۋە ياشلانغانلىقتىن قۇياشقا قارىيالمايۋاتقان، بارا ــ بارا كۆزلىرى تورلىشىپ ھېچنەرسىنى كۆرەلمەيۋاتقان ئوقۇغۇچىلىرىنى كۆرگەن Franklin مۇنۇلارنى ئېيتىدۇ:

باللىرىم! بۇ قۇياش ئاللاھنىڭ سەنئىتىدۇر. سىلەر بۇ كۆزۈڭلار بىلەن ئاللاھنىڭ ياراتقان سەنئىتىنى كۆرەلمەي تۇرۇپ، قانداقمۇ ئۇنىڭ ئۆزىنى كۆرەلەيسىلەر؟ ياراتقۇچى يارىتىلغانلارغا ئوخشىمايدىغان تۇرسا، قانداقمۇ ئۇنى كۆرگىلى بولسۇن؟![2]

ئىنسان كۆرمىگىنىگە ئىشىنىدۇ. ئۇ كۆرمىگىنىگە ئىشىنىدىغان پېگانە مەۋجۇداتتۇر. ئىمان ــ كۆرۈنگەنگە ئەمەس، بەلكى كۆرۈنمىگەنگە ئىشىنىشكە قويۇلغان ئۇنۋاندۇر. شۇنداق بولغاندىلا ئىماننىڭ قىممىتى مەيدانغا چىققان بولىدۇ. قۇياشنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، «سىز بۇنىڭ بارلىقىغا ئىشىنەمسىز؟» دەپ سوراشنىڭ بىمەنىلىكى ئېنىقتۇر.

كۆرۈش ئىشىنىش ئۈچۈن شەرت ئەمەس

1915. سوئال: كۆرۈش ئىشىنىش ئۈچۈن شەرتمۇ؟

جاۋاب: كۆرۈش ئەلۋەتتە كىشىنىڭ ئىشەنچىسىنى كۈچەيتىدۇ. ئەمما كۆرۈش بىلەن ئىشىنىش ئوتتۇرىسىدا باغلىنىش يوق. ئارىپلاردىن بىرى: «ئەگەر مەن ئاللاھنى كۆزۈم بىلەن كۆرسەممۇ، ئۇنىڭ بارلىقىغا بولغان ھازىرقى بۇ ئىمانىمدا قىلچە ئۆزگىرىش بولمايدۇ»[3] دېگەن ئىكەن. ئەقىل كۆرمىگىنىگە ئىنكار قىلماسلىقى لازىم. چۈنكى ھەممە نەرسە ئەقىل بىلەنلا بىلىنمەيدۇ. مەسىلەن: تاماقنىڭ تەمىنى ئەقىل بىلەن تېتىغىلى بولمىغاندەك، گۈلنىڭ

(1) ئەنئام سۈرىسى 103 ـ ئايەت.
(2) «دىنلار تارىخى» ژۇرنىلىدىن ـ تۈركچە.
(3) ئارىف ـــ ئاللاھنى ھەقىقىي مەنىدە تونۇغان كىشى دېگەنلىكتۇر.

خۇشپۇرىقىنى ئەقىل بىلەن پۇرىغىلى بولمايدۇ. بەلكى تاماقنىڭ تەمى تىل بىلەن تېتىلىدۇ، خۇشپۇراقلار بۇرۇن ئارقىلىق پۇرىلىدۇ. شۇ مۇزىكىنىڭ ياخشىلىقىغا قاراڭ دېيىلگەن ھامان بۇ ۋەزىپە قۇلاققا چۈشكەن بولىدۇ. چۈنكى تىڭشاش بىلەن ئاڭلاشنىڭ قۇرالى قۇلاقتۇر.

كۆرۈشنى ئىشىنىشنىڭ شەرتى، دەپ سانايدىغان بولساق، ئالدى بىلەن تارىخنى ئىنكار قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. چۈنكى تارىخ دېگەن ئۇنى كۆرمەي تۇرۇپ، كىتابلاردىن ئوقۇش ياكى ئاڭلاشلار ئارقىلىق ئىشىنىلىدىغان نەرسە. ئەگەر بىز «كۆرگىنىمگىلا ئىشىنىمەن، كۆرمىگىنىمگە ئىشەنمەيمەن» دېمەكچى بولساق، بىرىنچى ۋە ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشلىرىنىڭ بولغانلىقىنى، ئاپىراسياپ، ئوغۇزخان، سۇتۇق بوغراخان، مەھمۇد قەشقىرى، يۈسۈپ خاس ھاجىپ ۋە باشقىمۇ ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئۆتكەنلىكىنى ئىنكار قىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. چۈنكى ئۇلارنى بىز كۆرمىدۇق.

قېنى مىكروسكوپ ۋە ئۇنىڭ ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدىغان بارلىق سايمانلارنىڭ ھەممىسى بىر ئاندىلا يوق بولدى ياكى ئۇلارنىڭ كۆرۈش سىستېمىسى بۇزۇلدى، باشقىسىنى ياساشقىمۇ ئىمكانىيەت بولمىدى، دەپ پەرەز قىلايلى، بۇ ۋاقىتتا، ئاتوم، مىكروب ۋە باكتېرىيەلەرنى كۆرەلمىگىنىمىز ئۈچۈن يوق دېيەلەمدۇق؟ بۇلارنىڭ مۇشۇ دۇنيادا مەۋجۇدلىقىنى ئىنكار قىلالامدۇق؟!

ئۆتمۈشلەردە مىكروسكوپ بولمىغاچقا مىكروب، باكتېرىيەلەرنى كۆرگىلى بولمايتتى. بۇلار شۇ دەۋر ئىنسانلىرىنىڭ كۆرۈش ئىقتىدارىنىڭ سىرتىدا ئىدى. ئەمما ئۇلارنىڭ كۆرەلمىگەنلىكى ئۈچۈن مىكروب ۋە باكتېرىيەلەر يوقمىدى؟ ئۆتمۈشتىكىلەر بۇلارنى كۆرۈش بىزنىڭ ئىقتىدارىمىزنىڭ سىرتىدا ئىدى دېيەلىسىمۇ، بۇلارنى ھەقىقىي مەنىدە يوق ئىدى دېيەلمەيدۇ، ئەلۋەتتە. چۈنكى ئۇلار كۆرەلمىگەن بولسىمۇ، مىكروب ۋە باكتېرىيەلەر ئىنسانلار يارىتىلىشتىن بېرى بار ئىدى.

ئىلىم-پەن ۋە ئاللاھنىڭ بارلىقى

1916. سوئال: ئىلىم-پەننىڭ ئاللاھنى ئىسپاتلاشتىكى رولى نېمە؟

جاۋاب: ئىلىم-پەن ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلايدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان، سىلەرگە بۇلۇتتىن يامغۇر ياغدۇرۇپ بەرگەن، ئۇنىڭ بىلەن باغلارنى يېتىشتۈرۈپ بەرگەن كىم؟ ئۇ باغلارنىڭ دەرەخلىرىنى ئۆستۈرۈش سىلەرنىڭ قولۇڭلاردىن كەلمەيدۇ. ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ بارمۇ؟ (تەبىئىيكى) باشقا ئىلاھ يوقتۇر﴾[1] دەيدۇ.

ئىلىم - پەن بىزگە بىر دەرەخنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى چۈشەندۈرۈپ، ئۇنىڭ تۇپراقتىكى ئوزۇقلىرىنى قانداق ئالىدىغانلىقىنى، بۇ ئوزۇقلارنى يوپۇرماقلىرىغىچە قانداق يەتكۈزىدىغانلىقىنى، مېۋىلەرنىڭ قانداق مەيدانغا كېلىدىغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭدىكى تەم، رەڭ، شەكىلنىڭ قانداق يوسۇندا پەيدا بولىدىغانلىقىنى شەرھلىمەكتە ۋە بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ مۇكەممەل قانۇنىيەت ۋە نىزام - سىستېما ئاستىدا ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىنى ئېلان قىلماقتا.

ئىلىم — پەن يەنە بىزگە بىر جانلىقنىڭ ئىچ قۇرۇلۇشىنى كۆرسىتىش ئارقىلىق ئەقلىمىزنى ئاچماقتا. بىئولوگىيە ئالىملىرى «ھەر بىر جانلىقنىڭ ئۆز ئالدىغا ئاجايىپ مۇكەممەل بىرەردىن فابرىكا ئىكەنلىكىنى كۆردۇق» دەيدۇ. ئادەمنى چاقىدىغان زەھەرلىك ھەرە شېرىن ۋە شىپالىق ھەسەل بېرىدۇ. يىپەك قۇرۇتى رەخت توقۇيدۇ. قولسىز ئۆمۈچۈك تور توقۇيدۇ. تىلسىز قوي سۈت بېرىدۇ. مۇندىن باشقا يەنە ئىلىم — پەن بىزگە شۇنى ئىسپاتلىدىكى، ئاددى بىر سامان بىلەن سۇدىن تەركىب تاپقان ھەلەپتىن سۈت ئىشلەپ چىقىرىش ئەقىل — ئىدراكسىز قوينىڭ ياكى كالىنىڭ ئىشى ئەمەس، بەلكى قوي - كالا، ھەرە، ئۆمۈچۈك، يىپەك قۇرۇتى ۋە باشقا جانلىقلار رەسسامنىڭ پۇرشىسىغا، ئاپتورنىڭ قەلىمىگە، ياغاچچىنىڭ رەندىسى بىلەن ھەرسىگە ۋە دېھقاننىڭ كەتمىنىگە ئوخشاش بىرەردىن سايمانلاردۇر. ئەمما ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئىشىنىڭ ئىگىسى شۈبھىسىزكى، پۈتۈن كائىناتنىڭ ئىجادكارى بولغان ئاللاھتۇر!

ئاسترونومىيە ئىلىمىنىڭ ۋاستىسى بىلەن دۇنيانىڭ ھاۋا بوشلۇقىدىكى ئەھۋالى بىلىندى. بىز ياشاۋاتقان بۇ يەرشارى قۇياشنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ ناھايىتى تېزلىكتە ئۇچۇۋاتقان بىر سەييارە يۇلتۇزى ئىكەنلىكىنى بىلدۇق. قاناتسىز، موتورسىز، پلوتسىز ۋە ئاۋازسىز ئۇچۇۋاتقان بۇ يەرشارى سەييارىسىنىڭ ئۈستىدىكى يولۇچىلار راھەت ۋە خاتىرجەملىك ئىچىدە ساياھەت قىلىۋاتماقتا. يەرشارى بىر تەرەپتىن ئۆز ئوقىدا ئايلىنىشقا داۋام قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن قۇياشنىڭ ئەتراپىدا تېزلىكتە ئۇچۇشىنى داۋام قىلدۇرماقتا. ئەمما ئىچىدىكى يولۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى، ئۆزلىرىنىڭ ئۇچۇۋاتقانلىقىنىمۇ بىلمەيدۇ. كېچىلەر، كۈندۈزلەر ۋە مەۋسۇملار بۇ ئىككى ئايلىنىشنىڭ نەتىجىسىدۇر. يەرشارى قۇياشقا — ھازىرقى مۇساپىسىدىن — ئازراق يېقىنلاشسا كۆيۈپ ھالاك بولىمىز، ئۇزاقلاشسىمۇ مۇزلاپ ھالاك بولىمىز. قۇياشنىڭ ئەتراپىدا ئۈزۈۋاتقان يەر شارىلا ئەمەس، بەلكى باشقا سەييارىلەرمۇ باردۇر. بۇ سەييارىلەرنىڭ بىر — بىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىشى مۇمكىن ئەمەس، بەلكى ھەر بىر سەييارە ئۆزىنىڭ

---

(1) نەمل سۈرىسى 60 - ئايەت.

بەلگىلەنگەن مەخسۇس ئوقىدا سەير قىلىدۇ، بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن كېچىكىپمۇ قالمايدۇ. بۇ سىستېما قانچىلىغان مىليون يىللاردىن بېرى ھېچبىر بۇزۇلماستىن، بىرخىل داۋام قىلىپ كەلمەكتە.

بۇنداق ئىنچىكە نىزامنى ۋە قانۇنىيەتنى كىم بېكىتتى؟ دۇنيانى جانلىقلار ياشاشقا بولىدىغان ھالغا كىم كەلتۈردى؟ پلوتلىرى ئىچىدە بار تۇرۇپ ئايروپىلانلارنىڭ بەزىدە بىر ــ بىرىگە، بەزىدە بولسا تاغلارغا ئۇرۇلۇپ كېتىدىغانلىقى ۋە بەزى چوڭ شەھەرلەردە ئاپتوموبىللارنىڭ كۈندە دېگۈدەك بىر ـ بىرىگە ئۇرۇلۇش قازالىرى، بەزىدە قاتناشنىڭ زىچلىقىدىن يوللار تاقىلىپ قېلىپ قاتناش ۋاستىلىرى قوزغىلالماي سائەتلەرچە ساقلاپ كېتىدىغانلىقى، بۇنىڭ بىلەن قارار گاھىغا بېرىشتىن كېچىكىدىغانلىقى قاتارلىق ئەھۋاللار نەچچە مىڭ قېتىم يۈز بەرگەن ۋە كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا ھەمىشە دېگۈدەك كۆرۈلۈپ تۇرغان بىر رېئاللىق بولغان يەردە، سەييارە يۇلتۇزلىرىدىن ئىبارەت بۇنداق چوڭ جىسىملارنى بىر ــ بىرىگە سوقۇشتۇرماستىن، ياكى بىرەرسىنى بەلگىلەنگەن ۋاقتىدىن كېچىكتۈرمەستىن تەكشى ئايلاندۇرىۋاتقان زادى قايسى ئىلىم ـ پەن؟

بۇزۇلمىغان ۋىجدان ۋە ساپ ئەقىل ئىگىسى بولغان ھەر قانداق ئادەم شۇنداق جاكارلايدۇكى، بۇ سوئاللارنىڭ جاۋابى «ئاللاھ»تۇر!

تەبىئەت

1917. سوئال: تەبىئەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: تەبىئەت ــ كائىناتتىكىلەرنىڭ توپلىمى، ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا، كائىناتنىڭ ئىككىنچى ئىسمىدۇر. ئاللاھنى ئېتىراپ قىلىشتىن قاچىدىغانلار تەبىئەتكە سېغىنماقتا. بۇلارنىڭ پەلسەپىسى خۇددى پادىشاھقا ئىسيانكارلىق قىلىپ جاللاتتىن مەدەت تىلىگەن ئىسيانكارنىڭ پەلسەپىسىگە ئوخشاش بىر مەنتىقسىز پەلسەپىدۇر.

تەبىئەتمۇ ئاللاھ ياراتقان مەۋجۇداتلار قاتارىدىكى بىر ئەسەر ياكى سەنئەتتۇر. سەنئەتكارنى ئىنكار قىلىش ئۈچۈن سەنئەتنى سەنئەتكار دەۋېلىش ئىزاھىنىڭ ئەمەس، بەلكى ھەقىقەتنى ئېتىراپ قىلىشتىن قاچقانلىقىنىڭ ئىپادىسىدۇر.

قۇياش، سۇ، ئوت، يۇلتۇز ۋە باشقا تەبىئەت كۈچلىرىگە چوقۇنغۇچىلارمۇ مەۋجۇداتلارنىڭ يارىتىلىش قىسسىسىنى مەزكۇر مەبۇدلىرىغا مەنسۇپ قىلىشتا تەبىئەتكە چوقۇنغۇچىلار بىلەن ئەينى ئەقىدىگە ئورتاق بولماقتا. ناتۇرالىزم (تەبىئەتپەرەسلىك) بۇتپەرەسلىكنىڭ زامانىۋىلاشقان يېڭى نامىدۇر. ئىنكار ماۋزۇسىدا يېڭىلىق يوقتۇر. ئاتالغۇلار ئۆزگەرگەن بولسىمۇ، بۇتپەرەسلەرنىڭ مەنتىق ئۆلچىمى ئۆزگەرگىنى يوق.

قانداقلا بىر مەملىكەتتە قانۇنلا بولىدىكەن، ئۇنى چىقارغان بىرەر رەئىس ياكى پادىشاھ بولغان بولىدۇ. دۇنيادا ھېچبىر قانۇن ئۆزلىكىدىن تۈزۈلۈپ قالمايدۇ. چىقىرىلغان قانۇننى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈنمۇ، شۇ رەئىسنىڭ ياكى پادىشاھنىڭ نوپۇزى كېرەك بولىدۇ. چۈنكى ھېچبىر قانۇن باشقۇرغۇچىسىز ئۆزلىكىدىن يۈرمەيدۇ. كائىناتمۇ كاتتا بىر مەملىكەتتۇر. ئۇنى ياراتقان زات ــ ئۇنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى بېكىتكەن زاتنىڭ ئۆزىدۇر. ئۇنى يۈرگۈزۈش ئىشىمۇ ئاشۇ زاتقا ئائىتتۇر.

ھەر قانداق بىر سەنئەتكار ئۆزىنىڭ ياراتقان سەنئىتىدىن ئەلۋەتتە مۇكەممەلدۇر. بۇ

ماۋزۇدا، ئۇستەل بىلەن ياغاچچىنىڭ، كىتاب بىلەن ئاپتورنىڭ ۋە بىنا بىلەن بىناكارنىڭ مىساللىرىنى ئەسكە ئېلىش بىزگە يېتەرلىكتۇر. جانلىقلارنىڭ جانسىزلاردىن ئەلۋەتتە ئۈستۈنلىكى بىر رېئاللىقتۇر. جانلىقلاردىن ئاجىز بولغان جانسىز ماددىلار ئۆزلىرىنى ياراتالمىغانىكەن ئۈستىگە جانلىقلارنى قانداق يارىتالىسۇن؟!

تۇپراققا كۆمۈلگەن ئۇرۇقچە تۇپراق، هاۋا، سۇ ۋە ئۇغۇتتىن ئىبارەت تۆت ماددا بىلەن ئۇچرىشىدۇ. بۇ ماددىلارنىڭ ھەممىسى ئەقىل ــ ئىدراكتىن مەھرۇم، بىلمەيدىغان، كۆرمەيدىغان ۋە ئاڭلىمايدىغان، ئۇرۇقنى تونۇمىغانىكەن ئۈستىگە، ئۆزلىرىنىمۇ تونۇمايدىغان جانسىز ۋە ئاجىز ماددىلاردۇر. ئۇرۇقمۇ ئەقىل ــ ئىدراكسىزلىق ۋە باشقا سۈپەتلەردە بۇلار بىلەن ئوخشاشتۇر. ئەمما بۇ ئۇرۇقتىن ئۈنۈپ، يېتىشىپ چىقىدىغان ئۆسۈملۈكلەر كۆزنى قاماشتۇرىدىغان، ئەقىلنى ھەيرانلىقتا قالدۇرىدىغان ئەڭ مۇكەممەل ۋە گۈزەل بىر سەنئەتتۇر. ئۆسۈملۈكلەر ــ زىرائەتلەر، مېۋىلەر ۋە ئوتياشلار يۇقىرىقى 4 خىل ماددىنىڭ ئۆزىدە بولمىغان شەكىل، ھەجىم، تەم، رەڭ ۋە پۇراقلىرى بىلەن يارىتىلىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا بۇلارنىڭ ھېچبىرى يەنە بىرىگە ئوخشىمايدىغان، نۇقسانسىز يېتىشىپ چىقىدۇ. ئەگەر «شەيئىيلەرنى تەبىئەت ياراتقان» دېگەن دەۋا راست بولىدىغان بولسا، ئەقىل ئىدراكسىز ۋە ئىلىم ـ ھېكمەتسىز تەبىئەت بۇلارنى قانداق مەيدانغا چىقىرالىدى؟

1918. سوئال: تەبىئەت ئۆزلىكىدىن تەسىر كۆرسىتەلەمدۇ؟

جاۋاب: تەبىئەت ئۆزلىكىدىن تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان مۇتلەق كۈچ ئەمەس، بەلكى ئۇ تەسىر ئاستىدا قالغان بىر سەنئەت ياكى ئەسەردۇر. تەبىئەت ــ ئۆزىگە يېتەكچىلىك قىلىدىغان سىرتقى مۇتلەق ئىرادىگە بويسۇنۇپ ئېگىش ئارقىلىق شەكىللىنىدۇ ۋە يېڭى يارىتىلىشلار ئۈچۈن مەيدان ھازىرلايدۇ.

كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى ھەر بىر سەنئەت بىرەر بىناغا، بىرەر رەسىمگە ۋە بىرەر كىتابقا ئوخشايدۇ. «بۇلارنىڭ يارىتىلىشى ئۆزلىرىدىكى شەيئىلەرنىڭ خاراكتېرىدىن كېلىپ چىققان» دېگۈچىلەر ئۆزلىرىنىڭ ئەبگالىقىنى ۋە نادانلىقىنى ئېلان قىلغۇچىلاردۇر. بىرەر بىنا قۇرۇپ چىقىشتا ئالدى بىلەن ئۇنىڭ پىلانىنى سىزىش ئۈچۈن ئىنژېنېرغا ۋە ئۇنى شۇ پىلان بويىچە پۈتتۈرۈپ چىقىش ئۈچۈن بىناكارغا ئېھتىياجلىق بولغان يەردە، كائىناتتىكى ھەر بىر سەنئەت ۋە ھەر بىر مەۋجۇدات ئۆزىنىڭ يارىتىلىشىدا بىرەر ياراتقۇچىغا ئېھتىياجلىق ئەمەسمۇ؟!

يارىتىلىش دەلىلى

پەيلاسوپ كانت[1] (Kant) مۇنداق دېگەن ئىكەن: «ئانىسىدىن كور تۇغۇلغان ئادەم يورۇقلۇقنى بىلمىگەنگە ئوخشاش، قاراڭغۇلۇقنىمۇ بىلمەيدۇ. بىلىمسىز ئادەم ئۆزى نادان بولغانلىقى ئۈچۈن جاھالەتنى بىلمەيدۇ. يوقسۇلنىڭ بايلىقى بولمىغاچقا، ئىسراپچىلىقنى بىلمەيدۇ. ھالبۇكى، بىز ئىنسانلاردا ئەزەلدىن ۋە مەڭگۈگە بار بولغان بىر زات ھەققىدىكى چۈشەنچە باردۇر. ئەگەر ئۇ زات بولمىغان بولسا ئىدى، بۇنداق چۈشەنچىمۇ بىزدە بولمىغان بولاتتى. مەلۇمكى، بىزنىڭ تەسەۋۋۇر قىلغىنىمىز ۋە ئويلىغىنىمىز باشقا بىرى ئەمەس، بەلكى دەل

(1) ئىمانۇئېل كانت (1724-1804) گېرمانىيىلىك مەشھۇر پەيلاسوپ، مائارىپ، دىن، تارىخ قاتارلىق ماۋزۇلاردا ئۆزىنىڭ پەلسەپىۋى نەزەرىيىسىنى ئوتتۇرا قويغان كۆپلىگەن ئۆلمەس ئەسەرلەرنى يازغان.

ئاللاھتۇر»

كائىناتنىڭ بىر باشلانغۇچى بولغانلىقى ياكى بولمىغانلىقى مەسىلىسى ئىنسانلار ئۆچۈن قەدىمقى تارىخلاردىن بىرى تەپەككۇر ماۋزۇسى بولۇپ كەلمەكتە. مىلادىدىن بۇرۇنقى300-يىللىرىدا ياشىغان سوقرات (Sokrates) ئاللاھنىڭ بارلىقىنى ۋە بىرلىكىنى، شۇنداقلا ئۇنىڭ كائىناتنىڭ ياراتقۇچىسى ئىكەنلىكىنى سۆزلىگەندە، ياشلارنىڭ ئەخلاقىنى بۇزدى دېگەن تۆھمەت بىلەن ئۇ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان ئىكەن.

شۇنىسى ئېنىقكى، تارىخ بويىچە، ئاللاھنىڭ بارلىقىغا ئىشەنگەن بىلىم ئىگىلىرى، ئىشەنمىگەنلەردىن ھەسسىلەپ كۆپتۇر. مەسىلەن: Farabi ،Aristo ،Leibniz ،Kant، Descart، ۋە بۇلاردىن باشقا كۆپلىگەن پەيلاسوپلار، بىلىم ئىگىلىرى ئاۋۋالقى سەۋەبكە (يەنى ئاللاھقا) ئىشىنەتتى ۋە بۇ ھەقىقەتنى ھەرخىل مېتودلار بىلەن ئۇچۇقلايتتى.

1919. سوئال: ماددا ئەزەلدىن بار بولغانمۇ ياكى كېيىن يارىتىلغانمۇ؟

جاۋاب: ماددىنىڭ ئەزەلدىن بار بولماستىن، بەلكى كېيىن يارىتىلغانلىقىنى قارار قىلىدىغان پىكىر ساماۋىي دىنلار بىلەن كەلگەن چۈشەنچىدۇر. ماتېرىيالىستىك پىكىردىكى چۈشەنچىلەرنىڭ خۇلاسىسى ماددىنىڭ ئەزەلدىن بار ئىكەنلىكىنى سۆزلەيدۇ. ئۇلار بۇ چۈشەنچىسى بويىچە تەپەككۇر قىلىپ "ئۇنداقتا ئاللاھقا ھاجەت يوق" دەۋاسىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ. چۈنكى، ماددىنىڭ بىر باشلانغۇچى بار دېگەنلىك ئۇنى مەيدانغا چىقارغان بىر پەيدا قىلغۇچى بار، دېگەن ھەقىقەتنى ئېتىراپ قىلىشنى تەقەززا قىلىدۇ.

شەرق ۋە غەربنىڭ ئىبنى سىنا، فارابى ۋە باشقا كۆپلىگەن پەيلاسوپلىرى «يوقتىن بار بولۇش» دېگەن تېمىدا بۇ ماۋزۇنى يېتەرلىك دەلىللەر بىلەن ئىسپاتلىغان. ئۇنى مۇنداق خۇلاسە قىلىشقا بولىدۇ: كائىناتتىكى ھەر قانداق نەرسە تۇرماستىن ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. ئۇ پەيدا بولۇش ياكى تۇغۇلۇش ئارقىلىق مەيدانغا كېلىدۇ، يېتىشىدۇ، ئۆمۈر سۈرىدۇ، ئاخىرى ئۆلىدۇ ياكى باشقا ماددىغا ئۆزگىرىپ تۈگىشىدۇ. مەسىلەن: ئىنسان تۇغۇلۇپ ئاخىرى ئۆلىدۇ. دەل — دەرەخلەر ئاخىرى كۆيۈپ كۈل بولىدۇ ياكى چىرىپ تۇپراققا ئايلىنىپ كېتىدۇ. ئۆسۈملۈكلەر ئىنسان ۋە ھايۋانلارغا يەم بولۇپ تۈگىشىدۇ. جاماداتلارمۇ ئاخىرى باشقا ماددىلارغا ئايلىنىش بىلەن تۈگىشىدۇ. بۇ خۇددى، يۇلتۇزلارنىڭ 5 - 10 مىليارد يىل ئۆمۈر سۈرۈپ ئاندىن باشقا ئاسمان جىسىملىرىغا ئۆزگىرىپ كېتىشىگە ئوخشاشتۇر. ئۆمۈرگە ئىگە بولغان ۋە ئۆزگىرىشلەرگە ئۇچراپ تۇرىدىغان جانلىق - جانسىز ھەر قانداق بىر مەۋجۇدات ئۆزىنىڭ بىر باشلانغۇچ باسقۇچىنى باشتىن كەچۈرگەنلىكىنى نامايان قىلماقتا.

دۇنيادىكى ھەرقانداق بىر نەرسە پەيدا بولۇش ياكى تۇغۇلۇش ئارقىلىق يېڭىدىن مەيدانغا كېلىدۇ. ئەقىل ۋە مەنتىق بىلەن شۇنداق ھۆكۈم قىلىمىزكى، دۇنيادا ھېچقانداق نەرسە مەڭگۈلۈك داۋام قىلغۇچى ئەمەس. بىز كۆرۈۋاتقان ھەر قانداق نەرسىنىڭ بىرەر باشلانغۇچ نوقتىسى باردۇر. بۇ دېگەنلىك، دۇنيادىكى ھەر نەرسىنى ياراتقان ۋە مەيدانغا كەلتۈرگەن بىرى بار دېگەنلىك بولۇپ، ئۇ ـ ئاللاھتۇر!

ئاجايىپ قانۇنىيەت

1920. سوئال: يارىتىلىشتىكى مۇكەممەللىك تەبىئىي قانۇنىيەتمۇ؟

جاۋاب: كائىناتتىكى ھەر بىر مەۋجۇدات ئەڭ مۇكەممەل ۋە ئەڭ گۈزەل شەكىلدە

يارىتىلغان. بىز ئىنسانلار كۆپىنچە ۋاقىتلاردا ئۇلارغا دىققەت قىلىپ قويمايمىز ۋە ھەر نەرسىنىڭ بۇنداق مۇكەممەل شەكىلدە يارىتىلىشى ھېچقانچىلىك ئاجايىپلىق ئەمەس، بەلكى بۇ شۇنداق تەبىئىي قانۇنىيەت، دەپ ئويلايمىز. ئەمما بەزى ۋاقىتلاردا، ئەھۋال بىز كۈتكەندەك بولماي قالسا، بىز ئۇنى ئاجايىپ ئەھۋال دەپ سانىغانلىقتىن ئەجەبلىنىپ كېتىمىز. مەسىلەن: ئىككى باشلىق بىر بوۋاق دۇنياغا كەلسە، تېلېۋىزىيە، گېزىت ـ ژۇرناللار ۋە بارلىق ئۇچۇر ۋاسىتىلىرى بارچە دىققىتىنى بۇ مەسىلىگە بېغىشلايدۇ. تىببىي مۇتەخەسسىسلەر بۇ ھادىسە ھەققىدە پىكىر ـ مۇلاھىزىلىرىنى بايان قىلىشىدۇ، ئادەملەر بۇ كەمتۈك تۇغۇلغان بوۋاققا ھەيرانلىق بىلەن قارايدۇ. ئەمما ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئانىلىرىنىڭ قورسىقىدا قانچىلىغان كۆپ ۋە مۇرەككەپ ئىشلەملەرنىڭ، باسقۇچلارنىڭ، ئۆزگىرىشلەرنىڭ نەتىجىسىدە بۇنداق ساغلام ۋە بېجىرىم تۇغۇلغانلىقلىرىنى كۆرمەيدۇ ۋە ئويلىمايدۇ. ئەجەبلىنىشكە تېگىشلىك بىرەر ئىش بولىدىغان بولسا، ئۇ دەل مىليونلىغان يىللار مابەينىدە بۇ مۇكەممەل قانۇنىيەتنىڭ قانداق داۋام قىلىپ كەلگەنلىكىدۇر.

بىر بىئولوگىيە ئالىمى مۇنداق دېگەن ئىكەن: «بىر بوۋاقنىڭ كەمتۈك تۇغۇلۇش ئېھتىمالى ئۇنىڭ بېجىرىم تۇغۇلۇش ئېھتىمالىدىن ئەلۋەتتە چوڭدۇر. چۈنكى، بوۋاقنىڭ شەكىللىنىشى جەريانىدا ھەركۈنى مەلۇم مىقداردىكى ھۈجەيرىلەر مەلۇم جايلارغا يۆتكىلىپ، ئۆزگىرىپ تۇرۇش ئارقىلىق ئۆز ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنلاش ئىقتىدارىغا كېلىدۇ. ھالبۇكى، بۇ ھۈجەيرىلەر ئۆزلىرىنىڭ نېمە ئىشلارنى قىلىۋاتقانلىقلىرىنىمۇ بىلمەيدۇ». چۈنكى، — بىئولوگىيە مۇتەخەسسىسلىرى ئىسپاتلىغاندەك ـ بىزنى مەيدانغا كەلتۈرگەن نەرسە ھۈجەيرىلەردۇر. ھەر بىر ھۈجەيرىدە بولغان ماددىلار بىزنىڭ ۋۇجۇدىمىزنىڭ شەكلى، كۆزىمىزنىڭ ۋە چېچىمىزنىڭ رەڭگى، ئېگىز ياكى پاكار بولۇشىمىز، چىرايلىق ياكى كۆرۈمسىز بولۇشىمىز قاتارلىق ئايرىمچىلىقلىرىمىزنى شەكىللەندۈرىدۇ. ھۈجەيرىلەردىكى ئەڭ ئاددىي بۇزۇقلۇق بوۋاقنىڭ كەمتۈك تۇغۇلۇشىغا سەۋەب بولىدۇ. ھۈجەيرىلەر كۆپ ھاللاردا ئىشلەم خاتالىقلىرىغا ئۇچراپ تۇرىدۇ ۋە ئارقىدىنلا تۈزىتىلىدۇ. بۇنداق كۆپ تەكرارلىنىدىغان خاتالىقلار تۈپەيلى بوۋاقلارنىڭ كەمتۈك تۇغۇلۇش ئېھتىمالى بېجىرىم تۇغۇلۇش ئېھتىمالىدىن ناھايىتى چوڭدۇر. مىليونلارچە قېتىم بۇنداق خاتالىقلار يۈز بېرىپ تۇرسىمۇ، ئىلاھىي ھېكمەتنىڭ شەپقىتى بىلەن ئىشلەملەر قايتا تۈزىتىلىپ، ھەر ئىش ئۆز يولىغا كىرىپ تۇرىدۇ. ئاقساقلىق، چولاقلىق، كورلۇق، پاڭلىق ۋە باشقا ھەرخىل كەمتۈكلۈكلەرگە مۇپتىلا بولغان ئىنسانلارنى كۆرىمىز. ئىنسانلار ئارىسىدىن مىڭدىن بىرىدە كۆرۈلۈپ تۇرىدىغان شۇ جىسمانىي كەمتۈكلۈككە مۇپتىلا بولغان ئىنسانلار بولمايدىغان بولسا، بىز كەمتۈكسىز، ساق ـ ساغلام تۇغۇلۇش تەبىئەتنىڭ شۇنداق قانۇنىيىتى، ئۇ ھەرگىز ئۆزگەرمەيدۇ، دەپ گۇمان قىلغان بولاتتۇق. ئەمما ئۇنداق ئەمەس! ئەگەر بۇ ئىشلار تەبىئەتنىڭ ئۆزگەرمەس قانۇنىيىتى بولىدىغان بولسا، نېمە ئۈچۈن بەزى بوۋاقلار كەمتۈك تۇغۇلىدۇ؟

ئاللاھ تائالا جىسمانىي تەرەپتىن كەمتۈك ئىنسانلارنىمۇ يارىتىشى ئارقىلىق ساغلام تۇغۇلۇش تەبىئەتنىڭ قانۇنىيىتى دېگۈچىلەرگە ئەجەللىك رەددىيە بەرمەكتە ۋە «سېنىڭمۇ شۇنداق كەمتۈك تۇغۇلىشىڭ مۇمكىن ئىدى، ئەمما كەمتۈك بولمىدىڭ، ساغلام تۇغۇلدۇڭ. ئۇنۇتمىغىنكى ئۈستۈڭدىكى نېمەتلىرىم كۆپتۇر» دېمەكتە.

تاسادىپىيلىق

1921. سوئال: تاسادىپىيلىقا ئىشىنىشكە بولامدۇ؟

جاۋاب: مەلۇمكى، تاسادىپىيلىق دېگەن نە نىزام، نە سىستېما بىلەن ھېسابلاشمايدىغان ۋە ئۇشتۇمتۇت مەيدانغا چىقىدىغان نادىر ھادىسە دېمەكتۇر.

ئىنساننى مىسال قىلايلى: بىر ئىنساندا 208 پارچە ئۇستىخاننىڭ بولىدىغانلىقىنى تىببىي مۇتەخەسسىسلەر سۆزلىمەكتە. ئەگەر ئىنساننىڭ جىسمانىي قۇرۇلمىسى تاسادىپىيلىق بىلەن بولىدىغان بولسا، بىر ئىنساننىڭ جىسمانىي قۇرۇلمىسى يەنە بىر ئىنساننىڭ جىسمانىي قۇرۇلمىسىغا ئوخشىمىغان بولماسمىدى؟ تاسادىپىيلىقتىن ئىبارەت بۇ ئۇشتۇمتۇت ھادىسە ھەمىشە ۋە ھەر بىر ئىنسان ئۈچۈن بولىۋېرەمدۇ؟

دۇنياغا كۆز ئاچقان ھەر بىر بوۋاق ئۆزىنىڭ ئاۋازى، بارماقلىرىنىڭ ئىزلىرى، سىماسى، سۆزلەش ئۇسۇلى... ۋاھاكازا بىر قانچە جەھەتتىن يەنە بىرسىدىن پەرقلىق بولۇپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ بىرخىل پىلاندا يارىتىلىشى تاسادىپىيلىقنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلىماقتا.

پروفېسسور جاك كۇيس يارىتىلىشتا تاسادىپىيلىقنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكى ھەققىدە: «ئەگەر يەر يۈزىدە ھاياتنىڭ مەيدانغا كېلىشىنى ئېھتىمال ھېسابلارغا باغلايدىغان بولساق، بىزنىڭ مەۋجۇد بولىشىمىزنىڭ قەتئىي مۇمكىن ئەمەسلىكىنى كۆرىمىز» دېگەن.

ئامېرىكىلىق پروفېسسور مېخائىل ھارت ئېھتىماللىق ھېسابى بىلەن بىرەر جانلىقنىڭ بارلىققا كەلمەيدىغانلىقىنى ۋە تاسادىپىيلىق يولى بىلەن ئەقىل ئىگىسى بولغان ئىنساننىڭ مەيدانغا كېلىشىنىڭ تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىكەنلىكىنى ئىلمىي ئۇسۇللار بىلەن ئىسپاتلىغان

يۇقىرىقى ئىككى ئالىم شۇنداق بىر ئوچۇقلاش بىلەن سۆزىنى تاماملىغان: "ئىلىم — ۋەقەلىكلەرنىڭ «نېمە ئۈچۈن»لىرى ھەققىدە ئەمەس، بەلكى «قانداق» ئىكەنلىكى ھەققىدە ئىزدىنىش دېمەكتۇر. بىز بىلىم ئادەملىرىمىز. ئەڭ كىچىك مەۋجۇداتتىن ئەڭ چوڭىغىچە — ئاتومدىن يۇلتۇزلارغىچە سوزۇلغان پۈتۈن كائىنات ئەڭ مۇكەممەل بىر نىزام، خارىقى ئادەت بىر سىستېما بىلەن تۇرماقتا. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ كائىناتنىڭ ئەقىلنى مەس قىلىدىغان ئىلمىي ھەقىقەتلىرى كۆنسېرى ئاشماقتا.

«قولىڭىزدىكى تەڭگە پۇلنى بىر مىليون قېتىم ھاۋاغا ئاتسىڭىز ۋە بۇ پۇل ھەر قېتىمدا ئەينى يۈزى بىلەن چۈشسە، شۇ ۋاقىتتا تاسادىپىيلىققا ئىمكانىيەت بار دېمەكتۇر» دېگەن بىر تەبىئىي پەن ئالىمى ئىلىمنىڭ تاسادىپىيلىقنى ھەرگىز قوبۇل قىلالمايدىغانلىقىنى ئوچۇقلايدۇ.

ۋىجدان ۋە دىن

1922. سوئال: ۋىجدان دىننىڭ ئورنىدا تۇرالامدۇ؟

جاۋاب: بەزى پەيلاسوپلار ۋىجداننىڭ دىننىڭ ئورنىدا تۇرۇپ ئۇنىڭ رولىنى ئوينىيالايدىغانلىقىنى سۆزلىگەن بولسىمۇ، زامانىمىزدا بۇ نەزىرىيىنىڭ خاتا ئىكەنلىكى ئىسپاتلانغان. چۈنكى ئىنسانلاردا يارىتىلىشتىن بېرى مەۋجۇد بولۇپ كەلگەن، «ۋىجدان» دەپ ئاتالغان بىر كۈچنىڭ بارلىقى ۋە ئۇلارنىڭ بۇ كۈچ بىلەن ياخشى ـ يامانىنى، توغرا ـ خاتانى ئايرىۋالالايدىغانلىقى ئېنىق. ئەمما بۇ كۈچنىڭ تەلىم ـ تەربىيىلەر بىلەن كۈچلەنگىنىدەك، ناچار ئادەتلەر، يامان دوستلار ۋە سەلبىي جەمئىيەتنىڭ تەسىرى بىلەن ئاجىزلىشىدىغانلىقى، ھەتتا يوقىلىپ كېتىدىغانلىقىمۇ بىر ھەقىقەت. ۋىجداننىڭ ھەركىمدە ئوخشاش سەۋىيىدە

بولمايدىغانلىقىمۇ بۇنىڭ مىسالى.

ئەگەر ۋىجداننىڭ بولغانلىقىلا كۇپايە قىلىدىغان بولسا، بىراۋغا قىلىپ قويغان كىچىككىنە بىر شەپقەتسىزلىكى ياكى ئاددىيغىنە بىر خاتالىقى تۈپەيلى بىئاراملىق ھېس قىلىدىغان ئىنسانلار بىلەن ئازراق مەنپەئەت يۈزىسىدىن ئادەم ئۆلتۈرىدىغان، ئۆز يارانلىرىنى سېتىۋېتىدىغان سېتىۋاتىدىغان ئىنسانلارنىڭ ھالىغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىش كېرەك؟ دۇنيادا شۇنداق ۋەھشىي ئىنسانلار كۆرۈلىدۇكى، ئۇلاردا يەرلەشكەن ناچارلىق ۋە خەسىسلىك تۈپەيلى ئۇلاردا «ۋىجدان» دېگەن نەرسە يىلتىزى بىلەن قومۇرۇپ تاشلانغان.

«ياخشى بىر ۋىجدانغا ئىگە بولۇش ئۈچۈن، دىنىي تەربىيەدە ۋە ئەخلاقتا يۈكسەلگەن، دىيانەتلىك بىر جەمئىيەتتە ياشاش كېرەك. ۋىجدان ئۆزى يالغۇزلا ئىنسانغا نە يارىتىلىشىنىڭ مەقسەتلىرىنى، نە توغرا ـ خاتانى، نە ياخشى ـ ياماننى ئايرىپ بېرەلمەيدۇ. ۋىجداننىڭ يولىدىن ئازماسلىقى ئۈچۈن، ئۇ ئۆزىگە يول كۆرسىتىدىغان بىرەر رەھبەرگە مۇھتاجدۇر. بۇ رەھبەر بولسىمۇ ئەلۋەتتە ئاللاھنىڭ دىنىدۇر» دېگەن Jane Jecuse نىڭ بۇ سۆزلىرى نېمە دېگەن توغرا ئېيتىلغان.

دېمەككى، توغرا يوسۇندا ھەقىقىي دىنىي ۋە ئەخلاقىي تەربىيە ئالغان ئىنسانلارنىڭ ۋىجدانى ئۇلارنى يامان ئىشلاردىن چوقۇم مەنئى قىلالايدۇ ۋە گۈزەل ئەخلاق دائىرىسىدە ھەرىكەت قىلىشقا ئۈندەيدۇ. قىسمەن دىندارلارنىڭ ئەخلاقىدىكى ناچارلىقلار ئۇلاردا توغرا دىنىي تەربىيىنىڭ ھەقىقىي رەۋىشتە ئەكس ئېتەلمىگەنلىكىدىن بولىدۇ.

يەرشارىلىشىش ئېقىمى ۋە ئۇنىڭ خەتىرى

1923. سوئال: يەرشارىلىشىش دېگەن نېمە؟

جاۋاب: يەرشارىلىشىش ئاتالغۇسىنى كىشىلەر ھەرخىل تەبىرلەر بىلەن شەرھلىمەكتە. بەزىلەر ئۇنى «مىللەتلەر، دۆلەتلەر ۋە مەدەنىيەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى توسقۇنلارنى ۋە مۇساپىلەرنى ئېلىپ تاشلاش» دەپ شەرھلىسە، بەزىلەر «دۇنيانى كىچىك بىر شەھەرگە ئايلاندۇرۇش» دەپ شەرھلەيدۇ. شۇڭا فرانسىيىلىكلەر يەرشارىلىشىش ئاتالغۇسىنى (Mondialisition) دەپ ئاتىسا، ئامېرىكىلىقلار (Globalization) دەپ ئاتايدۇ.

1924. سوئال: يەرشارىلىشىش ئېقىمى نەدە مەيدانغا كەلگەن؟

جاۋاب: يەرشارىلىشىش ئېقىمى تۇنجى قېتىم ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىدا بىر نەرسىنىڭ دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، ئۇنى ھەممىگە ئومۇملاشتۇرۇش دېگەن مەنىدە مەيدانغا چىققان بولۇپ، قايسىبىر شەھەر ۋە قايسىبىر دۆلەتنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى ۋە ئۆزگىچىلىكلىرىنى پۈتۈن دۇنياغا ئومۇملاشتۇرۇشنى تەقەززا قىلىدۇ.

1925. سوئال: يەرشارىلىشىشنىڭ قانداق خەتەرلىرى بار؟

جاۋاب: يەرشارىلىشىشنى بەزى ئۆلىمالار مۇستەملىكىنىڭ يېڭى ئاتالغۇسى دەپ شەرھلىگەن. چۈنكى زامانىمىزدىكى يەرشارىلىشىش ئېقىمى كۈچلۈكلەرنىڭ پايدىسىغا ۋە ئاجىزلارنىڭ ھالاكىتىگە، بايلارنىڭ تېخىمۇ چوڭىيىشىغا، نامراتلارنىڭ تېخىمۇ نامرات بولۇپ كېتىشىگە شەرت ـ شارائىت ھازىرلاشنى مەقسەت قىلىدۇ. چېلىشىشقا كىرگەن بەستلىك ئادەمنىڭ ئۇنىڭ بىلەن تەڭ بولمىغان ئۇرۇق، ئاجىز ئادەمنى يىقىتىپ تاشلىشى تۇرغان يەردە، كاپىتالىست بىلەن ئاددى بىر سودىگەر قانداقمۇ رىقابەت مەيدانىغا چۈشەلىسۇن؟!

يەرشارىلىشىش نامى بىلەن تىجارەت، ئىقتىساد، ئىمپورت، ئېكسپورت ياكى مەدەنىيەت ساھەلىرىدە ئىشىكنى كەڭ ئېچىۋېتىش چوڭ ۋە كۈچلۈك دۆلەتلەر ئۈچۈن خىزمەت قىلغانلىق بولۇپلا قالماستىن، بەلكى يەرلىك خەلقنىڭ يەۋاتقان نېنىنى ئەجنەبىيلەرگە تارتىپ ئېلىپ بەرگەنلىك، ئۇلارنىڭ ئۆزگىچىلىكىنى يوق قىلغانلىق بولىدۇ. چۈنكى ئامېرىكىغا ئوخشىغان پەن تېخنىكا، تەشۋىقات، ئېلان، كۈچ ـ قۇۋۋەت ۋە بايلىق تەرەپلەردىن ئۈستۈن دۆلەتلەرنىڭ ئالدىدا ھەر تەرەپتىن ئاجىز ئۈچىنچى دۇنيا ئەللىرى قوللىرىدىكىنى تارتقۇزۇپ قويۇشتىن باشقا نېمە قىلالايدۇ؟!

يەرشارىلىشىش بىلەن ئالەمشۇمۇللۇقنىڭ پەرقى

1926. سوئال: يەرشارىلىشىش بىلەن ئالەمشۇمۇللۇقنىڭ پەرقى نېمە؟

جاۋاب: يەرشارىلىشىش بىلەن ئالەمشۇمۇللۇق ئوتتۇرىسىدا چوڭ پەرقلەر بار. چۈنكى ئالەمشۇمۇللۇق باراۋەرلىكنى تەقەززا قىلسا، يەرشارىلىشىش مۇئەييەن بىر دۆلەتنىكى مەلۇم بىر مەدەنىيەتنى ياكى قانداقلا بىر تۈزۈمنى باشقا دۆلەتلەرگە تېڭىش ئارقىلىق ئومۇملاشتۇرۇشنى تەقەززا قىلىدۇ. مەسىلەن: ئىسلام دىنى ئالەمشۇمۇل بىر دىن. ئۇنىڭدىكى ئالەمشۇمۇللۇق پۈتۈن ئىنسانىيەتنى ھۆرمەتلەش ۋە ئۇلارنىڭ ئىنسانلىق ھۆرمىتى، ھەق ـ

ھوقۇقلاردا باراۋەرلىكىنى، ئۆزگىچىلىكلىرىنى تونۇش ۋە قوغداشنى تەقەززا قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿بىز ئادەم ئەۋلادىنى ھۆرمەتلىدۇق﴾[1] دېيىش ئارقىلىق ئىنساننىڭ ئۇرۇغىنىڭ ھۆرمەتكە سازاۋەر ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ئىنسانلار ئارىسىدىكى باراۋەرلىكنى ئىزاھلاپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئى ئىنسانلار! سىلەرنىڭ رەببىڭلار بىر، ئاتاڭلار (ئادەم ئەلەيھىسسالام) بىر. ئەرەبنىڭ ئەجەمگە (ئەرەب ئەمەس مىللەتلەرگە)، ئەجەمنىڭ ئەرەبكە، ئاق تەنلىكنىڭ قارا تەنلىككە، قارا تەنلىكنىڭ ئاق تەنلىككە ھېچقانداق ئۈستۈنلىكى يوق، پەقەت تەقۋادار بولغانلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ھۆرمەتلىك بولىدۇ»[2]. بۇ ھەدىس ئەينى ۋاقىتتا قۇرئان كەرىمنىڭ مۇنۇ پرىنسىپىنى ئىزاھلىغان: ﴿ئى ئىنسانلار! سىلەرنى بىز ھەقىقەتەن بىر ئەر، بىر ئايالدىن، (ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن ئىبارەت) بىر ئاتا بىر ئانىدىن ياراتتۇق ئۆز ئارا تونۇشۇشۇڭلار ئۈچۈن سىلەرنى نۇرغۇن مىللەت ۋە ئۇرۇق قىلدۇق، ھەقىقەتەن ئەڭ تەقۋادار بولغانلىرىڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ھۆرمەتلىك ھېسابلىنىسىلەر﴾[3].

قۇرئان كەرىم بۇ ئايەت ئارقىلىق ئىنسانلار ئارىسىدىكى ئومۇمىيۈزلۈك باراۋەرلىكنى ئېلان قىلغان، مىللەتلەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى ۋە ئۆزگىچىلىكلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرمىغان ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلارنى «نۇرغۇن مىللەت ۋە ئۇرۇق» قىلىپ ياراتقانلىقىنى ئېتىراپ قىلغان.

ئىسلام دىنىنىڭ خۇسۇسىيەتلەر ۋە ئۆزگىچىلىكلەرنى ئېتىراپ قىلغانلىقى بىر مىللەتنىڭ يەنە بىر مىللەتنىڭ مەۋجۇدىيىتىنى، كىملىكىنى ۋە ئۆزگىچىلىكىنى يوق قىلىۋېتىشىگە يول قويماسلىقنى قارارلاشتۇرغانلىقىدۇر.

ئىسلام دىنى ھەر بىر مىللەتنىڭ مەۋجۇدلىقىنى قوغداشقا ئەھمىيەت بەرگەندەك، ھايۋانلار ئالەمىدىكى ھايۋان تۈرىنىڭمۇ مەۋجۇدلىقىنى ساقلاشقا ئەھمىيەت بەرگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «ئىتلارمۇ باشقا ئۇممەتلەرگە ئوخشاش بىر ئۇممەت (خەلق) بولمىسا ئىدى، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈشكە ئەمر قىلغان بولاتتىم»[4] دېگەن سۆزى ئىتلارنىڭمۇ ياشاش ھەققىنى تونۇغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭمۇ مەۋجۇدلىقى قوغدىلىدىغان مەخلۇقات ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلغانلىقى ئىدى. بۇ ھەدىس ئاللاھ تائالانىڭ قۇرئان كەرىمدىكى ﴿مەيلى يەر يۈزىدە ماڭىدىغان ھايۋان بولسۇن. مەيلى ئىككى قانىتى بىلەن ئۇچىدىغان ئۇچار قۇش بولسۇن، ھەممىسى سىلەرگە ئوخشاش ئۇممەتلەردۇر﴾[5]دېگەن ئايەتنى ئىزاھلايدۇ.

ھايۋانلارنىڭ مەۋجۇدىيىتىنى قوغداش زۆرۈر بولغان يەردە، يەر يۈزىنىڭ خوجايىنى قىلىپ يارىتىلغان ھۆرمەتلىك ئىنساننىڭ مەۋجۇدىيىتىنى ۋە ئۆزگىچىلىكىنى قوغداش زۆرۈر ئەمەسمۇ؟!

يەرشارىلىشىش مەلۇم بىر دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي، سىياسىي تۈزۈمىنى، ئۆزگىچىلىكىنى ۋە مەدەنىيىتىنى پۈتۈن دۇنياغا ئومۇملاشتۇرۇشنى غايە ۋە مەقسەت قىلىدۇ. مەسىلەن: ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس سىياسىي، ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي

(1) ئىسرا سۈرىسى 70- ئايەت .
(2) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.
(3) ھۇجۇرات سۈرىسى 13- ئايەت.
(4) ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.
(5) ئەنئام سۈرىسى 37- ئايەت.

تۈزۈملىرىنى ئۈچىنچى دۇنيا ئەللىرىگە، خۇسۇسەن ئىسلام ئەللىرىگە تېڭىشقا تىرىشىۋاتقىنىغا ئوخشاش. بۇنداق قىلىش باراۋەرلىكتىن سانالمايدۇ. بۇ ئىسلام دىنى تەشەببۇس قىلىدىغان قېرىنداشلارچە مۇئامىلىمۇ ئەمەس، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى ھەقىقانىيەتچىلەر ئارمان قىلىدىغان ئوخشاشلىقنىڭ ئوخشاشلىقتا قىلىدىغان مۇئامىلىسىمۇ ئەمەس، بەلكى خوجايىنىنىڭ خىزمەتچىسىگە، كۈچلۈكنىڭ ئاجىزغا قىلىدىغان مۇئامىلىسىدۇر، بەس.

ئەمما دېموكراتىيىنى جارى قىلدۇرۇش بۇنىڭدىن مۇستەسنا. چۈنكى دېموكراتىيە ئۈچىنچى دۇنيا ئەللىرى ئارزۇ قىلىپ، يېتەلمەي كېلىۋاتقان بىر ئارمان.

بىر دۆلەتنىڭ ياكى بىر مىللەتنىڭ ئۆزگىچىلىكى باشقا بىر دۆلەتكە ياكى بىر مىللەتكە ئومۇملاشتۇرۇلغاندا، باشقىلارنىڭكىنى ئۆزلىرىگە ئومۇملاشتۇرغان مىللەتنىڭ ياكى دۆلەتنىڭ ئۆزگىچىلىكى تەدرىجى ھالدا زاۋاللىققا يۈز تۇتۇش نەتىجىسىدە، ئاخىرى پۈتۈنلەي يوقىلىپ تۈگەيدىغانلىقى تەبىئىيدۇر. بۇ ئاخىرقى ھېسابتا مىللەتنى يوق قىلغانلىقتۇر.

يەرشارىلىشىش ئېقىمىغا ئىسلام ۋە خرىستىئان ئالىملىرىنىڭ قارشىلىقى

1927. سوئال: يەرشارىلىشىش ئېقىمىغا ئىسلام ئۆلىمالىرى نېمە دەيدۇ؟

جاۋاب: مىسىردىكى ئەزھەر ئىلىم يۇرتى، مەككىدىكى ئىسلام دۇنياسى ئىتتىپاقى، ئىران ئىسلام جۇمھۇرىيىتى، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى ئىسلامىي تەشكىلاتلار، ۋاتىكان، خرىستىئان چېركاۋلىرىنىڭ دىن ئادەملىرى يەرشارىلىشىشتىن ئىبارەت بۇ سەلبىي ئېقىمغا قارشى تۇرۇشتا بىرلەشكەن. چۈنكى ئۇلار بۇ ئېقىمنىڭ ئىمان، ئەخلاق پرىنسىپلىرىغا توغرا كەلمەيدىغانلىقىنى ۋە كۈچلۈكلەرنىڭ ئاجىزلارنى قۇل قىلىشىغا، چوڭ بېلىقلارنىڭ كىچىك بېلىقلارنى يەپ تۈگىتىشىگە شەرت - شارائىت ھازىرلاپ بېرىدىغان خەتەرلىك ئېقىم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغان[1].

(1) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «يەرشارىلىشىشنىڭ مەنىسى» دېگەن ماقالىسىدىن ئىسلام ئونلاين.نەت.

سكۇلارىزم ئېقىمى ۋە ئۇنىڭ سەۋەبى

1928. سوئال: سكۇلارىزم ئېقىمى قاچان ۋە نەدە پەيدا بولغان؟

جاۋاب: ئىنگلىز تىلىدا Secularism، ئەرەب تىلىدا «**العلمانية**» دەپ تەلەپپۇز قىلىنىدىغان دىنىي سىياسەتتىن ئايرىش ئېقىمى 16– ئەسىردىن كېيىن ياۋروپا جەمئىيىتىدە تەدرىجىي ھالدا مەيدانغا كەلگەن ئېقىمدۇر. سكۇلارىزم بىلەن ئاتېئىزم ئىككىسى قوشكېزەك بولۇپ، ھەر ئىككىسى بىر زاماندا مەيدانغا چىققان ۋە ھەر ئىككىسىنىڭ چىقىش سەۋەبى ھەم مۇددىئاسى بىر-بىرىگە ئوخشاپ كېتىدۇ.

1929. سوئال: سكۇلارىزم ئېقىمىنىڭ چىقىشىغا تۈرتكە بولغان سەۋەبلەر قايسىلار؟

جاۋاب: سكۇلارىزم ئېقىمىنىڭ مەيدانغا چىقىشىغا تۈرتكە بولغان بىردىنبىر سەۋەب ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى ياۋروپا خرىستىئان چېركاۋلىرىنىڭ دىن نامى بىلەن خەلقنى مىسلىسىز دەرىجىدە ئېزىشى ۋە ئۇلارغا ھەددىدىن ئارتۇق زۇلۇم سېلىشى سەۋەبلىك خەلقنى دىندىن نەپرەتلەندۈرۈپ تۈرتكەنلىكى ئىدى. بۇلارنىڭ تەپسىلاتى تۆۋەندىكىچە:

ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى ياۋروپا جەمئىيىتى

1930. سوئال: ئوتتۇرا ئەسىردىكى ياۋروپا جەمئىيىتى قانداق ئىدى؟

جاۋاب: ئوتتۇرا ئەسىردىكى ياۋروپا جەمئىيىتى دىنىي، سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي جەھەتلەردە ياۋروپادا بىگانە ھاكىمىيەت ماقامى بولىۋالغان خرىستىئان دىن ئادەملىرىنىڭ باشقۇرۇشىدا ئىدى. ياۋروپانىڭ خرىستىئان چېركاۋلىرى ئەينى زامانلاردا جاھالەت بىلەن خۇراپاتنىڭ بىردىنبىر مەنبەئى ئىدى.

بىرىنچى: دىنىي ئېتىقاد

(1) ئۈچنى بىر گەۋدە قىلىش ئەقىدىسى

خرىستىئانلارنىڭ ئاللاھ، ئىسا ۋە مۇقەددەس روھ ئۈچى بىر ئىلاھنى تەشكىل قىلىدۇ، دەيدىغان سەپسەتىسى ئەقىلغا سىغمايدىغان بىر خۇراپاتتۇر. ئۇلار ئاللاھنىڭ بىر ئىكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ ئۈچ ئىلاھنىڭ بىرى ئىكەنلىكىمۇ ھەقتۇر، دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ. بۇ بىر-بىرىگە قارىمۇقارشى سۆز. چۈنكى ئىلاھتا ئۈچلۈك بولغان يەردە ئۇنى بىر دېيىشكە يول قالمايدۇ. ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزىنى ئاللاھنىڭ بەندىسى دەپ تونۇشتۇرغانلىقى ھەققىدە كەلگەن ئىنجىل تېكىستلىرىمۇ كۆپ. «ئىسا ئاللاھقا مۇناجات قىلىپ مۇنداق دېدى"سېنىڭ ھەقىقىي يالغۇز بىرلا ئىلاھ ئىكەنلىكىڭنى ۋە مېنىڭ سەن ئەۋەتكەن ئەلچى ئىكەنلىكىمنى تونۇغانلار ئۈچۈن يارىتىلغان بۇ ھايات مەڭگۈلۈكتۇر"»[1]. مىلادىيە 325- يىلى شەرقىي رىم ئىمپېراتورىنىڭ ئەمرى بىلەن چاقىرىلغان «نىقىيە» قۇرۇلتىيىدا، خرىستىئان دۇنياسىنىڭ كاتتا ئۆلىمالىرىنىڭ بىردەك قارارى بىلەن يۇقىرىقى ۋە بۇنىڭدىن باشقا خۇراپىي ئەقىدىلەر قانۇنلاشتۇرۇلغان ئىدى.

---

(1) ئىنجىل يۇھەننا 17- بۆلۈم 3- تېكىست.

(1) خرىستىئانلارنىڭ « كرېست» ئېتىقادى

خرىستىئانلارنىڭ ئېتىقادى بويىچە، ئادەم ئەلەيھىسسالام جەننەتتە يېيىش چەكلەنگەن دەرەخنىڭ مېۋىسىدىن يەپ قويۇپ، خاتالىق سادىر قىلغانلىقى ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئادەم ئەۋلادلىرىنى جازالايدۇ. ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە شەپقەتلىك بولسىمۇ، ئادالەت بىلەن شەپقەتنى بىرگە ئىجرا قىلىش مۇمكىن بولمىغانلىقتىن، ئۇ بەندىلىرىنى ئادەم ئەلەيھىسسالام سادىر قىلغان بۇ خاتالىقنىڭ گۇناھىدىن كەچۈرۈشى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئوغلى بولغان ئىسانى قۇربان قىلىشنى تاللىغان. شۇنداق قىلىپ، ئاللاھ تائالا ئوغلى ئىسانى ئادەم شەكلىدە دۇنياغا ئەۋەتىپ، ئۇنى باشقا ئىنسانلارغا ئوخشاش ياشاتقاندىن كېيىن، ئىنسانىيەتنىڭ خاتالىقلىرىنى يۇيۇش يولىدا ئۇنى « كرېست» قا مىخلىتىپ ئۆلتۈرگۈزگەن.

(2) ئاللاھ نامىدىن گۇناھلارنى كەچۈرۈۋېتىش ئېتىقادى

خرىستىئان چىركاۋلىرىدىكى دىن ئادەملىرى ئۆزلىرىنى ئاللاھنىڭ ۋەكىللىرى دەپ ھېسابلىغانلىقتىن، كىشىلەرنىڭ گۇناھلىرىنى ماددىي بەدەل ئارقىلىق ئاللاھ نامىدىن كەچۈرىۋېتىدۇ. شۇڭا خرىستىئانلار قانچىلىك چوڭ گۇناھلارنى ۋە ئېغىر جىنايەتلەرنى سادىر قىلسىمۇ، پۇل بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ئاللاھ ئالدىدا گۇناھتىن پاكلانغانلىقىنى ئېتىقاد قىلىدۇ. 1896-يىلى رومادا چاقىرىلغان چوڭ قۇرۇلتايدا خرىستىئان دىن ئادەملىرىنىڭ كىشىلەرنىڭ گۇناھلىرىنى ئاللاھ نامىدىن كەچۈرەلەيدىغانلىق ھەققى رەسمىي تۈردە كۈچكە ئىگە قىلىنغان. ئۇنىڭدىن بۇرۇنمۇ خرىستىئان دىن ئادەملىرى ئۆزلىرىنىڭ شۇنداق ھەققى بارلىقىنى دەۋا قىلاتتى ۋە ئەمەلىيەتتە شۇنداق قىلاتتى. شۇڭا ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى خرىستىئان چىركاۋلىرى كىشىلەرگە «غۇفران (كەچۈرۈم) بېلىتى» دەپ ئاتىلىدىغان مەخسۇس بېلەتلەرنى مەجبۇرى ساتاتتى. ئۇلارنىڭ گۇمانىچە، بۇ بېلەتلەردىن قانچىلىك كۆپ ئالغان كىشىنىڭ شۇنچىلىك كۆپ گۇناھى كەچۈرىلەتتى.

(3) ئىبادەت سىستېمىسى

خرىستىئانلارنىڭ ئاخشاملىرى نان بىلەن ھاراق ئىستېمال قىلىشى ئۇلارنىڭ ئىبادەتلىرىنىڭ مۇھىم بىر پارچىسى سانىلىدۇ. خرىستىئان دىن ئادەملىرىنىڭ گۇمانىچە، يېيىلگەن نان ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ گۆشى، ئىچىلگەن ھاراق ئۇنىڭ قېنىدۇر.

(4) خرىستىئان دىن ئادەملىرىنى خاتالىقلاردىن پاك دەيدىغان ئېتىقاد

رومادا 1896- يىلى چاقىرىلغان چوڭ قۇرۇلتايدا، خرىستىئان دىن ئادەملىرىنىڭ خاتالىقلاردىن مەسۇم ۋە گۇناھسىز كىشىلەر ئىكەنلىكى ۋە ئۇلارغا قانداقلا بىر ئىشتا، ئۇنىڭ"نېمە ئۈچۈن"لىكىنى سورىماستىن ئىتائەت قىلىشنىڭ دىنىي مەجبۇرىيەت ئىكەنلىكى رەسمىي تۈردە قارارلاشتۇرۇلغان. شۇڭا ئۇلارغا قارشى چىقىش جىنايەت ۋە دىندىن چىققانلىق ھېسابلىنىدۇ.

(5) خرىستىئانلاردىكى تەركىيدۇنيالىق

خرىستىئان راھىبلىرى ۋە راھىبەلىرى ئومۇمىي ھايات ساھەسىدىن پۈتۈنلەي ئۈزۈلگەن ھالدا، چىركاۋدا خىزمەت قىلىشقا بەلگىلىنىدۇ، ئۇلاردا تۇرمۇش قۇرۇش بولمايدۇ. بۇ خىل ئادەت ئىنسانلارنىڭ ئاللاھ تائالا ھالال قىلغان نەرسىلەردىن ۋە ئائىلە ھاياتىدىن ھۇزۇرلىنىش ئىستەكلىرىنى پەقەتلا بوغۇپ تاشلىماقچى بولغانلىقى سەۋەبلىك، چىركاۋلاردا زىنا — پاھىشىلەرنىڭ كۆپىيىشىگە سەۋەب بولغان. چۈنكى ھەقىقىي دىن ئىنسانلارنىڭ نەپسىي

ئىستەكلىرىنى پەقەتلا بوغۇۋېلىش ئەمەس، بەلكى يوللۇق ھالدا قوللىنىشقا چاقىرىدۇ.

ئىككىنچى: ئىقتىسادىي تۈزۈم

ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى ياۋروپا خەلقى بۇرژۇئازىيە تۈزۈمى سايىسىدا ياشايتتى. ئەينى ۋاقىتتىكى خرىستىئان چىركاۋلىرى خەلقنى ئېزىشتە يەرلىك بۇرژۇئازىيە كۈچلىرى بىلەن بىر ئىدى. بەلكى بۇرژۇئازىيە كۈچلىرىنى باشقۇراتتى. چۈنكى ھاكىمىيەت چىركاۋلارنىڭ قولىدا ئىدى. خەلقنىڭ پۈتۈن بارلىقى ۋە يەر – ماكانلىرى، ھەتتا تېرىلغۇ يەرلىرىمۇ چىركاۋنىڭ ئىگىلىكىدە بولۇپ، دېھقانلار، چارۋىچىلار ۋە سانائەتچىلەر پەقەت چىركاۋنىڭ ھېسابىغا ئىشلەيتتى، چىركاۋ بەرگەننى يەيتتى، بەرمىگەننى تەلەپ قىلىش ھەققى يوق ئىدى. ئىشچىلارغا بەلگىلەنگەن مۇئەييەن ئىش ھەققى بولمايتتى.

شۇ ۋاقىتتىكى ياۋروپا جەمئىيىتىدە ئىنسانلار خوجايىنلار ۋە قۇللاردىن ئىبارەت ئىككى تەبىقىگە بۆلۈنەتتى. خوجايىنلار دىن ئادەملىرى بىلەن بىر ئۇچۇم بۇرژۇئازىيە كۈچلىرىنى، قۇللار ئومۇم خەلقنى تەشكىل قىلاتتى. شۇ سەۋەبتىن خەلقنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىقى پېقىرلىق ۋە مۇھتاجلىق ئىچىدە ئۆمۈر سۈرەتتى.

ئۈچىنچى: سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي تۈزۈم

(1) ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى ياۋروپادا ھاكىمىيەت مۇتلەق خرىستىئان چىركاۋلىرىنىڭ قولىدا بولغانلىقتىن، سىياسەتلەرنى شۇلار ئۆزلىرى بەلگىلەيتتى. چىركاۋلار دىن نامى بىلەن خەلقنىڭ ئۈستىگە كۆتۈرەلگۈسىز ئېغىر سېلىقلارنى ۋە باجلارنى بەلگىلەيتتى. بۇرژۇئازىيە كۈچلىرى دىن ئادەملىرىنىڭ يېتەكچىلىكىدە خەلقنى سۈمۈرەتتى.

(2) خرىستىئان چىركاۋلىرى قانداقلا بىر ئىلىم – پەنگە ۋە تەرەققىياتقا جېنىنىڭ بېرىچە قارشى تۇرۇپ، ئىلىم ئەھلىلىرىنى چىدىغۇسىز ئازاب – ئوقۇبەتلەرگە دۇچار قىلاتتى. چىركاۋنىڭ مۇستەبىتلىكىگە قارشى چىققان ياكى ئىلىم – پەنگە يول ئالغان ياكى بىرەر ئىلمىي كەشپىياتنىڭ ئارقىسىدىن يۈرگەن كىشىلەرنى ھايات قالدۇرماسلىق خرىستىئان چىركاۋلىرىنىڭ ئالدىنقى پىرىنسىپى ئىدى. زېمىننىڭ شار شەكىللىك ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ چىققان ئالىم گالىلى گالىلېيونىڭ شۇ سەۋەبلىك كاپىرلىقتا ھۆكۈم قىلىنىپ ئۆلۈمگە بۇيرۇلغانلىقىمۇ بۇنىڭ بىر مىسالى. چىركاۋلار خەلقنى ھەدەپ جاھالەت بىلەن قالاقلىققا ئىتتىرگەن بولۇپ، قارشى چىققانلارنى جىسمانىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتلەردىن ئەڭ ئېغىر جازالارغا تارتاتتى. 1487-يىلى ئىسپانىيىدە قۇرۇلغان«تەپتىش مەھكىمىلىرى» مۇ چىركاۋلارغا قارشى چىققۇچىلار بىلەن ياۋروپا بۇددىستلىرىنى جازالاش ئۈچۈن قۇرۇلغان. شۇۋاقىتتا "تەپتىش مەھكىمىلىرى"نىڭ 300 مىڭ كىشىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىپ، ئۇلاردىن 32 مىڭىنى ئوت بىلەن كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرگەنلىكى قەيت قىلىنغان.

چىركاۋلارنىڭ زۇلۇملىرىنىڭ نەتىجىسى

1931. سوئال: بۇ زۇلۇملارنىڭ نەتىجىسى نېمە بولدى؟

جاۋاب: بۇ زۇلۇملار تۆۋەندىكىلەرگە سەۋەب بولدى:

(1) خرىستىئان چىركاۋلىرىنىڭ دىن نامى بىلەن ياۋروپا خەلقىگە قىلغان ھەددىدىن ئاشقان

زۇلۇملىرى سەۋەبلىك ياۋروپا خەلقى ئەسىرلەرچە قاراڭغۇلۇق، جاھالەت، قاششاقلىق ۋە نادانلىقتا ئۆمۈر سۈرۈشكە مەجبۇر قىلىنغان ۋە ياۋروپا خەلقىنىڭ ھايات سۈرۈشى ئۈچۈن ساناپ بولالىغۇسىز شەرتلەر ۋە چەكلىمىلەرنى بەلگىلىگەننىڭ سىرتىدا، ئۇلارنىڭ ھايات ساھەسىدىكى پۈتۈن تەقدىرىنى قولىغا ئېلىۋالغان خرىستىيان چېركاۋلىرىنىڭ ئۆز ھاكىمىيىتىنى ساقلاپ قېلىش يولىدىكى بۇ ئۇچىغا چىققان زۇلۇملىرى، ئازاب – ئوقۇبەتلىرى ۋە ھەقسىزلىكلىرى خەلقنى ياشاشتىن زېرىكتۈرگەندەك، ئۇلارنى دىندىن قاتتىق نەپرەتلەندۈرۈۋەتكەن ئىدى. شۇ سەۋەبتىن ئۇلاردا دىننىڭ كونتروللىقىدىن قۇتۇلۇش ۋە دىنىي بېسىمدارلارنىڭ بېسىمىدىن قۇتۇلۇپ ئەركىن ھايات كەچۈرۈش ئارزۇسى تۇغۇلغان. بۇنىڭغا چاقىرغۇچىلار مارتىن لۇسېر، دېكارت، ۋولتېر ۋە باشقا پىكىر ئىگىلىرى ئىدى. 1789- يىلى تۇنجى بولۇپ فرانسىيىدە پارتلىغان قوزغىلاڭ غەلىبە قىلغان بولۇپ، شۇنىڭدىن كېيىن، پۈتۈن ياۋروپا دۆلەتلىرى ئارقا – ئارقىدىن قوزغىلىشقا باشلىدى ۋە ئاخىرى غەلىبە قىلىپ، خرىستىيان دىن ئادەملىرىنىڭ زۇلۇملىرىدىن قۇتۇلدى. بۇ ئىجابىي نەتىجە.

(2) دىن نامىدىن تۆرلۈك ئازاب – ئوقۇبەتلەرنى كۆپ تارتىپ دىندىن زېرىكىپ، ئۇنىڭدىن نەپرەتلىنىپ كەتكەن ياۋروپا خەلقىنىڭ كۆڭلىدە، ئۇلارغا زۇلۇم قىلغان چېركاۋلارنىلا ئەمەس، بەلكى دىننى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىشتەك يېڭى پىكىر ئېقىمى بىلەن دىنسىزلىق روھى ناھايىتى تېز سۈرئەتتە ئومۇملاشتى. شۇنداق قىلىپ ئۇلاردا ئېتىقاد جەھەتتە ئاتېئىزم پىكرى Ateisim، قانۇن – تۈزۈمدە Secularism ئېقىمى مەيدانغا چىقىپ ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. بۇ سەلبىي نەتىجە.

Secularism ئاتالغۇسىنىڭ كېڭەيگەن مەنىسى

Secularism دېگەن ئاتالغۇ دەسلىپىدە چېركاۋلارنىڭ ئىگىلىكىدە بولغان يەر – جاي ۋە تېرىلغۇ زېمىنلەرنى ۋە دىنىي ھاكىمىيەتنى دىنىي بولمىغان ھاكىمىيەتنىڭ قولىغا ئۆتكۈزۈش دېگەن مەنىدە قوللىنىلغان بولۇپ، ئۆز ۋاقتىدا شۇ ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن ئىدى. كېيىنچە بۇ ئاتالغۇنىڭ قوللىنىلۇش دائىرىسى كېڭەيتىلىپ، جون ھولىيۇك J.H دېگەن كىشى Secularism ئاتالغۇسىنى:" ئىنسانىنىڭ ئەھۋالىنى ئىمان مەسىلىسىگە باغلىماستىن، ماددىي يوللار ئارقىلىق ئىسلاھ قىلغىلى بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىش" دەپ چۈشەندۈرگەن.[1] ئەمما بۇ تەرىپ كۆپلىگەن مۇتەپەككۇرلەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنمىغان بولۇپ، ئۇلار Secularism ئاتالغۇسىنى " دىننى دۆلەتتىن ئايرىش" يەنى چېركاۋلارنى مەركەز قىلغان دىنىي مۇئەسسەسەلەرنى دۆلەت سىياسىتىدىن ئايرىش(Sparation of chuch and state) دېگەن مەنىدە تەرىپلىگەن بولۇپ، بۇ تەرىپ شەرق ۋە غەرب دۇنياسىدا بىردەك كەڭ تارقالغان ئومۇمىي تەرىپتۇر. بۇ تەرىپ بىلەن Secularism سىياسىي ساھەگىلا خاس بولىدۇ. بەزى ھالەتلەردە ئىقتىسادىي ساھەنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.[2]

---

(1) ئىلمانىيە تەھتەل مىجھەر 12- بەت .

(2) بەندەر ئىبنى سالىھنىڭ«ئەل ئىلمانىيە»، «ئەل ئىلمانىيە تەھتەل مىجھەر» ناملىق ئەسەرلىرىسىن.

Secularism ئېقىمىنىڭ تەرەققىي قىلىشى

1932. سوئال: Secularism ئېقىمى كېيىنچە قانداق تەرەققىي قىلدى؟

جاۋاب: Secularism دىن ئىبارەت پىكىر ئېقىمى كېيىنچە، دىندىن يىراق تۇرۇش، دىننى كىشىلەرنىڭ شەخسىي ۋە كوللېكتىپ ھاياتى بىلەن ئالاقىسى بولمىغان، پەقەت مەسجىد ياكى چىركاۋلارغىلا خاس بولغان مەنىۋى ئالاقە قاتارىدا كۆرۈش دەۋرىگە ئۆتتى. شۇ سەۋەبتىن خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان خەلقلەر ئومۇمەن دىنىنىڭ روھىنى ئەمەلىي ھاياتىدا ياشىتىش روھىدىن پۈتۈنلەي يىراقلىشىپ قالغان. ئۇلارنىڭ ئىبادەتلىرىمۇ، دۇئالىرىمۇ، دىنىي پائالىيەتلىرىمۇ چىركاۋلاردىلا بولىدۇ. ئەمما ئاتا – ئانىسى ياكى ئەجدادلىرى خرىستىئان بولغانلىقى ئېتىبارى بىلەنلا ئۆزلىرى ئىختىيارسىز ھالدا خرىستىئان دىنىغا مەنسۇپ بولۇپ قالغان بولسىمۇ بۇ دىنغا ئېتىقاد قىلمايدىغانلار دۇنيادىكى خرىستىئانلار سانىنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىقىنى تەشكىل قىلىدۇ. چۈنكى ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى خرىستىئان چىركاۋلىرىنىڭ كىشىلەرنى خرىستىئان دىنىدىن نەپرەتلەندۈرۈشى سەۋەبلىك ياۋروپالىقلاردا دىنسىزلىق روھى شۇنچىلىك كۈچلۈك ئورۇن ئالغانكى، چىركاۋلارغا بېرىپ تۇرىدىغان شۇ ئىنتايىن ئاز ساندىكى خرىستىئانلارمۇ بۇ ئىشنى بىر خىل ئەنئەنە ئورنىدا كۆرىدۇ.

مۇسۇلمانلار Secularism تۈزۈمىگە مۇھتاج ئەمەس

1933. سوئال: مۇسۇلمانلار Secularism ئىسلاھاتىغا مۇھتاجمۇ؟

جاۋاب: مۇسۇلمانلار ياكى ئىسلام دۇنياسى دىنىنى سىياسەتتىن ئايرىشنى تەقەززا قىلىدىغان Secularism تۈزۈمىگە ئەسلا مۇھتاج ئەمەس. چۈنكى ئىسلام دىنى ئۆزىنىڭ توغرا ئەقىدىسى ۋە ئىلغار شەرىئىتى بىلەن ھاياتلىقنىڭ پۈتۈن ساھەلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، ھاكىمىيەت تۈزۈمى ھەقىقىي دېموكراتىيىنىڭ جەۋھىرىنى تەشكىل قىلغان، ئىنسانلارنىڭ - مەيلى ئۇلار مۇسۇلمان بولسۇن ياكى باشقا دىنلارغا ئېتىقاد قىلسۇن – ھەممىسىنىڭ بەختلىك ۋە پاراۋانلىق ئىچىدە ئۆمۈر سۈرۈشىگە كاپالەت قىلغان، تەرەققىياتقا، ئىلىم – پەنگە قاتتىق تەشەببۇس قىلىدىغان، ھەر تەرەپتىن مۇكەممەل بىر دىندۇر. ياۋروپا خەلقى مۇستەبىت چىركاۋلارنىڭ بېسىمدارلىقىدىن قۇتۇلغاندىلا ھاياتلىقنىڭ تەممىنى تېتىيالىغان بولسا، مۇسۇلمانلار ئىسلام دىنىنىڭ روھىدىن يىراقلاشقان، سىياسەتنى باشقىلارغا بېرىپ قويۇپ ئۆزلىرى تەركىيدۇنيالىقنى تاللىۋالغاندىن كېيىنلا خار – زەبۇنلۇق، ئاجىزلىق، ئېزىلىش، مۇستەملىكە قىلىنىش، كۈچلۈكلەرگە بېقىنىش، ئۆزلىرىنىڭ ھەق – ھوقۇقلىرىدىن مەھرۇم بولۇش، باشقىلار سىزىپ بەرگەن ئەندىزە ئىچىدە ھەرىكەت قىلىشقا مەجبۇر بولۇش قاتارلىق بەختسىزلىكلەرگە گىرىپتار بولدى. خرىستىئانلارنىڭ ئەكسىچە، مۇسۇلمانلارنىڭ بېشىغا كەلگەن مۇسىبەتلەر ۋە خورلۇقلارنىڭ ھەممىسى بۇ دىننى ھاياتلىق ساھەلىرىدە تولۇق جارىي قىلدۇرالمىغانلىقتىن، ئەجدادلىرىنىڭ ئۈچ قىتئەدە ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن ئالتۇن دەۋرلىرىدىكىگە ئوخشاش تەتبىق قىلالمىغانلىقتىن بولغان.

1934. سوئال: مۇسۇلمانلار نېمە ئۈچۈن Secularism تۈزۈمىگە مۇھتاج ئەمەس؟

جاۋاب: مۇسۇلمانلارنىڭ خرىستىئانلار مۇھتاج بولغان Secularism تۈزۈمىگە مۇھتاج ئەمەسلىكىنىڭ سەۋەبلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئىسلام دىنىدا خرىستىئان دىنىدا بولغىنىدەك «دىن ئادەملىرى» دەپ ئاتىلىدىغان دىنىي

بېسىمدار سىنىپى يوق. ئۆلىمالار ئەلنىڭ مۇئەللىملىرى ۋە ھەقسىز خىزمەت قىلىدىغان كىشىلىرىدۇر. مۇسۇلمانلارنىڭ ئىشىغا مەسئۇل بولغانلار ئۆزلىرىنى ئۇلارنىڭ خىزمەتكارلىرى دەپ تونۇيدۇ. ئىسلام تارىخىدىكى ئۇلۇغلىك خەلىپىلەردىن باشلاپ ئىسلامنىڭ ئالتۇن دەۋرلىرىدىكى ئىش باشقۇرغۇچىلار بۇنىڭغا مىسال بولالايدۇ. ئەمەۋىيلەر خەلىپىسى مۇئاۋىيەنىڭ ھۇزۇرىغا كىرگەن ئەبۇ مۇسلىم خۇلانىي خەلىپىگە " ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئى خىزمەتكار!" دەپ سالام بەرگەندە، خەلىپىنىڭ ئۇنىڭدىن خوشلانغانلىقىمۇ ھەقىقىي مۇسۇلمان ئىش باشقۇرغۇچىلارنىڭ ئېتىقادىدىمۇ ئۆزلىرىنى مۇسۇلمانلارنىڭ ھاكىمى ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ خىزمەتكارى دەپ تونۇيدىغانلىقىنىڭ بىر ئىپادىسىدۇر[1].

(2) ئىسلام دىنىدا مۇقەللىد (ئاتا – ئانام مۇسۇلمان بولغانلىقى ئۈچۈن مەنمۇ مۇسۇلمانلىقنا مەنسۇپمەن) دېگۈچىلەرنىڭ ئىمانى قوبۇل ئەمەس. بۇنىڭدا پۈتۈن ئىسلام ئۆلىمالىرى قەدىمدىن ھازىرغىچە بىردەك ئىتتىپاقتۇر. چۈنكى ئىمان تەقلىد بىلەن بولمايدۇ. بەلكى ھەركىم ئاللاھنىڭ بارلىقىنى ۋە بىرلىكىنى تونۇپ، ئۆز ئەركىنلىكى ۋە مۇتلەق ئىختىيارى بىلەن قانائەتلىك ھالدا مۇسۇلمان بولۇشى تەلەب قىلىنىدۇ. شۇڭىمۇ قۇرئان كەرىمدە ئىنسانلارنى پىكىر يۈرگۈزۈشكە، ئەقىل ئىشلىتىشكە چاقىرغان ئايەتلەر كۆپ. ئەمما خرىستىئان چىركاۋلىرىنىڭ پۈتۈن مەسىلىلەردە ئىش ئەكسىچە بولۇپ، « گەپ سورىما! شۇنداق ئېتىقاد قىل!»دەيدىغان پىرىنسىپى ھۆكۈم سۈرىدۇ.

(3) ئىسلام دىنى ئەقىلنى قەدىرلەيدىغان، ئوقۇش ۋە ئۆگىنىشنى پەرز سانايدىغان، ئىلىم – پەنگە تەشەببۇس قىلىدىغان دىن. ئەمما خرىستىئان چىركاۋلىرى خۇراپاتنى تەشەببۇس قىلىدىغان، ئەقىلغا قىممەت بەرمەيدىغان، ئىلىم – پەنگە جېنى بىلەن قارشى تۇرىدىغان جاھالەت ۋە قاراڭغۇلۇق مەنبەئىدۇر.

(4) ئىسلام دىنى ھاياتلىقنىڭ بارلىق ساھەلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ۋە ھەر قانداق بىر قىيىنچىلىق ياكى مۇشكىلدىن چىقىشنىڭ يولىنى ھازىرلاپ بولغان بىر دىن. شۇڭا ئىسلام شەرىئىتى يۇقىرىسى دۆلەت، تۆۋىنى ئائىلە ھاياتىغىچىلىك پۈتۈن ھاياتلىق مەيدانلىرى ئۈچۈن مۇئەييەن پىرىنسىپلارنى ۋە قائىدە – تەرتىبلەرنى بەلگىلىگەن. ئەمما يەھۇدىي ئەسلىلىك خرىستىئان ئالىمى پاۋلۇسنىڭ خرىستىئان دىنىغا چوڭ ئۆزگىرىش كىرگۈزگىنىدىن كېيىن، بۇ دىن مەنىۋىي ۋە ئەخلاقىي تەرەپنىلا ئۆز ئىچىگە ئالغان كەمتۈك بىر دىنغا ئايلىنىپ قالغانلىقى سەۋەبلىك، ئۇنىڭدا ئىنسانلارنىڭ ھاياتى ۋە تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك ھېچقانداق قانۇن – تۈزۈم، تەرتىپ – ئىنتىزام بولمىغانلىقى ئۈچۈن مۇستەبىت چىركاۋلار ئۆز خاھىشلىرى بويىچە ئادالەتتىن ھېچ ئەسىرى بولمىغان قانۇن – تۈزۈملەرنى بەلگىلىۋېلىپ ئىنسانلارنىڭ ھاياتىنى دوزاخقا ئايلاندۇرغان. مۇنداق بىر ئەھۋالدا، خرىستىئانلار دىنىنىڭ بېسىمىدىن قۇتۇلۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ھاياتلىق يوللىرىنى بەلگىلەش ئۈچۈن زامانىۋىي قانۇن – تۈزۈملەرنى تۈزۈشكە تامامەن ھەقلىق ئىدى. Secularism ئەنە شۇنداقلار ئۈچۈن زۆرۈر. ئەمما مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ئارقىغا چېكىنىشتۇر.

(5) ئىسلام دىنىدا پىكىر ۋە مۇنازىرە قىلىش ئەركىنلىكى، يېڭى چىققان مەسىلىلەر، شۇنداقلا قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىسلەردە ھۆكۈمى بايان قىلىنمىغان ئىشلار ئۈستىدە ئىجتىھاد قىلىش

---

(1) شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە توپلىغان قىسسىلەردىن.

پۈرسىتى بار. شۇڭا مۇجتەھىدلار قەدىمدىن ھازىرغىچە ئىنسانلار دۇچ كېلىۋاتقان پۈتۈن مەسىلىلەرگە جاۋاب بېرىپ كەلمەكتە. ئەمما خرىستىئان دىنىدا شەرىئەت بولمىغانلىقتىن، چېركاۋلار ئۆتمۈشلەردىكى قاراڭغۇلۇق دەۋرلىرىدە قارار قىلىپ بېكىتىۋەتكەن بەزى دىنىي قائىدىلەردىن كىشىلەر ھازىرمۇ قۇتۇلالمىغان. خرىستىئان دىنىدا تالاق بولمىغانلىقى ۋە ھاياتلىقنىڭ تەقەززاسى بەزىدە تالاقنى لازىم قىلغانلىقى سەۋەبلىك بۇ مەسىلىگە خرىستىئان دىنىدىن يول تاپالمىغان خرىستىئان ئالىملىرىنىڭ ئىسلام دىنىدىكى تالاققا رۇخسەت قىلىش قانۇنىنى قوبۇل قىلىشقا مەجبۇر بولغانلىقىمۇ بۇنىڭ بىر مىسالى.

(6) ئىسلام دىنىدا گۇناھلارنى ئاللاھ تائالانىڭ نامىدىن ھېچكىم كەچۈرەلمەيدۇ. ھەتتا پەيغەمبەرمۇ شۇنداق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆيۈملۈك قىزى فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا «قىزىم مال – مۈلكۈمدىن نېمە سورىسىڭىز سوراڭ، ئەمما مەن ئاللاھنىڭ ئالدىدا سىزگە ھېچ نەرسە قىلىپ بېرەلمەيمەن» دېگەنلىكى بۇنىڭ دەلىلى.

1935. سوئال: دىنىي سىياسەتتىن ئايرىش پىكرى ئىسلام دۇنياسىغا قاچان كىرگەن؟

جاۋاب: دىنىي سىياسەتتىن ئايرىش پىكرى ئۇزۇن ۋاقىتلاردىن بېرى ئىسلام دۇنياسىغا يۆرۈش قىلىش يولىدا كۈچ سەرپ قىلغان بولسىمۇ، بۇنىڭغا پېتىنالماي كەلگەن ئىدى. پەقەت يىگىرمىنچى ئەسىرنىڭ باشلىرىدا يەنى 1924- يىلى ئوسمانىيلار خەلىپىلىكى يېقىلغاندىن كېيىن، بۇ ئېقىم ئىسلام دۇنياسىغا رەسمىي كىرىشكە باشلىغان ئىدى[1].

Secularism ئېقىمىنىڭ ئىسلام دۇنياسىغا كىرىشىنىڭ سەۋەبى

1936. سوئال: Secularism ئېقىمىنىڭ ئىسلام دۇنياسىغا كىرىشىنىڭ سەۋەبى نېمە؟

جاۋاب: Secularism ئېقىمىنىڭ ئىسلام دۇنياسىغا يامراپ كىرگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى بىر قانچە تەرەپتىن ئىزدىنىشكە بولىدۇ.

(1) مۇسۇلمانلارنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ روھىدىن يىراقلىشىپ، تۈرلۈك خۇراپاتلارغا چۆمۈپ كەتكەنلىكى ۋە كىشىلەردە ئۆز ئېتىقادىنى ۋە دىنىي تەلىماتلارنى قوغداش ئېڭىنىڭ ئاجىزلاپ كەتكەنلىكى، جاھالەت ۋە نادانلىقنىڭ يامراپ كەتكەنلىكى تاشقى كۈچلەرنىڭ ئىسلام دۇنياسىغا پىكرى جەھەتتىن ھۇجۇم باشلىشىغا شەرت شارائىت – يارىتىپ بەرگەن.

(2) كۆپلىگەن ئىسلام دۆلەتلىرىنىڭ كۇففارلارنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئۇچرىغانلىقى تاشقى كۈچلەرنىڭ پىكىر ئۇرۇشى قوزغىشىغا ۋە مۇسۇلمانلارنى ھەق دىنىدىن يىراقلاشتۇرۇپ ئۆزلىرىگە ھەر تەرەپتىن قول قىلىش يولىدا زىيانلىق ۋە خەتەرلىك پىكىر ئېقىملىرىنى مۇسۇلمانلار ئارىسىدا قانات يايدۇرۇشىغا سەۋەب بولدى. مۇستەملىكىچىلەر ئۆز پىكىرلىرىنى تارقىتىش ئۈچۈن بارلىق تەشۋىقات ۋاسىتىلىرىنى قوللانغانلىقىنىڭ سىرتىدا، ھەر خىل ناملار بىلەن ئاتالغان «غەربچە مەكتەبلەر» نى قۇرۇپ چىققان ۋە ئىسلام دىنىغا مەنسۇپ بولغان بەزى ئازغۇن مەزھەبلەرنى ھەر جەھەتتىن كۈچلەندۈرۈپ مۇسۇلمانلارنى ئەقىدە ۋە پىكىر تەرەپتىن بۇزۇش رولىنى ئوينىغان.

(3) مۇستەملىكىچىلەر كۆپلىگەن ئىسلام دۆلەتلىرىدە « تەرەققىيپەرۋەرلىك»، « ئىلغارلىق» دېگەنلەرگە ئوخشاش قارىماققا چىرايلىق ئىسىملار بىلەن ئاتالغان كۆپلىگەن مۇئەسسەسەلەرنى

---

(1) بەندەر ئىبنى مۇھەممەد رىباھنىڭ«ئىلمانىيە» ناملىق ئەسىرى 18- بەت .

قۇرۇپ چىقىپ، مۇسۇلمان ياشلىرىنىڭ مېڭىسىنى زەھەرلەشتە غەلىبە قىلغان. بۇ ئەينى ۋاقىتتا "پىكىر ھۇجۇمى " ئىدى.

(4) دىنىي ۋە مىللىي غۇرۇرىنى يوقىتىپ، ماددىي جەھەتتىن تەرەققىي قىلغان ياۋروپا دۆلەتلىرىنى ئۆزلىرى ئۈچۈن ئۈلگە قىلىۋالغان بىر قىسىم ئىنسانلارنىڭ ياۋروپانىڭ ھەر قانداق نەرسىسىنى ئىلغىماستىن قوبۇل قىلىشقا ئالدىرىشى. ئەسلىدە، ئىلىم – پەن نەدە بولسا، ئۇنى ئۆگىنىش مۇسۇلمانلار ئۈچۈن پەرز تۇرسا، ئۇلار ياۋروپانىڭ ئىلىم –پەن تەرەققىياتىغا قىزىقىش روھىنى ئۆگىنىشكە قىزىقماستىن، ئۇلارنىڭ زەھەرلىك پىكىر ئېقىملىرىنى قوبۇل قىلغانلاردۇر.

(5) ياۋروپا ئەللىرىگە ئوقۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن مۇسۇلمان ياشلىرىدىن ئۆز دىنىنىڭ ماھىيىتىنى چۈشەنمىگەنلەر ياۋروپانىڭ ماددىي جەھەتتىكى تەرەققىيات ۋە باياشات تۇرمۇشىنى كۆرۈپ، ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى خرىستىئان چېركاۋلىرىنىڭ تەرەققىيات ۋە ئىلىم – پەننىڭ دۈشمىنى بولغانلىقىنى، شۇ سەۋەبتىن دىننى سىياسەتتىن ئايرىش ئېقىمىنىڭ چىققانلىقىنى، ئەمما ئىسلام دىنىنىڭ ئەزەلدىن تەرەققىيپەرۋەر ۋە ئوقۇش، ئۆگىنىشنى پەرز قىلغان، ھەتتا ياۋروپالىقلار ئوتتۇرا ئەسىرلەردە خەت يېزىش ئۈچۈن تېرىلەرنى ۋە دەرەخنىڭ قوۋزاقلىرىنى ئىشلەتكەن چاغلاردا، مۇسۇلمانلارنىڭ كىتاب، ماتېرىياللىرىنى ئۆزلىرى باغدادتا ئىشلەپچىقارغان قەغەزلەرگە يېزىش تەرەققىياتىغا ئىگە قىلغان بىر دىن ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇغان ياكى بىلمىگەن ھالدا، " بىزمۇ دىننى سىياسەتتىن ئايرىساق تەرەققىي قىلىدىغان ئوخشايمىز" دەپ جۆيلىگەنلىكتىن، ياۋروپانىڭ بۇ ئېقىمىنى تەشۋىق قىلغان.

مۇسۇلمانلارنىڭ خېمىرىدا تەرەققىيات روھى بار بولۇپ، ئۇنى غەپلەت، جاھالەت ۋە كەمسىنىشلەر قاپلىۋالغان. ئۇلار ئىسلامنىڭ ئالتۇن دەۋرلىرىدىكى ئەجدادلىرىنىڭ روھىغا ۋارىسلىق قىلالىسا، بۇ ئۇلارغا يېتىدۇ. ياۋروپالىقلارنىڭ يېزىقچىلىق، تەرجىمە، تازىلىق، دوختۇرلۇق، ھەتتا بەزى قانۇن- تۈزۈملەرنى مۇسۇلمانلاردىن ئۆگەنگەنلىكىنى ھېچكىم ئىنكار قىلالمايدۇ، ھەتتا بۇنى ئۆزلىرىمۇ سۆزلىمەكتە.

1937. سوئال: ئىسلام دۇنياسىدا Secularism پىكرىنى تارقاتقانلار كىملەر؟

جاۋاب: ئىسلام دۇنياسىدا ياۋروپانىڭ Secularism پىكرىنى تەشۋىق قىلغانلارنىڭ مەشھۇرلىرى: مىسىردا ئەھمەد لۇتفىي سەييىد، ئىسمائىل مەزھەر، قاسىم ئەمىن، تاھا ھۈسەيىن، ئابدۇلئەزىز فەھمىي، جامال ئابدۇنناسىر، ئەھمەد ھەسەن زىيات، فەرەج فودە، ئىراقتا مىشىل ئەفلەق، ھىندونېزىيە سۇھارتو ۋە ئۇنىڭ سېپىدىكىلەر، تۈركىيىدە مۇستافا كامال ئاتاتۈرك ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرىدۇر.

1938. سوئال: ئىسلام دۇنياسى Secularism ئېقىمىنى قوبۇل قىلىپ قانداق پايدا ئالالىدى؟

جاۋاب: ئىسلام دۇنياسى باشتا مىسىر ۋە ئىراق بولۇش سۈپىتى بىلەن Secularism ئېقىمىنى خۇددى ئۇلارنى پۈتۈن دەرتلىرىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان، مۇشكىلاتلىرىنى ھەل قىلىدىغان ۋە ئۇلارنى بەختلىك قىلىدىغان بىردىنبىر ھەل قىلغۇچ تۈزۈم سۈپىتىدە قوبۇل قىلىپ، ئۇنى سىناپ كۆردى. ئەمما ئۇلار Secularism دىن كۈتكەنلىرىدىن بىرەرسىگىمۇ ئېرىشەلمىدى. بەلكى قاتمۇقات كىرىزىسلارغا يولۇقتى. ئىسلام دۇنياسىنىڭ ھازىرقى كىرىزىسقا تولغان ئەھۋالى بۇنىڭغا گۇۋاھ بولماقتا.

ئون ئىككىنچى بۆلۈم

شەك-شۈبھىلەرگە رەددىيە

ھەق دىن ئىلىمگە قارشى ئەمەس

1939. سوئال: دىن ئىلىم – پەنگە قارشىمۇ؟

جاۋاب: شۇ ئېنىقكى، ھەق دىن ئىلىم پەنگە قارشى ئەمەس. شۇنداقلا ھەق دىنىنىڭ تەلىماتلىرى توغرا ئىسپاتلانغان ئىلمىي ھەقىقەتلەر بىلەن ھېچ ۋاقىت بىر-بىرى بىلەن زىتلاشمايدۇ، بەلكى بىر-بىرى بىلەن تامامەن ماسلىشىدۇ.

(1) ياۋروپادا دىن بىلەن ئىلىم ئوتتۇرىسىدا يۈز بەرگەن زىددىيەت پەقەت دىن نامىدىن سۆزلەيدىغان چېركاۋلار بىلەن بولغان ئەخلاقىي ۋە سىياسىي زىددىيەتتۇر. شۇڭا غەربلىك ئاتېئىزمچى تارىخچىلاردىن بىرسى مۇنداق دېگەن: «ئاللاھنىڭ بارلىقىنى-چېركاۋغا تايانماي-مۇداپىئە قىلغاندا، بۇ ئىمان چۈشىنىشلىك كۆرۈنىدۇ. چۈنكى چېركاۋ داۋالاشنىڭ بىر قىسمى بولماستىن، ئاللاھنى تونۇشتا كېسەللىك ۋە قىيىنچىلىقنىڭ بىر قىسمى بولۇپ قالدى، چېركاۋلار ئاتېئىستلىقنى ئۈندىگەن زېمىن بولۇپ قالدى»[1].

(2) ئاتېئىزملىق سەۋەبلىرىنىڭ چوڭراقى مەشھۇر پەيلاسوپلار ئۆلىنى سالغان ۋە ئۆزلىرى مۇداپىئە قىلغان بەزى ئىدىيە ئاساسلىرىدۇر. بۇ پەيلاسوپلاردىن كۆپلىرى ئاللاھقا ئىشىنىدىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئىدىيە ئاساسلىرى ئاتېئىزمنىڭ ئاساسلىرى ئىدى. شۇڭا ئۇلاردىن كېيىن كەلگەنلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئاشۇ ئىدىيە ئاساسلىرى بىلەن قانائەتلەندى ۋە ئاتېئىزملىقنى شۇ ئاساسلارغا قۇرۇشتى. كېيىنكىلەر، ئىدىيە ئاساسلىرىنى يىلتىزلاشتۇرغان پەيلاسوپلارنىڭ ئىمانىنى، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى يىلتىزلاشتۇرغان ئەقلىي قائىدىلەرگە مۇناسىپ كەلمەيدىغان شەخسى مەسىلە دەپ قاراشتى.

(3) تەبىئىي پەنلەرنىڭ نەزىرىيىۋى ئاساسلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان پەيلاسوپ دىكارت (Descartes) مۇشۇ خىل قاراشتىكى پەيلاسوپلارنىڭ بىرسى. ئۇ تەبىئەت توغرىسىدا: «ئاللاھ تەبىئەتنى ياراتقاندىن كېيىن، تەبىئەت ئاللاھ ئورۇنلاشتۇرغان مۇستەقىل قانۇنىيەتلىرى بىلەن تولۇق مۇستەقىل بولدى، شۇنىڭدىن كېيىن ياراتقۇچى تەبىئەتنىڭ ئىشلىرىغا ئارىلاشمايدىغان بولدى ياكى ئۇنىڭ پائالىيىتىنى توختىتىپ قويىدىغان بولمىدى» دەپ قارايدۇ.

پەيلاسوپ دېكارتنىڭ چۈشەنچىسى بويىچە ياراتقۇچى كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك ھاياتى ۋە نەق ئېھتىياجلىرىدىن يىراق بىر نەرسىگە ئايلىنىپ قالغان، ھايات ئۇنىڭغا تايانمايمۇ داۋاملىششى مۇمكىن بولىدىغان بىر نەرسە بولۇپ قالغان، يارىتىلىشنىڭ دەسلەپكى باشلىنىشىنى بايان قىلغاندا ياراتقۇچى توغرۇلۇق سۆزلەشتىن باشقا ياراتقۇچىنى زىكىر قىلىشنىڭ ھاجىتى قالمىدى... پەيلاسوپ دىكارتنىڭ نەزىرىدىكى بۇ سەلبىي ئىلاھ كۆپلىگەن تەبىئىي پەن ئالىملىرىنىڭ نەزىرىدە تەبىئەت نىزامى تايىنىدىغان پىرىنسىپلارنىڭ قوشۇمچە ئىسمىغا ئايلىنىپ قالغان.

(4) زامانىمىزدا، كائىناتنىڭ ئارقا رادىئاتسىيىسىدە قورۇقلار(Wrinkles) نىڭ بارلىقى كائىنات ئۆمرىنىڭ دەسلەپكى 300000 يىلغا قايتىدىغانلىقىنى ۋە مۇشۇ نەرسە زور پارتلاش

---

(1) At The Origins of Modern Atheism) Buclkey ,s.j, Michael , p.38.

نەزىرىدىيسى بويىچە كائىنات جىسىملىرى شەكىللەنگەن ئۇرۇغ(يادرو) ئىكەنلىكىنى كەشىپ قىلغان فىزىكا ئالىمى جورج سىموت (George Smoot) ئاشۇ كەشپىياتىنى 1992-يىلى مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش يىغىنىدا ئېلان قىلىپ:"ئەگەر سەن دىندار بولساڭ، خۇددى ئاللاھنى كۆرگەندەك بولىسەن"دېگەن.

(5) غەربلىكلەر ئۆزلىرىنىڭ دىنىدىن ئۇكىلۇش سەۋەبىنى ئاقلاشتا كىتابلىرىدا كۆپ تەكرارلىنىدىغان مەسىلىلەرنىڭ بىرسى غەرب تارىخىدا دىنىي ئىختىلاپ سەۋەبلىك ئۇرۇش ۋە تراگېدىيەنىڭ كۆپ يۈز بەرگەنلىكىدۇر.

(6) ئاتېئىزمچىلار دىنىي ئىلىم-پەنگە قارشى مەيداندا قويۇپ ئالدامچىلىق ئۇسۇلىغا تاياندى، ئاندىن ئىلىم -پەننىڭ ئارتۇقچىلىقلىرى، ئىلىم-پەن ئارقىلىق قولغا كەلگەن ئىجادىيەتلەر ۋە ئۇتۇقلار، ئىلىم-پەننىڭ كائىناتقا ئالاقىدار مەرىپەت دائىرىسىنى كېڭەيتكەنلىكى ۋە شۇ ئارقىلىق كائىنات خاراكتېرىگە ياكى كائىناتتىكى تەسىر كۆرسەتكۈچى سەۋەبلىرىنىڭ خاراكتېرىگە ئالاقىدار كۆپلىگەن خۇراپاتلارنى يوقاتقانلىقى توغرىسىدا سۆزلەشتى. ئاندىن ئۇلار مۇشۇ سەۋەبلەر ئۈچۈن ھەقىقەتلەرنى بىلىشتە دىنغا تايانماي تەبىئىي پەنلەرگە تايىنىش كېرەك دېيىشتى[1].

غەربلىك ئالىم ھۇشىل مۇنداق دەيدۇ: «ئىلىم ساھەلىرى كېڭەيگەنسېرى تەڭداشسىز قۇدرەتلىك، يەككە - يېگانە ياراتقۇچىنىڭ بارلىقىغا بولغان كۈچلۈك ئىلمىي دەلىللەر كۆپەيمەكتە. بىئولوگىيە، فىزىكا، تەبىئەت، ئاسترونومىيە ئالىملىرى ئۆز ئارا ھەمكارلىشىپ ئىلىم مۇنبىرىنى تىكلىمەكتە. بۇ ئەينى ۋاقىتتا ئاللاھنىڭ تەڭداشسىز ئۇلۇغلىقىنىڭ مۇنبىرىدۇر».

ھېربېرت سپېنسېر «تەربىيە» ناملىق ئەسىرىدە مۇنداق دەپ يازغان: «ئىلىم خۇراپات بىلەن زىتلىشىدۇ، ئەمما دىننىڭ ئەسلىسى بىلەن زىتلاشمايدۇ. كۆپلىگەن يۈزەكى تەبىئىي پەن ئىلىملىرىدە دىنسىزلىق روھى باردۇر. ئەمما يۈزەكىلىكتىن يۈكسىلىپ، ھەقىقىي مەنىدىكى ئىلىم سەۋىيىسىگە كۆتۈرۈلگەن ئىلىم مۇنداق دىنسىزلىق روھىدىن يىراقتۇر، ئەلۋەتتە. تەبىئىي پەن ئىلىملىرى بىلەن شۇغۇللىنىش ئىبادەتتۇر. چۈنكى تەبىئىي پەن ئىلىملىرىگە ئىچكىرىلەپ كىرىش بىز سىرلىرىغا يېتىپ بولالماي دەرتلىنىۋاتقان ۋە ئاستا - ئاستا بىلىۋاتقان شەيئىلەرنىڭ ئىبسىللىكىنى ئېتىراپ قىلىش، ئاندىن ئۇلارنى ياراتقان زاتنىڭ چەكسىز قۇدرىتىنى تونۇش دېمەكتۇر. بۇ ئاغزاكى تەسبىھ (ئاللاھنى مەدھىيىلەش) ئەمەس، ئەمەلىي تەسبىھتۇر. مۇنداق ئىلىملەرگە قىلىنىدىغان ھۆرمەتمۇ مەنىسىز ھۆرمەت ئەمەس، بەلكى ئەقىل، تەپەككۇر ۋە ۋاقىتنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە كەلگەن قىممەتلىك ھۆرمەتتۇر. بۇنداق ئىلىم كىشىلەرگە ئاللاھنىڭ قانداق شەكىل ۋە قانداق كەيپىياتتا ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلدۈرۈشتە ئىستىبدات يولىنى تۇتمايدۇ، لېكىن بىزگە بۇ مۇمكىن ئەمەسلىكنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن مۇناسىپ يولنى تۇتىدۇ ۋە ئىنسانىنى ئەقلى يېتىدىغان بارلىق ساھەلەرگە باشلاپ بېرىپ، ئاخىرىدا ئەقلىنىڭ سىرتىدا بولغان چېگرادا توختايدۇ. شۇ ۋاقىتتا دەيدۇكى، ئىنساننىڭ ئەقلى شۇنچىلىك يەرگىچە يېتىدۇ، ئەمما ئەقىل ئىدراك قىلالمايدىغان ئالەملەر كۆپ!».

ھېربېرت يۇقىرىقى سۆزلىرىگە مىسال كەلتۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ: «بىر تامچە سۇنى

(1) islamawazi.net.

كۆرگەن ئالىم ئۇنىڭ ئوكسىگىن بىلەن ھىدروگىيندىن مەلۇم نىسبەتتە تەركىب تاپقان سۇ ئىكەنلىكىنى، ئەگەر ئۇ ئۆزىنىڭ شۇ نورماللىقىدىن ئۆزگىرىپلا كەتكەندە، سۇ ئەمەس، باشقا نەرسىگە ئايلىنىپ قالىدىغانلىقىنى ئۇبدان بىلىدۇ. بۇنىڭدىن ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىنى ۋە ھېكمەت بىلەن شۇنداق ئورۇنلاشتۇرغانلىقىنى چۈشىنىدۇ. مۇنداق ئالىمنىڭ ئىلمى سۇ تامچىسىنى پەقەت بىر تامچە سۇ خالاس، دەپ بىلىدىغان ئالىمنىڭ ئىلمىدىن ئەلۋەتتە يۇقىرى ۋە كۈچلۈك ئىلىمدۇر. شۇنىڭدەك، بىرتال قار دانىسىنى كۆرگەن ئالىمۇ ئۇنىڭدىكى بەدىئىي سەنئەتنى، دىققەت بىلەن لايىھەلەنگەن گۈزەللىكنى كۆرىدۇ. شۈبھىسىزكى، بۇنىڭ بىلەن ئاللاھنىڭ ماھارىتىنى ۋە ھېكمەتلىك ئىش قىلىدىغانلىقىنى بىلىدۇ. ئەمما شەيئىلەرگە يۈزەكى باقىدىغان ئالىم قار دانىسىنى «مۇزلىغان سۇ» دەپلا كۆرىدۇ، بەس».

بەزى ئاتالمىش ئىلمىي ھەقىقەتلەرنىڭ ساختىلىقى

ئاتېئىزمچىلار دەۋر سۈرگەن زامانلاردا ئۆزگەرمەس ئىلمىي ھەقىقەتلەر دەپ تەشۋىق قىلىنغان نۇرغۇنلىغان ئاتالمىش ئىلمىي ھەقىقەتلەر زامانىمىزدا ئىلىم-پەننىڭ تەرەققىي قىلىپ يېڭى بىر دەۋرگە ئۆتىشى بىلەن خۇددى ئاتېئىزمچىلارنىڭ ياراتقۇچىنى ئىنكار قىلىشنى ئاساسلىق ماۋزۇ قىلغان نەزەرىيىلىرى سەھنىدىن چۈشكەندەكلا بىر-بىرلەپ سەھنىدىن چۈشۈشكە باشلىدى. تۆۋەندە بۇ ماۋزۇدا بىر قانچە مىسال بېرىلىدۇ:

(1) ئۆتمۈشتىكى «ماددا پانىيلىققا يۈز تۇتمايدۇ» دېيىدىغان ئاتالمىش ئىلمىي ھەقىقەت قۇرئان كەرىمدىكى: ﴿ئاللاھتىن باشقا ھەممە نەرسە پانىيلىققا يۈز تۇتقۇچىدۇر.﴾[1] دېگەن دىنىي ھەقىقەتكە زىت كېلىدۇ.

بۇ ئىككى نەزەرىيىنىڭ قايسىسى توغرا؟

بۈگۈنكى كۈندىكى ھەممە ئېتىراپ قىلىدىغان ئىلمىي ھەقىقەت تەرەققىي قىلغان ئىلىم - پەن سايىسىدا مۇنداق دەپ جاكارلايدۇ: «ماددا ھەر زامان پانىيلىققا يۈز تۇتقۇچىدۇر. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭ ئۆز خۇسۇسىيىتىنى ۋە ماھىيىتىنى يوقىتىپ باشقا ئېنېرگىيىلەرگە ئايلىنىپ قېلىشى ئۇنىڭ پانىيلىققا يۈزلەنگەنلىكىنىڭ دەلىلىدۇر».

(2) دارۋىنىنىڭ ئىنساننىڭ يارىتىلىش قىسسىسى ھەققىدە: «ئادەم مايمۇندىن ئۆزگەرگەن» دېيىدىغان ئاللىبۇرۇن سەھنىدىن چۈشكەن خىيالىي نەزەرىيىسى يارىتىلىشنىڭ باشلىنىش قىسسىسىنى بايان قىلغان قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىدىكى: ﴿شۈبھىسىزكى، بىز ئىنسان (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالام)نى قارا لايدىن ياسىلىپ شەكىلگە كىرگۈزۈلگەن (چەكسە جىرىڭلايدىغان) قۇرۇق لايدىن ياراتتۇق﴾[2] دېگەن دىنىي ھەقىقەتكە زىت كېلىدۇ.

تەپسىرشۇناسلار بۇ ئايەتتىكى «قارا لاي»نى يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن رەڭگى ئۆزگىرىپ كەتكەن سېسىق پۇرايدىغان قارا لاۋا، دەپ تەپسىر قىلىدۇ. ھازىرقى زاماندا ئىسپاتلانغان ئىلمىي ھەقىقەت مۇنداق دەيدۇ: «ھاياتلىقنىڭ باشلىنىشى پاتقاقلىق قارا لاۋىدىن ئىبارەت بولغان. بۇ لاۋا پاتقىقىدىن METHANE گېزى، H2S گېزى ۋە AMMONIA گېزى قاتارلىق سېسىق پۇرايدىغان گازلار چىقاتتى.

(1) قەسەس سۈرىسى 88 - ئايەت.
(2) ھىجر سۈرىسى 26 - ئايەت.

(3) ئاۋۋالقى ئىنسان (ئادەم ئەلەيھىسسالام)نىڭ تۇپراقتىن يارىتىلغانلىقى قۇرئان كەرىمنىڭ كەسكىن خەۋىرى بولۇپ زامانىمىزدا ئىسپاتلانغان ئىلمىي ھەقىقەتلەر بىلەن مۇۋاپىقلىشىدۇ. مۇندىن باشقا، ئىنسان ۋۇجۇدىدا بولغان 18 تۈرلۈك ئېلېمېنتنىڭ تۇپراق جىسمىدا بار بولغان 18 تۈرلۈك ئېلېمېنتنىڭ ئۆزى ئىكەنلىكىمۇ ھازىرقى زاماندىكى ئىلىم- پەن ــ ئىسپاتلىغان ئىلمىي يەكۈندۇر.

(4) 17 ـ ئەسىرگە كەلگىچە تىببىي مۇتەخەسسىسلىرى بوۋاقنىڭ تۆرىلىشىدە ئانىنىڭ ھېچقانداق رولى يوقتۇر، ئۇنىڭ پەقەت بالا تۆرەلگەندىن كېيىن ئۇنى ئوزۇقلاندۇرۇش ۋە قورسىقىدا ساقلاشتىن باشقا رولى بولمايدۇ، بالا پەقەت ئەرنىڭ سپېرمىسىدىنلا تۆرىلىدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلاتتى. 18- ئەسىرنىڭ باشلىرىدا يۇقىرىقىسىغا تامامەن زىت كېلىدىغان ئىلمىي نەزەرىيە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ ۋە بالىنىڭ تۆرىلىشىدە ئەرنىڭ سپېرمىسىنىڭ ھېچقانداق رولى يوق، ئۇ پەقەت ئايالنىڭ بەچچىدانىدىكى سپېرمىنى پائالىيەتكە كۆتۈرۈشتىن باشقا خىزمەت قىلمايدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلغان. 19ــ ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 20ــ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا، بالا ئەر بىلەن ئايال ھەر ئىككىسىنىڭ سپېرمىسىدىن تۆرىلىدۇ. بۇنىڭدا ئەر بىلەن ئايال ئىككىسىنىڭ رولى ئوخشاشتۇر، دەيدىغان ئىلمىي ھەقىقەت ئوتتۇرىغا چىقتى ۋە مېدىتسىنا ئىلمى ساھەسىدىكى بارلىق مۇتەخەسسىسلەر ۋە ئالىملار بۇ ئىلمىي نەزەرىيىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىدە ھەممە بىردەك ئىتتىپاققا كەلدى.

ئەمما قۇرئان كەرىم بۇ ھەقىقەتنى مۇندىن14 ئەسىر بۇرۇنقى چاغلاردىلا ئېلان قىلغان: ﴿شۈبھىسىزكى، بىز ئىنساننى(ئەر بىلەن ئايالنىڭ) ئارىلاشما سپېرمىدىن ياراتتۇق﴾[1].

دېمەك، دىنىنىڭ ئەسلىسى بىلەن، توغرا ئىسپاتلانغان ئىلمىي ھەقىقەتلەر بىر ـ بىرىگە تامامەن ماسلىشىدۇ. بۇ ئىككىسىنىڭ ئۆز ئارا زىتلىششى مۇمكىن ئەمەس.

دۇنيادىكى ئۇرۇشلارغا دىن سەۋەب بولغان ئەمەس

1940. سوئال: دۇنيادىكى ئۇرۇشلارغا دىن سەۋەب بولغانمۇ؟

جاۋاب: غەرب ئەللىرىدە دىن نامى بىلەن كۆپلىگەن ئۇرۇشلارنىڭ يۈز بەرگەنلىكى ھەقىقەت، لېكىن مۇشۇ سەۋەب بىلەن بارچە دىنلارنى ئۇرۇشلارغا سەۋەب بولىدۇ، دەپ ھۆكۈم قىلىشقا بولامدۇ؟ دىننى ئۇنىڭ قايسى دىن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر مۇتلەق رەت قىلىش توغرىمۇ؟

ئەلۋەتتە بۇ ئابزاسلارغا نەزەر يۈرگۈزگەندە مەلئۇن ئاپپاق غوجىنىڭ ئىسلام دىنىي نامىدىن ئۇيغۇر خەلقىنى ئەزگەنلىكى، ئازدۇرغانلىقى ۋە دىن نامى بىلەن دۆتلەشتۈرگەنلىكى كۆز ئالدىمىزدا كۆرۈنىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ بۈگۈنكى كۈنگە قېلىشىغا ئىسلام دىنى سەۋەب بولغانمۇ ياكى ئىسلام دىنىنى شەخسىي مەنپەئەتى ئۈچۈن يامان غەرەزلىك ئىستىمال قىلغان ئازغۇن غوجىلارمۇ؟ ئەگەر بىز بۇنىڭغا ئىسلام دىنى سەۋەبچى دەپ قارايدىغان بولساق، ئىسلام دىنىنىڭ قاراخانىيلار ۋە سەئىدىيە خاندانلىقى دەۋرىدە ئۇيغۇرلارغا ئاتا قىلغان بۈيۈك مەدەنىيىتىگە نېمە دەيمىز؟

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خاۋارىجلار توغرىسىدا:"ئۇلار قۇرئان ئوقۇيدۇ، لېكىن قۇرئان

(1) ئىنسان سۈرىسى 2 ـ ئايەت.

ئۇلارنىڭ گاللىرىدىن ئۆتمەيدۇ، ئۇلار خۇددى ئوق پاچاقتىن چىقىپ كەتكەندەك دىندىن چىقىپ كېتىدۇ، مۇسۇلمانلارنى ئۆلتۈرىدۇ ۋە كاپىرلار بىلەن كارى بولمايدۇ، ئەگەر مەن شۇ تۈردىكى ئادەملەرنى ئۇچرىتىپ قالىدىغان بولسام، ئۇلارنى ئاد قەۋمىگە ئوخشاش ھالاك قىلغان بولاتتىم"دېگەن[1].

ماقۇل، دىنني ئەقىدە ئاشۇ ئۇرۇشلارغا ئېلىپ بارىدىمۇ دەپ پەرەز قىلىپ تۇرايلى، غەرب ئەللىرىدە "دىننى سىياسەتتىن ئايرىش" تۈزۈمى دىننىڭ ئورنىغا چۈشكەندىن كېيىن ئۇرۇش توختىدىمۇ؟ ئىنسانىيەت تارىخىدا مىسلى كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدە ئىككى قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشى سەۋەبلىك يۈز بەرگەن قىرغىنچىلىق، ۋەيرانچىلىق ۋە بۇزغۇنچىلىق دىن سەۋەبىدىن يۈز بەرگەنمۇ؟ كاپىتالىزم ۋە سوتسىيالىزم دۆلەتلىرى ئاجىز دۆلەتلەرنى بېسىۋېلىش ۋە مۇستەملىكە قىلىۋېلىش ئۈچۈن قوزغىغان ئۇرۇشلار دىنني ئۇرۇشلارمىدى؟ ئىراق، سومالى، چېچەنىستان، ئافغانىستان ۋە ئىراقلاردا يۈز بەرگەن ۋە يۈز بېرىۋاتقان ئۇرۇشلارمۇ دىنني ئېتىقاد سەۋەبلىك يۈز بەرگەنمۇ؟

ئەگەر ھەركىم دىنغا باھا بېرىشتە ئىنساپلىق بولىدىغان بولسا، ھەر بىر ئىشنى ئۆز ئورنىدا قويىدۇ، بىر دىننىڭ سەۋەبىنى باشقا بىر دىنغا ئارتمايدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا دىنغا بەرگەن باھا ئىلىم ۋە ئەقىل تونىغا ئۇرىنىۋالغان ھاۋايى- ھەۋەس خاراكتېرىدىكى باھا بولۇپ قالىدۇ.

دىنغا تايانماستىن ھەممە نەرسىنى بىلگىلى بولمايدۇ

1941. سوئال: دىنغا تايانماستىن ھەممە نەرسىنى بىلگىلى بولامدۇ؟

جاۋاب: ھېسسىي ئەزالار كىشىلەر مۇھتاج بولىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى بىلىشنىڭ يولى ئەمەس، ھېسسىي ئەزالار بىلەن بىلىشكە تېگىشلىك نەرسىلەرنى ھېسسىي ئەزالار بىلەن بىلىش، ئەقىل ئارقىلىق بىلىشكە تېگىشلىك نەرسىلەرنى ئەقىل ئارقىلىق بىلىش ئوتتۇرىسىدا زىتلىق مەۋجۇد ئەمەس.

شۇنى بىلىش كېرەككى، تەبىئىي پەن بىلەن ھەق دىن ئوتتۇرىسىدا زىتلىق مەۋجۇد ئەمەس. ھەقىقىي دىن ئىلىم-پەن مېتودىنى مەرىپەتكە يېتىشنىڭ يولى دەپ ئېتىراپ قىلىدۇ، لېكىن ئۇ بارلىق مەرىپەتلەرنى بىلىشنىڭ يولى ئەمەس دەپ قارايدۇ. چۈنكى بەزى مەرىپەتلەر نەقىل (رىۋايەت) ئارقىلىق ھېس قىلىنىدۇ، يەنە بەزى مەرىپەتلەر ئەقىل بىلەن يەكۈن چىقىرىش يولى ئارقىلىق بىلىنىدۇ، يەنە بەزى مەرىپەتلەر پەقەت پەيغەمبەرلەرنىڭ يولى ئارقىلىقلا ھېس قىلىنىدۇ ۋە بىلىنىدۇ. ئەقىللىق كىشى مەرىپەت تۈرىگە قارىتا بۇ مەرىپەت يوللىرىنىڭ ھەممىسىدىن پايدىلىنىدۇ. ئەمما ئەقىلسىزلار بەزى مەرىپەت يوللىرىنى قوبۇل قىلىپ، يەنە بەزىلىرىنى ئىنكار قىلىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن كىشىلەر- تەبىئىي پەن يېتەلمەيدىغان شۇ مەرىپەتلەرگە قاتتىق ئېھتىياجى بولغانلىقى ئۈچۈن قايسىبىر دىنغا-گەرچە ئۇ دىن باتىل دىن ياكى ئۇنىڭدا بەزى قاراشلار خاتا بولسىمۇ- ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغان. ئېسىلىشنى ئەۋزەل كۆرىدۇ.

كىشىلەرنىڭ كۆپلىگەن كائىنات كۆرۈنۈشلىرىنى چۈشىنىشىگە ياردەم بەرگەن ۋە ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا كۆپ ئوڭايلىق يارىتىپ بەرگەن زور ئىلمىي كەشپىياتلار-خاتا چۈشەندۈرۈش

(1) بۇخارى رىۋايىتى.

سەۋەبىدىن- كۆپلىگەن كىشىلەرنى ئېزىقتۇرۇپ، تەجرىبە ئىلمىي ئىنساننى دىندىن بىھاجەت قىلىدىكەن، بەلكى دىن مەغلۇپ بولغان جايلاردا تەجرىبە ئىلمىي غەلىبە قىلىدىكەن دېگەن ئويغا كەلتۈرۈپ قويغان ئىدى. بىرىنچى ۋە ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشلىرى بۇ تۈردىكى مەغرۇرلۇق دەرىجىسىنى خېلى پەسەيتىۋەتتى.

ئاتېئىزمچىلار بىلەن سىكۇلارىزمچىلار كۆپلىگەن كىشىلەرگە ئىلمىي ھەقىقەتلەر دىنىي دەۋالارنى يوققا چىقىرىپ تاشلايدۇ ۋە ئاتېئىزم نەزەرىيىلىرىنى قوللايدۇ دەپ خىيال قىلدۇرۇشتا غەلىبە قىلىپلا قالماستىن، بەلكى ئۇلارنى ئاتېئىزم كۆز قارىشى يالغۇز ئىلمىي قاراشتۇر دەپ خىيال قىلدۇرۇشتا غەلىبە قىلغان. شۇ سەۋەبتىن بەزى كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە ئاتېئىزمدىن ئىبارەت بۇ پۈچەك ئېقىم ئىلىم-پەن ئۇقۇمىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ قالغان. ئەمەلىيەتتە ئاتېئىزم پەلسەپىسى ئىلمىي ھەقىقەت ئۈستىگە قۇرۇلغان بىر پەلسەپە ئېقىمى ئەمەس، ئەلۋەتتە.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكى ھەققىدە

1942. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يالغۇز ئەرەبلەرگىلا پەيغەمبەر بولۇپ كەلگەنمۇ؟

جاۋاب: بۇ مۇنداق:

(1) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكى ئەرەبلەرگىلا خاس بولماستىن، بەلكى پۈتۈن ئىنسانىيەتكە قارىتىلغان ئومۇمىي پەيغەمبەرلىك ئىدى. چۈنكى ئىسلام دىنى پۈتۈن ئىنسانىيەت ئۈچۈن كەلگەن دىن. شۇڭا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىسلام دەۋىتىنى ئىنسانلارغا تۇنجى قېتىم ئوچۇق – ئاشكارا جاكارلىغاندا مۇنداق دېگەن: «ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەردىن ھەر بىرى ئۆز قەۋمىگە خاس قىلىپ ئەۋەتىلگەن، ئەمما مەن پۈتۈن ئىنسانلارغا ئومۇمىي پەيغەمبەر بولۇپ، ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلدىم»[1].

(2) قۇرئان كەرىمنىڭ سۈرە ۋە ئايەتلىرىگە نەزەر سالىدىغان بولساق، قۇرئان كەرىمنىڭ پۈتۈن ئىنسانلارنى ئاللاھنىڭ ھەق دىنىغا دەۋەت قىلىۋاتقانلىقىنى بايقايمىز. خۇددى قۇياشتەك روشەن بولغان بۇ ئالەمىي پاكىت قۇرئان كەرىمنىڭ مەككىدە چۈشكەن ئاۋۋالقى ئايەت ۋە سۈرىلىرىدىلا ئېنىق نامايان بولماقتا. ﴿ئى مۇھەممەد! بىز سېنى پۈتۈن جاھان ئەھلى ئۈچۈن پەقەت رەھمەت قىلىپلا ئەۋەتتۇق﴾[2].

(3) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نىشان – مەقسەتلىرىدە ئەسلا ئۆزگىرىش بولۇپ باققان ئەمەس، بەلكى ئۇ باشتىن ئاخىر ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن رەھمەت پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىنى جاكارلاپ كەلگەن. ئاللاھ تائالانىڭ كۆرسەتمىسىگە ئاساسەن شەرىئەت ئەھكاملىرىنى تۇرغۇزۇشتا تەدرىجىي يۈكسىلىش ئۇسۇلىنى قوللانغان. بۇ ناھايىتى تەبىئىي ۋە مەنتىقلىق ئۇسۇل ئىدى. چۈنكى ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇشىغا چوڭقۇر سىڭىپ كەتكەن ئۆرپ – ئادەتلەرنى بىر يوللا ئەمەلدىن قالدۇرۇش ئاسانغا چۈشمەيدۇ ۋە ئەقىلغىمۇ سىغمايدۇ. شۇڭا ئىسلام دىنى ئىنسانلار قەلبىگە ئالدى بىلەن ئىسلام ئەقىدىسىنى چوڭقۇر سىڭدۈرۈشنى مەركەزلىك تۇتۇپ، بۇ ئارقىلىق ئەقىلنى ئەقىدە بىلەن مۇستەھكەملىگەن، ئاندىن شەرىئەت ئەھكاملىرىنى تەتبىقلاشقا ئاساس سالغان ھەمدە ئىنسانلار ئادەتلەنگەن ئۆرپ – ئادەتلەرنى ئۆزگەرتىشنىڭ چارە – تەدبىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ھاراق بىلەن ئۆسۈم مۇئامىلىسىنىڭ تەدرىجىلىك ئۇسۇلى بىلەن ئاخىرى قەتئىي ھارام قىلىنغانلىقىمۇ بۇنىڭ مىسالى. ئىسلام دىنىنىڭ مەككىدىكى دەۋەت باسقۇچى ئىسلام ئەقىدىسىنى ئىنسانلارنىڭ قەلبىگە چوڭقۇر يىلتىز تارتقۇزۇش باسقۇچى بولۇپ، مەدىنىدىكى باسقۇچى شەرىئەت ھۆكۈملىرىنى تەدرىجىي تۇرغۇزۇش باسقۇچى ھېسابلىنىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆپ ئايالى بولغانلىقى

1943. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر نەچچە ئايالنى نىكاھىدا ساقلىشىغا تۈرتكە بولغان

(1) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.
(2) ئەنبىيا سۈرىسى 107- ئايەت.

سەۋەب نېمە؟

جاۋاب: بۇنىڭ ھېكمىتى ۋە سەۋەبى تۆۋەندىكىچە:

(1) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تۇنجى ئايالى ھەزرىتى خەدىجە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بىلەن 25 ياش ۋاقتىدا ئۆيلەنگەن بولۇپ، ھەزرىتى خەدىجە ئۇ ۋاقىتتا 40 ياشتا ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ياتلىق بولۇشتىن بۇرۇن ئىككى قېتىم ياتلىق بولغان ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ بىلەن 28 يىل تۇرمۇش كەچۈرۈپ تاكى ئۇ ۋاپات بولغانغا قەدەر يالغۇز ئۇنىڭ بىلەنلا ئۆي- ئوچاقلىق بولغان ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھاياتىنىڭ ئاخىرقى پەيتىگىچە ھەزرىتى خەدىجەنى ئەسلەپ ئۆتكەن ئىدى.

(2) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتىنى ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكتىن بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى تەرجىمىھاللىرىدىن ئېنىق كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئۇ زات ھەرگىزمۇ شەھۋانىي ھەۋەسكە بېرىلىدىغان زات ئەمەس ئىدى. ياش ۋاقتىدا بىر ئايال بىلەن كۇپايىلىنىپ ئۆتكەن بىر ئادەم ئەللىك ياشقا كىرىپ قالغان ۋاقتىدا قانداقسىگە توساتتىنلا جىنسىي ھەۋەسنىڭ ئىگىدارچىلىق قىلىشى ئاستىدا قالىدىغان بولۇپ قالىدۇ؟ ئۇ ياش ۋاقتىدا باشقا ياشلارغا ئوخشاش بۇ خىل لەززەتلەردىن بەھرىمەن بولۇش پۇرسىتىگە پۈتۈنلەي ئىگە ئىدى. لېكىن بىر ئايال بىلەنلا ئۆتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرى ئىچىدە قىز ئالغان ئايالى پەقەت ھەزرىتى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئىدى. قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تۇل ئاياللار ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ئاياللارنى نىكاھىغا ئېلىشى بىرىنچىدىن ئىنسانىي پەزىلەت، ئىككىنچىدىن شەرئىي مەقسەت بولۇپ، ھېچبىرىنى شەھۋەت ئۈچۈن ئالغان ئەمەس. غازاتلاردا شېھىد بولغانلارنىڭ تۇل قالغان ئاياللىرىنى نىكاھىغا ئېلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ بېشىنى سىلاشتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام باشقىلارغا ئۈلگە بولغاندەك، ئەرەب قەبىلىلىرىنى بىرلەشتۈرۈش ۋە بۇ يېڭى دىننى ئۇلارنىڭ قوللىشى بىلەن يۈكسەلدۈرۈش نىيىتى بىلەن ئوخشاش بولمىغان قەبىلىلەردىن ئۆيلىنىشتىمۇ ئۈلگە ئىدى. چۈنكى ئەرەبلەر ئوگايلىق بىلەن باشقا قەبىلىلەر بىلەن قۇدا – باجا بولمايدۇ، بولغاندا ئۇلارنى ئۆز ئائىلىسىنى قوغدىغاندەك جان تىكىپ قوغدايدۇ.

(3) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام 50 يېشىدا، بىر ساھابىدىن تۇل قالغان ھەزرىتى سەۋدە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا ئۆيلىنىدۇ. ئۇنىڭغا ئۆيلىنىشتە ئۇنىڭ ھۆسىن – جامالىنى كۆزلەپ ئەمەس، بەلكى مەرھۇم ساھابىنىڭ ئىسلام دەۋىتى يولىدىكى خىزمەتلىرىنى قەدىرلەش ۋە بۇ ئايالنىڭ بېشىنى سىلاشنى مەقسەت قىلغان ئىدى.

(4) ھەزرىتى ئائىشە بىلەن ھەزرىتى ھەفسەلەرگە ئۆيلىنىشى ئەڭ ساداقەتمەن ساھابىلىرى ئەبۇ بەكرى بىلەن ئۆمەرگە بولغان كۈچلۈك دوستلۇق ئالاقىسىنى نامايان قىلىش ئۈچۈن ئىدى.

(5) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەزرىتى ئۇممۇ سەلەمە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا ئۆيلىنىشىدىكى سەۋەب ئۇھۇد غازىتىدا ئېرى شېھىد بولغان بۇ ئايالغا تەسەللى قىلىش ئۈچۈن ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى نىكاھىغا ئالماقچى بولغىنىدا، ئۇ ئۆزىنىڭ قېرىپ قالغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، بۇ نىكاھ ئۈچۈن ئۆزۈر سورايدۇ. لېكىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ ئىنسانىي ئالىيجاناپ پەزىلەت بىلەن ئۇنى نىكاھىغا ئالىدۇ.

(6) ئەبۇ سۇفياننىڭ قىزى ھەزرىتى رەملە ئەينى ۋاقىتتا ھەبەشىستانغا ئېرى بىلەن ھىجرەت قىلغان بولۇپ، ئېرى خرىستىيان دىنىغا كىرىپ كەتكەن ۋە ئۇنى مۇساپىرچىلىقتا تاشلىۋەتكەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ ھەبەشىستان پادىشاھى

نەجاشىغا ئەلچى يوللاپ، ھەزرىتى رەملەنى يات يۇرتتىكى غۇرىبەتچىلىكتىن ۋە مەككە مۇشرىكلىرىنىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلدۇرغان ھالدا نىكاھىغا ئالغان. بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ مەككە مۇشرىكلىرىنىڭ ئەڭ كاتتىسى بولغان دادىسىنى ئىسلامغا مايىل قىلىشنى كۆزلىگەن.

(7) ھەزرىتى جۇۋەيرىيە غازاتتا ئەسىرگە چۈشۈپ قالغان ئايال ئەسىرلەردىن بولۇپ، دادىسى بەنى مۇستەلەق قەبىلىسىنىڭ ئاقساقىلى ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى نىكاھىغا ئېلىش ئارقىلىق ئەسىرلىكتىن ئازات قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەزكۇر قەبىلە بىلەن مۇناسىۋەتنى ياخشىلاپ، ئۇلارنىڭ ئىسلامغا كىرىشى ئۈچۈن شەرت – شارائىت ھازىرلايدۇ.

(8) ھەزرىتى سەفىيە بەنى قۇرەيزە يەھۇدىيلىرىنىڭ كاتتىبېشىنىڭ قىزى بولۇپ، ئەسىرگە ئېلىنغان ئايال ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى نىكاھىغا ئېلىش ئالدىدا، ئۇنىڭ يا ئۆز ئەھلىگە قايتىش ياكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نىكاھىدا بولۇش ئىختىيارىنى بەرگەندە، ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى تاللايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، نىكاھقا رازى بولغان ئىدى.

(9) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەزرىتى زەينەبنى نىكاھىغا ئېلىشى بۇ ھەقتىكى شەرىئەت ئەھكامىنى ئىجرا قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن بولغان ئىدى. چۈنكى ھەزرىتى زەينەب زەيد ئىبنى ھارىسەنىڭ خوتۇنى ئىدى. زەيد ئىبنى ھارىسەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بېقىۋالغان ئىدى. ھەزرىتى زەينەب كېيىن ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كەتكەن. ئەرەبلەرنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى ئادىتى بويىچە، ئۆزىنىڭ بېقىۋالغان بالىسىنىڭ قويۇپ بەرگەن ئايالىنى ئېلىش چەكلىنەتتى. ئەمما ئىسلام دىنى نەسەبنى قوغداشقا ئەھمىيەت بەرگەنلىكتىن، بېقىۋېلىنغان بالىنىڭ ئەسلى نەسەبىنى ساقلاپ قېلىشنىڭ لازىملىقىنى نامايان قىلىش ۋە ئەرەبلەردىكى بۇ ئاساسسىز چەكلىمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى قارار قىلغان. شۇ سەۋەبتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەزرىتى زەينەبنى نىكاھىغا ئالغان. بۇ ئەينى ۋاقىتتا ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن بولغان ئىش. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿مۆمىنلەرگە ئۇلارنىڭ بالا قىلىۋالغان ئوغۇللىرى قويۇپ بەرگەن خوتۇنلىرىنى نىكاھلاپ ئالسا گۇناھ بولماسلىقى ئۈچۈن، ئۇنى (زەينەبنى) زەيد قويۇۋەتكەندىن كېيىن ساڭا نىكاھلاپ بەردۇق﴾[1].

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ھاقارەت قىلىش ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ھاقارەتلىگەنلىكتۇر

1944. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەنىگە تىل تەككۈزگەنلەرنى ئۇلارنىڭ دىنى قوللامدۇ؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەنىگە تىل تەككۈزگەنلەرنى ئۇلارنىڭ دىنى ھەرگىز قوللىمايدۇ. چۈنكى ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن ساماۋىي دىنلارنىڭ مەنبىئى ۋە غايىسى بىردۇر. پەيغەمبەرلەر ئۆزئارا قېرىنداشلاردۇر. ئاللاھنىڭ دىنىغا ئىشىنىدىغان ئادەم ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىنى سۆيىدۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە ئىمان ئېيتىدۇ. ئۇلاردىن بىرەرسىگە ھاقارەت قىلىشنى ئىمانسىزلىق دەپ بىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىدىن بىرەرسىنى ئىنكار قىلغان كىشىنىڭ ئىمانى قوبۇل بولمايدۇ.

ئىلىم-پەننىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە تۈرلۈك كەشپىياتلارنىڭ ئېچىلىشىغا ئەگىشىپ، ئىسلام دىنىنىڭ ھەقلىقى ۋە زامان تەرەققىياتى بىلەن ماسلىشىش، ئىلىم-پەنگە ئۇنداش، ئەقىلنى

---

(1) ئەھزاب سۈرىسى 37 – ئايەت.

ئىشلىتىشكە تەشەببۇس قىلىشقا ئوخشىغا ئىسىل تەرەپلىرى دۇنيا خەلقىنى قايىل قىلىشقا باشلىدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئىسلام دىنىنىڭ ياۋروپا ئەللىرىدە، خۇسۇسەن ئىلىم، مەدەنىيەت تەرەققىي قىلغان ئەللەردە ناھايىتى تېز تارقىلىشقا باشلىشى بىلەن دۇنيادا سان جەھەتتە ئەڭ چوڭ دىن سانىلىپ كەلگەن خىرىستىئان دىنىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىش ئالدىدا تۇرىۋاتقانلىقى غەرب دۇنياسىدىكى بەزى رادىكال دىنچىلارنىڭ ئوغىسىنى قايىنىتىۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئىسلام دىنىنىڭ ئالدىنى توسۇش ئۈچۈن دىنىي ئەسەبىيەت تۈرتكىسى بىلەنلا ئىسلام دىنىنى ۋە ئۇنىڭ ئۇلۇغ پەيغەمبىرى ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى كەلسە-كەلمەس ئەيىبلەش، ھەتتا ھەجۋى رەسىمىنى سىزىشقىمۇ بېرىپ يەتتى. بۇ ئەينى ۋاقىتتا دۇنيادىكى بىر يېرىم مىلياردقا يېقىن مۇسۇلمان خەلقىنىڭ غۇرۇرىنى زېدىلىگەنلىك بولۇپ، ئىنسانلارنىڭ ئەقىدىسىگە ھۇجۇم قىلغان پىكرىي تېررورلۇقتۇر. بۇ ئەخلاقسىزلىقنى ئىنسانىيەت ئەپۇ قىلمايدۇ، ئەلۋەتتە.

ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن كەلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسى ئۆز ئارا قېرىنداشلاردۇر. ئۇلارنىڭ غايىسى بىر، ئەقىدىسى بىر، تۇتقان يولى بىر، ۋەزىپىسىمۇ بىردۇر. ساماۋىي دىنلارنىڭ شەرىئەت تەكلىپلىرى ئوخشاش بولمىسىمۇ، ئۇلارنىڭ كىشىلەرنى ئاللاھ تائالانى بىر بىلىپ ئۇنىڭغىلا ئېتىقاد ۋە ئىبادەت قىلىشقا چاقىرىشتىن ئىبارەت دەۋىتى بىر خىلدۇر.

جورج بېرناردشۇ مۇنداق دەپ يازىدۇ: «ئىسلام پەيغەمبىرى مۇھەممەد(ئەلەيھىسسالام) ئىسانى ئېتىراپ قىلاتتى، ئۇنى خۇددى بىز خىرىستىئانلار ھۆرمەتلىگەندەك ھۆرمەتلەيتتى. ئەگەر مۇھەممەد چېركاۋ بايرىقى ئاستىدىكى كۆپلىگەن خىرىستىئانلار قارىلىغاندەك يالغاندىن پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلىپ چىققان بىرى بولسا ئىدى، ئۇ ئىسانى ئېتىراپ قىلىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلغان بولاتتى. مۇھەممەدنىڭ ئىسانى ئېتىراپ قىلغانلىقى ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىك رىسالىسىنىڭ ھەقلىقى ۋە ئەخلاقىي كامالىيىتىدىن دېرەك بېرىدۇ. شۇڭا مۇھەممەدكە ھاقارەت قىلىش ۋاسىتىلىك ھالدا ئۇ چاقىرغان ئېسىل ئەخلاقلارنى ھاقارەتلىگەنلىك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى مۇھەممەد چاقىرغان ئېسىل ئەخلاقلار ئىسا دەۋەت قىلغانلارنىڭ ئۆزىدۇر»[1].

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى بىلمىگەنلەر تۆۋەندىكىلەرنى دىققەت بىلەن تەھلىل قىلسۇن:

(1) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىنسانىيەتنى ئىنسانلارغا، ھايۋانلارغا ۋە تەبىئەت كۈچلىرىگە چوقۇنۇشنىڭ خۇراپاتىدىن قۇتقۇزۇپ، ئاللاھ تائالاغا ئىبادە قىلىشتەك ئىنسانىي ھۆرمەتكە چىقاردى.

(2) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىنسانىيەتنىڭ ئەقلىنى خۇراپاتلارغا چوقۇنۇشنىڭ خورلىقىدىن، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنى بولسا، دىنلارنىڭ زورلۇق- زومبۇللۇقلىرىدىن ئازات قىلدى.

(3) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدا سۆيگۈ – مۇھەببەتنىڭ ئۇرۇقلىرىنى چاچتى. ئىنسانلارغا بىر – بىرىنى كەچۈرۈشنى، بىر – بىرىنى ھۆرمەتلەشنى ئۆگەتتى.

---

(1) جورج بېرناردشاۋ George Bernard Shaw ماقالىلىرى توپلىمى 667- بەت.
جورج بېرناردشو ئىرلاندىيىلىك مەشھۇر يازغۇچى 1856-يىلى ئىرلاندىيە پايتەختى دۇبلىن شەھرىدە دۇنياغا كەلگەن، پىكىر ئېقىمى ئاتېئىزمچىلاردىن بولۇپ، دىنلارنىڭ ھەقىقەتلىرىنى دادىل سۆزلەيدىغان بىرى ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا مەشھۇر تىياتېر ئەسەرلىرى يازغۇچىسى بولۇپ دۇنياغا تونۇلغان. 1925-يىلى ئەدەبىيات ساھەسىدە «نوبېل مۇكاپاتىغا»، 1938-يىلى تىياتېر ساھەسىدە «ئوسكار مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن.ھاياتىدا 50تىن كۆپرەك تىياتېر ئەسىرى يازغان. 1950-يىلى نويابىر ئېيىدا ۋاپات بولغان.

كىشىلىك ھوقۇقىنى تۇنجى بولۇپ ئېلان قىلدى ۋە مۇسۇلمان ئەمەس قەۋملەرنىڭمۇ ھەق – ھوقۇقلىرىنى قوغداش، ئەسىرلەرنى خورلىماسلىق پىرىنسىپلىرىنى ئەمەلىي رەۋىشتە تەتبىق قىلدى. ھازىرمۇ بەزى ئىسلام دۆلەتلىرىدە ياشاۋاتقان يەھۇدىي، خرىستىئانلار ۋە باشقا دىنلار مەنسۇبلىرى تەڭلىك، باراۋەرلىك ئىچىدە خاتىرجەم ياشاپ كەلمەكتە. بۇ ئىسپانىيىدە مۇندىن ئىلگىرى مۇسۇلمانلارغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان «ئىرقىي قىرغىنچىلىق»نىڭ تامامەن ئەكسىچە بولۇپ، تارىخ بۇنىڭغا شاھىدتۇر.

(4) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پۈتۈن ئىنسانىيەت ئۈچۈن شەپقەت ئۈلگىسى بولۇپلا قالماستىن، ئۇچار قۇشلاردىن تارتىپ ھايۋانلارغىچە رەھمەت ۋە شەپقەتنىڭ ئەلچىسى ئىدى. ئىسلام نەزىرىدە ھايۋانلارنى ئازابلاشنىڭ ئېغىر گۇناھ ئىكەنلىكى بۇنىڭ بىر مىسالىدۇر.

(5) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆزىدىن ئىلگىرىكى جىمى پەيغەمبەرلەرنى ھۆرمەتلەش، قەدىرلەش ۋە سۆيۈشنىڭ ئەڭ ئۈلگىلىك نەمۇنىلىرىنى ئېلىپ كەلدى. ئىبراھىم، مۇسا، ئىسا ۋە باشقا پەيغەمبەرلەردىن بىرەرسىنى ئىنكار قىلغان كىشىنىڭ ئىمانى قوبۇل بولمايدىغانلىقىنى ئېلان قىلىش بىلەن جىمى پەيغەمبەرلەرگە ئىمان ئېيتىشنى ئىماننىڭ بىر پارچىسى قىلىپ بېكىتتى.

(6) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىنسان ھەقلىرىنى قوغداشتا ئەڭ ئۆلمەس نەمۇنىلەرنى ياراتتى. ئىنسانلار ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن، كىچىك بولسۇن، چوڭ بولسۇن، مىللىتى، رەڭگى، تىلى ۋە دىنى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر باراۋەر ھوقۇققا ئىگە ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلىپ، ئۇنى ئىسلامنىڭ ئەڭ ئاساسلىق پىرىنسىپلىرىدىن سانىدى. بۇ ماۋزۇدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن 3ئاي ئىلگىرى ئوقۇغان ۋىدا خۇتبىسى يېتەرلىكتۇر. ئۇ زامانلاردا كىشىلەر قانۇن – تۈزۈم دېگەنلەرنى ئاڭلاپمۇ باقمىغان ئىدى. ئىنسانلار تەرىپىدىن لايىھىلەنگەن قانۇنلار 1215– مىلادىيە يىلىدىن باشلاپ ئوتتۇرىغا چىقىشقا باشلىغان. 1627- مىلادىيە يىلىغا كەلگەندە كىشىلەر «ھەق – ھوقۇق» دېگەننى تونۇغان بولسا، 1789- يىلى «ئىنسان ھەقلىرى ۋە گراژدانلىق ھەققى» دېگەن باياننامە يېزىلغان. 1948- يىلىغا كەلگەندە ئىنسان ھەقلىرى قانۇنى خەلقئارادا رەسمىي ئېلان قىلىنغان.

(7) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىنسانىي ئەخلاقنىڭ شەنىنى كۆتۈردى. راستچىللىق، ۋاپادارلىق، نومۇسچانلىق ۋە باشقىمۇ ئېسىل ئەخلاقلارنى ئىماننىڭ بىر پارچىسى، ئىنساننىڭ تاكامۇللىقى قىلىپ بېكىتىش ئارقىلىق ئەدەپ – ئەخلاققا، ئاتا – ئانىغا ۋاپادار بولۇپ، ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قېتىرقىنىپ قىلىشقا، تۇغقانلارغا سىلە – رەھىم قىلىشقا، ھايۋانلارغا رەھىم قىلىشقا كۈچلۈك دەۋەت قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر قاتاردا، يالغانچىلىق، ئالدامچىلىق، كۆرەلمەسلىك، دۈشمەنلىك ۋە باشقىمۇ يامان ئەخلاقلاردىن، ناچار قىلىقلاردىن يىراق بولۇشقا چاقىردى.

(8) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنى ئەقىل ئىشلىتىشكە، كائىناتنى بىلىشكە، يېڭىلىقلارنى ئېچىشقا تەشەببۇس قىلدى. ياۋروپادا گالىلى گالىلو زېمىننىڭ شار شەكىللىك ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلغىنى سەۋەبلىك چېركاۋ زوراۋانلىرى تەرىپىدىن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان چاغلاردا، ئىسلام دۇنياسىدا ئىبنى رۇشدى، خارەزم، ئىبنى ھەيسەم، فارابى، ئىبنى سىنا قاتارلىق ئالىملارنىڭ ھەر بىرى مېدىتسىنا، جۇغراپىيە، خىمىيە، ماتېماتىكا، بىئولوگىيە، ئاسترونومىيە قاتارلىق ئىلىم – پەنلەرگە تۇنجى بولۇپ ئۇل سالغان ۋە دۇنياغا ئېلان قىلغان كىشىلەر بولۇپ تونۇلغان ئىدى.

(9) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن ئىنسانىيەتنىڭ تەبىئىتىگە تامامەن

مۇۋاپىق كېلىدىغان، ئۇلارنىڭ ئېھتىياجلىرىنى ھەل قىلىدىغان، ئىنسانىي ھەۋەسلىرىنى –باشقا دىنلارغا ئوخشاش – بوغۇپ قويماستىن، مەلۇم پرىنسىپلار ئاستىدا قاندۇرىدىغان، روھ بىلەن نەپىس ئىككىسىنىڭ ئىستەكلىرىنى ۋە ئېھتىياجلىرىنى مۇناسىپ ھالدا ھەل قىلىدىغان، مەدەنىيەتلىك، ئىلغار ۋە ھەر قانداق ئەسىرنىڭ شارائىتىغا، يۈكسەك تەرەققىياتىغا تولۇق ماسلىشىدىغان بىر دىننى ئېلىپ كەلدى. شۇ سەۋەبتىن بۇ دىن ئىلىم – پەن تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەردىكى بىلىم ئادەملىرىنىڭ ئىزدىنىش ماۋزۇسى ۋە بىردەك ھەۋىسى بولۇپ كەلمەكتە.

(10) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پۈتۈن دۇنياغا ئىنسانىي قېرىنداشلىقنىڭ ئەڭ ئۆچمەس ئۈلگىلىرىنى تەقدىم قىلدى. ئۇ «ئىنسانلار خۇددى تارغاقنىڭ چىشلىرىغا ئوخشاش باپباراۋەردۇر» دېگەن ئۆلمەس شوئارنى ياڭرىتىپ چىقىش بىلەن ھەق – ھوقۇقتا، ھۆرمەتتە، دىنىي ۋە ئىنسانىي مەجبۇرىيەتلەرنى ئۆتەشتە پۈتۈن ئىنسانلارنىڭ ئوخشاش ئىكەنلىكىنى، ئاق تەنلىكنىڭ قارا تەنلىكتىن ئۈستۈن ئەمەسلىكىنى، ئىنسانلىقتا ھەممە ئوخشاش ئىكەنلىكىنى تۈنجى بولۇپ ئېلان قىلدى. ئىنسانلار ھەقىقىي ئىنسانىي قېرىنداشلىقنىڭ ھۇزۇر – ھالاۋىتىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن دىننىڭ سايىسىدا تېتىدى. رىملىق سۇھەيب، ئىرانلىق سەلمان، ھەبەشىستانلىق بىلال قاتارلىق زاتلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ساھابە (قولداش)بولۇپ سىپىگە قوشۇلغاندىن كېيىن، ئەرەب ۋە باشقا پۈتۈن مىللەتلەرگە ئۈلگە بولغان ھالدا تا ھازىرغىچە ئۇلارنىڭ نامى تىللاردا سۆزلەنمەكتە، روھلىرى دىللاردا يادلانماقتا.

ئىسلام دىنى قىلىچ بىلەن تارقالمىغان

1945. سوئال: ئىسلام دىنى قىلىچ بىلەن تارقالغانمۇ؟

جاۋاب: ئىسلام قىلىچ بىلەن تارقالغان ئەمەس. بۇ مۇنداق:

(1) قۇرئان كەرىمدە شەخسلەرنىڭ دىن تاللاش ئەركىنلىكىنى كاپالەتلەندۈرگەن ئەڭ ئاساسلىق بىر پرىنسىپ بار، ئۇ بولسىمۇ: ﴿دىندا (ئۇنىڭغا كىرىشكە) زورلاش يوق﴾[1] دېگەن پرىنسىپتۇر. بۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا، ئىسلام دىنىدا، شەخسنىڭ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشى ياكى رەت قىلىشى پۈتۈنلەي شۇ شەخسنىڭ ئۆز ئەركىنلىكى ۋە ئىرادىسىگە باغلىق دەپ تەكىتلەنگەن. بۇ پرىنسىپ مۇنۇ ئايەتتە بايان قىلىنغان: ﴿خالىغان ئادەم ئىمان ئېيتسۇن، خالىغان ئادەم كاپىر بولسۇن﴾[2].

قۇرئان كەرىم يەنە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مەسئۇلىيىتى پەقەتلا ئاللاھ تائالانىڭ ۋەھيىسىنى ئىنسانلارغا يەتكۈزۈشتىن ئىبارەت ئىكەنلىكى، ھەرگىزمۇ باشقىلارنى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىشقا زورلاش ئەمەسلىكىنى ئوچۇق جاكارلىغان. ﴿سەن كىشىلەرنى مۇسۇلمان بولۇشقا مەجبۇرلامسەن؟﴾[3].

﴿سەن ئۇلارغا مۇسەللەت (يەنى ئىمانغا زورلىغۇچى) ئەمەسسەن﴾[4].

(1) بەقەرە سۈرىسى 256- ئايەت.
(2) كەھف سۈرىسى 29- ئايەت.
(3) يۇنۇس سۈرىسى 99- ئايەت .
(4) غاشىيە سۈرىسى 22- ئايەت.

﴿ئەگەر ئۇلار ئىماندىن يۈز ئۆرۈسە، بىز سېنى ئۇلارغا كۈزەتچى قىلىپ ئەۋەتكىنىمىز يوق، سېنىڭ ۋەزىپەڭ پەقەت تەبلىغ قىلىشتۇر﴾[1].

(2) ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارغا باشقىلارنى ئىسلام دىنىغا دەۋەت قىلىش ۋە ئىسلام ئېتىقادىنى تارقىتىشتا ئەمەل قىلىش زۆرۈر بولغان يوللارنى ۋە ئۇسۇللارنى كۆرسىتىپ بەرگەن. ﴿پەرۋەردىگارىڭنىڭ يولىغا ھېكمەتلىك ئۇسلۇبتا ياخشى ۋەز – نەسىھەت بىلەن دەۋەت قىلغىن، ئۇلار (يەنى مۇخالىپەتچىلىك قىلغۇچىلار) بىلەن چىرايلىق رەۋىشتە مۇنازىرىلەشكىن﴾[2].

قۇرئان كەرىمدە بۇ خىلدىكى ئايەتلەر 120 دىن ئارتۇق يەردە بايان قىلىنىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ باشقىلارنى ئىسلام دىنىغا دەۋەت قىلىشتا، ئۇلارنى چوقۇم سالماق ۋە چىرايلىق رەۋىشتە قايىل قىلىشقا تىرىشىشى، ئاندىن ئۇلارغا قوبۇل قىلىش ياكى رەت قىلىش ئەركىنلىكىنى بېرىشى تەكىتلەنگەن.

(3) مۇسۇلمانلار مۇشرىكلارنى، يەھۇدىيلارنى ۋە خرىستىيانلارنى ئىسلام دىنىغا كىرىشكە ئەسلا زورلىغان ئەمەس. ئۇلارنى مۇسۇلمان قىلىش ئۈچۈن دەۋەت قىلغان ۋە ھەقىقەتنى يەتكۈزگەن، بەس. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىدە تۇنجى ئىسلام دۆلىتىنى قۇرغاندا، «مەدىنە دەستۇرى» دەپ ئاتالغان 52 ماددىلىق شەرتنامىنى ھازىرلاپ، مەدىنىدە ياشايدىغان مۇسۇلمانلار، مۇشرىكلار، يەھۇدىيلار ۋە خرىستىيانلاردىن ھەر بىرىنىڭ ئۆز دىنىغا ئېتىقاد قىلىش ۋە ئۇنى ساقلاپ قېلىش ھوقۇقى ئېتىراپ قىلىنغان. ھەتتا مەزكۇر ۋەسىقىدە «يەھۇدىيلار بىلەن مۇسۇلمانلار بىر ئۇممەت» يەنى بىر دۆلەتنىڭ ئوخشاش ھوقۇقلۇق گراژدانلىرى دەپ قەيت قىلىنغان. ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب ئېرۇسالىمنى ئازات قىلغاندا، ئۇ جايدىكى خەلققە ئۇلارنىڭ ھاياتى، چېركاۋلىرى ۋە كرېستلىرى زىيان – زەخمەتكە ئۇچرىتىلمايدىغانلىقىغا كاپالەت بەرگەن. بۇنىڭ ئەكسىچە، ئەھلى سەلىب دەپ ئاتالغان ياۋروپالىق خرىستىيانلار ئېرۇسالىمنى ئىستىلا قىلغىنىدا، پۇقرالارنى ئۆلتۈرۈپ، مەسجىدى ئەقسانى ئاتخانىغا ئايلاندۇرىۋالغان.

(4) گېرمانىيىلىك شەرقشۇناس سىگرىد ھونكا خانىم «ئاللاھ ھەرگىز ئۇلار دېگەندەك ئەمەس» ناملىق ئەسىرىدە، " ئىسلام دىنى قىلىچ بىلەن تارقىتىلغان" دەيدىغان پاكىتسىز تەلىماتقا رەددىيە بېرىپ «مۇسۇلمانلارنىڭ كەڭ قورساقلىقى ئىسلام دىنىنىڭ تارقىلىشىدا ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينىغان. "ئىسلام دىنى قىلىچ بىلەن تارقىتىلغان" دەيدىغان خاتا قاراش ئەمەلىيەتكە تامامەن زىت كېلىدۇ. بۇ يەردە ئىسلام دىنىغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان زەربە ئادىل بولمىغان» دەپ يازغان.

مۇسۇلمانلار ھېچقانداق بىر دۆلەتكە تاجاۋۇز قىلىپ كىرگىنى يوق. ئىسلام قوشۇنلىرىنىڭ جەنۇبىي ئاسىيا ۋە غەربىي ئافرىقىغا ئەزەلدىن تاجاۋۇز قىلىپ كىرمىگەنلىكى ھەممىگە مەلۇم بىر ھەقىقەت. مۇسۇلمان دەۋەتچىلىرى سودىگەر قىياپىتىدە شۇ جايلارغا بارغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ گۈزەل ئەخلاقىدىن تەسىرلەنگەن خەلق ئۆزلىكىدىن مۇسۇلمان بولغان. بۇ خۇددى ئەبۇ نەسىر سامانىينىڭ ئاتۇشتا سۇتۇق بۇغراخاننى ئۆزىنىڭ ئېسىل پەزىلىتى بىلەن

(1) شۇرا سۈرىسى 48- ئايەت.
(2) نەھل سۈرىسى 135- ئايەت.

تەسىرلەندۈرگىنى ۋە ئۇنى ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشقا قايىل قىلغىنىغا ئوخشاش ۋەقە.

مۇسۇلمانلار قىلىچ بىلەن نەيزىنى ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغان، مال – مۈلكلىرىنى تالان – تاراج قىلىپ، ئۇلارنى يۇرتلىرىدىن قوغلاپ چىقارغان بىسمىدارلارغا قارشى ئۆزلىرىنىڭ ھەق – ھوقۇقلىرىنى قايتۇرۇپ ئېلىش يولىدا ئىشلەتكەن.

ئىسلام دىنىنىڭ روشەن نۇرى ئەرەب يېرىم ئارىلىدا پارلىشى بىلەن قوشنا دۆلەتلەر ۋە يىراق قىتئەلەردىن ئىسلام دەۋىتىنى ئاڭلاپ مۇسۇلمان بولۇشنى تەلەب قىلىپ كەلگەن كىشىلەرنىڭ ئايىغى مەدىنىدىن ئۈزۈلمىدى. ئۇلار ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئۆز قەۋملىرىنى ئىسلام دىنىغا دەۋەت قىلىش يولىدا دەۋەتچى بولۇپ ئۆز ۋەتەنلىرىگە قايتقاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ بېشىدىكى بىسمىدارلار ئۇلارنىڭ ئېتىقاد ئەركىنلىكىنى بوغۇپ تاشلاش ئۈچۈن ئۇلارنى قاتتىق قىيىن – قىستاقلارغا ئالدۇ، بۇ يېڭى دىنىنى تەرك ئېتىشكە زورلايدۇ. مەككە شەھرىدە بىلال، ئەممار قاتارلىق ساھابىلارنىڭ بۇ يېڭى دىنىنى قوبۇل قىلغانلىقلىرى سەۋەبلىك قەۋمى تەرىپىدىن قاتتىق قىيىن قىستاقلارغا ئېلىنىشى، «تۇنجى ئىسلام شېھىدلىرى» دەپ تارىخقا قەيت قىلىنغان ياسىر ۋە سۇمەييەلەرنىڭ ئۆزلىرى تاللىغان دىندىن قايتماسلىق يولىدا شەپقەتسىزلەر تەرىپىدىن تارىختا كۆرۈلمىگەن ئەڭ ۋەھشى ئۇسۇلدا شېھىد قىلىنىشى ۋە باشقا زۇلۇملار ۋە ھەقسىزلىكلەرنىڭ ھەممىسى زالىملارنىڭ بۇ زۇلۇملىرىنى توختىتىش ئۈچۈن جىھاد قىلىشنى تەقەززا قىلاتتى.

ئاتاغلىق تارىخچى گوستاۋ لوبۇن مۇنداق دېگەن ئىكەن: «تارىخ شۇنى ئىسپاتلىدىكى، دىنلار كۈچ بىلەن تارقالغان ئەمەس. خرىستىئانلار ئىسپانىيەدىكى ئەرەبلەرنى ئىسلام دىنىدىن ۋاز كېچىشكە زورلىۋىدى، ئۇلار ئۆز دىنىدىن ۋاز كەچمەسلىك بەدىلىگە ئۆلتۈرۈلۈش، پالىنىش، سولىنىش ۋە قىيىن – قىستاقلارغا ئېلىنىشلارغا رازى بولدى. ئىسلام دىنى قىلىچ بىلەن تارقالمىدى. بەلكى پەقەت بىرلا دەۋەت يولى بىلەن تارقالدى. ئەرەبلەرنىڭ ئۈستىدىن ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن تۈركلەر بىلەن موڭغۇللارمۇ كېيىنچە ئۆز ئىختىيارى بىلەن مۇسۇلمان بولۇشتى» .

دۇنيادا كىشىلىك ھوقۇق، سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي ھەق – ھوقۇق، ئېتىقاد ۋە پىكىر ئەركىنلىكى دېيىدىغان بىرەر خەلقئارالىق قانۇن بولمىغان دەۋرلەردە، مۇسۇلمانلار ئادالەتنى ۋە يول تاللاش ئەركىنلىكىنى قوغداش يولىدا جانلىرىنى، پۇل – ماللىرىنى ۋە ھەر قانداق قىممەتلىك نەرسىلىرىنى پىدا قىلغان ئىدى. ئۇلار باشقىلارنىڭ بايلىقلىرىنى ئىگىلىۋېلىش ياكى ئۇلارنى مۇستەملىكە قىلىۋېلىش ئۈچۈن جىھات قىلغان ئەمەس، پەقەت ئىنسانلارنىڭ دىن تاللاش ئەركىنلىكىنى قوغداش، ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغانلىقلىرى سەۋەبلىك تۈرلۈك ئازاب – ئوقۇبەتلەرگە دۇچار بولغانلارنى ئازات قىلىش، ئىسلام دىنىغا كىرمىگەن بولسىمۇ ئۆز دىنلىرىغا داۋام قىلىپ ئىسلام ھىمايىسى ئاستىدا قوغدىلىشنى تەلەب قىلغانلارنى ھىمايىسى ئاستىغا ئېلىش يولىدا جىھاد قىلغان.

ئىنسانىيەت تارىخى ئىسلام دىنىدىكى جىھادقا ئوخشايدىغان ئىككىنچى بىر ھەققانىي كۈرەشنى باشتىن كەچۈرگەن ئەمەس.

1946. سوئال: ئىسلام دىنىدا «مۇقەددەس ئۇرۇش» دەپ ئاتىلىدىغان ئۇرۇش بارمۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىدا «مۇقەددەس ئۇرۇش» دېيىدىغان نەرسە يوق. ئۇنىڭدا «ھەققانىي ئۇرۇش»لا بار. ئۆز ۋاقتىدا غەرب دۇنياسىنىڭ بەزى رادىكاللىرى مۇسۇلمانلارنىڭ

تاجاۋۇزچىلىققا قارشى ئۇرۇشنى قەستەن بورمىلاپ «مۇقەددەس ئۇرۇش» دەپ جار سالغان. ھالبۇكى، ھازىرغىچە بولغان ئىسلام تارىخىدا ياكى ئىسلام ئىستىلاھىدا ياكى ئىسلام قامۇسلىرىدا «مۇقەددەس ئۇرۇش» دەيدىغان تەبىر تېپىلمايدۇ. ئەكسىچە «مۇقەددەس ئۇرۇش» ۋە شۇنداق تەبىر غەرب دۇنياسىدىكى ساختىلاشقان خرىستىئان دىنى ۋە چېركاۋلارغا خاس بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا ئۇلار دىن نامىدىن سەلىپ ئۇرۇشلىرىغا ئوخشىغان نۇرغۇن ئۇرۇشلارنى قوزغىغان ۋە بۇ ئۇرۇشلىرىنى «مۇقەددەس ئۇرۇش» دەپ ئاتاپ كەلگەن. بۇ ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىنى بۇ ئاتالغۇ ئاستىدا ئاقلاشقا ۋە دىنىنىڭ تەلىماتى سۈپىتىدە كۆرسىتىشكە ئورۇنغان. شۇ سەۋەبتىن ئۇلار «مۇقەددەس ئۇرۇش» دېگەن ئاتالغۇنى ئوتتۇرىغا چىقارغان.

ئىسلام دىنى مۇقەددەس ئۇرۇش"دېگەن ئاتالغۇنى قوبۇل قىلمايدۇ. ئىسلام دىنى ئۇرۇشنى ھەققانىي ئۇرۇش ۋە ھەققانىي بولمىغان ئۇرۇش دەپ ئىككىگە ئايرىيدۇ. ھەققانىي ئۇرۇش ئىسلام دىنىدىكى ھەققانىي جىھادنى، ھەققانىي بولمىغان ئۇرۇش ھەرخىل ئەسەبىي ئۇرۇشلارنى، تاجاۋۇزچىلىقنى كۆرسىتىدۇ. ئىسلام دىنىي ھەققانىي ئۇرۇشنى ئېتىراپ قىلىدۇ ۋە قوللايدۇ. ئەمما ھەققانىي بولمىغان ئەسەبىي ئۇرۇشلارنى، ھەرخىل تاجاۋۇزچىلىق ھەرىكەتلىرىنى ئېتىراپ قىلمايدۇ ۋە ئۇنىڭغا قارشى تۇرىدۇ.

تېررورىزم ۋە ئىسلام

1947. سوئال: ئىسلام دىنى تېررورلۇققا قانداق قارايدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى سەۋەبى نېمە بولمىسۇن، قانداقلا بىر شەكىلدىكى تېررورلۇق ھەرىكىتىگە قارشى تۇرىدۇ ۋە ئۇنى قەتئىي رەت قىلىدۇ. ﴿كىمكى ناھەق ئادەم ئۆلتۈرمىگەن ياكى يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلمىغان بىر ئادەمنى ئۆلتۈرىدىكەن، ئۇ پۈتۈن ئىنسانلارنى ئۆلتۈرگەندەك بولىدۇ﴾[1]. مانا بۇ، ئىسلام نەزىرىدە ئىنسان ھاياتىنىڭ نەقەدەر قىممەتلىك ئىكەنلىكى، بىگۇناھ كىشىلەرنىڭ قېنىنى ئاقق‍ۇزۇشنىڭ نەقەدەر ئېغىر ۋە چوڭ جىنايەت ئىكەنلىكىنى ئىپادىلىگەن ئايەتتۇر.

1948. سوئال: تېررورىزم دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىنگلىز تىلىدىكى «Terror»سۆزى لۇغەت ئېتىبارى بىلەن «قورقماق، تەشۋىشلەنمەك ۋە سەراسىمگە چۈشمەك» دېگەن مەنىلەردە بولۇپ، ئۇنىڭغا «ism» دېگەن قوشۇمچىنى قوشقاندا «Terrorism»سۆزى «سەراسىمگە چۈشۈرۈش»، «ۋەھىمىگە سېلىش»، «زوراۋانلىق قىلىش» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ.

ئەرەب تىلىنىڭ لۇغەتلىرىدە ياكى ئەرەب ۋە ئىسلام قامۇسلىرىدا، «الترهيب» (قورقۇتۇش) دېگەن سۆز بولسىمۇ، «الإرهاب» (تېررورىزم)دېگەن سۆز تېپىلمايدۇ . پەقەت ئىنگلىز تىلىدىكى«Terrorism» سۆزىنى ئەرەبچىگە تەرجىمە قىلىش جەريانىدا «الإرهاب» دەپ تەرجىمە قىلىنغان ئىكەن. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، «تېررورىزم»ئېيقىمى ئىسلام مەملىكەتلىرىگە يېقىنقى يىللاردىن بىرى سىرتتىن كىرگەن بىر ھالاكەتتۇر.

11- سېنتەبىر ۋەقەسىدىن بۇيان «تېررورىزم»سۆزىدەك دۇنيا تەشۋىقات ۋاسىتىلىرىدا ئەڭ كۆپ ئىشلىتىلىۋاتقان ۋە ئەڭ كۆپ تالاش تارتىش ماۋزۇسى بولۇپ كەلگەن ئىككىنچى بىر سۆز يوق. بۇ سۆز شۇنچىلىك كەڭ ئىشلىتىلگەن تۇرۇپ ھازىرغىچە «تېررورىزم»سۆزىنىڭ ھەر قايسى دۆلەتلەر، خەلقلەر ۋە خەلقئارالىق جەمئىيەتلەر ئوتتۇرىسىدا بىردەك ئىتتىپاققا كېلىنگەن، ئېنىق ۋە تەپسىلىي بىر تەرىپى يوق.

1949. سوئال: تېررورىزم بىلەن جىھادنىڭ پەرقى نەدە؟

جاۋاب: تېررورىزم بىلەن پەيغەمبەرلەر ئېلىپ بارغان جىھاد ئىككىسى ئىككى ئايرىم نەرسىگە قويۇلغان ئىسىملەر بولۇپ، تېررورىست مۇجاھىد دېيىلمەيدۇ. ھەقىقىي مۇجاھىدمۇ تېررورىست دېيىلمەيدۇ.

يامان نىيەتلىك ئادەملەر تەرىپىدىن تېررورىزم بىلەن جىھاد ئىككىسىنى بىر – بىرىگە قەستەن ئارىلاشتۇرۇۋېتىش خاھىشى بولماقتا. ئەمەلىيەتتە بۇ ئىككى ئايرىم نەرسىنى بىر – بىرىگە ئارىلاشتۇرىۋېتىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۇنىڭ شەنىگە لايىق كەلمەيدىغان سۈپەتلەر بىلەن سۈپەتلەشنى تەقەززا قىلىدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قولىغا قىلىچ ئېلىپ ئاللاھ تائالانىڭ يولىدا جىھاد قىلغان. قولىغا قورال ئالغانلارنىڭ ھەممىسى

---

(1) مائىدە سۈرىسى 32- ئايەت.

«تېررورىست» دېيىلىدىغان بولسا، ئاللاھ تائالانىڭ ھەق دىنىنى كىشىلەرگە يەتكۈزۈش ئارقىلىق ئۇلارنى ئازغۇنلۇقلاردىن قۇتۇلدۇرۇپ، ئىككى ئالەملىك بەخت يولىغا باشلاش ئۈچۈن كەلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىنى، ئۆتمۈشلەردىكى ئادالەتلىك پادىشاھلارنى ۋە زۇلۇمغا قارشى تۇرۇپ قوللىرىغا قورال ئالغانلارنىڭ ھەممىسىنى «تېررورىستلار» دېيىشكە توغرا كېلىدۇ. ئەمما بۇ توغرا ئەمەس. ئەقىل، شەرىئەت ۋە رىئاللىق بۇنداق دېيىشنى قەتئىي رەت قىلىدۇ.

مىسىرنىڭ سابىق مۇپتىسى، كېيىنچە ئەزھەر ئىلىم يۇرتىنىڭ ئالىي ماقامىدىكى شەيخۇلئەزھەرلىك مەنسىپىدە بولغان مەرھۇم دوكتۇر مۇھەممەد سەئىد تانتاۋي جىھاد بىلەن تېررورىزم ئوتتۇرىسىدا يەر بىلەن ئاسمان پەرقى بار، دەپ سۆزگە باشلاپ بۇ ئىككىسىنىڭ پەرقىنى مۇنداق تونۇشتۇرغان: «ئىسلام دىنىدىكى جىھاد – ئىككى چوڭ پرىنسىپنى ئاساس قىلىدۇ: بىرىنچىسى، جاننى، مال – مۈلۈكنى، ۋەتەننى، ئىنسانىي ھۆرمەتنى قوغداش، ئىككىنچىسى، ئېزىلگەنلەرنى قۇتقۇزۇشتىن ئىبارەت. ئەمما تېررورىزم- بىگۇناھ كىشىلەرگە چېقىلىش، خۇسۇسەن ئاياللارغا، باللارغا ۋە ياشانغانلارغا زىيانكەشلىك قىلىشتۇر».

تېررورىزم - يولسىزلىق بىلەن قىلىنىدىغان زوراۋانلىق ھەرىكەتلىرىدۇر. ئۇنى شەخسلەر قىلغىنىدەك، دۆلەتلەرمۇ قىلىدۇ. تېررورلۇق – يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق تېرىش، ئىنسان ھاياتىنى تەھدىد ئاستىغا ئېلىش ۋە كىشىلەرنى قورقىتىش، ناھەق قان تۆكۈش قاتارلىق ۋەھشىي قىلىقلار بولۇپ، دۇنيادىكى پۈتۈن دىنلار بۇنى رەت قىلىدۇ. ئىسلام دىنى تېررورلۇق ھەرىكەتلىرىگە قارشى مەۋقەئەسىنى ناھايىتى ئېنىق بايان قىلغان. ﴿ ياخشى ئىشقا ۋە تەقۋادارلىققا ياردەملىشىڭلار، گۇناھقا ۋە زۇلۇمغا ياردەملەشمەڭلار﴾[1]قۇرئان كەرىم يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق تېرىيدىغان، ئىنسان ھاياتىغا تەھدىد قىلىدىغان تېررورىستلارغا بېرىلىدىغان جازانىمۇ ئېنىق بەلگىلىگەن.﴿ ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى بىلەن ئۇرۇش قىلىدىغانلارنىڭ، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغانلارنىڭ جازاسى شۇكى، ئۇلار ئۆلتۈرۈلۈشى ياكى دارغا ئېسىلىشى ياكى ئوڭ قوللىرى ۋە سول پۇتلىرى كېسىلىشى ياكى سۈرگۈن قىلىنىشى كېرەك. بۇ (جازا) ئۇلار ئۈچۈن بۇ دۇنيادا رەسۋالىق (ئېلىپ كەلگۈچىدۇر)، ئاخىرەتتە ئۇلار چوڭ ئازابقا دۇچار بولىدۇ﴾[2] .

قۇرئان كەرىم ئىسلام دىنىنىڭ ﴿ دىندا (ئۇنىڭغا كىرىشكە) زورلاش يوق﴾[3] دېگەن شانلىق پرىنسىپىنى 14 ئەسىردىن بېرى ئېلان قىلىپ ۋە ئەمەلىيلەشتۈرۈپ كەلمەكتە. ئىسلام دىنىدا بۇيرۇلغان جىھاد – كىشىلەرنى زورلاپ مۇسۇلمان قىلىش دېگەنلىكنى ئىپادىلىمەيدۇ. جىھاد ئەڭ دەسلەپتە مەككىدىكى زۇلۇم ۋە ئازاب – ئوقۇبەتلەردىن ئۆزلىرىنىڭ ئېتىقاد ئەركىنلىكىنى قوغداش ئۈچۈن مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ پاناھلانغان مۇھاجىرلارنىڭ ھەق – ھوقۇقلىرىنى قوغداش يولىدا بۇيرۇلغان ئىدى. ﴿ ھۇجۇم قىلىنغۇچىلارغا، زۇلۇمغا ئۇچرىغانلىقلىرى ئۈچۈن، (قارشىلىق كۆرسىتىشكە) رۇخسەت قىلىندى، ئاللاھ ئۇلارغا ياردەم بېرىشكە ئەلۋەتتە قادىر﴾[4] . مانا بۇ، جىھادنىڭ ئەڭ توغرا ۋە ئەڭ ئېنىق تەرىپىدۇر.

(1) مائىدە سۈرىسى 2- ئايەت.
(2) مائىدە سۈرىسى 33- ئايەت.
(3) بەقەرە سۈرىسى 256- ئايەت.
(4) ھەج سۈرىسى 39- ئايەت.

نېمە ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا بولغان غازاتلارنىڭ ھەممىسى مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدە ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى «ئۇھۇد»، «بەدىر» ۋە باشقىمۇ جايلاردا يۈز بەرگەن؟

چۈنكى، مۇسۇلمانلار ئەزەلدىن باشقىلارنىڭ مەملىكىتىگە ھۇجۇم قىلغان ئەمەس. ئۇلار ئۇرۇشنى ھېچبىر ۋاقىت بىرىنچى بولۇپ باشلاتقان ئەمەس. پەقەت شۇ ۋاقىتتىكى مەككىلىكلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقداشلىرى مەدىنىدىكى يەھۇدىيلار بىلەن مەخپىي تىل بىرىكتۈرۈپ، 10مىڭ كىشىلىك مۇنتىزىم قوشۇن بىلەن مەدىنىگە بىرلەشمە ھۇجۇم باشلاتقانلىقى ئۈچۈن مۇسۇلمانلار يوللۇق ھالدا جىھاد قىلىپ دۈشمەنگە رەددىيە بەرگەن.

نېمە ئۈچۈن 629-يىلى ئىسلام قوشۇنى مەككىنى فەتھى قىلىش ئۈچۈن كىرگەندە بىر ئادەمنىڭمۇ قېنى ئېقىتىلماستىن تىنچلىق بىلەن مەككە فەتھى قىلىندى؟

چۈنكى ئىسلام دىنى تىنچلىق بىلەن مەسىلىنى ھەل قىلىشنى ئۇرۇش قىلىپ قان تۆكۈشتىن ئەۋزەل كۆرىدۇ.

نېمە ئۈچۈن 627- يىلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام باشچىلىقىدا مۇسۇلمانلار مەككىگە ھەج قىلىش ئۈچۈن كەلگىنىدە، مەككە كۇچلىرى ھۇدەيبىيە دېگەن جايدا ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ، ئۇلارنى مەدىنىگە قايتىپ كېتىشكە زورلىغان ۋە قوبۇل قىلىش قىيىن بولغان ناھەق شەرتلەرنى تاڭغاندا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام شۇ ۋاقىتتا مەككىلىكلەرگە كۈچى يېتىدىغان دەرىجىدە زور قوشۇننىڭ قوماندىنى تۇرۇپ بۇ ناھەق شەرتلەرنى قوبۇل قىلىشقا ۋە مەككىگە كىرەلمەستىن مەدىنىگە قايتىپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان؟ پەقەت قان تۆكۈلۈشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن شۇنداق قىلغان.

بۇ ۋەقەلىكلەر ئىسلام دىنىنىڭ ئۇرۇشنى، قان تۆكۈشنى خالىمايدىغانلىقى ۋە تىنچلىقپەرۋەر ئىكەنلىكىنىڭ ئايرىم بىر پاكىتىدۇر.

مۇسۇلمانلار ئۆزلىرى مەنسۇپ بولغان بۇ ئۇلۇغ دىنىنىڭ نۇرلۇق تەلىماتلىرى ئارقىسىدا ھەر زامان دىنىغا ۋاپا قىلىپ كەلدى، باشقىلارغا بىرىنچى بولۇپ ئۇرۇش ئاچمىدى. بەزى ئىسلام مەملىكەتلىرىدە يۈز بەرگەن پاجىئەلىك تېررورلۇق ھەرىكەتلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىقى چوڭ دۆلەتلەر تەرىپىدىن مۇسۇلمانلار ئىچىدىكى ئىسلامغا ئىخلاس قىلىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغا، چوتا پىكىرلىك، ئىسلامنى توغرا چۈشىنىپ يېتەلمىگەن بەزى ئەخمەق كىشىلەرنى قوللىنىش ئارقىلىق ئىسلام دۆلەتلىرىنى ئۆز خاھىشلىرىغا بويسۇندۇرۇش بىلەن بىرگە ئىسلامنىڭ شەنىگە داغ تەككۈزۈش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان پىلانلىق سۇيىقەستلىرى ئىكەنلىكىنى ھەممە ئادەم بىلىپ يەتمەكتە. بۇنىڭ دەلىللىرىمۇ كۆپ.

خۇلاسە كالام:

(1) تىنچلىق پەيغەمبەر دەۋىتىنىڭ ئاساسىدۇر. پەقەت پەيغەمبەرلەرگە دۈشمەن بولغۇچىلار ئۇلارغا قارشى قورال كۆتۈرگەنلىكى سەۋەب بىلەن ئۇرۇشلار يۈز بەرگەن. مۇسا، داۋۇد ۋە سۇلەيمان ئەلەيھىسسالاملارمۇ جىھاد قىلغان. قولىغا قىلىچ ئېلىش ياخشىلار ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ شەنىگە ياراشمايدىغان ئىش بولسا ئىدى، بۇ پەيغەمبەرلەر قوللىرىغا قىلىچ ئېلىپ دۈشمەنلىرىگە قارشى جىھاد قىلمىغان بولاتتى. بەلكى بۇزغۇنچىلارنىڭ، تېررورىستلارنىڭ يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق تېرىشىغا، كىشىلەرنىڭ دىن تاللاش ئەركىنلىكىنى بوغۇپ تاشلىشىغا سۈكۈت قىلىپ تۇرۇش ئۇلارنىڭ شەنىگە ياراشمايتتى. ھاياتىدا ئۇرۇش

قىلىپ باقمىغان ئىسا ئەلەيھىسسالاممۇ ئاخىر زاماندا ئاسماندىن چۈشىدۇ ۋە قولىغا قورال ئېلىپ ئىنسانىيەت دۈشمىنى دەججالنى ئۆلتۈرىدۇ.

(2) پەيغەمبەرلەرگە دۈشمەن بولغۇچىلار ئۇرۇشنى بىرىنچى بولۇپ باشلىغان ھەقىقىي تېررورىستلاردۇر. پەيغەمبەرلەرنىڭ ئۆزلىرىنى مۇداپىئە قىلىش ۋە تاجاۋۇزچىلىقلارغا رەددىيە بېرىش يولىدا ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى ھەققانىي جىھادلار ئىدى. ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا قارىتىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ قەسەم بىلەن بەرگەن ئەھدىلىرىنى بۇزغان، پەيغەمبەرنى (مەككىدىن) ھەيدەپ چىقىرىشنى قەستلىگەن ۋە سىلەرگە ئالدى بىلەن ھۇجۇم قىلغان قەۋمگە ئۇرۇش ئاچماسسىلەر؟ ﴾[1].

(3) پەيغەمبەرلەر ئېلىپ بارغان جىھادلار ئەڭ يۈكسەك ئەخلاقىي پرىنسىپلار ئاستىدا ئېلىپ بېرىلغان بولۇپ، تېررورىستلارنىڭ، بۇزغۇنچىلارنىڭ ۋە زالىملارنىڭ غەيرىي ئەخلاقىي قىلمىشلىرىدىن تامامەن پەرقلىقتۇر. ئالدىنقىسى، قورال كۆتۈرمىگەنلەرگە، ئاغرىقچانلارغا، ئاياللارغا، بالىلارغا، ياشانغانلارغا، ئىبادەتخانىدا راھىبلىرىغا قەتئىي چېقىلماسلىق، مۇھىتنى بۇلغىماسلىق، ئۆي – ماكانلارغا بۇزماسلىق، زىرائەتلەرگە، دەل – دەرەخلەرگە زىيان يەتكۈزمەسلىك، ئەسىرگە چۈشكەنلەرنى خورلىماسلىقتىن ئىبارەت پولاتتەك قاتتىق پرىنسىپلار ۋە كەسكىن شەرتلەر ئاستىدا ئېلىپ بېرىلغان بولسا، كېيىنكىسى، ئۇچرىغاننى ئۆلتۈرۈش، ئۆي – ئىمارەتلەرنى يىقىتىش، زىرائەتلەرنى نابۇت قىلىش بىلەن ئېلىپ بېرىلدى ۋە ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ.﴿ مۇسا ئۇلارغا دەرگاھىمىزدىن ھەق بىلەن كەلگەندە، ئۇلار:«مۇسا بىلەن ئىمان ئېيتقانلارنىڭ ئوغۇللىرىنى ئۆلتۈرۈڭلار، ئاياللىرىنى (خىزمەتكە سېلىش ئۈچۈن) قالدۇرۇڭلار» دېدى﴾[2].

(4) ئىسلام دىنىدىكى جىھاد مۇھاجىرلار(مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ پاناھلانغانلار)نى ھىمايە قىلىش ۋە ئەنسار(مەدىنىلىك مۇسۇلمانلار)نى قوغداش مەقسىتى بىلەن باشلانغان بولۇپ، قانداق دىن ۋە قانداق ئىرققا مەنسۇپ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئېزىلگەنلەرنى قۇتقۇزۇش مەقسىتى بىلەن باشلانغان.

(5) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىنسانلارنىڭ ئەڭ شەپقەتلىكى ۋە ئۆزى ئۈچۈن ئىنتىقام ئېلىشنى قەتئىي ياقتۇرمايدىغان بىر زات ئىدى. ئۇنىڭ مەككە فەتھى بولغان كۈنى بۇرۇن ئۇنى ۋە ئۇنىڭ دىنىغا ئەگەشكەن مۇسۇلمانلارنى ئىنسان قېلىپىدىن چىققان ۋەھشىيلىكلەر بىلەن ئازابلىغان ۋە يۇرتلىرىدىن قوغلاپ چىقارغان مەككىلىكلەرنى«كېتىڭلار، ئازاتسىلەر» دەپ كەچۈرىۋەتكەنلىكى بۇ ماۋزۇدا يېتەرلىك. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېسىل پەزىلەتلىرى ۋە ئۇنىڭ يۇقىرى ئىنسانىي ئەخلاقىغا ئىگە ئىكەنلىكى توغرۇلۇق غەربلىك تارىخچىلار ۋە يازغۇچىلارنىڭ بەرگەن باھالىرىمۇ بىزنى بۇ ماۋزۇدا كۆپ سۆزلەپ ئولتۇرۇشتىن بىھاجەت قىلىدۇ.

(6) باشقىلار بىلەن تىنچلىق ئىچىدە ياشاش ئىسلام دىنىنىڭ ئەۋزەللىكلىرىدىن بىرىدۇر. تارىختىن بۇيان ئىسلام مەملىكەتلىرىدە ياشىغان مۇسۇلمان ئەمەس قەۋملەرنىڭ كەچۈرمىشلىرى بۇنىڭغا گۇۋاھتۇر.

---

(1) تەۋبە سۈرىسى13- ئايەت.
(2) غافىر سۈرىسى25- ئايەت.

يۇقىرىلاردىن شۇنداق ئوچۇقلىنىدۇكى، ئىسلام دىنىغا مەنسۇپ بولغان بەزى جامائەتلەرنىڭ، تەشكىلاتلارنىڭ ۋە بەزى شەخسلەرنىڭ بىگۇناھ كىشىلەرنى قورقۇتۇش، ئادەملەرنى گۆرۈگە ئېلىۋېلىش، ئۆلتۈرۈش، بىنالارنى، ئاپتوموبىللارنى پارتلىتىش قاتارلىق ۋەھشىلىكلىرىنىڭ ئىسلام دىنىدىكى جىھاد بىلەن يېقىندىن ياكى يىراقتىن ھېچقانداق مۇناسىۋىتى يوق!

1950. سوئال: تېررورىزم ئەڭ دەسلەپ قاچان ۋە نەدە مەيدانغا چىققان؟

جاۋاب: غەرب مەدەنىيەت تارىخىنى ئاختۇرۇپ كۆرىدىغان بولساقمۇ بىز «تېررورىزم» دەپ ئاتىغان زوراۋانلىق ھەرىكەتلىرىنىڭ مىساللىرىنى كۆپ ئۇچرىتىمىز. مىلادىيىنىڭ 14- يىلىدىن 37 يىلىغىچە روماغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان«Tiberiu» بىلەن 37- يىلدىن 41- يىلغىچە ھۆكۈمران بولغان«Caligula» قاتارلىقلار ھاكىمىيىتىگە قارشى چىققانلارنى بويسۇندۇرۇش ئۈچۈن زوراۋانلىق ھەرىكەتلىرىنى قوللىنىپ، قارشى چىققۇچىلارنى ئۆلتۈرۈپ مال- مۈلكىنى مۇسادىرە قىلغان. كېيىنچە ئىسپانىيىدە «تەپتىش مەھكىمىلىرى» تەرىپىدىن مۇسۇلمانلارغا قارشى تەشكىللىك ھالدا ئېلىپ بېرىلغان ئومۇمیۈزلۈك زوراۋانلىق ھەرىكىتى غەرب مەدەنىيەت تارىخىدىكى ئەڭ چوڭ تېررورلۇق ۋەقەسىنىڭ ئۇنتۇلماس قارا دېغى ھېسابلىنىدۇ.

ئەمما ئىسلام مەملىكەتلىرىدىكى زوراۋانلىق ھەرىكەتلىرى تۇنجى قېتىم 1974- يىلى مىسىردا ئىسلامىي ئويغىنىش ھەرىكىتى ھارپىسىدا، مىسىر ھاكىمىيىتىنىڭ مۇسۇلمانلارغا قارشى ئېلىپ بارغان قاتتىق قول سىياسىتى ۋە مۇسۇلمانلارغا غەربنىڭ سىكۇلارىزم قانۇنلىرىنى تېڭىشقا ئۇرۇنىشى سەۋەبلىك باشلانغان. كېيىنچە باشقا ئىسلامىي جامائەتلەر ۋە تەشكىلاتلار ئۆزلىرىنىڭ سىياسىي غەرەزلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن كۈچ ئىشلىتىشكە باشلىغان.

سەلىب ئۇرۇشلىرى ئىسلام دىنىنىڭ كەڭچىللىكىگە گۇۋاھتۇر

1951. سوئال: سەلىب(قىزىل كرېست) ئۇرۇشلىرى قانداق ئۇرۇشلار ئىدى؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى غەرب دۇنياسىغا تارقىلىشقا باشلاپ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە كىشىلەرنى ئۆزىگە جەلىب قىلىشتا نەتىجە قازانغاندىن كېيىن، غەرب دۇنياسىنىڭ زوراۋان ھاكىممۇتلەقلىرى بولۇۋالغان خرىستىئان دىن ئادەملىرى ئىسلام دىنىنى ئۆزلىرىنىڭ مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن خەتەرلىك كۈچ دەپ قارىدى ۋە شۇنىڭ بىلەن ئىسلامغا ۋە مۇسۇلمانلارغا قارشى مەۋقەئەسىدىنى ئېلان قىلىشتى. ئارقىدىنلا ئۇلار غەربنىڭ ئەفرەنجى پادىشاھلىرىنى كۈشكۈرتۈپ مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش باشلاتتى. ئۇلار ئىسلام پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خۇددى يەھۇدىيلار ئىسا ئەلەيھىسسالامغا دۈشمەن بولغاندەك دۈشمەن بولۇشتى. ھەر ئىككىسىنىڭ سەۋەبى ھەقىقەتنى ئېتىراپ قىلىشتىن باش تارتىش ئىدى.

چۈنكى ئىسلام نۇرى بىلەن ياۋروپا خەلقىنىڭ كۆزى ئېچىلىپ قالسا، ئۇلارنىڭ قان، تەرىنىڭ بەدىلىگە ھايات كەچۈرۈپ كېلىۋاتقان دىنىي بېسىمدارلارنىڭ خەلقنىڭ ئۈستىدىكى زوراۋانلىقى تەھدىتكە ئۇچرايتتى. شۇڭا ئۇلار ئىسلام دىنىغا جېنى بىلەن قارشى تۇرغان.

ئەھلى سەلىب ئارمىيىسى ئىسپانىيەدىكى مۇسۇلمانلارنى تۇتقانلا يەردە ئۆلتۈرۈپ، تىرىك قالغانلىرىنى ئۇرۇپ – سوقۇپ قوغلاپ چىقىرىدۇ. ئاندىن پەلەستىندىكى ئېرۇسالىمنى بىر يېرىم

ئـاي مۇھاسـىرىـگە ئېلىنۋالغانـدىن كېيىن 70 مىڭـدىن كـۆپرەك كىشـىنى ئۆلتۈرىـدۇ. يەھـۇدىيلارنـى تـوپلاپ چېركـاۋ بىـلەن بىـرگە كۆيـدۈرۈپ تاشـلايدۇ. مەشـھۇر تـارىخچى گۇسـتاۋ لوبـۇن ئەھلـى سەلىب ئارمىيىسىنىڭ ۋەھشىيلىكلىرىنى مۇنداق تەسۋىرلەيدۇ: «ئەھلـى سـەلىب ئارمىيىسـى بۇنـىڭ بىــلەن كۇپــايە قىلمىــدى. بەلكــى ئــۇلار ئېرۇســالىمدىكى يەھــۇدىيلار بىــلەن مۇســۇلمانلارنىڭ ھەممىسـىنى ۋە خرىسـتىئانلاردىن ئاسـىيلىق قىلغـانلارنى پۈتـۈنلەي قىرىـپ تاشـلاش توغرىسـىدا قـارار ئېلىـپ سـەككىز كـۈن تۇرماسـتىن قىرغىنچىلـىق قىلىـپ 60 مىڭـدىن كـۆپرەك ئـادەمنى ئۆلتۈردى. ئۆلتۈرۈشتە ئايال، كىچىك بالا، ياشانغانلار، دەپ ئايرىپ ئولتۇرمىدى»[1]

ئەھلـى سـەلىب ئارمىيىسـىنىڭ بـۇ قىلغـانلىرى قارشىسـىدا مۇسـۇلمانلار ئـادالەت، شـەپقەت ۋە ئىنسانپى ئاساس قىلغان ھالدا ئىش كۆردى. ئەھلـى سـەلىب مۇسـۇلمانلار تەرىپىـدىن يېڭىلگەنـدە، مۇسۇلمانلارنىڭ قوماندىنى سالاھىددىن ئەييۇبىي خرىستىئانلارغا تارىختـا ھېچ ئۇنتۇلمايدىغان كاتتـا خىزمەتلەرنـى ۋە ياخشـىلىقلارنى قىلـدى. ئېرۇسـالىمدا ئەسـىرگە چۈشـكەن ئەھلـى سـەلىب پادىشـاھلىرىنى، قومانــدانلىرىنى ۋە ئۇلارنىــڭ بــارلىق ئــائىلە تاۋابىئــاتلىرىنى كەچۈرىــۋەتتى. غەربكە كېتىشـنى خالىغـانلارنى چېـرايلىقچە يولغـا سـېلىپ قويـدى. كېسـەل ۋە يارىـدارلىرىنى داۋالاتتى. ئۇلاردىن ئىنتىقام ئېلىشنى ئويلاپمۇ قويمىدى.

گۇسـتاۋ لوبـۇن سـەلىب ئۇرۇشـىنىڭ نەتىجىلـىرى ئۈسـتىدە توختىلىـپ مۇنـداق دەپ يازغـان: «مۇســۇلمانلارنىڭ قومانــدىنى ســالاھىددىن خرىســتىئانلارغا ئۇلارنىــڭ مۇنــدىن بــۇرۇن مۇسۇلمانلارغا قارشى قىلغانلىرىنىڭ ئوخشىشىنى قىلىشنى خالىمىدى. ئۇلارنىڭ مال – مۈلكىنى تارتىۋېلىشـنى مەنئـى قىلىـپ، ئـۇلاردىن ئـاز مىقداردا جىـزيە (يىللىـق تـۆلەم) ئـېلىش بەدىلىـگە، ئۇلارغـا ئىسلام دۆلىتىـدە مۇسـۇلمانلار بىـلەن بىـرگە تولـۇق ھوقۇقلـۇق گرەژدان بولـۇپ ياشـاش پۇرسىتىنى بەردى»[2]

مۇسۇلمانلار مۇستەملىكىچى بولمىغان

1952. سوئال: ئىسلام دىنىنىڭ ھاكىمىيەت تىكلەش ھەرىكىتى مۇستەملىكىچىلىكمۇ؟

جاۋاب: بۇ مۇنداق:

(1) ئىسلام دىنىنىـڭ ھاكىمىيەت تىكلەش ھەرىكىتـى ھەرگىزمۇ بىـر خىـل مۇستەملىكىچىلىك يــاكى كېڭەيمىچىلىــك ھەرىكىتــى ئەمەس. چــۈنكى مۇســتەملىكىچىلىك مۇســتەملىكە قىلىنىغــان دۆلەتنىــڭ بــايلىقى، يېــزا – ئىــگىلىــك ۋە ســانائەت بــايلىقىنى تــالان – تــاراج قىلىــش ئۈســتىگە قۇرۇلغــان بولــۇپ، ئــۇ ھەرگىــز مۇســتەملىكە قىلىنىغــان دۆلەتنىــڭ ئىقتىســاد، ئىلىــم-مەرىــپەت ۋە مەدەنىيلىكىنــى تەرەققىــي قىلدۇرۇشــنى مەقســەت قىلمايــدۇ. تــارىخ ئىســپاتلىدىكى، ئىســلام ھاكىمىيىتىــدىكىلەر ئەزەلــدىن ئادالەتســىز بولغــان ئەمەس. ئۇلارنىــڭ ھــاكىمىيىتى ھەمىشــە باراۋەرلىــك ۋە كەڭ قورســاقلىقنى ئاســاس قىلغــان. مۇســۇلمانلار ھــاكىمىيەت يۈرگــۈزگەن مەزگىللــەردە قەد كۆتــۈرگەن ياۋروپــا قىتئەســىدىكى ئەنــدەلۇس تۇرمۇشــىنىڭ ھەر قايســى

---

(1) گۇستاۋ لوبوننىڭ«ئەرەب مەدەنىيىتى» نـاملىق ئەسـىرى327- بەت. گۇسـتاۋ لوبـون فرانسىيىلىك مەشـھۇر تـارىخچى، 1884- يىلى پارىژدا دۇنياغا كەلـگە، شـەرق مەدەنىيىتىگە زور ئەھمىيەت بېرىـپ ئىزدەنگەنلەرنىڭ بىـرى. «ئەرەب مەدەنىيىتى»، «مىسىر مەدەنىيىتى»، «ئەندەلۇستىكى ئەرەبلەرنىڭ مەدەنىيىتى»، «دىـن ۋە ھايـات» نـاملىق مەشـھۇر ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورى.

(2) گۇستاۋ لوبوننىڭ «ئەرەب مەدەنىيىتى» ناملىق ئەسىرى329- بەت.

تەرەپلىرىدە ئاجايىپ روناق تاپقان بىر دۆلەت بولۇش سۈپىتى بىلەن، مۇسۇلمانلار ئېلىپ كەلگەن مەدەنىيەت ۋە ئىلىم – پەنلەر ئارقىلىق ياۋروپادىكى باشقا دۆلەتلەردىن كەلگەنلەرنى تەربىيلەپ يېتىشتۈرۈش رولىنى ئوينىغان. ھازىرمۇ ئۇ جايلاردا ئىسلام بىناكارلىق مىراسلىرى ۋە ئىسلام مەدەنىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان يادىكارلىقلارنىڭ ساقلىنىپ تۇرغانلىقى بۇنىڭ گۇۋاھچىسىدۇر.

(2) مۇسۇلمانلار ھاكىمىيەت ئورناتقان رايونلاردىكى مۇسۇلمان ئەمەس پۇقرالارنىڭ جىزىيە تاپشۇرۇشى تەلەب قىلىنغان. بۇ ئىسلام دۆلەتلىرىنىڭ ئۇلارنى قوغدىشى، دۈشمەنلەرنىڭ زىيانكەشلىكلىرىدىن ساقلىشى ئۈچۈن ئېلىنىدىغان باج ھېسابلىنىدۇ. ئۇلاردىن مۇسۇلمان بولغانلاردىن جىزىيە ئېلىنمايدۇ.

(3) مۇسۇلمانلارنىڭ ھاكىمىيەت تىكلەش ھەرىكىتىنى ئىقتىسادىي مەنپەئەت يۈزىسىدىن بولغان دېيىش، يېقىنقى زاماندا غەربنىڭ ئىسلام مەملىكەتلىرىگە يۈرگۈزگەن مۇستەملىكىچىلىك ھۆكۈمرانلىقىدىن ئىبارەت تارىخىي پاكىتنى يوشۇرۇشنى ۋە ئۆزلىرىنىڭ يولسىزلىقلىرىنى ئاقلاشنى مەقسەت قىلىدۇ. بۇ ئىككىسى تۈپتىن ئوخشىمايدىغان ئىككى ئالەم.

مۇسۇلمانلارنىڭ قوماندىنى خالىد ئىبنى ۋەلىد شامنىڭ ھەيرەگە يېقىن بىر شەھەر بازىرىدىكى پۇقرالار بىلەن تىنچلىق كېلىشىمى ئىمزالىغاندا، «ئەگەر بىز مۇسۇلمانلار سىلەرنى دۈشمەنلەرنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلىيالىساق، سىلەر بىزگە جىزىيە تاپشۇرساڭلار بولىدۇ. ئۇنداق قىلالمىساق بىزگە جىزىيە بەرمەيسىلەر» دەپ يازغان. بۇ خىل ئەھۋال ئۇنىڭدىن ئىلگىرى ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەرنىڭ زاماندىمۇ يۈز بەرگەن. پادىشاھ ھېرەقلە زور قوشۇن بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ ھاكىمىيىتى ئاستىدا تۇرىۋاتقان شامغا (ھازىرقى سۈرىيىگە) ھۇجۇم قىلماقچى بولغاندا، خالىد ئىبنى ۋەلىد شامنىڭ ھەمس شەھرىدىكى مۇسۇلمان بولمىغان پۇقرالارغا مەكتۇپ يېزىپ: «ھېرەقلە شامغا ھۇجۇم قىلىش ئالدىدا تۇرىۋاتىدۇ. بىز ئۇلارغا قارشى ئاتلىنىش ئىشى بىلەن مەشغۇلمىز، شۇڭا بىز سىلەرنى قوغداپ قېلىشقا ۋەدە بېرەلمەيمىز. بۇ تۈپەيلى سىلەرنىڭ پۇل – چەكلىرىڭلارنى ئۆزۈڭلارغا قايتۇردۇق. ئەگەر ئاللاھ بىزگە نۇسرەت ئاتا قىلىپ قالسا، ئوتتۇرىمىزدىكى كېلىشىم داۋاملىق كۈچكە ئىگە بولىدۇ» دېگەن. مەكتۇبنى كۆرگەن ھەمس ئەھلى ئىسلام دىنىنىڭ بۇ ئادالەتپەرۋەرلىكىگە قايىل بولۇپ، پۈتۈن شەھەر ئەھلى ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىپ مۇسۇلمان بولۇش قارارىغا كېلىپ، ھەممىسى مۇسۇلمان بولغان.

ھازىرقى مۇسۇلمانلاردىكى ئىناقسىزلىقنىڭ سەۋەبلىرى

1953. سوئال: ئىسلام دىنى ئىتتىپاقلىقنى تەشەببۇس قىلىدۇ، نېمە ئۈچۈن مۇسۇلمانلار ئىتتىپاقلىشالمايدۇ؟

جاۋاب: بۇنىڭ سەۋەبى مۇنداق:

(1) ھازىرقى ئىسلام ئەللىرى ئۆزئارا جېدەللىشىش ۋە پارچىلىنىش بىلەن مەشغۇل بولىۋاتىدۇ. بۇنى ھېچكىم ئىنكار قىلالمايدۇ. ئەمما بۇ پەقەتلا بىر خىل تارىخىي باسقۇچ ئۆتكۈنچى بولۇپ، ئۇنى ھەر قانداق مىللەت باشتىن كەچۈرىدۇ. شۇڭا ئۇلارنى مەڭگۈ مۇشۇ ھالەتتە قېپقالىدۇ، دېيىشكە بولمايدۇ. ياۋروپا دۆلەتلىرى ئۆزئارا جېدەللىشىش ۋە مالىمانچىلىق

قىلىشلىرى تۈپەيلىدىن، ئاخىرى بىرىنچى ۋە ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشلىرىدىن ئىبارەت مۇقىمسىز ئامىللارنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. مۇسۇلمانلارنىڭمۇ بىر كۈنى چوقۇم ئۆز ئارىسىدىكى ئىختىلاپلارنى تۈگىتىپ ئەسلىگە قايتىشىدا ئۈمىد بار.

(2) ئىسلام دىنى ئۆزىنىڭ تەلىملىرىدە ئىتتىپاقلىشىش ۋە ھەمكارلىشىشنى قاتتىق تەرغىب قىلىپ، بۆلۈنۈش ۋە زىددىيەتكە قارشى تۇرىدۇ. بۇ قۇرئان كەرىمنىڭ: ﴿ھەممىڭلار ئاللاھنىڭ دىنىغا مەھكەم يېپىشىڭلار، ئايرىلماڭلار﴾[1] دېگەن ئايىتىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلغىنىدىن كېيىن، مۇھاجىرلار بىلەن ئەنسارلارنى ئۆزئارا قېرىنداشلارغا ئايلاندۇرغان. ئۇلار دۇنيا تارىخىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن ھەمكارلىق ۋە سەمىمىي قېرىنداشلىقنىڭ ئۈلگىسىنى ياشاپ كۆرسەتكەن ئىدى.

(3) ھازىرقى زاماندا مۇسۇلمانلارنىڭ پىرقىلەرگە بۆلۈنۈشىگە سەۋەب بولغان نۇرغۇنلىغان تاشقى ئامىللار بار. بۇنىڭ ئىچىدىكى ئاساسلىق سەۋەب، مۇستەملىكىچىلەرنىڭ ئىسلام ئەللىرىگە تاجاۋۇز قىلىشى ئىدى. ئۇلار مۇستەملىكىنى ئاياغلاشتۇرغاندىن كېيىن، نۇرغۇنلىغان مەسىلىلەر ئوتتۇرىغا چىققان. مۇستەملىكىچىلەر «پارچىلاش ئارقىلىق باشقۇرۇش» سىياسىتىنى قوللىنىپ، ئىسلام ئەللىرىنى ئايىغى تۈگىمەس نىزالارغا ۋە جېدەللەرگە سېلىپ قويۇپ كەتكەن. بۇنىڭ بېشىدا چېگرا مەسىلىسى كېلىدۇ.

(4) مۇسۇلمانلار مۇستەملىكىچىلەر قالدۇرۇپ كەتكەن مۇشكىلاتلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولۇپ قېلىپ، ئىسلام دىنىنىڭ ئىتتىپاقلىشىش ۋە باشقىلارنىمۇ ئويلاش دېگەن پىرىنسىپلىرىغا ئەھمىيەت بەرمەيدىغان بولۇپ قالغان. ئەمما ئىسلام ئەللىرىنىڭ خۇددى ياۋروپالىقلار ئىچكى نىزالىرىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ قەد كۆتەرگەندەك چوقۇم بىر كۈنى قەد كۆتىرىدىغانلىقىدا شەك يوق.

(5) ئىسلام ئەللىرى مۇستەملىكىچىلەردىن قۇتۇلغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ بېسىمىدىن ۋە سىياسىتىدىن قۇتۇلۇپ بولالىغىنى يوق. شۇڭا ئۇلار كۈچلۈكلەرنىڭ خاھىشى بويىچە ۋە ئۇلارنىڭ سايىسىدا ھايات كەچۈرۈشكە مەجبۇر بولۇپ قالغان. ئىسلام ئەللىرىنىڭ مۇسۇلمان باشلىقلىرى تەختنى ھەممىدىن بەك سۆيىدىغان، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قېلىشنى ئىماندىن ئايرىلىپ قېلىشتىنمۇ بەك يامان كۆرىدىغان بولۇپ قالغان.

ئاللاھ ھەقىقىي مۆمىنلەرگە ياردەم قىلىدۇ

1954. سوئال: ئاللاھ قۇرئان كەرىمدە مۆمىنلەرگە ياردەم قىلىشنى ۋەدە قىلغان تۇرۇپ، ھازىر نېمە ئۈچۈن ياردەم قىلمايدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالانىڭ مۆمىنلەرگە ياردەم قىلىدىغانلىقى ۋە بەرگەن ۋەدىسى ھەقتۇر. ھەتتا ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿مۆمىنلەرگە ياردەم قىلىش بىزگە تېگىشلىك بولدى﴾[2]، ﴿ئەگەر مۆمىن بولساڭلار ئۈستۈنلۈك قازىنىسىلەر﴾[3] دېگەن. ئەمەلىيەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن باشلاپ پۈتۈن مۆمىنلەرگە ياردەم قىلغان. لېكىن بۇ ئايەتلەردە ۋە باشقىمۇ

---

(1) ئال ئىمران سۈرىسى 103- ئايەت.
(2) رۇم سۈرىسى 47- ئايەت.
(3) ئال ئىمران سۈرىسى 139- ئايەت.

ئايەتلەردە كەلگەن «مۆمىن» سۆزى ھەقىقىي مەنىدىكى مۆمىنلەرنى كۆزدە تۇتىدۇ. ھەقىقىي مەنىدە مۆمىن بولالىساق ئاللاھنىڭ ياردىمى بىزنى قورشايدۇ. بىز ئۆزىمىزنى مۆمىن دەپ ئاتىۋالغان بىلەن بىزنىڭ بۇ مۆمىنلىكىمىز ئاللاھ تائالا تەلەپ قىلغان مۆمىنلىككە ياتامدۇ ياكى ياتامدۇ؟ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ئۇنىڭ ساھابىلىرى ۋە ئىسلامنىڭ ئالتۇن دەۋرلىرىدىكى مۇسۇلمانلار قانداق ئىدى؟ بۇنى تەكشۈرۈپ كۆرۈش كېرەك. ھازىرقى مۇسۇلمانلار ئىسلام پىرىنسىپلىرىدىن، ئىسلام ئەخلاقىدىن پۈتۈنلەي يىراقلىشىپ قالغان بىر ئەھۋالنى باشتىن كەچۈرمەكتە.

ھازىرقى مۇسۇلمانلارنىڭ مۇسۇلمانچىلىقىدىن مەسجىدلەردە بەش ۋاخ نامازنى جامائەت بولۇپ ئوقۇشتىن باشقىسىنى كۆرگىلى بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىدا مۇسۇلمانغا خاس ئۆزگىچىلىكلەرنى تاپقىلى بولمايدۇ. بۈگۈنكى مۇسۇلمانلار ئىسلامىي قېرىنداشلىقتا كامالىغا يېتىپ ئۆزلىرىنىڭ قىممەتلىك شەخسىي مال – مۈلكىنى بىر - بىرى بىلەن بۆلۈشۈشكەن، ھەتتا ئەنسارلاردىن كۆپ خوتۇنلىرى بارلىرى ئۆي - ئوچاقسىز مۇھاجىرلارغا «ئاياللىرىمدىن كۆڭلۈڭگە ياققىنىنى تاللىغىن، سۆزىنى بېرىپ، ئىددىتى چىققاندىن كېيىن ساڭا ئۆيلەندۈرۈپ قوياي» دېگەن سەمىمىي تەكلىپنى قويۇش دەرىجىسىگە، ئۇرۇشلاردا بىر - بىرىنى ئاسرىغانلىقتىن، «سەن ھايات قالغىن، سېنىڭ ئورنۇڭغا مەن ئۆلەي» دېگەن مەقسەت بىلەن بايراقنى ۋە ئالدىنقى سەپنى تالىشىش دەرىجىسىگە يەتكەن بولسا، ھازىرقى مۇسۇلمانلاردىكى شەخسىيەتچىلىكتىن ئىبارەت بۇ ناچار روھىي ھالەت ھاياتلىقنىڭ پۈتۈن ساھەلىرىگىچە بېرىپ سىڭىپ كەتكەن. بۇلارنى ساناپ تۈگىتىش مۇمكىن ئەمەس. ئاددىيسى، ھازىرقى مۇسۇلمانلاردىكى شەخسىيەتچىلىك ماشىنا ھەيدەشتە يول تالىشىشتىن باشلاپ مەسجىدلەردە ئالدىنقى سەپكە ئۆتۈش ئۈچۈن بىر – بىرىنىڭ مۈرىسىدىن ئاتلاپ، پۇت – قوللىرىغا دەسسەپ ئازار بېرىشكىچىلىك پۈتۈن ئىشلىرىدا ئىپادىلىنىپ تۇرماقتا.

توغرا، ئالدىنقى سەپتە تۇرۇپ ناماز ئوقۇش ساۋابىنىڭ كۆپ بولىشىغا تۈرتكە بولىدىغان ياخشى ئىش. ئەمما ساۋاب ئاللاھنىڭ قولىدا، ئاللاھ ساۋابنى كىشىلەرنىڭ ياخشى نىيىتىگە، ئىسىل ئەخلاقىغا، ياخشى ئەمەللىرىگە ۋە ئەھۋالىغا قاراپ بېرىدۇ. باشقىلارغا ئازار بېرىپ، ئالدىنقى سەپكە ئۆتۈشنىڭ ۋە باشقىلارنى قىستاپ، ھەتتا قۇچىقىغا چىقىپ ئولتۇرىۋېلىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ نىيىتىڭ ئارتۇقراق ساۋاب قازىنىش بولغان ئىكەن، ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگە ئازار بەرمەستىن، ئىمكانىيەت يار بەرگەن يەردە تۇرۇپ ناماز ئوقۇساڭمۇ ئاللاھ ساڭا سەن نىيەت قىلغان ساۋابنى ئەلۋەتتە بېرىدۇ ئەمەسمۇ؟!

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەسجىدتە جامائەتنىڭ مۈرىسىدىن ئاتلاپ ئالدىنقى سەپكە ئۆتمەكچى بولغان بىر كىشىنى كۆرۈپ قېلىپ، قاتتىق ئىبارە بىلەن ئۇنىڭغا: «ئولتۇر! جامائەتكە ئازار بەردىڭ»[1] دەپ كايىغان.

ھازىرقى مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىدە، بىر-بىرىنى ئالداش، ھەركىم ئۆز نەپسىگە چوغ تارتىش، ساختىپەزلىك ۋە يالغانچىلىقتىن ئىبارەت ئىسلامغا يات ناچار ئەخلاقلار خۇددى راك كېسىلى بەدەنگە تاراپ ئۇنى كاردىن چىقارغانغا ئوخشاش ھاياتلىقنىڭ پۈتۈن قاتلاملىرىغىچە بېرىپ ئورۇن ئالغان. بىز مۇسۇلمانلار دىنىمىزنىڭ ئۆتمۈشلەردە كىشىلەرنى قايىل قىلىپ،

(1) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

ئۇلارنىڭ ئۆز ئىختىيارى بىلەن مۇسۇلمان بولۇشىغا تۈرتكە بولغان گۈزەل ئەخلاقلىرىدىن ئازراق بولسىمۇ نېسىۋە ئالالىغان ياكى ھېچ بولمىغاندا يالغانچىلىق بىلەن ئالدامچىلىقنى ياۋروپالىقلارچىلىك يامان كۆرەلىگەن بولساق ئەھۋالىمىز باشقىچە بولار ئىدى.

بىز قايسى يۈزىمىز بىلەن «ئاللاھ بىزگە ياردەم قىلمىدى» دېيەلەيمىز؟ ئاللاھ تائالا ئەزەلدىن ﴿ھەركىم ئۆزىنىڭ قىلغان ئەمەلىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ﴾[1] دەپ بېكىتىۋەتكەن تەبىئىي قانۇنىيەت بار. بۇنى ئاددى تىلدا «ئىشلىگەن چىشلەيدۇ» دەيمىز. مۇسۇلمانلار بۇ قانۇنىيەت دائىرىسىدە ۋە ئىسلام كۆرسەتمىسى ئىچىدە ھەرىكەت قىلغان زامانلاردا ئاللاھ تائالا ھەمىشە ئۇلارغا ياردەم قىلغان ئىدى. ئەمدى بىزنىڭ ئەھۋالىمىز باشقىچە بولۇپ قالغاندا، «ئىشلىگەن چىشلەيدۇ» دېگەن تەبىئىي قانۇنىيەت بويىچە ئىش كۆرگەنلەر بىزدىن ئېشىپ كەتتى. ئاللاھ تائالانىڭ ۋەدىسى ھەق، ئۇنىڭدا ئۆزگىرىش يوق. ئۆزگىرىش بىزدە بولۇۋاتىدۇ.

ھازىرقى ئىسلام مەملىكەتلىرىنى ۋە ئۆزىمىزنى ياۋرۇپا مەملىكەتلىرىگە سېلىشتۇرغىنىمىزدا مەسىلىنىڭ تۆگىنى نەدە ئىكەنلىكىنى ئوبدان چۈشىنىمىز.

ئۇلاردا ئۆزىنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى كۈچ ــ قۇۋۋىتىگە ئىشىنىش روھى بولسا، بىزدە ئۆزىمىزنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى كۈچ - قۇۋۋىتىمىزدىن شەكلىنىش پاسسىپلىقى بار.

ئۇلاردا ئۆزى پىچىپ، ئۆزى تىكىش روھى بولسا، بىزدە باشقىلار پىچىپ بەرگەننى تىكىش روھى بار.

ئۇلاردا دېموكراتىيە بولسا، بىزدە دىكتاتۇرلۇق بار.

ئۇلاردا ئەركىن سايلام بولسا، بىزدە ساختا سايلام ياكى تەخت مىراسخورلىقى بار.

ئۇلاردا ئۆز - ئۆزىگە خوجا بولۇش بولسا، بىزدە كۈچلۈكلەرگە بېقىنىش بار.

ئۇلاردا تىرىشچانلىق بولسا، بىزدە ھورۇنلۇق بار.

ئۇلاردا بۈگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قويماسلىق روھى بولسا، بىزدە بۈگۈنكى ئىشنى كېلىدىغان يەنە بىر يىلغىچە كېچىكتۈرۈش پاسسىپلىقى بار.

ئۇلاردا ئىنتىزامچانلىق بولسا، بىزدە بىپەرۋالىق بار.

ئۇلاردا ئىنسانىيەتچىلىك بولسا، بىزدە تار مىللەتچىلىك بار.

ئۇلاردا ئىجاد ۋە كەشىپ قىلىش روھى بولسا، بىزدە تەييارغا ھەييار بولۇش پاسسىپلىقى بار.

يۇقىرىقى سېلىشتۇرمىلارغا قارىسىڭىز بۇ ئىككى پىرقىنىڭ بىر - بىرىگە ئالمىشىپ كەتكەنلىكىنى - گويا ياۋرۇپالىقلار ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىنى ۋە ئەخلاقىنى ئۆزلىرىگە دەستۇر قىلغان، مۇسۇلمانلارنى ياۋروپالىقلارنىڭ ئوتتۇرا ئەسىردىكى دەۋرىدە كۆرىسىز. ئەمەلىيەتتىمۇ، بىزدە ئىسلام دىنىنىڭ قۇرۇق جازىسى بىلەن مۇسۇلمانلىقنىڭ ناملا قالغان، ئۇنىڭ روھىنى باشقىلار ياشاتماقتا.

مۇسۇلمانلارنىڭ ئارقىدا قېلىشى ئۆزلىرىنىڭ خاتالىقىدىن

1955. سوئال: بەزى ئىسلام ئەللىرىنىڭ ئارقىدا قېلىشىغا ئىسلام دىنى سەۋەبمۇ؟

جاۋاب: بەزى ئىسلام ئەللىرىنىڭ ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئارقىدا قېلىشىنىڭ سەۋەبنى

(1) نەجم سۈرىسى.

ئىسلامدىن كۆرۈش ھەرگىزمۇ ئادىللىق ئەمەس. بۇ مۇنداق:

(1) تارىخ ئىسپاتلىدىكى، ئىسلام دىنى روناق تېپىپ قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە دۇنيادا شانلىق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان. ئىسلام دىنىنىڭ ئىلىم – پەنگە قوشقان تۆھپىسى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، بۇنىڭغا تارىخ پاكىت بولالايدۇ. دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى مۇزېيلاردا ساقلىنىپ كېلىنىۋاتقان ئىسلام مەدەنىيەت مىراسلىرى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەزەلدىن مەدەنىيلىكنى ۋە كۆپلىگەن ئىلىم – پەن تۈرلىرىنىڭ ئۇلىنى سالغۇچىلار ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ.

(2) قۇرئان كەرىم ئىلىمنى ناھايىتى زور قەدىرلەيدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا كەلگەن تۇنجى ۋەھيىنىڭ ﴿ئوقۇ﴾دېگەن بۇيرۇق رايى بىلەن كەلگەنلىكىمۇ ئىسلام دىنىنىڭ ئىلىمنى ھەممىدىن ئالدىنقى ئورۇندا قويىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاشقا يېتەرلىك. مۇندىن باشقا قۇرئان كەرىمدە ئىزدىنىشكە، ئۆگىنىشكە ۋە كائىناتقا ئەقىل كۆزى بىلەن نەزەر سېلىشقا چاقىرغان ئايەتلەر ناھايىتى كۆپ.

(3) بۈگۈنكى كۈندە بەزى مۇسۇلمانلارنىڭ ئارقىدا قالغانلىقىنى ئىسلام دىنىغا تېڭىش ئەقىلغا سىغمايدۇ. چۈنكى ئىسلام دىنى ھەر خىل شەكىلدىكى چېكىنىشكە جىنى بىلەن قارشى تۇرىدۇ. مۇسۇلمانلار ئىسلام دىنىنىڭ ماھىيىتىنى ھەقىقىي تۈردە ئىدراك قىلالمىغاندا، ئۆزلۈكسىز ئۆزگىرىپ تۇرىۋاتقان ئالەمنىڭ تەرەققىيات قەدىمى بىلەن ماس ھالدا ئالغا ئىلگىرلىيەلمەي قالىدۇ. دېمەك، كەمچىلىك ئىسلامدا ئەمەس، بەلكى دەل ئۆزىمىزدە.

(4) ئىسلام دىنى ئىنسانىيەتكە پايدىلىق بولغان بارلىق ئىلىم – پەنگە، مەدەنىيەت تەرەققىياتىغا ئىشىكنى كەڭ ئېچىۋەتكەن. مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىنىڭ ئارقىدا قېپقېلىشىدىكى ھەقىقىي سەۋەب ئۈستىدە ئەستايىدىل ئىزدەنگەندە، ئىسلام دىنىنىڭ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئىكەنلىكىنى ۋە ئۆزلىرىنىڭ تەلەپكە لايىق مۇسۇلمان بولالمىغانلىقىنى بايقىۋالىدۇ.

نېمە ئۈچۈن ئىسلام دىنى تولۇق تەتبىقلانغان، مۇسۇلمانلار ئىلىم – پەنگە يۈرۈش قىلىشنى ۋە ئىلىم بىلەن قوراللىنىشنى ئىبادەتنىڭ بىر پارچىسى دەپ چۈشەنگەن دەۋرلەردە ئۇلار باشقىلاردىن ئېشىپ كەتكەن؟ نېمە ئۈچۈن ھازىرقى ئۇچۇر ۋە پەن – تېخنىكا دەۋرىدە ئۇلار ئارقىدا قالىدۇ؟ بۇ زاماندا مۇسۇلمانچىلىق بەك كۈچلىنىپ كەتكەنلىكتىن مۇسۇلمانلار زاماننىڭ ئارقىسىدا قالدىمۇ ياكى مۇسۇلمانلىق سۇسلاشقان سەۋەبتىنمۇ؟ بۇ سوئالغا ھەركىم ئۆزى جاۋاب تاپسۇن!

ئىسلام دىنى ۋە ئايال

ئىسلام دىنى ئاياللارنىڭ ئىلىم ئېلىشىنى پەرز قىلغان

1956. سوئال: ئىسلام دىنى ئاياللارنىڭ ئىلىم ئېلىشىغا قانداق قارايدۇ؟

جاۋاب: ئوقۇش، ئۆگىنىش ئىسلام دىنىنىڭ ئالدىنقى پەرزلىرىدىن بىرى. ھەتتا مۇسۇلمانچىلىقمۇ ئوقۇپ، ئۆگىنىشتىن تولۇقلانمايدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿ئاللاھتىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقلىقىنى بىلگىن﴾[1] دېيىش ئارقىلىق ئىسلام دىنىغا كىرىشنىڭ شەرتى بولغان شاھادەت كەلىمىسى ئۇنىڭ مەنىسىنى بىلمەستىنلا ئېيتىپ قويۇش بىلەن قوبۇل بولمايدىغانلىقىغا ئىشارەت قىلغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئوقۇش، ئۆگىنىش ھەر بىر ئەر – ئايال مۇسۇلمانغا پەرزدۇر»[2] دەپ كەسكىن ئېيتقان.

ئىسلام دىنىدا ئوقۇش ۋە ئۆگىنىش پەرزى ئەر ۋە ئايال ھەر قانداق بىر مۇسۇلمانغا بۇيرۇلغان پەرز بولغىنىدەك، ئەر – ئايال ھەر قانداق بىر كىشىنىڭ تەبىئىي ھەققىدۇر. ئىسلام تارىخى بىزگە ئىسلامىي ئىلىملەر، ئەرەب ئەدەبىياتى ۋە شېئىرىيەتتە داڭق چىقارغان نۇرغۇنلىغان ئاياللارنى تونۇشتۇرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرىدىن ھەزرىتى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئايەت ۋە ھەدىسلەردىن شەرئىي ئەھكاملىرىنى چىقىرالايدىغان ۋە ھەر خىل دىنىي مەسىلىلەرگە جاۋاب بېرەلەيدىغان ئالىمە ئىدى. كۆپلىگەن ساھابىلار ئۇنىڭدىن ھەدىسلەرنى رىۋايەت قىلغان ۋە كۆپىگەن شەرئىي ئەھكاملىرىنى ئۆگەنگەن. ھەفسە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئۇستا خەتتات ئىدى.

ئىسلام دىنى ئاياللارنىڭ ئىشلىشىگە قارشى ئەمەس

1957. سوئال: ئىسلام دىنى ئاياللارنىڭ ئىشلىشىگە قانداق قارايدۇ؟

جاۋاب: بۇ مۇنداق:

(1) ئىسلام دىنى ئاياللارنىڭ ئىشلىشىنى ۋە خىزمەت بىلەن شۇغۇللىنىشىنى توسمايدۇ. ئاياللار ئۆزلىرىنىڭ ئىقتىدارىغا قاراپ مۇناسىپ ئىش ياكى خىزمەت تاللاش ھوقۇقىغا ئىگە. ئاياللار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە جىھادلارغا قاتنىشىپ يارىدارلارنى داۋالاش، تېڭىش ۋە ئالدىنقى سەپتىكىلەرنى كېرەكلىك ئوزۇقلار بىلەن تەمىنلەشكە ئوخشىغان خىزمەتلەرنى قىلاتتى.

(2) ئاياللارنىڭ ھەق – ھوقۇقلىرى، جەمئىيەتتىكى ئورنى ۋە ئەرلەرگە ئوخشاش جەمئىيەت ئىشلىرىغا ئارىلىشىش ھەققى قۇرئان كەرىمدە ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىدە ناھايىتى ئوچۇق يورۇتۇپ بېرىلگەن بولسىمۇ، بەزى ئىسلام ئەللىرىدە ئاياللارنى تۆۋەن كۆرۈش، ئۇلارنىڭ ئىقتىدارىدىن شەكلىنىش، ئۇلارنى جەمئىيەت ئىشلىرىدىن يەكلەش، ھەتتا ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدا خىزمەت قىلىشىغىمۇ توسالغۇ پەيدا قىلىدىغان تەقلىدىي ئادەتلەر

---

(1) مۇھەممەد سۈرىسى 19- ئايەت.

(2) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

ھۆكۈم سۈرمەكتە. ئەرەبلەرنىڭ ياكى باشقىلارنىڭ ئىسلام روھىغا يات كېلىدىغان بۇ خىلدىكى تەقلىدىي ئادەتلىرى مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ئۈلگە بولالمايدۇ. چۈنكى ئىسلام پرىنسىپلىرى باشقا نەرسە، بۇ ئادەتلەر باشقا نەرسە بولۇپ، ئىككىسى ئىككى دۇنيادۇر. بۇنى ئايرىۋېلىش لازىم. مۇسۇلمانلارنىڭ دەستۇرى قۇرئان كەرىم، ئۈلگىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر!

ئىسلام دىنى ئاياللارنىڭ مەنسەپ تۇتۇشىغا قارشى ئەمەس

1958. سوئال: ئىسلام دىنى ئاياللارنىڭ ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا ئەمەل تۇتۇشىغا قانداق قارايدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى ئاياللارنىڭ ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا مەنسەپ تۇتۇشىنى توسمايدۇ. ئايال ئۆزىنىڭ تەجرىبىسى، ئىقتىدارى ۋە بىلىم سەۋىيىسىگە قاراپ، ئۆزىگە مۇناسىپ مەنسەپلەرنى تۇتسا بولىدۇ. فىقھشۇناس ئالىملار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ئايالنى ئۆزلىرىگە ئەمەلدار قىلغان خەلق مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمايدۇ»[1] دېگەن ھەدىسىنىڭ روھىغا ئاساسەن، ئاياللارنىڭ مەنسەپ تۇتۇشى جائىز ئەمەس دەپ كەلگەن بولسىمۇ، كۆپ ساندىكى ئۆلىمالار بۇ ھەدىسنىڭ مۇئەييەن شارائىتقا قاراپ ئېيتىلغانلىقىنى، ھەممە جايغا ۋە ھەممە ئەسىرگە ئومۇم ئەمەسلىكىنى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىرانلىقلارنىڭ ئۆزلىرىگە كىسرانىڭ قىزىنى پادىشاھ قىلىۋالغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇلارغا قارىتىپ شۇنداق دېگەنلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئاياللارنىڭ ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا مەنسەپ تۇتۇشىنىڭ جائىزلىقىنى سۆزلەيدۇ.

بىز قۇرئان كەرىمنىڭ سەبە مەملىكىتىنىڭ ئايال پادىشاھى بىلقىسنىڭ قىسسىسىنى بايان قىلىش ئارقىلىق ئۇنىڭ ئىشلارنى ئەپچىل بىر تەرەپ قىلالايدىغان بۈيۈك ماھارىتى ۋە تەجرىبىسىگە ناھايىتى يۇقىرى باھا بەرگەنلىكىنى كۆرگىنىمىزدە، دۇنيادا ئەرلەرگە تېگىشلىك بولمايدىغان ئاياللارنىڭ بارلىقىنى، ھەتتا ئەرلەرنىڭ ئەقلى يەتمىگەن ئىشلارنى ئاياللارنىڭ بېجىرەلەيدىغانلىقىنى بايقىۋالالايمىز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بەزى مەسىلىلەرنى ئاياللىرى بىلەن كېڭەشكەنلىكىمۇ ئىسلام دىنىنىڭ ئاياللارنىڭ ئىقتىدارىنى، تەجرىبىسىنى ۋە قابىلىيىتىنى ئاددى سانىمايدىغانلىقىنىڭ بىر دەلىلىدۇر[2].

---

(1) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

(2) مىسىر دىن – ۋەقفە ئىشلىرى مىنىستىرى، ئىسلام دىنىي ئىشلىرى ئالىي كېڭىشىنىڭ رەئىسى دوكتور مەھمۇد ھەمدى زەقزۇقنىڭ «ئىسلام دىنىغا بولغان خاتا چۈشەنچىلەرگە رەددىيە» ناملىق ماقالىسىدىن قىسقارتىپ پايدىلىنىلدى.

ئون ئۈچىنچى بۆلۈم

ئىسلام دۆلىتى ۋە ئىسلام خەلىپىلىكلىرى

ئىسلام دۆلىتى ۋە ئۇنىڭ ئۆزگىچىلىكى

1959. سوئال: ئىسلام دۆلىتى دېگەن قانداق دۆلەت ؟

جاۋاب: ئىسلام دۆلىتى دېيىلگەن ھامان كىشىلەرنىڭ خىيالىغا ئوتتۇرا ئەسىرلەردە ياۋروپا قىتئەسىدە، جاھالەت بىلەن خۇراپاتنىڭ بىردىنبىر مەنبەسى بولغان خرىستىئان چېركاۋلىرىنىڭ زوراۋانلىقى ئاستىدا ھۆكۈم سۈرگەن ۋە ئاخىرى ئومۇميۈزلۈك خەلق ئىنقىلابى بىلەن ئاغدۇرۇپ تاشلانغان دىن دۆلەتلىرى كېلىدۇ.

ئەمەلىيەتتە ئىسلام دۆلىتى بىلەن دىن دۆلىتى ئوتتۇرىسىدا چوڭ پەرقلەر بار. چۈنكى دىن دۆلىتى تار دائىرىدە، ئىسلام دۆلىتى كەڭ دائىرىدە بولىدۇ. «ئىسلام» سۆزىنىڭ مەنىسىمۇ «دىن» سۆزىنىڭ مەنىسىدىن ئەلۋەتتە چوڭ ۋە كەڭدۇر. شۇڭا ئىسلام فىقھشۇناسلىرىنىڭ نەزىرىدە «دىن» ئىسلام شەرىئىتىدە قوغداش پەرز بولغان 5 چوڭ زۆرۈرىيەتنىڭ بىرى سانىلىدۇ. ئۇلار: دىن، جان، ئەقىل، نەسىل ۋە مال - مۈلۈك قاتارلىقلاردۇر. مۇندىن باشقا " ئىسلام تەربىيىسى" دېگەن سۆز پۈتۈن تەربىيە ساھەلىرىنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بولۇپ،" دىن تەربىيىسى" ئىسلام تەربىيىسى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەربىيە تۈرلىرىدىن بىرىدۇر[1].

ئىسلام دۆلىتى بىلەن دىن دۆلىتىنىڭ پەرقى

1960. سوئال: ئىسلام دۆلىتى بىلەن دىن دۆلىتىنىڭ نېمە پەرقى بار؟

جاۋاب: ئىسلام دۆلىتى بىلەن دىن دۆلىتى ئوتتۇرىسىدا چوڭ پەرقلەر بار. مەسىلەن:

(1) ئىسلام دۆلىتى ئەركىن سايلام، ئىختىيارىي بەيئەت ۋە ئورتاق كېڭەش ئاساسىغا قۇرۇلىدىغان دۆلەت. ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەلىم بېرىپ: ﴿ئىشتا ئۇلار بىلەن كېڭەشكىن﴾[2] دېگەنلىكى ۋە مۇسۇلمانلارنى سۈپەتلەپ: ﴿ئۇلار ئىشلارنى ئۆزئارا كېڭەشىش ئارقىلىق بېجىرىدۇ﴾[3] دېگەنلىكى بۇنىڭ دەلىلىدۇر. ئەمما دىن دۆلىتى "دىن ئادەملىرى" نىڭ دىنىي ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا بولىدىغان دۆلەتتۇر. بۇ خۇددى ئوتتۇرا ئەسىرلەردە ياۋروپا قىتئەسىدە خرىستىئان چېركاۋلىرىنىڭ زوراۋانلىقى ئاستىدا ھۆكۈم سۈرگەن دىن دۆلەتلىرىگە ئوخشاش.

(2) ئىسلام دۆلىتىدە دۆلەت باشلىقى (خەلىپە ياكى رەئىس) خەلق تەرىپىدىن سايلىنىدۇ. بىرىنچى خەلىپە ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ خەلىپىككە سايلانغانلىقى قىسسىسىمۇ بۇنىڭ بىر دەلىلىدۇر. چۈنكى خەلىپىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزى تەيىنلەپ قويغان ئەمەس، بەلكى ئۇنى مۇسۇلمانلار كېڭەشىش ئارقىلىق سايلاپ چىققان ئىدى. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب، ئوسمان ئىبنى ئاففان ۋە ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب قاتارلىق خەلىپىلەرمۇ شۇ تەرىقىدە سايلانغان. ئۇلارنىڭ ھېچبىرىنى ئالدىنقىسى تەيىنلەپ قويغان ئەمەس. ئەمما دىن

---

(1) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «فىقھۇددەۋلە فىل ئىسلام» ناملىق ئەسىرىنىڭ 58- بېتىدىن.
(2) ئال ئىمران سۈرىسى 159- ئايەت .
(3) شۇرا سۈرىسى 38- ئايەت.

دۆلىتىدە سايلاش بولمايدۇ، دۆلەت باشلىقى دىنىي ماقامىنىڭ بىۋاسىتە بۇيرۇقى بىلەن تەيىنلىنىدۇ ياكى دىنىي ماقامنىڭ ئۆزى بولىدۇ.

(3) ئىسلام دۆلىتىدە دۆلەت باشلىقى ئىسلام شەرىئىتى تەرىپىدىن قويۇلغان شەرتلەر ۋە چەكلىمىلەر دائىرىسىدە ئىش كۆرىدۇ. باشلىق خاتالاشسا خەلقنىڭ قارشى چىقىش ۋە ئۇنى مەنسىپىدىن ئېلىۋېتىش هوقۇقى بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «باشلىققا بويسۇنۇش پەقەت شەرىئەتنىڭ بەلگىلىمىلىرىنىڭ دائىرىسى ئىچىدە بولىدۇ»[1] دېگەن هەدىسى بۇنى كۆرسىتىدۇ. ئەمما دىن دۆلىتىدە دۆلەت باشلىقى مۇتلەق ئەركىن بولۇپ، پۈتۈن ئىشلاردا ئۇنىڭ دېگىنى دېگەن بولىدۇ. خەلقنىڭ ئۇنىڭغا قارشى چىقىش هوقۇقى بولمايدۇ. قارشى چىققۇچىلار هامان «كاپىر» لىققا هۆكۈم قىلىنىپ ئېغىر جازالارغا يولۇقىدۇ.

(4) ئىسلام دۆلىتىدە دۆلەت باشلىقىغا بويسۇنۇش ئاللاھقا ئاسىيلىق بولمايدىغان ئىشلار دائىرىسىدە بولىدۇ. باشلىق مۇسۇلمانلىققا توغرا كەلمەيدىغان بىرەر قانۇن چىقارسا، ئىسلام دۆلىتى تەركىبىدىكى هەر قانداق بىر پۇقرانىڭ ئۇنىڭغا قارشى چىقىش هوقۇقى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى پەرزدۇر. چۈنكى بۇ هەر بىر مۇسۇلمان ئۈچۈن پەرز بولغان " ئەمر-مەرۇپ، ۋەز – نەسىھەت" قاتارىغا كىرىدىغان ئىش. بىرىنچى خەلىپىنىڭ «مەن ئاللاھقا ئىتائەت قىلغان مۇددەتچە ماڭا بويسۇنۇڭلار، ئەگەر مەن ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلسام، ماڭا بويسۇنۇشقا بولمايدۇ. ياخشى ئىش قىلسام ماڭا ياردەم قىلىڭلار، ئەگەر يامان قىلسام ماڭا قارشى چىقىڭلار» دېگەن سۆزى، ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مەسجىدتە مۇنبەرگە چىقىپ تۇرۇپ، ئۆيلىنىشتىكى مەھرى ھەققىنىڭ كۈندىن-كۈنگە زىيادىلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن ئەپسۇسلىنىپ، ئۆيلىنىش مەھرىنى 400 دىرھەمدىن ئاشۇرىۋەتمەسلىك ھەققىدە ۋەز-نەسىھەت قىلغاندا، بىر ئايال ئورنىدىن تۇرۇپ، «ئى ئەمىرۇلمۇئمىنىن! ئاللاھ قۇرئاندا[ئۇلارنىڭ بىرىگە كۆپ مىقداردا مەھرى بەرگەن بولساڭلارمۇ ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسىنى قايتۇرۇۋالماڭلار] دېگەن تۇرسا، سىز كىشىلەرنى ئاياللارغا كۆپ مەھرى بېرىشتىن مەنئى قىلامسىز؟»دېگەندە، ئۆمەرنىڭ كەمتەرلىك بىلەن «ئۆمەر خاتالاشتى، بۇ ئايال توغرا قىلدى»[2] دېگەنلىكى ۋە سۆزىدىن قايتقانلىقى بۇنى ئىپادىلەيدۇ.

ئەمما دىن دۆلىتىدە ھاكىمىيەت ئۈستىدىكىلەرگە قارشى چىقىش دىنغا قارشى چىققانلىق ھېسابلىنىدۇ. ئۇلارغا شەرتسىز ئىتائەت قىلىش تەلەپ قىلىنىدۇ. ياۋروپادا خەلقنى جاق تويغۇزغان ۋە ئۇلارنى «دىن» دېگەن ئاتالغۇدىنمۇ قاتتىق نەپرەتلىنىدىغان دەرىجىگە كەلتۈرۈپ قويغان سەۋەبنىڭ بىرى بۇ ئىدى.

(5) ئىسلام دۆلىتىنىڭ دۆلەت باشلىقى ئۆزىنى خەلقنىڭ ۋەكىلى دەپ تونۇيدۇ. شۇڭا ۋاپادار خەلىپە ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز خەلىپىلىككە سايلانغان ۋاقتىدا، مۇسۇلمانلار ئاممىسىغا قىلغان تۇنجى نۇتقىدا: «ئەي خالايىق! مەن بۇ مەسئۇلىيەتنى مېنىڭ ئىختىيارىمسىز ھالدا ئۈستۈمگە ئېلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالدىم، ئەڭ ياخشىسى سىلەر بۇ ئامانەتنى مەندىن ئېلىڭلار، ئۆزۈڭلار

(1) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) بەيھەقى ۋە ھاكىم رىۋايىتى.

خالىغان بىرىنى سايلىۋېلىڭلار»[1] دېگەن. لېكىن پۈتۈن خەلق ئاممىسى ئۇنىڭ بۇ ئۆزرىسىنى قوبۇل قىلمىغان ۋە ئۇنىڭ خەلىپىلىكىگە ھەممە بىردەك رازى ئىكەنلىكىنى ھەممە بىر ئاۋازدا سۆزلىگەن. ئاندىن ئۇ سۆزىگە داۋام قىلىپ: «ئەي خالايىق! ئاللاھقا ئىتائەت قىلمىغان كىشىگە بويسۇنۇشقا بولمايدۇ. مەن ئاللاھقا ئىتائەت قىلغان مۇددەتچە ماڭا بويسۇنۇڭلار، ئەگەر مەن ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلسام ماڭا بويسۇنۇش يوق» دېگەن. ئەمما دىن دۆلىتىدە دۆلەت باشلىقى خەلقنىڭ ئەمەس، ئاللاھنىڭ ۋەكىلى ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا ئۇلار ئېيتقان ھەر بىر سۆز دىن ۋە قانۇن ھېسابلىنىدۇ.

مەدىنە ئىسلام دۆلىتىدە گراژدانلارنىڭ ھەق-ھوقۇقلىرى كاپالەت قىلىنغان

1961. سوئال: مەدىنە ئىسلام دۆلىتىدە گراژدانلارنىڭ ھوقۇقى قايسى دەرىجىدە ئىدى؟

جاۋاب: مەدىنە ئىسلام دۆلىتى تەركىبىدىكى مۇسۇلمان، يەھۇدىي، خرىستىئان ۋە مۇشرىكلاردىن تەركىب تاپقان گراژدانلارنىڭ ھەق – ھوقۇقى، ئۆزئارا بىر- بىرىگە يول قويۇپ تىنچلىق ئىچىدە ھايات كەچۈرۈش ئەھۋالى ھازىرقى ئەڭ ئىلغار دېموكراتىك دۆلەتلەرنىڭكىدىن قېلىشمايتتى، ھەتتا بەزى تەرەپلەردە دېموكراتىيىدىنمۇ ئىلگىرىلەپ كەتكەن ئىدى. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدە تۇنجى ئىسلام دۆلىتىنى تەسىس قىلغىنىدا، ئېلان قىلغان 52 ماددىلىق «مەدىنە دەستۇرى» ئىنسانىيەت تارىخىدا، بىر دۆلەتتە ياشايدىغان ھەر قايسى دىندىكىلەرنىڭ ئۆزلىرىنىڭ دىنىي ئېتىقادىنى قوغداش ۋە دىنىي پائالىيەتلىرىنى ئەركىن ئېلىپ بېرىش ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلغان تۇنجى دەستۇر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئەينى ۋاقىتتا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئىلگىرى ۋە كېيىن ھەتتا «دېموكراتىيە» ۋە «كىشىلىك ھوقۇق» دېگەنلەر مەيدانغا كېلىشتىن بۇرۇنقى يېقىنقى ئەسىرلەردىمۇ مىسلى كۆرۈلۈپ باقمىغان تەڭداشسىز دەستۇر سانىلىدۇ.

مەدىنە دەستۇرى ۋە ئۇنىڭ جارىي قىلدۇرۇلۇشى

1962. سوئال: «مەدىنە دەستۇرى» دېگەن نېمە؟

جاۋاب: «مەدىنە دەستۇرى» مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدە ياشايدىغان مۇسۇلمانلار، يەھۇدىيلار، خرىستىئانلار ۋە مۇشرىكلارنىڭ مەدىنە دۆلىتى تەركىبىدىكى گراژدانلىق ھوقۇقى، كىشىلىك ۋە ئىجتىمائىي، سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي بارلىق ھەق – ھوقۇقلىرى، ئېتىقاد ئەركىنلىكى، ۋەتەننى تاشقى كۈچلەرنىڭ قانداقلا بىر ھۇجۇمىدىن بىرلىكتە مۇداپىئە قىلىش

(1) ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز ئەمەۋىيلەر خەلىپىلىكىنىڭ 7- خەلىپىسى، ئىسلام تارىخىدا ساھابىلاردىن خۇلافائۇرراشىدۇن دەپ ئاتالغان ئۆلگىلىك 4 خەلىپىنىڭ بەشىنچىسى، ھىجرىيە 61- يىلى (680،) مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدە دۇنياغا كەلگەن بولۇپ، ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ ئوغلى ئاسىمنىڭ قىزى لەيلانىڭ ئوغلىدۇر. مۇنداقتا ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىزى ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ چەۋرىسى ھېسابلىنىدۇ. مىلادىيە 717- يىلىدىن 720- يىلىغا قەدەر (ئىككى يېرىم يىل)خەلىپىلىك قىلغان. ئادالەتپەرۋەرلىكى، كەمتەرلىكى، تەقۋادارلىقى، باشقا خەلىپىلەردەك مال – دۇنيا توپلاشقا تىرىشماسلىقى بىلەن شۆھرەت قازانغان بولۇپ، زامانىسىدىكى كۆپلىگەن ئۆلىمالارنىڭ نەزەرىدە ئەڭ ئۆلگىلىك خەلىپىلەر سانالغانلىقتىن، خۇلافائۇرراشىدۇن - ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر، ئوسمان ۋە ئەلى قاتارلىق ئۆلگىلىك خەلىپىلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالغان. ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز 101- ھىجرىيىتە (720م) ھازىرقى سۈرىيىنىڭ ھەلەب شەھىرىگە يېقىن دىر سەمئان دېگەن يېرىدە ۋاپات بولۇپ، شۇ جايغا دەپنە قىلىنغان. ئىشەنچلىك رىۋايەتلەرگە كۆرە، ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز قول ئاستىدىكى ۋالىيلاردىن بىرىنىڭ زەھەر بېرىشى بىلەن قەستلەپ ئۆلتۈرۈلگەن.

مەجبۇرىيىتى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، كېلىشىم ياكى شەرتنامە خاراكتېرلىك بايانىنامە ئىدى.

«مەدىنە دەستۇرى» يەنە«كىشىلىك ھوقۇق» بايانىنامىسىنى ئىنسانىيەت تارىخىدا تۇنجى بولۇپ، ئېلان قىلىنغان دەستۇر سانىلىدۇ. بۇ دەستۇرنىڭ كۆپ دىنلىق دۆلەتتە، گراژدانلارنىڭ دىنىي جەھەتتە توقۇنۇشسىز ھالدا تىنچلىق ئىچىدە ھايات كەچۈرۈشىنىڭ ئۇلگىلىرى تۆۋەندىكى ماددىلاردا ئورۇن ئالغان:

-مەدىنە ئىسلام دۆلىتى تەركىبىدىكى ھەر بىر گراژدان ھەق – ھوقۇقلاردا، دىنىي ئېتىقاد ۋە ھەركىم ئۆز دىنىغا كۆرە ئىبادەت قىلىش ئەركىنلىكىدە، مەجبۇرىيەتلەردە، سوت ئالدىدا ۋە جازادا ئوخشاشتۇر.

- مەدىنە ئىسلام دۆلىتى تەركىبىدىكى مۇھاجىرلاربىلەن ئەنسارلار ئۆزئارا دىنىي قېرىنداشلاردۇر.

- يەھۇدىيلار بىلەن مۇسۇلمانلار بىر ئۇممەتتۇر. بىر-بىرىگە زۇلۇم ياكى ئادالەتسىزلىك قىلىشقا، بىر-بىرىگە قارشى سىرتقى كۈچلەر بىلەن بىرلىششكە بولمايدۇ.

- خرىستىئانلار مەيلى زېمىنىنىڭ شەرقىدە، مەيلى غەربىدە، مەيلى يېقىندا ياكى يىراقتا بولسۇن، مەيلى ئەرەب ياكى ئەجەم بولسۇن، ئىسلام دۆلىتى ئۇلارنى ۋە ئۇلارنىڭ ئىبادەتگاھلىرىنى قوغدايدۇ.

- مەدىنە ئىسلام دۆلىتىگە تەۋە خرىستىئانلار ئەگەر چېركاۋ سېلىشقا ياكى رېمونت قىلىشقا ھاجەتلىك بولسا، دۆلەتنىڭ ئۇلارغا بۇ ئىشتا ياردەم قىلىش مەجبۇرىيىتى بار. ھەقسىزلىكلەرگە ۋە دۈشمەنلىككە قارشى تۇرۇش پۈتۈن گراژدانلارنىڭ ئورتاق مەجبۇرىيىتىدۇر.

- ھاكىم بىلەن مەھكۇم (رەئىس بىلەن پۇقرا) قانۇن ئالدىدا باپباراۋەردۇر[1].

ئىسلام دۆلىتى باشقا دىنلارغىمۇ يول قويغان

1963. سوئال: ئىسلام دۆلىتى باشقا دىنلارنى ئېتىراپ قىلغانمۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دۆلىتى ئۇزۇن ئەسىرلىك ئىنسانىيەت تارىخىدا باشقا دىنلارنىمۇ ئېتىراپ قىلىپ، ھەر بىر دىنىنىڭ ئەھلىگە ئېتىقاد ئەركىنلىكىنى بەرگەن تۇنجى دۆلەتتۇر. شۇڭا 14 ئەسىرلىك ئىسلام تارىخى جەريانىدا، ئىسلام دىنى بىرەر دىنغا ياكى شۇ دىنىنىڭ ئەھلىگە قارشى ئۇرۇش ئاچقىنى يوق. بۇنىڭغا باشقا دىنلارغا مەنسۇپ ئالىملارمۇ گۇۋاھتۇر. مۇسۇلمانلار پەقەت ئىسلام دەۋىتىگە قارشى چىققان، خەلقنى ھەق دىنىنىڭ چاقىرىقىنى ئاڭلاش پۇرسىتىدىن مەھرۇم قىلغان، ئىسلام دەۋىتىنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن بارغان ئەلچىلەرنى ئۆلتۈرىۋەتكەن ۋە ئىسلام دۆلىتىگە تەھدىد سالغان مۇستەبىد ھاكىمىيەتلەر بىلەن ئۇرۇشۇپ، ئۇلارنىڭ تەۋەلىكىدىكى خەلقنى باشلىقلىرىغا چوقۇنۇشنىڭ خارلىقىدىن ئازاد قىلىپ، بىر ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىدىغان، ئىنسانلاردىن قورقمايدىغان ئەزىزلىققا ئېلىپ چىققان. چۈنكى ئىسلام دىنى ئالەمشۇمۇل بىر دىن. ئۇنىڭ دەۋىتى يەر يۈزىدىكى پۈتۈن ئىنسانىيەتكە قارىتىلغان. مۇھەممەد

(1) مىسىرلىق ئىسلام مۇتەپەككۇرى دوكتور مۇھەممەد مۇختار مەھدىينىڭ «مەدىنە دەستۇرى ۋە مۇسۇلمان ئەمەسلەر بىلەن مۇئامىلە قىلىش پىرىنسىپى» دېگەن ماۋزۇدا سۆزلىگەن لېكسىيىسىدىن. «مىسىردا چىقىدىغان «ئەتتىبيان» ژۇرنىلى 2009- يىلى يانۋار سانى».

ئەلەيھىسسالام ئىسلام دىنىنى بارلىق ئىنسان ئەۋلادىغا يەتكۈزۈش ۋە زېپىسى ئۈستىگە يۈكلەنگەن بىر پەيغەمبەر ئىدى. ئۇنىڭ ھەر قايسى پادىشاھلارغا ئىسلام ئەلچىلىرىنى ئۇرماستىن ئەۋەتىپ، ئۇلارنى ئەڭ ئۈلگىلىك دەۋەت ئۇسۇللىرى ئارقىلىق ئىسلامغا دەۋەت قىلغانلىقىمۇ بۇ سەۋەبتىن ئىدى.

ئەمما باشقا دىندىكىلەر، ھەتتا ساماۋىي دىنلارغا ئېتىقاد قىلىدىغانلارمۇ باشقىلارنىڭ دىنىنى ياكى ئۇلارنى ئېتىراپ قىلىش دېگەننى تېخى يېقىنغىچە بىلمەيتتى. مىلادىيىدىن بۇرۇنقى بۇختەنەسسەر قوشۇنلىرىنىڭ پەلەستىندىكى يەھۇدىيلارنىڭ ئۆلىمالىرىنى ۋە ئىشقا يارايدىغان ئادەملىرىنى قىرىپ تۆگىتىپ، ئىبادەتگاھلىرىنى كۆيدۈرۈپ تاشلاپ، قالغان پۇقرالىرىنى بابىلغا ئەسىر قىلىپ ئېلىپ كەتكەنلىكى، مىلادىيە 3- ئەسىرگىچىلىك (ئىمپېراتور كونستانتىپىن خرىستىيان دىنىنى قوبۇل قىلغانغا قەدەر) رىملىقلارنىڭ خرىستىيانلارنى بۇددىستىلىقتا زورلىغانلىقى ۋە مۇتلەق كۆپ سانلىقىنى قىرىپ تاشلىغانلىقى، 14- ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا، ئىسپانىيىدە خرىستىيان چىركاۋلىرى قۇرغان «تەپتىش مەھكىمىلىرى»نىڭ ياۋروپا بۇددىستلىرىنى كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرگەنلىكى ۋە يېقىنقى ئەسىرلەردە باشقا دىندىكىلەر قوزغىغان دىنىي ئۇرۇشلار بۇنىڭ مىسالىدۇر.

مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالانىڭ ﴿ئاللاھتىن باشقىسىغا چوقۇنىدىغانلارنىڭ ئىلاھلىرىنى سۆكمەڭلار﴾[1] دېگەن ئەمرى بويىچە ئىش كۆرگەنلىكتىن، ھېچقانداق بىر دىنىنى ياكى ئۇنىڭ ئەھلىنى خورلىغان ياكى سۆككەن ئەمەس. ئەمما باتىل دىنلارنىڭ باتىللىقىنى ئىلمىي يوسۇندا بايان قىلىش باشقا مەسىلە. مۇسۇلمانلار قەدىمدىن بىرى مۇشۇنداق ئېسىل پرىنسىپلار دائىرىسىدە ئىش ئېلىپ بارغان تۇرۇقلۇق، ياۋروپانىڭ بەزى دۆلەتلىرىدىكى بۇزغۇنچىلارنىڭ پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلۇغ ماقامىغا ۋە شەنىگە تىل ئۇزارتىپ، ھەجۋى رەسىملارنى سىزىشى ھەقىقەتەن ھەددىدىن ئاشقانلىق ئەمەسمۇ؟! مۇسۇلمانلار قايسىبىر دىنىنىڭ ئىلاھلىرىنى ياكى مۇقەددەس بىلىدىغان شەخسلىرىنى سۆككەن؟

دىنلارنى ۋە دىنىي مۇقەددەسلەرنى قانۇنلۇق ھالدا قوغداش پىكرى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىدا تېخى ئەمدىلا تارتىشىلىۋاتقان بولسا، ئىسلام دىنى مۇندىن 14 ئەسىر ئىلگىرىكى چاغلاردىلا «دىنلارنى ۋە ئۇ دىنلارغا ئېتىقاد قىلغۇچىلارنى كەمسىتمەسلىك، ھەر بىر دىن ئەھلىگە ئۆز دىنىنى ساقلاپ قېلىش ۋە خالىغان دىنغا ئەركىن ئېتىقاد قىلىش» ھۆررىيىتىنى يۇقىرىقى «مەدىنە دەستۇرى»نىڭ ماددىلىرى ئىچىدە ئېلان قىلىپ، ئۇنى رەسمىي ئەمەلىيلەشتۈرگەن ئىدى.

ئىسلام دۆلىتى يەھۇدىي ۋە خرىستىيانلاردىن ئىبارەت ساماۋىي دىنغا مەنسۇپ كىشىلەرنىڭ دىنلىرىنى ئېتىراپ قىلىپلا قالماستىن، مەجۇسىيلەرنىڭ دىنىنىمۇ ئېتىراپ قىلىپ، ئۇلارغا ئەھلى كىتابقا ئوخشاش مۇئامىلە قىلىشنى بەلگىلىگەن.

ئىسلام دۆلىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى

1964. سوئال: ئىسلام دۆلىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى نېمە؟

جاۋاب: ئىسلام دۆلىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى ئىسلام شەرىئىتىنىڭ ئۆزى بولۇپ، قۇرئان

(1) ئەنئام سۈرىسى 108- ئايەت.

كەرىم بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىگە مۇجەسسەم بولغان ئەقىدە، ئىبادەت، ئەخلاق، مۇئامىلە، كىشىلىك ۋە كوللېكتىپ ئالاقىلار، دۆلەت تۈزۈمى، دۆلەتنىڭ تاشقى ئەللەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى، مۇئامىلىسى، جىنائىي ئىشلار قانۇنى قاتارلىق بىر يۈرۈش قائىدە – تەرتىپلەرنى ۋە نىزاملارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىسلام دۆلىتى يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك، دىن ئادەملىرى باشقۇرىدىغان دىن دۆلىتى ياكى ئاتىدىن بالىغا مىراس قالىدىغان ئېمپىراتورلۇق دۆلىتى ياكى "دىن بىزنىڭ ئىشلىرىمىزغا ئارىلاشمىسۇن" دەيدىغان سېكۇلارىزم دۆلىتى ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ شەرىئىتى ھۆكۈم سۈرىدىغان، باشلىقلىرى خەلق تەرىپىدىن ئەركىن سايلىنىدىغان خەلق دۆلىتىدۇر[1].

1965. سوئال: ئىسلام دۆلىتىنىڭ دېموكراتىيىدىن ئارتۇقچىلىقى نېمە؟

جاۋاب: مۇندىن 14 ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىت ئىلگىرى مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىدە قۇرۇلغان ئىسلام دۆلىتى ئىنسانىيەت تارىخىدا تۇنجى قېتىم ھەقىقىي مەنىدىكى دېموكراتىيىنىڭ ئۇلىنى تۇرغۇزغان ۋە ئەمەلدە تەتبىقلاپ كۆرسەتكەن، شۇنداقلا ھازىرقى دېموكراتىيەلەردىنمۇ ئىلگىرىلەپ كەتكەن ئىدى. مىسىرلىق مەشھۇر مۇتەپەككۇر دوكتور شاۋىي مىسىرنىڭ «ئەل ۋەفد» گېزىتىنىڭ 1986- يىلى 11- سېنتەبىر سانىدا ئېلان قىلغان بىر ماقالىسىدا مۇنداق دېگەن: «ھەقىقىي ئىسلام ھازىرقى دېموكراتىيە دەستۇرلىرىدىن ئۈستۈنلۈككە ئىگە. بۇنى مۇنداق ئىككى جەھەتتىن چۈشەندۈرۈشكە بولىدۇ:

(1) شەرىئەتنىڭ ھۆكۈمرانلىق پىرىنسىپى ئىنسانلار تەرىپىدىن تۈزۈلگەن قانۇنلارنىڭ ھۆكۈمرانلىق پىرىنسىپىدىن ئۈستۈندۇر. چۈنكى دۇنيادىكى ئەڭ ئىلغار دېموكراتىيە قانۇنلىرىنى لايىھىلىگۈچى ئورگانلارمۇ- مەيلى ئۇلار پارلامېنت بولسۇن، مەيلى دۆلەت رەئىسى بولسۇن، مەيلى باشقا قايسىبىر تەرەپ بولسۇن – قانۇن چىقىرىشتا قەيتسىز ۋە شەرتسىز ئورگانلار بولۇپ، ئۆزلىرى قانۇن چىقارغۇچىلار بولغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ سالاھىيىتى چەكسىز بولىدۇ. شۇڭا قانۇن چىقىرىش ئورگانلىرى قانۇندىن خالىغان ماددىلارنى ئېلىپ تاشلاپ، خالىغانلىرىنى كىرگۈزەلەيدۇ. ئەمما ئىسلامدا شەرىئەتنىڭ ھۆكۈمرانلىقى دۆلەتنىڭ پۈتۈن ئورگانلىرىنى، ھەتتا قانۇن چىقارغۇچى ئورگانلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقتىن، ھېچكىم شەرىئەتنىڭ بەلگىلىمىلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ياكى ئۆزگەرتىش ھوقۇقىغا ئىگە ئەمەس. (چۈنكى ئاللاھنىڭ تۈزگەن قانۇنى ھەر زامان ۋە ھەر ماكانغا يارايدىغان خۇسۇسىيەتكە ئىگە. ئەمما يېڭىدىن مەيدانغا كەلگەن، قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىسلەردە ھۆكۈمى بەلگىلەنمىگەن مەسىلىلەردە، قانۇنشۇناسلار ئىجتىھاد يولى بىلەن ئىش كۆرىدۇ- ئا).

(2) ئىسلام دىنىنىڭ قانۇن چىقىرىش ۋە يۈرگۈزۈش ئورگانلىرىغا دۆلەتنىڭ كونتروللىقىدىن مۇستەقىل ھالدا ئىش كۆرۈش ھوقۇقىنى بېرىش پىرىنسىپى ھازىرقى ئەڭ ئىلغار دېموكراتىيە قانۇنلىرىدىمۇ تېپىلمايدۇ. شۇڭا قەدىمقى ۋە ھازىرقى بارلىق قانۇن كىتابلىرىدىكى«قانۇن دۆلەتنىڭ خاھىشىنى ئىپادىلەيدۇ» دەيدىغان سۆز ئىسلامدا قەتئىي مەۋجۇد ئەمەس.

ھازىرقى دېموكراتىيە قانۇنلىرىنىڭ پىكىر، ئېتىقاد ۋە تەشۋىقات ئەركىنلىكىدىن باشلاپ كۆپلىگەن ئىشلاردا ئىنسانلارنىڭ ھۆررىيىتىگە كاپالەت قىلغانلىقىنىمۇ ئىنكار قىلغىلى

---

(1) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «فىقھۇددەۋلە فىل ئىسلام» ناملىق ئەسىرىنىڭ 30- بېتىدىن.

بولمايدۇ»(1).

دېموكراتىيە بىلەن ئىسلام دىنىنىڭ مۇناسىۋىتى

1966. سوئال: دېموكراتىيە دېگەن نېمە؟

جاۋاب: دېموكراتىيىنى ئاكادېمىيىلىك ئاتالغۇلارغا ھاجەت بولماستىن، ئاددى تىل بىلەن ئىپادىلىگەندە، خەلق ئۆزلىرىنىڭ باشلىقلىرىنى ئۆزلىرى تاللاپ چىقىشى، ئۇلار ياقتۇرمايدىغان بىرىنىڭ ئۇلارغا مۇسەللەت بولىۋالماسلىقى، ئۇلار قوبۇل قىلالمايدىغان قانۇن – پىرىنسىپلارنى ئۇلارغا تاڭماسلىقى، پۇقرالارنىڭ باشلىقلىرىدىن ھېساب ئېلىش، خاتالاشسا ئۇلارغا قارشى چىقىش ھوقۇقى بولىشى دېگەنلىكتۇر. مانا بۇ، ھەقىقىي مەنىدىكى دېموكراتىيىدۇر.

1967. سوئال: ھەقىقىي دېموكراتىيە بىلەن ئىسلام دىنىنىڭ مۇناسىۋىتى بارمۇ؟

جاۋاب: دېموكراتىيىنى غەربىي ئىسلاھات بويىچە چۈشەنگەن كىشىلەرگە ئايانكى، ھەقىقىي مەنىدىكى دېموكراتىيە ئىسلام دىنىنىڭ ئىجادىيىتىدۇر! تارىختىن بۇيانقى مۇستەبىت ھاكىممۇتلەقلەرنىڭ تۈرلۈك زۇلۇملىرىدىن قۇتۇلۇشنىڭ يوللىرىنى ئىزدەش، ھاياتلىقنىڭ ئۇزۇن ئەسىرلىك تەجرىبىلىرىدىن پايدىلىنىش نەتىجىسىدە، ئىنسانلار تېخى يېقىنقى يىللاردىن بېرى ئوتتۇرىغا چىقارغان دېموكراتىيە تۈزۈمى ئىسلام دىنى 14 ئەسىر ئىلگىرى تۇنجى قېتىم قارار قىلغان ھەق – ھوقۇقلارنىڭ بىر قىسمىدۇر. مەسىلەن: ئىسلام دىنىدا دۆلەت باشلىقىنى پەيغەمبەر تەيىنلەپ بەرمەيدۇ، بەلكى ئۇنى خەلق ئۆزى سايلاپ چىقىدۇ. ئىسلام دىنى جامائەت ياقتۇرمايدىغان بىرىنىڭ ئۇلارغا نامازدا ئىمام بولىشىنى يامان كۆرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە: «ئۈچ خىل ئادەمنىڭ ئوقۇغان نامىزى قوبۇل بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ بىرى جامائەت ياقتۇرمايدىغان ئىمام...»(2). نامازدىكى ئەھۋال شۇنداق بولغان يەردە، پۈتۈن ھاياتلىق ۋە بارلىق سىياسەت ئىشلىرىدا ئەھۋال قانداق بولىشى كېرەك؟ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەرنىڭ ئەڭ ياخشى باشلىقلىرىڭلار سىلەر ياقتۇرىدىغان ۋە ئۇلارمۇ سىلەرنى ياقتۇرىدىغان، سىلەر ئۇلارغا ياخشى تىلەكلەرنى تىلەيدىغان، ئۇلارمۇ سىلەرگە ياخشى تىلەكلەرنى تىلەيدىغان كىشىلىرىڭلاردۇر. سىلەرنىڭ ئەڭ يامان باشلىقلىرىڭلار سىلەر ياقتۇرمايدىغان، ئۇلارمۇ سىلەرنى ياقتۇرمايدىغان، سىلەر ئۇلارغا لەنەت ئوقۇيدىغان، ئۇلارمۇ سىلەرگە لەنەت ئوقۇيدىغان كىشىلىرىڭلاردۇر»(3).

مىسىرلىق ئاتاغلىق يازغۇچى ۋە ئىسلام مۇتەپەككۇرى ئۇستاز ئابباس ئاققاد ھازىرقى دېموكراتىيە تۈزۈمىنىڭ جەۋھىرى ئىسلام دىنىدىن كەلگەنلىكىنى دەلىللەپ «ئىسلام دېموكراتىيىسى» ناملىق بىر كىتاب يازغان. كېيىنچە، ئۇنىڭدىنمۇ ئىلگىرىلەپ مىسىرلىق ئىسلامىي يازغۇچى ئۇستاز خالىد مۇھەممەد خالىد ھازىرقى دېموكراتىيە تۈزۈمىنى ئىسلامنىڭ ئۆزى دەپ تەسۋىرلىگەن. دېمەك، ھەقىقىي مەنىدىكى دېموكراتىيە ئىسلامنىڭ روھىغا مۇۋاپىقلىشىدۇ(4).

---

(1) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «فىقھۇددەۋلە فىل ئىسلام» ناملىق ئەسىرىنىڭ 38-39- بەتلىرىدىن.
(2) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.
(3) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.
(4) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «فىقھۇددەۋلە فىل ئىسلام» ناملىق ئەسىرى 145- 146- بەتلەر.

ھازىرقى زاماندا، دۇنيانىڭ ھېچقانداق يېرىدە ھەقىقىي ئىسلام دۆلىتىنىڭ ئۈلگىسىنى تاپقىلى بولمايدۇ.

1968. سوئال: ئۇنداقتا نېمە ئۈچۈن ھازىرقى مۇسۇلمان دۆلەتلىرىدە دېموكراتىيە بولمايدۇ؟

جاۋاب: مەسىلىنىڭ تۈگۈنى بۇ يەردە. ئەگەر ھازىرقى ئىسلام دۆلەتلىرىدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تەسىس قىلغان ھەقىقىي ئىسلام دۆلىتىنىڭ ئەندىزىسى ياكى ئەمەلىيىتى بولسا ئىدى، مۇسۇلمانلار بۈگۈنكىدەك خورلۇققا، ئېزىلىشكە ۋە كۆچلۈكلەرگە بېقىندى بولۇپ ھايات كەچۈرۈشكە مۇپتىلا بولمىغان بولاتتى.

مۇسۇلمانلاردا سىياسىي ئىستىبدات دەۋرىنىڭ باشلىنىشى

1969. سوئال: مۇسۇلمانلاردا سىياسىي ئىستىبدات دەۋرى قاچان باشلانغان؟

جاۋاب: مۇسۇلمانلارنىڭ ئاۋۋالقى تۆت خەلىپىسىنىڭ زامانىدىن كېيىنكى ئۇزۇن يىللىق تارىخى جەريانىدا كەتكۈزۈپ قويغان ئەڭ مۇھىم نەرسىسى ۋە ئەڭ چوڭ خاتالىقى ئىسلام دىنىنىڭ كېڭەش ۋە ئەركىن سايلام پرىنسىپىنى ئەمەلگە ئاشۇرالمىغانلىقى ئىدى.

ئۈلگىلىك خەلىپىلەر[1] دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە، بىر قانچە كىشىنىڭ خاتالىقى سەۋەبلىك، كېڭەش ۋە سايلام بويىچە ئىش كۆرىدىغان ئۈلگىلىك" ئىسلام خەلىپىلىكى" ئاتىدىن بالىغا مىراس قالىدىغان ئىمپېراتورلۇق تۈزۈمىگە ئايلىنىپ قالغان[2]. ئەينى ۋاقىتتىكى ساھابىلار بۇ ئىشقا قارشى چىققان ۋە قەتئىي رازى بولمىغان. ھەتتا بەزى ساھابىلار بۇ تۈزۈمنى قەدىمقى ئىرانلىقلارنىڭ ئاتىدىن بالىغا قالىدىغان تەخت مىراسخورلىقى تۈزۈمىگە ئوخشىتىپ «كىسرالىق تۈزۈمى» دەپ ئاتىغان[3].

---

(1) ئۈلگىلىك خەلىپىلەر – خۇلەفائۇرراشىدۇن – ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر ئىبنى خەتتاب، ئوسمان ئىبنى ئاففان ۋە ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب قاتارلىق ئاۋۋالقى 4 چوڭ خەلىپىنى كۆرسىتىدۇ.

(2) ئەھلى سۈننە مەزھىبىدە، ساھابىلارغا تىل ئۇزىتىشقا بولمايدۇ، چۈنكى ئۇلار ئىسلام ئۈممىتى ئۈچۈن ئومۇمەن ئۈلگىلىك كىشىلەردۇر. شۇڭا ئۇلارنىڭ بەزىسىدىن سادىر بولغان نالايىق ئىشلارنى ۋە ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا يۈز بەرگەن بەزىبىر زىددىيەتلەرنى ئۇلارنىڭ "ئىجتىھادتىكى خاتالىق"ى دەپ تونۇيمىز. بۇنىڭغا پۈتۈن ئەھلى سۈننى ئۆلىمالىرى بىردەك ئىتتىپاقتۇر.

(3) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «فىقھۇددەۋلە فىل ئىسلام» ناملىق ئەسىرى 144- بەت.

تۈنجى ئىسلام دۆلىتىنىڭ ئۆرنەكلىرى

1970. سوئال: ئىسلامدىن بۇرۇنقى ئەرەبلەردە ھاكىمىيەت تۈزۈمى قانداق ئىدى؟

جاۋاب: ئىسلامدىن بۇرۇنقى ئەرەبلەردە بىرلا ھاكىمىيەت ئاستىدا ياشاش ئادىتى بولماستىن، ھەر بىر قەبىلىنىڭ ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل قەبىلە باشلىقلىرى بار ئىدى. ئەرەبلەر ئۆز ئارىسىدىكى جېدەل – ماجىرالار ۋە ھۆكۈم تەلەب قىلىدىغان ھەر قانداق بىر ئىشتا ئۆزلىرىنىڭ قەبىلە باشلىقلىرىغا مۇراجىئەت قىلاتتى. ھەر قەبىلە ئۆزىنى باشقىلاردىن ئارتۇق سانايتتى، شېئىرلىرى ئارقىلىق رەقىب قەبىلىلەرنى سۆكەتتى. بۇ سەۋەبتىن قەبىلىلەر ئوتتۇرىسىدا ھەمىشە دېگۈدەك توقۇنۇشلار ۋە چوڭ كۆلەملىك ئۇرۇشلار يۈز بېرىپ تۇراتتى. ئەرەبلەر ئومۇمەن، ئىجتىمائىي جەھەتتىن تارقاق، سىياسىي جەھەتتىن مۇقىمسىز ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتىن نامراتلىقتا ھايات كەچۈرەتتى.

باشقا ھەر قانداق بىر مىللەت ئەرەبلەرگە نىسبەتەن مەدەنىيەتلىك سانىلاتتى. ئۇ مىللەتلەردە پادىشاھلىق تۈزۈمى ئاللىبۇرۇن يولغا قويۇلۇپ بولغانلىقتىن، بىر قەدەر بىرلىك ئىچىدە ھايات كەچۈرەتتى. ئەمما ئۇلاردا باشلىقلىرىنى ئۆزلىرى سايلاپ چىقىش ئەركىنلىكى يوق بولۇپ، ئاتىدىن بالىغا مىراس قالىدىغان پادىشاھلىق تۈزۈمى سايىسىدا ھايات كەچۈرەتتى.

ئەرەبلەرنى مىللەت قاتارىغا كۆتۈرگەن نەرسە ئىسلام دىنىدۇر

1971. سوئال: ئىسلام دىنى كەلگەندىن كېيىن ئەرەبلەرنىڭ ئەھۋالى قانداق بولغان؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى كەلگەن ۋە ئىسلام ھاكىمىيىتى تىكلەنگەندىن كېيىن، ئەرەبلەر، جۈملىدىن ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان پۈتۈن مىللەتلەر ھەر تۈرلۈك قالاقلىقلاردىن، خۇراپاتلاردىن، ئىنسانلارغا چوقۇنۇشنىڭ خورلۇقلىرىدىن، ئىجتىمائىي مۇقىمسىزلىقلاردىن ۋە سىياسىي تەھدىتلەردىن پۈتۈنلەي ئازات بولۇپ، ئېتىقاد جەھەتتە بىر ئاللاھقىلا ئېتىقاد ۋە ئىبادەت قىلىشتەك ئىززەت – ھۆرمەتكە، ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي جەھەتلەردە مۇقىملىق، بىرلىك، باراۋەرلىك ۋە ھۆرلۈككە ئېرىشتى.

ئىسلام دۆلىتىنىڭ تۈنجى رەئىسى

1972. سوئال: ئىسلام دۆلىتىنىڭ تۈنجى رەئىسى كىم ئىدى؟

جاۋاب: پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن ئىسلام دىنىنى ئېلىپ كېلىپ، مۇتلەق ھاكىمىيەت ئاللاھ تائالاغا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ۋە ئۆزىنىڭ ئاللاھ بۇيرىغانلارنى يەتكۈزۈش ۋەزىپىسى بارلىقىنى ئېلان قىلغان ۋە مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ بارغىنىدىن كېيىن، ئۇ جايدا تۇنجى ئىسلام دۆلىتىنى تەسىس قىلغان بولۇپ، بۇ دۆلەتنىڭ تۇنجى ھاكىمى پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بولغان. ھەتتا غەربلىك ئالىملارمۇ بۇنىڭغا ئىقرار. توماس ئارنولد (Sir.T.Arnold) مۇنداق دېگەن: «مۇھەممەد (ئەلەيھىسسالام) بىرلا ۋاقىتتا دىنىنىڭ ۋە دۆلەتنىڭ رەئىسى ئىدى».

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام سۆيگۈ بىلەن ئىتائەت قىلىنغان زات ئىدى

1973. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قانداق رەئىس ئىدى؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆزى دۆلەت رەئىسى، دىنىنىڭ بىردىنبىر رەھبىرى بولسىمۇ، ئۆزىنى ناھايىتى كەمتەر تۇتاتتى، ئەتراپىدىكىلەرگە قىرىنداشىنىڭ قىرىندىشىغا قىلىدىغان مۇئامىلىسىنى قىلاتتى، ھەركىمگە ئىنتايىن مۇلايىم ئىدى، بىرەر كىشىگىمۇ ئازار بەرمەيتتى، قاتتىق سۆز قىلمايتتى. شۇڭا ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا مۇنداق دېگەن: ﴿ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىلەن سەن ئۇلارغا مۇلايىم بولدۇڭ، ئەگەر قوپال، باغرى قاتتىق بولغان بولساڭ، ئۇلار چۆرەڭدىن تارقاپ كېتەتتى﴾[(1)].

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلىنىشىنى ۋە باشقىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىق مۇئامىلە كۆرۈشنى قەتئىي خالىمايتتى، كىشىلەر ئارمان قىلىدىغان ئالىي ئۇنۋانلار بىلەن ئاتىلىشنىمۇ ياقتۇرمايتتى. بەلكى ئۇ ھەمىشە مۇسۇلمانلارغا: «مېنى خرىستىئانلارنىڭ مەريەم ئوغلى ئىسانى ئۇلۇغلىغىنىدەك ئۇلۇغلىماڭلار. مەن پەقەت ئاللاھنىڭ بەندىسىمەن. مېنى "ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى"دەڭلار»[(2)] دەپ تەلىم بېرەتتى.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىنسانىيەتتە بولۇشقا تېگىشلىك گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئەڭ يۇقىرى ئۆلگىسىنى ياشاپ كۆرسەتكەن زات ئىدى. شۇڭا ئاللاھ تائالا ئۇنى ماختاپ: ﴿سەن ھەقىقەتەن بۈيۈك ئەخلاقتا ئىگىسەن﴾[(3)] دېگەن.

شۇ سەۋەبتىن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگەشكەنلەر ئۇنى جېنىدىنمۇ ئارتۇق سۆيەتتى. ئادەتتە مۇتلەق كۆپ سانلىق كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ پادىشاھلىرىغا ياكى قانداقلا بىر باشلىقلىرىغا ئۇلاردىن قورقۇپ ياكى خالىمىسىمۇ مەجبۇرىي ھالدا ئىتائەت قىلسا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدىكىلەر ئۇنىڭغا چەكسىز سۆيگۈ-مۇھەببەت ۋە ۋاپىغا يەتكەن ئىخلاس ھەم ساداقەت بىلەن ئىختىيارىي ئىتائەت قىلاتتى.

---

(1) ئال ئىمران سۈرىسى 159- ئايەت.

(2) ئىمام بۇخارى رىۋايىتى.

3() قەلەم سۈرىسى 4- ئايەت.

ساھابىلارنىڭ پەيغەمبەر سۆيگۈسىدىن ئۆرنەكلەر

1974. سوئال: ساھابىلارنىڭ پەيغەمبەر سۆيگۈسى قايسى دەرىجىدە ئىدى؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدىكى ساھابىلىرى ئۇنى ئاتا-ئانىسىدىن، بالىلىرىدىن ۋە دۇنيادا قىممەتلىك سانالغان ھەر قانداق نەرسىسىدىن ئارتۇق سۆيەتتى. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿پەيغەمبەر مۆمىنلەر ئۈچۈن جانلىرىدىنمۇ چاردۇر﴾[1] دېيىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بولغان سۆيگۈ-ئىخلاسىغا گۇۋاھ بولغان. چۈنكى ساھابىلار ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ۋە ئۇنىڭ قەدىر-قىممىتىنى ھەممىدىن بەك تونۇغان ۋە ئاللاھنىڭ مۇنۇ سۆزىگە ئەستايىدىل قۇلاق سېلىپ شۇ بويىچە ئىش كۆرگەن ئۈلگىلىك كىشىلەر ئىدى. ﴿ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشىنىدىغان بىر قەۋمنىڭ ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە دۈشمەن بولغانلارنى ـ ئۇلارنىڭ ئاتىلىرى، ئوغۇللىرى، يا قېرىنداشلىرى، يا ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بولغان تەقدىردىمۇ ـ دوست تۇتقانلىقىنى كۆرمەيسەن﴾[2].
تۆۋەندە بۇ ماۋزۇدا بەزى ئۈلگىلەر بېرىلىدۇ:

ئەبۇ بەكرىنىڭ ئۇسسۇزلىقى

بىرىنچى خەلىپە ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «ھىجرەت ئەسناسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە ئىدىم، مەن قاتتىق ئۇسساپ كەتكەن ئىدىم، بىر قەدەھ سۈتنى ئەكىلىپ، ئاۋۋال ئۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا سۇندۇم، ئۇنىڭ ئۇنىماسلىقىغا قارىماي، سۈتنى ئاۋۋال ئىچىشكە تەكلىپ قىلىشتا چىڭ تۇرىۋالدىم. ئاخىرى ئۇنى سۈتنى ئاۋۋال ئىچىشكە قايىل قىلدىم. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈتنى ئىچىپ راھەتلەنگەنلىكىنى كۆرۈپ، مېنىڭ ئۇسسۇزلۇقىم بىردىنلا بېسىلىپ قالدى».

ئەبۇ بەكرىنىڭ غەمكىنلىكى

مەككە فەتھى بولغان كۈنى ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئاتىسى ئەبۇ قۇھافە مۇسۇلمان بولىدۇ، بۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن باشلاپ ھەممە شۇنچىلىك زور خوشال بولىدۇ. ھەزرىتى ئەبۇبەكرىنىڭ يىللاردىن بېرى ئارزۇ قىلىپ كەلگەن بۇ ئىشىنىڭ ئەمەلگە ئاشقانلىقىدىن ئالەمچە خوشاللىققا تولۇشى كۈتۈلگەن بۇ كۈندە، ئۇ قاتتىق يىغلاپ كېتىدۇ. بۇنى كۆرگەن ساھابىلار بۇ ئىشقا ھەيران بولۇپ، ئۇنىڭدىن نېمە ئۈچۈن يىغلىغانلىقىنى سورىغاندا، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «ھازىر ئىمان ئېيتقان كىشىنىڭ مېنىڭ ئاتام بولماستىن، بەلكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسى ئەبۇ تالىب بولۇشىنى بەكمۇ ئارزۇ قىلاتتىم، چۈنكى بۇ ئىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى بەكرەك سۆيۈندۈرەتتى».

---

(1) ئەھزاب سۈرىسى 6- ئايەت.
(2) مۇجادەلە سۈرىسى 22- ئايەت.

بىلالنىڭ ھەسرىتى

ئىسلام تارىخىدىكى تۇنجى مۇئەززىن، شۇنداقلا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇئەززىنى ھەزرىتى بىلال رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ[1] پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىغا ئەڭ قاتتىق قايغۇرغان ساھابىلارنىڭ بىرى ئىدى. بىلال پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغاندىن كېيىن، مۇئەززىنلىكنى تاشلايدۇ ۋە شېھىدلىق شەربىتىنى ئىچىش ئارزۇسى بىلەن شامغا بېرىپ جىھادقا قاتنىشىش ئۈچۈن خەلىپە ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رۇخسەت سوراشقا بارىدۇ. ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى ئۇنىڭغا: «ئەي بىلال سەن مەدىنىدە قېلىپ بىزگە مۇئەززىنلىك قىلغىن» دېگەندە، بىلال ئەبۇ بەكرىگە: «ئەگەر سىز مېنى ئۆزىڭىز ئۈچۈن ئازاد قىلغۇچىكەن بولسىڭىز، ئىش سىز دېگەندەك بولسۇن. ئەگەر مېنى ئاللاھ يولىدا ئازاد قىلغان بولسىڭىز، مېنى يولۇمدىن توسماڭ» دەيدۇ. ئەبۇ بەكرى ئۇنىڭغا: «بەلكى مەن سېنى ئاللاھ ئۈچۈن ئازاد قىلغانىتىم» دەيدۇ، بىلال شامغا قاراپ يۈرۈپ كېتىدۇ. يىللاردىن كېيىن مەدىنىگە يېتىپ كېلىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك قەبرىسىگە بېشىنى قويۇپ، ئۇزۇنغىچە يىغلاپ كېتىدۇ. مەدىنە ئەھلى بىلالنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ بىر قېتىم بولسىمۇ ئەزان ئوقۇپ بېرىشىنى ئىلتىماس قىلىدۇ. بىلال مۇنارىغا چىقىپ ئەزاننى باشلاپ «ئەشھەدۇ ئەننە مۇھەممەدەن رەسۇلۇللاھ» دېگەن يەرگە كەلگەندە بۇلۇقلاپ يىغلاپ كېتىپ، ئەزاننى قايتا- قايتا ئۆكسۈپ ئوقۇشقا مەجبۇر بولۇپ قالىدۇ. بىلالنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان مەدىنە ئەھلى ئەر-ئايال، قېرى-ياش ھەممىسى سىرتقا چىقىپ يىغلىشىپ كېتىدۇ. ساھابىلار بۇ كۈننى مەدىنە تارىخىدىكى ئەڭ چوڭ يىغپەزلىك كۈنى دەپ ئاتىغان ئىدى.

سەۋباننىڭ سېغىنىشى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خىزمەتچىسى سەۋبان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن ئايرىلىپ بىر كۈن كەچكىچە يوقاپ كېتىپ، قايتىپ كەلگىنىدە، سەۋبان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كۆرۈپ «يا رەسۇلەللاھ! سىلىنى قاتتىق سېغىنىپ كەتتىم» دەپ ئىچ-ئىچىدىن يىغلاپ كېتىدۇ. بۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «شۇنىڭغىمۇ يىغلاپ كېتەمدىغان» دېگەندە، سەۋبان: «يا رەسۇلەللاھ! ئۇنىڭغىلا ئەمەس، مەن سىلىنىڭ جەننەتتىكى ئالىي ئورۇنلىرىنى ۋە مەندەك بىر ئادەتتىكى بىر كىشىنىڭ ئورنىنى ئويلاپ، سىلى بىلەن جەننەتتە بىر جايدا بولالمايدىغانلىقىم ئۈچۈن قايغۇردۇم» دەيدۇ. شۇ ۋاقىتتا ئاللاھ تائالا: ﴿ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلغانلار ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ نېمىتىگە ئېرىشكەن پەيغەمبەرلەر، سىددىقلار، شېھىدلار ۋە

(1) بىلال رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئەسلىدە ئېفىيوپىيىلىك قارا تەنلىك كىشى بولۇپ، مەككىدىكى ئۇمەييە ئىبنى خەلەف دېگەن ئادەمنىڭ قۇلى ئىدى. بىلال مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن، ئۇمەييە ئۇنى ئىسلامدىن قايتۇرۇش ئۈچۈن تۈرلۈك چارىلىرىنى قوللانغانىنىڭ سىرتىدا، ھاۋانىڭ قاتتىق ئىسسىق ۋاقتىدا، ئوتتەك قىزىپ كەتكەن تاشقا باستۇرۇپ ئازابلىغان. لېكىن بىلالنىڭ جاۋابى: «ئەھەد، ئەھەد» يەنى (ئاللاھ بىر، ئاللاھ بىر) دېيىشتىن ئىبارەت بولغان ۋە ئىمانىدىن قەتئىي يانمىغان. بۇ ۋەقەلىكنى ئاڭلىغان ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنى خوجايىنىدىن قىممەت پۇلغا سېتىۋېلىپ ئازاد قىلغۇچىكەن. بىلالنىڭ ئاۋازىنىڭ چىرايلىقلىقىدىن ئۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇئەززىن قىلىۋالغان ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ ئەھلى جەننەتتى ئىكەنلىكىدىن خەۋەر بەرگەن. بىلال رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىش ئۈچۈن شامغا بېرىپ شۇ جايدا ۋاپات بولغان قەبرىسى ھازىرقى ئىئوردانىيە پايتەختى ئوماندا.

ياخشىلار بىلەن بىللە بولىدۇ. ئۇلار نېمىدېگەن ياخشى ھەمراھلار!﴾[1] دېگەن ئايەتنى چۈشۈرۈش ئارقىلىق سەۋباننىڭ ۋە باشقا مۇسۇلمانلارنىڭ كۆڭلىنى خاتىرجەم قىلىدۇ.

سەۋادنىڭ ئارمىنى

ئۇھۇد غازىتى بولغان كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمان ئەسكەرلىرىنى سەپكە تىزغاندا، ئۇلارغا سەپنى رۇسلاش ئەمرىنى بېرىدۇ، ئەسكەرلەر ھەممىسى سەپنى تۈزەپ تۈپتۈز تۇرىشىدۇ، پەقەت سەۋاد سەپنى تۈزلىمەستىن تۇرىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى كۆرۈپ يەنە ئەسكەرلەرنى سەپنى تۈزەشكە بۇيرۇيدۇ، سەۋاد يەنىلا سەپتە تۈز تۇرمايدۇ. بۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ «سەۋاد سەپنى تۈزلە!» دەيدۇ، سەۋاد «خوش، بولىدۇ» دەپ قويۇپ يەنە سەپنى تۈزلىمەيدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قولىدىكى مىسۋاكنى ئۇنىڭ قورسىقىغا تەككۈزۈپ قويۇپ «سەۋاد! سەپنى تۈزلە» دەيدۇ. سەۋاد بۇ ۋاقىتتا«يا رەسۇلەللاھ! قورسىقىمنى بەك ئاغرىتىۋەتتىڭ» دەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «ئۇنداقتا مەندىن ئىنتىقامىڭنى ئالغىن» دەپ قورسىقىنى ئېچىپ بېرىدۇ ۋە شۇ ھامان سەۋاد پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك قورسىقىنى سۆيۈشكە باشلايدۇ. ئاندىن «مېنىڭ ئارزۇيۇم بۇ ئىدى. چۈنكى بىز ھازىر غازاتقا تەييارلىنىۋاتىمىز، بۈگۈن مەن شېھىد بولۇپ كېتىشىم مۇمكىن، شۇڭا ئاخىرقى قېتىم رەسۇلۇللاھنىڭ مۇبارەك تېنىنى تۇتۇۋالاي دېگەنتىم» دەيدۇ.

مۇئازنىڭ دەردى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇئاز ئىبنى جەبەل رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى يەمەنگە يولغا سالغىنىدا، ئۇنى ئۇزىتىش ئۈچۈن چىقىپ، مۇئازغا: «ئەي مۇئاز! بۇ يىلدىن كېيىن مېنى كۆرەلمەسلىكىڭ مۇمكىن، بەلكى سەن مېنىڭ بۇ مەسجىدىم بىلەن قەبرەمدىن ئۆتۈپ قالىسەن» دېگەندە، مۇئاز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئايرىلىش ئۈچۈن ھەممىدىن ئايرىلىپ قىلىشتەك تۇيۇلغانلىقتىن، خۇددى كىچىك بالىدەك ھۆكىرەپ يىغلاپ كېتىدۇ ۋە ماڭماستىن تۇرىۋالىدۇ. ئاخىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەسەللى قىلىشى بىلەن يولىغا داۋام قىلىدۇ.

ئاتا-ئانام ساڭا پىدا بولسۇن

ئۇھۇد غازىتى بولغان كۈنى مۇسۇلمانلار زور قولدىن بېرىشكە ئۇچرايدۇ ۋە مەدىنە شەھرىگە «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شېھىد بولدى» دېگەن يالغان خەۋەر تارقىلىدۇ. بۇ ۋاقىتتا پۈتۈن مەدىنە ئەھلى قاتتىق قايغۇ-ھەسرەت ئىچىدە قالىدۇ. شۇ ئەسنادا مەدىنىلىك ئاياللاردىن بىرى، ئۇرۇش بولغان جايغا بېرىپ، ئاتىسى، ئاكىسى، ئوغلى ۋە ئېرى قاتارلىق تۇغقانلىرىنى تاپقان بولسىمۇ، ئۇلارغا قاراپ قويماستىن، باشقا بىرىنى ئىزدەپ ئالدىراپ كېتىۋاتقانلىقىغا ھەيران قالغانلاردىن بىرى، ئايالدىن «كىمنى ئىزدەيسىز؟» دېگەندە، ئايال«مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئىزدەيمەن، ئۇ قېنى؟» دەيدۇ، ئۇلار ئايالغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئورنىنى كۆرسىتىپ قويغاندىن كېيىن، ئايال پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ

(1) نىسا سۈرىسى 69- ئايەت.

پېشىدىن تارتىپ تۇرۇپ «ئاللاھقا مىڭ شۈكرى، سىز ئامانلا بولسىڭىز باشقا مۇسىبەتلەر ھېچ نەرسە ئەمەس، ئاتا-ئانام سىزگە پىدا بولسۇن يارەسۇلەللاھ!» دەيدۇ.

رەسۇلۇللاھ ئۈچۈن جېنىم قۇربان

زەيد ئىبنى دەسنە ئىسىملىك بىر ساھابىنى سەفۋان ئىبنى ئۇمەييە ئىسىملىك بىر مۇشرىك ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن قۇرەيش كاتتىلىرىغا ئەۋەتىدۇ، قۇرەيشنىڭ كاتتىسى ئەبۇ سۇفيان ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇشتىن ئاۋۋال ئۇنىڭدىن " ئەي زەيد! ئىپتقىنە، مۇھەممەد سېنىڭ ئورنۇڭدا بولۇپ، ئۆلۈمگە بۇيرۇلسا، سەن ئۆز ئۆيۈڭدە خاتىرجەم ئولتۇرساڭ بۇ ياخشى ئەمەسمۇ؟"دەپ سورايدۇ. زەيد قەتئىيلىك بىلەن"ياق! رەسۇلۇللاھنىڭ پۇتىغا ئاددى بىر تىكەن كىرىپ كېتىشىگىمۇ چىداپ تۇرالمايمەن" دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى كېسىدۇ ۋە ئەبۇ سۇفيان دەيدۇ: «مەن ئىنسانلاردىن بىر ئادەمنىڭ يەنە بىر ئادەمنى مۇھەممەد(ئەلەيھسسالام)نىڭ ساھابىلىرى مۇھەممەد(ئەلەيھسسالام)نى جېنىنى پىدا قىلىش دەرىجىسىدە سۆيگىنىدەك قاتتىق سۆيگەنلىكىنى كۆرمىدىم»

سېغىنىپ تۇرالمىدىم

بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنىڭ ئۆيىگە كېلىپ:« يا رەسۇلەللاھ! سىز مېنىڭ ئۈچۈن جېنىمدىنمۇ چارە سۆيۈملۈكسىز، سىز مېنىڭ ئۈچۈن بالىلىرىمدىنمۇ چارە سۆيۈملۈكسىز، ئۆيۈمدە ئولتۇرغىنىمدا، سىزنى سېغىنىپ تۇرالمىدىم، شۇڭا سىزگە كەلدىم» دەيدۇ. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھسسالام ئۇنىڭغا مۇنۇ ئايەتنى تىلاۋەت قىلىپ بېرىدۇ: ﴿ ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلغانلار ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ نېمىتىگە ئېرىشكەن پەيغەمبەرلەر، سىددىقلار، شېھىدلار ۋە ياخشىلار بىلەن بىللە بولىدۇ. ئۇلار نېمىدىگەن ياخشى ھەمراھلار!﴾(1)

.

(1) نىسا سۈرىسى 69- ئايەت.

غەربلىكلەرنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەققىدە ئېيتقانلىرى

(1) گۇستاۋ لوبۇن مۇنداق دېگەن: «مۇھەممەد (ئەلەيھىسسالام) ئەڭ يۇقىرى ئەخلاق-پەزىلەتكە ئىگە، ئالىيجاناب، ھەر ئىشنى ھېكمەت بىلەن قىلىدىغان، كىشىلەرگە بەكمۇ مېھرىبان، كۆڭلى يۇمشاق، راستچىل، ئىشەنچلىك بىر كىشى ئىدى»[1]

«ئادەملەرنىڭ ئۇلۇغ-ۋار نەتىجىلىرىگە قاراپ ئۇلارغا باھا بېرىشكە توغرا كەلسە، مۇھەممەد (ئەلەيھىسسالام) تارىخ تونۇغان مەشھۇرلارنىڭ ئەڭ كاتتىسى ھېسابلىنىدۇ. غەربلىك ئالىملار ئۆزلىرىنىڭ دىنىي مۇتەئەسسىپلىكىگە قارىماي مۇھەممەدنىڭ ئالىي پەزىلەتلىرىنى ئېتىراپ قىلماقتا. شۇنداقتىمۇ كۆپلىگەن تارىخچىلار دىنىي تەئەسسۇبلىقنىڭ كۈچلۈك تەسىرى ئاستىدا قالغانلىقتىن، ئۇنىڭ پەزىلەتلىرىگە كۆرەلمەسلىك قىلىۋاتماقتا»[2].

(2) ئانى بىسىنتو مۇنداق دەپ يازىدۇ: «ئەرەب مىللىتىنىڭ بۇ ئۇلۇغ پەيغەمبىرىنىڭ تەرجىمىھالى ۋە پەزىلىتىنى تەتقىق قىلغان ھەر قانداق كىشى بۇ ئالىيجاناب پەيغەمبەرگە ھۆرمەت قىلماي تۇرالمايدۇ. بۇ پەيغەمبەرنىڭ دىن تەشۋىقاتى ۋە تۇرمۇش جەريانىنى چۈشەنگەن كىشى مۇھەممەد ئاللاھ تەرىپىدىن ئىنسانلارغا ئەۋەتىلگەن بىر ئۇلۇغ پەيغەمبەر ئىكەن، دەپ تونۇشى مۇمكىن. گەرچە مەن سىزگە ئېيتقان كۆپ ئىشلار نۇرغۇن كىشىلەرگە تونۇشلۇق بولسىمۇ، لېكىن مەن ھەر قېتىم ئۇنىڭ تارىخىنى قايتىلاپ ئوقۇغىنىمدا، بۇ ئالىيجاناب ئەرەب يولباشچىسىغا نىسبەتەن مېنىڭدە قايتىدىن ئەقىدە باغلاش ۋە ھۆرمەت بىلدۈرۈش ھېسسىياتى قوزغىلىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماي تۇرالمايمەن»[3]

(3) رەمادىنى مۇنداق دەپ يازىدۇ: «ئەگەر نىشانى ئۇلۇغ، قوللانغان ۋاستىسى كىچىك، لېكىن نەتىجىسى قالتىس بولۇش ئادەمنىڭ تۇغما قابىلىيىتىنى ئۆلچەيدىغان ئۈچ ئۆلچەم دېيىلسە، ئۇنداقتا ھازىرقى دۇنيادا كىممۇ مۇھەممەدتەك ئۇلۇغ كىشى بىلەن تەڭلىشەلىسۇن؟ ئەڭ ئاتاغلىق دەپ سانالغان شەخسلەرمۇ پەقەت قۇرال - جابدۇق، قانۇن ۋە ئىمپېرىيە يارىتالىدى. ئۇلارنىڭ ياراتقىنى پەقەتلا كۈچلۈك ماددىي ھوقۇق بولۇپ، بۇلار ھامان ئۆزلىرىنىڭ كۆز ئالدىدىلا تۈگەپ، ئۇنىڭدىن بىرەر ئەسەرمۇ قالمىدى. لېكىن بۇ كىشى (مۇھەممەد) ئارمىيە، قانۇن، ئىمپېرىيە، مىللەت ۋە پادىشاھلىقنى ئۆزگەرتىپلا قالماستىن، بەلكى شۇ چاغدىكى پۈتۈن دۇنيا ئاھالىسىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىنى ئۆزگەرتەلىدى. بۇلارلا ئەمەس، ئۇ يەنە ئېتىقاد ۋە قەلبلەرنى ئۆزگەرتىۋەتتى. ئۇ غەلىبە ئالدىدا ئىنتايىن سەۋرچان بولدى، ئۆزىنىڭ يۈكسەك ئىرادىسىنى بىرەر ئىمپېرىيە قۇرۇش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى بىرلا ئېتىقادقا بېغىشلىدى. ئۇ بىركۈنمۇ توختىماستىن داۋاملىق ناماز ئوقۇدى. ئۇنىڭ ئاللاھ بىلەن ئېلىپ بارغان سىرلىق سۆھبەتلىرى، ۋاپاتى ۋە ۋاپاتىدىن كېيىنمۇ داۋاملىق قولغا كەلتۈرگەن غەلىبىلىرى، مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇ ھەرگىزمۇ خەلقنى ئالداپ نام - ئابروي قازانغۇچى بولماستىن،

---

(1) گۇستاۋ لوبۇننىڭ «دىن ۋە ھايات» ناملىق ئەسىرى 67- بەت.

(2) گۇستاۋ لوبۇننىڭ «ئەرەب مەدەنىيىتى» ناملىق ئەسىرى 115- بەت.

(3) ئانى بىسىنتونىڭ «مۇھەممەدنىڭ تەرجىمىھالى ۋە ئۇنىڭ دىنىي تەلىماتلىرى» ناملىق ئەسىرى 4 - بەت.

ئەكسىچە بىر قەتئىي ئىرادىلىك ئېتىقادچى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ»[1].

(4) مايكىل هارت «تارىختىكى تەسىرى ئەڭ زور 100 ئەرباب» ناملىق ئەسىرىنىڭ مۇقەددىمىسىگە مۇنداق دەپ يازىدۇ: «مەن مۇھەممەدنى دۇنيادىكى تەسىرى ئەڭ زور ئەربابلار تىزىملىكىنىڭ ئەڭ بېشىغا قويۇشنى تاللىدىم. بۇنىڭغا بەزى كىتابخانلار ھەيران قېلىشى ۋە بەزىلەر بۇنى چۈشەنمەسلىكى مۇمكىن. بىراق ئۇ ھەقىقەتەن دىن ۋە ھاكىمىيەت جەھەتتە تەڭلا ئاجايىب نەتىجە ياراتقان بىردىنبىر ئۇلۇغ ئەربابتۇر»[2].

(5) توماس كارلايل مۇنداق دېگەن: «سىلەر يالغانچى بىر ئادەمنىڭ ئاجايىب تەسىرلىك بىر كاتتا دىننى بەرپا قىلغىنىنى كۆردۈڭلارمۇ؟ ئۇنداق ئادەم تۇپراقتىن ئۆيمۇ ياسىيالمايدۇ. مۇھەممەد(ئەلەيھىسسالام) ھېچقانداق بىر ئۇستازدىن دەرس ئالغان بىر ئادەم ئەمەس، ئەرەبلەردە خەت يېزىش ئىشى شۇ ۋاقىتلاردا يېڭىدىن پەيدا بولغان بىر ئىش سانىلاتتى. مۇھەممەد خەت يېزىشنى ياكى ئوقۇشنى بىلمەيتتى. ئۇنىڭ بىلىدىغىنى سەھرا ھاياتى ئىدى. بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەردىنمۇ خەۋىرى يوق ۋە ھېچقايسى تەرەپتىن ئالاقىسى يوق ئىدى. مەلۇمكى، ئۇ بالىلىق چاغلىرىدا كۆپ تەپەككۇر قىلىدىغان بىرى ئىدى، ئۇنىڭ ئېسىل ئەخلاقى، گەپ-سۆز ۋە ئىش- ھەرىكەتلىرىدىكى راستچىللىقى سەۋەبلىك، ئۇنى ھەمراھلىرى «ئىشەنچلىك» دەپ ئاتىشاتتى.

مۇھەممەد (ئەلەيھىسسالام)نى يالغاندىن پەيغەمبەرلىك دەۋا قىلغان دەپ قارىلىغۇچىلارنىڭ سەپسەتىلىرىنى يوققا چىقىرىدىغان دەلىللەردىن بىرى شۇكى، ئۇ ياشلىقىنىڭ قارام چاغلىرىنى ئايالى خەدىچە (رەزىيەللاھۇ ئەنھا) بىلەن تىنىچ ھالدا ئۆتكۈزدى، شۆھرەت ياكى مەنسەپ ياكى بايلىق ھاسىل قىلىش يولىدا بىرەر يېڭىلىق ئېلىپ كېلىشنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىدى، ياشلىقى كېتىپ قېرىلىققا قەدەم قويغىنىدا، ئۇلۇغۋار ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش غەيرىتى ئۇنىڭدىن ۋۇلقاندەك بىردىنلا ئېتىلىپ چىقتى.

بۇ ئۇلۇغ ئادەمنىڭ قەلبى سۆيگۈ-مۇھەببەت، مېھرى- شەپقەت ۋە ئىنسانىيەت يېتىدىغان ئەڭ ئېسىل پەزىلەتلەر بىلەن تولغان ئىدى. ئۇنىڭ شۇ ئەھۋالى مال-دۇنيا ياكى مەنسەپ ياكى شۆھرەت تەلەپ قىلىدىغانلارنىڭ ھالىغا قەتئىي ئوخشىمايتتى. ئۇ ئۆزىنى چوڭ تۇتىدىغانلاردىنمۇ ئەمەس، ئۆزىنىڭ شەنىنى چۈشۈرىدىغانلاردىنمۇ ئەمەس ئىدى. بۈگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قويمايدىغان، ئىرادىلىك، قورقماس بىر يېگانە شەخس ئىدى»[3].

(6) ھېربېرت جورج ۋېلز مۇنداق دەپ يازىدۇ: «مۇھەممەد(ئەلەيھىسسالام) ئادالەت ۋە كەڭچىلىك دۆلىتىنى بەرپا قىلغان ئەڭ ئۇلۇغ شەخستۇر. ئەخلاقى ياخشى بولمىغان بىرىنىڭ ئۇنىڭغا جان پىدا قىلالايدىغان دوستلارغا ئېرىشەلىشى مۇمكىنمۇ؟ ئۇنى ئەڭ ياخشى تونۇغانلارنىڭ ئۇنىڭ دىنىغا ئەڭ ئاۋۋال ئىمان ئېيتقانلىقى ۋە ئۇنى جېنىدىنمۇ بەك سۆيۈشىنىڭ سىرى ئۇنىڭ راستچىللىقى ۋە ئېسىل پەزىلىتىدىن ئىدى. ئۇ دۇنيادا تۇنجى بولۇپ ئادالەت، كەڭ قورساقلىق، باراۋەرلىكنىڭ ئاساسلىرىنى قۇرغان ئۇلۇغ شەخستۇر»[4].

---

(1) رەمادېنىيىنىڭ«تۈرك تارىخى» ناملىق ئەسىرى 276 -277 - بەتلەر.
(2) مايكىل ھارتنىڭ«تارىختىكى تەسىرى ئەڭ زور 100 ئەرباب» ناملىق ئەسىرى 33 - بەت.
(3) توماس كارلايلنىڭ «باتۇرلار» ناملىق ئەسىرى 1940- بەت، توماس كارلايل (1795-1881) مەشھۇر ئېنگلىز يازغۇچىسى.
(4) ھېربېرت جوج ۋېلز (1866-1946) ئەنگلىيىلىك مەشھۇر يازغۇچى ۋە تالانتلىق ئەدىب، «مەخپىي ئادەم»، زامان

(7) لايتنېر مۇنداق دەپ يازىدۇ: «يەھۇدىي ۋە خرىستىئان دىنلىرىدىن بىلگەن مەلۇماتىمغا ئاساسەن، شۇنى كەسكىن ئېيتىمەنكى، مۇھەممەد(ئەلەيھىسسالام) ھېچقانداق بىر دىندىن ئىقتىباس ئالغان ئادەم ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭغا ئاللاھتىن ۋەھيى كەلگەن ۋە شۇ ۋەھيىنى يەتكۈزگەن. مەن مۇھەممەد(ئەلەيھىسسالام)كە بولغان چەكسىز ھۆرمىتىم بىلەن شۇنى ئېيتىمەنكى، بىراۋدا ھەقىقەت ئۈچۈن ئۆزىنى قۇربان قىلىشتىن قورقماسلىق روھى، ئىشانىنىڭ ئېنىقلىقى، ئىشلىرىدىكى راستچىللىق، قەلبىدە سابىت ئىمان، ئۆتكۈر پىكىر، يامانلىق ۋە ئازغۇنلۇقلار ئۈستىدىن غەلىبە قىلىشتا ئەڭ ياخشى ۋە ئەڭ توغرا ۋاسىتىلەرنى قوللىنىش قاتارلىق خىسلەتلەر تېپىلىدىكەن، ئۇ پەيغەمبەرلىك ئالامەتلىرىدىن سانىلىدۇ. مۇھەممەد ئىگە بولغان بۇ ئالىي خىسلەتلەر ئۇنىڭ راستىنلا ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇرماقتا. خرىستىئانلار ئىساغا توغرا رەۋىشتە ئىمان ئېيتىدىغان بىر زامان كەلگەندە، ئۇلار مۇھەممەد(ئەلەيھىسسالام)نى تونۇپ، ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىدىغان بولىدۇ»[1].

چاكىرى» ناملىق ئەسەرلىرى بىلەن شۆھرەت قازانغان، 1920-يىلى «ئىنسانىيەت تارىخىدىكى ئۆچمەس يۇلتۇزلار» ناملىق مەشھۇر ئەسىرىنى يازغان.

(1) لايتنېرنىڭ «ئىسلام دىنى» ناملىق ئەسىرى 4-5 بەتلىرى، لايتنېر ئەنگىلىيىلىك تەتقىقاتچى بولۇپ، ئىسلام شەرىئىتى، پەلسەپە ۋە خرىستىئانلارنىڭ لاھۇت ئەقىدىسى قاتارلىق ماۋزۇلاردا دوكتورلۇق ئالغان ئىسلام دۇنياسىنى كېزىپ چىققان، مۇسۇلمان ئۆلىمالىرىنىڭ كاتتىلىرى بىلەن كۆپ قېتىم سۆھبەتلەرنى ئۆتكۈزگەن.

تۇنجى ئىسلام دۆلىتىنىڭ ئادالەتپەرۋەرلىكى

1975. سوئال: تۇنجى ئىسلام دۆلىتىنىڭ ئادالەتپەرۋەرلىكى قايسى دەرىجىدە ئىدى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدە تەسىس قىلغان تۇنجى ئىسلام دۆلىتى ئىنسانىيەت تارىخىدا تۇنجى قېتىم ئادالەت ۋە باراۋەرلىكنىڭ ئەڭ يۇقىرى ئۈلگىلىرىنى ياراتقان بولۇپ، بۇ ئەھۋال مۇسۇلمان ئەمەس قەۋملەرنىڭمۇ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشلىرىغا تۈرتكە بولغان سەۋەبلەرنىڭ بىرى بولغان ئىدى. چۈنكى تۇنجى ئىسلام دۆلىتىنىڭ قانۇن – پىرىنسىپلىرىدا ۋە ھاكىمىيەت ماقامىدا، ئىرق، دىن، رەڭ ۋە دۆلەت ئايرىمچىلىقىدىن ھالقىغان ۋە«ئىنسانلار خۇددى تاغاقنىڭ چىشلىرىغا ئوخشاش پاپباراۋەردۇر، ئەرەبنىڭ ئەجەم (ئەرەب ئەمەس مىللەتلەر)گە، ئەجەمنىڭ ئەرەبكە، ئاق تەنلىكنىڭ قاراتەنلىككە، قارا تەنلىكنىڭ ئاق تەنلىككە ھېچقانداق ئارتۇقچىلىقى يوقتۇر. ئۇلار پەقەت ئاللاھ تائالاغا تەقۋالىق قىلىش بىلەنلا (ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا)بىر- بىرىدىن ئارتۇق بولالايدۇ»[1] دېگەن ئىسلامىي پىرىنسىپنىڭ ئەڭ چېكىگە يەتكەن ئېسىل ئۈلگىلىرى نامايان بولغان ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئازادكەردىسى زەيدنىڭ ئوغلى ئۇسامەگە ئوخشىغان بىر قارا تەنلىك ساھابىنىڭ مەدىنە ئىسلام دۆلىتىنىڭ قوراللىق قىسىملىرىنىڭ باش قوماندانلىقىغا تەيىنلەنگەنلىكى، ئېپيوپىيىلىك قارا تەنلىك بىلال ئىبنى رەباھنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇئەززىنى، شۇنداقلا ئىسلام تارىخىدا تۇنجى مۇئەززىن بولۇش شەرىپىگە نائىل بولغانلىقى ۋە باشقىلار بۇنىڭ مىسالىدۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تۇنجى ئىسلام دۆلىتىنىڭ تۇنجى رەئىسى بولغان بولسىمۇ، ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلىنىشىنى ۋە ئۆزىگە ئالاھىدە ھەق تونۇلۇشىنى كۈتمەيتتى. بەلكى ھەمىشە ﴿مەن پەقەت سىلەرگە ئوخشاش بىر ئىنسانمەن، ماڭا ۋەھيى قىلىنىدى...﴾[2] دېگەن ئايەتنى تەكرارلايتتى، پەيغەمبەرلىك ۋە ئىنسانلارغا ئەڭ ئالىي ماقامدىكى رەھبەرلىكتىن ئىبارەت بۇ كاتتا مەنسىپىنى ئۆزى، ئائىلىسى، تۇغقانلىرى ۋە قانداقلا بىر يېقىن كىشىسىنىڭ پايدىسىغا قوللىنىشتىن تامامەن يىراق ئىدى، ھەتتا مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇنىڭغا ئالاھىدە پەرقلىق ھۆرمەت كۆرسىتىشىنىمۇ خالىمايتتى. «ماڭا باشقا مىللەتلەر بىر- بىرىنى ئۇلۇغلاپ ئورنىدىن تۇرۇشقىنىدەك ئورنۇڭلاردىن تۇرماڭلار»[3] دېگەنلىكى بۇنى ئىپادىلەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆيۈملۈك قىزى فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا: «ئى مۇھەممەدنىڭ قىزى فاتىمە! پۇل – مېلىمدىن خالىغىنىڭىزنى سورىسىڭىز سىزگە ياردەم قىلالايمەن. ئەمما ئاللاھنىڭ ئالدىدا سىزگە ھېچنەرسە قىلىپ بېرەلمەيمەن»[4]. «مۇھەممەدنىڭ قىزى فاتىمە ئوغرىلىق قىلسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ قولىنى كەسكەن بولاتتىم»[5] دېگەنلىكى ۋە ئۆزىنىڭ تۇغقانلىرىغا: «ئەي

---

(1) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.
(2) كەھف سۈرىسى 110- ئايەت .
(3) «ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن» 2- توم 61- بەت.
(4) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.
(5) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

قۇرەيش جامائەسى! ئۆزۈڭلارنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتقۇزۇڭلار، مەن سىلەرگە ھېچ نەرسە قىلىپ بېرەلمەيمەن» دېگەنلىكى، تاغىسى ئابباسقا: «ئەي تاغا! سېنىڭ ئۈچۈن ئاللاھنىڭ ئالدىدا ھېچ ئىش قىلىپ بېرەلمەيمەن»[1] دېگەنلىكى بۇنىڭ مىسالى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولۇشىدىن بىرقانچە كۈن ئىلگىرىكى كېسەللىك ۋاقتىدا تاغىسى ئابباسنىڭ ئوغلى فەزل بىلەن كېيوغلى ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىبنىڭ ياردىمى بىلەن مەسجىدكە چىقىپ مۇنبەردە ئولتۇرىدۇ ۋە مۇنداق دەيدۇ: «ئەي خالايىق! مەن كىمنى بىرەر قامچا ئۇرۇپ سالغان بولسام، مەندىن ئىنتىقامىنى ئېلىۋالسۇن، مانا مەن مۈرەمنى تۇتۇپ بەردىم. مەندە كىمنىڭ ھەققى قالغان بولسا، مەندىن ھازىرلا ئۇنى سورىسۇن، مانا بۇ مېنىڭ مال – دۇنيالىرىم. ماڭا ئۆچى بولغانلار مەندىن قورقمىسۇن، ئۇلارنى قورقۇتۇش مېنىڭ شەنىمگە ياراشمايدۇ. بىلىڭلاركى، مېنىڭ ئۈچۈن ئەڭ ياخشىلىرىڭلار مەندىن ھەققىنى تەلەپ قىلغان ياكى ماڭا رازىلىق بەرگەنلەردۇر. مەن رەببىمنىڭ دەرگاھىغا كۆڭلۈم راھەت ھالدا بېرىشنى خالايمەن»[2].

قىسقىسى، ئىسلام دىنىنىڭ ھەققانىيلىقى ۋە ئىسلام دۆلىتىنىڭ ئادالەتپەرۋەرلىكى چارەك ئەسىرگىمۇ يەتمەيدىغان بىر ۋاقىت ئىچىدە پۈتۈن ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ ئىسلام بايرىقى ئاستىدا بىرلىشىشىگە تۈرتكە بولغان ئىدى.

ئىسلام خەلىپىلىرىنىڭ ئادالەتپەرۋەرلىكى

1976. سوئال: ئىسلام خەلىپىلىرىنىڭ ئادالەتپەرۋەرلىكتىكى ئەھۋالى قانداق ئىدى؟

جاۋاب: خۇلەفائۇرراشىدۇن دەپ ئاتالغان ئۈلگىلىك خەلىپىلەرنىڭ ئادالەتپەرۋەرلىكتىكى ئەھۋالى خۇددى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئادالىتىگە ئوخشاش ئىدى. تۇنجى خەلىپە ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ خەلىپىلىككە بەيئەت قىلىنغاندا، مۇنبەرگە چىقىپ، پۈتۈن مۇسۇلمانلارنىڭ ئالدىدا مۇنداق بىر مەشھۇر سۆزىنى قالدۇرغان: «ئەي خالايىق! مەن سىلەرگە باشلىق بولۇپ سايلاندىم. بۇ مېنىڭ سىلەردىن ئەۋزەللىكىمنى كۆرسەتمەيدۇ. مەسئۇلىيىتىمنى ئادا قىلالىسام ماڭا ياردەم قىلىڭلار، ئەگەر خاتالاشسام، مېنى بۇ مەنسەبتىن ئېلىۋېتىڭلار»[3].

ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ خەلىپىلىككە سايلانغىنىدا مۇنداق دېگەن: «ئەي خالايىق! مېنىڭ قانداقلا بىر ئىشتا خاتالاشقىنىمنى بايقىغان ھامان ماڭا تۈزۈتۈش بېرىڭلار. چۈنكى مەنمۇ توغرا – خاتادىن خالىي بولالمايدىغان ئىنسانمەن...»[4]. بۇ ئىككى خەلىپىدىن كېيىن كەلگەن ئوسمان ئىبنى ئاففان ۋە ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىبلارمۇ شۇ بويىچە ئىش كۆرگەن. شۇڭا ئۇلار "توغرا يولدا يۈرگۈچى خەلىپىلەر" دېگەن مەڭگۈلۈك شەرەپلىك ئۇنۋانغا ئېرىشكەن.

تۆتىنچى خەلىپە ھەزرىتى ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىبنىڭ بىر تۆمۈر كىيىمى يوقاپ كەتكەن

---

(1) بەيھەقىي رىۋايىتى.
(2) ئىمام تەبەرانىي رىۋايىتى.
(3) ئىبنى ئەسىرنىڭ «كامىل فى ئەتتارىخ» ناملىق ئەسىرى 2- توم 160- بەت.
(4) ئىبنى ئىسھاق رىۋايەت قىلغان، ئىبنى كەسىر سەھىھ دەپ باھالىغان قىسسە.

بولۇپ، بىر خرىستىئاننىڭ يېنىدىن تېپىلغاندا، خەلىپە ئۇنىڭغا «بۇ ماڭا ئائىت» دەيدۇ، ھېلىقى خرىستىئان ئادەم «بۇ مېنىڭ، قايىل بولمىسىڭىز، مۇسۇلمانلارنىڭ قازىسى بار، شۇنىڭ يېنىغا بارايلى» دەيدۇ. شۇنداق قىلىپ ئىككىسى شۇ ۋاقىتتىكى ئىسلام دۆلىتىنىڭ قازىسى شۇرەيھنىڭ ھۇزۇرىغا بارىدۇ ۋە خەلىپىمۇ قازىنىڭ ئالدىدا تىك تۇرىدۇ، بۇنى كۆرگەن قازى خەلىپىگە ھۆرمەت قىلغانلىقتىن ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىدۇ. ئاندىن خەلىپە سۆزگە باشلاپ: «ئەي قازى بىزنىڭ دەۋايىمىزنى سورىغان بولسىڭىز» دەيدۇ. قازى: «خوش، ئى مۆمىنلەرنىڭ ئەمىرى![1] قانداق دەۋايىڭىز بار ئىدى؟» دەپ سورايدۇ. خەلىپە: «بۇ تۆمۈر كىيىم مېنىڭ ئىدى، خېلى ۋاقىتتىن بىرى مەندىن يوقاپ كەتكەن ئىدى» دەيدۇ. ھېلىقى خرىستىئان ئادەم: «بۇ مېنىڭ» دەيدۇ. بۇ ۋاقىتتا قازى: «ئەي مۆمىنلەرنىڭ ئەمىرى! بۇ تۆمۈر كىيىمنىڭ سىزگە ئائىت ئىكەنلىكىگە ئىسپاتىڭىز بارمۇ؟» دەيدۇ. خەلىپە: «راست ئېيتتىڭىز، مېنىڭ ئىسپاتىم يوق» دەيدۇ. بۇ ئەھۋالدىن قاتتىق تەسىرلەنگەن ھېلىقى خرىستىئان ئادەم: «مۆمىنلەرنىڭ ئەمىرى ئۆزىنىڭ تەيىنلىگەن قازىسىنىڭ ھۇزۇرىغا كەلدى، ئاندىن قازى ئۇنىڭ زىيىنىغا ھۆكۈم قىلدى، مەن شۇنداق گۇۋاھلىق بېرىمەنكى، بۇ چوقۇم پەيغەمبەرلەرنىڭ خىسلىتىدۇر. ئەي مۆمىنلەرنىڭ ئەمىرى! بۇ كىيىم سىزنىڭ ئىدى، بىر زامانلاردا سىزنىڭ ئېتىڭىزنىڭ ئۈستىدىن چۈشۈپ قالغاندا، ئۇنى مەن ئېلىۋالغان ئىدىم. مەن بۈگۈن مۇسۇلمان بولدۇم» دەيدۇ ۋە «ئەشھەدۇ ئەنلا ئىلاھە ئىللەللاھۇ ۋە ئەشھەدۇ ئەننە مۇھەممەدەن ئەبدۇھۇ ۋە رەسۇلۇھۇ» دېگەن شاھادەت كەلىمىسىنى ئوقۇيدۇ. بۇ ۋاقىتتا خەلىپە: «سەن مۇسۇلمان بولدۇڭ، مۇبارەك بولسۇن، بۇ كىيىم سېنىڭ بولۇپ كەتسۇن» دەپ كىيىمنى ئۇنىڭغا بىرىۋېتىدۇ ۋە ئۇنى يۆلەپ ئېتىغا مىندۇرۈپ قويىدۇ.

---

(1) ئەرەبچىسى «ئەمىرۇل مۇئمىنىين» دېگەن بۇ ئۇنۋان ئىسلام خەلىپىلىرىگە ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ زامانىدىن باشلار قوللۇنۇلۇشقا باشلىغان. بىرىنچى خەلىپە «پەيغەمبەرنىڭ خەلىپىسى» ئەرەبچىسى (خەلىفەتۇ رەسۇلىللاھ) دەپ ئاتىلاتتى.

كېڭەش ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1977. سوئال: ئىسلام دىنىدا كېڭەشنىڭ ئورنى نېمە؟
جاۋاب: كېڭەش ۋە ئىشلارنى كېڭەش يولى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىش ئىسلام دىنىنىڭ ئەڭ مۇھىم خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئىسلام دىنىدا باشقا دىنلاردا بولغىنىدەك «دىن ئادەملىرى» دەپ ئاتىلىدىغان دىنىي بېسىمدارلىق تۈزۈمى يوق. چۈنكى ئىسلام دىنى ئىنسانلارنىڭ دىن تاللاش، پىكىر بېرىش، كۆز قاراشلىرىنى دادىل ئوتتۇرىغا قويۇش ئەركىنلىكىگە ئەڭ زور ئەھمىيەت بېرىدىغان يېگانە دىندۇر. ئىسلامنىڭ ھەر بىر دەۋرىدە ئەھلى ئىلىم، پىكىر ۋە ئەقىل ئىگىلىرىدىن تەشكىللەنگەن كېڭەش ئەزالىرى بولىدۇ. ئۇلار مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنى، مۇشكىلاتلارنى ۋە ھەر خىل يېڭى مەسىلىلەرنى ئورتاق كېڭىشىپ ھەل قىلىدۇ[1].

تۇنجى ئىسلام دۆلىتىدىكى كېڭەش

1978. سوئال: تۇنجى ئىسلام دۆلىتىدە كېڭەش قانداق ئىدى؟
جاۋاب: تۇنجى ئىسلام دۆلىتىدىكى كېڭەش دىن ئىشلىرىدا مۇتلەق شەكىلدە ئاللاھ تائالانىڭ ۋەھيىسىگە يۆلىنىش، ھەققىدە ۋەھيى كەلمىگەن دۇنيالىق ئىشلاردا پىكىر ۋە ئەقىل ئىگىلىرى بىلەن كېڭىشىپ ئىش كۆرۈشتىن ئىبارەت ئىدى. ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئىشتا ئۇلار بىلەن كېڭەشكىن؛ (كېڭەشكەندىن كېيىن) بىر ئىشقا بەل باغلىساڭ، ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلغىن. ئاللاھ ھەقىقەتەن تەۋەككۇل قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ﴾[2] دېگەن سۆزىمۇ بۇنىڭغا ئىشارەت قىلىدۇ.
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدا «ئەسھاب شۇرا» دەپ ئاتالغان ۋەزىرلىك ماقامىدىكى تاللانغان كېڭەش ئەزالىرى بار ئىدى. ئۇلار بىلەن ھەققىدە ۋەھيى كەلمىگەن دۇنيا ئىشلىرىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر ئۈستىدە كېڭەش قىلاتتى. مەسىلەن: بەدر ئۇرۇشىغا چىققان كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەلۇم بىر جايدا ئورۇن تۇتۇشنى قارار قىلغاندا، ھەبباب ئىبنى مۇنزىر ئىسىملىك بىر ساھابە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن « يا رەسۇلەللاھ! بۇ جايغا ئورۇنلىشىش ئاللاھنىڭ ۋەھيىسىمۇ ياكى سىزنىڭ رەيىڭىزمۇ؟» دەپ سورايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام « بەلكى بۇ مېنىڭ رەيىم» دېگەندە، ھەبباب ئىبنى مۇنزىر « يا رەسۇلەللاھ! بۇ جاي ياخشى ئەمەس، بىزنى سۇغا يېقىنراق بىر جايغا ئېلىپ بارغان بولسىڭىزكەن» دەيدۇ. بۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەببابنىڭ رەيىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئىش كۆرىدۇ[3].
بەدر ئۇرۇشىدا ئەسىرگە ئېلىنغانلارنى قانداق قىلىش مەسىلىسىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەزرىتى ئەبۇ بەكرىنىڭ رەيى بويىچە ئىش كۆرۈپ، ئەسىرلەردىن ئوقۇش ۋە يېزىشنى

(1) سەييىد ئەھمەد ئەجۇزنىڭ «مەناھىج شەرىئەتۇل ئىسلامىيە» ناملىق ئەسىرى 129- بەت.
(2) ئال ئىمران سۈرىسى 159- ئايەت.
(3) سىرەتۇ ئىبنى ھىشام 2- توم 366- بەت.

بىلىدىغان ھەر بىر كىشىنىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ بالىلىرىدىن 10 بالىنىڭ ساۋادىنى چىقىرىپ قويۇش شەرتى بىلەن قويۇپ بەرگەن[1]. مۇندىن باشقا، خەندەك ئۇرۇشىدا، سەلمان فارسىي ئىسىملىك ساھابىنىڭ مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىگە زور قوشۇن بىلەن ھۇجۇم قىلماقچى بولغان دۈشمەن كۈچلىرىدىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن شەھەرنىڭ ئەتراپىغا خەندەك كولاش پىكرىنى قوبۇل قىلىنغانلىقىمۇ ئىسلام دۆلىتىدە ھۆكۈم سۈرىدىغان كېڭەشىشنىڭ ئەمەلىي ئىپادىلىرىدىن بىرىدۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىكى كېڭەش ئەزالىرى

1979. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىكى كېڭەش ئەزالىرى كىملەر ئىدى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىكى كېڭەش ئەزالىرىنىڭ ئەڭ بېشىدا ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى سىددىق، ئۆمەر ئىبنى خەتتاب، ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب، ئوسمان ئىبنى ئاففان، تەلھە ئىبنى ئۇبەيدۇللا، زۇبەير ئىبنى ئەۋام، ئابدۇرراھمان ئىبنى ئەۋف قاتارلىق ساھابىلار كېلىدۇ.

كېڭەش قىلىشنىڭ ماۋزۇسى

1980. سوئال: كېڭەش قايسى مەسىلىلەر ئۈستىدە بولىدۇ؟

جاۋاب: كېڭەش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھايات ۋاقتىدا، ھەققىدە ۋەھيى كەلمىگەن سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ۋە ھەر قانداق ئىشلاردا بولاتتى. ئەمما دىنىي مەسىلىلەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پەقەت ۋەھيىگىلا تايىناتتى.

1981. سوئال: كېڭەش ھازىرقى زاماندا قايسى مەسىلىلەر ئۈستىدە بولىدۇ؟

جاۋاب: كېڭەش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن تا قىيامەتكىچە، ھەققىدە قۇرئان كەرىم ئايەتلىرى ياكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى كەلمىگەن، مۇسۇلمانلارغا ۋە مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىگە مۇناسىۋەتلىك دىن ۋە دۇنيالىق پۈتۈن مەسىلىلەر ئۈستىدە بولىدۇ.

---

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

ئىسلام خەلىپىلىكلىرى

1982. سوئال: خەلىپە دېگەن قانداق كىشى؟
جاۋاب: خەلىپە – لۇغەتتە ئورۇنباسار دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئىسلام ئىستېمالىدا پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامدىن كېيىن، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغان كىشىلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر ئوسمان، ئەلى ۋە كېيىن كەلگەن ئىسلام خەلىپىلىرى بۇنىڭ مىسالىدۇر.
1983. سوئال: ئىسلام خەلىپىلىكى دېگەن نېمە؟
جاۋاب: ئىسلام خەلىپىلىكى قۇرئان كەرىم ۋە سۈننەتنى ئاساس قىلغان ئىسلام شەرىئىتىنى قانۇن قىلغان ئىسلام هاكىمىيىتىنى كۆرسىتىدۇ. ئىسلام خەلىپىلىكى پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن 632- يىلى مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەهرىدە باشلىنىپ، 1924- يىلى تۈركىيىنىڭ ئىستانبۇل شەهرىدە ئاخىرلاشقان.
1984. سوئال: ئىسلام خەلىپىلىكى قانداق دەۋرلەرنى باشتىن كەچۈرگەن؟
جاۋاب: ئىسلام خەلىپىلىكى تۆۋەندىكى دەۋرلەرنى باشتىن كەچۈرگەن:
(1) خۇلەفائۇرراشىدۇن دەۋرى.
(2) ئەمەۋىيلەر دەۋرى.
(3) ئابباسىيلار دەۋرى.
(4) ئوسمانىيلار دەۋرى.

خۇلەفائۇرراشىدۇن دەۋرى

1985. سوئال: خۇلەفائۇرراشىدۇن دەۋرى قايسى دەۋر؟
جاۋاب: خۇلەفائۇرراشىدۇن دەۋرى ساهابىلارنىڭ دەۋرى بولۇپ، ئىسلام تارىخىدا بۇ دەۋر ئەڭ كامالىغا يەتكەنلىكتىن،" ئىسلامنىڭ ئالتۇن دەۋرى"دەپ ئاتىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ۋاپات بولغاندىن كېيىن، هەزرىتى ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر، ئوسمان ۋە ئەلى قاتارلىق 4 كىشى ئارقا – ئارقىدىن مۇسۇلمانلارنىڭ خەلىپىسى بولغان.
1986. سوئال: ئەبۇ بەكرى سىددىق دېگەن كىم؟
جاۋاب: بىرىنچى خەلىپە هەزرىتى ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاهۇ ئەنهۇ 573- يىلى مەككىدە دۇنياغا كەلگەن. ئەسلى ئىسمى ئابدۇللا ئىبنى ئەبۇ قۇهافە. ئۇ مۇهەممەد ئەلەيهىسسالامنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى بولۇپ، مۇهەممەد ئەلەيهىسسالام پەيغەمبەر بولغاندا، ئەرلەردىن تۇنجى بولۇپ مۇسۇلمان بولغان زاتتۇر. ئۇ جەننەتكە كىرىدىغانلىقى بىلەن بىشارەت بېرىلگەن 10 كىشىنىڭ بىرى، پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ قېيىن ئاتىسى، ئىسلام خەلىپىلىرىنىڭ تۇنجىسى، پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ راستچىللىقىنى ۋە ئۇنىڭ مۆجىزىلىرىنى، خۇسۇسەن «ئىسرا – مىراج مۆجىزىسى»نى بىرىنچى بولۇپ تەستىقلىغانلىقى سەۋەبلىك پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام تەرىپىدىن «سىددىق» (راستچىل گۇۋاهچى)دېگەن ئىسىل ئۇنۋانغا ئېرىشكەن زاتتۇر.

ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ساھابىلارنىڭ بايلىرىدىن بولۇپ پۈتۈن مال – مۈلكىنى ئىسلام دىنىنىڭ قۇدرەت تېپىشى ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئېھتىياجلىرى ئۈچۈن سەرپ قىلىش بىلەن تونۇلغان. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن پۈتۈن ساھابىلارنىڭ بىردەك ئىتتىپاقى بىلەن خەلىپىلىككە سايلانغان. ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى ھىجرىيىنىڭ 11-يىلىدىن13-يىلىغىچە (632- 634م) يەنى ۋاپات بولغىنىغا قەدەر ئىككى يىل خەلىپە بولغان. ھازىر ئۇنىڭ قەبرىسى مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسىنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئالماقتا.

ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن 142 ھەدىس رىۋايەت قىلغان[1].

1987. سوئال: ئۆمەر فارۇق دېگەن كىم؟

جاۋاب: ئىككىنچى خەلىپە ھەزرىتى ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مىلادىيىنىڭ 584 – يىلى مەككىدە دۇنياغا كەلگەن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەر بولغانلىقىنىڭ 6- يىلى مۇسۇلمان بولغان. ئۇ جەننەتكە كىرىدىغانلىقى بىلەن بىشارەت بېرىلگەن 10 كىشىنىڭ بىرى، ئادالەتپەرۋەلىكى، ھەقىقەتنى ھەر جايدا دادىل ئوتتۇرىغا قويىدىغان ئېسىل ئەخلاقى ۋە ئىسلام دەۋىتىنىڭ مەككە دەۋرىدىكى مۇسۇلمانلار ئىنتايىن ئاجىز ۋاقىتلىرىدا ئىسلام دەۋىتىنى قورقماستىن جاكارلىغانلىقى سەۋەبلىك «فارۇق» (ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىغۇچى) دېگەن ئېسىل ئۇنۋانغا نائىل بولغان.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تارىختا تۇنجى بولۇپ «ئەمىرۇل مۇئمىنىن»(مۇسۇلمانلارنىڭ سەردارى) دەپ ئاتالغان، ساھابىلارنىڭ ئۆلىمالىرىدىن بولغان زاتتۇر. ئۇ ھەزرىتى ئەبۇ بەكرىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن خەلىپىلىككە سايلانغان ۋە ھىجرىيىنىڭ 13-يىلىدىن 23-يىلى (634- 644م) نويابىر ئېيىدا، قەدىمقى ئىرانلىقلارنىڭ ئاتەشپەرەسلىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئەبۇ لۇلۇ ئىسىملىك بىرسى تەرىپىدىن شېھىد قىلىنغىنىغا قەدەر جەمى 10 يىل خەلىپە بولغان. قەبرىسى ھازىر مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك قەبرىسىنىڭ يېنىدا ھەزرىتى ئەبۇ بەكرىنىڭ قەبرىسى بىلەن بىر جايدا ئورۇن ئالماقتا.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ زامانىدا ئىسلام دەۋىتى يېڭى بىر پەللىگە كۆتۈرۈلگەن ۋە كۆپلىگەن ئەرەب ئەمەس مەملىكەتلەر ئىسلام بايرىقى ئاستىدا بىرلەشكەن[2].

1988. سوئال: ئوسمان ئىبنى ئاففان دېگەن كىم؟

جاۋاب: ئۈچىنچى خەلىپە ھەزرىتى ئوسمان ئىبنى ئاففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مىلادىيىنىڭ 567- يىلى مەككىدە دۇنياغا كەلگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جەننەتكە كىرىدىغانلىقىدىن خەۋەر بەرگەن 10 كىشىنىڭ بىرى، ئىسلام دىنىنى دەسلەپ قوبۇل قىلغانلارنىڭ بىرى، ساھابىلارنىڭ بايلىرىدىن بولۇپ، مال – مۈلكىنى ئىسلام يولىدا ئايىمىغان زاتتۇر. ئۇ دەسلەپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىزى رۇقىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بىلەن ئۆيلەنگەن، رۇقىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ھەزرىتى ئوسماننىڭ قاتتىق بىئارام بولغانلىقىنى كۆرگەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا ئىككىنچى قىزى ئۇممۇ كەلسۇمنى ئۆيلەپ قويغان

(1) «الموسوعة الإسلامية الميسرة» (ئوڭايلاشتۇرۇلغان ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسى) 1- توم 169- بەت.
()2 جەزەرىينىڭ «أسد الغابة» (ئورمانلىقلارنىڭ پادىشاھى) ناملىق ئەسىرى 4- توم 145- بەت.

بولۇپ، شۇ سەۋەبلىك ھەزرىتى ئوسمان «زىننۇرەين»(ئىككى نۇرنىڭ ئىگىسى) دەپ ئاتالغان. ئۇ ھەزرىتى ئۆمەرنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن خەلىپە بولۇپ سايلانغان. ئۇ ھىجرىيىنىڭ 23- يىلىدىن35- يىلى (643- 655م) ئىسيانچىلار تەرىپىدىن شېھىد قىلىنغىنىغا قەدەر جەمى 12 يىل خەلىپە بولغان. ھەزرىتى ئوسمان ئىبنى ئاففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قەبرىسى مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىدىكى «بەقىي» قەبرىستانلىقىدىن ئورۇن ئالماقتا.

1989. سوئال: ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىب دېگەن كىم؟

جاۋاب: تۆتىنچى خەلىپە ھەزرىتى ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مىلادىيىنىڭ 599- يىلى 17- مارت كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسى ئەبۇتالىبنىڭ ئائىلىسىدە مەككىدە دۇنياغا كەلگەن. ھەزرىتى ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىب پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئائىلىسىدە چوڭ بولغان ۋە بالىلاردىن تۇنجى مۇسۇلمان بولغان كىشى بولۇپ، تارىخقا قەيت قىلىنغان. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىزى ھەزرىتى فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا ئۆيلەنگەن. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نەۋرىلىرى ئىمام ھەسەن ۋە ئىمام ھۈسەيىنلەرنىڭ ئاتىسى ئىدى.

ھەزرىتى ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دىنىي مەسىلىلەردە ۋە ئەدەبىياتتا ساھابىلارنىڭ ئالىملىرىدىن سانىلاتتى، «ئەسھاب شۇرا» (مەسلىھەت كېڭىشى)نىڭ ئاساسلىق ئەزالىرىدىن بىرى ئىدى. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن 586 ھەدىس رىۋايەت قىلغان[1].

ھەزرىتى ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەزرىتى ئوسماننىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن خەلىپىلىككە سايلىنىپ، ھىجرىيىنىڭ 35- يىلىدىن40- يىلىغا (655-661م) قەدەر جەمى 5 يىل، 3 ئاي خەلىپە بولغان. 661- يىلى 28- فېۋرال (رامىزاننىڭ 21- كۈنى) ھازىرقى ئىراقنىڭ كۇفە شەھرىدە شېھىد قىلىنىپ، نەجەف دېگەن جايغا دەپنە قىلىنغان.

خۇلەفائۇرراشىدۇن دەۋرى يۇقىرىقى 4 خەلىپە بىلەن ئاخىرلاشقان بولۇپ، بۇلاردىن كېيىن كەلگەنلەر ئىسلامنىڭ خەلىپىنى ئومۇم خەلقنىڭ ئاۋاز بېرىشى ئارقىلىق خەلق تەرىپىدىن سايلاپ چىقىش ئۇسۇلىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، خەلىپىلىكنى ئاتىدىن بالىغا مىراس قالدۇرۇشتىن ئىبارەت ئىمپېراتورلۇق تۈزۈمىگە ئايلاندۇرىۋالغان.

خۇلەفائۇرراشىدۇن دەۋرىدىكى ئىسلام دۆلىتى

1990. سوئال: خۇلەفائۇرراشىدۇن دەۋرىدە ئىسلام دۆلىتى قانچىلىك كېڭەيگەن؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا ئەرەب يېرىم ئارىلىغا ئىسلام دىنى ئومۇملىشىپ بولغان ئىدى. خۇلەفائۇرراشىدۇن دەۋرىدە ئىسلام دۆلىتى ئەرەب يېرىم ئارىلىدىن ھالقىپ شام (ھازىرقى سۈرىيە، ئىئوردانىيە)، ئىران، مىسىر قاتارلىق دۆلەتلەرگىچە كېڭەيگەن، مۇسۇلمانلار يەنە سان ۋە كۈچ جەھەتتە ئاجىز تۇرۇپ، ئىماننىڭ كۈچى بىلەن شۇ ۋاقىتتىكى دۇنيانىڭ ئەڭ چوڭ ئىككى ئىمپېراتورلۇقى بولغان رىملىقلار بىلەن ئىرانلىقلارنى يېڭىپ، ئۇ جايلارغىمۇ ئىسلام نۇرىنى يەتكۈزگەن.

---

(1) ئىمام سۇيۇتىينىڭ«خەلىپىلەر تارىخى» ناملىق ئەسىرى 147- بەت.

ئەمەۋىيلەر دەۋرى

1991. سوئال: ئەمەۋىيلەر دەۋرى قايسى دەۋر؟

جاۋاب: ئەمەۋىيلەر دەۋرى – پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسىنىڭ ئوغلى ئەبۇ سۇفيان ئائىلىسىگە مەنسۇپ بولغان ئەمەۋىيلەر تەرىپىدىن قۇرۇلغان خەلىپىلىك بولۇپ، ئەمەۋىيلەر خەلىپىكىنىڭ تۇنجى خەلىپىسى مۇئاۋىيە ئىبنى ئەبۇ سۇفيان (مىلادىيە 661- 680- يىللار ئارىسىدا خەلىپىلىك قىلغان)، ئەڭ ئاخىرقى خەلىپىسى مەرۋان ئىبنى مۇھەممەد(744- 750- يىللار ئارىسىدا خەلىپىلىك قىلغان) ئىدى. بۇ خەلىپىلىك ئاۋۋال دەمەشىقنى، ئاندىن ئىسپانىيەنى پايتەختى قىلغان ۋە 661- يىلىدىن 750- يىلىغا قەدەر 89 يىل ھاكىمىيەت سۈرگەن.

ئەمەۋىيلەر دەۋرىدىكى ئىسلام دۆلىتى

1992. سوئال: ئەمەۋىيلەر دەۋرىدە ئىسلام دۆلىتى قانداق تەرەققىي قىلغان؟

جاۋاب: ئەمەۋىيلەر دەۋرىدە ئىسلام دىنى دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا كەڭ تارقالغان بىر دەۋر بولۇپ، شۇ ۋاقىتتىكى ئىسلام دۆلىتىنىڭ چېگرىسى شەرقتىن جۇڭگوغىچە، غەربتىن ئىسپانىيەگىچە كېڭەيگەن. پايتەخت دىمەشىق شەھىرى ئىلىم – مەرىپەتنىڭ مەركىزىگە ئايلانغان. ئەمەۋىيلەر دۆلىتىنىڭ خەلىپىلىرى سانائەت، پەن – تېخنىكا، تىبابەت، تەپسىر، ھەدىس ۋە فىقھى ئىلىملىرىگە، شۇنداقلا ھەرتۈرلۈك ئىلىم پەن ۋە ئىسلام تەشۋىقاتىغا قاتتىق كۆڭۈل بۆلگەن بولۇپ، مۇسۇلمانلار پەن، مەدەنىيەتتە ۋە ئىلىم – مەرىپەتتە دۇنيا خەلقىنىڭ ئەڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكەن ئىدى. تۇنجى ئىسلامىي پۇل (تىللا) ئەمەۋىيلەر زامانىدا ئىجاد قىلىنغان. ئەمەۋىيلەر مۇندىن باشقا يەنە بىناكارلىققا زور ئەھمىيەت بەرگەن بولۇپ، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا چوڭ تارىخىي مەدرەسە ۋە جامەلەرنى بىنا قىلغان.

ئەمەۋىيلەر خەلىپىلىكى ئىسلام تارىخىدا ئەڭ چوڭ غەلىبىلەرنى قولغا كەلتۈرگەن ۋە ئىسلام دىنىنىڭ ئاسىيا، ئافرىقا، ياۋروپا قىتئەلىرىگە كەڭ تارقىلىشى يولىدا مىسلىسىز خىزمەتلەرنى كۆرسەتكەن بىر خەلىپىلىكتۇر.

ئابباسىيلار دەۋرى

1993. سوئال: ئابباسىيلار دەۋرى قايسى دەۋر؟

جاۋاب: ئابباسىيلار خەلىپىلىكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر تەرىپىدىن قۇرۇلغان ئىسلام خەلىپىلىكى بولۇپ، 750- يىلىدىن 1258- يىلىغا قەدەر 508 يىل ھاكىمىيەت سۈرگەن. بۇ خەلىپىلىكنىڭ تۇنجى خەلىپىسى ئەبۇ ئابباس ئىبنى سەففاھ (774-750 يىللار ئارىسىدا خەلىپىلىك قىلغان)، ئەڭ ئاخىرقى خەلىپىسى باغداتتا ئەبۇ ئەھمەد ئابدۇللا (1243- 1258- يىللار ئارىسىدا خەلىپىلىك قىلغان)، قاھىرەدە ئەلمۇتەۋەككىل بىللاھ (1507- 1516- يىللار ئارىسىدا خەلىپىلىك قىلغان) ئىدى. ئابباسىيلار خەلىپىلىكىنىڭ پايتەختى ئىككى بولۇپ، ئاۋۋال باغدات، ئاندىن مىسىرنىڭ قاھىرە شەھىرى بولغان. بۇ خەلىپىكنىڭ قائىدىسى بويىچە، خەلىپە «ئەمىرۇلمۇئمىنىن» دەپ ئاتىلاتتى.

ئابباسىيلار دەۋرىدىكى ئىسلام دۆلىتى

1994. سوئال: ئابباسىيلار دەۋرىدە ئىسلام دۆلىتى قانداق تەرەققىي قىلغان؟

جاۋاب: ئابباسىيلار دەۋرى ھەر خىل تېمىدىكى ئىسلامىي ئەسەرلەرنى يېزىش، باشقا تىللاردىن تىببىي، ئەدەبىي، پەلسەپىۋىي، تارىخىي ئەسەرلەرنى، شۇنداقلا پايدىلىق ئىلىملەرنى تەرجىمە قىلىش ئەڭ ئەۋجىگە يەتكەن بىر دەۋر بولۇپ، ئىسلام دۇنياسىدا بىردەك تونۇلغان مەشھۇر 4 فىقھى مەزھىبىنىڭ قۇرغۇچىلىرى، مەشھۇر مۇپەسسىرلەر ۋە ھەدىسشۇناسلارنىڭ تولىسى بۇ ئەسىردە ئۆتكەن. ئۇ ۋاقىتتا باغدات شەھىرى ئىسلام خەلىپىكىنىڭ مەركىزى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئىلىم – مەرىپەتنىڭ ۋە ئۆلىمالارنىڭ مەركىزى بولغان ئىدى.

ئابباسىيلار خەلىپىلىكى دەۋرىدە مۇسۇلمانلار ئەسەرلىرىنى تۇنجى قېتىم ئۆزلىرى ئىشلەپچىقارغان قەغەزگە بېسىپ چىقىرىشنى ئۆگەنگەن ۋە ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرغان ئىدى. مۇندىن باشقا شۇ دەۋردىكى مۇسۇلمانلار دۇنيادا تۇنجى بولۇپ،«بەيتۇل ھېكمەت» دەپ ئاتىلىدىغان ئىلمىي تەتقىقات ئاكادېمىيىسىنى، رەسەتخانىلارنى، كۇتۇپخانىلارنى، تەرجىمە مەركەزلىرىنى بارلىققا كەلتۈرگەن بولۇپ، ئابباسىيلار دەۋرى ئىلىم – پەن ۋە مەدەنىيەت تازا گۈللەنگەن دەۋر ھېسابلىنىدۇ.

ئوسمانىيلار دەۋرى

1995. سوئال: ئوسمانىيلار دەۋرى قانداق دەۋر ئىدى؟

جاۋاب: ئوسمانىيلار دەۋرى ئىسلام خەلىپىلىكىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى دەۋرى بولۇپ، ئوتتۇرا ئاسىيادىن كەلگەن ئوغۇز تۈركلىرى تەرىپىدىن قۇرۇلغان ۋە 1299- يىلىدىن 1924- يىلىغا قەدەر 625 يىل ھاكىمىيەت سۈرگەن. ئوسمانىيلار خەلىپىلىكىنىڭ تۇنجى خەلىپىسى ئوسمان ئەرتۇغرۇل (1280- 1300- يىللار ئارىسىدا خەلىپىلىك قىلغان) ئەڭ ئاخىرقى خەلىپىسى ئىككىنچى ئابدۇلمەجىدخان (1922- 1924-يىللار ئارىسىدا خەلىپىلىك قىلغان) ئىدى.

1996. سوئال: ئوسمانىيلار خەلىپىلىكىنىڭ خەلىپىلىرى نېمە دەپ ئاتىلاتتى؟

جاۋاب: ئوسمانىيلار خەلىپىلىكىنىڭ خەلىپىلىرى «سۇلتان» دەپ ئاتىلاتتى. ئۇلار ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن 625 يىل داۋامىدا 40 سۇلتان ھاكىمىيەت بېشىغا چىققان.

1997. سوئال: ئوسمانىيلار خەلىپىكىنىڭ تۇنجى ۋە ئەڭ ئاخىرقى پايتەختى نەدە بولغان؟

جاۋاب: ئوسمانىيلار خەلىپىكىنىڭ تۇنجى پايتەختى سۆگۈت (1299- 1326)، ئاندىن بۇرسا (1326-1365)، ئاندىن ئەدىرنە (1365-1453) ۋە ئەڭ ئاخىرىدا ئىستانبۇل (1453-1922) بولغان.

ئوسمانىيلار دەۋرىدىكى ئىسلام دۆلىتى

1998. سوئال: ئوسمانىيلار خەلىپىلىكى قانچىلىك كېڭەيگەن؟

جاۋاب: ئوسمانىيلار خەلىپىلىكى پۈتۈن دۇنيا خەلقىگە ئىسلام دىنىنى تارقىتىشنى ئەڭ ئالدىنقى غايە قىلغان بولۇپ، ھەر قەدەمدە غەلىبىگە ئېرىشىپ ماڭغان. بولۇپمۇ ئوسمانىيلار خەلىپىلىكىنىڭ 9- سۇلتانى مۇھەممەد فاتىھ (1451-1481- يىللار ئارىسىدا خەلىپىلىك قىلغان)نىڭ دەۋرىدە ئىستانبۇل (ئەسلى نامى قوستىنتىنىيە) ئازات بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ قولىغا ئۆتكەندىن كېيىن، ئوسمانىيلار خەلىپىلىكى زەپەر قۇچقان يېڭى بىر دەۋرگە كۆتۈرۈلگەن ئىدى. ئۇلار ئاسىيادىن قارا دېڭىزغىچە، بالقان يېرىم ئارىلىدىن گرۇزىيە، رۇمانىيە، بۇلغارىيە، كوسوۋا قاتارلىق جايلارغىچە كېڭىيىپ بارغانىنىڭ سىرتىدا، پۈتۈن

ئەرەب ۋە ئافرىقا دۆلەتلىرىدىن ھالقىپ ئىتالىيىنىڭ جەنۇبى قىسمى، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە شەرقى جەنۇبى ياۋروپاغىچە بولغان جايلاردا ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن بولۇپ، شۇ ۋاقىتتا نىسبەتەن دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ كۈچكە ئايلانغان. ئوسمانىيلار خەلىپىلىكى 1924- يىلىغا قەدەر ھۆكۈم سۈرگەن.

1999. سوئال: يۇقىرىقى خەلىپىلىكلەر راستىنلا ئىسلام خەلىپىلىكى سانىلامدۇ؟

جاۋاب: ھەقىقى مەنىدىكى ئىسلام خەلىپىلىكى ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر، ئوسمان ۋە ئەلى قاتارلىق 4 چوڭ خەلىپە بىلەن ئاخىرلاشقان. خەلىپىلىك مۇئاۋىيەگە كەلگەندىن كېيىن، ئىسلام خەلىپىلىكى ئىمپېراتورلۇق تۈزۈمىگە ئۆزگىرىپ قالغان. چۈنكى شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ خەلىپىلىك ئاتىدىن بالىغا مىراس قالىدىغان بولغان. ئەمما ئەمەۋىيلەر، ئابباسىيلار ۋە ئوسمانىيلاردىن ئىبارەت بۇ ئۈچ چوڭ خەلىپىلىك دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى مۇسۇلمانلارنى قوغداش، ئىسلام دەۋىتىنى ۋە ئىسلام مەدەنىيىتىنى قانات يايدۇرۇش، مۇسۇلمانلارنىڭ مەملىكەتلىرىنى سىرتقى ئەجنەبىي كۈچلەردىن ھىمايە قىلىش ۋە ئىسلام قانۇنلىرىنى جارىي قىلدۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە بىر قەدەر ئىسلامىي خەلىپىلىكنىڭ تۈسىنى ئالغان.

2000. سوئال: ئوسمانىيلارنىڭ رولى قانچىلىك دەرىجىدە بولغان؟

جاۋاب: غەربلىك مۇستەملىكىچىلەر مۇسۇلمانلارنى پارچىلاپ مۇستەملىكە قىلىش پىلانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن بار كۈچىنى ئوسمانىيلار خەلىپىلىكىنى يىقىتىپ تاشلاشقا قاراتقان. بۇ يولدا ئوسمانىيلارنىڭ دۇنيادىكى ئوبرازىنى يامان قىلىپ كۆرسىتىش، ئەرەبلەرنى تۈركلەرگە، تۈركلەرنى ئەرەبلەرگە دۈشمەن قىلىپ كۆرسىتىش ئىغۋاگەرلىكىنى ئىلىپ بىرىپ غەلىبە قىلغان. شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئوسمانىيلارنى يىقىتىپ تاشلاپ، مۇسۇلمانلارنى ھامىيسىز ھالغا چۈشۈرۈپ قويغاندىن كېيىن ئۇلارنى پارچىلاپ مۇستەملىكە قىلغان ۋە پەلەستىننى يەھۇدىيلارغا ئىلىپ بەرگەن.

نېمىلا بولمىسۇن، ئوسمانىيلارنىڭ مۇسۇلمانلار ئۈچۈن كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى ئىنتايىن چوڭ بولغان. ئەڭ ئوبرازلىقى ئىسلام دىنىنى ياۋروپاغا ئىلىپ بارغان، ياۋروپا، ئافرىقا ۋە ئاسىيادىن ئىبارەت ئۈچ قىتئەدە ئىسلام ھاكىمىيىتىنى يۈرگۈزگەن. ئىسلامنىڭ ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ دۇنيادىكى ئابروينى ۋە ھۆرمىتىنى كۆتۈرگەن، پەلەستىن دۆلىتىنى ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكە قىلىشىدىن، مەككە ۋە مەدىنە شەھەرلىرىنى پورتۇگالىيىلىكلەرنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلاپ قالغان، بەزى ئىسلام ئەللىرىنى ئەجنەبىيلەرنىڭ تالان –تاراج قىلىشىدىن كۈچىنىڭ يېتىشىچە قوغداپ قالغان.

پايدىلىنىلغان ماتېرىياللار

ئەرەبچە ئەسەرلەردىن

	كىتاب ئىسمى	ئاپتورى
1	العقائد الإسلامية	الشيخ سيد سابق
2	كتاب التوحيد	الشيخ محمد بن صالح الفوزان
3	كتاب الإيمان	الشيخ عبد المجيد الزنداني
4	مناهج الشريعة الإسلامية	الشيخ أحمد محي الدين العجوز
5	العبادة في الإسلام	الدكتور يوسف القرضاوى
6	التسهيل الضروري لمسائل القدوري	الشيخ محمد عاشق إلهي البرني
7	مجموع الصلوات في الإسلام	الأستاذ محمند شوكت العليان
8	التقليد وأحكامه	الأستاذ سعد بن ناصرالشثري
9	صفة صلاة النبي	الشيخ ناصر الدين الباني
10	فقه السنة	الشيخ سيد سابق
11	أصول التشريع الإسلامي	الدكتور علي حسب الله
12	فقه السيرة	الشيخ محمد الغزالي
13	الرحيق المختوم	الشيخ صفي الرحمن المباركفوري
14	فريضة الزكاة في الإسلام	الشيخ محمد علي الصابوني
15	أحكام الصيام في الإسلام	الشيخ محمد علي الصابوني
16	منهاج المسلم	الشيخ أبوبكر الجزائري
17	خلق المسلم	الشيخ أبوبكر الجزائري
18	فتاوى معاصرة (جلد1-2-3).	الدكتور يوسف القرضاوي
19	من فقه الدولة في الإسلام	الدكتور يوسف القرضاوي
20	محاضرات في الثقافة الإسلامية	الدكتور رضا صفي الدين السنوسي
21	أخلاق المؤمن	الداعية إسلامي عمرو خالد
22	خلق المسلم	الشيخ محمد الغزالي
23	الفقه الإسلامي وأدلته	الدكتور وهبة الزحيلي
24	فقه الحلال والحرام	العلامة محمد متولي الشعراوي
25	من أدب الإسلام	الشيخ عبدالفتاح أبوغدة

تۈركچە ئەسەرلەردىن

	كىتاب ئىسمى	ئاپتورى
1	Islam fikhi Ansiklopedisi	Wehbe Zuheyli
2	Benim dinim	Turkiye Diyanet Vakfi
3	Temel dini bilgiler	Muhammed Ince

4	Tam namaz hocasi	Omer nasuhi Bilmen
5	Ibadetin getirdikleri	Safwet Senih
6	Inancin golgesinde	M.Fethulla Gulen
7	Sozler	Bediuzzaman Said Nursi

ئۇيغۇرچە ئەسەرلەردىن

	كىتاب ئىسمى	ئاپتورى
1	قۇرئان كەرىمنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى	مۇھەممەد سالىھ داموللاھاجىم
2	ئىسلام ئەقىدىلىرى	مۇھەممەد يۈسۈپ
3	ئاللاھنىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلايدىغان ماددىي دەلىللەر	م. مۇتەۋەللىي شەئراۋىي: ئابدۇلئەھەد ھافىز تەرجىمىسى
4	ناماز ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى	مۇھەممەد يۈسۈپ
5	زاكات پەرزى	مۇھەممەد يۈسۈپ
6	روزا ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى	مۇھەممەد يۈسۈپ
7	ھەج ۋە ئۆمرە قوللانمىسى	مۇھەممەد يۈسۈپ
8	ئىسلامدىكى ئائىلە تۈزۈمى	مۇھەممەد يۈسۈپ
9	ئىسلامدا ھالال ۋە ھارام	دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىي: دوكتور ئابدۇلئەزىز تەرجىمىسى
10	ئىلاھىي قورغان	مۇھەممەد يۈسۈپ
11	غەرب مەدەنىيىتى ۋە بىز	مۇھەممەد يۈسۈپ
12	دىنىمىزنىڭ ساپلىقىنى ساقلايلى	مۇھەممەد يۈسۈپ